

બુદ્ધિપ્રભા.

(The Light of Reason)

બ્રહ્માનન્દવિધાનકે પદુતરં શાન્તિગ્રહયોતકમ્ ।

સત્યાસત્યવિવેકદં ભવભયભ્રાન્તિવ્યવચ્છેદકમ્ ॥

મિથ્યામાર્ગનિવર્તકં વિજયતાં સ્યાદ્વાદધર્મમદમ્ ।

લોકે સૂર્યસમપ્રકાશકમિદં 'બુદ્ધિપ્રભા' માસિકમ્ ॥

વર્ષ ૮ સુ.]

તા. ૧૫ એપ્રિલ, સને ૧૯૧૬

[અંક ૧ લા.

નૂતન વર્ષ પ્રવેશ તથા ગતવર્ષનું સિંહાવલોકન.

બુદ્ધિપ્રભા માસિકની આશુધ્ય પુષ્પમાળામાં આજે એક વધુ પુષ્પ ઉમેરાય છે. આજે તે શેતાના આદ્રમાં વર્ષમાં પ્રવેશ કરે છે. હિંશીરાવસ્થા પસાર કરવા પ્રયત્નશીલ બને છે, અને શમારાવસ્થામાં છતાં પોતાનો કાર્યધ્વજ વધુ ને વધુ મજબુત રીતે શિરોધાર્ય કરી, સામે આવતી પ્રતિકૂળતા રૂપી વાયુ લહરિઓની લેશ પણ પરવા કર્યા વિના સરકૂપાએ આગળ ને આગળ ઉમંગભર વધતું જાય છે.

હા, ગતિતિ ગત છે. હવે તે નવામાં પ્રવેશે છે. નવા જીવન, નવી ચેતના, નવા કેશ-વિઆવાધામાં મુસંજનો ધધને તે પોતાના વાંચકોના કરકમળમાં સાદર થાય છે. નેના બાંધે મનોરથો સ્વયંવતા પહેલાં તેના ભૂતકાળની-ગતવર્ષના કાર્યની રૂપરેખા વાંચકોને દોરી પતાવશે, અને જૈનસમાજની સ્થિતિનું આશુ દર્શન કરાવીશું.

જૈન કોમની ધાર્મિક, સામાજિક અને ઉત્કૃષ્ટતાની સ્થિતિ તપાસીશું તો તે હજી પૂર્ણ સંતોષકારક જણાશે નહિ. ખોટા વહેખો, અદ્વૈતધર્મ, ને મહારા-તહારાની જગ્યા હજી સમ્યક્ પાતે લીધી નથી. સ્વાર્થની જગ્યાએ હજી નિઃસ્વાર્થ આવી એકો નથી. કેવળ લક્ષ્મી પ્રાપ્તિનું સ્થાન હજી સેવાએ લીધું નથી. ક્લેશ હજી સર્વથા શાંતિને કાવવા હેતો નથી. વહેપારી કોમ વરીકેનો કાકો રાખતી જૈન કોમમાં નોકરીની જગ્યા વહેપાર, ઉદ્યોગ ને કળાકૌશલ્યતાએ લીધી નથી. લઘાઈની ખખરો વાંચવી કે ગપ્પાં મારવા કરતાં ઉપયોગી, ધાર્મિક કે સામાજિક વાંચન સાફ છે એ હજી સર્વથા સમજાયું નથી. ત્રણે શ્રીરક્ષાઓમાં સંપત્તી ભાવના જગાડવાની આગેવાનોની કોશિયો હજી કુતેહમદ થઈ રહી નથી. સાધુઓ તથા જૈન યજ્ઞુઓનાં ભેગાઓમાંથી મહાનિર્વાણ એ શબ્દો હજી મરી ગયા નથી. ઉધાઈખાતું તથા સાધુ મહારાજાઓની પોથીઓ, બંધારો તથા કપાટો સેવતું અપ્રસિદ્ધ જૈન સાહિત્ય પ્રકાશમાં લાવવાનાં પ્રયત્નો હજી સેવાતા નથી. સુકિત કેવળ અમુક પંથે, સાધુ, કે અમુક ઉપાશ્રયને રજીદર કરી આપી.

નથી પણ સ્વને ઝાળખી-કર્મને ખેરવી, કેવળ જ્ઞાન પ્રાપ્તિમાં જ એમ હજી પ્રતીતિ થઇ નથી. શ્રાવકો અતિ વિદ્વાન થઈ જશે તો એમારો ભાવ કોણ, પૂછશે, એવી સાધુવર્ગમાં સાધુઓ અને સાધ્વીઓ અસ્તિત્વમાં હશે તો અમારી નિરંકુશતા તથા વિદ્વાતા વિવશપણને પામશે એવી આવના શ્રાવકોના મનમાંથી હજી ઉખડી ગઈ નથી, અને આમ જૈન ધર્મ સંપૂર્ણ સોજે કળાએ પ્રકાશવા હજી એકદમ તેવો શક્તિવાન થયો નથી. જ્ઞાન વિનાની કેવળ ક્રિયામાં જ ધર્મ છે. તેમજ ક્રિયા વિનાના માત્ર શુદ્ધ જ્ઞાનમાં જ ધર્મ છે. આવી માન્યતા હજી અમાનતાને લીધે અસ્તિત્વમાં છે. આ બધી સ્થિતિ સુધારવા માટે કોન્કર-સો, ઉપદેશકો, સાધુ મહારાજાઓ, વક્તાઓ તથા લેખકો વિગેરે પોતપોતાના સાહિત્યો વડે સેવાદક્ષિણે કામ કરી રહ્યા છે, અને જૈન ધર્મ રૂપી મહા સિન્ધુમાં દરેક પોતપોતાના પ્રવાહને તેમાં પ્રવાહિત કરી રહ્યા છે.

બુદ્ધિપ્રભા પણ, આધ્યાત્મિક, ધાર્મિક, સામાજિક, નૈતિક, ઐતિહાસિક આદિ અનેક ઉપયોગી-પ્રવાહોના ધોધ, જૈન અને જૈનેતર વાંચકોના હૃદય પર વર્ષાવી, તેમના અજ્ઞાન-મગ્ધ ધોધ, તેમને અનેક રીતે સ્વચ્છ, સુધક, સુરંગી, અને સુસંકારી બનાવી, તત્કારા સમય વિશ્વના સેવાના મહાસિન્ધુમાં પોતાની ધારાઓ નાંખી રહ્યું છે.

જ્ઞાનપિપાસુઓને જ્ઞાન, રસપાન, અજ્ઞાનીઓને બોધદાન, સમ્યગ્ જ્ઞાન દર્શનના અભિલાષીઓને સમ્યક્ જ્ઞાનબાન, સાહિત્ય રસિકોને સાહિત્ય રસનું તાન, અને કથાવાતી તથા કાવ્યની વાણીઓના ભાવિકોને તેનું આનંદપાન તે યથાશક્તિ આપી રહ્યું છે. પવિત્ર પણ સમક્ષ સાધુ મહારાજાઓ, વિદ્વાન કુશળ લેખકો, અતુલની વિચારકો, પુણ્યશીલ ભગિનીઓ, અને સત્શીલ તરણ-વૃદ્ધ લેખકોએ પોતાના કિમતી વિચારો રૂપી ગંગાઓ, વાંચકોના હૃદયોને સ્નાન કરી સરકારી બનાવવા નિરંકુશ વહાવી છે. કોમના, દેશના તથા વિદેશના સામાજિક, આર્થિક, અને ધાર્મિક બાબતોના સવાલો પર સતત વિચાર-પુષ્પાંજલિઓ લેખકોએ વર્ષાવી છે. નિર્દોષ પણ સાહિત્ય રસ સાથે જ્ઞાનપય પાષ દેનાર, કંતવ્યનું જ્ઞાન કરાવનાર, કાવ્ય કલાપ, આત્મ-તત્ત્વનું જ્ઞાન કરાવનાર, જીવન પવિત્ર બનાવનાર, પૂર્વકાલીન મહાન સાધુ પુરોનો જીવન ચરિત્રાવલીઓ, બિન્ન બિન્ન રસજોગી વાંચકોની તૃપ્તિ અર્થે આલેખાતી પવિત્ર પ્રેમચાતી, શ્રીમદ્ ગુરુરાજની મસ્ત પણ ઉપદેશ નિર્જર કવ્વાલીઓ, જર્મેની, અમેરિકા, જાપાન, આદિ દેશોના હૃદયના માર્ગોનું દર્શન, વિગેરે ઉપયોગી લખાણો ગતવર્ષમાં આપવામાં આવ્યા છે, અને તે દ્વારા વાંચકોનાં જીવન ધાર્મિક, સામાજિક ને નૈતિક દ્રષ્ટિએ વધુ ઉત્તર બનાવવામાં તે ઉપયોગી થઈ પડ્યાં છે. વર્ષા ચાલુ વર્ષમાં પણ એવીજ અને એથી વધુ ઉપયોગી સેવાઓ બુદ્ધિપ્રભા બળવરા શક્તિવાન અને એમ ઇચ્છીએ છીએ.

ગતવર્ષના લેખકો પૈકી શાસ્ત્રવિશારદ જૈનાચાર્ય યોગાનિષ બુદ્ધિસાગર સુરિજીની જ્ઞાનમસ્ત કવ્વાલીઓ, અને અન્ય લખાણો નવનનીય હતી. તેમજ પૂર્વ થઇ ગયેલા મહાન સાધુઓનાં જીવનચરિત્ર તથા અન્ય લેખોદ્ધાર શ. રા. વહીલ નંદલાલ લલિતભાઈએ આ માસિકની સારી સેવા બજાવી છે. તદુપરાંત શ. રા. પોપટલાલ કેવળચંદ શાહે ઐતિહાસિક વિષય ઉપર લેખો લખી સાઈ અજ્ઞપાણી પાડ્યું છે. તેમજ શ. રા. વહીલ મોહનલાલ હેમચંદ, દોશી મણીલાલ નયુભાઈ ખી. એ., શ. રા. ત્રીભોવનદાસ દલપતભાઈ ખી. એ., એલ. એલ. ખી., શ. રા. મોહનલાલ લલિતભાઈ, મી. કલ્યાણ, કેશરી, શંકરલાલ ડાહ્યાભાઈ કાપડીયા, હરદાસ, બાલુમુખરામ મહેતા, મુળચંદ આચારામ વૈરાટી વિગેરેની સેવાઓ અભિવંદનીય હતી.

શ્રી લેખકોમાં બહેન નંદુવર, બહેન વિદ્યાગૌરી બી. એ., શારદાગૌરી બી. એ. તેમના લેખો મુખ્ય હતા. આ ઉપરાંત બહેન હુસા મનુભાઈ મહેતા એમણે પણ પોતાના લખાણ વડે આ માસિક પ્રત્યે પોતાની સહાનુભૂતિ દર્શાવી છે. અમો આ બહેનોને તેમજ અન્ય બહેનોને તેમજ વિદ્વાન લેખકોને પોતાની કસયબી કલમથી લેખો લખાં આ માસિકને મોકલવાને માટે નિમંત્રણ કરીએ છીએ.

ગૃહતર્વર્ષમાં જેવી એવા અમોએ અમારા વાચકોની બખવી શક્તિ છીએ તેવી સેવો આ વર્ષમાં પણ બજાવવા અમો અભિલાષી છીએ અને તે અમારા વાચકો આ અંક ઉપરથી સ્પષ્ટ જોઈ શકશે. ઘણી મહેનતે અને મોટે ખર્ચે તૈયાર કરેલા આ ખાસ અંક અમારા વાચકોને સંતોષ આપશે અને તેનીજ રીતે અમારા વાચકો આ માસિક પ્રત્યે પોતાની સહાનુભૂતિ રાખશે.

સંપાદક.

આગામી જૈન શ્વેતાંબર કોન્ફરન્સ.

સંકલ ભારતવર્ષની શ્રી જૈન શ્વેતાંબર કોન્ફરન્સનું દશમું અધિવેશન શ્રી મુખાધિપાતે તા. ૨૧-૨૨-૨૩ એપ્રિલના રોજ બરાવાતું નિર્ણિત થયેલું જોઈ અમોને અત્યાનંદ થાય છે. જૈન કોમના ધાર્મિક, સામાજિક અને નૈતિક ઉન્નતિના અતિ મહત્વના વિષયો હાથ ધરી સમગ્ર ભારતવર્ષના જુદા જુદા સ્થળોના પ્રતિનિધિઓ રૂબરૂ અર્થાતે તેને અમરેયા મુખી કોમનું હિત કરવા મંથન કરી રહેલા આ અધિવેશનને ક્યો વીરપુત્ર તેને સ્વાગત આપતાં વિલંબ કરશે? અમો આ મહાન ઉપકારક અધિવેશનની સંપૂર્ણ ફતેહ ઇચ્છીએ છીએ અને તે સંબંધી અમારા થોડા પણ નમ્ર વિચારો અમો જૈન આલમ સમક્ષ મુકવા રજા લેઈએ છીએ.

આપણે કોન્ફરન્સની શરૂઆતથી તે આજ સુધીમાં જોઈયું તો તેણે જૈન સમાજની ધાર્મિક, સામાજિક અને નૈતિક પ્રગતિમાં શું પરિવર્તન અને ઉમેરો કર્યો છે તે સહજ સમજાશે. તેમ કોન્ફરન્સની પહેલાં આપણા સમાજની જે પાછા પડેલી અને સુસ્ત સ્થિતિ હતી તેમાં પણ કયા પ્રકારનું નવું ચૈતન્ય તેણે રેડ્યું તે પણ આપણને જણાશે. આવી રીતની પ્રગતિ કરવા છતાં અને જૈન સમાજને કુંભકરણની નિદ્રામાંથી જાગૃત કરવા છતાં આપણા જે કેટલાક ઉપર ઉપરથી વિચાર બાંધનારા અને ગાડરીયા પ્રવાહમાં તણાનારા બધુઓનું કોન્ફરન્સે શું કર્યું અને શ્રેયસ્કાર્ય એવું કહેનારા છે. તે બધુઓને અમે એટલુંજ પુછીશું કે તેમણે કોન્ફરન્સની કાર્યો પ્રતિ કોઈ વખત અવલોકન દૃષ્ટિથી દ્રષ્ટિપાત કર્યો છે? અગર નો તેઓએ કોન્ફરન્સ ઓફીસ તરફથી વળતોવપ્તન બહાર પડતા રીપોર્ટો કે જે મહા મહેનતના ભોગે તૈયાર કરવામાં આવે છે તે અવલોકન કરવાની જરા પણ તસ્દી લીધી હોત તો અમને ખાતરી છે કે તેઓના તે મવાલને અવકાશ જ રહેત નહિ. કોન્ફરન્સે શું કર્યું તે તેના સંપૂર્ણ હેવાલ અને સ્થળ સંકાયથી અમો આખી શક્તિ નથી તો પણ તેના કાર્યની રૂપરેખાની ઝાંખી કરાવતાં કહીશું કે “કોન્ફરન્સે સમાજનું વિચારક્ષેત્ર વિશાળ અને વ્યાપક બનાવ્યું છે અને બનાવશે એમ સંવેદિષ્ટિ વિચાર કરતાં સ્પષ્ટ જણાઈ આવે તેમ છે. તેણે આપણી કોમને લગતા, ધર્મને લગતા તથા કેટલીક ડહી અને રીતરિવાજોને લગતા પ્રશ્નોપર ઉઠાપોહ કર્યો છે. વિચારણા કરી અને તેટલાં કાર્યો અમલમાં મુકવા નિર્ણય કર્યો છે. દેગદાજની બદલાયતી પરિસ્થિતિને પહોંચી વળવા

સમુદાયે એકાં થઇ વિચારણા કરવાની જરૂર અને એકત્ર સંમેલનમાં લોક વિચાર સમજવાની અને લોક-પ્રણાલિકામાં ફેરફાર કરવાની જરૂર જણાતાં જે કાર્ય આજ સુધીમાં તેણે કર્યું છે તેથી અમને તો જૈન કોમનું ઉજ્જવળ ભાવી નજરે પડ્યા વિના રહેતું નથી.

કોન્ફરન્સથી તીર્થની પવિત્રતા, સચવાઈ, યુનિવર્સિટીમાં જૈન અભ્યાસક્રમ ચાલુ થયો, જૈન તહેવારો મળ્યા, સાહિત્યોદ્ધાર, પુસ્તકોદ્ધાર અને જીર્ણ મંદિરોદ્ધાર થયો. વિદ્યાપ્રસારક અને વિદ્યાર્થી સદાયક સરચાઓ ઉદ્ભવી અને વિકાસ પામી, જૈન વસ્તી અને આગેવાનોને ભાન થયું. આમ તેણે કરેલું વિચારક્ષેત્ર વિકાસ પામે કર્તવ્યક્ષેત્રનો પસાર થશે. એ ચોક્કસ થશે અને કોમનો ઇતિહાસ લખાશે ત્યારે કોન્ફરન્સે કરેલા મોટા ફેરફાર, ખરેખર મુખર્ણ અક્ષરે કોતરાઈ રહેશે."

અમો ઉપર મુજબ તેના કાર્યની રૂપરેખા આલેખી છે તે ઉપરથી સ્પષ્ટ સ્પન્ન થશે કે કોન્ફરન્સ પાછળ થતા નાણાનો અને સમયનો વ્યય નિરર્થક અને અસ્થાને નથી. આગામી કોન્ફરન્સમાં જે જે ફરોગો થશે તે હાલના તેના બાહોશ વિદ્વાન અને સમય વર્તી કાર્ય વાહકો તરફ જોતાં ખરેખર કોમને હિતકર અને સાફ-અંગવાળું પાડનારા થશેજ તે પણ સ્પન્ન કરવાનો અમારો હક્ક અમો છોડી દઈ શકતા નથી.

અમો કોન્ફરન્સને અને તેના કાર્યવાહકોને નમ્રપણે સુચવવાની રજા લેઈએ છીએ કે દર વરસે પસાર કરવામાં આવતા શિષ્ટાચાર પ્રમાણેના ફરોગો ઉપરજ ચર્ચાને ઉદ્ઘોષોદ્ધ કરવો મુકા દેઈ હવે કોમના ધાર્મિક, સામાજિક, આર્થિક અને નૈતિક સવાલોપર વિશેષ અંગવાળું પાડી તેની પ્રગતિતા મૂળમાં એવું સામર્થ્ય-જનસિંચન કરે કે એક દિવસ તેમાંથી ઉદ્ભવેલું જ્ઞાન સમગ્ર જૈન કોમને એક સરખી રીતે ઉત્તમ જીવન, ઉત્તમ ધર્મ, ઉત્તમ સમાજ અને ઉત્તમ નીતિરીતીઓમાં જીવવાનાં મિષ્ટ ફલો આપી શકે અને છેવટે જૈન કોમનું તે પાર્લામેન્ટરી બોર્ડી એટલે સમગ્ર ભારતવર્ષના જુદા જુદા સ્થળોના સંઘના ખાસ ચુટી કઢેલા યોગ્ય પ્રતિનિધિઓની બનેલી આ કોન્ફરન્સનું મજબુત બધારણુ બની તેના આદેશ સર્વને શિરશા-વંધ થાય એવું બળ કોન્ફરન્સમાં આવે, અને તે જાલપોપણમાં સમગ્ર ભારતવર્ષનો દરેક વીરપુત્ર કટિબદ્ધ થાય તોજ કોન્ફરન્સનો હેતુ ખર આવે.

આપણા જૈન સમાજમાં હાલમાં પ્રચલિત કેટલાક કુરિવાજો અને પ્રગતિમાં આડે આવતાં કારણો તપાસીશું તો જણાશે કે દરેક ઠેકાણે અજ્ઞાનતા એજ મુખ્ય કારણ છે. જ્યાં સુધી આ અજ્ઞાનતા કાયમને માટે દૂર કરવામાં નહિ આવે ત્યાં સુધી પસાર કરવામાં આવતા ફરોગો વિશેષ હિતકર નહિ થઈ પડે અને તેની પાછળ કરેલો કાળશેષ અને ફૂંચ વ્યય નિરર્થક જશે માટે તે અજ્ઞાનતાનો સડો દૂર કરવા માટે આવક શ્રાવિકા સાધું અને સાધ્વીઓના વિચારો કેળવી તેમને સત્ય ધાર્મિક અને નૈતિક જીવન જીવવા શીખવતું જોઈએ અને તેના માટે શ્રી કોન્ફરન્સ દ્વીએ બીજીથ પ્રથમો સેવવાની હાલનો જમાનો જોતાં મોટામાં મોટી જરૂર છે. પડકાર ખસવાથી જેમ ચક્ષુનું તેજ સ્વતઃ પ્રકાશી ઉઠે છે તેવી રીતે આ અજ્ઞાનતાનાં પડકાર દૂર થવાથી કોમમાં જ્ઞાનની સત્ય અને દીપ્ત જ્યોતિ પ્રકાશી ઉઠશે. આ માટે અમો કોન્ફરન્સના કાર્યવાહકોનું લક્ષ્ય જોઈએ છીએ અને ભાર દબને તે અજ્ઞાનતા દૂર કરવા અને કેળવણીનો પ્રસાર કરવા વિનવીએ છીએ. કારણ કે કેળવણીનો પ્રસાર થતાં સાહિત્યોદ્ધાર, પુસ્તકોદ્ધાર, જીર્ણ મંદિરોદ્ધાર વિગેરે થશે અને તેથી કરી જૈન કોમનો ઉદ્ધાર થશે. માટે જૈન સમાજને કેળવવાની આશ્ચર્ય ફરજ છે.

કૉન્ફરન્સના નિયામકોને અમો એક અપાત્યનું સૂચન કરવાની રજા લેખએ છીએ અને તે એ કે અમુક પ્રકારના વ્યક્તિત્વ ઉપર કૉન્ફરન્સની વિજયમાળનો આધાર ન રાખતાં તેના સંચાલકોએ તેનું સમદિષ્ટળ ખીલવવાની સાથેજ તેના સંપૂર્ણ વિજયનો આધાર રાખવાનો છે. તે વિના આપણે અતુલ શ્રમ અને દ્રવ્યના ભોગે પણ ઇચ્છિત ફળનું આસ્વાદન કરવા વિજયવંત થઈ શકીશું નહિ; માટે તેનું સમદિષ્ટળ ખીલવવાને તેના કાર્યવાહકોએ ભગીરથ પ્રયત્ન સેવવાની જરૂર છે. વળી તેની ઉન્નતિની પ્રયત્નિ અર્થે, તેના મહાન ઉદ્દેશો સમજાવવાને, તેના ઉદ્દેશોનું વિશિષ્ટ પ્રકારે વાતાવરણ ફેલાવવાને, “તેની ઉન્નતિમાંજ જૈનસમાજની ઉન્નતિ સમાયલી છે.” એવા સમ્પદાનિઓ તેના સામાજિકોના નાગરિકોના કર્ણપુટ પર રેડવાને, તેની અસર હમેશાને માટે કલ્પમ રાખવાને, વિદ્વાન, નિઃસ્વાર્થી, પરમાર્થપરાયણ અને આત્મભોગ આપનાર યોગ્ય પણ સુનદન યુવક વિદ્વાનો તૈયાર કરી તે દ્વારા ભાષણો કરાવી તેમના વિચારના પડખા સમસ્ત ભારતવર્ષમાં વસતા જૈન ધર્મીના ગામોમાં પાડવાની, પૂર્ણ આવશ્યકતા છે.

વળી હાલમાં ચાલતી આપણી પરિસ્થિતિ બારીકથી તપાસીશું તો તેમાં નવા વિચારના તેમજ જુના વિચારના; ઉભય પ્રકારના વિચારકો; માલમ પડશે તેમાં મોટેભાગે હજુ જુના વિચારવાળાની સંખ્યા વિશિષ્ટ છે. આ જાને વિચારોને એકત્રિત કરી સત્તા તુલાનું સમાધાન કરી વ્યવહાર ફક્તા અને દીર્ઘદર્શીતાને હાથ ધરી કૉન્ફરન્સનું કાર્ય મજબૂત કરવાની મૂર્ચ્છા આવશ્યકતા છે.

આગામી કૉન્ફરન્સના કાર્યવાહકોને, અમો વક્તાની પસંદગી માટે; આસન્ધ્યાન; આપવાની; ભલામણ કરીએ છીએ. કારણ કે સમાજને નિર્ણિત કરાવે પ્રતિ, અદ્વા બેસાડવી, તેની છાપ બેસાડવી એ વક્તાને આધિન છે. માટે વક્તાઓની પસંદગી માટે લક્ષ્ય ભેગવાની તેના કાર્યવાહકોને ભલામણ કરવામાં આવે છે.

છેવટ અમો શ્રીમતી ડૉ. કૉન્ફરન્સનો દરેક પ્રકારે વિજય, કન્ટ્રીએ છીએ અને આશા રાખીએ છીએ કે ભવિષ્યમાં તેનું બધારણ સુદઢ અને સંગિન; ખતો અને તેના ઉદ્દેશો તેના કરાવે સર્વમાન્ય થઈ તેના અમલ જૈન આલમમાં સરખી રીતે થાઓ અને સમસ્ત ભારતવર્ષમાં તે એક જોતોનું અધિકારિત પ્રતિનિધિ મંડળ ખતો એવું જોવા અમો છગરથી ઉત્સુક છીએ.

કાવ્ય કલાપ.

કુપાવ્યું સત્ય નહિ છપે.

ગમે તેવી કળાઓથી, દખાવી સત્યને દરોડા;
તથાપિ તે ખરા વખતે, કુપાવ્યું સત્ય નહિ છપે.
કહે કોઇ કાંઈ ને કાયલ, કહે કોઇ કાંઈ રત્નજ છે;
પરીક્ષાની કસોટીએ, કુપાવ્યું સત્ય નહિ છપે.
દખાવી સત્ય પાતાળે, કદાપિ ધાલશે કોઇ;
પરંતુ છેવટે નક્કી, કુપાવ્યું સત્ય નહિ છપે.
કદાપિ કોઇ સાચાને, કહે જુદા પ્રમતોથી;
તથાપિ કોઇ કાળે એ, કુપાવ્યું સત્ય નહિ છપે.

'કહે' કોઈ પાપી ને ધર્મી, 'કહે' કોઈ ધર્મી ને પાપી; 'ખરું' ખોટું પરખવામાં, 'હુપાવ્યું' સત્ય નહિ 'છૂપે.'
 'ઉધાડું' સત્ય ચાલાતું, 'ભવિષ્યતમાં' ગમે ત્યારે; 'ધરી' ધીરજ છવન ધરતાં, 'હુપાવ્યું' સત્ય નહિ 'છૂપે.'
 'પ્રકાશિત' પૃથ્વી પણ રાત્રે, અરે ઢંકાય છે 'તમથી'; 'કાંતાં' સૂર્ય તમ નાસે, 'હુપાવ્યું' સત્ય નહિ 'છૂપે.'
 'છવન' નહિ 'જૂઠું' ઝાંઝું, 'પ્રકાશિત' ભાતવત સાચું; 'ગમે' તે આજથી ક્યારે, 'હુપાવ્યું' સત્ય નહિ 'છૂપે.'
 'કદાપિ' કોઈને કંઈ, ચઢે જો શીર્ષ પર આજો; 'તથાપિ' કર્મ ટળવાથી, 'હુપાવ્યું' સત્ય નહિ 'છૂપે.'
 'પરીક્ષા' પૂર્ણ કાલા વણ, 'ખરું' નહિ માનવું 'કોનું'; 'હૃદયમાં' પૂર્ણધર શ્રદ્ધા, 'હુપાવ્યું' સત્ય નહિ 'છૂપે.'
 'નહી' કંઈ આંચ સાચાને, 'નહી' છે 'સત્યને' ભીતિ; 'હુદયછિધ' સત્ય માની લો, 'હુપાવ્યું' સત્ય નહિ 'છૂપે'.

બાંધાર્ય:—ગમે તેવી કળાઓથી મનુષ્ય સત્યને દખાવીને અસત્યને આગળ કરશે પરંતુ ખરાખરીના વખતે હુપાવેલું સત્ય પ્રગટ થશે. કોયલને કોઈ કાકડકહે 'પરંતુ' વસંત યાસ આવતાં કોયલ જુદી પડ્યા વિના રહેતી નથી. પરીક્ષાની કસોટી પર ચક્રતાં સસેનો બેદ ખુલ્લો થાય છે અને અસત્યનો બેદ ખુલ્લો થાય છે. કોઈ સત્યને દખાવીને પાતાળમાં ધાસે તોયે સત્ય બહાર આવ્યા વિના રહેતું નથી. કોઈ સાચા મનુષ્યને જુદો કહે તો તેથી શું? કારણ કે અસત્ય લાંબા વખત સુધી ટકતું નથી, અને અન્તે સાચો બહાર આવે છે. કોઈ ધર્મીને પાપી કહે અને પાપીને ધર્મી કહે પરંતુ પરીક્ષાની કસોટી પર ચક્રતાં ધર્મી અને પાપીનો બેદ ખુલ્લો થયા વિના રહેતો નથી. છવન પદ પર ધોળાના રથોને કાળાં વાદળાં કોઈ ઊંવાને માટે કોઈ આજ દે, કલંક દે, કોઈ જુદી વાત ઉડાવે તેથી ધર્મને ત્યજતું નહિ. છેવટે ધર્મથી છવન ધરી સત્ય વર્તન ધરતાં અસત્યના પડદાઓ કપાઈ જવાના અને સત્યનો વિજય થવાનો એમ નક્કી માનવું. પૃથ્વીને સૂર્ય પ્રકાશિત કરે છે તે પૃથ્વી પર રાત્રીમાં અંધકાર છવાય છે પરંતુ સૂર્યોદય થતાં પુનઃ પ્રકાશવડે પૃથ્વી પ્રકાશિત થાય છે અને અંધકાર ક્યાં જાય છે તેનો પણ પતો લાગતો નથી. લાંબા કાળ સુધી જુદું નભતું નથી અને લાંબા કાળ સુધી સત્ય હુપાતું નથી એમ હૃદયમાં નિશ્ચયતઃ અવગ્રહવું. કોઈ મનુષ્યને સીતાની પેઠે પૂર્વ કર્મોદયથી દુઃખ આવી ચઢે છે પરંતુ કર્મોદય ટળવાની સાથે ગમે તે રીતિએ સત્ય બહાર આવે છે. કોઈ મનુષ્ય સખથી કોઈ ગમે તે વ્હત કહે પરંતુ પૂર્ણ પરીક્ષા કર્યા વિના કદાપિ કોઈ પણ જાતનો હૃદયમાં નિશ્ચય કરવો નહિ. મનુષ્ય! હૃદયમાં તારા સત્યને માટે પૂર્ણ શ્રદ્ધા ધરણ કર. અસત્યનાં વાદળાં સત્યસૂર્યને કદાપિ આચ્છાદન કરે તોયે તું ગભરાઈશ નહિ. સત્ય છે તે કોઈ કાળે અસત્ય થવાતું નથી. હૃન્નને, ધર્મોગ્રુઓ ગમે તે રીતે તારા સત્યને ઢાંકી દેવા ગમે તેવું કરે-કહે તો પણ તું ધર્મ ધરીને શાન્ત રહે. હુનિયાની આગળ રહ નહિ. તારું સત્ય અન્તે સર્વત્ર પ્રકાશિત થયા વિના રહેવાતું નથી. સત્ય માટે સમ આવાની જરૂર પડતી નથી. અસત્યને સ્થાપવાં ગમે તેટલા પ્રયત્ન કરવામાં આવે તોયે તે અતિ નકામા જવાના. સાચાને આંચ નથી, સત્યનો જય છે. ઠૂં શાન્તિ !

गुनका खोज करत गुन लहिये, परम पदस्थ ध्यान सो कहिये ॥ १३ ॥
 मुद्रा सुरति छवि चतुराई, कला भेष बलचइस बडाई ।
 रूप रंग रस गंध समभाषा, ए पिण्डस्थ ध्यानको साखा ॥ १४ ॥
 इनकी संगति मनसा साधि, लगनशीख निजगुन आराधि ।
 रही मग्न सो भूढ़ कहावे, अलखलखाव विचक्षण पावे ॥ १५ ॥
 भिन्न भिन्न जड चेतन जोवी, गुण विलसे गुनमांहि समोवि ।
 यह रूपस्थध्यान सुखदाइ, चिदानन्द चिरूप कहाइ ॥ १६ ॥
 आपु सेभारी आपसो जोरे, परम गुन सो सबनाता खोरे ।
 लगे समाधि ब्रह्ममय होइ, रूपातीत कहावे सोइ ॥ १७ ॥

दोहरा.

यह पदस्थ पिण्डस्थ विधि, अरु रूपस्थ विचार ।

रूपातीत वितीतमल, ध्यान चार प्रकार ॥ १८ ॥

चोपाई.

ज्ञानी ज्ञानभेद प्रकासे, ध्यानी होय सो ध्यान अध्यासे ।
 आर्तैरौद्रकु ध्यानहि त्यागो, धर्म शुद्धके मारग लागो ॥ १९ ॥
 आर्तध्यान चितवन कहीये, जाकी संगति दुर्गति लहिये ।
 इष्ट वियोग विकलता भारी, अगो अनीष्ट संयोग दुःखारी ॥ २० ॥
 तनकी व्यथा मगन मन झुरी, अप सोच करी बंछित पूरि ।
 ए आरतके चारो पाये, महामोहरससे लपटाये ॥ २१ ॥
 अब सुनु रुद्रध्यानकी सेली, जिहां पापसो मतिगति मेली ।
 मन उत्साह सो जीव विराधि, हिय हर्ष धरे चोरी साधे ॥ २२ ॥
 विकसित जूठ वचन मुख भाखि, आनन्दित चित विषया राखि ।
 चार रुद्र ध्यानके पाये, कर्मबंधके हेतु बनाये ॥ २३ ॥

दोहरा.

आर्तैरौद्र विचारति, दुःख चिन्ता अधिकाइ ।

जिसे बटि तरंगिणी, महा मेघ जल पाई ॥ २४ ॥

चोपाई.

आर्तैरौद्रकु ध्यान बखाने, धर्मध्यान अब सुनो हु सयाने ।
 केवलि भाषित वानी माने, कर्मनाशको उद्यम ठाने ॥ २५ ॥
 पूर्व कर्म उदय पहिचाने, पुरुषाकार लोकधिति जाने ।
 धर्मध्यानके चारो पाये, जे समजे ते मारग आप ॥ २६ ॥

अब सुनो शुद्धध्यानकी बातें, मिटे मोहकी सत्ता जावे ।

जोग साधि-सिद्धांत विचारि, आत्मगुण परगुण निवारि ॥ २७ ॥

वपशम क्षयक श्रेणि आरोहे, पृथक् वितर्क आदि पद सोहे ।

वपशम पन्थ चढे नहि कोइ, क्षयकपन्थ निर्मल मन होइ ॥ २८ ॥

तिहां अविचार आप ठहराइ, छलमध्य वीतराग कहिवाइ ।

घनघाती ए कर्म तहां छीजा, एक वितर्क नामपद बीजा ॥ २९ ॥

लोकालोक जिहां परकाशी, रही कर्मकी प्रकृति पंचाशी ।

सूक्ष्म चित्त मनोबल इजा, सूक्ष्म क्रिया नाम पद त्रीजा ॥ ३० ॥

जिनवर आयु निकट जब आवि, तिहां अयोग गुनठाण कहावि ।

चरण चतुर्थ साध सो पावि, विप्रति क्रिया निर्मुक्ति स्वभावि ॥ ३१ ॥

अंतम समे दोइ जब रहे, प्रकृति बहुतर तिहिठा देहे ।

पुन तेरहिको करे विनास, तब सो पावे शिवपुरवास ॥ ३२ ॥

जिन आगममें जेसि कहे, भविक जीव तिसि सिद्धे ।

शुद्धध्यानके चारो पाये, मुक्ति पन्थ कारन समजाये ॥ ३३ ॥

दोहरा.

शुद्धध्यान औपध लग, मिटे कर्मकी राग ।

कोइला छांदि काल इमा, होत अग्नि संयोग ॥ ३४ ॥

यह परमारथ पन्थगुन, आगम अनन्त, वखान ।

कहत मनारसि अल्पमति, यथाशक्ति परवान ॥ ३५ ॥

इति मनारसीकृत ध्यान छत्रीशी.

संग्राहक-आचार्य बुद्धिसागर सूरजी,

१९१४

जीवने उपदेश.

१. २००० अधिष्ठार विप्रशतो, प्रगट थाता प्रभाकरनो;
२. २००० अधिष्ठार सर्व नवातु, भव्यो जेम गेरा वादणनो;
३. २००० अधिष्ठार नही त्दारा, नही तुन सुत अने दारा;
४. २००० अधिष्ठार सभा अस्वार्थना धारा, री रेशे अरे त्दारा;
५. २००० अधिष्ठार होअे तोअे शुं, निराधार होअे तोअे शुं;
६. २००० अधिष्ठार भवे जे हो ते तुं हो, विपाधि ते अही-रेशे;
७. २००० अधिष्ठार अरे तुं गेरा केम राणे, पयो तुं मोहने दसे;
८. २००० अधिष्ठार जे शभाववाने, अलभनी धन-रागवाने;
९. २००० अधिष्ठार शिव-सुंदरी परबुवाने, अदावीर यरणे नष्ट पडने;

अमृतलाल पाटील शाह.

બ્રહ્મચારીને.

ભોળા બ્રહ્મચારી હો ! હવે અયપથનો વેષ ઉતારો ! મારી
આવો ! બ્રહ્મચારી હો ! હવે મહસ્થાશ્રમમાં, ઉતારો ;
ભોળા બ્રહ્મચારી હો !
અપચિચિતસ્થાને વિચરતુ હો ! ન સાભાસુ કો દીક્ષન ;
શુર વેણુ રાખી હૃદયે હો ! હંકારને તમ બંધાયું ;
ભોળા

નહી વચમાં અવગડો વારિનો તોક્ષન ;
તે પણ સહુ સ્હેવાં પડે રાખી ક્ષીસ્વીર-શાન ;
ભોળા બ્રહ્મચારી-હો !
ગુરુમુખે ન સાંભળ્યું હો ન જો હોયે કે એક ;
સાંભળી આંહી લેજો હો ! પાપનું હોયે જેક ;
ભોળા

લેવું દેવુ ઈર્ષ્યવારમાં મંસાશેદધિ-મીઠી ;
વળી રેતી વિધવિધના પ્રવરો, પુછી ત્યાંહી ;
ભોળા બ્રહ્મચારી હો !
નહીલ અને વૃદ્ધો હો ! કહેશે કહવાં વેણુ ;
કહવાં તે મીઠાં થશે હો ! ને માનો એ કેણુ ;
ભોળા

જોતી પ્રભુ પાસે જન્મે અહીં આદર્શ જીવેન ;
‘સત્યંવદા’ હૃદયે ધરી ગોજા ઉચ્ચ જીવેન ;
ભોળા બ્રહ્મચારી હો !

‘ધર્મચર’ રાખો હૃદયે હો ! ધરો આત્મમંથન ;
પ્રભુતન્દ્યા રાખો હો ! ખર્ચો નજવી ધન ;
ભોળા

સંસારદધિ ગૂઢ છે ગૂઢ એનાં-તોક્ષન ;
અભ્રવારિ કદી ધેરતાં ભાગે મારત લ્હાણુ ;
ભોળા બ્રહ્મચારી હો !

સમોવર્તી ચાલવું હો ! લેધું વૃદ્ધ સલાહ ;
લદશે નવ શત્રુથીએ હો ! રાખો આપ લગ્નેહ ;
ભોળા

સદ્વ્રતનું પાલન કરે, કરે પ્રભુનું સમર્પણ ;
નિત્ય પ્રવર્તો માર્ગમાં જ્યાં વિચર્યા હરિ-કર્ણ ;
ભોળા બ્રહ્મચારી હો !

રમત ગમતો ત્યાગી હો ! હવે ઉચ્ચપથને સ્વીકારે !
ભોળા બ્રહ્મચારી હો ! હવે અયપથના વેષ ઉતારે !
મહીસાગરને તટે.

ધનવાન સગાઓના નિર્ધન પરોળા:

(ગઝલ.)

આવ્યા તમારે આંગણે, આવો ભલે કે'તા નથી;
કરીયે પ્રણામ-સલામ પણ કે' લક્ષમાં લેતા નથી !
કહે શેઠ કુશળ ક્ષેમ છે ! તમે બાળ બચ્ચો કેમ છે ?
આ રંકનાં પર રે'મ છે ! ઉતાર અરે દેતા નથી !
નવ બેસવા આસન કરો, નવ પાન સોપારી ધરો;
અવશોકતાં અવળા કરો, સ્થાનું જરા નેતેતા નથી !
જળ પાત્ર નિજ હાથે ભરી, પહેલાં તમે સ્થામે ધરી;
વિવેકથી દૃષ્ટિ કરી, પાતા અગર પી-તા નથી !
જળ પાન પણ કહેવે ક્યું, અંતર આમારે હા ! બાહ્ય;
તા ધ્યાનમાં આપે ધ્યું, નરમાશમાં જ્ઞાતા નથી !
કે વાતે કરિએ ને અમે, પણ સાંભળો ના તે તમે;
ના જોલણું તમને ગમે, કિસ્તારથી બહીતા નથી !
દુઃખ-વાતે તમ પાસે કહે, ના રે'મ તમે હાથે રહે;
અમ આપથી આંસુ વહે, એ આંસુકાં હોતા નથી !
ધન-દીણું શું હલકાં અમે, ધનવાન તો ભારે તમે !
તમને સદા ચાહિયે અમે, અમને તમે જ્ઞાતા નથી !
અધા બનો અભિમાનમાં, ના વાત લ્યો કે' ધ્યાનમાં;
છેવટ જવુંજ સ્મશાનમાં, પણ ગર્વને તજવતા નથી !
છે રંક રાગ, હારમા, કિસ્તારના દરબારમાં;
કો ઉચ્ચ-નીચો ધાર મા, જુઠું અમે ગાતા નથી !

ગીત : મહાશય ! આ ગંભીર વિષય ઉપર હું પોતે ને કાંઈ લખું તે મને પોતાને જ

લેખક યવાની પ્રથમ લાયકાત.

લેખક મહાશય ! આ ગંભીર વિષય ઉપર હું પોતે ને કાંઈ લખું તે મને પોતાને જ
પતિચિત્ત લાગુ પડતું નથી, —એ અનિવાર્ય સિદ્ધાંતરૂપ પ્રસ્તાવના અમે પ્રસ્તાવનારૂપ સિદ્ધાંત
આપ સ્વીકારશો, તોજ આ લેખનું ખરું રહસ્ય બરાબર સમજી શકાશે. હવે લેખકો લખે છે
અનેક કારણો, તેમજ અધિક્રમાતેને લીધે કેટલાકને લખતું એ એક પ્રકારનું વ્યસન થઈ ગયું
હોય છે તેથી લખે છે; કેટલાકો પોતાના અંતરમાં કુધવાતો બળાળામુખી બહાર ન કહાડે
ત્યાં સુધી સ્વસ્થ બેસી શકતા નથી તેથી લખે છે; કેટલાકો કીર્તિ કે અપકીર્તિ કમાવાના
અભિલાષથી લખે છે; કેટલાકો આખી દુનિયા આડે મારું જતી નેહ તેને સીધે મારું દેવાની
ઉદાસતાથી દોરાધને લખે છે; કેટલાકો પોતાની ઝૂમીમાં “પ્રિલક” કરવાના હેતુથી લખે છે;
કેટલાકો પોતાની ઝૂમીમાં “પ્રિલક” થઈ ગઈ હોય તો તેને “પ્રાધેવટ”માં બહાર નાંખે.

ભાષામાં મૂલ લેખો વાંચવાને શક્તિવાળો હોય છે ! ગુજરાતી લેખોમાં સંસ્કૃત અને અંગ્રેજી અવતરણો ભારોભાર મૂકવામાં આવે છે અને છતાં તેના અંદરથી તરેણુમાંથી સાથે ટાંકવામાં આવે છે—અવતરણો કોને માટે અને તરેણુમાંથી કોને માટે, તે તો લેખકની અસાધારણ પુદ્ગિલ સંમશ શકે ! “અમુક” માસિક કે સાપ્તાહિકને “રાજકીય” અને “સાંસારિક” પ્રેક્ષાની જ ચર્ચા કરનાર માસિક કે સાપ્તાહિક તરીકે બહાર પાડવામાં આવે, અને તેમાં હવે ટકો લેખો વ્યાકરણ, વ્યુત્પત્તિ અને શબ્દ કોષ ઉપરની ચર્ચાથી ભરી દેવામાં આવે ! અમુક છાંયો “મેસિઝ” —સમસ્ત જનસમીક્ષ માટે છે, એમ દાવો કરવામાં આવે, છતાં “સસાર” સાગરની ભરતી ઓટમાં તણાતાં એ સાદાં, અભણ “મેસિઝ” માટે “પાંચમા સંક્રાંતી” અમુક કવિતાના લેખક કોણ ? “અમુક” જૂનાં ખરેખરના અમુક જૂના પથરાઓને શોધક કોણ ? “પાંચમર મોટો કવિ” કે રા. “મુખ્ય” ? “રા. ચેલારામ ખરા વ્યુત્પત્તિ, શાસ્ત્રી” કે રા. રા. રામચંદ્ર ? “નાટકકાર મહાન કે ટીકાકાર ?” “દુષ્મન સ્નેહી” કે સ્નેહી દુષ્મન ? “શ્રીયુત્ત અક્ષયમદેપ્રસાદ” કવિ કહેવાય કે સાક્ષર કે રાક્ષસ કે રસિક કે ધરુ ? “જાલુડાંઓને આમત્રણ અને બોપુડાંઓને નિમત્રણ, કોયલડી ટડુકે અને મયૂરડી મલકે, ” “મલકવું” મલપવું કે મલપાવું ? “તપોધન બ્રાહ્મણોનું ગોત્ર શું ?” વર્ધકળ જેવાનો કોઠો કેવી રીતે બનાવવો ? “વિગેરે વિગેરે, અસંખ્ય, અવર્ણનીય, અનિર્વચનીય, અવિચારણીય, લેખોની સ્વર્ણમાળા, વિજળીક લાકડિના દમામ, સાથે રજી કરવામાં આવે છે, આવા જળહળતા દમામથી અનાઈ ગયેલી આંખોમાં એ સ્વર્ણમાળા તરફ જેવાની શક્તિ ન રહી હોય તો લેખક મહાશયોએ પોતાના માલની કદર થતી નથી, એમ સાદું લગાડવાનું નથી, પોતાની કૃતિ કોઈ વેચાતી લેવા ન લલચાય તો “ઉપહાર” તરીકે તેની પ્રહરણી કરવાથી તો કદર થશે જ અને એટલે દિલાસો તો કવિ ભવભૂતિની માફક લઈ શકાય કે આ જમાનામાં નહિ, તો આવતા જમાનામાં, નહિ તો “ગત” જમાનામાં તેની કદર થશે, કારણ કે ખેડતો બિચારા “ગત” નો અર્થ સમજવાની માથાકુટમાં ભાગ્યેજ પડશે.

આવી સ્થિતિમાં લેખકોએ એવી સ્થિતિ સ્થાપતાં રાખવાની જરૂર છે કે, જેથી તેઓની પોતાની અક્ષરો “સુધારો વધારો” કરવાની જરૂર રહે નહિ. જ્યાં અક્ષરોની ખડખડી દેખાઈ જવાનો ભય હોય ત્યાં “સામાન્ય લોક સમુદાય માટે છે, ” એવી દલીલ કરવી જોઈએ અને જ્યાં અક્ષર વધારે પડતી પ્રકાશી નીકળતી હોય ત્યાં “આવતા જમાનાના મોત્ર થોડા ચૂટેલા વિદ્વાનો માટે છે, ” —એમ ભાવ મહાત્મા દેવાની ખાસ આવશ્યકતા છે. કારણ કે એટલું ધ્યાનમાં રાખવાનું છે કે, મનુષ્ય સ્વભાવ ઓળખીને તેને અનુસરવું તેના કરતાં આરો અમીરી ખુલાસો કરવો તે લેખકોની “પોલીશન” ને વધારે યોગ્ય છે. મનુષ્યોની મનમાં રહેનારા મનુષ્યોની મન અવેશકનારા, અને મનુષ્યો માટે જ લખવાનો હેતુ કરનારો લેખકો પોતાની લેખનીયતા આકાશ કે ખોતાળમાં વિહરનારા દેવો કે દાનવોની લેખિની અને રસજનનું ભાન કરાવે તો તેઓ લેખીને તેમજ શ્રીને કૃત કૃત્ય થયા કહેવાય. અલખત, કલ્યાણ કાષ્ટ કહેશે કે આ માનસશાસ્ત્રનું મોદ ના કરી શકાય તેવું અગાન સૂચવે છે, પરંતુ લેખકો સચોટ રીતે ઉત્તર દઈ શકે કે મનુષ્ય સ્વભાવનું જ્ઞાન જોમ સુલભ નથી તેમ તેનું અગાન પણ સુલભ નથી. મનુષ્ય સ્વભાવના જ્ઞાનથી તો મનુષ્ય માત્ર જન્મે છે, તેમાં કાંઈ નરીન મેળવવાનું નથી પરંતુ તેનું અગાન મેળવવામાં તો જાણેલું ભૂલી જવાનું છે. અને નહિ અનુભવેલું કલ્પવાનું છે.

કોલમ્બિયાનું વિશ્વવિદ્યાલય.

અમેરિકાના સયુક્ત રાજ્યમાં શિક્ષણના જેટલા જેટલા પ્રકાર છે તેટલા કદાચિત્ અન્ય દેશોમાં નહિ હોય. તેમજ એ દેશમાં કોઇ નગર એવું નહિ હશે કે જેમાં એક પણ વિશ્વવિદ્યાલય નહિ હોય. ન્યુયોર્ક નગરમાં મહોટા મહોટા ત્રણ વિશ્વવિદ્યાલયો છે તેમાં કોલમ્બિયાનું વિશ્વવિદ્યાલય સર્વથી મહોટું છે એવું થોડુંક વૃતાત હું વાચકોને માટે નીચે સુખ્ય આપુ છું.

અમેરિકામાં સન ૧૭૭૨ ની પહેલા અંગ્રેજી રાજ્ય હતું તે વખતે સન ૧૭૫૪ માં અંગ્રેજોએ ન્યુયોર્ક (New York) નગરમાં એક ન્હાની કોલેજ ખોલી હતી કે જેનું નામ તેઓએ “કીંગ્સ કોલેજ (Kings College) રાખ્યું હતું જ્યારે એ દેશમાં સ્વતંત્રતા દેની સ્થાપિત થઈ ત્યારે સન ૧૭૮૪ માં એ કોલેજનું નામ બદલી “કોલમ્બિયા કોલેજ” (Columbia College) રાખવામાં આવ્યું એ કોલેજ આજે મહાન વિશ્વ વિદ્યાલય બની અનેક પ્રકારનું શિક્ષણ આપે છે.

ન્યુયોર્કના એક સુંદર સ્થાન પર વિશ્વવિદ્યાલયની છત્રીસ ઇમારતો છે તેમાં શિક્ષણ સમ્બંધી વિભાગ પૃથક્ પૃથક્ છે ઇ સ ૧૮૧૪ માં એ વિશ્વવિદ્યાલયના અધ્યાપકોની સંખ્યા ૮૫૨ હતી, એ વિશ્વવિદ્યાલયમાં રાત્રિને સમયે પણ શિક્ષણ અપાય છે અને તે શિક્ષણના લાભ લેનારાઓની સંખ્યા પણ થોડી હોતી નથી એ વિશ્વવિદ્યાલયમાં સર્વ પ્રકારનું શિક્ષણ અપાય છે ઇન્જિન્યરીંગ, ડોક્ટરી, વિજ્ઞાન (Science), સાહિત્ય અર્થશાસ્ત્ર, કાયદા-ઈત્યાદિ સર્વના વિભાગ પૃથક્ પૃથક્ છે.

પુસ્તકાલય.

વિશ્વવિદ્યાલયમાં એ બૃહત્ પુસ્તકાલય પણ છે અને તેમાં પાંચ લાખથી વધારે પુસ્તક છે સર્વ વિદ્યાર્થીઓને વાચવાને માટે એ પુસ્તક નવ સવારે સાઠઆઠની રાત્રિના અગીઆ સુધી ખુલ્લું રહે છે વિદ્યાર્થીઓને પોતાના ગૃહે પુસ્તક વાચવા લઈ જવું હોય તેમને ગૃહે પણ લઈ જવા મળે છે એ મુખ્ય પુસ્તકાલયના પેટા વિભાગમાં ઇન્જિન્યરીંગ, ડોક્ટરી ખૂનીંગ આદિ વિભાગના પૃથક્ પૃથક્ પુસ્તકાલયો છે, અને તેમાં તે તે વિષયના પ્રખ્યાત પુસ્તકોનો સંગ્રહ છે.

શારીરિક વ્યાયામ.

વિશ્વવિદ્યાલયમાં એ બૃહત્ વ્યાયામશાળા-કસરતેશાળા પણ છે તે સવારે નવ વાગ્યાથી રાત્રીના દસ વાગ્યા સુધી ખુલી રહે છે તેમાં વિદ્યાર્થીઓ વિવિધ પ્રકારના વ્યાયામ કરે છે અને તેમની શારીરિક શિક્ષાને માટે એક ચતુર ડોક્ટર પણ રોકેલો છે, તે સર્વ વિદ્યાર્થીઓના સરીર તપાસી તેમની શારીરિક સ્થિતિના પમાણમાં તેમને અસુખ અસુખ વ્યાયામ કરવાનું સૂચવે છે.

આ વ્યાયામશાળાના મકાનનું ૧ માળ છે ઉપરના માળમાં ગુદા ગુદા પ્રકારના વ્યાયામ કરવાનો સામાન રહે છે અને નીચેના માળમાં એક સુંદર તળાવ કુવારો હોય વગેરે સ્નાન કરવાના માધનો છે.

આ વિદ્યાલયના દરેક વિદ્યાર્થીને એ કલાક મુદ્દી તો વ્યાયામ કરવોજ પડે છે, અને તેથી તેમનામાં આરોગ્યતા, શક્તિ, સાહસ, સુન્દરતા તથા સહનશિલતા ઉત્પન્ન થાય છે, તથા તેઓ આ સંસારમાં સર્વ પ્રકારનાં યોગ્ય કામો કરવાને શક્તિવાન થાય છે.

૫) આ સિવાય વિશ્વવિદ્યાલયની પાસે એક મોટું મેદાન છે, તેમાં ક્રીકેટ, ફુટબોલ, ર્લીંગ-ફલ, ટેનિસ વગેરે રમવાની નિશાળ જગ્યા છે. વિશ્વવિદ્યાલયની પાસેની નદી પાસે એક નૌકા-ગૃહ છે, તેમાં અનેક નાવો રહે છે તેમાં બેસીને વિદ્યાર્થીઓ નદીમાં સહેલ કરવા નીકળી પડે છે. વિદ્યાર્થીઓને કામ-ખતલાવનારી અમુકાચમંત કમિટી—

(Employment Committee).

૧) આમેરિકામાં વિદ્યાર્થીઓ પોતાના વિદ્યાર્થીજીવનમાં દ્રવ્ય કમાવવાને વિદ્યાધ્યયન કરે છે. આ કાર્યમાં વિદ્યાર્થીઓને ઉત્સાહિત અને મહાવતા કરવા માટે શિક્ષકોની સલાહો થાય છે. (એ શિક્ષકો) વિદ્યાર્થીની વ્યવસ્થાના પ્રમાણમાં બિન બિન પ્રમાણ કાર્ય સોંપે છે, આવી એક સભા કોલેજિયમના વિશ્વવિદ્યાલયમાં પણ છે. એમાં વિદ્યાર્થીઓને અમુક અમુક કામ સોંપીને મહાવતા આપવામાં આવે છે. વિદ્યાર્થીઓને એ કામમાં ધક્કો કરીને શીખવવાનું, અનુવર્ત કરવાનું, પત્રોમાં લેખ, મોકલવાનું, જીવનની નકલો કરવાનું, રાત્રિની સુલોમાં શીખવવાનું, રાહપટ્ટા લેખ, વ્યથના ચિત્રો આપવાનું વગેરે કામ સોંપાય છે. આના આવા પ્રકારના કાર્ય કર્યાથી વર્ષમાં ત્રણ લાખથી, પશુ વધારે, રૂપિયાની પેદાશ થાય છે. જે વિદ્યાર્થીઓ દૂર દેશથી વિદ્યાધ્યયન કરવાનો આવે છે તેમને આ સભા મહાવતા આપે છે અને તેથી તેઓને પોતાના શિક્ષક-નિર્વાહની કામ પછાડી ચિંતા રહેતી નથી.

વિદ્યાર્થીઓનાં સ્વાસ્થ્ય-રક્ષણ—

વિદ્યાર્થીઓના શરીરની દેખરેખ રાખવા માટે કોલેજમાં એક ડૉક્ટર હોય છે, તે વિદ્યાર્થીઓના સ્વાસ્થ્યની પરીક્ષા કરે છે, તેનું આપવાલય દ્વંદ્વેશ ખુલ્લું રહે છે જે વિદ્યાર્થીઓને આપણ નોંધએ છીએ તે આ આપવાલયમાંથી લઈ આવે છે.

વિદ્યાર્થીઓનું નિવાસ-સ્થાન—

વિશ્વવિદ્યાલયના વિદ્યાર્થીઓને માટે ત્રણ બોર્ડિંગ-હાઉસ (Boarding House) અર્થાત્ નિવાસ-ગૃહ છે તેમાં બધા મળીને ૮૦૦ વિદ્યાર્થીઓ રહી શકે છે. દરેક નિવાસ-ગૃહ ૧૩૭ ફીટ લાંબુ અને ૬૦ ફીટ પહોળું તથા દશ દશ માળ ઉંચું છે એમાં વીજળીની રેસાની, રેલફિન, તથા સ્નાન કરવાને માટે સુન્દર મુવારો પણ છે.

પ્રત્યેક વિદ્યાર્થીને બમ્બે રૂમ (Room) આપે છે એક સુવાનો અને બીજો અધ્યયન કરવાનો એક બોરડાની છતા અને દીવાલો ચિત્રકારી કાગળોથી મઢેલી હોય છે, સુવાને માટે લોહના પેચદાર પલંગો કમાનનાળા હોય છે અને તેના પર ગાદલા અને ચાદર વગેરે જરૂરી સામાનથી તે સુસજ્જત હોય છે અભ્યાસ કરવાના રૂમ-બોરડામાં કપડા બેરવવા માટે સુંદર ખીંગીઓ હોય છે અને અભ્યાસ કરવા માટે ટેબલ, ખુરશી વગેરે ઉપયોગી સામાન પણ હોય છે.

પ્રત્યેક નિવાસ-ગૃહની અદર નીચેના માળમાં એક બૃહત્ સમાજવન હોય છે તેમાં વિદ્યાર્થીઓ એકત્ર થઈ બિન બિન મિષ્ટો પર ચર્ચા કરે છે તથા સન્ધ્યાકાળે ત્યા જઈ વર્તમાનપત્રો વાંચે છે આ નિવાસ-ગૃહો સિવાય વિશ્વવિદ્યાલયની પાસે અનેક ખીંગા ગૃહો હોય છે, તેમાં એક અડવાડીએ ૫-૮ માસ રૂપિયા આપનાથી ઉત્તમ પ્રકારનું ભોજન મળે છે અને રહેવા માટે ખીંગા રૂમો પણ મળી શકે છે.

વ્યાખ્યાન—

વિદ્યાર્થીઓના જ્ઞાનની વૃદ્ધિ થવા માટે શિક્ષક સિવાય મોટા મોટા વિદ્વાન વક્તાઓને અન્ય દેશોમાંથી બોલાવે છે અને તેમની પાસે બિન બિન વિષયો પર વ્યાખ્યાન અપાવે છે. વિદ્યાર્થીઓના મનોરંજનાર્યે આરા સારા શિક્ષણપ્રદ નાટકો પણ, એ વિશ્વવિદ્યાલયમાં થાય છે. વળી સંગીતનું પણ રસાસ્વાદન અપાડવામાં આવે છે.

દેવળ.

વિશ્વવિદ્યાલયમાં એક અર્ધ-બોલાકાર બૃહત્ દેવળ છે, અને તેમાં ૧૦૫૦ ખુરશીઓ રહે છે. આ દેવળમાં એક વિદ્વાન અને ઉદાર હૃદયના પાદરીની નિમણૂક કરેલી હોય છે. તે વિદ્યાર્થીઓને ધાર્મિક અને સામાજિક ઉપદેશ આપે છે. આ લાભ લેવા માટે વિદ્યાર્થીઓને વિશ્વવિદ્યાલયમાંથી આરથી સાડાખાર સુધી રજા મળે છે. વિદ્યાર્થીઓએ રજામાં આ દેવળમાં જઈ ધર્મોપદેશ સાંભળે છે આ દેવળમાં એક ભારે કંમિતનું “ઓર્ગન” (Organ) ધાલ્યું છે અને તે વિદ્યાર્થીઓના આનંદને માટે કોઈ કોઈ સમય વગાડવામાં આવે છે.

વ્યાખ્યાન-ભૂવન.

આ ભૂવન બહુ વિશાળ છે. એમાં વિદ્યાર્થીઓની જુદી જુદી સંભાળો થાય છે. આ સભાઓમાં સખધ રાખનારાઓની એક સર્વજનતીય ક્લબ (Cosmopolitan Club) હોય છે. તેમાં આખી દુનિયાના સર્વ દેશના વિદ્યાર્થીઓ ભેગા થાય છે. આ ક્લબનો સમાનો વાર્ષિકોત્સવ પણ થાય છે, અને તેમાં દરેક દેશના પ્રતિનિધિ વિદ્યાર્થીઓ પોતપોતાના દેશનો સ્વદેશી પોષાક પહેરીને પોતપોતાની સ્વભાષામાં ગાયને ગાઈ આનંદ મેળવે છે. ઇ. સ. ૧૯૧૩ના વાર્ષિકોત્સવમાં નિમ્ન લિખિત “ડ્રીન્કીંગ સોંગ” (Drinking Song) વિદ્યાર્થીઓએ ધણા ઉમંગથી ગાયું હતું.

*Drinking Song.

Columbia ! Columbia ! here's to thy name,

Columbia ! Columbia ! here's to thy fame,

Drink ! Drink ! Drink to thy name,

Drink ! Drink ! Drink to thy fame,

C-o-l-u-m-b-i-a ! Columbia, dear old Columbia,
dear old Columbia,

C-o-l-u-m-b-i-a ! Colombia, dear old Columbia,
dear old Columbia.

શિષ્યવૃત્તિ-સ્કૉલરશિપો. (Scholarship) —

વિશ્વવિદ્યાલયમાં વિદ્યાર્થીઓને શિષ્યવૃત્તિ-સ્કૉલરશિપો મળે છે, તેમજ પારિતોષિક-ધનિામ પણ ધણા અપાય છે.

આ મહાન વિશ્વવિદ્યાલયમાં જઈને જોતાં શિક્ષણ એ શી વસ્તુ છે અને તેનો ઉદ્દેશ કયો હોવો જોઈએ તે અષ્ટ માવમ પડે છે. અસ્તુ !

રા. શશિકર.

* વડોદરામાં થોડા સમય પર માસિકોનું પ્રદર્શન ભરાયું હતું તેમાં કેલ બિયાને લગતા એક માસિકમાંથી આ ગીત લેવામાં આવ્યું છે.

સં. ૧૨૭૮ ના માધ શુદ્ધિ ૬ ને દિને સર્વ દેવાચાર્ય તેમજ નજાર નગરમાં પદસ્થાપન કર્યું. સંવત ૧૩૩૧ ના આશ્વિન વદિ ૬ ને દિને સ્વર્ગવાસ કર્યો. આ આચાર્યના હાથથી સંવત ૧૨૯૯ માં શ્રાવક લાયનને બચુવા માટે તોડપત્ર પર લખેલી હરિભદ્રસૂરિ રચિત સમરાદિત્ય ચારિત્રની પ્રતિ હાલ પણ ખંભાતમાં મોજૂદ છે. વળી આ આચાર્ય ચંદ્રપ્રભ સ્વામિ ચરિત્ર નામનો અંથ રચ્યો છે. આ આચાર્યના શિષ્ય અમયતિલક ગણિએ દ્વાચાંચ કાવ્ય પર તથા દ્વાચાંચકોષ પર શ્લોકગ્રંથ દીકાઓ રચેલી છે.

આ બે પદ્ધતિનો ઇતિહાસ જોતાં તુરંતજ જણાયું કે ૪૭ માં પદ્ધતિ જિનેશ્વરસૂરિનાં પિતાનું જે નામ ભાડાગારિક નેમિચંદ્ર છે તેજ આ છે. ભાડારી એ એસવાળ વણિકમાં તેમનો જન્મ સૂચવે છે. અને નેમિચંદ્રનાં પતિનું નામ લક્ષ્મી હતું. તેનો નિવાસ મરોટ ગામમાં હતો. તેની સંભતિથી પોતાના પુત્ર અખંડ દીક્ષા લઈ આખરે આચાર્ય થઈ પદ્ધતિ પદ મેળવ્યું હતું. આ દીક્ષા સં. ૧૨૫૫માં લેવાઈ, અને જિનપતિ સૂરિએ આચાર્યપદ સં. ૧૨૨૩ માં મેળવ્યું તો આ બેનો અંતરાલમાં એટલો સં. ૧૨૨૩ થી સં. ૧૨૫૫ સુધીમાં નેમિચંદ્ર અવસ્થા વિધમાન હોવા જોઈએ એ નિર્ણયવાદ છે. આ રીતે સંવત્ તેરમા સૌકામાં નેમિચંદ્રનો સમય સ્પષ્ટ રીતે નિર્ણય થાય છે, કે જેમાં તપાગચ્છની ઉત્પત્તિ જગત્ચંદ્ર સૂરિએ કરી. (સં. ૧૨૮૫.)

એક ચોરી પકડાઈ!—હવે સને ૧૮૯૮માં જયચંદ્ર સીતારામ શ્રાવણે નામનો વધી નિવાસી સૈતવાલ જૈને 'શ્રીમાન ભાડારી નેમિચંદ્ર આચાર્ય વિરચિત ઉપદેશ સિદ્ધાંત રત્નમાલા' નામનું પુસ્તક ગાથાના મરાઠી હાંદી અર્થ અને વિવેચન સહિત બહાર પાડ્યું છે તેની પ્રસ્તાવનામાં જણાવ્યું છે કે "અનુમાન હોતા હૈ કિ કિસી સમય રક્તામ્બર સ્વેતામ્બરાદિ મિથ્યા બેપધારી પાખંડિયોને જૈનસમાજને બહાકાર અપના વ રાગદોષી કુદેવો કે ભક્તવના જૈનમતસે ઉદે માર્ગમે લગા દિયા ઉનપર દયા દષ્ટિ કરે. શ્રીમાન પંડિતવર્ય નેમિચંદ્ર ભાડારીને યહ ઉપદેશસિદ્ધાંત રત્નમાલા નામક અંથ રચક બોલી બોલી જૈનસમાજના બહુત ઉપકાર દિયા હૈ. વર્તમાન સમયમે બી અનેક બેપધારી પાખંડી હમારી જૈનસમાજમે દુષ્ટે જાતે હૈ. જો કિ અપને કો ગુરૂ મનાકરે બોલે બાધ્યોસે પાવ પૂર્વ કરે ધનાદિક કંગતે ફિરતે હૈ આર જૈનમતસે ઉદે માર્ગપર ચલાકર કુદેવો કે ભક્ત બના અગોનાંધકાર મે દ્યો દિયા હૈ. એસે બાધ્યો કો સુદેવ કુદેવ સુગુર કુગુર સમજાનેકે લિયે યહ અંથ અંતિશય ઉપયોગી સમજ હમારે મિત્રવર્ય પંડિત પંતોલાલેશ બાંકલીવાલે સંજ્ઞાશુંકે નિવાસીને શ્રીમાન પંડિતવર્યે ભાગ્યદંજલ કૃત વચનિકા દીક્ષા કે સહારસે સરલ હિન્દી ભાષામે અનુવાદ કર ઇસ અંથ કે છપા દેનેકી પ્રેરણા કરી.....".

આ ઉપરથી કંઈક એવું સમજાય છે કે દિગંજરી પંડિત ભાગ્યદંજલ કે જેનું મરણ શય્યાવાળું ચિત્ર જૈન પ્રભાતના હમણાજ પ્રસિદ્ધ થયેલા ભાદ્રપદના અંકમાં આપવામાં આવ્યું છે. તેજેજ વિષમ સંવત ૧૯૧૨માં વચનિકા કરી. નેમિચંદ્રને દિગંજરી લેખી તેના મૂળ અંથ યદી શતકને ઉપદેશસિદ્ધાંત રત્નમાલાનું ગૂઢ નામ આપી રક્તામ્બર (દિગંજરી બહારકો) સ્વેતામ્બર પર આલેખ કરવાનો માર્ગ ગ્રહણ કર્યો છે અને તેથીજ પંડિત ભાગ્યદંજલ ન્યાય પ્રિય શ્રીયુત્ત પંતોલાલ બાંકલીવાલ જેવા સંજ્ઞાનને તથા ઉક્ત જયચંદ્ર સીતારામને બૂલથી દોરાવું પડ્યું હોય અને ઉપરની આલેખાત્માક પ્રસ્તાવના લખવા પ્રમટ્ કરવાનો હોય. વહોરી લેવો પડ્યો હોય એવું કંઈ સંદર્ભમાં સારો વિચાર કરીએ તો જણાય છે.

સ્વ. પંડિત ભાગ્યદ્રી નિષ્કર્ષ રૂપે જે સર્વથો જનાવ્યો છે તે આ અર્થને છેવટે આપેલ છે કે :-
 રંગાદિક દ્રવ્ય જામે પાંચે કુદૃષ સેવ, તાંકો ત્યાગ વીતરાગે દેવા ઉર સ્થાપ્યે;
 વસ્ત્રાદિક અર્થ ધાર કુચર વિચાર-તિનુંદે; ગુરુ નિઃશંકો યથાર્થરૂપ ધ્યાય્યે;
 હિસામય કર્મ સો કુધર્મ ત્યાગદ્યામય, ધર્મતાહિ નિશદિન ભાધ્યે;
 સમ્યક્ દર્શ મૂલ કારણ પ્રધાન થેહિ, ઇતિ કે વિચારમે ન કહું અલસાધ્યે;
 આમાં કુચર સ્વેતાંબરાદિ યસ્થાધારી મુનિઓને જણાવ્યા છે અને તેથી તે ખરે આશ્લેષ
 ક્યો છે એ સ્પષ્ટ છે, અને વસ્ત્ર રહિતને નિર્થક કહી તેને સુચર તરીકે ધ્યેય ગણ્યા છે તેથી
 પોતાના પક્ષને દેકો આપ્યો છે એ પણ સ્પષ્ટ છે. પરંતુ મૂલ અર્થ સ્વેતાંબરી હોવાથી છતાં
 તેને દિગંબરી ગણાવ્યો તેના પર આવા કથનો કરવા તેને બદલે કાષ્ઠ દિગંબરી અર્થપર ટીકા
 કરતાં એવાં કથનો કદીમાં હોત તો કદાચ હાતવ્ય ગણાત. આ ઉપરાંત આ સ્વેતાંબર અર્થની
 મૂળ ગાથાનો અર્થ કરતાં જ્યાં જ્યાં સુચર શબ્દ આવેલો છે તેનો અર્થ પોતાનો નેક્ષ
 સિદ્ધ કરવા તિર્થથ ગુરુ બાહ્યાભ્યંતર પરિચ્છેદ રહિત શુદ્ધ ગુરુ એવા કરેલા છે. બુદ્ધો ગાથા
 રહે નો અર્થ, તેમજ પીછે ગાથાઓ દાખલા તરીકે :-

સર્વો વિજરદ્દેવો સુગુરુ ગુરુ મળદ્ગામમાત્તેણ ।

તે સિં સરુપ સુહર્ય પુણ્યવિહૂનાં ન પાવંતિ ॥ ૩૩ ॥

હિંદી અર્થ—અર્હત દેવ ઔર નિર્ગન્થ ગુરુ ઇસ પ્રકાર તો સભીનામ માત્ર કહતે
 હે પરંતુ ઉતકા પ્રથાર્થ સ્વરૂપ ભાખીન છવ હૈન્ને નહિ પાતે. ભાવાર્થ—નામ માત્ર કરતો
 અર્હત દેવ, નિર્ગન્થ ગુરુ સ્વેતાંબરાદિક ભી કહતે હૈ પરંતુ યથાર્થ સ્વરૂપ નહિ જાનતે. ઇસ
 કારણ જિન પ્રાણિકે અનુસાર અર્હનાદિકકા સત્યા સ્વરૂપ અવસ્થાહી નિશ્ચય કરના આધ્યે.
 આમાં અંબરી અર્થ એ છે કે વીતરાગ દેવ અને સુચર સર્વનામ માત્ર કહે છે, પરંતુ
 તેનું સ્વરૂપ સામાન્ય પુણ્ય વિહીન જનો મામતા નથી; છતાં તેને મારી મચડીને કેવો ખોટો
 ભાવાર્થ બેસાડી દે છે ! જામ કરતાથીજ જાને સપ્રદાયો મચ્ચે વિશેષ જાને વિશેષો વિરોધ
 રહે તેમાં નવાઈ શું છે ?

સોહતલાલ, દલીયદ, દેસાઈ, પ્રી. એ. એલ. એલ. પ્રી.

બુદ્ધિપ્રભા.

બુદ્ધિપ્રભા સાતે વર્ષ પુરાં કરી આઠમાં વર્ષમાં પ્રવેશ કરે છે. આઠનાં એકત્રીસ મહત્વ
 મયેજી એવો જોતાનું કર્તવ્ય નંકી કરી તદ્દઅનુસાર વર્તન કરે તો જરૂર તેઓ જંગલમાં મહાન
 પદ ભેળવી શકે. જંગલમાં વસતા તમામ ગજવો કર્મને વશ છે. જંગલમાં ગાણી પદાર્થની વિવિધ
 રીતિ જોવામાં આવે છે. એકજગ જંગલમાં ઉત્પન્ન થયાં છતાં, જુદાં જુદાં દેવભાવને ધારણ
 કરે છે, અને ઉત્પત્તિ ક્રમમાં તથાવત જોવામાં આવે છે, એ તમામનું કારણ જોધશું તો તેમાં
 કર્મની રચના સિવાય કંઈ બાકમ પ્રકરો નહિ. આ કર્મનાં મુખ્ય બેદ જાનીઓએ આંક બતા
 વેલા છે. આ આંક કર્મનો સર્વથા નાશ કરનાર જગતમાં સામાન્ય ડોડીમોથી મીઠળી પરમા
 ભિષ્ત્ર પ્રાપ્તી શકે છે. પછી તેને જન્મ મરણ ચક્રવાતનું હોતું નથી.

આ આઠ પ્રકારના કર્મમાં જ્ઞાનાવર્ણી નામનું પહેલું કર્મ છે. તે પ્રાણીના જ્ઞાન ગુણને ઢાંછી નાખે છે. મનુષ્યબુદ્ધિમાં જે ભેદ અથવા વિષમતા જોવામાં આવે છે, તેમાં હેતુભૂત આ કર્મ છે. અજ્ઞાન દશામાંથી આગળ વધી જ્ઞાની થવાને માટે, જ્ઞાનાવર્ણી નામનું કર્મ છે તે બતાવવાને માટે ચત્ત કરવાની જરૂર છે. ઉદયમના પ્રભાવથી જેમ જેમ એ કર્મનો ક્ષયોપશમ થાય છે, તેમ તેમ બુદ્ધિમાં વધારો થાય છે. જ્યારે સર્વથા એ કર્મ ખપાવે છે. ત્યારે અનંત જ્ઞાનશક્તિ, એ પ્રાણી પ્રગટ કરે છે. એ શક્તિ, દરેક પ્રાણીમાં રહેલી છે. એ શક્તિ એ આત્મિકશક્તિ છે. એ પ્રગટ થયા પછી આ વિશ્વ-લોકા, લોકમાં રહેલા પદાર્થને સંપૂર્ણપણે જાણી શકે છે. ભૂત ભવિષ્ય અને વર્તમાનનું તેને સંપૂર્ણ જ્ઞાન થાય છે. જ્ઞાનના પાંચ ભેદ છે. મતિજ્ઞાન, શ્રુતજ્ઞાન, અવધિજ્ઞાન, મનપર્યવજ્ઞાન, અને કેવળજ્ઞાન. સંપૂર્ણજ્ઞાનાવર્ણી કર્મનો નાશ કરી, જીવ કેવળજ્ઞાન પ્રગટ કરે તે પહેલાં તેનામાં જે જ્ઞાન હોય છે તેના મુખ્ય ચાર ભેદ પાડેલા છે. એ ચાર જ્ઞાન ક્ષયોપશમ ભાવના છે. જ્ઞાન અને અજ્ઞાન એ બે જગતમાં હોય છે. માણસ ગમે તેવાં હુશીયાર અને બુદ્ધિશાળી હોય પણ તેનામાં સમ્યક્ભાવ જે રાગ દેશની ગાંઠોના છેદ કરવાથી ઉત્પન્ન થાય છે, તે આખા સિવાય તેનું જ્ઞાન એ અજ્ઞાનની કોટીમાં ગણેલું છે. શાસ્ત્ર દૃષ્ટિથી તેનું જ્ઞાન અજ્ઞાનમાં આવે છે. મતિ અજ્ઞાન અને મતિ જ્ઞાનમાં મુખ્યત્વે તારતમ્યતાં એ છે કે વસ્તુ ધર્મની વિચારણામાં મતિ જ્ઞાનવાળો તેનો ભાવ યથાર્થ રીતે જણાવશે, ત્યારે મતિ અજ્ઞાનવાળો તેનો વિપરીત ભાવ જણાવશે. આ મતિજ્ઞાન ઇન્દ્રિયનીત છે. જે પાંચ ઇન્દ્રિય અને છઠ્ઠા મન સાથે સંબંધ ધરાવે છે. મતિજ્ઞાનની સાથે ખીજું શ્રુતજ્ઞાન આવે છે. આ શ્રુતજ્ઞાન અક્ષરથી થાય છે. એ પણ મતિજ્ઞાન અથવા મતિ અજ્ઞાનની સાથે રહેવાથી શ્રુતજ્ઞાન અથવા શ્રુત અજ્ઞાન તરીકે ગણાય છે. શ્રુતજ્ઞાનનો એટલો બધો પ્રભાવ છે કે સંપૂર્ણ કેવળજ્ઞાની પોતાના કેવળજ્ઞાનથી જગતમાં રહેલા વસ્તુના ધર્મ, સ્વભાવ જે પ્રમાણે જણે છે તેજ પ્રમાણે શ્રુતજ્ઞાની શ્રુતજ્ઞાનના બળ વડે જણે છે. આ જ્ઞાન પણ ઇન્દ્રિયનીત છે. શ્રુતજ્ઞાન અને મતિજ્ઞાન સાથે સાથે રહેવાવાળા છે. ક્ષયોપશમભાવથી જ્ઞાનમાં મતિજ્ઞાનની નિર્મળતા જોટલા જોટલા અંશે વધે છે. તેટલા તેટલા અંશે તેનામાં શ્રુતજ્ઞાનની પણ નિર્મળતા વધે છે. આ કાળમાં મતિજ્ઞાન અને શ્રુતજ્ઞાન તથા મતિઅજ્ઞાન અને શ્રુત અજ્ઞાન ન જ વર્તે છે. કેવળજ્ઞાન અને મનપર્યવજ્ઞાનનો અંભાવ છે; અવધિ જ્ઞાનનો પણ પ્રાપ્ત અંભાવ છે. યથાર્થ આ પાંચે જ્ઞાનનું જ્ઞાન એ તત્ત્વજ્ઞાન છે. અને સદ્ગુરુની કૃપાથી પ્રાપ્ત થઈ શકે છે. જ્ઞાનનું ફળ વિરતી છે. એટલે સમ્યક્જ્ઞાન જીવોને ચારિત્રવાન બનાવે છે. જે જ્ઞાન માણસના ચારિત્રને સુધારવા સમર્થ થતું નથી. એટલે જ્ઞાન મેળવ્યા પછી તેના વર્તનમાં સુધારો થતો નથી એ જ્ઞાનનું તેણે ફળ મેળવ્યું નથી એમ મનાય છે. સદ્ગ્જ્ઞાનથી મનુષ્યતામાં સદ્ભાવના ઉત્પન્ન થવી જોઈએ, અને સદ્ભાવના ઉત્પન્ન થયાથી યથાશક્તિ સદ્ભાવના અનુસાર પોતાનું ચારિત્ર સુધારવા તેણે પ્રયત્ન કરવો જ જોઈએ. જ્ઞાન મેળવ્યા પછી તેના ફળરૂપે જો પોતાના ચારિત્રમાં યથાયોગ સુધારો કરવાને પ્રયત્ન કરવામાં ન આવે, સારા ગુણો પ્રાપ્ત કરવા યોગ્ય ઉદ્યમ કરવામાં ન આવે તો તેણે જ્ઞાન મેળવવામાં કાઢેલો કાળ તથા ગુમાવ્યા બરાબર છે. જગતમાં એકલા જ્ઞાની કરતાં જ્ઞાનચારિત્રવાનજ વધારે પૂજનીય છે, અને તેજ ખીજાઓને ઉપદેશ કરી શકે છે. તેજ બુદ્ધિપ્રભાની સાર્થકતા છે.

જ્ઞાનાવર્ણાદિ આઠ કર્મ નાશ પામવાથી આઠ ગુણો પ્રગટ થાય છે. અને તે સિદ્ધપદ-પરમાત્મપદ મેળવી શકે છે. એ પદ એવા પ્રકારનું છે કે જે પ્રાપ્ત થયા પછી જતું નથી, તે

પણી-મનુષ્યને જન્મ મરણ કરવું, પડતું નથી. એ પદ પ્રાપ્ત કરવાનો અધિકારી પાંચેદ્રિ મનુષ્ય છે. સાધ્ય ધ્યાનમાં રાખી અત્યારથીજ તેનું સાધન કરવાને પ્રયત્ન કરવામાં આવે તો તેને અનંતકાળ આ લોકમાં જન્મ મરણ કરવાં નહિ પડતો પરિમીત કાળમાંજ તે સાધ્ય પ્રાપ્ત કરી શકશે એમ માનીએતું કથન છે અને તે સત્ય છે એમ આપણી પ્રતીતિ થાય છે.

જેનામાં સમ્યક્ બુદ્ધિપ્રભા હોય છે તેજ આ રસ્તે પ્રયાણ કરે છે. આ સમ્યક્ બુદ્ધિપ્રભા પ્રાપ્ત કરવા માટે બુદ્ધિના આઠ ગુણોનું સ્વરૂપ સમજી તેમાંથી યથાચોગ્ય પ્રવૃત્તિ કરવી જોઈએ અને બુદ્ધિના આઠ વિકાર-રોપનો ત્યાગ કરવો જોઈએ.

આઠ પ્રકારના મદનું સ્વરૂપ સમજી મદનો ત્યાગ કરવો જોઈએ, કેમકે આઠ મદમાંનો એક પણ મદ જો મનુષ્યમાં હોય છે તો તે તેની બુદ્ધિપ્રભાને વિકળ બનાવી શકે છે. જાતીમદ, કુળમદ, જાળમદ, રૂપમદ, તંપમદ, રૂઢિમદ, માનમદ અને લાભમદ આ આઠનું યથાર્થ સ્વરૂપ સમજી તેમાં આપણે કસાઈ પડીએ નહિ એની સંભાળ રાખી વર્તીએ તો મેરાક બુદ્ધિપ્રભા યથાર્થ ખીલે પણ આ આઠમાંનો એક અથવા એકથી અધિક જો આપણામાં હોય તો તે આપણને નાશ કરવાને આપણી પ્રગતિ અટકાવવાને સમર્થ નિવરે છે.

પરમાર્માંનું નામ સ્મરણ આપણે હમેશા કરીએ છીએ. તેઓ આઠ પ્રકારના કૃમીથી રહિત હોય છે. તેઓની સ્થાપના જે શાસ્ત્રોક્ત છે, તેની ઉપાસના આપણે કરવી જોઈએ. તેમના યથાર્થ સ્વરૂપનું જાણખાણ કરી તેમની ઉપાસના કરવાથી આપણે આપણું સ્વરૂપ જાણખી શકીએ છીએ. તેમની અટ પ્રકારી પૂજા એ પણ આપણી ઉન્નતિમાં મુખ્ય સાધનબુદ્ધ છે. તેમની હમેશા પૂજા કરવાથી આપણે આપણા સાધ્યમાં આગળ વધી શકીએ છીએ. કીર્તિ અથવા પુદ્ગલીક લાભની ઇચ્છા સિવાય દ્રવ્યભાવથી તેમની ઉપાસના-અર્ચન કરવાથી આપણામાં અનેક ઘણ ખીલે છે. એને અભ્યાસ કરવાને આપણે પ્રયત્ન કરીશું તો અતુલવર્ધી આપણી ખાત્રી થશે કે તે એક મહાન સાધન છે. સાધકને મહાન ઉપકારી છે. અધ્યાત્મગુણ મેળવવાને તે એક પ્રયત્ન નિમિત્ત સાધન છે.

આઠ પ્રકારના પ્રમાદનું સ્વરૂપ જાણીને પ્રમાદનો ત્યાગ કરવામાં આવે તો તેથી પણ બુદ્ધિનો વિકારો નાશ પોમી બુદ્ધિપ્રભા પ્રગટ થાય છે.

બુદ્ધિના સંબંધમાં જો એવા પ્રકારની સમજૂતિ હોય કે માણસને જન્મથી તે પ્રાપ્ત થઈ હોય તેજ કાયમ રહે છે, તે કષ્ટ, વધારી, વધતી નથી અને ઘટાડી ઘટતી નથી તો તે સમજૂતિ યથાર્થ નથી. તેને ખીલવવાને અથવા તેને નાશુદ્ધ કરવાને પ્રયત્ન કરે તો તે બંને રીતે બની શકે છે. બુદ્ધિ વધારવાના, તેની પ્રભા ખીલવવાના અનેક પ્રકાર છે. સદૃશાત્મ, અભ્યાસ, વાંચન, સદસમાગમ અને સંઘારથી તેનામાં વધારો થઈ શકે છે. વૈદકસ્પતર નામના અત્રે પ્રગટ થતા માસિક પંચે ગરીબોનો વેધ એ નામના પુસ્તકના ત્રણ ભાગ બહાર પડ્યા છે, તેના ત્રીજા ભાગના પૃષ્ઠ ૮૫ ઉપર બુદ્ધિ તથા સ્મરણશક્તિ વધારવાના ઉપાયનું વિવેચન કરેલું છે તે વાંચવાની ખાસ ભલામણ કરવામાં આવે છે. સંઘારથી અને આનંદાન સંબંધે તેમાં નીચે પ્રમાણે જણાવેલું છે.

સંઘાર-સંઘારની એટલે સદ્વર્તનની બુદ્ધિ ઉપર ઘણી અસર છે. (૧) શુદ્ધતા તથા સ્વચ્છતા રાખવી. શરીર સ્વચ્છ હોય છે તો મન સ્વચ્છ નિર્ભજ રહે અને મન નિર્ભજ હોય છે તોજ બુદ્ધિ ખીલે છે.

(૨) બ્રહ્મચર્ય પાળવું—જેઓ મથાર્થ બ્રહ્મચર્ય પાળતા નથી; અને યથેચ્છ વર્તન કરે છે, તેમની મગજશક્તિ નબળી પડે છે, અને તેથી શુદ્ધિ તથા યાદશક્તિ મંદ પડે છે. પણ મિથ્યથી જીવાતો અર્ધા પાગલ થઈ ગએલા તથા સ્મરણશક્તિ પણ ખોઈ ગયેલા અને ક્ષેપા છે.

(૩) ખીજ કેટલાક દુર્ગુણો છે. અભિચાર, ચોરી, કપટ, અસત્ય વગેરે દુર્ગુણોની પણ શુદ્ધિ ઉપર નકારી અસર થાય છે.

(૪) ક્રોધ, શોક, લોભ, ઈર્ષ્યા, પણ શુદ્ધિનો નાશ કરે છે.

ખાનપાન—ખાનપાનની શુદ્ધિ ઉપર જલદી અસર થાય છે. એ તો ખાડું સમજાય, એવી વાત છે. ઉપર કહ્યું તેમ દાર તથા વ્યસનો શુદ્ધિને જરૂર પગાડે છે. તામસી ખોરાક—હડી તીખા, ખડું ખારા, ખડું ખાટા ખોરાક લોહીને બગાડે છે, તપાવે છે, અને એજ લોહી મગજને પોષણ આપનાર હોવાથી તે બગડેલું તપેલું લોહી મગજને પણ બગાડે છે, તથા તપાવે છે. અને શુદ્ધિમાં ફરફાર કરી નાખે છે. માટે—

(૧) ખાનપાનમાં વ્યસનની માદક ગાંજોનો કદી પણ ઉપયોગ કરવો નહિ. દાર અરીછું ગાંજો વગેરે.

(૨) ખાનપાનમાં તામસી દ્રવ્યોનો ઉપયોગ કરવો નહિ. પૂર્વ બ્રાહ્મણોનો ખોરાક બહુજ સાત્ત્વિક હતો, અને તેથી બ્રાહ્મણો જગતગુરુ તથા પૂજ્યપણાની પદોને લાયક થયા હતા.

(૩) શુદ્ધિ વધારનાર સાત્ત્વિક ભોજનમાં નીચેની વસ્તુઓને સુખ્ય ગણવામાં આવી છે. ચોખ્ખા, દુધ, ઘી, માખણ, મેલાઈ, ઘઉં, મગની દાળ, તુવેરની દાળ, સુકા મેવો, લીલાં ફળો, અને કેટલાંક સાદાં શાકપત્ર, આ બધામાં પણ ચોખ્ખા તથા દુધની ખરાબરી કરનાર એક પણ ભોજન નથી. દુધ ગાયનુંજ.

આ ઉપરથી આપણી ખાત્રી થાય છે કે સતત્યાર અને સાત્ત્વિક ખોરાકથી આપણે આપણી શુદ્ધિપ્રભામાં વધારો કરી શકીએ છીએ. એ જાણ્યોનો ઉપયોગ કરી આપણે આપણી શુદ્ધિપ્રભા વધારવી એ આપણી ફરજ વિચારી તે પ્રમાણે વર્તન કરી જીવનને સુખી બનાવવું એજ શુદ્ધિપ્રભા પ્રાપ્ત કરવાનું સાર્વક છે.

તકીલ નંદલાલ લલિતુભાઈ, લડોદરા.

થેંકસ—Thanks!

કોઈ કાનસ બતાવશે?

રસ્તો જડતો નથી.

હે ભરમદયાળુ મરગત્મા ! ત્હમે સિદ્ધ લેકમાં બેસા બેસા મહાભો બો, ત્યારે શું તમારા આ જીના ગોડીઆનિ—હમને ખીલકલ શુલીજ ગયા છે. / શું તમેને તમારા પૂર્વ ભવ હવે યાદ પણ આવતા નથી ? જ્યારે આપણે વનસ્પતિ કામમાં સાથે બેતરોમાં ક્ષેત્રોલ કરતા પૃથ્વી કામના ભવમાં નીરસે પ્રહોડી રહેતા, તિર્યચના ભવમાં સાથે સાથે જગતોમાં ફરતા ગોડીઓ બેસતા, હળ મેસતા; તથા આપણો નાનકડો સંસારમાં હતા તે દિવસો / શું મોઢ

* માખણને જનશાસમાં માદાવિતાય ક્રોધે વિદી દારણ બલેવું છે ને તે અંતર છે.

થયા માટે બૂલી જવાના? આપના જેવાં મહાત્માઓને તે એવું શોભે? તમે તો વરસી-
દાનની લાંચ આપીને મુક્તિના દરવાજા ખૂલે ને પટે ખોલોવી નોખ્યા ને સિદ્ધ લોકમાં પહોંચી
સિદ્ધશીલાપર આસન લગાવ્યું પણ હવે અમારો કોણ બેલી? શું એમ કહો છો કે, મહારી
પાછળ મહારાં વચનો તમને મુક્તિનો માર્ગ બતાવશે? ના પ્રભુ એ દિવસો ગયા છે! અમને
તેની કુરસેય નથી ને, અમારી પાસે તમારાં વચનોય નથી. આપનાં વચનો કપાટબંદારો ને
સાધુ મહારાજાઓની પોથીઓમાં નીરત નિદ્રા લે છે. સાધુ મહારાજાઓને હમણાં ખીલકુલ
કુરસેય નથી. શું કરે! તેમને એલાઓ મેળવવામાં, પદ્વીઓ પ્રાપ્ત કરવામાં, પોતાનાથી વધુ
વિદ્વાનોની અદ્વિખાઈ કરી તેમને હૃદયવંશમાં, ઉપાશ્રયો બાંધવામાં, અને પોતાના વાંકા
(વોડો) ખનાવી તેને વધારવામાં જરાએ કુરસેય નથી. હું તો ખાતરી આપું છું કે એવી
સ્થિતિમાં ભલભલાને મરવાનીએ કુરસેય નજર મળે. છતાં પછું જ્ઞાનપંથની દિવસે તેઓ
પોતાનાં બધાં પુસ્તકો હજારો રૂપીઆનાં ચંદરવાં-રમાલપર ગોઠવી અમને દર્શન કરાવે છે એ
શું બસ નથી? પણ અમને તો તે વાંચવાની પણ કુરસેય નથી. શું પ્રભુ! સાધુઓને સારાં
સારાં ભોજન વહોવરાવીએ, તેમને જોઈએ તેટલાં કાંડે કવર આપીએ, તેમને એલાઓ મેળવી
આપવામાં મદદ કરીએ, ને વેળા વધારેમાં તેમને કહ્યું આ લઢવામાં દરેક મદદ આપીએ તો મુક્તિમાં
તમારી પાસે અમારાંથી ન અવોય? ત્યારે શું કોઈ રસ્તો જ નથી પ્રભુ! આ તો તમારા કવો સ્વાર્થ? ત્યારે
પ્રભુ! કોઈ નવો પંથ કાઢીએ તો મુક્તિ ન મળે? સાંભળ્યું છે કે છેલ્લાં કેટલાંક
વર્ષોમાં, નવા પંથો કાઢીને કેટલાંક મહાન પુરુષો તમારા ચરણને પ્રાપ્ત થયા છે, તો થોડાંક
ભેંડો મેળવી નવો પંથ કાઢતાં તો અમને આવડે સાહેબ! ના ત્યારે હવે? ત્યાંજ પડી
રહો? અરે એતે સાહેબ સંતોષકારક જવાબ કહેવાય? અનાદિકાળનાં આપોમિત્ર વિના
અમને અહિં કેમ ગમે પ્રભુ! દિક્ષા લ્યો? વાંહ સારો રસ્તો! ત્યારે આં દુકાનો, લક્ષ્મી, સ્ત્રી,
બાલકો, સર, નાંદા, ને એમ. એ. બી એની ડીગ્રીઓ કે જે લોહીતું પાણી કરીને મેળવી
તે નકમીજ કે? ના પ્રભુ તે તો નો જને? શું ગાડાં બાંહે કરી આવી ન સંકાય આપની
પાસે? કહો તો બાહુ મારે તે આપીએ! હમણાં તો વિમાનોનાં પણ ખોટાં નથી
પ્રભુ! એમ પંથ નહિ પહોંચાય? ત્યારે શું કરવું! શું રસ્તો બંધ છે? તે રસ્તે ઘેર તિમીર
હળકું છે? ના! તેનો શો બો છે! સાહેબ! અમારે અહિં તો હવે ઇલેક્ટ્રીક લાઇટો સસ્તી થઈ
ગઈ છે! કોટસનોનો તો પાર નથી. તેનાં એજવાળે નહિ અંધાર? શું રસ્તો જરૂર
નહિ? એવું તે શું અંધાર મુક્તિનાં માર્ગમાં આવે છે કે લીજળાનાં દોવેથી પણ ન જાય,
શું સરે લાઇટ ન ચાલે પ્રભુ? હે! નહિ? ત્યારે હા! હા! સમજ્યો! પ્રભુ! અનાદિકાળનું
અજ્ઞાન તિમીર આત્મ પ્રવાસીને પ્રભુ પદ પહોંચવાનાં રસ્તામાં છવાયેલું છે! તે હીન્ટસ કે
ડીઝ જ્યુનીઅરનો જ્ઞાનસોથી નહિ જાય? એ જ્ઞાનસૌંદર્ય સિદ્ધિ મેળવી દુકાનથી લેવું
જોઈએ કે તે પોતાનો જ્ઞાન પ્રકાશ માનવનાં હૃદયમાં ઉઠા બાગમાં પાડી તેને કેવળ જ્ઞાન-
મય બનાવી દે? ને અનિલેષ તિમીરથી છવાયેલા માર્ગને પ્રકાશીત બનાવી પ્રભુપદ બતાવે!
પ્રભુ અત્યારે તો અહો ઘણાં સાધુઓ-ગણિઓ-સન્યાસો ને આચાર્યો વિચરે છે, તેમની દુકાનો
પ્રભુ ધમધોકાર ચાલે છે. આ દુકાનદારો! કોઈ એવું જ્ઞાનસૌંદર્ય આપશે કે પ્રભુપદનો રસ્તો જડે?
Thanks. ચેક્સ મળશે!

અમે કોણ છીએ ?

વાણિયા કે શ્રાવક ?

સિંહ કે શિયાળ ?

તમે કોણ છો ? એ સવાલના જવાબમાં ધણુખરા જૈન બાઈઓની રૂઢિ અને વિવાજ આજઠાલ એવા જોવામાં આવ્યા છે કે—હવે સવાલના જવાબમાં-તેઓ તરતજ કહી દે છે કે—“અમે તો વાણિયા છીએ !” જાણે ‘વાણિયા’ એ શબ્દ-તેઓને જૈનધર્મની સાથે સાથે તેમને તેમના પૂર્વજો પાસેથી અમૂલ્ય અને અલભ્ય વારસામાં મળ્યો હોય ! તેમની ગતિ પેલા સિંહના બાળકના જેવી થઈ ગઈ છે ! પોતાના ટોળામાંથી જુદો પડી જઈ બકરાંના ટોળામાં પગાઈ પોપાઈ-નાનપણમાંથીજ-તે પોતે એક બકરૂં છે, એમ માનવા લાગ્યો. બકરાંઓ જે જે આચરણ આચરતા તેવાંજ આચર્યો તે આચરવા લાગ્યો. પોતાની જાત અને જાતિ સ્વભાવને બૂલી જઈ-પોતાની અપારશક્તિને બૂલી જઈ-છોડી દઈ તે રાંક શિયાળાઓના બચથી બચતીત થતો અને તેને જોઈ પ્રલાપન કરી જતો. એવામાં એક દિવસે પોતાના જેવાજ બીજા સિંહને જોઈ તેને પોતાના સત્ય સ્વરૂપનું બાન-ગાન-થયું. પછી મંજીર સિંહનાદ કરી, પોતાનું સત્ય સ્વરૂપ પ્રકટ કરી પોતાના વનરાજ એ નામને સાર્થક્ય કર્યું. આજઠાલના અમારા જૈનોની તે સિંહના બાળક જેવી દશા થઈ છે. અથવા તે વૉલ્ફબૉય (wolf boy) કે જે સિકંદરના અનાયાસમાં રહી મનુષ્ય પુત્ર છતાં, ન્હાનપણથીજ બકરાંઓની સાજાતમાં રહી અને તેમનાથી પગાઈ-પોપાઈ પોતાના ખરા સ્વરૂપને બૂલી ગયો. સીધી રીતે પગપર ન ચાલતાં હાથ અને પગ બન્નેથી ચાલવા લાગ્યો એટલે કે તેણે ચાલવામાં પથુની રીતને અંગીકાર કરી, મનુષ્યની બાપા શિખવાના અભાવમાં તે યુગો રહ્યો અને બકરાંઓની જેમ રાંડો પાડવા લાગ્યો. અહંસાસ ? કે તેજ સ્વરૂપ અમારા ક્ષત્રી પુત્ર જૈનોનું—અરે અમારા શાસનનાયક મદાવીર પરમાત્માના અનુયાયીઓને પ્રાપ્ત થયું છે. સર્વદા વાણિયાઓના વધારે સદ્-વાસમાં આવવાથી પોતાની ખરી સ્થિતિને બૂલી જઈ પોતેજ વાણિયા થઈ બેઠા છે ! !

ન્યારે તેમને પૂછવામાં આવે છે કે ‘બાઈ સાહેબ, શો! સાહેબ, આપ વાણિયા-કેવી રીતે થયા ?’ તો તરતજ જવાબ મળે છે કે—“આપણો ધર્મો-વેપાર-વાણિજ્ય છે. એટલા માટે આપણે તો વાણિયાજ છીએ !”

અહિં ખાસ લક્ષમાં રાખવા જેવી અને વિચાર કરવા જેવી વાત છે, અને તે એ છે કે—જો વાણિજ્ય-વેપાર કરવાથી કોઈ વાણિયા કહેવાતો હોય તો આખી દુનિયામાં જેટલી કોમો-વેપાર કરે છે (જેની કે—યુરોપિયન, અમેરિકન, આફ્રિકન, ચીનાઓ અને જાપાનીઓ વિગેરે અને હિન્દુસ્તાનની ખોળ, મેમણ, પારસી, વેરા વિગેરે કોમોને પણ) તે કોમો પણ વાણિયાજ કહેવાશે. પરંતુ અમે તો પ્રત્યક્ષ જોઈએ છીએ કે—ઉપર જણાવેલી બધી કોમોના સોકો વાણિજ્ય એટલે વેપાર કરે છે છતાં, પણ વાણિયા કહેવાતા નથી. તો ખરી જૈનોની ઉપરજ વાણિજ્ય એવો ક્યો મોટો ઉપકાર છે કે—જેથી તેઓ પોતાને વાણિયા ! વાણિયા ! ! કહેવાવવાનું અત્યંત પ્રિય લાગે છે ! તેનું કારણ એ સમજી શકતા નથી. કિતર અને પૂર્વ હિન્દુસ્થાનના જૈનો ‘વાણિયા’ એ શબ્દને કોઈ પણ દિવસે પોતાના

બોલવામાં આવવા દેશે નહિ ! કારણ કે વાણિયા એ શબ્દને તેઓ ધણીજ હલકાનું નામ રાખી જીએ છે.

શ્રીમદ્-આદિનાથ ભગવાનના સમયમાં જાતિભેદ મળી શકતો નથી. તેમણે પ્રરેષણા જૈનધર્મના માર્ગે ચાલવાવાળા 'જૈની' અથવા 'શ્રાવક' કહેવાયા. તેમના સંપુત્ર ધી ભરતચક્રવર્તીએ શ્રાવક ધર્મની ભક્તિ કરી, તેમનું ભરણપોષણ કર્યું; અને તેમને સોનાની જોનોઈ (યોગપવિત્ર) પહેરાવી સુશોભિત કર્યા; કાલાંતરમાં તે ઉપયોગી વસ્તુનો ગેરઉપયોગ થયો, મરતનો ખીચડો ખાવાની લાલચમાં લપટાએલા, સૂસ્ત, આળસુ અને ઓછા ધૈર્યવાળા મનુષ્યોએ ગળામાં જોનોઈ નાંખી લીધી. તેમનું ભરણપોષણ સુખેથી થતું ગયું. તે એટલે સુધી કે સુઅવસર અને સુસમય હાથમાં આવતાંજ તે લોકોએ પોતાનો એક-સપ્રદાય બનાવી લીધો. તે લોકો બ્રાહ્મણ એ નામથી પ્રસિદ્ધ થયા. ત્યરમતીર્થંકર જગદુદ્ધારક શ્રીમહાવીર પરમાત્માના સમયમાં ચારે વર્ણ હયાત હતા. શ્રીવીરપ્રભુના કથન પ્રમાણે-તેની આરા-મુજબ-જો ને પ્રાણી, શુદ્ધ, અન્તઃકરણથી જૈન ધર્મને માનશે, તેજ જૈની અથવા શ્રાવક કહેવાશે, ખીજ નહિ ! વર્ણભેદની બ્રાંતિ જૈનધર્મમાં ખિલકુલ ટટી શકતી નથી. શ્રીચરમતીર્થંકરના અનુયાયીઓ એ પ્રકારના હતા:—

૧. જેઓએ સંસાર ત્યાગ કર્યો તેઓ 'શ્રમણ' કહેવાયા.

૨. જેઓએ ગૃહસ્થાશ્રમમાંજ રહી ધર્મની આરાધના કરી તેઓ "આદ્ધ" (શ્રાવક) કહેવાયા. પણ તે કોઈ પણ વર્ણનો હોય !

ઉક્ત ખીજ નબરના શ્રદ્ધા એટલે શ્રાવકોની વંશપરંપરામાં આજકાલનો જેવી સંમાજ છે, પણ તે ગમે તો વીસા-દસા આસવાળ, શ્રીમાળ કે પોરવોડની નામથી પ્રસિદ્ધ હોય !

આ કથનથી એ તો સિદ્ધ થઈ ચૂક્યું કે-કોઈ સમયમાં પણ જૈન ધર્મના અનુયાયીઓ ચારે વર્ણમાંથી કોઈ પણ એક વર્ણથી પ્રસિદ્ધ થયા નહોતા. તે સાથે એ પણ સ્વયમેવ સિદ્ધ છે કે શક્તિ વ્યાપાર એજ જૈનસમાજનું કર્તવ્ય-કામ-નથી. જુઓ ! વસ્તુપાળ અને તેજપાળ રાજ્યમંત્રી હોઈને પણ જૈન ધર્મને (પ્રચારને) માટે કેવો પ્રયત્ન કર્યો હતો !

રાજ્યસ્થાનોની તરફ નજર નાંખી જોશો તો થોડા વખત પહેલાં લગભગ બંધા સંસ્થાનો (states) માં ઘણા ખરા મોટા મોટા ઓદ્ધઓ-દિવાન વિગેરેના-જૈનોથીજ સુશોભિત હતા પણ અદ્ધસોસ (!) કે, તેઓમાં વિદ્યાનો અભાવ હોવાથી વિદ્યાદેવીના કૃપાપાત્રોએ તેમની ઉપર હુમલો કરી કબજો ભેળવ્યો.

વાણિયા અથવા વૈસ્યવર્ગ એ નામ જૈન સમાજને હરગીજ લાગુ પડતું નથી. જો કે, જૈન ધર્મનું મૂળ હિન્દુસ્થાનમાં છે અને હિન્દુસ્થાનમાં રહેવાથીજ જૈનો હિન્દુ કહેવાય છે તો પ્રજા ધર્મને લઈ જો વર્ણ વૈષ્ણવ ધર્મમાં કામમ કરવામાં આવ્યો છે, તે વર્ણ કે વર્ણો જૈન ધર્મ માનવાવાળાઓનો સાથે કંઈ પણ સંબંધ રાખી શકતા નથી. જૈન ધર્મ પાળવાથી અમારો સમાજ "જૈન સમાજ" એ નામથી પ્રસિદ્ધ થયો. અમારામાં ઘણો વધારે ભાગ ક્ષત્રિયોનો છે. (જુઓ, જૈન કોન્ફરન્સના રિપોર્ટનો છેલ્લો ભાગ અને બીકાનેરના ગોરજીએ લખેલ પત્રાંત) તો પણ હવે અમે પોતે પોતાને ખીજ વર્ણમાં દાખલ કરી શકતા નથી. અમારાં વર્ણ, જાતિ અને ધર્મ જો કંઈ છે તે સૌનો સમાવેશ 'શ્રાવક' એ એકજ શબ્દમાં થઈ નહ્યો છે.

વૈસ્યો એટલે વાણિયાઓનું કામ લંડાઈ (war) ટટી કરવાનું નથી પણ વર્ણોશ્રિત તેમનું કામ ફક્ત વેપાર-રોજગાર કે-ધંધો કરીને દેશની દોલત વધારવાનું છે. તેઓની ધર્મસંબંધી અને સંસાર સંબંધી વ્યવસ્થાઓનું રક્ષણ કરવાનું કામ ક્ષત્રિયો ઉપર રાખવામાં આવ્યું છે,

એટલા માટે વાણિયાઓ બહુ જીલ્લુ હોય છે અને તેમના નામની છાયા અમારા આદ્ય-
 આવક-વર્ગની ઉપર પડી જવાથી બધાં જ શબ્દ તેઓનું ઘર પકડીને બેસી ગયેલ છે. તે
 બધને 'દયા' નો ઝખો પહેરાવી વધારે પુટ કરેલ છે. બેસક ! દયાનો ખુડો જેવો જૈન ધર્મ
 ઉઠાવ્યો છે, તેવો દુનિયામાં કોઈ પણ ઉઠાવી શકે તેમ નથી અને જ્યાં સુધી આ દયાનો
 સદુપયોગ થાય ત્યાંસુધી સ્વપરોપકાર થઈ શકે છે. પરંતુ જ્યારે આના અર્થનો અનર્થ કરી
 નાંખવામાં આવે છે ત્યારે તેના (દયાથી) થી ધર્મપક્ષ અને સંસારપક્ષને બહુ જ હાની પહોંચે
 છે. જુઓ ! અમારાં જાત, માલ, અને ધર્મના રક્ષણ માટે દયામય ધર્મની સાથે જ થી આદિ-
 નાય બગવાને પુરૂષની બોતેર કળાઓ શિખવાડી છે. કોઈ પણ પ્રાણીને વગર કારણ સતા-
 વવો તેની ઉપર ખાર કરવો અને તેનું જુદું આહવું એ પાપનો હેતુ છે, પરંતુ જ્યારે બીજને
 માણસ પોતાના ધર્મની ઉપર અથવા આખરની ઉપર ખાર કરે છે, ધા કરે છે, પ્રહાર કરે છે,
 તો ધર્મ અને આખરના રક્ષણ માટે સ્વદયા અને પરદયા એ બેનો વિચાર કરી તેના જવાબ
 દેવાની મના કરવામાં આવેલ નથી. દ્રષ્ટાંત તરીકે-વૈશાલીય નગરીના મહારાજા ચેટકની તરફ
 દ્રષ્ટિપાત કરો ! તેઓએ યુદ્ધ કરતી વખતે પણ દયાને દૂર કરી નહોતી. યુદ્ધ મેધ થયા પછી
 હાથી ઉપરથી ઉતરી પ્રતિક્રમણ-પરિક્રમણ-કરતા હતા. કુમારપાળ રાજાએ ધર્મરક્ષણને
 માટે પોતાના બેનની સાથે યુદ્ધ કર્યું હતું. પહેલા કાલિકાચાર્યજીએ પોતાની સાધ્વી બગિ-
 નીના ચારિત્રને અખંડિત રાખવાના હેતુથી ગર્દભિલ્લ રાજા સાથે સંઘામનો રંગ જમાવ્યો
 હતો. મંત્રી વસ્તુપાળ અને તેજપાળે ૫૩ યુદ્ધ કર્યા હતાં. એવા એવા અનેક દાખલાઓ જૈન
 ધર્મના આપણા ઇતિહાસમાં મળી આવે છે.

અમારું પ્રસ્તુત બળ અને પરાક્રમ આ 'વાણિયા' શબ્દના યશમાં આદૃતિ રૂપે થઈ
 ગયાં. જો કે આ સમયના શાન્તિમય રાજ્યની છાયામાં બળ અને પરાક્રમની જરૂર નથી તો
 પણ આપણે શા માટે આપણા વર્ણ બદલી નાંખી આવકને બદલે વાણિયા કહેવરાવી જુનું
 પદ્ધતિ અથવા પંક્તિ ઉપર આરંભ થયું જોઈએ ? ધર્મ અને ધધાના કારણથી અમે બિલકુલ
 વાણિયા નથી ! આશા રાખીએ છીએ કે આપણા સ્વામિજીજીએ આ તરફ ધ્યાન દઈ પોતે
 પોતાને 'વાણિયા' કહેશે અથવા કહેવરાવશે નહિ. પરંતુ જો દયાસાગર છે અને એક
 છીડીને પણ સતાવવા કે હેરાન કરવા માગતા નથી તેવા સાધુઓ, આવકો, રાજાઓ મહારા-
 જાઓ પોતાના ધર્મ અને આખરના સંરક્ષણ માટે પોતાના બળ, વીર્ય અને પરાક્રમનો ઉપયોગ
 કરી પોતાના (જૈન અથવા આવક) નામને સુરોભિત કરશે ! તથાસ્તુ !

અનુવાદક પં. ઉદયચંદ લાલચંદ.

આ લેખના મુળ લેખક શીલુત ગુલાબચંદજી દ્વારા અંમ. એ. છે. તેમજ આ લેખ દિવસમાં
 ફાનર-સ હેરફેરમાં યોગ્ય વર્ષ ઉપર પ્રકટ કરેલો તેનો આ અનુવાદ છે.

શીતળાની રસી વિષે મી. ગાંધીનો અતઃ-મી. ગાંધીએ મદ્રાસ ખાતે હોમ-
 રેડ દોલમાં શીતળાની રસી બાળે એક દુક બાળણ કરતાં જણાવ્યું હતું કે " શીતળાની
 રસી મુકાવની એ દિવસોની ધાર્મિક આચાર્યોની વિરૂદ્ધ છે અને જેઓના અંતઃકરણને
 તે સામે વાંધો હોય તેઓને રસી મુકવાની દરજ ખાટી જોઈએ નહી. રસીના લાભો માટે
 મારી ખાત્રી થઈ નથી. જેમને રસી સામે ધાર્મિક વાંધો હોય તેમને સત્યાગ્રહની લડત માટે
 બસામજુ કરીશ અને જેઓ જેલમાં જવા તમાર વાપ તેમને જાહેર પ્રજાએ રોકી આપવો જોઈએ."

મહુમ નરરત્ન શેઠ વીરચંદ દીપચંદ સી. આઈ. ઈ. નાં વિધવા

પત્ની ડાહીવાઈનો દેહોત્સર્ગ.

અમેને જણાવતાં અત્યંત દોલગીરી થાય છે કે જૈન કોમના સ્તંભ તુલ્ય આબુપણુરૂપ, સદગત શેઠ વીરચંદ દીપચંદ સી. આઈ. ઈ. નાં ધર્મશીલ પત્ની શેઠાણી ડાહીયાઈ ૬૦ વર્ષની વયે ગત માસની તા. ૧૭ મી માર્ચ શુક્રવાર સવારના દશ વાગે મુંબાઈમાં તેમના પૈડર શેઠના નિવાસના બંગલામાં આ ક્ષાની દુનિયાનો ત્યાગ કરી ગયાં છે.

મહુમ શેઠાણી ડાહીયાઈ અમદાવાદના પાછીઆની પોળના રંદીશ સા. કિશોરદાસ પુત્રશ્યાના પુત્રી હતાં.

તેઓ સ્વભાવે ઉદાર, પરાપકારી, દયાળુ અને ધર્મનિષ્ઠ હતાં. ગરીબો પ્રત્યે તેમણું અતઃકરણુ સદા દ્રવ્ય હું. તેઓએ આપણામાં જે જે મુખ્ય મુખ્ય તીર્થો કહેવાય છે તે દરેક તીર્થોની જાત્રા કરી હતી, અને જે જે સ્થળે પોતે જતાં, અને જે જે સંસ્થાઓની પોતે મુલાકાત લેતાં તે દરેક સંસ્થાઓને પોતે પદરથી મદદ કર્યા વિના રહેતાં નહિ; તેમજ ગરીબોને સહાય આપતાં. ગરીબો પ્રત્યે તેમની દયા તેમજ સ્ત્રી કેળવણી પ્રત્યે તેમના આહુ એ તેમના જીવનમાં આદર્શ તુલ્ય હતાં. તેઓએ ધાર્મિક, જ્ઞાનની અભિવૃદ્ધિ અર્થે અને જૈન સ્ત્રી સમાજની ઉન્નતિની પ્રગતિ અર્થે અમદાવાદમાં પેહીના હોલોમાં પોતાના નામથી જૈન પાઠશાળા ખોલાવી હતી જે હાલ ડાહીયાઈ પાઠશાળાના નામથી ૧૫ વરસ થયાં સાલે છે અને તે પણુ ઘણા સારા પાયાપર તેનું બંધારણ કરવામાં આવેલું છે. તેમજ પાઠશાળાની પણુ ધણી સારી વ્યવસ્થા સાલે છે, સંસ્કૃત શિખવનાર શાસ્ત્રીઓ અન્ય જૈન કન્યાશાળાઓમાં બાળ્યે દ્રષ્ટિગોચર થાય છે પરંતુ આ શાળામાં જૈન સ્ત્રી સમાજમાં સંસ્કૃત જ્ઞાનને વિસ્તૃત કરવાના હેતુથી શાળાની શરૂઆતથીજ સંસ્કૃત શિક્ષકની મોકલણ કરવામાં આવી છે, તેમજ સર્વના અભ્યાસ સાથે શુભરાત્રી સાર લખી વાંચી જાણવોતું શિખવવાને માટે એ સ્ત્રી શિક્ષકોની પણ નિમણુક કરવામાં આવી છે, તે બહુ ખુશી થવા જેવું છે.

તેઓ સખેશ્વરજીમાં હાલ જે ધર્મશાળા બંધાય છે તેમાં આપણું મહુમ પરાપકારી શેઠાણી ડાહીયાઈએ રૂપિયા પાંચ હજારની મદદ આપી છે. સોલાપુરમાં પોતાના મહુમ પતિએ સ્થાપેલ શેઠ વીરચંદ દીપચંદ અનાથાશ્રમમાં પોતે ઘણી સારી મદદ વખતે વખત મોકલાવતાં હતાં. તેમ અવસાન સમયે પણ રૂ. ૬૦૦ મોકલાવ્યા હતા. મહેસાણાની પાઠશાળાને પણ તેઓએ સારી મદદ કરી હતી. સાંભળવા પ્રમાણે તેઓ ખાનગી રીતે ઘણું ગરીબોને મદદ આપતાં હતાં. અને તેમણે પોતાની હયાતિમાં નાની મોટી મળી આશરે રૂ. ૪૦ હજારની સંખાવતે કરી છે. એક સામાન્ય સ્થિતિમાંથી પોતાના અર્ધધર્મે અને બાહુબળે ઉન્નત સ્થિતિને સપ્રાપ્ત કરનાર, અને જૈન પ્રગતિ અર્થે કોમના ઉચ્ચમાનીને માટે સમર્થ પ્રયત્ન યોજનાર આપણું શેઠ વીરચંદ દીપચંદનાં તેઓ પત્ની હતાં અને પોતાના પતિના પગલે ચાલી પતિના આદર્શ અને પરમાર્થગુણનું અનુકરણ કરી પોતે જે જે જૈનકોમના લાભાર્થે સંખાવતે કરી છે તેજ તેમણું સામાન્યપણું અને કોમ પ્રત્યે લાગણી બતાવી આપે છે. પોતે અવસાન વખતે પણ નિશાત્રીતોને આશ્રય નિમિત્તે ઘણીજ સારી અને મોટી રકમની ઉદાર સંખાવત કરી છે તે જાણી બહુ આનંદ થાય છે. તેઓ શેઠનાં છેલ્લાં પત્ની હતાં. તેમને પુત્ર સંતતિમાં શેઠ ભોગીલાલબાઈ છે કે જેઓના કાર્યની કદર ખુબ જગણે આપણા પ્રતાપી પ્રિયિશ

શહેનશાહે જે. પી. તો માનવતા ઇશ્વરના એનાયત કર્યો છે. જેમણે પોતાનાં માતૃશ્રીના અવસાન સમયે પોતાની વત્સલ માતાની ઇચ્છાને સમ્મત થઈ તેમની સહગતિ અર્થે, સ્મારક અર્થે મોટી અને સારી રકમ સારા કામ પાછળ ખર્ચવા કાઢી પોતાની વત્સલ પુત્ર તરીકેની ફરજ અદા કરી છે, તેઓશ્રીને અમો સુચન કરવા રજા લેખએ છીએ કે અત્રે ચાલતી શ્રી જૈન સ્વેતાંબર મૂ. પૂ. બોર્ડીંગ કે જેના પોતે મેમ્બર છે અને જે બોર્ડીંગના વિદ્યાર્થીઓના સરકૃત જ્ઞાનના વૃદ્ધિર્થે, પોતાને ઘેરથી પગાર આપી શાસ્ત્રી રવિદત્તની કાયમને માટે ગોઠવણ કરી બોર્ડીંગને ઉપકૃત કરી છે તે સરકારને સહાય કરી ઉપકારને વૃદ્ધિગત કરશે અને વિદ્યાર્થીઓના આશીર્વાદ મેળવશે એવું અંતઃકરણથી ઇચ્છીએ છીએ. તેમના દ્વિતીય પુત્ર શેઠ સારાભાઈ કે જેઓ ૨૧ વર્ષની પુખ્ત વયે આશરે દશ વર્ષ થમાં ગુજરી ગયા છે. શેઠ સારાભાઈએ સારી કેળવણી લીધી હતી. તેમની સાથે જેમને ગાંઠો પરિચય હતો તેમના કહેવા મુજબ તેઓ ખરેખર સહગુણશીલ બુદ્ધિશાળી અને કોમને આશાજનક હતા. તેઓના અકાળ મૃત્યુને લીધે તેમનાં વત્સલ માતા-પિતાને જાહેર અવસ્થામાં એક અસહ્ય કારીજખમ લાગ્યો હતો. તેમના પિતાશ્રી શેઠ વીરચંદ્રભાઈએ તેમની સહગતિ અર્થે રૂ. ૪૦૦૦૦) ચાલીશ હજાર જેવી નાદાર રકમ સારા કામ પાછળ ખર્ચવા કાઢી હતી જેનું શેઠ સારાભાઈ સ્કૉલરશીપ ફંડ હાલ ચાલે છે, અને આપણી જ્ઞાતિઓના ઘણા બંધુઓને તેમાંથી વિદ્યોત્તેજન અર્થે સ્કૉલરશીપો મળે છે. પુત્રીઓમાં બહેન જસુદ, મોતી અને બહેન રક્ષમણી હતી. જેમાંની કોઈ હાલ હયાત નથી.

બહેન જસુદત્તુ સમ અત્રેના પ્રખ્યાત શેઠ ત્રીકમલાલ વાડીલાલના મિ. શેઠ લાલભાઈની વેરે કરવામાં આવ્યું હતું અને બહેન જસુદ ગુદસ્ત થતાં બહેન રક્ષમણીનું લગ્ન શેઠ લાલભાઈ વેરે કરવામાં આવ્યું હતું. બહેન રક્ષમણીને રમણભાઈ કરીને પુત્રરત્ન છે, તથા બહેન મોતીનું લગ્ન શેઠ કેશવલાલ વીરચંદ્ર ચાલીરા હમરવાળા કહેવાય છે તેમને ત્યાં કર્યું હતું. આવી રીતે તેમનું કુટુંબ જૈનકોમમાં તેમજ અત્રે એક અગ્રગણ્ય અને મોભાદાર ગણાય છે. મર્દુમ નરરત્ન શેઠ વીરચંદ્રભાઈના વિરહ માટે સમસ્ત જૈન કોમ આંસુ ઢાળે છે. તેમના કરેલા કોમ ઉપર ઉપકારો, તેમની બળવેલ સંઘ પ્રત્યે ભક્તિ અને સેવાઓ અભિવંદનીય છે. તેમનાંજ એક ધર્મશીળ પત્નીના સ્વર્ગગમન માટે અમો દીલગીરી પ્રદર્શિત કરીએ છીએ અને આશા રાખીએ છીએ કે દરેક શ્રીમંત જ્ઞાનુઓ આનું અનુકરણ વરશે. છેવટે મર્દુમના અમર આત્માને અખંડ શાંતિ મળે તથા તેમના કુટુંબને દિલાસો મળે એવું અંતઃકરણથી ઇચ્છીએ છીએ.

શ્રી મહાવીર જયન્તી.

શ્રી મહાવીર જયન્તી.—અને ગઈ ચેતર સુદ. ૧૩ ને રવિવારે સાંજના સાક્રસાત વાગે વીસાશ્રીમાળી નાતની વાડીમાં આપણા યરમતીર્થકર શ્રી મહાવીર પ્રભુની જયન્તી ઉજવવાનો મેળાવડો થયો હતો. તે પ્રસંગે વાડીને તોરણોથી, વાવટાથી અને દરવાજાથી શણગારવામાં આવી હતી. દાર આગળ આવકાર આપનારું બેન્ડ વાગી રહ્યું હતું. એક આસનપર શ્રી વીરપ્રભુની છબી મુકવામાં આવી હતી અને તેને પુષ્પની માળા પહેરાવવામાં આવી હતી. કામ ૮૧ વાગે શરૂ થયું હતું. પ્રારબમાં જૈન કન્યાશાળાની બાળાઓએ પ્રભુ સ્તુતિ ગાઇ હતી. તે પછી ઉપદેશ પ્રસારક ફંડ કે જેના તરફથી આ મેળાવડો કરવાનું કામ છેલ્લાં ત્રણ વર્ષથી અમદાવાદમાં ચાલી રહ્યું છે, તેના સેક્રેટરી, શ. મુળચંદ આચાર્ય, વૈરાટીએ આ-

મંત્રણ પત્રિકા વાંચ્યા પછી ઉપદેશ પ્રસારક ફાંડના જે હે-ડખીસો ત્યાં જોયવામાં આવ્યા હતાં, તે હે-ડખીલ વાંચી તે ફાંડનો ઉદ્દેશ શો છે તે કહી બતાવ્યું હતું. તે પછી કવિ સાં-કળચંદ્ર બનાવેલું જૈનોની ઉન્નતિપ્રેરક ગીત બાળાઓએ ગાયું હતું. ત્યારબાદ પ્રમુખ તરીકે શેઠ સારાભાઈ ડાહ્યાભાઈને ચૂંટી કાઢવામાં આવ્યા હતા. પ્રથમ મુળચંદ આસારામે મહાવીર સ્વામીના સત્તાવીસ ભવતું વર્ણન કર્યું હતું, તે પછી પંડિત પ્રભુલાલે મહાવીર સ્વામીના જન્મથી તે દીક્ષા સુધીનું વિવેચન કર્યું હતું, તે પછી પંડિત ભગવાનદાસે દીક્ષાથી તે કેવળ-જ્ઞાનની ઉત્પત્તિ સુધીનો જીવન ચરિત્રનો ભાગ કહ્યો હતો. તે પછી રા. મણિલાલ નયુભાઈ દોશી બી. એ. એ કેવળજ્ઞાનની ઉત્પત્તિથી તે નિર્વાણ સુધીનું તેમનું જીવન ચરિત્ર તથા તે ઉપરથીઆપણે શો બોધ લેવો જોઈએ તે વિસ્તારથી જણાવ્યું હતું; તે બાપણ ધર્મજન મનન-નીય, ઉપયોગી અને વિદ્યતા ભરેલું છે જે આવતા અંકમાં પ્રકટ થયેલું વાચકના જોવામાં આવશે. તે પછી રા. રા. પોપટલાલ કેવળચંદ શાહે ઉત્તમ ચારિત્રના નમુનારૂપ પ્રભુનું ચરિત્ર હતું, અને દરેક ઉચ્ચ જીવન ગાળવાના ઉત્ત્તમ જીવને અનુકરણ કરવા લાયક છે, તે સંબંધી વિવેચન કર્યું હતું. જે વિસ્તારથી આવતા અંકમાં પ્રગટ કરવામાં આવશે. તે પછી રા. અંબા-લાલ બુલાખીદાસ શાહે મહાવીરની અનુપમ સેવા, બુદ્ધિનો વિચાર કરી આપણે પણ જૈન તેમજ જન હિતાયે કાંઈક કરવું જોઈએ તે સંબંધી હૃદયગમ ઉપદેશ આપ્યો હતો. તે પછી પ્રમુખે જણાવ્યું જે સુનિમહારાજ શ્રી નેમવિજયજી સરિજીએ પ્રભુના કલ્યાણક ઉજવવાને નિમિત્તે જે વરથોડાની યોજના કરી છે તે સ્તુત્ય છે તેમ આવા મેળાવડા પણ કરવા જોઈએ, કારણ કે તેથી જૈનોમાં એકતા વધે છે, અને પ્રભુના ગુણનું સ્મરણ કરવાનો પ્રસંગ મળે છે, એમ જણાવ્યું હતું. પ્રમુખનો, શ્રોતાવર્ગનો, વાડી વાપરવા આપનારનો ઉપકાર માની શ્રી મહાવીર સ્વામીનો જન્મ ઉચારી મેળાવડો ૧૦૧ વાગે ખતમ થયો હતો. આ વખતે પ્રમુખે ઉપદેશ પ્રસારક ફાંડના લાઠી મેખર થઈ ફાંડની અભિવૃદ્ધિ ઇચ્છી હતી.

સાગર શરણે ઝરણું.

(કંવોલીમાં હરિગીત.)

સદ્બુદ્ધિનાં સુબૃહતરંગ તું, બુદ્ધિસાગર ! રેસેતો;
પ્રકટે અનંત તું વિશ્વત્યાં, રસ ચેતનાં એ ગર્જેતો !
ગર્જે અંહા ! હવે સદા તું, હાસ્ય ઉલ્લાસે ભર્યો;
સાંભળી આકર્ષણે, તુંજ શરણ આશ્રય મેં ધર્યો !
સૌરાષ્ટ્ર ગિરિ નારાયણી, શ્રી સરસ્વતી પદ ઝરણું હું;
એકાંત શાંતિમોહ રમજુમ, રમતું નિર્ભય નાયતું.
પ્રિય પ્રાણ પરિમળ પ્રકૃતિનો, મુજ ઉરપરે સ્થેરાવતું;
પરમાત્મ જીવનામૃત ભર્યો, તુંજ લલિત ચરણ વિરામું હું !
સાગર ! શરણ ઝરણાં અનેક, વહે રસાત્મા તું પરે !
તારે હૃદય રસ મોહિતકો, નિર્મળ સરળ મનને મળે;
પરમાર્થ દ્રષ્ટો ! તુંજ નયનની, જ્યોતને અભ્યર્ચના;
જીતેન્દ્રિય મુનિરાજ ! આત્મસંખે તું સાધુ ! વદના,

મહુડી સાગ્રમની તીર

ચેતી બીજ સંવત ૧૯૭૨ વડોદરાને રાજવડસે.

લલિત.

પ્રેમના પરિમલ.

પ્રકરણ ૧ છું.

ચન્દ્ર દર્શન.

તારલીઆનાં કુમળાં અમુકે,

નર્મ સરવરમાં કમળો લંગકે;

જૂપર અમૃત ઝરણાં ઝરતો,

ચન્દ્ર હિંચોળા ખાય.

પાદરોકર.

નર્મસૌજના આનંદ ઉત્સવનો આજે માંચીક દિવસ છે ! સમગ્ર આગ્રા શહેર આજે અદ્વિતીય આનંદના હિંચોળે ઝુલી રહ્યું છે. જ્યાં નગર નાંખે ત્યાં આનંદ, આનંદ, અને આનંદ સિવાય કંઈ પણ દ્રષ્ટિગોચર થતું જ નથી. રંગબેરંગી ધ્વજ પતાકાઓથી શોભી રહેલા રાજ-માર્ગ ! તોરણો અને ટંકેરખાનાંઓથી દસી રહેલાં આંગણુઓ ! મિથાનથી તેમ જ યમ મમ થતાં ખાલકાના આનંદ કલરવથી ગાજી ઉડેલા મહોલાઓ ! અને ફાંકડા પોપાકમાં સજ્જ થયેલાં ઘોડા, ખેલાવવામાં મશગુલ થઈ ગયેલા ઇસ્કી-ગાંડા સિપાહીઓના અશ્વોના; પદાધારથી કુચ્છ ઉઠેલી ધરણિનું સ્થામિત્ય ધરાવવા માટે આગ્રા નગરની જાણે પોતાના ગારવનું અભિમાન આવી મદ, ચઢ્યો હોય તેમ સ્પષ્ટ જણાતું હતું.

મોગલ બાદશાહ શાહજહાંનના ગગન સુખીત સંગેમરમરી મહેલની સુન્દરતા પણ આજે સેંકડો ઘણી વધી ગઈ હતી. સુવાસિત જળનો છંટકાવ, સ્થળે સ્થળે લંટાળી રહેલી સુવાસ ફેલાવ્યે જતી પુષ્પ માળાઓ અને બહુ મૂલ્ય હાર આચ્છાદનો (પડા) થી તે અદ્વિતીય આકર્ષણીય બની રહ્યો હતો. નાના પ્રકારના રંગબેરંગી દીપક સમુદમાં નાયકદ કરી રહેલી વિલાસ વૈભવની અપૂર્વ સામગ્રી, અને વિશાળ ઉદ્યાનમાં ઉમેલા એ મહોન્મત રાજમહાલયમાં વસનાર શામાઅશાળી રાજ્યશીઓનાં શાભાજ્ય પ્રેક્ષકોમાં આશ્ચર્ય અને ઈર્ષ્યા ફેલાવી રહ્યાં હતાં.

રાજમહાલની શોભા અને સુંગાર કરતો, મોગલ બાદશાહના ગારવરૂપ ગણાતા સુપ્રસિદ્ધ-મનમોહક મીનાખજારની સુન્દરતા કંઈ ઉતરે એમ નહોતું. ત્યાં તો કેાઈ જુદોજ રંગ જમી રહ્યો હતો. સર્વ પ્રકારની રમણિયતા ત્યાં વરસી રહી હતી, અને ખરે પુખ્તો તો દિવ્યતાનું દિગ્દર્શન જ અહિંઆં થઈ શકે તેમ હતું. જાણે સ્વર્ગના દેવતાઓને ઉધતા મુકીને સર્વ અર્ચ્ય અહિંઆં ના ઉતરી આવ્યું હોય ? !

મીનાખજાર એક લાલ પથ્થરની, ચતુષ્કોણાકારે બાંધેલી ન્હાની પણ અત્યંત સુન્દર પણ આકર્ષણીય-ઇમારત હતી. તેની અંદરની બાજુએ ન્હાની ન્હાની ફકાનો કારેલી હતી, જેમાં દિલ્લીશરના જ્ઞાનખાનાની, રાજ્યના મોટા મોટા અમીર ઉમરાવોની, અને પ્રસંગ-પાત રાજરાણીઓનાં ધરની મુકુમાર-યુવાન-લલનાઓ જુદી જુદી જાતની લલીતરૂપાના અપૂર્વ નમુનાના ક્યવિક્યાયે બેસતી, તેના દરવાજા પર સખ્ત બંદોબસ્ત રહેતો, ને તેમાં માત્ર અંતરિજ પ્રવેશ કરવા દેવામાં આવતો. પુરૂષ વર્ગે તેમાં બુલેચુકે પણ પ્રવેશી શકતે નહિ. મારખ ત્યાં તેનાં માધાની સલામતી જોાઈ હતી. વિશ્વનું બધું અર્ચ્ય અહિં

મેઘ, ચંદ્ર, લાગતું હતું. આજ આ નાજુક ઇમારતમાં આ મીનાબજારમાં અનેક નવચુવાન સુંદર-લલનાઓના મેળા ભરાયો હતો. ઉદ્યાનની નૂતન પુષ્પલતાઓ, ઉપર ઝૂકી રહેલી અર્ધ વિકસિત પુષ્પ, કલિકાઓ પ્રમાણે ત્યાં અદ્વિતીય સૌંદર્ય અને વચ્ચાભરણના ડાઠમાં વિલસી રહેલો યુવતી, સમુદાય પોતાની દિવ્યતાનું દર્શન કરાવી રહ્યા હતા.

વરસમાં ફક્ત એક જ વાર આ મીનાબજાર ભરાતો હતો. સૌ કોઈ તેમાં રાજપ્રુથીથી યા નારાજથી ભાગ લેતું હતું. તે ત્રણથી આઠ દિવસ સુધી ચાલતો હતો. તે ભરાતો ત્યારે સુગંધી દિપકોના મંદમંદ પ્રકાશ, ઉડાઉં ફરી રહેલા પતંગીયાં પ્રમાણે ત્યાં જમણ કરી રહેલી યુવતીઓના ભરગચ્છીના પોંધાક અને ચમકાશ મોરી રહેલા મણિમાણિક્યના અલંકારો પર પડતાં જાંબુ-મોહક દ્રશ્ય બની રહેતો હતો.

અપૂર્વ રૂપ રાશિના આ અદ્ભુત પ્રદર્શનમાં ત્યાં આમતેમ પરિજમણ કરી રહેલી એક અપૂર્વ લાલિત્યભર-સુંદર વ્યક્તિ તરફ જુવો, ને તેના હિસાબે સંઘળી લઈ જણાશે. આટલી ખૂબી અપૂર્વ સુંદરતામાં સજ્જ થયેલી સુંદરીઓ ત્યાં સંચાર કરી રહી હતી, જતાં પ્રેક્ષકોનું લક્ષ્ય ત્યાં ન જતાં એક કૃષાંગી પણ સર્વત્ર મનોહર બાલિકા તરફ જ આકર્ષાતું હતું. તેણે પોતાનું અંગ એક ખારીક પણ સ્થામ વસ્ત્રથી આવચ્છાદિત કરેલું હતું. અને આવેશમાં તે કાળા વાદળામાંથી ચમકાશ મારતી વીજળી જેવી જણાતી હતી. તેની દિવ્ય કરલતાઓ માત્ર એક જ બહુમૂલ્ય હિરકવલયથી સુમંડિત હતી. નાકમાં બે મોટાં મોતીની-ચંડી ધડી લાલી ઉડતી એક વાળી ને કાળા ભસ્મર જેવા કેશકલાપમાં માત્ર એક જ અનાદાત પુષ્પ જેવી ગુલાબ-કલી ખોસી હતી તેની ઉંચી હસ જેવી નાજુક ગર્દન પર એક રોકનદાર હીરાનો હાર ચમકાશ મારી રહ્યો હતો. બસ! આજ તે બાળાનો શલુગાર! પોતાના પગની મુખમલની સપાટ નળે પોતાના બારથી દબાઈ જશે, એવી ધાંસ્તીથી તે પોતાનો પગ બાંકી ધીમેથી મુકતી હતી ને આમતેમ એક દુકાન પરથી બીજી પર ફરતી કરતી હતી.

મેગલ બાદશાહ શાહજહાંન આ સમયે મીનાબજારની બંરોબર સામે આવેલા ખાસ મહેલના ચોકમાં રતનગડિત-સુવર્ણ સિંહાસન પર બેસી બહુમૂલ્ય મોતીના પંદરામાં રહીને મીનાબજારના સૌંદર્ય સુધાતું પાન કરતો હતો. આમતેમ નિહાળતાં હુંક સમયમાં જ શાહની નજર આ સ્થામવસ્ત્રાવગુહીત-કૃષાંગી બાલા પર પડી, અને ખરેખર બાદશાહો આવા મીનાબજાર પોતાનાં તેજ, હૃદય ને ઇન્દ્રિયોને તમિ-આપવા માટે જ ભરતો હતો.

હિલીધર અનિમિષ નયને તે નાજુક પુષ્પ કલિકા તરફ જોઈ રહ્યો. તે બાલીકા એક દુકાન પરથી બીજી પર, અને ત્યાંથી વળી ત્રીજી તરફ એમ હડતા પતંગીયાની માફક પરિજમણ કરી રહી હતી, પણ તે ચકોર દ્રષ્ટિ બાદશાહની નજર બહાર જઈ શકી નહિ. તેના સૌંદર્યના કુટક પીતો પીતો-શાહ છેવટે તે બાળામાં લુપ્ત થયો. સંમગ્ધ બોરતવર્ષને સપાટ, એક અતિક્ષિપ્ત બાળાના સૌંદર્ય-દિપકનું કુડાળ્યો ને પાંસે ઉભેલા બોળે તરફ વળીને બોલ્યો:—“ઓહો! આટલા બધા તારાઓની વચ્ચે ઝૂલી રહેલો આ ચન્દ્ર કેવો સુંદર જણાય છે? રોશન! આવું રમણિય પુષ્પ તો શાહી ઉદ્યાનમાં જ શોધે નહિ વાર?”

“હા! જહાપનાહ! રાસ્ત છે. અગર હુકમ હોય તો જાઉં. અબધી એ દુકાને ઉપાડી લાવવા તૈયાર છે.” રોશને રોશન કર્યું.

“ના! ના! બાદશાહ બોલ્યા તારા જેવા મીનાબજારના લોખંડ જેવા કંકણ હાથે તે મુડ પુષ્પનો સ્પર્શ થવો ન જોઈએ. મૂર્ખ! નાજુક હાથે જ તેવી સુકોમળ કળીને સ્પર્શ

કરી શકાય, તે જાણતો નથી ? પણ સત્વર જા, ને તે કોણ છે ? ક્યાં રહે છે ? ને તેની શું હકીકત છે, તેની ખાતરી લઈ આવ । ”

“ બશરેયશ્મથી ખુદાવીદ । ” ને શીર જમીન સુધી ખુદાની રોશન ત્યાંથી અદ્ભુત થયો. દિલીશ્વર હજી વિચારમાં જ છે । કે ક્યામયા વિના આકાશ અદ્ધર શી રીતે રહ્યું હશે ?

બોર્ડિંગ પ્રકરણ.

શ્રી બક્ષિશ ખાતે આવેલી મદદ.

૨—૦—૦ રા. રા. મયાભાઈ લક્ષ્મીભાઈ આ બહેન જામુદના લગ્ન પ્રસંગની ખુશાલીના. અમદાવાદ ધાત્રીની પોળ.

૧૫—૦—૦ રા. રા. જ્ઞેસગભાઈ સાંકળચંદ. અમદાવાદ ડોશીવાડાની પોળ.

૨૫—૦—૦ રા. રા. શેઠ દલસુખભાઈ વાડીવાલ આ. બહેન લીલાવતી બહેનના લગ્ન પ્રસંગની ખુશાલીના. અમદાવાદ શેઠ વીરચંદ દીપચંદની હવેલી.

૨—૦—૦ રા. રા. નાથાલાલ લક્ષ્મીભાઈ આ. ભાઈ બગુના લગ્ન પ્રસંગની ખુશાલીના. અમદાવાદ ધાત્રીની પોળ.

૨—૦—૦ રા. રા. મોમચંદ ડાહ્યાભાઈ આ. બહેન ચંપા ડાહ્યાભાઈ દલસુખરામની દીકરીના લગ્નની ખુશાલીના. અમદાવાદ નાગજી બુધરની પોળ.

૫—૦—૦ રા. રા. કેશવલાલ નગીનદાસ ગોધાવીવાળા.

૫૧—૦—૦

શ્રી લાયબ્રેરી ખાતે.

૫—૦—૦ રા. રા. સુલચંદ જીવચંદ. મુ. બગચા.

૫—૦—૦ રા. રા. દલપતભાઈ મગનલાલ સાદરા.

૧૦—૦—૦

શ્રી મામિક મદદ ખાતે.

૪—૦—૦ રા. રા. જમનાદાસ સવચંદ આ. સને ૧૯૧૬ ના માસ ફેબ્રુઆરી તંથા માર્ચની મદદના. અમદાવાદ વાઘણ પોળ.

૪—૦—૦ રા. રા. વઘીલ વેલચંદભાઈ હિમેચંદ આ. સને ૧૯૧૫ ના નવેમ્બરથી તે સને ૧૯૧૬ ના ફેબ્રુઆરી સુધીના.

૮—૦—૦

રફાલરશીપ.

અને બોર્ડિંગના એક વિદ્યાર્થી જ્યે પ્રીતીઅસની ખરીદા પસાર કરી છે તે પુના એગ્રી-લચગની લાઈનમાં જવાનો હોવાથી તેજે અત્રેના મુપ્રસિદ્ધ રા. રા. શ્રીયુત શેઠ મણીભાઈ દલપતભાઈએ એક વર્ષ સુધી માસિક રૂપીઆ વીસ સુધીની રફાલરશીપ આપવાનું કહ્યું છે તેના માટે તેઓ સાહેબનો મક્કત ઉપકાર માનીએ છીએ.

મદદ:—મર્દુમ દાનવીર શેઠ મનસુખભાઈ બગુભાઈના પુત્ર રત્ન શેઠ માજેકલાવભાઈ તરફથી બોર્ડિંગના એક વિદ્યાર્થી નામે કેસરીચંદ મોતીલાલ બગચા નિવાસીને પેન્શન ફી તથા સ્કુલ ફી તથા ચોપડીઓની મદદ કરવામાં આવે છે. ચાલુ મામના સદર વિદ્યાર્થીના પેન્શન ફીના હકતાના વિષે મળીને તેને રૂ. ૩૦) મે.શ્રી. તંદથી આપવામાં આવ્યા છે.

શ્રી દશમી જૈન શ્વેતાંબર કોન્ફરન્સના

પ્રમુખ સાહેબનું ભાષણ.

મંગલ મગવાન ચોરો, મંગલ ગૌતમ પ્રમુઃ ।

મંગલ સ્થૂલિમદ્રાદ્યા, જૈન ધર્મોઽસ્તુ મંગલા ॥

જૈન બંધુઓ, ભગિનીઓ અને શૂદ્રસ્થો,

આ કોન્ફરન્સમાં ભાગ લેવા માટે દૂર દૂર પ્રદેશોમાંથી આપ સર્વેને આટલી મોટી સંખ્યામાં અત્રે પધારેલા જોઈ, મને અત્માનંદ થાય છે. આજની શ્રી દશમી જૈન શ્વેતાંબર કોન્ફરન્સનું પ્રમુખપદ મને આપવા માટે હું જૈન કોમનો અને ખાસ કરીને સુબાઈના શ્રી સંઘનો ખરા અંતઃકરણથી આભાર માનું છું. આ કોન્ફરન્સનું પ્રમુખસ્થાન લેવા માટે જ્યારે મને કહેવામાં આવ્યું ત્યારે મારા મનમાં કેટલીક આનાકાની થઈ હતી; કારણ કે કોન્ફરન્સ કેટલાક વર્ષની વિશ્રાંતિ પછી ગયે વર્ષે મળી હતી, છતાં આ વર્ષે તે ફરીથી મળી રાકશે કે કેમ, તે ખાખત ઘણા તરફથી શંકા બતાવવામાં આવતી હતી; પણ સુબાઈના કેટલાક આગેવાનો અને તેમાં ખસ કરીને યુવાન વર્ગનો દૃઢનિશ્ચય અને ઉત્સાહ જોવામાં આવ્યો ત્યારે તેમના આમંત્રણનો અસ્વીકાર કરવો એ આ ઉત્તમ સંસ્થાનો તેમજ તેના ઉત્તમ કાર્ય વાહકોનો અનાદર કરવા જેવું મને લાગ્યું, અને કેટલાક અતિકુળ સંજોગો છતાં, તેમજ આવા મહાનકાર્ય માટે પૂરતી રીતે હું લાયક નહિ હોવા છતાં મારી શક્તિ મુજબ તેમાં ભાગ લેવો એ મારી ધરજ સમજી આપતું આમંત્રણ મેં સ્વીકાર્યું, અને મને સંપૂર્ણ આશા છે કે આપ સર્વોની મદદથી આપણે હાથમાં લીધેલું આ શુભ કાર્ય નિર્વિઘ્ને પાર પડી અવસ્ય ફળદાયી નીવડશે.

લઠાઈ.

૨. ગઈ સાલની માફક આ વર્ષે પણ આપણે યુરોપમાં યાત્રા મહા યુદ્ધના સમયમાંજે મંજ્યા છીએ; અને દિલ્હિની સાથે કહેવું પડે છે કે એ લઠાઈનો અંત આવતો નથી તેમજે હજી કંઈ છેડો પણ દેખાતો નથી. આવા મહાન વિગ્રહમાં આપણા રાજકર્તા અને તેમનાં મિત્રરાજ્યો દુસ્મનોના જોરે તેમજ તોરને દાખી દેવાને પ્રયત્નો કરી રહ્યા છે, તેમાં તેમની સંપૂર્ણ ફતેહ ઇચ્છીએ છીએ અને આશા છે કે આપણે ફરીથી મળીશું તે પહેલાં આ મહા-સંહારનો અંત આપણા બ્રિટિશ સામ્રાજ્યને અનુકૂળ આવશેજ.

કોન્ફરન્સને મુંબાઈની મદદ.

૩. આપણી આ કોન્ફરન્સની શરૂઆત ૧૯૦૨ માં થીયુત ગુલાબચંદળ દ્વારા પ્રયાસથી નાના પાયા ઉપર કરવામાં આવી હતી, અને તેને દૈનિક બનાવી આગળ ચલાવવાનું માન મુંબાઈના શ્રી સંધને હતું. તે પછી આઠ વર્ષ જુદે જુદે હેઠાણે મળ્યા પછી થોડા વર્ષના ગાળા બાદ, ગમે વર્ષે મારવાડમાંજ તેના પુનરાદ્યાર થયો હતો. તે પછી તુરંતજ મુંબાઈમાં ફરીથી આ કોન્ફરન્સ મળી છે. પ્રથમ તેને જેમ મુંબાઈ તરફથી સંપૂર્ણ મદદ મળી હતી, તેમજ આ વર્ષે પણ મળી છે, એ ધણી સંતોષની વાત છે. આ કોન્ફરન્સનું ધણુંખણ કામ મુંબાઈમાંજ થાય છે એટલે મુંબાઈ નગર એ તેનું પોષક છે એમ કહીયે તો ચાલે, અને તે હમેશાં આવા માનને પાત્ર રહેશેજ એવી આપણે ધમ્મિકા રાખીશું.

આ કોન્ફરન્સની જરૂરીયાત.

૪. હાલના જમાનાની પ્રવૃત્તિ જોતાં આપણી કામને કોન્ફરન્સ વગર ચાલે તેમ નથી. કોન્ફરન્સથી જૈન કોમની છુટીછવાઈ નાની નાની ન્યાતો, તેનાં મંડળો, અને સંધોનો સમૂહ મજબુતાઈથી એક થયેલો જોઈ શકાય છે, અને આગળ વધીને એટલે મુખી પણ કહી શકાશે કે કોન્ફરન્સ એ જૈન કોમનું જીવનભૂષણ છે. કોમની અંદર જે અનહદ શક્તિ, ગૌરવ, સામાજિક બળ અને પ્રગતિનો જીવસ્તો આવી રહેલાં છે, તે દર્શાવનારી સંસ્થા છે. તે જૈન કોમના ઉત્તમ વિચારો, ઉત્તમ કેળવણી, સામાજિક સુધારો અને અનહદ ધર્મજ્ઞાન પ્રવર્તાવનાર મંડળ છે. જે કોમ આગળ વધવાનો દાવો કરે, અગર તો આગળ વધવાના પ્રયત્નો કરે તેને આવી સંસ્થાની ખાસ જરૂર છે. સમાજની ઉન્નતિના કામમાં તીવ્ર લાગણી અને ઉત્તમ આશયોવાળા થોડા માણસો છુટાછવાયા પ્રયત્નો કરી શકે ખરા, પણ તેમના કામમાં સરળતા કરી આપવા સમસ્ત કોમનું બંધારણ અને મદદ ન હોય તો આવા પ્રયત્નો ધણીવાર નિષ્ફળ જાય છે; અને તેમનું કામ ચિરસ્થાયી થઈ શકતું નથી, માટે સમસ્ત જૈન કોમની ઉન્નતિના ઉત્તમ વિચારો આગળ લાવી તેને વ્યવહારૂ રૂપમાં આણનાર આ સંસ્થાની કેટલી બધી જરૂર છે તે હરકોઈ વચ્ચારવંત માણસ સમજી શકશે. કેટલાક માણસો આ કોન્ફરન્સની જરૂરીયાત બાબત શંકા બતાવતા જોવામાં આવ્યા છે, પણ જો તેમણે કોન્ફરન્સ આશીસ તરફથી પ્રસિદ્ધ થયેલા રીપોર્ટો વાંચ્યા હોત, અને કોન્ફરન્સની છેલ્લી નવ બેઠકોમાં પસાર થયેલા ઠરાવો એક સાથે જોયા હોત, તો તેમને કોન્ફરન્સ પર અવિશ્વાસ અગર અશ્રદ્ધા લાવવાનું કારણ રહેત નહિ. વળી જૈન કોન્ફરન્સ હિંદુસ્તાનમાં મળતી બીજી ધણી ખરી કોન્ફરન્સોની માફક માત્ર ત્રણ દિવસ મળી ઠરાવો કરી વિખેરાઈ જનારી સંસ્થા નથી. આ સંસ્થા કામના હિતાર્થે હરદમેશ કામ કર્યાં કરે છે. તેની મુખ્ય આશીસ તરફથી કોમની પ્રગતિના વિચારો સતત થયા કરે છે અને તેને અમલમાં મૂકવામાં આવે છે, અને તેના પરિણામે જે સંખ્યાગ્રંથ કાર્યો કરવામાં આવ્યા છે, તે ઉપરથી તેનું કાર્યક્ષેત્ર કેટલું વિશાળ થયું છે તે જોઈ શકાય છે. તેના કાર્યવાહકો દ્રઢ નિશ્ચયવાળા હોઈ સતત કામ કર્યાં જાય છે, છતાં તેમના કામમાં કંઈ ન્યૂનતા જણાતી હોય તો તે તેમની કાર્યશક્તિનો અભાવ, ઉચ્ચાશયોની ખામી, અગર એવાં બીજાં કારણોને

લીધે નહિ, પણ નાણાંની તંગી અને કામની સંપૂર્ણ સહાયુક્તિ (moral support) ના અભાવને લીધેજ છે.

૫. કૉન્ફરન્સ ઓફિસ તરફથી કામના ઉદ્યતના ઘણા સવાલો હાથ ધરવામાં આવ્યા છે. તેના ભગીરથ પ્રયત્નને લીધેજ જૈન સાહિત્ય, જૈન તહેવારો, દેરાસરની પવિત્રતા, વાંચનમાળામાં દાખલ થયેલા જૈન પાઠો વગેરે બાબતો ઉપર સવલતો (concessious) મેળવાઈ સરકાર તરફથી તેમજ યુનિવર્સિટી તરફથી કામનો મરતમો (status) સ્વીકારવામાં આવ્યો છે, તેમજ કામની ધાર્મિક, આર્થિક અને સામાજિક ઉન્નતિ માટે ઘણાં ઉપયોગી કામો થયાં છે. કામનાં ધાર્મિક અને કેળવણીનાં કાર્યો ઉપર દેખરેખ રાખવાનાં, જૈન ચૈત્ય અને પ્રાચીન સાહિત્યોદ્ધારના તથા કેળવણીનો પ્રસાર કરવાના તથા લાંબણોદ્ધાર લોકમત કેળવવાનાં, ઘણા પ્રયત્નો તેના તરફથી કરવામાં આવ્યા છે. કામની ડિરેક્ટરી, મંદિરાવળી તથા ગ્રંથાવળી ઘણા પરિશ્રમે તૈયાર કરવામાં આવી છે, અને તેને અંગે ઉપયોગી માહિતીનો સંગ્રહ થઈ શક્યો છે.

૬. આ પ્રસંગે કૉન્ફરન્સ તરફથી કરવામાં આવેલાં દરેક કામની ગણના કરવાનો અવકાશ નથી, પણ જોને આ સંબંધમાં વધુ માહિતી મેળવવાની ઇચ્છા હોય તેને માટે ૧૮૨૨ સ્ ઓફીસ તરફથી ઘણા પરિશ્રમે અને ઉત્તમ રીતે તૈયાર કરેલા રીપોર્ટો મેળવવા છે. તુદા જુદા ગામના સંઘ અને સંસ્થાઓ તરફથી આજ સુધીમાં આ બાબતોને લગતું ઘણું િંગીન કામ કરવામાં આવ્યું છે, પણ તે કામ સંકુચિત ક્ષેત્રવાળું અથવા તો અમુક સ્થળને લગતું હોવાથી તે જોઈએ તેટલું વિશાળ ગણાય તેવું થયું નથી. ઇમાના હિતના કેટલાક સવાલો એવા હોય છે કે, કામ સમસ્તેજ તે હાથ રવા જોઈએ, અને વ્યક્તિ, ગામ, સ્થાનિક સભા અગર તો સંઘના પ્રયત્નો કૉન્ફરન્સની પ્રવૃત્તિને પોષક હોવા જોઈએ. અલગત અત્યાર સુધીમાં કૉન્ફરન્સ તરફથી જે કામ થયું છે તે જરૂરીઆતના પ્રમાણમાં થોડું કહેવાય, કારણ કે તે શરૂઆતનું છે. કામની ઉન્નતિ માટે ઘણા અગત્યના સવાલો હાથ ધરવાના હજી બાકી છે. (૧) આપણા પ્રાચીન ઈર્ષનાં ઉત્તમ સિધ્ધાંતો કામનાં દરેક સ્ત્રી પુરૂષને શીખવવાના છે, એટલુંજ નહિ પણ નિધાના બીજા ધર્મના લોકોની જાણમાં પણ લાવવાના છે. (૨) જૈન કામ વેપારીને સાહસિક છે તેથી તે હુન્નર, ઉદ્યોગ અને વેપારમાં જમાનાને અનુસરી અગ્રણ વધે, મજ (૩) સમાજના રીત રિવાજોમાં અને જાતિવંધારણોમાં સુધારો કરી તે બધાં મની ધાર્મિક, આર્થિક અને શારીરિક ઉન્નતિમાં સહાયકારક થાય તેવા ઉપાયો યોજવાના. (૪) આપણી કામમાં શિક્ષણ હજી ઉચ્ચ સ્થિતિમાં લાવવાનું છે. આપણી ઉન્નતિની રીતે કરવી અને કાર્ય ક્ષેત્રી રીતે આગળ વધારવું તે માટે આપણામાં ઉચ્ચ આશયોની જાનતા નથી. આપણા પ્રાચીન જ્ઞાનભંડાર, આપણા સુત્ર મુનિગણ અને આપણા કેળવણીના આપણને ઉત્તમ વિચારો અને માર્ગો બતાવી શકે તેમ છે. ખામી માત્ર એટલીજ છે કે વિચારો હજી આપણને સંપૂર્ણ રીતે આત્મસાધ્ય થયા નથી, અને તેથી કામના જાનતા મહત્વના સવાલો ઉપર જોઈએ તેવું લક્ષ અપાતું નથી, અને તેથીજ લોકોમાં

નજીવી આખતોમાં પણ કુર્સપ અને કચ્છા જોવામાં આવે છે. એ કારણને લીધેજ સમગ્ર ખળથી થઇ શકે તેવા એકત્ર વિચારના અને વ્યવસ્થિત (concerted & well organised) પ્રયત્નો આપણામાં જોવામાં આવતા નથી. માટે હવે આશયોનું વાસ્તવિક જ્ઞાન કરાવવું અને કામના હિતનાં જરૂરનાં કામો માટે સમાજમાં સંપ. કરાવવો એ જે કોન્ટ્રાસ્ટે કરવાનાં કામોમાં મુખ્ય મથુવા જેવાં છે. આ કામ કરવામાં કોન્ટ્રાસ્ટ ફેલેસી નીચે તે તેણે પોતાનો હેતુ સાધ્ય કર્યો છે એમ સમજવાને તથા માનવાને કાંઈ હરકત જેવું જણાતું નથી.

ધાર્મિક જીવન.

૭. આપણે આપણા ધાર્મિક જીવનની ખાખતો વિચાર કરીએ:-

(ક) પુસ્તકોદ્ધાર:-આપણા પૂર્વાચાર્યોએ જીવનના દરેક વિષય ઉપર ઉત્તમ ગ્રંથો રચ્યા છે, તે પૈકી કેટલાક આપણી બેદરકારીને લીધે નષ્ટપ્રાય થયા છે, બીજાં બીજાં હજી લંડોરમાં ઉધાછ ખાય છે, અને લોકોની જાણમાં આવવા પામ્યાજ નથી, અને જે આવ્યા છે તે પૈકી ઘણાં ખરાબ દેશી ભાષામાં ભાષાંતરો થયાં નથી. નાહક કચ્છા લઢવામાં, જૈન શાસનની ખોટી મહત્તા બતાવવામાં, અને ખર્યાંગ ન્યાતિ રિવાજોની તાબેદારી ઉદ્ભવવામાં જૈન કામ પ્રતિ વર્ષ લાખો રૂપિયા ખર્ચી નાંખે છે, પણ જે જ્ઞાનને માટે આપણે મગર થઈએ છીએ જે ધર્મને લીધે આપણે પોતે આ બધાં કૃતાર્થ માનીએ છીએ, અને શ્રીમદ્ મહાવીરસ્વામીના પુત્રો કહેવરાવવા માટે આપણે આપણને ભાગ્યશાળી ગણીએ છીએ, તે જ્ઞાન અને ધર્મનાં પુસ્તકો અંધારામાં નાખી મૂકવામાં આપણને કોઈ જાતનો આંચકો આવતો નથી, કે આપણાં અંતઃકરણ દુઃખાતાં નથી, એ બધું શોકજનક છે. પુસ્તકો સુરક્ષિત રાખી તેનો ઉપયોગ બહોળો થાય તેવા ઉપાયો યોજવામાં આપણને પૂરતાં નાણાં મળતાં નથી. પણ જો ન્યાતવરા કરવા હોય, ગામ જમાડવું હોય, વરપોડા કાઢવા હોય અગર નિર્ધારક ધાર્મિક કચ્છા લઢવા હોય તો આપણને નાણાંની ખોટ કહો પણ પડતી નથી. માટે ગ્રંથોદ્ધારની ધણી મહત્ત્વની બાબત ઉપર આપણે ખાસ લક્ષ આપવાનું છે, અને તે માટે બનતા પ્રયત્નો કરવાના છે.

(ખ) ધર્મ તત્ત્વોનું યથાર્થ જ્ઞાન.

૮. પુસ્તકોદ્ધાર સિવાય જૈન ધર્મનું ગ્રાસીન તત્ત્વજ્ઞાન સંપૂર્ણ પ્રકાશમાં આવી શકશે નહિ. આ તત્ત્વજ્ઞાન સહેજાછથી સમજી શકાય તે માટે તેનાં શુદ્ધરતી, ઇશ્વર તથા બીજાં ભાષાઓમાં સરળ ભાષાંતર કરાવી નાનાં નાનાં પુસ્તકો છુટકા દેવાવવાનો ખાસ જરૂર છે. આપણા સંસ્કૃત અને માગધી ભાષામાં લખાયેલાં ગૂઢ સિદ્ધાંતો યથાર્થ સમજવાને કાલના સંયોગોમાં દશ-પંદર પુસ્તકોનો અભ્યાસ કરવા જેટલો સમય દરેક જણને ન મળી શકે એ સ્વાભાવિક છે. આજુ જમાનામાં દરેક માણસને ઉદર નિર્વાહારી ધણો અભ્યાસ તથા પરિશ્રમ કરવો પડે છે. એવા બખતમાં તેમને સંસ્કૃત અથવા માગધી પુસ્તકોનો અભ્યાસ કરવો એ સંભ-

વિત નથી. આ ઉપરથી કહેવાનો આશય એવા નથી કે કોઈએ સંસ્કૃત અગર માગધી ભાષાનો અભ્યાસ ન કરવો કે કરવાની જરૂર નથી, પણ સાધારણ અભ્યાસનો બોલો વધતો જાય છે, શારીરિક સ્થિતિ બગડતી જાય છે, તેમજ જગતમાં ચાલતી દરેક જાતની પ્રવૃત્તિઓ દરેક માણસ ઉપર જુદી જુદી રીતે અસર કર્યા કરે છે, એવા વખતમાં ઉત્તમ પણ અતિ પરિશ્રમે સમજી શકાય એવાં પુસ્તકોનું અધ્યયન કરવાનું ઘણું યોગ્યતાજી બની શકે. જૈન કોમ કેવળ નિરક્ષર નથી, તોપણ હાલના જમાનાના જીવનનું ધોરણ (standard) જોતાં તે શિક્ષિત છે એમ પણ કહી શકાય નહિ. તે સાથે તેના ઉપર પાશ્વત્ય વિજ્ઞાન અને તત્ત્વજ્ઞાનની ઘણી અસર થયેલી નથી. તેથી હજી ધાર્મિક ક્રિયા અને પૌરાણિક દેવકથાઓ (mythology) ઉપર ઘણીની શ્રદ્ધા રહેલી છે, જેથી કરીને સિદ્ધાંતોનું જ્ઞાન પુરું નથી તે એકદમ જણાઈ આવતું નથી; પણ જેમ જેમ નવા જમાનાની કેળવણી વધતી જશે તેમ તેમ ક્રિયાઓ ઉપર અણુગમો આવતો જવાનોજ. તેવે વખતે સહેલાઈથી સમજી શકાય એવા સ્વરૂપમાં ધાર્મિક સિદ્ધાંતો મૂકવામાં નાહ આવે તો હવેનો ઉછરતો વર્ગ ધર્મના રહસ્યથી વિમુખ થતો જશે. એ સ્થિતિ અટકાવવાને માટે બધા વર્ગનાં સ્ત્રી, પુરૂષ અને બાળક માટે ધાર્મિક સાહિત્ય તૈયાર કરાવવું જોઈએ. તેમ થયે જૈન ધર્મનું તેમજ કોમનું ગૌરવ હાલના કરતાં પણ વધુ સમજાશે અને સચવાશે.

પ્રાચીન પુસ્તકો શોધી કાઢી જાણવાનું તેમજ તેમાંથી ઉપયોગી જણાય તેનાં ભાષાંતરો કરાવવાનું કામ કેટલીક સંસ્થાઓ તરફથી અને ખાસ કરીને શ્રીમંત સરકાર મહારાજ ગાયકવાડ એઓ તરફથી ઉપાડી સેવામાં આવ્યું છે તે પ્રસંશનીય છે. આ બાબતમાં હજી ઘણુંજ કામ કરવાનું બાકી છે અને તે મોટા પાયા ઉપર ચાલે તેમ કોન્ફરન્સ કરવું જોઈએ. પ્રાચીન અને અમૂલ્ય ગ્રંથોના જ્ઞાન ભંડારો ઘણા દેશી રાજ્યોમાં આવેલા છે, તેથી શ્રીમંત ગાયકવાડ સરકારના સ્તુત્ય ખગલાંને અનુસરીને બીજા રાજા મહારાજાઓ પણ પોતાના રાજ્યમાં આવેલા ભંડારોનું પ્રાચીન જૈન સાહિત્ય પ્રકાશમાં લાવવા બનતી મદદ કરે એવી વિનંતિ કોન્ફરન્સે તેમને કરવી જોઈએ.

(ગ) પ્રાચીન શોધબોજ :—

૯. આપણી કોમનો ધાર્મિક : ઇતિહાસ, ઐતિહાસિક રીતે શોધબોજ કરી, તૈયાર કરાવવાની જરૂર છે. પૂર્વે થઈ ગયેલા આપણા મહાન આચાર્યો, ઉત્તમ વિચારકો, જૈન રાજાઓ તથા તત્ત્વજ્ઞાનિઓનાં નામજ માત્ર આપણે જાણીએ છીએ. જૈનધર્મ કેટલો પ્રાચીન છે અને બીજા ધર્મનાં સિદ્ધાંતો સાથે તેનો કેટલો સંબંધ છે, તે જૈનદ્રષ્ટિએ ખાત્રાભરેલી રીતે શોધી કાઢવાની તથા બહાર પાડવાની જરૂર છે. પ્રાચીન શિક્ષાલેખો, જુના ચૈત્યો, પ્રાચીન પુસ્તકો તેમજ બીજાં દેવાલયો ઉપરથી તથા બીજા કોમોના લેખો ઉપરથી આપણે આપણા ઇતિહાસ તૈયાર કરીએ તો આપણે આપણી કોમને તેમજ દુનિયાને સારો ફાયદો કરી શકીએ. તે ઉપરાંત આપણે જે સિદ્ધાંતો સંત્ય મેળીએ છીએ, તેની ખાત્રી પણ દુનિયાને કરી આપવાની છે. દાખલા તરીકે આપણે વનરપતિ, અગ્નિ, વાયુ વિગેરેમાં જીવ છે એવું

માનીએ છીએ. પણ આ વાત વિદેશીય લોકોના હૃદયમાં ઉતરતી નહોતી, છતાં તેની સાબિતી આપણા તરફથી વ્યવહારિક શાસ્ત્ર મુજબ આપી શકાઈ નહોતી. હાલમાંજ કલકત્તાના ડૉ. બ્રોક્સે આ બાબત લાંબી મુદત શોધખોળ અને પ્રયાસ કરી આપણી 'માન્યતાનું' ખરાબણું પુરવાર કરી આપ્યું છે; તેનીજ રીતે આપણા જંતુશાસ્ત્રની અને વચન વર્ગજ્ઞાનાં પુદ્ગલો (Vibratory atoms) ની સાબિતી અર્વાચીન જંતુ વિદ્યાશાસ્ત્ર (Bacteriology) અને ફોનોગ્રાફ (Phonograph) ની શોધખોળ દ્વારા થઈ શકી છે. આવી સાબિતીઓ કરી આપવાના પ્રયત્નો આપણી કોમ તરફથી થવા બેઠતા હતા, અને હજી પણ એવા ઘણા સિદ્ધાંતો હશે કે, જેની તપાસ થઈ હાલનાં જમાનાને અનુસરતી શોધખોળ કરી દુનિયામાં નવું અજવાળું પાડી શકાય.

૧૦. હિંદુસ્તાનમાં ઐતિહાસિક વિષયોમાં જૈન કોમે જેટલું કંઈ છે તેટલું બીજા ધર્મકોમે બાકેજ કંઈ હશે. આપણા ઐતિહાસિક રાસા, પ્રબંધો, ચરિત્રો તેમજ શિક્ષાલેખો અને ગ્રંથોને અતે અપાતી વંશાવળીઓ હિંદના ઇતિહાસ ઉપર ઘણો પ્રકાર પાડે એમ છે. હમણાંજ દેવકુલ પાઠકના શિક્ષાલેખો પ્રસિદ્ધ કરવામાં આવ્યા છે તે ઇતિહાસના સંબંધમાં અગત્યના છે. કુમારપાળ ચરિત્ર, વસ્તુપાળ રાસો, ઝગડુરા રાસો, વિમળ પ્રબંધ (જે અર્થ સાથે છપાઈ ગયા છે) વગેરે કાઠીબંધ ગ્રંથો ઇતિહાસ ઉપર અજવાળું પાડે એવા છે,

(ઘ) પ્રાચીન એત્યોહાર.

૧૧. પ્રાચીન પુસ્તકો સાચવી રાખવા, સિદ્ધિતો સરળ બાપમાં લખાવવાં અને જૈન ઇતિહાસ તૈયાર કરાવવો એ જેટલું અગત્યનું છે, તેટલુંજ જરૂરનું મંદીરો સારી રીતિ માં રાખવાનું અને જુના શિક્ષાલેખો સંગ્રહી રાખવાનું પણ છે. નાનાં જુનાં જૈન વસ્તિવાળા ગામોમાં મોટાં મંદિરો બાંધી અને ઘણાં મંદિરવાળાં મોટાં ગામોમાં નવાં દેરાસર બાંધાવી લાખો ફીળ્યા ખર્ચ કરવા કરતાં જુનાં મંદિરો સમરાવી સુરક્ષિત રાખી, તેમને લગતાં ઉપર બતાવેલાં વિશેષ ઉપયોગી કાર્યોમાં નાણાં ખર્ચવામાં આવે તો ઘણું સંગીન કામ થયેલું ગણી શકાશે. સંઘન દેરાસરોના દ્રવ્યોનો ઉપયોગ આ ખાતે કરવામાં આવે એ ધ્વંષવા.જેનું છે. નવાં દહેરાં બાંધવા કરતાં જુનાંનો જીર્ણોદ્ધાર કરવામાં આપણાં શાસ્ત્રો વિશેષ પુણ્ય માને છે.

(ઙ) સાધુઓના અભ્યાસ માટે સવડ.

૧૨. આપણા પરમ પવિત્ર વિદ્વાન પૂર્વાચાર્યો શ્રીમદ્ યશોવિજયજી, હરિભદ્ર સુરીજી, દેવચંદ્રજી, આનંદધનજી, હિરવિજયજી, હેમચંદ્રાચાર્યજી, તથા વિજયસદ્ધિમ સુરીજી વિગેરેના ગ્રંથો આપણે વાંચાએ છીએ ત્યારે આપણને તેમની અગાધ ભુધ્ધિ-શક્તિ ઉપરાંત દરેક વિષયમાં નિપુણતા માટે માન અને પૂજ્યભાવ ઉત્પન્ન થવા વગર રહેતાં નથી. તેઓ જૈન ધર્મનાં સિદ્ધાંતોથી સંપૂર્ણ વાકેફ હતા, એટલુંજ નાહ પણ અન્ય વિષયો જેવા કે ન્યાય, તર્ક, સાહિત્ય, વિજ્ઞાન, વૈદક, જ્યોતિષ તથા ખગોળ વિદ્યા વિગેરે શાસ્ત્રોની સારી માહિતી પરાવતા હતા, અને એ વિષયો ઉપર શોધખોળ કરી તેની ખીલવણી કરી શકતા

હતા. વિશેષમાં જૈનાચાર્યો તેમના સમયમાં પ્રચલિત એવી બુદ્ધી બુદ્ધી ભાષાઓનો અભ્યાસ પણ કરતા હતા, અને બૌદ્ધ અને જૈનધર્મીયાર્યોએ જેમ પોતાના અંથે પ્રાકૃતમાં લખવાની પહેલ કરી તેમ જૈન સાધુઓએ ગુજરાતી ભાષામાં પુષ્કળ અંથે લખી દેશ ઉપર મોટો ઉપકાર કર્યો છે. જૈન રાસાઓ, કથાઓ તથા અનેક વિષયોને લગતું જૈન સાહિત્ય એકલી જૈન કોમમાં જ નહિ, પરંતુ બીજી કોમોમાં પણ જાણીતું છે. હાલમાં આપણા સાધુઓમાં પણ કેટલાક સમર્થ વિદ્વાનો છે અને તેઓ પણ ધર્મ અને કોમની સેવા યથાશક્તિ બળવી રહ્યા છે, છતાં પણ કેટલાકની કેળવણીમાં કેટલીક ન્યુનતા નજરે આવે છે. આપણા બધાના અનુભવમાં આવ્યું હશે કે, પૂજ્ય મુનિ મહારાજોમાં બુદ્ધિ, શક્તિ અને શ્રદ્ધાની ખામી નથી. જો તેમને જૈન કોમ તરફથી ધાર્મિક, સામાજિક અને વૈજ્ઞાનિક (Scientific) અભ્યાસને માટે પૂરતી સરળતા અને જોછતાં સાધનોની જોગવાઈ કરી આપવામાં આવે તો તેઓ ધંણા સારા વિદ્વાન નીવડી કોમને અને દુનિયાને સારો ફાયદો કરી શકે. આપણા જૈન સાધુઓમાંથી સર્વદર્શી જાહેર વ્યાખ્યાનો આપનાર, જાહેર લેખો લખનાર અને જાહેર સેવાઓ કરનાર તીકજવાની ખાસ જરૂર છે. આ જમાનામાં કેટલાક શ્રદ્ધાળુ જૈનોને ઉપાશ્રયમાં માત્ર વ્યાખ્યાન આપી તથા ધાર્મિક ક્રિયાઓ કરાવી તેમણે ખેસી રહેવાનું નથી. હવે તો ખુલાં મેદાનોમાં અને જાહેર મકાનોમાં સમાજ સમક્ષ વિત્તમ વિચારોથી ભરપૂર જાહેરવ્યાખ્યાનો આપવાનો સમય આવી પહોંચ્યો છે. હાલમાં તેમના પૈંદ્રી ઘણાને જે કેળવણી મળે છે તે ઘણીજ સંકુચિત અને સાધારણ જૈન શાસ્ત્રના સિદ્ધાંતની અને ક્રિયાકાંડ કરવા પૂરતીજ હોય છે. બીજા ધર્મની અગર તો પાશ્ચાત્ય શ્રીલમુરી (તત્ત્વજ્ઞાન) અને વિજ્ઞાન કે જે હાલ દુનિયાના બધા વિચારોને દોરે છે, તેમની તેઓને ગિલકુલ માહિતી હોતી નથી. અને શોધખોળની અર્વાચીન પદ્ધતિથી તો તેઓ ગિલકુલ જાણીતા હોતા નથી. અતિશય શ્રદ્ધાથી શ્રીમહાવીરસ્વામિના જોખ પ્રત્યેની ચાલતી આવેલી પૂજ્યબુદ્ધિ હાલના આગળ વધતા જમાનામાં કાયમ રહેશે કે કેમ, એ માટે ઉંડો વિચાર કરવો જોઈએ. જૈન કોમને સાધુઓની ખાસ જરૂર છે. સેવાદ્રષ્ટિએ આવા દેશોપકારક, અને ધર્મોપદેશકો બીજી કોઈપણ રીતે કોમને મળી શકે તેમ નથી. સંસાર ત્યાગ કરી જનસેવા અને આત્મ સાધનને માટે તેઓએ ચારિત્ર અંગીકાર કરેલું છે. એ સ્વદર્શન તેઓ સારી રીતે બજાવે તે માટે તેઓને જ્ઞાતોપાર્જનમાં દરેક જાતની મદદ અને સવડ કરી આપવી એ આપણી પ્રથમ ફરજ છે. એ ફરજ અદા કરવામાં આપણે કોઈપણ જાતની ન્યૂનતા બતાવીએ તો આપણે કૃત્તની છીએ એમ કહેવાને કોઈ પણ જાતનો વાંધો નથી; માટે તેમને આપણા ધર્મની યથાર્થ કેળવણી મળે તેમજ ધાર્મિક અભ્યાસ ઉપરાંત નવી પદ્ધતિની કેળવણી મળે એ માટે ઉપાયો યોજવા જોઈએ.

૧૩. સાધુઓના અભ્યાસ માટે એક સ્વતંત્ર પાઠશાળા (Academy or seminary) જૈન કોમ તરફથી સ્થાપન થવી જોઈએ અને તેમાં જૈન ધર્મનાં સિદ્ધાંતો અને ક્રિયાના શિક્ષણ ઉપરાંત બુદ્ધ બુદ્ધ દેશ પરદેશની ભાષા તેમજ વિજ્ઞાન શાસ્ત્ર (science) અને ફિલસુફીના શિક્ષણ માટે જોગવાણી કરી આપવી જોઈએ. તેમાં

શીખવનાર જુદી જુદી ભાષાઓના તેમજ જુદા જુદા વિષયના નિપજાત આચાર્યો અને અધ્યાપકો નીમવા નોંધ્યો. વળી દરેકોષ માણસ દક્ષિણ લે તે પેરેલાં તેણે આ પાઠશાળામાં અમુક અભ્યાસ કરેલા હોવા નોંધ્યો; તેમજ તેને સમાજ શાસ્ત્રનો, જન સમાજની સેવાના વિવિધ માર્ગોનો, તત્વજ્ઞાનનો અને ધર્મશાસ્ત્રનો સંપૂર્ણ બોધ થયેલો હોવા નોંધ્યો; અને સાધુ યથા પકડી પણ કોઈ વિષયનો વધુ અભ્યાસ કરવો હોય તો તેમને માટે પણ તેમાં સવડ રાખવી નોંધ્યો. તે ઉપરાંત તેમાં એક ઉત્તમ લાયકેસરી હોવી નોંધ્યો કે જેમાં તે પાઠશાળાને ઉપયોગી દરેક પુસ્તકનો સંગ્રહ રાખવામાં આવે. આવી રીતે હાલના જમાનાને અનુસરી દરેક પ્રકારનું શિક્ષણ મળી શકે એવી ગોઠવણ કરવી નોંધ્યો. આવી સંસ્થાને અંગે કેટલીક શોધબોજી મારેની શિષ્યવૃત્તિઓ (Research scholar-ships & fellowships.) રાખી જૈન વિદ્વાનોને દેશપરદેશ મોકલી તૈયાર કરાવી શોધ-બોજીને માટે સવડ અને સરજતા કરી આપવી નોંધ્યો. આવી પાઠશાળામાં કેળવણી ઉપરાંત ઉપર બતાવેલાં બીજાં શોધબોજીનાં કામો (original research) પણ થઈ શકે.

૧૪. હાલ તુર્ત આપણે પોતે આવી મોટી સંસ્થા કદાચ ન કાઢી શકીએ તોપણ એકાદ ચાલુ પાઠશાળા અગર તો નવીન સ્થાપન થયેલી હિંદુ યુનિવર્સિટી દ્વારા આપણે કામ ચાલુ કરી શકીએ, પાશ્ચાત્ય દેશોમાં ખ્રિસ્તિ પાદરીઓને આવી કેળવણી આપવા માટે ઘણા પ્રયત્નો કરવામાં આવે છે, અને તેને લીધેજ રોમન કેથોલીક જેવા જુનો ધર્મ પણ પોતાનું અસ્તિત્વ અને સત્તા જાળવી રહ્યો છે.

આપણા દેશના થી રામકૃષ્ણ, વિવેકાનંદ અને દયાનંદ સરસ્વતી જેવા મહાપુરુષોએ તેમના ધર્મના સંન્યાસીઓ માટે નવી પદ્ધતિની કેળવણીની કેટલીક સવડ કરી આપેલી હોવાથી તે સંન્યાસીઓ દેશ પરદેશમાં ધાર્મિક, નૈતિક, અને સામાજિક મુધારા સંબંધી કેવું સારું કામ કરી રહ્યા છે તે જોની જાણમાં હોજ.

ત્યાં સુધી આવી કેળવણીની તેમજ શોધબોજીની સવડો કરી આપવામાં નહિ આવે ત્યાં સુધી જૈન ધર્મના તત્વજ્ઞાનનું યથાર્થ રહસ્ય આપણને તેમજ દુનિયાના દેશોને સમજાવી શકાશે નહિ. એવી તજવીજ થશે ત્યારેજ જૈન ધર્મ ખરો અને પ્રગતિમાન ધર્મ (Living & Progressive Religion.) તરીકે ગણાશે. આપણા ધર્મ સંબંધી હાલ જે કોઈ બીજા લેખિકાને યત્કિંચિંત બોધ થાય છે તે પાશ્ચાત્ય વિદ્વાનોનેજ આભારી છે. માટે આપણા આચાર્યો અને વિદ્વાનો દેરેદેશ જઈને આપણા ધર્મનું રહસ્ય સમજાવે, અને આપણા ધર્મ માનનારાની સંખ્યા જે દિન પ્રતિદિન ઘટતી જાય છે તે અટકાવી અન્ય ધર્મોએ આપણા ધર્મમાં આવે એવી તજવીજ યવાની જરૂર છે.

(ચ) સાધ્વીઓને અભ્યાસમાં મદદ.

૧૫. સાધુઓની માફક સાધ્વીઓના અભ્યાસને માટે પણ જોગવાઈ કરી આપવાની વ્યવસ્થા જરૂર મને લાગે છે. શાસ્ત્ર કે તેઓમાં પોતાના નિત્યકર્મમાં નોંધ્યો તે

શિવાયનું બીજું સામાજિક અને ધાર્મિક જ્ઞાન ઘણું લાગે હોતું નથી, અને તેમને પોતાનું જ્ઞાન વધારવું હોય તો સાધન પશુ હોતાં નથી. તેમના સ્વાર્થ ત્યાગ, સંસાર ત્યાગ અને વૈરાગ્યશીલવૃત્તિઓ માટે દરેકને માન છે. અને તે માન હરહમેશ કાયમ રહેશે. પણ એ નિર્દોષ અને શાંત સાધુ મુક્તિઓને ધાર્મિક, નૈતિક અને સામાજિક જ્ઞાનથી વધુ સંસ્કારી બનાવવાની જરૂર છે. આપણા સ્ત્રી સમાજ કેળવણીમાં અને સાંસારિક રીતરિવાજોમાં ઘણું પછાત છે. તેમને ધાર્મિક કેળવણી આપી તેમના હૃદયોને ધર્મ સંસ્કારોથી સંસ્કૃત કરનાર આપણો સાધ્વી વર્ગ અતિ ઉપયોગી બની શકે તેમ છે, અને તે માટે તેમને અનેક ઉત્તમ સાધનો આપી કેળવવામાં આવે તો, જેવી રીતે પાશ્ચાત્ય દેશોમાં દયાળુવૃત્તિથી લોકસેવામાં જીવન ગાળનાર પરિવારિકાઓ (sisters of mercy) ગરીબ અને પછાત વર્ગોમાં તેમજ બીજા જનસમાજમાં સેવાધર્મનાં કામ કરી અનહદ લાભ આપે છે, તેવીજ રીતે આ સાધ્વીઓ આપણા પાછળ પડેલા અને અજ્ઞાન સ્ત્રી સમાજને અનેક પ્રકારનો લાભ આપી શકે આ હેતુ પાર પાડવા માટે. સાધ્વીઓને આવશ્યક કેળવણી માટે તેવી કોઇ સંસ્થા ઉઘાડવી જોઇએ કે જેમાં ધાર્મિક વિષયોના જ્ઞાન ઉપરાંત બીજા ઉપયોગી વિષયોનું જ્ઞાન પણ તેમને આપી શકાય. આપણા સ્ત્રીસમાજમાં શી શી ખામીઓ છે તથા તે દૂર કરવા માટે શા શા ઉપાયો યોજવા જોઇએ, તે જાણવા જેવું જ્ઞાન પણ તેમને અહીંજ મળવું જોઇએ.

૧૬. આ ડૉન્ડરન્સ તરફથી એક કેળવણી મંડળ (Educational Board) ખાસ નીમવામાં આવેલું છે, જે આપણી કામમાં ધાર્મિક અને અવહારિક કેળવણીનો પ્રચાર કરવા માટે પ્રયત્ન કરે છે. તેણે આ સાધુ અને સાધ્વીઓની કેળવણીના સવાલો પણ ઉપાડી લેવા જોઇએ, અને આ વિષય ડૉન્ડરન્સને જરૂરનો લાભતો હોય તો તેને માટે શા શા ઉપાયો યોજવા જોઇએ તેની તપાસ કરી રીપોર્ટ તૈયાર કરી આવતી ડૉન્ડરન્સની બેઠક વખતે રજુ કરે એવી આ બોર્ડમાંથી એક કમિટી નીમવા મારી સૂચના છે. આપણા મુનિ મહારાજોને લખીને આ બાબતમાં તેમનો પણ અભિપ્રાય લેવો જોઇએ. તેમની સહાનુભૂતિથી આપણું કામ ઘણું સહેલું થશે. આ સંવાલ ઘણો મહત્વનો છે, અને તે સુઅધમાં કુશળતા (tact) અને દ્રઢતાથી (firmness) કામ કરવામાં આવે તોજ કંઈ સારું પરિણામ આવી શકે. હવે એવો વખત આવ્યો છે કે જૈન કામે આ વિષે ચોક્કસ વિચાર પર આવી તે અમલમાં મુકવા જોઇએ.

૧૭. આપણા સાધુ સાધ્વી અને શ્રાવક શ્રાવિકાઓના ધાર્મિક, સામાજિક અને નૈતિક શિક્ષણ માટે એક સારી ધાર્મિક મધ્યસ્થ પુસ્તકાલયની (Central Library) જરૂર છે, કે જેમાંથી દરેક વિષયનાં ઉપયોગી પુસ્તકો જરૂર વખતે ગામેગામે તેમને મળી શકે. સાધુ સાધ્વીઓને પર્યાટન કરવાનું હોવાથી, તેમના વિહારમાં કેટલેક કેટલાં જોઇતાં પુસ્તકોનો લાભ તેમને મળી શકતો નથી; તેમજ તેઓને પોં વિહાર કરવાનો હોવાથી પુસ્તકોનો જયો સાથે પણ રાખી શકતો નથી, માટે તેમને જગારે જોઇએ ત્યારે અને જ્યાં જોઇએ ત્યાં ઉપયોગી પુસ્તકો મોકલી આપવાની ગોઠવણ હોવી જોઇએ. આપો અગ્રાધ યવાથી હાલમાં કેટલાક સાધુઓને લઈઆ પાસે મોટા ખર્ચે નિર્નિરાળાં પુસ્તકો લખાવી

અને સંઘરી રાખી પોતાની ખાનગી મિલકતની માફક કેટલોક વ્યવહાર કરવો પડે છે તે કરવો પડશે નહીં. આ યોજના માટે વડોદરા ખાતે શ્રીમંત મહારાજ સાહેબ સયાજીરાવ ગાયકવાડ એમના તરફથી મોટા પરિશ્રમે અને ખર્ચે જાલવામાં આવેલી સેન્ટ્રલ લાયબ્રેરીની યોજના અને કામ કરવાની પદ્ધતિ અનુકરણ કરવા જેવી છે.

કેળવણી.

૧૮. કોન્ફરન્સની બેઠકામાં શરૂઆતથીજ જૈન કોમની કેળવણી માટે ઘણુંજ વિવેચન કરવામાં આવ્યું છે. દરેક પ્રમુખે, સ્વાગત કમિટીના ચેરમેને, તેમજ અનેક વક્તાઓએ કેળવણીની જરૂરીઆત સંબંધી બાબતો કહ્યાં છે. કેળવણી વધારે પ્રમાણમાં પ્રસારે, લોકો તેનો વધારે લાભ લે તે માટે દર બેઠકે દરવો પસાર કરવામાં આવ્યા છે. ઉપરાંત કોન્ફરન્સના ઉપદેશકોએ ગામે ગામે ફરી કેળવણીના ફાયદા સ્ત્રી પુરૂષોને સમજાવવા અનેક પ્રયત્નો કર્યા છે. આ વિચારોને વિશેષ વ્યવહારે બનાવવાને સન ૧૯૦૯-૧૦માં કોન્ફરન્સ તરફથી એક કેળવણી બોર્ડની નિમણૂક કરવામાં આવી છે, અને અત્યાર સુધીમાં તેના તરફથી જે કાંઈ કામ કરવામાં આવ્યું છે તેનો રિપોર્ટ આ વર્ષે આપણી સમક્ષ રજુ કરવામાં આવ્યો છે, એટલે હવે પછી વધારે સંગીન કામ કરવાને માટે શરૂઆત થઈ છે. આ કારણોને લીધે હવે મારે આ વિષય ઉપર વધારે કહેવાનું રહેતું નથી. મેં ઉપર કહ્યું તેમ જૈન કોમ કેવળ નિરક્ષર નથી, પણ હજી દાલતી દેશકાલની સ્થિતિ અનુસાર સામાન્ય અને વેપાર ઉદ્યોગની ઉંચી કેળવણી લેવાની જરૂર સંપૂર્ણ રીતે સ્વીકારાઈ હોય તેમ લાગતું નથી. યુનિવર્સિટીમાંથી પ્રતિવર્ષ બહાર પડતા સંખ્યાબંધ ગ્રેજ્યુએટો પૈકી પાસરી અગર બીજી કોમની સંખ્યા સાથે સરખાવતાં આપણી કોમના ગ્રેજ્યુએટોની સંખ્યા માત્ર નામનીજ દેખાય છે. ગુજરાત દેશમાં ૫૭૦૦૦ જૈન પુરૂષોની વસ્તીમાં અત્યાર સુધીમાં માત્ર સો સવાસો ગ્રેજ્યુએટો થયા હોય તેમ લાગે છે. દર પાંચસે માણસે એક ગ્રેજ્યુએટ એ શા હિસાબમાં ? આ આંકડા ઉપરથી આપણી કોમ હજી કેળવણીમાં કેટલી પછાત છે એ સહજ સમજાય છે. વળી મારે જણાવવું જોઈએ કે જે કેળવણીથી આપણે પોતાની દુરજ સમજતા થઈએ, ઉચ્ચ જીવન ગાળી શકીએ, અને ધાર્મિક, સામાજિક, શારીરિક અને આર્થિક સ્થિતિમાં દિન પ્રતિદિન સુધારે વધારે કરતા જઈએ તેવી કેળવણીની આ પછુને ખાસ જરૂર છે. કેળવણી માત્ર ગરીબોનેજ માટે છે એમ સમજવાનું નથી. ગરીબ અને તવંગર એ સર્વેએ તેનો એકસરખો લાભ લેવાનો છે. બીન કેળવાયેલો શ્રીમંત વર્ગ દેશને અને કોમને સંગીન લાભ કરી શકતો નથી. આર્થિક સ્થિતિ સારી હોવાની સાથે જેનામાં ધાર્મિક વૃત્તિ અને સંસ્કારી જીવન હોય, તેજ તેનો સદુપ યોગ કરી સમાજને ઉપયોગી થઈ પડે છે. આ પ્રમાણે શ્રીમંત વર્ગને નાણાંની અનુકૂળતા હોવાથી ઉંચી કેળવણી લેવાની વિશેષ જરૂર છે.

શ્રી કેળવણી.

૧૯. આ ઉપરાંત શ્રી કેળવણીની બાબતમાં તો આપણે છેકજ પછાત પડતા જણાવેલા છીએ. આપણી કોમની ગુજરાતની સ્ત્રીઓની ૫૫૬૯૪ની વસિતમાંથી માત્ર ૪૫૬૩

નેજ લખતાં વાંચતાં આવડે છે, એવું કોમના વસ્તિપત્રક ઉપરથી જણાય છે. સ્ત્રી કેળવણીના અનેક ફાયદા હાલના જમાનામાં વધુ વિસ્તારથી જણાવવાની જરૂર મને જણાતી નથી; છતાં પણ ખાસ એટલું તો જણાવવાની જરૂર લાગે છે કે આપણા સંસારનો પાયો અને ઉન્નતિનો આધાર સ્ત્રીઓ ઉપરજ મુખ્યત્વે રહેલો છે, અને તેઓ જ્યાં સુધી અજ્ઞાન અને વહેમી રહેશે ત્યાં સુધી આપણામાં ધર ધાલી બેઠેલા હાનિકારક રિવાજો કદી પણ દૂર થઈ શકવાના નથી, અને કોમની માનસિક, શારીરિક અને ધાર્મિક સ્થિતિ મુધરવાની આશા પણ થોડી રહે છે. આ ઉપરાંત સ્ત્રીઓને ધાર્મિક અને નૈતિક કેળવણીની જરૂર, વ્યવહારિક કેળવણી કરતાં પણ વધારે છે. તેમના હૃદયના ધાર્મિક સંસ્કારો આપણી ભવિષ્યની પ્રગતિના કુમળા મગજ પર પડવાના છે અને તે સંસ્કારો સાથેજ ઉછરી તેઓ જૈન તરીકે પોતાનું જીવન ગાળવાના છે; માટે કોમની સર્વદર્શનિય ઉન્નતિ માટે સ્ત્રી કેળવણી એ મહત્વનો વિષય છે, અને તે કોન્ફરન્સે ઉપાડી લઈ સંપૂર્ણ વ્યવહાર રીતે અમલમાં મુકવાની જરૂર છે. એ સંતોષની વાત છે કે આ કોન્ફરન્સની બેઠક પછી જૈન મહિલા પરિષદની બેઠક ભરવાની છે. સ્ત્રી કેળવણીનો સવાલ સ્ત્રીઓ પોતેજ ધધને ઉપાડી લે તો પુરૂષો કરતાં તેઓ વધારે સારું કામ કરી શકે એ નિર્વિવાદ છે.

વેપારી કેળવણી.

૨૦. આપણી જૈન કોમ માટે ભાગે વેપારમાં ગુંથાયલી છે, અને તેનું શ્રેય પણ વેપારથીજ થયું છે, અને થાય તેવું છે. દરેક ઇસમે પોતાના ધંધાનું સંપૂર્ણ જ્ઞાન મેળવેલું હોવું જોઈએ, એ નિર્વિવાદ અને સર્વમાન્ય બાબત છે, છતાં પણ આપણાં બાળકોને વેપાર ધંધાની કેળવણી આપવામાં આપણે પછાત રહીએ એ ધણું શોચનિય છે. હાલના જમાનામાં અજ્ઞાન વેપારીથી લાંબો વેપાર અને મોટા હુન્નર થઈ શકવાના નથી; તે માટે દેશપરદેશની માહિતી અને ધંધાને લગતું શાસ્ત્રીય જ્ઞાન દરેક વેપારીને ખાસ જરૂરનું છે. આવા જ્ઞાનને લીધેજ યુરોપના વેપારીઓ પોતાના ધંધા દુનિયામાં આગળ વધારતા જાય છે, અને આપણે અહીં પણ તેઓ આપણા પોતાના ધંધાઓમાં આગળ પડતા ભાગ લેતા જાય છે, અને તેને પ્રતિજ્ઞાએ આપણને ધીમે ધીમે હલકી પદવી બોગવવી પડે છે. ટુંકામાં વેપારી કેળવણીના સંબંધમાં મારે આપ સર્વેને આગ્રહપૂર્વક વિનંતિ કરવાની કે ઉપર જણાવ્યા મુજબ આપણા સમાજમાં જેમ સ્ત્રી કેળવણી અને ઊંચી કેળવણીનો વધુ ફેલાવો થાય તેમ તેની સાથે વેપારી કેળવણી પણ વધુ ફેલાય એવાં પગલાં લેવાની ખાસ જુઓજનાઓ કરશો. દેશ વિદેશમાં ફરીને ત્યાંની વેપારી રીતભાત જોયા વગર, શાસ્ત્રીય જ્ઞાન સંપાદન કર્યા વગર, વિદેશ સાથે વેપાર સંબંધ બાંધ્યા વગર આપણી ઉન્નતિ યત્નાર નથી.

સામાજિક બંધારણ.

૨૧. આપણું હાલનું સામાજિક બંધારણ એવું છે કે આપણે ધાર્મિક અને આર્થિક ઉન્નતિને માટે ગમે તેટલા પ્રયત્નો કરીએ તોપણ સારી

સ્થિતિમાં આવી શકાય નહિ, કારણકે આપણે આપણા ધર્મના સિદ્ધાંતો અને બંધારણ વિરૂદ્ધ નાની નાની સાતિઓ અને પેટાસાતિઓમાં વહેંચાઈ ગયેલા છીએ, અને તેથી એક સાથે કામ કરવાની શક્તિ ઘટતી જાય છે, તેમજ કેટલીક બાબતોમાં આપણા વિચારો પણ સંકુચિત થતા જાય છે, અને સમાજજન કમી થાય છે. આથી કરીને કામ સમસ્તના સવાસો હાથ ધરવા જઈએ છીએ, ત્યારે આપણી ઉન્નતિ થાય તેવા પ્રકારની કામ કરવાની ઇચ્છા અગર પ્રવૃત્તિમાં અનેક ભાતની અડચણો આપણને નડે છે. છેલ્લા પચાસ વર્ષના ઇતિહાસ ઉપરથી માનુષ્ય પડશે કે આપણામાં જુદી જુદી સાતિઓ ભેગી થવાને બદલે નવીન પેટાસાતિઓ વધતી જાય છે, ગોળો બંધાતા જાય છે, તક વધતી જાય છે, જૈન કામ સિવાયની અન્ય કામો સાથેનો સંબંધ ઓછો થતો જાય છે, અને જૈન ધર્મ પાળનાર એકજ કામની પેટાસાતિઓ સાથેનો લોકોનો પરસ્પર સંબંધ ઘટતો જાય છે; અર્થાત એકજ સાતિના જુદા જુદા પ્રદેશોમાં રહેનાર લોકોનો સંબંધ હાલના પોસ્ટ, રેલ્વે અને ટેલીગ્રાફના મુધારા રૂપ સાધનો મળ્યા છે છતાં વધવાને બદલે સંકુચિત થતો જાય છે. આમ વ્યવહાર ટુંકા થવાને લીધે કન્યાવિક્રય, પરવિક્રય, બાળજન તથા દૃઢ વિવાહ વગેરે હાનિકારક રિવાજોને ઉત્તેજન મળ્યું છે. જેના પરિણામે કામની સામાજિક અને શારીરિક સ્થિતિ બગડતી જાય છે, તેમજ બંધુભાવનું કાર્યક્ષેત્ર ટુંકું થઈ સંપ્રદાય વધવાને બદલે કુદ્દાપ થઈ જાય છે. આપણે સમજવું જોઈએ કે હાલનું સાતિબંધારણ આપણા ધર્મ તેમજ સમાજ શાંતિના નિયમથી વિરૂદ્ધ છે, માટે આ પ્રશ્ન કામના હિતને માટે અને ખર્ચ પુછાવો તો દેશ સમસ્તના હિતને માટે મુખ્ય અને મહત્વનો હોવાથી તે તરફ આપ સર્વનું લક્ષ ખેંચવા હું રંગ લઉં છું.

કૉન્ફરન્સનું બંધારણ.

૨૨. આ કૉન્ફરન્સની શરૂઆત સને ૧૯૦૨ માં ઘણ ત્યારથી સાધારણ કામચલાઉ કાર્યપદ્ધતિ નક્કી કરી કૉન્ફરન્સનું કામ કરવામાં આવતું હતું; પણ આ સંસ્થાને લાયક સાફ બંધારણ બાંધવાની જરૂર પ્રથમથીજ સ્વીકારવામાં આવી હતી, અને કૉન્ફરન્સનો પાયો જેમ જેમ ટઢ થતો ગયો તેમ તેમ તેની જરૂર વધારે લાગતી ગઈ, પણ કેટલોક વખત અનુભવ લેવાની ખાતર કૉન્ફરન્સનું બંધારણ નક્કી કરવાનું કામ મુક્તથી રાખવામાં આવ્યું હતું. ગઈ સાલની બેઠક વખતે તેનું બંધારણ નક્કી કરવા સાફ ખરડો તૈયાર કરવાને એક ખાસ કમિટી નીમવામાં આવી હતી. આ કમિટીએ કામના લોકોના મત મંગાવ્યા હતા, તે ઉપર વિચાર કરી એક ખરડો આપણી સમક્ષ રીસેપ્શન કમીટીની પેટા કમિટીએ રજુ કર્યો છે, જેનો નકલ આપ સૌને આપવામાં આવી છે. અભાર મુધીના કામકાજ વગેરેના અનુભવ ઉપરથી આ મુદ્દો તૈયાર કરવામાં આવ્યો છે અને આશા છે કે આપ સૌ તે ઉપર પૂરતું લક્ષ આપશો.

૨૩. કૉન્ફરન્સનું બંધારણ સારી રીતનું અને કામ કરવામાં અનુકૂળ પડે એવું હોવાની જરૂર છે, એ ખાતર બે મત દોષ શંકા નહિ. જેમ જેમ કૉન્ફરન્સનું કામ આગળ વધતું જવાનું તેમ તેમ તે વધારે વ્યવહાર થતું જશે. શરૂઆતમાં આપણને લોકમત કેળવવાને

માટે અને કૉન્ફરન્સ ઉપર આસ્થા બેસાડવાને માટે પ્રયત્નો કરવા પડતા હતા; હવે વ્યવહાર-શાખોગી કામ કરવા ઉપર ધ્યાન આપવાનું છે. તે માટે દરેક ગામના સંઘ સાથે આપણે નિકટ સંબંધમાં આવવાની જરૂર છે. આપણી કાર્યસિદ્ધિ માટે બીજી કામો કરતાં આપણને કેટલીક વધુ અનુકૂળતા તેમજ પ્રતિકૂળતા પણ છે. આપણી કોમમાં નાની નાની અનેક પેટા-સાતિઓ છે જે સંસાર વ્યવહારમાં એક બીજાથી અલગ રહે છે; તેમજ કેટલીક ન્યાતોમાં તડો હોય છે; તેમ છતાં દરેક ગામની ન્યાતોના ઇસમ સ્થાનિક સંઘમાં આવી જાય છે, અને સંઘની સત્તા કેટલાક અપવાદ સિવાય ન્યાતો ઉપર સર્વોપરી ગણાય છે. સાધારણ રીતે ન્યાતોનું બંધારણ સંઘના તાબાનું ગણાય છે, અને સંઘ તરફથી કોમના સામાન્ય હિતનું કામ થાય છે. ન્યાત સંઘના આગેવાનો ન્યાયી, મોહાવાળા તેમજ કોમહિતની લાગણીવાળા હોય છે ત્યાં તેઓ ન્યાતના કુલ આ પતાવવામાં અને ન્યાતિલાઇઓને સારે માર્ગે દોરવામાં ઉત્તમ સાધનરૂપ થઈ પડે છે. વેપાર શેઠગારને માટે ગુજરાતમાં જેમ મહાજનનું બંધારણ હોય છે તેમ જૈન કોમના ધાર્મિક અને સામાજિક કાર્યો માટે સંઘનું બંધારણ છે. આ બંધારણ જુનું છે અને તેની સત્તા આવક શ્રાવિકા અને સાધુ સાધ્વિ ઉપર હોય છે. હાલમાં આપણી સમક્ષ બંધારણનો જે ખરડો રજૂ કરવામાં આવ્યો છે તેમાં કૉન્ફરન્સના હેતુ પાર પાડવાના સાધનરૂપ સંસ્થા (Working Unit) તરીકે મુખ્યત્વે સંઘનેજ સ્વીકારવામાં આવ્યો છે; એટલે આ કૉન્ફરન્સનું સ્થાનિક કામ જે તે સ્થળના સંઘની મારફતેજ કરવાનું રાખેલું છે. આ બંધારણ આપ સ્વીકારશે તો મને આશા છે કે આ કૉન્ફરન્સને જૈન શ્વેતાંબર કોમના સંઘોના સંઘ " Parliament of Sanghas " ની સ્થિતિ ઉપર લાવી શકીશું. સંઘના કાર્યક્ષેત્રમાં ધાર્મિક અને સામાજિક બાબતોનો સમાવેશ થાય છે, અને આ મહાન મંડળ પણ એ ઉદ્દેશથી સ્થાપવામાં આવ્યું છે; એટલે જાને સંસ્થાઓનો ઉદ્દેશ એકસરખો હોવાને લીધે યોગ મળી રહે છે. જેમ જેમ કેળવણીનો પ્રસાર વધતો જશે, ખોટા કુલ આ કંકારા ઘટતા જશે અને કોમના માણસો બહોળા વિચારના થઈ સામાન્ય હિતનાં કાર્યો કરવા માટે વધુ ઉત્સુક થતા જશે, તેમ તેમ જુદી જુદી જગ્યાઓના સંઘો એક બીજાને સહાયજુત થઈ તેમનો અને કૉન્ફરન્સનો સંબંધ ઘાડો થતો જશે, અને તે દ્વારા કોમના ઉદયનું ઉપયોગી કાર્ય આ સંસ્થાઓ મારફતે વધારે વધારે સાફ થતું જશે. આ કારણોને લીધે મને લાગે છે કે રજૂ કરેલા ખરડામાં દર્શાવ્યા પ્રમાણેનું બંધારણ બાંધવાની જરૂર છે અને આપ સર્વે તે સ્વીકારી ને મંજૂર કરશે એવી ઉમેદ રાખું છું.

કાર્ય પદ્ધતિ અને નાણાં.

૨૪. અંગ્રેજીમાં કહેવત છે કે " It is not the guns that fight, but it is the men behind them. " તોપો લટતી નથી પણ તોપની પાછળનાં માણસો લડે છે, તેવીજ રીતે બંધારણ ધણું સાફ હોવા છતાં પણ કૉન્ફરન્સના હેતુ અને તેની સફળતા તેમજ ફતેહનો આધાર તેના કાર્યવાહકો ઉપરજ રહે છે. આપણી કોમના હિતને માટે કરવા જેવાં જરૂરનાં કાર્યો, ઉપર દર્શાવ્યા પ્રમાણે ધણાં છે. સારા નસીબે આપણને સારા વિદ્વાન, ઉત્સાહી, લાગણીવાળા

અને નિસ્વાર્થબુધ્ધિથી કામ કરનાર યુવાનો મળ્યા છે, અને તેમને કેટલાક પુખ્ત વયના અને ધનાઢ્ય કામદિતચિંતકોની મદદ પણ છે. તેઓ બધા પોતાના તનમન અને ધનનો ભોગ આપી એક નિષ્ઠાથી નિરૂપણે કામના બીજ આગેવાનો તરફથી સહાય મળે અગર ન મળે તોપણ કામ ક્યાં જાય એવા છે, અને કરે છે. કામનું દિત શેમાં સમાયેલું છે તે તેઓ સારી પેઠે સમજે છે. તેટલા માટે હું ખાત્રીથી માનું છું કે જૈનશ્રેતાંમર કામ સમસ્ત તરફથી તેમને તેમના કામમાં પૂરતી સહાય મળે તો હાલના કરતાં પણ વધારે કામ તેઓ કરી શકશે. મારા જણુવા અને સમજવા પ્રમાણે જૈન કામમાં નાણાંની તંગી નથી જુના જમાનાની જરૂરીઆતો કરતાં હાલના જમાનાની ધાર્મિક અને સામાજિક દરબે અદા કરવાની રીતો ઓછી અગત્યની નથી એમ તેઓની ખાત્રી કરી આપવામાં આવે તો જોઇતાં નાણાં સફળ મળી આવે. પાંચદાષોગની સાથે દ્વાખાનાં, સેનીટરીયમ, અનાથાશ્રમ અને પ્રતિગૃહોની જરૂરીઆત બતાવવામાં આવે, ઉગ્રમણાની જોડે માનમંદિર, ગ્રાનો-ત્સવ, પાઠશાળા અને રફોલરશીપની અગત્ય સમજાવવામાં આવે અને તે સાથે શાંતિવરા, વર-ધોડા અને એવાં બીજાં કામોમાં યતાગત્તવર અર્થની નિરૂપણોગીતા અથવા કમી જરૂરીઆતની સમજાવ આપવામાં આવે તો આવાં કામો માટે નાણાં સફળ મળી આવવામાં વાંધો આવે તેમ નથી, એવું હું ખાત્રીપૂર્વક માનું છું. હિંદુસ્તાનનો ઇતિહાસ તપાસીશું તો આપણી ખાત્રી થશે કે પોતાના ધાર્મિક આશયો ક્ષીણત કરવાને માટે જૈનોએ અને હિંદુઓએ લાખો અને કરોડો રૂપિયા ખર્ચ્યા છે અને હજી તેઓ ખર્ચ્યા જાય છે. મતસ્ય કે ઉત્તમ કાર્યવાહકો માટે નાણાંની જોટ કદી પડી નથી અને પડવાની પણ નથી. માત્ર જૈનસમાજની સ્થિતિનો બારીકાઈથી અભ્યાસ કરી તેની ઉત્તતિ માટે જે ઉપાયો યોજવા જોઈએ તેની ખાત્રી કરી આપવામાં આવે તો હું ધારૂં છું કે તેમને નાણાં મળ્યાં જશે.

અન્ય કોમો સાથે આપણો સંબંધ અને હિંદુવાસી તરીકે આપણી ફરજ.

૨૫. મારે લાંબણ પૂર્વે કરતાં પહેલાં મારે હવે એકજ વાત આપને જણાવવાની છે. હૈન્દ્ર-સમાં આપણે આપણી કોમના દિતના અને ઉદયના વિચારો કરીએ છીએ. પરંતુ તે વિચારો કરતી વખતે આપણે એ પણ જણવું નહિ જોઈએ કે, આપણે જૈન કોમના બીજા પંથોની સાથે હળીમળીને રહેવાનું છે, તેમજ હિંદુસ્તાનના વતની તરીકે આપણે અનેક પ્રશ્નો જાગવવાની છે, તેમ અનેક હકો મેળવવાના છે. જૈન કોમ સમસ્તના દિત માટે કામ કરનાર જૈન એસોસિએશન ઓફ દિન્ડિયા, ભારત જૈન મહામંડળ વિગેરે સંસ્થાઓ આપણે અહીં સ્થપાએલી છે એ સંસ્થાઓની સાથે રહીને પણ આપણે કામ કરવાનું છે, અને તેમના કામમાં મદદ કરવાની છે. આપણે જણવું નહિ જોઈએ કે આપણે સઘળા બગવાન મહાવીરસવામિના પુત્રો છીએ, અને કેટલાક મતમતાંતરો ન ગણીએ તો આપણાં બધાની માન્યતા એકજ છે. મોક્ષપ્રાપ્તિ એજ સૌનો અંતિમ સાધ્ય હેતુ છે. માટે બધુભાવની વિશાળ ભાવના સાથે, આપણે સાથે સાથે મળીને જૈન કોમનું દિત કરવાના પ્રયત્નો એવવા જોઈએ.

૨૬. હિંદુસ્તાનમાં છેલ્લાં દશ પંદર વર્ષથી મહાન ફેરફારો થતા જાય છે, અને સૌએ જોઈું હશે કે આપણો આર્થિક નવા વિચારો વિચારે છે, નવા પ્રવાહમાં આગળ વધે

છે, અને નવું જીવન ગાળે છે. દરેક દિશામાં પ્રવૃત્તિ વધતી જતી માણુમ પડે છે. સામાજિક બાબતમાં, તેમજ રાજનીય બાબતમાં પણ આપણે આગળ વધતા જઈએ છીએ, અને જુના નિરૂપણો અને અડચણો કરતાં સામાજિક અધારણો નુકસાનો નાંખે છે. વેપાર ઉદ્યોગ વધતો જાય છે, અને દેશનું નૈતિક અને શારીરિક બળ ખીણતું જાય છે, દેશસેવા અને જનસેવાને માટે વધારે ને વધારે માણુસો આગળ આવનાં જાય છે, દેશોદયના વિવિધ કાર્યો કરવામાં જુદા જુદા સ્થિતિ તેમજ સ્થાનિક મંડળો મંડળો ૨ . આવી આ દેશની સર્વ દર્શીય પ્રવૃત્તિઓના સમયમાં આપણે પણ તેમની સાથે સામેજ રહેવાનું છે. આવી પરિસ્થિતિમાં આપણા કાર્યક્રમ તે પ્રવાહને સહાનુભૂત થાય એવે ધોરણે રચાવે જોઈએ; તેમ કરવામાં જો સુકીશું તો આપણે પછાત રહીશું, અને આવા કોટકડીના વખતમાં પછાત પડવાનું પરિણામ કોમને તથા દેશને હરહમેશ માટે સોસવું પડશે.

ઉપસંહાર.

૨૭. છેવટે આપ સૌને એકજ વિનંતિ કરવાની રહે છે કે આ કોન્ફરન્સના હેતુ અને ઉદ્દેશ પાર પાડવા માટે આપણે ધણુંજ કરવાનું છે. સેંકડો વર્ષથી આપણે કળ્યાકંકાશ કરીએ છીએ, અને અતે આપણે નળળા પડતા જઈએ છીએ. હવે આપણે આપણા વિચાર અને દ્રષ્ટિ વિશાળ કરવાં જોઈએ, અને નાની નાની બાબતો તરફ દુર્લક્ષ કરીને મુજ સિધ્ધાંત અને ખાસ ઉપયોગી બાબતો ઉપરજ લક્ષ રાખી કામ કર્યાં જવું જોઈએ. સંપ અને સમૂહબળના અભાવે કામ આગળ વધી શકતી નથી; તેની શારીરિક સ્થિતિ સુધરી શકતી નથી, તેનો વેપારવણજ આગળ વધી શકતો નથી, આપણા ધર્મનાં અમૂલ્ય સિધ્ધિ તો ચારે દિશાએ પ્રવર્તાવી શકાતાં નથી, અને કોમની ઉન્નતિમાં દરેક વખતે આડે આવતા હાનિકારક રિવાજો દૂર કરી શકાતા નથી. માટે હવે આપણું એક શામાં રહેલું છે, તે આપણે બરોબર સમજવું જોઈએ, અને નજીવી બાબતોમાં મતભેદ પડતાં, ઉત્તમ વસ્તુઓનો નાશ કરવા તૈયાર થઈએ છીએ, તેમ ન કરતાં મોટું મન રાખી એકજ ઉદ્દેશથી કામ કરવું જોઈએ.

આપણો સમાજ ધાર્મિક, સામાજિક, આર્થિક અને શારીરિક બાબતોમાં આગળ વધે, તે ઉચ્ચ જીવન ગાળતો અને સંપીણો થાય, તેવી દરેક વ્યક્તિ પ્રયત્નમાણુસ તરીકે અને પછી જૈન તરીકેની ફરજને બરાબર સમજીને અદા કરવા શક્તિવાન થાય, અને અંતમાં આ ભવ અને પરભવ સુધારવા સંમજપૂર્વક તત્પર થાય, એ સ્થિતિએ પહોંચે એ આંતરિક અભિપ્રાયો પરિપૂર્ણ થાઓ એવી મારી પ્રાર્થના છે.

ખન્ડુઓ ! દ્વંદ્વતા અને સંપથી કામ કરવામાં આવે તો ગમે તેવી મુશીબતો છતાં આપણે આપણું ધારેલું કાર્ય સિધ્ધ કરી શકીએ. મને ખાતરી છે કે આપણે આરંભેલું કાર્ય કામ અને દેશહિતનું હોય મક્કમપણે કર્યા જવાથી તે જરૂર ફળીસુત કરી શકીશું. વિસંજા લાગે તો હરકત નાહ. પ્રયત્ન કરો અને આખરે વિજય મળશે. તથાસ્તુ.

શ્રી દશમી જૈન ચેતાંજર ડોન્કરન્સના પ્રમુખ
ડૉ. બાલાભાઈ મગનલાલ નાણાવરીનું સંમિષ્ટ

જીવનચરિત્ર.

મહા પુરુષના જીવનથી, જનહૃદયો, અંકાય;
સચ્ચરિત્રની છાપથી, ઉન્નત જીવન થાય

જન્મ.

જે પુણ્યશિલા નગરી પરાપૂર્વથી જૈનપુરી હોવાનો દાવો કરાવે છે, જે પુણ્યભૂમિને અનેક સમય પદ્મીધર વિદ્વાન આચાર્યોએ પોતાના પુણ્યશાળી પદ્મમળથી પવિત્રાકરી છે તે જ ભૂમિ અનેક ચઢાવાન પ્રભાવિત આનંદાન જૈન કુટુંબો અને ઉત્તમ તીર્થોને પોતાના ખોળામાં રમાડવા માટે મગર છે તેવા (રાજનગર) અમદાવાદમાં વસતા નગરશેઠ પ્રેમાભાઈ હીમાભાઈની પેઢીના મુખ્ય મુનીમ અને દક્ષ પોરવાડ જ્ઞાતિનો શ્રી મગનલાલ જેઠાણાના શૃદ્ધરાજ્યના વિશે આપણા ચરિત્રનાયક ડૉ. બાલાભાઈનો જન્મ થયો હતો. તેમનાં માતૃશ્રી ખેડાના નગરશેઠ લક્ષ્મીભાઈ અને પત્નીનાં અહીં થાય. તેમનો જન્મ સંવત ૧૯૧૦ ના આસો સુદી ૧૦ (વિજ્યા દશમી) ના રોજ થયો હતો. જે સમય આપણા ચરિત્રનાયકનો ભાવિ વિજય અને ઉન્નતાવરણનું મુંઝથીજ સ્પષ્ટ કરતો હતો.

બાળ શિક્ષણ.

યોગ્ય ઉંમર થતાં બાલાભાઈને અમદાવાદમાં તે સંમયની "ધર્મીઆ ધૃંટાવતાં મહેતાજી" ની નિશાળમાં બજારના મુકામાં આવ્યા. બાલ્યાવસ્થાથીજ આપણા ચરિત્રનાયકની તીવ્ર શુદ્ધિથી મહેતાજી તેમના ઉપર પ્રસન્ન રહેતા. શિક્ષણનું ગૌરવ હજી સુધી મહેતાજીની નિશાળમાં જગવાઈ રહ્યું હતું. વિનય, ઉદયમ, કર્તવ્ય તત્પરતા, નમ્રતા વિગેરે શુભો તેમને ધર્મીઆ ધૃંટાવાળ મળ્યા હતા, અને આ શાળામાં તેમનો અભ્યાસ પૂર્ણ થતાંજ સરકારી ગુજરાતી શાળામાં મુકવામાં આવ્યા હતા. અહીં ગુજરાતી અભ્યાસ સંતોષાકારક સંપૂર્ણ થયા બાદ તેમને રાજ્યભાષાના શિક્ષણ માટે અંગ્રેજી શાળામાં મુકવામાં આવ્યા.

અંગ્રેજી શિક્ષણ.

તે સમયે અમદાવાદમાં માત્ર એક સરકારી એન્ગ્લ રેકુલ, એક સરકારી હાઈસ્કુલ, અને મીરાન હાઈસ્કુલ એટલીજ શાળાઓ અસ્તિત્વમાં હતી. તે પૈકી સરકારી એન્ગ્લ રેકુલમાં બાલાભાઈનો અભ્યાસ પૂર્ણ થયા પછી તેમને સરકારી હાઈસ્કુલમાં દાખલ કરવામાં આવ્યા. અહીં તેમનો અભ્યાસ મેટ્રીક સુધી થયો હતો. હાઈસ્કુલમાં પણ તેમની ચપલતા અને અભ્યાસની અંત વખાળવા યોગ્ય હતાં. બાલાભાઈએ

ડાક્ટર બાલાભાઈ મગનલાલ નાણાવટી એલ, એમ્, એન્ડ એસ.
પ્રમુખ સાહિબ, દશમી શ્રી જૈન સ્વેતાગાર કોન્ફરન્સ, સુ'બઈ.

સંવત ૧૯૨૮, એટલે સને ૧૯૭૨ માં મેટ્રિકની પરીક્ષા પસાર કરી, એટલે આગળ અભ્યાસ કરવાનો માર્ગ મુક્તિ હતો.

તેમની અભ્યાસ.

ડૉક્ટરી જ્ઞાન મેળવવાનો શોખ હોવાથી તેમનું લક્ષ્ય ડૉક્ટર થવા તરફ સંકળ, વળ્યું અને તરતજ તેઓ મુંબાઈની ગ્રાન્ડ મેડીકલ કોલેજમાં દાખલ થયા અને ત્યાંના અભ્યાસ શરૂ કર્યો. ઘણીવાર એમ અને છે કે બાળકને જ લાઇન તરફ કુદરતી શોખ હોય છે તેને બાળપણ મુકાવી વડીલો બીજીજ લાઇન લેવા ફરજ પાડે છે, પણ તેથી બાળક પોતાની અભ્યાસનાં સંપૂર્ણ નહિ થતાં મનની આભાવિક લાગણીઓની અવસિને લીધે કટ્ટથીક વખત અપૂર્ણ રહી જાય છે, તેમ બાવાલાઇનો સંબંધમાં બન્યું નહોતું તેમણે પોતાને પ્રિય એવો, ડૉક્ટરી લાઇનનો અભ્યાસ પૂર્ણ ફતેહમંદીની આગળ નિશ્ચયો આ કોલેજમાં શીખી વખતે તેમની સાદાઇ તથા કાળજીપૂર્વક કામ કરનાની ખંતીથી ટેરથી તેમના અધ્યાપકો તેમના પર વિશેષ પ્રસન્ન રહેતા, કોલેજમાં થતી વાર્ષિક, પરીક્ષામાં ધણું કરીને ઉચ્ચે નંબરે પાસ થવાથી દરેક વર્ષે તેમને સ્ટોલેન્શીપ મળી હતી. ડૉક્ટરી લાઇનની, ત્રણ વર્ષે થતી પહેલી પરીક્ષામાં તેઓ પહેલેજ વર્ષે પહેલા ક્રાસમાં પાસ થયા, અને બે વર્ષ પછી સંવત ૧૯૩૩ માં એટલે માત્ર ત્રેણીસ વર્ષની યુવાન વયમાં તેમણે એલ. એમ, એન્ડ. એસ ની ડેવટની વિકટ પરીક્ષા પાસ કરી હતી.

સિવિલ સર્જનનો હોદ્દો.

પછી તુરંતજ તેમને કચ્છ રાજ્ય તરફથી હુંક સમય માટે ડૉક્ટર તરીકે ખીકાનેર મોકલવામાં આવ્યા હતા ત્યાંથી પરત આવ્યા પછી વડોદરા રાજ્યમાં નોકરી મેળવવા તરફ તેમનું મન વળ્યું અને પરિણામે તેઓ સંવત ૧૯૩૫ માં પાટણ સિવિલ સર્જન તરીકે નીમાયા, અહીં આં અરસામાં તાવનો લયંકર રોગ ફાટી નીકળ્યો હતો તે વખતે ગરીમ-ગરમાંઓનું યેર વગર ફીએ જઈ દવાદાર કરી પોતાની કર્મ બખવતાં તેમણે પ્રજાનો ભાગે વખાણ અને માન સાથે આઠ મેળવ્યો; અને એ સેહમંદ ડૉક્ટર તરીકે સાગી પ્રસિદ્ધિમાં આવ્યા. પાટણમાં બે વર્ષ નોકરી કર્યા બાદ ત્યાંથી તેમની અનુક્રમે અમરેલી, દારકાં અને કડી બદલી થઇ હતી, અને સંવત ૧૯૬૦ ની સાલમાં તેમની બદલી વડોદરા કરવામાં આવી અને તેમને જમનામાઇ હોસ્પિટલમાં નીમવામાં આવ્યા. અહીં આશરે છ વર્ષ રહ્યા બાદ સંવત ૧૯૫૨ માં પુનઃ પાટણ મોકલવામાં આવ્યા.

ના બ્રિટીશ સરકાર તથા શ્રીમંત સરકાર ગાયક ગડ તરફથી લાંબોમાન.

પાટણમાં તેઓ હતા, તે વખતે આખા ગુજરાતમાં સંવત ૧૯૫૬ નો લય કો દુષ્કાળ પડ્યો હતો, અને હજારો રક માણસો ભુખે-તરસે-મરવા લાગ્યાં; હુંકાળનું નર

પાટણ અને આજુઆજુનાં ગામોમાં ઘણું લાંબું કરે હતું, દુષ્કાળ પિડિત ગરીબ માનવ જીવ-
 એનાં દુઃખ આ દયાળું હૃદયવાળા બાલાભાઈ જોઈ રાજ્યા નહો, અને તુરંતજ તેમના નિર્વાહ
 અર્થે “દુષ્કાળ ફંડ” રૂપી ખુંડો તેમણે ઉપાડ્યો અને પાટણના ધનાઢ્ય નગરશેઠ પુનમચંદ
 કરમચંદ દોશવાલાના બાઈ કન્નેડીલાલ, શેઠ હાલાભાઈ અને તે. વખતના ત્યાંના સરકારી
 અમલદારો સાથે તે માટે નાણાં ઉધરાવવાનું શરૂ કર્યું. જેમાં પાટણનિવાસી દયાળુ જૈન
 તથા ઇતર લોકોએ ઘણી ઉદારતાથી મદદ કરી હતી. અને ખરેખર ! અતિશય
 પ્રયાસ અને આંતરિક લાગણીઓ ધરાવનાર ગૃહસ્થોના પ્રયાત્ન કદી પણ ફળિભૂત થયા
 વખત રહેતા નથી. પરિણામે એક લાખ રૂપીઆ ઉપરાંત ફંડ એકઠું થયું. આ
 ફંડમાંથી એક સારું અનાયાશ્રમ ખોલવામાં આવ્યું હતું, જેમાં દરરોજ
 આશરે ૫૦૦૦ માણસોને ખોરાકી વિગેરે મળતું હતું. આ ઉપરાંત એક દુષ્કાળ
 દોરખીટલ તથા સસ્તા ભાવે અનાજ વેચવાની દુકાનો ખોલાવી, દગ્ગરો ગરીબ હૃદયના, અજી-
 મોલ આશિર્વાદ મેળવ્યા. આ સેવાની કદર રાજ્ય તરફથી અને નામદાર બ્રિટીશ સરકાર
 તરફથી કરવામાં આવી હતી; નામદાર ગાયકવાડ સરકાર તરફથી ખાસ ધન્યવાદ આપનારો
 પત્ર તેમના ઉપર લખવામાં આવ્યો હતો, તથા ના. બ્રિટીશ સરકાર તરફથી “ઓર્ડર ઓફ
 મેરીટ” નું સર્ટીફિકેટ તે વખતના રેસીડન્ટ એ. કર્નેલ મીડમ્સહેડ મારફતે તેમને મોકલી
 આપવામાં આવ્યું હતું. આ વખતે પાટણની પ્રગતિ ગાઢ તેમણે એટલો બધો મેળવેલો
 હતો કે પાટણમાં એક કલગજો બાલાભાઈના શ્રમથી ખોલવામાં આવી હતી તેને “શ્રી બાલા-
 ભાઈ કલગ” એવું નામ આપવામાં આવ્યું, અને આ કલગ માટે સારૂ ફંડ એકઠું થતાં
 એક મુશોબીન મહાન બાંધવામાં આવ્યું છે, જે ખુદ્દુ મુકવાની ક્રિયા શ્રીમંત સરકાર
 મદારાજ ગાયકવાડ એમના સ્વહસ્તે કરવામાં આવી હતી. આ ઉપરાંત
 બાલાભાઈને પાટણના સમસ્ત મહાજન તરફથી માન આપવામાં આવ્યું હતું, જેવું અઘા-
 પિ શેઠ પણ અમલદારને પાટણના મહાજને આપ્યું નથી.

પ્રાચીન જૈન સાહિત્યોદ્ધારક ફંડ.

બાલાભાઈ માત્ર દુષ્કાળ ફંડ ઉધરાવી બેસી રહ્યા નહો. પાટણમાં પ્રાચીન બંધારો
 પ્રગ છે અને તેમાં પ્રાચીન જૈન સાહિત્ય પ્રકાશમાં લાવવા માટે મુનિ મદારાજ શ્રી
 મોદનલાલજી મદારાજના ઉપદેશ અનુસાર એક સારૂ ફંડ ભેગું કરવાનો પ્રયત્ન કરવામાં
 આવ્યો હતો. જેમાં બીજા ગૃહસ્થો સાથે બાલાભાઈએ સારો લાગ લીધો હતો. આ ફંડ-
 માંથી જુના જૈન બંધારોમાંનું અપ્રાસન્ન પ્રાચીન જૈન સાહિત્ય લલિતઓ પાસે લખાવી
 પ્રસિદ્ધ કવયિત્રીમાં આવ્યું હતું. પાટણમાંથી તેમની બદલી વડોદરા કલિન્દેસ ઓફ ઇન્ડિયન
 દોરખીટલ, કે જે રાજ્યમાં મોટામાં મોટી દોરખીટલ, છે ત્યાં કરવામાં આવી. અહીં દુકા વખત
 રજા બાદ સન ૧૯૦૩ માં તેમની નીમણુંક જ્વેલ મુનિન્ડેન્ડેન્ડ તથા મેડીકલ ઓફીસર
 તરીકે રૂઢ હતી, અને પછી તેમની લાયકાત તથા બાદોશીથી પ્રસન્ન થઈને શ્રીમંતે તેમને
 પોતાના ખાસ ડૉક્ટરને માનવતો (રેસિડેન્ટ પ્રીક્ષકનનો) હોદ્દો આપ્યો હતો. શ્રીમંત
 મદારાજ સાહેબનીજારી સાથે ડૉક્ટર બાલાભાઈને કારિમર મહાજનેશ્વર. હાઈ ડાંગ, પુના,
 કલકત્તા વિગેરે સ્થળે મુસાફરી કરવાનો પ્રસન્ન મળ્યો હતો.

વિલાયતની મુસાફરી

સંવત ૧૯૧૧ માં શ્રીમંત મહારાજ સાહેબ સાથે તેઓ તેમના ખાસ ડૉક્ટર તરીકે વિલાયત ગયા હતા, અને લગભગ સોળ મહિના સુધી ઇંગ્લેન્ડ, ફ્રાન્સ, જર્મની, સ્વીટ્ઝર્લેન્ડ, ઓસ્ટ્રીયા વિગેરે યુરોપીય દેશોનાં મુખ્ય શહેરો જોવાનો તથા ત્યાંની અનેક જાતની ઉપયોગી સંસ્થાઓ જોઈ ઘણા અનુભવો મેળવવાનો લાલ મન્યો હતો.

શ્રી ત્રીજા જૈન સ્વેતાંબર કૉન્ફરન્સના સેક્રેટરી તરીકે બળા હું કામ.

આ પછી વડોદરા ખાતે મળેલી શ્રી ત્રીજા જૈન સ્વેતાંબર કૉન્ફરન્સના સેક્રેટરી તરીકે તેમણે ઘણીજ બાહોશી અને ઉમંગથી કામ કર્યું હતું, અને કૉન્ફરન્સ સંપૂર્ણ રી રહેલું ઉત્તરો પછી પણ તેમણે કૉન્ફરન્સ તરફની પોતાની મમતા અને વિશ્વાસ જોવાં ને તેવાં કામ સમ્પાદિત છે.

રાજ્યસેવા.

તેઓશ્રીએ વડોદરા રાજ્યનાં જુદાં જુદાં સ્થળોએ કામ કર્યા પછી ૧૯૦૮-૦૯ માં તેમને વડોદરા રાજ્યના ચીફ મેડીકલ ઓફીસરના માનવંતા હોદ્દા પર એક્ટીંગ નીમવામાં આવ્યા હતા. જે કામ તેઓએ આશરે દોઢ વર્ષ સુધી સંતોષકારક રીતે બજાવ્યું હતું. પોતાની નોકરી દરમ્યાન વડોદરા શહેરને માટે નીમાએલા ઇમ્યુનિટી ટ્રસ્ટમાં તેઓ પ્રથમથીજ મેંબર તરીકે કામ કરે છે. ૧૯૧૦-૧૧ માં આરોગ્ય (વાઇટેલીટી) કમીશનના મેંબર તરીકે તથા શુભરાતી અને દક્ષિણી સ્ત્રીઓનાં મરણ પ્રમાણ માટે તપાસ કરવા નીમાયેલી કમીટીના પ્રમુખ તરીકે પણ તેમણે કામ કર્યું હતું.

લોકસેવા—રાજ્ય રત્નનો સુવર્ણપદક.

કામસેવા અને રાજ્યસેવા કરતી વખતે લોકસેવા અને સમાજસેવા તેમણે કદી વિસાર્યાં નથી. ગમે તે શા સામાન્ય મનુષ્યને પણ તેઓ કામતી સલાહ આપતા આવ્યા છે અને આપે છે. સામાજિક ચળવળ તરફ પણ તેમણે કદી દુર્લક્ષે કર્યું નથી. જીવ્હા અને કલમથી તેમણે વખતોવખત લોક અને સમાજસેવા કરી છે. ચર્ચ (church) કૃત 1000 નામના ઇંગ્રેજ પુસ્તકનો “ ખોરાક ” નામના પુસ્તક રૂપે અનુવાદ તેમણે લખ્યો છે, જે ઘણો ઉપયોગી છે. તેઓએ જ્યાં જ્યાં (મેડીકલ ઓફીસર) ડૉક્ટર તરીકે કામ કર્યું છે ત્યાં ત્યાં બધે પ્લેગ, કોલેરા અને સીતલા જેવા ચેપી અને ભયંકર રોગોના દર્દીઓના ઘેરે ઘેર જઈ તેમને મદત તપાસી વખતોવખત દવાની મદદ પણ કરી છે, અને આ તેમની દયાળુ, નિડર અને પરાપકારી લોકસેવા તથા સમાજસેવાની યોગ્ય કદર કરી શ્રીમંત મહારાજશ્રીએ સને ૧૯૧૨ માં તેમને “ રાજ્ય રત્નનો ” બહુ માનનો ખેતાવ સરજી પદક સાથે એનાયત કર્યો છે.

ઘણીવાર જૈન સાધુ, સાધ્વિઓ, માંદગીના ઇલાજ માટે ખાસ વડોદરા આવી ડૉ. બાલાભાઈની સારવાર નીચે રહે છે અને તેઓ ઘણા બંકિતભાવથી તેમની દવા સુશુધા કરતા આવ્યા છે. આ બાબત સુપ્રસિદ્ધ છે અને એજ તેમની ધર્મ તથા શુર શ્રદ્ધા બતાવી આપે છે.

શ્રીમંતની કૃપા.

હવે તેમનો પેન્શન લઇ રીટાયર થવાનો સમય આવ્યો હોવા છતાં પણ, તેઓશ્રી પર શ્રીમંત મહારાજ સાહેબનો ચાહ એટલો બધો છે કે, તેઓશ્રીની નોકરીની મુદતમાં વધારો મળતોજ રહે છે, અને અઘાપિ તેઓ શ્રીમંતના ખાસ ડૉક્ટર તરીકે કામ કરે છે.

બની હકીકત.

ડૉ. બાલાભાઈને ત્રણ પુત્રો અને બે પુત્રીઓ છે જે પૈકી નવેશ પુત્ર મણીભાઈ જેઓ બી. એ. એલ. એલ. બી. થઇ રાજ્ય તરફથી અમેરિકા ખાતે જઈ ત્યાં ત્રણ વર્ષ રહી વેપાર ઉદ્યોગ ખાતાનો અનુભવ લઇ પેન્સિલવેનીઆ યુનિવર્સિટીની એમ. એ. ની પદવી લઇ આવ્યા છે. તેઓશ્રી પણ શ્રીમંતના પૂર્ણ કૃપાપાત્ર હોઇ વડોદરા રાજ્યના વેપાર ઉદ્યોગ ખાતાના તથા સહકારી મંળીઓના વડા તરીકે બાહોશીથી કામ કરે છે. વળી વડોદરા ખાતે મળેલી શ્રી ત્રીજી જૈન સ્વેતાંબર કૉન્ફરન્સના વૉલન્ટીઅર કમીટીના વડા તરીકે તેમણે કૉન્ફરન્સની જે અમૂલ્ય સેવા બજાવી હતી, તે ખરેખર પ્રશંસાપાત્ર હતી. બીજા પુત્ર કેશવલાલભાઈ એલ. એમ. એન્ડ એસ. ની તબીબી પરીક્ષા પાસ કર્યા પછી આગળ વધુ અભ્યાસ માટે વિલાયત ગયા હતા, અને ત્યાં દોઢ વર્ષ મુંબી જનુશાસ્ત્ર વિગેરેનો અભ્યાસ કરી (D. T. M.) ડીગ્રીમાં ઇન્ટરમીડિય મેડીસીનની ડીગ્રી લઇ આવ્યા છે. જેઓ સ્વભાવે શીલનસાર તથા બાહોશ હોઇ અમદાવાદમાં એક સેલ્ફમંદ ડૉક્ટર તરીકે કામ કરે છે. ત્રીજા પુત્ર ચંદુલાલભાઈ બી. એ. થયેલા હોઇ વેપારાયે ચિન, જાપાન વિગેરે દેશોમાં મુસાફરી કરી આવ્યા છે. અને હાલમાં મુંબઈ ખાતે એક કુનેહબાજ વેપારી તરીકે પોતાની પેઢી ચલાવે છે.

કૉન્ફરન્સના પ્રમુખ તરીકેની ચુંટણી.

જ્યારે ગયા માસમાં મુંબઈ નિવાસીઓ તરફથી તેમને કૉન્ફરન્સનું પ્રમુખસ્થાન સ્વિકારવા વિનંતી કરવામાં આવી ત્યારે કૉન્ફરન્સને માત્ર એકજ માસ બાકી હતો. છતાં આવા કટોકટીના મામલા પ્રસંગે ટુંક સમયમાં પ્રમુખ તરીકે સંપૂર્ણ ફતેહમંદીથી કામ પાર ઉતારવા તેઓ સેવાભાવે કટિબદ્ધ થયા, એ તેમનાં ગૌરવ-શક્તિ અને મનોબળ બતાવી આપે છે.

ઉપસંહાર.

તેમના ખાસ ગુણો પૈકી ઘણા પ્રશંસનીય ગુણ તેમનો હસનો ચહેરો છે, એ હસતો ચહેરો દરદીની નજરે પડતાંજ તેનું અરુધ દુઃખ ઓછું કરી શકે છે. આમ ડૉ. બાલાભાઈના જીવનમાંથી તેમની કાર્યકુશળતા, સાદાઈ, સેવાની દ્રઢભાવના તથા મજબુત મનોબળ એ ગુણો ખાસ અનુકરણીય છે.

હવે તેમની સાદાઈ, સરસ રહેણી કરણી, સમાન ભાવ, પરોપકારવૃત્તિ, અનુભવને ખતે આવેલી દિયંદષ્ટિ અને પાકટ બુદ્ધિ, નિરૂતા, ગંભીરાઈ અને કૃતજ્ઞપદ્મયજ્ઞના એ પ્રશંસનીય ગુણો અનુકરણીય છે. તેમને વિશેષ ઉત્તમજ્ઞ કાર્યો કરવા અને લોકસેવા તથા દેશસેવા માટે દિયંબુ, સુખ અને શાંતિમય જીવન મળે, એ શ્રદ્ધા ભાવના સાથે વિરમીએ છીએ.

પ્રમાણિકતાથી પ્રબળનો સંપૂર્ણ વિશ્વાસ મેળવવામાં રહેલ પામેલી

જુનામાં

જુની

નામીથી

પેટી

ધી રાજનગર જ્વેલરી માર્ટ!

કે જ્યાં છેલ્લામાં છેલ્લી લેટેસ્ટ ડિઝાઇનોના સોનાના અને ઝવેરાતના મશીનપોલીસ અને હેન્ડપોલીસ ઢાંગીનાઓનો ગંબવર જથ્થો તૈયાર રહે છે.

મજુરી કાપી સોનાનાં પુરાં નાણાં પાછાં આપવાની

લેખીત

ગેરંટી!

આપવામાં આવે છે.

ચાંદીની ફેન્સી ચીજોનો ગંબવર જથ્થો રાખીએ છીએ.

મોલની ગેરંટી, જુજ નકે મોડું વેચાણું તેજ સિદ્ધાંત! !!

સુખાઈની જાણીતી પેટીઓમાં લાંબા વખતના અંતુલવી અને કેળવાયલા

કારીગરોના હાથે અમારી પોતાની દેખરેખ નીચે માલ ખને છે.

ગ્રાહકોને હસ્તે મુખડે વિદાય કરવા તેજ

અમારો મુદ્રા લેખ છે.

ધી રાજનગર જ્વેલરી માર્ટ.

પ્રોપ્રાયટર—ઝવેરી ભોગીલાલ પુરુષોત્તમદાસ.

રીચીરોડ—અમદાવાદ.

એક ભયંકર ભૂલ સુધરી !

હીસ્ટીરીઆનો પરાજય.

અજ્ઞાન અને જહેમી લોકોના મગજમાં પેસી ગયેલું ભૂત
હવે છવ લઇને નાહું..

હીસ્ટીરીઆ (તાણુ, વાઈ, ફેફસું) એ દરદની દવા નથી અને એ તો માત્ર
ભૂતના ચાળા છે એવું માનનારાની ભૂલ સુધરી ગઇ. અમોએ ધણ વર્ષોના અનુભવથી સંકેદો
મનુષ્યોને સાબીત કરી આપ્યું છે કે હીસ્ટીરીઆ ભૂત નથી અને તેને માટે રામબાણ
ઔષધોના પ્રયોગો અને કરીએ છીએ.

અમારા અનુભવ અને પ્રયોગોનો લાભ લેવામાં આગસ્ટ ત્યજી રીઝોર્સો વગર એક વખત
અમારા પ્રયોગોનો અનુભવ કરી ખાતરી કરો અને સગવડનો લાભ લો.

નિશેષ દુકીકત માટે રૂબરૂ મળે.

શરીરમાં લોહી અને ધાતુની વૃદ્ધિ કરી સાત્વિક બળની પ્રાપ્તિ માટે

શિલાજીત પર્યટી.

શુદ્ધ શિલાજીત નથી મળતો એમ તો કહેશોને નહિ. અમોએ મૂળ શિલાજીત
આયુર્વેદીય રીતિથી શુદ્ધ કરી પ્રજાના લાભ માટે જાહેરમાં મૂક્યો છે.

શિલાજીતના ગુણો સર્વને જાણીતા છે છતાં તેના ગુણની વિગત નીચે પ્રમાણે છે.

લોહીવિકાર સંબંધી તમામ રોગો ધાતુસ્થાનના તથા મૂત્ર માર્ગના તમામ રોગો જે
કે પ્રમેહ, લોહીવા, પ્રદર, પથરી, મૂત્રકૃચ્છ્ર, પાંડુ વિગેરે રોગો મુશરૂ છે.

અમારો શિલાજીત જીને ખોટો લાગે તેની પાસેથી લીધેલા પૈસા પાછા આપીએ
કિંમત તોલા ૧ નો રૂ. ૨-૮-૦.

આયુર્વેદ સિદ્ધાપદાલય.

અમદાવાદ સુરજભવનું ડેહલું (જેરીવાડ) નં. ૫૦૬

વૈદ્ય વાડીલાલ ડાહ્યાભાઈ.

बुद्धिप्रभा.

(The Light of Reason)

ब्रह्मानन्दविधानके पटुतरं शान्तिग्रहद्योतकम् ।
सत्यासत्यविवेकदं भवभयभ्रान्तिव्यवच्छेदकम् ॥
मिथ्यामार्गनिवर्तकं विजयतां स्याद्वादधर्मप्रदम् ।
लोके सूर्यसमप्रकाशकमिदं ' बुद्धिप्रभा ' मासिकम् ॥

वर्ष ८ अं.]

ता. १५ जुलाई, सन् १९१६

[अंक ४ था.]

स्वार्थ वाजी.

(राग-झण्डेश.)

जोधे जोध मे' जगदी आछ, मान लूवी त्यां याउ शुं राछ;	जोध. १
सौजन स्वार्थी सगपणु साधे, सत्य स्वर्ष विरला आराधे.	जोध. २
जोगी जति पणु स्वारथ भाटे, आश धरी दूरे वाटे घाटे.	जोध. ३
कोछक दस्त दिवान द्वावे, भात पिता भाई लसना थावे.	जोध. ४
आभर भावी हाथे जवुं, तो दोगट मन शुं मडलावुं.	जोध. ५
चडती पडती सडुनी यावे, मछो भरडी शुं म्हावे.	जोध. ६
सत्य स्वर्ष परमात्म त्हावे, ओ सत्य पुइगल तुज्यी न्हावे.	जोध. ७
हाय हाय अरे हाथी आछ, गवे गोडा कूथो गाछ.	जोध. ८
दरुं शुं ने क्युं शुं मोछुं, धर्म कर्म नवी मान्युं मोछुं.	जोध. ९
बणुतर बणुनि केछक लूथ्या, केछ उडापणु दरियाभां दुथ्या.	जोध. १०
जणुं तेनुं जगमां सायुं, छेवी तेवी रहेणुी रायुं.	जोध. ११
अडु ओखे ते आंदा जणो, बुद्धि शान्त पद मनमां आणो.	जोध. १२

(विद्यापुरीय कविराज यतिश्री अमृतविजयजी कृत.)

सरस्वती अष्टक.

कमलपेशलपल्लवकोमले, कनकरत्नमयामरणांकित;
बहतिवासुकरे वरबहर्का, वसतु सा हृदये मम शारदा.
निगमनैगमशास्त्रनयैयुता, सकलशासनशासनपैस्तुता;
नवनवाकृतिभूतिसमन्विता,

॥ १ ॥

वसतु. ॥२॥

જગતિયે કવિરાજ પદંગતા, વરરુચિ પ્રમુખાઃ કવયઃ સ્ફુટમ્ તદાશિલં ચલુ યત્કૃપયાકૃતં.	વસતુ. ॥૩॥
જિનમતે પૃથિતા શ્રુતદેવતા, વિશદવાદ્યુતત્ત્વવિશારદૈઃ ગણધરૈ રમલાર્યમયા ચ યા.	વસતુ. ॥૪॥
પ્રિયતમાઽપિ શિવસ્ય ચ યા શિવા, મહીપદાનવપુન્નવમર્દનાઃ શિવમતાનુગતૈઃ પ્રતિપાદિતા.	વસતુ. ॥૫॥
અપદુરાપદુતાં પ્રતિયાત્યલં પ્રકટમુત્કટકાઘ્વકરઃ સ્વયમ્; ચદનુકમપ્પ પદં ચ ગતોજનઃ	વસતુ. ॥૬॥
વિશદવાદ્યવધીજજપાચ્છકૃત્, જહતમોઽપિચસત્યતયાશ્રિતઃ કંવિરસૌ કિલ યત્કૃપયૈવસો.	વસતુ. ॥૭॥
ત્રિગુણતત્ત્વમયાશ્રુતતાત્ત્વિકૈર્ધિધિનિપેધ વિવેકવિચક્ષ્ણૈઃ પ્રકથિતા ચ મયાઽપિહિયાશ્રિતા.	વસતુ. ॥૮॥

માલિની વૃત્તમ્

અમૃતરચિતમેતત્, પ્રાતરુત્થાય પુણ્યમ્;
પઠતિપરમભાવા, દષ્ટકં તસ્ય સાક્ષાત્.
હૃદય કમલ કોશે, રાજહંસી વશશ્ચત્;
વસતિ વિશદરૂપા, શારદા સમ્પ્રસન્ના.

વીતરાગ દેવસ્તુતિ.

(બુદ્ધિરાજ શ્રીમદ્ ભાવસાગરજીએ શૃદ્ધાવાસમાં યુધ્ધયજ્ઞ નામધી
(યુધ્ધયજ્ઞ નામધી) કરેલું સ્તવન.)

દેવ વીતરાગ નમે રંગે, બવિષ્ઠ તમે પૂજે નંવ અંગે, દાન સાખ ને વોગ ઉપભોગ, ઓર વિધ્ન અંતરાય; એ પાંચે અંતરાય ક્ષયથી, દેવપાત્રું સોદાય.	દેવ. ૧
દાસરતી અરતિ બય ક્ષેષ, શોક ન ભસ લગાર; એક દેવ તજી અન્ય સ્થાનકે, બમે તેડ ગમાર.	દેવ. ૨
કામ કષ્ટેના નદિ છોનેને, નદિ મિથ્યાપણું ભસ; નિદા ને અજાન ક્ષયેથી, અવતનો દોષ નાશ.	દેવ. ૩
રાગ દેવ નદિ કરે પ્રબુજ, સમભારે આતમરામ; અતંત શક્તિ જોને પ્રકટ થઈ જો, ન કરે મર્ગ તે નામ.	દેવ. ૪

કોઈ આવી કરી છેદે અંગને, કોઈ કરે પૂજા સાર;
 શત્રુ મિત્રને સમ કરી જાણે, ખેદ ન હોય લગાર.
 અમીભરી તુજ મુરતી રચી છે, ઉપમાન ઘટે કોય;
 તુજ મુરતી નીરખતાં સ્વામી, સમભાવીતપણું હોય.
 અન્ય દેવની મુરતી જોતાં, વાઘે વિષય વિકાર;
 પુષ્પચંદ્ર કહે છત મુરતીની, નિત નિત જાઉં બલિહાર.

દેવ. ૫

દેવ. ૬

દેવ. ૭

આત્મ સ્વાધ્યાય.

(શ્રીમદ્ મુનિરાજ શ્રીભાવસાગરજીવિત.)

૧૮મ જ્ઞાન છે સૌથી સાધનસાર, ધરે હૃદયે ધ્યાન,

માટે ભવ પાર, ઉતારે ભવ પાર.

આત્મ.

અધ્યાત્મ જોગ ધણે સુખકાર, મોટા મોટા મુનિઓ ચાહે છે અપાર.

આત્મ. ૧

જાણ્યા વિના જે આત્મ તત્ત્વસાર, કરણી કહી છે જૂઠું નીરધાર.

આત્મ. ૨

પર્યાય શુણ્ણ દ્રવ્ય અધિકાર, જેહ જાણે તેનો સફળ અવતાર.

આત્મ. ૩

મુલ સ્વરૂપનું ધ્યાન ધરે સાર, કુરગડું મુનીની પેરે નિરધાર.

આત્મ. ૪

ગજસુકમાલ મેતારજ સાર, તત્ત્વજ્ઞાન કર્યું એણે બહુ શ્રીકાર.

આત્મ. ૫

પૃથ્વીચંદ્ર રાજ સભા મોઝાર, બેઠા બેઠા કીધો એણે તત્ત્વ વિચાર.

આત્મ. ૬

શુણ્ણસાગર મુનિમાં સીરદાર, ચોરીમાંહે કેવળ પામ્યા તેની છે બલિહાર.

આત્મ. ૭

ધલાન્કીકુમાર વળી પામ્યા પાર, ભરતાદિકને સંભારે દીલધાર.

આત્મ. ૮

ધૃત્યાદિક અનેક વળી પામ્યા પાર, ખટ દરીસણ પણ માનો નીરધાર.

આત્મ. ૯

જે વડભાગી ધ્યાન ધરે આસાર, ભાવ કહે મારે એનો આધાર.

આત્મ. ૧૦

(શ્રીમદ્ ભાવસાગરજીવિત પાર્શ્વનાથ સ્તવન.)

નાથજી મને મહેર કરી તમે તારોરે, મારે મોક્ષ નગરમાં જાવું,

મારે સિદ્ધાવસ્થા થાવું.

નાથજી. ૧

મારી વિનતી સંણોરે, અરજ દિલમાં ધરોરે, હું શરણે આવ્યો સ્વામી,

તું છે મુજ અંતરજામી, હવે કિમ રાખું આમી, વિશ્વામી જગચંદ્રોરે.

નાથજી. ૨

શ્રીચિંતામણી પાસછરે, નિજરૂપ દિવ્યો નાથજીરે, નિજરૂપ જે કિરિયા સાધે,

તેથી અધ્યાત્મ રસ વાઘે, આત્મ અનુભવ શુણ્ણ લાધે, બહુ સુખકારીરે.

નાથજી. ૩

અધ્યાત્મ વિણુંરે, જે જે કિરીયા કરેરે, તે ચાર ગતિને લેખે,

સિદ્ધ ગતિને તે નવિ દેખે, આત્મશુણ્ણ તે નવિ પેખે, બહુ ભવ રૂએહે.

નાથજી. ૪

માટે શુદ્ધ જાનેરે, કિરીયા કરે બહુ માનેરે, કિરીયા કરશે તે તરશે,

ભવજલ તે પાર કિતરશે, તસ આત્મ કારજ સરશે, ભવ નહિ બમેરે.

નાથજી. ૫

અમ્મએન તાતજીરે, વામા રાણી માતજીરે, તસ કૂખે પ્રભુજી જાયા,
 પોપ દશમી દિન આયા, મેં જાડુ આનંદે પાયા, ઉલટ આજે ધણોરે. નાથજી. ૬
 કમહાસુરે દુઃખ દીધુરે, ધરણેરે સુખ કીધુરે, તેં સમઘતિને લીધી,
 બલીહારી તેં તો કીધી, પરપરિણતિને તજી દીધી, સમરથ પણેરે. નાથજી. ૭
 જોણે દુઃખ દીધુરે, કારજ તેનું સીધુરે, તેં તાર્યો કમહ અધોરી,
 સમકિત દીધું ગુણુ ધોરી, હું જાઉં બલીહારી તોરી, તુજ દયા જોધરે. નાથજી. ૮
 કશ્ચાનિધિ મોટોરે, મારી વખતે થયો છોટોરે, એ અપૂરણનું કામ,
 પણું તેં સંપૂર્ણુ સ્વામ, મને તારોને ગુણુધામ, આપ સમ કરોરે. નાથજી. ૯
 મારા જોવો દીન નહિરે, તારા જોવો પ્રભુ નહિરે, તે જીગતે જોડો મળીયો,
 પ્રભુ દીડો દહાડો વળીયા, મારા સકળ મનોરથ ફરીયા, પ્રભુ સુખ જોધરે. નાથજી. ૧૦
 આસ્તવના મેં કરીરે, ભૂલ ચૂક જે પડીરે, ગુણી પાસે માગી લઉં છું,
 મિચ્છામીદુઃકં દઉં છું, સદુ સંધની સાથે કંદુ છું, નમનતાધીરે. નાથજી. ૧૧

ચેતન વોધ.

સ્વાધ્યાય (સત્યાય).

(રાત્ર—કાન્દરો.)

ક્યાંથી આવ્યો ક્યાં જામશ બાધ, જોને તપાસી તારી સગાઈ—ક્યાંથી. ૧.
 કાયા માયા કાચી કે સાચી, રંગમાં રાચી રહો શું માચી—ક્યાંથી. ૨.
 ફુલી ફોગટ શું ફાંફાં મારે, ફોગટ જન્મ ગુમાવી શું હારે—ક્યાંથી. ૩.
 કંચન કામિની મારાં માની, નાહક મુજે છે નાદાની—ક્યાંથી. ૪.
 મરણ સમે તું ખાલી જાશે, ત્યારે મૂરખ તું પરતાશે—ક્યાંથી. ૫.
 ચાહ્યા સદુજન નિજ નિજ વારે, ચેત ચતુર તું ચેતન ધારે—ક્યાંથી. ૬.
 મધુ મિંદુ સમ સુખ સંસારે, તમિ ન વળશે તેથી ક્યારે—ક્યાંથી. ૭.
 મોહની માયા જગ મહિ મોટી, દાણમાં નાશી દુઃખતા ખોટી—ક્યાંથી. ૮.
 લટપટ ચટપટ જટપટ ત્યાગી, આત્મ સ્વરૂપનો થા તું રાગી—ક્યાંથી. ૯.
 સત્ય શુદ્ધ પરમાત્મ સ્વરૂપી, શુદ્ધિસાગર સ્વપ્ન ચિદ્રૂપી—ક્યાંથી. ૧૦.

(વિદ્યાપુરીય દલિરાજ યતિવર શ્રી અમૃતચિન્મયજી કૃત.)

પરસ્ત્રીપાશમાં સપઢાયેલની વૂરી દશાની સદ્ગ્જાય.

શ્રીના પાશમાં પકડાયેલા.

(રાત્ર—કાન્દરો.)

પશુ પરે પાસમાં તે પકડાણા, જીવતીની જાગમાં જે જકડાણા. પશુ. ૧.
 મોતા જે જન મુખને મરકે, લલચાણા વળી લોચન લટકે. પશુ. ૨.
 બકડીના બાવે બન્ધા જે બનતા, નર તે તો દિંદર ઘણ નમતા. પશુ. ૩.

જે પુત્રને કુંવર કુંભ બે જોયા, રસીકો થઈ તેક પોતે રોયા. પશુ. ૪.
ચંચળ નારી આસે જે આલ્યાં, ઘેરી તેકને તો ધુળમાં ધાલ્યા. પશુ. ૫.
તનુ અને મન ધન બગડ્યાં તેનાં, જીવતિને વશ ગયાં જગમાં જોનાં. પશુ. ૬.
મહાજન રાજન સાજન મોટા, છબીલીના વશ તે થઈ ગયા છોટા. પશુ. ૭.
જગતમાં નારીના વશ નહીં જે તો, ત્રિભુવનનો પતિ પાવન તેતો. પશુ. ૮.
નર વિપયો જે તજે નરનારી, અમૃત સુખનાં તે અધિકારી. પશુ. ૯.

ઓસવાળોની ઉત્પત્તિ.

૧. પ્રભુ વીરના નીરવાણને લગભગ પચીસ વર્ષ થયાં હતાં કે જે વખતે આ ભરત-ખંડમાં આવેલું શ્રીમાળનગર કે જે સંપૂર્ણ જહોજલાલીને ભોગવી રહ્યું હતું. જે નગરને ચોરાસી ચૌટાં, સેકડો બાગ બગીચા અને સંખ્યાબંધ ગગનમંડળ સાથે વાતો કરતાં મકા-નોથી સુશોભીત કરવામાં આવ્યું હતું. વિશેષમાં નગરને કોટ અને બહારકોટ એવા બે જગજગથ વિભાગોથી વહેંચી નાંખવામાં આવ્યું હતું. એક કરોડ કરતાં વધુ સોના મહો-રોના માલિક ધનાઢ્યો આ નગરના કોટમાં વસતા હતા અને તેથી ન્યૂન (ઓછી) મીલક-તવાળા નગરજનો નગરના બહારકોટમાં (કોટની બહાર) વસતા હતા. તે વખતે આ નગરનું રાજ્ય રાજ ભીમસેન કરતો હતો કે જેને લક્ષ્મી નામે સ્ત્રી હતી. તેની કુક્ષીએ ૧ ઉપજાવે; ૨ આસળ; ૩ આસપાળ એમ ત્રણ પુત્રો હતા. આ નગરમાં ઉહડ અને રોહડ નામના બે ધનાઢ્ય બાઈઓ વસતા હતા. રોહડ એ કોટીધ્વજ હતો અને ઉહડ પાસે નવાણું લાખ સોના મહોરો હતી. એક સમયે ઉહડે પોતાના બંધુ રોહડને જણાવ્યું કે બંધુ ! એક લાખ સોના મહોરો મને આપ કે જેથી કરીને કોટીધ્વજ થવાની મારી આશાને હું પૂર્ણ કરું અને કોટમાં રહેવા જાઉં. રોહડ એ કોઈના સાથી થાય તેમ નહોતું. તે ઘણો કૃપણ હતો, તેથી તેણે મુરસે થઈને કહ્યું કે તારા વિના કોટમાં શું સુતું પડ્યું છે ? આથી ઉહડને ઘણું મારું લાગ્યું અને મનમાં ઘણો નીરાશ થઈ તે ઘેર આવ્યો. બાઈ તરફથી તેને થયેલું અપમાન બહુ સાલવા લાગ્યું અને ત્યારથી તે બાઈ કરતાં અધિક સમૃદ્ધિવાળો થવાને પ્રય-ત્ન કરવા લાગ્યો. તેવામાં કેટલાએક વખતથી નગરના રાજ ભીમસેનનો પુત્ર ઉપજાવે રાજ પાસે મોટો ગરાસ માગતો હતો. રાજ તે આપતો નહોતો અને એમ રોકડ કરતાં છ માસ વીતી ગયા, પણ રાજએ કાંઈ દાદ દીધી નહિ; તેથી એકદા રાજના મંત્રીએ રાજ ભીમસેનને જણાવ્યું કે મોટું મન રાખી કુંવરને મનાવો. એ નાનું પણ સિંહનું બચ્ચું છે. રાજએ કહ્યું, એ રૂઠીને શું કરશે ? બહુ કરશે તો કોઈ દિવસ જગ્યા વસાવશે. નવી જી-વાની અને નવા હિમંગ શા માટે ? નવા દેશ ન વસાવો. યુવાનીમાં જે માથું ઉચકતો નથી તેનાથી પછી તરણએ તુટવું નથી. સોળ વરસનો થયા પછી પુત્ર બાપના ધનની ઇચ્છા રાખે તો તે પુત્ર કુલદીપક ગણાય નહિ. આજે એને એનું માગ્યું આપું તો કાલે બીજા પુત્રો રાજ્ય માગે. આ વાત કુંવર ઉપજાવેના જણવામાં આવી અને તેણે ઘણાજ કોધાયમાન થઈ નિશ્ચય કર્યો કે હવે આ નગરમાં ધડીએક પણ રહેવું બાજબી નથી; એમ કરી તે કોધા-વેશમાં તરતજ રાજ્યમહેલની બહાર નીકળ્યો અને પગે ચાલી ઉહડને ત્યાં આવ્યો. ઉહડે

તેને ઘટતું સન્માન આપી પુછ્યું કે, પગે ચાલતા મારા ઘેર પધાર્યા એવું તે માફ શું કામ પડ્યું છે? કુંવરે સઘળી હકીકત જણાવી, અને એક ફાળુ પણ તે હવે આ નગરમાં રોકાવા માગતો નથી તેમ પણ જણાવી દીધું. ઉઠડને પણ ભાઈના ખોલો કાંટાની માફક સાલતા હતા એટલે ઉઠડ પણ સાથે આવવા તૈયાર થયો. બે તેજસ્વી અશ્વો અને પાટખરચી માટેના સઘળા સામાન તૈયાર કરી જાને જણા નગરની બહાર નીકળ્યા. નીકળતાં શુક્રને ધણુજ શુભ કાર્યને સુચવનારા થયા. રસ્તામાં આનંદદાયક સ્થળોને જોતા જોતા તેઓ ધણી ઝડપથી લાંબો રસ્તો કાપી સીધા દેશમાં આવી કૂના રાજાને મળ્યા. રાજાએ તેમને ઘટતું સન્માન આપી રહેવા માટેનાં મકાનો અને ધણાં ગામો આપવા માંડ્યાં. કુંવરે નમ્રતાપૂર્વક જણાવ્યું કે અમે કાંઈ ગરાસ લેવા આવ્યા નથી પણ કાંઈક ઉજ્જડ પ્રદેશ વસાવવાની ઇચ્છા છે માટે જેનો કોઈ માલિક ન હોય તેવી જમીન બતાવો. રાજાએ ચારે દીશા તરફ નજર નાંખી, પરંતુ કોઈ જગ્યા માલિક વગરની જણાઈ નહિ. છેવટે ઉત્તર તરફ જ્યાં ધણુ દેશોની સંધી થતી હતી ત્યાં આગળ એક જગો માલિક વગરની ખાલી જણાઈ. રાજાએ તેમને પોતાની પાસેનો એક દૈવીક ગુણોવાળો ઘોડો આપી તે જગ્યા તરફ પ્રયાણ કરવાને કહ્યું અને જણાવ્યું કે જ્યારે એ સ્થળ આવેલું જણાય ત્યારે, એ ઘોડાને પ્રણામ કરી મનમાં એમ ચિંતવજો કે એ માફ ભલું કરશે. ત્યારપછી તેને છુટી લગામે આઠ પહોર સુધી જવા દેજો; એટલી વખતમાં તે જોટલી જમીન વટાવી પાછો આવે ત્યાં આગળ તેને મોતીથી વધારી નગર વસાવજો. આ પ્રમાણેની રાજાની હકીકત સાંભળી જાને જણા કૂંચી નીકળી બતાવેલી જગ્યાએ આવ્યા તે જણાવ્યા મુજબ ક્રિયા કરી ત્યાં નગર વસાવ્યું. ઘોડાજ સમયમાં ઈંદ્રપુરી જેવું ત્યાં નગર વસી ગયું અને ચારે દિશામાંથી સંખ્યાબંધ ધનાઢ્યો અને વહુપારીઓ આવીને વસવા લાગ્યા. ચોરાશી ચૌટાંઓની વ્યવસ્થા કરવામાં આવી. મુંદર બાગ બગીચાઓ, વાવ, કુવા, તળાવો વગેરે સર્વે નગરની શોભાતાં અને જરૂરી સાધનો તૈયાર થઈ ગયાં નગરને કોટ અને બહારકોટ એવા બે વિભાગોથી વહેંચવામાં આવ્યું અને કુંક વખતમાંજ ચાર લાખ ઘરની વસ્તી વસી ગઈ. ઉઠડે પણ શ્રીમાળથી પોતાના કુટુંબને ખોલાવી દીધું. નગર ઉજ્જડ જગ્યામાં વસેલું હોવાથી ઉવેસનગર તરીકે તે ઓળખાવવા લાગ્યું. રાજમુંદ્રા ઉઠડને આપી મંત્રી તરીકે ઉઠડને સ્થાપવામાં આવ્યો. સંખ્યાબંધ ધનાઢ્યો અને નગરજનો શ્રીમાળનગર છોડીને ઉવેસનગરમાં આવી વસ્યા. રાજકુમાર, ઉપલદેવ રાજા બીમસેનની અવગણના કરી શ્રીમાળનગર છોડી જશે ત્યારથી શ્રીમાળજતી નિર્ભજ થતો જશે અને શ્રીમાળનગર ઉપર આજીવજીવથી ધાડાંઓ ધસી આવવા લાગ્યાં. રાજા બીમસેન નગરની સંભાળ રાખી શક્યો નહિ એટલે નગરજનો ધણુ કાયર થવા લાગ્યા. રાજા બીમસેન વચલા પુત્ર આસળદેવને રાજ્ય સોંપી મરણ પામ્યો. એ રીતે શ્રીમાળનગરની પડતીનો પ્રારંભ થઈ ચુક્યો હતો જ્યારે ઉવેસનગર સંપૂર્ણ આબાદી ભોગવી રહ્યું હતું.

૨. તેની સ્થાપના થયાને હજુ સંપૂર્ણ વીસ વરસ થયાં હતાં કે જે વખતે રાજા અને પ્રજાનો મોટો ભાગ વામભાર્ગી ધર્મ પાળતો હતો. આ વખતે શ્રીપાર્શ્વનાથ સ્વામીની પાટાનુપાટ છઠ્ઠા પાટધારી શ્રીકેસીકુમાર ગણધરના શિષ્ય શ્રીરત્નપ્રભ સુરી આચાર્ય કે જેમણે પ્રભુવીરના નિર્વાણ પછી બાવન વરસે આચાર્ય પદવી આપવામાં આવી હતી. જે આચાર્ય પદવી આપ્યાને અત્યારે ચાર વરસ થયાં હતાં કે જે વખતે તે મહાત્મા પાંચસો સા- હુઓ સાથે આશુ પહાડ ઉપર ચોમાસું રહી અનેક બબ્બ જીવોને ઉપદેશામૃતતુ પાન કરાવી

પર્વતની ભૂમિને પવિત્ર કરી રહ્યા હતા. ચોમાસાનો કાળ પૂર્ણ થયો બ્યારે તેઓ વિહાર કરવા લાગ્યા ત્યારે તીર્થની અધિષ્ઠાત્રીકા શ્રી અંબીકાદેવીએ પ્રગટ થઈ જણાવ્યું કે હે પ્રભુ ! મરૂધર દેશ તરફ વિચરવાની જરૂર છે. આચાર્ય પ્રત્યુત્તરમાં જણાવ્યું કે એ દેશમાં હિંસક લોકોની વસ્તી વિશેષ હોવાથી ધર્મ ધ્યાનમાં અંતરાય પડવા સાથે આહાર પાણી પણ શુદ્ધ મળી શકવાં મુશ્કેલ છે. ત્યારે દેવીએ જણાવ્યું કે આપના પધારવાથી ધર્મનો ઘણો ઉદ્ધોત થવા સંભવ છે. ક્ષેત્ર, સત્ય જળના સીંચનની રાહ જુલે છે. યોગ્ય સમયે થએલો યોગો ઉપદેશ પણ લાંબા લાભને આપનારો નીવડશે એ હાંસિક ધર્મથી કાયર થએલી ભૂમિ સત્ય-ધર્મની આતુરતાપૂર્વક રાહ જુલે છે જેથી આચાર્યશ્રીએ એક શિષ્યને સાથે રાખી મારવાડ તરફ વિહાર કર્યો. ને બાકીના શિષ્યોને જુનરાત તરફ વિહાર કરવાનું જણાવ્યું. મરૂધર દેશમાં વીચરતાં વીચરતાં તેઓએ ઉવેશ નગરમાં આવી એક યક્ષના મંદીરમાં ઉતારો કર્યો. આચાર્યશ્રી યાવત જીવપર્યંત માસક્રમણને પારખે આહાર લેતા હતા. એકદા સમયે શીષ્ય ગોચરી માટે નગરમાં ફરવા ગયો પણ કોઈ જાણીએથી બેતાળાસ દોસ રહીત આહાર મળી શક્યો નહિ તેથી એક ગૃહસ્થનો રોગ મટાડી પોતે ગોચરી લેવા લાગ્યો. આ વાતની આચાર્યશ્રીને જ્ઞાનબળે ખબર પડવાથી શીષ્યને કપકો આપી વીહાર માટેની તૈયારી કરી ત્યારે નગરની અધિષ્ઠાત્રીકા ચામુડા દેવીએ પ્રગટ થઈ જણાવ્યું કે કાંઈક લખ્ધી ફારની ભૂમિનો ઉદ્ધાર કરો જેથી યોગ્ય સમય માટે આચાર્યશ્રી ત્યાં રોકાયા.

એક સમયે રાજા ઉપલદેવ સર્વ રાજમંડળને એકત્ર કરી રાજ સભામાં બેઠો હતો તેવામાં રાજપુત્રને એકાએક એક પુણ્યો સર્પ આવીને ડસ્યો તેથી રાજપુત્રના આખા શરીરે ઝેર વાપી ગયું. ઘણા રાજ વૈદ્યો, મંત્રવાદીઓ અને ગારૂડીઓના પ્રયોગો અજમાવવામાં આવ્યા પરંતુ બધા પ્રયોગો કેવળ નિષ્ફળ નીવડ્યા. વખત જતાં રાજકુમાર તદ્દન અચેતન થઈ ગયો. જાણીતા વૈદ્યોએ તેને મરેલો જણાવ્યો. આ સાંભળતાં રાજા ઉપલદેવ મૂર્ચા અવસ્થાને પામ્યો. સમગ્ર રાજજીવનમાં દીલગીરી છવાઈ ગઈ. આખું નગર દરણામય. આકંદ ફરવા લાગ્યું. મરણ સમયની સઘળા તૈયારીઓ ચાલુ થઈ ગઈ અને રાજકુમારના શયને એક રથમાં પધરાવી સમગ્ર રાજમંડળ અને નગરજનો સાથે એને ક્ષમશાન ભૂમિ તરફ લઈ જવા માંડ્યું. રસ્તામાં આચાર્યશ્રીના શીષ્યે પુછ્યું કે આ કોણ મરણ પામ્યું છે? શયને જેતાંજ શિષ્યે જણાવ્યું કે તમે આ જીવતા માણસને બાળી નાખવા ક્યાં લઈ જાઓ છો એમ કહી તે શયને આચાર્યશ્રી પાસે લાવવામાં આવ્યું. સમગ્ર રાજમંડળ અને સંખ્યાબધ નગરજનોની ભારે હઠ વચ્ચે તપના અદ્ભુત બળથી મહાભાએ આશ્ચર્યચક્રીત કામ બજાવ્યું. આચાર્ય મહારાજનાં બે શીતળ વચ્ચેના વડે કુમાર આજસ મરડી બેઠો થયો. જય જય ધ્વનીના મંજગમ્ય અવાજોથી ચારે દિશાઓ ગાજી ઉઠી. રાજા ઉપલદેવ ગળગળો થઈ પોતાનું શરીર ગુરુમહારાજના ચરણક્રમમાં ઝુકાવી દીધું અને સમગ્ર રાજપાટ શુદ્ધ મહારાજના ચરણમાં ધરવા માંડ્યું. આચાર્યશ્રીએ જણાવ્યું કે મેં તેવા રાજ્યપાટનો ત્યાગ કરીને તો વૈરાગ્ય લીધો છે. અમોને એ કષ્ટ નહિ. તમો વિવેકમય સત્યધર્મનું આલંબન હ્યો. દુર્ગતિમાં પડતા પ્રાણીઓને ધારણ કરનારો ધર્મ તમારું કલ્યાણ કરનારો નીવડશે. એમ જણાવી દયાધર્મનું સ્વરૂપ સમજાવવામાં આવ્યું. સુકાર્ધ ગયેલી જામીનમાં શીતળ જળનો પ્રવાહ ચાલ્યો. યોગ્ય સમયે થએલી ટકિએ આશ્ચર્યજનક કામ બજાવ્યું. આચાર્યશ્રીના જોસબંધ ઉપદેશ પ્રવાહે સમગ્ર રાજમંડળ અને સત્રાલાખ રજપુતોના ધરમાં વસતા ત્રણ લાખ ચોરાશી હજાર રજપુતોએ જૈનધર્મ અંગીકાર કર્યો અને ઓસ વંશની સ્થાપના કરી. ચામુડાદેવી સમ્ય-

કત્વી બનાવી ઓસવંશની કુળદેવી તરીકે સ્થાપવામાં આવી ત્યારથી તે ઓસીયા દેવી અથવા સચ્ચીઆઈજ દેવી તરીકે ઓળખાવવા લાગી. તેમનું મંદીર બનાવવામાં આવ્યું અને ઓસવંશના અદાર ગામોની સ્થાપના કરવામાં આવી. તેનાં નામો નીચે મુજબ છે:-

૧ તાતેહડ (રાજ ઉપલદેવના કાકા સાળગજીનું). ૨ ખાદણા. ૩ કણુડ. ૪ બલહરા. ૫ ગોરાશ. ૬ કુલહડ. ૭ વીરહડ. ૮ શ્રીમાળ. ૯ શ્રેષ્ઠી (રાજ ઉપલદેવનું). ૧૦ સહચીતી (ઉહડમંત્રીનું). ૧૧ આધિયણાગ. ૧૨ ભુરિ (ભેટવરા). ૧૩ ભાદ્ર (રાજના સેનાપતીનું). ૧૪ ગીચટ. ૧૫ કુંભી. ૧૬ ડીંકુ. ૧૭ કનોજ. ૧૮ લધુ શ્રેષ્ઠી (આસપાળ રાજનું). એ મુજબ અદાર ગામની સ્થાપના કરી. આ સિવાય ત્યાર પછી જુદા જુદા આચાર્યોએ જુદી જુદી જગ્યાએ મળીને લગભગ છસો છોતેર ગામોની સ્થાપના કરી હતી.

ઓસીયા નગરીમાં ઉપલદેવ રાજાએ જૈનધર્મને અંગીકાર કરેલો જાણી શ્રીમાળનગરમાં વસતા રાજ ઉપલદેવના ભાઈ આસપાળે પણ જૈનધર્મ અંગીકાર કર્યો. અને એક મહાવીર સ્વામીનું દેરાસર બંધાવવું શરૂ કર્યું. તે દસ વર્ષ સંપૂર્ણ થયું તેમજ ઓસીયા નગરીમાં પણ ઉપલદેવ રાજના ઉહડ મંત્રીએ એક મહાવીર સ્વામીનું દેરાસર બંધાવવું શરૂ કર્યું જે દસ વર્ષ પરિપૂર્ણ બંધાઈ રહ્યું. તેની અંદર મહાવીર સ્વામીની પ્રતિમા પધરાવવામાં આવી કે જે પ્રતિમાને ઓસીયા દેવીએ વેળુની ઉહડ શેઠની ગાયના દુધથી બનાવી હતી. ખીજા આચાર્યના મત પ્રમાણે ઉહડ શેઠને ત્યાં એક ગાય હતી તેને દોવા છતાં દુધ આપતી નહોતી પણ તે ગાય બનમાં ચરવા જતી હતી ત્યાં એક જગ્યા ઉપર તેનું દુધ ઝરી જતું હતું. તપાસ કરતાં મંત્રીને આ વાતની ખબર પડી અને એ સ્થળેથી ખોદતાં પાર્શ્વનાથ સ્વામીની પ્રતિમા નીકળી. તેજ દિવસે ઉહડ મંત્રી રાતના નિદ્રાવસ્થામાં હોતો તે વખતે તેને સ્વપ્નમાં સચ્ચીઆઈ દેવી (ઓસીયા દેવી)એ આવીને કહ્યું કે, હું નગરનું રક્ષણ કરનારી દેવી તને તારા પુત્ર પ્રભાવથી સંતુષ્ટ થઈ જણાવું છું કે જીનેશ્વરનું મંદીર બંધાવ અને તેની પાસે માંડ મંદીર પણ બંધાવ. આ હકીકતથી, જગૃત થઈ પ્રભાતે શેઠ રાજ્યમંદીરમાં જઈ સઘળી હકીકત રાજાને નિવેદન કરી અને દેરાસર બંધાવવાની શરૂઆત કરી. મંદીર દસ વર્ષે પૂર્ણ થયું અને તેની પ્રતિષ્ઠા મહાવીર સ્વામી પછી સીતેરમે વર્ષે માગશર સુદી ૫ ગુરવારે શ્રી રત્ન-પ્રભસુરી આચાર્યે કરી શ્રીમાળ (ભીનમાળ) નગરમાં આસપાળે બંધાવેલા મહાવીર સ્વામીના દેરાસરની પ્રતિષ્ઠા પણ શ્રી રત્નપ્રભ સુરી આચાર્યે એકજ મુહુર્તે બંને ડેકાણે હાજરી આપી કરી. અત્યારે ઓસીયા નગરમાં જે મંદીર છે તે પણ મહાવીર સ્વામીનું છે અને તેમના શીલા લેખો ઉપરથી પણ એમ જણાય છે કે મૂળથી આ દેરાસર મામુનાયકને સ્થાને શ્રી મહાવીર સ્વામીની મૂર્તિ પધરાવેલી છે. પાર્શ્વનાથ સ્વામીની પ્રતિમા મૂળ સ્થાનકે પધરાવ્યાનો પુરાવો લાવણ્ય સમય મુનિકૃત વીમળ પ્રબંધ સિવાય કોઈ જગ્યાએથી મળતો નથી. જે વખતે ઉહડ મંત્રીએ દેરાસરનો પ્રતિષ્ઠા મહોત્સવ કરવા માંડ્યો તે વખતે રાજ ઉપલદેવ તરફથી સ્વામી વાત્સલ્યનું જમણું કરવામાં આવ્યું હતું તે વખતે રાજ્યના યજમાન બ્રાહ્મણોએ પોતાના હક લાગા માટે તકરાર કરવા માંડી.તે વખતે રાજ ઉપલદેવે તેમને જૈનધર્મ અંગીકાર કરવા જણાવ્યું જેથી તકરાર ધણી વધી પડી અને ધણા બ્રાહ્મણો નગર છોડી જતા રહ્યા. છેવટે મગળાતિના બ્રાહ્મણોએ એ વાંત એવી સરતથી કયુલ કરી કે દેરાસરમાં ચંડતા ફળ, નૈવેદ્ય ઉપર તેમનો હક રહે તેમજ સ્વામીવાત્સલ્ય પ્રસંગે જમવાનો પણ હક રહે. તેમણે જીનેશ્વરનાં દેરાસરો સંભાળવાં, પુજા ભક્તિ વગેરે કરવી એ બધું કામ તેમને સોંપવામાં આવ્યું તેથી લોકો તેમને સેવક તરીકે કહેવા લાગ્યા. પાછળથી ભોજક તરીકે તેઓ ઓળખાવવા લાગ્યા. (અપૂર્ણ.)

મૂળચંદ આશારામ વૈરાટી.

પ્રશ્ન વ્યાકરણ.

(પાઠા-વાગરણ.)

જૈનોનાં અંગો.

જૈનોના અંગો એટલે મૂલ શાસ્ત્રોની ઉપયોગિતા અતિશય છે તે નિર્વિવાદ છે. એ શાસ્ત્રનીય-છે કે જો કે આ અમૂલ્ય અંગો ભારતના અગ્રાત પ્રાચીન ઇતિહાસ ઉપર પૂરબંધ પ્રદાશ પાડે છે અને તેથી એક ધર્મના વિશિષ્ટ સિદ્ધાંતો અને તત્ત્વજ્ઞાન પ્રકટ કરે છે છતાં સામાન્ય વાચકના સમજી શકાય તેવા સ્વરૂપમાં તેને મૂકવાનો અતિશય અલ્પ પ્રયાસ થયો છે. તે મૂલ અંગોની દુષ્પ્રાપ્તિ અને તેની ભાષા એ નિઃસંશય એવાં કારણો છે કે જેને લાક્ષણિક હાલના જૈન પંડિતો પણ આ અંગોનો પરિચય ધરાવતા નથી; પરંતુ એમાં તો કિંચિત્ સંદેહ નથી કે હાલના જૈનધર્મી મૂલ શોધી કાઢવા માટે આ અંગો એક વિદ્વાન્તે અગણિત સહાયરૂપ થશે. પ્રકટ જેઠાણી અને મિ. હાર્નેસે આ ક્ષેત્રમાં આગેવાની ભર્યું કાર્ય કર્યું છે, પરંતુ અંગોનો માત્ર ચતુર્થાદ્ય હજીસુધી અંગ્રેજીમાં ભાષાંતર થઇ પ્રકટ થયેલ છે. આ ક્ષેત્રમાં અંગો એક એવા અંગના સંબંધમાં કિંચિત્ ખ્યાલ આપવા માગીએ છીએ કે જેમાં શું મૂકવામાં આવ્યું છે તેના સંબંધમાં ધણા ખોટા ખ્યાલો ધરાવવામાં આવ્યા છે અને પ્રકટ થયા છે. જે અંગના સંબંધમાં અમે જોલવા માગીએ છીએ તે જૈનોના અંગોમાંનું દશમું અંગ નામે પ્રશ્ન વ્યાકરણ છે.

પ્રશ્ન વ્યાકરણ એ નામનો અર્થ.

એ નામે ધણાના મનમાં ખોટો ખ્યાલ ફેલ્યો છે, કારણ કે રા. ઉમેશ્વર દોશ-તત્ત્વ બેરોડીયા બી. એ. એ અંગ્રેજીમાં પ્રકટ કરેલા પુસ્તક નામે "જૈનધર્મના ઇતિહાસ અને તેનું સાહિત્ય"માં: ૧૦૩ માં એવું જણાવ્યું છે કે "પ્રશ્નવ્યાકરણમાં ભૂત અને ભવિષ્ય, લાભ અને હાનિ, સુખ અને દુઃખ, દુર્લભ અને મરણ વગેરે સંબંધી પ્રશ્નોના ઉત્તર કેમ આપવા તે સંબંધી મૂલનાઓ છે." પરંતુ વસ્તુતઃ આ જાતનું કંઈ પણ પ્રશ્ન વ્યાકરણમાં નથી. પ્રશ્નવ્યાકરણમાં મૂલ ગમે તે હોય (કારણ કે આ સંબંધમાં ધણા સંદેહો રહ્યા છે કે જે સંબંધી આપણે હવે પછી કથન કરીશું.) પણ તેના હાલના સ્વરૂપમાં જૈનતત્ત્વજ્ઞાનમાં જેને અપ્રાપ્ય અને સંવર કહેવામાં આવે છે તેના ઉપર એક પ્રકરણ સમાન વિસ્તાર કરેલો છે. તેને 'પ્રશ્નવ્યાકરણ-દશાંગ' એ નામ પણ આપવામાં આવ્યું છે અને તેનાપર દીકા કરનાર અમરજીવ આચાર્ય-મુરિએ તેનો ખુલાસો એવો કર્યો છે કે 'તે અંગમાં દશ અધ્યયન (પાઠો) છે તેથી તે અંગનું નામ પ્રશ્નોનું સ્પષ્ટીકરણ કરતા એવા દશ અધ્યયનવાળું અંગ-પ્રશ્નવ્યાકરણ દશાંગ આપવામાં આવ્યું છે. '

તે દીકાકાર તે અંગનું ઉક્તનામ આ રીતે સ્પષ્ટ કરે છે: " આ નામનો અર્થ શું? "

* આ ક્ષેત્ર બાણ સરતચંદ્ર ધોશજ એમ એ. બી. એલ. સરસ્વતિ, કાચરીય, વિદ્યાભૂષણ, ભારતિ, પ્રાચીન ભારતીય પ્રજાવહિના તથા જૈનોના પવિત્ર સૂત્રમાહાત્મા તંત્રી, વિસંતે-પરિભાષા વાપુરુશાણ, દ્રવ્ય સંબંધ વગેરેના ભાષાંતરકારે અંગ્રેજીમાં લખ્યો છે-તેનું આ ભાષાંતર છે.

(૧) "કવિત્વ પ્રશ્ન-વ્યાકરણ-દશાંશ્વરે દર્યતે. તત્ત્વ પ્રશ્નનાં વિદ્યા-વિદ્યાપાણાં યાનિ વ્યાકરણાનિ તેષાં પ્રતિપાદનપરા દશા દશાધ્યયનપ્રતિષદા; પ્રત્યપદતયઃ. હિતિ પ્રશ્નવ્યાકરણ દશાઃ. "

હું કહું છું. તેમાં અગુપ્ત આદિનાં પ્રશ્ન અથવા તેનું જ્ઞાન- (વિદ્યા) નું વિવરણ કરવામાં આવ્યું છે તેથી તે પ્રશ્નવ્યાકરણ કહેવાય છે...પૂર્વે આ શબ્દશઃ અર્થ (તેના નામપરથી) મહણ કરવામાં આવતો હતો. પરંતુ હવે આપણે તેમાં પાંચ આશ્રવ અને પાંચ સંવેરાનું વર્ણન કરેલું જોઈએ છીએ.”^૧ તેજ ટીકાકાર એમ પૂછી સૂચન કરે છે કે હાલના સમયના પુરોને અનુકૂળ થવા ઉત્તમ પૂર્વાચાર્યોએ આ અંગમાં જે મહામંત્રો હતા તે કાઢી નાંખ્યા છે. આ સૂચના પરથી એ તો સ્પષ્ટ પ્રતીત થાય છે કે પ્રસ્તુત અંગ મૂલ જે સ્થિતિમાં હતું તે હાલમાં નથી. આ અમારો મત જ્યારે અન્ય અંગ નામે સમવાય અને નંદિ-સૂત્રમાં પણ પ્રશ્નવ્યાકરણ સંબંધે કરેલ ઉદ્દેશ્ય જોઈએ છીએ ત્યારે વધારે પુષ્ટ થાય છે, કારણ કે તેમાં એવું જણાવેલ છે કે જે અંગમાં ગૂઢજ્ઞાન પ્રાપ્ત કરવા આઠસો પ્રશ્નો, આઠસો અપ્રશ્નો અને આઠસો પ્રશ્નાપ્રશ્નો મૂકેલા છે તે પ્રશ્નવ્યાકરણ છે. આ પ્રશ્નો, અપ્રશ્નો, અને પ્રશ્નાપ્રશ્નોનો અર્થ તે અંગની ટીકામાં જુદી જાતના મંત્રો-અમત્કારો એમ કરેલા છે. સમવાય અંગમાં એ પણ જણાવ્યું છે કે પ્રશ્નવ્યાકરણમાં એવા મંત્રો છે કે જેના જ્ઞાનથી મનુષ્ય ભવનવાસી દેવતાઓ, નાગકુમારો અને સુવર્ણકુમારો (અને ટીકાકાર વધુ જણાવે છે કે યક્ષો) સાથે વાત કરી શકે. વિશેષમાં કહેવામાં આવ્યું છે કે પ્રશ્નવ્યાકરણમાં સ્ત્રીની, વંશીકરણ અને ઉચ્છાદન માટે પણ મંત્રો છે કે જેથી કોઈને કામવશ કરી શકાય અને શત્રુને પીડા પમાડી શકાય. વળી સમવાય અંગપરની ટીકાપરથી એ પણ માલૂમ પડે છે કે પ્રશ્નવ્યાકરણમાં શુક્રનો જેમકે હસ્તમાં ખુજલી આવતી હોય વગેરેનો અર્થ સામાન્ય જન સમજી ન શકે તેથી તેનો અર્થ કેમ કરવો તે માટેની સૂચનાઓ પણ હતી.^૨

સંક્ષેપમાં પ્રશ્નવ્યાકરણમાં શુક્રન, મંત્રો, વગેરે કે જેથી મનુષ્ય અમત્કારવાળી શક્તિઓ પ્રાપ્ત કરી શકે તે જણાવવામાં આવેલ હતાં. આ પરથી જેઓ આ મંત્ર વગેરે ખરાં પડે છે એવું માનતા તેઓએ તે સૂત્રમાં રહેલ મંત્રાદિ વિધિનું સંભાળથી ગૂઢ રાખ્યું હશે એવું આપણે કહી શકીએ. તેમાં જે જણાવેલું હતું તે અથર્વવેદ જેવુંજ હાલ છે અને એ પરથી એમ ધારવાને કારણ મજે છે કે તે કાળના લોકોમાં મંત્રો વિશે શ્રદ્ધા હતી. જે કે આવો અંથ વસ્તુતઃ હતો કે નહિ તે સંબંધ નિશ્ચિત અભિપ્રાય આપી શકાય તેમ નથી, છતાં એવો સંભવ રહે છે કે જૈન ધર્મના પ્રથમના કાળમાં કદાચ આવો અંથ અસ્તિત્વ ધરાવતો હોય કે જે પાછલથી લુપ્ત થયો હોય અગર જેના બદલામાં વધારે ન્યાયપૂર્વક લખાયેલો અંથ મૂકવામાં આવ્યો હોય. આ અનુમાન જો સત્ય હોય તો એથી એમ સિદ્ધ થશે કે જે યુગમાં લોકોની મંત્રોમાં શ્રદ્ધા હતી તેમાં પણ જૈનધર્મ વિદ્યમાન હતો. જે સ્વરૂપમાં હાલ પ્રશ્નવ્યાકરણ છે તેજ સ્વરૂપમાં તેજ નામનું મૂલ અંગ હતું એમાં સદેહ આપણને સમવાય અંગના પ્રબલ પુરાવાથી ઉપજ્યો છે; તે ઉપરાંત પણ આપણને દિગંબર મતના જૈનોની દંત

(૧) અથ કઃ અસ્ય અભિધાનસ્ય અર્થઃ ? ઉચ્યતે । પ્રશ્નાઃ અંગુષ્ઠાદિ પ્રશ્નવિદ્યાઃ તાઃ વ્યાક્રિયન્તે અભિધીયન્તે અસ્મિન્ ઇતિ પ્રશ્નવ્યાકરણમ્ । અર્થઃ ચ વ્યુત્પત્ત્યર્થોઽસ્ય પૂર્વકાલે અભૂત ।

इदानीं तु आद्यैर्व-पंचक संवरपंचक-व्याकृतिरेव इह उपलभ्यते । अतिशयानां पूर्वाचार्यै रैदं युगीनां पुष्टालम्बन-प्रतिपेवि पुरुषापेक्षया उत्तारितत्वात् ।

(૨) “पन्दा वागरेषु अण्युत्तरं पसिनसयं अण्युत्तरं अपसिनसयं अण्युत्तरं पसिना पसिनसयं विज्जायिसया नागसुवांचिं संधिं दिव्वा संवाया अघविज्जति ।” વગેરે. ~સમવાયાંગઃ ।

કયા મળી આવે છે કે જે એમ જણાવે છે કે જૈનોના મુળના સર્વ સિદ્ધિતા હુમ થયા છે. આ દંતકથા બને, મતો, વચ્ચે રહેલી. બિનતાઓમાંની એક. મુખ્ય ભિન્નતા છે. કારણકે જ્યારે શ્વેતાંબરો પોતાના પવિત્રતમ ગ્રંથો તરીકે અંગોને સ્વીકારે છે ત્યારે દિગંબરો તેઓનું પ્રમાણ સ્વીકારતા નથી.^૧

આ સંબંધે બે અનુમાન.

આપણે ટીકાકાર અમયદેવ આચાર્ય જે વક્તવ્ય કરેલ છે તેનો ઉલ્લેખ ઉપર કરી ગયા છે. તેણે પણ પરસ્પર વિરોધ સ્પષ્ટરીતે બતાવી તેનો નિરાસ કરવાનો પ્રયત્ન એવું કહીને ક્યો છે કે પૂર્વે પ્રશ્નવ્યાકરણમાં અમુક જ્ઞાતનાં મંત્રો આદિ હતાં પરંતુ હવે તે આસ્ત્રવ અને સંવરનું સ્વરૂપ પ્રતિપાદિત કરનાર ગ્રંથ છે. તે વળી એ પણ સ્પષ્ટ કરે છે, કે પ્રાચીન મુનિઓએ હાલના લોકોના સ્વરૂપને અનુકૂળ થાય તે માટે તે અંગમાંથી મંત્રોનો ભાગ કાઢી નાંખ્યો છે. આમ પ્રશ્નવ્યાકરણમાં થયેલા ફેરફાર માટે બે અનુમાન કરી શકાય:—(૧) તો જે મંત્રો તથા

ગુપ્ત રાખવામાં આવ્યાં હતાં તે ધીમે ધીમે હુમ થયાં અને મૂળના નામથી જુદોજ ગ્રંથ લખવામાં આવ્યો. (૨) કદાચ એ પણ શક્ય હોય કે જ્યારે લોકોની મંત્રાદિમાં શ્રદ્ધા ઉઠી ગઈ હોય ત્યારે હાલનો તે નામથી ઓળખાતો ગ્રંથ જૂના ગ્રંથની બદલીમાં ઉદ્દેશપૂર્વક મૂકવામાં આવ્યો હોય. સમવાય અંગમાં પ્રશ્નવ્યાકરણનું જે વર્ણન આપવામાં આવ્યું છે તેમાં આસ્ત્રવ અને સંવર સંબંધી કંઈ પણ ઉલ્લેખ કરવામાં આવ્યો નથી તો હાલ પ્રશ્નવ્યાકરણ નામના સૂત્રમાં હાલ જણાતી બાબતો ઉપરાંત મંત્રાદિ વગેરે વધુ તેજ નામના મૂળના મહાન ગ્રંથમાં હતાં એવું જણાવી તે મહાન ગ્રંથનો આ હાલનો ગ્રંથ એક ભાગ હોય એ સંભવિત નથી. આથી આપણે એજ નિર્ણયપર આવી શકીએ કે સમવાયંગનો પુરાવો કે જેને દિગંબરની દંતકથા પુષ્ટી આપે છે તેના આધારે અને ટીકાકારની નોંધપરથી એ સંભવિત છે કે જે ગ્રંથ હાલ પ્રશ્નવ્યાકરણ એ નામથી ઓળખાતો આવે છે તે તેજ નામનું મૂળ અંગ નથી.

ભાષા.

જે ભાષામાં પ્રશ્નવ્યાકરણ અને બીજાં સર્વ જૈન ગ્રંથો લખાયાં છે તે અર્ધ-માગધી એ નામથી પ્રસિદ્ધ છે. બૌદ્ધોનાં મૂલ સર્વ શાસ્ત્રો માગધી-પાલિમાં લખેલાં છે તેવીજ રીતે જૈનોનાં સર્વ ગ્રંથોમાં અર્ધ-માગધીમાં લખેલાં છે. માગધી અને અર્ધ-માગધીમાં ફેર ફક્ત આંટકો છે કે જ્યાં માગધીમાં ૨ અને ૨ હોય છે ત્યાં અર્ધમાગધીમાં હમેશાં ૧ અને ૨ જોવામાં આવે છે. જ્યારે કાત્યાયન (કાત્યાયન) નામનો બૌદ્ધ વૈયાકરણી પોતાના પંથોગ-સિદ્ધિ નામના ગ્રંથમાં ખાત્રીપૂર્વક જણાવે છે કે માગધી એ મૂલ ભાષા છે. (સા માગધી મૂલમાયા) ત્યારે જૈનો ખીજ બાજુએ અર્ધ-માગધીને પૂર્વભાષા છે. જૈન આગમ નામે પત્રવણા સૂત્રમાં એમ જણાવ્યું છે કે “આજી લીપિમાં લખાયેલી ભાષા અર્ધ-માગધી છે. સંકિતં માપાત્યા. (જેણં અરુદ્ધ-મગહાપ માપાપ માસેન્તિ ચત્થયર્ણં ઘમ્મી સિવિ પંવચ્છ) જેવીશમાં તીર્થંકર પાર્શ્વનાથનાં કેથનો ભગવતી સૂત્રના આતુર્યામં ધર્મ પ્રકરણમાં

૧. ધર્મ અને નીતિના વિશ્વકોષ (Encyclopaedia of Religions and Ethics) ના વૌદ્યુમ ચતુર્થના ૫. ૭૦૪ માં ડાક્ટર હર્મન નેકોબીએ એવું જણાવ્યું છે કે શ્વેતાંબરોના સૂત્રોને દિગંબરો સ્વીકારતા નથી અને એવું જણાવે છે કે મહાવીરના નિર્વાણ પછીના પ્રથમના સંઘોમાં તેઓ ધીમે ધીમે હુમ થયાં છે; આથી તેઓને પોતાના કાંઈ પણ ગ્રંથો આગમો નથી.

ઉતારેલું છે તે અર્ધ-માગધીમાં છે. મહાન જૈન વંશાકરણી હેમચંદ્રે પોતાના વ્યાકરણમાં જણાવ્યું છે કે પુરાણ મુત્રો અર્ધમાગધીમાં છે (પોરાણં અદ્દમાગધ માપાનિયયં હવદ સુત્તમ્-સિદ્ધ હેમચંદ્ર ૮, ૪, ૨૮૭.)

અર્ધમાગધી ભાષાની વ્યાકરણ સંબંધી વિલક્ષણતાઓ ચંડના પ્રાકૃત-લક્ષણમ અને હેમચંદ્રના સિદ્ધ-હેમચંદ્ર, પ્રકરણ ૮ માં સંપૂર્ણ બતાવેલી છે. જૈન સૂત્ર નામે સૂત્ર પ્રતિપરની ટીકામાં પાણિનીનું પ્રાકૃત-લક્ષણ નામનું વ્યાકરણ જણાવેલું આપણને મળી આવે છે, છતાં તે હોવાનો ઉક્ત ટીકાકાર નામે મલયગિરિનોજ આધાર છે અને કદાચ તેથી અંચ વિષમાન હોય તો તે પાણિની અષ્ટાધ્યાયીના કર્તા તરીકે પ્રસિદ્ધ થયેલ પાણિની એકજ હોય તે સંબંધે ઘણી શંકાઓ રહે છે. છતાં પણ એ યોદ્ય રાખવાનું છે કે જૂનામાં જૂના પ્રાકૃતરૂપો આર્ધ-પ્રાકૃત જેને કહેવામાં આવે છે તેમાં મળી આવે છે અને હેમચંદ્રે જણાવ્યું છે કે આર્ધ-પ્રાકૃત અને અર્ધ-માગધી ભિન્ન નથી. [“આર્ણસ્ય આર્દ્દમાગધ-માપા નિયત્તત્વમાન્નાયિ વૃદ્ધે:—સિદ્ધ હેમચંદ્ર ૮. ૪. ૨૮૭.] આથી ચંડના પ્રાકૃત લક્ષણમાં આર્ધ-પ્રાકૃતના જે નિયમો આપેલા છે તે જે અર્ધ-માગધી ભાષામાં જૈન અંગો લખાયાં છે તેને પણ લાગુ થશે, એમ અગાઉ જણાવી ગયા તેમ માગધી અને અર્ધ-માગધીમાં થોડો તફાવત હોવાથી માગધી ભાષાને લાગુ પડતા નિયમો અર્ધ-માગધીને પણ લાગુ પડશે. અર્ધ-માગધી મહારાષ્ટ્રી ભાષાથી જૂદી ઝોળખવામાં એ યોદ્ય રાખવાનું છે કે નરગતિનો શબ્દ પ્રથમ વિભક્તિમાં વાપરવામાં આવે છે ત્યારે તેના અર્ધ-માગધીમાં એ થાય છે. (અત एत् सौ पुंसि मागध्याम्—સિદ્ધ હેમચંદ્ર ૮. ૪. ૨૮૭) બ્યારે મહારાષ્ટ્રીમાં તેમ થતું નથી. દાખલા તરીકે एगे आसवे:, एगे संचरे, એ.एक: आस्रव:, एक: संचरनाં રૂપાંતર છે (સરખાવો. સ્થાનાંગ—જૈનોનું ત્રીજું અંગ—તેનું પ્રથમ અધ્યાયન.)

પ્રશ્નવ્યાકરણનો વિષય.

હવે આપણે પ્રશ્નવ્યાકરણમાં જે વિષય છે તે જોઈશું અને સાથે સાથે તેમાં વર્ણવેલા આસ્રવ અને સંવરના સંબંધે ખીજા જૈન લેખકોએ જૂદી રીતે શું વિસ્તાર કર્યો છે તે પણ શોધી કાઢીશું. પ્રશ્નવ્યાકરણમાં પ્રથમ લીટી એવા ભાવાર્થની છે કે “હે જમ્બુ! હું પ્રવચન (જૈન શાસ્ત્ર) નું સારભૂત તપ્ત્ય કહું છું એટલે કે તીર્થંકરોએ કહેલા આસ્રવ અને સંવર તત્ત્વોનો નિર્ણય કે જેથી તેઓનું ખરૂં સ્વરૂપ સમજી શકાય. (ખીજા અર્થે પ્રમાણે મોક્ષની પ્રાપ્તિ થાય)” આ વક્તવ્ય જૈનોના ચોવીસમા તીર્થંકર મહાવીર-વર્દમાન સ્વામીના શિષ્ય સુધર્મા સ્વામિનું ધારવામાં આવે છે. પ્રશ્નવ્યાકરણની કેટલીક હસ્તલેખિત પ્રતોમાં પ્રસ્તાવમાં એવું મુકેલું મળી આવે છે કે પૂર્વે ચંપા શહેરમાં ‘કુશિય રાજા કે જેની રાણીનું નામ ધારિણી દેવી હતું તેના રાજ્યમાં મહાવીરના શિષ્ય સુધર્મા ચંપાનગરી (બિહારમાંનું હાલનું ભાગલપુર) માં વિહાર કરતાં આવ્યા અને પૂર્ણભદ્ર ચૈત્યમાં વાસ કર્યો કે જ્યાં તેના શિષ્ય જંબુસ્વામીએ વિનિતભાવે દશમા અંગમાં સમાવેલા મહાવીરના ધાર્મિક સિદ્ધાંતો સમજાવવાની વિનંતિ કરી. સુધર્માએ તેથી પોતાના શિષ્ય જંબુસ્વામીને સંબોધન કરી આપું પ્રશ્નવ્યાકરણ કહ્યું.

(અપૂર્ણ.)

વક્રીલ મોહનલાલ દલીયંદ શાહ, ખી. એ., એલ. એલ. ખી.

સોહનું લોહચુંક.

૧.

હું કોલેજમાં હતો ત્યારથી મારી બુદ્ધિનાં વખાણ થતાં. જે જે વિષયો અમને શિખવાતા તે બધા સહેલાઈથી હું સમજી શકતો અને પુસ્તકકારનાં વિચારોમાં ઉતરી જતો. વારંવાર તે પર મારા પણ વિચાર દર્શાવતો. પ્રોફેસરો અને છાત્રવર્ગ મારી વિદ્વતા અને વિચાર શક્તિની પ્રશંસા કરતા.

કોલેજ જીવનમાં બુનીવર્સિટીની પરીક્ષામાં હું પ્રથમપદ લેતો. અને સ્કોલરશિપો, ઇનામો મળતાં. મારા અસલ બુદ્ધિબળના પ્રતિધ્વનિ દેશની દરેક દિશામાંથી નીકળતા.

કોલેજ જીવનનો અંત આવ્યો, પરંતુ મારો વિદ્યાનુરાગ તેજ હતો. મારે આર્થિક સ્થિતિનો વિચાર કરવાનો નહોતો. મારે એક મોટી જગીર હતી, જેમાંથી મને સારી ઉપજ આવતી. આ સિવાય જંગમ ધન પણ મારી પાસે વિશેષ હતું. આથી ધન સંબંધી ચિંતા મને નહોતી. મારી મિલકતની વ્યવસ્થા મારો પ્રમાણિક કારભારી કર્યું હતો.

મારો પ્રિય પ્રવૃત્તિઓમાં-ચિત્રકળા, પરિભ્રમણ, લેખનમાં મારો વખત ચાલ્યો જતો. હું ધેરથી ગમે તે વખતે નીકળી જતો. આસપાસ શહેરો જોતો, નદી કીનારે, ઝાડીઓમાં, પર્વતોની શુદ્ધઓમાં ભગ્યા કરતો. સંહિનાં મનોહર દેખાવોની રમણીયતા ચીતરતો. વૃક્ષમાળામાંથી વહેતા ઝરણોના, પર્વતના મસ્તકપરથી કુદતા ધોધોના, ગિરિના એક ભાગમાંથી અસ્ત થઇ પીજે માર્ગે બહાર આવતા પ્રવાહોનાં જુદા જુદા બાજુથી ચિતરેલા અને ચિત્રો મારી પાસે હતાં. કેટલીક વાર પર્વતોની ઉડી શુદ્ધઓમાં અને ખીણોમાં આથકતો. આનો હેવાલ લખતો અને જુદા જુદા વિખ્યાત માસિકપત્રોમાં મોકલી આપતો. આ સિવાય સામાજિક પ્રશ્નો વિષે પણ હું મારા વિચારો પ્રજાસમક્ષ મુકતો. આ આનંદમય પ્રવૃત્તિઓ મારું જીવન હતું; યશ એ મારા જીવનકમળની પાંદડીઓ હતું. હું લોકોનાં વખાણ વાંચતો, મારી બુદ્ધિ માટે ગર્વ ધરાવતો, લોકેષણનો વિકટ પંથ મારે માટે નિર્ભય હતો. લોકો મને માન આપતા, મારા તેજ આગળ પોતાનું નિરતેજપણું કચુલ કરતા. પરંતુ મને લોકોની દરકાર નહોતી. હું તેમની પ્રશંસાઓ સ્વીકારતો પરંતુ આમાં હું મારી અલૌકિક બુદ્ધિ પ્રભાવને માન આપતો. લોકો તારક તિરકારની દૃષ્ટિએ જોતા. મારી સાથે સરખાવી જમતલા જોનારી કુદરત અવલોકતો. મારે તો સંહિના અંતરમાં પેસવું હતું, કુદરતની વિચિત્ર અમૃત્વિઓનો અભ્યાસ કરવો હતો, તેની રમણીયતાના તત્ત્વો શોધી કાઢવા હતાં. મારા મનમાં મારું અભિમાન મારું નહિ, પ્રસંગે લોકો સમક્ષ ઉભરાઇ છલકાઈ જતું.

૨.

આમ મારા જીવનમાં ઘણું સંવત્સરો વીતી ગયા. મારી કીર્તિ ચિત્રકારોમાં, શોધકોમાં, સુધારકોમાં, વિદ્વાનોમાં ઉચ્ચ નજરે હતી. મારી ઓળખાણ કરવી અહોભાગ્ય મનાતું.

મનુષ્યના જીવનમાં એક અણીનો પ્રસંગ આવે છે, અને એના જીવનની ગતિને ફેરવી નાંખે છે, એની અભિલાષાઓને અન્ય માર્ગે દોરે છે, એની જીવનશક્તિને અન્યરૂપે પ્રકટ કરે છે. મારા જીવનમાં પણ આવો એક પ્રસંગ થોડા સમયમાં આવ્યો.

કોલેજના જીવનમાં મારે એક મિત્ર હતો, અમે બંને સાથે ફરતા, સાથે આનંદ લેતા,

વિવિધ વિષયોપર વાદવિવાદ કરતા. એક-દિવસ એકે-ચાંદનીમાં ફરતા હતા. હજુ પણ તે ચિત્ર મારી કલ્પનામાં તાબું છે. હું ચંદ્રિકાની શોભા વખાણતો હતો. એ મારી પાસે ઉભો ઉભો કાંઈ વિચાર કરતો હતો. એકાએક એણે મને કહ્યું: “સરોજ, તારામાં તીવ્રબુદ્ધિ છે, વિચારશક્તિ છે, જ્ઞાન છે, પરંતુ એક તત્ત્વની ખોટ છે.” મેં કહ્યું: “મારામાં તત્ત્વની ખોટ! હું તો કાંઈ જ્ઞેતો નથી. આ ત્રણ ઉપરાંત માણસને શેની જરૂર હોય?” એણે કહ્યું: “સરોજ, હૃદયની. તારામાં હૃદયની લાગણીઓ નથી. એમના સિવાય તારી બુદ્ધિ અને વિચારશક્તિ ખરતો પ્રકાશ છે. તારી બુદ્ધિ માટે લોકો તને વખાણશે, તારી વિચારશક્તિની સ્તુતિ કરશે, લોકો તારાથી સંતાશે. તારામાં રહેલું, હૃદયની તીવ્રતાનું લોહચુંબક નથી.”

આ વાતને હું સ્વીકારતો નહિ. મારી સ્મૃતિમાંથી દૂર કરવા પ્રયત્ન કરતો, પરંતુ પુનઃ પુનઃ એ તરી આવતી. આ વાતને અનુભવથી ખોટી દરાવવા મેં સંકલ્પ કર્યો.

એક રાત્રિના બાર વાગે હું એકાએક ઘેર આવ્યો. આવી રીતે હું ઘણી વખત આવતો. મારા નોકરો મારી મનસ્વીવૃત્તિ જાણતા હતા. તરતજ મેં મારા કારભારીને જગાડ્યો, અને આવતી સાંજે એક ગાર્ડનપાર્ટી આપવાનો મારો નિશ્ચય કહી સંભળાવ્યો.

સર્વ વ્યવસ્થા એનેજ કરવાની હતી. પ્રતિષ્ઠિત કુટુંબોમાં આમંત્રણ મોકલવાનું કામ પણ એનેજ સોંપી દીધું. ફક્ત મેં મારા જુના મિત્રને નિમંત્રણ ખીડી દીધું. મારો ગૃહ આશય મારા સિવાય કોઈ જાણતું નહિ. બધા તો આને એક જાતની મનસ્વિતાજ ગણતા.

૩.

સાંજનો સમય આવતો ગયો. આ પહેલાંજ મારી ઈચ્છાને અનુકૂળ સર્વ તૈયારીઓ કરવામાં આવી હતી. બાગને શણગારવાનું કામ મારી દેખરેખ નીચેજ હતું. બાગને ૭ ભાગમાં વહેંચી નાંખવામાં આવ્યો હતો. દરેક ભાગમાં જુદી જુદી ઋતુની શોભા કરવામાં આવી હતી, અને તે ઋતુને અનુકૂળ મહારાં ચિત્રેલાં ચિત્રો યોગ્ય વ્યવસ્થામાં ગોઠવવામાં આવ્યાં હતાં. કોઈ સ્થળે સુગંધી પાણીની કુવારીઓ ઉડતી તો કોઈ સ્થળે પર્વતમાંથી નીકળતી નદીને દૃશ્ય રચ્યો હતો. જંગલના ગિહામણા કોતરો અને ઊંડી શુક્રાઓ પણ કોનરી કાઢ્યાં હતાં. બાગના દરેક ભાગમાં નાનાં સુશોભિત ટેમ્પલો મુક્યાં હતાં અને તે પર ફળ અને મેવાની રકાખીઓ ગોઠવી હતી. આ શોભા કરવામાં મેં મારાં વિચારશક્તિ અને કળાનો સંપૂર્ણ ઉપયોગ કર્યો હતો.

એક પછી એક પરાણાઓ આવતા હતા. મારો કારભારી મને આ બધાને ઝોળાખાવતો. હું એમને જોઈ આનંદ થતો હોત તો મેં મલકાવતો. સર્વ પરાણા આવી ગયા હતા અને આમાં મારો મિત્ર પણ હતો.

હું બાગના એક ભાગમાંથી બીજા ભાગમાં પરાણાને લઈ જતો. દરેક ઋતુની રમણીયતાપર ધ્યાન ખેંચતો અને તે સ્થળે મુકેલાં મારાં ચિત્રો મારા કયા પરિશ્રમણમાં અને કયે સ્થળે ચિત્રણાં હતાં, તે રસમય વાણીથી સવિસ્તર વર્ણન કરતો. મારા જંગલના અનુભવો, માફ વિશાળ જ્ઞાન, મારી છટાદાર ભાષા જોઈ બધા દિગ્મુદ્ધ થઈ જતા. મુખપરથી એમની લાગણીઓ સમજી મનમાં એમની અલ્પજ્ઞતાપર હસતો. બાગના રમણીય દેખાવે બતાવી સમજવી હું ખસી ગયો. મારો ગૃહ હેતુ પાર પાડવાની તકનો વિચાર કરતો હું બાગમાં બમવા લાગ્યો.

ચંદ્રિકાનું પૂર્ણ તેજ આગમાં ઉભરાતું હતું. ચંદ્ર જાણે પાસે આવી આગની શોભા જોવા ઇચ્છતો હોય તેમ આકાશમાં ઉંચે દોડતો હતો. આગ રમણીય હતો અને ચંદ્રિકાની ધવલિમાંથી એની મનોહરતા અપૂર્વ બની હતી. લોકો આ શાંતિ અનુભવતા, આ અલૌકિક રમ્યતામાં તન્મય થતા આગમાં વિહરતા હતા. હું તેમના અભિપ્રાયો જાણવા સ્વતંત્ર સાંભળવા છુપાતો છુપાતો ફરતો હતો.

એક પુષ્પ મંડપ પાસે એક યુવતિ ઉભી ઉભી એક ચિત્ર જોતી હતી, અચાનક: ચિત્ર નિચે આવ્યું તેના પગપર પડ્યું. તેના કોમળ ચરણમાંથી, લોહીની ઝાંઘી સેર નીકળતી હતી. થોડે દૂર હું ઉભો હતો. ચંદ્ર તરફ જોઈ રહ્યો હતો. ચંદ્રનું સોંધ્યું વખાણતો હતો. પેલી યુવતીએ મને મદદ કરવા કહ્યું. મેં સાંભળ્યું પણ ચંદ્રની શોભા જોવી વધારે ગમતી. હું ન સાંભળતો હોઉં તેમ જોઈ રહ્યો. સ્ત્રી તો આ જગતની અલ્પ સૃષ્ટિ હતી. હું તો આ સૃષ્ટિ કરતાં ઉંચી સૃષ્ટિનો અધિકારી હતો. મારે આ ક્ષુદ્ર સૃષ્ટિ સાથે શો સંબંધ ! થોડી મીનીટો પસાર થઈ ગઈ. યુવતી સાવધ થઈ અને લોહી રોકવા જેમ તેમ પાંચે બાંધ્યો. હું તો માત્ર ચંદ્રની તરફ જ જોતો હતો.

જાણે ચંદ્રલોકના સ્વપ્નામાંથી જગતો હોઈ તેમ હું પુષ્પમંડપ તરફ વળ્યો. એક બાજુએ ખુરશીપર એક સ્ત્રી વ્યક્તિ બેઠી હતી. ધીરે પગલે જઈ પાસેની ખુરશીપર બેઠો. મેં કહ્યું: “તમે મને ઓળખો છો ?”

તેણે કહ્યું: “હા, તમે આ પાર્ટીના આપનારજને ?”

મેં કહ્યું: “હા, તમે મારી વિદ્વાતા જાણો છો ?”

તેણે કહ્યું: “હા, તમારી વિદ્વાતા વિખ્યાત છે.”

મેં પૂછ્યું: “તમે મારી ચિત્રકળા વિષે જાણો છો ?”

તેણે કહ્યું: “હા, તમારાં ચિત્રો બહુ વખણાય છે.”

મેં કહ્યું: “તમે મારી સંપત્તિ વિષે જાણો છો ?”

તેણે કહ્યું: “હા, તમારી ધનસંપત્તિ અખૂટ ગણાય છે.”

મને મારે માટે ગર્વ હતો. મારી માનસિક શક્તિઓ માટે: અભિમાન હતું. હું તો માનતો કે સર્વ સૃષ્ટિ મારા તરફ આકર્ષાવી જોઈએ. મારામાં સર્વ આકર્ષક તત્વોનો સમાવેશ થયો છે એવી મારી માન્યતા હતી. મારા મુખમાં હર્ષની લાગણી હતી, હૃદયમાં ગર્વની ઉર્મિઓ ઉછળતી હતી.

મેં કહ્યું: “તો તમે મને પરણુશો ?”

હસતાં હસતાં તે યુવતીએ જવાબ આપ્યો: “ના, સ્નેહ તો હૃદયને શોધે છે.”

અત્યાર સુધી જગતને હું તુલ્ય ગણતો. એનું માન અપમાન મને સુખ દુઃખ કરશે નહિ એમ માનતો પરંતુ આ અપમાન તો અસહ્ય લાગ્યું. હું સમજતો કે વિદ્વાતા, કીર્તિ અને ધન આગળ સર્વ માણસો નમતા આવે છે પરંતુ આજે આ મારી માન્યતા નૂરી પડી. એક ક્ષુદ્ર સાધારણ સ્ત્રી મારું અપમાન કરે, મારી ઇજાને પ્રતિકૂળ પતે એ વિચારથી મારું લોહી ગરમ થવા લાગ્યું. ક્રોધની જ્વાળા વધવા લાગી. હું ઉઠ્યો, પુષ્પમંડપની બહાર આવ્યો. પાસે મારો મિત્ર ઉભો હતો. ક્રોધના હતાશનમાં ધીની આહુતી હોમાઈ. મારું અપમાન અને વળી જોને હું ઉદ્ધત સામીત કરી આપવા માગતો હતો તેનીજ સમક્ષ આ વિચારથી હું ગણિ થયો થઈ ગયો. મને જ્ઞાન નહતું. હું ધરમાં ગયો. કારભારીને મારી ગેર-

હાજરી છુપાવવાની સૂચના કરી. આ નીચ જંગતથી કંટાળી પ્રકૃતિનું મનન કરવા, તેમાં શાંતિ લેવા ચાલી નીકળ્યો.

૪.

ફરીથી હું મારા પ્રિયસ્થાનોમાં ભ્રમવા લાગ્યો. પર્યતોનો એક શિખરેથી બીજો શિખર એમ માર્ગ પર્યટણ શરૂ થયું, પરંતુ આ વખતે મારા મનને આમાંથી આનંદ મળતો નહિ. મારા અપમાનના વિચારો મારા હૃદયને બાળી નાખતા. હું તેમને કાઢી નાખવા પ્રયત્ન કરતો પણ આથી એ વિશેષ સંખળ થતા ચિત્ર આલેખવામાં મન ધરાવતો, પણ મનમાં તો વેરનાજ ચિત્રો ઉલ્લખાતા.

ધણા દિવસો વીતી ગયા. ભ્રમતો ભ્રમતો હું એક નદીને કિનારે આવી પહોંચ્યો. પાસે એક નાનો વૃક્ષઘરાનો મંડપ હતો. હું અંદર ગયો. અંદરના ભાગમાં એક મૃગનું બચ્ચું એની માતા સાથે રમતું હતું. હું સંતાપને જોવા લાગ્યો. મૃગહું માતાની આસપાસ ફેરવું હતું. એની ઉપર ચઢી કેદવું હતું. હરણી પોતાના બચ્ચા તરફ સંતોષથી જોતી હતી. એની આંખમાંથી સ્નેહની મીઠાશ બેતી હતી. મારા જીવનમાં આ દેખાવ પહેલોજ હતો. મારા હૃદયમાં એક અપૂર્વ તત્ત્વનો ભાસ થયો. મારા જીવનમાં એક નવું તેજ પૂરાયું હોય તેમ મને જણાયું. જંગતની રમણીયતા પણ જુદા સ્વરૂપે જણાતી હતી. બહારની કોમળતાને બંદે અંદરની કોમળતાની મધુરતા દેખાતી હતી. હૃદય જેવું કોઈ એક તત્ત્વ છે તેમ મને આજેજ પ્રથમ પ્રત્યક્ષ જ્ઞાન થયું. મારા મિત્રના અને યુવતીના શબ્દો યાદ આવ્યા. સર્વોત્તમ હૃદયનો આનાદર કરી બુદ્ધિને ઉચ્ચ અધિકાર આપવા માટે મને પશ્ચાતાપ થવા લાગ્યો. મારી શક્તિ-ઓના પ્રવાહને હૃદયને રસ્તે દોરવા સંકલ્પ કર્યો.

ધણા દિવસના પરિશ્રમે એ બાળક, માતા મારા પરિચયમાં આવ્યાં. થોડા દિવસ તો મને જોતાં ને સંતાતાં. પરંતુ હું આ વખતે ચાલી જતો. હરણીના બચ્ચાને લાગ શોધી પકડતો, તેને ખવડાવી છોડી દેતો. હરણી પણ ધીમે ધીમે મારા સહવાસમાં આવી અને એમની રમતમાં હું પણ આનંદ લેવા લાગ્યો. નાનું હરિણ મારી આગળ નાચતું મારા બોળામાં માથું નાખી મારી આંખો સામું તન્મયતાથી જોઈ રહેતું.

હવે મારા જીવનનો ક્રમ ફરી ગયો હતો. જંગલે જંગલે ભ્રમવા કરતાં સૃષ્ટિની આ જીવતી રમણીયતાનો સહવાસ વધારે પ્રિય પડ્યો હતો. મારી પાસે કેટલાક ચિત્રો હતાં. આ બધાંને ફાડી ફાડી ફેંકી દીધાં. મારી પાસે મારા પ્રવાસનાં વર્ણનો હતાં, આ બધાંને નદીના પ્રવાહમાં બેવરાવી દીધાં. મારી સંપત્તિમાંથી ગરીબોને યથેચ્છ જ્ઞાન કરવું એમ મેં મારા કારમારિને લખી મોકલ્યું હતું.

હવે મને યશ, વિદ્વતા અને પૈસાની અભિલાષા નહોતી. એમના કરતાં ઉંચી વસ્તુ મને પ્રાપ્ત થઈ હતી. બે હૃદયના સ્નેહ પ્રવાહો મારામાં સમાતા હતા. અને મારા હૃદયમાંથી સ્નેહનો મહાસાગર ઉછળી જંગતની જડ, અંગડ વસ્તુઓ પર પ્રધરાતો હતો. સૃષ્ટિના સૌંદર્યમાં પણ અને સૌંદર્યના આત્માનું જ્ઞાન થતું. આ જંગલમાં સર્વે સ્થળે હૃદય-સ્નેહ સિવાય મારી નજરે કશું પડતું નહિ.

૫.

જે જનસમાજને હું હૃદય જાણી તિસ્કારી કાઢતો, તેને ફરીથી એક વખત અવલોકવાનું મને મન થયું. હું ઘેર આવ્યો મારી સંપત્તિ બહુજ એકાદી થઈ ગઈ હતી. માત્ર કારમારિ

અને એક નોકર સિવાય માણસો પણ નહોતા. આજથી એક વર્ષપરનો વિચાર આવ્યો. તે વખતની કીર્તિ ક્યાં? તે વખતની સંપત્તિ ક્યાં? પણ આ વખતનું હૃદયન ક્યાં? આ વિચાર આવતાંજ મારા હૃદયમાં આનંદ આવ્યો.

ગાર્ડનપાર્ટીનું સ્મરણ થયું, તે વખતની મારી આધ્યાત્મિક સ્થિતિનું સ્મરણ થયું. હાલની દશા સરખાવવાનો વિચાર થયો. ખીજે દિવસે સાંજે ટીપાર્ટી આપવાનો ઇરાદો કર્યો. પ્રતિજ્ઞાની ઇચ્છા નહોતી, મને તો હવે સદગુણની ઇચ્છા હતી. મેં આ વખતે ફક્ત સદગુણી કુટુંબો-માંજ આમંત્રણ મોકલ્યાં હતાં. મારા મિત્રને પણ મેં વિસાર્યો નહોતો.

તેજ બાગ હતો પરંતુ એને સુશોભિત બનાવવામાં કુળકૌશલ્યનો ઉપયોગ થયો નહોતો. પુષ્પોની મીઠી સૌરભ એજ બાગનું સૌંદર્ય હતું. વચ્ચે એક ટેબલ મુક્યું હતું, આસપાસ ખુરસીઓ ગોઠવી હતી.

સાંજ પડતાં સર્વ પેરોણાઓ આવી પહોંચ્યા. હું તેમને લઈ ટેબલ પાસે ગયો, મારી સાથે મારાં બે સ્નેહી પણ હતાં.

નાનું હરિણુ મારા બોળામાં ગેલ કરતું હતું. હું એને સ્નેહથી પપાળતો હતો.

આ વખતે મારે ચિત્રોની વાતો કરવાની નહોતી, મારા પ્રવાસના પર્ણોનો કહેવાનાં નહોતાં. મારે મન તો એ ગત જન્મનાં સ્મરણો હતાં. મારો નવો જન્મ તો હૃદયના પ્રદેશમાં થયો હતો, સ્નેહ અને હૃદય એ સિવાય મારે અન્યની સ્પૃહા નહોતી. ગામનાં સુખ દુઃખો સમજવામાં, તેમને માટે હર્ષ શોક અનુભવવામાં, દુઃખ નિવારણ માટે ઉપાયો શોધવામાં મારી વાતોને વધારે રસ પડ્યો. મારું હૃદય લોકના સુખ દુઃખ સાથે ઉવાસી પામતું હતું.

અંદ્રિયા ખીલી હતી. અંદ્રના તેજમાં આજે કાંઈ વિશેષ મધુરતા લાગતી, વિશેષ રાત્રિ જણાતી. આ ચિતલતા તો મારા જન્મમાં હું પહેલીજવાર અપ્પતો હતો.

નાનું હરિણુ બાગમાં આમતેજ દોડતું હતું. એકાએક એણે ચીસ પાડી. ધંકકતે હૃદયે હું ત્યાં દોડી ગયો. એના પગમાં એક કટિ વાગ્યો હતો, લોહી નીકળતું હતું. ધીમેથી મેં કટિ ખેંચી લીધી, પોતીવાનો છેડો ફાડી પાટો ખાંધો. એને ઉચ્છ્રી હું ધર તરફ વળ્યો. પુષ્પમંડપ પાસે આવ્યો. ત્યાં એક ઝીની આકૃતિ ઉભી હતી. ગત વર્ષનું ચિત્ર સ્મરણપટમાં દેખાયું. તેજ આ પુષ્પમંડપ હતો. આકૃતિ પણ તેજ હતી. ફરીથી પ્રશ્નોત્તર કરવાનું મન થયું.

મેં કહ્યું: “તમે મને જાળખો છો?”

તેણે કહ્યું: “હા, તમેજ આ ટીપાર્ટીના આપનારને?”

મેં કહ્યું: “હા, તમે જાણો છો કે મારી વિકૃતાનો અસ્ત થયો છે?”

તેણે કહ્યું: “હા, લોકોમાં તમારી વિકૃતાની વાતો થતી બંધ પડી છે.”

મેં કહ્યું: “તમે જાણો છો કે હું ચિત્રો આલેખતો નથી?”

તેણે કહ્યું: “હા, તમારાં ચિત્રો જ્ઞેવામાં આવતાં નથી.”

મેં કહ્યું: “તમે જાણો છો કે હું લગભગ નિર્વેન છું?”

તેણે કહ્યું: “હા, તમારી સંપત્તિ કીલુ થઈ ગઈ છે એમ વાતો સાંભળી છે.”

મેં કહ્યું: “તમે મને પરણશો?”

તેણે કહ્યું: “હા, તમારામાં હૃદય આવ્યું છે, સ્નેહની વૃત્તિઓ સ્ફુરી છે.”

મંડપની પાછળથી અવાજ આવ્યો, “સરોજ, તારામાં સ્નેહનું લોહચુબક પ્રગટ થયું છે.”

મને અવાજ પરિચિત લાગ્યો, જેકું હું તો મારો જુનો કોલેજનો મિત્ર.

હા. હા. લેડી. એમ. એ.

દિવ્ય આયનો.

૧.

દેવેન્દ્ર આયનો લાઇ બેસી રહેતો. પોતાના સૌંદર્યની છાયા નિહાળતો આયનામાં જોઇ વારંવાર મનમાં બોલતો “ મારા જેવું સૌંદર્ય હશે ? કોકોના સાગરો એના ઘર પાસે થઇ જતા. એ એમની સુંદરતા જોતો. પોતાની કાંતિ સાથે સરખાવતો, પણ એની સુંદરતા ક્યાં ? એ તો સૌથી સુંદર હતો. એના રૂપની જગતમાં બેડી નહતી.

એના આંગણ પાસે થઇ એક સાધુ જતો હતો. શરીર બેડોળ હતું. આકૃતિ ખરાબ હતી. અંગપર મેઘવર્ણી ઠાળાશ હતી. આંખો ઉડી અને નિસ્તેજ હતી. એને દેવેન્દ્ર જોતો. મનમાં વિચાર કરતો. આવા શરીર કરતાં તો મરવું વધારે સાફ. તે સાધુને પાસે બોલાવતો, કહેતો ‘ સાધુ ! આ શરીર તને કેમ જ્ઞાતું લાગે છે, એના કરતાં તો મરણને હું વધારે મ્હાઉં, બે મ્હાઉં સૌંદર્ય, આવી રમણીયતા ખીજે કાંઈ છે ? મ્હારા કરતાં વધારે સૌંદર્ય કાંઈ ખતાવશે ? ”

૨.

રાત્રિના દશ વાગ્યા હતા. દેવેન્દ્ર પલંગપર સુતો હતો. પોતાના સૌંદર્યનો વિચાર કરતો હતો. માથાપર એક તારાનો પ્રકાશ મીંચાઈ મીંચાઈ ઉઘડતો હતો. તારાનો પ્રકાશ વધતો ગયો. એક આકૃતિ નિકળી દેવેન્દ્રના પલંગપર ઉભી. દેવેન્દ્રને પૂછ્યું ‘ દેવેન્દ્ર, શાનો વિચાર કરે છે ? ’ દેવેન્દ્રે કહ્યું ‘ મ્હારા સૌંદર્યનો, મ્હારા જેવું સૌંદર્ય વિશ્વમાં હશે ? ’

તે આકૃતિએ કહ્યું : ‘ હા, લે આ આયનો. ’

દેવેન્દ્ર જોવા લાગ્યો. તે આકૃતિએ પૂછ્યું : ‘ દેવેન્દ્ર, શું જુએ છે ? ’ દેવેન્દ્રે કહ્યું : ‘ એક મનોહર દેહ, મ્હારા રૂપથી ચઢીયાતું લાવણ્ય. ’ તે આકૃતિએ પૂછ્યું. ‘ દેવેન્દ્ર ! તું એને ઓળખે છે ? એ ત્હારો કદરૂપી સાધુ. ’ દેવેન્દ્ર વિસ્મયમાં તક્લીન હતો.

‘ દેવેન્દ્ર ’ ને આકૃતિએ કહ્યું : ‘ ત્હાં રૂપ ત્હારે જોવું છે ? જો એ આયનામાં, દેવેન્દ્ર જોવા લાગ્યો. તે પુરો પૂછ્યું : ‘ દેવેન્દ્ર ! શું જુએ છે ? ’ દેવેન્દ્રે કહ્યું : ‘ એક રાક્ષસી બમાનક પિશાચી મૂર્તિ ! ’ તેણે કહ્યું : ‘ દેવેન્દ્ર તે તું છું ’ દેવેન્દ્ર બપડ્યો. ‘ આ દેહ કરતાં તો મરવું હજારગણું સાફ. ’

૩.

આજ આર વર્ષ થયાં છે. રાત્રિના દશ વાગ્યા હશે. નદીના કાંઠે એક નાની પહોંટ્ટી હતી. જમીનપર એક જટાધારી પુરુષ સૂતો હતો. શરીર કૃશ હતું, મુખપર શાંતિ છતાં સૌંદર્યની રેખા પણ નહતી. વિચારમાં તન્મય લાગતો હતો. પહોંટ્ટીના છાપરામાંથી તારાના કિરણો ઉતરતા હતા. એકાએક કિરણોમાં રૂપ પ્રગટ્યું. પ્રકાશમાંથી પ્રકાશમયી મૂર્તિ નીકળી. યોગી પાસે આવી. તેણે કહ્યું ‘ દેવેન્દ્ર ! મ્હને ઓળખે છે ? ’ યોગીએ ઉત્તર આપ્યો ‘ કોણ ! મ્હારી પૂર્વાવસ્થાનો દિવ્ય પુરુષ ? ’ તેણે જવાબ આપ્યો ‘ હા, દેવેન્દ્ર ! તું શાનો વિચાર કરે છે ? ’ દેવેન્દ્રે કહ્યું ‘ મ્હારી કુરૂપતાનો, એ કુરૂપતાથી મરવું વધારે સાફ. ’

તેણે કહ્યું : ‘ દેવેન્દ્ર, ત્હાં સાચું સ્વરૂપ જોવું છે ? આર વર્ષના તપનું તેજ અવલોકવું છે ? જો આ આયનો. ’

દેવેન્દ્ર જોવા લાગ્યો ‘ એક પવિત્ર દિવ્ય સૌંદર્ય અનુપમ લાવણ્યની તેજોમયી મૂર્તિ. ’

દેવેન્દ્રના હૃદયમાં હર્ષના પૂરો આવ્યાં, દિવ્ય પુરુષ તરફ નજર રેંડી, દિવ્ય પુરુષ ન હતો, માત્ર તારાનું તેજ છાપરામાંથી ટપકતું હતું.

હા. હા. જોશી, એમ. એ.

પતિ આજ્ઞાનું ઉલ્લંઘન.

૧.

શિરીષ અને રેણુકાનું ગૃહજીવન સુખમય હતું. શિરીષે નવી વક્રીલાત શરૂ કરી હતી. હજી ખરેખર વક્રીલાતમાં પ્રતિક્ષા પડી નહતી, પરંતુ એનાં બુદ્ધિ અને જ્ઞાનની છાપ લોકોના મગજ પર પડી હતી; અને એને શરૂઆતમાં પણ થોડા થોડા કેસો મળતા.

રેણુકાનો સ્વભાવ માયાળુ, હસમુખો અને ઉદ્યોગી હતો. નિરાજમાં બહુ વિદ્યા સંપાદન કરી નહતી છતાં વિદ્યાનું પતિના સમાગમ પછી વિદ્યા પ્રત્યે અનુરાગ થયો હતો; અને નવરાશના વખતમાં પુસ્તકો અને માસિકો રસથી વાંચી જ્ઞાન વધારવા હમેશ તત્પર રહેતી.

શિરીષ અને રેણુકાના દંપતિ જીવનમાં સ્નેહની ઉંચાણો મીઠો, કામળ પ્રકાશ ઉગ્યો હતો. માત્ર કોઈ વખત જ્યારે રેણુકા હકીલી થતી ત્યારેજ વાદળની સ્થામ છાયા, આ ઉંચાણ પ્રકાશ પર આછો પટ પાથરતી.

૨.

આજે આવજુ માસનો સોમવાર હતો. આવજુ માસનો સોમવાર એટલે ગામ ખડારના નીલકંઠ મહાદેવના મંદિરે લોકોની મોટી દડ થતી. દેવદર્શનના લાભ ઉપરાંત આસપાસની લીલી મનોહર ભૂમિની અને વનદેવતાના હિંચતા લતાકુળોની શોભા પણ અહીં અસાધ્ય હતી. સૌંદર્ય રસિકો, આ સૌંદર્યને પૂજવા-અર્ચાણુ બકતો પ્રભુને નમવા-એમ જુદા જુદા ઉદ્દેશથી માણસો આ પ્રદેશ તરફ ફરવા આવતા; અને ઘડી બે ઘડી અંતઃકરણની ચિંતા વિસરતા.

રેણુકા પણ આજે નીલકંઠ મહાદેવના દર્શને જવા વિચાર કરતી હતી. પાસે એક પડોશજુ પોતાના સંસ્કાર રહિત વિચારોથી, એના વિચારને ઉત્તેજન આપતી હતી. એટલામાં શિરીષ કોર્ટમાં જવા મેડીએથી ઉતર્યો. આજે એને કોર્ટમાં એક કેસ હતો.

રેણુકાએ પૂછ્યું, ‘આજે નીલકંઠ મહાદેવ જવું છે તે જઈ ને?’

શિરીષે હસતાં હસતાં કહ્યું: ‘તમારા ઘરમાં ઈશ્વર છે તેને તો પૂજો; આજે વળી ત્યાં જવાનું ગાંધી મન થયું?’

રેણુકાએ હસતાં હસતાં જવાબ આપ્યો, ‘જ્યારે ઘરના ઈશ્વર મુકી બહાર જતા રહે, ત્યારે મહેશ્વરને પૂજવાનું પડે.’

શિરીષે કહ્યું: ‘ત્યારે, આજે જતાં નહિ, આવતે સોમવારે હું પણ સાથે આવીશ. આપણે સાથેજ મહેશ્વરને પ્રસન્ન કરીશું.’

રેણુકાને તો આજેજ જવું હતું. એને આ વિચાર રૂચ્યો નહિ. મ્હેરાપર ગાંધી પચસ ગાંધી. કાંઈ પણ જવાબ આપ્યા સિવાય ઘરના કામમાં લાગી ગઈ. રેણુકાના મનમાં તો હજી એજ વિચારમાળા આસતી હતી. ‘મ્હેને ના કહી, આટલી નજીક બાબતમાં પણ મ્હારી ધ્રુજ નહિ, એમનો મ્હારાપર આટલોજ રૂનેહને?’

શિરીષ કોર્ટમાં ગયો. પડોશજુ મુંગે મ્હેંએ રેણુકાના મ્હેરાની રેખાઓ ઉકેલતી હતી. પડોશજુ બોલી: ‘રેણુકા બ્હેન! એ તો પુરોનો સ્વભાવ પક્યો; સ્ત્રીઓની ગમે તે બા-

ખતમાં એમના મ્હોંમાંથી હા, નીકળતીજ નથી. તમે તમારે આવજોને, આપણે બધા જઇશું અને વળી એમને ક્યાં ખબર પડવાની હતી કે તમે ગયાં હતાં ?'

રેણુકા આખરે સ્ત્રી હતી. શિરીપપર સ્નેહ છતાં શિરીપનું હૃદય ઓળખતી છતાં-એક પડોશણ પોતાના ઘરમાં પોતાનું કશુંય ચલણ નથી એમ પહાર વાત કરે, એ ગમ્યું નહિ. 'શિરીપ જાણશે તો પોતાના માટે શું ધારશે ?' એ વિચાર આવતો. 'પણ એ શી રીતે જાણવાના હતા; એમના આવતા પહેલાં તો ઘેર આવતી રહીશ.' આવા ખોટા સાન્ત્વનથી વિચારને ઘાંધી રાખ્યો. નિલકંઠ મહાદેવ જવાનો કરાવ થઇ ગયો.

૩.

આકાશ સ્વચ્છ હતું, વર્ષાઋતુ છતાં મેઘના આજ આજ ધોળા રૂના ઢગંલા સિવાય આકાશની ભૂરી ગહનતામાં કશું જણાતું નહિ. રેણુકા અને જે ત્રણ સ્ત્રીઓ નિલકંઠ મહાદેવ જવા નીકળી.

લગભગ અર્ધો રસ્તો ખૂટ્યો હશે. શહેરની સીમ 'ઝોળંગતાં, વનની પ્રતીતિ કરાવતી લીલી જુલુધટાની હાર બાજુના ક્ષેત્રને છાયા ઢાળતી ડોલતી હતી. કોક કોક આમ્રકુંજમાંથી મોરના રણુકારા ઉપત્ત થઇ આસપાસના પ્રદેશમાં શમી જતા હતા.

એકએક પવન જોસજોર વાવા લાગ્યો. જુલુની શાખાઓ હર્ષથી ઉન્નત બની હોય તેમ ઉછળી ઉછળી ખીજ શાખા સાથે તાળી લેવા લાગી. આકાશની સ્વચ્છતા પર સ્થામતા ફરી વળી. ગહન નભોમંડળનો ઈંદ્ર અને વૃત્તની યુદ્ધ ગર્જનાનો પ્રચંડ નાદ દિશાઓ ફાડી ફાડી પૃથ્વીપર બ્યાપી ગયો. વર્ષાદની બાણધારા પણ પૃથ્વીપર સખ્ત જોરમાં પડવા લાગી.

રેણુકા અને સાથેની સ્ત્રીઓ ખીકથી ધુન્જવા લાગી. વર્ષાદના પ્રહારથી અચવા કાંચે તેમ ઝાડનો આશ્રય લેવા આમતેમ દોડી ગઇ.

પાસે એક બાવાની પર્ણકુટી હતી. રેણુકા પલંગતી પલંગતી પર્ણકુટીના છાપરા નીચે લપાઇ ઉભી રહી. એક બાવળની શળ દોડતાં પગમાં પેડી હતી. થોડી વેદના થતી હતી. અંદરથી લોહી પણ બહારું હતું. જોવો કાંટો કાઢવા પગ ઉઘો કરે છે, તેવામાં એક કાળો સાપ પાસેના ઝાડની બખોલમાંથી દોડતો આવતો જોયો. રેણુકા બહુજ બહીની, ભયથી ચીસ પાડી દોડી. પાસે એક ભાંગ લસોટવાની પથ્થરની શિલા પડી હતી. તેનાપર પડી, બેશુદ્ધ થઇ ગઇ. કપાળમાં સખ્ત વાગ્યું હતું. લોહીની ધારા એક લાલ રંગની રેખા હોય તેમ આસપાસના વર્ષાદના જળમાં થોડી ફાણ ટકી જળમાં ડુબી જતી હતી.

૪.

દોઢ બે માસના મંદવાડ પછી રેણુકામાં આજે ફરવાની શક્તિ આવી છે. આ મંદવાડ-માં શિરીપે બની શકે તેટલી રેણુકાની સેવા કરી હતી. પ્રભુ કૃપાથી રેણુકા બચી ગઈ હતી.

આજે શરદપૂર્ણિમા, હતી. આકાશમાં ચંદ્રની ધવલ મૂર્તિ પૃથ્વીનો આનંદ જોવા નિકળી હોય તેમ પ્રસન્ન મુખથી પૃથ્વી તરફ દૃષ્ટિ કરતી પ્રયાણ કરતી હતી. શિરીપ અને રેણુકા અગાશીમાં ચંદ્રિકાનો, સાંત, તેજોમય આનંદ લેતાં એકાં હતાં. રેણુકાના કપાળમાં ઘાતું ચાકું હજી રહ્યું હતું. ચંદ્રિકાના પ્રકાશમાં એના સદેહ મુખપર કાળા લીટી જેવું લાગતું હતું. શિરીપ એના સામું આશ્રયથી જોઇ રહ્યો હતો.

રેલુકાએ પૂછ્યું: 'તહમે મહારા મહેરા સામું જોતા જોતા કાંઈ ઉંડા વિચારમાં પડ્યા હો એમ જણાવો છો નહિ?'

શિરીષે ઉત્તર આપ્યો, 'તહમારા કપાળમાં એક કાળી લીંટી જણાય છે. તમે બૂલ બૂલમાં ત્યાં મેશવાળી આંગળી અડકાડી નથી ને?'

રેલુકાએ કપાળ લોહ્યું; કાળી લીંટી હજી ત્યાંજ હતી. શિરીષે કહ્યું 'હજી એ રહ્યું, બમરની સ્ટેજ ઉપર.'

રેલુકાએ હાથ લીંટીપર મૂક્યો, સ્હેમજી ગઈ; શરમાતી શરમાતી બોલી, 'એ તો આરા ભંગનું કલંક.'

શિરીષ હસ્યો, રેલુકા શરમાતી શરમાતી અગાશીના પથ્થરના આંક ગણતી હતી.

લ. હ. જોશી, એમ. એ.

હિંદની આર્થિક સ્થિતિ અને દેશી કારીગરીને ઉત્તેજન.

આગાહના વખતમાં આપણા આ ભારતવર્ષમાં રામ, દુષ્યંત, વિક્રમ, બોજ વગેરે પ્રગ્નપાલ રાજાઓ રાજ્ય કરતા હશે. વળી આ ફલદ્રુપ દેશમાં વણાતાં કપડાં છેક યૂરોપખંડ સુધી વખણાતાં હશે. તેના બહેળા વ્યાપારથી દેશ દેશનું દ્રવ્ય તણાઈ આવતું હશે. જે વખતે તરેહ તરેહના મથાલા કરીઆણું અને ખીજ મોંધી ઉપયોગી ચીજો જથ્થાબધ પરદેશમાં જતી હશે તે વખતે આ રળીઆમણા દેશમાં આવી રહેલાં શહેરો કેવાં આખાદ હશે અને લોકોની સામાન્યપણે સ્થિતિ કેવી સારી અને આખાદ હશે. જેમણે અયોધ્યા, સુરત, ખંભાત, બક્રમ, દોહદી, મુશીરાખાદ એવા અસલી શહેરો વિશે સાંભળ્યું હશે. જેમણે ખાટણના બંકારો ને ખડીએરોને નજરથી જોયા હશે જેમણે આપ્ત, પાલીતાણા, ગીરનાર, વિગેરે જૈન મંદીરો જોયાં હશે, જગતશેઠની સમૃદ્ધિ વિચારી હશે, જેમણે આ દેશની દોલત વિશે પરદેશીઓની અદેખાધને લાલચ વિશે સાંભળ્યું હશે, જેમણે સોમનાથ મહાદેવની મૂર્તિમાંથી મહમદ ગીઝનવીને મળેલા અખૂટ ખજનાનો અસંદેહ કાઢી જોયો હશે. નાદીરશાહ, અહમદશાહ, અમદેઅલી, મહમદ ધોરી, તૈમુર લંગડો વગેરેને હિંદમાંથી ધન લઈ ગયા તેનું અનુમાન કાઢી જોયું હશે, તેમની જરૂર ખાત્રી થવી જોઈએ કે અસલના વખતમાં આપણા દેશની આખાદી ઘણી વધારે હોવી જોઈએ.

પરદેશીઓની સ્વારીઓ થવાનું મોટું કારણ આપણા લોકોનું કુસંપ અને જોડે સમૃદ્ધિ પણ હતું એમ જણાય છે. તે કાઠમાઠ ને આખાદી અત્યારના વખતની જોડે સરખાવતાં દરેક સ્વદેશ પ્રેમીનું કાળજી બળ્યા વગર રહે નહિ. એ કાઠમાઠ ને આખાદી ક્યાં ગયાં અને કેમ ગયાં તેનો દરેક સમજી માણસે ચત્ત કરવો જોઈએ. દેશના લકાચક યોદ્ધામાં કુસંપનું ખીજ શેપાતાં તેમનામાં ને ખીજ વર્ણોમાં ફૂંડેલું ને અચાનતાનો પ્રવેશ થતાં આ પવિત્ર જમીન ઉપર પરદેશીઓનાં પગલાં આવતાં લક્ષ્મી ને વિદ્યા એ બંનેએ સાથે કુચ કરવા માંડી. વળી લોકોએ પોતે પોતાની કારીગરીમાં જમાનાને અનુસરતો ફેરફાર કર્યો નહિ. અમારા બાપ-દાદાઓ આવા હતા ને તેવા હતા એમ વાતો કરતા પણ પોતે તેવા થવાનો પ્રયત્ન કરતા નહોતા. જેમ વર્ષો જતાં જાય તેમ કાળને અનુસરતો ફેરફાર કરવો જોઈએ તે ક્યો નહિ.

એ પણ પડતીનું કારણ છે. જેમ સ્ત્રીમાં વધારે રૂપ તેમ તેની આખર લૂંટાવાની ધાસ્તી વધારે. તેજ પ્રમાણે આ ધનાઢય અને સુશોભીત દેશને લૂંટી, લગડી, બેહાલ કરવાની આ-તુરતા રખડતા ને ગરીબ પરદેશીઓમાં બેસળાઈ ઉત્પન્ન થઈ.

તે બેરાવર ને ઋતુની પુરૂષોએ સુકુમાર અને આનંદી હિંદુ પુત્રો ઉપર વારે વારે હુમલા કરી તેમને બલહીન કર્યા, તેમને નષ્ટ કર્યા, તેમનાં પવિત્ર ધાત્રો બદલ કર્યા અને બ્યાંધી મળ્યા આવ્યું ત્યાંથી અગણીત દ્રવ્ય ઉપાડી ગયા. આ પ્રમાણે લૂંટાતા છતાં હિંદુ-સ્તાનમાં કારી જખમ લાગતો નહોતો, કારણ કે આખા હિંદુસ્તાનની ફળદ્રુપ ભૂમી સારી રીતે પુરી પાડતી પરંતુ પાછળથી પરદેશીઓને દેશ પચાવી પાડવાની દાદ સલામતી અને અંતે તેઓ દેશના ધણી થઈ પડ્યા. આ પ્રમાણે તે રાજ્યો થર પડવાથી દેશની દોલત બહાર જતી અટકી. પણ એથી સાંસારિક, ધાર્મિક અને રાજકીય સ્થિતિ બગડતી ચાલી. આ પ્રમાણે સુસલમાનોની ધુસરીએ બેઠાતાં ધર્મ, સુખ, વિદ્યા ને કારીગરી એ સૌને કારી જખમ લાગ્યો. સુસલમાનો પછી આ દેશની લગભગ આપણા અંગ્રેજ સરકારના હાથમાં આવી. એ શાણી ને સુધરેલી સરકારથી અગાઉના જેવી સ્થિતિ આવશે એમ લોકો આશા રાખવા બેઠા. અંગ્રેજ સરકારના રાજ્યથી જૂલમ ઘટ્યો, દેશમાં સુલેહ શાંતિ પ્રસરી, થોડે થોડે વખતે લોકોને શાન આપવાનો અને હાલત સુધરે તેવા પ્રયત્નો પણ પરમાર્થી અને ન્યાયી અમલદારોની મહેરબાનીથી થવા લાગ્યા. અંગ્રેજ સરકારના રાજ્ય જેવું સુખ આગળ એક પણ રાજ્ય તરફથી મળ્યું નથી અને એ રાજ્યથી હિંદુ લોકોને અવાપિ સુધી સુખ ને નિવૃત્તિ મળ્યાં છે. આવાં સુખો ને નિવૃત્તિ મળવાથી આપણે હવે આપણી કંગાળ સ્થિતિ સુધારવા તરફ લક્ષ આપવું જોઈએ પણ તે કરવામાં લોકોની વૃત્તિ પગલ છે. ના-મદાર સરકારે આપણા લોકોને રાજ્ય કારભારમાં સારા દરજ્જાની નોકરી આપી તેમજ નાની પણ આપી, પણ નોકરી કરનારાઓમાં પોતાના દેશ તરફની લાગણી ધરાવનારા કન-ચિત્તજ હોય છે. હાલના સમયમાં બીજા દેશોની કારીગરીની ચીજો અને આવી શકે છે તે સગવડ આપણી સરકારે કરી આપી કારણ કે લોકો તે કારીગરી જોઈ પોતે પણ કળા-વાન થવાનો પ્રયત્ન કરે. પણ આપણે આપણાપણું ના વિચારી દેશની કારીગરીને રસ્તામાં રાખી બિદેશી વસ્તુઓના દાસ બન્યા ને આવી ખરાબ દશાને આપણે હાથે આવકાર આ-પીને બોલાવી. હિંદમાં નામદાર સરકારે સુલેહ શાંતિનો મોટો લાભ આપ્યો તે એ માટે કે આપણે તે વખતમાં ઉદ્યોગ ને સહુગુણોને વધારીએ પણ સલામતીનો વખત આગસુ, વ્યસની ને હોટલમાં વટલી વંડી જવામાં કર્યો. બધી ન્યાતોને તોડી નાખવા, વિધવા વિવાહ કરા-વવા, એવી ગરબડો કરી આવો સુલેહ શાંતિનો વખત અથોચ્ય રીતે વાપર્યો અને ખાન-પાનમાં દિવસે દિવસે નીચ બની તનથી, મનથી ને ધનથી ખૂબાર થયા. નામદાર સરકારે લોકો પોતાનો કારભાર પોતાને હાથે કરે તે વાસ્તે આપણને સ્થાનિક સ્વરાજ્ય આપ્યું તેમાં આપણે બીજું કંઈ નહિ પણ પ્રજાને ખોટા એથઆરામ ને કરના વધારાનેજ વારસો આપ્યો. વળી કેંસીલોમાં ને વડી ધારાસભામાં કેંસીલરોએ પોતાના દેશનો વિચાર કર્યા વગર દેશને નુકશાન થશે કે ફાયદો થશે તેનો વિચાર કર્યા વગર ધસારાખંધ કરાવો પસાર કરવામાં પોતાની હુશિયારીનો ઉપયોગ કર્યો.

આવી રીતે નામદાર સરકાર ઉચ્ચ ધારણાથી આપણને ઉચ્ચ સ્થિતિમાં લાવવાને પ્રયાસ કરે ત્યારે આપણે તેનો આવી રીતે ઉપયોગ કરીએ છીએ. નામદાર સરકારે, આપણને વધારે

સવળ પડે તે સાર વેપાર રાજગારના સત્તાવાર આંકડા પ્રસિદ્ધ કર્યા ત્યારે આપણે આપણું પોતા ગુમાવી તેના બાવ ઉપર સદા કરવા માંડ્યા. આવી રીતે આપણે દિવસે દિવસે ખરાબ થઈએ છીએ. ભારતવર્ષનું હીત દેખાદેખી કામ કરવાથી થશે નહિ પણ પોતાની શક્તિ, પુરપાઈ વગેરે બધાનો વિચાર કરી ધીમે ધીમે આગળ વધવું જોઈએ.

હવે આપણે દેશમાં વસતી દરેક જાતના લોકોની સ્થિતિ તપાસીએ ને પછી કેવી રીતે સુધરી શકે તેનો વિચાર કરીશું. દેશની પ્રજાનો મોટો ભાગ ખેડૂતવર્ગ દેશને પોપણુ કરનારો, દેશની આબાદી વધારનારો અને નામદાર સરકારને મોટી ઉપજ કરી આપનારો વર્ગ છે. તે લોકોમાંના ધણીખરાની હાલત દયા ઉપજવા જોગ છે. બિચારા અહોરાત માથાતોડ મહેનત કરવામાં ગુજરે છે. ચોમાસાની વરસાદની ઝડીઓ પડતી હોય તે વખતે તેઓ તેમનાં ઐરી છોકરાંઓ અડધી નજી અવસ્થામાં અડધા ભૂખમરા સાથે પલળતાં શરીરે પોતાના ખેતરમાં હળ હાંકતાં, ખાંતર પૂરતાં, રોપણી કરતાં અને નીંદતા (વાટતાં) હોય છે, આસો મહિનાના ગરમ તાપમાં ઉધારે અગે અનાજની કાપણી કરતાં કે લણતાં જેવા-માં આવે છે અને શીયાળાની કડકડતી ટાઢમાં પોતાના ખેતરમાં ખીજતારની વાવણી સાર મહેનત કરતાં જેવામાં આવે છે. આ પ્રમાણે ટાઢ, તડકો ને વરસાદની દરકાર કર્યા વગર વર્ષનો મોટો ભાગ અસલ મહેનત કરવામાં ગુજરે છે. આટલું કરવા છતાં તેઓને પેટભરીને ખાવાનું મળતું નથી. મોસમમાં ધાન્યના ટગલા જોઈને રાજ થાય છે પણ તેમની ખુશાલી યોગ્ય વખતની છે. એમ તેઓ સંમંજતા નથી કે તમો રૂપિયા ધીરનાર તમારા શાહુકારોના એક જાતના ગુલામ સરજોલા છો. તમારી મહેનત તેમની મોજમજાહેને માટે છે અને જે કાંઈ હલકી જાતનું અનાજ તમારા વાસ્તે રહે ને જયે તે ઉપર તમારે ગુજરાન કરવાનું છે. તમને જોનારોને વેપારીઓ અનેક રીતે ઠગી જાય છે તેથી તમો તેઓના કરજમાં હમેશના કુમેલા છો. તમારું અનાજ કોઠીઓમાં દાટી દો તે અગાઉ તેઓ ટગલેથીજ બધું ઉસરડી જાય છે. વળી લેણદારોનું મન તમો મહો ગુશીયતે મનાવી પણ ન રહ્યા હોતા નથી તેટલામાં સરકારનો તકદો થાય છે. સરકારને વખતસર રોકડા રૂપિયા જોઈએ છે. માટે તે તમારે ભારે બ્યાજથી કાઢી લાવવા પડે છે અથવા ઈંગી જાતનું અનાજ ચોડું રહ્યું હોય તો ગમે તે ભાવે વેપારીને વેચી દેવું પડે છે. આથી તમારી કોઠીઓ ખાલીજ રહે છે. સારામાં સારા ધર્મ ને સારામાં સારી કમોદ ચોડા દિવસ ચાલે તેટલું રાખવાને તમો તેમને કહો—અરજ કરો તોએ પણ તે કંડોર હાથના કાંઈ પણ ગણ-કારતા નથી. કદાચ તમો સંતાડી દો તો કોઈવાર તે લોકોનો માર પણ ખાવો પડે છે. સારા ધર્મ ને સારા ચોખ્ખા એ કંગાલ ખેડૂતોનું અસલ મહેનતનું ફલ છે પણ તેનો ઉપયોગ કરવાને શક્તિવાન થતા નથી પણ તેમનો ચોડા ઉપર તો જરૂર હક છે તો પણ બિચારા ખેડૂતો હલકી જાતનું અનાજ વર્ષ ચાલે તેટલું રહેવા દે તો તેઓ નારાજ થતા નથી કારણ કે ઉપલા વર્ગ જેવો તેમનામાં શોખ નથી અને હલકી જાતના અનાજથી પણ ચલાવે છે પણ તેઓ બિચારા ધણા અગાન હોય છે. હલકી જાતનું અનાજ જે કોઠીમાં રહ્યું હોય તો તેઓ ધારે કે કુખેર બંડારીનો બંડાર કદી પણ ખૂટવાનોજ નથી એમ પોતાને ધારે છે. જે તેઓ છૂટથી વાપરે છે અને દરેક ચીજ ખીચારાઓને દાણા સાટે લેવી પડે છે અને ધણું તેઓ માગણોને દાણાજ આપે છે. આ પ્રમાણે હોળી આવતાં સુધી તેઓનાં હાંધાં કુસ્તી કરવા માટે છે. વળી એવી કહેવત છે કે ‘આવી હોળી પરવાર્યા ઈળી’ તેનો

દેખીતો અર્થ કામથી નવરા પડ્યા તેમ થાય છે પણ ગર્ભાત અર્થ તેઓની પાસે ઉદરપો-
પણનાં સાધનો ખૂટ્યાં તેવો થાય છે. ઉનાળાની સરખાતથીજ ધણાખરાની હાલત આવીજ
રીતની હોય છે. પછી તેઓને કરજો નાણાં લાવવાં પડે છે તે વખતે શાહુકારો તેઓને
ધણા પગલે છે અને જે વ્યાજ માગે તે વ્યાજે નાણાં તે ગરીબ લોકોને લાવવાં પડે છે.
આવી રીતે તેઓ ધણીજ દુઃખી જીવંતી ગુજરે છે. વળી લેણુદારો સરકારના ગણવર્ધની
સુદતને લીધે તેઓ તુરંતજ ગણ વર્ધની અંદર જો દુકાળને લીધે નાણાં ન બરામ તો તેઓ-
ના ઉપર દાવાઓ કરે છે ને જમિઓ મૂકાવે છે, અને તેઓની પાસેથી લેણું, વસુલ કરે છે.
આ પ્રમાણે ખેડુતવર્ગની સ્થિતિ ધણી કંઠંગી છે.

હવે આપણે મજુરો ને કારીગરોની વાત કરીએ. ધણીવાર મજુરોની ને કારીગરોની રોજી
ઉપર આખા દેશની આવકનો અડસટો કરાય છે જેમ રોજીના દર બારે-તેમ લોકોની સામા-
ન્યપણે સ્થિતિ સારી હોય તેમ અટકળ કરાય છે. નવા વેપારના કારખાનાને કામ વધારે
તેમ રોજીના દર વિશેષ. આ વાત સિદ્ધ છે. આપણા દેશના મજુરોની સરાસરી ત્રણથી ચાર
આના મળે છે અને મોટા શહેરોમાં પાંચથી છ આના મળતા જેવામાં આવે છે. (અપૂર્ણ.)

શા. ચંદુલાલ ગોકળદાસ, મુ. અમદાવાદ.

શ્રી મહાવીરપ્રભુની જયંતિ પ્રસંગે શિક્ષાવચનો.

૧. જીવનની એક ક્ષણ કરોડો સોના મહોરોથી પણ ખરીદી શકાતી નથી. તેને વ્યર્થ
શુભાવવા જેવી બીજી કંઈ નુકસાની છે ?

૨. સદ્વિચાર સદ્ભાવનો સહોદર છે, આનંદની કીમત આવતી કાલથી ડગલ છે. આજે
અને તે કાલ ઉપર રાખો નહિ.

૩. વખત કંદરતનો ખળતો છે, ઘડી અને કલાકો તેની તીજેરીઓ છે, પળો કે ક્ષણો
તેના કીમતી હીરા છે, કાલ્યા માણસો કીમતીમાં કીમતી હીરાને શુભાવવા કરતાં એક પળને
વ્યર્થ શુભાવવામાં વધારે નુકસાની સમજે છે.

૪. જ્ઞાન અને વિવેક ખરી આંખો છે, એના વિના માણસ છતી આંખે આંધળો છે,
તે ખાણમાં પડે તેમાં નવાઈ શું ?

૫. ડોક્ટર, બેરીસ્ટર કે પ્રોફેસરની ડીગ્રી મેળવવામાંજ કેળવણીના હેતુ પુરો થતો નથી,
પણ જાહેર સેવા જનવવામાં અને આત્મશ્રેય સાધવામાં તેનો ખરો હેતુ પાર પડે છે. ખરી
રીતે જેનાથી મન મારતાં શીખાય તેજ ખરી કેળવણી.

૬. જે માણસ પોતાની ધ્વજાને કાચુમાં રાખી શકે નહિ, તે જીવનની મુશ્કેલીઓ
દૂર કરી વિજય મેળવી શકે નહિ.

૭. સમાનસેવા અને દેશસેવા એ ઉત્તમ છે પણ આત્મસેવા એ સર્વથી ઉત્તમ છે,
કેમકે જગતનાં સર્વ પ્રાણીઓને આત્મવત ગણે, પરધન પરચરસમ ગણે, અને પરસ્પ્રી માતા
તુલ્ય માને, તેનાથીજ આત્મસેવા થઈ શકે છે.

૮. પ્રથાસાની ધ્વજા રાખો નહિ પણ પ્રથાસા થાય તેવાં કાર્યો કરો, કીર્તિ સત્કાર્યજ
સાધેજ રહે છે.

૯. જો તમારે મોટા ચતુર હોય તો પ્રથમ નાના બનો, ઉડા પાયો નોખ્યા વિના મોટું મકાન ચણી રાકાતું નથી.

૧૦. મોટાઈનું માપ ઉમરથી કે શ્રીમંતાઈથી નહિ પણ અક્ષયથી કે ઉદારતાથી થાય છે. માટે ડાહ્યા અને ઉદાર બનો.

૧૧. તલવારની કીમત આનથી નહિ પણ ધારથી થાય છે તેમ માણસની કીમત ધનથી નહિ પણ સદાચારથી થાય છે.

૧૨. વેર સેવું એ હલકાઈનું કામ છે; ત્યારે ક્ષમા કરવી એ મોટાઈનું કામ છે; વૃક્ષો પથ્થર મારનારને પણ ફળો આપે છે.

૧૩. વાદળાંઓ વરસે અને વૃક્ષો ફળે ત્યારે નીચે નમે છે, તેમ સમૃદ્ધિ પામ્યા પછી વધારે નમ્ર બને તેજ સંજ્ઞાન ગણાય.

૧૪. વરસાદ માંઝા વગર વરસે છે તેમ સંજ્ઞાનો માઝા વગર પોતાની સમૃદ્ધિ પરોપકારનાં કામોમાં ખર્ચે છે.

૧૫. મોટી પદવીએ ચઢ્યા પછી ગરીબોના ઉપર દયા ન રાખે તેજ શેતાન, શેતાનના ઉપર કાંઈ શીંગડાં ઉગતાં નથી.

૧૬. સખાવત સ્વર્ગની કુંચી છે અને દયા ખાનદાનીનો ખજાનો છે, પથ્થર જેવા હૃદયની સાથે ખાનદાની રહેતી નથી.

૧૭. નદીનું પાણી અસલ સમુદ્રમાં ભળે છે, તેમ દાન આપનારની દોલત પાછી વ્યાજ શીખે દાતાનેજ ભળે છે.

૧૮. હુકમને ખલે પણુ બલાઈ કરે અને અપકારીનો પણુ ઉપકાર કરે તે ખરો સત્યરૂપ સમજવો.

૧૯. ચડતીમાં ગર્વ ન કરે, પડતીમાં ખેદ ન કરે અને શર્ણુગતનો કદી પણ ત્યાગ ન કરે, તેજ મોટો માણસ.

૨૦. સાંભળે કે મહણુ કરે તેનેજ શીખામણુ આપવી સારી, મૂર્ખને શીખામણુ આપવી તે સર્પને દુધ પાવા બરાબર છે.

૨૧. બીજાને કપકો આપો તેજ અવગણુ પોતાનામાં હોય તો પ્રથમ પોતાનો અવગણુ દૂર કરવો, પછી બીજાને કહેવું.

૨૨. ચોર, બિચારી, ધર્મદ્રોહી, રાજદ્રોહી, માણસથી હમણે દૂર રહેવું, તેમની સોબત પાપમાલીમાં ઉતારનારી છે.

૨૩. અનેક યુદ્ધોમાં જીત મેળવનાર યોદ્ધા કરતાં મનોરાજ્ય ઉપર જીત મેળવનાર મોટો યોદ્ધા ગણાય.

૨૪. શ્રીમંતા અને ત્યાગીઓને સંતોષમાં જે સુખ મળી શકે, તે સુખ બીજા કોઈ પણ જીવમાં મળતું નથી.

૨૫. ધનમાં, મોજશોખમાં અને ખાવા-પીવામાં સંતોષ રાખવો, પણ ગાનમાં, દાનમાં અને ધર્મમાં સંતોષ ન રાખવો.

૨૬. જેનાથી દુખ મટે તેનીજ પાસે હૃદય ખોલવું, જેની તેની પાસે હૃદય ખોલવાથી માણસની હલકાઈ થાય છે.

૨૭. અરીણું કરતાં કરજ વધારે ઝેરી છે, અરીણુ ખાનારનેજ મારે છે; ત્યારે કરજ દીકરાના-દીકરાને પણ મારે છે.

૨૮. ઉત્તમ પુસ્તકો સત્સંગ નેટલું કામ કરે છે, ત્યારે ખરાબ પુસ્તકો સત્સંગની સારી અસરને હુસી નાખે છે.

૨૯. ધર્મનું મૂળ વિનય છે; કપટથી નહિ પણ ખરા દીલથી વડીલો, સન્નનો અને ગુરુઓનો વીનય સાચવવો.

૩૦. ઉપકારીનો ઉપકાર હુલી જનારમાં માણસાધનો ગુણ રહી શકતો નથી. પશુઓ પણ ઉપકારનો ખદલો વાળે છે.

૩૧. અંદર અંદર લડોમાં, પ્રભુને પગલે ચાલો.

(કા. યા. ઉપરથી મોકલનાર પોપટલાલ કેવળચંદ્ર શાહ, અમદાવાદ.)

કાવ્યકુંજ.

ઉત્તમ જીવનને કારણે.

હો હોય સરવરનું સલિલ શ્લેષાયાલુઃ પણ તે પરે—

ખીલી રહેલાં અમલ કમલોનો અનાદર કો કરે ?

“શ્લેષાયાલુ” નિર્મળ વસ્તુને લાંચળ લગાડી ના શકે.

ઉત્તમ જીવનને કારણે અનુકરણ સદ્ગુણનાં ધટે. ૧.

કંટક દીસે સૌન્દર્ય ને માણ્યેભર ગુલ-છાંડવે,

કાણે કહ્યું કે પાપ છે મંજુલ ગુલ ફૂલ અનુભવ્યે ?

ગુલાબને જો વ્હાય તો ક્યાં લક્ષ્યગિન્દુ કંટકે ?

ઉત્તમ જીવનને કારણે અનુકરણ સદ્ગુણનાં ધટે. ૨.

શાન્તિ શૌતળ રેલે શશિ-ઢાળે અમીમય ચન્દની,

આ વ્હાવ ત્યજશે કાંણુ શશિમાં ખામોં દેખી કાઢની ?

ને લાભ શુભ શુભાવનારાનાં જીવન શા પર ટકે ?

ઉત્તમ જીવનને કારણે અનુકરણ સદ્ગુણનાં ધટે. ૩.

સરિતા તણાં નિર્મળ જળે તિહાળીને, કર્દમ ક્યો,

પૈકી ત્યાણુ પથિક ફૂલો કાણે અનાદર છે ક્યો ?

હરતાં સૂઝા કર્દમ ખદલ જળની, જીવન શા પર ટકે ?

ઉત્તમ જીવનને કારણે અનુકરણ સદ્ગુણનાં ધટે. ૪.

દેખાય કદરૂપો અને કાળો ચિતારો રૂપમાં,

અનુરાગ ક્યમ ઝાલો થશે છે ચિત્ર જેનું અનુપમ;

કદિ શુષ્ક સુખડીઆ થઈ મીઠાશ મીઠમની મટે ?

ઉત્તમ જીવનને કારણે અનુકરણ સદ્ગુણનાં ધટે. ૫.

છો હોય કવિ કંઠે બસરા સરનો-સંગીતમાં,
 કરશે ઉપેક્ષા કોણુ તેના કાવ્ય ભાવ-લલિતનો ?
 શું ભોગ આદર્શ વસ્તુનો એકાદ-એ છિદ્રો સટે ?
 ઉત્તર જીવનને કારણે અનુકરણુ સદગુણના ધટે. ૬.
 “સદગુણુ બૂલે, છિદ્રે ફૂલે” તુજ વ્યર્થ નિજ વગોણુ છે :
 થંધ સ્વસ્થ પૂછ તુજ આત્મને કે કોણુ છિદ્ર વિહોણુ છે ?
 અથવા ગણુ તું છિદ્ર તે ક્યમ સત્ય હરગિજ હોય શકે ?
 ઉત્તર જીવનને કારણે આદર્શ ઉચ્ચ ધરવો ધટે. ૭.
 કેશવ હ. શેઠ.

અધીરાં માનવ.

“ઉપોગિતા નહિ પોગ્યતા ત્મા ધ્યેયુ” શં કાળવં ?
 ના કંઠે લાયકની મળે” આ મ્હેણુ માનવ બાલનું !

નહિ શૌર્ય, શ્રદ્ધા, આત્મબળ કે નૂર હર ઉચ્ચાશયો,
 ને માનવી અધીરાં ગુનરે કાળ—રેતાં રોટણાં ! ૧.

ખોદાધને, ગૂંદાધને, દીપાધને, તાપે તપી,
 તૈયાર થાતાં કુમ્ભ પાત્રે “સદિજીવન—જળ” યદિ !
 બહુ પાત્ર વણુ તેડ્યાં મળે ન્નેષ પાત્રતાને પાત્રમાં,
 શીદ માનવી અધીરાં ગુનરે કાળ—રેતાં રોટણાં ! ૨.

સુરંગથી ખીણો “ત્યજ” પાપાણુ આવેલાં અહીં,
 લેને મહારી, ધડી, પૂરી “આરિક” રચનાને મહી,
 તૈયાર તે થાતાં ચહે દિવાલ વોસ્તે જન ધણાં,
 કો માનવી અધીરાં ગુનરે કાળ—રેતાં રોટણાં ? ૩.

અજવાળતો મન્દિરને જો દીપ પ્રકટેલો હશે,
 તો ન્હોતયો સિવાય શં ને પતંગિયાં ત્યાં આવશે ?
 ઝાઝસતણાં ને રસતણાં નેવ કાણુ લે “આવારણાં” !
 રે ! માનવી અધીરાં ગુનરે કાળ—રેતાં રોટણાં ! ૪.

શું ? ચન્દ્ર નિમગ્ન કરે છે—ચન્દ્રનીને પાથરી ?
 બેઠતાં દોસે જો જરણુ કેવળ ઉચ્ચ ભાવો આદરી;
 ને પાન્થ, પાનાર્થે ધણુ આવે વટાવી જોજનો :
 અહા ! માનવી અધીરાં ગુનરે કાળ—રેતાં રોટણાં ! ૫.

કદિ કોહિનર પર થર ચડે દડનો : તંથાપિ શં થયું ?
 નહિ રત્ન સાચું ઘટાયલું રહેશે : અને નથી ચે રજું ;
 લાયક થતાં લાયક મળે શ્રદ્ધા ન કેવળ હૃદયને !
 શ્રદ્ધા અને પુરૂષાર્થવણુ લાયકે ચવાંતું ના બને. ૬.

કેશવ હ. શેઠ

મોરલિયો !!

પ્રેમ તણું ગીતલડાં ગાતો, ઉર સરવરમાં પ્રિતે નહાતો;
 કવિયોનાં દ્રષ્ટાંતો દેતો, મોરલિયો મ્હારો—મોરલિયો મ્હારો !
 પલકે પલકે સ્થાનું જોતો, મંદ અતેર્ મુખડે હસતો;
 વાતલડી નયનોમાં કરતો, મોરલિયો મ્હારો—મોરલિયો મ્હારો !
 ટહુકારા મીઠલડા કરતો, પ્રેમ હૃદયમાં પ્રિતે ભરતો;
 પ્રેમ પ્રભુનું પૂજન કરતો, મોરલિયો મ્હારો—મોરલિયો મ્હારો !
 પ્રેમી ઉર મન્દિરે રમતો, 'પ્રેમામૃત' પીતો ને પાતો;
 પ્રેમ પ્રતિમા ! ઉરમાં ધરતો, મોરલિયો મ્હારો—મોરલિયો મ્હારો !
 પ્રેમ બગિચે વિહાર કરતો, પવિત્ર પારિ પ્રેમનું પીતો;
 "પ્રેમવિલાસી" પ્રેમે કવતો, મોરલિયો મ્હારો—મોરલિયો મ્હારો !

દેવાતજ-પ્રેમમન્દિર. } "પ્રેમવિલાસી."

આવી દશા આખર થશે કોમળ ગુલાબી ગ્વાલની !

(છન્દ-હરિગાત.)

કોમળ કળિતો હાર મહેં જઈ દેવને અર્પણ દિયો,
 આખો દિવસ એ હાર શ્રી પ્રિય દેવ પર રહેવા દીધો;
 સાંજે ઉતારી જોઉં ત્યાં કરમાઈ કાન્તિ ગુલાબની,
 આવી દશા આખર થશે કોમળ ગુલાબી ગ્વાલની. ૧

ચોલ્યા નહિ ચોલ્યા નહિ નહિ તેલનું મંદન થયું,
 અત્તર ધર્યું નહિ વેણીમાં આવી ગયું પખવાડીયું;
 વિખરાઈ કદરૂપા થયા શોભા રહી નહિ ગાલની,
 આવી દશા આખર થશે કોમળ ગુલાબી ગ્વાલની. ૨

આ બૂટ્ટી લઈ કર ચેટિકા અથડાતિ અહીં તહીં જાય છે,
 નયનાં અને નાસા થકી જળ બિન્દુઓ વહી જાય છે;
 સહુ કાચ થરથર થાય છે નથી લાલી ઓષ્ટ પ્રવાલની,
 આવી દશા આખર થશે કોમળ ગુલાબી ગ્વાલની. ૩

જે આત્ર તરની મંજરી વનને મધુરતા આપતી,
 દર્શન થતાની અવલ એ સંતાપ દિલના કાપતી;
 અસ્તા તથા વસ્તા થઈ આવી સવારી કાલની,
 આવી દશા આખર થશે કોમળ ગુલાબી ગ્વાલની. ૪

ના ફૂલતો ! દેહી કદી છે ચન્દ્રિકા, ઘડી ચારની,
 જૂનાની સંસ્કારણના અત્રો સમાન પ્રકારની;
 વાદ કર! બૂલીશમાં યાશે દશા શી કાલની,
 વૈશ્યતા આખર થશે કોમળ ગુલાબી ગ્વાલની. ૫

સુખકર મનની વાટિકા એ વાટિકા સરખી થઈ,
મહારા છતાં મનની રસિક પ્રેમાર્દ્રતા તાજી થઈ;
ખિન રસ અને રસ ઉભયને ઘડિ આવતી બનેતી નથી,
ઉન્નત સમી આ વાટિકા નયને ઘડી ગમતી નથી.
આ વાટિકાની રમ્યતા જે વહિ ગઈ તે વહિ ગઈ,
પળવારમાં રજની જુની જે થઈ ગઈ તે થઈ ગઈ;
ફરતું ઘટે છે અનથી પણ વૃત્તિ મુજ ફરતી નથી,
ઉન્નત સમી આ વાટિકા નયને ઘડી ગમતી નથી.
જે જે રમ્યા અહિં દાવે તે ફરિને હવે રમ્યાં નથી,
જે જે જમ્યા ફલ સ્વાદુ તે ફરિને હવે જમ્યાં નથી;
જે જે ક્રિયા કરિયે બધી તે આમ સ્થિર કરતી નથી,
માટે વધી પ્રેયસંભરી રસવાટિકા ગમતી નથી.

લેખક:—પંડિત લોખાનાથ શર્મા.

સ્ત્રી કેળવણીની અગત્યતા.

(સ્ત્રીઓની ઉન્નતિ શી રીતે થાય—અધારા રૂપી ધરમાં દીપક પ્રદીપ કરો.).

ગુરુણાં વૈ સર્વેષાં માતાહિ પરમેશ્વરગુરુ:

અર્થ:—સઘળાં શુરૂઓમાં માત્ર એકે માતાજી મોટાં ગુરૂ છે. સર્વ શુરૂઓ કરતાં માતા ગુરૂ તરીકે વધારે સારામાં સારૂ કામ કરે છે.

આ કાળચક્ર ધણુંજ ચચળ છે, નિરંતર પોતે ફર્યા કરે છે અને પોતાની સાથે સઘળા વસ્તુઓને ફેરવ્યા કરે છે. અહા !! સમયના ફેરફારથી શું હવું અને શું થઈ ગયું. આ વાતને ધતિહાસવેત્તાઓ સારી રીતે જાણે છે એ ખીના કાંઈ છાની નથી કે આ દેશમાં પહેલાંના વખતમાં કેવી કેવી મહાવિદુષી ધર્મશીળ સ્ત્રીઓ થઈ હતી.

આ સંસારમાં પોતપોતાનાં કામે સારી રીતે કરવાને મોટે દરેકને કેળવણી આપવાની જરૂર છે. તેમાં એમ નથી કે પુરૂષ કરતાં સ્ત્રીને તેનો ઓછો ખંખ છે.

આપણને આજકાલ ઠોઠ અને નડોર સ્ત્રીઓની વર્તણૂક જોઈ તેમને કેળવણી નહિ આપવાના નરસા વિચારતો સડોં આપણા મગજમાં ધુસી ગયેલ છે. પણ તે આપણો બધો વિચાર જૂલમરેલો છે. કહેવત છે કે:—

“આરસી વિના ખોડખાંપણ માલુમ પડતી નથી.” તેમ ભણેલી અને અભણ સ્ત્રીથી શું લાભ અને તુકસાન થાય છે તે આપણને સમજાતું નથી. આ લાભ-લાભ જ્યારે આપણે સમજતા થઈશું ત્યારેજ આપણી ઉન્નતિ થશે.

પ્રાયઃ આપણા લોકોનું માનવું એવું છે કે:—સ્ત્રીઓ ભણવાથી સુધરવાને બદલે બગડે છે. પરંતુ બધુંજ આપણા લોકો સ્ત્રીકેળવણીનો ખરો અર્થ સમજતા હોય એમ લાગતું નથી.

સ્ત્રી કેળવણી એટલે સ્ત્રી જાતિમાં જન્મથી જુદી એટલે મનની શક્તિઓના અંકુર હોય તેમને ઉપયોગી જ્ઞાન આપી યોગ્ય રીતે ખીલવવા, તેનું નામજ સ્ત્રી કેળવણી છે.

બહાલા વાંચકૃદ! જે ભણવાથી સુશીયણપણું, નમ્રપણું, વિનયીપણું વિગેરે ગુણો પ્રાપ્ત થાય તેનું નામજ ભણવું કહેવાય છે. નહિ કે ફક્ત ઉચી પરીક્ષાઓ પસાર કરવી.

હું ધારું છું કે:—જે સ્ત્રીઓને સારી રીતે ધાર્મિક કેળવણી આપી ભણાવવામાં આવે તો ભાગ્યેજ સેંકડે એક ટકો અનીતિએ પ્રવૃત્તિનાર નીકળી શકે. માટે પ્રિય વાંચક! નરસા વિચારનો આપણા મગજમાં ધુસી ગયેલો જે સરો તેને દૂર કરી આપણે આપણી બાળકી-ઓને યોગ્ય કેળવણી આપી કેળવવી જોઈએ તેમાંજ આપણું શ્રેય છે.

બધુઓ! વળી દીર્ઘ વિચાર કરી જુઓ કે કુદરતે આ દુનીઆપર જે ભેતી જોડ નિર્માણ કરી છે તે દરેકમાં બંને સારાં હોય તોજ આ સંસાર સુખરૂપે નિર્વહન થઈ શકે છે: જુઓ આપણા બે હાથ પૈકી એક હાથ ઠુંકો તથા નબળો હોય તો આપણે કોઈ પણ કામ શી રીતે સારી રીતે કરી શકનાર છીએ. વળી એક ગાડીનાં બે પૈડાં પૈકી એક નાનું બગર મોડું હોય તો તે ગાડી કેટલાં કમલાં ચાલનાર છે? વળી ઉનાળામાં સખ્ત તાપ ન પડ્યો હોય તો ચોમાસામાં વરસાદ કેવી રીતે વરસે? આ તમામનો વિચાર કરી જોશો તો એકની પુષ્ટિ એ બીજીની પુષ્ટિ છે. અને એકની નબળાઈ એ બીજીની નબળાઈ છે. તેજ પ્રમાણે આપણું અર્ધું અંગ જે સ્ત્રીઓ તેજ અજ્ઞાનમય અધિકારમાં ડૂબેલી હશે તો આપણે પણ તેનાં ફળ ભોગવવાં પડશે. કહું છું કે:

અભણ નારીને નર ચતુર, ચતુર અભણને નાર;

મન એનાં મળતાં નથી, સુખ નવ લહે લગાર.

માટે સંસારમાં પુરૂષ અને સ્ત્રી બંનેના સુખનો આધાર એક બીજા ઉપર છે. વળી કહું છું કે:—

સરિતા સુદર સોહામણિ, જળથી દીપે જેમ;

રહે એક એકથી શોભિતાં, પતિ પત્ની પણ તેમ.

માટે સુખ પતિએ પોતાની પત્નીને સર્વ પ્રકારે સંતોષી તેને સુનીતિમય કેળવણી આપવી જોઈએ.

બીનકેળવાએલી મૂર્ખ સ્ત્રી સાથે વિદ્વાન પતિને શી રીતે બનવાનું છે? નહિજ. હમેશ કંકાસ, કંકાસ ને કંકાસજ!!!

ખરાબ વાસણમાં રાંધેલું અનાજ પણ ખરાબજ હોય છે. તે પ્રમાણે મૂર્ખ સ્ત્રીના ઉદરમાં પાકેલાં સંતાનો પણ મૂર્ખજ થવાનાં.

મૂર્ખ સ્ત્રી પોતાનાં છોકરાંને પ્રમાણિક, ઉદ્યોગી, સદાચારી અને ધર્મી શી રીતે બનાવી શકનાર છે.

હુંકામાં મૂર્ખ અભણ સ્ત્રીઓ સર્વ રીતે પોતાના ધણી તથા સંતાનોને મૂર્ખજ બનાવે છે. માટે બધુઓ! જે તમે તમારૂં તમારા સંતાનોનું ભણું ઇચ્છતા હો તો પ્રથમ મોટામાં મોડું કામ તે એજ કરો કે તમારી સ્ત્રી તથા પુત્રીને સુવિદ્યારૂપી જ્ઞાન આપી કેળવો. કહેલું છે કે:—

“એક લહેલી માતા સો સારા શિક્ષકની ગરજ સારે છે.” પણ એક અભણ માતા હજાર સારાં શિક્ષકના કામપર પાણી ફેરવે છે. કારણ કે પ્રથમ બચ્ચુ જન્મ્યું ત્યારથીજ પોતાની મા પાસે રહે છે. તેથી જેવી મા દશે તેવુંજ છોકરું થશે. માટે ફરીનેજ સ્ત્રીઓને ખાસ ધાર્મિક જ્ઞાનના સારા ઉત્તમ સંસ્કારમયી જ્ઞાનની સાથે યોગ્ય નૈતિક તેમજ વ્યવહારિક કેળવણી આપવી જરૂરની છે.

શ્લોક.

સદા પ્રહૃષ્ટયા માન્યં, ગૃહકાર્યેષુ દક્ષયાં,

સુ સંસ્કૃતો પસ્કરયા, વ્યયે વા મુક્ત હસ્તયા.

શ્રીઓએ ઘણીજ પ્રસન્ન રહી ઘરનાં કામો યુદ્ધિથી અને ચતુરાઈથી કરવાં જોઈએ. ઘરની દરેક ગીએ તથા જોજનનાં વાસણો પવિત્ર રાખવાં જોઈએ, ખર્ચમાં અતિશય ઉદારતા ન રાખતાં યથાયોગ્ય ખર્ચ કરવો, ધન એકઠું કરવું તેને જોગ્ય રીતે ખર્ચવું, ઘરની ઓળે સંકાષ્ટખંધ રાખવી, રસોઈ બનાવવામાં તથા ધર્મ કાર્યમાં તેમજ ઘર વ્યવહારના દરેક કાર્યોમાં ધ્યાન આપવું જરૂરનું છે. સઘળું શ્રીએ કરવાનું છે. તેને માટે શ્રીઓ ખાસ બહેલી સમજી હોવી જોઈએ.

બધુઓ ! જુઓ શાસ્ત્રકારો શું બતાવે છે :—

અર્દ્ધ માર્યા મનુષ્યસ્ય માર્યા શ્રેષ્ઠતમ સઘ્નાં ।

અસહાયસ્ય લોકેઽસ્મિન્ લોકપાત્રા સહાયિની ॥

મહારા જ્ઞાલા મિત્રો, આ લોકમાં શ્રી એજ પોતાનું અર્ધું અંગ તથા સાચો મિત્ર છે. આ સંસારની મુસાફરીમાં સહાય વિતાના પુરોતને પરમ સહાયકારી કૃત શ્રીજ છે. તે ઘરની લક્ષ્મી છે. ઘરમાં પૂજ્ય દેવી છે. વિદ્વાન સંતાનો બનાવવાનું ઉમદા મંશીન છે (સચિ). ત્યારે કહો કે તેમને વિદ્યા-ધર્મ વિગેરે અમૂલ્ય રત્નોથી આપણે કેમ દૂર રાખીએ ? આજ અન્યાયે આ ભારતભૂમીને આજે દાસ બનાવી છે. માટે મારા જ્ઞાલા બધુઓ ! મારી અંતિમ નમ્ર યાચના એ છે કે જો આપ બધિધ્યની માર્તાઓને તથા સંતાનોને પ્રમાણિક્રમ બનાવવા ઇચ્છતા હો તો અવશ્ય આપની લાકડી સુપુત્રીઓને નૈતિક જ્ઞાન સાથે વ્યવહાર-પ્રયોગી જ્ઞાન આપવા પ્રયત્નશીલ થશો.

સવચ્ચંદ હામોદરદાસ શાહ.

જાણવા જોગ.

સાચુનો પ્રાચીન ઉપયોગ.

આશરે ૨૦૦૦ વર્ષ પૂર્વે ગૌલ લોકો બીચ (beech) નામના ઝાડની રાખ લઈ તેને ઘેરાની ચરખી સાથે મેળવી સાચુ બનાવતા હતા. ફ્રેંચીનીયાને રસ્તે થઈ મેરીયસ, કેલ્ડોડીયસ, માર્સેલસ, દક્ષીણ તરફ જતો હતો. તે પૂર્વે તુરતજ તેણે ગૌલના રાજા વીરીડાચરને પો નદીને કીનારે મરતો નાંખી દીધો હતો અને એની મીલકત લઈ પાછો ફરતો હતો તે વખતે તેના સીપાઈઓમાંના ઘણાખરાને સાચુ બનાવવાનું જ્ઞાન હતું. પોમ્પી શહેર ઉપર જે બળતી રાખનો ગળ્થ. વરસાદ વરસ્યો હતો તેની નીચે મ્હેલો અને ઘરો સાથે એક સાચુના કારખાનાનો પણ ઘણુ વળા ગયો હતો. તે વખતે ઇટાલીનાં કેટલાંક અન્ય શહેરોમાં આ ધધો શરૂ થયો હતો. આઠમી સદીમાં ઇટાલી અને સ્પેનમાં ઘણાં સાચુનાં કારખાનાંઓ હતાં. તે પછી પચાસ વરસે ફ્રીનીશીયન લોકો એ ધધો ફ્રાન્સમાં લઈ ગયા, અને માર્સેલ્સમાં મ્હેલું કારખાનું સ્થાપ્યું. સાચુ બનવા માંડ્યો તે પૂર્વે સાફ કરવાની વસ્તુ તરીકે કુલરની માટી વપરાતી હતી. તેમજ કેટલાક છોડનો રસ પણ સાચુની ગરજ સારતો. એ માટીને કપડાપર પાથરવામાં આવતી, પગ વડે ખુદવામાં આવતી અને પછી લઈ લેવામાં આવતી. એ જ્ઞાવામાં પણ વપરાતી અને અઢારમી સદી સુધી રોમન લોકો એ માટી બધા કામમાં વાપરતા.

કપુર કેમ બને ?

જાપાનમાં કપુર નીચે પ્રમાણે બનાવવામાં આવે છે. પ્રથમ છોકરે કાપી જમીનપર નાંખી તેની ન્હાની ન્હાની ચીપો ઉતારવામાં આવે છે. કઠાઈ નીચે ઝીણું ઝીણું કાણું હોય છે તેમાંથી વરાળ ધીમે ધીમે ઉપર ચઢે છે અને ચીપો ઉન્હી થવાથી તેલ અને કપુર નીકળે છે. અલગત એ કઠાઈપર કઠાઈમાં ચીપો નાંખ્યા પછી ઢાંકણું ઢાંકતું નેમ્કએ. આ ઢાંકણામાં એક વાંસની સળી રાખવામાં આવે છે અને તે સળી એવી બીજી ઘણી બધી કઠાઈ સાથે બેડવામાં આવે છે. છેલ્લી કઠાઈમાં એક-ઉપર એક એમ બે ભાગ હોય છે અને ભાગ પાકનારી વસ્તુમાં ઝીણું ઝીણું કાણુંઓ હોય છે, કે જેમાંથી પાણી અને તેલ નીચલા ભાગમાં નીતરી પડે છે. ઉપલા ભાગમાં ઘાસનો થર મુકવામાં આવે છે, કે જેના ઉપર કપુર કઠકાના રૂપમાં રહી જાય છે. બધું ટાઢું પડ્યા પછી, કપુરને ઘાસમાંથી કાઢી લેવામાં આવે છે અને લાકડાની પેટીઓમાં ભરી બજારમાં વેચવા મોકલવા લાયક થાય છે. ત્યાંના લોકો નીતરી આવેલા તેલને બાળવામાં અને એવા બીજા ઉપયોગમાં લે છે.

હિંદુ વૈધવ્ય !

આપણા દેશમાં છોકરા છોકરીઓ ઉતાવળથી ન્હાની ઉમ્મરે પરણાવી દઈ માળાપો શું કાદો કહાડે છે તે માત્ર નીચેના આંકડાઓ વાંચ્યાથી અને વિચાર્યાથી સમજાશે. આ આંકડાઓ સન ૧૯૧૧ માં લેવાયેલી સેન્સસની ગણતરીમાંથી તારી કાઢવામાં આવ્યા છે.

૧	વર્ષની	વિધવા	૮૫૯.
૨	"	"	૧૦૩૭.
૨ થી ૩	"	"	૧૮૮૬.
૩ થી ૪	"	"	૩૭૩૨.
૪ થી ૫	"	"	૮૧૮૦.
૫ થી ૧૦	"	"	૭૮૪૦૭.
૧૦ થી ૧૫	"	"	૨૨૭૩૬૭.

કેટલું કમકમાટ ભરેલું પરિણામ ! હજી તો આંખ ઉધાડો અને બાળકોની રહી દૂર કરો ! બોધથી અસર ન થતી હોય તો આ બનાવથી તો ઘરોજ !

પવન કેમ જોવો ?

આપણે જાણીએ છીએ કે આપણી આસપાસ જે પવન નિશ્ચિત વાય છે તે નરી આંખે કાઢીની દ્રષ્ટિએ પડતો નથી. પરંતુ વિજ્ઞાનમાં આગળ વધતા પ્રદેશોમાં વિજ્ઞાનવેતાઓએ એક નવીન યોજના ઘડી છે કે જેથી પવન દેખાય ! તે આ પ્રમાણે. એક જે કુટની અથવા ત્રણ કુટની લંબાઈની સીધી ધારવાળી ઉજળા કરેલી ધાતુની સપાટ પાસાની (Surface) વસ્તુ લેવી. સાધારણ મોટી હાથની કરવત હશે તો ચાલશે. પછી પવનવાળો દિવસ હોય ત્યારે આ અજમાયશ કરવી. તે દીવસે હવા ઉન્હી હશે કે ઠંડી હશે, શુદ્ધ હશે કે વાદળાંવાળી હશે તોયે ચાલશે. માત્ર એટલું કે વરસાદ પડતો ન હોયો નેમ્કએ તેમજ હવા બીનાશવાળી ન હોવી નેમ્કએ. અર્થાત્ હવા કોરી હોવી નેમ્કએ. એ દિવસે આ ધાતુની Surface ને પવન સાથે ઠાટખુણો બનાવતી ધરવી. અર્થાત્ જે પવન ઉત્તર તરફ વાતો હોય તો Surface ને પૂર્વ પશ્ચિમ ધરી રાખવી અને પછી ૪૫ ડીગ્રીનો ખુણો બને એટલી વાંકી વાળવી. એટલે પવન એના પર થઈને વાશે ત્યારે ચળકાટ થશે અને કોરપર થઈને ચાલ્યો જશે. તે પછી કોરપર કોઈપણ મુકર કરેલી ન્હાની રપટ દેખાતી ચીજ તરફ એકી નજરે નેમ્ક રહેવું તો જેમ પાણી વહે છે તેમ પવન કોરપર થઈને વહેતો જશે !

“હ.સેલ.”

बुद्धिप्रभा.

(The Light of Reason)

ब्रह्मानन्दविधानके पदुत्तरं शान्तिग्रहद्योतकम् ।

सत्यासत्यविवेकदं ध्वभयभ्रान्तिव्यवच्छेदकम् ॥

मिथ्यामार्गनिवर्तकं विजयतां स्याद्वादधर्मप्रदम् ।

लोके सूर्यसमप्रकाशकमिदं 'बुद्धिप्रभा' मासिकम् ॥

वर्ष ८ सुं.]

ता. १५ आगष्ट, सने १९१६

[अंक ५ भा.]

हिम्मत.*

हिम्मतें मई तो मईके पुष्प.

કોઈ કામ પાર પાડવામાં આવી પડતા જોખમ સામે ધવાની ઇચ્છા પ્રદર્શિત કરવી એનું નામ હિમ્મત, એનો અર્થ જોખમ પ્રતિ છતી આંખે આંધળા બની બેઠરકાર અગર વિરક્ત રહેવું એવો થતો નથી; પણ ખુશી આંખે જોખમ જોઈ લેઈ, તેની સામે ધવાનો દૃઢ નિશ્ચય એવો થાય છે. બહાદુર સૈનિકોમાંના પણ ઘણા માણસો બંદુકની ગોળાઓ છૂટવાની સાથેજ પડી જાય છે, પણ ભય જોયા બંધુમાં છતાં પણ શાંત અને મજબૂત માણસ હિમ્મત બતાવે છે. જે પ્રમાણમાં ક્ષયનાશકિત ખીસેલી હોય છે તે પ્રમાણમાં મનુષ્ય પ્રથમથી ભયનો આવી રીતે સાક્ષાત્કાર કરે છે. કેવળ શરીરઅંગ વધારનારે ક્ષયનાશકિત વિનાનો મનુષ્ય આવી રીતે ભય નહિ જાણવાથી આંધળાઓ કરી આગળ ચાલે છે; જ્યારે ક્ષયનાશકિતવાળો માણસ પ્રથમથીજ ભયનું આબેહુલ દર્શન કરે છે. પહેલો માણસ જો લાડાઈમાં જાય અને તેના ઉપર અંકરમાત હુમલો અગર મરણ જેવું જોખમ આવી પડે તેવો વખત આવે તો એકદમ ભયને આધીન થઈ જાય છે; જ્યારે બીજો માણસ આવે પ્રસંગે પહેલેથીજ જોખમ જાણતો હોવાથી મક્કમપણે આગળ વધે છે અને ભયભીત થતો નથી.

આખલાની માફક કેવળ શરીર વધારી જાણનારની શારીરિક હિમ્મત એ પણ ઉન્નતિકમની કોઈ ઉચ્ચ સ્થિતિ કહી શકાય નહિ. પણ ઉપર જણાવ્યા પ્રમાણે એકી ખીસેલી શક્તિઓનું પરિણામ હોઈ શકે. જેનામાં જ્વલંત-મગતી જ્યોત ભાવના છે, અને જેની સ્ત્રો જોસભર વહેતા લોહીથી ઉપસેલી છે, અને જે તે બંનેને ભાવના અને બળને પોતાની

* અંગ એકજના નાતાલના સને ૧૯૧૫ ના અંકમાં આવેલા પ્રુથ્ય મિસીજ એની બિ. સાંટના એક લેખ ઉપરથી.

ધ્વજીને સ્વાધીન રાખે છે તેનામાંજ ઉચ્ચ પ્રકારની શારીરિક હિમ્મત વાસ કરે છે. આવા પ્રકારની હિમ્મત ઉપરજ આશ્રય રાખી શકાય અને આવી શારીરિક હિમ્મત સંપાદન કરવા જીવનનીઆઓએ લક્ષ રાખવું જોઈએ.

અકસ્માતિક ભય વખતે વિચારપૂર્વક યોગ્ય કામ કરવાની ટેવ પાડવી તેવું નામ સમયસૂચકતા કહેવાય. ઘંટડી અંગર હોઈને વગાડ્યા સિવાય એક ખુલ્લા તરફથી એક મોટરકાર આવી પડે તેવે વખતે સમયસૂચક માણસ આગળ વધવું કે તેજ જગ્યાએ ઉભા રહેવું એ એકાએક વિચારી શકે છે, અને પોતે ભયથી રહિત જગ્યાએ જતા રહેવાનું કામ એકદમ કરે છે. આવી ઉત્તમ શક્તિવિહિન મનુષ્ય ખોટી જગ્યાએ ખોટી રીતે દોડાદોડ કરી મૂકે છે, આગળ પાછળ જાય છે અને ભયમાં આવી પડે છે. સમયસૂચકતા એટલે કાર્યસાધક હિમ્મત અથવા અમુક બનાવ અને ત્યારે શું કરવું તે સમયસૂચકતા મનુષ્યને સાવચેત બનાવે છે, કામ કરવાને તત્પર બનાવે છે, બુદ્ધિને જગૃત કરે છે અને ઇચ્છાશક્તિને દોરે છે.

સ્થૂલને બદલે નૈતિક અડચણો અને ભયની સામે થવાની આવજા પ્રકારની દૃઢ ઇચ્છા તે નૈતિક હિમ્મત કહેવાય છે. ધણાએ શરીરે પ્રાઈઝ માણસો નીતિની બાબતમાં ખીકણુ હોય છે. તેમજ હાંશી, મસ્કરી, નિંદા, કપકો, મિત્રોનાં અને રત્નેહીઓનાં રીસામણાં અને દુનિયાની બદબોધના ભય લાગે છે. નૈતિક હિમ્મતવાન બનવું એટલે એક વીર થવું. આવો વીર પુરૂષ એકલો, શાંત અને સ્થિર રહે છે. આવા વીર પુરૂષો અનિદ્રને સુધારે છે, અસત્તે સત્ બનાવે છે, નીચે પડેલાઓને ઉપર લાવે છે, ઉત્તર બનાવે છે, અને જીવનથી દબાઈ ગયેલાઓના રક્ષક બને છે. ભયથી મુક્ત હોઈ પોતાનાં લક્ષ્ય તરફ નજર રાખનારા વીર પુરૂષો અંધકારમાં પણ પ્રકાશવંત છે, અડચણોના વમળમાં પણ શાંત હોય છે અને દુઃખના દબાણ નીચે પણ પ્રસન્ન વદન રાખી શકે છે. આવા વીર પુરૂષોની દરેક શુભ સંસ્થાને જરૂર છે.

સત્યના સૂર્યના પ્રકાશથી આંખે આંખ વળે—આંધળા થવાય એવા ભયને લાત મારી તેના સામે ખુદ્દી આંખે જોવાની ઇચ્છા ધારણ કરી પરિણામનો લેશ માત્ર પણ વિચાર મનમાં લાવ્યા સિવાય માનસિક અડચણોની સામે થવું એનું નામ માનસિક હિમ્મત. આવો માનસિક હિમ્મતવાન પુરૂષ સત્યનો પ્રકાશ જ્યાં તેને લેધ જાય છે ત્યાં તેની પાછળ જાય છે અને ગમે તેવા તોફાન વચ્ચે પણ અસત્યનો પડછાયો લેતો નથી.

આત્મા સર્વત્ર વ્યાપી છે અને સૌમાં છે, તેથી આત્માને ભય હોઈ શકે નહિ એવો આત્મસાક્ષાત્કાર કરવો એનું નામ આધ્યાત્મિક હિમ્મત “આત્મ સાક્ષાત્કાર યતાં સર્વ ભય નાશ પામે છે.” એવું જાણી હિંદુઓ તેને નિર્ભયાત્મા કહે છે. જીવનમાં આવી પડતા નાના મોટા યુદ્ધના પ્રસંગોમાં ભાગ લેવા સાર આપણું બધાએ આ ચતુર્વિધ હિમ્મત ખીલવવી જોઈએ. ચોથા પ્રકારની હિમ્મતમાં ખીજ બધીનો સમાવેશ થાય છે; બાકીની ત્રણે પ્રકારની હિમ્મત સાક્ષાત્કારના આ મહાન જીવનદક્ષમાંથી નીકળતા ફળગા છે. “આત્મા અમય છે. હું આત્મા છું માટે હું અમય છું.”

પ્રીય સખીયોની મુલાકાત.

સાડા દસ વાગ્યાનો સુમાર હતો. નોકરીયાત માણસો પોતાના ઘર કાંઠેથી પરવારી પોતાની ઓશીસે જવાને માટે ઉતાવળ કરવા લાગ્યા. વિદ્યાર્થીઓ પુસ્તકો હાથમાં લઈ શાળા તરફ જતા હતા. ટ્રાંમો અને ઘોડા ગાડીઓના માલિકો પોતાને જોઈતા પ્રમાણમાં માંહકો (Passengers) મળવાથી પુર આનંદમાં પોતાની ગાડીઓ હાંકતા હતા. તેના વખતમાં રત્નનગર નામના શહેરમાં એક બે માળના બંગલામાં એક યુવતિ પોતાના હાથમાં પાન સોપારી વગેરે મુખવાસથી ભરેલી એક રકાબી લઈ ઉભી હતી. તેના મુખાવિદે ઉપર દીક્કગીરીનો ભાસ થતો હતો. આ સુંદરી પોતાનો ધણી જે હમણાં જ નીચે રહ્યો હતો તેને પાન સોપારી આપવા લાગી. પોતાના ધણીનો પાંચ છ કલાક સુધી વિયોગ થશે એ વિચારથી જ તેના કમળ સમાન મુખ ઉપર શોકની છાયા આચ્છાદન થઈ હતી. આ યુવતિનો ધણી કે જેમનું નામ પ્રમોદરાય હતું તેમણે પાન સોપારી સ્વીકાર્યા તથા તેમને પોતાના વદન કમળમાં પધરાવી કૃતાર્થ ક્યા. એ અરસામાં જ પાસે આવેલા 'રૂપકુંવરજી', ટાવરમાં અગીવારના ટકોરા થયા. તે સાંભળતાં જ મી. પ્રમોદરાય જલદીથી ઉઠ્યા અને પાઘડી, ખેસ તથા લુગડાં પહેરી લઈ પોતાની ઓશીસ તરફ જલદીથી પ્રયાણ કરી ગયા અને સાથે આ બીચારી પ્રેમાંગિનીને હુપ્પમાં ધકેલતા ગયા. યુવક કોણ હતો તથા તેની સ્ત્રીનું શું નામ હતું તે ઉપર જે અધાર પીછોડો આચ્છાદન કરેલો છે તે આપણે હવે ખેંચી લઈએ. પૂર્વ દિશામાં આવેલા એક ભવ્ય રત્નનગર શહેરનો તે વતની હતો, તેના માળાપો તેની બાહ્યાવસ્થામાં જ મરણ પામ્યા હતા. તેણે પોતાના કાકાને ઘેર રહી કેળવણી લીધી હતી. તેની પાસે કંઈ ધન હતું નહિ, તેથી તેને નોકરી કરવાની ફરજ પડી. તે એક વિમા કંપનીની ઓશીસમાં ૬૦ રૂપિયાના મગારથી કલાર્ક તરીકે રહ્યો હતો. તેનું લગ્ન નજીકમાં આવેલા મલમપુરના રહેવાસી પોતાની માતાના માણસની દીકરી સાથે થયું હતું. તેનું નામ કેશરકાન્તા હતું. તેની અંદર કાન્તાને છાજે એવા બધા ગુણ હતા. તે ખરેખર આદર્શ શ્રદ્ધી (Ideal of bride) હતી. આ દંપતિ સર્વ રીતે સુખી હતું. પ્રેમ એ શું ચીજ છે અને પોતાની અમૂલ્ય છંદગીને સાદૃશ્ય કેવી રીતે કરવી તેની તેઓને સંપૂર્ણ માહિતી હતી. આ પ્રેમી યુગલનું વર્તન અતુકરણ કરવા લાયક હતું. તેમની આટલી માહિતી આપી હવે આપણે આપણી મૂળ વાર્તા ઉપર આવીએ.

કેશરકાન્તા એકલી પડવાથી તેને કંઈ આનંદ થતો નહિ હતો. તે અનિચ્છાએ પોતાનું મુકામ કરવામાં મશગુલ થઈ એટલામાં તેના કર્ણપટ ઉપર નીચેનો ધ્વનિ અથડાયો. "કેશરકાન્તા ખડેન છોકે ઘરમાં?" હા. ખડેન જે હોય તે ઉપર આવો એવો કેશર પ્રત્યુત્તર આપ્યો. નજીક કે વાદળોનાં યુદ્ધમાંથી વીજળી ચમકે એમ એક યુવતિ દાંદર પરથી ઝોરડામાં આવી. નવી આવનાર બાળાને જોઈ કેશરનું હૃદય ડિહળા મારવા લાગ્યું. કારણ કે તે તેની પ્રીય સખી ચંદ્રબાગા હતી કે જેનો તેને આજ છ માસથી વિયોગ થયો હતો.

અરસપરસ સુખાકારીના પ્રશ્ન પૂછ્યા પછી તેઓ ઘોડીવાર શાંત બેઠાં. પછી ચંદ્રબાગાએ પોતાની પ્રીય સખીને નીચલા પ્રશ્ન પૂછ્યા. કેમ કેશરકાન્તા! પ્રમોદરાયભાઈ તને સંપૂર્ણ

રીતે સુખ આપે છે ને ? તું તેમની દરેક આજ્ઞા અમલમાં લાવે છે ને ? તેઓ તારા પર અતઃકરણપૂર્વક ખ્યાર રાખે છે.

બહેન ચંદ્રભાગા ! તેઓ મારા ઉપર સત્ય પ્રેમ રાખે છે તેમ તેઓ મને કોઈ દિવસ ઉંચે સ્તરે કંઈ પણ કહેતા નથી. મને કોઈ પણ જાતનું દુઃખ નથી. હું તેમની દરેક આજ્ઞા મસ્તક ઉપર ધારણ કરું છું પણ... મારાથી તેમની એક આજ્ઞા અમલમાં મુકાંતી નથી. આટલું બોલતાંજ કેશરકાન્તાની ચક્ષુમાંથી અશ્રુ જિંદુ સરવા માંડ્યાં.

ચંદ્રભાગાએ આશ્વાસન આપતાં કહ્યું : પ્રિય સખી ! તું દીલગીર ન થા, તારે મારાથી કંઈ છુટું નથી માટે એવી તેમને શી આજ્ઞા આપેલ છે તે મને તું સત્તર નિવેદન કર. કેશરકાન્તા બોલી : બહેન ! તેઓ મને હંમેશાં કલાં કરે છે કે તું થોડું ઘણું લખતાં વાંચતાં શીખ, કે જેથી તારો એકાંત સમય આનંદમાં વ્યતિત થાય. મને પણ બહુવાની ઘણી ઇચ્છા થાય છે. ઘર કામમાંથી પરવારી નવરી થાઉં ત્યારે હું બહુવા ઉપર લક્ષ આપી શકું પણ મને બીલકુલ નવરાસ મળતી નથી. શું કાંઈ આનો ઉપાય હશે ?

ચંદ્રભાગા :—બહેન ! તારું બોલવું બૂલભરેલું છે. ચોવીસ કલાકમાંથી બે કલાક નવરાસ મેળવવી એ કંઈ ઘણું દુષ્કર કામ નથી. વિદ્યાથી માણસને ઘણા ફાયદા થાય છે. વિદ્યાવાળા માણસો ચાર આંખથી જોઈ શકે છે તથા મારાસારનો વિચાર કરી શકે છે. તેઓ બે ચર્મ ચક્ષુથી તથા બે અંતર ચક્ષુઓથી જોઈ શકે છે. વળી તેવી કેળવાયેલી માતાઓ પોતાનાં બચ્ચાને સશક્ત અને મજબૂત બનાવી શકે છે. તેઓ સારી રીતે બચ્ચાને કેળવી શકે છે. ઇંગ્લીશમાં એક સુવાક્ય છે કે, One good mother is worth hundred teachers. એક મુશીક્ષીત માતા સો શીક્ષકોની મરજ સારે, માટે તારે કેળવણી જરૂર હોવી જોઈએ. તેને નિયમીતતાના નિયમની ખબર નથી તેથીજ તું નવરાસ નથી મળતી એમ બોલે છે.

જે છોકરાને નિયમીત રીતે ખાણું આપવામાં આવે તો તેઓ સશક્ત બને છે પણ હોંડુ અથવા છોકરું જરા રકડું કે તેને ખાવાનું આપી દ્યવું રાખે છે. આથી તેને અપચો (Indigestion) થાય છે અને જાળક માંદગી ભોગવે છે. ટાંકણીના કારખાનામાં બધું કામ નિયમીત રીતે થવાથી રોજની સેંકડો ટાંકણી બને છે. એક જગ્યા ટાંકણી જેટલા કકડા તારના કાપે, બીજે ઘસી, અણી કાઢે, ત્રીજે માથું ધરે, ચોથો માથું બેસાડે, પાંચમો તેને બંડલમાં બેસે. આ પ્રમાણે નિયમસર કામ થાય છે. જો એક માણસ એકસો બનાવવા બેસે તો રોજની ૧૦૦ ટાંકણી ભાગ્યેજ બનાવી શકે. હું નિયમીત રીતે વર્તું છું તો મને ૨-૩ કલાક કુરસદ મળે છે. લે મને ઘણીવાર યદ્ય માટે હું જઈશ, એમ કહી ચંદ્રભાગા પોતાના ઘેર ગઈ. હજુ મી. પ્રોફેસરના આગમનને કલાકની વાર હતી. તેથી કેશરકાન્તાએ પોતાના વખતનું એક વખત પત્રક (Time table) બનાવ્યું તથા ક્યે વખતે તે કયું કામ કરશે તેની મનમાં સંકલના કરી. આ પ્રમાણે તે દરરોજ વર્તવા લાગી. તો તેને ઘણીજ કુરસદ મળતી તથા કામ પણ સદાખંધ થતું. ધીમે ધીમે તેણે પોતાનો અભ્યાસ વધારવા માંડ્યો. તેના ઘણીની પણ તેના પ્રત્યે વિશેષ પ્રેમ લાગણી વહેતી. આજ કાલ કરતાં પોતાની સખીના આગમનને ૨ વર્ષ વિતી ગયાં ફરીથી જ્યારે ચંદ્રભાગા પોતાની સખીને ત્યાં આવી ત્યારે કેશર સસ્તવિત્યંદ્રનો બીજો ભાગ વાંચતી હતી. પોતાની સખી આટલા સમયમાં આવું રસપૂર્ણ નવલકથાનું પુસ્તક વાંચવા સમર્થ થઈ તેને સંતોષ

થયો. પછી પૂછ્યું, બેન બેયું નિયમીતતાનું કળ? કેશરકાન્તા બોલી. હા બહેન હું તારી ધણી જ આભારી છું. હું નિયમીતતાના સઘળા નિયમ પાળું છું તથા દરેકને એ પ્રમાણે વર્તવા સલાહ આપું છું. ધીમે ધીમે કેશરકાન્તા એક વક્તા થઈને તેણે લોકસમાજમાં ઘણા કા-
યદો કર્યો. આપણે હવે એટલુંજ કહીશું કે બે દરેક સ્ત્રી કેશરકાન્તાનું અનુકરણ કરી તે પ્રમાણે વર્તે તો હોંદભૂમિ ઉચ્ચ સ્થિતિમાં આવી શકે પણ હોંદ સ્ત્રીને નિયમીતતાથી વંર હાથ છેડા રહેવું ગમે છે.

હોંદ-ચંદ્રમણી.

હરદાસ શેઠ.

(૧) બાલ્યાવસ્થા.

હરદાસ શેઠનો જન્મ ૧૮.....માં થયો હતો. તેઓનાં માતાપિતા ગરીબ સ્થિતિનાં હતાં. મહા મહેનતે મળુરી જેવો ધંધો કરી છગનભાઈ પોતાના પુત્ર હરદાસ, પુત્રી ચતુરા તથા પોતાની પ્રીય પત્નીનું યુજનન ચલાવતા હતા. અમદાવાદ જેવા ભવ્ય નગરમાં રહેતા હોવાથી સાધારણ રીતે ખર્ચ વિશેષ થતું અને પોતાની કમાણી તે ખર્ચને વાસ્તે ટુંકી પડતી હતી. મધુરી—હરદાસની માતૃશ્રી એક સારા પ્રતિષ્ઠિત કુટુંબમાં જન્મેલી હોવાથી ઉચ્ચ કેળ-
વણી પામી હતી. તેણી ભરતાં તથા શુદ્ધતાં સારી રીતે શીખેલી હતી. અવહારોપયોગી વાંચતાં તથા લખતાં આવડતું હતું, વળી ચરીર સુકોમળ હતું. પણ યુવાનીના પ્રથમ મળ-
સ્કામાંજ ગૃહણી ધર્મ સ્વીકારવો પડ્યો અને માથે કામનો બોલો એટલો બધો વધી પડ્યો કે તેને પોતાની કેળવણીનો ઉપયોગ કરવાનો સમય આવ્યો નહિ. ધીમે ધીમે ગૃહકાર્યમાંથી કુરસદ મેળવી તે પોતાના કુટુંબને શી રીતે સુખી કરી શકે તેની વિચારમાળામાં શુભાતી. છગનલાલ પરણ્યા પછી પોતાના એક જુના મિત્રની સહાયથી મીલોમાં ફરી દલાલી કરવા લાગ્યા. તેમાંથી તેમને ખર્ચ બેગ કમાણી થઈ. મધુરીઆંધને હવે નિરાંત વળી અને સુખના દિવસો હવે આવશે એવા વિચારમાં દિવસો નિર્જનન કરવા લાગી. આ પ્રસંગે તેને એક પુત્રીનો પ્રસવ થયો જેનું નામ ચતુરા રાખ્યું. દિવસ જતા ગયા તેમ તેમ છગનલાલની ક-
માણી વધી અને જોયો દુઃખમાં દિવસો ગાળતાં હતાં તેમને હવે નિરાંતે જમી એકઠાં બેસી સુખનો પવન ખાવાનો સમય આવ્યો. પણ આ સુખ તેઓને લાંબા સમય ચાલ્યું નહિ. મધુરીને પુત્ર પ્રસવ થયો પણ ક્ષય તેમજ સુવા રોગના મહા ભયંકર વ્યાધિ તેને વળ-
આં. આ રોગમાંથી માંડ માંડ બચતી દુઃખે સુખે પોતાના બાળ બચ્ચાને ઉછેરતી, તેઓને ધર્મનીતિના સદ્બોધો આપતી પણ વરસતી લાંબી માંદગી ભોગવી મધુરી સ્વર્ગવાસીની થઈ પ્રીય વાંચકો ! આ બધા સમયમાં છગનલાલ એટલો બધો કંટાળા ગયો—દુઃખથી દુઃખાઈ ગયો કે પોતાનું ઇષ્ટ હવે કેમ થશે તેની તેને ભારે ચિંતા થવા લાગી. છગનલાલ મૂળ કોઈ ગામડાંમાંથી શહેરમાં રહેવા આવેલા તેથી તેમને કન્યા શહેરની તો મળવી મુશ્કેલ અને બહારગામની કદાચ લાવે તો શીયાની ચેલીઓ વેરવી પડે. પોતે પોતાનો સસાર માંડ માંડ ચલાવતો હતો. તેમાં ફરી દલાલીમાં પોતાનો હવે ચડતો દિવસ થવા આવ્યો ત્યારે પોતાને ગૃહકાર્યમાં કોઈ મદદ કરનાર રહ્યું નહિ. ઓકરાંની ચિંતા માથે પડી, મધુરીના મદ-

વાક્યાં થોડા ઘણા સચ્ચ વપરાઈ ગયો. પૈસા વિનાનો, સગા સંબંધી વિનાનો, બાળબચ્ચાં-વાળો, એકલો, અહુલો છગનલાલ મુંઝાયો. પોતાનો સંસાર પડી ભાગ્યો. માંડ માંડ છોકરાને ઉછેરતો—નવરાશના વખતે મીઠામાં ફરતો છગનલાલ દિવસો નિર્ગમન કરવા લાગ્યો. ચાર પાંચ વરસો વીતી ગયાં. ચતુરા નવ દશ વર્ષની થઈ, હરદાસ ચાર પાંચ વરસનો થયો. હવે છગન-લાલ પાસે બે ત્રણ હજારની મીઠકત થઈ, પોતાને કાંઈ ઉમેદ આવી અને નજીકના ગામડા-માંથી રૂપિયા ખારસોં પંદરસોં ખરચી એક કન્યા લાવ્યા. જેમ તેમ કરી લમ કરી દીધું. વધેલા રૂપિયામાંથી એક નાનું ઘર ખરીદ્યું.

(૨) વિદ્યાર્થી અવસ્થા.

હવે હરદાસને નીશાળે મુકવામાં આવ્યો. પોતાની અપરમા-ન્યાસુધી તેને કંઈ પણ સંતાન થયું નહોતું ત્યાંસુધી અને છોકરાઓને ઉછેરતી હતી. ધીમે ધીમે છોકરાં મોટાં થયાં. ચતુરા તેમજ હરદાસ ભણવામાં પણ હુશીયાર નીવડ્યાં. છગનલાલની પેદાશ વધી. વરસ દિવસે ચારસોં પાંચસોં રૂપિયા મળવા લાગ્યા. ધરતો ખટલો હવે સરળતાથી ચાલવા લાગ્યો. છગનલાલની નવી સ્ત્રી જેનું નામ મનોહરા હતું. તે પણ વયમાં આવવા લાગી. તેને પરણે ચાર વરસ વીત્યાં અને એક પુત્રનો જન્મ થયો. નાનાં ગિચારાં ચતુરા અને હરદાસ પોતાના સાવકા ભાઈને પોતાનો સગો ભાઈ ગણી તેની સાથે રમ્મત ગમ્મત કરવા લાગ્યાં.

બે ચાર વર્ગો વધારે વીત્યાં. મનોહરાનો પુત્ર પણ નિશાળે જતો હતો. ચતુરાને પર-ણાવી. હરદાસે હવે લગભગ અંગ્રેજી અભ્યાસ ઘણો વધાર્યો હતો. સુખેદુઃખે દિવસ ગાળતા હરદાસના અભ્યાસમાં શ્રદ્ધિ થવા લાગી. મનોહરા-ચતુરા સાસરે ગઇ એટલે હરદાસ ઉપર પોતાનું સંઘળું જેર અજમાવતી, તેને પજવતી, દુઃખી કરતી પણ હરદાસ મુગે મુખે સવળું સહન કરતો. નિશાળના વખતસર જમણું તૈયાર થતું ન થતું તો ગમે તેમ કરી ચલાવતો. ખોરની છુટ્ટીમાં ઘેર આવી જમતો. કોઈ પ્રસંગે મિત્રને ત્યાં જમી લેતો. આ પ્રમાણે વખત વિતાવતાં વિતાવતાં હરદાસની ઉંમર અક્ષર ઓગણીસ વર્ષની થઈ. મનોહરાનો પુત્ર જેનું નામ મનમોહન રાખવામાં આવ્યું હતું તે પણ અંગ્રેજી પ્રથમ ધોરણમાં દાખલ થવા જે-ટલો મોટો થયો હતો. આ વિદ્યાર્થી અવસ્થા સમયના હરદાસના દુઃખનું વર્ણન કરીએ તો એક મોટા ગ્રંથ લખાય, પણ આ લઘુ લેખમાં તેનો સમાવેશ જેમ અને તેમ દુકામાંજ કરજો એવું કારણ છે. છગનલાલનો જેમ હરદાસ ઉપરથી ઘણો ખર્ચો જતો રહ્યો હતો, અને મનોહરા પોતાથી બનતી તબવીજ કરી છગનલાલની આંખે હરદાસ ખરાબ છે એવું સજ્જડ રીતે બતાવતી, પણ હરદાસના સહુઆએ તેનામાં એક પણ અવશ્યક માલમ પડ્યો નહિ. હમેશાં ન્યારે ન્યારે તેને ધમકાવવામાં આવતો—ન્યારે ન્યારે તેને કઠોર અસલ શબ્દો કહે-વામાં આવતા ત્યારે ત્યારે આડોશી પાડોશી તેની દયા ખાતાં અને પોતાને ઘેર તેને લઇ જતાં. આટલું થતાં છતાં છગનલાલ કુદરતી રીતે મનોહરા અને તેના પુત્ર મનમોહન ઉપર ખુશ રહેતા અને હરદાસના દરેક કાર્યને ધિક્કારતા, તેના દરેક શબ્દો ઉપર ટીકા કરતાં. આમ થવાથી હરદાસ કંટાળ્યો. પોતાનો અંગ્રેજી અભ્યાસ મેટ્રીક પાસ કરી તેણે છોડી દીધો અને લાચારીથી પ્રથમ નિશાળના શિક્ષકની નોકરી લીધી. તેમાં ત્રણ ચાર વર્ષ ગાળ્યાં. આ સમયે પણ તે પોતે હાથે રસોઇ કરીને જમતો. અને તેમાંથી નિવૃત્તિ મળતાં પરાપ-કારના કાર્યોમાં બળતો.

(૩) યુવાવસ્થા-નોકરી સમય.

હરદાસે જે ત્રણ ચાર વર્ષ નોકરીમાં ગાળ્યાં તેમાં તેને ધણો અનુભવ મળ્યો. નોકરી-આત માણસોને કેવી રીતે નિયમિત રીતે કામ કરવાનું હોય છે. તે નિયમિતપણું સાંચવવામાં-જેઓને પોતાની જાતે રાંધવા સીધવાનું હોય છે, જેઓને કોઇ પણ જાતની ખીજ મદદ મળતી નથી એવા માણસોને કેવાં કેવાં સંકટો ભોગવવાં પડે છે તેનો તેને પુરતો અનુભવ મળ્યો હતો.

પોતાના સમયના તેણે વિભાગ પાડી દીધા હતા, જે વાંચકદષ્ટને ઉપયોગી જણી નીચે આપ્યા છે:—

૧. ચાર-સાડાચારના અરસામાં જમૂત થવું.
૨. ઉઠી શૌચ આદિ કર્મથી મુક્ત થઇ ધર્મિય રતવન અઘો કલાક કરવું.
૩. ત્યાજ્યાદ પાણી વગેરે સાફ કરી મળવા-પીવાનાં પાત્રો માંજ નાંખવાં.
૪. બરોબરે છ વાગતાં એક કલાક ખુલ્લી હવામાં ફરવા જવું અગર વ્યાયામ કરવો.
૫. સાત વાગતાં ઘેર આવી રસોઇ વગેરે કર્મથી નવ વાગતાં પરવારી એક કલાક ધાર્મિક શિક્ષણ, નવાં નવાં ધાર્મિક પુસ્તકો-તત્ત્વજ્ઞાન વગેરેનાં પુસ્તકો વાંચવાં.
૬. દશ વાગે જમી, પા અઘો કલાક આરામ લઇ વખતસર અગીયાર વાગતાં નોકરી ઉપર હાજર રહેવું.
૭. નોકરીથી છુટ્યા બાદ રસોઇ તૈયારી કરી જમી પાત્ર આદિ સાફ કરી સાડા છના સુમારે તે કાર્યથી પરવારવું.
૮. ત્યાર પછી એક કલાક કે દોઢ કલાક, વિદ્યાર્થીને તે અભ્યાસ કરાવતો.
૯. સાડાઆઠના સુમારે તેમાંથી પરવારી પોતાની જાનની ખાતર કોઇ કોઇ માસીક, અડવાડીક કે એવાં પત્રોમાં આપવા સાફ નાના અને રમુંજ દેખો, કવિતાઓ, નિબંધો વગેરે લખતો.

૧૦. દેશના સમયે તે નિદ્રાવશ થતો હતો.

ઉપર પ્રમાણે તેના નિત્ય નિયમ હતો છતાં તેમાંથી તે નિવૃત્તિ મેળવી કાંઈ કાંઈ કાર્યો તે વધારે કરતો. પોતાનાં કુટુંબનું, પોતાના રોહીઓનું, સગાંવહાલાંનું, જાત કે દેશના માણસોનું પોતાથી જનવું કલ્યાણ કરતો.

આ સમય તેના આખા જીવનમાં સુખની શ્રેણી બરોબર હતો. શીક્ષકની નોકરીમાં તે ધણો હુશિયાર નીવડ્યો. ઉપરી અધિકારીઓની મમતા-પ્રેમ તેણે મેળવ્યો. તેના પગાર વધ્યો. તે સર્વમાં શ્રેષ્ઠ ગણાવવા લાગ્યો. તેની લાગવગ વધી, અને સર્વ ટેકાણે માનમર્ત્યો મળવા લાગ્યો.

આખરે આવી સારી સુખની નોકરી છોડવાનો તેને પ્રસંગ આવ્યો. વર્તમાનપત્રો હરિશંકરે તે વાંચતો અને તેના પ્રભાવથી એક સારી અંગ્રેજ વેપારી પેઢીમાં એક કારકુન તરીકે તે દાખલ થયો. પ્રથમ તેના પગાર રૂ. ૫૦ કરવામાં આવ્યો, પણ તેની હુશિયારી; કામ કરવામાં ચાલાકી, નિયમિતપણું, પ્રમાણિકતા જોઇ મોટા એજન્ટની તેના ઉપર મહેરબાની થવાથી તેનો માસીક પગાર રૂ. ૧૦૦) નો કરી આપ્યો, અને હજુ પણ વધારે આપવાની ઇચ્છા જણાવી.

આવા સમયમાં તે પોતાના પિતાને, પોતાની દુષ્ટ અપર માતાને, પોતાના બાઈ મનમોહનને તેમજ ચતુરાને ભુલી ગયો નહોતો. પ્રસંગોપાત તે તેમને મદદ કરતો. તેમને કંઈ ભેટ મોકલતો અને આનંદમાં દિવસ ગાળતો. હવે તેના નાંતીલાની નજર તેના તરફ વળી. તેઓમાંના એક સાધારણ પણ સુખી ગૃહસ્થે પોતાની કન્યા વારતે તેનું માથું કર્યું. મનોહર એ પોતાથી જનતું તે પાછું વાળવાને કર્યું પણ પોતાના આવા કમાઉ-સારા-ભલા ઉમદા ખવાસના પુત્રને હજી સુધી કન્યા વિના રાખ્યો નહોતો. દુઃખી થતા પિતાએ મનોહરને ગણકારી નહિ. વિવાહ ન કર્યો. અને પોતાના ગળ પ્રમાણે ઠાઠથી પુત્ર હરદાસને પરણાવ્યો. હરદાસની કન્યા સુલક્ષણા સારા કુટુંબની પણ કેળવણીહીન હતી. બિચારી સુલક્ષણાને તેની માતા હરદાસની માફક બાળપણથી મુકી ગુજરી ગઈ હતી. તેના પિતા વેપારી હતો તેથી તેને કંઈ કેળવણી આપી શક્યો નહોતો. પરિણામમાં સુલક્ષણા એક આમ્ય બાળા રહી હતી, પણ તેની બીજી વર્તણૂકો સારી હતી. ફક્ત તેનું દુપણ એક જ હતું કે તેને પોતાની ઇચ્છા પ્રમાણે વર્તવાનું ધણું પસંદ હતું. અને કદાચ તેને તે કામમાં કોઈ રોકતું તો તે ધણી ચીડાઈ જતી અને તેના પરિણામમાં કંકાસ સિવાય કંઈ વધારે થતું નહિ.

પોતાની બધી શક્તિનો-બધા જ્ઞાનનો ઉપયોગ સુલક્ષણાને સુધારવામાં તેણે કર્યો પણ પરિણામ કંઈ સાફ આવ્યું નહિ. આખરે તે કંટાળ્યો. તેને શીખામણ આપવાનું માંડી વાળ્યું. કોઈ કોઈ વખત પોતાની ઇચ્છા ન સચવાતી તો તે મનમાં સમજી ચાલવા લાગ્યો. પોતાની સ્ત્રીને પ્રથમ તેણે ઇચ્છાનુસાર વર્તવા દીધી. પણ તેથી પણ તે પોતાની ધારણામાં નિષ્ફળ નીવડ્યો. આથી તેણે તેને પ્રથમ કેળવણી આપવા વિચાર ચલાવ્યો. એક સ્ત્રી શીક્ષક માસીક પગારથી રાખી. તેની પાસે સુલક્ષણા ઉત્સાહથી ભણવા લાગી. પ્રથમ શીક્ષણ લખવું, વાંચવું, આંક, હીસાખતું આપવા માંડ્યું. તેમાં બે વરસે સુલક્ષણા પ્રવીણ થઈ એટલે નીતિનાં, ધર્મનાં, સ્ત્રી સુધારાનાં પુસ્તકો દરરોજ સાંજના તેની પાસે વાંચવા લાગ્યો. ધીમે ધીમે તેની વર્તણૂકમાં ફેરફાર થવા લાગ્યો. પોતાના પ્રભુને ઈષ્ટ ગણી તેની આજ્ઞા અનુસાર વર્તવા લાગી. પોતાની કુટેવો ભૂલી સ્વામીને સર્વસ્વ માનવા લાગી.

**મહુમ ગચ્છાધિપતિ પૂજ્યપાદ ધર્મધુરંધર ક્રિયોદ્ધારક શ્રીમદ્
રવિસાગરજી મહારાજ સાહેવજીની ઉજવવામાં આવેલી જયંતિ.**

આજ દીન અત્રેના પ્રસિદ્ધ અને વિશાળ જૈન ઉપાશ્રયને રંગપેરગી નાના પ્રકારની ધ્વજા પતાકાઓથી અલંકૃત કરવામાં આવ્યો હતો અને અપૂર્વ શોભાને ધારણ કરતો હતો. તેમજ જરીયાની પૂઢીયાં ચન્દ્રવાથી ઉપરોક્ત શોભામાં ઘણા સારા વધારો કર્યો હતો. સવારના આઠ વાગ્યાના અરસાથી સદ્ગૃહસ્થોનું આગમન શરૂ થયું હતું, જેમાં અત્રેના જાણીતા સદ્ગૃહસ્થોએ ખાસ અંતઃકરણથી ભાગ લીધો હતો. જૈન તથા જૈનેતરના આગમનથી સમગ્ર ઉપાશ્રય ચિત્તર થયો હતો. તેમજ સર્વે સદ્ગૃહસ્થો તથા સન્નારિઓના મુખ પર અપૂર્વ આનંદ છવાઈ રહ્યો હતો. બાદ સમય થતાં અત્રે બિરાજતા પૂજ્યપાદ પન્નાસજી શ્રીમદ્ અજીતસાગરજી ગણી પોતાના શિષ્યમંડળ સાથે પધારી પોતે યોગ્ય આસનારૂઢ થયા હતા અને ધાર્મિક ક્રિયા કરી શરૂઆતમાં મંગલાચરણ કર્યું હતું. બાદ

મી. ડાહ્યાલાલ કોઠારીએ સભા બોલાવાનું આમંત્રણપત્ર વાંચી સંભળાવ્યું હતું. તત્પશ્ચાત મી. રતીલાલ કેશવલાલે જ્યોતિ વિષે પોતાના મધુર સ્વરથી એક કાવ્ય બોલી શ્રોતાજનોને આહ્વાદિત કર્યા હતા. ત્યારબાદ પ્રમુખ રથજે ગિરાજતા પંચાસજીએ જ્યોતિ અને તેથી થતા ફાયદા એ વિષયમાં ધણું અસરકારક ભાષણ આપી અતિશય આનંદિત અને ખુલ્લું અવાજથી શ્રીમદ્ રવિસાગરજી જીવનચરિત્ર વાંચી સંભળાવ્યું હતું, તેમજ પ્રસંગે પ્રસંગે કેટલુંક અસરકારક વિવેચન પણ કરવામાં આવ્યું હતું. બાદ મી. ડાહ્યાલાલ કોઠારીએ રવિ-સાગરજી ચરિત્રપરથી ઉત્પન્ન થતા વિચારો ઘણી સારી રીતે ચર્ચા હતા; તેમજ લગભગ સાડાનવ વાગ્યાના સુમારે ઉપરોક્ત કાર્ય ઘણી શાન્તિની સાથે પૂર્ણ કરવામાં આવ્યું હતું. ત્યારબાદ પંચાસજી શ્રીમદ્ અજીતસાગરજી ગણીએ વર્તમાન ચાલતા વિગ્રહનો જલદી અંત અને આપણી સરકારની શાંતિની સાથે ફતેહ ઈજલા દરખાસ્ત મૂકી હતી, તે મી. ડાહ્યાલાલ કોઠારીના ટેકાથી સર્વાનુમતે પસાર થઈ હતી. યોગ્ય વખત ઉપર આપણી સરકારના લડા-ઈના વડા પ્રધાન મી. લોર્ડ કિચનરનું અકસ્માત પરલોકગમન થયું છે તેમના શુભોત્સવ સ્મરણ અને તેમના આત્માને શાંતિ તેમજ તેમના વિદેગની દિલગીરી જાહેર કરવા દરખાસ્ત પંચાસજી મહારાજે મૂકી હતી તે મી. મંગળદાસના ટેકાથી સર્વાનુમતે પસાર થઈ હતી.

શ્રીમદ્ રવિસાગરજી મહારાજ સાહેબજીની યાદગીરી તથા શુરભક્તિની ખાતર તેમની ખાદુકા સ્થાપન થતી જોઈએ. એવા પંચાસજી મહારાજશ્રીના ઉપદેશથી તે કાર્ય અત્રે સંધના આગેવાનોના લક્ષમાં ખાસ આવ્યું છે અને ભવિષ્યમાં તે કાર્ય થવા ખાસ વડી છે. ઉપ-રોક્ત કાર્ય પૂર્ણ થયા બાદ રવિસાગરજી મહારાજશ્રીની જય બોલી પરભાવના લઈ સભા વિસરજન થઈ હતી. ખપોરના જીવ મંદિરમાં પ્રભુ પૂજા ઘણા દાઢમાઢથી ભણાવવામાં તથા રચાવવામાં આવી હતી. તે પ્રસંગે પણ ઘણા જનોએ હાજરી આપી હતી. બાદ સાંજના કુલ લાઇટ સાથે ભાવના પણ બેસાડવામાં આવી હતી.

શ્રી પદ્મવિજયજી.

વિક્રમની ૧૯ મી સદીમાં, શુભરાતમાં જૈન કવિ તરીકે પ્રખ્યાતી પામેલા શ્રી પદ્મ-વિજયજી, જેઓએ લગભગ પચાસન હજાર નવીન કાવ્યની રચના કરેલી છે. તેમનાં કાવ્ય અને કૃતિઓ જૈનોમાં ધરગણ થઈ ગયેલાં છે, અને જૈન તત્ત્વજ્ઞાનમાં જેઓ સમર્થ વિ-દ્વાન, પંડિતપદને શોભાવનાર હતા, તેમનું ચરિત્ર જાણવાલાયક છે, એમ એમના શુર શ્રી ઉત્તમવિજયજીનું ચરિત્ર લખતાં સુચન કરવામાં આવેલું છે, તેઓનું ચરિત્ર વાંચકવર્ગ આગળ રજુ કરીએ છીએ.

સંવત ૧૭૯૨ ના બાદરવા શુદ્ધ ૨ ના રોજ *શેરી વારના રોજ સૂર્યોદયથી સાત ઘડી દિવસ ચંદ્રતાં ઉત્તરા શ્રાવણની નક્ષત્રમાં અમદાવાદમાં સામલદાસની પોળમાં રહેનાર શ્રીમાળ જાતીના શાહ ગણેશચંદની ભાયાં ઝમકુ નામની પતિવ્રતા સ્ત્રીએ તેમને જન્મ આપ્યો હતો. કન્યા રાશીમાં જન્મ થયેલો હોવાથી તેમની ફાઇએ તેમનું નામ પાનાચંદ પાડ્યું હતું.

* શેરીવાર એટલે રાત્રીવાર. સંસ્કૃતમાં ગૌરિ એ નામ રાત્રેશ્વરનું છે. તે ઉપરથી રાત્રીવારને શેરીવાર પણ કહેવામાં આવે છે.

છ વર્ષની ઉમરે તેમની માતાએ ફાળ કર્યો. સાતમે વર્ષે તેમના પિતા ગણેશચંદ્રે તેમને નિશાળે ભણવા મૂક્યા. અગીઆર માસમાં નિશાળનો તમામ અભ્યાસ પુરો કર્યો હતો.

માતાના ગુજરી જવાથી તેમનાં માસી છવીળાઈ તેમને ઉછેરવાનું કામ કરતાં અને તેમની પાસે તેઓ રહેતા હતા.

છવીળાઈએ નવતરવાદિ શ્રાવિકાઓને ભણવાલાયક પ્રકરણોનો અભ્યાસ કરેલો હતો. તેઓ ધણું ગુણી હતાં. તેમણે પાનાચંદને તેર વરસની ઉમરમાં તમામ પ્રકરણો મૂળપાઠે મુખે કરાવ્યાં હતાં.

શ્રી ઉત્તમવિજયજી સસારી અવસ્થામાં પાનાચંદના મામા થાય, તેઓ વિહાર કરતાં તે વખતમાં અમદાવાદ પધાર્યા, પાનાચંદ તેમને વંદન કરવા જતા હતા. પ્રસંગવશાત્ શ્રી ઉત્તમવિજયજીએ પાનાચંદને જણાવ્યું કે, તમે મૂળપાઠથી પ્રકરણ ભણ્યા છો, પણ તેના અર્થ શીખો, કેમકે મૂળપાઠથી શિખેલાં એકલાં પ્રકરણ પાણી સમાન છે. જો તેના અર્થ ધારવામાં અને શિખવવામાં આવે તો તે ઇંધ સમાન ગુણ કરનાર છે. માટે અર્થ ધારવાનો ઉદ્યમ કરો.

પાનાચંદ અર્થ ધારવાની શરૂવાત કરી, પ્રકરણોના અર્થ ધારતાં ક્ષેત્ર સમાસ જે ગણુતા પ્રયોગનો કઠણ ગ્રંથ છે તે સુધાંતની ધારણા બરોબર કરી.

શ્રી ઉત્તમવિજયજી જે વખતમાં પાનાચંદને પ્રકરણના અર્થ ધરાવતા હતા તે વખતે વ્યાખ્યાનમાં પત્રવણાસૂત્ર અને પોરસી પછી શ્રી આદિજીન ચરિત્ર વાંચતા હતા. તે અમય વ્યાખ્યાન સાંભળનાર શ્રાધ વર્ગ પણ ધણા ભાગે વિદ્વાન હતા, અને શ્રી ઉત્તમવિજયજી ગી-તાર્થ હતા, તેથી વ્યાખ્યાનનો રંગ સારો જામતો હતો.

શ્રી આદિનાથ ચરિત્રમા મહાત્મજી મુનિનો અધિકાર સાંભળતાં પાનાચંદને વૈરાગ્ય થયો, તેથી અવસર જોઈ શ્રી ઉત્તમવિજયજી મહારાજની પાસે, જો પોતાના પિતા રજા આપે તો દિક્ષા લેવાનો ભાવ જણાવ્યો. તેમણે જણાવ્યું કે, એ પ્રકારનો ઉદ્યમ કરવો એ તમારા જેવાને લાયક છે. તમારા પિતાનો વિરહાગ્રહ જોઈ મન કાચુ કરશે નહિ. પાનાચંદના મનમાં દિક્ષા લેવાની ધણી હોશ હતી, તેથી તે હોંશમાં ને હોંશમાં પોતાની માસીની પાસે ગયા અને વ્રત લેવાની ઇચ્છા જણાવી. માસી ધર્મિષ્ઠ હતાં, સંસારનું સ્વરૂપ સમજતાં હતાં, તેથી ભાણેજના દિક્ષા લેવાના પ્રણામ જોઈ તેમને હર્ષ થયો. ભાણેજની પરીક્ષા કરવાના હેતુથી ઝંઘુ કે ભાડા! ઝંઘુડું સહેડું છે, પણ આદર્શ ધર્મી કુપ્પર છે એ વ્રત ફીર 'ફીર હોય તેજ ધારણુ કરી શકે છે. કાયર અને હિચકારાઓ એ વ્રત ધારણુ કરવાને લાયક નથી; કેમકે તેવાઓ જો એ વ્રતને ધારણુ કરે છે તો તે પોતાની અને શાસનની હીલના કરે છે. તારી ઉમર નાની છે, તારા પિતાને તું એકનો એક પુત્ર છું, અને તારું વેવિશાળ કરેલું છે, તે તને કેમ પરવાનગી આપશે?

પાનાચંદે કહ્યું કે જે માણસ શરીર ચાય છે તેને કોણ રોકી શકે છે? હું મારા પિતાજીને જઈને સમજાવું છું. જેઓએ શુદ્ધ રીતે જૈન માર્ગ જોયો નથી તે તો કુપયે જાય પણ તેનું યથાર્થ રહસ્ય જોયા પછી કુપયે કોણ જાય? એમ જણાવી પોતાના પિ-તાજી પાસે ગયા.

વિનયવાન પાનાચંદ-પિતાજીને પગે લાગ્યા, અને પોતાના વિચાર જણાવી દિક્ષા લેવાની અનુમતિ આપવા વિનંતિ કરી.

શેઠ, ગણેશચંદ ધાર્મિક વૃત્તિવાળા હતા. તેઓએ પુત્રને ચારિત્રની કઠીણતા સમજાવતાં કહ્યું કે જૈન ધર્મની દિક્ષા સહેલી નથી. જેની અંદર નિર્માય રહેવું પડે છે. નિરતિચારત્રત પાળવું જોઈએ. મન, વચન અને કાયાથી અમાયિ રહેવું પડે છે, પોતાના ગુરુ અને વડિ-લોનો વિનય અને વૈયાવય કરવા પડે છે. ઇલાયના જીવ અને ત્રિકરણ યોગે રક્ષણ કરવું પડે છે. ક્રોધ, લોભ, ભય, કે હાસ્યના ઉદયથી જુદું ન બોલવાને સંભાળ રાખવી પડે છે. ત્રિવિધ ત્રિવિધ અદત નહિ લેવા અને બ્રહ્મચર્ય પાળવાના નિયમ લેવા પડે છે. પરિગ્રહનો લાગ કરવો પડે છે. તૃણ મણિ કંચન ઉપર, સમાર્ન વૃત્તિ રાખવી પડે છે. ચારિત્ર ધર્મની અંદર ધણા ધણા પ્રકારના પરિસહ સહન કરવા પડે છે. જેમ માણસને માથા ઉપર મેર પર્વતનો ભાર ઉપાડવો મુશ્કેલ છે, તેવી રીતે ચારિત્ર ધર્મ અંગીકાર કરી તેનું નિરતિચાર પાલન કરવું ઘણું મુશ્કેલ છે. તું તો હજી બાળક છે. માટે મત લેવાના ચાળા મુકી દે અને ઘર સંભાળ. તારા સારાને માટે મેં તારી સગાઈ કરેલી છે. તેથી તે વિવાહ તોડતાં ભવાઈ થાય, અને લોકમાં અપકીર્તિ થાય તે તું સમજે છે ?

સંસારનું સ્વરૂપ પાનાચંદના સમજવામાં આવ્યું હતું. તેના વિચાર પોપટીયા રંગ જેવા નહતા. તેથી તેણે જીવ પુદ્ગલનું સ્વરૂપ પિતાજીને સમજાવ્યું. જે પિતાજી પરવાનગી નહિ આપે. તો સંસારી જીવગી ગુન્નરવાથી પોતાને આનંદને બદલે ખેદ થશે, એ વાત પણ સમજવી.

આ પ્રકારના ઉત્તર પ્રત્યુત્તર અને વાદવિવાદમાં એક વરસ થયું. પિતાની આજ્ઞા સિવાય દિક્ષા નહી લેવાનો; અને દિક્ષા લેખ ચારિત્રધર્મ અંગીકાર કરવાનો તેનો દ્રઢ નિશ્ચય હતો. કોઈ પણ કાર્ય કરવાનો જે એક વખત દ્રઢ નિશ્ચય થાય અને તેના પાછળ યોગ ઉદ્યમે કરવામાં આવે તો ધણા ધણા વિધોના અંતે પણ તે કાર્ય સિદ્ધ થયા સિવાય રહેતું નથી. તે નિયમાનુસાર એક વર્ષના અંતે પાનાચંદ પોતાના પિતાના મન ઉપર સારી અસર કરી તેમના વિચારો ફેરવ્યા, અને દિક્ષા લેવાની અનુમતિ મેળવી. અનુમતિ આપતાં ગણેશચંદને ઘણું લાગી આવ્યું. સંસારી મોહને લીધે તેમની આંખમાંથી આંસુ નિકળી પડ્યાં, પણ પુત્રનો સહઆગ્રહ જોઈ “જમને દેવાય, પણ જતીને ન દેવાય” એ મિથ્યાત્વને પોશનારી લોકોક્તિને માન નહિ આપતાં પાનાચંદની અભિલાષાને સમતિ આપી.

પાનાચંદને અતિ હર્ષ થયો, અને સઘમાં પણ આનંદ વ્યાપિ રહ્યો. પિતા, કાકા વિગેરે સ્વજનવર્ગ પાનાચંદસહ શ્રી ઉત્તમવિનયજી પાસે આવ્યા, અને પિતાએ પુત્રની બિક્ષા આપી તેને શિષ્ય કરવા જણાવ્યું. ગુરુએ તેમને ધન્યવાદ આપ્યો. લંબ વયમાં પાનાચંદને દિક્ષા લેવાનો રાગ થયો તેથી તેને ધન્યવાદ આપ્યો. દિક્ષાનો દિવસ જોવાવ્યો, અને મહા સુદ ૫ નું મૂર્તી નક્ષત્રી કર્યું.

ગણેશજી શેઠે ઘર આગળ આવી દિક્ષામહોત્સવ માંડ્યો. એક પાસથી સગાંવાહલાં અને ધર્મનાં રાગીઓ પાનાચંદને વારણાં દે છે, બીજી પાસે ગુરુ મહારાજ હિત શિક્ષા આપે છે, કે, કોષાદિ પરણતિ શુદ્ધ સ્વાભવનો નાશ કરે છે. કર્મ શત્રુને ઉન્મૂલ કરવા શ્રુતમાનનો અભ્યાસ કરવો. સમતાપુર્વક અનુભવમાનનો વધારો કરવો. રત્નત્રયના અભ્યાસથી ધર્મ ધ્યાન

૧. ધન પાસે રખાતું નથી. ૨. નીષ્કપટ. ૩. છકાય એટલે પાંચ સ્થાવર અને છઠ્ઠો ત્રસકાય. ૪. રત્નત્રયી એટલે જ્ઞાન, દર્શન અને ચારિત્ર.

કરવું. ત્રિવિધ અવ્યયક યોગથી રાગદ્વેષનો નાશ થાય છે. ઇન્દ્રિયદમન કરવું અને શીળ પાળવું. હિંસાદિ આશ્રવનો ૧ત્રિવિધ ૨ત્રિવિધ પરિહાર કરવો. ભાવદયાથી સ્વપર ઉપકાર કરવો.

એ પ્રમાણે ઉપદેશ આપતાં અને રાત્રી જાગરણ તથા પરભાવના કરતાં એક માસ વિતી ગયો. સંવત ૧૮૦૫ના મહા સુદી ૫ એટલે વસંતપંચમીનું દિક્ષા લેવાનું મુદ્દત હતું, તે દિવસે સવારમાં પાનાચંદ શ્રી શામલાપાર્શ્વનાથની પૂજા કરી વરધોદાના ભારે ઠાઠથી ગુરૂ પાસે આવી દિક્ષા અંગીકાર કરી. ગુરૂએ તેમનું પદ્મવિજય નામ રાખ્યું.

પદ્મવિજયજીએ ગુરૂ પાસે રાસ્ટ્ર અભ્યાસ આદ્યો. સંવત ૧૮૦૬ નું ચોમાસું અમદાવાદ કરી શ્રી ઉત્તમવિજયજી સુરત પધાર્યા. ત્યાં શ્રી સુવિધિવિજયજી પાસે વ્યાકરણરાસ્ટ્ર, પંચકાવ્ય, છંદશાસ્ત્રનો અભ્યાસ કર્યો. સુરતમાં તે વખતે સંઘવી તારાચંદ કચરા હતા, તેમણે પંડિતની જોગવાઈ કરી, તેમની પાસે ન્યાયનો અભ્યાસ કર્યો. શ્રી ઉત્તમવિજયજી ગુરૂએ તેમને જૈન ન્યાય મહાભાષ્યનો અભ્યાસ કરાવી ચાર મૂળ સૂત્ર તથા અંગકોષાંગ વંચાવ્યાં. કર્મ ઐથ તથા કર્મ પયડીનો અભ્યાસ કરાવ્યો.

તે વખતે આચાર્ય શ્રી વિજયધર્મસુરી હતા. તેમણે પદ્મવિજયજીનો અભ્યાસ, હુશિયારી અને બુદ્ધિ જોઈ સંવત ૧૮૧૦ની સાલમાં રાધનપુરમાં પંચાસ પદવી આપી.

સંવત ૧૮૧૩-૧૪ નાં ચોમાસાં ગુરૂ સાથે સુરત કર્યો હતાં. ૧૫-૧૬ નાં ચોમાસાં ગુરૂ આગાથી ખરાણપુર કર્યો હતાં. તે દરમ્યાનમાં હુંદકપંથ અને દીગંબર પંથવાળાઓ સામે વાદના પ્રસંગો ઉભા થતાં વાદ કરી જય મેળવ્યો હતો. ત્યાંથી વિહાર કરીને શ્રી વિમળગીરીનાં દર્શન કરવા પધાર્યા ને ત્યાં પોતાના ગુરૂને મળ્યા. દીવના રોડ રૂપચંદ બીમાએ પાલીતાણામાં સુંદર જીનમંદિર કરાવ્યું હતું તેની પ્રતિષ્ઠા કરાવી હતી.

જુદે જુદે સ્થળે ગુરૂ સાથે વિહાર કરી સંવત ૧૮૨૨ ના શીયાળામાં સુરત પધાર્યા હતા. ત્યાં શ્રી રાખેશ્વર પાર્શ્વનાથજીના દહેરાસરની પ્રતિષ્ઠા માહા સુદ ૧૩ ના દિવસે કરાવી હતી. આ પ્રતિષ્ઠા વખતેજ શ્રી શાંમળાપાર્શ્વનાથનાં બિંબ તથા બીજા પાંચ બિંબ શ્રી સમેતશીખરજી ઉપરના જીનમંદિરમાં પધરાવવાને મોકલાવ્યાં હતાં.

સંવત ૧૮૪૪ ના માહા વદી ૯ ને ગુરૂવારના રોજ પાટણમાં શ્રી શહસ્ત્રશ્રુ પાર્શ્વનાથ તથા બાવી ચોવીસીના પ્રથમ તિર્થંકર શ્રી પદ્મનાભ પ્રભુ વિગેરે એશી જીન બિંબની પ્રતિષ્ઠા કરાવી હતી. આ પ્રતિષ્ઠા મહોજ્ય વખતે જીનેશ્વરનાં ચવન, જન્મ, દિક્ષા, કેવળગાન અને મોક્ષ કથાણુકના નિમિત્તે મોટા જોજ્ય થયા હતા. તેમાં દિક્ષા કથાણુકના મહોજ્ય પના દિવસે આકાશમાં દેવતાઈ વાગ્ગ વાગતાં મંથે સાંભળ્યાં હતાં અને તેથી સંધને બહુ આહ્લાદ થયો હતો.

સંવત ૧૮૬૨ ના ફાગણ માસમાં પૂર્વકૃત અગુભ કર્મોદ્ધતના યોગે મસ્તકમાં વ્યાધિ ઉપજ્યો. વ્યાધિ જુદી જુદી રીતથી પીડા કરતો તે સમતાપૂર્વક સહન કરતા, પણ દીલમાં અસમાધિપણું આવવા દેતા નહિ. પોતાનું હવે અલ્પ આયુષ્ય બાકી છે, એવો તેઓશ્રીને ભાસ થયો, શિષ્ય વર્ગને હિત શિક્ષા આપી. અક્યાવીશ દિવસ સુધી આરાધના કરી ઉત્તરાધ્યન સૂત્ર સાંભળ્યું. સંવત ૧૮૬૨ ના ચૈત્ર સુદી ૪ ને બુધવારના રોજ અશનાદિનો ત્યાગ કર્યો અને સુંદર ઉપયોગમાં તે દિવસ વ્યતીત કરી સંધ્યાનું પ્રતિક્રમણ શુદ્ધ રીતે ભાવપૂર્વક કર્યું. પ્રતિક્રમણ અંતે નવ પદનો જાપ કરતાં કરતાં દેવગતી પ્રાપ્ત કરી.

“સંધે ઉચિત કરણી કરી જરફથી કાપડની માંડવી ખનાવરાવી. દ્રવ્યથી ઘણી પૂજા કરી અને છેવટના સંસ્કાર કર્યા. પશ્ચાત્ત સંધે ઘણા ઠાકથી નિર્વાણ મહોચ્છવ કર્યો. શહેરમાં પાકી પંજાવી અને છવ દયાનાં ઘણાં કામ કર્યા.”

શ્રી પદ્મવિજયજી સાકાયેદ વર્ષ ગૃહસ્થાવાસમાં રહ્યા અને શાસ્ત્રભ્યાસ કર્યો. સત્તાવન વર્ષ શુદ્ધ રીતે ચારિત્ર પાળ્યું. એમ એમના રાસના કર્તા શ્રી રૂપવિજયજી રાસની બારમી ઢાલમાં જણાવે છે. પણ એમનો જન્મ સંવત ૧૭૯૨ ના ભાદરવા સુદી ૨ ના રોજ અને દિક્ષા ૧૮૦૫ ના માહા સુદી ૫ ના રોજ લીધી. તે હીંસાએ બાર વરસ પાંચ માસ અને બે દિવસ ગૃહવાસમાં રહ્યા એમ થાય છે. સત્તાવન વર્ષ બે માસનો દિક્ષા પર્યાય થયો, કુલ અગણોતેર વર્ષ સાત માસ અને બે દિવસનું તેમનું આયુષ્ય થાય છે.

છ વર્ષની ઉંમરે તેમને વ્યવહારીક કેળવણી લેવા નિશાળે મુકવામાં આવ્યા હતા. અગીઆર માસમાં વ્યવહારીક કેળવણી તેઓએ પુરી કરી એ ઉપરથી તેમનામાં ગાનશક્તિ કેટલી તીવ્ર હતી, તેનું અનુમાન કરવાને આપણને સાધન મળે છે. “પુત્રનાં લક્ષણ પારણામાંથી જણાય” એ લોકોક્તિ સરવાતના તેમના વ્યવહારીક નિશાળના કાળથી ખરી પડે છે. તેઓ આગળ જતાં જેનાગમના કેટલા બધા અભ્યાસી હતા તે તેમના ચરિત્રથી તથા તેમણે જૈન સાહિત્યમાં જે વધારો કર્યો છે તે ઉપરથી જણાઈ આવે છે. તત્વ દષ્ટિથી વિચાર કરીએ તો ગાનાવર્ણિકર્મના ફળીયાનો પ્રાદુર્ભાવ તેમનામાં ઘણો થોડો જણાય છે. આ પ્રકારના કર્મમાં ગાનાવર્ણિકર્મ એ સુખ્ય છે. જેનામાં ગાનાવર્ણિકર્મનો પ્રભાવ કમતી તેનામાં બાકીનાતું જોર પણ કમતી અને જેનામાં તેનો પ્રભાવ વધારે તેનામાં બાકીનાતું જોર પણ વધારે. સમ્યક્ગાન અને સમ્યક્ ચારિત્રને નિકટનો સંબંધ છે. સમ્યક્ ગાનથી જગતના પદાર્થનું યથાર્થ સ્વરૂપ સમજાય છે. તે સમજ્યા પછી તેમાં શ્રદ્ધાન થાય છે. તે થયા પછી જ્ઞેય, હેય અને ઉપાદેયનો તેને જોધ થાય છે. જગતમાં જનજીવ લાયક, ત્યાગવા લાયક અને મહણ કરવા યાને આદરવા લાયક શું છે તેનો તે નિર્ણય કરે છે. ત્યાગવા લાયકનો ત્યાગ કરવો અને તત્વ દષ્ટિથી ફાયદાકારક વસ્તુનો આદર કરવો એ જૈન તત્ત્વજ્ઞાનનો મૂળ પાયો છે. આ વિષયમાં જેટલી શક્તિ કમતી તેટલે અંશે તેનામાં જૈન તત્ત્વજ્ઞાનનો પ્રકાશ થોડો એમ જાનીઓતું રરમાન છે. આપણા ચરિત્ર નાયકનામાં નાની ઉંમરથીજ તત્ત્વજ્ઞાનને પ્રકાશ વધુ પ્રમાણમાં હતો એમ આપણને ખાતરી થાય છે. બાર વર્ષ ને પાંચ માસની ઉંમરે તેમણે દિક્ષા અંગીકાર કરી. તે પહેલાં એક વર્ષ પિતાની સંમતિ મેળવવામાં ગયું, એટલે લગભગ સાડા અગીઆર વર્ષની ઉંમરમાં તેમણે વ્યવહારીક કેળવણીની સાથે જૈન પ્રકરણોનો અર્થ સાથે અભ્યાસ કર્યો હતો. વ્યાખ્યાનમાં માહાબળ મુનિનો અધિકાર સાંભળતાં તેમને વૈરાગ્ય થયો અને ચારિત્ર અંગીકાર કરવાની વ્રતિ થઈ. જે પિતાજી રજા આપે તો ચારિત્ર લેવાની ઇચ્છા શ્રી ઉત્તમવિજયજી શુર પાસે જણાવી અને તે મહા મહેનતે મેળવી. એ ઉપરથી નાની ઉંમરથી તેમનામાં માનસિક બળ કેટલું મજબૂત હતું તે પણ જણાઈ આવે છે. કર્મવાદ અને પૂર્વભવના અભ્યાસ તત્ત્વને અહીં જગ્યા મળે છે.

૧ શ્રી અધ્યાત્મ જ્ઞાનપ્રકાશ મંડળ તરફથી ઐતિહાસીક રાસમાળા ભાગ ૧ લાના પૃષ્ઠ ૧૯૩ માં એ રાસની બારમી ઢાલમાં.

સાડા ચાદ વરસ રહી ધર વાસો, પછી વ્રત લીધું રે;

વરસ સત્તાવન પાળિયું, લાલું ચારિત્ર જગત પ્રસિદ્ધરે. જિ. ૧૪.

નાની ઉમરમાં પોતાની શક્તિથી તેમણે જ્ઞાન મેળવવાની સાથે સાધુ ધર્મની દિક્ષા અંગીકાર કરી, એ ઉપરથી જૈન માન્યતા પ્રમાણે તેમણે પૂર્વ ભવમાં જ્ઞાન અને ચારિત્ર ઉદય આવી તેનો અભ્યાસ કરેલો હોવો જોઈએ. તે અભ્યાસ અને સારી બાવનાનું જ આ પરિણામ છે. આ ભવમાં તેમણે દીર્ઘકાળ જ્ઞાનાભ્યાસની સાથે શુદ્ધ ચારિત્ર પામ્યું તે ઉપરથી તેઓ નીકટભવી થઈ સંપૂર્ણ આત્મ વિદ્યા કરી કેવળજ્ઞાન મેળવી મોક્ષપદના અધિકારી થશે એમ આપણે અનુમાન કરી શકીએ.

શ્રી પદ્મવિજયજીને દિક્ષા લેવાના બાવં થાય છે અને પિતા એક વર્ષ સુધી પરવાનગી આપવાને આનાકાની કરે છે, છતાં નાશ ભાગ કરવા કે કરાવવાની બાજુ રચાતી નથી, એ શ્રી ઉત્તમવિજયજી મહારાજની ઉત્તમતાની સાથે ઘણું શીખવાનું છે. સાધુ મહાત્માઓએ તો અધિકાર લાયક અને હજાસુ જીવને સંસારનું સ્વરૂપ સમજાવી તેનામાં વેરાઅનાં બધી નાખવાનાં છે અને તેમાંજ તેમની મદવત્તા છે. હજાસુને જે શુદ્ધ રીતે ચારિત્ર લેવાની છંદા થઈ હોય તો પછી તેને સંસાર બંધનમાં રાખવા કોણ સમર્થ છે? તેને નાશ ભાગ કરવાનું કારણજ નથી. તેની તેવી શક્તિની જે તેના અધિકારી સગાઓને ખાત્રી થાય તો રમ આપ્યા સિવાય તેમનો છુટકો થતો નથી, એમ આપણને આ ચરિત્ર વાંચતાં ખાત્રી થાય છે. નાશ ભાગ અને સંતાડવાનો વિધિ કરવામાં કેટલા બધા પાપ રચાતોનો આશ્રય લેવો પડે છે, એ વિચાર કરવા જેવું છે.

નાની ઉમરના દિક્ષીત સાધુઓ, સ્વપર કલ્યાણ કરી શાસનોત્તિ કરવાને સમર્થ થયા છે એવું આપણને ઇતિહાસ શીખવે છે. વર્તમાનમાં આવી નાની ઉમરના દિક્ષાના પ્રસંગે કે લમ થએલા ગૃહસ્થ યુવાન સ્ત્રીનો ત્યાગ કરી દિક્ષા લેવા તૈયાર થાય છે, તે વખતે જૈન અને જૈનેતર પ્રજા મહા કોલાહલ કરી મુકે છે. તેઓએ જૈન અને જૈનેતર માહા પુરોના ચરિત્રનો અભ્યાસ કરવો જોઈએ. સ્વામી રામતીર્થના નામથી હિંદુસ્તાનનો કેળવાયેલો વર્ગ માલીત છે. તેઓએ એમ. એ., ની પદવી મેળવેલી હતી. યુવાન સ્ત્રી અને નાની છોકરી હતી. જદ્દ પિતા હતા. તેમને છોડીને ગૃહ ઉપાધિનો ત્યાગ કરેલો હતો. તેમના જવાથી શું તેમની સ્ત્રીને દુઃખ નહિ થયું હોય? તેઓ અમુક અપેક્ષાએ વ્યવહારથી સમર્થ પુરોના ગણત્રીમાં ગણાય છે, સ્વદેશ અને વિદેશમાં તેમનાં બાવણોએ ઘણી અસર કરેલી છે. જ્ને તેઓએ સ્વપત્ની અને નાનાં છોકરાંઓનો ત્યાગ કરી વૈદિક દિક્ષા અંગીકાર કરી ન હોત તો આજે તેમને કાણ ઝોળખવાનું હતું? મહારાષ્ટ્રમાં રામદાસ સ્વામી નામના બ્રહ્મ શિવાજીના વખતમાં થઈ ગયેલા છે. તેઓએ લમનો આડો વિધિ ચતાં નાશી જઈને ગૃહસ્થાશ્રમનો ત્યાગ કર્યો હતો. આજે મહારાષ્ટ્રમાં તેઓ સમર્થના નામથી પ્રખ્યાત છે. આવા તો ઘણા દાખલાઓ ઇતિહાસથી જાણી આવે છે. જેઓને વાસ્તવિક રીતે જ્ઞાન ગર્ભાત પેરાગ્ય થયો છે. તેઓ સંસારના બંધન અને અજ્ઞાનીઓના વારાજાણીની ક્યાં પરવા રાખે છે? તેવા સમર્થ પુરો જગતમાં સ્વપર ઉપકાર કરી શકે છે. જાણીતા પુદ્ગલાનંદી જીનો જગતના ઉદ્ધારનો દાવો કરવા બંદાર પડે છે, તેઓ હમ્મરગણો ઉપદેશ આપે તેથી શું વળવાનું છે? કેમકે તેમના ઉપદેશથી તેમની રૂઢીપૂજી વિપરીત હોય છે. વર્તમાનમાં પદોપદો પાંચ જનાવનારી વ્યક્તિનું ઉમરજી ચરેલું છે. પંચ નામદાર મોખજે અને મી. મોદનલાલ કરમચંદ મરેડી જેવા સાર્થત્યાગીઓની સખ્યા દેશમાં કેટલી છે? આવા સાર્થત્યાગીઓના ઉપદેશથી જેટલી અગર થાય છે, તેટલી બીજાના ઉપદેશની થાય છે? આ

તેમનો સ્વાર્થત્યાગ એકદેશી છે, અને તેનાથી બ્યારે આટલી અસર થાય છે, તો પછી જૈન મહા મુનિઓ જેવા સર્વ દેશે સ્વાર્થત્યાગીઓ જગતમાં કેટલો બધો ઉપકાર કરવાને સમર્થ થાય તેનો હિસાબ ગણી નેયાથી ખાતરી થવા જેવું છે. જૈન દર્શન ઉપર ભૂતકાળમાં અન્ય દર્શનવાળાઓ તરફથી હજારો પ્રકારે વિરૂધ્ધતાઓ લેખાયલી છતાં હજી સુધી તે પોતાના શુદ્ધ સ્વરૂપમાં કાયમ રહ્યો છે, તે આવા સમર્થ વિદ્વાન અને ત્યાગી મહાત્માઓના પ્રતાપ-નેજ આભારી છે. જૈનોની સંખ્યા દિવસે દિવસે કમતી થતી જાય છે, તેના કારણનો શોધ કરવાથી આપણને જણાઈ આવે છે કે જૈનોની વસ્તીના પ્રમાણમાં સાધુ સાધ્વીઓની સંખ્યા ઘણી કમતી છે, અને જે સ્થળોએ ઘણા કાળ સુધી મુનિઓનો વિહાર થતો નથી, તે સ્થળના જૈનીઓની શ્રદ્ધામાં ફેરફાર થઈ તેઓ ખીજે ધર્મ સ્વીકારે છે. એવા દાખલાઓ એક બે નહિ પણ સેંકડો નિકળે છે. એ ઉપરથી આપણી ખાતરી થાય છે કે આપણે જૈન પ્રજામાં વધારો કરવો હોય તો મુનિઓની સંખ્યામાં વધારો થવો જોઈએ. જે કામ મૂઠ-સ્થ વિદ્વાનો ઘણી મહેનત છતાં કરી શકતા નથી, તે કામ મહામુનિઓના એક વચનથી થાય છે. આ વાતની ખાતરી કેને નથી ? શાસ્ત્રકારોએ યોગ્ય જીવને આઠ વર્ષની ઉંમરથી દિક્ષાનો અધીકારી માનેયો છે. આઠ અને તેથી અધિક ઉંમરના લાયક, જીરાસુ જીવ અને વૈરાગ્યવાન દિક્ષા લેવાની જીરાસાવાળો હોય તો તે ઉંમરના કારણથી નાલાયક થઈ શકતો નથી.

અરિત નાયકની લઘુ વયમાં માતા ગુજરી જવાથી માસીની સારસંભાળ નીચે તેમને આવવું પડેલું છે. માસીને ધાર્મિક શિક્ષણના સંસ્કાર થએલા છે. તેનો લાભ તે પોતાના બાણેજને આપે છે અને શ્રાવકવર્ગને ભણવાયોગ્ય પ્રકરણો મૂળપાઠ શિખવે છે. શિક્ષણની આખતમાં બે વાતો જાણવા અને ગ્રહણ કરવા જેવી આપણને જણાઈ આવે છે.

અ. સ્ત્રીવર્ગમાં જે શુદ્ધ રીતે ધાર્મિક કેળવણીના સંસ્કાર પડેલા હોય તો તેઓ પોતાની પ્રજાને તેનો લાભ આપે. તેઓ પોતાની પ્રજાને ધાર્મિક શિક્ષણનો જેટલો લાભ આપે તેટલો બોળે સમાજ ઉપરથી તેમની પ્રજાને ધાર્મિક શિક્ષણ આપવાનો ઝોછો થાય. ત્યારે આપણે આપણી ભાવી પ્રજામાં કેળવણીનો પ્રસાર કરવો હોય, તેમને નીતિવાન અને સંસ્કારી બનાવવી હોય તો તેમની ભાવી માતાઓ જે હાલમાં બાળ અવસ્થામાં છે. તેમને સારી કેળવણી આપી સારી સંસ્કારી બનાવવી જોઈએ. જે આપણે તેમને સંસ્કારી બનાવીશું તો તે પોતાની પ્રજાને અને પોતાના સહવાસમાં આવનારને સંસ્કારી બનાવ્યા સિવાય રહેશે નહિ. સતી સુમદ્રા જેણે પોતાના શીયળના મહી-માથી ચંપાનગરીનાં બંધ દ્વાર ઉંઘાડ્યાં હતાં તેને તેના પિતાએ જૈન ધર્મનો અભ્યાસ કરાવ્યો હતો, અને તેના જેટલાજ જૈન ધર્મના 'સંસ્કારવાળાની સાથે પરણાવવાનો નિશ્ચય કર્યો હતો. એક પરધર્મિ વિદેશી વ્યાપારી યુવક વેપારાર્થે તેમને ત્યાં આવ્યો. તેણે શેઠનો નિશ્ચય જાણ્યો. એ કન્યા સાથે લગ્ન કરવાની ઇચ્છા થઈ તેથી જૈન ધર્મનો અભ્યાસ કરી તેમાં પાવરધો થયો. તેથી શેઠે તેને કન્યા પરણાવી. થોડા કાળ પછી તે પોતાના દેશ ગયો. સુમદ્રાને પોતાના સ્વસુર પક્ષના તમામ માણસો વિધર્મિ હોવાથી પોતાના અગીકાર કરેલા વૃત્ત નિયમનો નિર્વાહ કરવાને ઘણી મુશ્કેલી ઉભી થઈ, પણ તે પોતાના સમ્યક્ પ્રકારના અગીકાર કરેલા વૃત્તોનો નિર્વાહ કરવાને અડગ રહી. આખરે તેણે પોતાના જ્ઞાન અને શીયળ મહીમાથી પોતાના કુટુંબને તો શું પણ આખા નગરને અને નગરના રાજ સુદાંતને જૈન ધર્મની શ્રદ્ધા

કરાવી. એમ એ સતીનું ચરિત્ર વાંચતાં આપણને ખાત્રી થાય છે ! કન્યાઓને શુદ્ધ રીતે ધર્મની કેળવણી આપવાનો પ્રયાસ પુરતા જોઈથી થવાની ધણીજ જરૂર છે.

વ. જૈનશાળાઓમાં મૂળપાઠથી જે સૂત્રો શિખવવામાં આવે છે, તે જો અર્થ સાથે શિખવવામાં આવે તો વિશેષ લાભ થાય એવી ચર્ચા ચાલે છે. વાત ખરી છે પણ તે અર્થ શિખવી શકે તેવા લાયક શિક્ષકોની જોગવાઈ ન હોય ત્યાં સુધી મૂળપાઠના શિક્ષણનો ક્રમ બંધ રાખવાનું કારણ નથી. ગોખણ અને મુખપાઠ કરવાનો કાળ નાની ઉંમર છે. નાની ઉંમરના બાળકો જેટલી સહેલાઈથી મુખપાઠ કરી શકે છે, તેટલી સહેલાઈથી મોટી ઉંમરના કરી શકતા નથી. અર્થનું શિક્ષણ આપનાર શિક્ષકની અજાતના હાથે અથવા સૂત્રના અર્થની ધારણા કરી શકે, એવી બુદ્ધિની પરિપક્વતાના અભાવને લીધે, મુખપાઠ કરવાના કાળને નકામો જવા દેવો વ્યાજબી નથી. જો લઘુ વયમાં સૂત્ર મૂળપાઠ થએલા હશે, તો જે વખતે તેમને અર્થનું શિક્ષણ આપવાનો પ્રસંગ આવશે તે વખતે મુખપાઠ કરવાના વખતનો બચાવ થશે એટલુંજ નહિ પણ અર્થ શિખવાનું ધણું સહેલું થશે.

જૈન શ્વેતાંશ્રમાં એક મૂર્તિપૂજક અને બીજા નહિ પૂજક એવા બે વિભાગ છે. મૂર્તિપૂજક પુરાણ કાળથી છતાં હુકાશાહ નામના દુંદેકે મૂર્તિ નહિ પૂજવાનો સવાલ ઉભો કરી પોતે જુદા પડ્યા. ત્યારથી દુંદેકોનો શરવાતનો કાળ છે. વર્તમાનમાં ધાર્મિક સ્વતંત્રતાનો કાળ છે, તેથી પોતાને પસંદ પડે તે ધર્મ પાળવાની છુટ માનવામાં આવે છે. વાત વાસ્તવિક છે, પણ તેટલા ઉપરથી બીજાઓની નિંદા કરવાનો કે બીજાઓ જોને સત્ય માનતા હોય તેમાં આડે આવવાનો તેમને અધિકાર નથી. જ્યારથી તેઓની શરવાત થઈ ત્યારથી તેઓ સત્ય શોધવાને બદલે સૂત્રોના વિપરિત અર્થ અને નિંદાની શરવાત કરી, તેથી તેમના અને મૂળના અનુયાયી અને ધર્મીયાર્થી વચ્ચે વાદવિવાદના પ્રસંગો ઉભા થવા લાગ્યા, તે તે હજી સુધી કાયમ છે. આપણા ચરિત્ર નાયકને માટે પણ એવા પ્રસંગ ઉભા થયા હતા. દુંદેકો જેઓ હાલમાં સ્થાનકવાસી નામને ધારણ કરે છે; તેઓનામાં તપાસ કરતાં ઘણા ભાગે એમ માલમ પડે છે કે તેમને પોતાના ઇષ્ટદેવ જે તિર્થંકર ભગવંત તેમની મૂર્તિનો અભાવ જણાય છે. બાકી બીજા મિથ્યાત્વી દેવોની મૂર્તિની માન્યતા અને પૂજનો પ્રભાવ ઘણો જણાય છે. એટલુંજ નહિ પણ કેટલેક ડોકાણે તો એટલે સુધી ચાલે છે કે જોનેતર પ્રજ્ઞના વરધોણ સરધશ કે બીજા ગમે તેવા ઉત્સવો થાય, તેથી તેમને અડચણ જેવું જણાતું નથી. પણ મૂર્તિપૂજક જૈનનો ઓચિંત કે વરધોડો તેમના સ્થાનક આગળ થઈને જાય તેટલે તેમને અડચણ થાય છે અને તે નિમિત્તે પછી તોફાન થઈ ઝગડા દોર્ટમાં જાય છે. જન્મે પક્ષોએ નકામા ઝગડા આપસઆપસમાં ન થાય તેને માટે ખાસ સંભાળ રાખવાની છે. દરેક પોતપોતાની માન્યતા માટે ન્યાયપૂર્વક ચાંતિથી ચર્ચાઓ ચલાવે કે શાંત્રોથી પોતાની વાત સિદ્ધ કરી બતાવે. પછી ન્યાયી માથુસોતે જે યોગ્ય લાગે તે અંગીકાર કરે એ વાત જુદી છે. પણ નકામા ઝગડા કરી એક બીજામાં ધંમનસ્ય ઉત્પન્ન કરી સુમાર્ગે અર્થવાના નાણાંનો ગેરકપયોગ કરવો એ જમાનાને અનુસરતું નથી. આખરે સત્ય જય પામે છે એ સિદ્ધાંત બુદ્ધવા જેવો નથી. તારીખ ૧૦-૧૦-૧૫ ના શુક્રવાતીમાં હિંદુ યુનિવર્સિટી સંબંધે વિવેચન કરતાં દિંદુ અને મુસલમાન સંબંધે જણાવ્યું છે કે “દેશ દિનેશીઓએ એ બે કોમના ધર્મના પ્રવાદને પણ ઉદાર ચિત્ત અને અસ્પર્શની સદનચીલતા અને હામ્યતાના

માર્ગમાં વહેવડાવી અદ્વૈત સિદ્ધ કરવું એજ કર્તવ્ય છે.” આ નિયમનું જૈન સંપ્રદાયમાં ચાલતા તમામ પેટા વિભાગોવાળાઓએ અવલંબન કરવા જેવું છે. જો તેઓ વર્તમાનમાં ચાલતા જમાનામાં આવા નિયમનું અવલંબન નહિ કરે તો દરેકનો પોતાનો કિલ્લો તો બાળુ ઉપર રહેા, પણ આપસ આપસના અંગમાં સુડી શમાવવાનો વખત આપશે એ ભુલવા જેવું નથી.

સંવત ૧૮૩૮-૩૯ નાં ચોમાસાં પંચાસજીનાં લીખડીમાં થયાં, તેમાં ૩૯ ના ચોમાસાના પર્વપણમાં ઘણી તપસ્યા થઇ હતી. ૧૦૯ માસખમણ થયાં હતાં અને તેજ પ્રમાણે ખીજી તપસ્યા ઘણી થઇ હતી. જેઓના વખતમાં ૧૦૯ માસ ખમણ થાય, તે તેમના ચારિત્ર તે ઉપદેશની મુંગી અસરનુંજ પરિણામ હોવું જોઇએ. એ ઉપરથી તેમના ચારિત્રની છાપ સમાજ ઉપર કેટલી સજડ પડતી તેનું આપણને જ્ઞાન થાય છે. તેમનામાં ઉત્કૃષ્ટિ પ્રભાવિક શક્તિ ન હોય તો મોટી સંખ્યાની તપસ્યા થવાનો સંભવજ નહિ.

જુદે જુદે ઠેકાણે પંચાસજીનાં ચોમાસા થયાં છે. તે દરમ્યાન બાપ્ખ્યાનમાં તેઓ સૂત્ર વાંચતા હતા એમ જણાય છે. તેમની આ રીતીનું અનુકરણ કરવા જેવું છે. વર્તમાનમાં એવી પ્રથા જણાય છે કે ચોમાસા દરમ્યાન સમારંજન માટે સિદ્ધાંતિક સૂત્ર નહિ વાંચતાં કથાઓ વાંચવી. સૂત્રની વાંચના માટે સંધ તરફથી વિનંતિ થતાં શ્રોતાઓની સમજ શક્તિ ઉપર આક્ષેપ મુકવામાં આવે છે. વાત ખરી છે કે સિદ્ધાંતનું રહસ્ય શ્રોતાવર્ગ પૈકી ઘણો ભાગ સમજી શકે તેવો નથી હોતો પણ તેટલા કારણથી સિદ્ધાંત વાંચવાની પ્રથા સમૂળગી બંધ કરવી એ ન્યાય કહેવાય નહિ, કેમકે જે શ્રોતાઓ સિદ્ધાંતની વાત સમજી શકવાની લાયકતાવાળા થયા હશે, તે પણ ગીતાર્થનાં બાપ્ખ્યાન સાંભળીનેજ થએલા. તો પછી નવીન શ્રોતાઓ તૈયાર કરવા એ પણ ખાસ જરૂરનું છે. સિદ્ધાંતનું રહસ્ય જે સમજાવવામાં આવે તો શ્રોતા ખીલકુલ નજ સમજે એમ કંઈ હોઇ શકે નહિ. આ વાત તરફ વિદ્વાન મુનિ મહારાજે ધ્યાન આપવા ખાસ વિનંતિ છે.

પંચાસજીના હાથથી ઘણે ઠેકાણે પ્રતિષ્ઠાઓ થએલી છે. તેમજ સંધ પણ ઘણા નિ-ક્લ્યા છે. જૈન ધર્મની પ્રભાવના માટે તે સદીમાં તેની જરૂર હશે અને તે પ્રમાણે તે કાળમાં શાસન પ્રભાવના થઇ હતી. વિક્રમની વીશમી સદીમાં સંધ અને જીન બિંબની પ્રતિષ્ઠાની સાથેજ તત્વજ્ઞાનના ફેલાવાને માટે ભગીરથ પ્રયત્નની જરૂર છે. વર્તમાનકાળ કેવળ શ્રદ્ધાનો નથી, પણ કારણ અને દલીલનો છે. ધર્મનાં ફરમાનો જો કારણ અને દલીલથી સમજાવવામાં આવે તોજ વ્યવહારિક હિતી કેળવણી પામેલો વર્ગ માન્ય કરે, નહિ તો નહિ. જૈન દર્શન અનેકાંત છે અને નયની અપેક્ષાસહ જે ફરમાનો સમજાવવામાં આવે તો ખીજા દર્શન કરતાં જૈન દર્શન વધુ ફાવી શકે તેમ છે.

કવિ તે આ!—એવું કહેવાય છે કે માણસને જયપણથી—અરે, માને ધાવતાં આવડે ત્યારથી—કાવ્યશક્તિનો ઉદ્ભવ થાય છે અને તેનો પ્રકાશ સર્વત્ર પ્રસરે છે. મહાન લેખક પાપનો દાખલો આ સૂત્ર અક્ષરશઃ સત્ય ડેરવી આપે છે. એની કાવ્યશક્તિ તો એ ન્હાનું બાળક હવું અને તોતકું એલવું ત્યારથી અગતી રહી હતી. કહે છે કે એના પિતાએ એને માત્ર કાવ્ય બનાવવા તરફજ બધું લક્ષ આપવા માટે એક વખતે ચાચુક વડે માર્યો હતો. એ વખતે પોપે છેલ્લાં છેલ્લાં કાવ્યમાં વિનંતિ કર્યાનું કહેવાય છે. એણે અંગ્રેજીમાં નીચેના અર્થનું ન્હાનું સ્વયંભૂ તાત્કાલિક કાવ્ય ઉચરી નાખ્યું હતું :—
કૃપા કરો પિતા બહાલા, એક વાર દયા કરી; લખું ના જીંદગીમાં હું, કાવ્ય એકે હવે ફરી.

મહારાજા ભવાનંદી.

શ્રી મહાવીર સ્તુતિ. (ધન્યાશ્રી.)

ભવભંજન ભગવાન, ભગ્ન મન, ભવભંજન ભગવાન—ટેક.

શાસન નાયક સમર્થ સાહ્યક, વીર મહા મતિમાન—ભગ્ન મન. ૧

ત્રિશલા નંદન સહુ જગવંદન, વંદુ વીર વર્ધમાન. „ ૨

કર્કે સદા શુભ વર્તન પાળી, શાંતિ સુધારસ પાન. „ ૩

ધર્મ હરે પ્રભુ ચારિત્ર પરિસહ, જ્ઞાન તપો શુભ ધ્યાન. „ ૪

શુભ આહી થઇ શુભ મર્દુ હું, ભન્તું સદા ભગવાન. „ ૫

જૈન ખરો સુઆવક થઇને, સાધુ આત્મ કલ્યાણ. „ ૬

શુક ચહે આત્મિક વિશુદ્ધિ, જપે સદા જિન નામ. „ ૭

મંકરણ ૧ લું.

ભવાનંદી અને તાંજોરી, વાણ્ઠનો વધ.

એક ગરીબ વાધરીતે ત્યાં ભવાનંદીનો જન્મ થયો. પણ એ છત્રે ગત ભવમાં ઉપા-
નંન કરેલાં પુણ્યને લીધે મુંદરપુરના મહારાજાની પટરાણીએ શુભ રીતે મંગાવી લઇ પોતાને
કુંવર અવતર્યાનું પ્રસિદ્ધ કર્યું. ભવાનંદી અંતઃપુરના કેદખાનામાં અને પછી ખરાબ સોજતમાં
ઉઝી મોટે થયો. મહારાજા ગુજરી જતાં તેણે મુંદરપુરની ગાદી ઉપર મહારાજા તરીકે
પોતાનો રાજ્યાભિષેક કરાવ્યો.

ભવાનંદી પાસે એક તાંજોરથી આવેલી તાંજોરી નામની દાસી હતી. તાંજોરમાં તેનો
ધંધો વેશ્યાનો હતો. પણ “ રાજાએ માની રાણી, હાણાં થાપતી આણી. ” એમ એ રા-
જાને ગમી જતાં તેણે તેને પોતાની રાણી બનાવી હતી. એકથી વધારે સ્ત્રીના લોપુષી,
વિષય ભોગમાં રમ્યા પમ્યા રહી બગરીયેને ફીણ કરનારા રાજાએ રામાના રૂપમાં એવા
તો મોહિત થઈ જાય છે કે કશી દીર્ઘદષ્ટિ વાપરી શકતા નથી. એક વેશ્યા કે જેનો સ્વભાવ
નાનપણથી અનેક પુરુષો કરવાનો ધડાઈ ગયો છે તે શું ભવાનંદીનેજ પોતાનો પતિ માની
પતિવ્રત પાળવાની હતી ? ભવાનંદી તેને કેદખાનામાં રાખે તો પણ શું તેનું ચિત્ત પરપુરુષ
પ્રત્યે ગયા વિના રહે તેમ હતું ?

મદ લોહનો ને બંદીખાનું, ચોણી અખંડ જ્યાં લાગ ન બાનું;

એ તો પતિવ્રત શાનું, શીયળ નિર્ભેજ નદિ તો.

તાંજોરીએ આ ભવાનંદીને એવો તો લડ બનાવ્યો હતો કે તેને માટે અંતઃપુરમાં
આકરા નિયમો રાજા કરે તેમ નહોતું. તેથી તેને બીજી રાણીઓ કરતાં કંઈક વિશેષ છુટ
હતી. ભવાનંદી તેનામાં તદ્દન મુગ્ધ અને પરાધિન થઇ ગયો હતો. પટરાણીના મહેલની
નોડાનોડ એક મુંદર રમ્ય આવાસ તેણે તેને રહેવા માટે આપ્યો હતો.

ભવાનંદીના પોતાના અને તેની ગેરદાજરીમાં તેની છત્રીનાં દરેક કર્મ વગર તે પાણી
પણ પીતી નહિ તો ભોજન તો શેનુંજ કરે ? ભવાનંદીને તેણે પોતાનાં આવાં આવાં મતો
વડે આજી દીધો હતો.

નિઃસારસ્ય પદાર્થસ્ય પ્રાયેનાઢંવરો મહાન ॥

(સાર વિનાના ખોટા પદાર્થો ઘણું કરીને ભારે ઢોંગ કરે છે.)

જ્યાં સુધી મહારાજ 'બવાન'દીનો એક દિવસનો પશુ વિયોગ ન થયો ત્યાં સુધી તો તાંબેરીએ પરપુરપ સાથે પ્રેમ કર્યો નહિ અને સ્વદેશાળુ પતિવ્રત પાળ્યું.

પરંતુ શું તે કંઈ શુદ્ધ ક્ષત્રીય બીજની રાજપુત્રી હતી ? તેને લાગ મળ્યે તે પોતાની લાલસાને અટકાવે એવી હતી શું ? અહા ! પરમેશ્વરે આ માયાવી જંગતમાં આવી મહા-માયાને ઉત્પન્ન કરી ન હોત તો નાના પ્રકારનાં કેતુહલ આપણી નજરે ક્યાંથી પડત અને જંગત માયાવી છે એમ કેમ જણાત ! અને મહા પરાક્રમી પુરુષ કરતાં પણ હૃદયજીત પુરુષ ખરો વીર-પરાક્રમી નર કેમ ગણાત ? બીજાએ કહે છે કે શંકરે કામદેવને બાળી માંખ્યો છે છતાં એ અંગ વિનાનો અનંગ સૌને દુઃખ આપે છે તેનો અર્થ શું ? શું તે પુનર્જીવન પામ્યો છે ? જ્ઞાતા, વિષયુ અને મહેશને પણ અનંગે અઘટિત પ્રસંગોમાં ઉતાર્યા છે. જે દેવ કે પ્રભુને અનંગ અઘટિત પ્રસંગોમાં ઉતારી શક્યો નથી તે વિજયવંત પ્રભુને અમારી અનેકશઃ વંદના છે.

ચિત્રં કિમત્ર યદિ તે ત્રિદશાંગનાભિ ।

નીતં મનાગપિ મનો ન વિકાર માર્ગમ્ ॥

કલ્પાંત કાલ મરુતા ચલિતા ચલેન ।

કિં મંદરાદ્રિ શિખરં ચલિતં કદાચિત્ ॥

મેરુતું શિખર જેમ પવનથી ચલિત થતું નથી તેમ મહાવીરો સ્ત્રીના હાવભાવથી ચલિત થતા નથી. પરંતુ જંગતમાં એવા મહાવીરો વિરલજ હોય છે.

આ રાજ ઘણીવાર નિરપરાધી પશુકાંઓનો શિકાર કરવા જતો. " તપેશ્વરી તે રાજેશ્વરી અને રાજેશ્વરી તે નરકેશ્વરી " એ કહેવત રાજના સમ્બંધમાં આપાદ લાગુ પડે છે. દાદ માંસનો ઉપયોગ પ્રણુ યથેચ્છ રીતે આ રાજ કરતો હતો. કોઈની પાસે બીજ જોતો તો તે પડાવી લેતો. હુટકાટ પણ કરતો એમ. સર્વ અવશુણે સંપન્ન હતો. તે એક સખત શિકારે ગયો ત્યારે તાંબેરીને કહી ગયો હતો કે હું થોડા દિવસ, તનમાંજ રહેવાનો છું. પોતાના વિશ્વાસુ વજીર ત્રાજીને હમેશની રીત પ્રમાણે પોતાની ગેરહાજરીમાં રાજકાજ ચલાવવાનું સોંપી તે શિકારે ગયો. વાજી ઉપર અમીર ઉમરાવ તથા જનસમૂહનો એકલે રાજ પ્રજનો સંપૂર્ણ પ્યાર હતો.

સાધકાળનો સમય થવા આવ્યો હતો ત્યારે રાજકાજથી પરવારી અંતઃપુરની ખખર એવા વાજી આવ્યો. આ વખતે સારંગીના સર સાથે કોઈ સ્ત્રીનો મધુર સ્વર તેણે સાંભળ્યો. ગાયન કંઈ અજાણ વસ્તુ છે. શ્રવણહૃદયહારી ગાયનથી કોનું ચિત્ત લય પામતું નથી ? ગાયના ચિત્તને લય પમાડે છે. ગાયનથી હરણુ આસપાસનું બાન એવું તો બૂલી જાય છે કે તે શિકારીનો ભોગ થઈ પડે છે. ગાયનથી તાંગ ડોલવા માંડે છે અને તેમાં પણ કલ-કંઠી જ્યારે મધુર સ્વરે કોઈ વાજિત્રની સાથે સુર મીલાવીને ગાય છે ત્યારે તો ગાયનની મીઠાશ કંઈ ઓરજ આવે છે. ત્યારે માણસો તદન મુગ્ધ બની જાય છે. સાધુ પુરોહિત મોતોચ અમોચ સીજ પ્રત્યે રાસ કેપ ધરતા નથી. બાકી તો ગાયનમાં કોણ મોહ પામતો નથી ? વાજી ગાયન સાંભળવા લાગ્યો અને ક્યાંથી અત્રાજ આવે છે તે જોવાને કાન માંડ્યા.

આંખે ઉંચું જોયું. તાંજોરીની અને વાજીની નજરોનજર એક થઇ. “મળી દણેદણ” બન્નેએ એક બીજાના હૃદયને ધાયલ કર્યું.

સુકુમાર સ્ત્રી જાત. તારી મોહિની અન્ય છે. તારાં નેત્રબાણ હૃદયને વીધી નાખે છે. તારા હાવભાવ પડિતની પડિતાઇને વિસરાવે છે. તારો મુખચંદ્ર મહાપુરુષને પણ મુગ્ધ બનાવે છે. તારો સુરસંકંક, તારું લાલિત્ય, તારું સૌંદર્ય, તારું માધુર્ય ઈત્યાદિ પુરુષને, મહા શરવીર પુરુષને પણ લોથપોથ કરી નાંખે છે.

વાજી જેમ તેમ કરીને ઘેર તો પહોંચ્યો પણ જરાએ એન પડે નહિ. પયારીમાં પડ્યો પડ્યો આમ તેમ પડખું ફેરવ્યાં કરે પણ કાળજીને કારનારી-તાનને તોડનારી તાંજોરી આંખ આગળ આપીને વારંવાર ઉભી રહેવા લાગી.

મારા રાજાએ તેને રાણી કરી રાખી છે તો મારાથી કેમ કુદરિ થાય ? શું હું રાજા બકત નથી ? શું હું હીણી ચાલતો છું ? ના. ના, હું હવેથી કદી પણ એ રસ્તે ચાલવાનો નહિ. એમ સુમતિ તેના મનમાં બોલવા લાગી. સુમતિ સાચી હતી.

કુમતિ કહેવા લાગી કે એતો મૂળ વેસ્થા હતી. મારા રાજાએ કાંઈ તેની સાથે વિધિ-પૂર્વક લગ્ન કર્યા નથી કે જેથી તે તેની રાણી કહેવાય, એમ તે મનમાંજ પરણવા ને મનમાંજ સંકલ્પ લાવ્યો. અતે એજ વખતે તો સુમતિએ વિનય મેળવ્યો ને તાંજોરીને મળવાનો વિચાર માંડી વાળ્યો.

તાંજોરીની દશા પણ વાજી જેવીજ થઈ હતી. તેના હાથમાંની સારંગી દણેદણ મળ-તાંજ પડી ગઇ હતી. કંઈ ગદગદિત થઇ ગયો હતો અને મન વાજીને મળવાને તલ પાપડ થઇ ગયું હતું. વાજી તો ચાલ્યો ગયો તે પાછો દેખાયોજ નહિ. તેથી તેને વધારે વિરહ વેદના થવા લાગી. અતે તેણે પોતાની એક પ્રવીણ દાસી દ્વિતીકર્મ કરવામાં હોશિયાર એવી નિપુણ પરિચારિકાને વાજીને ઘેર મોકલી.

દ્વિતીએ આવી તાંજોરીની સર્વ દશા વાજીને વિદિત કરી. ક્ષણિક સુખને માટે હું નીતિ, આજ્ઞ અને વિશ્વાસનો ભંગ નહિ કરું એમ વાજીની સુમતિએ મનમાં ઉત્તર આપી દીધો. વાજી કંઈ ઉત્તર આપતો નથી એમ જાણી તાંજોરીની કાબેલ દાસીએ મનને વિહવલ કરનારી-અંગ વગરના કામને ઉત્તેજન દેનારી મધુર વાતો-તાલાવેલી લાગે એવી વાતો વાજીને વિશેષ મધુરતાથી કહી બતાવી. અતે વાજી કુમતિને વશ થયો ને કહેવરાવ્યું કે હું આવું છું. જસીએ શુભ દારથી આવવા જાણવી એ દાર ઉઘાડું રાખવામાં આવશે એમ કહી પોતાના કાર્યની સફળતાને લીધે આનંદથી તે ઝટઝટ તાંજોરીના મહેલમાં દાખલ થઇ.

નાયવંત સુખને માટે તાંજોરીએ મહેલને શણગાર્યો અને વસ્ત્રાલંકારથી વિભૂષિત થઇ વાજીની વાટ જોતી બેઠી. વાજી આવ્યો, આવ્યો શું પણ ધર્મથીએ ચલ્યો અને તાંજોરીના આગ્રહથી પ્રાતઃકાલ થતાં સુધી ત્યાંજ પડી રહ્યો.

અહા ! કામને જીતવો દુર્લભ છે. સુદૈન શેઠ ! તમને ધન્ય છે કે અમપારાણીના આગ્રહને કે ધમણને ગણકાર્યા સિવાય તમે કામને જીત્યો. અન્ય પ્રતિ નજર કરીએ તો કામ કેવો દુર્જય છે તે સમજી શકાશે. ઈદ્રે જાતમની સ્ત્રી અદત્યાને બોગતી, સોમે ગુર પત્નીમાં પુત્ર ઉત્પન્ન કર્યો, પરાધરમણિ મચ્છીમારની યોજનગધાપર મોહ પામ્યા, અગસ્ત્યે રોહિણીની કમ્બલ કરી, પાંડુ રાજા વિયયમાં મૃત્યુ જાણવા છતાં માદ્રીમાં મોહ પામ્યા. આમ કામને મેળા મેળા મુનિવરો પણ જીતી શક્યા નથી. આવાં આવાં દૃષ્ટાંતો આપી કેટલાકો

પોતાનો ખચાવ કરે છે પણ તે યોગ્ય નથી. વરં ક્લેવ્યં પુંસાં ન ચ પરકલત્રાભિગમને
ડાહ્યા અને ચતુર જનોએ—મોક્ષની એટલે શાશ્વત સુખની ઇચ્છા રાખનારાઓએ નીતિધર્મને
વિસારવો ન જોઇએ.

મનુષ્યો એમ માનતા હોય કે વિષયો ભોગવવાથી એટલે તૃપ્ત કરવાથી—તૃપ્તિથી ખૂટી
જાય છે તો તે માનીનતા યથાર્થ નથી. ભોગ ભોગવવાથી કે ભોગવ્યાં કરવાથી લાલસા
વૃદ્ધિ પામે છે, તે તો ત્યાગવાથીજ તળાય છે. અગ્નિવર્ણુ ને યથાતિનાં અન્ય દષ્ટાંત જુઓ.
સ્ત્રીથી જરાએ દૂર જવાને તેને ગમતું નહોતું. વિષય એ મહા નાશતું મૂળ છે. ઇંદ્રના શરીરમાં
હજારો વ્રણ થયાં, રાવણ અને રાક્ષસોનો નાશ થયો, બ્રહ્માતું મસ્તક ગયું, કૈયાક્રીયક માર્યો
ગયો. એ બધું શું બતાવે છે ! આજની વિક્રમની વીશમી સદીમાં વિષય ભોગથી કેવી પાય-
માલી થઇ છે તે જુઓ. સ્ત્રી પુરુષનાં આયુષ્ય આછાં થયાં, બળ તેજ ઊડી ગયાં, પ્રજા
નમાલી ને નિસ્તેજ તેમજ વ્યાધિગ્રસ્ત થવા લાગી. ઇસ્પતાલો ને દવાખાનાં માંદાથી ઉભરાઇ
જવા લાગ્યાં, ક્ષય રોગનો વધારો થયો. આ બધું બાહ્યાવસ્થાથીજ વિષય ભોગમાં પશુ-
વૃત્તિથી રચ્યાપચ્યા રહેવાતુંજ કૃષ્ણ કે ખીજું કંઈ ? જેણે પોતાનું વીર્ય સાચવ્યું તેણે બધું
સાચવ્યું અને જેણે પોતાનું વીર્ય ગુમાવ્યું તેણે બધુંએ ગુમાવ્યું.

વાજ્ઞને તાંજેરીના મહેલમાં પડ્યું રહેવું તો ગમ્યું, પણ શું એ પાપતું જળ તાંજેરી,
અને વાજ્ઞને મળવાતું કે નહિ મળવાતું ? કરેલાં કર્મતું જળ મળે છેજ. કહાણ કમ્માણ
ન મોલ્લઅરિથ. પછી તે કૃષ્ણ તરત મળે કે અમુક મુદતે મળે, પણ કરેલાં કર્મો કૃષ્ણ આપ્યા
વિના રહેતાંજ નથી.

રાજદરબારમાં રાજને એકજ સ્ત્રી હોતી નથી. એક પત્ની હોય તો તો તેની ફિકર
પણ ધણીજ ઓછી થાય. શોખ્યતું સાલ સ્ત્રીઓને અસહ્ય હોય છે. શોખ્યતું કાંસલ કાઢવાને
શોખ્યો બહુ સાવધ રહે છે. મહારાજ શિકારે ગયા છે છતાં તાંજેરીના મહેલમાં આજે આ
શી ધામધુમ છે તે જાણવાની ઇચ્છા અપણ પટરાણીને થઇ. ગુપ્ત રીતે તજવીજ કરતાં તેને
જણાયું કે તાંજેરીને ત્યાં તો વાજ્ઞ વજર પધાર્યા છે. પટરાણી વાજ્ઞની વંદાદારીને જાણતી
હોવાથી તેને બહુ નવાઇ લાગી. તે બોલી ઉઠી કે “વિનાશકાળે વિપરીત બુદ્ધિ.”

મંદ મંદ સમીર વાતો હતો, ચંદ્રમા પોતાના સંજેમરમરના તખ્ત ઉપર વિરાજમાન
થયો હતો. માંડલિક રાંજની પેડે અધારામાં પ્રકાશતા તારાઓ ચંદ્રમાં જેવા સાર્વભૌમ રા-
જના તેજમાં અંતર્ગત ગયા હતા. મહેલ પાસેના નાના હોજમાંના સ્થિર પાણીમાં ચંદ્રનું
પ્રતિબિંબ રમણીય દેખાતું હતું. મહેલના ઝરખા રૂપા જેવા ચળકતા હતા. કાંગરા અને કળશ
ઝળઝળ થઇ રહ્યા હતા. સ્વર્ણ ચુપાચુપ ને શાંત હતું. શહેર નિદ્રાવશ હતું.

આ શાંત રાત્રિમાં અચાનક મહારાજ બવાનંદી તાંજેરીના મહેલમાં આવી પહોંચ્યો.
પટરાણીએ એક સાંકણી સ્વાર સાથે પત લખી મહારાજ નંદીને બોલાવ્યો હતો. તેણે તાંજેરીની
અને વાજ્ઞની નીતિબ્રહ્મતા નજરોનજર દેખાડી આપી ને શોખ્યને થતા હર્ષની પ્રાપ્તિ કરી.

ઝેર આંખમાં છે. આવી છુટ કોઇ એકલ ડોકલ સાંખી શકે નહિ તો આ બવાનંદી
જેવો નૃપ ચક્રચૂડામણિ કેવી રીતે સાંખી શકે ? આ વખતનો કોષ ને ઇર્ષ્યા નાશકારકજ
હોય છે. નંદીને રેગરે ઝેર વ્યાપી ગયું. આ વખતે કશો ઉપદેશ યાદ આવતો નથી કે
કામ પણ આવતો નથી. નિવૃત્તિ માર્ગવાળો ભરથરી જેવોજ શાંત સંતોષી માણસ આવી

વખતે સંસાર છોડી ત્યાગી બની ગયે પણ આ નંદી મહારાજન કંઈ નિવૃત્તિ, માર્ગવાળો નહોતો. તરતજ તેણે ધનુષ્ય આણી હાથમાં લીધું ને પાણી ઠેક કાન સુધી ખેંચી એવા જો-
રથી બારીએથી એક બાણ વાજીને અને એક બાણ તાંબેરીને માર્યું કે બંનેનાં સોએ વર્ષ
પૂરાં થઈ ગયાં.

પ્રકરણ ૨ જી.

તપસ્વિનીનો ઉપદેશ.

કોઈ પણ જીવની હત્યા ન કરવી.

બવાનંદી મહારાજ તાંબેરી અને વાજીને વધ કરી પાછા શિકારે જંગલમાં જતા
રહ્યા. પોતાની બાવણીમાં તેઓએ સાતે વ્યસન સેવી શકાય એવી ગોઠવણ રાખી હતી.

घृतं च मांसं च सुरा च वेदया ।

पापद्विं चौर्यं परदार सेवा ॥

एतानि सप्तानि व्यसनानि लोके ।

घोरातिघोरं नरकं नयन्ति ॥

એ મહારાજનાં કાળાં કમોતું કેટલુંક વર્ષન આપવું ? બન્ન જીવો તેના દહાંત પરથી
કંઈક બોધ મેળવે, સહબોધ મેળવે એવા શુભ હેતુથી આજના જમાનાને જાણવા જેવી તેની
કેટલીક વૃત્તિનું વિશેષ દિગ્દર્શન અહીં કરાવ્યું છે ને કેટલીક વૃત્તિનો માત્ર ઇસારો કરી તે
વાત પડતી મૂકી છે.

વસંતઋતુ ખેસી ચુકી હતી. જાડને નવાં કુંપજો આવી સાગ્યાં હતાં. કોપલ પંચમસુર
ફિચારી રહી હતી. આમ મંજરીપરથી આવતો સમીર તાપથી તમ થયેલા જનસમૂહને હંડક
આપતો હતો. પુષ્પરસ પાનથી જમરવંદ મત બની ગુંજારવ કરી રહ્યું હતું. નાના પ્રકા-
રનાં પક્ષીઓ મધુર ગાન કરી રહ્યાં હતાં. બાતબાતની વેલીઓ વિરહણી સ્ત્રીની માફક
પતિરૂપી પ્રસોને વગગી પડી હતી. નાના પ્રકારની વનસ્પતિ માણેકચોકની લક્ષ્મીની પેઠે
પોતાની ઉચ્ચ દશાનો વૈભવ પ્રગટ કરી રહી હતી. એ સમે એક તંત્રુરૂપી મણેલમાં એક
કન્યા મોટા આરસા સામે કબી રહી પોતાનું શરીર નિહાળતી હતી. બાસ્વાવરયાને હાંકી
તેના દેહમાં તારણ્યે પોતાનું રાજ સ્થાપી દીધું હતું, કાળા કેશ-ગુંથ્યા વગરના પણ વેણી
સરખા વાળેલા કેશ, તદન ચંદ્ર જેવું મેલ તો નહિ પણ ચંદ્રમાના કાળા ડાઘને જરા જરા
દેખાડતું મુખ, અંધળીના ચંદ્ર જેવું અર્ધજાગ કપાળ, બરેલા ગાલ, દીપની શગ જેવું નાક,
પાસા બિંબ ફળ જેવા દોહ, કપોત જેવી કોટ, કંદુક જેવા વક્ત્રચળના અસ્પર્શ્ય અંગો,
વગેરે વગેરે શરીરના બાગો જોઈ તેણે પોતાની બાસ્વાવરયામાં કેટલો બધો ફરફાર થઈ
ગયો છે તે જોઈ લીધું. વસંતઋતુમાં ખોલી નીકળના સદિ સૌંદર્યની પેઠે તેના શરીરની
કાંતિ ખોલી નીકળી હતી. તારણ્યે તેના શરીરમાં તનમનાઈ મચાવી મૂક્યો હતો. પકિનીને
લગ્નવતું પોતાનું મુખકમળ, કુંદળા સમાન દંતપદ્મિ, મૂળને લગ્નવનારો નેત્ર, વાંછી બકડી
અને કમલા સૂરસમી દેહકાંતિને વારંવાર નિહાળીને તે અરીસામાં જોયાં કરતી હતી. તેવામાં

આત્મજનરી મુખમાં લઈ બેઠેલી કોમલડીનો ટહુકો સાંભળતાં તેને પોતાના ધારી રાખેલા પ્રાણનાથનું સ્મરણ થયું.

વાંચનાર ! હવે તમને સમજશે કે બવાનંદી મહારાજ કોઈ કન્યકાને ક્યાંયથી પોતાની શિકારની છાવણીમાં પોતાના મોજશોખ માટે ઉપાડી લાવ્યા હતા. પણ તે તેમની સાથે કંઈ વાતચીત કરે તે પહેલાં તો એક કુટણી, કોઈ બીજી યુવતીના ખજર આપી ગઈ તેથી તેઓ શિકારને બંધાને તે યુવતીના આશ્રમ તરફ એક નાનો તથુ લઈ ઉપડી ગયા હતા.

આવા નરકગામી નરપશુને આપણે શું કહેવું ? શું આવી રીતે વર્તવું એ નૃપનો ધર્મ છે ? રાજા કાળનું દારણ છે એ વાત તથા તેઓ કે દેશમાંના મોટા માણસો જે રીતે વર્તે છે તે રીતે બીજાઓ વર્તે છે એ વાત રાજાઓ કે મોટા માણસો ભૂલી નય તો એ પણ એક દુર્ભાગ્યજન સમજવું ને ?

યદ્યદાચરતિ શ્રેષ્ઠઃ તત્તદેવેતરે જના :
સયત્પમાણં કુરુતે લોકસ્તદનુવર્તતે ॥

આપણે રાજાની આવા આવા જુલમની તથા રૈયતને, સગાં કુટુંબીઓને, નિરપરાધીઓને અને ધર્મયુગ્મોને કરેલી બીજી રંજડોની કથાને પકડી મૂકી તે જે તરફ ગયો છે તે તરફ જઈ તે શું કરવા ત્યાં ગયો છે ને તેવું શું પરિણામ આવે છે તે જોઈએ.

આસ્થાવસ્થામાં રાજાને પરિચિત મોહના નામની કન્યા નાની વયમાં વિધવા થતાં ધાર્મિકવૃત્તિની એ વિધવાને વૈરાગ્ય વૃત્તિ જાગૃત થયેલી. વિધવાઓ માટે જે રસ્તા છે, ધાર્મિકજીવન ગાળી વૈધવ્યત્રત પાળવું અથવા પુનર્લેખન કરી ક્ષણિક સુખ મોગવવું. પહેલો રસ્તો ઉત્તમ છે ને ઉચ્ચ વર્ણની આર્ય વિધવાઓ એ રસ્તોજ ગ્રહણ કરે છે. ઉચ્ચ વર્ણમાં પુનર્લેખનની ભાવના પ્રચલિત હોય એવું જણાતું નથી. પુરૂષો પણ પોતાની સ્ત્રી મરી નય તો ફરીથી ન પરણે તો એ વધારે સાફ છે. સ્ત્રીના પુનર્લેખનની તરફેણમાં ઉચ્ચ વર્ણ ઉતરે એ તો અસંભવિત જણાય છે ને ઉચ્ચવર્ણની શાંતિઓ એવા હરાવ કરે તે પણ યોગ્ય નથી. પરંતુ બળાત્કારે વૈધવ્ય પળાવવું અને હરાયાર સેવવા દઈ બાળહત્યાદિ પાપ વહોરવા કરતાં કોઈ એવી વિધવાઓ પુનર્લેખન કરી લે તો તેમાં પુણ્ય પાપનો સરવાળો કરતાં-સારાંમાહિતિ વિચાર કરતાં મન એ વાતને ધિક્કારતું નથી એમ જે એક પક્ષ કહે છે તે વાત દેશકાળ જોતાં વિચારવા જેવી છે. બાકી તો શાંતિઓ પુનર્લેખનની છુટ આપે એમ ધમ્મજીવું એ તો ઉચ્ચ વર્ણના મોટા પક્ષને ઇષ્ટ જણાતું નથી.

વિધવા થતાં મોહનાનો સંસાર ઉપરથી મોહ ઉતરી ગયો. ધાર્મિક સંસ્કારો જાગૃત થયા. તે કાળે તે સતી થઈ શકત પણ આત્માનું વિશેષ શ્રેય સાધવા અને જગતનું કલ્યાણ કરવાની વૃત્તિથી તેણે તેમ કર્યું નહિ. યુવાવસ્થામાં આ સંસાર સંસારનો ત્યાગ કરી બ્રહ્મચર્ય મંત ધારણ કરી તે એક જંગલનાં મુખમાં આગળ નાનો આશ્રમ બાંધી અંતર્યામી દીનજનો અને થાક્યા પાક્યા કે ભૂલા પડેલા સુસાદરોની સેવા કરવા લાગી.

સર્વ શૃંગાર, સ્વાદિષ્ટ મોજન અને સાંસારિક વિક્રિયા એ સર્વેના મોહનાએ ત્યાગ કર્યો હતો. યુવાવસ્થામાં માત્ર દીનજનોના કલ્યાણના પ્રયત્નમાં ને ભગવત ભજનમાં લીન થયેલી આ તપસ્વિની અનાથ બચ્ચાઓને એકઠાં કરી તેમને શિક્ષણ આપતી નિર્ભયતાથી નિર્જન વનમાં રહેતી હતી. શાંત રસ સિવાય કે કષ્ટારસ સિવાય બીજા રસોને એ સ્થાનમાં સ્થાન મળ્યું નહોતું. જીવેને અભયદાન દેનારી આ તપસ્વિનીના આશ્રમ પાસે મધ્ય પક્ષીઓ પણ મથાણિ આરામ લેતાં હતાં.

કોઈ પણ જીવને હણુશો માં, હણુશો તો દણુવું પડશે, છેદશો તો છેદાવું પડશે, બેદશો તો બેદાવું પડશે. સૌ જીવને શાતા વઢાલી છે, અશાતા અગપ્પામણી છે. સૌ જીવને સુખ વઢાલું છે, દુઃખ અગપ્પામણું છે માટે સૌને સુખ ઉપને એમ કરો. એવો તેણે જે ઉપદેશ સાંભળ્યો હતો તે ઉપદેશ એ સૌને આપતી હતી.*

આવી પવિત્ર તપસ્વિનીની યુવાવસ્થાની વાત મહારાજ બવાન'દીને કાને પુરણીએ નાંખેલી તેથી રાજ એ આશ્રમ તરફ ગયો હતો.

* કોઈ પણ જીવની હિંસા ન કરવી એવું ફરમાન સૌ ધર્મમાં છે. જૈન, બૌદ્ધ અને હિંદુ ધર્મમાં તો એ ફરમાન છે પણ ખ્રિસ્તી, મુસલમાન અને પારસી લોકોના ધર્મ પુસ્તકોમાં પણ એવાં ફરમાનો છે.

ખ્રિસ્તિ ધર્મના બાઇબલમાં લખ્યું છે કે Thou shalt not kill તું કોઈ પણ જીવની હત્યા કરીશ માં. વળી તેના ૧ લા જેનીસીસમાં લખ્યું છે કે:—

Behold, I have given you every herb bearing seed which is upon the face of all the earth, and every tree in the which is the fruit of a tree yielding seed, to you it shall be for meat. (Gen. 1,24)

“પૃથ્વી ઉપર મેં જે વનસ્પતિ તથા ફળ આપ્યાં છે તે તું તારા ખોરાક તરીકે ઉપયોગમાં લેજે.”

મુસલમાન ધર્મના કુરાને શરીફમાં સરા અનઆમ—આપત ૧૪૨ માં ખોદાતાલાએ ફરમાવ્યું છે કે:

“વગિનલ અનઆમે હમ્લતર વફદા ફુલુમિમારજક કુમુલ્લા હો” ખોદાતાલાએ મોપમાં જનાવરો બાર ઉપાડવા સરજાઓ છે અને ખાવા માટે બાજી, પાક્કો ને ધાન્ય નીપજાવ્યું છે તે ખાઓ.

હજરતઅલી સાહેબે કહ્યું છે કે: “ફલાતજ અઢ્યુત્ત કુમ મકાબરલ હમવાનાત” તું પણ પક્ષીની કબર તારા પેટમાં કરીશ નહિ.

જરયેસત નામામાં લખ્યું છે કે “જકુરાતન નીયારંદક્સ કુદરેહ, વમ્વાંયુસ ફદા કે બાસર બરેહ” મોટાં ઘરડાં કે બચ્ચાં જેવાં જનાવર કે જીવતાં પ્રાણીને મારવાની સાધ મનાઈ છે. વળી જમીઆદયસ્તના ૫૮ મા બાબમાં લખ્યું છે કે:—

એક જીવતાં પ્રાણીનાં તોખમ અથવા ઈડાને નુકસાન કરનાર તે હોરમજદ (પ્રભુ) ની વિરુદ્ધને અને આહેરમન (સેતાન) ની તરફનો છે.

માંસ ખાવાથી શરીરની આરોગ્યતાને કેટલું બધું નુકસાન યાય તે અને કેવા કેવા નવા નવા રોગો શરીરમાં દાખલ યાય છે ને શુદ્ધિ બગરે છે તે વિષે લ'ડનના ૧૩ વિદ્વાન દાક્તરોએ જાણવેશો અભિપ્રાય મુંજાઈ જીવદયા પ્રસારક મ'ડળે પ્રકટ કરેલ છે તે તથા એ મ'ડળની ખીજ જુકો તથા ઈંગ્લાંડ, યુરોપ, અમેરિકાની વેછરેરીયન સોસાયટીનાં પુસ્તકો ને ન્યુસપેપરો કે માસિકો વાંચવાથી સમજશે.

આપણો જીવ જેવો આપણને વઢાલો છે તેવોજ સૌ જીવને પોતાનો જીવ વઢાલો છે એ વાત એક બાજુએ રાખી શરીરને લાભલાભ રોમાં છે, તંદુરસ્તીને વધારે લાભ કરી માંસાદાર છે કે વનસ્પતિનો આદાર છે તેનો નિષ્પક્ષપાતબંધ વિચાર કરનારને સત્ય થું છે તે સમજશે.

કાવ્ય કુંજ.

થવા ના દે અસર મન પર.

મહ્યો તવ પત્ર વાચીને,	જણાવુ હુ ખરી રીતે ;	
સ્વય નિજ પ્રલ્લ દિધિ,	થવા ના દે અસર મન પર.	૧
શુભાશુભ કલ્પના ખોટી,	જરા ના ભાર ધર ત્હેનો,	
જગત કહેણી ઘણી જૂઠી,	થવા ના દે અસર મન પર.	૨
ઘણા મન કલ્પના ચોગે,	થતાં દુઃખો નહીં તે તું ;	
ખની સાક્ષી સકલ જગનો,	થવા ના દે અસર મન પર.	૩
દ્રવે ના તું બળે ના તું,	નહીં છેદાય ક્યારે તું ;	
સ્ત્રાભાવે ધર્મ માનીને,	થવા ના દે અસર મન પર.	૪
અભિપ્રાયે ન મુઝાવુ,	જગતમાં બ્રાન્તિ સહ માની ;	
સ્વય શુદ્ધાત્મમય બોધી,	થવા ના દે અસર મન પર.	૫
અરે મુઝાય શા માટે,	અસત્ તે નહિ થતું ક્યારે,	
ધરી નિશ્ચય ખરો એવો,	થવા ના દે અસર મન પર.	૬
ટળે બ્રાન્તિ મળે શાન્તિ,	રહે ના દુઃખના ભડકા,	
સુહૃદ્યધિ ધર્મ સેવ્યાથી,	સદા આનન્દમય થોતે.	૭

હૈયાનાં વ્હાલ.

હું તો આપુ આપુ ને ખૂટી જાય રે,
 મ્હારા હૈયાના વ્હાલ !
 જોયા ત્હેવા મ્હે જાણ્યાં :
 હૈયાના જીવન માણ્યાં ;
 એવા રસીયાને ભૂલ્યા તે શે જાય રે
 મ્હારા હૈયાનાં વ્હાલ !
 સુમને મકરદ વમે છે ;
 ભૂગો એને ય ચૂમે છે,
 એ પણ હોયે તેટલા દષ્ટ રે છે રે
 એવા હૈયાનાં વ્હાલ !
 આજ્ઞાં મ્હે પૂરેપૂરાં :
 લાગ્યાં એ તો ય અધુરા ;
 કોને વ્હાલના યે સાગર તે કંઈ હોય ? રે
 અહા ! હૈયાના વ્હાલ !

અમારા દેશના વીરા.

સદા હોટેલ વિષે જાણું, ગમે તેવુંજ ત્યાં ખાણું;
 ઘટે છે એ ખર્ચ એવું, અમારા દેશના વીરા ? ૧
 નથી કંઈ ધર્મમાં શ્રદ્ધા, અહોનીશ જુઠુંના ધધા,
 અરે ધધાજ એ અંધા, અમારા દેશના વીરા. ૨
 નથી કંઈ દ્રોષમાં કાચું, કુસંપે ના જરા પાણું,
 અરે શું નાણું એ સાચું, અમારા દેશના વીરા ? ૩
 ગરીબોનું કંઈ કહેવું, જરા ના ધ્યાનમાં લેવું;
 ઘટે નહિ આપને એવું, અમારા દેશના વીરા ? ૪
 ભલે હો રંક કે રાયા, સ્વભૂમિમાંજ એ જાયા;
 જરા ના રાખવી માયા, અમારા દેશના વીરા ? ૫
 નહી પાઈ દેશની દાઝે, કર્યું નહિ ધર્મને કાળે;
 અરે શું એ વળી છાળે, અમારા દેશના વીરા ? ૬
 જુઓ જ્યાં ત્યાં બધે ટંટા, ઉઘાવા દારના બટ્ટા;
 અરે છેક આમ શું વંદ્યા, અમારા દેશના વીરા. ૭
 હજારો દુર્વ્યસન રાખી, થવું છે અંતમાં ખાખી;
 કદું શું દુષ્કાં બાપી, અમારા દેશના વીરા. ૮
 અમારો દેશ અમારો છે, અમારો દેશ પ્યારો છે;
 અને વળી ધર્મ પ્યારો છે, અમારા દેશના વીરા. ૯

હરિમંદિર.

હરીલાલ—જાની.

પ્રેમના પરિમલ.

(અંક ૩ જાતા પૃષ્ઠ ૯૩ થી ચાલુ.)

પ્રકરણ ૪ થું.

સમ્રાટીની કુલ શય્યા.

નવ પક્ષવ નવ પરિણિત યુગલો !

રસ ઝરણામાં રસ બસ થારો !

ચંદ્ર દર્શને—ચંદ્ર રંગનીયે !

કુલ શય્યા પાસે !

પાદરાકર.

ગુલઝારના આ અતિવ દુખની સર્વસ્વ કારણમુત-પોતેજ થઈ ? પોતાના પ્રાણસપ્નાને
 જન્મભર દુઃખસાગરમાં ધકેલી મુકનાર પોતેજ બની—પ્રીય મિત્રના સુખને હુડી લેનાર પો-
 તેજ બની, આ વિચારે ગુલનારે દેટલાંયે અવિરલ અશ્રુ દાગ્યાં, પ્રાણ-હવન ! પ્રાણીશરના
 વિયોગે હવે અલ્પકારો શા કામના ? એ વિચારે તેજે પોતાના અંગપરના સપગા અલ્પકારો

ફેફા દીધા, કપડાં ફાડી નાંખ્યાં અને માથાના સુન્દર બાલ તોડી નાંખ્યા! છેવટે દીર્ઘ નિઃશ્વાસ નાંખી મુઝ્યાં ખાધ જમીનપર નિઃશ્વેષ પડી. હાય! ગુલનાર! શા માટે તે રાજકુટુંબમાં જન્મી? ગરીબ કુટુંબમાં જન્મી હોત તો કેવી ખુશીથી તે પોતાના પ્રાણેશ્વરને પરણી શકત? કેવા આનંદમાં પોતાનું જીવન વ્યતીત કરી શકત? હમેશાં અરસપરસ અદ્વિતિય-દિવ્ય સુખમાં આપત-લેત? આ ક્ષણભંજર સંસારમાં પોતાનું આયુષ્ય કેવા આનંદમાં-કેવા વિનોદમાં ગાળી શકત? શા માટે તે સુન્દર થઈ! શા માટે તેને આ અતુલ સૌંદર્ય વિધિએ આપ્યું? શા માટે આ વિશ્વ વિજયી-વિમળ સૌંદર્યની જાતે ભોક્તા બની? નહિ તો શાહાજહાન બાદશાહ શા માટે તેને પરણવા લલચાત? સુખેથી કુરૂપ બની પોતાના જીવિતેશ્વરને પરણી શકત? જે રૂપ અને ઐશ્વર્યથી તે મગરૂર બનતી તેજ રૂપ-ઐશ્વર્ય હમણાં તેને ઝેર જેવાં લાગવા માંડ્યાં. શું પોતે ગુલને ન પરણી શકે? શા માટે દિલ્લીશ્વરને પરણ્યું? ન પરણે તો? હા! ત્યાં પણ તેને નિરાશાજ જણાઈ. દિલ્લીશ્વરને પરણતાં-પોતાના હૃદયેશ્વર ગુલઝારને પરણે તો તો થઈ જ મુશ્કેલી પડી શાહ તેના માતા-પિતાને આપ્ત વર્ગમાંથી કોઈનું પણ કોડું સલામત રહેવા દે ખરા કે? પોતાના વિરાજ મહાલયનો એક કાંકરો પણ તેની જગ્યાએ રહેવા દે ખરા કે? ના! ના! સર્વથા નહિજ. અરે! એટલુંજ નહિ પણ પોતાને ત્રીભૂવનમાંથી શોધી કઢાડી પોતાની સાથે જોર જીલમથી પરણ્યા વિના પણ શાહ નજ રહે! અરે! તો પણ પોતાના બાલ્યકાળને પરણવા ગુલ તૈયાર થઈ. ભલે ગમે તે થાવ! ગમે તેટલાં સંકટ ગુજરે! ગમે તે કષ્ટ પોતાનાં માતાપિતાને પડે! પણ શા માટે હું ગુલની ન થાઉં? પણ હાય! ક્યાં છે? ક્યાં છે? પોતાનો પ્રાણેશ્વર? ક્યાં પોતાનો જીવિતેશ્વર? ક્યાં છે તે ગુલનો ગુલઝાર? કોઈ તે પ્રણયભર-સ્મીતભર-કંડલાસપૂર્ણ મુખકમળ પુનઃ ખતાવે? ના! ના! અત્યારે તો તે પ્રેમીજન-પ્રેમના અટપટા માર્ગેના પવાસી ક્યારનોએ ક્યાંના ક્યાંની નીકળી ગયો હશે? પુનઃ તે દ્રષ્ટિગોચર પણ શાનો થાય? નિરાશાજ. પોતાના જીવનસખાને સુખી કરવા તે બેગમપદ છોડી દેવા-જંગલમાં વસવાના તરંગો કરવા લાગી. અત્યારે તેની નજરમાં પ્રેમ-વિનાના રાજ્ય મહેલ કરતાં પ્રેમથી ઉભરાઈ જતી કુંપડી વધુ મીઠી લાગવા માંડી. પ્રેમ વિનાનાં વિલાસ વૈભવ, દાસ-દાસીઓ, મેવા-મીઠાઈઓ ને સૌભાગ્ય કરતાં પ્રેમ ઝરતા ગુલઝારનો સહવાસ તેને વધુ આનંદકારક જણાવા લાગ્યો. ઓ પ્રેમ! ત્હારી આંખમાં વૈભવ વિલાસો કરતાં ફફીરીની કીમત લક્ષ્યાવધી ઘણી વધે છે. ત્હારા ભક્તો પ્રેમને ખાતર ત્રીભૂવનનાં રાજ્યને, સૌંદર્યભર સુન્દરીઓને, માનાપમાનને, વૈભવ વિલાસને, મેવા મીઠાઈઓને અરે! સાક્ષાત સ્વર્ગને પણ ઠોકરે મારતાં વિલંબ લગાડતા નથી. ગુલની પણ અત્યારે આજ દશા છે. તે પોતાના પ્રીયતમને સુખી કરવા અત્યારે ગમે તે કરવા તૈયાર છે. પણ વ્યર્થ! ઓ બિયારી ગુલનાર! શા માટે નાહક વલખાં મારે છે? ત્હારો પ્રીયતમ કોટ્યાવધિ પ્રયત્નોએ પણ તને દ્રષ્ટિએ પડવાનો નથીજ! ક્યાં છે? ત્હારો ગુલઝાર? જા દિલ્લીશ્વરના વૈભવજ. ભર્યા જનનખાનામાં જા! ને શાહાજહાન બાદશાહની-અરે સમગ્ર ભારતવર્ષની સમ્રાટી થા! શહેનશાહે હિંદની હૃદયેશ્વરી થા! “બિયારી ગુલનાર,” મટી-“બેગમ ગુલનાર.” થા! બિયારા ગુલઝારને પોતાનું ફેફા લેવા દે! તેને તેના પ્રારબ્ધને સોંપી દે! ને તું ત્હારા હૃદય થતા પ્રારબ્ધને તાબે થા!

ગુલનારે ધડકતી છાતીએ ને છલકાતી આંખોએ, ક્રૂર પોતાના માતૃ પિતૃ પ્રેમને ખાતરજ, તેમની આરાને તાબે થવાને ખાતરજ, તેમની સહીસલામતીને ખાતરજ, દિલ્લીશ્વરની

એમ યવા સાર પોતાનું પિતૃગૃહ છોડ્યું. પોતે જે ભાગ્યચાળી (?) પદપર આરૂઢ થનાર છે તે પદ મુખપ્રદ યવા સારું મંગલાશિર્વાદ દેવા પોતાનો પ્રાણસખા હૃદયનો મિત્ર હાજર નથી એ બોધ તેને બહુ લાગ્યું. અને અહિં ગુલઝાર અત્યારે હાજર હોત તો તેના હૃદયની શી દશા હોત? અત્યારે તેની શી દશા હશે? એ વિચાર તેની સ્મૃતિ સૃષ્ટિમાં આવ્યાથી તે મોટેથી રોષ પડી. ગુલઝાર! ગુલનારનું પ્રેમજન હૃદય જીવન! પોતાને પ્રાપ્ત થનાર બહુ મધ્ય રત્ન, સમ્રાટીપદ રૂપી રત્ન કરતાં પણ વધુ મૂલ્યવાન રત્ન હતું! એમ ગુલનારના હૃદયને હવે પ્રતીતિ થઇ. પણ હાથ! ગુલઝાર તું ક્યાં છે? સમ્રાટીપદને લાલ મારી બિચારી ગુલનાર ત્હારી મહયરી થવાને વલખાં મારે છે! પણ બચે.

નિષ્કપટ, સાદી, બોળી, અલ્પજ્ઞાન ગુલનારને—નું એમ યથશ એ વિચારે જે આનંદ યતો હતો, તેને ઠેકણે હવે વિપાદ, ચિંતા ને વ્યાકુળતા આવીને એકાં હતો. દિલ્લી-શરના જનનાનખાનામાં તેણે પ્રવેશ કર્યો તે વખતે તેના મનોરાજ્યમાં કેટલી બધી તરંગ લહ-રિઓ લડી સમાધિ જતી હતી. ભાવિ હૃદયના વિચારોની સાથેજ ગુલઝારનો તે અનુભૂતિ એકેરે તે ગુલનારના સ્મરણમાં આવતાંજ તેનું વદન શીકું પડી જતું. ધીમે ધીમે સમગ્ર ભારતવર્ષના સમ્રાટ સાથેના તેના વિવાહ સમારંભના અર્પૂરે ઠાઠમાઠમાં તેનું મન ગુંથાવા લાગ્યું ને આસ્તે આસ્તે વિવાદપૂર્ણ વાર્તા તેના હૃદયપટ પરથી જરા જરા ખસતી ચાલી. પોતે આ બધા વિલાસ, વૈભવ, રાજમહાલ ને બાદશાહ ખૂદની માલીક બનશે એ વિચારે તેને આનંદ યવા લાગ્યો, પણ બીજીજ પળે પોતાનો પ્રાણથી પણ પ્રીય ગુલઝાર? હાથ! તેના ચિન્તા તો બધું શીકુંજ તો? ક્યાં તે રૂપરાશી, પ્રણયી, તરણ ગુલઝાર? અને ક્યાં જુદો યવા આવેલો મરણોન્મુખ રાહ? ક્યાં નમ્ર, સદ્ગુણચાળી, પ્રેમજન, પ્રાણેશ્વર ગુલઝાર ને ક્યાં તુંડમીજીજી, વિપય લાલસુ, કપટી દિલ્લીશ્વર! પણ બિચારી ગુલને કંઈજ સમજાય પાતી નથી? ક્યું સારૂ ને ક્યું નરમું? તેને સ્પષ્ટ રીતે જુદું પાડી શકતી નથી. અરેરે!

ગુલનાર! તેને પોતાના હૃદયમાં યતો આનંદ વા દિલગીરીના ભાવની પણ ક્યાં ની! એ ગરીબ મુખ! આ જીવ પ્રપંચના આગારરૂપ દિલ્લીશ્વરનું જનનાનખાનું,

‘૧૫ જાલિઝને નિવસવા યોગ્ય નથી હોં! પણ કંઈ નહિ.’ પ્રભુ

કુશળ પુછ્યું. તેના પરથી ઓવારણાં લીધાં, તેના માથા પર થોડું મીઠું ફેરવી આતસ પર નાખ્યું અને તેની સલામતી માટે તેને ઉત્તમ 'શિરાઝી' મઘનો એક સુવર્ણ પ્યાલો ભરી આપ્યો. દાસીઓ પવન નાંખવા લાગી અને એક બાંદીએ તેના મ્હોં આગળ રત્નજડિત હુકો આણી મુખ્યે કે જેની તંબાકુના વાસથી મગજ તરબતર થતી હતું. એક સુંદર તાંબુલ-શિરાઝીપર-ખવરાવી તેને એક મોહક સુવાસીત કુલહાર પહેરાવી, રોશનઆરા તેના સામે ઉભી રહી. સ્વાગતનો આ અપ્રતિમ અને ઠાઠમાઠવાળો ઠાઠ નેંધ ગુલનાર મુખ થતી રહી.

રાત્રીની શાહી મીઠલસ-નાચમુજરા-ને અન્ય વિધી સંપૂર્ણ થવા બાદ જહાનઆરા બેગમને પાસેના ચાંદની દરવાજામાં થઈને, એક ખીજા લબ્ય મહાલયમાં લઈ ગઈ. આ મહાલયમાં બારણામાં પેસતાંજ પુષ્પ, પુષ્પ ને પુષ્પ સિવાય કંઈ નજરેજ આવતું નહતું. મોગરો, ગુલાબ, જુઝી, જાંઘ, દાવદી, ગુલશાખો વિગેરે અનેક જાતના પુષ્પોથી બારીઓ, બારણાં, બેઠકો ને ખલગો સુદાંત મઢી લેવામાં આવ્યાં હતાં. ચાલવાના ગાલિયા-પલંગની ચાંદરો, ખુરશીઓનાં સુખાસનો ને જ્યાં પગે અગર પીક મુકે ત્યાં પુષ્પોજ સીચિ દેવામાં આવ્યાં હતાં. દિવાનખાનાની સિડી પુષ્પોથી જાણે ઉભરાઈ જતી એક વેલીજ ન હોય તેમ લાગતી હતી. એ સીડી ઉપર થઈને એક સુંદર સંજેમરમરી હમ્મતલ-અગાશી પર જવાતું હતું. આ અગાશીમાં આરામની અનેક સગવડો કરવામાં આવી હતી. પુષ્પોનાં વિવિધ સુખાસનો ત્યાં અધિવેષિત હતાં. ચંદ્ર પોતાની સર્વે કળાઓ સહિત ત્યાં સંપૂર્ણ ઠાઠમાં પોતાના અગણિત પરિચારક, તારલાઓ સહવર્તમાન ત્યાં પ્રકાશી રહ્યો હતો. મદમદ શિતળ, સુવાસિત વાયું લહરિઓ પણ દિલીશ્વર જેવાના પુષ્પ રાશીમાંથી નિરંકુશ રીત્યા સુવાસતું હરણુ કરીને-તે પુષ્પમલિકાઓ સાથે ક્રિડા કરી રહી હતી. અંગને ઠંડક આપવા સાથે મનોહર લાગે તેવો દિપપ્રકાશ, ચંદ્ર તેજને શીકો પાડવા મથી રહ્યો હતો. વિવિધ વાદ્યો બંજવવામાં કુશળ નર્તિકાઓ અદ્ભૂત વત્સાલકારમાં મહાઠ-બેગમના નેત્રના માત્ર ઘસારા અર્થેજ ખોટી થઈ રહેલી હતી. સુવર્ણના ખુમચાઓમાં રત્નજડિત બરણિઓ મધુર, "શિરાઝી" થી છલાછલ ભરાઈ રહેલી છે, એમ તે પારદર્શક હોવાથી સ્પષ્ટ જણાતું હતું અને તેમાં તેના સોખમતી પ્યાલાંઓ પણ સાથે કુંડાળું વાળી બેઠાં હતાં. ઉત્તમોત્તમ તંબાકુથી ભરેલો બહુમૂલ્ય હુકો પણ-નાંગ પોતાનું શરીર સંકેલી બેઠો હોય તેમ પોતાની નળા-ફણા પ્રસારી બેઠો હતો, જેનું મુખ પકડી એક બાંદી, બેગમના મુખમાં તે આપવા તેની આગાની રાહ જોતી ઉભી હતી.

બાદશાહના આવાગમનની વાટ જોતી સઘળી દાસીઓ-અને પહેરેગીર, મુંગી પણ તુરં-સ્તાની સુંદર બાંદીઓ, સફ સમારી ત્યાં ઉભી હતી. બેગમ સાહેબને લઈ-શાહજાદી રોશન ત્યાં દાખલ થઈ કે તુરંજ આ કોમળ-ફેજ પોતાનાં શસ્ત્ર નમાવી તેમને માન આપ્યું. એક સુખાસનપર બેગમ બેઠી અને રોશન સામેની ચતુષ્પદ-પીડીકાપર અધિષ્ઠિત થઈ, ને અતિશય નમ્રતાથી-પોતાનો કમળના દડા જેવો સદેહ સુકોમળ હાથ લખાવી-અંગુલી નિર્દેશથી તે મહાલ બતાવતાં બોલી:-"આ મહાલ બેગમ સાહેબાનો છે." અને જરાક ધ્રુજ. પણ પોતાના આવાસનું નિરીક્ષણ કરવામાં તલ્લિલ બની ગયેલી શુભે તે ન જોયું. આ અતુલ રૂપ-રાશિ બેગમ પોતાના નિવાસનું નિરીક્ષણ કરવામાં યુથાઈ ગઈ હોઈને જરાક વિરમ્ય-

તાથી તાળી પાડી દેતાંજ સર્વ સંગીત પરિચારીકાઓ, ગાવા બળવવામાં ચક્રચુર બની ગઈ. સંગીત લહરીઓના આવિર્ભાવના મધુર કલરવ શ્રવણ પથપર આવતાંજ, બેગમ પોતાની તંદ્રામાંથી જાગૃત બની, ત્યાં તો શહેનશાહે આલમની આવતી સ્વારી-નેકી પોકારનારાઓએ જાહેર કરી, કે તુર્તજ શાહજાદી બોલી—

“બેગમ સાહેબા! રત્ન છે હવે?”

“પધારો શાહજાદી!” પોતાનું ઝુલ્ફાંવાળું નાજુક સર ઝુકાવતાં-વિકસીત નેત્રે શુભનાર બોલી: “વળી કોઇ કોઇ વાર શાહજાદી સાહેબા-ગરીબ શુભને પોતાની સુલાકાતનું માન આપ્યાં કરશેજ.”

“બહુજ ખુશીથી-સુલતાના!” એટલું બોલી તે અભિમાની શાહજાદી-માથુ નમાવી એક મધુરો હોંકો કરી-અદેખાઈ ભરી નજરે ત્યાંથી ચાલી ગઈ, અને શુભનાર ભાવિ આશા તરંગોમાં ઝુલતી શાહના આગમનની રાહ જોવા લાગી.

આજ સપ્તાહીની કુલ શય્યા હતી—આજ આ રાજવંશી જોડલાની ચંદ્ર દર્શનની “Honey-moon” રાત્રી છે.

તુર્તજ આખા ભારતવર્ષને ધ્રુજાવનાર, કોંઈ પણ દયાળુ-શહેનશાહ શાહાંજહાન આ પુષ્પમંડપમાં-દાખલ થયો. ઉચી ઢાકાની શરબતી-બહુમૂલ્ય મલમલનો એક ઝૂમ્બો તેણે ધારણ કર્યો હતો. સુલાખી રંગની ધ્વજ તથા રત્ન જડિત મોજડીઓ તેનાં ચરણ-ધ્રુગલ દેહાધ્યમાન કરી રહી હતી. તેની શ્વેત શરીરથી તથા બળ્ય મુદ્રાથી શોભતું મસ્તક બહુમૂલ્ય શિરચેચવાળું એક મંડિલ-કહો કે તાજ-ધારણ કરવા બળે મગરર બની રહ્યું હોય તેમ અકકડ ને અકકડજ જણાતું હતું. મંદ ગતિએ શાહ પોતાની નવપરણિત વધુને જોવાના ઉત્સાહમાં આગળ આવ્યો આવતાંજ બાંદીઓ-પહેરેગીર-ત્રીઓ ત્યાંથી પલાયન કરી ગઈ. માત્ર એકલી નવી બેગમ-શુભનાર ત્યાં રહી. બેગમ ન હાલી કે ન ચાલી, ન તે શાહનું સ્વાગત કરી શકી કે ન તે બોલી શકી. આવડા મોટા શાહનું સ્વાગત ગિચારી એક સામાન્ય બાલિકા શી રીતે કરી શકે? શાહને જોતાંજ શુભના હૃદયકાશમાં શુભઝાર ધ્રુવના તારા પેડે પ્રકાશી ઉઠ્યો ને તેનું મુખ મ્હાન બની રહ્યું. હાય! પ્રાણેશ્વર તમે અત્યારે ક્યાં છો? આ વિચારમાળા શાહે તોડી. તે બોલ્યો “પ્રીયે! હૃદયેશ્વરી! ચાલો ચંદ્રદર્શન કરીએ! અગાશીપર ચાલો! ત્યાં તમારા ચાકેલા જીવને રાહત મળશે! ચાલો હૃદય વસમા! મનો-હારીણી! પધારો! એમ બોલી આ સમગ્ર ભારતવર્ષના-કહો કે એક મહાન મુદકના ઘણીએ એક વાધ પોતાના બક્ષ-બક્ષાને પકડે તેમ-આ ન્હાની-શ્ચિર બાલીકાને પોતે હાયે, તેનો હાય પકડી અગાસી તરફ લઈ ગયો. અગાસીનો તેમનો વિધિ અમોને ખબર નથી, પણ માત્ર ચંદ્ર ઝોલા ખાતો ખાતો આ જુદ-સુવાન દંપતી તરફ જોતો જોતો, જાણે શુભઝાર ને બાદશાહની સરખામણી કરતો હોય તેમ જણાતું હતું. ખીચારી કુટેલા જીરની ગુલ! ત્હારા હૃદયની દયા તપાસવા કરતાં શાહ ત્હારા રૂપનું દર્શન કરી કૃતાર્થ થાય છે! આ સુખ કેટલો સમય?! પ્રભુ જાણે!

અપૂર્ણ.

પ્રમાણિકતાથી પ્રજાનો સંપૂર્ણ વિશ્વાસ મેળવવામાં રહેલ પામેલી

જુનામાં
જુની

નામીચી
ચલ

ધી રાજનગર જ્વેલરી માર્ટ!

કે જ્યાં છેલ્લામાં છેલ્લી લેટસ્ટ ફેશનોના સોનાના અને ઝવેરાતના મંશીન પોલીસ
અને હેન્ડ પોલીસ દાગીનાઓનો ગંજવર જથ્થો તૈયાર રહે છે.

મજુરી કાપી સોનાનાં પુરાં નાણાં પાછાં આપવાની
લેખીત ગેરંટી! આપવામાં આવે છે.

ચાંદીની ફેન્સી ચીજોનો ગંજવર જથ્થો રાખીએ છીએ.
માલની ગેરંટી, જુજ નફે મોડું વેચાણુ તેજ સિદ્ધાંત! !!
મુખાઇની જાણીતી પેઢીઓમાં લાંબા વખતના અનુભવી અને કળવાયલા
ધારીગરોના હાથે અમારી પોતાની રૂબરૂબ નીચે માલ ખતે છે.

ગ્રાહકોને હસ્તે મુખડે વિદાય કરવા તેજ
અમારો મુદ્રા લેખ છે.

ધી રાજનગર જ્વેલરી માર્ટ.

પ્રોપ્રાયટર-ઝવેરી ભોગીલાલ પુરુષેત્તમદાસ.

રીચીરોડ-અમદાવાદ.

એક ભયંકર ભૂલ સુધરી

હીસ્ટીરીઆનો પરાજય.

અજ્ઞાન અને જહેમી લોકોના મંગળમાં પેસી ગયેલું ભૂત
હવે જીવ લઇને નાહું.

હીસ્ટીરીઆ (તાણ, વાઈ, ફેફસે) એ દરેકની દયા નથી અને એ તો માત્ર
ભૂતના ચાળા છે એવું માનનારાની ભૂલ સુધરી ગઇ. અગોએ ઘણા વર્ષના અનુભવથી સેંકડો
મનુષ્યોને સાબીત કરી આપ્યું છે કે હીસ્ટીરીઆ ભૂત નથી અને તેને માટે રામબાણ
ઔષધોના પ્રયોગો અને કરીએ છીએ.

અમારા અનુભવ અને પ્રયોગોનો લાભ લેવામાં આજસ ત્વજી રીવાયા વગર એક વખત
અમારા પ્રયોગોનો અનુભવ કરી ખાતરી કરો અને સગવડનો લાભ લો.

વિશેષ હકીકત માટે રૂબરૂ મળો.

શરીરમાં લોહી અને ધાતુની વૃદ્ધિ કરી સાત્વિક બળની પ્રાપ્તિ માટે

શિલાજીત પર્યટી

શુદ્ધ શિલાજીત નથી મળતો એમ તો કહેશોજ નહિ. અગોએ મૂળ શિલાજીતને
આયુર્વેદીય રીતિથી શુદ્ધ કરી પ્રગ્નના લાભ માટે જાહેરમાં મૂક્યો છે.

શિલાજીતના ગુણો સર્વને જાણીતા છે છતાં તેના ગુણની વિગત નીચે પ્રમાણે છે.

લોહીવિકાર સંબંધી તમામ રોગો ધાતુસ્થાનના તથા મૂત્ર માર્ગના તમામ રોગો જેવા
કે પ્રમેદ, લોહીવા, પ્રદર, પથરી, મૂત્રકૃચ્છ્ર, પાંડુ વિગેરે રોગો મટાડે છે.

અમારા શિલાજીત જેને ખોટા લાગે, તેની પામેથી લીધેલા પેસા પાછા આપીએ.
કિંમત તોલા ૧ નો રૂ. ૨-૮-૦.

આયુર્વેદ સિદ્ધાપદાલય.

અમદાવાદ સુરજમલનું ડેકનું (એરીવાડ) નં. ૫૦૬૦.

વેધ વાદીલાલ દાદાભાઈ.

વૉર્ડોંગ પ્રકરણ.

શ્રી બક્ષિસ ખાતે.

- ૫-૦-૦ શા. મણીલાલ ગઠાભાઈ અમદાવાદ ઠે. નીસા પોળ.
- ૨૫-૦-૦ મહેતા શાંતિભાઈ જેસંગભાઈ સાણુદ બાં બેન સમરત તથા સમુએ ઉપધાન વહાં તે શુભ પ્રસંગ નિમિત્તે પ્રથમ આપવાના કહ્યા હતા તે. હા. આત્મારામ ખેમચંદ.
- ૧-૪-૦ શા. જેઠાલાલ યુનીલાલ સાદરા.
- ૧૦૦-૦-૦ ઝવેરી કલદાસ બિમેદચંદ અમદાવાદ ઝવેરી પોળ બાં બિજમણાદિના શુભ પ્રમંગ નિમિત્તે રૂ. ૨૦૦ બસો આપવાના કહ્યા હતા તે પૈકી.
- ૧૫-૦-૦ શા. મનસુખરામ અનોપચંદ અમદાવાદ ઠે. શેઠ ચીમનલાલ નગીનદાસ ખોડી ગ.
- ૬૦૦-૦-૦ શ્રી મુખાઈના મોતીના કાંટાના ટ્રસ્ટીઓ તરફથી હા. રાવબહાદુર હીરાચંદ નેમચંદભાઈ બાં દરમાસે રૂપીઆ દોઢસો લેખે સંવત ૧૯૭૨ ના કારતક-માગશર-પોસ-માહ સુધીના કાયમ આપવાને કહેલા તે સુખખના હા. ઝવેરી ચીમનલાલ સારાભાઈ.
- ૧-૦-૦ બેન મણી શા. યુનીલાલ જેચંદની દીકરી ઠે. અમદાવાદ હુદારની પોળ, હા. જેઠાલાલ ઘેહલાભાઈ.
- ૧-૦-૦ બાઈ જેકાર શા. યુનીલાલ જેચંદની વીધવા અમદાવાદ ઠે. હુદારની પોળ હા. જેઠાલાલ ઘેહલાભાઈ.
- ૫-૦-૦ શા. મોહનલાલ જીવજીલાલ મણુંદ બા. લક્ષ પ્રસંગની ખુશાલીના. હા. કેશવલાલ ત્રીકમલાલ.
- ૫-૦-૦ શા. શનાભાઈ કાળીદાસ અમદાવાદ જૈન બોર્ડીંગ બા. લક્ષ પ્રસંગની ખુશાલીના આપ્યા તે.

૭૫૮-૪-૦

શ્રીચન્દ્રસિંહસૂરિ જૈન ગ્રન્થમાળા.

આ ગ્રન્થમાળા શ્રીમાન શ્રીપૂજ્ય જૈનાચાર્ય ૧૦૦૮ શ્રીચુદ્ધિમિહસૂરિજીના સહુપદેશથી પ્રગટ કરવામા આવેલ છે. આ ગ્રન્થમાળાના પહેલા અંકમાં અઘાપિ પર્વન્ત બહાર નહિ પડેલ, વ્યાખ્યાનમાં અતિ ઉપયોગી અને હરેક ભણ્ડાર તથા હરેક લામજેરીમાં રાખના યોગ્ય કવિ શ્રીરૂપચન્દ્ર પ્રણીત પદ્યાત્મક ગૌતમીય મહાકાવ્ય પ્રગટ કરવામાં આવેલ છે, આ પુસ્તકની કિંમત આઠ આના રાખવામાં આવેલ છે જે મહાશયોને જ્ઞેધએ તે મહાશયોએ નીચેને સરનામેથી મંગાવી લેવું. આ ગ્રન્થમાળામાં નેમિદ્ધત, પંચકુમારકથા, શ્રીપાલયાગ્રિ પ્રાકૃત, ધનાશાલિભદ્ર ચરિત્ર, ઉત્તમકુમાર ચરિત્ર, ઈત્યાદિ ગ્રન્થો પ્રગટ કરવામાં આવશે. ચેતાન્ધર દિગમ્બર સંવાદ પણ બે આના દીકીટ મોકલવાથી મળશે.

વ્યવસ્થાપક “શ્રીચન્દ્રસિંહસૂરિ જૈન ગ્રન્થમાળા.”

ઠે. રામઘાટ જૈન મંદિર, બનારસ સિટી.

શ્રીમદ્ બુદ્ધિસાગરજી ગ્રન્થમાળાના-પ્રગટ થયેલ ગ્રન્થો.

ગ્રન્થાંક.	પૃષ્ઠ.	કી. રૂ. આ. પા.
૦. ભગ્ન સંગ્રહ ભાગ ૧ હો ...	૨૦૮ ...	૦-૮-૦
૧. અધ્યાત્મ વ્યાખ્યાન માળા ...	૨૦૬ ...	૦-૪-૦
૨. ભગ્ન સંગ્રહ ભાગ ૨ હો ...	૩૩૬ ...	૦-૮-૦
૩. ભગ્ન સંગ્રહ ભાગ ૩ હો ...	૨૧૫ ...	૦-૮-૦
૪. સમાધિ સતકથા ...	૩૪૦ ...	૦-૮-૦
૫. અનુભવ પન્થિયરી ...	૨૪૮ ...	૦-૮-૦
૬. આત્મ પ્રદીપ ...	૩૧૫ ...	૦-૮-૦
૭. ભગ્ન સંગ્રહ ભાગ ૪ થો ...	૩૦૪ ...	૦-૦-૦
૮. પરમાત્મદર્શન ...	૪૩૨ ...	૧-૧૨-૦
૯. પરમાત્મજ્યોતિ ...	૫૦૦ ...	૦-૧૨-૦
૧૦. તત્ત્વચિંદુ ...	૨૩૦ ...	૦-૪-૦
૧૧. ગુણાનુસાર (આવૃત્તિ બીજી) ...	૨૪ ...	૦-૧-૦
૧૨. ૧૩. ભગ્ન સંગ્રહ ભાગ ૫ મો તથા ગાનદિપિકા ...	૧૯૦ ...	૦-૬-૦
૧૪. તીર્થયાત્રાનું વિમાન (આવૃત્તિ બીજી) ...	૬૪ ...	૦-૧-૦
૧૫. અધ્યાત્મ ભગ્ન સંગ્રહ ...	૧૯૦ ...	૦-૬-૦
૧૬. ગુરુભોધ ...	૧૭૨ ...	૦-૪-૦
૧૭. તત્ત્વગાનદિપિકા* ...	૧૨૪ ...	૦-૬-૦
૧૮. ગર્હવી સંગ્રહ ...	૧૧૨ ...	૦-૩-૦
૧૯. શ્રાવક ધર્મ સ્વરૂપ ભાગ ૧ હો (આવૃત્તિ ત્રીજી) ...	૪૦ ...	૦-૧-૦
૨૦. " " ભાગ ૨ હો (આવૃત્તિ ત્રીજી) ...	૪૦ ...	૦-૧-૦
૨૧. ભગ્ન પદ્મસંગ્રહ ભાગ ૬ હો ...	૨૦૮ ...	૦-૧૨-૦
૨૨. વચનામૃત ...	૩૮૮ ...	૦-૧૪-૦
૨૩. યોગદીપક ...	૨૬૮ ...	૦-૧૪-૦
૨૪. જૈન ઐતિહાસીક રસમાળા ...	૪૦૮ ...	૧-૦-૦
૨૫. અધ્યાત્મ શાન્તિ (આવૃત્તિ બીજી) ...	૧૩૨ ...	૦-૩-૦
૨૬. આનન્દજન પદ્મસંગ્રહ ભાગ ૭ થો ...	૮૦૮ ...	૨-૦-૦
૨૭. કાવ્યસંગ્રહ ભાગ ૭ મો ...	૧૪૨ ...	૦-૮-૦
૨૮. જૈનધર્મની પ્રાચીન અને અર્વાચીન સ્થિતિ. ...	૯૬ ...	૦-૨-૦
૨૯. કુમારપાળ ચરિત્ર ...	૨૮૭ ...	૦-૬-૦
૩૦ થી ૩૪. ગુરુગીતા ...	૩૦૦ ...	૦-૪-૦
૩૫. પદ્મવ્ય વિચાર (આવૃત્તિ બીજી) ...	... ...	૦-૪-૦

* આ નીચાની વાળા ગ્રન્થો શીલક નથી.

ગ્રન્થો નીચલા સ્થળોથી લેવાળા મળશે.

૧. અમદાવાદ—જૈન ગોર્ડિંગ—ડૉ. નાગોરીચરાદ.

૨. મુંબાઈ—મેસર્સ મેથુન હીરજીની કં.—ડૉ. પાપયુક્તી.

" શ્રી અધ્યાત્મગાન પ્રસારક મંડળ—ડૉ. અપાંગી.

૩. પુના—શ્રી. વીરવંદ કૃષ્ણજી—ડૉ. વૈતાલપેક.

જૈન પ્રજા માટે એક નિર્ભય અને ભરૂસાપાત્ર ઠેકાણું

કે જ્યાં અગાડી

અપટ્ટેટ ફેશનના

સોનાના! મસીન પોલીસ દાગીનાએ
ની સેંકડો ફેશનોનો મોટો નથ્યો તૈયાર રહે છે

અને નિર્ભય રીતે તદ્દનજ ચોખ્ખું અને સફાઈબંધ કેન્સી કામ થરા
કાના સોનાનું શ્રીશયત મજુરીથી ઘણીજ અડપથી વામદેસર અને
ખતાવી આપવામાં આવે છે.

તૈયાર દાગીનાઓની મજુરી કાપી નાણાં પાછાં આપવાની
લેખીત ગેરંટી મળે છે.

ઈંગ્લીશ જ્વેલરી, રોલ્ડગોલ્ડ જ્વેલરી, અને ચાંદીની સેંકડો
ફેશનેબલ ચીજોનો જંગી સ્ટોક તૈયાર રહે છે. ખાસ વિશ્વાસ્યતથી
આવેલા પ્લીલીયાન કટના હીરાઓ, માણેક, પાના વિગેરે અવેરાતનું
કામ થરાકે અને વહેપારીઓનું સગવડ પડતી રીતે કરીએ છીએ.

રોયલ જ્વેલરી માર્ટ.

પ્રોપ્રાયટર—અવેરી મુળચંદ આશારામ વૈરાટી

૪૫૬ શ્રીચીરોડ—અમદાવાદ.

ગોદરેજના સેઇફ્ટી કંશ બ્રાકસો.

આ પેટી ટેબલ ઉપર અથવા કબાટમાં જડવાથી ચોરથી ઉપાડીને લઈ જઈ શકાતી નથી તેમજ સ્ટીલના એક પતરામાંથી અખંડ બનાવેલ હોવાથી અને મજબૂત કળ બેમાડેલ હોવાથી ચોરથી તુટવાની ધારતી રહેતી નથી. માગી તીજેરીની ગેરહાજરીમા આ પેટી બહુ ઉપયોગી છે.

પેટીનું માપ ૧૪'x૨૦'x૬", કીમત રૂ. ૧૮.

“ગારડીઅન” કબાટાણીના (ચારચાવી) ” રૂ. ૨૩.

ગોદરેજના કબાટમાં જડવાનાં પેટંટ બાનાં.

આ બાના કબાટમા સ્ફુવતી જડવાથી ચોરથી કાઢી શકાતા નથી, તેમજ સ્ટીલના એક પતરામાંથી અખંડ બનાવેલ હોવાથી અને ઘણી મજબૂત કળ બેમાડેલ હોવાથી ચોરથી તોડી પણ શકાતાં નથી.

નવા કબાટમા લાકડાના બાનાનો ખરચ બચાવી તેને બદલે આવા લોખંડના બાના બેસાડવાનો ફાયદો સૌ કોઈ સમજી શકશે.

બાનાનું માપ ૧૪'x૧૨'x૬" કીમત રૂ. ૨૦.

દરેક પ્રદર્શનમા (૧૪ પ્રદર્શન) પહેલાં ઇનામ-સોનાના ચાંદ મળ્યા છે.

ગોદરેજ અને બાઈસની કંપની,

શાખા:-રીચીરોડ-અમદાવાદ.

વુદ્ધિપ્રભા.

(ધાર્મિક-સામાજિક-સાહિત્ય-નૈતિક વિષયોને અર્થતું માસિક.)

સંપાદક-મણીલાલ મોહનલાલ પાદરાકર.

પુસ્તક ૮ મું]

સપ્ટેમ્બર ૧૯૧૬. વીર સંવત ૨૪૪૧.

[અંક ૬.

વિષયદર્શન.

વિષય.	પૃષ્ઠ.
૧ સાવત્સરિક દ્વિમાસના ૧૬૧	૧૬૧
૨ શ્રાવક નેમિદામકૃત અધ્યાત્મ રાસમાયા... .. ૧૬૨	૧૬૨
૩ બળકળથી છતાય' ૧૭૦	૧૭૦
૪ માણિભદ્રવીર ૧૭૧	૧૭૧
૫ મ્હારે કશું થુ ? ૧૭૪	૧૭૪
૬ છવન-જ્યોત જગાવો ' ૧૭૮	૧૭૮
૭ ભીઓની યુનિ-સિટી ૧૭૯	૧૭૯
૮ છવન સ્વપ્ન ૧૮૦	૧૮૦
૯ પ્રથમ વ્યક્તિ ૧૮૧	૧૮૧
૧૦ હોમની આર્થિક સ્થિતિ ને દેશી કારીગરીને ઉત્તેજન ૧૮૫	૧૮૫
૧૧ માનનાત્મા અને પ્લેટો ૧૮૮	૧૮૮
૧૨ બોર્ડિંગ પ્રકરણ ૧૯૦	૧૯૦
૧૩ માનવન ૧૯૧	૧૯૧

શ્રી અધ્યાત્મ જ્ઞાનપ્રસારક મંડળ તરફથી

પ્રકાશક અને વ્યવસ્થાપક,

શંકરલાલ ડાહ્યાવાઈ કાપડીઆ.

૧ નાગોરીસાદ-અમદાવાદ.

લઘુજામ-વર્ષ એકનો રૂ. ૧-૪-૦ (કુટકે દર એક નકલના બે આના)

અમદાવાદ શ્રી "શામલ જ્યુનિટી" પ્રિન્ટિંગ પ્રેસમાં પરીખ દેવીદાસ અનલાલે છાપ્યું

વિનંતી પત્ર.

“ શ્રીમદ્ દેવચંદ્ર. ”

પરમપૂજ્ય મુની મહારાજાઓ તથા જૈનમહુઓને મવિનય પ્રાર્થના કરવાની કે, શ્રીમદ્ દેવચંદ્ર મહારાજના બનાવેલા બધા ગ્રંથો એક જ કરી તેનું એક મોટું પુસ્તક છપાવવા યોજના ચાલે છે, તેઓશ્રીના બનાવેલા નીચે લખ્યા ગ્રંથો જાણવામાં છે.

૧ આગમમાર.	૧૦ રનાન પૂજ.
૨ નયચક્રમાર.	૧૧ એકત્રીસપ્રકારી પૂજ.
૩ ચોવીસી.	૧૨ નવપદની પૂજના ઉક્તિ.
૪ વીસી.	૧૩ અષ્ટપ્રવચન માતાની સંગ્રહ.
૫ ગતચોવીસી.	૧૪ પ્રમજનાની સંગ્રહ.
૬ અધ્યાત્મગીતા.	૧૫ ધ્યાનદીપિકા.
૭ મુનિની પચમાવના.	૧૬ સહસ્રકૃત્યું સ્તવન.
૮ પ્રજ્ઞોત્તર	૧૭ સમગ્રીતની સંગ્રહ.
૯ જ્ઞાનમંજરી ટીકા (અટક ઉપર)	૧૮ વીરપ્રજ્ઞુનું દીવાળી સ્તવન.

આ મિત્રાય ખીજ કોઈ ગ્રંથ-ટીકા-સ્તવન-સંગ્રહ આદિ શ્રીમદ્ના બનાવેલા આપના જાણવામાં હોય તો તે બંને તેટલી વિગતસહ નીચે મુદ્દી કરનારને જણાવી આભારી કરશે એવી આશા છે.

હી સેવક,

વકીલ મોહનલાલ હીમચંદ.

મુ. પાદરા. (ગુજરાત.)

નોટ—સર્વે જૈન ગ્રંથોઓ, જૈન પાઠશાળા અને લાયબ્રેરીઓને અત્રેના સુપ્રસિદ્ધ, શ્રેષ્ઠ જગાભાઈ દલપતભાઈ શ્રી. એ. તરફથી Concentration (ધ્યાન)ની યુક્તિ કે જેની અંદર હર્ષ, વેર, સાદેમની પ્રાપ્તિ નોટ ઉપરથી ચિકિત્સા ધાર્મિક પાલામેન્ટમા ગમેલા જૈન ધર્મના પ્રતિનિધિ મંત્રુ બેરીસ્ટર વીરચંદ રાધવજી ગાંધી B. A. M. R. A. C. નાં લખેલા તત્ત્વ વિષયને લગતા બાર લેક્ચર (ભાષણો)નો સમાવેશ કરવામાં આવ્યો છે, તે યુક્તિ એટલે આપવાની છે. તેના પ્રગટ કર્તા ગ. રા. વકીલ છોટાલાલ કાળીદાસ ગાંધી છે. પરગામથી મંગાવનારે ટપાલ ખર્ચને માટે ૦-૦-૬ ની ટીકીટ મોકલી આપવી.

વ્યવસ્થાપક-યુદ્ધિપ્રભા, નાગોરીશાહ-અમદાવાદ.

યુદ્ધિપ્રભા નોટ—જયજયગુજરાત સદ્ગત શ્રેષ્ઠ જગનાદાસ હરમચંદનાં ધર્મજીવ પત્ની બાઈ પરશન જે હમણા યોડા વખત ઉપર પચત્ત પામ્યાં છે તેમના નામથી જૈનશાળાઓ, જૈન લાયબ્રેરીઓ, પૂજ્ય મુનિમહારાજાઓ, ગુરુશ્રીજી મહારાજોને યુદ્ધિપ્રભા માસિક નોટ મોકલવાને નિમિત્તે ૩. રપ) અમેને આપવામાં આવ્યા છે. તેના માટે તેમના મુખ્ય શ્રીયુત શ્રેષ્ઠ વાડીભાઈ તથા શ્રેષ્ઠ કેશવલાલનો ઉપકાર માનીએ છીએ; અને દરેક મુનિમહારાજો વિગેરેને તેનો ભાગ લેવા વિનંતીએ છીએ.

નોટ—અત્રેના પ્રતિષ્ઠિત શ્રેષ્ઠ લક્ષ્મીમદ લક્ષ્મીભાઈ સુરદાસ ગોંડી પોળાનાં ત્યાંથી શ્રીમદ્ દેવચંદ્ર કૃત ચોવીસી દરેક પાઠશાળાઓ, લાયબ્રેરીઓ, અને પૂજ્ય મુનિમહારાજાઓ તથા સાધ્વીજી મહારાજોને નોટ આપવાની છે માટે જેમને ના મળી હોય તેમણે તેમને ત્યાંથી મળેલી મોકલી આપવામાં આવશે. અકાર ગામથી મંગાવનારે ૦-૧-૦ ટપાલ ખર્ચનો મોકલવો

बुद्धिप्रभा.

(The Light of Reason)

ब्रह्मानन्दविधानके पटुतरं शान्तिग्रहद्योतकम् ।
सत्यासत्यविवेकदं भवभयभ्रान्तिव्यवच्छेदकम् ॥
मिथ्यामार्गनिवर्तकं विजयतां स्याद्वादधर्मप्रदम् ।
लोके सूर्यसमप्रकाशकमिदं ' बुद्धिप्रभा ' मासिकम् ॥

वर्ष ८ भुं.]

ता. १५ सप्टम्बर सने १८१६

[अंक ६ ठा.

सांवत्सरिक क्षमापना.

जले छे जडु छज भाई, थतुं जरयर हृदय, कभी,
क्यों गुन्हे अरे त्दारे, क्षमा लावी जमी सेने. १
छजरथी हुं यहू भाई, अडाहा दील परताध,
धवो परताड हु दीलभा, क्षमा लावी जमी सेने २
प्रभाटे प्राबुनी हानि, जने तेथी प्रभादीने,
प्रभो ! तुं माइ दे मुजने, क्षमा लावी जमी सेने. ३
नथी आशयथडी शुकु, क्युं मे यितभा लावी,
जर ना वैरने लावी, क्षमा लावी जमी सेने ४
तेने शान्ति मजानी हो, अहो तव पन्थभा वडेवा,
हउं हुं जे भयी आजी, क्षमा लावी जमी सेने ५
अरे तन प्राबुने हानि, नथी छुजि जर करवा,
तथापि जे अन्धु तेने, क्षमा लावी जमी सेने ६
तुने शान्ति सदा होजने, अमारा धर्मना भागे,
थिरातुं जडु हृदय भोते, क्षमा लावी जमी सेने ७
भजो शान्ति भरोभवभा, जतु त्हाई थने मुजथी,
पुदयभिं जडु कृपा लावी, क्षमा लावी जमी सेने ८

શ્રાવક નેમિદાસકૃત અધ્યાત્મ રાસમાલા.

(ઉદ્ધારક બુદ્ધિસાગરસૂરિ.)

ચી જિનવાણી નિવુ નમી, કીજા આતમસુદ્ધિ;	
ચિદાનંદ સુખ પામીછ, મિટઈ અનાદિ અશુદ્ધ.	૧
શુદ્ધાતમ દર્શન વિના, કર્મ ન છૂટછ કોય;	
તેહ કારણુ શુદ્ધાતમા, દર્શન કરો ચિર હોય.	૨
આતમ અનુભવ તરણિ થઈ, મિટછ મોહ અધાર;	
આપ રૂપમે અલહદૈ, નહિ તસ અંત અપાર.	૩
તિહાં આતમ ત્રિવિધ કહ્યો, બાહિજ અંતર નામ;	
પરમાતમ તિહાં તીસરો, સો અનંત ગુણુ ધામ.	૪
પુદ્ગલસે રાતો રહે, જાણે એહ નિધાન;	
તસ લાજા સોબ્યો રહે, બહિરાતમ અભિધાન.	૫

અથ અંતરાત્મા લક્ષણ—

પુદ્ગલ ખલ સંગી પરં, સેવે અવસર દેખિ;	
તનુ અશક્તિ જ્યું લાકડી, ગાન બેદ પદ લેખિ.	૬

અથ પરમાત્મ લક્ષણ—

પ્યારો આપ સરૂપમે, ન્યારો પુદ્ગલ ખેલિ;	
સો પરમાતમ જાણ્યો, નહિ જસ બવકો ગેલ.	૭

અથ ચારનિક્ષેપે આત્મસ્થાપના—

નામાતમ બહિરાતમા, થાપન કારણુ જેહ;	
સો અંતર દ્રવ્યાતમા, પરમાતમ ગુણુ ગેહ.	૮
બાવાતમ સો દેખીઈ, કર્મ મર્મદે નાશિ;	
જો દરણા બગવાનપી, બાવે બાવ ઉદાસ.	૯

એ રીતિએ ચાર આત્મા વિચારતા ઉપાદાન અસાધારણુ અપેક્ષા નિમિત્તે એવીજ બાવાતમાદિકે જાણવા.

હવે આત્મસ્વરૂપ કહે છે—

ચિદાનંદ ચિન્મય સદા, અવિચલ બાવ અનંત;	
નિર્મલ જ્યોતિ નિરંજનો, નિરાલંબ બગવંત.	૧૦
કંત કમલ પરિ પંકજી, નિઃસંજે નિલેપ;	
જિહાં વિભાવે દુર્ભાવનો, નહિ લવલેશે ખેપ.	૧૧
જ્યું નવનીતથી જલ જશે, તમ મૃત પ્રગટ દેખાય,	
ત્યું અંતર આતમચપી, પરમાતમ પરશય.	૧૨
શુદ્ધાતમ બાવે રચા, તે પ્રગટી નિર્મલ જ્યોતિ;	
તે ત્રિગુણ ચિર મુદ્દમજી, મર્મ પાપ સવિ છોતિ.	૧૩

નિજ સ્વરૂપે રહતાં થકાં, પર સ્વરૂપકો ભાસ;	
સહજ ભાવથી સંપન્ને, ઔર તે વચન વિલાસ.	૧૪
આત્મ દષ્ટિ દેખીછે, પુદ્ગલ ચેતન રૂપ;	
પર પરિણતિ હોઈ વેગલી, ન પડે તે ભવરૂપ.	૧૫
આત્મ ભાવે સિદ્ધ છે, પરભાવે છે બંધ;	
નિજ સ્વરૂપ અવલોકતાં, મિટે અનાદિ સવિ ધધ.	૧૬
જે જે પુદ્ગલની દશા, તેહની ન ધરે આસ;	
શુદ્ધઆત્મ અનુભવ ભર્યો, શાશ્વત સુખ વિલાસ.	૧૭
ચેતન લક્ષણ આત્મા, સો અનાદિ ગુણ લીન;	
પણિ તે પ્રગટે અનુભવે, સમક્ષિત દષ્ટિ પીન.	૧૮
મગન ભયો જડ ભાવમે, તિણિ સાવરણ કહાય;	
નિરાવરણ જે સંપન્ને, તો આપે આપ સમાય.	૧૯
શુદ્ધ દ્રવ્ય શુદ્ધાત્મા, વ્યાપક સકલ સ્વભાવ;	
શુદ્ધ દ્રવ્ય ગુણ પન્નવે, મિટે મોહ મદ તાવ.	૨૦
ધમિ ભાવિત સિવ તત્ત્વ રસ, તે અધ્યાત્મ સાર;	
તાકી કહું ગુણ વર્ણના, સુણતાં હોઈ સુખકાર.	૨૧

છતિ પ્રથમ પીઠબંધ દ્રહા.

અથ અધ્યાત્મસારે આત્મદ્રવ્યવર્ણના ચાલ ચોપાયા છન્દઃ—

હવે અધ્યાત્મની કહું વાણી, અનુભવ શાંત દશા પહચાણી;	
સકલ કર્મનો જ્ય કરવા, નિર્વિકલ્પ વલી ધ્યાન લહેવા.	૧
કર્મ કલેશ દાવાનલ નીર, અધ્યાત્મ રજકર્મ સમીર;	
ભવજલ પાર લહેવા તીર, તે અધ્યાત્મ ગુણ ગંભીર.	૨
અધ્યાત્મની એહવી ભાષા, સમક્ષિત મૂલ શુદ્ધ સંવર શાખા;	
જે નિશ્ચય ગુણને પ્રગટાવે, શુદ્ધ વ્યવહાર થકી તે પાવે.	૩
જે પરમાત્મ અનુભવ કરતા, તે હોવે સમતાનો ભરતા;	
અનુભવ શાશ્વત સુખ ભોગવતા, ફિર નવિ પામે કર્મકી મમતા.	૪
કર્તા ભોક્તાને સંસર્તા, પરિનિર્વાતા ધમ ચોવિધિ નિરતા;	
આત્મ ભેદ લહે સો ચાતા, હુવિધ જીવ ધણિ પરિ શુભ વેતા.	૫
અશુદ્ધનયે કર્માદિક કારક, મિથ્યાત્વાદિક હેતુ અવારંક;	
ભોક્તા સ્વકૃત શુભાશુભ કેરો, પરકૃતભોગે જે નહિ નેરો.	૬
સંસર્તા તિણિથી ચક્રગતિમાં, જેહ વિભાવ ધરે નિજમતિમાં;	
પરિનિર્વાતા સંકલ કર્મ નારો, સહજ સરૂપ યદા પરકારો.	૭
રાગદોષ ચિક્ષણતા સંગે, કર્મરાશિ રજ આવી વિલગે;	
જેહ અનાદિ સંયોગે જણો, ખીર નીર અંધ અગ્નિ પહચાણો.	૮
ભવ્યપણે સામગ્રીયોગે, ટસે તેહ ફિરતા આલોગે;	
દ્રવ્ય ભાવ નોકર્મ હકારે, સિદ્ધ સરૂપ સદા પ્રગટાવે.	૯

તીવ્ર અનલ યોગે જિમ કચન, ઉપસંભાવ મૂકે સ્તું નિરંજન;
 લોલીમૂત પ્રદેશે કર્મ, મર્મ ટલે લહે અનુભવ ધર્મ. ૧૦
 જેહ અમત્ય તે નહિ નિર્વાતા, નો હોષ તે વલી દર્શન માતા;
 ભવ્ય અછે પશુ દુર્લભ યોગી, વિષુ કારણુ તે નહિ શિવભોગી. ૧૧
 સદા નિરંતર નિગશુ ભોક્તા, કેવલજ્ઞાન દર્શનનો કર્તા;
 નિશ્ચય શુદ્ધનયે ધ્રુમ જણો, તે પરમાતમ ભાવ વખાણો. ૧૨
 રાગાદિક અરિ અંશ ન પાવે, આતમધ્યાને જે ધિર યાવે;
 શુદ્ધ ચેતના લગ્નિ સુઠાવે; તે પરમાતમ ખિરદ ધરાવે. ૧૩
 ચેતન આપ સંભાવ જલ પાયા, તે ચેતન પરબ્રહ્મ કહાયા;
 પરમ પવિત્ર નિજ ધામ, બનાયા, જે અર્તાદ્રિય સુખ સવાયા. ૧૪
 જેહ અસંગ અનંગ ભણીજે, અખય અખંગ અલિંગ મુણીજે;
 ચિદાનંદ ભરપૂર વિજ્ઞાસી, આતમભાવે જે અવિનાશી. ૧૫
 નિરૂપાધિક નિરૂપકમ ધરમી, આપી અકરમી ધ્યાવે, કરમી;
 પારંગત પશુ નહી પરભોગી, આપિ અયોગી ધ્યાવે યોગી. ૧૬
 અનુભવ ઉપમા જસ ન પાઇ, અશુદ્ધ ભાવ જેહને નવિ કાઇ;
 પરમાનંદ આતમ આરામી, રમે સદા દુવિધા જસ વામી. ૧૭
 શુદ્ધ દ્રવ્ય શુણુ પર્યવ સાધી, સાખી હોય થયો શુણુ હાથી;
 અસંખ્ય પ્રદેશી જ્ઞાનનિવેશી, આપિ અલેસી લહે શુભ લેશી. ૧૮
 જ્ઞાન દિવાકર પ્રગટ જ્યોતિ, તેહની કીજે દિલમાં જોતિ; . . .
 શુદ્ધાતમ અનુભવ રસકુંડ, એહના શુણુ છે અતુલ પ્રચંડ. ૧૯
 શક્તિ અનંત તંત્રો જે આગર, સહજ સંભાવ વિરાગ ઉગમર;
 કમલ કોશ જિમ કણિકા ધાણે, તિમ યોગી શિદ્યાંયુજ્જ જાણે. ૨૦
 ધ્રુમ પરમાતમ કેરૂં રૂપ, જાણે જે કેવલ ચિદ્રૂપ;
 ચાંતરૂપ ધન મહિમા જેહ, પ્રણમે નેમિદાસ પદ તેહ. ૨૧

અથ છન્દ હાટકી—

મુણે ભવિયાં ભસિધ યોગે ચિત્તે જેહ પરમાતમ રૂપ, અવિનાશી ઉત્તમ પરમ પવિ-
 તદ અવિચલ અતુલ અનૂપ. આંકણી. એ અધ્યાતમ અનુભવ સા તિમ ફલ પામીજે એમ,
 ને હોષ શુદ્ધલેશે સમક્ષિત પદ્ધિશે ધર્મ કરણુનો પ્રેમ. હોષ મંદ કપાથી ધર્મ ન માઇ ભાઇ
 પરિ સવિ પ્રાણી, વિષુ કારણુ ન તપે કૃતશુણુ ન જપે ન વડે અદકૃત વાણી. ૧ મુણે ૧૦
 જે હોષ ગતરાગી દોસવિરાગી જૂઠું તેહ ન બોલે,
 તેહનું જે આગમ સકલ સુખાગમ તેહસું દિયું જોલે;
 તે તત્ત્વ પ્રતીતિ બદ દરી તે સકલ કરે બવદાર,
 જિણિ લલીઝ અધુર અજર અમર પદ તેહ ભણે આચાર. ૨
 જે જિનની આખા તેહના જાણુ તેહનું કરે સખાઇ,
 જે આશ્રવદારી અશુદ્ધ આચારી તાકી સંગે ન લ્યાઇ;
 વલી વિચય કપાથી મિથ્યા માઇ સંગતિ તાસ ન લ્યાઇ,
 જે ત્યાગી ભોગી મેવિતયોગી ગનભોગી શુણુ જેહ
 જે ગરિમાવર્મ શુણુગુણિ વર્તે શમ અગિયાળી. જેહ.

અગે સુજગીસા ગુણુપણુતીમા માર્ગ તણા અનુસારી,
 સદુજે હોઈ તેહવી સમકિત જેહવી ચાલિ લલિતગુણુ ભારી;
 નિજ વયણુ વિચારી કહે બન ધારી નહી પર આશ બીખારી,
 જે આતમ કાજે નહી મનિ બ્યાજે રહત સદા હુશીયારી. ૪
 જે આપદ પામે નહી મનિ દૂમે મત્વપણું નવિ છડે,
 ગુણુપદને કામે ન પડે ભામે સંજ્જન સગતિ મડે,
 નયપથે ચાસે દૂપણુ ટાસે ન કરે કષ્ટહી અકાજ,
 ગુરુઆણુ સંગી કપટ ન ચિગી અગીકૃત વહે લાજ. ૫
 જસ ધર્મે પિપાસા નહી પરઆસા સમતાગુણુ આરાધે,
 વહી વિષયદુગંજા નહી ખલ પેચા ગુણુગણુ ધ્રુજા સાધે,
 જલધર પરિ દાને વગસે અમાનિ પુન ઉપકૃતિ નવિ છડે,
 આગમપથિ ચાસે નિજમત પાસે અશુભ કર્મથી બીડે. ૬
 ધત્યાદિક બહુગુણુ ભારિત ભૂમિઈ જેહ કરે મડાણુ,
 કુદ્રાદિક દોષા નહી તસ પોષા નહી રોષાદિક ઠાણુ,
 નિજ શુભમતિ અચુઈ રાજહસ પરિ ખીર નીર સુવિવેક,
 કરે તત્ત્વ અતત્ત્વ હ જેહ નિવેચન કરતો ધરતો ટેક. ૭
 નહી મતિ મૂઝાણી ધર્મરચણુની કરે પરીક્ષા જાણી,
 એહવો જે પ્રાણી સ્થિતલ વાણી ધર્મે મતિ રગાણી,
 શુદ્ધ વેલો કહીધ તિણુહી જલહિધ એ અધ્યાતમ સાર,
 બીજા સવિ જાણો માયા મમતા કેરા તે ભડાર. ૮
 શુદ્ધ હીરો જાચો તેહવો સાચો કાચો નહી કિણિ ભાતિ,
 ભ્રમ સશય ટાલી તત્ત્વ નિહાલી શ્રીજિનવયણુ વિખ્યાત,
 ગત રાગ ને દોસા પૂરણુ તોમા મોસા નહી તસ વાચે,
 તેહ જ શુદ્ધલેસી તત્ત્વનો દરસી દરસી દરિસણુ સાચે. ૯
 નહી ભન આસસા પુદ્ગલ ખિસા ધર્મદલાદિક આગે,
 અધ્યક્ષાણુ કંચલે જેત સહાયે વિરતિ ને વિરતિનો રાગે,
 હોઈ તાસ સહાયી ઉદમતાઈ કરે શાસન ઉદોત,
 વિધિ ગુણુ આરામી અવધિનો વામી સમકિત લિગી દોત. ૧૦

અથ પદ દ્રવ્યનો વિવરો કહીએ છીએ—

હવે બહુવિધ બેદે નાણુ વિનોદે દ્રવ્ય કહ્યા જિનરાજ,
 એક જીવ અજીવા તિહાં ધુરિ જીવા તમ લક્ષણુ કહું આજ,
 ઉપયોગી લક્ષણુ મહજ વિચક્ષણુ જામ પ્રદેશ અમખ,
 ત્રિદુ દાલિ સત્તા નિજ ગુણુ મત્તા ચોગી તેહજ દ્રવ્યે. ૧૧
 જીવ દ્રવ્ય અનતા અમલ્ય ચક્રી ગુણુ સિદ્ધ અનંતમે ભાગે,
 નિજ તત્ત્વ પરિભાણે ક્ષેત્રથી જાણો કાલથી છેદ ન લાગે,
 જે ભાનિ અગ્રથી કાસ ન ગંધ ન નિર્ગુણુ અક્ષલ સંગ,
 ગુણુ ચેતના લક્ષણુ શુદ્ધાશુદ્ધે બો બહુવિન ૩૫. ૧૨

દ્રવ્યાસ્તિક નયથી દ્રૌવ્ય કહીને ગુણ વ્યંજન પર્યાય,
 ખિટું બેદે જાણો નિશ્ચય વ્યવહારિ જાસ સભાવ વિભાય;
 હોઈ અનંત અનંતાં શુદ્ધશુદ્ધે બેદ યદી પરભાવ,
 પરિણામી કહી નિમગ્નગુણ લહી દર્શન ગાન સભાવ. ૧૩
 કર્તા નિજ ગુણનો શુદ્ધનયે સ્વ નિશ્ચયનયથી હોઈ,
 વ્યવહારે કર્તા પુદ્ગલ કર્મા ઉપચારે કરી જોઈ;
 મિથ્યાદિક હેતે કર્મે ગ્રહણનું ભવપાકે પરિણામી,
 મત્યાદિક કરે એ ઉપચારિતે અસદ્ભૂતનો કામી. ૧૪
 સદ્ભૂતે શુદ્ધે નિશ્ચયનયથી અનુપચારિતથી જોઈ,
 અવિનાશી અક્ષય નિત્યાનિત્યે ગાનાદિક ગુણજોઈ;
 પુદ્ગલથી ન્યારો ધમ અવધારો ચિદાનંદ ભગવાન,
 તે સિદ્ધ સભાવે દ્રવ્ય પ્રભાવે નિજ પર્યાયના ધામ. ૧૫

હવે સંસારી જીવનું લક્ષણ કહે છે તે સંસારી જીવ તે સિદ્ધસ્વરૂપી થાય તે દેખાડે છે.

કહે સંસારી કર્મે ભારી ખીર નીર અપ અગ્નિ,
 આતમ પ્રદેશે મિલિત રહો ધમ જોઈ અનાદિ અવિનઃ
 ગતિ જાતિ વિભેદે દુષ્પ સુષ્પ વેદે સકલ કર્મે પર્યાય,
 ધમ બાહ્ય ઉપાધે નિતુ સા પેષે નવિ લેષે શુભ આય. ૧૬
 તિહાં આશ્રવ બેહુ કરે અજો પુણ્ય પાપનો બધ,
 રાગાદિક હેતે અશુભ સકેતે ધરે ધર્મનો ધધ;
 હું કર્તા ભોક્તા ધમ અભિમાની આતી વયણુ ન ધારે,
 તે ચિદું ગતિ વાસી હોઈ પર આશી જિહાં નવિ દર્શન ધારે. ૧૭

ધમ કરતાં માર્ગાનુસારી થઈ ભવ્યત્વ પરિપાકકારી શુભવેલો કહી તિહાં આવ્યે સું
 હોઈ તે કહે છે—

શુદ્ધવેલે ચત્રીઓ આગમ પદ્ધિઓ મદ્ધિઓ ચરણની શ્રેણિ,
 જિભ કંચન ઉપલ્લ પામી અનલ શુદ્ધ હોઈ પરમેણુ;
 ધ્યાનાનલ યોગે કર્મે વિયોગે પામી કેવલનાણુ,
 ભવ્યત્વ સભાવે ચરણ પ્રભાવે આપ રૂપ મંડાણુ. ૧૮

એતલે જીવદ્રવ્યનું સ્વરૂપ જણાવ્યું, હવે પાંચ અજીવદ્રવ્ય કહે છે—

હવે પંચ અજીવા દબ્બ જાણો ૧ધર્મા ૨ધર્મા ૩કાલ,
 તિમ ૪કાલ અરૂપી તિદું સપ્રદેશી મમય પ્રદેશ ન તાસ;
 હવે પુદ્ગલ રૂપી ૫વર્ણાદિકથી તેહ અનંતા જાણો,
 દ્વયણુકાદિ દારણુ નગ વિસ્તારણુ પરમાણું પદ્ધિચાણો. ૧૯
 વલી લોકલોકે ગગન આલોકે લોકે ધર્માધર્મ,
 વલી પુદ્ગલ જીવા ધણી પરિ જાણો સમય સમય ચિત મર્મ,
 તે વર્તન લક્ષણ ધર્માધર્માકાલ તિદું એક દ્રવ્ય,
 જીવ પુદ્ગલ સમયા એક અનંતા એ તિન્દુ ધમ દ્રવ્ય. ૨૦

ધમ નિત્યાનિત્યે ગુણપર્યાયે દ્રવ્ય તથોલલે મેલ,
 સ્પાદવાદે સ્થા પરખી વિખુધા હરખી ને મતિ ભેલે,
 તેહ જ નરનારી નહી અવિકારી લહે અધ્યાત્મ સાર,
 પરમાત્મ સાધે નય ગુણ બાધે આતમના આધાર.

૨૧

૬૩ ગાથા.

એતલે સંસારી જીવ વિભાવ વાસિત સ્વભાવ પરિણામી દેખાડ્યો,
 અને સિદ્ધ જીવ સ્વભાવ પરિણામી નિઃકલંક અચલ દેખાડ્યો.

અથ પરદ્રવ્ય વિચારવલી કહે છે આલ ચોપાયા છન્દઃ—

આર અર્કર્તા ને દોઈ કર્તા, પત્ર અચેતન એક સચેતા,
 પાંચ લોક એક લોકાલોકે, કર્તા પુદ્ગલ જીવ વિલોકે. ૧
 પત્ર અરૂપ એક પુદ્ગલ રૂપી, પરિણામી બેહુ એહી જ આપી;
 ઘટે વધે છિનુ માહે પુદ્ગલ, વર્ણાદિક ગુણ વીમ સમગ્ગલ. ૨
 પુદ્ગલ જીવ અનાદિ સયોગે, મિલી રજા ભવમા આભોગે,
 તિહાં દોહ કર્મ કલાં દ્રવ્ય ભાવે, એક પુદ્ગલ ધક ચિત્ત વિભાવે. ૩
 રાગદ્વેષ પરિણામી જીવ, ભાવ કર્મકી લહરિ અતીવ;
 તિણ્થી દ્રવ્ય કર્મનો મેલ, એ ઉપચરિત અશુદ્ધ નય ખેલ. ૪
 વ્યવહારે પુણ્ય બિહુનો કર્તા, તિણિ નોકર્મ તતુ આદિ ધર્તા,
 તિહુવિધ કર્મ તથો જ કારક, સંસારે ફિરતા નવિ વારક. ૫
 મકલ અશુભ હે તિમિ ધ્યાતી, કર ગુણકાણુ તથો સધાતી,
 કર્મ સ્થિતિને જાલી અજ્ઞો, ગ્હે સદા પશ્ચિ તત્ત્વ ન જૂજ્ઞો. ૬
 હું કર્તા હું ભોક્તા માની, મમકારાદકારે માની,
 ભૂમિ મિથ્યાતતથો હોઈ ધોરી, કરે અનાદિ પત્રાશ્રવ ચોરી ૭
 શુદ્ધ ચેતના સંગિ ન આણે, આપમભાવનો રૂપ ન જાણે,
 દર્પણ મલિને જાઈ જ્યોતિ, રવિ વાદલથી વિગત ઉદ્યોત. ૮
 શુભ સામગ્રી કારણુ કબહી, ભવ્યપણે પરિષાકે તથાહી,
 સહજ ગુણે અથ મન્વનિમિત્તે, ઋણુતા બાવે સરલ સુચિત્તે. ૯
 સંતી પચેદ્રિયને પજ્જતો, કરણુ અપૂર્વ લગે ભવિ પત્તો;
 બધ અનાદિની સકલ ત્રોડે, અપુનર્બંધક ગુણુ તવ જોડે. ૧૦
 સકલ કર્મ સ્થિતિ સંકલ ત્રોડી, સાત કર્મ સ્થિતિ રહી એક કોડકોડી,
 પત્ત અસંખ્ય ભાગ થિતિ આહી, મદ મિથ્યાત કપાય અશોચી. ૧૧
 મહી અપૂર્વ કરણુનો મોગર, ભાંજે અથિ ભેદનો નગર,
 અંતર કરણુ ધવલગૃહ પેખે, પ્રથમ સમય સ્થિતિ ઉપસમ લેખે. ૧૨
 વચન અગોચર લહે આનંદ, જીતે ચોદા જિમ અરિવૃદ,
 શ્રીભ તમિ જલ જિમ અમૃત ધન, સિદ્ધ વાનગી લહે તિમ ભવિ મનિ. ૧૩
 બેદ વિગાન જ્ઞો ધટ ભીતરિ, આપકી ચોરી લહે તથ અતરિ,
 નય નિસેપ નિઘય વિનહારે, ધુરિ પ્રતીત જિનવચ અનુસારે. ૧૪

મૃગતૃષ્ણા પરિ લહે જગ લીલ, સેવે પણ નહી ભાવ કુશીલ,	
વ્રત વ્રતધરતો હોઈ અનુભોદી, તત્ત્વજ્ઞાન તણો હોઈ વેદી	૧૫
જેય ઉપાદેષને વલી હેય, જાણે દ્રવ્ય ભાવના ભેય,	
જે ગીતારથ આગમ જાણ, રાખે તાસ વચન સુપ્રમાણ	૧૬
અનુક્રમે દેશવિરતિને ફરસે, સર્વવિરતિ પામી મનિ હરસે	
વચન સોલ બાયાલીમ ભાષા, કોટે ભાષે જિમ મધુશાખા	૧૭
જ્ઞાન ધ્યાનને તપ આરાધે, દ્રવ્ય ભાવસૂ સમય સાધે	
ઉચ્ચ ઉચ્ચ શુભ ધ્યાનકિ ચઢતો, તિમ તિમ મોહાદિકને નકતો	૧૮
ધ્યાયક ધ્યાન ધ્યેય ગુણ માઝી ગુણમેણે થઈ કીરતિ ઝાઝી	૧૯
ધર્મ ધ્યાન નિમિત્તે ધ્યાવે, શુક્લધ્યાનની જ્યોતિ જગાવે	૨૦
ધાર્તિકર્મ સધર્મા પરજનશે જ્વલજ્ઞાનતણે અજ્ઞયાલે	
લોકલોક પ્રકાશી હોવે, હુઈ અયોગ પરમપદ જ્ઞેન	૨૦
સકલ કર્મ ખયે સિદ્ધિ સિદ્ધ સાસત ભાવિ અનત વિમુદ્ધ	
અજર અમર અકલક અવિનાશી, ચિદાનંદ લખ લીલ વિલાસી	૨૧
સર્વ ગાથા ૮૪ ॥ હવે પરમાતમા તેહીજ પચપરમેષ્ઠિપદરૂપ થાપન દૂહા કહે છે	
દેહાતીત શુદ્ધાતમા, અસંખ્યાત પરદેશ	
શુદ્ધાનંત ચતુષ્થી, સિદ્ધ બુદ્ધ ગતલેશ	૧
શુદ્ધ દ્રવ્ય ગુણ પંજવે, કર્તા આપસભાવ	
અનુપચરિત નિશ્ચયનયે, ગતભવ સકલવિભાવ	૨
સ્પર્શ નહી પણિ સ્પર્શના અધિક કહી છે તાસ	
નહી દેહાદિક ભાવના, પણિ અનગાહના વાસ	૩
લિખે જેહ પરમાતમા, પરમાતમના ભાવ	
આયિક્તવાવે આપમે, પરિણામે પરમાવ	૪
એહવા જે પરમાતમા, તેહીજ છે અરિહત	
દ્રવ્ય થકી નિર્જાન છે, ભાવે શ્રુતિ તુતિ મત	૫
સિદ્ધ સર્પી એહ છે, આચારિ પણિ એહ	
વાચક નય ઉપનય લહી, સાધુ સમય ગુણગેહ	૬
માર્ગ તે શુદ્ધાતમ તણો, અવિનાશી નિજરૂપિ	
સહજ સભાવે સવરી, જ્ઞાનાધાર અનુષ	૭
સમિત સહાયી ભાવ છે, વીર્યે વિનોદ અનત	૮
ગૌણ મુખ્યની વસ્તુતા, નાવિ લહીયે અત્યંત	૯
નિત્ય દ્રવ્યની શક્તિથી, સમ્બલ ભાવની વ્યક્તિ	
પર્યાયે જે પરિણામે, સમયે જેહ અનિત્ય	૧૦
નિત્યાનિત્ય પણે રહે દ્રાવ્યે નહી પર ભાવ	
મરમાતમ સુખમા અગે, ન મિને દિવિદા ભાવ	૧૦
એહવા ગુણ સમુદય તણો જે છે પરમાધાર	
તેહ તણી જે ચિતના, તે અધ્યાતમ માર	૧૧

એહીજ તત્ત્વ નિધાન છે, એહીજ દર્શન સાર;	
તિણિ ભવરૂપ જ મૂડીઓ, તે પામે ભવ પાર.	૧૨
ધણિ ધ્યાને જે લય થયા, તિણિ કાઢી કર્મની કોડિ;	
તપ જપ પણિ કિરિયા બહુ, ન કરે એહની હોડિ.	૧૩
ગાન ક્રિયા દોડ નય મિલી, સાધે મુગતિનો પંથ;	
એકનયે જે સાધીઈ, તો હોઈ ભવ પલિ મંથ.	૧૪
જણે ચરણ ન આદરે, તો પણિ ન લહે પાએ;	
જિમ તાર જલમાં પડ્યો, ન તરે વિણ ક્રિય વારિ.	૧૫
શિક્ષિત નટ પણિ નવિ લહે, વહિત દાન વિણ નાય;	
તિમ ગાની પણિ વિણ ક્રિયા, ન લહે મુગતિની વાય.	૧૬
ગાન વિના કિરિયા કહી, મંડૂક ચૂર્ણ સમાન;	
ખજૂયા પરિ તે તગમગે, પામે ભવ અહિંડાણ.	૧૭
અધ્યાત્મ તસ જાણીઈ, જે કરે દોડ પ્રમાણ;	
એક એક જે સંગ્રહે, તે સ્વાદવાદ અજાણ.	૧૮
પદ પંચે પરમેશ્વરનાં, ભાવે ધણિ વિધિ જેહ;	
તે નરભવ સફસો કરી, પરમભાવ લહે તેહ.	૧૯
એહીજ અક્ષય નિધાન છે, એહીજ સમતા કુંડ;	
જિણિ પરમાત્મ ઓલખ્યો, લિખ્યો તેણિ બ્રહ્માંડ.	૨૦
એ પરમાત્મ તે લહે, જે ભાવિત અણુગાર;	
નિર્વિકલ્પ આરામમાં, જીવન મુક્તિ પ્રચાર.	૨૧
સાર અછે સવિ શ્રુત તણો, મહામંત્ર નવકાર;	
દ્રવ્યભાવથી શુદ્ધ જે, તસ મનિ એ આચાર.	૨૨

અથ ઉપધ્ય ૩.

એ અધ્યાત્મ ભાવ સાર કરી તેણે જાણ્યો જિણે સુસ્થિત મહારાજ,	
દૃષ્ટિમાં જે પહિચાણ્યો ધર્મમોધ કર તાસ શુદ્ધ રસવતીનો કારક;	
કરણા દુહિતા તાસ રોજન* દુખ નિવારક વિમલા જનસુ નેત્ર,	
બિહું જ્યોતિ ઝલામલ કોજીઈ તત્ત્વપ્રીતિ કર નીર પાનથી ભવદવ મંજીઈ.	૧
ધમ અનુકમિ શુદ્ધમોધ યોગથી લહે સદાગમ દિષ્ટ પરમાત્મ વિશેષ,	
તેહથી ચરણની સાતિમ ધર્મધ્યાન સમશેર ચઢે ગુણુડાણુ સોપાને;	
ક્ષપક શ્રેણિ વરવજ તેણિ સવિહુ સમન ઝામે વિવિધ અવંચક યોગથી,	
થઈ અયોગ નિર્વૃત્તિ લહે પરમાનંદ વિલાસમ્ સદાકાલ અક્ષય રહે.	૨
સવિ ભવિજન એ ધ્યાન ખામિને વૃભવ સુધારો ગાનવિમલ ગુરુ વયણ,	
ચિત્તમહિ અવધારો શ્રીશ્રીમાલીવંશ રત્નમય રામજી નંદન;	
નેમિદાસ કહે વાણિ લલિત શીતલ જિમ ચંદન શરંગસુનિ,	
વિધુ વરસ ૧૭૬૫ નો માસ માધવ વૃત્તિયાદિને એ અધ્યાત્મસાર મેં બણ્યો	

ભાવ કરી શુભ મને. ૩ ॥ ગાહા પદ્મી ॥

દર્શન ગ્વાન ચરિત્ર તવ ચક્રગુણ, ગિનસિદ્ધસરિ વાયગ મુનિ ગુણી પણુ;
નવપદ એકીભાવે માલા, ત્રિપદી સ્ત્ર તકી સુવિશાલા. ૧

કલશ—

ધમ ગિનમત આરોધો કાજ સાધો ભવિક નિમુણી ભાવના,
ગુણઠાણિ વાધો સુણો સાધો કરો નિજમતિ પાવના;
અધ્યાતમ ગુણની એહ માલા ભવિક જન કંઠિ ઠવો,
ગિમ લહો મંગલ લીલમાલા અચલ અનુભવ અનુભવો. ૯

ધતિશ્રી અધ્યાતમસારમાલા સંપૂર્ણા; અંથાઅંથ ૨૩૫.

હવે ગીત લિખીઈ છે—

(વેસર ગઈ રે ગમાઈ માહરે નાનહડે દેવર પાધરે; એ દેશી.)

એ અધ્યાતમની વાણી સ્વાદવાદે કરી પરમાણી હો લાલ અતિ મીઠી,	
શુદ્ધ અનુભવમાં એ દીઠી હો લાલ અતિ મીઠી શિવસુંદરી વરવા ચીઠી. હો લાલ અતિ ૧	
ઘટ અંતરિમાંહિ પકી હો લાલ કલિમલ શોધન નઈ પીઠી હો લાલ,	
નવિ માને તસ મતિ ધીઠી હો લાલ અતિમીઠી આંચલી;	
શ્રીગિનવચનિ મચાણી ગણધરવચણે ગૂંથાણી.	હો લાલ અતિ ૨
શ્રુતદેવી એ બ્રહ્માણી ભવદવ શમવાને પાણી.	હો લાલ અતિ ૩
દુઃખ તિલ પીલણને ઘાણી નવમા રસમાં રંગાણી.	હો લાલ અતિ ૪
જે ભાપી કેવલનાણી, સંપ્રતિ તે પાઠિ લિખાણી.	હો લાલ અતિ ૫
જે ત્રિભુવન ભાવ કહાણી, નવિ ઉપમા તમ નીસાણી.	હો લાલ અતિ ૬
ગ્વાન દરિસણુ ચરિત પિછાણી, સમ્પભંગીઈ જે વિરચાણી.	હો લાલ અતિ ૭
ગુરૂ વિનયે જે સમજાણી, અવિનયીની મતિ મુઝાણી.	હો લાલ અતિ ૮
પટ દરિસન નિજ મતિ તાણી, મતિ પરતક્ષિ તે પહિચાણી.	હો લાલ અતિ ૯
જ્ઞાનવિમલ ગુણ ખાણી, જયવંતી સદા ગિનવાણી.	હો લાલ અતિ ૧૦

॥ અધ્યાતમવાણી ગાલિત સ્વાધ્યાયઃ ॥

“ વલ્કલથી જીતાય ”

સિંહ બળી વનરાજ પણુ, કળથી તે પકડાય;	
નિશ્ચય છે આ વિશ્વમાં, બંગકળથી જીતાય. ૧	
બળીયા ગળીયા થઈ જતા, કળા વિના ભટકાય;	
બિટ્ટીશોવત્ જાણું, બંગકળથી જીતાય. ૨	
બળથી અધિક કળા વધે, કળા થઈ જીવાય;	
વિદ્યા બુદ્ધિ પ્રયુક્તિના, બંગકળથી જીતાય. ૩	
બળીયાના બે ભાગ છે, કલાતણા ન ગણાય;	
સકલાવરથામાં અહો, બંગકળથી જીતાય. ૪	

નિર્બળ કળા વિના જતો,	ન્યા ત્યા હારી જાય	
જગી જગમા એતને,	બળકળથી જીતાય	૫
મરે પ્રભાદે માનની,	ન્યા ત્યા ખતા ખાય	
કર્મયોગને આદરી,	બળકળથી જીતાય	૬
બુદ્ધિબળ વિકસ્યા વિના,	પરાશ્રયે જીવાય,	
મત્ર ચત્રને તત્રના,	બળકળથી જીતાય	૭
સમય જમાનો ઝોળખી,	ધરતા પ્રમતોપાય	
સર્વ પ્રસંગોમા ખરે,	બળકળથી જીતાય	૮
બળકળ સાચો ધર્મ છે,	પ્રગતિ જેથી થાય,	
બુદ્ધિસાગર વિશ્વમા,	બળકળથી જીતાય.	૯

ૐ શાન્તિઃ ૩

માણિમદ્રવીર.

શ્રી ઉન્નયિનીમા ગામોગામ નગરને પાવન કરતા શ્રી આનંદવિમલ સૂરિ પધાર્યા ઉન્નયિની બહાર સ્મશાન પાસે એક મદિરના ખૂણે કાર્યોત્સર્ગધ્યાને રહ્યા સ્મ
ઉન્નયિનીમાં શ્રી શાન પામે પ્રેમ વસતુ નહોતુ રાત્રે ભૂત પ્રેત પિશાચોનું જોર વર્તેતું
આનંદવિમલસૂરિ હતું ગર્ધર્વ સ્મશાનના ભૂતાવલથી ઉન્નયિની વગેરેના લોકો નહોતા
નું આવાગમન. હતા ઉન્નયિનીના લોકોને આ મહા પુરુષના દર્શન થતા તેઓ આ-
નંદમગ્ન થયા હજારો મનુષ્યો દર્શનાથ આવતા હતા પરંતુ આ
નંદવિમલ સૂરિ ધ્યાનમા મગ્ન રહેતા હતા જમે ત્રણ ત્રણ દિવસે ઉન્નયિનીમા ગોચરી બહારવા
જતા હતા જે મહાત્મા સાધુઓના ભક્તો હતા તેઓ તેમને આહારાદિની વિનંતિ કરતા હતા
શ્રી આનંદવિમલ સૂરિ પોતાને યોગ્ય આહાર ગ્રહણ કરી વાપરી પાછા પરમાત્મધ્યાનમા આરૂઢ
થઈ જતા હતા હજારો ભૂતોના વચ્ચે તેઓ ધ્યાનમા આગ્ર રહેતા હતા ક્રિયોદ્ધારક તરીકે
પ્રસિદ્ધિ પામેલા મહાત્માની ધ્યાન દશા વધતી જતી હતી જૈનધર્મની જહોજલાલી વર્તાવવા
પર ખાસ તેમનું લક્ષ્ય હતું તેમની પાસે ગાનગોષ્ઠી કરનાર અનેક મનુષ્યો ઇચ્છા કરતા
હતા અને કલાકોના કલાકો પર્યંત તેમની પાસે બેસી રહેતા હતા પણ તેઓ યોગ્યતા
તપાસ્યા વિના કોઈની સાથે બોલતા પણ નહોતા

ઉન્નયિનીમા જૈનધર્મપાલક મહાલક્ષ્મી નામની શ્રાવિમ રહેતી હતી તે ઘણી તપશ્ચર્યા
ઓ કરતી હતી તેને માર્કેમ્યદ નામનો એક બનીસ લક્ષ્મણ પુત્ર
માર્કેક્યદ શેઠનું હતો તે જૈનધર્મી હતો પરંતુ તે વખતમા શિયિલાચારના યોગે તેની
દર્શનાર્થે આવવું કોઈ સાધુ પર દ્રઢ શ્રદ્ધા નહોતી માર્કેક્યદ એક સદ્ગ્રહસ્થ તરીકે
પ્રસિદ્ધ હતા તેઓ લક્ષાધિપતિ ગણાતા હતા તેઓ માતૃભક્ત હતા
માતાની આજ્ઞાનું પ્રાણ જતા પાવન કરનામા તેમની દ્રઢ શ્રદ્ધા હતી

માતા મહાલક્ષ્મી—પ્રિયપુત્ર માર્કેમ્યદ, મે સામન્યુ છે કે ઉન્નયિની બહાર જૈન ધર્મના

મહાન્ આચાર્ય શ્રી આનંદવિમલ સૂરિ પધાર્યા છે. તેમને તું ત્યાં જઈ આહાર પાણી માટે વિગતિ કર. તેમનાં દર્શન કરી આવ. તે મહા પુરુષ છે.

માણેક્યદ—માતાજી, મ્હને આચાર્યોપર શ્રદ્ધા નથી. સાધુઓ ધામ્યા ધ્યાન ધરે છે. તેઓ તેમનું ક્યાં કરે. તેમની પાછળ ફરવા માટે વા તેમના દર્શન કરવાની મને રૂચિ નથી.

મહાલક્ષ્મી—પુત્ર, આ તારાં વચન યોગ્ય નથી. મહાસાધુઓની સેવાથી પુણ્યની પ્રાપ્તિ થાય છે અને પુણ્યની પ્રાપ્તિથી પરમવમાં ઉત્તમ અવતારની પ્રાપ્તિ થાય છે. સાધુઓના સ-માગમ વિના સાધુઓપર શ્રદ્ધા બેસતી નથી. સાધુઓનાં દર્શન કરવાથી ત્હારો આ ભવમાં ઉત્તમ અવતાર થયો છે તેથી દયા વગેરે ધર્મને પાળવા સમર્થ થયો છે. માટે તું સરિચ્છનાં દર્શન કર અને આહારાર્થે વિગતિ કર.

માણેક્યદ—માતાજી, તમારું કથન સત્ય છે પરંતુ મને કેમ ધર્મપર રૂચિ થતી નથી તેનું કારણ સમજાવું નથી.

મહાલક્ષ્મી—પુત્ર ! શ્રી આનંદવિમલ સૂરિ પાસે ગમન કરી તેનું વિનય સહિત કારણ પુછ! તેઓ ત્હને સારી રીતે સમજાવશે. માતાની ફરજ છે કે પુત્રને ધર્મમાર્ગે પ્રતિ વાળવો. આ વિશ્વમાં જે માતા પોતાના પુત્રને ધર્મ પ્રતિ વાળતી નથી તે પુત્રની દુસ્મન છે માટે તું સૂરિ પાસે જા.

માણેક્યદ—માતાજી, તમારી આજ્ઞા શીર્ષપર ચઢાવું છું અને શ્રી આનંદવિમલ સૂરિજી પાસે જઈ છું.

મહાલક્ષ્મી—પુત્ર, ત્હને ધન્યવાદ ઘટે છે. માતાની આજ્ઞા માને છે તે પુત્ર ગણાય છે. શ્રી આનંદવિમલ સૂરિ પાસે જવામાં પ્રમાદ ન સેવ—ધર્મચાર્યોથી ધર્મની પ્રાપ્તિ થાય છે. સાધુનાં દર્શન પુણ્ય, તીર્થમૂતાદિ સાધવઃ તીર્થઃ ફલતિ કાલેન સઘઃ સાધુ સમાગમઃ ॥ સાધુનું દર્શન પુણ્ય રૂપ છે. જંગમતીર્થ સાધુ છે, સ્થાવર તીર્થ તો પરમવમાં ફળ આપે છે અને સાધુનો સમાગમ તો આ ભવમાં ફળ આપે છે.

માણેક્યદ શેઠ—મનમાં વિચાર કરે છે. મારે આનંદવિમલ સૂરિ પાસે જવું જોઈએ. તેમાં પ્રમાદ કરવાની જરૂર નથી. આજ રાત્રે તેમની પાસે જાઉં.

બરાબર રાત્રીના દશ વાગ્યા હતા. ગંધર્વ સ્થાન તરફ માણેક્યદ શેઠ જવા લાગ્યા. નગરની બહાર જતાં તેમને ચારે તરફ અધિકાર બાસવા લાગ્યો. ગંધર્વ સ્થાનનો માર્ગ લીધો. રીયાળવાં અને ફાવડીઓના શબ્દોથી તેમના કાન બહેર મારી ગયા પરંતુ જરા માત્ર ડગ્યા નહિ. ગંધર્વ સ્થાન પામે ગયા ત્યાં અનેક બડકાઓ થતા દેખાવા લાગ્યા. સ્થાન પાસે મંદિરમાં ગયા. પરંતુ ત્યાં આનંદવિમલ સૂરિ દેખાયા નહિ. દોષો કરીને ચારે તરફ શોધવા લાગ્યા ત્યારે એક ખુણામાં મહા તપસ્વી પુરુષને દેખ્યા. માણેક્યદ શેઠ વિચાર કર્યો કે મારે તેમની પરીણ લેવી જોઈએ. પોતાની પાસે દોષો હતો તેનાથી આનંદવિમલ સૂરિની દાઢી સગવાવી તેથી દાઢી બડમડ બગવા લાગી તેથી તેમનું મુખ દાઢ્યું તો પણ તેઓ ધ્યાનમાં રિશ્તર રહેલા દેખાયા.

માણેક્યદના મનમાં ઉપસર્ગ કરવાથી પશ્ચાતાપ થયો અને રોવા લાગ્યા. તુર્ન તેઓ આનંદવિમલ સૂરિના પગે પડ્યા. શ્રી આનંદવિમલ સૂરિએ કાચોત્સર્ગ પાળ્યો અને તેને ધર્મ લા-બની આશીર્વા આપી.

માણેક્યદ—ગુરુ મહારાજ મારે અપરાધ ક્ષમા કરો. હું આપનો દાસ છું.

આનંદવિમલ સુરિ—અધુ આ શરીરમાં રહેલા આત્માએ સર્વ જીવોને ખમાવ્યા છે. જે થાય છે તે કર્મના અનુસારે થાય છે. કૃત કર્મ ભોગવ્યા વિના છૂટકો થતો નથી. અન્ય જીવો તો નિમિત્ત માત્ર છે. બાકી સ્વકર્મના અનુસારે સુખદુઃખ ભોગવવાં પડે છે. માટે હું તારા ઉપર શા માટે ગુસ્સો કરું. તું પણ શરીરમાં રહેલ આત્મા છું. પૂર્વકર્મથી શાતા, અશાતાના સંયોગો મળ્યા કરે છે તેમાં કર્મનો વાંક છે પરંતુ તારા શરીરમાં રહેલા આત્માપર શા માટે ક્રોધ કરું? માટે ત્હારા આત્માની સાથે આત્મભાવ હોવાથી સદા સમતા થોગે અને ક્રોધના અભાવે ત્હારા ઉપર ક્ષમાભાવજ છે.

માણેકચંદ—પ્રભો, સાધુઓ સદા ક્ષમાધારક છે. આપના આત્માને ધન્ય છે. પ્રભો આપનાં અમૃતમય વચનો સાંભળીને મ્હને પરમ શાંતિ મળી છે. આપની આશાતના કરવાથી મ્હને જે કર્મ બધાયું તેમાંથી હું મ્યારે છૂટીશ. હવે મારું શું થશે. આપને ઉપસર્ગ કર્યો તેથી જે કર્મબંધ થયો તેને ટાળવાનો ઉપાય બતાવો.

આનંદવિમલ સુરિ—માણેકચંદ્ર! જૈનધર્મની પ્રાપ્તિથી અને તેની આરાધનાથી કૃત કર્મનો ક્ષય થાય છે. સાધુની આશાતના હેલના ન કરવી જોઈએ. સાધુનો ઉપદેશ સાંભળી આત્મહિત કરવું જોઈએ.

માણેકચંદ—સાહેબ, જૈનધર્મ એટલે શું તેતું સ્વરૂપ સમજાવો કે જેથી તેની આરાધના કરું. આપના જેવા પ્રમાણિક આત્માથી માંતી, ધ્યાની મહાત્માઓનાં વચનપર મ્હને પૂર્ણ શ્રદ્ધા આજ થઈ છે.

આનંદવિમલ સુરિ—હે બચ્ચ, રાગદ્વેષરહિત જે દેવ હોય છે તે સત્યદેવ છે અને તે દેવ અરિહંત પરમાત્મા છે. કંચન કામિનીના ત્યાગી ગામોગામ વિહાર કરનાર, છ કાયની રક્ષા કરનાર અને તીર્થકરના વચનના અનુસારે ઉપદેશ દેનાર સમ્યક્ત્વ દાતા સત્યગુર જાણવા. શ્રીમહાવીર તીર્થકરના કથિત જૈનધર્મ એ સત્યધર્મ છે અને તેની આરાધનાથી સકલકર્મનો ક્ષય થાય છે. જૈનધર્મચાર્યો પાસે જવાથી આ પ્રમાણે દેવગુર ધર્મતત્ત્વનું ગાન થાય છે અને પશ્ચાત્ત શ્રદ્ધા થવાથી સમ્યક્ત્વની ઉત્પત્તિ થાય છે.

માણેકચંદ—અન્ય ધર્મો કરતાં જૈનધર્મથી વિશેષ જગતને ક્ષાપ્તો થાય છે?

આનંદવિમલ સુરિ—સર્વત્ર કેવલી મહાવીરપ્રભુએ જૈનધર્મનો ઉપદેશ આપ્યો છે. પશુઓ વગેરેની યજ્ઞમાં દિસા કરીને કેટલાક લોકો પ્રભુની પ્રાપ્તિ થવાનું માને છે. બ્યારે પ્રભુની પ્રાપ્તિ માટે કેટલાક લોકો પશુઓ મારે છે. ત્યારે જૈનધર્મ તો સકલવિધમાં શાંતિ, દયા વગેરે ગુણોને ફેલાવનાર પ્રભુની પેઠે સર્વ જીવોનું બહુ ઇચ્છે છે. દુનિયામાં જે જે ધર્મમાં જે જે કંઈ સત્ય રહેલું છે તે સર્વનો જૈનધર્મમાં સંભાવેલ થાય છે માટે જૈનધર્મની આરાધના કરવાથી અન્ય કંઈ બાકી રહેતું નથી—જગતને જૈનધર્મથી અનંતગુણ ક્ષાપ્તો થયો છે. થાય છે અને ભવિષ્યમાં થશે. વીતરાગ કેવલી વીરપ્રભુનાં વચનો સમાન અન્ય કોઈ વચનો નથી. સત્યવેદોના વેદો ખરેખર વીરપ્રભુનાં આગમો છે તેની જે શ્રદ્ધાપૂર્વક આરાધના કરે છે તે સકલકર્મથી મુક્ત થઈ પરમાત્મા બને છે.

માણેકચંદ—પ્રભો! આપનો મારા ઉપર ધણો ઉપકાર થયો છે. આપને હું ગુર તરીકે સ્વીકારું છું.

માણેકચંદ શેઠે શ્રીઆનંદવિમલ સુરિ પાસે સમ્યક્ત્વવત અંગીકાર કર્યું. માણેકચંદ શેઠના આગ્રહથી શ્રીઆનંદવિમલ સુરિ ઉજ્જયિની નગરમાં પધાર્યા. તેમનો ઉપદેશ સાંભળીને સઘળા જાતના વણિકોએ જૈનધર્મ અંગીકાર કર્યો અને દેવગુરની પૂજા ભક્તિમાં દંડ બન્યા. માળવા

દેશના સર્વે મનુષ્યોપર શ્રીઆનંદવિમલ સૂરિની પ્રભા પડી તેથી ક્રિયા શિથિલ નહ થવા લાગ્યું અને હજારો સાધુઓ અને સાધ્વીઓએ વ્રતપાલનમાં આત્મવીર્ય સ્ફોરવ્યું.

શ્રીઆનંદવિમલ સૂરિના શાસનમાં તપાગચ્છના પાંચહજાર સાધુઓ અને દશહજાર સાધ્વીઓ હતી, તેમનામાં શ્રીઆનંદવિમલ સૂરિના ઉપદેશથી ચારિત્ર્યક્ષત્રની અદ્ભુત સ્ફૂર્તિ આવી અને તેથી ક્રિયોદ્ધાર સારી રીતે થયો.

માણેકચંદ શેઠે શ્રીઆનંદવિમલ સૂરિને અત્યંત આગ્રહ કરી ઉજ્જયિનીમાં ચોમાસુ રાખ્યા તેથી ઉજ્જયિનીમાં સર્વ લોકોનું દયામય જૈન પાળવા પ્રતિ લક્ષ્ય બેઠાવ્યું. લોકો અનેક પ્રકારની ધર્મક્રિયા કરવા લાગ્યા.

માણેકચંદ શેઠની પેઠી પાલીમાં હતી. ચોમાસુ પૂર્ણ થયા બાદ શ્રીઆનંદવિમલ સૂરિએ મારવાડમાં વિહાર કર્યો અને ત્યાં તપ ધ્યાન બળવડે સર્વ જૈનોતે જૈનધર્મમાં અત્યંત રંગી કર્યો. મારવાડમાં સૂર્યથી જેમ અષ્ટકાર નાસે તેમ આનંદવિમલ સૂરિના વિહારથી શિથિલાચાર નહ થયો. શ્રીઆનંદવિમલ સૂરિએ પાલીના જૈનસંઘની વિનંતિથી પાલીમાં ચોમાસુ કર્યું. શ્રીઆનંદવિમલસૂરિએ શત્રુંઘ્ય માહાત્માનું વ્યાખ્યાન શરૂ કર્યું. ઉજ્જયિનીથી માણેકચંદ શેઠ પશુ સકુટુંબ આવીને પાલીમાં ગુરુસેવા તથા વ્યાખ્યાન સાંભળવા માટે આવીને રહ્યા. શત્રુંઘ્ય માહાત્મ્યનું વ્યાખ્યાન પરિપૂર્ણ થયેલું કર્યાબાદ તેમના મનમાં સિદ્ધાન્તે તીર્થની યાત્રા કરવાનો પ્રબલ મનોરથ થયો. તેમણે અભિચ્છ કર્યો કે કાર્તિક સુદિ પૂર્ણિમા પશ્ચાત્ પૂર્ત યાત્રા કરવા ગમન કરવું અને યાત્રા કર્યા બાદ છવિગય વાપરવી.

“ મ્હારે કરવું શું ? ”

“ મ્હારે કરવું શું ? ”

મ્હારા મિત્ર એક નવીન લેખક હોદ્દા પોતાના “ શાન્તિસદન ” ના એક આરકામાં, જેને પોતે “ સરસ્વતિ-નિવાસ ” નામ આપી દીધું છે તેમાં આરામ પુરશીપર બેઠા બેઠા પોતાનાં લખાણોના ઢગલા તરફ નિરાસાની નજ નજર ફેંકતાં વિચાર કરતા કરતા ઉપરના શબ્દો બોલી ઉઠ્યા. સદ્બાએ હું એમને મળવા એ “ સરસ્વતિ-નિવાસ ” માં દાખલ થતો હતો. ત્યાં અદૃષ્ટ રહી મ્હેં મ્હારા મિત્રના શબ્દો “ મ્હારે કરવું શું ? ” સાંભળ્યા. અચાનક ચમકી હું બારણા આગળજ સ્તબ્ધ થઈ ગયો, અને મ્હારા મિત્રનો એકાન્ત બંધાઈ સાંભળવા લાગ્યો.

“ મ્હારે કરવું શું ? ”

“ આજ ચાર ચાર વર્ષ થયાં લેખિનીને અધાગ થ્રમ આપ્યો. કાવ્યો લખ્યાં, મીમાંસા ઉપર લેખો લખ્યા, વિજ્ઞાનના વિષય ચીતર્યા, રાજકીય પ્રશ્નો વિચાર્યા, ધાર્મિક લેખો ઘસડી કાઢ્યા, નવીન પુસ્તકો ઉપર ટીકા લખી બાપાંતરો કર્યા, અનુવાદો કર્યા છતાંદિ અનેક વિધિવિધ પ્રકારનાં લખાણો લખી આ ઢગલો બનાવ્યો છતાં હજુએ હું હતો તેવોજ છું !

“ નથી કોઈ મ્હને સ્તતામાં મળતાં “ સાહેબજી થીપુત ” કહેતું, કે નથી કોઈ જાહેરસભામાં હાજરી આપવા આમંત્રણ આવતાં. નથી માસિકપત્રોના તંત્રી તરફથી માસિક મૂલ મળતાં, કે નથી કોઈ મ્હારાં વખાણ જાહેરમાં કરતું. નથી કોઈ મ્હારા લેખો માટે

માગણી કરતું, કે નથી કોઈ મહારા લેખોમાંથી ઉતારા કરી સાથે મહારું નામ જોડી મહને લોકમાન્ય બનાવતું !

“ જુઓ, હજી ગયે રવિવારેજ મહેં એક કાવ્ય લખ્યું—ભાષાંતર કર્યું. આપણા હિન્દ-રત્ન મહર્ષી બાપુ સ્વીન્દનાથ હાકુરના એક કાવ્યનું ભાષાંતર કર્યું. અહા શી મહર્ષીની ઉચ્ચ ગંભીર શૈલી ! મહે પણ એમના જેવીજ ઉચ્ચ ગંભીર શૈલી વાપરી ભાષાંતર આકર્ષણીય બનાવ્યું. વાંચ્યું, વંચાવ્યું. ઘણાને પસંદ પડતાં મહેં એક માસિકમાં છપાવા મોકલ્યું. આશા તો પૂરેપૂરી હતી કે આ વખતે તો હું જાહેરમાં આવીશ. પણ હાય ! અફસોસ ! માસિકના તંત્રી લખે છે “ ભાષાંતર સાફ છે અને સ્વીકારવા યોગ્ય છે, પણ અત્યંત સંસ્કૃતમય હોવાથી સ્વીકારી શકાતું નથી. ” ચાલો ! પત્યું !

“ મહને ચડી રીસ. એટલે મહેં એજ કાવ્ય તેજ દિવસે એક દૈનિકના ખાસ અંકે માટે મોકલ્યું. ત્યાં તો એજ કાવ્ય સ્વીકારાયું અને હું ખહાર પડ્યો ! એટલે પછી મહને જરા હિંમત આવી. મહેં નવું કાવ્ય લખી કાઢ્યું, અને મહા મહેનતે ‘રસિયાં સર’હસ’ નામે આપ્યું. સંતોષ પામી મહેં કાવ્ય એક અઠવાડિક પત્રમાં મોકલ્યું. અહા ! કેવું હૈયું ધડકતું હતું એ વખતે કે હવે હું પાછો બીજી વાર ખહાર પડીશ ! પણ તંત્રી તરફથી જવાબજ શેનો આવે ! કાવ્ય ગયું Waste-paper basket મહીં ! છે હવે મણા !

“ તે પછી થોડે દિવસે મહારો જન્મ-દિવસ આવ્યો. તે દિવસના ઉત્સાહમાં મહેં એક નવીન કાવ્ય રચી કાઢ્યું અને નામ આપ્યું ‘ગુર્જરાષ્ટ્ર-રમણીને’ નું. પછી ગુર્જરાષ્ટ્રના એક પ્રતિષ્ઠિત અને લોકમાન્ય માસિકમાં છપાવા મોકલ્યું. મોકલ્યા પછી તંત્રીનો જવાબ પાંચ છ દિવસે આવ્યો અને લખે છે “ તમારું કાવ્ય મજાનું છે. કાવ્ય રસિક છે, પરંતુ અમે નવીન લેખકોનાં લખાણો સ્વીકારતા નથી તેથી લાચાર ! ” ચાલો ! કમાયા !

“ ન્યાં ન્યાં મહારા લેખ મોકલું છું ત્યાથી કંઈ નહિ તે કંઈ ખંડાને પણ સાફ ઘસીને ‘ના’ આવે છે, ત્યારે લોકમાન્ય થવા મહારે કરવું શું ? ”

“ મહેં ધાર્યું પદ કરતાં ગદ્ય લખું તો તંત્રીઓ સ્વીકારશે. એમ ધારી મીમાંસાનો વિષય પસંદ કર્યો. કાવ્ય તો મનના ઉદ્ગાર અને રમતનું કામ ! ગદ્ય લખતાં બેજુદ ફાટી જાય છે એ હું જાણતો હતો તેથી અંગ્રેજી તત્ત્વવેત્તાઓ એક પછી એક ઉથલાવવા માંડ્યા. પ્રથમ એરિસ્ટોટલ્સ લીઓ, પછી સાક્રેડીસ વાંચ્યો, પછી પ્લેટો, તે પછી લીઓ જુબલ, પછી કાંટ, તે પછી બર્ગસન, તે પછી નીચે (nietzsche) એમ જેટલા અને તેટલા તત્ત્વવેત્તાઓનાં લખાણોનો અભ્યાસ કર્યો. હવે લેખિની કામ કરવા લાગી. તરત એક લેખ “ પ્લેટોની વિશ્વવિદ્યાની વિચારણા ” કરીને લખી નાંખ્યો. હું જાતેજ જાણતો હતો કે મહારો લેખ મનનીય અને રસિક લખાયો હતો તેથી મહેં મુખ્ય માસિકપત્રમાં મોકલ્યો. તંત્રીનો જવાબજ નહિ ! એ વાતને થયાં ત્રણ વર્ષ ! આજ શું થયું ? મહારોજ લેખ મહારોજ ભાષામાં “ વિશ્વવિદ્યા અને પ્લેટો ” એ નામથી એજ માસિકમાં સંમનના નામથી છપાયો ! થયું તો એમ પણ મહારે કરવું શું ? કોઈને લખું તો મહારું માને નહિ; કહેશે ‘એ તો ઉગતો લેખક છે; અત્યારમાં તે એ એવું લખે ? એ તો જુદો ઇત્યાદિ.’ નવીન લેખકનાં તે શું આવાંજ કુટેલાં હાંદલાં જેવાં નશીબ હશે વાર ?

“ પછી મહેં તો એવોજ નિશ્ચય કર્યો કે પહેલાં લેખો લખીને ઢગલો કરવો, અને પછી થઈ રહેશે થવાનું હશે તે. એમ કરી પ્રત્યેક તત્ત્વવેત્તાના વિચારોનો એક એક રસિક લેખ

લખી નાંખ્યો. પછી બપ્પો તત્ત્વવેત્તાઓના વિચારોની તુલના કરી યોગ્ય વધારાના લેખે ચીતરી દાઢ્યા. એમ કરતાં કરતાં મીમાંસા વિગે આશરે પચીસ ત્રીસ લેખો મહારી પાસે થઈ ગયા—એકે છપાયેલો નહિ !

“મીમાંસાનો વિષય બાબુ મુઝી મહે’ રાજકીય વિષય હાથમાં લીધો. એ વિષયપર લખવા માંડતા પહેલાં મહે’ હિન્દના મહોટા મહોટા અગ્રેસરોનાં બાપણો વાંચી નાંખ્યાં. પછી મુંબઈ સરકારના વાર્ષિક રીપોર્ટ વાંચી નાંખ્યા. પ્રત્યેક ‘ડીપાર્ટમેન્ટ’ વિષે આંકડાઓનું તારણ દાઢ્યું. લોકલ બોર્ડ અને મ્યુનિસિપાલિટીની સ્થિતિનું સંપૂર્ણ મનનથી અધ્યયન કર્યું. ‘સ્થાનિક સ્વરાજ્ય’, ‘સ્વરાજ્ય ને સામ્રાજ્ય’, ‘રાષ્ટ્રીયત્વ’, ‘સમાજની વિરચના’ ‘રાષ્ટ્રનું ધ્યેય’ એવા એવા અનેક પ્રશ્નોનું બારીકાથી અધ્યયન કીધું. પછી એક એક વિષય લખતે તે પર લખાણથી આંકડાઓ સાથે લેખ લખવા માંડ્યા. એમ કરતાં કરતાં મહારી પાસે આશરે પચીસેક લેખો તૈયાર થઈ ગયા. હું મહારા લેખોના ઢગ સ્લામું બેઈ આનન્દ—પરંતુ એકે એક અપ્રસિદ્ધ ન !

“મીમાંસાના લેખો પણ બ્યારે પત્રોના તંત્રીઓ સ્વીકારવા નારાજ થયા, ત્યારે મહે’ ધાર્મિક પ્રશ્નોની પૂઠ પકડી. મહારા સમય પહેલાં છપાયેલાં સર્વે ધાર્મિક પુસ્તકો વાંચી નાંખ્યાં. તેમજ કેટલાંક પ્રતિષ્ઠિત માસિકપત્રોના પાછલા પાંચ છ વર્ષના અંકો વાંચી ગયો, અને ત્લેમથી જેટલા જેટલા ધર્મને લગતા લેખો હાથ લાગ્યા ત્લેનાં મથાળાં ટાંચી લીધાં. પછી પ્રત્યેક મથાળું બદલી એ વિષય પર મહારા પોતાના વિચારો દર્શાવી મહે’ લેખ તૈયાર કરવા માંડ્યા. કંઈ નહિ તોએ લગભગ વીસેક લેખો ધર્મ બાબત મહારી પાસે થઈ ગયા હશે. એટલે મહે’ એક પછી એક લેખ જુદાં જુદાં માસિકોમાં મોકલવાની પ્રવૃત્તિ હાથે ધરી પણ બ્યાં મોકલું ત્યાંથી કતો લેખ પાછોજ આવે—એમનો એમજ—અથવા તો ઘસાઈને સાદ ‘ના’ આવે, ત્યારે મહારે કરવું શું ?

“વીચારતાં વીચારતાં એક નવીન વીચાર સૂચ્યો. મહે’ કહ્યું: ‘વાર્તાઓ લખુ’ પછી એમ થયું કે ચાલુ લાંબી વાર્તા લખવી કે ટુંકી વાર્તા લખવી ? વીચાર કરતાં એમજ નિર્ણયપર આવ્યો કે ટુંકી વાર્તા લખવી. તે પરથી ‘સ્ત્રી શિક્ષણ’, ‘સ્ત્રીની ફરજ’, ‘સ્ત્રીના હક્ક’, ‘સ્ત્રીનો રત્નદ’ આદિ અનેક રસિક વિષયો ચૂંટી કાઢી એક પછી એક નવી નવી વાર્તાઓ લખવા માંડી. વાર્તા લખવી એટલે પૂછવુંજ શું ? જરા જરામાં કુદરતનું વર્ણન, થોડી થોડી વારે નાયક નાયિકાનું વર્ણન વગેરેથી બરેલાં લખાણવાળાં વાંચ્યો મૂઝા દેવાથી લેખની ખુબી વખત લાગી અને લખાણ લાંબુ થવા લાગ્યું. સ્થેજ રમત કરતાં કરતાં લગભગ પચાસેક ટુંકી વાર્તાઓ લખી કાઢી. એ બધી છપાય તો બરાબર પચાસ મહિના સુધી મહારે નામ લોકો સાથે પરિચિત રહે. પચુ હાય ! છપાવજ શેની એક પણ વાર્તા ! બધી પડી રહી છે ! આ બન્યો ઢગ એનો ! ત્યારે શું વાર્તા પણ તંત્રીઓ નાપસંદ કરતા દશે વાઈ ? મહારામાં એવું શું હશે કે મહારો એક પણ લેખ નહિ સ્વીકારતો હોય ? મહારે કરવું શું ? એ પાછો સવાલ પડ્યો.

“ત્યારે રા. બા. રમણભાઈ જેવો યાઉ ? હાસ્યરસ ખીલવું ? હાસ્યગનક જ્ઞાતિલ લખુ ? એથી તંત્રીઓ મહારા લેખ સ્વીકારશે ? એમ વીચારતાં એક હાસ્યગનક લેખ લખી દાઢ્યો અને એને ‘સાક્ષરની સમા’ નું નામ આપ્યું. એમાં આધુનિક ઢોંગી બાંગાં કુક્તા સાક્ષરોનું દિગ્દર્શન કીધું. લેખ મનનીય અને હાસ્યગનક નિવડ્યો. ગમે તે વાંચકને એ

પ્રિય લાગતો, તે છતાં જ્યારે એ મહે. એક માસિકમાં મોકલ્યો ત્યારે તેના તંત્રીને કેમ નહિ ગમ્યો હોય વાર? તંત્રી મહેને લખે છે: “લેખમાં હાસ્યરસ ઉતર્યો છે. પરંતુ સ્વીકારી શકતો નથી.” બધાજ જ્યારે આમ નકાર બણે ત્યારે હું લોકમાન્ય શી રીતે, યદ્યપિ શકું? મહારી શક્તિનો પ્રભાવ લોકને શી રીતે બતાવી શકું? મહારા લેખો વિક્રાંતાભર્યા હોય છતાં છપાય નહિ તો પછી લોક એમાંથી જ્ઞાન શી રીતે સંપાદન કરે? તંત્રીઓ મહારામાં શું ખોડ છે તે સચવતા હોય તોયે સાઈ કે હું મહારી Condescension કરતા હોય તેમ નકાર લખી મોકલે ત્યારે મહારે કરવું શું? હું શું બૂલ કરું છું તેવું મહેને જ્યાં સુધી કોઈ જ્ઞાન ન કરાવે ત્યાં સુધી હું સુધરું પણ શી રીતે?

“હાસ્યરસના લેખ પણ જ્યારે ન સ્વીકારાતાં પાછા ફરવા લાગ્યા ત્યારે તો હું છેક કંટાળ્યો ને મહીડવાયો કે હજી એવું શું બાકી છે કે જેથી તંત્રીઓનાં મન ખુશ થાય અને મહેને લોકમાન્ય થવાનો સમય પ્રાપ્ત થાય? કાવ્યો: તો તે પણ નહિ! મીમાંસા: તો તે પણ નહિ! વાર્તા: તો તે પણ નહિ! હાસ્યરસ: તો તે પણ નહિ! રાજકીય લેખો: તો તે પણ નહિ! ત્યારે હજી એવું શું બાકી રહ્યું? શું ટીકાકાર થાઉં અને લોકોની અપીતિ મેળવું? શું ચર્યાપત્રી થાઉં અને લોકોનાં ખાસડાં ખાઉં? અરેરે! મહારે કરવું શું?”

એટલેમાં બહાર ટપાલીએ ખુબ પાડી એટલે રાજ્ય દોડતા દોડતા ટપાલ લઈ આવ્યા. હજી હું અદૃષ્ટ સ્થાનેજ ઉભો હતો. રાજ્ય હર્ષમાં ને હર્ષમાં આવી પાછા ખુરશી પર પડ્યા અને કાગળ વાંચવા લાગ્યા. એ ત્રણ ઘરના ખાનગી કાગળો મનમાં વાંચી રહ્યા, અને ચોથો ઉઘાડી ચોતાના લેખો સંબંધી હોવાથી આનંદમાં આવી જોરથી વાંચવા મડી પડ્યા. હું સાંભળતોજ હતો.

અમદાવાદ, તા. ૧૧-૫-૧૯.

પ્રાણબંધુ!

આપનો પત્ર મળ્યો. આપના કહેવા પ્રમાણે હું આપનાં સૂચવેલાં માસિકપત્રોના તંત્રી-એને મળી આવ્યો છું. એઓ કહી છે કે આપના બધા લેખ મળ્યા છે. એક તંત્રી તો એમ પણ કહેતા હતા કે આપે એમને વાંચી જ વિષયો પર જુદા જુદા લેખો મોકલ્યા છે. હું આપની પ્રશંસા નિરર્થક નથી કરતો, પરંતુ એઓનાજ સંદેહમાં કહું છું કે આપના લેખ મનનીય અને રમણીય છે પરંતુ એઓ કહે છે તેમ આપ ‘ઍન્જ્યુએટ’ નથી. એટલેજ વાંધો છે. આપના પ્રત્યેક લેખ પાછળ આપના નામ સાથે બી. એ. અથવા એમ. એ. કે એવી કોઈ ડીગ્રી લખી શકાત તો આપનો પ્રત્યેક લેખ સ્વીકારવામાં આવત. મહેને આપને લખવાને એઓએ સૂચવ્યું છે કે આપ પ્રથમ યુનિવર્સિટીની ડીગ્રી મેળવો અને પછી લેખો મોકલવા મડી એટલે બધા ખુશીથી સ્વીકારશે. એજ

લી. આપનોજ

ચન્દ્ર.

“અરે! આ શું? હું ઍન્જ્યુએટ નહિ એટલે મહારી પ્રતિષ્ઠા નહિ એમ? શું ઍન્જ્યુ-એટજ લેખ લખી શકે અને હું નહિ? મહારામાં શું એઓના જેવી લેખનશક્તિ નથી? જો એઓ જેટલું અને જેવું હું લખી શકું છું તો પછી મહારા લેખો ન સ્વીકારવામાં આવે એ ક્યાંતો ન્યાય? શું એઓમાંજ જ્ઞાન હોય અને અમારામાં ન હોય? શું એઓમાંજ લેખન કળા હોય અને અમારામાં ન હોય એમ? શું એઓનાજ લેખ મનનીય હોય અને અમારા

ન હોય એમ ? અને અમારૂં મગજ તોડી તોડીને મરી જઈએ. અમારૂં Original લખી લખીને ઉધા વળા જઈએ ત્હેનું કંઈજ નહિ ? અને એઓ માત્ર પારકી ભાષામાંથી ભાષા-તરોજ કરી મોકલે તે છતાં એઓના લેખો સ્વીકારાય એ ક્યારે ન્યાય ? વાંચકશ્રદ્ધેને ઍન્યુ-એટનાં લખાણુ જોઈએ, માસિક-તંત્રીઓને વાંચકશ્રદ્ધમાં વધારો જોઈએ માટે શું મહારાજેના આકાશમાં નખાય ?

“હું તો છું તે છું. હવે મહારાજી કંઈ ઍન્યુએટ ઍન્યુએટ થવાવાનું નથી. માટે હું લોકમાન્ય થાઉં, જ્યાં મ્હને માનની દૃષ્ટિથી બોલાવે, ત્યાં ત્યાંથી મ્હને આમંત્રણ આવે, મહારે માટે અનેક જીવડા તલપે, મહારા ઉપર દરેક માસિકના અંકે મક્કત આવતા થાય, અર્થાત્ હું યોગ્ય સમયમાં જાહેરમાં બહોળા પ્રખ્યાતિ પામું એવું મહારે કરવું શું ? કોઈ કહેશે ?”

આગળ આવી મ્હેં કહ્યું : “હા, હું કહીશ એ વિષે કોઈ વાર. હાલ તો મ્હને તમારી આત્મકથા લખી આપો. હું મહારા માસિકમાં એ લેખ છાપીશ. ત્હેનો જવાબ કોઈ તો આપશેજ. નહિ તો પછી હું રસ્તો બતાવનાર તો છુંજ.”

તા. ૬૦ મારે કરવું શું ? એ લેખના લેખક હમારા મિત્ર રા. ભરતરામ છે. તેમણે પોતાનું નામ અપ્રકટ રાખવા ઇચ્છા દર્શાવી છે. પણ હવે તેમની આશા વિનાજ આ સુંદર લેખકનું નામ અપ્રસિદ્ધ રાખી શકતા નથી. ઇતિશમ.

—સંપાદક.

જીવન-જ્યોત જગાવો !

(રાગ લૈરવની ધૂન.)

જીવન—જ્યોત જગાવો !

પ્રભુ ! બસ :

જીવન—જ્યોત જગાવો !

જગ—પથમાં પ્રભુ ! તિમિર છવાયું

અધને માર્ગ બતાવો ;

અંશુલી મહી બસ : દોરી લીધોને

કંટક પન્થ ન લાવો,

પ્રભુ ! બસ :

જીવન—જ્યોત જગાવો !

નિશ દિન કથન ત્હમારૂંજ ગાઉં

વિનતિ. હરે પ્રભુ ! લાવો ;

જીવનની ઉચ્ચ આશા પૂરીને

ખાંસ મહીને બચાવો !

પ્રભુ ! બસ :

જીવન—જ્યોત જગાવો !

વિદ્યુદ્ધિલાસ.

હંસલ.

સ્ત્રીઓની યુનિવર્સિટી.

સ્ત્રીઓને માટે કૉલેજ સ્થાપવાની ચળવળ ધણા વખતથી ચાલતી હતી. જ્યાં લગી કૉલેજ સ્થપાઈ નહોતી ત્યાં લગી સ્ત્રીઓની યુનિવર્સિટી નિકળશે એ વિચાર તો સ્વપ્નમાં પણ ક્યાંથી આવી શકે ? પણ 'Improbable events happen almost every day' તેમ કૉલેજ કાઢવાનો વિચાર તો હવામાં રહી ગયો ને તે પહેલાં યુનિવર્સિટીની સ્થાપના પણ થઈ.

સમાજ સેવકો તો ધણા છે, પણ સ્ત્રીને કેળવણી આપી સુધારવી એ સર્વોત્તમ દેશસેવા છે. પ્રો. કર્વેની આ સ્તુત્ય સેવાને માટે સ્ત્રીઓ જેટલો આભાર માને એટલો ઓછો છે.

લૉર્ડ ટેનીસને કહ્યું છે કે 'Oh teach the orphan boy to read; oh teach orphan girl to sew' એટલે છોકરાઓને લખતાં વાંચતાં શિખવવું, પણ છોકરીઓને તો ઘરકામ આવડે એટલે બસ. આપણા દેશમાં પણ માન્યતા હતી, (ને કોણ જાણે હજુ હશે પણ ખરી) કે પુરૂષની શોભા કલમમાં ને સ્ત્રીની શોભા કડછીમાં. છોકરી ગમે તેવી અમણુ હોય પણ રોધતાં આવડે એટલે પૂર્ણ કેળવાયલી ગણાય.

સ્ત્રીનું સમાજમાં શું સ્થાન છે તે જાણ્યા પછી સ્ત્રી કેળવણીની આવશ્યકતા કેટલી બધી છે તે સમજશે. પરમેશ્વરે તો સ્ત્રી તથા પુરૂષ બન્નેને સરખા હક્ક આપ્યા છે. સ્ત્રી કંઈ પુરૂષની શુભામ નથી તેમ તેનાથી શ્રેષ્ઠ પણ નથી. પરંતુ અંગ્રેજ લેખક રસ્કીન લખે છે તેમ 'each completes the other and is completed by the other' (અન્યોઅન્ય કેરી ન્યૂનતા પૂરેજ અનુગુણ દપતિ) આજકાલ પુરૂષો ઉંચા પ્રકારનું જ્ઞાન સંપાદન કરે છે. પોતાના મનને ઉચ્ચ આશયોથી ભરે છે. પુરૂષની સહાયક બનવાને એક વગર કેળવાયલી સ્ત્રી કેવી રીતે પાત્ર થઈ શકે ? કાર્યેષુ મંત્રી બનવાને સ્ત્રીને શિક્ષણ આપવાની ધણીજ અપેક્ષા છે.

કન્યાઓને નિરાશાનું ભણતુર પૂરું થયા પછી આગળ ભણવાનું મન હોય છે, પણ સ્ત્રીઓની ખાસ જૂદી કૉલેજના અભાવે તેઓને ઘેર બેસવું પડે છે. આથી તેમને વધારે જ્ઞાનનો અનુભવ થતો નથી ને કેટલીએક વાર ભણેલું પણ ભૂલી જાય છે. એવી કન્યાઓને માટે એક કૉલેજ જેવી સંસ્થાની જરૂર હતી. સ્ત્રીની યુનિવર્સિટી સ્થાપીને પ્રો. કર્વેએ આ જરૂર પૂરી પાડી છે.

કેટલાએકનું એમ માનવું છે કે આ યુનિવર્સિટીને લીધે સ્ત્રીઓ બીજી કૉલેજમાં જતી અંટકશે, અને આથી જે કંઈ થોડો ધણો વ્યવહાર સ્ત્રી પુરૂષ વચ્ચે છે તે બંધ થશે. પરંતુ આ બીજી પાયા વગરની છે. યુનિવર્સિટી સ્વભાષાદ્વારા શિક્ષણ આપશે. જેઓને કૉલેજમાં પુરૂષોની સાથે એકત્ર ભણવાને વાંધો છે તથા જેને અંગ્રેજ વધારે શિખવાની જરૂર નથી તેને માટે આ યુનિવર્સિટી છે. જેને અંગ્રેજ સાહિત્યનો અભ્યાસ વધારવો હશે તે તો બીજી કૉલેજોમાં જશે.

આ યુનિવર્સિટીનું ધોરણ બીજી આર્ટ્સ કૉલેજોને લગભગ મળતું આવે છે. પદાર્થજ્ઞાન (Physics), રસાયણશાસ્ત્ર (chemistry) વગેરેનું શિક્ષણ અહિં પણ અપાશે. ફેર માત્ર એટલોજ કે જ્યારે બીજી કૉલેજોમાં અંગ્રેજ દ્વારા શિખવવામાં આવે છે ત્યારે આ યુનિવ.

સિંદ્રીમાં સ્વભાષાદ્વારા શિખવવામાં આવશે. સ્ત્રીઓને આવા વિષયો વિશે થોડું ઘણું જાણવાની જરૂર છે. ચંદ્ર મૂર્ખનું મહત્વ રાહુ ને કેતુના ગળવાથી થાય છે એવી હસવા લાપક માન્યતાઓ આથી દૂર થશે.

આ યુનિવર્સિટીથી એકલી સ્ત્રીઓને નહિ પણ આપણા સાહિત્યને પણ ધણો લાભ થવાનો સંભવ છે. મુંઝવણી યુનિવર્સિટીમાંથી vernacular languages (દેશીભાષા) તો લગભગ કાઢી નાંખવામાં આવી છે. એટલે નિશાળમાં એની કોઈ બહુ દરદાર રાખતા નથી. સ્વભાષાદ્વારા શિક્ષણ આપ્યાથી ખરું કહીએ તો આપણા સાહિત્યનો પુનરુદ્ધાર થશે.

દરેક સાહસિક કાર્યને અંગે મુશ્કેલીઓ તો હોયજ. યુનિવર્સિટીના કાર્યવાહકોને પણ અડચણો પડશે. પહેલી તો એજ કે સ્ત્રીશિક્ષકો મળવા બહુ મુશ્કેલ પડશે. પણ 'nothing venture nothing have' હાથ જોડીને મુશ્કેલીની રહામું જોઈને ખેસી રહેવા કરતાં એને દૂર કરવી એ વધારે સાફ છે.

Nothing is perfect under the Sun. એ સૂરના આધારે યુનિવર્સિટી પણ પહેલેથી સંપૂર્ણ નહિ હોય પરંતુ કોઈ પણ બાબત પર તેનું પરિણામ જોવા પછી ખોલવું એ વધારે સાફ છે. યુનિવર્સિટીનો જન્મ હજી હમણાંજ થયો છે, બવિધ્યમાં એને માટે જે જે આશાઓ બાંધવામાં આવી છે તે બધી તે પૂર્ણ કરે તથા સ્ત્રીઓને ઉચ્ચ વિદ્યાનું દાન કરી દેશની ઉત્તમ સેવા બજાવે એજ હમણાં તો ઇચ્છવાનું છે. હંસા મનુભાઈ મહેતા.

જીવન રહસ્ય.

પ્રથમ ભાગ.

જીવન.

જે ધર્મ કે ધર્મિય ગરીબોનાં આંસુ લાગી ન શકે, અગાનાંધકારમાં અથડાતાં અજાન દેશ સંતાનોને કેળવી ન શકે, અથવા માગાપ વગરનાં નિરાધાર બાળકોના મુખમાં એક રોટલીનો ટુકડો મુકી ન શકે, તેવા ધર્મ કે ધર્મિયમાં મદને શ્રદ્ધા નથી. ગમે તેટલાં ઉમદાધર્મ વત્તો હોય, ગમે તેટલું મુગધિત તત્ત્વજ્ઞાન હોય, છતાં જ્યાં મુકી તે પુસ્તકોમાંજ છે, અને મુખ પાવના ચર્ચાના વિષયજ છે, ત્યાં મુકી હું તેને ધર્મ કહેતા નથી.

* * * *

મદારો ધર્મ એમ કહેવામાં લમો મગરૂરી લો છો, તે ધર્મને લમો કાર્યમાં મુકો, પ્રજા લમીકું કસાણુ કરશે.

સ્વામી વિવેકાનંદ.

દેશના અપવાસી (બુખે મરતા) નારાયણની અને મદામદેનત કરનાર વિધ્યુઓની પૂન કરો. મંદિરો પાછા લાખો રૂપીઆ ખર્ચા, છીર્તિ મેળવવાની લમીરી ઘેલજા હિન્દુ બાઈઓ, ક્યારે મટશે? મરીજ હિન્દુ વિદ્યાર્થીઓને ઉપયુક્ત ધધાઓ શિખવવા માટે વિદેશમાં મોકલો. એટલે તે જ્યારે ત્યાંથી કેળવણી પામીને પાછા ફરશે ત્યારે ભોકાને તેઓ પોતાના પગપર ઉભા રહેનાં શીખવશે, તથા તેથી કરીને દેશના લખરો અપવાસી ભોકાના પ્રાણનું રક્ષણ થશે.

સ્વામી રામતીર્થ.

પ્રશ્ન વ્યાકરણ.

(પાઠા-વાગરણ.)

(અંક ૫ માના પૃષ્ઠ ૧૦૮ થી ચાલુ.)

દીકાકાર અમ્ભયદેવસૂરિએ આ પ્રસ્તાવેના પોતાની દીકાના પ્રારંભમાં ઉલ્લેખ કર્યો છે અને સાત-ધર્મકથાંગ નામના છઠ્ઠા અંગની શરૂઆતમાં પણ તેવોજ પ્રસ્તાવ કરેલો આપણને મળી આવે છે. એવી દંતકથા છે કે બધાં અંગો સુધર્મા સ્વામીએ ચંપાનગરીમાં પૂર્ણાનંદ ચૈત્યમાં પોતાના નિવાસના સમયમાં પોતાના શિષ્ય જમ્બૂસ્વામીના સદેહો દ્વર કરવાના અર્થે કહેલાં છે. આ વખતે એ યાદ રાખવું ઉપયોગી છે કે પ્રાચીન સંસ્કૃત સાહિત્યમાં ચંપા એ અંગ દેશની રાજધાની તરીકે અતિ પ્રસિદ્ધ થયેલ છે, અને તે દેશનું નામ અને નૈન આગમોનું નામ ‘અંગ’ એકજ હોય એ સમાન ઘટના પણ લક્ષમાં રાખવા જેવી છે.

આપણે કહી ગયા તેમ પ્રશ્ન વ્યાકરણમાં આશ્રવ અને સંવર સંબંધી અધિકાર છે. અર્ધા ભાગમાં આશ્રવ જણાવ્યો છે—તે આશ્રવ પાંચ પ્રકારનો કહ્યો છે:—હિંસા, મૃપા, અદાતાન, અંબલ અને પરિગ્રહ.^૧ આ ગ્રંથના પ્રથમના પાંચ અધ્યયનમાં તેમાંના દરેકનો અધિકાર છે, અને તેમાં તેમના સ્વરૂપ, પર્યાયાર્થક નામો, પાલન અને પરિણામનો વિસ્તાર કર્યો છે અને જેઓ તે કરે છે તેથી આશ્રવ કરે છે તેઓની તપસીલ આપી છે. બીજા અર્ધા ભાગમાં બીજી બાબતોએ સંવરનો અધિકાર છે કે જેના પણ પાંચ પ્રકાર છે:—^૨ અહિંસા, સત્ય વચન, દતાનુસાર, બ્રહ્મચર્ય અને અપરિગ્રહ. અને તે દરેકને માટે એક એમ પાંચ બીજા અધ્યયન આપેલાં છે કે જેમાં ઉપર પ્રમાણે તેના સ્વરૂપ, પર્યાય, પાલન, પરિણામ તથા તેના પાળનાર મનુષ્યોની તપસીલ આપેલ છે. સર્વ નૈન ગ્રંથોમાં જ્વલંધિત પદ્ધતિપૂર્વક સંકલના, અને સૂક્ષ્મ ભેદ પ્રમેદો ખાસ જોવામાં આવે છે અને પ્રશ્ન વ્યાકરણમાં પણ તે પ્રમાણે જોવામાં આવે છે. તેમાં પાંચ પાંચ અધ્યયન જૂદાં પાડી તે દરેક પાંચમાં આશ્રવના પાંચ પ્રકાર ને સંવરના પાંચ પ્રકાર એમ અનુક્રમે ગોઠવ્યાં છે એટલુંજ નહિ પરંતુ આખા ગ્રંથમાં વર્ણનની પદ્ધતિ પણ એકસરખી રાખવામાં આવેલી છે. તે પદ્ધતિ આ પ્રમાણે છે:—દરેક અધ્યયનમાં આશ્રવ કે સંવરનો એકજ પ્રકાર લેવામાં આવ્યો છે અને તે પરના પાંચ સુદા ઉપર વિવેચન કરવામાં આવ્યું છે. આ પાંચ પ્રકારના સુદા આ છે:—(૧) પ્રકારના સ્વરૂપનું વર્ણન, (૨) તે જે નામોથી ઝોળાખાય છે તે જૂદાં જૂદાં નામો, (૩) જે રીતિએ તેનું આચરણ થાય છે તે, (૪) આવા આચરણથી નિપજતાં ફોળા, (૫) તે આચરણ કરનારા હોય.^૩ આવી રીતે પાંચ-પાંચ જાતનાં પ્રકારાદિમાં પાંચ એ સખ્યા પસંદ કરવામાં આવી છે તે પરથી સર થોમસ બ્રાઉનની ‘સાધરસની વાડી’ એ નામની કૃતિનું

૧. પંચવિહો પત્રત્તો ઝિણેહિં દહ અરાહઓ અણાદીવો હિંસા-મોસ-મદત્ત-બંબ-પરિગહં ચેવ—પ્રશ્નવ્યાકરણ અધ્યયન ૧ હું.

૨. एतो संवर-दाराई पंच वोच्छामि आणुपुन्वीए जह भणियाणि भगवया सब्ब दुक्ख-विमोक्खणदुक्कए। पढमं हुंति अहिंसा, वितियं सतवयणांति पत्तत्तं, दत्तमणु णाय-संवरो बंभचेर-मपरिगहंतं च। प्रश्नव्याकરण अध्येयन १ हूं.

૩. “ જારિસઓ, જંનામ, જહય કંઓ, જારિસં ફલં દિતિ, જેવિય કરિતિ ”—પ્રશ્નવ્યાકરણ અધ્યયન ૧ હું.

સ્મરણ થાય છે કે જેમાં એ પાંચની સખ્યા દીક ભાગ ભગ્ને છે; છતાં પણ આવી કૃત્રિમ પાંચ રીતે ગોઠવવાની પદ્ધતિ સ્વીકારેલી હોવા છતાં જણાવવું પડશે કે સંકલના અને વર્ણ-
નની પદ્ધતિ પ્રજ્ઞવ્યાકરણમાં જરા પણ તાણીતૂસીને કરેલી કે અસ્વાભાવિક જણાતી નથી.
આસત્ત્વ—

આસત્ત્વ અર્થાત્ કર્માગમન પહેલા પાંચ અર્ધ્યયનમાં વર્ણવેલ છે તેની વ્યાખ્યા સ્થા-
નાંગ નામના ત્રીજા અંગની દીકમાં એવી આપેલી છે કે જેથી આત્મામાં કર્મો આસત્ત્વે છે-
પ્રવેશે છે તે આસત્ત્વ-કર્મબધ્દેતુ એવો તેમાં બાવ છે.^૧ પ્રજ્ઞવ્યાકરણની દીકમાં પણ તેજ
રીતે આસત્ત્વનો વ્યુત્પત્તિ અર્થ આપવામાં આવ્યો છે. “જે પ્રાણાતિપાત વગેરે પાંચથી-કર્મો
આત્મામાં સત્ત્વે છે તે આસત્ત્વ.^૨ આજ મૂલના વ્યુત્પત્તિ અર્થમાં સર્વ જૈન સાહિત્યમાં
આસત્ત્વ શબ્દ વપરાયો છે, અને આજ એક પુરાવાનું સાધન લઈને ડાક્ટર જેકોબીએ પોતાનો
સિદ્ધાંત પ્રતિપાદિત કર્યો છે કે જૈન ધર્મ પહેલાં જૈનધર્મ વિદ્યમાન હતો. ડાક્ટર જેકોબી
જણાવે છે કે “જૈનો અને જૈનોએ એ ઘણા શબ્દો એક અર્થમાં વાપર્યા છે, પણ મારા
અભિપ્રાય પ્રમાણે તેમાંનો એક શબ્દ જૈનો પાસેથી ઉછીનો લીધો છે અને તે આસત્ત્વ
છે કે જેને પાલિ ભાષામાં આસવ કહેવામાં આવે છે. આનો જીને પર્વાય જૈનોએ ક્યેશ
કર્યો છે કે જેનો અર્થ મનુષ્યના ઉદ્વિય વિકાર, પાપ, દુષ્ટતા-મલીનતા થાય છે. વ્યુત્પત્તિથી
આસત્ત્વનો અર્થ સ્વયં થાય છે કે જેને પાપ, દુષ્ટતા, મલીનતાના અર્થમાં વાપરવા માટે
શા માટે તેને જૈનોએ પસંદ કર્યો હશે તે સમજવું કઠિન છે. આલંકારિક અર્થમાં તેને લઈએ
તોપણ તેનો અર્થ જૈનની દૃષ્ટિએ કેવી રીતે અધમતા, અને પાપ થાય તે સમજવું સહેલ
નથી, કારણકે શું સત્ત્વે છે અને શેમાં સત્ત્વે છે એ સવાલ ઉભોજ રહે છે પરંતુ જૈન પરિ-
ભાષામાં આસત્ત્વ શબ્દ પોતાનો વ્યુત્પત્તિ અર્થ કાયમ રાખ્યો છે અને તે યથાર્થ રીતે તેમની
બાવ દશવિ છે કારણ કે જૈનતત્ત્વજ્ઞાનમાં આસત્ત્વનો અર્થ આત્મામાં પુદ્ગલ-કર્મનું સ્વયં એ
થાય છે...આથી આસત્ત્વ શબ્દનો અક્ષરશઃ અર્થ હતો. કારણકે વસ્તુતઃ એવું કંઈક છે કે
જે સત્ત્વે છે અને તેના ફલ તરીકે દુષ્ટતા કે અધમતા પ્રાપ્ત થાય છે. માટે એ સહેલાઈથી
કલ્પી શકાય તેમ છે કે સામાન્ય લોકભાષામાં આસત્ત્વનો અર્થ તેના વ્યુત્પત્તિ અર્થને કારણે
મૂકી દુષ્ટતા કે અધમતા રૂઢ થયો હોય અને જૈનોએ પોતાની પરિભાષામાં તે શબ્દ દાખલ
કર્યો તે પહેલાં એવુંજ બન્યું. પરંતુ તે શબ્દ તેના વ્યુત્પત્તિ અર્થમાં વપરાયો તે પહેલાં કદી
પણ તે રૂઢ અર્થમાં વપરાઈ શકેજ નહિ અને તેથી જૈનોએ જ્યારે તે શબ્દને તેના મૂળ
એટલે વ્યુત્પત્તિ અર્થમાં વાપર્યો છે ત્યારે જોએ તેને રૂઢ અર્થમાં વાપર્યો તેમણે તે શબ્દ
જૈનો પાસેથી ગ્રહણ કર્યો હોવો જોઈએ. આ રીતે આસત્ત્વ શબ્દનો જૈનોએ કરેલો ઉપયોગ
એ જૈનધર્મ પછી જૈન ધર્મ થયો એ પૂરવાર કરવાનું એક સાધન છે.” (દાશીમાં ૨૯ મી
ડીસેમ્બર ૧૯૧૩ ને દિને પ્રમુખ તરીકે આપેલું ભાષણ.)

અંગેમાં આસત્ત્વની શું વ્યાખ્યા છે તે જોઈ ઉમાસ્વાતિના તત્ત્વાર્થાધિગમ સૂત્રમાં
જણાવ્યું છે કે કાય, વાયા અને મનના કર્મને કે યોગફલ તે આસત્ત્વ. (કાયચાંદુમનઃ

૧. ‘આસવન્તિ પ્રવિશન્તિ યેન કર્માણિ આત્મણિ’ इति आसवः; कर्मबन्धहेतुरिति
માવઃ—સ્થાનાંગ દીકા.

૨. ‘આમિવિધિના પ્રીતિ ધ્રવતિ કર્મ યેન્વસ્ને આસવાઃ પ્રાણાતિપાતાદયઃ પંચ—
પ્રજ્ઞવ્યાકરણ દીકા.

કર્મયોગઃ સ આસ્રવ તત્ત્વોર્થાધિગમ સૂત્ર ૬, સૂત્રો ૧ અને ૨.) અમૃતચંદ્રસૂરિએ પોતાના તત્ત્વાર્થસાર નામના ગ્રંથમાં ઉક્ત અને સૂત્રોને શ્લોકની એકજ લીટીમાં સંપ્રદિત કરેલ છે (કાયવાહ્મનસાં કર્મૈ રમ્યતો યોગઃ સ આસ્રવઃ તત્ત્વાર્થસાર ૪. ૨.) સ્વામી કાર્તિકેએ પણ એજ વિચાર દર્શાવ્યો છે અને ક્યેલું છે કે જીવનના પ્રદેશમાં મોહના ઉદયથી યા મોહના ઉદય વગર વચન, મન અને શરીરનાં કાર્યોથી થતા યોગને લીધે જે સ્પંદન થાય છે તે આસ્રવ છે.^૧ આસ્રવનું સ્વરૂપ સમન્વયતાં અમૃતચંદ્રસૂરિએ પ્રસિદ્ધ દૃષ્ટાંત આપ્યું છે કે જેવી રીતે જલ તલાવમાં જૂદાં જૂદાં નાળાંથી ભરાય છે, તેવી રીતે કર્મો આત્મામાં આસ્રવદ્વારા પ્રવેશ કરે છે.^૨ જૈનફિલસૂફીમાં જીવ યાં આત્મા સર્વદા પવિત્ર-અમલિન-શુદ્ધ છે, અને જ્યારે કર્મ કે જે પૌદ્ગલિક છે તે આસ્રવરૂપી દ્વારથી તેમાં દાખલ થાય છે ત્યારે જીવ કર્મ સાથે મિશ્રિત થાય છે અને સંસારમાં ભમે છે. શુદ્ધ આત્મા કર્મથી કદી પણ બંધ થતો નથી. એવો કોઈ પણ સમય નહોતો કે જ્યારે આત્મા કર્મ સાથે સંબંધમાં પહેલાં પ્રથમ આવ્યો હોય. દેહાત્મા જીવ હમેશાં કર્મ સાથે સંલગ્ન રહેલો છે. અનેનો સંયોગ અનાદિથી છે અને તે સંયોગ જ્યારે જીવ શુદ્ધ થઈ મોક્ષ પ્રાપ્ત કરે છે, ત્યારે દૂર થાય છે. આથી એ જાણવું અતિ ઉપયોગી છે કે ક્યાં આસ્રવદ્વારોથી કર્મ જીવમાં પ્રવેશ કરે છે અને ક્યાં સાધનોથી આ આસ્રવથી અટકાવી શકાય છે. એટલે કે સંવર શું છે. સામાન્ય દૃષ્ટાંત એ છે કે જીવ એ એક નાવ છે કે જેમાં આસ્રવરૂપી છિદ્રો હોય તો કર્મરૂપી જળથી ભરાઈ જાય છે, પરંતુ જો આ છિદ્રો બંધ કરવામાં આવે (સંવર) તો તેમાં જલરૂપી કર્મનું આગમન થવા પામે નહિ. આ પ્રમાણે આસ્રવ અને સંવર બંનેનું વર્ણન પ્રશ્નવ્યાકરણમાં છે કે જેથી જીવ કર્મના બંધનથી પરવશ ન થાય, અને તે બંધનોથી દૂર રહેવાનાં સાધનો જાણી શકાય. એક પ્રશ્ન એવો કરવામાં આવે કે ‘કેવી રીતે કર્મો કે જે આત્મા સાથે સંલગ્ન થયાં હોય તેને હાંકી કાઢી શકાય?’ આનો ઉત્તર અલગત એ આવે કે નિર્જરાથી. નિર્જરાનો અધિકાર પ્રશ્ન વ્યાકરણમાં નથી પરંતુ તે બીજાં અંગોમાં મળી શકે છે. આ નિર્જરાથી બધાયેલાં કર્મોથી મુક્ત થવાય છે.^૩ પ્રશ્ન વ્યાકરણમાં સંવરનો અધિકાર છે કે જેથી બીજાં કર્મો આવતાં અટકાવી શકાય છે.

સંવર.

આસ્રવ તત્ત્વનો પ્રતિપક્ષી (આસ્રવપ્રતિપક્ષમૂતઃ સંવરઃ—સ્થાનાંગ પ્રથમ અં ૫ પરની ટીકા) નો વ્યુત્પત્તિ અર્થ એ છે કે “પ્રાણાતિપાત આદિ કર્મ-કારણોનું જે પરિણામથી સંવરણ-અટકાવ થાય છે તે સંવર છે એટલે કે આસ્રવનો નિરોધ તે સંવર.” પ્રશ્ન વ્યાકરણ પરની ટીકામાં એવું જણાવું છે કે જેનાથી આત્મારૂપી તળાવમાં કર્મરૂપી જલનો પ્રવેશ

૧. મળવચનકાય જોયા જીવપચેરાણ કંદણ વિસેસા । મોહોદણ જુતા વિજુદા વિ ય આસવા હેંતિ ॥—સ્વામિ કાર્તિકેયાનુપ્રેક્ષા શ્લોક ૮૮.

૨. સરસઃ સલિલાવાહિ-દ્વાર-મગ્ન જનૈર્યથા । તદા સ્રવણ હેતુ ત્વાદાસ્રવો વ્યપાદિસ્યતે ॥

—તત્ત્વાર્થસાર. ૪. ૩.

૩. “एवा णिज्जरा. સ્થાનાંગ ૧. “નિર્જરણં નિર્જરા વિસરણં પરિશદન મિત્યર્થઃ—કર્મસંયો નિર્જરા”—સ્થાનાંગ પ્રથમ અધ્યયન ૫૨ ટીકા.

૪. સંવિયતે કર્મ-કારણં, પ્રાણાતિપાતાદિ નિરુપ્યતે યેન પરિણામેન સ સંવરઃ, આસ્રવ નિરોધ इत्यर्थः—સ્થાનાંગ અં ૧ ૫૨ ટીકા.

પામતાં નિરોધ થાય છે. તે સંવર જેવા કે પ્રાણાતિપાત વિરમણ એટલે અહિંસા વગેરે.^૧ ઉમાસ્વાતિ પણ કહે છે કે આશ્રવનો નિરોધ તે સંવર (આશ્રવતિરોધ સંવર-તત્ત્વાર્થ સૂત્ર ૯. ૧) આ વ્યાખ્યા અમૃતચંદ્રસૂત્રિએ શ્લોકમાં એવી રીતે લખી છે કે 'આશ્રવસ્ય નિરોધો યઃ સ જિનૈઃ સંવરઃ સ્મૃતઃ-તત્ત્વાર્થ સાર. ૬. ૨'

આશ્રવ સંવરના ભેદ.

હવે આપણે પ્રથમ વ્યાકરણમાં આશ્રવ અને સંવરના જે ભેદ કહ્યા છે તે જોઈએ. તે દરેકના પાંચ પ્રકાર સંબંધીનો ઉલ્લેખ થઈ ગયો છે. પ્રથમ વ્યાકરણમાં આશ્રવના પાંચ પ્રકાર જે કહ્યા છે તે એ છે કે-(૧) હિંસા. (૨) મૃદા, અનૃત, અસત્ય વચન. (૩) ચીર્ષ, અત્તાદાન. (૪) અપ્રદક્ષ-ઐયુન. (૫) પરિમદ અને આ દરેકના બરાબર પ્રતિપક્ષી શબ્દો તે સંવર છે. પરંતુ આ પાંચ આશ્રવ કે જેથી કર્મોનું આગમન થાય છે અને તે કર્મો આવી ન શકે તે મારેનાં સાધનો-સંવરનું સ્વરૂપ ઘણા વિસ્તારથી ખીજા નૈન લેખકોએ આપ્યું છે કે જેનો કંઈક ખ્યાલ નીચે આપવામાં આવ્યો છે. પ્રથમ વ્યાકરણમાં કહેલા પાંચ આશ્રવ અને સંવરને ઉમાસ્વાતિએ પોતાના તત્ત્વાર્થોધિગમ સૂત્રમાં અનત અને વ્રત અનુક્રમે કહેલ છે,^૨ પરંતુ તેણે આશ્રવના અનેક ભેદો વર્ણવેલા છે કે જે અમયદેવસૂત્રિએ પણ સ્વીકારી જણાવેલું છે કે એતાલીસ પ્રકારના આશ્રવ છે.^૩ જેમકે પાંચ ઇન્દ્રિય, ચાર કપાય, પાંચ અનત, બાવીસ ક્રિયાઓ, અને ત્રણ યોગમાંથી ઉદ્ભવતા આશ્રવો. આપણે જણાવી ગયા કે પ્રથમ વ્યાકરણમાં પાંચ અનતજ સ્વીકારેલાં છે અને ખીજાના સંબંધમાં કંઈ પણ ઉલ્લેખ નથી, પરંતુ તેના પરના ઉક્ત દીકાકાર અમયદેવસૂત્રિ 'ઈન્દ્રિય-કસાય-અવ્યય કિરિયાપણચડઅપંચ પળવીસા જોગા તિણે ઘમઘે આસઘેયાડ ઘાયાલાત્તિ એ કથનના આધારે ઉપર જણાવેલા એતાલીસ આશ્રવો જણાવે છે. તેજ દીકાકાર પ્રથમ વ્યાકરણની દીકામાં જણાવે છે કે તેમાં જો કે પાંચ પ્રકારના આશ્રવ સ્વીકારેલા છે, તોપણ ખીજા દિધિએ-પ્રકારાંતરે આશ્રવના એતાલીસ પ્રકાર છે.^૪

પુનઃ ખીજા દિધિએ જોઈએ તો આશ્રવના બે મુખ્ય ભેદ પાડેલા છે:-દ્રવ્યાશ્રવ અને બાવાશ્રવ. અમયદેવસૂત્રિ કહે છે કે જલ પર રહેલા નાવમાં હિંદ્ર હારા પાણીનું આવવું તે દ્રવ્યાશ્રવ છે અને જોમાં પત્થેદ્રિયાદિ હિંદ્ર હારા કર્મ રૂપી જળનું ભરાવું તે બાવાશ્રવ છે.^૫

૧. ઇન્દ્રિયતે નિરુપ્યંતે ભાતમ-જઠાગે કર્મજલં પ્રવિશત્તુ પુનિઃ ઇતિ સંવરાઃ, પ્રાણાતિ-પાત વિરમણાદયઃ-પ્રથમ વ્યાકરણ અં ૧ ૫૨ દીકા.

૨. પ્રમત્તયોગાત્-પ્રાણવ્યવરોપણં દિતાઃ । અસદનિવાનમનૂતમ્ । અદતાદાનં સ્તેયમ્ । મૈધુનમમગ્ન । મૂર્છાં પરિમદઃ । તત્ત્વાર્થસૂત્ર ૧. ૧૩-૧૭. હિંસાઽનૃતસ્તેયા મહાપરિમદેમ્પો વિરતિ-મેતમ્ । તત્ત્વાર્થસૂત્ર ૭. ૧

૩. 'ઇકવાકપાયયોઃ સામ્પરાયિકેર્થાપયયોઃ । ઇન્દ્રિયકપાયામત ક્રિયાઃ પંચ-ચતુઃ-પંચ-પંચવિંશતિ-ઇંદ્રિયાઃ પૂર્વસ્ય ભેદાઃ ચગેરે. તત્ત્વાર્થસૂત્ર ૧. ૪. ૫. ય ચ ઇન્દ્રિયકપાયામત ક્રિયા-યોગરૂપકમેણ પંચ-ચતુ-પંચ-પંચવિંશતિ ભેદાઃ-સ્થાનાંત્ર અં ૧ ૫૨ દીકા.

૪. દિસાદિભેદતઃ ઇંદ્રિયં પંચવિધઃ । પ્રકારાન્તરેણ તુ દ્વિ-ચાવારિસદ્વિધઃ-પ્રથમ વ્યાકરણ ૧ ૫૨ દીકા.

૫. તદેવમયં દ્વિચાવારિસદ્વિધો, અમથા દ્વિવિધો દ્રવ્યમાવભેદાત્, તત્રં દ્રવ્યાસયો ચક્ષ્ણાન્તર્ગતનાવાદો તથાવિષયપરિણમેન ઉદિઃ જલપ્રવેશનં, માવાશ્રવણુ ચચીયાનાં પંચેદ્રિયા-દિધિરૂતઃ કર્મજલકલ્પય ઇતિ ॥-સ્થાનાંત્ર દીકા.

હિંદી આર્થિક સ્થિતિ ને દેશી કારીગરોને ઉત્તેજન.

(ગતાંકી ચાલુ.)

ત્યારે નાના ગામડામાં શેર બેર શરૂ થવાને છ પૈસાને માટે આખો દિવસ વૈતર કરવાને માટે ધણા મંજૂર મળી આવશે. હવે આપણા દેશના મંજૂરોને વિલાયતના મંજૂરો સાથે સંરખાવીએ તો બંનેની હાલતમાં ઘણો ફેર પડશે. એ લોકોની રોજી આપણા ઉંચી જાતના કડીઆ, સૂતાર, દરજી, હાલાર વગેરે કારીગરો પેદા કરે છે તેના કરતાં ઘણી વધારે હોય છે. વિલાયતના મંજૂરો આપણા દેશના મુકાબલે ઘણી સારી સ્થિતિમાં હોય છે. તેમનાં રહેવાનાં મકાન આપણા કરતાં ચઢીઆતાં હોય છે તેઓના ધરમાં, ખૂરસી, ટેબલ, રકાબી, ચમચા વગેરે એશઆરામની ચીજો હોય છે તેમાંનું અત્રે કાંઈ પણ આ અમાગીઆ મંજૂરોના ધરમાં હોતું નથી. તેઓ પોતે ને પોતાના કુટુંબને માટે સારાં કપડાં પણ મેળવી શકે છે ત્યારે આપણા કમજખત મંજૂરો અને તેમનાં છોકરાં ચીંથરે હાલ ને આડી નબ અવસ્થામાં જોવામાં આવે છે. વિલાયતની કેળવણી મોંઘી હોવા છતાં તેઓ પોતાનાં છોકરાંને ભણાવી શકે છે અને આપણા કંગાલ મંજૂરો પોતાનાં છોકરાંને ભણાવવા માટે મહીને બે ચાર પૈસા પણ ખર્ચી શકતા નથી, કારણ કે તેમના રોટલાનું પણ મહા મુશ્કેલીએ પુર કરી શકતા હોય તો ભણાવે ક્યાંથી? વળી આપણા કારીગરોની હાલત સંતોષકારક નથી. આપણા લોકો કહે છે કે કડીઆ સૂતાર ગમે તેટલું કમાય તોયે પણ તેમનો જવારો વધે નહિ એટલે પૈસાદાર થાય નહિ. તેનું કારણ લોકો એમ ધારે છે કે તેઓ હાડ ભાગી પ્રમાણીકપણે કામ નહિ કરતાં વખત ચોરે છે, પણ ખરી સ્થિતિ જુદી હોય છે. તેઓને અત્યારે રોજ એક રૂપીએ મળે અને મહીનામાં ચાર પાંચ અણાજા (પાકી) આવે ચોમાસામાં કામ મળે નહિ. ખીજી ઋતુમાં તણભારી કામ ચાલતાં ન હોય તો દરરોજ કામ ન મળે શરીરની ખીમરી હોય. કુટુંબમાં હરકત હોય ત્યારે તેઓ કામપર હાજર ના રહી શકે. વળી આ સાથે ધણુકોને દારૂનું વ્યસન હોય છે. વળી આખા કુટુંબનું ખર્ચ, જોગવાઈનું ખર્ચ વગેરે ખાદ્ય કરતાં કાંઈ વધે નહિ અને કદાચ કાંઈ વધે ત્યારે છોકરાં છોકરી પરણાવવાં કે મરણ પાછળ વાપરવામાં અચેલું હોય તો પણ તાણી જાય અથવા કરજ નાણાં કાઢી લાવવાનો વખત લાવી મૂકે. આવી રીતે ખેડૂત વર્ગની ને કારીગર વર્ગની સ્થિતિ કેટલી કંગાલ છે તે આ ઉપરથી માલમ પડશે.

હવે વ્યાપારી વર્ગ કેવો છે તેની તપાસ કરીએ. વ્યાપારનો મુખ્ય આધાર મેની પેદાશ ને તેના ખર્ચ ઉપર છે. જેમ દેશમાં માલ વધારે ઉત્પન્ન થાય તેમ તેમ માલ દેશાવર જાય તેમ વેપારની તેજ ને આખાદી થાય. જેમ દેશની નીકાશ કરતાં પરદેશી આવતો માલ વધારે તે દેશની આઆદનીમાં ક્ષીણતા થાય. પછી કદાચ અહીંના આયાત કરનારા યોગ્ય વ્યાપારી હાલ મેળવતા હોય તેથી બધાની સ્થિતિ સારી. કહી શકાય નહિ પરંતુ જેઓ દેશની કારીગરીની ચીજોનો વ્યાપાર કરનારા છે તેઓ તો નિર્ધન થતા જાય છે, કારણ કે પરદેશથી આવતી અતેજ ભપકા ભરેલી અને દેખીતી સસ્તી ચીજો, આગળ આપણા દેશમાં ઉત્પન્ન થતી ગમે તેટલી ટકાઉ અને સારી હોય, પછી કુલ હિસાબ કરતાં મોંઘી ન હોય તોપણ ખરીદ કરનારને પસંદ પડતી નથી. એ માટે એવી વસ્તુનો વ્યાપાર કમ થતા જાય તેમાં

શું આશ્ચર્ય ? અમદાવાદ જેવા મોટા અગાઉનાં આખા શહેર તરફ નજર કરો. એક વખતે રેશમી ને સૂતરાઈ કાપડ માટે આખા હિંદમાં મશહૂર હતું એવી ઉચી કારીગરી વડે તેના વ્યાપારીઓ ને કારીગરો મોજ કરતા હતા. છેક અરબસ્તાન સુધીના વ્યાપારીઓ હજારો રૂપિયાનો કાનખાખ ખરીદ કરતા. તમે અત્યારે તેના કોઈ વેપારીને પુછશો કે બાઈ ! તમારા ધંધો રોજગાર કેવો ચાલે છે ? ત્યારે ડોક ધુણાવી નીસાસો નાખી કહેશે કે, સમા પ્રમાણે એવોજ, વખત બહુ બારીક આવ્યો છે. વેપારમાં કાંઈ તેજ નથી. હાલનાં પાંચ સાત વર્ષ વેપારીના હકમાં ધણું ખરાબ ગયાં છે. નફાની વાત તો બાળુએ રહી પણ બિલકુલ 'મા અને કોકીમાંથી કહાડ' એવો વખત આવ્યો છે. જે ખોટામાંથી બચીએ તો જાણે ન્યાલ થયા. સાપે છંદુર ગળ્યું છે તે નથી ગળી જવાતું કે નથી મૂકી દેવાતું શું કરીએ ? આપણાં વતન મૂકી ક્યાં જઈએ ? જે દુકાનનું બાહુ ને રોટલા ખર્ચ પેદા કરીએ તો જાણે ન્યાલ થયા પણ બાઈ અમારા ઉપર દેવકોષ છે. જાણે કે અહીંથી જે ત્રણ લાખનો માલ ગાયકવાડ સરકારને ત્યાં જતો અને ખીજ કાકીઆવાડના દેશી રાજા રજવાડા હજારો રૂપિયાનો માલ લગ્ન પ્રસંગે મંગાવતા અને સાધારણ રીતે ખપત પુષ્કળ થતી. હાલમાં તો ઉલટી અંદાજને જાહેર મશ્વા થાય છે. માલ ધર જમાઈ રહે ને વ્યાજખાધ પડે. વ્યાપારમાં કાંઈ દસ નહીં ને કાંઈ બાગી દૂરી ખપત થાય અને નફો બહુ થોડો આવે. માલ ટાઢો પડે તો કેટલીવાર નુકશાન ખમવું પડે વગેરે વગેરે અમારી સ્થિતિ બહુ ખરાબ થઈ ગઈ છે.

હવે જમીનદાર વર્ગની સ્થિતિનો વિચાર કરીએ. આ વર્ગમાં રાજા રજવાડાથી માંડીને કે છેક થોડા વિધાના માલીક વતનદારોનો પણ સમાવેશ થાય છે. હાલનાં એવાં રાજ્યો થોડાં છે કે જેમના ખજાના તર હોય. ત્યાં ને ત્યાં સાંબળીએ છીએ કે ફલાણા રાજાને માથે આટલું દરજ છે અને જેઓ ગરાસીઆ ને ગામ ધણી હોય છે તેઓની હાલત સાધારણ વ્યાપારીની હાલત કરતાં ખરાબ હોય છે. તેમને તેમના સેવુદારો નીચેથી નાખે છે. તેઓ ગરાસીઆ ક્યાં એટલે તેમને કેટલીક ખાખતમાં બારે ખરચ કરવા પડે છે તેમનાં મદાન માંડીનાં અને ગલીય સ્થિતિનાં હોય છે. તેમનાં કપડાં જડી ખાદીનાં ને માદરપાટનાં હોય છે. તેમના ઘરમાં ગરાસીઆને છાજતાં સરસામાન અને દાગીના છાજતાં નથી. તેમને શરીરે પરવાલા ને લાખથી ભરેલા મણકાની માળા અને બહુ તો રૂપાના એક તોડા સિવાય કાંઈ નજરે પડતું નથી. આવા નિર્ધન ગરાસીયા કે જમીનદારો સાથે વિલાયતના જમીનદારો (Lords) સાથે આપણે સરખાવીએ તો તેમાં ઘણો ફરક માલમ પડશે. આપણા દેશના જમીનદારો કરતાં તે દેશના મજુરો બહુ સારી હાલતમાં હોય છે. હવે દેશમાં વસ્તી મુસલમાન ને પારસી વર્ગની સ્થિતિ જોઈએ.

મુસલમાન પ્રજા મુસ્લિમ વ્યાપારી નહિ હોવાથી અને નોકરીઆત હોવાથી તેઓ પાઠશાલત પડી બાગવા પછી દલજી સ્થિતિમાં આવી પડ્યા છે. તેઓનો મુખ્ય ધંધો દલજી અને બારે જાતની નોકરી ઉપર ને સીપાઈગીરી ઉપર વિશેષ છે. વળી મીસો થવાથી વણ-કરપ્રજા મીસોની નોકરી કરે છે અને ગામડામાં ખેતીવાડીના ધધામાં વિશેષે કરીને હોય છે. મીયાંખાઈઓ પગારના દિવસની રાત બહુજ જુએ છે કે ક્યારે પગાર થાય ને આપણે મોજ કરીએ. પગારના દિવસોએ બાઈસાહેબ એક ઝીણી મલમલનો અંગરખો કરાવોને તૈયાર થઈ જાય છે. નચીજ જોગે તેમના સેવુદાર ઉધરાણી કરવામાં ચૂક કરે તો મીયાંખાઈ બધો પગાર ભોર પાણી કરી દે છે. પોતાની પાસે એક અંગરખો હોવાથી ધોખીને અપાય

નહીં તેથી તે એક સાચું ગોળીયું ખરીદ કરી નડીએ જાય છે અને સારી પેઠે સાચું લગાડી ચોખ્ખું કરે છે. અંગરખું સુકાતાં મુઘીમાં ખૂબ ચોળીને નહાય છે ને કતરાવેલા બાલ સાફ કરે છે અને સફરેલું અંગરખું પહેરી નગર કરતાં પોતાના અંગરખા તરફ જોતાં પોતાને મહેલ પધારે છે. આ પ્રમાણે ધણુખરા મુસલમાનો દુકાન જનજવે છે. આપણે તેમનો રોફ જોઈને મોઢ પામવાનો નથી કારણ કે તેમની પૈસા સંબંધી સ્થિતિ બહુજ અસંતોષકારક છે. વોહરા કામમાં તેથી ઉલટું છે. તેઓ સ્વતંત્રપણે નોકરી કરી પૈસા કમાય છે. તેઓ બીજા કોઈની નોકરી કરતા તેથી તેઓમાંના ધણુખરાની હાલત સંતોષકારક છે. પારસી કામની સ્થિતિ મુસલમાનો કરતાં અધમ નથી પણ તેમના કરતાં સારી સ્થિતિમાં છે. તેમાંના ઘણા ભાગ સરકારી અગર રેલવે અગર બીજા જોશીસોમાં નોકરીમાં હોય છે. પણ તેઓના પોષાકની બાબતમાં બહુ ઉડાડ ખર્ચો હોય છે. એટલે આથી કરીને તેઓ મંદ સ્થિતિમાં આવી જાય તો ના કહી શકાય નહિ કારણ કે ધણુખરાઓને આવક કરતાં ઘણા ખર્ચ હોય છે. વળી આ કારણથી તેઓને દીકરીઓના લગ્ન ટાંકણે વરવાળાઓને ઘણા રૂપિયા આપવા પડે છે કારણ કે તેનું પોષણ સારી રીતે થઈ શકે પણ બધા પૈસાવાળા હોતા નથી તેથી ગરીબોને ઘણું સાલવું પડે છે.

વ્યાપારનું પડી ભાગવું.

હિંદુસ્તાનની પડતી થવાનાં અનેક કારણોમાં દેશી કારીગરીનું પડી ભાગવું અને વેપાર રોજગારની મંદી એ બે કારણો છે. પરદેશી સીજનેનો અત્રે બહોળો ઉઠાવ એ મુખ્ય કારણ છે. હિંદુ ઉપર રાજ્ય કરનારા મહારાજાનું પાયતપ્ત પરદેશમાં હોવાથી તેમના તરફથી ખરચના લાખો રૂપિયામાંથી હોંદને વ્યાપારની બાબતમાં કુદરતી રીતે લાભ થાય નહિ. વળી હિંદુસ્તાનમાં મોટામાં મોટી નોકરી કરનારાથી કે છેક નાનામાં નાની નોકરી કરનારા અંગ્રેજોને જોઈતી ધણું કરીને સંસાર ઉપયોગી સીજને વિલાયતથી ચાલી આવે છે તેથી પણ હોંદના વ્યાપારીઓને લાભ થતો નથી. બાકીનો નોકરીઆત વર્ગ પારસી, હિંદુ, મુસલમાન, વર્ગ વિગેરે તેમના ઉપરીઓની સંસારના સાધારણ ઉપયોગમાં પણ એટલી બધી વિલાયતી સીજને વાપરે છે કે તેથી તેઓ એક જાતના પોતાના કારીગરોને ગેરહિંસાફ આપે છે. દેશ નિર્ધન થવાનું કારણ દેશી કારીગરીની પડતી છે. પરદેશથી અનેક દુખીતી સસ્તી સીજનેનો પ્રવેશ અને તેના પુષ્કળ વપરાશ છે. પરદેશમાં બનતી સીજનેનો અત્રે જરૂરિયાત ઉઠાવ થવાથી દેશમાં પેદા થતી સીજનેનો ખપ બીલકુલ નહિ-સરખો થતો ગયો ને તેના વ્યાપાર પડી ભાગે તેમાં શું આશ્ચર્ય? હાલમાં થોડી મોલો નીકળવાથી, હોંદમાં સ્વદેશી સીજનેનો પ્રચાર થવાના પ્રયાસો થવાથી કાંઈ જરા પણ તેને જીવન આવ્યું છે. દેશી કારીગરીની ખીલવણી કરવાના બે રસ્તા છે. દેશની કારીગરી વધે ને તેમાં સુધારો થાય તેમ કરવું જોઈએ અને બીજું દેશી કારીગરીથી બનેલા માલનો જોમ અને તેમ વધારે ઉઠાવ થઈ શકે તેમ કરવું જોઈએ. આપણે બંને બાજુએ જોઈએ કે યંત્રની મદદથી આપણે હાથ મહેનત કરતાં સસ્તું ને થોડી મહેનત ને થોડી મુદતે માલ તૈયાર થાય છે. હવે યાંત્રિક શક્તિનો ઉપયોગ આ દેશમાં અમુકયો નથી. પહેલાના વખતમાં યાંત્રિક શક્તિઓ હતી પણ અનેક આક્રમણો લીધે આગળ વધવાને બદલે પડી ભાગી. યંત્રના કામમાં પાણી, વાતું, વગેરેની મહા શક્તિઓ વાપરી તેનાથી અદ્યુત કામ થઈ શકે તેવી શોધો યુરોપવાસીઓએ કાઢી છે. તેમાં દરરોજ તેઓ સુધારો કરતા જાય છે અને તેના બહોળા ઉપયોગથી ઘણા લાભ મેળવે છે. એવા

સંચાઓ વતી અહીંયાં ચીજો થાય તો અને વિલાપતી કરતાં સસ્તી પડે તેમાં 'નવાઈ ન' જો કે હાલમાં કેટલીક જાતના સંચા અને દાખલ થયા છે પણ કેળવણીની ખામી વિલાપતનાઓ સાથે હરીફાઈ કરી શકતા નથી. વળી જેમ જેમ બ્યારે જેઓ પુર્ણ બાપુ ત્યારે હરીફાઈ પણ કરી શકશે. આપણા દેશમાં એવા શ્રીમંતો ભાગ્યેજ યોગ છે કે જેઓ પોતે લાખો રૂપીયા કઠાડી સ્વતંત્રપણે ઉઠાવી શકે. એવા સંચાઓમાં જેખમ ને મહેનત એટલી બધી છે કે કઠાપી ધનાઢય લોકો તેને સ્થાપન કરવાના હોય તો પણ તેમની હીમત ચાલતી નથી. વળી સન ૧૮૬૫-૬૬ થી શેર સડાના વિનાશ કાળા જુગારે લોકોને એટલા બધા ખીચરાવી માર્યા છે કે જે પાયામાલ કરી મૂક્યા છે કે હવે કંપની કઠાડી કારખાનાં જમાવવાના કામમાં પૈસા કઠાડવાની લોકો ભાગ્યેજ હીમત કરી શકશે. હજારો ભાગીદારો થઈ કંપની કઠાડવાનો ધંધો આપણા દેશમાં નવો હતો પણ સરોરીયા લોકોએ એટલો બધો પાયામાલ કર્યો છે કે જનમ પામતાંજ મરણ પામવા જેવો છે.

આવાં કારખાનાંએને આપણા રાજરજવાડાઓ સ્થાપવાનો વિચાર કરે અને કામ ઉપાડે તો બની શકે તેમ છે. તેઓ લાખો રૂપીયા મોજમજદમાં અને વડી સરકારને પુરા કરવામાં ખર્ચે છે તેના કરતાં આવા કામમાં એક પંથ ને દો કાજ જેવું થશે. (અધિક.)

શા. ચંદુલાલ ગોકલદાસ - અમદાવાદ.

માનવાત્મા અને પ્લેટો.

પ્લેટોએ અધ્યાત્મવિદ્યાને આધારે વિધવિધ વિષયોનું સંશોધન કર્યું છે. આત્મા વિશે જણાવતાં પ્લેટો કહે છે કે આત્મા નથી બિન્નતામય એકાંક કે નથી સ્વતંત્ર અને અસંખ્ય વ્યવસાયોની માત્ર અનેકતા; પરંતુ આત્મા 'એક' અને 'અનેક' એ બંને છે. સત્યતા: એ એક્ય તો છેજ પરંતુ નથી એ વ્યવસાયોનો સંયધ; એ એક્યમાં બિન્ન કાર્યોની અનેકતા સંશોધી શકાય છે. એ વિષે પ્લેટો માત્ર 'ભાગ' અથવા 'જાત' એ શબ્દોમાંજ દુકું પતાવી દે છે. આવા 'ભાગ' અથવા 'જાત'ના પાછા ત્રણ પેટાભાગ પડી શકે: એક ભાગ તો જેથી આપણે વિતર્ક કરીએ છીએ તે-અર્થાત્ ગણનાત્મક અથવા સચેતન (National) ભાગ; આપણી શારીરિક જરૂરીઆતોના સતોય સાથે સંબધ ધરાવતી ક્ષુધાત્મક લાલસા જે ભાગને લીધે થાય છે તે બીજો ભાગ-અર્થાત્ ક્ષુધાત્મક ભાગ; ઉન્નત અને ભવ્ય વિકૃતિઓનો બનેલો ત્રીજો ભાગ-કે જેમાં પ્લેટો મુશીલ રોપતો અને અધમની અલુગાણુનાં સમાવેશ કરે છે; આથી આ ત્રીજા ભાગને પ્લેટો પ્રાણુત્મક ભાગના નામથી ઓળખાવે છે. પાછળથી પ્લેટોના અનુયાયીઓએ બીજા અને ત્રીજા ભાગનું સંમિશ્રણ કીધું અને જે પ્રમાણે પ્રથમ ભાગને પ્લેટોએ સચેતન ભાગનું નામ આપ્યું હતું તે પ્રમાણે એઓએ આ સંમિશ્રણને 'અચેતન' ભાગનું નામ આપ્યું. માનસિક જીવનમાં આ ત્રણ કુખ્ય ભાગોનું અસ્તિત્વ છે એમ પ્લેટોએ પોતાના 'રીપબ્લીક' નામના મંથમાં વ્યક્તિગત અધ્યાત્મવિદ્યાના અનુભવને આધારે સિદ્ધ કર્યું છે. પોતાના 'ટીમીયસ' નામના મંથમાં પ્લેટોએ ઉપર જતાવેલા ત્રણ ભાગોનું જુદા સ્વરૂપમાં દિગ્દર્શન કરાવ્યું છે. એ પુસ્તકમાં ત્રણ ભાગને ત્રણ વિશિષ્ટ આત્માઓ કહ્યા છે: એક તો 'સચેતન આત્મા' જે અમર દોઈ મગજમાં વાસ કરે છે-બીજા બે 'પ્રાણ' અને

‘કુધા’-એ મર્ત્ય હોઇ ઉરમાં અને ઉદરમાં સ્થાન કરી રહ્યા છે. ઉપર બતાવેલા ત્રણ ભાગો પ્લેટોને અતિ પ્રિય થઈ પડ્યા હોવા નોંધએ, કારણ કે એ વિષે ઉપર બતાવ્યા પ્રમાણે માત્ર ‘રીપબ્લીક’માં અને ‘ટીમીયસ’માં જ નહિ પરંતુ ‘રીડ્સ’માં પણ જુદા સ્વરૂપમાં પ્લેટોએ દિગ્દર્શન કરાવ્યું છે. ‘રીડ્સ’માં પ્લેટો જણાવે છે કે આત્મા માનુષી રથ (ચેતન) છે; હૃદય એ રથને દોરે છે-એક હૃદય બન્ધ્યતર (પ્રાણ) અને બીજો અધમ (કુધા).

આથી એટલું તો સિદ્ધ થાય છે કે આધુનિક અધ્યાત્મવિદ્યા જે જે સિદ્ધાન્તોનું પ્રતિપાદન કરે છે તે તે સિદ્ધાન્તોથી પ્લેટોની જાતની અધ્યાત્મવિદ્યા ધણે અંશે ઐક્ય ધરાવે છે. પ્લેટો પોતાના ‘રીપબ્લીક’માં જણાવે છે કે પ્રત્યેક ‘ભાગ’ને લગતું ‘જીવન’ હોય છે અને એ ‘જીવન’ને અંગે મુખ્ય આશાઓ, મુખ્ય અને દુઃખ પણ હોય છે.

હવે પ્લેટોની આત્માની ભવિતવ્યતા અને ભવ્યતા વિષેની વિચારણા તપાસીએ. પ્લેટોનાં પુસ્તકોનું બારીક અધ્યયન કરવાથી એટલું તો સાધારણ વાંચકને સ્પષ્ટ રીતે જણાઇ આવે છે કે વ્યક્તિગત આત્માના અમૃતત્વ અને પૂર્વાસ્તિત્વ વિષે પ્લેટો પ્રત્યેક સ્થળે ભાર દર્શાવે મત આપે છે. પરંતુ એટલું સ્પષ્ટ જણાઇ આવતું નથી કે સમસ્ત ત્રિભાગ આત્માને કે માત્ર એના ચેતનાત્મક ભાગને પ્લેટો પોતાના અમૃતત્વ અને પૂર્વાસ્તિત્વનાં મુખ્ય ગુણો લાગુ પાડે છે. આત્મ કારણ એ કે કાં તો પ્લેટોની આ બાબતો વિષેની ભાષામાં કાલ્પનિક કંથારું વધતા ઓછા પ્રમાણમાં સંમિશ્રણ થયું હોવું નોંધએ અથવા તો પ્લેટો પોતાની વૃદ્ધાવસ્થામાં પોતાના જુના વિચારો સુધારતો હોવા નોંધએ. પ્લેટોના ‘ફીડો’ અને ‘મેનો’ નામનાં બંને પુસ્તકોમાં આપણને મલૂમ પડે છે કે માત્ર આત્માના પૂર્વાસ્તિત્વ વિષે અને અમૃતત્વ વિષે જ સચ્ચું છે; એથી વધારે કાંઈ પણ કથન કર્યું નથી. ‘રીપબ્લીક’ માં આત્માના અમૃતત્વ વિષે સાધારણ સિદ્ધ કરી આપ્યું છે, પરંતુ તે સાથે એટલું પણ સચ્ચું છે કે આત્માની ત્રિભાગમાં કરેલી સમાલોચના માત્ર આત્માની મૂર્તિમત્ત અવસ્થાને અંગે જ સત્ય ગણાય; તેમજ આત્મા આખરે ‘એક’ છે કે ‘અનેક’ એ પ્રશ્નનો ઉત્તર દેહ સાથેના આત્માના સંબંધથી થતી અસર બાજુ મૂકતાં વીચારીએ ત્યારેજ આપી શકાય. ‘ટીમીયસ’માં સચેતન આત્માને એનાં મર્ત્ય સહચારીઓથી ભિન્ન ગણ્યો છે; આ સહચારીઓ આત્માના દેહ સાથેના સંબંધને અનુકૂલ બનવાનેજ પ્રતિપાદિત કર્યા છે.

અમૃતતા અને પૂર્વાસ્તિત્વ વિષેની વિચારણા પ્લેટોએ પોતાના ‘મેનો’ ‘ફીડો’ ‘રીપબ્લીક’ અને ‘ટીમીયસ’ નામના પુસ્તકોમાં જણાવી છે. અમૃત વિષેની સાથી સરસ અને સચોટ વિચારણા ‘ફીડો’માં કરવામાં આવી છે અને તે નીચે પ્રમાણે—(૧) નિદ્રા અને જાગૃતિ, વિસ્તાર અને સંકોચ, અને એવી બીજી રીતિઓનું ગૂઢ નિરીક્ષણ કરતાં એટલું કહી શકાય કે વિશ્વની રીતિઓ સામાન્ય રીતે ચક્રાત્મક હોય છે-અર્થાત્ પ્લેટોના પોતાના રાષ્ટ્રોમાં કહીએ તો એ કે ‘વિરોધીઓ’ એક બીજાને જન્મ આપે છે અને એકબીજામાંથી જન્મ લે છે. જન્મ અને મરણના ‘વિરોધીઓ’ વિષે વિચારીએ તો આપણે અનુભવ લેતાં માત્ર ચક્રનું અર્થજ નોંધએ છીએ-મૃત્યુને માર્ગ આપતા જીવનની મરણની વિધિ; પરંતુ મરેલા જન્મ લે છે એ ઉધી વિધિના અસ્તિત્વ વિષે કહેવું એ સાદશ્યને આધારે અયોગ્ય ન ગણાય. ખરે જોતાં ન્યાં સુધી આવી ઉધી-વિધિ અસ્તિત્વમાં ન હોય ત્યાં સુધી વિધિનું અંતિમ ભવિષ્ય એ થાય કે જીવન તદ્દન બંધ પડે. આથી હર્બર્ટ સ્પેન્સર પ્રમાણે એ વિચારણા કરતાં પહેલાં પ્લેટોએ એટલું તો માન્ય રાખ્યું હતું કે કુદરતની સર્વ વિધિઓ ચક્રવત્

હોય છે અને અમુક નિયમોને અનુસરીને અસ્તિત્વમાં રહે છે. ખેડો કહે છે કે જીવનનું અનસ્તિત્વ અશક્ય છે, પરંતુ આધુનિક મનુષ્ય કહી શકશે કે સમસ્ત વિશ્વનો પણ એજ અંત છે, અર્થાત્ જીવનનું અનસ્તિત્વ અશક્ય નથી. (૨) જ્ઞાની આત્મા અને સત્ય જ્ઞાનના વિષયો વચ્ચેના સાદૃશ્ય વિશે ખેડો બીજી સમાનતા દર્શાવે છે. વિજ્ઞાન જે વિચારો ધ્યાનમાં લે છે તે પ્રમાણે આત્મા અદૃશ્ય છે, અમૂર્ત છે, અને બિન્ન ભાગોમાં ભક્ત થવાને અશક્તિમાન છે; પરંતુ દેહ દૃશ્ય છે, મૂર્ત છે, અને બિન્ન ભાગોનો બનેલો છે. આથી સ્વાભાવિક રીતે કહી શકાય કે જ્યારે બદલાતા સમસ્ત શારીરિક વિશ્વ પ્રમાણે દેહ પણ નશ્વર છે ત્યારે આત્મા અનશ્વર હોઈ શાશ્વત મનાય છે. ૩ વૈજ્ઞાનિક જ્ઞાન એ માત્ર સત્યની 'સંભારણી'ની રીતિ છે; પૂર્વાસ્તિત્વની સ્થિતિમાં આ સત્યો સાથે મન પરિચયમાં હતુંજ. આ સિદ્ધાંત જે સ્વીકારવામાં આવે તો એથી પૂર્વાસ્તિત્વની વિચારણા સિદ્ધ થાય અને એથી મૃત્યુ પછી અશારીરિક આત્માનું ચાલુ અસ્તિત્વની વિચારણા એટલું તો સિદ્ધ થાયજ. છેલ્લી વિચારણા સત્ત્વવિદ્યા (Ontology) ને અવલંબિને છે. આત્મા જાતેજ જીવનનો મુખ્ય હેતુ છે; જ્યાં જ્યાં આત્મા ત્યાં ત્યાં જીવન આથી એસ્તિટાલની બાધામાં કહીએ તો જીવન એ આત્માનું આવશ્યક આભૂષણ છે. માટે 'મૃત આત્મા' એમ કહેવાથી પરસ્પર વિરોધ આવી જાય. એટલે આત્મા અમ્મર છે અને એટલું પણ સ્પષ્ટ છે કે મૃત્યુ કરતાં જે વધુ જીવે તે અનશ્વર છે.

(અપૂર્ણ.)

બોર્ડિંગ પ્રકરણ.

શ્રી બક્ષિસ ખાતે.

૪૫૦-૦-૦ શ્રી મુંબાઇના મોતીના કાંટાના ટ્રસ્ટીઓ તરફથી હ. રાવબહાદુર હીરાચંદ નેમચંદ બાઇ બા. દર માસે રૂપીઆ દોઢસો લેખે સંવત ૧૯૭૨ ના ફાગણ, ચૈત્ર તથા વૈશાક માસ સુધીના હ. જ્વેરી ચમનલાલ સારાભાઇ.

પર્યુપણ પર્વના તેહેવારના શુભ પ્રસંગે ગામ સાદરાની થએલી ભેટ.

બોર્ડિંગમાં બણી ગએલા વિદ્યાર્થી જેઠાલાલ સુનીલાલ જેઓ હાલ સાદરાની ઇંગ્લીસ

સ્કૂલમાં હેડમાસ્ટર છે તેમના શુભ પ્રયાસને આ મદદ આભારી છે.

૩૭-૮-૦ રા. રા. અમથાભાઈ ત્રીભોવનદાસની પત્ની ટ્રસ્ટી પ્રણાભાઈ દાધીચંદ દાપડીઆ.	
૧૫-૦-૦ રા. રા. રણુદેવભાઈ જીવનલાલ.	૪-૦-૦ રા. હરજીવનદાસ હેમચંદ કંદોઈ.
૧૫-૦-૦ રા. રા. કૃતેંદ્રચંદભાઈ રામચંદ વડીલ	૩-૦-૦ પરીખ વાડીલાલ લાલુભાઈ.
૬-૦-૦ રા. રા. નાદાલચંદ લક્ષ્મીચંદ વડીલ	૩-૦-૦ મોદી જેઠાલાલ કૃતેંદ્રચંદ.
૫-૦-૦ રા. રા. મે. પાનાચંદભાઈ જે. મહેતા.	૩-૦-૦ બાઈ ગંગા શા જેસંગભાઈ દોલત રામની વિધવા.
૫-૦-૦ શા. મુલાબચંદ પ્રેમચંદ.	
૫-૦-૦ રા. રા. ચંદુલાલ મનનલાલ કારભારી	૩-૦-૦ શા. અમરતલાલ સોમચંદ.
૫-૦-૦ રા. રા. લક્ષ્મીચંદ નેમચંદ ગોસલીઆ	૪-૦-૦ મહેતા દાન્ટીલાલ જીવનલાલ.
૫-૦-૦ શા. જેઠાલાલ મોતીલાલ ખેડ.	૨-૦-૦ શા. સ્વરૂપચંદ દાધીચંદ.
૫-૦-૦ રા. રા. જેઠાલાલ સુનીલાલ વડીલ ખેડ.	૨-૦-૦ શા. દોલાભાઈ લાલુભાઈ.
	૨-૦-૦ શા. સ્વરૂપચંદ કૃતેંદ્રચંદ.

- ૨-૦-૦ મોદી ધરમચંદ દેવચંદ
 ૨-૦-૦ રા. રા. કેશવજી આર. દોશી કાકડર.
 ૨-૦-૦ માસ્તર ત્રાંબકલાલ હરગોવિંદાસ સંધવી
 ૨-૦-૦ શા. પોપટલાલ માનચંદ
 ૨-૦-૦ દોશી મણીલાલ નાનચંદ
 ૨-૦-૦ બાઈ. નાની શા. મલચંદ ગુલાબચંદની વિધવા.
 ૧-૦-૦ રા. રા. ડાહ્યાભાઈ હાથીચંદ કાંપડીઆ
 ૧-૦-૦ શા. સુનીલાલ છગનલાલ
 ૧-૦-૦ રા. રા. સાંકળચંદ ઉતમચંદ ડે. સુરદાસશેઠની પોળ.
 ૧-૦-૦ રા. રા. ચીમનલાલ મણીલાલ ડે. સુરદાસશેઠની પોળ.
- ૧-૦-૦ શા. અમયાભાઈ હકમચંદ.
 ૧-૦-૦ શા. નાથાલાલ અમયાલાલ.
 ૧-૦-૦ બાઈ વાલી શા. માણેચંદ હાથીચંદની વિધવા.
 ૦-૮-૦ શા. પુરપોતમ રેવાદાસ
 કુલ રૂ. ૧૪૧-૦-૦ સાદરાના.
 ૫૯૬-૦-૦

માનપત્ર.

તા. ૨-૧૦-૧૬ નાં રોજ બોર્ડિંગના વિદ્યાર્થીઓએ એકત્ર મળી હૃદયની શુભ લાગણીથી બોર્ડિંગના સુપ્રીન્ટેન્ડન્ટ મી. શંકરલાલ ડાહ્યાભાઈએ બોર્ડિંગની સરવીસ છોડી તે નિમિત્તે દાલગીરી દર્શાવનારૂં તેમજ તેમની આજ સુધી બોર્ડિંગની બજાવેલી સેવા તથા વિદ્યાર્થી બધુઓ પ્રત્યેના તેમનો અવિચ્છિન્ન પ્રેમ પ્રદર્શિત કરનારૂં એક માનપત્ર એનાયત કરવાને બોર્ડિંગના મકાનમાં એક મીટીંગ બરવામાં આવી હતી. આ પ્રસંગાનુસાર સઘળા વિદ્યાર્થી બધુઓ (અત્રે બહુતા તેમજ બહારગામ ગએલા) પોતાના ઉત્સાહની લાગણીથી રૂપીઆ એસી નેવુ નેટલું રૂ.૬ એકત્ર કર્યું હતું. માનપત્ર તથા તે નિમિત્તે કરેલા ખર્ચેખુટણુ નતાં રૂ. ૩૧) વધેલાની એક પર્સ બોર્ડિંગની મેનેજીંગ કમીટીના પ્રેસીડન્ટ શ્રીયુત શેઠ જગાભાઈ દલપતભાઈ ખી. એ. ના શુભ હસ્તે એનાયત કરવામાં આવ્યું હતું. સુપ્રીન્ટેન્ડન્ટ મી. શંકરલાલે તે બાબત સઘળા વિદ્યાર્થી બધુઓનો આભાર માની રૂ. ૩૧) ની પર્સ તથા તેમાં રૂ. ૧૫) નો પટ્ટચી ઉમેરો કરી બોર્ડિંગના લાભાર્થે તેનો ઉપયોગ કરવાનું વિદ્યાર્થી બધુઓને સૂચવ્યું હતું.

આ પ્રસંગે-ઝેરી ડાહ્યાભાઈ કપુરચંદ, વકીલ વેલચંદભાઈ ઉમેદચંદ મહેતા, લક્ષ્મીશંકર હરીશંકર જ્ઞેશી એમ. એ. તથા કેલેજના પ્રોફેસર સાંકળચંદ વકીલ, વર્ધમાન સ્વરૂપચંદ તથા દોશી પુનમચંદ લક્ષ્મીભાઈ વિગેરે સદ્ગુહરચોએ હાજરી આપી હતી. પ્રસંગવશાત શ્રીયુત શેઠ જગાભાઈ તથા વકીલ વેલચંદભાઈ તથા સુપ્રીન્ટેન્ડન્ટ મી. શંકરલાલ તથા બોર્ડિંગના વિદ્યાર્થીઓ બાપણુ કર્યું હતું. માનપત્રની નકલ નીચે મુજબ હતી:-

To.

Mr. Shankerlal Dahyabhai Kapadia.

Superintendent J. S. M. Boarding,

AHMEDABAD.

DEAR SIR,

It is with feelings of deep regret that we, the students of the J. S. M. Boarding have assembled here to bid you a cordial

and yet a sorrowful farewell, as we learn that your connection with the boarding will shortly cease.

It's no exaggeration to say that this institute owes its very existence and all it has to you. At a time when our Jain brothers were quite strangers to such institutions, you evolved out of nothing this beautiful boarding—pride of Gujrat. When this boarding was passing through a severe financial crisis, you saved the situation by your untiring exertions, without which this institute would not have secured the permanence it enjoys. Self-sacrifice has been the characteristic of your career. We can say, without fear of contradiction, that you have, during your stay with us, identified yourself with the interest of the boarding—nay, you have never shrunk to set your self-interest in the back ground, when the boarding required to serve its interest.

ALTHOUGH given to govern us, you have always treated us in a friendly spirit with a smiling face born of genuine love and with that you could achieve more than one could do otherwise.

You have driven deep into our heart love for the country and the religion. You have taught us to soar high and not to waste energies in any direction but our desired goal. Your spotless and loving character has been a land-mark to us in the varied attractions of the busy town of Ahmedabad.

ALTHOUGH we part, the impressions you leave upon our minds will be indelible. Your memory will be more forcible, when the seeds of your noble teachings will fructify in our worldly life, and we shall realize, by their tangible results, their sterling value.

Your loss to the boarding, Sir, will be irrepairable, but it is a little consolation to us that you are leaving us for the betterment of your monitory prospects in taking to commerce.

In fine we beg to convey our sincere assurances to you that we shall continue to cherish our memory, as the nobility of your character richly deserves. Requesting you not to forget us and wishing you joy and success on the new sphere of your activity.

We are

Sir,

Yours obediently

AHMEDABAD.

} The Students of the J. S. M. Boarding,

પ્રમાણિકતાથી પ્રબલનો સંપૂર્ણ વિશ્વાસ મેળવવામાં ક્તેહ પામેલી

જુનામાં
જુની

નામીચી
ચેલી

ધી રાજનગર જ્વેલરી માર્ટ!

કે જ્યાં છેલ્લામાં છેલ્લી લેટસ્ટ ફેશનોના સોનાના અને ઝવેરાતના મશીન પોલીસ,
અને હેન્ડ પોલીસ દાગીનાઓનો ગંજવર જથ્થો તૈયાર રહે છે.

મજુરી કાપી સોનાનાં પુરાં નાણાં પાછાં આપવાની

લેખીત ગેરંટી! આપવામાં આવે છે.

ચાંદીની ફેન્સી ચીજોનો ગંજવર જથ્થો રાખીએ છીએ.
માલની ગેરંટી, જુજ નફે મોડું વેચાણ તેજ સિદ્ધાંત!!!

મુજાબબીની પેઢીઓમાં લાંબા વખતના અનુભવી અને કળવાયલા
ઇલીશ જ્વેલરી, અમારી પોતાની દેખરેખ નીચે માલ બને છે.

ગ્રીહકોન હસ્તે મુખડે વિદાય કરવા તેજ

અમારો મુદ્રા લેખ છે.

ધી રાજનગર જ્વેલરી માર્ટ.

પ્રોપ્રાયટર-ઝવેરી ભોગીલાલ પુરષોત્તમદાસ.

રીચીરોડ-અમદાવાદ.

એક બચાંકર ભૂલ સુધરી !

હીસ્ટીરીઆનો પરાજય.

અજ્ઞાન અને બહેમી લોકોના મગજમાં પેસી ગયેલું ભૂત
હવે જીવ લઇને નાહું.

હીસ્ટીરીઆ (તાણ, વાઈ, ફેફસ) એ દરદની દવા નથી અને એ તો માત્ર
ભૂતના આગા છે એવું માનનારાની ભૂલ સુધરી ગઈ. અયોએ ધણા વર્ષના અનુભવથી જોઈને
મનુષ્યોને સાબીત કરી આપ્યું છે કે હીસ્ટીરીઆ ભૂત નથી અને તેને માટે સમસ્યાનું
આધોના પ્રયોગો અને કરીએ છીએ.

અમારા અનુભવ અને પ્રયોગોનો લાભ લેવામાં આગસ તથા રીયાયા વગર એક વખત
અમારા પ્રયોગોનો અનુભવ કરી ખાતરી કરો અને સંગવડનો લાભ લો.

વિશેષ હકીકત માટે રજૂ મળે.

શરીરમાં લોહી અને ધાતુની વૃદ્ધિ કરી સાત્વિક બળની પ્રાપ્તિ માટે

will be

seeds of ...
we shall realize, by then

શિલાજીત પર્યટી, which the
of worldly life, and
their sterling value.

Your loss to the board, Sir, will be irreparable, but it is
a little consolation to us that you are leaving us for the betterment
of your monetary prospects in taking to commerce.

In fine we beg to convey our sincere assurances to you that
we shall continue to cherish our memory, as the nobility of your
character richly deserves. Requesting you not to forget us and
wishing you joy and success on the new sphere of your activity.

We are

Sir,

Yours obediently

AHMEDABAD.

The Students of the J. S. M. Boarding,

27th September 1916

Ahmedabad.

बुद्धिप्रभा.

(The Light of Reason)

ब्रह्मानन्दविधानके पटुतरं शान्तिग्रहद्योतकम् ।

सत्यासत्यविवेकदं भवभयभ्रान्तिव्यवच्छेदकम् ॥

मिथ्यामार्गनिवर्तकं विजयतां स्याद्वादधर्ममदम् ।

लोके सूर्यसमप्रकाशकमिदं ' बुद्धिप्रभा ' मासिकम् ॥

पुरतः ८ भुं.] अक्टोभर, नवेम्बर, डीसेम्बर सन् १८१६. [अंक ७-८-९ भा.

नूतन वर्ष.

१.

—त्रोटाक—

कुसुमो शुभ सुदर रङ्गं तत्त्वा,
विलसे विलासी सरसोदरभा,
प्रिय अंतरनी भिन्न सकलना,
प्रभुषो प्रिय नूतन आ पणभां
कुहन किरणो रवि आणकनां,
छवराष्ट रत्नां मुज आंगणभां,
मुजभा पण ते प्रभु द्वितया,
छलकाव प्रभुष नूतन जरणा.
विद्या धननी वर वाडी जीसो,
सुखभा नगभा छरनीश सुसो;
मुज अतरनां सङ्ग आ वयनी,
नग नियंता प्रभु पूर्य करो.

२.

—गञ्जन—

नवे आ ओसते वर्ष, यन्ने सङ्ग आप उत्कर्ष,
भणी दुर दृश्यो दरी, सुगारक हो सुगारक हो.
परम्पर होष छोडीने, सीथी सुभष वारीने,
भुथी सङ्ग नग्न कारीने, सुगारक हो सुगारक हो.

પ્રભુમાં દૃષ્ટિને જોડી, જુડી જાજાગ સડ તોડી,
 સધ પરમાર્થની ટોરી, મુઆરક હો મુઆરક હો.
 સડ ઉદ્દગાર આ સારા, ક્ષણો હેતે પ્રભુ માગ.
 વડે નિત્યે અર્મો ધારા, મુઆરક હો મુઆરક હો.
 લી. જ્વે ગવરીચંકર વિચારામ.

અપૂર્વ અવસર.

- અપૂર્વ અવસર એવો ક્યારે આવશે,
 શત્રુ મિત્રપર વર્તે ભાવ સમાનજો;
 માયામમતા બધેન સર્વત્ર નાશીને,
 ક્યારે કરીશું અનેકાન્તનય ધ્યાનજો. અપૂર્વ. ૧
- શુદ્ધભાવમાં રમણ કરીશું ટેકથી,-
 પડ દ્રવ્યોતું કરીશું ઉત્તમ જ્ઞાનજો;
 અનુભવામૃત આસ્વાદીશુ ગ્રેમથી,
 સરખાં ગણશું માન અને અપમાન જો. અપૂર્વ. ૨
- પિંડસ્થાકલિક ચાર ધ્યાનને ધારીશું,
 ખાર ભાવના બાવીશું નિરાદીન જો.
 સ્થિરોપયોગે શુદ્ધ રમણતા આદરી;
 ધ્યાનદશામાં થાશું બહુ લયલીન જો. અપૂર્વ. ૩
- સર્વ સંગતો ત્યાગ કરીશું જ્ઞાનથી,
 બાહ્યોપાધિ જરા નહિ સંબધ જો;
 શરીર વર્તે તોપણ તેથી ભિન્નતા,
 કદી ન થઇશું મેહભાવમાં અધજો. અપૂર્વ. ૪
- શુદ્ધ સનાતન નિર્ભેગ ચેતન દ્રવ્યનો,
 ક્ષાયિક ભાવે કરશુ અવિર્ભાવ જો;
 એકમપણું લીનતાને આદરશું કદી,
 મદણ કરીને ઐઘાસીન્ય સ્વભાવજો. અપૂર્વ. ૫
- પ્રતિ પ્રદેશે અનાંત શાશ્વત મુખ છે;
 અવિર્ભાવે તેનો કરશું ભોગજો.
 શુદ્ધિસાગર પરમ પ્રભુતા સપ જો;
 ક્ષાયિકભાવે સાધો નિજગુણ યોગજો. અપૂર્વ. ૬

—છંદ દરિમીત.—

મરતાન દું મનમાં અડો ! સ્વાનંદથી ફરતો સદા,
 આશા અવનિ આધાર વચ ના આણ્યો ઉરમાં કદા;
 એ વખત યદ્ય વિપરીત સુખની વાત સંભરતી નથી,
 જામત અગર કે સ્વપ્ન આ ? તેની ખજર પડતી નથી.

- આકાશના ઉડાણુમા નિર્મળ શશિ નિહાળતો,
તારક બધા રૂઝા ઉગેને આથમે તે બાળતો,
અદ્ભુત દૈવ ચમત્કૃતિમા મન હવે ટકવું નથી,
જાગ્રત અગર કે સ્વપ્ન આ ? તેની ખબર પડતી નથી. ૨
- આનન્દમા ઉદ્યાન વેલી વૃક્ષસહ લપટી જતી,
વૃત્તિ વિમળ એ પ્યાર કાણે આપિએ એમા જતી;
દૃષ્ટિ સુખદ પુષ્પિત પ્યારી વેલીમાં ધાતી નથી,
જાગ્રત અગર કે સ્વપ્ન આ ? તેની ખબર પડતી નથી. ૩
- નિર્મળ નદી જળ વહન કરતી બેઠ તટ મધ્યે રહી,
નિર્દોષ વનચર પપિ પશુઓ પાન જ્યા કરતાં જઈ;
ત્યાં જાઉં પણ બંધન હૃદયથી કેમ કરિ હઠવું નથી,
જાગ્રત અગર કે સ્વપ્ન આ ? તેની ખબર પડતી નથી. ૪
- સત્સંગ પર હું પ્રેમથી ત્રણ લોક તૃષ્ણા ત્યાજતો,
ભગવત્ ભજન અહનીશ સર્વે કાળમા ભજતો જતો,
આવી પ્રવૃત્તિ દુઃખ દાત્રી શુ થશે માલમ નથી,
જાગ્રત અગર કે સ્વપ્ન આ ? તેની ખબર પડતી નથી. ૫
- પરમાર્થમાહે પ્હેલ કરતો આણી ઉરમા પ્રીતડી,
આગમ બધાં અવલોકતો રાખી હૃદય શુભ રીતડી;
આવી હવે ઘડોં સ્વાર્થની ક્યારે જશે તે ગમ નથી;
જાગ્રત અગર કે સ્વપ્ન આ ? તેની ખબર પડતી નથી. ૬
- જે-ના-ગમે પણ એક તે આવી અને સન્મુખ ખડુ,
હૃદયે ગમે તે ક્યા ગયુ ? શાન્તિ સમર્પક સુખડુ,
મુઝાય છે ગભરાય છે મન-ચેન ચિત્ત વિષે નથી,
જાગ્રત અગર કે સ્વપ્ન આ ? તેની ખબર પડતી નથી. ૭
- છે સાબરે મુજ તાત પ્યારો આં સમે પણ પણ વિષે,
નહિ ત્યાગવા છે આશ કોઈ કાળમાં કેને મિશે,
મામાવોની મામા છતાં સ્મરવા કદી દેતી નથી,
જાગ્રત અગર કે સ્વપ્ન આ ? તેની ખબર પડતી નથી. ૮
- મમ માર્ગમા જાતાં મહને સર્બધિના સંબધ આ,
યુવર પેઠ આડા પડ્યા જાવાયના પથ બંધ આ;
પ્રિય દેશમા જાવાની ઊર્મી છે છતાં હિમ્મત નથી,
જાગ્રત અગર કે સ્વપ્ન આ ? તેની ખબર પડતી નથી. ૯
- હો ? સ્વપ્ન પણ જાગ્રત પેઠ લાગી પડી વસમી વ્યથા,
કહેવાય ના જન કોઈને લાગે ઘણી દહેલી કથા,
સાગર સમીપે તોય જાતાં વૃત્તિ નદી રહેતી નથી,
જાગ્રત અગર કે સ્વપ્ન આ ? તેની ખબર પડતી નથી. ૧૦

- વર્ષા થઈ વસુધા ઉપર શ્રુતિકા કહીને ભીંજાઈ છે,
આ-વન-લતા પણ સર્વે રંગથી રંજાઈ છે;
એલું છતાં મમહૃદય કંઈ ભીંજાતું—રંજાતું નથી,
જામત અગર કે સ્વપ્ન આ ? તેની ખબર પડતી નથી. ૧૧
- આરે હવે કરશું હૃદયમાં શાન્તિના આવાસને,
આરે અનુભવ પિયુષથી છીપાવશું પીપાસને;
તેની આરે તલવાર માલુમ આજ સાંપડતી નથી,
જામત અગર કે સ્વપ્ન આ ? તેની ખબર પડતી નથી. ૧૨
- જેને લઈ ઉઘમ કઈ રાખું અગર મર્યાદને,
પોષક થયાં તે વૈરિ કઈ હું ક્યાં જઈ ફરિયાદને;
કરવો ઘટે ના ત્યાગ તેનો રાગ પણ સુંદર નથી,
જામત અગર કે સ્વપ્ન આ ? તેની ખબર પડતી નથી. ૧૩
- નેવેથી પડતું પાણિ થરથર પવન બલથી થાય છે, ।
તદ્વત્ હૃદય મમ દુઃખથી દોલાયમાન જણાય છે;
કરશે કદા નિર્વાત દૌપવત્ તેનો કળ પડતી નથી,
જામત અગર કે સ્વપ્ન આ ? તેની ખબર પડતી નથી. ૧૪
- નિઃસંગ રૂપ તલવાર લઈ ધૂમીશ અરિ દળમા જઈ,
સહુ શત્રુનો સંહાર કરિ પામીશ સુખ અન અરિ થઈ;
પેખીશ પ્રેમ પ્રભા પછી એ ઉર્મિઓ આવે અતી,
જામત અગર કે સ્વપ્ન આ તેની ખબર પડતી નથી. ૧૫

—છતિ-પૂર્ણ-સર્વે જનાઃ સુખિનો ભવન્તુ.

લેખક:—સહ્યદ્ર શ્રી કુદ્ધિસાગરજી મહારાજની કૃપાપડે અછત સાગર.

પ્રશ્ન વ્યાકરણ.

(પાછો—વાગરણ.)

(અક' ૬ છઠ્ઠાના પાને ૧૮૪ થી અનુસંધાન.)

આ બે મુખ્ય વેદો તેમ છતાં પાછળથી સૂક્ષ્મ પ્રમેદોમાં વહેંચાયા અને આપણે નેમિ-
ચદ્ર સિદ્ધાન્ત ચક્રવર્તિના દ્રવ્ય સમ્રાજમાં એલું જોઈએ છીએ કે જે રાગાદિથી જડકર્મ
હૃદયે છે તે ભાવાસ્તવ છે અને જે જડ કર્મ જીવમાં પ્રવેશ કરે છે તે દ્રવ્યાસ્તવ છે.^૧

૧ આસવાદિ જેળ કર્મ પરિણામેજલ્પનો સ વિજ્ઞેષો ।

માવાસવો જિણ્ણો કમ્માસવ જે પરો દોદિ ॥

વાગાવરણાદીજં જોગં જં પુગ્ગલં સમાસવદિ ।

દ્રવ્યાસવો સજેષો અજેયમેષો જિણ્ણકુસાદો ॥

આત્મવના આ બે ભેદ પર જૈન તત્ત્વજ્ઞાનનાં જૂઠાં જૂઠાં પુસ્તકોમાંથી અસંખ્ય ઉતારા કરી શકાય તેમ છે, પણ આ વિષય પરત્વે વર્ધમાન પુરાણના કર્તા સંકલ્પકીર્તિના કથનના એક ઉતારાથી હાલ તુરંત આપણે સંતોષ પામીશું. દિગંબર પુરાણોમાં જૈન તત્ત્વજ્ઞાનનાં નવ તત્ત્વોનું કથન છે અને આત્મવ અને સંવર એ ઉક્ત નવમાંના બે હોવાથી તે સંબંધિનાં અનેક ઉત્તરોમાંથી નમુના તરીકે નીચેના શ્લોક લખીએ છીએ:—

“ રાગાદિદૂષિતેનૈવ યેન માત્રેન રાગિણાં

આત્મવનત્યત્ર કર્મમાણિ સ માવાત્મવ એવ દિ ॥ ૧

દુર્માવકલિતે જાંવે પુદ્ગલનાં ય આગમઃ ।

પ્રત્યયૈઃ કર્મરૂપેણ દ્રવ્યાત્મવો મતોઽત્ર સઃ ॥

—વર્ધમાન પુરાણ. ૧૬. ૪૦-૪૧.

રાગાદિથી દૂષિત ભાવથી રાગીઓને જે કર્મો આત્મવે છે તેજ ભાવાત્મવ છે અને દુર્માવવાળા જીવમાં જે પુદ્ગલોનો કર્મરૂપના ફેરફારથી આગમ થાય છે તે દ્રવ્યાત્મવ છે. આવી રીતે આત્મવના બે મુખ્ય ભેદ થયા પછી તેના ઘણા પ્રભેદ પછીના ગ્રંથોમાં જોવામાં આવશે. નીચેના કોડો દ્રવ્યસંગ્રહ પરથી કરવામાં આવ્યો છે.

આત્મવ.

દ્રવ્યાત્મવ
(અનેક પ્રકારના)

ભાવાત્મવ

મિથ્યાત્વ (૫ પ્રકાર)	અવિરતિ (૫ પ્રકાર)	પ્રમાદ (૧૫ પ્રકાર)	કપાય (૪ પ્રકાર)	યોગ (૩ પ્રકાર)
---------------------------	------------------------	-------------------------	----------------------	---------------------

આ કોડમાંના ભાવાત્મવ નીચેની પાંચ પ્રકારની અવિરતિજ પ્રથમ વ્યાકરણમાં વર્ણવેલ છે. સ્વામિ-કાર્તિકેયાતુ પ્રેક્ષા નામના ગ્રંથમાં જણાવ્યું છે કે તે અસવ મુણિજસુ મિચ્છ-જાર્દ અણેયવિદ્વા-૭. ૮૯-આત્મવ - મિથ્યાત્વ આદિ અનેક પ્રકારનાં છે એમ તું જાણ. એટલે કે મિથ્યાત્વ, અવિરતિ, પ્રમાદ, યોગ અને કપાય. આજ દ્રવ્યસંગ્રહમાં ભાવાત્મવના પ્રભેદ તરીકે જણાવેલા છે.^૧ અત્ર ભાવાત્મવના પ્રભેદ મિથ્યાત્વાદિ કેટલા પ્રકારના છે તે વિસ્તારભયને લીધે જણાવવા થોડા નથી.

આગળ કુટનોટમાં જણાવ્યું છે કે ઉમા સ્વાતિએ આત્મવના ભેદ સાંપરાધિક અને ધર્મીપથી જણાવેલા છે. સાંપરાધિક આત્મવના પ્રકાર પાંચ ઇન્દ્રિયો, ચાર કપાયો, પાંચ અવ્રત અને પચીસ ક્રિયાઓ છે એમ ઉમાસ્વાતિ જણાવે છે અને સાથે એ પણ કહે છે કે પુણ્ય અને પાપ કે જે અનુક્રમે શુભ અને અશુભ કર્મોમાંથી ઉદ્ભવે છે તે પણ આત્મવના ભેદ છે. આ બે કુદ કુદાચાર્યે પણ આત્મવના ભેદ તરીકે ગણાવેલ છે.^૨

૧. દ્રવ્યસંગ્રહ. ગાથા ૨૬-૩૧ પરની ટીકા.

૨. રાગો જસસ પસત્યો અણુકંપા-સંસિદો યે પરિણામો । ચિત્ત્યગાતિ કલુસં પુણ્યં જો. વસસ આસવદિ ॥ “ ચરિયા પમાદ વહુલ કાલુસં લોલદા ય વિચયેસુ । પરપરિતાવાપવાદો પાવસસ ય આસવં કૂળદિ ॥-૫” આસ્તિકાય સાર. ગાથા ૧૩૫, ૧૩૬.

આત્મવના પ્રધાન લક્ષણ માટે મતભેદ નથી, છતાં ગુદા ગુદા લેખકોએ જૂદી જૂદી પદ્ધતિએ જૂદાં જૂદાં દષ્ટિબિંદુ લઇ આત્મવના વિષયને ચર્ચ્યો છે. હવે જેન સાહિત્યમાં સંવરના વિષયને જે રીતે ચર્ચ્યો છે તે પર આવીએ. પ્રથમ વ્યાકરણ અને સ્થાનાંગમાંથી સંવરની વ્યાખ્યા આપણે આપી ગયા છીએ. હવે મૂળ ઉક્ત ગ્રંથમાં સંવરના પાંચ પ્રકાર નામે અહિંસા, સત્ય, અચાર્ય, બ્રહ્મચર્ય અને અપરિગ્રહ આપેલા છે, ત્યારે ત્યાર પછીના ગ્રંથોમાં તે ભેદના અનેક પ્રમેદો ગણાવેલા છે—દાખલા તરીકે અમ્બપદ્મસૂત્રિએ કહેલ છે કે સંવરના પ્રકારોમાં પાંચ સમિતિ, ત્રણ ગુપ્તિ, દશ ધર્મ, બાર અનુપ્રેક્ષા, બાવીસ પરિપહ અને પાંચ ચારિત્ર છે.^૧ ઉમાસ્વાતિએ પણ સંવરના તેજ ભેદ કહેલા છે [સ ગુપ્તિ-સમિતિ-ધર્માનુપ્રેક્ષા પરિપહ જય ચારિત્ર—તત્ત્વાર્થ સૂત્ર ૯,૧.] અમ્બતયંદ્રસૂત્રિએ પણ નીચેના શ્લોકમાં તેજ પ્રમાણે કહેલું છે:—

ગુપ્તિઃ સમિતયો ધર્મઃ પરીપહજયસ્તપઃ ।

અનુપ્રેક્ષાશ્ચ ચારિત્રં સન્તિ સંવરહેતવઃ ॥

—તત્ત્વાર્થસાર ૬,૩.

સ્વામી કાર્તિકેયે પણ તેવાજ ભેદો સ્વીકાર્યા છે.^૨

સંવર પણ આત્મવની પેઠે બે મુખ્ય ભેદ નામે દ્રવ્યસંવર અને ભાવસંવરમાં વહેંચવામાં આવેલ છે. અમ્બપદ્મસૂત્રિના કથન પ્રમાણે જલ ઉપરની હોડીમાં જલને આવવા દેનારાં છિદ્રોનું બંધ કરવું તે દ્રવ્યસંવર છે, અને જીવમાં કર્મરૂપી જલ ઇદ્રિયાદિરૂપી છિદ્રોદ્વારા પ્રવેશ કરવું સમિતિ આદિથી અટકાવવું તે ભાવસંવર છે.^૩

દ્રવ્યસંગ્રહ અને વર્ધમાન પુરાણમાં દ્રવ્યસંવર અને ભાવસંવરથી અનુક્રમે દ્રવ્યાત્મક અને ભાવાત્મક અને ભાવાત્મવનો નિરોધ થાય છે એમ જણાવેલું છે.^૪ દ્રવ્યસંગ્રહમાં સંવરના સત્તાવન ભેદ પણ પાંચ વધુ સાથે જણાવેલા છે.^૫ કે જેનો વિસ્તાર દ્રવ્યસંગ્રહમાં જોવામાં આવશે. તત્ત્વાર્થસૂત્રમાં પણ તે છે કે જેને નીચે પ્રમાણે વહેંચેલ છે.

૧. “ ઇદં ચ સમિતિ-ગુપ્તિ-ધર્માનુપ્રેક્ષા-પરીપહ-ચરિત્રરૂપઃ ક્રમેણ પંચ-ત્રિ-દશ-દ્વાદશ દ્વાવેશતિ-પંચ-ભેદઃ । આહ ચ ‘સમિર્દ-ગુપ્તી-ધર્મ્મો-અણુવેદ-પરીસદ્ધા-ચરિત્તં ચ સત્તાવ (૫૭)-ભેદા પળતિગમેયાદ સંવરણેતિ ।

૨. ગુપ્તી સમિદો ધર્મ્મો અણુવેક્તા તદ્દ પરીસદ્ધજઓ વિ । ડકિદંચારિત્તં સંવરહેદ્ વિ-સેવેણ ॥—સ્વામી કાર્તિકેયાનુપ્રેક્ષા ૮, ૯૬.

૩. ‘અથવા યદ્ દ્વિષા, દ્રવ્યતો ભાવતથ । તત્ર દ્રવ્યતો જલમધ્યગત નાવાદેરનવરત-પ્રવેશશ્ચલનાં છિદ્રાણાં તથાવિધદ્રવ્યેણ સ્પર્ગનં સંવરઃ । ભાવતસ્તુ જીવદ્રોગ્યામાસવદ્-કર્મ જલનામિન્દ્રિયાદિ-છિદ્રાણાં સમિત્યાદિના નિરોધનં સંવર ઇતિ ।

૪. ચૈતન્યપરિણામો યો રાગદ્વેષાતિગો મદાન્ । કર્મ્માસ્રવનિરોધસ્ય હેતુઃ સ માવસંવરઃ ॥ દ્રવ્યાસ્રવનિરોધો યઃ કિયતે ચૈત યોગિભિઃ મહાપતાદિ ઇદ્ર્યાનૈ દ્રવ્યાસ્રવઃ સ ગુસ્તાવહઃ ॥

—વર્ધમાન પુરાણ, ૧૬, ૧૭-૧૮.

૫. વદસમિદિગુપ્તીઓ ધર્મ્માનુપ્રેક્ષા પરીસદ્ધજઓ ચ ।

ચારિત્તં બહુભેદા જાયલ્લા માવસંવરવિસેષા ॥—દ્રવ્યસંગ્રહ ગાથા ૩૫.

ભાવસંવર

સંવર

દ્રવ્યસંવર.

વ્રત સમિતિ ગુપ્તિ ધર્મ અનુપ્રેક્ષા પરીપહન્ય ચારિત્ર
(૫ પ્રકાર) (૫ પ્રકાર) (૩ પ્રકાર) (૧૦ પ્રકાર) (૧૨ પ્રકાર) (૨૨ પ્રકાર) (૫ પ્રકાર).

આમાં પાંચ વ્રત દ્રવ્યસંગ્રહમાં કહેલા છે તે પ્રશ્નવ્યાકરણમાં જણાવેલા સંવરના પાંચ પ્રકાર છે અને એવું બીજા પ્રયોગમાં જણાવેલું નથી એ ખાસ લક્ષ્ય ખેંચે છે. હવે સંવર ૧૨ એકલું જ કહીશું કે પુણ્ય અને પાપનું આસ્રવ છે તેવીજ રીતે તેની સામે સંવરનું પણ છે.^૧

પ્રશ્નવ્યાકરણમાં વિવરણ પદ્ધતિ.

આપણે પ્રશ્નવ્યાકરણમાં આસ્રવ અને સંવરના જુદા ભેદ પાડી દરેકને એક એક લઘુ તેને પાંચ ભાગમાં વહેંચ્યા છે એવું અગાઉ જણાવી ગયા છીએ. દાખલા તરીકે કર્તાએ આસ્રવનો પ્રથમ પ્રકાર હિંસા લીધેલ છે. સરખાવો.

“વેદળપરિણામો જો કમ્મસ્સા સવણિરોહણે હેદુ ।

‘સો ભાષસંવરો સ્વલુ દ્વવાસવરોહણે અણ્ણો ॥

—દ્રવ્ય સંગ્રહ ગાથા ૩૪.

પહેલા ભાગમાં હિંસાનો અર્થ કરી તેનાં લક્ષણ આપ્યાં છે. પછી હિંસાની જાણવું વર્ણન વિસ્તારથી કર્યું છે. બીજા ભાગમાં હિંસાના જુદાં જુદાં નામ આપ્યાં છે, કે જેથી શબ્દાંતરથી અર્થમાં ભેદ ન પડે. ત્રીજા ભાગમાં જે જે રીતિથી હિંસા થાય છે તે જમકે વધ કરવો, ધાવલ કરવું, લૂંટ કરવું વગેરે આપેલ છે. ચોથા ભાગમાં હિંસક જીવ જે જે શિક્ષા ભોગવે છે તે ગણાવેલ છે, છેલ્લા ભાગમાં હિંસકના જુદા જુદા પ્રકાર પાડેલા છે, જેવા કે શીકારીઓ, વાઘરી, માછીઓ વગેરે કે જેઓ જુદાં જુદાં કારણોથી હિંસા કરે છે.

આ પદ્ધતિ પર પ્રશ્નવ્યાકરણમાં આસ્રવ અને સંવરના પ્રકારોનું વર્ણન કરેલું છે. આનો ૧૫મ અને તેમાં મૂકેલાં તત્ત્વો જગત્તા દરેક ધર્મના પુસ્તકોમાંથી મળી આવશે! બૌદ્ધોના પચ્ચશીસો જૈનોના પાંચ સંવરને મળતાં આવે છે અને ખ્રીસ્તી આગાઓ નામે ‘તું મારીશ નહિ, તું ચોરી કરીશ નહિ, તું વ્યભિચાર કરીશ નહિ વગેરે મર્વ સંવરના અહિંસા, દત્તાનુગાત, બ્રહ્મચર્ય વગેરેને મળતાં આવે છે.

આ પરથી જણાશે કે પ્રશ્નવ્યાકરણ જીવ કે જે નિશ્ચયે શુદ્ધ છે તે કર્મથી પુદ્ગલ સહિત કેવી રીતે થાય છે તે જણાવી તેમાં ન પડવા માટે સાવધ રાખે છે. હિંસા, અદત્તા દાન, ચૌર્ય, અબ્રહ્મ અને પરિગ્રહથી પુદ્ગલો જીવમાં પ્રવેશ કરી કર્મથી બાધે છે. આથી દૂર રહેવાને બંધ નથી મુક્ત રહેવા માટે અસત્ય, સ્તેય, મૈથુન, અને પરિગ્રહથી વિરમણ કરવાનું છે. જૈનાચાર્યોએ કરેલો વિસ્તાર.

આ મુખ્ય વિચારો ઉપરાંત તેનો વિસ્તાર જુદા જુદા રીતે જીવ કેમ બદલે મુક્ત થાય છે તે જણાવી બીજા જૈન આચાર્યોએ કરેલો છે. આ સર્વ વિસ્તારનો કોડો જોવાથી જણાશે કે જૈન આચાર્યોએ કેવી સંભાળથી મનુષ્યોના જે જે કાર્યો શક્ય છે તેમાં સક્ષમ રીતે ઉતરેલા હતા, અને ધાર્મિક પ્રગતિ કરવા માટે કેવા મુદ્દર નિયમો ધડ્યા હતા.

૧ જસ્ય જદા સ્વલુ પુજ્જં જોગે પાવં ચ નાતિ વિરદસ્સ ।

સંવરણં તસ્સ તદા મુહકદસ્સ કમ્મસ્સ ॥

—પચાસ્તિકાય સમયસાર માયા ૧૪૩.

આમ પ્રથમ આત્મવ બે બેદ નામે બાવાત્મવ અને દબ્યાત્મવમાં વહેંચેલ છે. બાવા-
ત્મવ વળી મિથ્યાત્વ (અવિદ્યા), અવિરતિ (મતનો-સંયમનો-અમાવ), પ્રમાદ, કપાય (વિવર્ણી
વૃત્તિઓ) અને યોગ (જે બીજામાં સમાવેશ પામતો નથી તે સર્વ વ્યાપાર), આમાં મિથ્યાત્વ
પાંચ પ્રકારનું ગણાવેલ છે—(૧) અસત્ છે તે જાણ્યા વગર તેમાં મિથ્યા શ્રદ્ધા રાખવી તે
(૨) બે સત્ હશે એવું ધારીને પણ તેમાંથી કશું સત્ છે તેનો નિર્ધાર કર્યા વગર શ્રદ્ધા
રાખવી તે, (૩) અસત્ છે એમ જાણ્યા છતાં શ્રદ્ધા રાખવી તે, (૪) કોઈ પણ કાર્યના
સત્ કે અસત્ પણા સંબંધી શંકા રાખવી તે, (૫) બીલકુલ શ્રદ્ધા ન રાખવી તે.

અવિરતિના પ્રકાર પાંચ છે—(૧) હિંસા, (૨) અસત્ય, (૩) ગૌર્વ, (૪) મૈથુન,
(૫) પરિચ્છેદ.

પ્રમાદ બાવાત્મવના એક પ્રકાર તરીકે કેટલાક ગ્રંથમાં જણાવ્યો નથી. દાખલા તરીકે
નેમિચંદ્ર સિદ્ધાંત ચક્રવર્તિના ગોમટસારમાં ચારજ નામે મિથ્યાત્વ, અવિરતિ, કપાય, અને
યોગજ જણાવેલ છે.^૧ પરંતુ દ્રવ્યસંગ્રહકો જે તેજ ક્તાએ રચેલો છે તેમાં આત્મવના
એક પ્રકાર તરીકે પ્રમાદને પણ ગણાવેલ છે. પ્રમાદ વિકલ્પા એટલે નૃપ, રાજ્ય, સ્ત્રી, ભક્ત
અન્ય સંબંધી ખરાબ કથા કરવી તે (૨) કપાય નામે ક્રોધ, માન, માયા અને લોભ,
(૩) ઇદ્રિયો પાંચ ઇન્દ્રિય નામે સ્પર્શ, રસ, ગંધ, વર્ણ અને શ્રોત્રમાં આસક્તિ. (૪) નિદ્રા
અને (૫) રાગ. આમ કપાયના ક્રોધાદિ ચાર બેદ પાડી તે દરેકના અનંતાનુબંધી આદિ તેની
તીવ્રતા ઉપર બેદ પાડ્યા છે. નોકપાય નવ છે તે હાસ્ય, રતિ, અરતિ, શોક, ભય, જુગુપ્સા,
ઐર્ષ્ય, પુરુષવેદ અને નપુંસકવેદ. આ પ્રમાણે યોગના દાસાદિ પાડી તેના પ્રભેદ પાડ્યા છે.

આજ પ્રમાણે સંવરના બાવસંવર અને દ્રવ્યસંવર એમ બે બેદ પાડી બાવસંવરના
પાંચ મુખ્ય બેદ નામે અહિંસાદિ કહી તે દરેકના જુદા જુદા પ્રભેદો પાડ્યા છે. આ આત્મવ
અને સંવરના બેદ પ્રભેદોનો કોઠો આ સાથે રાખ્યો છે તે પરથી જણાશે. આમાં દિગંબર
જૈનાચાર્યની કૃતિઓ પર આધાર રાખેલો છે. આ સર્વપરથી જણાશે કે પ્રશ્નવ્યાકરણમાં
આત્મવના દિસાદિ પાંચ મુખ્ય બેદનું અને સંવરના અહિંસાદિ પાંચ મુખ્ય બેદનું વર્ણન છે,
અને તેમાં જણાવ્યું છે કે આત્મવથી છત્ત ધર્મ બાધે છે બ્યારે સંવરથી ધર્મને દૂર રાખે છે;
પરંતુ આ મુખ્ય બેદોના ઉપબેદ અને તેના બેદ આદિ વિસ્તાર જૈનાચાર્યોએ અનેક
રીતે કર્યો છે.

[આ સાથે જોડેલા કોડામાંથી જણાશે કે બેદોપબેદો દિગંબર કૃતિપરથી લીધેલ છે,
શ્વેતાંબર દષ્ટિએ કવચિત્ ફેરફાર છે તે સુઝ વાચકે વિચારી લેવું.]

ખેતવાડી મેઘનરોડ; }
મુંબઈ તા. ૮-૪-૧૬. }

અનુવાદક
મોહનલાલ દલીયંદ દશાઈ.
બી. એ. એલ્. એલ્. બી.

૧ મિત્તણં અવિરમનં કષાય જોગા ય લાયલા હોતિ ।

પણ વારણ વધુવોગં પગ્ગરણા હોતિ સમ્મેયા ॥

—ગોમટસાર કમંદાંક ગાથા ૭૮૧.

અર્થાત્ આત્મવના બેદ મિથ્યાત્વ, અવિરતિ, કપાય, અને યોગ ઉ કે જે અનુક્રમે પાંચ,
બાર, પચાસ અને પંદર બેદો છે.

આસ્ત્રિય

ભાવાસ્ત્રિય

આસ્ત્રિય

મિથ્યાત્વ

અવિરતિ

પ્રમાદ

કપાય

યોગ

૧ એકાત મિ.

૨ વિપરીત મિ.

૩ વિનય મિ.

૪ સંશય મિ.

૫ અગાન મિ.

૧ હિંસા

૨ અવૃત

૩ શોષ

૪ અઘણ

૫ પરિમિદ

ક્રોધ

માન

માયા

લોભ

મોહકપાય
(૯ પ્રકાર)

(૪ ક્રોધના જેવા)

૧ અનંતાનુબંધી

૨ અપ્રત્યાખ્યાનાવરણ (ક્રોધના જેવા ૪) (ક્રોધના જેવા ૪)

૩ પ્રત્યાખ્યાનાવરણ

૪ સંજવણન.

વિકૃત્યા

કપાય

દુદ્રિય

નિદ્રા

ગગ

૧ સ્ત્રીકૃત્યા

૨ રાષ્ટ્રકૃત્યા

૩ ભોજનકૃત્યા

૪ રાજકૃત્યા

૧ ક્રોધ

૨ માન

૩ માયા

૪ લોભ

૧ સ્પર્શ

૨ રસના

૩ નાસિકા

૪ ચક્ષુ

૫ શ્રોત્ર

મનોવ્યાપાર

વાચનાવ્યાપાર

કાયવ્યાપાર

સત્ય મનોયોગ

અસત્ય મનોયોગ

ઉભય મનોયોગ

અનુભય મનોયોગ

સત્ય વાચનાયોગ

અસત્ય, ,,

ઉભય ,,

અનુભય ,,

આહારિક

આહારિક મિથ્ર

વૈક્રિયક

વૈક્રિયકમિથ્ર.

આહારક.

આહારકમિથ્ર.

કાર્મણ.

સંવર

ભાવસંવર

દ્રવ્યસંવર.

મત	સમિતિ	શુભિ	ધર્મ	અનુગ્રેક્ષા	પરિપક્વજય	ચારિત્ર
અહિંસા સત્ય અચાર્ય અક્ષયર્ય અપરિચલ	ધર્મ ભાષા એવળા આદાનનિષેપ ઉત્સર્ગ	કાયશુભિ વાગ્શુભિ મનોશુભિ		અનિત્ય અશરણુ સંસાર એકત્વ અન્યત્વ અશુચિત્વ આત્મત્વ સંવર નિર્જરા લોક બોધિદુર્લભ ધર્મ		સામાયિક છેદોપરથાન પારહાર વિ- શુદ્ધિ સુદમ સંપન્નય ય- થાપ્મ્યાત.
ઉત્તમ ઉત્તમ ઉત્તમ ઉત્તમ ઉત્તમ ઉત્તમ ઉત્તમ ઉત્તમ ઉત્તમ ઉત્તમ	ક્ષમા મોદવ આર્જવ સત્ય શૌચ સંજ્ઞમ તપ ત્યાગ અક્રિયન્ય અક્ષયર્ય.					
	બાલ્યતપ	આભ્યંતર તપ				
	પ્રાયશ્ચિત્ત વિનય વૈયાવૃત્ત્ય સ્વાધ્યાય વ્યુત્સર્ગ ધ્યાન.					
અનશન અવમોદર્ય વૃત્તિપરિસંખ્યાન રસપરિત્યાગ વિવિત્ત કાય- સંત્યાસન કશેષ.						

૧ ક્ષુધા, ૨ પિપાસા, ૩ શીત, ૪ ઉષ્ણ, ૫ દંડમશક, ૬ નમેતા, ૭ અરતિ, ૮ સ્ત્રી,
 ૯ ચર્પા, ૧૦ નિપદ્ય, ૧૧ સમ્યા, ૧૨ અક્રોશ, ૧૩ વધ, ૧૪ યાચના, ૧૫ અલાભ, ૧૬
 રોગ, ૧૭ તૃણરૂપી, ૧૮ મલ, ૧૯ સત્કારપુરસ્કાર, ૨૦ પ્રતા, ૨૧ અગાન, ૨૨ અદર્શન.

માનવાત્મા અને પ્લેટો.

(અનુસંધાન ગતિક પૃષ્ઠ ૧૯૦ થી)

સત્યવિદ્યા (Ontology) ને અવલંબિત આ વિચારણામાં એક ખામી છે. 'મૃત આત્મા' જેવું કંઈ છે જ નહીં એમ આપણે સાબીત કર્યું, પરંતુ એમ ન સિદ્ધ કર્યું કે આત્મા અસ્તિત્વમાં છે અથવા તો દેહના મૃત્યુ પછી કંઈ પણ અસ્તિત્વવાળી વસ્તુ છે. 'રીપબ્લીક' માં અમૃતત્વની 'અન્ય' વિચારણા વિષે સૂચવતાં પ્લેટો નીતિની નવીન વિચારણા બહાર પાડે છે, કે જેથી આત્માની અમરતા સિદ્ધ થાય. એ વિચારણા નીચે પ્રમાણે હોય છતાં નષ્ટ થાય એવું કંઈ છે જ નહીં; એ તો માત્ર યોતાનાં 'પાપ'થી જ નષ્ટ થઈ શકે. દાખલા તરીકે માતૃપી દેહ દર્દથી મરી શકે; ખોરાકની અયોગ્યતા જેવાં ખીજાં કારણો એને મારી નાંખે ખરાં પરંતુ તે પ્રથમ તો કોઈ દર્દ ઉત્પન્ન કરે, અને એ દર્દ આપણો જીવ લે. આત્માનું 'પાપ' દુષ્ટતા છે, અને તેથી જો આત્મા નશ્વર હોય તો એના નાશનું મુખ્ય કારણ આ 'પાપ' હોવું જોઈએ; આત્મા મરે તો મરે દુષ્ટતાથી પરંતુ અનુભવથી એમ માલૂમ પડે છે કે દુષ્ટતાથી આત્માનું સજીવત્વ ન્યુનતાને પામતું નથી; ઉલટા અન્ય માનસિક શક્તિને લીધે એમાં વધારો થાય છે; જો આત્માનું 'પાપ' આત્માને નષ્ટ કરવા શક્તિમાન હોઈ શકે તો આપણે એટલું કહી શકીએ કે એ 'પાપ' પ્રલયને આધીન નથી, અર્થાત્ પાપ અમર છે. 'શીડો' પ્રમાણે 'શીડૂસ' માં પણ અમૃતત્વની વિચારણા એક સામાન્ય રક્તકના રૂપમાં આપવામાં આવી છે, ને તે એ કે વિશ્વમાં સર્વ સંચલન અને સાધનનું 'આત્મા' મૂળ કારણ છે. પ્રત્યેક સંચલન કાં તો આત્મોદ્દાગમી હોઈ શકે અથવા તો બહારની સાધના વ્યવહારથી થઈ શકે. તેમજ બહારથી ઉદ્દ્યુત સંચલનનું મૂળ કારણ પાછું આગળનું કોઈ આત્મોદ્દાગમી અથવા યાદચ્છિક સંચલન હોવું જોઈએ. આત્માને યાદચ્છિક સંચલન હોય છે. માટે જો આત્મા નાશ પામે તો સમસ્ત વિશ્વમાંથી સંચલન નષ્ટ થાય, પ્લેટો આત્મ સંચલનનું અંતિમ અનસ્તિત્વ સ્વીકારતો નથી, તેથી પ્લેટો કહે છે કે સંચલનનું અંતિમ કારણ જો આત્મા તે અમર છે.

પૂર્વાસ્તિત્વ વિષેની વિચારણા 'મેનો' માં જેવામાં આવે છે, તેમ જ 'શીડો' માં પણ એની સૂચના કરી છે. પ્લેટો મૂળમાં કહે છે કે વૈજ્ઞાનિક જ્ઞાન એટલે આપણા પૂર્વના જ્ઞાનનો સંચય. ઇન્દ્રિયાનુભવ કદાપિ સંપૂર્ણ જ્ઞાન પ્રાપ્ત કરાવી શકતો નથી. અમુક મૂળમાંથી ઉદ્ભવતા આદર્શરૂપ વિચારોનું મનને માત્ર જ્ઞાન જ ઇન્દ્રિયાનુભવ કરાવે છે. 'મેનો' માં સોક્રેટીસ આ વિષે દાખલો આપે છે. અશિક્ષિત દાસને યોગ્ય પ્રશ્ન પૂછે છે, અને જે સત્યો વિષે એને શિક્ષણ આપવામાં આવ્યું નથી તે વિષે જ્ઞાન પ્રાપ્ત કરે છે. આથી વૈજ્ઞાનિક સત્ય પૂર્વસિદ્ધ છે, અને પ્લેટો એ વિષે એમ કહે છે કે આપણે જેને સાધારણ રીતે વિજ્ઞાનનું 'જ્ઞાન' કહીએ છીએ તે માત્ર એક રીતિ છે; આત્મા જે સત્યો અજ્ઞાન રીતે જાણતો હતો ત્હેનું એ રીતિને આધારે ત્હેને જ્ઞાન આવે છે. આથી દેહમાં રૂપ ધારણ કરવા પ્લેટો આ પૂર્વસિદ્ધ સત્ય સાથે અસ્તિત્વમાં રહી એ પરિચિત દર્શો.

'ગોરજીયસ' 'રીપબ્લીક' 'શીડો' 'શીડૂસ' અને 'ટીમીયસ' ની મહાન કથાઓમાં અમૃતત્વ અને પૂર્વાસ્તિત્વ વિષેના સિદ્ધાન્તોને આધારે પ્લેટોએ આત્માના બાવિ વિશે

કાશ્પનિક ચિત્રો ચિતર્યા છે. ‘શીફ્ટ’ માં આત્માને રથવાહકત્વે ૩૫ આપવામાં આવ્યું છે. રથવાહક એ પાંખવાળા હથ (ચેતન અને ક્રુધા) થી પ્રેરિત થાય છે. એ રથ દેવોની સ્વારીમાં બેસાય છે. સ્વર્ગમાં આક્રમણ કરતાં ‘સ્વર્ગ કરતાં ઉચ્ચ સ્થાન’ તરફ એઓ જાય છે. ત્યાં શાશ્વત અને અદેહી વિચારો સંપૂર્ણ શુદ્ધતામાં સ્થાન કરી રહે છે. જે આત્મા સંયમ રાખી સદ્ગતો નથી તે પૃથ્વીએ પડે છે, ‘પાંખ ખુલે છે’ અને મર્ત્યદેહમાં ૩૫ ધારણ કરે છે; જે દેવી મહેલમાંથી એ આવ્યો તેનું વિસ્મરણ થાય છે. એની સંભારણા સૌંદર્યથી જગતની શકાય. સૌંદર્યના સ્નેહને યોગ્ય રીતે પોષવાથી પ્રગટાતો સ્નેહ ઉત્પન્ન થાય છે, તેમજ અન્ય ઉચ્ચ અને શુદ્ધ વસ્તુઓનો પણ સ્નેહ પ્રાપ્ત થાય છે; આત્માની ‘પાંખો’ આ પ્રમાણે ફરીથી આવવા માંડે છે. પૃથ્વીનું એક જીવન પૂરું થતાં, દેહનાં સારાં નરસાં પાપનાં પ્રતિફળ પામવાનો સમય પ્રાપ્ત થાય છે, અને એ પૂરું થતાં નવીન દેહ-જીવનની પસંદગી થાય છે. પ્રગટાતા સ્નેહીનું ઉચ્ચ જીવન એક પછી એક એમ ત્રણ વાર જે આત્મા જીવ્યો હોય હવેને પાછળથી સ્વર્ગીય વસ્તુઓ સાથે વ્યવહાર રાખવા દેહથી અમં-ખદ રાખવામાં આવે છે. અન્યને માટે દશ હજાર વર્ષની યાત્રાની આવશ્યકતા ગણવામાં આવી છે. આ યાત્રા પછી જ આત્મા સંપૂર્ણ ‘પાંખ’ વાળો થાય છે, અને સ્વર્ગમાં પ્રથ-મને સ્થાને પહોંચે છે. પ્રતિફળનો સમય પૂરો થતાં ૩૫ધારણ સમયે શું થાય છે તે કહેતાં પ્લેટો મૃતવિશ્વમાંથી એક મૃત મનુષ્યને પાછો જોલાવે છે. ગતજીવનનાં સારાં કૃત્યોનાં સુફળ લઈ પાછા ફરતા કેટલાક આત્માઓ અને પાપના કારાગૃહમાંથી આવતા અન્ય કેટ-લાક એકત્ર થાય છે, અને એઓને ભાવિનાં દરબારમાં આણવામાં આવે છે; પછી એઓને અમુક જીવનોની શ્રેણિમાંથી પોતાને ગમતું જીવન સ્વીકારવાની પસંદગી આપવામાં આવે છે, પ્રત્યેક ‘જીવન’ માં બાલ ભાવિ અને પરિસ્થિતિ શું થશે તે જણાવ્યું હોય છે, પરંતુ સ-હુણુ કયા પ્રમાણમાં સાથે આવશે એ સૂચવ્યું હોતું નથી; સહુણુ ભાવિ ઉપર અવલ-ગિત નથી હોતો પરંતુ આત્માની પરિસ્થિતિ પર આધાર રાખે છે; જે પ્રમાણમાં મનુષ્ય એને માન આપે કે ધિક્કારે તે પ્રમાણમાં એને એ વધતો કે ઓછો પ્રાપ્ત થાય. નવીન ‘જી-વન’ ની પસંદગી વ્યક્તિગત આત્માને સ્વતંત્રતાથી આપવામાં આવે છે. આત્માની રચિ-અને પ્રકૃતિ પ્રમાણે અને મિમાંસામાંથી અથવા અનુભવથી મેળવેલી પ્રગટાતા પ્રમાણમાં એઓ પસંદગી કરે છે. એક વખત પસંદગી થયા પછી એ અનન્યધાકરણીય (irrevoc-able) ગણાય છે. આ રીતે જે આત્માએ માનુષી દેહમાં વાસ કર્યો હોય તે જ આત્મા પોતાના સ્વભાવને આધારે કોઈ પ્રાણીમાં ૩૫ ધારણ કરે છે, અથવા એથી ઉત્તર જે આત્માએ ગતજીવનમાં પ્રાણીમાં વાસ કર્યો હોય તે આત્મા નવીન જન્મમાં માનુષી દેહમાં વાસ કરે છે.

પુનર્જન્મનો આ સિદ્ધાંત માત્ર ‘શીફ્ટ’ માં પણ માલૂમ પડે છે એમ નથી. ‘ટી-મીયસ’ માં પણ નર્ક અને પાપમોચન સ્થાન (purgatory) એઓનાં ચિત્રોની અવ-ગણના કરી છે. ‘ટીમીયસ’ માં હવે પછી મનુષ્ય જન્મ લેનારાના આત્માઓને ધ્રુવે સ્થિતી પ્રથમરચના વખતે જનાવ્યા હતા. પ્રત્યેકને અમુક તારો નિમ્નો છે; જે નિયમોને આપણું સામ્ય અવલગ્નિત છે તે નિયમો અડી’ આત્મા ગ્રહે છે. મુકરર કરેલે સમયે આત્માઓને બી પ્રમાણે પૃથ્વીના અને નક્ષત્રોના ખેાગામાં વેરવામાં આવે છે અને ત્યાંથી ‘જન્મનીચીન્દ્રનેલ મનુષ્ય’ પ્રમાણે ઢિગરે છે. મૃત્યુ પછી જેઓએ દેહમાં મુજબન માર્યું

હોય તેઓ 'ફરીથી મનુષ્ય-જન્મ ગ્રહણ કરે છે, અને જેઓ તેથી નબત્તર જીવન જીવ્યા હોય તેઓ સ્ત્રી તરીકે અથવા પોતપોતાની ન્યુનતાના પ્રમાણમાં ભિન્ન પ્રકારનાં હલકાં પ્રાણીનું રૂપ લે છે.

માનવાત્મા વિષે પ્લેટોના વિચારોનું આપણે ટુંકમાં દિગ્દર્શન કર્યું. એ પરથી એટલું તો સિદ્ધ થઈ શકે છે કે આત્મા અમર છે તેહ નશ્વર છે. આત્માના બે ગુણો છે:— અમૃતત્વ અને પૂર્વાસ્તિત્વ. પ્લેટોએ એ બન્ને ગુણો સિદ્ધ કરી બતાવ્યા છે. પુનર્જન્મનું અને પ્રતિફળનું પ્લેટોનું કહેવું કેટલું સત્યતાભરેલું છે તે બતાવવું અશક્ય છે, પરંતુ એટલું તો જણાઈ આવે છે કે પ્લેટો પોતે કમુલ કરે છે તેમ પ્લેટોની કથાઓ કાર્લિપેનિક હોવાથી સત્યાસત્યતાનો દોષ સ્વીકારતી નથી. ટુંકમાં એટલું જ કે

ન્યાં ન્યાં આત્મા ત્યાં ત્યાં જીવન:

અમૃતત્વ ને પૂર્વાસ્તિત્વ આત્માનાં મુલક્ષણ;

લબ્ધતા ને દિવ્યતા જીવનનું તારણ.

વિદ્યુદ્ધિલાસ.

હંસલ.*

મહાજન મયુરમિત્ર.

પ્રકરણ ૧ હું.

એક પથિક અને પ્રમદા.

જગતમાં સંયોગ વિયોગના હંદનો અભાવ થઈ શકે તેમ નથી. જીવ એકસો આવ્યો છે અને એકસો જશે. પૂર્વભવોના ઋણાનુબંધ સંબંધે તે કુટુંબીઓના સંયોગમાં આવ્યો છે. આ જગત તો એક પ્રવાસસ્થળ છે. કાલે જ્યાં સાથે મળી આનંદ મગ્ન કરતા હતા. પણ મહાશય મણિલક્ષ્મીના મુખસંદેશથી આજેજ કુટુંબથી છટા પડી અન્નપૂર્ણા દેવીના આરાધનસ્થળ તરફ પ્રયાણ કરવાનું હતું. સંયોગ તેનો વિયોગ. મુણ્ય પાપ સદા કાળ સાથે રહેવાનું. આવા અનેક તર્ક કરતો કરતો એક પથિક પોતાના કુટુંબીઓની રમ્મ લઈ રસ્તે પડ્યો.

પ્રાતઃકાળનો પ્રકુલિત સમય હતો. ઉપા દેવીનું દર્શન થઈ ચુક્યું હતું. પંખીઓ પ્રભુના ગાનમાં લીન થઈ ગયાં હતાં. રાત્રિનો અધકારમય પડદો અરણ્યના કરકમળથી દૂર હડસેલાતો હતો. મંદશીતલ સમીર વાતો હતો. તેવા સમયમાં એ પથિક ભૂપગઢના સ્ટેશન પર આવ્યો. મૂળાનાં પતીકાં જેવા ત્રણ રૂપ્યક ચારતર મહાશયના કરંકમલમાં મૂકી રાજનગરની મૂલ્યપત્રિકા માગી. 'માસ્તર કૃપાક્રિતે વગર વિલંબે મૂલ્યપત્રિકા આપીને સમય થઈ ગયેલો હોવાથી શીઘ્રતાથી અગ્નિરથમાં બેસી જવા સરનેહ સૂચના આપી.' પથિકને

* આ માસિકમાં અત્યાર સુધી 'ચારતરમુક્ત ચરત ની સંજ્ઞાથી લખતા રા. ચરતરામ મહેતા હવેથી આ 'હંસલ' ની સંજ્ઞાથી અમારા માસિકમાં લેખ લખશે.

તત્રી.

વળાવવા આવેલા મિત્ર પ્રાણુજીવને પ્રાણુપોષક જીવનનું અને લક્ષ્મીપ્રસાદે લક્ષ્મીવર્ધક પ્રસાદનું બાથું સાથે આપ્યું. જગતના પ્રવાસમાં જેની જરૂર છે. તેનું મંગળમય સ્વયં એ પ્રમાણે થયું.

સીસોડી વાગી અને અગ્નિરથે અરિથશ્રામ તરફ પ્રયાણ કર્યું. રાત્રિનો ઉભાગરો હોવાથી પથિકે જરા નિદ્રાવશ થયો. સ્વપ્નમંદિરમાં નવી નવી સૃષ્ટિઓ રચાવા લાગી. અમણુ પણ ભણેલીગણેલી, રસશાસ્ત્રથી અજ્ઞાન પણ રસિકા જેવી, હિસાબી કામમાં નિરક્ષર પણ વ્યવહારદક્ષા પત્નીને, શ્રીયુત નાનાલાલ કવિરાજનું આત્મિક વિકાસનું કંઈ ઉડું ગાન સંભળાવતો હોય તેમ પથિકે ગણુગણુવા માંડ્યું કે,

એક જ્વાલા જલે તુજ નેનનમાં, રસજ્યોતિ નિહાળી નમું હું નમું;

એક વીજ ઝલે તુજ નેનનમાં, રસ જ્યોતિ નિહાળી નમું હું નમું.

મધરાતના પો'ર અથોર હતા, અધકારના દોરજ ઓર હતા.

તુજ નેનમાં મોર ચકોર હતા, રસજ્યોતિ નિહાળી નમું હું નમું.

અહા વિશ્વનાં દાર ખીસ્યાં ઉજળ્યાં, અહા ! અજધૂતને અલ્પભોગ મળ્યા;

અહા લોચન લોચન માંહી ટળ્યાં, રસજ્યોતિ નિહાળી નમું હું નમું.

દગ બાણથી પ્રારબ્ધ લેખ લખ્યો, કંઈ પ્રેમીએ પ્રેમ પથી પરખ્યો;

અવા આત્માએ આત્મનને ઝાળખ્યો, રસજ્યોતિ નિહાળી નમું હું નમું.

ગાયન પુરું થયું ત્યાં ટકોદરનું વડુ રોશન આવ્યું. બે અમિરથ'ત્યાં એકઠા થયા. સામ-સામે થતી સીસોડીયોના અવાજથી પથિકની સ્વપ્નસૃષ્ટિ વીખાઇ ગઇ. તે જાગી ઉઠ્યો. ઉતાડ્યોની અદલા બદલી થઇ. પથિકે પતરાં વિનાના ખુપા રોશન પર હવા ખાવા માટે આમતેમ ફરવા લાગ્યો. શેડજી ! આ પીશો કે ? આવી ઇસ્ટ સ્ટ્રોંગ આ ખીજે કોઇ રોશને મળશે નહિ. વગેરે પોકારો થવા લાગ્યા. આ પીવાથી જઠરામિ મંદ પડી જાય છે, માટે ધારેલાં દ્રવ્યમાં એની મોકળ નહિ રાખેલી હોઇ વિવેકસહિત પથિકે અસ્વીકાર કર્યો. તે બદલાયો કે જ્યારથી આ આ દેશમાં દાખલ થઇ છે, ત્યારથી આહ (સ્નેહ-ખરો પ્રેમ) ઝાઝો થવા લાગ્યો છે. મેમાનગતમાં હવે ચાનો ઉપયોગ છૂટથી કરવામાં આવે છે. મેમાનગત પણ ચાલી ગઇ. આ દોડતાં દોડતાં વાતચીત કરવાની પ્રજ્ઞતિની પરાકાષ્ટાના કાળમાં મેમાનગતને અવકાશ પણ ક્યાં છે ?

વીસલ થઇ ને પથિકે પોતાના ડબ્બામાં પેડો, બારણું બંધ કરીને પોતાની જગ્યાએ બેસવા જાય છે, તો તે રથજે પોતાના ખીસ્તરાને અટ્ટેલીને એક નવચોવના બેડી છે. સ્ત્રી જાતિનું સ્વમાન સાચવવાના અને સ્ત્રીજાતિને સહાય કરવાના સ્વભાવવાળો પથિકે જરા દૂર બેડો. પણ તરતજ ચોવનાએ પીઠ ફેરવી. કંઈક લક્ષ્મીવંત મુખથી પુછ્યું કે આપ ક્યાં સુધી જવાના હો. ને આપ કોણ છો ? આ ડબ્બામાં આપણે બેજ ઉતાડ્યો એ પણ કર્મની વિચિત્ર ઘટના જણાય છે. પથિકે વિનયભાવથી યોગ્ય ઉત્તર આપી પુછ્યું કે સન્નારી ! આપ કોણ છો ? ક્યાં રહો છો ? ને ક્યાં જાઓ છો ? ચોવનાએ ઉત્તર આપ્યો કે માई नाम दौदाभिनी છે. હું રાજનગર જાઉં છું. પીયુમનપુરી માई નિવાસ રથજ છે. બવની પોલમાં જડનાથના પડખામાં રહું છું. પથિકે જરા મનમાં દરયો. હા ! તું પોતે બવની પોલ-અવગ્રમણના નિવાસ રથજ જેવી જણાય છે ખરી !! પણ જડનાથ તે કોણ ? તું તુ જરૂ પતિની પત્ની છું ?

એક બે સ્ટેશન તો એ ડબ્બામાં બીજું કોઈ મનુષ્ય પેહું નહિ. તે સૌદામિની-વિદ્યુત જેવી સૌદામિની હુસકે હુસકે રડીને પોતાની ધણીખરી વાત વગર પૂછ્યે ને વગર ગાછ્યે હુખના ઉદ્દગારો કહાડી કહી દેખાડી.

કન્યાવિક્રય ! તારા કૂર કદમ આ દેશમાંથી ક્યારે નાબુદ થશે. આપડી બિચારી પોડશ વાર્ષિકી સૌદામિની તે બોતેર વર્ષના બુઢાની પત્ની છે. બે હજાર રૂપિયાની ખાતર આ કો-કિલકંઠી, કપોતપોતકી, બુલબુલનાં બચ્ચાં જેવી જ્યેષ્ઠિકાને તેના કૂર જાપે ભવિષ્યનો કશો વિચાર કર્યા સિવાય વેચી નાંખી છે. “બ્રાહ્મણી વટલે ત્યારે તરકકાને જાય” એ કહેવત અનુસાર આ કોકિલકંઠી, કળાયેલ મોર જેવી માનીતી એક પાડોશી સાથે પિયર જવાને ભાગી છૂટી હતી. પરંતુ ધારેલે સ્થળે પહોંચે ત્યાર પહેલાં તેને ફાસલાવી જનાર માર એક સ્થળે સપડાઈ જતાં તે એકલી પડી ગઈ હતી, વાંચનાર ! આટલો નાનો ફકરો કન્યાવિક્રય અને વૃદ્ધ વિવાહના હિમાયતીઓ-પાપીઓને અસર નીપજવનારો નીપજશે તો એ ધાંણું છે.

પથિકે સુશિક્ષિતા સૌદામિનીને ધણી શિખામણુ આપી. કરેલાં કર્મ રોધને કે સહન કરીને પણ ભોગવવાં છે, તો શાન્તિથી ભોગવો. આ ભવ અધર્મોચરણને નહિ આચરતાં સદાચારે ચાલવામાંજ પરભવમાં પણ લાભ છે. સુશિક્ષણુ લીધું છે, તો બેશક તેની અસર ચારિત્ર પર થવી જોઈએ વગેરે કહી તેને રેતી છાની રાખી.

‘ધાર્મિક કેળવણીની ગેરહાજરીમાં અપાતું હાલનું સ્ત્રી શિક્ષણ ધણીવાર સ્ત્રીઓને ઉચ્છ્ર-ખલ બનાવે છે. એ શિક્ષણને લીધે સ્વતંત્રતાને અને સાંસારિક સુખને ચાહનારી સૌદામિનીને પથિકનો ઉપદેશ પત્થર ઉપર પાણી જેવો નીવડ્યો. તેણે ઉઠીને પથિકના ગળામાં હાથ નાંખ્યો અને બોતેર વર્ષના બુઢાના નામની સુડી ત્યાંજ ભાગી નાંખી.

પથિકે કહ્યું કે: બાઈ ! હું કુંવારો નથી પણ પરણેલો છું. મારા ધર્મના સિદ્ધાંત પ્રમાણે મારી પરણેલી સ્ત્રી સિવાય બીજી સ્ત્રી પર હું પત્ની માફક પ્રીતિ કરી શકું નહિ.

સૌદામિની બોલી: તમારો ધર્મ દયામય છે. તો મારા પર દયા કરી મારો હાથ ઝાલો. એકથી વધારે સ્ત્રીઓ કરવાની તમારા ધર્મમાં ક્યાં મના છે ? હવે હું પેલા બુઢા ખચ્ચરની સહચારી તો થઈશ નહિ.

પથિક તો આજો બન્યો. વળી આ લપ ક્યાં વળગી ? ઠીક છે અસ્થિગ્રામથી આ ડબ્બામાંથી વળે માપી જઈશું એમ વિચારી તે ચૂપ રહ્યો.

થાકેલી સૌદામિની પણ શાંત થઈ, અસ્થિગ્રામ સ્ટેશનને તેનો સામાન બીજા ડબ્બામાં મુકાવી પથિક પોતાનો સામાન લઈ બીજો બેઠો પરંતુ એ વાત સૌદામિનીના જાણવામાં આવતાં તે જાતે ટંક ઉપાડી પથિકના ડબ્બામાં પથિક પાસે આવી બેઠી. રસિક હતી અને જો યોગ્ય ભરથાર મળ્યો હોત તો બેશક તે એક આદર્શભૂત ગૃહિણી નીવડે તેવી લાગતી હતી. પથિક માટે તેણે ખાવાનું કઢાડ્યું. પથિક તેના વિનય વિવેકથી મોહ પામ્યો. ક્યો પુરૂષ પ્રમદાના હાવભાવમાં લુબ્ધ થતો નથી. પથિકે પોતાની સાથેનું ખાવાનું કઢાડ્યું ને સૌદામિનીને આપ્યું. એ બાથમાં પોપક જીવન અને પ્રાસાદિક લક્ષ્મીનો પટ હોવાથી પથિક પાછો જગૃત થયો ને મોહને દૂર કરી બોલી ઉઠ્યો. સૌદામિની ! સૌદામિની ! તમે હવે પછી.

સ્ત્રીઓના હાથમાં બેસો. આમ છેક નિર્લેજ તે થવાનું હશે ખુદો હો કે આધેજો હો પણ જેનો તેવોય તોએ જે તમારો પતિ તે- તમારો પતિ આપણે સ્વપ્નમાં પણ શુ પતિ મિવાય અન્ય રમણ હોઈ સકે કે? જગ સગ્ગાઓ. કેળવણીને દોષિત બનાવો નહિ.

સૌદામિની પણ ઉછીને બોલી ઉઠી. હવે જાણ્યું જાણ્યું તમારું હૃદયપણું મારા જેવીને તમારું જ્ઞાન ગમતું નથી. તમારા ઉપેક્ષની મારે જરૂર મથી. શરમાઓ તમે કે એક સોજ વગમની મુદરી પેનાનો હાથ આપે છે છતાં ગ્રહણ કરતા નથી તમે પુરુષ છો? પ્રિય પથિકે! તમારું નિશાલ હૃદય, તમારો શુભાશી ગાલ, તમારો પ્રિય પ્રતાપ, તમારું સુદઃ શરીર, તમારી માસન ભુજાઓ, સ્ત્રીજાતિ તરફની તમારી સદાનુભૂતિ, તમારી રમિકતા એ સઘળું નિહાળીને મને ખેદ થાય છે કે મારા પાપી પિતાએ મને તમારી સાથે પરણાવી તેન તે મારું-તમારું જીવન સુધરી જાત. મૌદામિની એ પ્રમાણે બોલી, પથિકે સુઘ્ન બન્યો પણ પ્રતુ કૃપાથી પાછો કેટલીક વારે દેહાણે આવ્યો.

મૌદામિની! તમે માત્ર સામારિક સુખમાજ સર્વ સુખ માની લો છો. એ- તમારી ભૂલ છે. શાશ્વત સુખને ખરું સુખ માનો અને તે શોધો આવા આલસપાલમાં પડો મા ગમે બવ આવા પ્રપચ ખેલ્યા હશે તેનુ ફલ કદાચ ભોગવતા હશે તો. થોડી વારમાં સ- નગર આવ્યું. ઘણું મમજની સૌદામિનીને તેને ઘેર મોકલી બવની પોષમાં મગી જવા વચન અપાયું તે બંને છુટા પડ્યા.

બવની પોળમાં પેસવાથી બવબમણ વધશે એમ ધારી વચન પાળવાની ધણી ઇન્છા છતાં પથિકે મગવા જઈ રાક્યો નહિ. થોડા વિમ પછી “વિધવારુદ્ધિ” નામના શાસ્ત્રિકા વાન્યુ કે પેલી મૌદામિનીનું સૌભાગ્ય નષ્ટ થયું છે. આ ખમર વાંચી પથિકે બહુ દિવસીય થયો તે એકદમ બવની પોળ શોધતો શોધતો આવ્યો પણ શહેરમાં બવની પોળજ નમને ધણીને પૂછ્યું પણ બધાએ જવાબ આપ્યો કે રાજનગરમાં બવની પોળ તો નથીન. વાક મૌદામિની! દેહાણું આપવામાં પણ હેતરપડી કે!

મૌદામિની નિરાધાર થઈ જવાથી તેને મેવામદનની એક બ્રહ્મચારિણી પોતાના અગ્ર મમાં લઈ ગઈ ત્યાં તેને દાન, શીલ, તપ અને બાવને લગની એવી મરમ કેળવણી મગી અને એનું મરસ ચારિત્ર ધડવામાં આવ્યું કે પુનર્વમની વાજનાવાળી મૌદામિની એક શુદ્ધ બ્રહ્મચારિણી બની ગઈ. સરકાર સારા નરકાર તારી અન્ય ખૂબી છે.

પથિકે બવની પોળને જાહેર બાવની પોળની પૂછગાછ કરી બવની પોળમાં તે દાખલ થયો મૌદામિની હોમથી તેની સામે આવી બંને મથા પણ ખગ વાચના. આ મૌદામિની તે શુ પથિક સાથેની પેલી પ્રવામિની હતી તેજ કે? ના તે જદવાઈ ગઈ હતી. ધાર્મિક સંસ્કારની શી ખૂબી છે! વાચક વૃદ્ધ! તમે જરૂર તમારા બાળકોને ધાર્મિક કેળવણી આ પળે નરિનગ આગની કેળવણી તમારી સંતોને આપેશના બંધારણ પ્રમાણે ચાવવા નહિ કે એ ખનુમ મમજને એક મૌદામિનીના અગ્રમમાં દાખલ થને અને જગતના હોવાનું કલ્પાજ કરવા બનતો પ્રયત્ન કરને.

પ્રકરણ ૨ જી.

ચારિત્ર્ય ચણતર અને ચતુરાને ચુખન.

પથિકના ગતભંવ તરફ નજર કરીએ.

વાર ક્યો હતો તેની ખરાબર ખબર નથી, તિથિ અને સાલનીએ ખબર નથી પણ સવારનો સમય હતો એટલું તો યાદ આવે છે. મંદમંદ શીતલ પવન વાતો હતો. સૂર્યનારાયણનો કોમળ પ્રકાશ વાતાવનમાંથી ગુરૂની બેઠક પર પડતો હતો. રાત્રીની શાંતિ જતી રહી હતી. ધીમે ધીમે જગતમાં કોલાહલ શરૂ થયો હતો, અને ગુરૂ શિષ્યાઓની માર્ગ-પ્રતીક્ષા કરતા કરતા મનમાં કંઈ ગણગણતા હતા.

થોડીવારમાં બારીનાં કાણાંમાં એ નેત્રો તેમને જોતાં હોય એવું જણાયું. ટીકીટીકીને સ્થિર સ્નિગ્ધ દૃષ્ટિથી જોતાં હોય તેમ જણાયું. ઇર્ષ્યાભિર સ્ત્રીનાં-કોઈ સંદર્શીલ સ્ત્રીનાં એ નેત્રો હોય એમ જણાતું હતું. ગુરૂની-ગુરૂ ગંગેવની ભવ્ય અને પ્રતાપી પવિત્ર મુખમુદ્રા જોઈએ નેત્રો નીચાં ઢબ્યાં અને અંતે એ કુતૂહલપૂર્ણ બંને નેત્રો ત્યાંથી ખસી ગયાં.

ગુરૂ ગંગેવ એક ગૃહસ્થને ઘેર એ યુવતીઓને ભણાવવા જતા. ચારિત્ર્ય ચણતર ચણતાં તેમને સાઈ આવડતું. બાળકોને સારી ટેવો પાડવી, સારી સોબતમાં ઉછેરવાં, ભયનો ઉપયોગ કરવો પણ ભય કરતાં માયાનો વિશેષ ઉપયોગ કરવો, ઉત્સાહી અને આનંદી સ્વભાવથી બાળકોમાં ઉત્સાહ અને આનંદ પ્રેરવો, સત્યને ચાહતાં કરવાં, કહેવા કરતાં ધણું કરી દેખાડવું, બ્રાતૃભાવનો ને સેવા ધર્મનો મર્મ સમજાવવો એ બધું આ માસ્તર મહાશયને આવડતું હતું. ભણુનારી બંને યુવતીઓ-યુવાન બાલાઓ સગપણમાં નણુંદ બાબી થતાં હતાં. ઘણાં ઘરમાં નણુંદો બાબીને મુખે રહેવા દેતી નથી ને નિંદા કરી મેણાં ટોણાં મારી બાબીને હેરાન કરે છે. આવી અમણ કે ઇર્ષ્યાભિર નણુંદ આમાં નહોતી. ધાર્મિક પાઠશાળામાં બંનેએ કેળવણી લીધી હતી. બંનેને બહુ બનતું અને જાણે બંને બેનોજ હોય એમ દેખાઈ આવતું. બંને સમવયસ્કા હતી અને ઉમંગથી સાથે અભ્યાસ કરતી હતી.

બારીના કાણાંમાંથી એ નેત્રો ખસી ગયા પછી થોડીવારે એ અધ્યયનકૂટીમાં એક શિષ્યા આવી પહોંચી. “અંદર આવું ગુરૂ !” એમ વિવેકથી પૂછી માથું નમાવી તેમની પાસે તે બિમી રહી. ગુરૂ ગંગેવે પૂછ્યું કે કેમ બાઈ! આજે એકલાં છો ? સહાધ્યાયી ક્યાં છે ? ચંતુરાએ જવાબ આપ્યો કે ખાસ કારણસર આવી શક્યાં નથી. અને અમારી ગૃહ લાયકેરી જોડવાવાનું ગઈ કાલે અધુરું રહેલું કાર્ય અત્યંત પુરું કરી નાંખવાનું છે એમ મને કહ્યું છે.

માસિક મંદવાડને લીધે નણુંદ આજે આવ્યાં નહોતાં. ગુરૂ ગંગેવના ઘર પાસે હમણાં હમણાં એક દુરાચારી યુગ્મ આવી વસ્યું હતું. સદાચારી કે ગૃહસ્થના વાસમાં પણ ગમે તેવાં મનુષ્યો વસવાટ કરી શકે ને મકાન વેચાતાં રાખી શકે એ આ સ્વાતંત્ર્યને શોભાવનારા જમાનામાં અનુચિત ગણાતું નથી ! ગુરૂ ગંગેવને એમના સંસ્કાર લાગે તેમ નહોતું પરંતુ “અધમ સંગતિ વધ્યા રહેતી નથી.” કંઈક પુદ્ગલો કાનમાં, આંખમાં ને પછી હૃદયમાં અન્યવચિત રીતે અજાણે દાખલ થઈ ગયાં હતાં.

“ભાવતું હતું ને વેદે બતાવ્યું,” એવું કંઈક ગુરૂજને લાગ્યું. ગુરૂ બોલ્યા હીક બાપ ! ત્યારે લાઈબ્રેરીનું કામ શરૂ કરો. એમ કહી પોતે પણ ચતુરા સાથે પુસ્તકોનું વર્ગીકરણ કરવા મંડી ગયા. ચતુરાના ચોપડીઓ આપતા હાથના સ્પર્શે આજે ગુરૂજને ઉન્માદ ઉત્પન્ન થયો. કેટલીકવારે ગુરૂ બોલ્યા. “ચતુરા ! એક વિનંતિ કરે તે સ્વીકારશો ? ” પ્રેમાર્દ્ર અતઃકરણથી ગુરૂએ કહ્યું. આવી તક વારંવાર નહિ મળે એમ જણાવી મહોન્મત મનસ્થિતિએ એમ કહેવાને પ્રેરણા કરી.

ચતુરા આજે ગુરૂજની મુખમુદ્રા જોઈ રહી. ગુરૂએજ તેને સરકારી બનાવી હતી. સમજીને તે બોલી. “ગુરૂજ ! આપની વિનંતિ નહિ પણ આજા માથે ચકાવી લેવાને હું હમેશાં તત્પર છું કેમકે આપે અત્યાર સુધીમાં કદી પણ અન્યાયાન્વિત આજા કરી નથી અને તેથી મને પૂર્ણ ખાતરી છે કે પિતાતુલ્ય ગુરૂજની આજા સ્વીકારવામાં મને કશો બાધ નહિજ હોય, માટે ખુશીથી કહો.

માસ્તર મનમાં બોલ્યા કે માર્યા દાર, પાછી અને પહોંચેલી શિષ્યા દેખાય છે. માસ્તરે ચતુરાને ઉત્તર આપ્યો કે નહિ એન ! મારે કંઈ આજા કરવાની નથી. ચાલો આપણે આપણાં કામ કર્યા કરીએ. માસ્તર મહાશય મનમાં વિચારવા લાગ્યા કે હંમણાં હું ચકોર સમાન દષ્ટિ ચતુરાના પ્રદર્શિત મુખ્યવસ્ત્રપ્રતિ સ્થિર કરતો જાઉં છું તેનું પરિણામ હીક નહિ આવે. હમણાં તો માત્ર તેને એક વડાલભર્યું ચુંબન લેવાનું મને મન થાય છે પણ એ લાલસા ક્યું અંતિમ પરિણામ લાવશે તેનો મને કશો વિચાર કેમ થતો નથી ! સો વરસની નાક કાન કપાયેલી એવી ઘરડી સ્ત્રીના સંગમાં પણ સાધુ પુરુષે ન રહેવું એવું શાસ્ત્રમાં કહ્યું છે તે શું ખરું નથી ?

ચતુરા પાંચ વર્ષની હતી ત્યારથી હું તેનો માસ્તર છું. ત્યારે હું તેને વહાલ ભર્યા ચુંબન લેતો અને તેમ કરવામાં જરા પણ અચકાતો નહિ કે મનમાં કશું આવતું નહિ પણ હવે એ સોળ વર્ષની નવજ્વળન સુંદરી જેવડી થઈ છે અને આજે યોગ દિવસ થયાં તેને ચુંબન લેવાની મને ઇચ્છા ઉત્પન્ન થઈ છે છતાં હું મારી એ ઇચ્છા પ્રદર્શિત કરી શકતો નથી એ શું ? ક્યાં બાલ્યકાળનો નિર્દોષ પ્રેમ ને ક્યાં આ અવસ્થાનો કંઈક વિષ્ણુભિશ્રિત પ્રેમ ! ના. ના, મારે ચુંબન લેવાની શી જરૂર છે ? પ્રભુતા પ્રેમભય પ્રદેશ પ્રત્યે લઈ જનારા પરમપૂજ્ય સાધુજીનાં ચરણકમળનું ચુંબન એ મારે જરૂરનું છે. મને તો લાગે છે કે હવે તો હું ચતુરાને બચાવવાનુંજ છોડી દઉં તો હીક નીતિ, આચર અને વિશ્વાસનો ભંગ કરવા જેવી સ્થિતિમાં કદાચ મૂકાઈ જઈશ તો. અરે ! મારે આગળું મનોબળ ક્યાં જતું રહ્યું. પ્રભુ મને દૈ મનોબળ આપ. આમ વિચારી તે પાછો કામે વળગ્યો પણ એકાંત ને અનુકૂળતાએ અને એક બીજાના કોમલ કરના થતા સંઘાત-સ્પર્શ વગી માસ્તર મહાશયનું મન ડોળી નાંખ્યું. એન શબ્દ બોલવાને બદલે કહ્યું કે બાપ ચતુરા ! મારી વિનંતિ સ્વીકારીશ. નહીં ને નાની છે.

ચતુરાએ કહ્યું, ગુરૂજ મેં ક્યારે ના પાડી ? ખુશીથી આપ આજા કરો.

બાપ.....જરા.....નહીં.....આવીશ. કાનમાં કહેવું છે. બીજા સાંભળે તે પણ હીક નહિ. તેને પણ કાન હોય છે.

આપ કેમ મુગટાં મુગટાં બોલો છો ? હમણાં કેટલાક દિવસ યયાં તમારી સ્થિતિ મને સમજતી નથી. તમે મને કાંયા વખતથી જે ઉત્તમ શિક્ષણ આપ્યું છે ને જે કંઈ

શીખવું છે તેથી પ્રતિકૂલ આશા તો આપ કરવાના નથીને ? તો પછી શામાટે કુન્ને છો ? હું જે વિશ્વાસથી અને જે અડગ વૃત્તિથી (એ બધું આપેજ શીખવું છે) આવું છું અને અત્યારે હાજર છું; તેવાજ વિશ્વાસ અને તેવીજ અડગ વૃત્તિથી આશા કરો. શા માટે આવી સ્થિતિ બોગવો છો ? કાનમાં કહેવા જેવી કંઈ આશા છે ? એક પવિત્ર અને જગદમાન સ્ત્રીની હંમે સુશીલા ચતુરા આ બધું બોલી. માસ્તર મહાશયેજ આ બધા સારા સંસ્કાર હૃદયમાં પાડ્યા હતા.

આ બધું સાંભળી માસ્તર મહાશય ફરીથી પોતાના કાર્યમાં જોડાયા. મેં પોતેજ તેને આવી બળવતી ને શીલવતી બનાવી છે તો તે હવે મને મહાત કરે તેમાં મારા શિક્ષણનીજ સવાઈ છે એમ વિચાર લાવી કુલાયા. માસ્તર તદન સદાચારી હવા. દુરાચારની કશી પણ ગલીકુંઘી જાણતા નહોતા. મનમાં કહેવા લાગ્યા કે મેં મારા પોતાના નમુનેદાર આચરણથી તેમજ પ્રસંગોને પુસ્તકો દ્વારા બને બેતેમાં ધાર્મિક અને નૈતિક શિક્ષણને પાથો એવો તો મજાનુત નાખ્યો છે કે તેમાં પાણી મરે તેમ નથી. છતાં હું પોતે અત્યારે કયા બાવથી સુખન લેવાની ઇચ્છા કરું છું ! બેશક મને પ્રેમ આવે છે ને તેથી સુખન લેવાની ઇચ્છા કરું છું. (પણ તે પ્રેમ તદન Love નહિ પણ કંઈક Lust મિશ્રિત પ્રેમ હતો એમ કોણ જાણે કેમ માસ્તર મહાશયને તે વખતે સમજવું નહોતું !)

વળી શુર ગંગેવ કામે વળગ્યા. પણ કામમાં તેના જીવ નહોતો. અનેક કષ્ટનાઓ તેના મગજને ગલગલીમાં કરી રહી હતી. પોતાની પાડોશમાં આવેલી વેરા જેવી વનિતાના વિચારવર્તનના આંદોલનોએ તેનાં શાંત મગજનું પરિવર્તન કરી નાંખ્યું હતું. એક કષ્ટનાઓ તો તેને એવો ઉક્કેરી મેલ્યો કે તેનું સરીર કુન્નવા લાગ્યું. હાથમાંની ચોપડી પડી ગઈ ને ધણીવાર સુધી જમણા હાથ અણુલીઓ સહિત ફેંચ્યાં થયાં. સુશીલ ચતુરાના શિરને પકડવા ગયેલો હાથ-ઉપરેલો હાથ આગળ વધી શક્યો નહિ ને તે બધાં હતો ત્યાં ત્યાં ધોડીવાર સુધી કુન્નતોજ રહ્યો.

શુરજીને યાદ આવ્યું કે બ્યારે મારી સ્ત્રી ચુન્નરી ગઈ ત્યારે સુશીલા ચતુરા ૧૨ વર્ષની હતી. ત્યારે તેના પિતાશ્રીએ મને કહ્યું હતું કે ઇચ્છા હોય તો મારી દીકરી સાથે તમારો વિવાહ કરી આપું, ત્યારે મેં કહ્યું કે ના, ના. મારે તો હવે પરણવું નથી અને જેમ પેલાં માણેકલક્ષ્મીએ સેવાસહનમાં રહી પોતાનું જીવન સેવામંડળને આધિન કર્યું છે એમ હું પણ મારું જીવન સેવકસમાજને અર્પણ કરીશ.

આમ કહી મેં આ નાનુક-નમણીને મારા જીવનની બાંગીઓ કરતાં અટકાવી અને આજે માત્ર સુખન લેવાને આટલાં બધાં તરફડીયાં મારું છું, અહા ! મારું ગાયેકું ગાનારી, મારું કહેકું કરનારી, મારો દુકમ માથે ચઢાવનારી આ સુશીલાને મેં સ્વીકારી હોત તો મારો ગૃહસંસાર કેવો સ્વર્ગ સમાન નીવડ્યો હોત ! આમ અનેક વિચારો મનમાં તરવર્યા કરતા હતા.

પુસ્તકો ગોઠવતાં ગોઠવતાં “સુખન મીમાંસા” નામનું એક કોઈ પત્ર તરફથી એટ અપાયેલું પુસ્તક માસ્તર મહાશયના હાથમાં આવ્યું. માસ્તરે તરત તે સુશીલાને વાંચવા આપ્યું. જે માસ્તર નીતિપેપક પુસ્તકો સિવાય બીજાં કોઈ પુસ્તક પોતાની શિષ્યાને વાંચવા આપતો નહોતો તેણે માત્ર એક સુખનની અભિલાષાના માર્ગમાં સરળતા થશે એમ ઇચ્છી અગાધારે કહ્યું કે મને તમારે આપતાં પુસ્તકો આપવાં હોય તો મારા મનમાં સરળતા થશે એમ ઇચ્છી

માસ્તરનો એક દલાક પુરો થઈ ગયો હતો છતાં, હજી તેઓ અધ્યયનકૂડીમાંથી બહાર નીકળ્યા નહોતા. સુધીલાની જાન્યવ્યમાનમૂર્તિ-તેની પ્રભા-તેનું ઘડાયેલું ક્ષમ આરિષ્ટ, તે આરિષ્ટના ઘડનારને સુખન લેવાની તીવ્રવેદના ચતી હોવા છતાં સુખન લેવું છે એટલે શબ્દ પણ કહેવાની હિંમત કરવા દેતું નહોતું. જરાવારમાં પેલી બારીમાંથી કોઈ સ્ત્રીના માથામાંના તેલની સરસ સુગંધ આવી. બારી પાસે બેઠેલી ખડખડ સંભળાયો. પગનો મુદુરવ સંભળાયો અને સુધીલા તથા માસ્તર બંને છુટાં પડ્યાં. સુધીલાનું હૃદય કોઈ વેદનાથી ધણી ઉઠ્યું હતું કે કેમ તે, વાંચનાર ! મારા જાણવામાં આવ્યું નથી પણ મહાશયનું હૃદય અને આખું શરીર તો સળગી ઉઠ્યું હતું એવું અનુમાન તો હું કરી શકું છું.

સુખનમીમાંસામાં કોઈએ સ્થળે સ્થળે નિશાનીઓ કરેલી તેથી તે બાગો સુધીલાએ પ્રથમ વાંચ્યા અને એ મુઠ્ઠાએ પોતાની છાંદગીમાં કદી નહિ અનુભવેલા કંઈ કંઈ અનુભવો સ્પષ્ટસ્પષ્ટ આધારમાં અનુભવ્યા. દૃઢમનોબળની આ બાળાને એવા બાગો વાંચી કંઈ કદી શકે કે દેખાઈ આવે એવી વેદના થઈ હોય એમ તો ન જણાયું. પણ “અધમ સંગતિ વંધ્યા રહેતી નથી” એ કહેવતે તેના મન પર કંઈક જાડું અસર તો કરી. શું થાય છે તે તો તે કંઈ સમજી શકી નહિ પણ ગર્હ દાલની જે સુધીલા તેજ આજની સુધીલા હતી કે કેમ તે તો કંઈક સંશયાત્મક જણાયું.

આજે એટલે બીજે દિવસે સવારે માસ્તર સાહેબ સુધીલાને જણાવવા આવ્યા. અહીં રહેલું પુસ્તકશાળાનું કામ આટોપી લઈ પછી ધર્મસંપ્રદ અને તે નીતિસંપ્રદનું શિક્ષણ આગળ ચલાવવાનું હતું. ધાર્મિક કેળવણીરૂઢે બાળકો ઉપર કેવી રીતે સારી અસર નીપજવી શકાય છે, પોતાનાં ઉચ્ચ વર્તનવડે તેમજ તક મળતાં અપાતું નીતિનું શિક્ષણ કેવું ઉપયોગી નીવડે છે એ બધું માસ્તર મહાશય જણાવતા હતા. ૧૧ વર્ષ સુધી શિક્ષણ આપી પોતાની શિષ્યાઓને એમણે એવી તો નમુનેદાર બતાવી હતી કે સૌ અનેક છોક્રે એમની સ્તુતિ કરતા હતા. છતાં હમણાં હમણાં માસ્તર સાહેબની વૃત્તિમાં વિકાર જણાતો હતો. એકાંત પુરી ચીજ છે. સો વરસની ઘરડી ડોશીની સાથે પણ એકાંતમાં ન બેસવું એમ જે સાધુઓ પોદારી પોદારીને કહે છે તે ચોખ્ખું છે.

આજે માસ્તર મહાશય કંઈક વધારે આનંદમાં હતા. સુધીલાને સુખનમીમાંસામાંથી કંઈક પૂછવા ને સમજાવવા માંડ્યું. વાંચનાર ! એ બધી વાતો લંબાણથી અહીં લખવાનું મન નથી. સુખનના દાક્તરો જે ગેરફાયદા કહે છે તે પણ સુધીલાએ ક્યાંય વાંચેલા કે વંચાતા સાંભળેલા તે દલા. માસ્તર સાહેબે સુખનના સામાજીક જ્ઞાતગીત પરથી નહિ જણાય પણ અનુભવથી જણાશે એમ કહી સુધીલા પાસે સુખનની માગણી કરી અને અનુભવથી તેનો આનંદ લેવા જણાવ્યું. ધૃષ્ટતાની હદ આવી રહી. સુધીલાને તરતમાં તો કંઈ કંઈ લાલસાઓ ઉદ્ભવી પણ અને ચોડીવારમાં જ્યાં તેનું મુખ માસ્તર મહાશય પકડવા જાય છે ત્યાં તો તે બોલી ઉઠી કે માસ્તર સાહેબ, તમે અમને શું શીખવ્યું છે તે તો યાદ કરો. તમે અમને એકવાર નહિ પણ અનેક વાર કશું છે ને કર્નવ્યમાં મૂકી બતાવ્યું છે કે ગુરુ તે બાપને ઠેકાણે છે ને શિષ્યાઓ તે દીકરીને ઠેકાણે છે. હું તમારી પુત્રી છું.

સરેકારી, સહાયારી, જાનપદક, વયમાં પણ વરો, સુધીલ અને સ્નેહાળ માસ્તર આ મુખે માંમળી સરખાયો, મમળો આને સાનંદાશ્વર્યથી પણ જરા ધ્રુવતી છોક્રે બોલી ઉઠ્યો

કે; વાહ સુશીલા ! મને હવે પછી પણ જે શિષ્યાઓ મળે તે તારા જેવીજ સુશીલા મળજો. બુદ્ધ્યાને રસ્તે ચકાવનારીજ મળજો. સુશીલાએ ગુરુદેવને સાધાંગ દંડવત પ્રણામ કરી કહ્યું કે ગુરુદેવ એ બધો આપનોજ પ્રતાપ છે. આપે મને જે શિક્ષણ આપ્યું છે તેનુંજ આ પરિણામ છે. પિતાજી કરી શોય કરશે નહિ. બ્રહ્મા પણ એકવાર ભૂત ખાઈ ગયા હતા તો આપણે મનુષ્ય તે કોણ માત્ર અને આપણી ભૂલ તે તો માત્ર સુખનની, તે નજીનીજ ભૂલ. શોય નહિ કરશે. હવે આશો આપણે આપણું કામ શરૂ કરીએ. સુખનની ઇચ્છાથીજ આપણે આપણું કામ બગાડત. સુખનની ઇચ્છાથી હવે આપણે અટક્યાં છીએ. સુખન એ પ્રેમનું પ્રથમ દર્શન છે. હું નાની હતી ત્યારે તમે મને કાંઈ આજ્ઞા સુખન લીધાં છે ? એ વત્સલ ભાવનું આ સુખન હોત તો તમને-મને બીતિ ને અણવિશ્વાસ કેમ ઉત્પન્ન થાત ? એ વત્સલ ભાવ ફરીથી પ્રગટી નીકળે-તેનો ઉદ્દેશ થાય ત્યારે શરૂ ! ખુશીથી વગર પૂછ્યે ગાછ્યે આ બાલિકાને સુખન લઈ લેજો. ધાર્મિક ને નૈતિક આચાર કરતી વખતે હું તમારી દાસીજ છું.

માસ્તરે કહ્યું; ખરું જોન તું સદાયે મારી પુત્રી તરીકે રહે ને આનંદ કર. ખરે પ્રસંગે તે મને ઉગાર્યો છે. આ બાબત કંઈ ખીજાં પાપોનાં જેવી મોટી નથી. કેટલીક પ્રજામાં તો સુખન લેવામાં કશું વાંધા પડતું ગણાતું નથી છતાં પણ આ નજીવી બાબત વખત જતાં મનોબળને શિથિલ કરી નાંખત. માટે જે થયું તે સાઈ થયું. જેનું છેવટ સાઈ તેનું સૌ સાઈ. તે ખરા મિત્રનું કામ બળવ્યું છે. મેઘનાદનો મદ ઉતારનાર લક્ષ્મણ મને અત્યારે યાદ આવે છે. બ્રહ્મચર્યનું તેનું તેજ મને બળ આપે છે. કાળાં અગ્નિને જ્ઞાનપ્રકાશને આચ્છાદન કરવાનું મન થાય પણ જેમ તેને અમુક સંયોગો વીખરી નાંખે તેમ અત્યારે કૃષ્ણ વાદળને ત્હેં વીખી નાંખી પ્રકાશને વધારે સ્વચ્છ ને સુંદર બનાવ્યો છે. તે એક સારાં ને સાચા મિત્રનું કામ બળવ્યું છે. તારું નામ સુશીલ-ચતુરા છે-સુશિષ્યા છો. આજથી હું તને એક વધારે નામથી પણ બોલાવીશ. બ્રહ્મચર્યના પુનર્જન-લક્ષ્મણને જન્મ આપનારી માતા મને યાદ આવે છે. આજથી તને સન્મિત્રા કે સત્યમિત્રા ગણીશ.

ઘોડીવારમાં માસ્તર સાહેબ ગુંઠલુબર પડી પ્રભુની પ્રાર્થના કરવા લાગ્યા અને ડોકીઆં કરતાં સેતાનને દુરથીજ હાંધી કાઢનાર પ્રભુકૃપાનાં ચરોગાન શરૂશિષ્યા બંને ગાવા લાગ્યાં.

આ વાતને ઘણાં વર્ષ વીતી ગયાં. શરૂ શિષ્યાને જુદાં પડ્યે ઘણો વખત વહી ગયો. ત્યાર પછી એક ગામમાં એ અને અનાયાસે એકઠાં થઈ ગયાં. રાત્રિનો પ્રસંગ હતો. વરસાદં જોરમાં વરસતો હતો કેટલાક દિવસની એલી થઈ હતી. એક ઘોડેરવાર રસ્તો ભૂલી ગયો હતો. ત્રણ દિવસ થયાં પહોંચતો હતો તેથી હવે તદ્દન ઠીંગરાઈ ગયો હતો. તેને કશું ભાન રહ્યું નહોતું. ઘોડો નીમકહલાલ હતો, કોઈ શહેરથી એક માછલ દૂર આવેલા આશ્રમમાં એક નાની બંગલી પાસે આવી ઘોડો ઉભો રહ્યો. બંગલીમાંથી એક બાઈએ ઘોડાનો હણદણાટ સાંભળી બહાર જોયું તો કોઈ પરિચિત પુરુષ દેખાયો. બહાર આવી પણ એ પુરુષને કશું ભાન નહોતું કે ઘોડા ઉપરથી નીચે ઉતરે. પરપુરુષને સ્પર્શ કરાય કેમ ? અરે આને તો બાથમાં લઈનેજ નીચે ઉતારાય તોજ ઉતરે તેનું હતું. નિહાળી નિહાળીને જોયું તો પોતાનું ચરિત્ર ધડનાર પોતાનો પિતા માસ્તર મહાશય તેને જણાવ્યો. વિચારોને જવા દઈ ક્યોટો વાળો તેણે કરીને શીંગડું થઈ ગયેલા માસ્તર મહાશયને બાથમાં લઈ ઘોડા ઉપરથી ઉતારી ઘરમાં સ્વાગ્યા. કોલસા સળગાવ્યા, શેક શરૂ કર્યો. અનેક ઉપચારો કરી કેટલાક કસાકે તેને શુદ્ધિમાં આણ્યા. આજસ મરડી આંખ ઉઘાડી માસ્તરે જોયું તો તેને સ્થાનદેર

જણાવ્યો. શરીરે રાઈ ચોળતી એક અખજાને જોઈ તે બોલી ઉઠ્યો કે કોણ એન સુશીલા, તું ને હું. અહીં ક્યાંથી ?

સુશીલા બોલી: “ માસ્તર સાહેબ! આપનો ઘોડો આપને અહીં લાવ્યો છે. ઘોડા ઉપરથી આપને મેં ઉતાર્યો ને મારા ઘરમાં આણ્યા. ત્રણ દિવસોના વરસાદથી તમારા શરીર ઉપર થયેલી અસર નાખુદ કરવા ઉપાય લીધા. પરપુરણને સ્પર્શ ન કરવો એ આપે શીખવ્યા છતાં તમે પિતાને માટે મને ઠીક લાગ્યું તેમ મેં કર્યું છે. “ મનુષ્ય સમાજ એક જટિલ પ્રમ જાળ છે. ખરે વખતે ખરૂં કાર્ય કરવાનું કોઈને સૂઝતું નથી અને અયોગ્ય ઇચ્છા માટે સૌ ઝુરી મરે છે ”. સત્યમિત્રાએ તો ખરે વખતે ખરૂં કાર્ય કરી લીધું.

માસ્તરે પોતાની બધી હાલહવાલ સ્થિતિ જણવી પોતાને ઉગારનાર સત્યમિત્રાનો ઉપકાર માન્યો અને વહાલથી અનાયાસે ને કંઈ પણ તકવિતક વિના સુખન લીધું. ઘોડા દિવસ ત્યાં રહી જ્ઞાનગોષ્ઠી કરી વરસાદ બંધ પડ્યો ત્યારે પોતાના ખડીયામાંથી કેટલીક સોનામહોર કાઢી તે પોતાની પુત્રીરૂપ સુશીલાને પરાણે આપી ઘર તરફ વિદાય થયો.

ઘોડા દિવસ પછી સુશીલાનો પતિ પરગામથી ઘેર આવ્યો. દૂર રહેતી એક ઇર્ષ્યાભર સ્ત્રીએ માસ્તરને અને સુશીલાને એકઠા ઘરમાં કેટલાક દિવસ સાથે વસેલા જોઈ કેટલીક અણુદોષો ને અણુસાંભળેલી વાતો કહી તેના પતિના જ્ઞાન બંભેર્યાં. પતિ એકદરે ઠીક બણેલો અને સ્વભાવે ઠીક હતો એમ કહી શકાય પણ તે મૂળે હલકા વર્ણુનો અને સારા સંસ્કારનો નહોતો. તેણે સુશીલાનો ખુલાસો માગ્યો. સુશીલાએ અથથી ઇતિ સુધી વિસ્તારીને વાત કરી તોપણ તેના મનમાં કંઈક વહેમ તો રહી ગયો. આતુ કારણ સુશીલા ને તેનો પતિ કોણ હતો તે જાણવાથી જણાઈ આવશે.

પ્રભુલાલ શેઠને ત્યાં સુશીલા ઉછરી મોટી થઈ હતી અને પ્રભુલાલ પોતાના વતનમાં નહિ પણ મુંબઈમાં ધંધાધાપા અર્થે બહુ વસતા હોવાથી તેના ઘરની હકીકત તેના વતનમાં જોઈ જાણવામાં હતી. વિડોબાની જગ્યાએ જતાં પંઢરપુર આશ્રમમાંથી એક ઉતરતા વર્ણુની માળાપ વિનાની બાળકી તેના હાથમાં આવી હતી, તેને તેમણે ઉછેરી મોટી કરી હતી. તેને સારા સંસ્કારવાળા અને પોતાની જ્ઞાતિમાં દીપી ઉઠે એવી કરવા તેમણે સારામાં સારા માસ્તરની ગોઠવણ કરી હતી. ગૃહશિક્ષણ ને સંસ્કારી સદાચારી શિક્ષકને લીધે તેનામાં ઉતરતા વર્ણુનાં એક પણ લક્ષણ રહ્યાં નહોતાં. તેને સારે ઢેકાણે પરણાવવા પ્રભુલાલ શેઠનો નિચાર હતો પણ તે પહેલાં શેઠ ગુજરી ગયા. સુશીલા એ પાલક પુત્રી હતી એમ દાસી-એને લાગતાં અનાથાશ્રમના એક યુવાન સાથે તેને પરણાવવામાં આવી. આ યુવાન પોતે જણે સાહેબ કોઈનો પુત્ર હોય એવા ડોળમાં રહેતો. પ્રભુલાલ શેઠે જે સંસ્કાર સુશીલાને આપ્યા હતા તે સંસ્કાર સુશીલાના પતિને મળ્યા નહતા. સુશીલા જેમ ઉતરતી વર્ણુમાં જન્મી હતી તેમ તેનો પતિ પણ ઉતરતા વર્ણુમાં જન્મ્યો હતો. ને કંઈક મોટો થયા પછી માળાપ મરી ગયાથી અનાથાશ્રમમાં દાખલ થયો હતો તેથી પોતાના વર્ણુની રીતભાવને લક્ષણો યોગ્ય સંસ્કાર વિના કંઈ, કંઈ એનામાં રહી ગયા હતા. સુશીલાને આવો વર મળવો જોઈતો નહોતો પણ પૂર્વે કરેલાં કર્મો (પ્રારબ્ધ) તેને ત્યાં ધસડી ગયાં.

માસ્તર મહાશય સોનામહોરો આપી ગયેલા તેથી સુશીલાએ ઘરની જે સારી ગોઠવણ કરી હતી તે જોઈ રાજ થવાને બદલે સુશીલાનો પતિ જગ્યા કરતો હતો. તેમાં ગુરુજનો

એક પત્ર સુશીલાપર આવ્યો તે અવિશ્વાસથી તેના પતિએ ફાડ્યો પણ તે વાંચતાં તેનો વહેમ ટળી ગયો ને પછી પાછું સુશીલાને અને તેને ઠીક ચાલવા લાગ્યું.

વાંચનાર ! હવે આપણે આ વાતનો અંત લાવીએ. સેવાસદનમાં અંતે સુશીલાએ દાખલ થઈ ત્યાં દાખલ થયેલા ભારતર મહારાજના કાર્યમાં સંપૂર્ણ મદદ આપી. સુમિત્રની ગરજ સારી. લોકોનું કલ્યાણ કરી સેવાને સન્માર્ગ અનેક જીવોને હર્ષિતિમાંથી ઉદ્ધારી આ સદ્-ગુરુ અને આ સુશિખ્યાએ ધાર્મિક કેળવણી અને સુનીતિના સંસ્કારથી શું શું થઈ શકે છે તે જગતને બતાવી આપ્યું. સેવાધર્મ: પરમગદનો એ વાક્યને સેવાધર્મ: પરમ સુલભો કર્તવ્યથી જણાવી અંતે એ બંને સત્પાત્રો ખીજી દુનિયામાં કુચ કરી ગયાં. પ્રભુ ! આવાં સત્પાત્રો આ વિશ્વમાં વિશેષ ઉત્પન્ન કરો.

સંપત્તિની ઉત્પત્તિનાં મુખ્ય કારણો.

મહેતાજી—આજે આપણે સંપત્તિ ઉત્પન્ન કરનારાં કારણો વિશે વિચાર કરીએ. તેમાં મુખ્ય કારણો તથા ઉપકારણો એવા એ પ્રકાર છે. ઉદ્યોગ અને જમીન વગેરે પ્રકૃતિસિદ્ધ પદાર્થો એ એ મુખ્ય કારણો છે અને અનુભવ સહિત જ્ઞાન, લક્ષ્યપૂર્વક અવલોકન, પ્રકૃતિસિદ્ધ અનુકૂળતા, ઉદ્યલપાયલ કરવાનો રચનાવ, લોકોનું શાણપણ તથા સાચવટ, ઉદ્યોગની વહેંચણુ અને માલનું રક્ષણ એ આતંતે ઉપકારણો સમજવાં. એઓ વિશે એક પછી એક એમ ન બોલતાં, એઓ સંબંધી જે જે પ્રકરણો આવશે તેમાં હું બોલીશ વાર ગોપાળ ! તે આ બાબતસર કોઈ દિવસ વિચાર કીધો હતા કે ?

ગોપાળ—તે વિચાર શું કરવા કરવો જોઈએ. પદાર્થો માત્ર તો જમીનમાંજ પેદા થાય છે. ત્યારે સંપત્તિની નિપજનું કારણ જમીનજ દેખાએ છે; તેથી ખીજાં કારણોની કોઈ જરૂર નથી દેખાતી.

મહેતાજી—ભાઈ, તારા મત પ્રમાણે તો સારી પાકવાળી જમીન અને સારી હવાં હોય એટલેજ સંપત્તિ પેદા થાય છે, મહેનત કરવાની જરૂર નહીં; તથા પડસ ભરેલી યાળી મોહો આગળ મુઠી એટલે ખાધા વગરજ તે અન્ન પેટમાં જાય છે, એમ નિકળે છે, પણ તેમ નથી. ઉદ્યોગ કરવોજ જોઈએ—જે ઉદ્યોગ ન કીધો, અને જમીન સારી પાકવાળી હોય તો તે માંહેથી શું થવાનું છે ? પણ જે જમીન વહેવારે સારી હોય ને ઉદ્યોગ વધારે હોય તો તે ઠેકણે સેકડો ખેતરો અને બાગ બગીચા થવા માંડશે. અરે આણું શું કરવાને, આપણી પાસેની મહાબલેશ્વરની જમીન જોની ! કેવળ પરધરની છે, પણ તેમાંજે કેટલાક કાડી સરખા ઉદ્યોગી એવા ચિનાઓએ તેમાં યોગ દાહાડા થયાં બરાટ વાવવા માંડ્યા છે; જે માંહેથી તેઓ પોતાનું જીજ્ઞાસ ચલાવે છે, એટલુંજ નહીં, પણ તે માંહેના કેટલાએકોએ તો માંડે સારી પુંજ પણ કીધી છે. હવે આ તો ઘણું હલકો દાખલો છે ખરો; પણ એ ઉપરથી ઉદ્યોગ કીધો હોય તો, સંપત્તિ મેળવતી અસાધ્ય નથી એવું સિદ્ધ થાય છે. વળી નીતિનું પણ વચન છે, કે ડયોગિનં પુરુષસિદ્ધિમુપેતિ લક્ષ્મી દૈવેન દેયમિતિ કાપુરુષા વદંતિ ॥

ઉદ્યોગી પુરુષને સિંહના સરખો જાણવો; ને તેનેજ લક્ષ્મી મળે છે. જેઓ આગણુ છે તેઓ તો નસિએ કરીનેજ લક્ષ્મી મળે છે, એમ માની હાથ પગ પસારી બેસે છે.

ગોપાળ—તો પછી જમીનની કંઈ જરૂર નથી એમ કહેવાનો તમારો મતલબ છે કે શું?

મેહેતાજી—ત્યારે બાધ, હું એમ કહેતો નથી, પણ તારા બોલવા ઉપરથી સંપત્તિ ઉત્પન્ન કરનાર મુખ્ય કારણ તે જમીન એવું ને નિકળે છે તે તોડવાને હું આટલું બધું બોલ્યો.

ગોપાળ—ત્યારે શું એકલા ઉદ્યોગથી પણ સંપત્તિ ઉત્પન્ન થાય છે કે ?

મેહેતાજી—હું એમ કહેતો નથી, પણ સંપત્તિને ઉત્પન્ન કરનારાં કારણો માહેનાંજ ઉદ્યોગ તથા જમીન એ બે છે એમ કહું છું.

ગોપાળ—વાર ત્યારે, જાણે કે એક માણસ ઉદ્યોગી છે અને તેના મનમાં પોતાની મેહેનતનું સાર્થક કરવું એમ આવ્યું, અને પોતાને જોઈએ તેટલી જમીન પણ મળી છે; પરંતુ તેની પાસે હથિઆર નથી ત્યારે તેની મેહેનતનું ફળ શું? સાધન વગર તેની મેહેનત તથા જમીન હોઇને ફલ કંઈ થવાનું નહિ.

મેહેતાજી—જમીન અને ઉદ્યોગ એ બે સંપત્તિને ઉત્પન્ન કરનારાં કારણો. એટલેથીજ કામ થાય છે એમ નથી, તો ખીજું પણ એક કારણ છે. જે વડે મેહેનત કરવી એવા જે હથિઆરથી પદાર્થ તેમનો જમાવ કરવો એ પણ સંપત્તિને ઉત્પન્ન કરનાર કારણ છે. તે પદાર્થ ક્યાં કહીશ, તો સાંભળ, કબુખી ગણસર બેસતાંજ ખેતર તૈયાર કરવા માંડે છે; ત્યારે તૈયાર કર્યાની આગમજ કેટલાંક હથિઆર જોઈએ છે વાર? એક તો હળ, ખજાં, કોદાળી, પાવડા વગેરે હથિઆરો તો પેહેલ પેહેલાં જોઈએ; અને અને તે પણ એકલાં હોઇને ફળ શું? તેની પાસે ચાર મહિનાનું બાધું જોઈએ; એ પ્રકારે તેની પાસે જ્યારે સઘળી સામગ્રી હોય ત્યારે તેનાથી આગળ ખેતી થાય. વળી એ સામગ્રી પણ ઉદ્યોગથીજ મળી આવે છે; ત્યારે એ ઉપરથી જોતાં સંપત્તિ ઉત્પન્ન કરનારાં કારણો બે છે, એવું મુશ્કર થાય છે. તેમાં એક તો ઉદ્યોગ અને ખીજી સૃષ્ટિ માહેલા પદાર્થ ને તેમાં મુખ્યત્વે કરીને જમીન, પાણી, વાયુ વગેરે.

ગોપાળ—ત્યારે સંપત્તિ ઉત્પન્ન કરનારાં કારણોમાં એકલી જમીન આવતી નથી, પણ સૃષ્ટિ માહેના ખીજી પદાર્થ પણ આવતા દેખું.

મેહેતાજી—હા, વનસ્પતિ, ધાતુ વગેરે ને સૃષ્ટિ માહેના પદાર્થો તેમાંજ જમીન એ પણ એક મુખ્ય પદાર્થ છે. જેવી જમીન સંપત્તિની પેદાશને જરૂરની છે, તેવાજ પાણી વગેરે પદાર્થો પણ જરૂરનાં છે. કોઇ કોઇ દેશ વ્યવહાર વ્યવસ્થા જાણનાં, સંપત્તિને ઉત્પન્ન કરનારાં કારણો ત્રણ છે એમ કહે છે. તે એવાં કે એક ઉદ્યોગ, ખીજું આગળ કહેલી સાધન-બૂત સંચિત સામગ્રી અને ત્રીજી પ્રકૃતિ એટલે ધર્મથી સત્તા.

ગોપાળ—મહારાજ! સંપત્તિ ને ઉત્પન્ન કરવાની તે તો શિશ્વાદિ વ્યાપારથી ઉત્પન્ન થાય છે, ત્યારે તેમાં પ્રકૃતિનો શો સંબંધ ?

મેહેતાજી—શિશ્વાદિને પણ પ્રકૃતિ જોડે સંબંધ છે. સુથાર જ્યારે એક પેટી ધડવા માંડે છે ત્યારે તે પેટીના અનેક ભાગ પ્રકૃતિના સંબંધવડેજ એક ખીજીને વળગી રહ્યાંજ ન તે પેટી બને છે. એ કેમ વળગી રહે છે એમ મરુપુછીશ તો, પદાર્થોનાં કણોએ એક ખીજી સાથે વળગી રહેવું એ પ્રકૃતિનોજ ધર્મ છે; ને તે ધર્મને રોહકર્પકત્વ કહે છે. એ ને લાકડાં

વગેરેમાં નહીં હોત તો શિશ્યવ્યાપાર ક્યાંથી થાત ? એ વાસ્તે સંપત્તિ ઉત્પન્ન કરવાને સ્નેહાકર્ષકત્વ, પ્રકાશ, ગર્ભા, એઓની યદ્દ તો જરૂર જોઈએ; અને એજ જો પ્રતિકુળ થયાં તો પછી આપણું કાંઈજ ચાલવાનું નથી.

ગોપાળ—વાર ત્યારે ઉદોગ અને ખીજું જે પદાર્થોવડે ઉદોગ કરવો તે પદાર્થ, એવાં સંપત્તિને ઉત્પન્ન કરનારાં એ મુખ્ય કારણો છે એમ કહ્યું તો ચાલશે કે નહિ ?

મેહેતાજી—હા, ચાલશે. ભાઈ તને સંપત્તિ ઉત્પન્ન કરનારાં કારણો તો સમજાયાં. હવે આપણે તેઓનાં સ્વરૂપનો વિચાર કરીએ. તેમાં પેહેલ વેહેલો આપણે ઉદોગ લખીએ. વાર ગોપાળ ઉદોગ કેટલી તરેહના હોય છે ?

ગોપાળ—ઉદોગ એ તરેહના, એક મનવડે ઉદોગ કરીએ તે અને ખીજો શરીરવડે કરીએ તે.

મેહેતાજી—તેં ઘણો સારો જવાબ આપ્યો, કોઈ એક વાત તો એકલી મનની મેહેનતવડેજ થઈ એમ નથી. તેમજ તે એકલી શરીરની મેહેનતવડે થઈ એમ પણ નથી; પણ સઘળાં કામોમાં એ બંને પ્રકારની મેહેનત થોડી કે ઘણી હોય છે. મજુરો જોજો બોલો ઉપાડે છે, તેમને પણ તે બોલો કેમ ઉડાવો, તથા તે ક્યાં લઈ જવો એ વિશે થોડોક પણ મનનો ઉદોગ કરવો પડે છે, તેમજ કોઈ મોટા કાળીદાસના જેવો બહુલો હોય છે, તેને પણ પોતાના વિચારવડે બનાવેલા અંધને લખવાની અથવા લખાવવાની શરીરની મેહેનત કરવી જોઈએ. અભ્યાસ કરતી વખતે પણ ઘણી તરેહના શરીરવડે ઉદોગ કરવા પડે છે. વાંસ્તે સંપત્તિને ઉત્પન્ન કરવાને બંને જાતની મેહેનતની જરૂર છે. જેમ આપણે કાતરનાં બે પાનાં જુદાં કીધાં તો એક પાનેથી કંઈજ થવાનું નહિ; તેમજ મન અને શરીરના ઉદોગ વિશે સમજવું.

ગોપાળ—મહારાજ, ઉદોગને પ્રકૃતિની કંઈ તમે કહી તેવી જરૂર નથી, એને માટે માફ બોલવુંજ મને ખરું લાગે છે.

મેહેતાજી—એ વાતનો આગળ વિચાર થશે. હાલ તો એટલુંજ કહું છું કે આ સૃષ્ટિ મહિના વાયુ, પાણી, તેજ, ગરમી વગેરે પ્રકૃતિસિદ્ધ પદાર્થોની જુદી જુદી શક્તિઓજ માન્યસતી બનાવટને અનુકૂળ થઈને તેને સફળ કરે છે. સૃષ્ટિ મહિના પદાર્થ માત્રના જે સાંસિદ્ધિક ધર્મ અને તેમની જુદી જુદી શક્તિઓ મળીને એકલી પ્રકૃતિજ મચેલી છે, એમ સમજવું. હવે જમીન તો જેટલી જોઈએ તેટલી નથી, પણ વાયુ, પાણી, તેજ અને ગરમી એઓ તો જેટલાં જોઈએ તેટલાં ઘણી ખરી જગ્યાઓમાં મળી આવે છે. એ વાસ્તે જે નિયમોના અનુરોધે કરીને જમીનનો વહેવાર ચાલે છે, તેજ અનુરોધવડે આમનો વહેવાર ચાલે છે એમ નથી, પણ જે ઠંડાણે પાણીના પ્રવાહના ચોગે કરીને ઘંટીથી લોટ દળાય છે, ત્યાં પાણી કીંમતમાં ચડે છે, અને તેજ પ્રમાણે ઇંગ્લાંડ દેશમાં મજ્જનનધટિકા કરીને એક પાણીમાં ઉતરવાને ઘંટ કર્યો હોય છે, તેમાં બેસીને પાણીને તળાએ ગયા પછી તેમાં બેઠેલા લોકોને પોતાના જીવ બચાવવાને હવા જોઈએ છે ત્યારે, તે, ઘણો ખર્ચ કરીને બનાવેલું એવું એક યંત્ર તે મહિયી હેડે ઉતારી દેવું પડે છે, તે ઠંડાણે હવાની કીંમત ચડે છે.

ગોપાળ—એ તો ઠીક, પણ આગળ 'કહેલાં કારણોથીજ' ત્યારે સંપત્તિ ઉત્પન્ન થાય છે, ત્યારે તે સઘળે ઠંડાણે સરખી કેમ થતી નથી ? ગુજરાત પ્રાંતમાં તથા નર્મદા નદીને

કિનારે રાતો છે તે માંહેના જે ગોંડ તથા બીજા લોક છે તેઓ મહેનત કરે છે; અને સુરત શહેરની આજુબાજુના લોકો પણ ખેતી કરે છે, ત્યારે તેમની અને આમની હાલતમાં આટલો બધો તફાવત કેમ વાઈ ? કે તે કુંગરના રહેનાર લોકોને તો રાત દાહાડો મહેનત કરતાં પણ પેટપુર અને અને પહેરવા જેટલાં લુંગડાં પણ મળતાં નથી અને એઓને તો વાઃ વાઃ સુખ મળે છે; ત્યારે એવું કારણ શું ? આ આપણા દેશમાં લોકો મહેનત કરે છે; અને ઇંગ્લાંડ દેશ (એટલે જ્યાંહાથી આપણા દેશમાં રાજ્ય ચલાવનારા આવે છે, એ) માં પણ લોકો વેપાર કરે છે; ત્યાંજ આટલો બધો વેપાર, કલાકૌશલ્ય અને વિદ્યા કેમ ? અને આપણા દેશમાં શા વાસ્તે નથી ?

એહેતાજ—તેં ઘણો સારો સવાલ કર્યો. એણે કરીને તો તેં, અનુભવ સહિત જ્ઞાન વગેરે જે સંપત્તિને ઉત્પન્ન કરનારાં કારણો તે કહેવાને મને યાદ દેવડાવ્યું. અરે ભાઈ, સંપત્તિ ઉત્પન્ન કરવાનાં જે સાધનો છે, તેઓને સારો ઉપયોગ થયો નહિ, એટલે તે સધળાં નિષ્ફળ થાય છે. જે કે આપણે બે કસખી લાકડાં ચીરનારા અને બે અનાડી ગડીઓને સારાં હથી-આર આપી તે લાકડાં ચીરવા બેસાડ્યા, તો પેલા કસખીઓ તે કામ સહેજ કરી નાખશે, પણ તે તેવું પેલા અનાડીઓને હાથે થવાનું નહિ; કાં ધણું તો તેઓને હાથે હથિયારોનો નાશ થઈને તેમની જાતને તેઓ દુઃખ કરી લેશે. એ ઉપરથી ત્યારે પેલા ગોંડ લોકો તથા તેમની આજુબાજુના ખેડુતોની રિયતિમાં તફાવત કેમ છે તે સમજવું. એવું અતર પડવાને ખીજાં પણ ઘણાં કારણો છે, પણ તે કલાતી અગાઉ હું તને ખીજા એક વાત કહું છું, તે એવી કે—

અસલના વખતથી આપણા હિંદુસ્થાન દેશમાં તરેહ તરેહનાં લુગડાં બનાતાં તથા તે ખીજા દેશોમાં જતાં, અને સુમારે સન ૧૫૦૦ ઇસવીથી યુરોપિયન લોકો અહિંઆ આવ્યાં માંડ્યા ત્યારથી કેટલાંક વર્ષ લગણુ જ્યાં સુધી એકલા પોર્ટુગીઝ (એટલે ફિરંગી) લોકોજ અહિંઆ આવતા ત્યાંસુધી હિંદુસ્થાનનો વેપાર એકસરખો ચાલતો. પણ આગળ જતાં જ્યારે ઇંગ્લિશ (એટલે ઇંગ્રેજ) અહિંઆ આવ્યા, ત્યારે તેઓએ હળવે હળવે અહિંઆના કાપડના વેપારને તોડવા જેવો ઉદ્યોગ માંડ્યો. તે એવી રીતે કે અહિંઆથી ૩ લાખ જવા લાગ્યા, તથા ત્યાં એક મોટી બુદ્ધિવાળો અને નવી યુક્તિઓ શોધી કાઢનારો એવો એક વાટસ નામે વિખ્યાત શાણસ થયો, તેણે ઘણી જાતના વેપારને કામ લાગે એવો જે વજાળયત્ર તેમાં ઘણી સારી ગોઠવણી કરીને તેને પૂર્ણતામાં આણ્યો; અને તેમજ આર્ક રેટ વગેરે સાહેબોએ ૩ પીંછને તેના દોરા વણવાની મોટી કુશલ યુક્તિ કાઢીને શિલ્પકળાનો એટલો તો ઉત્કર્ષ કીધો કે, આજ તે લોકો તો આ દેશ માંહેથી ૩ લાખ જઈને, તેનાં ત્યાં લુગડાં બનાવી, તેમને પાછાં અહિંઆ લાવીને વેચે છે; એવું છતાં પણ અહિંઆનાં બનેલાં કપડાં કરતાં તે સોંધાં પડે છે. વાસ્તે તેઓમાં આટલી બધી શક્તિ આવવાને મૂળભૂત કારણ બે કે ઉદ્યોગ છે, તોએ તેની સાથે ખીજાં ખીજાં સાધનભૂત કારણો પણ છે. ને તે દરેકનો આપણે વિચાર કરવો યોગ્ય છે.

એ તને સંપત્તિ ઉત્પન્ન કરનારાં કારણો સુખ્યત્વે કરીને કલા ખરાં, પણ તેઓ થકી આપણને વર્તુ વર્તુ રૂબ મળવા માટે ખીજાં તેઓને લગતાં ઉપકારણો છે, તે આપણે અનુકૂળ કરી લેવાં જોઈએ. આ સધળાં સંપત્તિ ઉત્પન્ન કરનારાં કારણો જેમ જેમ આપણને સમજતાં જાય છે, તેમ તેમ આપણી સંપત્તિ ઉત્પન્ન કરવાની શક્તિ વધે છે.

ગોપાળ—મહારાજ, જેવાં તમે સંપત્તિ ઉત્પન્ન કરનારાં કારણો કહ્યાં; તેવાંજ તમે ઉપ-કારણો પણ કહેશોજ, પણ તે સાંમળી લીલાની આગમજ મને એક શંકા ઉપજી છે તે હું કહું છું—કે તમે તો સંપત્તિને ઉત્પન્ન કરનારાં કારણો ધણી તરેહનાં કહો છો, પણ મને તો લાગે છે કે, ઉદ્યોગ એજ સંપત્તિને ઉત્પન્ન કરનારું કારણ છે, કેમકે સોનું રૂપુંજ લઈએ તો પણ તેને ખાણ મહિયી ખોદી કહાડીએ ત્યારે તે હાથ લાગે છે; ને એવું છતાં એ સોનું રૂપું મળીનેજ સંપત્તિ નથી, તેમાં કંઈ બીજું પણ જોઈએ છે. વાડ, ઘર લઈએ તો તેને પણ ખાવાનીએ ત્યારે થાય છે. અનાજ વગેરે પણ ખેતી ખાતર કરીએ ત્યારે પેદા થાય છે; અને કસબી કારીગર લોક જેઓ તરેહ તરેહની જાણસે જાનાવે છે, તેઓને પણ કદ કરવું પડે છે. એ ઉપરથી આવું સિદ્ધ થાય છે કે, કદ કરવું એજ સંપત્તિ મેળવવાનો ઉપાય, ને કદથીજ સધળા સંપત્તિ પેદા થાય છે.

મેહેતાજી—સંપત્તિ ઉત્પન્ન થવાને કદ કરવું જોઈએ એ વાત હું કમુલ કહું છું. પણ દક્ત કદવડેજ સંપત્તિ પેદા થાય છે એવું નથી; કારણકે તું જો, કે જંગલી લોકોને કેટલાં કદ છે ? તેવાં કદ સારી ખેતી કરનારને પડતાં નથી. એવું છતાં એ જંગલી લોકો સંપત્તિ હોતી નથી, અને ખેડૂત પાસે અનાજ વગેરેની સંપત્તિ હોય છે. જંગલી માણસને જે પેટને સારું જોઈએ તે મેળવવાને પણ ક્યાં ક્યાં ભટકવું પડે છે; તે રૂંધે પછી કેવળ જીવસટાતું હોય છે. ધણાંજ સાદાં ઘર, ગિલકુલ જાડાં પાતળાં આયુદ્ધ અથવા હથિયારો, અને તેવામાં વળી કંઈ બીજું કારણ આવી પડ્યું એટલે અડચણ પડે છે. એવાં એવાં જંગલી લોકોને કદ પડે છે. તું કહીશ કે સારાં સુધરેલાં માણસોને પણ કદ કરવું પડે છે; ત્યારે એમ સમજવું કે કદ તો સધળાં માણસોની પછવાડે લાગેલુંજ છે; માટે કદ કરીને નિર્વાહ કરવો એ તો આપણે લખાવીજ લાગ્યા છીએ. એવું છતાં જંગલી માણસ જે કદ કરે છે તેને દક્ત પેટ નેટલું મળે છે; પણ સારૂં સુધરેલું માણસ જે કદ કરે છે તેને સંપત્તિ મળે છે.

ગોપાળ—જંગલીની કળાકૃત્યજ્ઞતા અને ગંભીર જે કહીએ તે શિકાર, ઝુપડી ખાંધવી, હથિયાર જનાવવાં, અથવા કંઈ સહેજ ઘર ખટલાની ખટખટ કરવી, એ તો તેનાથી ઠીક બનતું નથી; ત્યારે જંગલીને સંપત્તિ તે ક્યાંથી મળે ? વળી જંગલી લોકો એટલા તો આજસુ અને અડાણી હોય છે કે, આપણે કોઈનું આજસપણું અથવા મૂર્ખપણું એ વિશે જોલવું હોય તો આપણે તે જંગલી છે એમ કહીએ છીએ; ત્યારે ચપળાઈથી અને હોંસથી મંડીને કરવાનો જે ઉદ્યોગ, અને જે સુધરેલા માણસથી થાય છે તે, તે જંગલી લોકથી ક્યાંથી થવાનો ?

મેહેતાજી—ત્યારે ભાઈ રે, અનુભવ સહિત શાંત અને લક્ષ્યપૂર્વક અવલોકન હોય તોજ સારી રીતે ઉદ્યોગ થઈ શકે. પછી જેવો ઉદ્યોગ કરવો હોય તેવો ક્યો તો તે માંહેથી સંપત્તિ પેદા થાય છે. માટે એવો ઉદ્યોગ જંગલી લોકોમાં વધારવો, તેઓનું આજસ ઉડાડીને તેમને જાગૃત કરીને તેમને ધીરજ આપવી, અને એક સરખી મહેનત કરવાની તેમને દેવ પડે એવી આશા આપવી; કેમકે માણસનો સ્વભાવ એવો છે કે તેને આજસ સારું લાગે, ને ઉદ્યોગ કદો એટલે તો છાતીતોડ કામ કરવું જોઈએ, ને એવી છાતીતોડ મહેનત તો જ્યારે તેનીજ લત લાગે છે ત્યારે થાય છે. સુધરેલા લોકો ધણા ઉદ્યોગી હોય છે, પણ તે ઉદ્યોગ કરવાની દેવ તેમને સારી પેઠે ઘિખ્યાથી પડે છે, કદ પોતાની મેજાજ પડતી નથી. તેઓને પેટપુર અન્ન અને અંગ દંધાવ તેટલાં લુગડાં, એટલાની ઇચ્છા નથી હોતી, પણ અનેક

પ્રકારનાં સુખ અને ઉપભોગ જે નજરે પડે છે તેમની પણ તેઓને ઇચ્છા થાય છે; ત્યારે તે ઇચ્છાની લત લાગ્યાથીજ તેઓ ધણી મહેનત કરવા લાગે છે. તેઓ કષ્ટ કરે છે, તથા મહેનતવડે પૈસા મેળવે છે ને પછી જેમ જેમ સુખનો અને ભોગનો તેમને સ્વાદ લાગતો જાય છે, તેમ તેમ તેઓ હેંસે કરીને વધારે વધારે મહેનત કરતા જાય છે. એવું જંગલી લોકોથી બનતું નથી. તેને કશાની ગરજ પડી, ને તે તેને તે વખત મળવા જેવું ન હોય તો તે વિશે તે મહેનત કરતો નથી. તેને સાઈ શિખવવાનું નહિ, અને અગ્નિ ધણું તેથી તેની ઇચ્છા ઓછી હોય છે; ઇચ્છા ઉત્પન્ન થવા જેવાં સુખ તેના જોવામાં આવતાંજ નથી. સારી મજાની મોજો તેની નજરે પડતી નથી. એટલે તેનું મન તે તરફ ક્યાંથી દોડે ? જે તેને ધણું જરૂરનું હોય છે તેની લતથીજ તે જાગૃત થઈને કામ કરવા લાગે છે; અને જૂખની પીડા મટી એટલે આગળ કેમ થશે એની ચિંતા ન કરતાં તે સુખે સુખે છે.

જોષાળ—ત્યારે મહેતાણ, એક તો જંગલી, જંગલી લોકોની ઇચ્છા ઓછી ને તે વળી જીવને હાથવરાળ થવા વગર તૃપ્ત થાય છે, ને એવું સુધરેલા દેશના મહેનતુ લોકોને થતું નથી, કારણકે તેઓની ઇચ્છા ઘણી હોય, ને આવક થોડી એટલે સુખ પણ કાનમાં માટે સદરહુ મુજબ જે જંગલી લોકોની હાલત હોય તો તેમને સુખી માનવા.

મહેતાણ—બિલકુલ અગ્નિ કરીને જડબુદ્ધિ તથા ઢોરના જેવી હાલત થઈને ઇચ્છા નહિ એવું થવું તે કષ્ટ તૃપ્તિ નહિ, ને તેને સુખ પણ કહેવું નહિ. ધણી જુદા જુદા દેશ કરી આવ્યાનું વર્તમાન, કોઈ એક કવિએ કાવ્ય રૂપે ઇચ્છામાં રચ્યું છે. તેમાં એક સાઈ રસાળ વચન છે, જેનું તાત્પર્ય ખરું જેવું લાગે છે. તે એવું છે કે કોઈએક વસ્તુની ગરજ પડી છે તે મન તે તરફ દોડે છે તેણે કરીને ઇચ્છા પેદા થાય છે, ને પછી તે વસ્તુ મળી એટલે જાણે આનંદનો ઝરોળ મળ્યોતો, એવું મનને થાય છે. વળી બુદ્ધિને જડપણું આવીને ઇચ્છા નહિ જેવી થાય છે તેને તું સુખ માનતો હોય તો તેવું સુખ પણ જંગલી માણસને હમેશાં રહે છે એવું નથી. જંગલી દેશોમાં જઈ આવેલાઓનાં વર્તમાનો વાંચી જોયાં હોય તો એવું નજરે આવે છે કે સુધરેલા દેશના ગામગામતરના મહેનતુ લોકો જે સંપત્તિ તથા સુખ ભોગવે છે તેવાં સંપત્તિ તથા સુખ પણ, જંગલી લોકોને નથી હોતાં. હવે બીજાં ઉપકારણો કશાની આગમજ માલતું રક્ષણ કરીને જે છેલ્લું ઉપકારણ છે તે તરફ તાર્કિક ધ્યાન લાગવા માટે હું તનેજ એક સવાલ પુછું છું. વાર, ભાઈ, કોઈ સારો સુધરેલો માણસ જંગલી લોકોના ગામમાં જઈને, સારી સમાસ થાય એવી ઝૂંપડી કેમ બાંધવી, તથા ચોમાસાના ચાર મહિના સારા ખોરાકની તજવીજ કેમ કરી સુકવી, તથા તીરકામડાં સારાં કેમ બનાવવાં, એવી એવી કામ-જોગી હીકમતો તેમને એક એકને શિખવવા લાગ્યો તો ત્યાં શું થશે વાર ?

જોષાળ—ત્યાં એવું થશે કે પૈસો સુધરેલો માણસ કામ કરવાની જે સારી હીકમતો શિખવશે તેથી કેટલાએકને સુખ થવા માંડશે, ને ગામ મહેનાં બીજાં માણસો તે જોઈને પોતે પણ તે હીકમતો પ્રમાણે કામ કરવા લાગશે, તેથી હેંસે કરીને ઉદ્યોગ કરશે એવું જ્યાં ત્યાં થવાનું.

મહેતાણ—પણ તે જંગલી લોકો માંહેથી એકે ઉદ્યોગ કરીને જે મેળવ્યું હોય તે કોઈ આજસુ માણસ સરજોરીથી અથવા દગો કરીને લઈ જાય, અથવા કષ્ટ કરીને ઝૂંપડી બાંધી હોય તેમાં પોતે ભરાઈને તે ઝૂંપડીના બાંધનારને લાંકી મુકે, અથવા ચોમાસાના દિવસને સાઈ જે અનાજ ભરી મુક્યું હોય તેજ લુંટી લઈ જાય, અથવા સારાં અણીદાર બનાવેલાં તીરો

હોય તેજ લઈને તેની છાતીમાં મારે, એમ થવાનું નહીં કે ? ને એવું ને થવા લાગ્યું તે તે મુધરાવટ નાશનું કારણ થશે. પછી તે મુધરાવટ કોણ કરવાનું ? ને કંઈ મેળવવું તે મુખ ન. દેતાં ઉલટું દુઃખમાં નાંખવા લાગે; અને ને આપણી પાસે રહેશે એ પણ મુકરર નહીં એવું બ્યારે લાગવા માંડ્યું, ત્યારે તે મેળવવાનો ઉદ્યોગ પણ કોણ કરશે ?

ગોપાળ—પણ ને માલનો બચાવ થાય એવો કાયદો ઠરાવ્યો તો તેનો અનર્થ થવાનો નહીં.

મેહેતાજી—ખરું, પણ ફલાણા માલ ઉપર ફલાણાની સત્તા, એવું પહેલેથી સિદ્ધ થવું જોઈએ, પછી તે સત્તાનું રક્ષણ થાય. દૈવે સર્વ વસ્તુઓ પેદા કીધી, ત્યારે તે વસ્તુઓ ઉપર સધળાં માણસોની સત્તા સરખીજ હોવા છતે, આ માલ તો ફલાણાનો ને આ માલ ફલાણાને. એવું ને ક્યું તેનું નામ કાયદો. આ માફ, તાફ નથી, એ રીતે માલ ઉપર સત્તા કરવાની આલ લોકોમાં પહેલી અવસ્થા માંડેથીજ પડી ગઈ છે, તે ઉપરથી કોઈને એવું લાગશે કે માલ ઉપર સત્તા કરવી એ મૂળથીજ સિદ્ધ છે, તથા તે કંઈ ઠરાવ કીધાથી નહીં થયું હોય. પણ એમ નથી. કાયદાથી ઠરાવ થતાં મુખી ફલાણી વસ્તુ તો મારી છે, એમ કહેવાનો કોઈનો અધિકાર નથી.

ગોપાળ—જેણે મેહેનત કરીને શિકાર માર્યો, અથવા ઝૂંપડી બાંધી, અથવા હથિયારો બનાવ્યાં, તેને પણ તે વસ્તુઓ મારી એમ કહેવાનો અધિકાર નથી કે ? તે વસ્તુઓ કોઈ સરજેરીથી છિનવી લઈ ગયો, તો તે છિનવી લઈ જનારાની સત્તા તે ઉપર થનાર નહીં.

મેહેતાજી—ને માણસે એકાદિ વસ્તુ પોતાની મેહેનતવટે ઉત્પન્ન કીધી તો તે વસ્તુ ઉપર તેની ખરી સત્તા છે એવું નીતિથી સિદ્ધ થાય છે. પણ હરકોઈ વસ્તુને સૃષ્ટિમાંની વસ્તુઓથી જુદી પાડીને આ તો મારી, એવું કહીને તે પોતાને કામે લગાડવાની સત્તા કરવી તે તે કાયદા ઉપરથીજ ઠરે છે.

એ વિશે એક દાખલો—કે એક જમીન હોય તો, તેમાંની આ આટલી જમીન તો મોરારજીની, આ બીજી હરજીની, અને ત્રીજી રતનજીની. આ જમીનો પોતપોતાની પાસે રાખવા વિશે તથા તેમની ઉપજ લેવા વિશે તેઓનીજ સત્તા છે. એઓએ તે પોતાની પાસે રાખવી, વેચવી અથવા અદલખદલ કરવી, જીવતાં કોઈને આપવી અથવા પોતે મુલા ઉપરાંત તે ફલાણા ફલાણાને જવી એવું વસીયતનામામાં લખ્યું, એવી એવી ને વ્યવસ્થા થવાની તે તે કાયદા ઉપરથીજ થાય છે. એ કાયદો લોકો માને એ સાંરે તેના તોડનારને સજા પણ ઠરાવી હોય છે. હરકોઈ પ્રકારના માલની વ્યવસ્થા અથવા તેનું રક્ષણ એઓ વિશે એવા કાયદા થયા એટલે ફલાણા માલ ઉપર ફલાણાની સત્તા થઈ એમ કહેવાય છે.

ગોપાળ—આ તમારા બોલવાથી મને આશ્ચર્ય લાગે છે; કારણકે માલ પ્રથમથીજ સિદ્ધ છે, કાયદાથી સિદ્ધ થયો નથી, તથા તે દુનિયાની શરૂઆત થકીજ ઉત્પન્ન થયો છે. એવું માફ મત છે, ને વળી કોઈક ઠેકાણે મારા વાંચવામાં પણ આવ્યું છે કે અગાઉના મૂળ પુરૂષનાં કુટુંબો ધણાં થયાં, ત્યારે તે જુદાં થયાં, ને તેઓ બીજા ઠેકાણે વસવા ગયાં, ત્યાં તેઓ પોતાના કલપ* ચરાવા લાગ્યાં, તથા જમીન હાથ કરી એકાં, ને તેમને કોઈએ કંઈ હરકત કરી નહી. તથા તે જમીન ઉપર તેઓની સત્તા નથી એવી તેઓ ઉપર કોઈએ ફરિયાદ પણ

કરી નહીં; પછી તેઓ મુવા બાદ તેમનાં છોકરાં પણ તે જમીન પોતાના બાપની છે એવું સમજી, ત્યાંજ વસીને તે ખેડવા લાગ્યાં.

જે આપણે એકાદ ઉગ્ગડ એટમાં પોતાની તરફથી લોકો મોકલીને વસ્તીએ કરાવીએ તો જે જે માણસને જેટલી જમીનની ગરજ હોય, તેટલી જમીન લઈને તે તે ખેડે; અને પોતપોતાની મિલકતના રક્ષણ સારૂ તો સહુને સરખીજ આશા હોય એટલે એ પ્રમાણે એક-મેકનો ઠરાવ થઈને આ માલ ફલાણુઓ એવું આપોઆપ સિદ્ધ થશે. કાયદાની ગરજ પડવાની નહીં.

મેહેતાજી—એવો જે ઠરાવ તેનેજ કાયદો સમજવો. પણ આ ધણેજ અધુરો કાયદો તો ખરો, અને એ જેવું જેનું બળ તેવો તેનો માલ એવું જે વખતમાં હશે. તે વખતમાંજ ચાલુ થયો હશે. તે એવી રીતે કે. જે કોઈએક માણસ ખીજાનું ઠોર અથવા તેનાં ફળ લઈ જવા લાગ્યો તો તે ખીજને તેને અટકાવ કરે; તે જોરવાળો અને સારો હરિયારબંધ હોય તો તે લઈ જનારને તે હાર કરી નાખે અથવા તેને કઢાડી મુકે, અને જોરાવર ન હોય તો પોતે લુટાઈને બેસી રહે. અથવા તેમ નહીં તો પોતાના પાડોશીઓને પોતાની મદદ બોલાવીને તે માલ લઈ જનાર થકી આપણુ સઘળાને ભય છે એમ તેમને દેખાડીને તેનું વેર વાળવાને તેમને બેળા કરે.

કોઈએ કોઈના ઉપર ઉઠાવ કીધો સતે તેનો બચાવ કરવો, અને પેલા અપરાધીને સજા કરવી એ વિશેના સારા કાયદા ઠરે ત્યારેજ જુલમ બંધ થાય, અને આ માફ ખેતર, આ માફ ઘર, આ ખી હું જમીનમાં નાખું છું, એથી માફ અને મારા કુટુંબનું ભાણું પુષ્કળ થશે, અથવા આ ઝાડ હું વાવું છું એનાં ફળ મનેજ મળ્યાં કરશે, ને તે એકઠાં કરીને લઈ જવાની મનેજ સત્તા છે, એવું તે માણસથી ત્યારેજ બોલાય.

ગોપાળ—એવા કાયદાથી જે સારૂ થવાનું તે હવે મારા ધ્યાનમાં સારી પેઠે આવ્યું. ખરે, એ થકીજ માલનું રક્ષણ થવાનું. ત્યારે આવા કાયદા થવાની અગાઉ જે જોરાવર, તે હુબેળ પાસેથી સર્વે છિનવી લેતા હશે, તથા જેઓની પાસે બચાવ કરવાના ઉપાય નહીં, એવાં જે ઘરડાં માણસ, બેરાં અને છોકરાં એઓને જે જોરાવર હશે તે લુટતા હશે. તથા તેઓ ઉપર જુલમ કરતા હશે, અને જે લુખે મરનારા આગસુ અને ઉઠાવે, એઓનો જે કોઈ મહેનતુ તથા ઉદ્યોગી હશે તેઓ દેખ કરતા હશે એમાં કંઈ સંદેહ નહી, આ કાયદા વગર એવું થવાનું કે જેઓએ ધણું કષ્ટ કરીને મેળવ્યું હશે. તેઓનો મહેનત ન કરનારા નાશ કરશે, ને સાર મધ્યે એટલેજ કે મધમાખીઓએ મેળવેલું મધ માખો ખાય એવું થશે.

મેહેતાજી—હા, રક્ષણ થવું એ મુખ્ય વાત છે. રક્ષણ થવું સતે ઉદ્યોગનો ઉઠાવ થાય છે, તેથી મહેનત સફળ થાય છે, અને જેવું જેવું રક્ષણ તેવી તેવી લોકોની સુધરાવટ, તેવી તેવી સંપત્તિ અને તેવું તેવુંજ ચારે તરફ સુખ થાય છે.

ગોપાળ—એ સઘળું તો ખરૂં, પણ જમીનના માલ વિશે જે વ્યવસ્થા તમે કહી તે તે ઉપર મને એક રાંકા ઉપજી છે. તે એવી કે, તમે કહો છો કે ફલાણુની ફલાણી જમીન, અને ફલાણુની ફલાણી, એ ઠરાવ્યાની આગમજ સઘળા લોકો પાસે જમીન હોય છે, ને તે જમીન ઉપર સઘળાઓનો સરખોજ દાવો હોય છે, ને જમીન-માલની વ્યવસ્થા કરવાનો જે કાયદો તે થઈને ધણાખરાઓનો દાવો ઉડીને થોડાકનેજ જમીન આપવામાં આવી, ત્યારે તો

એવું થયું કે ધણી ખરા પાસેથી લઈને ચોડાને તવંગર કરવા એ કારણસર તે કાયદો થયો. વાર, પણ ચોડાક જથ્થાને તવંગર કરવા સારૂ ખીજાઓની પાસેથી છિનવી લેવાની કાયદાની શી સત્તા છે ? કાયદાવડે જે આપણું ઉદારપણું બતાવવું હોય તો પ્રથમતઃ જે વ્યાજખી હોય તે કરીને પછી ઉદારપણું દેખાડવું.

એ શંકા કદિએ તો સ્થાવર માલ વિશે છે, કંઈ ખીજા માલ વિશે નથી. ન્યાય પુછશે તો એમ છે કે માણસે પોતાની મેહેનતે કરીને જે જે મેળવ્યું હોય તેનો તેણે મારું એમ કહીને સમ્રદ કરવો. તેણે જે ઘર બાંધ્યું હોય તે, તથા કસખી જે જથ્થાસ બનાવી હોય તે તેની પાસે રહેવી જોઈએ, એમ ન કરતાં કાયદાથી કોઈ એકની જમીન તેની પાસેથી કાઢી લઈને કોઈ ખીજાને અપાવવી એ તો અનીતિ થવાની તથા ખીજાની તે ઉપરની જે સત્તા તે છિનવી લીધી એમ થશે.

મેહેતાજી—તારા મત પ્રમાણે તો એવું નિકળે છે કે જે કોઈ જે સંપત્તિ મેળવે તે તેની પાસે રહેવી જોઈએ, પણ જે સાધને કરીને તે સંપત્તિ મેળવવી તે સાધન તેની પાસે ન જોઈએ. જેમકે તેણે પોતાના ધરનો ધણી તો થવું, પણ જે જમીન ઉપર તે ઘર બાંધ્યું હોય તે જમીન તેની પાસે ન રહેવી, તેમજ ખેતરમાં પાક થયો તેવું રક્ષણ થઈને તે તેણે લેવો, પણ તે ખેતરનો ધણી થવું નહીં. ત્યારે વાઃ વાઃ એ તો ધણું સારું.

ગોપાળ—તે શંકાની તમે હાંસી કરી તે ઉપરથીજ તમારું સમાધાન થયું એવું મને લાગનાર નહીં. વાસ્તે તેમાં શી સુક છે તે તમે મને દેખાડી આપો. જે તમે કહેશો કે ફલાણી જમીન, ફલાણાનો માલ એવું થયા વગર ઉદ્યોગની ઉદામણી થવાની નહીં, તો તેનો જવાબ એવો છે કે ધમરે જમીન પેદા કીધી છે તે ઉપર સધળાની સત્તા સરખી છે; સમજાવે તે વેહેંચવી હોય તો બરોબર વેહેંચવી, એકને વધારે ને એકને ઓછી એમ વેહેંચવી નહીં.

મેહેતાજી—કોઈએક મુદ્દકમાં નવી વસ્તી થઈ એટલે ત્યાંની પડતર જમીન ખેડવાને જેઓ ઉમેદવાર હોય છે તેઓને જે જે જમીનના ભાગ તેઓ ખેડતા હોય તેમને ધણું કરીને ધનામ પત્રો મળે છે; અને તે મુદ્દક કોઈએ છતી લીધો, તો તે છતી લેનાર પોતાની મરજી પ્રમાણે તે જમીનની વેહેંચણું કરી આપે છે. એવુંજ આ દેશમાં થયું જોઈએ. યુરોપમાં પણ જ્યારે ઉત્તર તરફના ભૂસ્થ લોકો બરાબા, ત્યારે તેઓએ ત્યાંની જમીનની વેહેંચણું કરીને જાગીરનો રિવાજ કાઢાડ્યો.

જમીનની વેહેંચણું કયા કારણ ઉપરથી થઈ, તથા પ્રથમ તે બરોબર વહેંચી આપી હતી કે એકને ઓછી અને એકને વધી એમ આપી હતી, તે બરાબર જણાવું નથી; પણ આગર જે જમીન સરખેસરખી વહેંચી આપી હોય તોપણ તે તેમની તેમજ બરોબર ભાગે લોકો પાસે રહે એમ થવાનું નહીં.

ગોપાળ—કેટલાએક દેશોમાં જમીનના સરખા ભાગ કરવા એવા કાયદા થયા હતા અને તેઓ અંદિથી કેટલેક ઠેકાણે તે કાયદા મુજબ થયું હતું એમ સાંભળ્યામાં આવે છે. યુરોપખંડ માંહેના રોમ શહેરમાં તથા ગ્રીસ દેશ માંહેના સ્પાર્ટા શહેરમાં, જમીનના સરખા ભાગ થવાના દરાવ થયા હતા, તે માંહેથી સ્પાર્ટામાં તો ધણું વરસ લગણું સરખા ભાગ ચાલ્યા એમ કહેવાય છે, ત્યારે ઉપર મુજબ કેમ નહીં ચાલ વાર ?

મેહેતાજી—તે કાયદાઓથી રોમ શહેરમાં તો કંઈજ થયું નહી, અને સ્પાર્ટા શહેરમાં તો તેથી એમ થયું કે જમીન ભોગવનારા જે લગાયક લોકો હતા તેઓ ત્યાંના ગુલામની પેઠે વર્તનારા માણસો ઉપર જીલમ તથા નિર્દયપણું કરવા લાગ્યા.

એક પાસે વધારે જમીન હોય, ને એક પાસે ઓછી હોય, એ તો જમીન રાખનારની ચાલ ઉપર આધાર રાખે છે. તે જો ઉદ્યોગી, ચતુર, અને કુશળ હોય તો, તેની પાસે જમીન ખુબજ થઈને પાક ખુબજ આવે છે, ને ઈશ્વરની કૃપાએ કરીને તેની મહેનત સફળ થાય છે. અને તે જો આળસુ, અવ્યવસ્થિત, અને અજ્ઞાની હોય તો તેની પાસે જમીન થોડી હોઈને તે ખગડી જાય છે. એટલે એજ ઈશ્વરની તરફથી તેને તેના અવ્યવસ્થિતપણાને દંડ એમ સમજવું. એવું છતાં પણ જો, જમીન સર્વ પાસે સરખે ભાગે રહેવી એવું કીધું તો ઈશ્વરની ધારણા કંઈ અને આપણે કરીએ કંઈ એમ થશે, તથા ઉદ્યોગીનું ફળ આળસુને, અને આળસુને દંડ ઉદ્યોગીને આપ્યા જેવું થશે; સમજ્યો.

ગોપાળ—આળસુને ગરીબી આવે છે એજ તેને સજા એવું તમે કહો છો, પણ ગરીબી આળસથીજ આવે છે એમ નથી. દુઃખ અથવા કંઈ અનર્થ આવી પડે એટલે ઉદ્યોગ ચાલે નહીં, એવું થઈને પણ ગરીબી આવે છે, ને એવે સમયે આળસુને જે દંડ થાય છે તે, બસા માણસને થવા લાગ્યો તો એ તો, ઘણી કઠણ વાત.

મેહેતાજી—કદાચ તો ખરી, પણ વળી એક છે, કે લોકોની હાલત એકસરખી નથી હોતી; સંસારમાં દુઃખ, સુખ તો આવજા કર્યાજ કરે છે; પણ તેથી ધણાંક સારાં કામો કરવાની સંધિ મળે છે. તે એવી કે જે પિડાએલો હોય છે તેના મનમાં તો આ મારે સહન કરી લેવું નોંધએ, એવી ઈશ્વરની ઇચ્છા છે, માટે મારે ધીરજ રાખવી એવો ભાવ ઉત્પન્ન થાય છે; ને જે સારો સુખી હોય છે, તેના મનમાં લોક ઉપર ઉપકાર કરવો, દયા કરવી, ઉદાર થવું અને ધર્મ કરવો એવું આવે છે. જેણે કરીને સંપત્તિનો સારો ઉપભોગ થઈને ઘણો સંતોષ થાય છે, ને એ સંતોષને સર્વથી સરસ માનવો નોંધએ. જીવોના સુખને સાર પ્રકૃતિસિદ્ધ અનુકૂળતાથી જે વસ્તુઓ કરી છે, તે ઉત્પન્ન કરવામાં વસ્તુ ઓછું ઓછાઈ દિસે છે ખરું; પણ તે આવી રીતે ઓછી વત્તી આપવામાં પણ સારોજ હેતુ છે. કેટલીએક વસ્તુઓ એટલી બધી પેદા કીધી છે કે તે કદી ઓછી થાયજ નહિ. એવાંજ પ્રકાશ અને પાણી એ બે છે. એ તત્ત્વો જેની નજરમાં આવે તેણે લેવાં, ને એમનો ઉપભોગ કરવો એવું છે, પણ એઓ ઉપર આપણી સત્તા હોયી નોંધએ, તથા એ આપણોજ માલ એવાં એમને કરી મૂકવાં એમ મનમાં આવતું નથી. વળી શ્વાસોચ્છવાસ લેવાને વાયુ પણ વગર મેહેનતે મળે છે. પણ અનાજ તેમ મળતું નથી, તથા તેને તેમનું તેમજ મોહોમાં નાખ્યું તો તેથી લાગતું જ શરીરનું પોષણ થતું નથી. અન્ન જો વાયુના જેવું હોત તો તે અથવા તે તેને પેદા કરનારી જમીન એઓને સૃષ્ટિની વસ્તુઓ માંહિથી કોઈએ જીદી પાડીજ નહોત, અને એ માલ એવું કરી લેવાનો કોઈના મનમાં વિચાર આવ્યોજ નહોત.

ગોપાળ—જેવો વાયુ મેહેનત વગર મળે છે, તેવુંજ જો અનાજ મળતું હોત તો તે કેટલી આનંદની વાત હતી. પણ મેહેનત કરવાની તો ગરજ રહતજ નહિ અને સઘળાંજ માણસ જ્ઞાની થાત, તથા ઈશ્વરે જે સૃષ્ટિ રચી છે તે મહિના ચમત્કારનો વિચાર કરવો, ને તે નોંધને ખુશ રહેવું એજ કામની પાછળ સઘળા જણ લાગત.

મેહેતાજી—અરે વેપાર વેહેવાર કરવાને પ્રકૃતિસિદ્ધ અનુકૂળતા છે તે તું તેનાં વિપરીત અર્થ કરે છે. એ તો એમ છે કે સૃષ્ટિનો જે ક્રમ ચાલતો આવેલો છે તે ધ્યાનમાં રાખીને વિચાર કરવો; ને તેથી જુદા વિચાર તરફ યુદ્ધિ જવા લાગી તો તેમાં ભય છે. વળી એમ છે કે સર્વજ્ઞ એવો જે ઈશ્વર તેણે જે જીવોના પાલનને સાર જે વાત નિર્માણ કરી છે, તે દીકજ છે; સમજ્યો. તેથી જે જે થાય છે તે તે હિતકારકજ થાય છે. એ સઘળું સમજવાને આપણા જીવને ગાન નથી. પણ મહેનત ક્યાં વગર આપણું કેમ અને શું યશે, એ તો સમજ્યા સરખું લાગે છે. અરે, જે અનાજને સાર મહેનત કરવી પડત નહિ, તો ગાની થવું એ તો એક કોરે રહીને સઘળાં માણસ આજસુ, જંગલી અને ઢોર જેવાં બની જાત. પેટની ચિંતાં મટી એટલે પછી મહેનત શા સાર કરવી? મન, યુદ્ધિ, તથા શક્તિ એઓને શા સાર જાગૃત કરવાં? અને મીઠું લાગે એવું જે આજસ તેને શા સાર ઉરાડવું? એમ થઈ જાત. જેવી મહેનત કરવી જોઈએ તેવી ક્યાં વગર પેટ ભરાવાનું નહિ, એવી જરૂર પડ્યાથીજ એમ થાય છે કે માણસનું મન, યુદ્ધિ, તથા સર્વ શરીર, શક્તિ, વગેરે સર્વ પહેલ પહેલાં પેટને સાફ પ્રગટ થાય છે. પણ જે ત્હારા મત પ્રમાણે થયું તો પેટને સાફ કોઈ ઉદ્યોગ કરવાનું નહિ; કારણ કે આ વાત સિદ્ધજ થયેલી છે કે સઘળાની સત્તા જમીન ઉપર હોય એટલે જે કોઈ, ઉદ્યોગ કરી; જી વાવીને અનાજ ઉત્પન્ન કરશે તે કોઈ એકાદો આજસુ માણસ આવીને કાપી લઈ જવાનો ને ફલાણી જમીન તે ફલાણીનેાજ માલ એવું કરે ત્યારેજ માણસો જમીનની ખેડ કરવાના સખ્ય ખેતી થયાની આગમજ ફલાણી જમીન ફલાણીની એવું થવું જરૂરનું છે. કોઈકનું એવું પણ બોલવું છે કે જમીન પાર વગરની ધણી હોય, અને તે મહિથી પાર વગરની પેદાશ થતી હોય તો એ જમીનની ખેતી થવાની નહિ. જેવાં ખીજાં તરત્તો પુષ્કળ કીધાં છે તેવીજ જમીન કીધી નથી, ને કંઈક ઘોડી ધણી ઝોછી પેદા કરી છે, એ માણસના સારાનેજ સાર છે. જમીન ઝોછી પેદા કરવાનું એજ કારણ દેખાય છે, કે તેથી માણસોએ પોતાની ક્યાંય રહેલી શક્તિને બહાર કાઢીને તેને ઉદ્યોગે લગાડવી; તથા જમીને ફક્ત મરનારાં એવાં ઢોરના જેવી જે તેમની હાલત તેમણે છાડવી; અને સુધરાવટને સ્તે લાગીને દિવસે દિવસે ગાનની નવી નવી વાતો સમજી લેવી. એવે સ્તે માણસ લાગ્યું તો તેનામાં વિવેક વધે છે, તથા અનેક પ્રસંગો બોધાથી તેનું મન પુખ્ત થાય છે, તે મન પાછું વિપત્તિથી નમ્ર થાય છે; ઈશ્વરની ભક્તિથી મોડું થાય છે, લોકોની સાથે પ્રીતિ વધીને શાંત થાય છે, શાસ્ત્ર, વિદ્યા વગેરેએ કરીને પ્રાદ થઈને સાફ રસિક થાય છે; ને છેવટ તે માણસ અતિશય સુખ પામવાને લાયક થયાનાં ચિન્હો તેનામાં દિસવા લાગે છે.

ગોપાળ—વાઃ ઘણુંજ સાફ. આપણા જેવાંજ જે ખીજાં માણસ તેમના સુખ વિશે તમે સારોજ રસ્તો કહ્યો; એ માર્ગે જવામાં કંઈક ઘોડો નથી, ને હું અમરતોજ આડકટા જંગલમાં પેસતો હતો. જમીનની વહેંચણી કીધાથી જે લાભ થાય છે, તે જે તમે કહ્યો, તે વિશે હવે મારે કંઈક શક રહ્યો નથી. લોકોમાં જે મોટા ઉદ્યોગી અને સારા એવાઓ પાસે વધારે જમીન જોઈએ એવું જે તમારું મત હોય તો તે દીકજ છે. એ થઈ, તેઓને વહેંચી આપેલી જે જમીન તે કરતાં વધારે જમીનનાં તેઓ જલદીજ ધણી યશે, તેમની જમીનનું રક્ષણ થઈને તે તેઓના વારસાને મળશે, તેઓ પાસે જે જમીન રહેશે તો તેની ધણીજ સારી ખેડ યશે, તથા ઘણું અનાજ પાકશે.

મેહેતાજી—ફલાણી જમીન ફલાણીની એવું કહેથી જમીનના ધણીનીજ સંપત્તિ વધે છે એવું નથી; પણ તેની સાથે સઘળા લોકોની સંપત્તિ વધે છે.

સંપત્તિ પધારવાનો ઉપાય જમીનજ છે. તે જેની પાસે હોય તેનાજ હકમાં તેવું રક્ષણ થયું એટલે ઉદ્યોગને જીવ આવે છે, ને તોર વધે છે, એવો વિચાર નવોજ ઉત્પન્ન થયો છે. જંગલી લોકો એમ સમજે છે કે, જમીન ઉપર અમારી સઘળાની સત્તા એક સરખીજ છે, ને એની સમજણથી તેઓ જમીનનો વહિવટ કરે છે, પણ ફલાણીની ફલાણી ને તેવું રક્ષણ ફલાણીએજ કરવું એમ તેઓમાં નથી. ગામડામાંના ખેડૂતના માલતું રક્ષણ થાય છે, વાસ્તેજ તેઓ તે જંગલી લોકોના કરતાં સુખી છે.

ગોપાળ—કાયદો થયા થકી માલતું રક્ષણ થાય છે, વાસ્તે કાયદો સર્વને ઉપયોગી છે, તથા તેથી કંઈ ગેરવાજબી થવાનું નહિ.

મેહેતાજી—નહિ થાયજ, એમાં શું કહેવું, કોઈ પણ કાયદો હો, પણ તે સર્વને ઉપયોગી છે કે નહિ, એ ઉપરથીજ તે વાજબી છે કે ગેરવાજબી છે એ સમજવું. માણસ કહ્યું એટલે તેને છુટાપણું ગમે છે, એ તેનો સ્વાભાવજ. એવું જે સ્વાભાવિક છુટાપણું તેને અટકાવ ક્યાં વગર કોઈપણ કાયદો હોતો નથી. કાયદો આવો અટકાવ કરે છે, સળખ કોઈને તેનો કંટાળો આવતો હશે ખરો, પણ જે કાયદાનો અટકાવ ન હોય તો માણસના જીવનું, માલતું તથા આખરું અને છુટાપણાનું પણ રક્ષણ થવાનું નહિ; એવું માલમ પડ્યું છે. વાસ્તે માણસને પોતાના છુટાપણાનો કોઈક ભાગ કાયદાને આપવો તો પડે છે, પણ તે લઈને તે તેમના બાકીના છુટાપણાને રાખે છે, તથા રક્ષણ થયાથી જે સુખ થાય છે તે પણ રાખે છે. વહેવાર નિયમના જે કાયદા છે તે ઉપર પ્લાકેટરોન કરીને એક સાહેબ થઈ ગયો તેણે ટીકા કરી છે, તેમાં એવું લખ્યું છે કે જે કોઈ માણસ દુનિયાદારીમાં આવે છે, તે તેવું આવવું માલ લેવાતો લેવા જેવું છે. તે માલની કીમતને બદલે તેને પોતાના સ્વાભાવિક છુટાપણાનો કંઈક ભોગ આપવો પડે છે, અને લોકોની સાથે વહેવાર કીધાથી જે લાભ થવાના તે મળતર ઉપર ધ્યાન આપીને તેને તે લોકોએ ઠરાવેલા કાયદા પ્રમાણે ચાલવું પડે છે. કેમકે પોતાની મરજીમાં આવે તે પ્રમાણે કરવાને કોઈનો અટકાવ ન બોધ્યો એવું સુઘના મનમાં તો કદી આવવાનું નહિ. એકે મરજીમાં આવે તેમ કરવું ત્યારે પછી બીજાએ તેમ કાં ન કરવું? એમ કરીને સઘળાજ પોતપોતાની મરજી પ્રમાણે કરવા લાગ્યા તો પછી લોકોના કોઈપણ સંસાર સુખનું રક્ષણ થવાનું નહિ. એવું છે વાસ્તે, દેશવ્યવહાર અથવા જનવ્યવહાર સ્વાતંત્ર્ય એટલે લોકોમાંના પ્રત્યેકનું છુટાપણું તે માણસના કરેલા નિયમની અદ્યમમાં રાખવું પડે છે, પણ સદરહુ છુટાપણાને તે અદ્યમ જેટલી જરૂરની છે તેટલીજ રાખી છે.

રૈયત પોતાની મરજીમાં આવે તે પ્રમાણે ચાલવાને મુખ્તિઆર છે; પણ જે બાબતમાં તેમણે હુકમ અથવા મના પાળવી બોધ્યો તે બાબતમાંજ તેમને મના બોધ્યો એવું જે કાયદાઓમાં લખેલું હોય, તેજ કાયદા લોકોનું છુટાપણું રાખવાને યોગ્ય છે.

ગોપાળ—મહારાજ, ફલાણી ફલાણાનો સ્થાવર માલ એવું ઠરાવનારા કાયદાથી લોકોનું ખોટું થશે, એવી જે મારી શંકા હતી, તે સઘળી તમે મટાડી. હવે સંપત્તિ તથા સુધરાવટ વિશે આપે આપતું જોલવું ચલાવવું.

મેહેતાજી—આપણે હજને હજને ચાલવું બોધ્યો, કોઈ સુધરાવટનાં પગલાં એક પછી એક એમ હજને હજને પડતાં ગયાં છે. માણસની બુદ્ધિનો ઉદય થાય છે, ઉદ્યોગ ચાલવા

માંડે છે, પણ તે સધળું એક એક પછી અનુક્રમે થાય છે; ને તે ઉદ્ય તથા ઉદ્યોગની ચાલ એટલી તો ધીમી હોય છે કે તે એકાએક કોઈના ધ્યાનમાં આવતી નથી.

એક દેશ મહિયી લોક જે જે બીજે ટેકાણે જઈને વસે છે, તે તે ટેકાણે ઘણું કરીને સુધરેલા દેશ થાય છે. જંગલી લોકો મહિયીજ દેશ સુધર્યો એવો તે કોઈકેજ. અમેરિકા કરીને એક ખંડ છે, તેનો શોધ જ્યારે લાગ્યો, ત્યારે ત્યાંના લોકો જંગલી હાલતમાં માલુમ પડ્યા હતા. તેઓ તમામ શિકારિઓજ હતા. જ્યાં ફરવા હરવાને કશાનો અટકાવ અથવા મનાઈ નહિ એવી પુષ્કળ જમીન જ્યાં સુધી નજરે પડે છે, ત્યાં સુધી સ્થિરતાથી સંસાર કરવો અને ખેતી તરફ પોતાનો વિચાર દોડાવવો એવું મનમાં આવવાનુંજ નહિ. જે મુઠ્ઠામાં મોટાં મોટાં મેદાનો ઘણાં હોય છે, ત્યાં ઢોર, મેદાં પાળીને સંસાર કરવાની ચાલ હોય છે. પણ એવી રીતે સંસાર ચલાવવામાંયે આ વાતની જરૂર છે કે જમીન ઉપર સધળાની સત્તા બરાબર હોય, તથાપિ ફલાણાં ઢોર તે ફલાણાનો માલ એમ નહીં થવું જોઈએ. એવીજ રીતે સંસાર ચલાવવાની રીત આગળ સિથિઅન કરીને લોક થઈ ગયા તેમનામાં હતી. તેઓ ટાટાર કરીને દેશ છે ત્યાંની મોટી મોટી મેદાન જમીનોમાં રહેતા. હાલના ટાટાર તથા આરબ લોકો તેમના જેવા છે. તેઓ એક ટેકાણે રહેતા નથી, પણ આગળના ચાહુદો લોકોની પેઠે તંબુમાં રહે છે; ને ચારાની સોઇને માટે તેઓ પોતાનાં કળપ સાથે લઈને અહિંઆં તહિંઆં ફરતા ફરે છે.

માલુમતો સ્વભાવ એવો છે કે, તેને આજસ સાઈ લાગે છે, તથા ખેતીની ચાલને જમીરી હરકત થાય છે; કેમકે ખેતીના કામમાં સારી માહિતગારી અને શાહાણુપણુ જોઈએ છીએ; એટલે એમ કે અનુભવ સહિત જ્ઞાન અને લક્ષપૂર્વક અવલોકન તો જોઈએજ જોઈએ. એક મોસમમાં મેહેનત કીધી તેવું ફળ બીજી મોસમમાં હાંસલ થશેજ, ને ઉપજોક્ષો માલ કોઈ લેશે નહિ તથા તેવું રક્ષણ થઈને તે રહેશે, એવો પક્ષો બરોસો પડ્યો જોઈએ. આપણે એવું કારિએ કે ઢોર, મેદાં પાળીને કેટલાએક જથ્થુ પોતાનું રક્ષણ કરતા હતા, ને પછી રહેતે રહેતે તે માંહેથી ખેતી કરવાની ચાલ નિકળી, તે એવી કે ઢોર, મેદાં પાળનારા લોકોને જ્યાં ત્યાં ભટકતાં ભટકતાં શત્રુ સાથે ચોંટ પડી, અને આપણું કળપ આપણે જોઈએ જોસીયું, એવું તેમને ભય લાગ્યાથી, આપણે એક ટેકાણે વસીને રહેવું એવું તેમના મનમાં આવ્યું, તો તે વખત તેઓ જે ટેકાણે જંગલી જનાવરોનો ભો નહિ હોય તથા કોઈ જંગલી લોકોની આવજ નહિ હોય તેવું ટેકાણું લક્ષપૂર્વક અવલોકનથી શોધી કાઢશે. કેટલાએક એમ કહે છે કે સિક્કેસ કરીને એક જથ્થુ થઈ ગયો, તેણે શહેર બાંધવા સાર એક ખડક શોધી કઢાણ્યો, ને તે ઉપર કિલ્લો બાંધ્યો. ત્યારે માલુમતો સ્વભાવ એવો છે કે, પોતાનું રક્ષણ થાય એવું પોતાની પડોસમાં રાજ્ય હોય ત્યાંનું એકાદું સારી રસાળ જમીનવાળું ટેકાણું નજરે પડ્યું તો ત્યાં તેઓ વસ્તી કરવાના. સિરિઆ કરીને દેશ છે; ત્યાં એક ટેકાણે વસ્તી ન કરતાં જ્યાં ત્યાં ફરનાર એવા જે લોકો તેઓ વિશે બોલતી સાંહેમે એવું લખ્યું છે કે, કોઈ એકાદ પ્રાંતમાં સ્વસ્થપણું હોય ને રક્ષણ થવા જેટલું બાથું હોય, એટલે તે લોકો ત્યાં વસે છે અને પોતાના ધ્યાનમાં આવે એવી રીતે હળવે હળવે સ્થિરપણે સંસાર તથા જમીનની ખેડ કરવાના કસળ તેઓ કરે છે. એ પ્રમાણે વારંવાર થયાં જાય છે એવું લાગે છે. સદરદુ કસળો તેઓ હળવે હળવે શિખતા હશે, ને એથી આપણને ફળ આવે તેવાં જાડા વાવતાં આવડે છે, જેથી આપણે આપણું પોપણુ થાય એવાં

ઝાડોનાં આપણે ફેલાવ કરી-શકીએ છીએ, તથા ખીઓ પેદા થાય છે, અને ઘણી એક જાતના જનાવરોને માણસમાં રહેવાની આદત પડે એવું કરતાં આવડે છે, એમ તેમના ધ્યાનમાં આવતું હશે; ને એ પ્રમાણે તે લોકોને પોતાનું ગુજરાન ચલાવવાને પૂરી ત્રેવડ થઈ એટલે તેઓનાં છોંકરાનું સાંઠું પોપણ થાય છે, તેઓનાં કુટુંબો વધે છે તથા ઘડપણમાં તથા બચપણમાં સારી પેઠે રક્ષણ થઈને સંભાળ થાય છે. એ સઘળું લક્ષપૂર્વક અવશો-કનથી થાય છે.

એવી અવસ્થામાં તેઓ ખેતીનું કામ વેહેવારીકું બાણતા હશે. પણ ખેતી જેવી કરવી જોઈએ તેવી કરવાની માહિતગારી થવાને ઘણી એક વાતો દૈવયોગથી બની આવવી જોઈએ. જંગલી ધાન્ય કોઇ ટેકાણે મળ્યું છે, એવું નથી, અને શ્રીક કરીને જે લોકો થઈ ગયા તેઓ એવું માનતા કે ધાન્ય જે અમોલિક વસ્તુ, તે ધધિરે પોતે જાતે આ પૃથ્વી ઉપર લાવીને તે કેમ ખેડ્યું તે શિખવ્યું. આથેન્સ, કીટ, સિસિલી, અને મિસર એ સઘળા દેશો અભિમાન ધરાવે છે કે અનાજની ખેડ પહેલ વહેલી તે અમે કરી. ધાન્યની ખેડ કેમ કરવી, એ પ્રશ્ન કરી આખાનો ઉપકાર હુનિયા ઉપર જોણે કીધો. તેણે કીધો, અથવા તે ખેડની તરોદતને જાહેરાતમાં લાવનારાં સાધનો જે હોય તે હો, પણ લોકમા કૃત્યાણુર્થે ઘણી ઉપયોગી પડેલી એવી ધાન્યની ખેડ સિવાય ખીજી કોઇ તરોદત નથી. ધાન્ય ખેતરમાં લાગેલું હોય છે, ત્યારે તો તે નાજુક દિસે છે; પણ તેને ઉનાળાની ગર્મીનો અથવા શિયાળાની ઠંડીનો વિકાર લાગતો નથી. તે ઘણું કરીને સઘળી હવામાં વધે એવું છે; તે ફક્ત માણસનાજ ખોરાકમાં કામ લાગતું નથી; પણ ધરખટલાનાં ઘણી એક જાતનાં જનાવરોના ખોરાકને સારૂ પણ કામ આવે છે. અનાજ ઘણાં વરસ રાખ્યું હોય તો રહે છે. એ ઉપર ઘણા દિવસ લગણુ ગુજરાન ચલાવી શકાય છે. આગળ આવનાર કાળની ખીક લાગતી નથી; ને જે વખતમાં ખિલકુલ પાક થતો નથી તે વખતમાં પણ એના યોગે કરીને સુકાળ રહે છે.

એવું અનાજ સરખું અમોલિક ફળ આપનાર જે ઝાડ તેની ખેડને વાસ્તે સારીજ પુંછ હોવી જોઈએ, સ્થાયિક વસ્તી હોવી જોઈએ. આ દેશમાં હોળ વગેરે, જેવાં હાલહવાલ બનાવે છે તેવાં કંઈ ઉપયોગ નહિ; ખેતીનાં હથિયારો સારાં હોવાં જોઈએ; ઢોર, ઢાંખર વગેરે જના વરો જોઈએ; સારાંશ એજ કે, ફલાણો ફલાણાનો માલ એવું ક્યાં વગર જે કારખાનાં ઉભાં કરી અથવા ચલાવી શકતાં નથી, એવાં કારખાનાં ઘેર હોવા વગર, ખેતીના ધધામાં કોઇનાથી હાથ ધલાવાનો નહિ. જંગલી લોકો પાસે અનાજ નથી હોતું, જમીનની ખેડ નથી હોતી, ધર ખટલાના જનાવરો નથી હોતાં, અને હરકોઇ વસ્તુ મળીસકે તે પાછી પેદા કેમ થઈ શકશે, એવો ત્રિચાર ન કરતાં તે વાપરી નાંખીને તેનો નાશ કરી નાખે છે. એવું થયાથી કેવી વાત બની છે તે જુઓ કે જેટલી જમીન ઉપર હાલ લાખો માણસ અને જનાવરો રહે છે તેટલી જમીન ખસે અથવા ત્રણસે જંગલી લોકોનું પેટ ભરવાને પુરી પડે કે ન પડે.

ગોપાળ—મહારાજ, હવે આપે જરા વિસામો ખાવો; અહઃ હઃ તમે કેવી અને કેટલી જુદી જુદી કથનાઓ કહી ? એ સાંભળીને હું ચકિત થઈ ગયો છું. એ વાતો આગળ મારા ધ્યાનમાં આવી નહિ, એ મને મોટો અમત્કાર લાગે છે. આ હુનિયાની સુધરેલી હાલત હમેશ મારી નજરે પડે છે, તેથી લોકોને ઘણી હરકતો તથા અડચણો આવી પડી હશે, તથા શ્રમ લઈને, ક્રમે કરીને ઉદ્યોગ કરવા પડ્યા હશે, ત્યારેજ આવી પૂર્ણ સ્થિતિ પ્રાપ્ત થઈ હશે, એ તો મારા ધ્યાનમાં આવતુંજ નથી.

મેહેતાજી—પાછલી સ્થિતિનાં કરતાં માત્ર આ સ્થિતિ પૂર્ણ, બાકી તો પૂર્ણ સ્થિતિ હજી દૂર છે એવું લાગે છે. તારા પણ બોલવામાં એવુંજ સિદ્ધ થયું કે લોકોને દેખીને જીવને ખોટું લાગે એવી તેમની દશા છે; પણ એ બાબતમાં તારે 'બોલવું' સધળું કમ્બલ કરવા જેવું નથી. હશે, હાલના કાયદા છે તે કેવા છે, તેઓ લોકોની સ્થિતિ સારી કરે તેવા છે કે નરસી કરે તેવા છે, એનોજ આંખે વિચાર કરતાં એસવું નહિ; પણ સંપત્તિની અને સુધરાવટની ચાલ પડીને હાલની સ્થિતિમાં તેઓ કેમ આવ્યા એનો શોધ કરતાં જવું.

ગોપાળ—ફલાણો ફલાણોના માલ, એવો કાયદો થયા ઉપરથી કેવાં કેવાં મોટાં કામો થાય છે, તે મને લાગે છે કે હવે મને સાફ સમજાવવા લાગ્યું. આ કાયદાથી જંગલી લોકોનું એક ઠેકાણું ન રહેતાં અહીંયા ત્યાં ભટકવું થાય છે તે બધ પડે છે, માણસો સ્થિર પછે સંસાર કરવા માંડે છે, પોતાને અંગે એક સરખી મેહેનત કરવાની ટેવ પાડી લે છે, શાહાણા થાય છે, લાંબી નજર પહોંચાડીને વહેવાર કરે છે, ખેડ કરીને પૃથ્વી કેમ શોભાવવી, કામ લાયક જુદાં જુદાં જનાવરોની જાતિઓ કેમ વધારવી, શરીરને પુષ્ટ કરનારી વનસ્પતિ, તથા ઝાડો વગેરેનો વધારો શી રીતે કરવો, એ વાતો લોકોની સમજમાં આવવા માંડે છે. સારાંશ એજ કે પેટ ભરવાનો ભડોળ ધણોજ વધારવાની શક્તિ તેઓમાં આવે છે; તેણે કરીને એવું થાય છે કે જેમાં થોડાંક ઝુપડાં અને થોડી સરખી વસ્તી હોય તેવા મુલકનો એક મોટો માત-ખર દેશ બનાવતાં આવડે છે. એ સધળાં અનુભવ સહિત ગાન વગેરે ઉપકારણોનાં ફળ સમજવાં. હવે બાકીનાં જે ઉપકારણો છે તે આપે કહેવાં; તથા કેટલોક ક્રમ છોડીને શા વાસ્તે કહ્યાં, તે પણ કહેવું.

મેહેતાજી—અરે ભાઈ, સંવાદરૂપી ગ્રંથમાં ધારેલો ગ્રંથ જ્યાંથી રહે. શિષ્યનાં જેવા જેવા સત્તાલ અથવા શંકા થતી જાય, તે ક્રમ પ્રમાણે કહેવું પડે છે. તથા સફાઈ કરવી પડે છે. વળી જે જે બાબતનો જ્યાં સંબંધ લાગતો હશે તે ઠેકાણે તે હું તને કહીશ, એવું મેં તને સુચવીજ મુશ્યું છે, તોપણ એ માલનું રક્ષણ જે છેલ્લું ઉપકારણ તે આગળથીજ કહ્યું, એથી તારા મનમાં શંકા પેદા થઈ હશે, તો સાંભળ. ઉદ્યોગ અને તેથી થએલો માલ, તથા તે માલનું રક્ષણ, તેમજ અનાજ વગેરે માલ જે જમીન ઉપર થાય છે તે જમીન વગેરેનો એક ખીજ સાથે એવો તો સંબંધ છે કે, તેઓ માંહેની એકઠી વાત નિકળી એટલે તેની સાથે સંબંધ રાખનારાં એવાં જે ખીજ પ્રકરણો, તે કલ્લા વગર સમજણ પડતી નથી. હોય તેનું કંઈ નહિ, પણ માલનું રક્ષણ, અને તેમજ ઉદ્યોગની વેહેંચણ એ બે મોટી બાબતો તો હજી કહેવાનીજ છે. હાલ તો એ વગરનાં જે ખીજ ઉપકારણો રહ્યાં છે, તે થોડાકમાં કહીને આ સંવાદ પૂરો કરું છું. પણ આટલું તું સારી પેઠે નજરમાં રાખ કે સંપત્તિ ઉત્પન્ન કરનારાં મુખ્ય કારણોની વ્યાપ્તિ એવી તો છે કે આ સંપત્તિ શાસ્ત્રના ધણું કરીને સર્વ બાગ એણે કરીને વ્યાપિત થએલા છે. સજ્ય, તે થોડાં ઘણાં આગળ વારે વારે આવ્યાંજ કરશે.

ગોપાળ—ઘણું સારું. મારી શંકાની સારી સફાઈ થઈ. મહારાજ! હવે જે કહેવાનાં છે તે જેમ આપની મહેંમાં આવે તે પ્રમાણે આપે કહેવાં.

મેહેતાજી—ખીજ બે ઉપકારણો કલ્લાની આગમજ પ્રકૃતિસિદ્ધ અનુકૂળતા વિશે ફરીથી થોડુંક કહું છું. સારો દેશ, મુખીક જમીન, તનદુરસ્ત રાખે એવી હવા એ સર્વ હોય છે, એટલે માણસને ઉદ્યોગ કરવાની દુશિઆરી આવે છે, ને સંપત્તિ વધે છે. હિંદુ લોક, ચિનાઈ લોક, મિસર લોક, ને તેવાજ આ એશિઆખંડની પશ્ચિમ તરફના દિનિશિઆ પ્રાંતના લોક, એઓ

અસલના વખતમાં ધણા પ્રખ્યાત થઈ ગયા; એ લોકોમાં કલા કૌશલ્યનું જ્ઞાન પ્રગટ થઈને તેઓ બુદ્ધિમાન થયા, વગેરે જે સુધારા તેમનામાં અગાઉથી થયો, તેનું કારણ સુખીક જમીન વગેરે પ્રકૃતિસિદ્ધ અનુકૂળતાજ છે. આણ્વી તરફ હવા ગરમ, તેથી કરીને લોકોના શરીરમાં ઘોડુંક આળસ તથા પોરતીપણું રહે છે. એવું છતાંએ, આપણા હિંદુસ્થાન માંહેના સુખીક પ્રાંત માંહેના લોકો શા સારૂ ઉદ્યોગી છે, ને તેવા પહાડી પ્રાંતો માંહેના લોકો નથી? જુઓ, કે સાતપુડા પહાડ માંહેના ગોંડ તથા બીલ લોકો, અને બાગલાણ માંહેલા જંગલી લોક, એઓને સુધારાનો વા પણ વાગ્યો નથી. વારૂ ગોપાળ ! સારી જમીન તથા સારી હવા એઓના જેવું બીજું સંપત્તિને ઉપજવામાં શું શું જોઈએ ?

ગોપાળ—મને લાગે છે કે ખાણના કાચલા, લોઢું, ત્રાંચુ વિગેરે ધાતુ, સારાં બંદરો મોટી મોટી નદીઓ વિગેરે, સંપત્તિ ઉત્પત્તિને કામનાં છે.

મેહેતાજી—હા, આગળ કહેલા પ્રકારની પ્રકૃતિસિદ્ધ અનુકૂળતા જે દેશોમાં હોય છે, ત્યાં મોટા મોટા વેપાર વણજ કરવાને ધણુંજ સુગમ પડે છે, ને તેથી સંપત્તિનો વધારો પણ થાય છે. ખાણના કાચલા, લોઢું વિગેરેનો વ્યવહારમાં જે ઉપયોગ છે તેને વિશે તો શું કહું ? અહિંઆં મુંબઈમાંજ જો, કે જે તે યંત્રમાં કાચલ અને જ્યાં ત્યાં લોઢા તથા આમોટો વિગેરે વાહક ચાલુ યંત્રો, તે સઘળાં એ ખાણના કાચલાથી ચાલે છે. પણ એવી પ્રકૃતિ સિદ્ધ અનુકૂળતા છતાંએ ઉચ્ચલાયક કરવાનો સ્વભાવ લોકોમાં નહીં હોય, તો સંપત્તિની ઉત્પત્તિ તેવી થવાની નહિ.

ગોપાળ—ક્યાંથી થાય ? અનેક વેપાર ધંધા તો કર્યાજ નોંધએ. એક તદખીર પેશ ન મઈ તો બીજી કીધી જોઈએ, હીંમત ધરવી જોઈએ, એક ધંધામાં કીક ન પડ્યું, તો તો તેટલામાંજ અવસાન છોડીને બેસી ન રહેવું જોઈએ. સારાંશ, એક નહિ તો બીજો પણ ધંધો કરવો, એવો, જે દેશમાં લોકોનો સ્વભાવ હોય તે દેશ માતબર થાય. એવીજ ઉચ્ચલાયક કરવાનો સ્વભાવ અહિંઆના વાણિયા, મારવાડી, તથા પારસી લોકોમાં છે, સખ્ય તેઓનામાં મોટા મોટા વેપારીઓ તથા સાહુકારો હોય છે.

મેહેતાજી—હા, તેઓનો સ્વભાવ કંઈક તેવો છે ખરો; પણ ઉચ્ચલાયક કરનારા કલા એટલે યુરોપિયન લોકોથી અવધિ, કે જેઓનો ઉદ્યોગ તેવો અને છાતી પણ તેવીજ નહિ તે હિકમત શોધી કઢાડવી, નહિ તે દેશ શોધી કઢાડવા અને જેણે કરીને વેપાર સુગમ થાય તેવું કરવું એજ જેઓનો ઉદ્દેશ. જો કે કેવી છાતી ચલાવીને તેઓએ તરીને માર્ગે હિંદુસ્થાનમાં આવવાનો રસ્તો શોધી કાઢ્યો ? (એ વાત સઘળા પોર્ટુગીઝ લોકોની ખજર ઉપરથી સમજાશે.) ને ત્યાર પછી પોર્ટુગીઝ તથા વલંદા લોકોએ આ દેશમાં આવીને કુદ્તા રાજ્ય જ કીધું નહિ; પણ જેમાં લાખો રૂપિઆની બાંજદોડ એવા મોટા મોટા વેપાર ખેડ્યા. પણ હાલમાં તો અંગ્રેજ લોકોના જેવા ઉચ્ચલાયક કરનારા બીજા ચોક્કસ તથા તેઓએ કેટલા મુદ્દક લીધા છે. ક્યાં ક્યાં વેપાર ચલાવ્યો છે, અને શી શી કળા વિદ્યા કાઢતા ગયા છે, તેના વર્ણનનો તો પારજ ક્યાંથી ? વળી આણ્વીમેર આગની ગાડી બનાવવાનો ઉદ્યોગ કહો એટલે તે કેટલો મહાભારત ! એ લોકોનું ધ્યાન એક સરખું ઉદ્યોગ ઉપરજ રહે છે; એમના જેવા બીજા જેવા જશો તો અમેરિકાખંડ માંહે સ્વતંત્ર સંસ્થાન કરીને દેશ છે, ત્યાંના લોકો છે. તેઓ મૂળથીજ અંગ્રેજોના દેશના, પણ હાલ સ્વતંત્ર થયા છે.

ગોપાળ—મહારાજ, મને લાગે છે કે હિયલપાથલ કરવાનો જે સ્વભાવ, એ સર્વથી-સારો ગુણ છે; એણે કરીનેજ સધળી સંપત્તિ મળી આવશે.

મેહેતાજી—તે ગુણ સર્વ કરતાં સરસ ખરો, પણ તે શાહાણુપણ તથા સાચવટ એ ગુણોથી શોભે છે, વાસ્તે એકલો હિયલપાથલ કરવાનો સ્વભાવ હોય તે કંઈ કામનો નહિ. જે વહેવાર કરેલા હોય તે વિશેનું જ્ઞાન હોયું નોંધએ, અને જેઓની સાથે વહેવાર કરવાનો તેમની નોંડે વાદ ન પડે, અને તેમાં આપણી પત રહે એવી સચાઈ જરૂર હોવી નોંધએ. હરકોઈ કામમાં અને ધંધામાં, લોકો જેમ જેમ હુશિયાર અને પૂરી સમજના હોય છે, તેમ તેમ તેઓના હાથથી તે કામ સારી રીતે તથા થોડી મહેનતે થાય છે; ને તેવું ગેરમાહિતી વાળાથી બનતું નથી. સખખ કંઠા વિદ્યા વગેરેનો અને તેજોજ ચતુરાઈ વગેરેનો સધળે ઠેકાણે પ્રસાર થયો નોંધએ. વળી જો કે વગર ભણેલા શિક્ષી વેપારી લોકોમાં; કદાપિ કોઈ સ્વભાવથી ચપળ હોય, ને કામ કરવાની હથોટી તેને હાથ આવી ગઈ હોય, તો પણ જોને ઉત્તમ શિક્ષા મળી હોય અને જે સારી માહિતગારીથી કામ કરનારો તેને તે પોહોંચવાનો નહી. આપણે અહીંયાંના કસબો, કારીગરીઓ, શિક્ષકો અને યંત્ર વગેરે સાધનો જુઓ, અને તેજ ચુરોપિયન લોકોનાં પણ જુઓ, તો તેમાં અને આમાં આસ્માન જમીનનો ફેર પડશે, વાસ્તે જે ઠેકાણે જ્ઞાન અને શાહાણુપણ છે ત્યાંજ વ્યવહારનેપુણ્ય વસે છે.

ગોપાળ—સંપત્તિની પ્રાપ્તિને માટે લોકોમાં શાહાણુપણ પણ જરૂર નોંધએ, એ વિશે તો મારી ખાતરી થઈ. પણ વાડ, સાચાધનેએ એવેજ ઉપયોગ છે કે ?

મેહેતાજી—હા ! અરે ભાઈ, ફક્ત અંતની, જુઠા હાથવડે કામ કરનારાથી અથવા અટકળથી અથવા અધપરપરાથી વહેવાર કરનારને હાથથી શું થવાનું છે ? ધણીજ સારી રીતે કામ બની આવે એવી મરજી હોય, ત્યારે તો શિક્ષી અને વહેવારી લોકોમાં, શાસ્ત્રોં જાણીને મેળવેલું જ્ઞાન, ને તે પણ પાછું અનુભવસિદ્ધ યુક્તિ અને પ્રમાણિકપણું એઓથી યુક્ત હોવું નોંધએ. ઉઘમી વેપારી લોકોનું શું પ્રમાણ ? તેઓ ખોલે એક અને કરે એક, એવી તો ધણું કરીને આપણાં મુલકમાં લોકોની સમજ હોય છે. ફલાણી વસ્તુ એ દહાડામાં આપીશ તેને ચાર દિવસ લગાડે અથવા તે નહારી અને ઓછી કીમતની આપે. એવી લોકોની રિયતિ હોવાથી લોકોમાં સાચવટ રહી નથી, એવું સાખીત થાય છે, અને તે સંપત્તિના વધારાને ઉલટું ધોકો પોહોંચાડે તેવું છે. અપ્રામાણિકપણથી ધણું અનહિત થાય છે. સાધારણ મજૂર લોકો ઉપર મોટા મોટા પગારના નિગેદાર રાંખવા પડે છે. લોકોમાં જો અપ્રામાણિકપણું ન હોત તો હજારો રૂપિયાનો કોટનો ખરચ અને તેમજ સિખંદી, ફોજ, ચોકી, પહેરા વગેરેનો ખરચ લાગત નહિ.

ચુરોપખડમાં ઘણા દેશોમાં વેપાર ચાલે છે, ત્યાં પણ કોઈ કોઈ જગોએ સાચવટનાં માણસો ન હોવાના સખખથી વેપારમાં ઘણી અકચણ પડે છે. એકવાર એક અંગ્રેજ સાહુકારે એક જનસ બહાર મોકલવામાં જુઠાપણું કીધાને લીધે, બીજા સધળા દેશોમાં તેની સાખ છુટી ને તેની તે જનસોનો વેપાર પણ હુઓ. જો સધળા દેશોમાં સાચવટ એકસરખી હોત તો વેપાર, વહેવાર, એ સંધળું એક સરખું ચાલત.

મિસ્તર બાબેજ કરીને એક ઇંગ્રેજમાં થયકર્તા થઈ ગયો. તે એક શહેરના પ્રમાણિકપણા વિશે એવું લખે છે કે તે શહેરમાં દરરોજ લાખો રૂપિયાની જનસોની ખરીદી અને વકરો થાય છે, પણ કોઈ કોઈને લખી આપતું નથી, તથા કોઈ કોઈની પાસે લખી લેતું

નથી. લગાઇ ચાલતી હતી ત્યારે અંગ્રેજ લોકો જોડે વેપાર કરવો નહીં, એવો કેવલ લોકોમાં ફરાવ થયો; 'એવું' થયા પછી ઇંગ્રેજ લોકોની તેણી પાસના મુલકમાં એક આડત હતી, ત્યારે બહાર બહાર ન પડતાં, ફક્ત અક્ષરની ઓળખ ઉપરથી વગર નામે તથા વગર સહીએ વહેવાર ચાલે, એવો બંને તરફથી બંદોબસ્ત થયા ઉપરથી, અક્ષરની ઓળખ એજ કોઇ પ્રમાણુ એમ માનીને બેધડક લાખો રૂપિયાનો વહેવાર ચલાવવામાં આવ્યો. હવે તે માહિતી જો કોઈ લોક અપ્રામાણિક થઇને ચાલેલા વહેવારને હરકત કરત અથવા તે ઉધારો પડત તો મોટો અનર્થ થઇને ઘણા જીવની હાનિ થાત.

ગોપાળ—વા: એવું નામ તે સાચવટ, શાહાણુપણ અને સાચવટ એઓનો વહેવાર કેટલોક ઉપયોગી કહેવો ! એ બે ગુણ એ બે આંખો છે, એ નહોઇ ને ફક્ત ઉથલપાથલ કરવાનો જે સ્વભાવ તે આંધળા માણસના અંગ બળ જેવો બાણવો. હવે જે કહેવાનું રહ્યું તેનો આવતી કાલે આરંભ કરવો.

તરુલતા અથવા આદર્શ સ્નેહ !

“ અરેરે ! પ્રભુ ! ત્હેં મહને આવી અભાગી શાને સરભવી હશે ? ” તરુલતાના અંતઃ કરણના હૃદયબેદક ઉદ્ગારો એકાએક બહાર નીકળી પડ્યા.

તરુલતા જ્યાં હતી તે એક અતિ રમણીય ઉદ્યાન હતું. સુગંધિત પુષ્પપરાગની અતિ શીતલ પરિભળ સર્વત્ર પહેંચી રહી હતી. વનવાયુ અતિ મન્દ મન્દ વાતો હતો. અખિલ કુન્દવૃક્ષમાં નાનાવિધ પક્ષીગણો પોતાના મધુર કણ્ઠમાંથી મૃદુગાનનું રસીયું ઝરણું સતત બેલા દેતાં હતાં. મોરમધુરી આદી યનગન નાચી રહ્યાં હતાં, અને મંજુ શબ્દથી સર્વત્ર માધુર્યનું સિંચન કરતાં હતાં. એકંદરે એ ઉદ્યાનમાં રમણીયતાનો સ્થાયી વાસ હતો. વચ્ચે એક ન્હાનો કુવારો હતો અને ત્હેની આસપાસ ગોળાકારમાં રેતીવાળી જગ્યા હતી. ત્યાં ત્રણ બેસવાની બાંકી હતી અને ત્હેમાંની એક ઉપર તરુલતા ઉપરના ઉદ્ગારો કાઢતી સૂતી હતી.

પોતાનું આલય એ ઉદ્યાનમાંજ હતું. પરંતુ માતૃપિતા અન્ય સ્થળે ગયાં હોવાથી અને ઘરમાં તરુલતા સિવાય અન્ય ગૃહસ્થ મનુષ્ય નહીં હોવાથી માત્ર પ્રફુલ્લિત કરવાના ધરાધથી તરુલતા આમ બહાર બાગમાં આવી હતી. એકાંત સર્વદા મનને ચગડોળે ચલાવે છે એ શબ્દશઃ સત્ય છે અને તેજ પ્રમાણે તરુલતાનું મન અત્યારે વિચારના વમળમાં ચગડોળે ચઢ્યું હતું.

તરુલતા સૂતી હતી તે થોડીવારે બેડી થઇ અને મન ગભરાયેલું હોય તેમ આસપાસ પહાવરી બનીને નજર કરવા લાગી. જાતી ધબકવા લાગી અને ઉંચી નીચી થવા લાગી. એકાએક ઉઠી અને ગાંઠા પ્રમાણે થોડી કુવારામાંથી નીકળતા પાણીને બાઝવા ગઇ. બાઝતાં બાઝતાં બોલી “ કોણુ તુંજ કે ? મહને આમ સમક્ષ સતાવનાર તુંજ માતા કે ? ના, તું નહીં; તું માતા નહીં. ત્યારે તું કોણુ ? મ્હારો કૃતદ્વી પિતા ? હા, બસ; એા ધાતકી કૂર પિતા ! ત્હેં શું ધાર્યું છે ? એાહ ! હે ! પણુ આ તો પાણી છે પિતા નથી ! ત્યારે શું પાણીની ઉપયોગિતા તેટલીજ પિતાની ખરી ? ના, નહીંજ ! હે ! ત્યારે મ્હેં શાથી આ

ઉપમા આપી ? છટ, ગાંડીજ છે ! પણ આ શું ? તું કોણ છે ? તું તો પાણી પણ તહીં ને પિતા પણ નહીં ! ત્યારે કોણ ? મ્હારી માતા ! ઓ માતા ! માતા ! દયાળુ છતાં, પિતાની અથ મતિથી દોરાતી નિર્દોષી માતા ! તું પણ અયોગ્ય મ્હારે મન તું તો તણખમ્મને તોલે ! હે ! પણ હું શું આ માતાને કહું છું ? ના, એ તો માતા ! પણ નથી ! પાછો એનો એ જલ-પ્રવાહજ નીકળ્યો ! અરેરે ! ક્યાં કાંઈએ છે ? મ્હારી સ્થાને ક્યાં : માતા કે, પિતા કે, પાણી કાંઈએ છે ? ત્યારે કુવારાનું પાણી ઉડતું બધ થયું ? હા, તો શું મ્હારું જીવન પણ એકાએક એમજ પૂરું થશે ? મ્હારી બહાલી બહાલી આશાઓ શું હું નહીં પરિપૂર્ણ કરી શકું ? ના, ના, બસ મ્હારી સર્વ આશાઓ ફળિભૂત થાય એમ મ્હારે આચરવું એવી પ્રતિજ્ઞા લઉં છું. ઓ ! ઓ મોરમયૂરી ત્હમે શું કામ ફેદો છો ? મ્હારા ગાંડપણને હસો છો કે મ્હારા સંકલ્પને સાફલ્ય ધમ્મો છો ? હો તે હો પણ હાલ તો ત્હમેજ સુખી છો. હે ! કે હું સુખી ? ના, ના, હું સુખી નહીં. હું શાની સુખી ? માતાપિતાના કૃતકૃતી દાળથી રીખાતી હુસકેહુસકે નિઃસાસા નાંખતી અબજા તે શાની સુખી ? નહીં, બસ : અત્યા ઓ, ત્હમેજ સુખી હો ! ફેદો ફેદો પ્રભુનાં સુખી બાળકો ફેદો, ત્હામારું હુંક જીવન આમ આનંદમાં ભોગવી લ્યો. મ્હને એ સર્વ ખાઈ લાગે છે. અહા ! પણ હું કોને કહું છું ? આસપાસ કોઈ સાંભળશે તો મ્હને કેવી ગણશે ? મ્હને શું કહેશે ? હશે, મ્હારે કોઈની શી દરકાર ? આ જગતજ મિથ્યા છે, તો ત્હેની શી ગણના ? નહીંજ, બસ ત્યારે મ્હારાથી બને તેમ હું ત્વરાથી મ્હારું કાર્ય સાધીશ. સમય અતિ ચંચલ અને વેગવત્ છે તો થાઈ સજ્જ અને સાધું મ્હારું કાર્ય. ઓ આકાશગામી ચન્દ્ર ! મ્હારું ગાન મ્હારી પ્રાર્થના સાંભળી લે ! મ્હને, મ્હારાં કાર્યમાં સહાય થા ! હું—”

આ પ્રમાણે બોલે છે એટલામાં મ્હારથી તરલતાનો નોકર શેશી આવ્યો. અને તરલતાને આ પ્રમાણે ગાંડા ભાષક એકલી એકલી રોતી રોતી બોલતી સાંભળીને અને બોધને સ્તબ્ધ થઇ ગયો; તરતજ બુમ પાડી “ તર બ્હેન ! મ્હારે આપને મળવા કોઈ આવ્યું છે. અહીં મોકલું ? ”

તર એકદમ ચમકી અને શેશી સ્થાનું બેસ્યું. થોડીવારે શુદ્ધિમાં આવી બોલી “ હે ! શું કહ્યું ? કોઈ મ્હને મળવા માગે છે ? વાર, જા એને અહીં મોકલ. ”

શેશી ગયો. તરલતા વિચારમાં પડી “ વળી અત્યારે મ્હને આવે આવે સમયે મળવા કોણ નવરૂં પડ્યું હશે જે ? ”

થોડીવારે પેટો મળવા આવેલો તરણુ યુવક તરલતા સમીપ આવી ઉભો અને એક નજરે નિરખવા લાગ્યો. મીચેલે નયનથી તનબાન વિનાની તરલતાને આવેલા યુવકનું ભાન નહોતું તે બોધને, પેટો યુવક ધીમે પગે પાગે પાસે ગયો અને જમણો હાથ ઝાલ્યો.

તરલતાના અંગમાં એકદમ સૌદામિનીનો ચમકાર થયો હોય તેમ એ જમકી અને આંખો ઉઘાડી સ્થાનું બેસ્યું તો પોતાના માતાપિતાએ પોતાના પતિ તરીકે ધારી રાખેલો પોતાને મન કચરા સરખો ઇન્દુકાન્ત બેસ્યો. હાથ રકાઝક કરતાં છોકરો, છુટ્ટો અને છુટ્ટોની સાથેજ એકદમ “ અરે ! ઓહ ! ઇન્દ્ર-પ્રિય ઇન્દ્ર-અરેરે ! ” કહીને બેભાન અવસ્થામાં ચતી પાટ જમીનપર પડી. પાસેનો કુવારો ચાલુ કરી પાણી લઇ ઇન્દુકાન્તે તરલતાના મ્હોંપર પાણી છાંટ્યું અને બેડી કીધી. થોડીવારે ભાન આવતાં તર એકદમ ચમકી ઉઠી અને ધુત-

કારી કાઢી આથી ઉભી રહી બોલવા લાગી “અરે ખાપીયા ! નીચ, નક્ષત્ર ! તું અહીં શા સાર આવ્યો ? ”

“તારો હાથ માગવા.”

“મ્હારે તારો હાથ નથી જોઈતો.”

“બસ : તારાં માતાપિતા મ્હને આપે છે.”

“થેર ગયાં મ્હારાં મૂર્ખા માતાપિતા.”

“તે કાંઈ ચાલે નહીં.”

“એની મેજે ચાલશે. મ્હારી મરજી નથી.”

“તારી સત્તા નથી.”

“તારી પણ હિંમત નથી.”

“ત્હને અહીંથી ઉઘડી જઈશ.”

“મ્હને અડકવાની શ્રેધની હિંમત નથી.”

“જોજો પસ્તારો.”

“જોઈ છું કે કેમ અડકે છે.”

“લે ત્યારે જોઈ છું કે તારી મદદે કેણુ આવે છે.”

“ખબરદાર જો મ્હને હાથ પણ અડકાડ્યો છે તો. કેણુ છે ? અત્યા શેથી અહીં આવ.”

તરલતાની બૂમ સાંભળીને શેથી દોડતો દોડતો ત્યાં આવ્યો. તરલતાએ હુકમ કર્યો. “ચાલ આ નીચને મ્હારી નજર આગળથી દૂર કર. ઝટ બ્હાર કાઢ. સાંભળ અત્યા ઇન્દુ ! જો તું હવે પછીથી મ્હારી સમીપ આવ્યો છે તો યાદ રાખજે કે તારૂં એક પણ હાડકું સમું નહીં રહે. ચાલ નીકળ મ્હારા ઘરમાંથી.” એમ કહી તરલે પોતાનું મ્હોં એની સામેથી ફેરવી દીધું. ઇન્દુ તિરસ્કારમય દૃષ્ટિ નાંખતો બળડતો બળડતો ચાલ્યો ગયો.

આ તરફ તરલતાની ચિત્તવૃત્તિ ફરીથી અસ્થિર થઈ અને ગાંડપણમાં બળડવા લાગી. “વહાલા ! ત્હમે ક્યા હશે ? આવે સંકટને સમયે મ્હને છોડી ત્હમે ક્યાં સુખમાં વસતા હશે ? ત્હમે કહો છો.

“ત્યજ વહાલી ત્યજ માતા,

“ત્યજ્યાં વહાલાં ત્યજ્યાં બાતા;

“વને સરિતા સમી સારી,

“હવે સુખી હો ગતિ મ્હારી.”

સરિતા તો સાગરને પણ અતે મળે છે—સાગરમાંજ બળે છે—તમને તો તે પણ પ્રિય નથી—ચતુ' નથી શું ? વળી તમે શીખવેા છો.

“નથી માનવ તણી જાતે,

“રહો સમભાવ કો વાતે;

“હુમા રહી ના કંઈ આશા,

“જગત છે માત્ર નિરાશા.”

ઇન્દ્ર ! પ્રિયતમ ઇન્દ્ર ! તમને આમજ લાગ્યું ? જગત નિરાશામયજ છે એ માન્ય છે

તો પણ મહારામાં શો વાંક નિહાળ્યો ? માનવ જાતમા ત્હમે કહો છો તેમ સમભાવ રહ્યો નથી છતાં પણ હું તમારી સાથ સમભાવથી નથી વર્તી ? શું આવીજ મહારા પ્રત્યેની તમારી લાગણી ?

“ જગત મિથ્યા તણે કાળે,
“ જીવી દુઃખી ના થવું છાળે;
“ રહું બસ હું અરણ્યેને,
“ જીવન ગાળું સદા સુખે. ”

અરણ્યમાં વાસ કરી સુખે જીવન ગાળવા એકલપેશ થવા શાથી ઇચ્છા થઈ ? કે સાથે રહેત તો દ્વિધા આનંદ ન થાત ? “ એક કરતા બે ભલા ” એ સત્ર શું તમને યાદ ન આવ્યું ? યાદ આવ્યું હોય તોયે તમે શાને સભારીને વર્તો ? હશે. વળી તમે ઉપદેશ આપો છો કે—

“ હરે છે લાગણી મહારે,
“ સુખી કરવાની ‘બહાલી’ને;
“ છતાં એ કૂર માખાપે,
“ કીધો છે દૂર હા ! આપે. ”

એટલે કૂર માતાપિતાને લીધે મ્હને આપે આમ અણધારી તરછોડી અને લાગણી છતાં દાદ ન દીધી ? હશે, ઇન્દ્ર, પ્રિય ઇન્દ્ર ! ઇશ ઇચ્છા સમર્થ છે. આપ્યું એ ભોગવીશ. આપ્યું એ સહીશ. વિધિનું ધાર્યું થવા દઇશ. પણ બહાલા ઇન્દ્ર ! દૂર છતાં સમીપજ છો. કૂર છતાં કોમળજ છો; કારણ તમે અહીંથી દૂર વસો છો પરંતુ તમારી રમ્ય મૂર્તિ મહારા અંતરમાં નિરન્તર રમ્યાં કરે છે. વળી એકલી એકલી મૂઝી ચાલ્યા જઈ કૂર થયા છતાં હું કોમલ ગળું છું, કારણ મહારામાં તેને લીધે નવીનજ ભાવના જગૃત થઈ છે અને મહારા હૃદયને તમારા જેવુંજ કોમળ કરી દીધું છે. બસ હવે બહાલા ઇન્દ્ર ! ઓ—”

એકાંત વાક્ય અધુરું રહ્યું. માતાપિતાએ બૂમ પાડી. “ કેમ તરૂં ! અત્યારે ઇન્દુભાઈને અને તારી પાસે ખાસ મોકલ્યા હતા તે મળ્યા હતા કે નહિ ? શું વાતચીત થઈ ?

તરુલતા ચમકી જગૃત છતાં નિદ્રાવશ થયેલા જેવી ભાનવિનાશી બાળા એકાએક જગૃત અવસ્થામાં આવી. પોતાને માતાપિતાએ બોલાવી એમ જાણી મનમાં દુભાઈ પરંતુ જવાબ દીધો.

“ કેમ શું છે ? હું એકલી પડી પડી મહારા બહાલાં પુખ્તો અને જળ સાથે ગોણિ-વિનોદ કરતી હતી તે તમને ન ગમ્યું કે વચ્ચે પડી મ્હને બોલાવી ? ”

તરુણી કામી ન થઈ; નિચારમાળાના મણકા એકદમ ગણાયા અને અત્યાર સુધી જે પોતે એકાંતમાં બોલતી હતી તેનું ભાન આવ્યું અને લાગ્યું કે માતાપિતાએ સર્વ સાંભળ્યું હશે. પણ કાઈ પણ બહેમ પડ્યો છે એવું જણાવ્યા વિના આગળ ચલાવ્યું.

“ હા, તે તમારા મિસ્ટર ઇન્દુકાન્ત અહીં કાલા થઈને આવ્યા હતા ખરા પણ મ્હેં તરછોડી કાઢ્યો છે અને મહારી સમીપથી સદાને માટે અર્ધચન્દ્ર આપી દૂર કીધો છે. કેમ તેને અહીં મોકલવાનું શું પ્રયોજન હતું વાર ? ”

તરૂનો પિતા આ સાંભળી સ્તબ્ધ થઇ ગયો. પુત્રીને આવા 'રૂપમાં' બદલાઇ ગયેલી જોઇને વિસ્મય પામ્યો, પરંતુ ધ્રુટડો ગળી ગયો; અને ધીમેથી બોલ્યો: “ તર ! તર ! આ શું ? તને આજે એકદમ શું થઇ ગયું છે ? તને યાદ નથી કે જો ઇન્દુભાઈને તારા બિંબના સ્વામિ તરીકે તારી સાથે જોડવાના છે ? ”

તરૂલતા ઝમઝમી જોનાકળી થઇ ગઇ, પરંતુ રોપમાં આવી બોલી: “ શું કહો છો પિતાશ્રી ? ઇન્દુ મ્હારો સ્વામી ? હાય ! જોહ ! પિતાશ્રી ! જો કૃતાર્થી પિતાશ્રી ! યાદ રાખજો: એ કદી બનવાનું નથી. જેને મ્હાઈ હૃદય સોપ્યું છે તે મ્હારો ઇન્દ્ર અન્ય સ્થળે તમારાં જેવાંજ કૂર માતાપિતાના દુઃખનો ભોગ થઇ પડેલો અરણ્યવાસી થઇ દેહનું કલ્યાણ સાધે છે. ‘ હૃદય જ્યાં હોમ્યું ત્યાંજ હોમ્યું ’ એ મ્હાઈ સૂત્ર છે અને તે પ્રમાણેજ વર્તીશ. મ્હારે હવે પરણવું નથી. એક તો પરણ્યાનું સુખજ કાચું અને તેમાં પછી પાછળથી રંડાવું. જોહ ! એ ક્યાંનો ન્યાય ? બસ: મ્હારી જાંઘળી મ્હેં એકનેજ સોપી છે. મ્હાઈ હૃદય મ્હેં એકમાંજ હોમ્યું છે. હવે નહીં બને તે નહીંજ બને. આ સર્વ યત્નો મિથ્યા છે. અનર્થભર્યા કાંઈ છે. હું એકની બે નહીં થાઉં. શા માટે મ્હને આમ પળવતા હશે વા ? મ્હેં કાંઈ તમારે બગાડ્યું છે ? હું તો મ્હારી મેજે મ્હારી મોજમાં આવે છે તેમ વર્તું છું અને એટલું જોડું છું કે કોઈને હાનિ થાય નહિ. પછી મ્હારી વચમાં પડવાની આપને શી પડી છે ? ”

પુત્રીને આ પ્રમાણે એકાએક વિક્રિત અવસ્થામાં આવેલી જોઇ પિતાના મનમાં એણું આવ્યું; પરંતુ દૃઢતા સમીપ કોમલતા પણ નિરૂપાય થાય તેમ તેને એક શબ્દ, પણ કહ્યા વિના નિરાશાના નિઃશ્વાસો નાંખતાં નાંખતાં શયનશૂઢમાં ચાલ્યાં ગયાં.

(૨)

તરૂલતાનાં માતપિતા ખરેખર કૂર અને મૂર્ખજ હતાં. પોતાની પુત્રીના આવા વિક્રિત આચરણથી કંટાળે આવ્યો હતો પરંતુ લાચાર હતાં. પુત્રીની ઉમ્મર પુષ્પ થઇ હતી અને તે સ્વતંત્રતાને લાયક થઇ હતી. એ વિકાળ યુગલ સર્વદા પુત્રીને અલગ રાખી વાર્તાવિતેદ કરતું હતું. આની તરૂલતાને ચોક્કસ માહિતી હતી અને તેથી સર્વ પોતાને વિદિત થાય એ હેતુથી શેશીને પોતાની તરફ ખેંચી લીધો હતો. શેશીને ભાસિક અમુક રકમ ઇનામમાં મળતી અને તેથી એ લક્ષ્મીની લાલચમાં શેશીનો મનબંધર લપટાઇ ગયો હતો અને મુગ્ધ બન્યો હતો; આથી પ્રમાણીકપણાને ઉચ્ચ સદ્ગુણ જાણીએ મૂઢી અસત્યતાના અને ચોરીના દુર્ગુણનું સ્થાન એ શેશી થઇ પડ્યો હતો.

ઉપર જણાવેલા બનાવને બીજા દિવસથી પુત્રીના ખંડમાં માતપિતાએ કે માતપિતાના ખંડમાં પુત્રીએ જરા પણ પગસચાર કર્યો નહોતો. પુત્રીના આવા આચરણથી માતપિતાને અતિશય લાગી આવ્યાથી ગમગીનીમાં આખો દિવસ જતો હતો. સાયંકાળનો સમય થાય અને દિવાનખાનામાં તરૂનાં માતપિતા હમેશ નિરાશાની વાતો કરતાં. પરંતુ ‘ તકતું ફંડ ’ કરી દેવાનું કેમે સૂઝે નહિ. તરૂ પોતાના ખંડમાંજ બેસી રહે અને એનો સમય પણ દુઃખનાં સભારણમાં વ્યતીત થતો.

આમ વસ્તુસ્થિતિ ચાલવા માંડી. માતાપિતા સ્થિતિ છોડા કેમે આણે નહિ અને તે છતાં વિચારમાં ને વિચારમાં બળ્યાં કરે. આથી બંનેનાં શરીર લીન-થઇ જવા માંડ્યાં. યોઠા સમય વીત્યા પછી એમના મનમાં આવ્યું કે ગમે તેમ પણ આનો અંત આણવો. એક

દીવસ સાંજે જ્યારે તરૂં પોતાના ખંડમાં હતી અને દીવાનખાનામાં માત્ર માતાપિતાજી હતાં ત્યારે તેઓએ વાત શરૂ કરી. શેરી બાર ઉભો ઉભો છતો માનો સાંભળતો હતો. તરૂંના પિતાએ ખાત ઉપાડતાં કહ્યું:—

“પ્રિયે આપણું જીવન હવે નિરર્થક છે.”

“કેમ ?”

“કારણ એજ કે આપણા નશીબમાં ધૃષ્ટિરે એકજ સંતાન આપ્યું અને તે પણ પુત્રી, પુત્ર નહિ ! એટલુંજ નહિ પણ તે પુત્રી અસારે આપણી વિરૂદ્ધ થઇ બેઠી છે. આપણો વીચાર ઇન્દુભાઈને તરૂં સાથે પરણાવવાનો છે ત્યારે તરૂંને તે પસંદ નથી. આપણુ એમને તરૂંને મળવા મોકલ્યા ત્યારે તરૂંએ એમને ધીકારી કાઢ્યા. આપણે પૂછ્યું ત્યારે કેવા ઉચ્ચ સ્વરથી વાત કરતી હતી ? બસ હવે તો મહેને કાંઈજ સુઝતું નથી. શું કરવું તેના વિચારમાં મ્હારો સમય વ્યર્થ વડી જાય છે, અને શરીર દિનપ્રતિદિન લીન થતું જાય છે. મ્હારું તો માનવું એમજ છે કે પુત્રીને સુખે ઠેકાણે પાડ્યા પહેલાંજ મ્હારું જીવન પૂરું થશે. આને આ બળાપામાં મ્હારો દેહ કાંઈ દીવસ એકાએક ભોગ થઇ પડશે.”

“ઠાણા એવું બોલશો નહિ. એમ નિરાશ થઇ બેઠાથી ! આપણું શું ઉધડે ? હું ચપળ અને દગાબાજ છું. અત્યારેજ તરૂંને અહીં બોલાવી મંગાવું છું. ઇન્દુભાઈ પણ અત્યારે આવવાનું મહેને કહેતા હતા એટલે તરૂં બેઠી હશે એવામાં ઇન્દુભાઈ આવશે તો તરૂંથી ચાલ્યા નહિ જવાય. પછી તરતજ આપણે નક્કી કરી દઈશું. પછી તરૂં શું ચાલશે ? કેમ હુઆઇ ઠીક શોધી કાઢી કે નહિ ? અમે સ્ત્રીજન તે આવી બાબતોમાં પાછાં પડીએ ? કેમ શો વીચાર કર્યો ?

“મ્હારું મગજ તો હવે જરા પણ કામ કરતું નથી. તમને જે સુઝે તે કરો. પણ એટલું યાદ રાખજો કે કાંઈ અનર્થભર્યું થયું તો મ્હારા જીવનની આશા વ્યર્થ છે.”

“કાંઈ નહિ થાય. જે જે તો ખરા બધુંએ સાંઝે પાર ઉતરશે. અલ્યા શેરી આમ આવ.”

શેરી જાણે જાણતોજ નથી તેમ ગભરાતો આવી હાથ બેઠી ઉભો “હા.”

“જા, તરૂં જ્હેનને કહે કે તમને સાહેબ હમણાં હમણાં દીવાનખાનામાં બોલાવે છે. કાંઈ અગત્યનું કામ છે. વધારે વખત નહિ લાગે.”

શેરી બેઠો બેઠો તરૂંલતાના ખંડમાં ગયો અને પાછળથી બારણું ખેંચી પછી ધીમેથી તરૂં પાસે જઇ કહ્યું:—

“તમને સાહેબ બોલાવે છે.”

તરૂંલતા આ વખતે ઓરડામાં આમ તેમ ફરતી ફરતી કાંઈક સામગ્રીઓ એકઠી કરતી હતી, તે શું હતી તે શેરી કાંઈ સમજ્યો નહિ અને પૂછવાની તરદી લીધી પણ નહિ. તરૂંલાએ પૂછ્યું:—

“અલ્યા ખરેખર કહેજે માતાપિતા સિવાય બહાર કાંઈ બીજું આવ્યું છે ?”

“ના હા; પણ જ્હેન, તે દીવસે તમારી પાસે જે માણસ આવ્યા હતા અને જેને તમે મ્હારી પાસે બહાર કાઢવ્યા હતા તે ઇન્દુભાઈજ કે નહિ ?”

“હા હા, તેનું શું છે પાછું ?”

“તે અત્યારે તમે બહાર આવો તે પછી આવવાના છે અને તમારું બધું નક્કી થઇ જવાનું છે એમ વાતો થતી હતી. તેથી મહેન બોલાવવા મોકલ્યો છે.”

“એમ; જા ત્યારે કહે તારા સાહેબને કે હું તો નથી આવતી અને નથીજ આવવાની.” એમ બોલી તરલતા બે હાથમાં મારું નાખી આરામ પુરશી પર પડી. શેશી બહાર ગયો અને દીવાનખાનામાં આવી જવાબ દીધો:—

“સાહેબ, તર બહેન આવવાની ના કહે છે.”

“કેમ?”

“કેણુ જાણે સાહેબ.”

શેશી વધારે લખન છપ્પન કર્યા ત્રિના મુંગે મહોડે બહાર જઇ સંતાઇ ગયો. પતિ-પત્નિ એક બીજા રહામું બોધ રહ્યાં. હવે માતામાં શરૂ ચઢ્યું હોય એમ લાગ્યું. પોતાના ધણીને દીવાનખાનામાં શોકગ્રસ્ત બેસી રહેવા દઇ પોતે ઉઠી અને તરના ખંડભણી દોડતી દોડતી ગઇ. બારણાને ધક્કો મારી ઉઘાડે તે પહેલાં લુચ્ચાઇથી બારણે કાન દઇ સાંભળવા ઉભી તો અંદરથી હુસકાનો અવાજ અને કાંઇક શબ્દો બાંધ્યા તુટ્યા કાને પડ્યા. એટલે વિચાર કરી બારણું ધીમેથી ઉઘાડ્યું. બારણું ભૂલમાં ઉઘાડું રહી ગયું હતું તેથી અવાજ થયા વિના ઉઘડ્યું. જુએ છે તો કંઈ નવીનજ રચના થઇ રહી હતી !

તરલતા કાંઇ વિચિત્ર કામમાં રોકાઇ હતી. રહામે એક પાટીયા પર કાગળ ચોટાડી તે પર પાસે પડેલી રંગની પેટીમાંથી રંગ લઇ પોતાના ઇન્દ્રિય મુખાવિંદ ચીતરતી હતી ! હાથની કડક ધણી હોવાથી ચોટાં સમયમાંજ પોતાના પ્રિયતમનું મ્હોં ચીતરી રાખ્યું હતું અને તે પર પીંછી મારતી મારતી તરલતા એકાંતજ છે એમ ધારી બારણું બંધજ છે એવી ભમણામાં રહી ઉઘ્રગાર કાઢતી હતી. માતા સર્વ મુંગે મહોડે સાંભળતી હતી.

“ત્યજ બહાલી ત્યજ્યાં માતા,

“ત્યજ્યાં બહાલી ત્યજ્યાં પ્રાતા;

“વને સરિતા સખી સારી,

“હવે સુખી હો ગતી મહારી !”

“ઇન્દ્ર ! પ્રિય ઇન્દ્ર ! આ તમારી રીત હોય ? મહારું ઇન્દ્ર હજી પણ તમે નથી સમજી શકતા ? પ્રિય હું તમારે માટે ઝૂરી ઝૂરી મરું છું. ત્યારે તમને મહારે માટે લેશ માત્ર પણ લાગણી નથી ? તમે કહો છો તેમ તમારાં માતાપિતા કૂર હશે પરંતુ મહારાં માતા-પિતા એવાંજ બદકે એથી પણ વધુ કૂર છે એવી તમને ખબર નહોતી ? શું ના કહો છો ? ના, ના તમારું મ્હોંજ ‘હા’ કહે છે. ત્યારે જો એવી ખબર હતીજ તો મહેન રીખાવી રીખાવી મારી નાંખવા જેવી કરવાનું શું સમજ્યું ? તમે તો સુખે રહો છો પણ મહારા પર ઇન્દ્રનાં વાદળો એક પછી એક આવ્યાં કરે છે. અત્યારે વર્ષા નવીનજ વાદળ આવી ચઢ્યું છે. બહાલા પ્રિય હું તમને મહારું હૃદય આપી ચૂકી છું એ સર્વ વિદિત છે છતાં મહારાં માતાપિતાએ હમણાંજ મહારું વેવીશાળ પેલા ઇન્દ્રકા સાથે કરવા બોલાવી હતી.”

“માતા તો છૂંજ થઇ ગઇ. જ્યાં હતી ત્યાંજ એક ચિત્તે ઉભી રહી અને એ વાતની તરને શી રીતે ખબર પડી એના વિચારમાં પડી ગઇ. એકાન્ત ગાન તો વાધુંજ:—

“બોલો બહાલા ઇન્દ્ર ! પ્રિયતમ ઇન્દ્ર ! કહો તમારી સંમતિ છે ? ના, નથી. મહેન

એ ચોચાળ છે અને હું એ જાણતીજ હતી તેથી મહે 'ના' કહેવડાવી છે. ઇન્દ્ર ! ઓ ઇન્દ્ર ! તમારી તરૂ હવે એકની બે નથી થવાની. મ્હારી ટેક તમે રાખજો હોં ! મ્હારે માટે તમને લાગણી છે એ સિદ્ધ છે કારણ તમેજ તમારા પત્રમાં લખ્યું છે કે—

“ હરે છે લાગણી મ્હારે,

“ સુખી—”

અરે ! આ શું ? ઇન્દ્ર ! જૂલી ગઈ ! કડી મગજમાંથી ગઈ ! પણ તમે તો પૂરી કહો ? આમ શું શુંકમુઠ સરખા બેસી રહ્યા છે ? મ્હોડેથી મ્હોડેથી બોલો તો ખરા ? આ કડી હું જૂલી ગઈ છું તો પૂરી તો કરતા નથી. વાહ ! નહિજ બોલો ? ત્યારે જ્યો હું તમારો પત્ર જ લઈ આવું એટલે તેમાંથી અક્ષરશઃ ખરી કડી જડશે. ”

એમ કહી તરલતાએ પીછા હાથમાંથી નીચે મુકી અને ઉઠી; પોતાના કપાટ તરફ ચાલવા જાય છે તો સ્થાને પોતાની માતાને ઉભેલી જોઈ ! એક ક્ષણ સુધી બંને એકી નજરે એક બીજા સ્થાન જોતાં સ્તબ્ધ થઈ ગયાં. માતા ડોકું હલાવતી હતી. તેણે તરતજ પૂછ્યું:—

“ કેમ તરૂ ? આ શું ચાલતું હતું ? અને આ કેનું ચીત્ર આ પ્રમાણે સ્થાને ચીતરી રાખ્યું છે ? તેની સાથે શી વાતો ચાલતી હતી ? પત્ર ક્યાં છે ? બોલાવું ત્હારા બાપને ? ”

“ હા, હા, તે બોલાવશે તેથી હું ખી જવાની છું શું ? મહે તમને એકવાર નહિ પણ સત્તરશે વાર કહી દીધું છે કે હું નથી પરણવાની તે નથીજ પરણવાની, તો પછી શામાટે મ્હને અત્યારે બોલાવી હતી ? મ્હાઈ ચોકડું બેસાડવાનેજ કે નહિ ? સાચું બોલજો. ”

માતાના મુખપર હાથા છવાઈ રહી. વદન મ્લાન થઈ ગયું સંવાદ વાધ્યો:—

“ માતા, આ ચીત્ર મ્હારા હૃદયધાર મ્હારા એકના એક પ્રાણ ઇન્દ્રકાન્તનું છે. મ્હારી સમક્ષ હરધડી એ રમ્ય માત રમ્યા કરતી હતી અને તેને લીધે મ્હાઈ મન અન્ય સ્થળે કામ કરી શકતું નહતું. અત્યારે એ ચીત્ર મનમાંથી કાઢી ચીતરી કાઢ્યું એટલે હવે જ્યારે જ્યારે માદ આવશે ત્યારે ત્યારે ત્હેની સાથે વાત કરીશ. ”

“ તરૂ, તરૂ, સંભાળીને બોલજો હોં ! એ તાઈ ચીત્ર અત્યારે છે ને બે મીનીટમાં ક્યાંનું ક્યાં રદ થઈ જશે. મોકલી દઈશ નહીં તો તારા રંગનું પાત્રજ દોળી દઈશ એ ઉપર કે ચિત્ર હતું નહતું થઈ જશે. માટે ડાહી થઈ મ્હને એ ચીત્ર સોંપી દે. ચાલ જરૂર મ્હારો હુકમ એકદમ ઉઠાવ. ચાલ એ ચિત્ર અને તારો કાગળ લઈ દિવાનખાનામાં. ”

“ માતા, માતા, દયા કરો, મ્હારી પ્રિયમાં પ્રિય વસ્તુ આ ચીત્ર સિવાય જે કંઈ આ ઝોરડામાં હોય તે લઈ જવા તમને હક છે પણ આ મ્હારા મનની મૂર્તિ મ્હારા જીવનનું જીવન આ ચીત્ર બસ મ્હારી પાસે છે તેમનું તેમ રહેવા દો. એટલું એ દીન અભાગણીનું માન્ય રાખો. કહેતાં હો તો હું તમારી સાથે દિવાનખાનામાં આવું. મ્હને હરકત નથી ચાલો. ”

એમ કહી તરલતાએ આતુર્યથી વાત ઉઠાવી અને માતાને કંઠાં શબ્દથી મનાવી ઉતાવળથી પોતાની સાથે લઈ ઝોરડામાંથી બહાર આવી નજર ચૂકાવી ઝોરડાને પોતાનું વિચિત્ર તાણું મારી દીધું. ફરે માતા અને દીન પુત્રી આ પ્રમાણે દિવાનખાનામાં દાખલ થયાં.

દાખલ થતાંજ તરૂની દૃષ્ટિ પોતાના વેરી ઇન્દુ પર પડી. તેનીજ ઇન્દુની દૃષ્ટિ તરલતા પર પડી. તરલતાએ કટાક્ષ એવી મારી કે ઇન્દુને નીચું જોવું પડ્યું. માતાએ ઇન્દુને આવકાર આપ્યો એ જોઈ તરૂ મનમાં હુમાઈ પરંતુ શબ્દોન્યાર ક્યાં વિના સર્વ તમાસો જોયાં

કીધો. ઇન્દુ પાસે તરની માતા અને પિતા બન્ને બેઠાં પરંતુ તર તો એક ખુરશીપર બેસી આડું મેઠાં કરી બેઠી રહી. માતાએ પાસે બોલાવી પણ ન ગઇ. સંવાદ શરૂ થયો.

“કેમ ઇન્દુભાઈ તમારો વીચાર શો છે ? આ તરને હું તેડી લાવી છું. ત્યો હવે અત્યારેજ સર્વ પતાવી દઇએ.”

“હા પણ તમારી પુત્રી ક્યાં માને છે ? જુઓને એની ઉદ્વેગતાઈ તે આપણી સાથે એને બોલવાનું પણ નથી ગમતું.”

“તેમાં આપણે શું ? આ એના બાપની સંમતિ થઈ ગઇ કે કરી દઇએ વિધિ એમાં એ ન્હાની છોકરીનું શું ચાલવાનું છે ?”

હવે તરલતાથી મુગા બેસી રહેવાયું નહિ. બાહુ સાંભળ્યું પણ આ વાચ્યથી એના મનમાં ઝલકારો થયો હોય એમ લાગ્યું, અને રોષમાં આવી બોલી.

“જે જે માતપિતા આ તમારું કાર્ય સફળ નાહ થાય. ઉલટું સુખમાં દુઃખ આવી પડવાનો વખત આવશે. માટે એતીને પગલું બરબે. મહારૂં મેઠાં તમને કહી કહીને દુઃખી ગયું છે તે છતાં આ પ્રમાણે મહત્તે દુઃખના ખાડામાં બાણી બેઠને ફેંકવા તૈયાર થયાં છો તેમાં માલ નથી. મહત્તે ફેંકવા જતાં ક્યાંક હુંજ બચી જઈશ, તમને ધક્કા લાગશે અને તમે પોતેજ ખાડામાં ઝંપલાવી પડશો એ બાણીતાં નથી. પછી એ ખાડામાંથી બહાર આવવાનો વખત આવવાનો નથી; એ અવિચ્યત ધ્યાનમાં રાખજો. અમારાં કુમળાં દિલને તમારે શેષ માત્ર પણ દુભવવાં ન બેઠએ ત્યારે તમે ઉલટું દુઃખરૂપી ખંજર ધાતકી થઇને બોંકવા તૈયાર થયાં છો. અન્ય પુરૂષ સમીપ તમારી ધરડાંઓની લાજ અમારે જુવાનોએ રાખવી બેઠએ એ વીચારને આધારે આમન્યા રાખી વધુ બોલતી નથી. માટે હુંકામાંજ સાર સમજી આ બધી નાહક અર્થ વિનાની વાત જવા દો અને મહત્તે મહારૂં કર્યું બોગવવા દો. મહારી ખાત્રી છે કે હું તમારી એકની એક પુત્રી હોવાથી મહારી વર્તણૂક તમને દુભશે પરંતુ લાચાર છું કે એ તમારી કૃતિ છે મહારૂં નશીબ અણધાર્યું સરળયુ છે અને જે વર્તણૂક મહારી હાલ તમે જુઓ છો તે યોગ્ય અને સુખનું સાધન છે. માટે આ બધી લપન છપન મૂકી અન્ય કાર્યમાં મન પરોવો અને પેલા એકલપેટા લેભાગુ ઇન્દુડાને અહીંથી રજા આપો નહીં તો સાંભળશે મહારે મહારે કાંઈ વધારાનું.”

આ પ્રમાણે બોલી ઇન્દુ તરફ તિરસ્કારમય દૃષ્ટિ નાંખી તર પોતાના ખંડ બાણી ચાલી ગઇ. ત્રણે જણ, બેઠાં રહ્યાં પણ ત્રણમાંથી એકથી પણ બોલાયું નહીં. ઇન્દુ મનમાં અતિશય બળવા લાગ્યો અને એમાંને એમાં રીતરીવાજનું ભાન ભૂલીને રજા માંગ્યા વિના ચાલતો થયો. આ બનાવથી પોતાની આશાઓ ધીમે ધીમે છોડી દીધી. હવેથી તરને ઘેર પગ મૂકવો બધ કીધો અને ગરજ સરી એટલે વૈદ વેરી” તેમ ગરજ હતી ત્યાં સુધી તરનું અને તરનાં માતપિતાનું સાડું બોલતો પણ હવે નિરાશથી બધાનું છુંડું બોલવા મંડ્યો યોડા સમય રહી ઇન્દુ અન્ય સ્થળે પરણ્યો અને સાડું (prosaic) જીવન ગાળવા લાગ્યો.

તરનાં માતપિતા પણ આ બિનાથી અન્યથા ચર્ચા ગયાં અને સમજી ગયાં કે પુત્રીને હવે પોતાનું કહ્યું માને એમ મનાવવી એ અશક્ય હતું. પરંતુ એવી સ્થિતિમાં તેઓ દાવસ દાવવા લાગ્યાં.

(અપૂર્ણ)

સામાયિક સ્ફુરણ

વખતના વહેવા સાથે જૈન પ્રજામાં પ્રાચિન અને નૂતન જૈન સાહિત્ય પ્રકાશમાં લાવવાના પ્રયત્નો વધતા જાય છે તેમ બીજી તરફથી જૈનેતર પ્રજાના હા પાઠશુની પ્રભુતા તે થયી પ્રગટ થતા સાહિત્ય તરફ જૈન પ્રજાનું લક્ષ્ય ખેંચાયું છે એ મજબૂતિ અને મહેટલું જ નહિ પરંતુ તેના પ્રવર્તનમાં જોવાતા વિચારબેદ સામે યોગ્ય રામણજીની ચર્ચા સં યોગ્યતા નિર્ણય માટે ઘટિત વિચારની આપ લે પણ ચના લાગી બધે લાઈબ્રેરી ગુજ- છે એ સર્વ સાહિત્ય પ્રત્યેની વધતી જતી રુચીનું આવકારદાયક રાતી'ની જોવાએ- ચિન્હ છે તેથી પણ વધારે સંતોષકારક એ છે કે આવી ચર્ચામાં લી ઉદાર લાવના. ધર્મોધ કદાચહ બુદ્ધિનો ઉપયોગ ન કરતા વિચાર બુદ્ધિએ તેનું તો- લન કરનાના પ્રમગો પણ જૈન વિદ્વાનો તરફથી લેવાય છે કે જે ન્યાય યુક્ત સંશોધક બુદ્ધિ તત્વશોધન માટે બહુ કિમતી લેખારો

‘ પાઠશુની પ્રભુતા ’ નામનો ગ્રંથ ભાઈનંધ ગુજરાતી પત્ર ભેગ તરીકે બહાર મુકવા પછી તેમાં જતિને જમદૂત તરીકે કાર્ય કરતો બતાવનાથી જૈન પ્રજામાં મોટો ખગમગાટ થઈ રહ્યો છે એટલું જ નહિ પણ તે સામે આપતા ઉપાયો લેવાને સૂચન કરતા એવા પત્રોનો ઢગ અમારી ઓદિસમાં થઈ જવા પાડ્યો હતો કે તે સંધ્યાને પ્રગટ કરી પત્રોના કોલમોના કોલમો રોકવા અને ને રીતે આ ચર્ચાને ગભીર સ્થિતિએ જતી જોવી તે અમને દુસ્ત ન જણાતા તે વિષય માટે તેમજ ‘વીસમી સદી’માં પ્રગટ થયેલ ‘પ્રવીણ સાગર’ નું અવનરણ થતી અને મહેરામણજીના લેખમાં રહેલા અસબધ નિયારો માટે અમે ભાઈનંધ ‘ગુજરાતી’નું ધ્યાન ખેંચી તેટલાથી સંતોષકારક સમાધાન ખેંચનાની આશા રાખી હતી અને અમને જણાવવાને આનંદ થાય છે કે ભાઈનંધ ગુજરાતીના અધિપતિ શ્રીમાન્ મણીનાલ ઇન્ડિયન દેશાઈએ (Private) પત્રદાતા આ બને વિષય માટે પોતાના ગ્રહેલા ઉદારભાવે જણાવવાની ઉદારતા કરી છે અગર જો કે આ પત્ર ખાનગી છે, છતાં તેમના નિયારની વિશાળતા જોતા તેને બહાર મુકવાથી આતર મત ભેદો અને ધર્મના નિયાર ભેદ દૂર થઈ દિદી પ્રજામાં રાષ્ટ્રીય ઐશ્વર્ય વધવાને પ્રસંગ મળશે અને આપણા સમાજમાં ઉઠેલ મેલાહલ આટલેથી શાત થશે તેમ માની તે અક્ષુભ પ્રગટ કરવાનું સાહસ કરવું દુસ્ત ધાર્યું છે

શ્રીમાન્ મણીલાલ ભાઈ લખે છે કે —

“ પાઠશુ પ્રભુતાના સબધમાં આપે ધ્યાન ખેંચ્યું તેથી આભાર થયો. આ મારા સ્વર્ગસ્થ પિતાશ્રીએ દેશ સેવા કરી શકાય એ હેતુથી ગુજરાતીની ભેટ તરીકે પ્રતિવર્ષે ઐતિહાસિક નવલ કથા આપનારો ઠરાવ કર્યો કે જેથી પ્રાચિન ઇતિહાસનું લોકોને જ્ઞાન થાય- જગૃતિ થાય ગુજરાતિઓના સબધમાં ઐતિહાસીક દૃષ્ટિએ અને જાતિય ભાવનાની દૃષ્ટિએ ઘણો ફલકો અભિપ્રાય છે, ગુજરાતિઓની સારી બાજુ દર્શાવવાને ‘ પાઠશુની પ્રભુતા ’ લખાઈ, તેમાં કોઈ પણ ધર્મ વિરૂદ્ધ કે કોઈ વિરૂદ્ધ કંઈ પણ લખાય તેની ખાસ સલાખ રખાઈ હતી, છતાં તમારા કહેવત પ્રમાણે જૈન ક્રોમમાં બહુ ખગમગાટ થયો છે એ જાણી મને દિલગીરી થાય છે ‘ પાઠશુની પ્રભુતા ’માં જૈન ધર્મના કયા સૂત્રનું ખડન થયું

છે તે મને જણાતું નથી, જૈન ધર્મની કોઈ પાત્રે નિંદા કરી નથી, પાત્રો જૈન છે. અને તેજ જો વાંધા પડતું હોય તો તે એક આશ્ચર્યકારક ઘટના છે. એરીતે મુસલમાનો ખીજ નવલ કથાઓના સંબંધમાં પણ વાંધો શા માટે ઠાકી ન શકે ? આમ જો વાંધો ઠાકવામાં આવે તો દેશ સેવામાં ઐતિહાસિક જાગૃતિનું કાર્ય નિરવિધે થઈ શકે ખરું ? એક કે બે પાત્રો જૈન, મુસલમાન, ખ્રીસ્તી કે વૈશ્વનવ કે શૈવ હોય અને તેને હાથે ધારો કે કોઈ છત કે અનિષ્ટ કાર્યો થાય, તો શું તેથી એક આ ધર્મ કે આખી કોમનું અપમાન કરવાનો હેતુ રાખ્યો છે એમ આક્ષેપ મૂકવો વ્યાજબી છે ? ન્યારે પાટણની પ્રમુખતા મેં સાંઘત વાંચી ત્યારે પ્રથમ તો મારા મનમાં જૈનોની પ્રભુતાનું ચિત્ર છે એવો ભાવ આવ્યો હતો અને હજી પણ હું તેમજ માતું છું. માત્ર દીલગીરી એટલી જ છે કે જૈનોમાંના કેટલાક swallow makes a summer એ કહેવત સત્ય માને છે.

‘ વીસમી સદી ’ માં પ્રગટ થએલા લેખમાં મારા સ્વર્ગસ્થ પિતાએ પોતાનો સંસર્ગ દર્શાવેલો છે તે છતાં જૈન પત્રના અંકમાં આપે તેમની પર આક્ષેપ કર્યો છે. કદાચ આપના લક્ષમાં તે ન હોય. મારા સ્વર્ગસ્થ પિતાની પાસે ભાટો, ચારણો, કથાનકો વિગેરે આવતા; તેઓ જે વાતો કહેતા તેનો તેઓ ઉતારો કરતા; તેથી વાતોમાંની એકનો આ વાત મારા ઉતારો છે. એ વાતનો ઉપયોગ સત્યમાન કરવો હોય તો પ્રવિણસાગરમાં કંઠી શકાતે.

મારે પુનઃ કહેવાની જરૂર નથી કે જૈન ભાષ્યોને માટે કોઈ પણ રીતે હલકા પાડવાની લેખકની તેમ જ મારી વૃત્તિ હતી જ નહિ અને હશે પણ નહિ. બ્રાહ્મણ, વૈશ્ય કે જૈન કોઈ પણ હો, ગુજરાતી પત્ર ઐતિહાસીક દૃષ્ટિએ પ્રાચિન વસ્તુની માદ આપી ગુજરાતીઓને રાજદારી ઉન્નતિજ ધ્વંષે છે.”

ભાષ્યબંધ ‘ગુજરાતી’ના તંત્રીવર્ધની આ ભાવના શુદ્ધ અને સમાજ ઉન્નતિના વિચાર પોષક છે તે દૃષ્ટિએ જોતાં ધન્યવાન જોગ છે કે જૈનસમાજ આ ગ્રંથ પ્રત્યેની ઉદાસિનતા દૂર કરશે અને ભાષ્યબંધ ‘ગુજરાતી’ પુનઃ પ્રસંગે આવા ચર્ચાસ્પદ વિચારોને તિલો-જલી આપશે.

પ્રસંગોપાત કહેવું જોઈએ કે પાટણની પ્રમુખતાના મુળ લેખકે એક લંબાણ પત્રથી જણાવ્યું છે કે ગુર્જર ગીરાતું ગૌરવ જૈન પ્રજના હાથે કેટલું ઉત્તમ રીતે જળવાયું છે તે બતાવવાના હેતુથી આ ઐતિહાસીક વિષય શરૂ કર્યો છે. અને તે વાત હવે પંજીના તેમના તેવાજ ખીજ ભાગોમાં જોવાશે, આ હકીકતપર આપણે વિશ્વાસથી રાહ જોવી હિતા વડ છે. અને અમને વિશ્વાસ છે કે ગુજરાતના ઇતિહાસમાં મહારાજા કુમારપાળ પછે રાજાઓ શીલગુણ્ધર, હેમચંદ્રાચાર્ય આદિ મહાત્માએ જે કિમતી ફાળો અર્પેલ છે તે બહાર બાવવાને તક લેશે.

કેળવણી એ વર્તમાન જમાનાનું જીવન છે. એમ ન્યારે લોકોને ખાતરી થવા લાગી છે

ત્યારે કેળવણી એટલી તો મોંઘી અને વિસ્તૃત (કહો કે અધરી લીબડીમાં બોર્ડિંગ શૈલીએ) થતી જાય છે કે તે પ્રાપ્ત કરવાને સામાન્ય વર્ગને બહુ ની યોજના.

મુશ્કેલ થઈ પડ્યું છે અને ખીજ તરફથી દેશના મોટા ભાગની આવક અર્થની સ્થિતિ તથા મોંઘવારીનો વિચાર કરતાં યોગ્ય તેમજ કુશળ પુદ્ધિનાં સંતાનોને તેવા અર્થને પહોંચી વળવાની સાનુકૂળતાના અભાવે જ્યાંના ત્યાં અર્ધજીવસ્થિતિમાં ગ્રામ્ય જીવન ગાળતાં રાખતાં પડે છે.

આવા સંસ્કારમય વચ્ચે બોર્ડિંગ એ આવા ઉત્સાહી યુવકોને આવકારદાયક, આશાસન-સ્થાન થઈ પડે છે અને તેથી દરેક નાનાં ગામોની આસપાસના મુખ્ય ગામોમાં કે જ્યાં શિક્ષણસ્થાનોની ઠીક અતુલ્યતા હોય તેવા દરેક સ્થળોએ બોર્ડિંગો (નિવાસગૃહો) સ્થાપવાની જરૂર છે કે જેથી આસપાસના ગામોના બાળકો પોતાના નાના ગામડામાં પ્રાથમિક શિક્ષણ લઈ ગોંધાધન રહેતાં નજીકના સ્થળે પોતાનો અભ્યાસ વધારી શકે.

આ યોજનાની વધારે ફતેહનો આધાર તેવા દરેક વિભાગોના ગામોએ મળી માંહોમાંહે ફંડ ઉભું કરીને તેમજ શાંતિના કે સંઘના જમણા તેમજ ઉજમણા મહોત્સવાદિ પ્રસંગો પર યોગ્ય કર નાખીને આત્મચળે નમત્રા ઉપર છે પરંતુ તે પ્રસંગ પ્રાપ્ત થવા પામે તે દરમિયાન શ્રીમંત સમાજો તેવા ઉછરતા બાળકોને આધારભૂત થવામાં મહદ્દુરુણે તેમજ સમાજસેવા છે.

હાલમાં વીળપુરમાં ઉજમણા પ્રસંગે શેડ મગનલાલ કંકુચંદ્ર પોતાના ચાલતા નિવાસ-ગૃહને સંગીત કરવાને સારો ક્ષણો ટ્રસ્ટીટ માર્ફત સોંપવા પછી બાળકોને સંતોષ થાય છે કે લીબડીમાં મહા સુદી ૫ ના રોજ 'શ્રી જૈન સ્વેતાંબર મૂર્તિપૂજક બોર્ડિંગ હાઉસ' ખોલવાને નક્કી થયું છે. તેમ તેમાં દાખલ થવા ઇચ્છનારને અરજી કરવાને ચએલ સૂચના ઉપરથી જાણી શકાયું છે. તો તેમના આ ઉપયોગી સેવા-ધર્મ માટે ધન્યવાદ આપતાં ધિ-ચ્છીશું કે અમરેલી, ગોંડલ, જામનગર, વડવાણુ આદિ કાઠિયાવાડના તેમજ યુજરાત અને હિંદના દરેક ભાગોના તેવા નાનાંમોટાં શહેરો પણ પોતાના જીલ્લામાટે બોર્ડિંગ હાઉસો ખોલવાને મન પર લેશે.

જૈન.

સારી સ્ત્રી કેળવણી ઉપર દેશોન્નતિનો આધાર છે.

સ્ત્રી કેળવણી આપવાની જરૂર વીશે હવે લોકોમાં બે મત નથી પણ કેવા પ્રકારની આપવી જોઈએ તે વીશે તો બેમત હવે જોવામાં આવે છે. સ્ત્રી પુરુષના સમાન હક સ્વી-કારવામાં બાધ ન હોય પણ સ્ત્રી પુરુષનાં કામ આ સંસારમાં સમાન છે એમ શું સ્વીકારી લેવાય તેમ છે કે ? ના ! ના ! સ્ત્રી તથા પુરુષનાં બંનેનાં કામ જુદાં છે અને તેથીજ તે બંનેની કેળવણી પણ જુદા પ્રકારની હોવીજ જોઈએ. સ્ત્રીએતે પુરુષ જાનાવનારી કેળવણી આ દેશને માટે તો જરૂરની નથી સ્ત્રીના સ્ત્રીત્વને ખાલવનારી, ધરકામ સારી રીતે કર-કસરથી કરી શકવાની ટેવ પાડનારી, બાળજન્યાં સારી રીતે ઉછેરી શકે તેવી, વડીલોના પીનય સાચવી તેમની યથા સમયે યોગ્ય સેવા કરી શકે તેવી સતીત્વનું રક્ષણ કરવામાં દૃઢતાનું બળ ઉમેરનારી, ગૃહબ્યવસ્થા સારી રીતે સુધડનાથી રાખી શકે તેવી અને એક આદર્શ ગૃહીણી થઈ શકે તેવી કેળવણી આપવી જોઈએ. દેશનેજલ કપડા પહેરી છેલ્લા-લાઘવી ગમે ત્યાં ગમે તેવી સાથે ફરવાની ટેવ પાડનારી, અજુકાટતાં ખરચ કરી ઉણક

બનાવનારી, વડીલો પ્રત્યે વીવેક, વીનય અને બ્રહ્મણ રાખવાને બદલે વડેમી ધરમાં દુર કહી ધીકારી તેનાથી જલદી જુદા પડવાને લક્ષ્યાવનારી કે આર્થાત્મની સ્ત્રીઓને નહીં ધાન્યતી ટેવ પાડનારી કેળવણી તે સ્ત્રીઓને નહીં આપવી જોઈએ એમ કહેવામાં લગભગ સધળાઓ સામેલ થવાના.

સ્ત્રીઓને ગુલામ ગણનારા, પગલું ખાસકું માનનારા મરમાદીત રીતે વડીલોની સાથે પણ તેને બહાર હરવા શરવા જવા દેવાની ના પાડનારા પુરુષો જેમ ધીકારને પાત્ર છે તેમ પતીને પ્રેમથી નહીં બળવનારી તેમજ ગૃહીણીના ધરમો નહીં બળવનારી સ્ત્રી પણ ધીકારને પાત્ર છે.

આટલા દુઃશ વીવેચન પછી સ્ત્રીઓને કેવા પ્રકારની કેળવણી આપવી જોઈએ તે વાંચનાર સમગ્ર શકશે. સ્ત્રીઓને ઇંગ્લેન્ડ બહુલી કોલેજમાં કેળવણી આપી બી. એ. એમ. એ. બનાવવાની અભ્યાસની ધેલજા ઉત્પન્ન થવા લાગી છે તે યોગ્ય નથી દેશી ભાષાકાગ સારા સારા વીવેચક શીખવવામાં આવે તો તેથી વધારે લાભ થાય. કોઈપણ રીતે સ્ત્રી કેળવણીનો પ્રસાર કરવાની ધણીજ જરૂર છે. સ્ત્રીઓ મુખ્યત્વે વીના કરી પણ સંસાર મુખે તેમ નથી. સંસારરૂપી ગાડાને જોડેલા બે બળદોમાંનો એક પુરવમાં ને એક પશીમમાં ચાલે તો એ ગાડું ઉઠુંજ પડાનું. માટે સ્ત્રી કેળવણીનો પ્રકાર ચવાને અનેક પ્રયત્નો ચવાની જરૂર છે અને એટલાજ માટે કેળવણેલી સ્ત્રીઓ બહુલી સ્ત્રીઓની ખાસ દરજ્જા છે કે તેણે એવી સારી રીતે ચાલવું જોઈએ ને સદર્શનશાળી થવું જોઈએ કે લોકોને તેવું જોઈને પોતાની પુત્રીઓને કેળવણી આપવાને ઉત્સાહ વધે. બહુલી સ્ત્રીઓ ઉપર એ-એક મોટા બોલે છે જો તેના આચરણથી લોકોનાં મન સ્ત્રી કેળવણી તરફ ધીકાર ઉત્પન્ન કરે તો સ્ત્રી કેળવણીને બારે ધોકો પડે. નવરાશના વખતમાં સીવણ, શુદ્ધણ વગેરે સ્ત્રીઓ પોતાને યોગ્ય કામ કરી શકે અને ધર્મ નીતીના અર્થો વાંચે એવી ટેવ પણ કન્યા શીક્ષણકાર પડવી જોઈએ.

દેશકેંદ્ર સ્થળે તેમજ અંગ્રેજ કેળવણી આપવાની શરૂઆતની સ્કુલો સ્થાપવામાં આવી છે ત્યાં મુનિતિવાન અને અનુભવી સ્ત્રી શીક્ષકો, તથા પુરુષ શીક્ષકો રાખી કામ લેવામાં આવે એ પસંદ કરવા જોવું છે, હવેની વર્જુની જુવાન સિદ્ધીઓ કે જુવાન પુરુષો કરતાં ઉચ્ચ વયની સ્ત્રી શિક્ષકને દરેક પાટી ઉમરના પુરુષ શીક્ષકો એવી સ્કુલોમાં સારું કામ કરી શકે ધર્મના સરકાર વીનાનાં સ્ત્રી કે પુરુષ શીક્ષકો બદલે લીધું કરે એમ સ્વીકારી ચકાવું નથી. કેળવણી ખાનાના નાનાથી તે મોટા મુખીનાં સર્વ શિક્ષકો જ્યાં મુનિતિવાન છે ત્યાં દેશભક્તિનો સમય દુર નથી એમ નક્કી સમજવું.

લીં સ્ત્રી કેળવણીનો સાચો હિમાયતી.

હુન્નર ઉદ્યોગો અને હાંદીઓની કુશળતા.

હાંદીમાં હુન્નર ઉદ્યોગની ખીલવણી કરવાના સંબંધમાં તપાસ ચલાવવાને ના. સર. કાર. જે હાંદી ઉદ્યોગીક કમીશન નીમ્યું છે, તે કમિશન સમક્ષ મેશર્સ તાતા કંપનીના સાકચી ખાતેના લોખંડના કારખાનાના મેનેજરે આપેલી જુઘાની ઉપરથી માલુમ પડે છે કે એ કારખાતું કેવું દેશ હીતકારી કામ બજાવે છે. કમીશનના પ્રમુખે પોતાના અનુભવ ઉપરથી ખુલ્લાં મને કયુલ રાખ્યું હતું કે હાંદીઓને ને ઘટતી સંભાળ નીચે તાલીમ આપવામાં આવે તો તેઓ કોઈપણ ઉદ્યોગ ચલાવવાને લાયક છે, અને ચોક્કસ જાતના ઉદ્યોગો યુરોપીયનો કે અમેરીકનો જ ચલાવી શકે તેવી માન્યતા જે એક વખત ધરાવવામાં આવતી હતી તે કલ્પિત છે એમ સાકચી ખાતેના હાંદી કામદારો તરફથી બજાવવામાં આવતાં જુદાજુદા પ્રકારના સજ્જ અને બારીક કામો ઉપરથી જોવાને બને છે. સાકચી ખાતેના કારખાનાના મેનેજરની જુઘાની તે ખીનાને ટકો આપે છે. કે હાંદીઓને કેળવતા રહી યુરોપીયન કામદારોને ઓછા કરવામાં અને હાંદીઓને તેમની જગ્યાએ રોકવામાં આવતા બળ છે, અને વધારે ખુશાલી ભરેલી ખીના એ છે કે એવા ફેરફારનું પરિણામ કામની ઉત્પત્તિ ઉપર કશી માઠી અસર કરતી નથી પણ તેથી કામ સારૂ જ થવા પામ્યું છે. આવું જે ઉચું પરિણામ આવ્યું છે તેનું કારણ એ છે કે કામદારોને સારાં રહેઠાણો અને પુરતો ખોરાક મળી શકે એવા લવાજમ આપવાની જેમ ગોઠવણ રાખવામાં આવે છે તેમ તેમને લખતાં વાંચતાં અને ગણતાં અને સાથે અંગ્રેજી ભણાવવાની સગવડ કરવામાં આવી છે તથા તે ઉપરાંત જે કોઈ ખાસ અભ્યાસ તરફ તેમની વલણ જણાય છે તે અભ્યાસ તરફ તેમને વાંચવાનું ઉત્તેજન આપવામાં આવે છે. આ કારખાનાની ખુબી એ છે કે તેના કામદારોના મોટા જથ્થો ખેતી કરનાર અભણ કામદારોમાંથી મેળવવામાં આવ્યો હતો, છતાં તેવા કામદારોની ઉપર પ્રભાણ જાતન લેવાથી તેઓ સુસ્કેલ ગણાતા ઉદ્યોગ ચલાવવાને લાયક નીવડ્યા છે. હાંદીઓની હુમેશની તકરાર એજ છે કે તેઓને પોતાનું પાણી ખતાવવાની તક આપ્યા વગર અમુક કામો તેમનાથી બંની શકે જ નહીં એવી વાતો તેમને અન્યાય કરનારી છે, સાકચી ખાતેના કારખાનાના મેનેજરની જુઘાનીનો ખીજો અગત્યનો ભાગ એ કારખાનાને બરની ઉદ્યોગો માટેની કેળવણી કેવાં ધોરણે આપવી જોઈએ તે સંબંધી છે. મેનેજર જણાવે છે કે યુનીવર્સિટીની કેળવણીને આ દેશમાં જોઈએ તે કરતાં વધારે અગત્ય આપવામાં આવે છે. હું ખાતરીથી માતું છું કે સારી કેળવણીની જરૂર છે, પણ એક સારો અને ઉપયોગી કામદાર બનવા માટે એક આસામીએ યુનીવર્સિટીમાં જવાની જરૂર નથી. જે હાંદી ઉદ્યોગોમાં પડવા માંગતો હોય તેણે આશરે પંદર કે સોળ મેં વરસે શાળા છોડીને જે ઉદ્યોગ તેને ગમતો હોય તેને લગતાં કોઈ કારખાનામાં શીખાડે થવા કામદાર તરીકે ચોક્કસ મુદત સુધી રહેવું જોઈએ, અને દરમ્યાન કુરસદને વંખતે શાળાનો અભ્યાસ પણ તેણે આગળ વધારવો તથા શીખાડે તરીકેની મુદત પુરી થતાં જો તેનાથી બની શકે તો બે ત્રણ વરસ યુરોપના કોઈ કારખાનામાં ગાળવા અને તેમ કરવાથી યુરોપીયનોના જેવી જ ઉચી લાયકાત તે મેળવવા પામશે. આ જુઘાની એક અગત્યની ખીના ઉપર આપણું ધ્યાન ખેંચે છે. યુનીવર્સિટીની ઉચી કેળવણી તરફ ધણા ઉદાર વીચાર નહીં ધરાવનારા કેટલાકો તરફથી ખેતી, વેપાર અને ઉદ્યોગોને લગતાં અભ્યા-

વાની જરૂર છે. અંગ્રેજી ભાષા શીખવા માટે સારી સારી ચોપડીઓ વંચાવી, અને અંગ્રેજીમાં બોલવાં ચાલવાં માટે ડીમેટીંગ ક્લાસ રાખવો જોઈએ. અંગ્રેજી ભાષા શીખવા માટે બીજા આદા વિષયો હરકત સમાન છે. સ્ત્રી કેળવણી માટે મધ્યમ વર્ગનો અભ્યાસક્રમ રાખવો જોઈએ. પુત્રા ખાતે અમોએ મહાવીરવાલય ખોલ્યું છે, તેમાં પ્રાથમિક કેળવણીથી લઈને મેટ્રિક સુધીની કેળવણી અપાય છે. ત્યાં માત્ર ભાષાદ્વારે ગૃહ શીક્ષણ આરોગ્ય તથા શારીરીક વીગેરે સંબંધી શીક્ષણ અપાય છે. સ્ત્રીઓને આ જગ્યાનામાં ઉચ્ચ કેળવણીની ખાસ જરૂર છે. આ કામ માટે અમોએ અત્યાર સુધીમાં રૂ. ૪૬૦૦૦ જે સઘળા મધ્યમ અને નીચ વર્ગના લોકો પાસેથી ભેગા કર્યા છે.

વિદ્યાર્થી સમક્ષ જાહેર ભાષણ.

મુંબઈ શ્રી મહાવીર જૈન વીદ્યાલયના વિદ્યાર્થીઓની સમક્ષ દોસી કુંવરજી આણંદજીએ ગઈ તા. ૯-૧૨-૧૬ના રોજ ભાષણ આપતાં તેમણે જણાવ્યું કે હું ખાસ નવીન કહેવાનો છું એમ નથી પરંતુ અનુભવનો ખ્યાલ તમને પ્રતીતિપૂર્વક થાય તે માટે કાંઈ કહેવું પ્રાસંગિક ધારું છું. તમારું અત્યારે વિદ્યાર્થીજીવન છે. વિદ્યાર્થીઅવસ્થા આખા જીવનપર્યંત ચાલવી જોઈએ અને હું મારી જાતને એક વિદ્યાર્થી જ ગણું છું. નિશાળ કે કોલેજ છોડવાથી વિદ્યાર્થીજીવન બંધ થવું ન જોઈએ.

મનુષ્ય મનુષ્યત્વમાં ક્યારે આવે છે તે સમજવાની જરૂર છે. ભક્ત્યાભક્ત્ય પેવાપેય અને કૃત્યાકૃત્યનો વિવેક આપે ત્યારે પ્રાણીને મનુષ્ય કહેવાય છે. ત્યાં સુધી પશુમાં અને તેનામાં કાંઈ તફાવત રહેતો નથી. કૃત્યાકૃત્યમાં તો બહુધા કોઈ જાતિ કે વ્યક્તિના વિચાર અને ઉપદેશમાં ફેર પડતો નથી. ક્ષમા, નિષ્કપટવૃત્તિ, સરળતા, પરદારાનિષેધ આદિ અનેક કૃત્ય અને અકૃત્યના સંબંધમાં સર્વનો વિચાર ધણોખરો સરખો હોય છે. પેવાપેય ભક્ત્યાભક્ત્યના વિચારમાં કદાચ તફાવત પડે છે. દરેક મનુષ્યે પોતાનું કૃત્ય શું છે તે સમજવાની અને તેને ખ્યાલમાં રાખી સચ્ચરિત્રવાન થવું એ તેની ખાસ ફરજ છે. દરેક પ્રાણી ધનવાન થવાને સરજાયેલો હોતો નથી. ચારિત્રવાન થવામાં પ્રયાસ પણ કરવો પડતો નથી. એ વાત કદાચ વિચિત્ર લાગશે પણ સત્ય વાતને સત્ય કહેવામાં મહેનત કે પ્રયાસ પડતો નથી. સચ્ચરિત્રવાળી ધવામાં નીતિપૂર્વક વર્તનની પ્રથમ આવશ્યક છે, અને તેમાં પ્રગતિ કરતાં ધર્મની આવશ્યકતા છે. નીતિપરાયણ મનુષ્ય જ ધર્મી હોવાને અને કહેવડાવવાને યોગ્ય છે. ધર્મી તરીકે કહેવડાવવાનો હક ઉન્માર્ગગામીને કે અનીતિને રસ્તે ચાલનારને કાઢપણુ નથી. ધર્મ એટલે ફરજ અને તેનો વિશેષ અર્થ કરીએ તો તેના બે ભાગ થાય છે. એક જ્ઞાન અને બીજી ક્રિયા આ બન્ને એક વગર વાહન ચાલી શકતું નથી.

સમાન્ય ધર્મ ગૃહસ્થને અંગે કહેવામાં આવેલ છે. અને વિશેષ ધર્મ ત્યારપછી આગળ વધતા આવે છે. તમે માર્ગાનુસારીના શરૂઆતના ગુણો વિચારશો તો નીતિના માર્ગને એ

કેટલો અવકાશ આપે છે. એ તમારા વિચારમાં આવી જશે. સામાન્ય ધર્મને પુષ્ટિ આપે તેવા વહેવારને આદરવો તે ઉચિત છે.

કેટલાક ગુણુ ખીજના, કેટલાક જમીનના, કેટલાક વૃદ્ધિના અને કેટલાક આશુઆશુના સંયોગોનાં છે તેમ ગુણુ માટે સમજવું. સરળતા, દયા, વત્સલતા એ જમીનના ગુણુ છે. એટલે હૃદયમાં હૃદયની આદ્રતા હોય તેને વધારે લાભ થાય છે. એની જમીન એટલી સારી રહે છે કે એમાં ખીજ ગુણુ ખેંચાઈને આવે છે. ખીજે ગુણુ દાક્ષિણ્યનો છે. પોતાના કાર્ય કે વખતનો ભોગ આપી પરકાર્ય તત્પરતાને વાસ્તવિક દાક્ષિણ્ય સમજવું. એ પણ જમીનનો ગુણુ છે બહુ અગત્યનો છે.

કેટલાક વાઝો ખાસ લક્ષમાં રાખવા યોગ્ય છે.

૧ તમે તમારા માતૃ પિતા અથવા વડીલની આરા ઉઠાવવા તત્પર રહેજો. ૨ તમે નિરંતર સદાયરણી થવા પ્રયત્ન કરજો. ૩ જેની સંહાયથી તમે સારી સ્થિતિએ પહોંચો તેને તમે ભૂલી ન જશો. ૪ તમારા પ્રત્યે જેમણે ઉચ્ચ આશાઓ બાંધી છે તે પૂર્ણ કરવા અહર્નિશ તત્પર રહેજો. ૫ તમે તમારા અધ્યાપકો પ્રત્યે ભક્તિભાવ રાખજો. (વિનયથી વિદ્યા પ્રાપ્ત થાય છે એ વચન. ૬ તમારા સહાધ્યાયીઓને પ્રત્યે પ્રેમભાવ રાખજો. માયાળુ પણાનો અહિં અભ્યાસ શરૂ કરી દેજો. ૭ તમને જે સાધનો મળ્યા છે-તેથી-અને અહીંથી અભ્યાસ પૂરો કર્યા પછી જૈનધર્મનું તાત્વીક જ્ઞાન મેળવવા પૂરતા સાધનો મેળવ્યા-કરજો. (તમને જાણશે કે મહત્વવાળો જૈનધર્મ છે. અન્યત્ર એવી વિશાળતા કદો નેશો નહિ. અને તેમાં કોઈ પ્રકારનો ભિન્નભાવ જોવામાં આવતો નથી. ૮ તમારી પોતાની કૃતિ સારી માઠી છે તે સમજવા માટે વિચક્ષણતા મેળવજો. ૯ વેપારી પોતાના લાભ નુકશાનનો સર-વાળો દોવાળીએ મૂકે છે તેમ તમે તમારું પોતાનું સરવૈયું મૂકી શકો તેવી સ્થિતિમાં રહેજો અને તેને માટે ખાસ સંભાળ રાખજો. ૧૦ તમે નિડર થજો પરંતુ વ્યવહાર દૃષ્ટિએ પરમેશ્વરનો અને વાસ્તવિક દૃષ્ટિએ તમારા આત્માનો ભય રાખજો.

આ વાત ખાસ ધ્યાનમાં રાખવાની છે.

૧૧ તમને નાસ્તિક કહે તેથી ડરશો નહિ પણ નાસ્તિક થશો નહિ. શંકા કહેલી ખોટી માનીને ન કરવી, પણ આશય હેતુ સમજવા ગમે તેટલી શંકા કરવી અને સમાધાન પુછવા. શંકાના કારણથી કોઈ નાસ્તિક કહે તે ડરશો નહિ. પણ ખોટી વાત કરવાની ઈલા રાખજો નહિ. ૧૨ તમે સ્વતંત્ર થજો, સ્વતંત્ર વિચારવાળા થજો, પરંતુ સ્વચ્છંદી ન થશો. ૧૩ તમે સહાધ્યાયી કે ત્યાર પછી વ્યાપારી કે અધિકારીની સ્પર્ધા જરૂર કરજો. ઇર્ષ્યા કરશો નહિ. ૧૪ તમે હાજી થશો પણ દોઢહાજી ન થજો. (આ સાદી બાબત છે પણ બહુ અગત્યની છે) અનુભવથી અને ઠોકરથીજ આ બાબતની અકલા આવશે. ૧૫ તમે કૂતર થશો પણ કૂતર ન થજો. એની પ્રવૃત્તિ અને અર્થ બહુ સૂક્ષ્મ રીતે વિચારવા યોગ્ય છે. આત્મ-ભોગ આપવાની ઘણી જરૂરીઆત છે. બનતો આત્મભોગ આપી તમારા કુટુંબનો કોમનો અને દેશનો ઉદય કરવામાં સાધનભૂત થવા વિચાર કરશો. સાદી પણ ઉપયોગી વાત કરી છે તે વિચારશો, આશા રાખું છું કે આ વાતને તદ્દન ભૂલી ન જશો.

સંસાર સુધારાની સમીક્ષા.

(રા. રા. સંધવી.)

અમદાવાદમાં આસો માસની આખરનું અડવાડિયું કોન્દરન્સો અને અને ચર્ચાઓથી ભરપૂર પસાર થયું છે. તેમાં ટેમ્પરન્સની કોન્દરન્સ, કેળવણીની કોન્દરન્સ, સંસારસુધારા કોન્દરન્સ અને પ્રાંતિક (પોલીટિકલ) કોન્દરન્સ; તથા દિવાળીના અડવાડિયામાં થયેલી કેળવણી કોન્દરન્સની સાથે સંબંધ ધરાવનાર તેમજ સંસારસુધારાની સાથે પણ સગાઇ ધરાવનાર સ્ત્રીકેળવણી સંબંધી ચર્ચા, તે પહેલાના અડવાડિયામાં થઇ હતી; આમ આખો આશ્વિન, કૃષ્ણ પક્ષ ચર્ચાઓ અને કોન્દરન્સો, તથા બાપણોના નિર્ધોષ વચ્ચે વ્યતીત થયો છે. છાપાઓ (વર્તમાનપત્રો) તે પ્રધાની તાજેતાજી નોંધો લઇ ચૂક્યા છે; અને વચ્ચે હવે ફેટલોક સમય તે દિલચાલો વિશે કેપ્તેલા વિચારો પચાવવાને અને આરામ લેવાને જનસમુદાયને મળી ચૂક્યા છે. હવે તે ચર્ચાઓ, બાપણો, અને કોન્દરન્સોની પ્રવૃત્તિનું સિંહાવલોકન અથવા સમીક્ષા કરવી, એ આનંદ, તેમજ, બોધ, આપે તેવું છે, તેમ તે આપણી બાવી પ્રવૃત્તિની દિશાની રૂબા ઓઠવામાં ઉપયોગી થઇ પડે તેવું છે.

જે કે દરેક કોન્દરન્સની હિલચાલને ઉત્પન્ન કરનાર આગેવાનોએ પોતાપોતાની કોન્દરન્સને અસાધારણ મહત્વની સમજી તે તે કોન્દરન્સનો મહિમા વધારવાને પોતાથી બનતું બધું જોર વાપરી દીધું છે, તોપણ વિવેકપૂર્વક અવલોકન અને વિચાર કરનારને તો એકલી રાજકીય પ્રાંતિક કોન્દરન્સજ કોન્દરન્સ એ નામને યોગ્ય જણાશે. બાકીની બધી કોન્દરન્સોની પ્રવૃત્તિયો તે પણ જે કે આ પ્રાંતના મોટા ગણાતા પુરોના પ્રમુખપણા નીચે ભરવામાં આવી હતી, અને તેમાં દેખાવ બધો કોન્દરન્સના જેવોજ કરવામાં આવતો હતો તો પણ તે કોન્દરન્સોમાં આત્મા ન હતો. તે કોન્દરન્સો તે તરંગી વ્યક્તિયોની બનેલી સ્પષ્ટ સત્યે જણાતી હતી. તે ઇતર કોન્દરન્સો જે કે રાજકીય પ્રાંતિક કોન્દરન્સના મહિમાની જમા પોતા ઉપર લેવાને કોલાહલ કરતી જણાતી હતી, તો પણ તેઓમાં તે સમષ્ટિ રૂપ વિરાટાત્માની પ્રમા જણાતી નહોતી કે જે પ્રમા રાજકીય પ્રાંતિક કોન્દરન્સમાં વિરાજતી હતી. જે આ ઠેકાણે આપણે ઉપમાનો ઉપયોગ કરીએ તો પ્રાંતિક રાજકીય કોન્દરન્સ તે વિધિપૂર્વક અને શ્રદ્ધાસુક્ત કરાતા બ્રહ્મભોજનના જેવી ઓગરવી અને પવિત્ર જણાતી હતી. કેળવણી કોન્દરન્સ તે બ્રહ્મભોજન યર્ધ રહ્યા પછી ઇતર વગર નોતરેલા અન્નાર્થો સુધારત, યાચક બ્રાહ્મણો, જમવા માટે યુઓ પાડતા બ્રાહ્મણો જેવી જણાતી હતી. ટેમ્પરન્સ કોન્દરન્સ તે કુતરાં અને કાગડાંને ફાંકવાને રહેલા નાપિત અને વસવાયાં જેમાં આખરે જમવાનાં હકદાર ગણાય તેવાં પાછળથી જમનારના કોલાહલ જેવી જણાતી હતી. અને સંસારસુધારા કોન્દરન્સ તે મનુષ્યથી ઇતર અને એકાં પતરાળામાંથી એકવાડ લઇ બ્યાં ત્યાં એકવાડ ઉડાડનાર પણ પંખો હોવાથી, બધાને માથે જમનાર અને સર્વના તિરસ્કારને પાત્ર પરસ્પર અદ્વિતાતાં ફાગડાં અને સમજીએ જેવાં પક્ષીઓના ફાંગારોળ અને ઉડાડડ, જેવી જણાતી હતી. બીજી કોન્દરન્સોમાં પણ બ્યાં સંસારસુધારારૂપ કાગડાંએ એકવાડ ઉડાડેલો ત્યાં ત્યાં અમેધ્યતા અને અરુચિના અંશે જણાતા હતા.

સધળી કૉન્દરન્સો અને તે પહેલાં થયેલી ચર્ચાઓ અને બાપણો ઉપરથી તત્વસાર એ નિકળી આવે છે કે, કહેવાતો સંસારસુધારો હિંદમાં અસ્થાને છે, મિથ્યા પ્રવૃત્તિ છે. આ કથનનાં કારણો વાચક વર્ગ આગળ હું નીચે પ્રમાણે રજૂ કરું છું:-

કેળવણી કૉન્દરન્સ તે એવી હકીકત શોધીને રાજકીય પ્રાંતિક કૉન્દરન્સ આગળ રજૂ કરે છે કે જેથી પ્રજાની કેળવણીમાં જે ખામી હોય અથવા કેળવણી ખાતામાં જે ખામી હોય તે દૂર કરવાને માટે રાજકીય કૉન્દરન્સ નામદાર સરકાર આગળ માંગણી કરવા તથા દલીલ કરવા સમર્થ થાય. આખી પ્રજાને કેળવણી મળે અને કેળવણી જોઈએ તેવી મળે તેથી પ્રજા અને રાજા બંને સુખી થાય, કેળવણીથી સંપન્ન પવધે, વિષયવાસનાનું જંગલી-પણું ઓછું થાય અને મન ઉપર કાણુ રાખી રાકાય, તથા સારાસાર વિવેક આવે, અને પોતાનાં પ્રજાત્વ અને જીવનજોના પ્રજાત્વનાં સ્વરૂપલક્ષણ સમજાય. સુધારાનું ખરૂં કામ તો કેળવણી કરશેજ. તેમજ ટેમ્પરન્સ એટલે વ્યસન અને અંભક્ષ્યનો નિષેધ પણ કેળવણીથી-જે કેળવણી વાસ્તવે મળી હશે તો-થશે. એટલે કેળવણી કૉન્દરન્સ એ વગર નોતરેલો પણ બ્રાહ્મણ છે. તે પ્રાંતિક રાજકીય પરિપદ (કૉન્દરન્સ)ના ઉદ્દેશની દિશામાંજ મદદ કરે છે. અને પણ સંસારસુધારા પરિપદ રૂપ કાગડો પોલીટિક્સના ઉચ્છિષ્ટ અને નકામા ભાગ રૂપ એકવાડ ઉડાડીને કોઇ કોઈ અંશે સ્ત્રી-કેળવણી અને પુરૂષ-કેળવણીની બાજતોમાં અનર્થ-કારક અંશોથી બ્રષ્ટ કરે છે. તેથી આ કેળવણી કૉન્દરન્સને પણ પાકશાળામાં રહેલા શુદ્ધ બ્રાહ્મણો વેગજેથીજ પીરસવા યોગ્ય ધારે છે. આટલી અશ્વિ અને અસંભાવનાને પાત્ર મિચારી કેળવણી પણ કહેવાતા સુધારકોના સંસર્ગથીજ થાય છે-કેળવણી વગોવાય છે.

ટેમ્પરન્સ કૉન્દરન્સ મધ્યમાંસેના નિષેધ કરે છે, તે વ્યસન અને હિંસા તથા અભ્યક્ષ્ય રૂપ કાગડાને-કૂતરાંને હાકે છે, પણ તે હાંકતું ધર્મયુદ્ધને અભાવે જોઈએ. તેનું સફળ થતું નથી. તેથી સુધારકમન્યોની કૃતકૅમય છૂટ અથવા મુનસરી અને ઉપયોગિતાની દલીલો રૂપ કાગડા ખોટી પોલિટિક્સ (રાજનીતિ)નો એકવાડ ઉડાડી આ ટેમ્પરન્સ કૉન્દરન્સને પણ એડી કરે છે. તોપણ નામદાર સરકારની આજ્ઞાકારી નીતિ વિષે બોલવાની માહિતી અને આંકડા તથા હકીકત વગેરે રાજકીય કૉન્દરન્સને પૂરા પાડવાની સેવા આ ટેમ્પરન્સ કૉન્દરન્સ જાળવે છે. તો તે પણ કાંઈક ઉપયોગી છે. તેથી પાટે બેસીને કાગડા કૂતરાં હાંકનાર પગી અને નાપિત વગેરે મનુષ્યોની ઉપમા આ ટેમ્પરન્સ કૉન્દરન્સને માટે બંધબેસતી છે.

પણ હવે જુઓ પેલી સોસીયલ રીફોર્મ-સંસારસુધારા કૉન્દરન્સ પોલીટિકલ પ્રોવિન્સી-અલ કૉન્દરન્સની સાથે શો સંબંધ ધરાવે છે? કાંઈજ નહિ. તોપણ તેના આગેવાનોએ હમેશા એવુંજ રણસિંચું મોંઘમ ને મોંઘમ ફુંક્યાં કરે છે કે, ત્યાં લગી આપણા લોકો “સંસારસુધારણા” નહિ કરે ત્યાં લગી આપણા લોકોની ઉન્નતિ થવાની નથી. જે પોલીટિકલ હિલચાલમાં સમજતું અને ભાગ લેવો એનેજ સુધારકમન્યો ઉન્નતિ સમજતા હોય તો તેવી રીતે તો જોઓ સુધારકમન્ય નથી હોતા તેઓ પણ તેવી પોલીટિકલ હિલચાલોની બાજતમાં સમજે પણ છે અને ભાગ પણ લે છે. તેમાં વળી સુધારક કહેવાતાં હિંદીઓ અને લાગ સાધુઓ કરતાં પણ જુના વિચારના પર્ણ બજેલા અને નહિ બજેલા પણ પોલીટિકલ હિલચાલોના સરકાર પામેલા, જુના વિચારના માણસો પોલીટિકલ હિલચાલોની બાજતમાં સારી પેઠે સમજે છે અને ભાગ પણ લે છે-એટલુંજ નહિ પણ ધન વગેરેની

મદદ કરી ભોગ પણ સુધારકમંથ્યો કરતાં વધારે આપે છે. તેની સાથે જેઓ સંસારસુધારક વર્ગમાં ગણાતા નથી તેઓમાં એક પ્રકારની અંતઃકરણની અધિક ઉદારતા માલમ પડે છે. તેના કરતાં ઉલટી પ્રકારની મનની સાંકડી વૃત્તિ સંસારસુધારાના હિમાયતીઓમાં માલમ પડે છે. કોઈ પણ લોકોપયોગી ગૃહિય કાર્યમાં પૈસાનો ભોગ તથા ખીન્ને ભોગ જુના વિચારના માણસો સુધારકમંથ્યો કરતાં ધણોજ વધારે આપે છે, તે છતાં કારભારનો ડોહઓ પોતાનાંજ હાથમાં એકદમ રીતે રાખવાની ખટખટ અને પ્રયત્નો કરતા સંસારસુધારાના હિમાયતીઓ નજરે પડે છે. છતાં પણ આ વિષયમાં જુના વિચારના માણસો રસાકસી કે અદેખાઈ કરી દેશના કાર્યોનો મામલો બગાડવા ઉપર આવતા નથી. પણ સંસારસુધારાના પક્ષના માણસો આવી જુના પક્ષની ભલમનસાઈના લાભ લેઈ પોતાના હાથમાં ડોહ લેઈને ઉછરતા છોકરાઓ આગળ પોતાનો મહિમા બતાવી પોતાના ધર્મદ્રોહી અને પ્રજાત્યનો નાશ કરનાર વિચારો પોતાની સ્વદેશ સેવકની પેઠેને ઓઠે રહી પ્રસારવાની યુક્તિઓ રચે છે. આ 'વાર્તા' હવે જુના વિચારના પક્ષની નજરે અધિક ચઢતી જાય છે, અને તેથી હવે એવો પ્રસંગ નજીકજ કદી આવે કે દેશહિતની બાબતોમાં પણ સંસારસુધારાના હિમાયતીઓની હાજરી, એ એક વિશેષ પતું કારણ થઈ પડે. જે આમ થાય તો તેમાં હવે જુના પક્ષનો વાંક ગણાશે નહિ. પણ "સંસારસુધારકો"ની 'ધૈર્ય'શીલતામાં જન્મવું અને પાંચ પાટલા નાંખીને જન્મવું એવી પોલીસીનો દોષ ગણાશે. અને હવે જુના પક્ષના મનુષ્યોને એ પણ પ્રત્યક્ષ સમજાવું જાય છે કે કોન્ફરન્સ અને કોંગ્રેસ જેવી રાષ્ટ્રીય હિલચાલમાં "સંસાર સુધારકો" જે ભાગ લે છે તે કોન્ફરન્સ અને કોંગ્રેસની પવિત્ર વેદી ઉપર નહિ પણ "સંસારસુધારા"ના નામે પૂજાતા પ્રેતની ઉપાસના કરવાના હેતુથીજ. આ કારણે જે કાંઈ વિશેષ ખજાનાજી હવે ઉત્પન્ન થાય તો તેનો દોષ તે સુધારકમંથ્યો અને તેમના લાગવગમાં વણાતા રાષ્ટ્રીય હિલચાલોના આગેવાનોનેજ માથે રહેશે. "સંસારસુધારા"ના અનુયાયીઓ તે વસ્તુતઃ પોતાનાજ અનુચિત હવસોને માટે નિકળેલી બંડખોર ધૂષ્ટ વ્યક્તિઓ છે, અને તેઓમાં પ્રજાકીય તત્વને એટલે સ્વરૂપલક્ષણને નહિ પણ કરનાર વ્યક્તિઓ છે. તેઓની હાજરી એ સમષ્ટિ પ્રજાનાં દુર્ભાગ્ય છે, અને તેમને પ્રાધાન્ય કે માન્યતા કોઈ પણ કારણથી આપવી, એ રાષ્ટ્રીય હિલચાલોને નેષમમાં ઉતારવા બરોબર છે, એમ એ હિલચાલોના આગેવાનોએ લક્ષમાં રાખવાનો સમય પાસે આવ્યો છે. મીઠા પસુના જિલ્લેને પ્રસંગે પ્રજાની લાગણી સર્વેએ જોઈ છે; અને એવાં અડપલાં ફરીને કરવાની પણ ઇચ્છા "સુધારકમંથ્યો"ની પ્રકટ જણાય છે. તો આનાં પરિણામ રાષ્ટ્રીય હિલચાલોમાં કોઈ જવાબાસુખી ઉત્પન્ન કરે તો તેનો દોષ અને સ્વચ્છંદી ઉદ્ધત વ્યક્તિઓનો છે, એમ રાષ્ટ્રીય હિલચાલોના આગેવાનોએ પૂરેપૂરું ધ્યાનમાં રાખવું જોઈએ છે. હિંદી જનસમાજ ધર્મનો ઉપમર્દ કદી સહન કરી શકશેજ નહિ, એ વાત પ્રત્યેક હિંદીઓ ધ્યાન બહાર કોઈ પણ કારણથી રહેવા દેવી જોઈતી નથી.

"સંસારસુધારા"ના જે ઉદ્દેશો છે તે કેવા છે ? આનો તપાસ સૌથી પહેલો કરવો પડે છે. વર્ણાશ્રમનો નાશ કરવો અને તેમ ન બની શકે તો તે ઉદ્દેશ ધ્યાનમાં રાખીને વર્ણાશ્રમના નાશને માટે સડક નાંખવાનું કામ કરવું. વૈધવ્ય મત વગેરે જે સદ્ગુણો આખી જાતિગત ધર્માચરણ છે, તેને તોડીને વ્યક્તિગત મુનસફી ઉપર આધાર મૂકવા, કન્યાઓને અયોગ્ય ઉમરે લગી કુંવારી રાખવી, સ્ત્રી કેળવણી અયોગ્ય રીતે વધારી દેવી અને સ્ત્રીપુર-

પતો અયોગ્ય રીતે સમાનાધિકાર કરીને તેઓની વચ્ચેની મર્યાદાનો અને પ્રેમનો નાશ કરવો તથા ઉપરના ઉદ્દેશો સિદ્ધ થાય તેમ નામદાર સરકારની ધારાસભા દ્વારા કાયદા ધરાવી તથા કોર્ટો દ્વારા તેવા ફેસલા કરાવીને હિંદુ ધર્મશાસ્ત્રના નિયમો ઉપર છીની મારવી. કેળવણી ખાતામાં પણ એવાં જ બીજાં શેષવાં. આવા તો એ “સંસારસુધારા”ના ઉદ્દેશો છે.

આ ઉદ્દેશો ભારતવર્ષની હિંદુ પ્રજાનું હિત કરનાર કે અહિત કરનાર છે, એ બાબતનો વિચાર એક બાબતે હમણાં રહેવા દઇએ, તોપણ તે ઉદ્દેશોની ભારતવર્ષમાં જરૂર શી છે? તે પ્રશ્નનો જ વિચાર કરીએ તોપણ આપણને સદજ માલમ પડશે કે, એવા ઉદ્દેશોવાળો “સંસારસુધારો” એ આ દેશમાં અસ્થાને છે. સર્વ પ્રકારની ઉન્નતિનાં કારણ તો વિદ્યા, કળા, ઉદ્યોગ, શારીરબળ અને મનોબળ તથા અધ્યાત્મબળ છે; અને તે પ્રાપ્ત કરવાની અતુલ્યતા તો ભારતવર્ષની સંસારપદ્ધતિમાં સૌ કરતાં અધિક અંશે છે. પણ તે સંસારપદ્ધતિનો યોગ્ય રીતે ઉપયોગ કરવાને બદલે તેમાં સુધારો કરવાને નામે બગાડો કરવાથી તો શી ઉન્નતિ થવાની છે? જો કદી એવા સંસારસુધારામાં જ લાડવો રહ્યો હોય તો જો એ “સંસારસુધારા” માં નમુના તરીકે માનવામાં આવે છે તેઓએ કોઇ પણ પ્રકારની ઉન્નતિ કેટલી અને કેવી રીતે સાધી છે તેનો ઉગ્ર ઉતરી વિચાર કરવામાં આવશે તો જણાશે કે એ “સંસારસુધારા” માં ઉન્નતિનું કાંઈ મૂળ રહ્યું નથી, પણ અમુક સુધારક મન્ય વ્યક્તિ કોઇ અમુક સંજોગોની વચ્ચે અમુક પદ્ધતિ, પ્રતિષ્ઠા કે પૈસા પામેલી હોય તે ઉપરથી ઉપલબ્ધ વિચાર કરનાર કોઇ એમ માને અથવા મનાવે કે, “સંસારસુધારો” ઉન્નતિ કરનાર છે તો તે કેવળ ખોટું અને મૂર્ખાઈભરેલું છે. તેની સાથે “સંસારસુધારક” તરીકે બહાર પડેલા માણસો તેઓના “સંસારસુધારા”ના સિદ્ધિતાને અમલ કરતાં કેટલા મૂર્ખ બન્યા છે અને દુઃખી થયા છે, તે પણ અવલોકન કરવામાં આવે તો માણસને સમગ્રપણે કે, “સંસારસુધારો” એ ઉન્નતિને બદલે વિશેષતઃ અવનતિજ કરે છે. પણ તેવી સુધારક વ્યક્તિઓ “ગધેડે બેઠા તો કે સવારી મળી” એમ માનીને પોતે પડ્યા છતાં ટંગડી ઉચી રાખે અને તેમના અધશ્રદ્ધાળુ ઉપાસકો તેમાં તેમનો મહિમા માને તો તેમને વારવા માટે કોઇ નવરૂં બેઠું નથી. ભારતવર્ષ હજારો વર્ષનો અનુભવ કરીને પોતાની ગૃહવ્યવસ્થા બાંધી છે, તેમાં “સંસારસુધારા”નું આપડ ખાંવાતું કરવું એ તો સાચા કાયામાં ભૂત ધાલવા જેવું છે?

ગૃહ વ્યવસ્થામાં દેશકાળ વગેરેના પ્રભાવથી કેાઇ કેાઇ બાબતમાં કાંઇ કાંઇ ફરક પડી ગયો છે, એ વાત ખરી. પણ એ ફરક પણ તે દેશકાળ વગેરે સ્થિતિ સુધરતી જાય છે, તેમાં તેમાં નિકળી જતો જાય છે; અને ભારતવર્ષના હિંદુઓની ગૃહવ્યવસ્થાનું મૂળ અને થક તો એવાં મજબૂત અને સજીવન છે કે, તે તો મેરે સમાન અડગ અને સુવર્ણમય છે. એટલુંજ નહીં પણ એનાં ડાળાં પાંખડાં વિવિધ પ્રકારનાં હોવા છતાં તેમાં એકવાક્યતા અને વાસ્તવ સ્વતંત્રતા છે; બ્યારે હાલના કહેવાતા સુધારકોમાં તેમના પોતાના જ હાથ પગ તેમને અટવાળે આવે છે. તેમણે યોજેલાં સાધનો જે ફોજો ઉપજાવે છે, તે તેમણે મારેલી ફેક્ટરોને જુડી સાબીત કરી આપે છે, એમના બધેલાં અક્ષરોને શેષશસ્ત્રીના તરંગે જવા દેવાં છે, એમનાં બોલો વદતો વ્યાધાતવાળા થઇ પડે છે, તેઓના વિચાર અને અવલોકન પરસ્પર અથડાઇ પડે છે. આ બધાની ઉપર ઉપહાસપાત્રતાની ધમ તો એ ફરક છે કે, તેઓ પોતાનાં સંસારસુધારાના કેવળ મૂર્ખાઈ ભરેલા અને વિનાશકારક વિચારોનો તેમને

તેની બૂલભરેલી બજવણીનો અચાચ કેવળ -મિથ્યાભિમાની- આંધળા છતાં દેખવાનો ડોળ કરનાર જીવરામ ભટ્ટની પેઠે કરે છે. આ ઉપરાંત વળી એ સંસારસુધારકોને તેમની વેતરણ કરનાર કોઈ તેમની ચોચતા પ્રમાણે મળે છે અને તેમનાં “અરાડ વાંકાં” બતાવી આવે છે, ત્યારે તેઓ સભ્ય-મન્યતાનો ડોળ કરીને મહાવરાવની મા જેવો તો ચટકો ચઢાવે છે, અને ખીજઓને અસભ્ય ઠરાવવાને તેમના ચાપહુસીઆ વકીલ મંડળને પ્રજ્ઞસમૂહ પાસે ન્યાય લેવાને જીદ પુરાવા અને જીદી દલીલો કરવાને જ્યાં લાં હાજર કરી દે છે. ભવતુ! પણ -સત્ય તો આખરે સત્યરૂપે તરી આવે છે, અને સુધારક પક્ષનું ખોટાઈ તો તેમનાજ સુખ્ય મહારથીઓ અને સારથીઓના સુખેજ નિકળી આવે છે. આના ચોટાક દાખલા વાચકવર્ગને લક્ષમાં રાખવા માટે, અને સંસાર સુધારાના હિમાયતીઓ અને તેમના અનુયાયીઓ પણ કૃપા કરીને તેપરથી કાંઈ બોધ લઈ પાછું વાળી જીએ, તો તેમને માટે પણ નીચે ટાંકીએ છીએ:-

(૧) જીનો મર્યાદા સ્થાપકવર્ગ પ્રથમથી કહેતો હતો, કે સ્ત્રીઓ અને પુરુષોએ ભેગા ભણવાંથી સ્કુલોમાં અંમોઘાદ થવાનો સંભવ છે, તેમાં સ્ત્રીઓને ઝીકાવવી એ સારું નથી. કેમકે તેથી સ્ત્રીપુરુષો બંનેના હિત ને હાનિનો સંભવ છે. આ કહેવું સુધારકો હસી કાઢતા, વિદ્યાવ્રદ્ધિની હિમાયતના મુજબર બની ખીજને દબાવતા. પણ આ ફેરી કેળવણી કોન્ફરન્સની પૂર્વે હિલચાલ તરીકે થયેલી સ્ત્રી કેળવણી સંબંધી ચર્ચામાં ગુજરાતમાં સુધારક કહેવાતા સૈન્યના હાલના સેનાપતિ રાવ ગહાદર ઝોનરેબલ રમણભાઈ મહીપતરામ નીલકંઠે મુક્તાકંઠે કહ્યું છે કે કેળવણી લોકો બારણે સ્ત્રીઓ પ્રત્યે માનની વાતો કરે છે અને ભાષણો કરે છે, પણ કોલેજોમાં ભણતી યુવતીઓ પ્રત્યે યુવક વિદ્યાર્થીઓ અસભ્ય વર્તણુક નહિ છાજે તેવી ચલાવે છે, માટે સ્ત્રીઓ સારું સ્કુલ અને કોલેજો જીદીજ હોવી જોઈએ.

કેટલાક વર્ષો ઉપર “બ્રમણ્યદ્ર”ના લેખકે તે પુસ્તકમાં પ્રગતે ચેતવણી આપવા આવેજા પ્રસંગ પ્રકારાંતરે કરડાકી કરીને ઘણી મનોહર રીતે ચીતર્યો હતો. તે વખતે બધાય સુધારક-મન્યોએ તેના લેખક પ્રત્યે સભ્ય-મન્યતા બરેલા હુમલા પોતપોતાને ઢાલે તેમ પણ એ પોતી રીતે અંગત અર્થો કાઢી કાઢીને પણ ડર્યા હતા. એટલુંજ નહિ પણ “બ્રમણ્યદ્ર”ના લેખકના પક્ષમાં બોલનાર મને પણ સુધારક-મન્યોએ તેમની મરજી પ્રમાણે વરણીમાં લીધો હતો, અને આર્ય-મન્યોને તો- હજી પણ “બ્રમણ્યદ્ર”ના લોકપ્રિય નામથી આંચકીજ થઈ આવે છે. પરંતુ ન્યાયી જગત હવે ઘણા સંતોષથી પ્રત્યક્ષ જોશે કે જે ખામી હાલની શિક્ષણ પદ્ધતિને અંગે બ્રમણ્યદ્રના લેખકે ચિત્રી હતી, તેજ પ્રકારનો પોકાર સ્ત્રી કેળવણી અને સંસાર સુધારાના ગુજરાતી પંથના શેઠ માનવતા રા. બ. રમણભાઈ મહીપતરામ નીલકંઠે બી. એ. એલ. એલ. બી. ના પ્રમાણરૂપ મુખમાંથી નિકળ્યા છે. એટલુંજ નહિ પણ સંસાર સુધારાના સાધનો જેડે પોતાનો હાથ મેળવી ચાલનાર ખીજ એન્સુ-એટ એલ એલ. બી. સંદૃશરૂપે સ્ત્રી ઇન્સપેક્ટરો રાખવાની દરખાસ્ત મૂકતાં સ્ત્રી કેળવણી વિષેની ચર્ચામાં સ્પષ્ટ રીતે કહ્યું હતું કે:- “કોલેજોમાં યુવકો યુવતી વિદ્યાર્થીઓ પ્રત્યે કાંઈ અસભ્ય ચેષ્ટા કે ભાવ કરે, તે તો જાણે “ગંધા પચ્છીસી”માં ગણાય, પણ ઇન્સપેક્ટરો, સ્કૂલ મિસ્ટ્રેસો ઉપર અર્થવાં મોટી ઉમરની છોકરીઓ પર અસભ્ય દૃષ્ટિ કરે છે, એ તો બહુજ ધિક્કારને પાત્ર છે. બહુ વિવેચન ન કરતાં મર્યાદા જાળવી સંલેખમાં દુઃકંડુ-હું-કે-આવી દાખલા બનેલા છે. તેથીજ હું આ દરખાસ્ત કરું છું.”

(૨) હાલની કેળવણીથી સ્ત્રીઓમાં યોગ્ય ગુણો આવવાના નથી. પણ ઉલટા અનેક અવગુણો અને દુર્ગુણો ઉત્પન્ન થવાનો પાકો ભય છે-એવો મત સ્વતંત્ર રીતે વિચાર કરનાર જુના પક્ષના મનુષ્યોનો હતો. તેની હાંસી અને કરડાકી સુધારકો અચ્છી તરફથી કરતા, એટલુંજ નહિ પણ એવો મત દર્શાવનારને તેઓ કેળવણીને નામે અકાવતા પણ ખરા.

પણ સ્ત્રી કેળવણી સંબંધી ચર્ચાના પ્રસંગે પારસી એન્જ્યુએટ 'કુવક' મીંચ આવવાળાએ સિંહ ગર્જના કરીને જાણાવ્યું હતું કે, નવી સ્ત્રી કેળવણીથી પારસી કોમને બેદરદુકસાન થયું છે, તેના કરતાં તો તે સ્ત્રીઓ અમલુ રહી હોત; તો પણ અનારી કોમનું અને દે-શનું વધારે બહેતર થતે.

સુધારક કહેવાતા વર્ગના સાહિત્યને અગાડી પાડનાર એન્જ્યુએટ પ્રો. બ્રજવંતરાય ક. ઠાકોરે પણ મીંચ આવવાળાના જોવાજ પ્રહાર સ્ત્રી કેળવણીનાં હાલ થયેલાં પરિણામ ઉપર કંઈ હતો.

આથી સ્પષ્ટ થયું છે કે, સંસાર સુધારાના હિમાયતીઓની પ્રવૃત્તિ તેમજ જે કોઈ પ્રવૃત્તિમાં તેઓમાંનો કોઈ ડબોશ લાકડી કરતો હોય, તે પ્રવૃત્તિ સારું ક્ષણ ઉપજાવી શકી નથી; એ પ્રયોગ પુરસ્પર સિદ્ધ થાય છે.

(૩) દિમેલ ટ્રેનીંગ કોલેજના વડા શિક્ષક મીંચ ગડુલાલ ગોપીલાલ ખી. એ. સ્ત્રી કેળવણી સંબંધી ચર્ચામાં મહેતીજીઓ સંબંધે બોલતા હતા. ત્યારે તેમણે કહ્યું હતું કે, ઉચ્ચવર્ણની સ્ત્રીઓ મહેતીજીઓનું કામ શિખવા તેમજ મહેતીજીઓ તરીકે નોકરી કરવા આગળ પડતી નથી, તે શોચનીય છે.

મીંચ ગડુલાલ પોતે નીચ કે ઉચ્ચ વર્ણનો તફાવત રાટી બેટીના વ્યવહારમાં પણ નહીં ગણવાના સિદ્ધાંતના હિમાયતી છે અને તે સિદ્ધાંતનો અમલ કરવાને મેદાનમાં પહેલા વીર-નર હોવાનો સુધારક મંડળમાં હક ધરાવે છે, તે છતાં પણ તેમના મનમાં ઉચ્ચવર્ણની ધણી સ્ત્રીઓ મહેતીજીઓ થાય એવી આકાંક્ષા અને નીચવર્ણની ધણી સ્ત્રીઓ મહેતીજીઓ ધણી થાય છે તે વિષે કાંઈક ઉતરતો ભાવ સ્પષ્ટ થાય છે, તેનું શું કારણ ? સંસારસુધારાના હિમાયતીઓનો કાંતો કાંઈ પોતાનું ધોરણ કે ધડોળ નથી, અથવા તો તેઓનું વર્તન કતિ તેમના અંતર્યામી વિરુદ્ધ છે, કે કતિ સંસારસુધારાની વાસ્તવ નિષ્ફળતા છે.

(૪) સંસારસુધારા પરિષદમાં વિધવાપુર્નલગ્ન વિષે દરાવ મૂકવામાં આવ્યો, ત્યારે તેની વિરુદ્ધ બોલવાને ત્યાં માણુઓ ઇચ્છતા હતા, પણ તેમને બોલવા દીધા નહીં. વળી કોઈ ડેલીગેટને તે દરાવ વિરુદ્ધ સ્પષ્ટ મત દર્શાવ્યો હતો; તેમજ મીંચ ગાંધી જેવા સુપ્રસિદ્ધ સુધારકે પણ વિધવા વિવાહના વિરુદ્ધ પોતાના વિચારો મક્કમપણે પણ વિનયથી જણાવ્યા હતા, તે છતાં સંસારસુધારાની મદિરાથી ઉન્મત થઈ ગયેલા આગ્રહાલના એક કે બે જુવાનીઓએ તેમને પોષ્ટ ઓફ ઓર્ડરનું નમાનું બહાનું દાઢીને બોલતાં અટકાવ્યા હતા. આ બધું શું સૂચવે છે ?

સુધારાની હોડીમાં અનેક કાણાં, મોટા ભગદાગા જેવાં છે. સુધારામાં યોજના, નકશો કે માપ કશુંએ નથી. સુધારાની કમર ભગિણી છે, ટાંટિયા એક ખીન સાથે અરુગમ છે, અને સુધારો ચક્ર ખાઈને ગટરમાં પડેલા હોવા છતાં છાકરાની ભેડે ગમે તેમ લાગે છે અને

એણે કરે છે. 'સુધારાનું' મગજ ચક્રર ખાતું હોવાથી પોતાની પ્રગતિ આકારા થતી. થતી જુએ છે, અને પ્રાચીન મર્યાદાનો લોપ થઈ ગયેલો જુએ છે; કેમકે સુધારાની પોતાની એ-તના હૂંખતી નથી છે.

(૫) કેળવણી પરિપક્વતા પ્રમુખ સાહેબ જોનરેબલ મીઠં સેતલવાડ કેળવણી સંબંધે બોલતાં—“નિષ્કલંક” શિક્ષકો વગેરે નીમવાની બલામજુનો ધસારો કરે છે. વાત ખરી છે કે કેળવણી ખાતામાં નિષ્કલંક મનુષ્યોની નિમજુકો થાય, તો તેથી તે ખાતાની વિશ્વસનીયતા વધે પણ ખરી તેમાં પણ તેવી વિશ્વસનીયતાથી સ્ત્રી કેળવણીના હિતમાં ઘણો ફાયદો થાય તથા ઉચ્ચવર્ણની મહેતીજીઓ વગેરે વધારે સંખ્યામાં ઉત્પન્ન થાય, પણ “નિષ્કલંક” કહેવું કોને તેના નિર્ણયનેજ સંસારસુધારાની કહેવાતી પ્રવૃત્તિએ ધૂમાડાના ગોટગોટામાં ઢાંકી દીધો છે.

૬

ઘણેજ રાજ્યમાં કાયદા પ્રમાણે પ્રથમ દર્શને સર્વે કોઈ ‘નિષ્કલંક’ બનાવ છે. તેમાં પણ સુધારાની સમ્યક્મન્યતા તો પ્રત્યક્ષ સકલંકતાને પણ નિષ્કલંક બનાવવાનું જાડું જાણે છે. આપણા દેશની પ્રજાનો મોટો ભાગ અરે. લગભગ સધળો ભાગ પોતપોતાની નાતજાતની મર્યાદાનું બંધન પાળવામાં નિષ્કલંકતા માને છે—અને હું ધારું છું કે, તેમનું એ માનવું બાળજી પણ છે. વળી જેઓ નાતજાતની મર્યાદા છોડી આહાર વિહાર કરે છે, તેઓને લગભગ સર્વે ભારતવાસીઓ કલંકિત માને છે. આ વાત ખરા મધ્યાહ્ન જેવી ખુલ્લી છે. તે છતાં બધરહુડોમાં અને હોટેલોમાં અને ગમે ત્યાં ખાનારખીનાર યથેચ્છાહારીઓ અને યથેચ્છવિહારીઓ તો પ્રતિજ્ઞાનાં પૂતળાં અને આગળ પડતાં એન્જનો ગણાય છે. પ્રજાનો વગર કેળવાયેલો કહેવાતો ભાગ કેળવાયેલો કહેવાતો ભાગ કરતાં હિન્દુ પ્રજા તરીકેનાં પોતાનાં સ્વરૂપ લક્ષણ વધારે સારી રીતે સમજે છે. ફક્ત પશ્ચિમની પદ્ધતિ પ્રમાણે કામ કરવાની રીતિથી એ અભણ કહેવાતા આપણા દેશી બંધુઓ અજ્ઞાણ હોવાથી આપણને ભણેલા કહેવાતા મનુષ્યોને પ્રજાને નામે કરતાં કામકાજમાં આગળ પડતો ભાગ લેવા દે છે પણ તેની સાથે તેઓ સારી પેઠે સમજે છે, કે પ્રજાને નામે અને પ્રજાના હિતને નામે આપણે ભણેલા આગેવાનો ક્યાં ક્યાં આપણા ધરની કપોલ કલ્પનાઓ ઉમેરી આપણા તરંગની ખાતર પ્રજાબર્જને અવળે રસ્તે દોરવાનો અને આપણે બાંધેલા પક્ષની ચોડીક વ્યક્તિઓની રૂચિને પ્રાધાન્ય આપી પ્રજાને નામે આપું દોળું દાળમાં ચલાવવાની હુમ્મ્યાઈ રમીએ છીએ. તેમાં પણ જેઓ ભણેલા છતાં સ્વરૂપ ભૂલેલા નથી, તેઓ તો ઘણી જારીક રીતે સુધારક-મન્યોની આંટીઓ ઘુટીઓ અને પ્રપંચ જળોતું સ્વરૂપ સમજે છે. દેશના રોગ મટાડનાર વૈદ્યો તરીકે સુધારકોએ ચોડાક સમય તો પોતાનો દબ્બ ઠીક નમાવ્યો. પછું હવે તેમની બિન-આવડત અને ઉટવેદું જનસંભાળ જાણી ગયા છે, તેથી સ્વરૂપ ભૂલેલા વાહ્ય વંઠ્યા અને વરખ્યાઓએ બાંધેલી વ્યાખ્યા પ્રમાણેની “નિષ્કલંકતા”થી આકર્ષાઈ લોકો હાથ તેવો સમય હવે દૂર થતો જાય છે. તેથી નાતજાતના નિયમોને તોડી તેમાં કૃતાર્થતા માનનાર અથવા તેની હિમાયતો કરનાર મનુષ્યો ‘કેળવણી’ ખાતામાં હશે, ત્યાં લગી તેમની પાસે ‘કાંઈ’ પણ હિન્દુ પોતાનાં બાળક-બાળકીઓને વિશ્રબ્ધતાથી ભણવાને મૂકતાં અવ્યકાંશે, એવો સમય હવે સુધારક-મન્યોએ હાથે કરીને આણ્યો છે. કેળવણી ખાતામાં નાતજાતની મર્યાદા તોડી નાતજાતનાર થયેલા શિક્ષક અને શિક્ષિકાઓ હશે, ત્યાંસુધી ઉચ્ચવર્ણની સમારીઓ મહેતીજીઓ

થવાને આગળ પડવાની નથી. કેળવણીના નામથી આકર્ષાઈને તથા પોતાની અંગત જરૂરીયાતને લીધે કોઈ-કોઈ હાથ છે અથવા તો દુષ્ટે પાપે આંખમીચામણી કરી એવા કલકિત શિક્ષક શિક્ષકાઓના સંસર્ગમાં પોતે આવે છે, અથવા પોતાનાં બચ્ચાંઓને મૂકે છે. પણ તેથી હિંદુ જનસમાજ કેળવણીખાતા ઉપર માનની કે વિશ્વાસની નજરે જોશે, એમ માનવું એ તો ધુમાડાના બાચકા ભરવા બરાબરજ છે. કેમકે એવાં નાતજાત, બહાર થયેલાં, અથવા તો નાતબહાર થવા યોગ્ય પણ કેટલાંક દારણથી નાતમાં વિદાળવાં પડતાં શિક્ષક શિક્ષકાઓને બણેલા સુધારક મન્યો નિષ્કલંક સમજે છે, પણ જેઓ બણેલા છતાં મર્યાદારક્ષક વર્ગનાં છે, અને જેઓ અમણુ છતાં પણ પોતાના સ્વરૂપ લક્ષણમાં કાયમ છે, તેઓ તો એવાં શિક્ષક શિક્ષકાઓને પ્રુદ્ધે ખજાને “કલકિત” આસ્ત્રિવાળાંજ ગણે છે; અને યથાર્થ વિચાર કરતાં જનસમુદાયનો એ મત ખોટો નથી, એમ મારે ન્યાયને ખાતર કહેવું પડે છે.

જ્યાં લગી પુરુષોની સાથે એક ધૂસરીએ રહી હાલ-હાલી કરનારી ટાપટિપણો અને ચાપચીપિયણો કેળવણી ખાતામાં હશે, ત્યાં લગી આર્યમર્યાદાની અંદર રહેનાર અતિશયો પણ એ કેળવણીખાતા પ્રત્યે માનની નજરથી જોનાર નથી. તેમજ લોક અણુઆદ્યે અથવા અજાનથીજ એ ખાતામાં પોતાની બાળકીઓને મોકલશે, અને જેમ અને તેમ ગદા જન-ક્રમાંથી માણસ જલદી બારણે નિકળી જાય છે; તેમ તે શાળાઓમાંથી પોતાની બાળકીઓને ઉઠાડી લેશે.

છોકરીઓની સ્કૂલો અને કોલેજોમાં પણ પોતાના છોકરાઓને મોકલતાં હવે કેટલાંક સમજી અને વિચારશીલ વિદ્યાને ચહાનારાં માતાપિતાનાં હૃદય ધ્રુવે છે. કેમકે કલમો અને બ્રહ્મરુડોમાં વટાળ કરવાનો અને સ્વચ્છંદ અનાચાર કરવાનો પવન ફેલાવનાર શેતાનો હોય છે—એ વાત હવે ધીમે ધીમે જનસમાજમાં બહાર ફેલાતી જાય છે. પ્રેફેસરો અને પ્રિન્સિપાલો પણ ખુદ એવા વિચારોના હોય છે—એ વાત લોકો જાણતા જશે, તેમ તેમ કેળવણી ખાતું અવિશ્વાસને પાત્ર થતું જશેજ, એમાં કાંઈ શંકા કરવા જેવું નથીજ. સંસાર-સુધારો એ કામળ કુમારિકા સરસ્વતી દેવીના મંદિરમાં પણ રણુલેખની દેવી કલિકાતું આવાહન કરશે, અને મર્યાદાવિય હિંદુ પ્રજાને નદબ્રજ ઉચ્છ્રમ્બો સાથે બાથબસ્થા કરવાની જરૂર પાડશે. એવો સમય નજદીક છે એવા બહુકારા મને વાગે છે, તેથી કેળવણીખાતામાં “નિષ્કલંક” મતુષ્યોની યોજના સંબંધમાં કેળવણી પરિષદના ઓનરબલ પ્રમુખસાહેબ કરેલી સૂચનાનો અમલ થવા સંસારસુધારોજ, અશક્યતા નહિ તો દુષ્કરતા ઉત્પન્ન કરશે. વસ્તુતઃ જોતાં હાલ જે પવનવાળી વ્યક્તિયો કેળવણીખાતામાં છે, તેની વ્યક્તિઓ આરંભમાંજ તે ખાતામાં હોત, તો કદી પણ એ ખાતું ચાલતજ નહિ, પણ બ્રહ્મ-પુ્ય મર્યાદાશીળ હરેલ મહેતાજીઓને લીધેજ એ ખાતું ચાલ્યું; પણ હવે જે વ્યક્તિયો એ ખાતામાં સ્વચ્છંદ પ્રકૃતિ અને પ્રવૃત્તિવાળી ઉપજતી થાય છે—એ તો એ ખાતાના આખરી જમાનાના શિક્ષતા છે.

(૬) સંસારસુધારા પરિષદના પ્રમુખ સાહેબ ઓનરબલ પ્રેફેસર. પરાંજયે જેઓ, પુનાં ફરચુસન કોલેજ જેવી અસાધારણ મદિમાવાળી કોલેજના પ્રિન્સિપાલ છે, તેઓના પ્રસ્તાવના રૂપ ‘મોરલીના કાન્થોમાફસ’ના બાપણથી માંડીને તેમના પ્રમુખ તરીકે મહાભાવણ તથા ઉપસંહાર લગીમાં બારતવાસી-શ્રોત્રમંડળ અરચિનેજ બાવ, ફર્ગવટ, હવું, તેમના સ્વચ્છંદ

વિચારો સર્વ કોઇને નાપસંદજ પડ્યા છે. થોડીક વાહીવંદી વટસેલી વ્યક્તિઓજ એ ભાષણથી કાળ ઉનાળામાં ખિલતા જવાસાની શોભાથી વિકસતી હતી. બાકી બધે ઉજડ ખખ જેવી શૂન્યતા જણાતી હતી. “ મેરલીના કોમ્પ્રોમાઇસ ” વિષયના ભાષણમાં પ્રમુખ તરીકે ગિરાજેલા પ્રો. સાહેબ આનંદશંકરભાઈ જેવા સંસારસુધારકોને વહાર કરવાનેજ માટે સનાતન હિંદુ ધર્મના ટોળામાં રહેશે મહોદાર સોજન્યશાળી વિદ્વાનને પણ જોન. પ્રો. પરાંજપે સાહેબના ભાષણમાં જે ખામી જણાઈ હતી. તે પ્રો. આનંદશંકરભાઈએ જે કે અત્યંત કોમળ મુખમલમાં લપેટીને દર્શાવી હતી, તોપણ તે જોઇએ તેટલી સ્પષ્ટ હતી તેમ જોન. પ્રો. પરાંજપે સાહેબના સંસારસુધારા પરિપક્વ પ્રમુખ તરીકેના મંદાભાષણમાં શ્રીયુત મોહનલાલ કર્મચંદ ગાંધી જેવા એકકમલ અતિવર્ણ્યશ્રી શાંત વીરનરે પણ સ્પષ્ટ કહ્યું હતું કે:- જોન. પ્રો. પરાંજપે સાહેબના વિચારો એવા છે કે, કાં તો તે પૂર્ણ સંયમી પુરુષને છાજે કે કાંતો પૂર્ણ સ્વચ્છંદી માણસને છાજે. શ્રી ગાંધીજી જેવા મહિમાશાળી પુરુષના આ ફટકાના સામે સ્વચ્છંદી શબ્દનો સારો અર્થ પણ થાય છે, એમ કહી પોતાનું મન જોન. પ્રો. પરાંજપેએ વાળ્યું હતું; ત્યારે કોઈ કોઈ છિછડા યુવક સુધારક મન્યોએ શ્રીમાન ગાંધીજીને આઉટ ઓફ ઓર્ડર કહીને બેસાડી દીધા હતા. પણ આજકાલના ઉગતા યુવકોને ભાનજ નથી, કે તે તેમની “ સંસારસુધારા પરિપક્વ ” જ આ ભારતવર્ષમાં આઉટ ઓફ ઓર્ડર અર્થાત્ નિર્ણીત ક્રમ બહાર છે. બીજા સર્વ સુધારક હોવાનો દાવો કરનારને પણ મે. પરાંજપે સાહેબનું ભાષણ વિષ્ણવક જણાયું હતું અને સર્વે અસંતોષ દર્શાવતા હતા.

પણ આ સ્થળે મારે કહેવું જોઈએ કે, જોન. પ્રો. પરાંજપે સાહેબના વિચારથી સુધારકોએ તો ચમકવું જોઈએજ નહિ. આમાં જોન. પ્રો. પરાંજપેના દોષ કે ખામી છેજ નહિ. જે દોષ છે, તે “ સંસારસુધારાની હિલચાલનો અને તેથી ઉપજેલા વાતાવરણનોજ છે. જોન. પ્રો. પરાંજપેને પણ ટપી જશે. એવાં જણ “ સંસારસુધારા ” ના વિષયને આવશે. જોન. પરાંજપે તો સ્થુલ શુષ્ક નીતિમાં પણ દંડ છે, પરંતુ “ સંસારસુધારા ” એવી વ્યક્તિઓ ઉપજતી છે અને સંખ્યાબંધ ઉપજતરો કે જેઓ ખુશ્કે બગરે દુર્ગુણ અને દુરાચાર કરશે, અને તેનો બચાવ ઉચ્ચક તત્વજ્ઞાનરૂઝે કરીને વાંકી મુજો રાખશે. માટે વિવેકી સજ્જનોએ એવી દશા થતાં પહેલાં “ સંસારસુધારા ” ની ઉંડી અને પ્રાણુધાતક ખાધમાં પડતા પહેલાં સંસારસુધારાના ક્ષેત્રમાં ધસેલા અત્યંત મહાવીર માહોમ કરીને ફતેહને માટે કાળ ભારનાર કવિશ્રી નર્મદશંકરે પોતાના અનુભવી વૃદ્ધ હસ્તે ઉગ્રી ધરેલી લાલ જુડીને (ધર્મ વિચાર ”) જોઇ બચતી સચનાથી ચેતીને પાછા વળવું, એવી મારી નમ્રતાપૂર્વક બધુ ભાવે “ સુધારકો ” ને પણ વિનંતી છે.

Necessity of Chawls for the poor and Middle Class Jains in Bombay.

Sir,—with a view to revive the interest of the Jain Public on the above subject I venture to take this opportunity of writing a few lines, as I have noticed with regret that this import

tant question has not met with that sympathetic consideration among the wealthy Jains residing in Bombay as it deserves. Bombay the Urbs Prima in Indis, has over twenty thousand Jain residents. The first step towards the moral and social welfare of a community is necessarily the housing problem for its humbler classes without which it is futile to preach sanitation and look for any material advancement. Cheap and Sanitary dwellings, besides appreciably diminishing the high percentage of death rate, should tend to lighten the burden of living which is becoming dearer and dearer as time passes, as a great portion of the income is spent for rents, which might have been possibly saved to meet unforeseen difficulties such as sickness &c. It must be recognised that plague, cholera, consumption and a host of other diseases are directly the outcome of insanitary dwellings and surroundings. The following statistical figures of the mortality returns from the Annual Report of the Health Department of the Bombay Municipality for the year ending 31st March 1916 show how frightful and terrible is the death rate among Jains in the City of Bombay as compared with that of other communities and that for the whole City of Bombay which is 24.17 per thousand in the year under reference:—

Race.	Population.	Total No. of deaths.	% of death rate per 1000.	% of death rate per 1000 from plague.	of Infant mortality per 1000.
Jains	20450	890	43.49	2.50	752.20
Brahmins	53656	972	18.11	.48	535.58
Parsees	50931	959	18.81	.13	153.28
Mahomedans —	179346	5531	30.83	.49	335.61

The Jain community is blessed with some wealthiest men in its fold and is it to their credit not to come to the rescue of their humbler brethern when the clarion voice of duty bids them to aid those that are in need? The Honorary Secretary of the Jain Association of India, speaking on the low rented sanitary

chawls, gave out before the General Annual Meeting of that Body so far back as January last that in these days of progress and civilization no orations or writings are needed to show innumerable advantages to the poor amongst our community by such sanitary but low-rented chawls, but I would ask my friend if he is in a position to show me any philanthropic Jain who has come forward with his benevolence to mitigate the grievance in this direction till now. Of course one drop does not make an ocean, but I might very well say that where "there is a will, there is a way". Hence I have to again and again draw the kind attention of those who are blessed with means to come forward and dip their hands deep in their pocket to make this long-felt want a reality and thus remove the reproach that may be attributed to them before God for their apathy and indifference when they had power to lend a helping hand, and to do full justice to the question under consideration. I once more desire to invite attention of the *Jain Public* to make substantial and all possible efforts with regard to Housing poor Jains in Bombay on sound lines and with great earnestness.

N. B. Shah,

વિજાપુર ઉર્ફે વિદ્યાપુરમાં ઉજમણાની શુભ માંગલિક ક્રિયા અને તે પ્રસંગે-જ્ઞાન દાન-કેળવણીને ઉત્તેજન.

વિજાપુર એ ગુજરાતમાં સુપ્રસિદ્ધ ગામ છે. ત્રિેના રોડ. મગનલાલ કંડુચંદ તરફથી કારતક વદ ૫ થી વદ ૧૩ સુધી ઉજમણાનો મહોત્સવ કરવામાં આવ્યો હતો. તેમજ શાંતિ સ્નાત્ર લણાવવામાં આવ્યું હતું. આ પ્રસંગે ગામને વાવડા તોરણ વિગેરેથી સુશોભિત શણ-ગારવામાં આવ્યું હતું. અમદાવાદથી ખાસ એન્ડો મંગાવવામાં આવ્યાં હતાં. તેમજ પાલણુ-પુરથી હાથી તેમજ માણસેથી રથ વિગેરે લાવવામાં આવ્યો હતો. વરધોડાની આથી અપૂર્વ શોભા બની હતી. ઉજમણાનાં દર્શન કરવા તેમજ વરધોડો જોવા વિજાપુરનાં આસપાસના ગામનાં ઘણાં માણસો એકત્ર મળ્યાં હતાં. લગભગ બધાં મળી આશરે આઠેક હજાર આદમીની મેદની મળી હતી, રોડ શ્રી મગનલાલ તરફથી વદ ૧૧ તથા વદ ૧૨ ના દિવસે બે સ્વામી-વાત્સલ્યો જમાડવામાં આવ્યાં હતાં. અમદાવાદ, સુરત, આકોલા, પાલણુપુર, મુંબાઇ, પાંદરા વિગેરે રોડશ્રીના સંબંધી કેટલાક શ્રીમાન શેડીઆ વિગેરેએ હાજરી આપી હતી. અમદા-

વાદ્યી ખાસ કરી શ્રીયુત્ શેઠ જગાભાઈ દલપતભાઈએ હાજરી આપી હતી. પૂજ્યપાદ યોગ-
નિષ્ઠ આચાર્ય બુદ્ધિસાગર સ્મરિજી તરે બિરાજતા હોવાથી તેમના વંદન્યુથં આ પ્રસંગને
અનુસરી ધણા સદ્ગુણો એકઠા થયા હતા. પૂજ્યપાદ ગુરૂશ્રીના પ્રભાવથી અને શેઠશ્રીના
પૂણે સર્વે ધાર્મિક માંગલિક ક્રિયાઓ નિર્વિઘ્ને પસાર થઇ હતી. શેઠશ્રીના મિત્રો તેમજ
ગામના પોતાના યાત્રિકા બધુઓએ આ પ્રસંગે શેઠશ્રીને ધણી સ્થાવતા આપી હતી. આ
પ્રસંગે નોંધ લેવા જેવી બીના બની છે. અને તેના માટે પૂજ્યપાદ ગુરૂશ્રી બુદ્ધિસાગર
સ્મરિજીને ધણો ધન્યવાદ ધરે છે. શેઠશ્રીને ધણા વખતથી ઉગ્રમણું પુરવાની તીવ ધમ્મ
હતી. અને તેમની ધમ્મ તૃપ્તિથી તેઓને અપૂર્વ આનંદ થયો છે. તેની સાથે તેઓ કેળ-
વણી જેવા વિશાળ અને જમાનાનુસાર અનિવાર્ય જરૂરાળા ક્ષેત્રને જૂલી ગયા નથી.
તેથી તેની આ સ્થળે નોંધ લેતાં અમેને અનહદ આનંદ થાય છે. તેઓએ આ
શુભ પ્રસંગની યાદગીરી નિમિત્તબુત રૂ. ૩૦૦૦) જેવી ઉદાર રકમ પોતાની શક્તિ
અનુસાર તરેની બોર્ડીંગને અર્પણ કરી વિગ્નપુરના વતનીઓ પર અપૂર્વ ઉપકાર કર્યો છે.
આ સિવાય રૂ. ૧૦૦૦) એવી સરતથી આપ્યા છે કે આ રૂપિયાનો પ્રથમ લાભ
પોતાની યાત્રિકા જૈન વિદ્યાર્થીઓ કે જેઓ આ બોર્ડીંગમાં રહી ભણુતા હોય તેમને આપવો
અને જો પોતાની યાત્રિકા જૈન વિદ્યાર્થીઓ ના હોય તો કોઇ પણ જૈન વિદ્યાર્થી કે જે
આ બોર્ડીંગમાં રહી ભણુતો હોય તેને આપવો. આ મુજબ નીચે પ્રમાણે પણ જે મદદ બો-
ર્ડીંગને મળી છે તેની વ્યવસ્થા કરવાની છે માટે તે યાત્રિકા તેમજ અન્ય જૈન બધુઓને
તે બોર્ડીંગનો લાભ લેવા વિશ્વમિ કરવામાં આવે છે. આ શેઠશ્રીએ આ વખતે કેળવણીને
મદદ આપી છે તેમ નથી, પરંતુ તેમના જીવનનો ઇતિહાસ તપાસતાં તેઓ વખતો વખત
પુસ્તક પ્રસિદ્ધિ અર્થે તેમજ ગરીબ વિદ્યાર્થીઓને સ્કોલરશીપ અર્થે ખર્ચ કરતા આવ્યા છે.
તેઓ જીવે ઉદાર તેમજ વેપારમાં ધણા કુશળ છે. તેઓએ વેપારમાં જેમ પેદા કર્યું છે તેમ
પોતાની શક્તિ અનુસાર ખર્ચી પણ બળ્યું છે. તેમના વિચારો જૈનસમાજની ઉન્નતિ માટે
ધણા છે. તેમના સ્નેહ પરિચયમાં જે આવ્યું હશે તેને તે જલ્દીથી સમજાવું હશે. અત્યારે
પોતાની જરૂર અવસ્થા છે. છતાં પણ તેમની સદ્કાર્યમાં સદ્બુદ્ધિ જોઇ આનંદ ઉપજે છે.
રા. રા. લક્ષ્મીભાઈ કરમચંદ દલાલના નામથી અત્યારે જૈનકોમ ધણી પરિચીત છે. મુંબાઈમાં
જે આ બધું આપણી સમાજના હિતાર્થે સમાજની જગૃતિ અર્થે પોતાના આત્માનો ભોગ
આપી રહ્યા છે તેના માટે જૈનકોમે શેઠ શ્રીયુત્તનો ઉપકાર માનવો ધરે છે. શેઠશ્રીએ તેમને
પોતાના પુત્રવત્ પાલ્યા છે. અને અત્યારે તેમને ઉન્નત સ્થિતિએ મુક્યો છે અને તેમને જૈન
કોમના લાભાર્થે કામ કરવા દરેક પ્રસંગે પોતે છૂટ આપતા હતા તેમ કેટલોક વખત પદરના
પૈસા પણ તે નિમિત્તે આપતા. આવા એક ઉદાર અને પુણ્યશીલ પુરુષને નિહાળી અમેને
અપૂર્વ આનંદ થાય છે. પોતે જો કે ઝાઝા કેળવાયલા નથી તોપણ તેઓના ઉત્તમ વિચારો
અને જૈનકોમના બલાને માટે લાગણીના શબ્દો કેટલીક વખત બહુ મનનનીય હોય છે. તેમનું
કુટુંબ વિદ્યાપુરમાં ઘણું નામીયું છે. તેમના કુટુંબના વડેરાઓએ ગામના નાતના બલાને માટે
ધણાં કામ કર્યાં છે. શેઠે ગામની અંદર એક સારી પોતાના ભાઈ તરફથી ધર્મશાળા બાંધી
છે. તેમજ તેમના પ્રયાસથી એક જનશાળા પણ ચાલતી હતી તેમાં બોર્ડીંગ જેવી એક
અગત્યની સરથાને કાયમ કરી તેમનાં સદ્કાર્યોની પુષ્પમાળામાં મણુકો ઉમેરી તે જનસ-
માજના હિતાર્થે તે માળા સમર્પણ કરી છે. તેમની પોતાની નાતમાં ગામમાં ધણી

પ્રતિષ્ઠા છે. તેટલુંજ નહિ પરંતુ શ્રીમંત સરકાર ગાયકવાડ સરકારના રાજ્યમાં પણ તેઓના ઘણા સારા મોભો છે. તેમજ રાજ્યના મૂખ્ય અમલદારો વલ્લિકર સુખા સાહેબ વિગેરે સાથે તેમને સારા સંબંધ છે. રાજ્યનો વિદ્યાધિકારી વર્ગ પણ તેમને ઘણી સારી રીતે પીછાણે છે. શ્રીમંત સરકાર ગાયકવાડ સરકારે પણ તેમના નામથી ચાલતી બોર્ડિંગને સાફ પ્રોત્સાહન આપ્યું છે તેજ તે રાજ્યની ઉદારતાનો આદર્શભૂત દાખલો છે. પોતાની રૂચતના એક મોભાદાર માણસના નામથી ચાલતી જાહેર સંસ્થાને રાજ્ય તરફથી ઘણી સારી મદદ મળે તે એક રાજ્યકર્તાની કેળવણી જેવા અત્યારે અગત્યના વિષય પરત્વેનો અપૂર્વ ચાહ બતાવી આપે છે. શ્રીમંત સરકારનો પોતાના રાજ્યમાં ફરજિયાત કેળવણીનો કાયદો તેજ તેમનો તે પરત્વેનો અપૂર્વ ચાહ સુચવે છે. અને તે કાયદો બંધિધ્યમાં તેમની પ્રજાને ઘણો આશિર્વાદ રૂપ થઈ પડશે. એ નિર્વિવાદ અને નિઃશંક છે. અમુક પોતાની વ્યક્તિની ઉન્નતિ અર્થે દરેક શેડીઆ શુભ કાર્ય કરે તે સ્વાભાવિક છે. પરંતુ આ શેડે તો જે કાર્ય કર્યું છે તે ઘણુંજ અભિવંદનીય છે કારણ કે તેમને આ બોર્ડિંગને જે મદદ આપી છે તે સાર્વજનિક શુભ કાર્યને મદદ આપી છે. આથી તેમની કિર્તિમાં અપૂર્વ વધારો થયો છે. તેમના કુટુંબીઓ સારી સ્થિતિમાં છે. તેમજ રા. સ. લક્ષ્મીભાઈ જેવા તેમના પુત્રવત્ કેળવણીના ચુસ્ત-હિમાયતી છે તો અમોને આશા છે કે શેડીના આ શુભ કાર્યને તેઓ સાંગાપાંગ ઉતારશે. તેના નિભાવને માટે જો કે તેને મદદ મળી છે. છતાં આ સ્થળે કહેવાની જરૂર છે કે તેને એક સારા હવા અજવાળાવાળા સુવડ મકાનની ખાસ આવશ્યકતા છે આ માટે શ્રીમંત સરકાર ગાયકવાડ સરકારે, તેમના સંબંધીઓએ, મિત્રોએ, ગામના અગ્રજનોએ ખાસ લક્ષ્ય આપવાનું છે. તે સિવાય તે સંસ્થાને પૂર્ણતા નથી; માટે આ માટે સર્વે ઉપરના સદગૃહસ્થોનું તે માટે ધ્યાન ખેંચુ છું. દેશને માટે અત્યારે કેળવણીનો પૂર્ણ પ્રચાર કરવાની જરૂર છે ને આવી સંસ્થાઓ તેને પૂર્ણપૂર્ણ ટેકો આપનારી છે. તો આશા છે કે ઉપરના દરેક બંધુઓ અને રાજ્યના નેતાઓએ તે બાબત પૂર્ણ લક્ષ્ય આપવાની જરૂર છે. શ્રીમંત સરકારની પોતાની પ્રજા માટે અપૂર્વ લાગણી, ચાહ, અને તેમની પ્રજાનાં કલ્યાણનાં કામો અપાર છે. તે કલ્યાણના પરમાર્થનાં શુભ કાર્યોમાંથી શ્રીમંત સરકાર આ સંસ્થાને સ્થાયમાં ઉમેરો કરી પોતાનો અપૂર્વ ઉપકાર દર્શાવશે એવી આશા છે. શેડ શ્રીયુતને આ પરાંપકારના કાર્યને લીધે ગામના અગ્રજનો તરફથી એક માનપત્ર આપવામાં આવ્યું છે. જેની નકલ આ સ્થળે રજુ કરી છે. તે ઉપરથી આ સંસ્થાના હેવાલની રૂપરેખા વાચકવૃંદને સમજશે. શેડ શ્રીયુતનો અબ્યુદય થાયો, અને તેઓ દિર્ઘાયુ પી રહો અને પરમાત્મા કૃપાએ તેમની દરેક મનોવાંછના પાર પડો. તથા તેમની દયાળુ વૃત્તિ, પરમાર્થ પરાયણતા, ધર્મનિષ્ઠા સદા સતેજ રહો અને પરમાર્થનાં ઘણાં કાર્ય તેમના હાથે થાયો એવું ઇચ્છીએ છીએ. માનપત્ર આપવાના શુભ માંગલિક દિવસે જે જે સદગૃહસ્થો તરફથી વિજ્ઞપુરના વિદ્યાર્થીઓના લાભાર્થે જે જે મદદો મળી છે તેનાં નામ વિગેરેની હકીકત આ નીચે દર્શાવવામાં આવી છે.—

માનપત્રના મેળાવડામાં જૈન સ્કોલરશિપની રકમમાં મદદ આપનારના નામની યાદી:—

૧૨૫) દલાલ લલ્લુભાઈ કરમચંદ મુંબઈ	દરવર્ષે ૨૫)	મુગ્ધ પાંચ વર્ષના.
૫૫) રા. રા. વિરચંદ કૃષ્ણાજી પુના	દા. ૧૧)	પાંચ વર્ષના.
૫૫) રા. રા. શા. દલપત પ્રેમચંદ અમદાવાદ.	દા. ૧૧)	પાંચ વર્ષના.
૫૫) રા. રા. શા. મોહનલાલ ચુનીલાલની કંપની. મુંબઈ.	દા. ૧૧)	૫)
૫૫) રા. રા. શા. ચુલામચંદ નગીનદાસ અમદાવાદ.	દા. ૧૧)	૫)
૨૫) રા. રા. વકીલ મોહનલાલ હેમચંદ પાદરા.	દા. ૫)	૫)
૧૫) રા. રા. શા. ડોસલભાઈ હાથીભાઈ અમનગર.	દા. ૫)	૩)
૧૫) રા. રા. શા. ગોઠળદાસ વિશ્વનાથ હડાસજી.	દા. ૫)	૩)
૧૫) રા. રા. શા. પરભુરામ જેઠીરામ.	દા. ૫)	૩)
૧૫) રા. રા. શા. લખમીચંદ મુંબઈ.	દા. ૫)	૩)
૧૦) રા. રા. શા. અંબારામ જ્યેષ્ઠ વડસમા.	દા. ૫)	૨)

(૪૪૦)

બેરિંગ હાઉસને મદદ આપનારનાં નામ.

૩૩) રા. રા. શા. કેસવજી ગોવીંદજી મુંબઈ.	દરવર્ષે ૧૧)	૩ વર્ષ માટે.
૩૩) રા. રા. શા. કુંવરજી ઝીજીભાઈ ખાનગામ.	દા. ૧૧)	૩)
૩૩) રા. રા. શા. કરસનદાસ ગોવીંદજી મુંબઈ.	દા. ૧૧)	૩)
૨૫) રા. રા. શા. મુળચંદ ઇચ્છારામ.	દા. ૫)	૩)
૫) રા. રા. ભટ લીલાધર જગજીવન વિજાપુર.		૧)
૨૫) રા. રા. વકીલ વીરપાલ વર્ધમાન વિજાપુર.	દા. ૫)	૫)
૨૫) એ. કે. પ્રેમચંદ મુંબઈ.		એક વર્ષ.

(૧૭૯)

સદ્ગુણાલંકૃત સન્માન વિભૂષિત—

શેઠ મગનલાલ કંકુચંદ.

સુ. વિજાપુર.

અમો શ્રી વિજાપુર નિવાસી અમારા અંતઃકરણથી આપના પ્રત્યે કુદ્રતી રીતે ઉત્પન્ન થતા પ્રેમ તથા ઉપકારની નીશાની દાખલ—અત્રેના આપે સ્થાપેલા વિદ્યા સહાયક વસતિ ગૃહના વિદ્યાર્થીઓ તરફથી—આ અભિવંદન પત્ર અર્પણ કરીએ છીએ તે સ્વીકારી આભારી કરશો.

આપે તા. ૨૫-૩-૧૯૧૨ ના રોજ વિજાપુરમાં વિદ્યા સહાયક વસતિ ગૃહ ઉઘાડી પરગામના વિદ્યાર્થીઓને તેમના વિદ્યાભ્યાસમાં સરળતા કરી આપી હરેક પ્રકારની અનુકૂળતા કરી આપી છે એથી આપનો તેમના ઉપરના અનહદ ઉપકાર થયો છે. આ સંસ્થામાં તેમને

સામાન્ય નૈતિક અને વ્યવહારિક કેળવણી આપવામાં આવે છે, એટલુંજ નહીં પણ તેમનો અર્થની વ્યવસ્થા એવી વિવેકસર કરવામાં આવે છે કે બીજી આવી સંસ્થાઓ કરતાં અંદો બોજન ખર્ચ ઓછું આવે છે. અંગ્રેજી શાળાના હેડ માસ્તર રા. રા. કાળીદાસ ચુનીલાલ કિનખાપવાળાની આપે આ સંસ્થાના મુખરિન્ટેન્ડન્ટ તરીકે કરેલી પસંદગી ધણી ઉત્તમ નીવડી છે અને તેથી આ સંસ્થાની ચારે તરફ ફેલાએલી કીર્તિને માટે વિદ્યાર્થીઓ, તેમના વડીલો તથા અત્રેની પ્રજા આપને ધન્યવાદ આપે છે.

આ ઉઝમણાના શુભ પ્રસંગની યાદગીરી માટે આપે શાસ્ત્ર વિચારદ નૈતાચાર્ય યોગનિધિ મહાત્મા શ્રીમદ્ બુદ્ધિસાગરજી સુરિજી કે જેઓની આ જન્મભૂમિ છે તેઓશ્રીના સદ્ઉપદેશને પ્રેરણાથી રૂ. ૩૦૦૦) તથા હજારના વ્યાજના રૂ. ૧૮૦) એક સો એંશી દરવર્ષે આ સંસ્થાના કાયમના વિભાગ માટે તથા રૂ. ૧૦૦૦) ના વ્યાજમાંથી જૈન વિદ્યાર્થીઓને શિષ્યવૃત્તિ આપવા બદલ ટ્રસ્ટીડ કરવા ઇચ્છા દર્શાવી વિદ્યાદાન તરફ અપૂર્વ પ્રેમ જતલાવી આપનું નામ અમર કર્યું છે. આપના તરફથી બાદરવાડીમાં જૈન સ્ત્રીઓને ધાર્મિક કેળવણી આપવા માટેનો એક વર્ગ કેટલાંક વર્ષથી ચાલુ કરવામાં આવ્યો છે; આ ઉપરાંત પરોપકાર્યે બીજી ધણી સખાવતો આપના તરફથી થયેલી મુપ્રસિદ્ધ છે.

સ્વપરાક્રમથી પ્રમાણિકપણે એક બાહોશ વ્યાપારી તરીકે નામ કાઢી લક્ષ્મી પ્રાપ્ત કરી તેનો સદ્માર્ગે વ્યય કરો છો તેથી વિજયપુરની પ્રજાને ધણો હર્ષ થાય છે.

ગુણા: પૂજાસ્થાનં ગુણિવુ ન ચ લિફ્ફં ન ચ વચઃ આ મહાન વાક્યની સત્યતા આપના શુણેએ જતાવી આપી છે. આપ સ્વભાવે શાન્ત પ્રકૃતિના છો, આપની અતિ તીવ્ર સંસ્કારી ઉચ્ચ બુદ્ધિ છે. આપની સાદાઈ ને બહાઈ દાનાઈ વ્યાપારી આલમમાં વિખ્યાત છે.

આપણાં નેક નામદાર પ્રતાપિ શ્રીમંત સરકાર ગાયકવાડ સયાજીરાવ મહારાજ સાહેબ જેમણે પોતાના રાજ્યમાં કેળવણીની અભિવૃદ્ધિ કરી છે તેમની સરકાર તરફથી આ સંસ્થાને દર માસે રૂ. ૧૦) દસની મદદ મળે છે તે જાણી તે રાજ્યપિતાનો અંતઃકરણ પૂર્વક આભાર માનવાની તક આ પ્રસંગે વિજયપુરની પ્રજા હાથ ધરે છે.

આપની પેઠે આપના કુંડુંબીઓ તથા રેનેહીઓ આ સંસ્થા તરફ પોતાની સહાનુભૂતિ દર્શાવી પ્રસંગોપાત મદદ કરતા રહ્યાં આપના નામને ઝોર દીવાવશે એવી આશા રાખીએ છીએ. છેવટે અત્રેના એક જૈન અગ્રેસર, નેતા અને દેશહિતચિંતક અને બ્રૂપણરૂપ શહેરી તરીકે આપ હજુપણ વધારે ધન મેળવી આ સંસ્થાને માટે સાફ હવા અજવાળાવાળું સુશોભિત મકાન બંધાવી આપવાનો તેમજ જૈન કોમના બહા માટે કાળજી રાખવાનો યશ પ્રાપ્ત કરી અખંડ સુખાનંદ ભોગવી દીર્ઘાયુધી થાઓ એવી શુભ વાંચના પ્રદર્શિત કરી વિરમીએ છીએ.

વિજયપુર તા. ૨૦-૧૧-૧૯૧૬.

લી૦ આપના અગ્રે છીએ.

શેઠ ભીખાભાઈ લલ્લુભાઈ
દાસી ચુનીલાલ હલમુખભાઈ
વકીલ માધવરાવ સખારામ

દાસી માહનલાલ જેઠાભાઈ
શા. બેચરલાસ પુરશોત્તમભાસ
વકીલ વીરપાલ વર્ધમાન, શેઠ.

શ્રી વિજાપુર-શેઠ મગનલાલ કંકુચંદના ત્યાં ઉદ્યાપન મહોત્સવ પ્રસંગે માનપત્ર આપવા સમયે-ગવાયલાં ગીતો.

(સં. ૧૯૭૩ કારતક વદિ ૧૦ ને સોમ તા. ૨૦-૧૧-૧૬.)

- શુભ કીર્તિ કમાઇ, રહી જગ છાઇ, શેઠ મગનલાલ ભાઇ;—
 પુનમચંદ્ર પરે મુખ ઉજ્જવલ, કીધું ગુણ બહુ પાઇ,
 જીવદયાધારક દુઃખવારક, લીધી પ્રતિજ્ઞા વધાઇ રે. શુભ. ૧
- વિજાપુર અજવાળ્યું ધર્મનું, ઉઝમણું કરી બેશ,
 સાર્વજનિક શુભ ઓડિંગ સ્થાપી, પામો સુખકાં હમેશ રે; શુભ. ૨
- પશુવધ થતા તે અટકાવ્યા, દેવી આગળ જોઇ;
 આસપાસના ગામોમાંહિ, આસો અછમી તેહરે; શુભ. ૩
- જૈનધર્મની શોભા વધારી, જૈનોને કરી સહાય,
 સ્વધર્મી સગપણ દિલ ધાર્યું, ભક્તિ હૃદય છલકાય રે; શુભ. ૪
- નાત જાતમાં નામ દીપાળ્યું, દીપાળ્યું નિજ કૂળ,
 જૈન કેમમાં મશહુર થઇને, કીધું નામ અમૂલ્ય રે, શુભ. ૫
- શુભ માન દીધાં કે ભાવે, હજી દેવા તૈયાર,
 ભાવીમાં શુભ કાર્યો કરો બહુ, થાઓ જય જયકાર રે; શુભ. ૬
- લક્ષ્મી લીલા પામો બહુલી, વધશે દિન દિન દૂર,
 વંશ પરંપર વૃદ્ધિ થાઓ, આશીર્વાદી ભરપૂર રે; શુભ. ૭
- ધન્ય માતાને ધન્ય પિતાજી, જેના પુત્ર સુજાણ,
 વિજાપુર દીપાળ્યું ગુણથી, તેજે શોભે ભાણુરે; શુભ. ૮
- બીજચંદ્રને અમ્મરવેલી, પેડે વધો જગમાંહિ,
 માન પાન સન્માન વધી બહુ, પડે ન પાછા ક્યાંહિ રે; શુભ. ૯
- પુણ્યનું બ્રાહ્મું બાધી પુરું, કરી ધર્મનાં કાજ,
 શાસન દેવો સહાય કરો સહુ, રાખો અવિચળ લાજ રે; શુભ. ૧૦
- શુભ કાર્યો થાઓ શુભ હરતે, ચઢતી કળાએ સાર,
 જૈન-દેવ-ગુરુ-ધર્મની સેવા, પામો ભવોદધિપાર રે; શુભ. ૧૧
- વિજાપુરમાં વિદ્યા વધારો, કંકુચંદ સુત શરૂ,
 બુદ્ધિસાગર ગુરની કૃપાથી, સુખ સંપત્તિ ભરપૂર રે; શુભ. ૧૨
- આશીર્વાદો આપતા ઝેંવી, કરો ધર્મનાં કામ,
 વિદ્યાર્થીઓ વિનવીએ અમે, રહેજો અવિચળ નામ રે; શુભ. ૧૩

મોટાં ઘરની સ્ત્રીઓએ લેવો જોઈતો ધડો.

આપણા દેશની સામાન્ય સ્ત્રીઓ ઘર સંસારના કામકાજને તિલાંજલી આપી એશઆરામમાં જિવસો પસાર કરવામાં શ્રીમંતાઈ માને છે, 'તેઓ' ધ્યાન નામંદાર શહેનશાહ, બાનુની સાથે એક ઉમરાવળદીને થયેલી નીચલી વાતચીત તરફ ખેંચવામાં આવે છે. એમ કહેવાય છે કે એક દહાડો નવાં શહેનશાહ બાનુ મેરીને એક ઉમરાવળદી મળવા આવી વાતચીત દરમિયાન તે ઉમરાવળદી બોલી કે યોડા દિવસ થયાં મારી બહાલી પુત્રી સુસ્ત જેવી પડી રહે છે આજે મેં તેનાં કપડાં ઉઘાડી કરી જોયું તો તેના શરીર ઉપર કટલાક કટલાક તથા ઉઝરડા જેવું જણાયું.

“શરીર ઉપર કટલાક અને ઉઝરડા—તે કેમ બને? સવારે તેને નવરાવતી વેળાએ તમે તે જોયા હતા કે?” શહેનશાહબાનુએ આતુરતાથી સવાલ કર્યો.

“નહિ, નવરાવવા-ધોવરાવવાનું કામ તો આપા કરે છે.” ઉમરાવળદીએ કહ્યું.

“આપા? ! ત્યારે શું સઘળો આધાર તમે આપા ઉપર જ રાખો છો? મારાં પોતાનાં બચ્ચાઓની તો હું પોતેજ સંભાળ રાખું છું.” શહેનશાહબાનુએ કહ્યું.

“ત્યારે-શું તમે તમારાં બચ્ચાંઓને નવરાવતી વેળાએ જાતે હાજર રહો છો?” ઉમરાવળદીએ શંકા કરી.

“શું હાજર? હું પોતેજ તેમને સ્નાન કરાવું છું. દરરોજ સવારે હું પોતેજ તેમને કપડાં પહેરાવું છું.” સમજ્યાં? આ છેલ્લા સપ્તે મહારાણી મેરીએ ધણા જીરસાથી ઉઘાડ્યા હતા. આથી ઉમરાવળદીના અંતઃકરણ ઉપર ઉડી અસર થઈ. આમાંથી આપણા શ્રીમંતોની પરાશ્રયી સ્ત્રીઓ કાંઈ બોધ લેશે એવી આશા છે.

રહવા કુટવાનો નિંદ્ય રિવાજ.

આપણા ભારત વર્ષમાં રહવા કુટવાનો જે નિંદ્ય રિવાજ ઘર ઘાલી રહ્યો છે તે નિંદ્ય રિવાજને અંતેના દશાશ્રીમાળી યાત્રિકોએ પોતાની યાત્રિકામાંથી ધણે ભાગે નાખ્યું કર્યો છે. તેની નોંધ લેતાં આનંદ પ્રદર્શિત થાય છે. તેને માટે યાત્રિકા મુખ્ય નેતાઓને તેમજ સમસ્ત યાત્રિકોને ધન્યવાદ ધરે છે. તે રિવાજનું હજી ધણું નિર્દેશન ધણે સ્થળે અને ધણી યાત્રિકામાં થાય છે. તે બહુ શોચનિય છે. જ્યારે આપણું આર્ય શાસ્ત્ર-ધર્મનું શાસ્ત્ર ઉપદેશ કરે છે કે ગતંત્ર શોચામિ (ગએલાનો શોચ કરવો નહિ.) ત્યારે આપણી ભારત ભગીનીઓ, આર્ય અજ્ઞાઓ તે સત્ર ઉપર કાળી ભ્રમર જેવી શાહીનો કુચડો ફેરવે છે તેનાથી ખીજી કંઈ બેદની વાત છે. એ તો સ્વભાવિક છે કે મરનારના સ્વજનને પોતાના ઘટ સ્નેહી સંબંધીના ચિરવિરહને માટે અત્યંત દુઃખ થાય છે. પરંતુ તેવું બધાને દુઃખ થવું હોય તે અસંભવિત છે. દુઃખીને દિલાસાની જરૂર છે. પરંતુ અગ્નિમાં ધીની પેડે-દાઝ્યા ઉપર કામતી પેડે મરણ ચિરહીને દુઃખમાં દુઃખ કરવું એ શું આર્ય કહેવાતાને યોગ્ય છે? દુઃખમાં ઉમેરો કરીનેજ સ્નેહ બળવવાનો છે? બળતાને બાળવો એ અધમ કૃત્ય શાસ્ત્રથીજ ગણાય છે તો પછી સ્નેહી સંબંધીનું રોતાના ભેગા રહવાનું કામ છે કે તેને કાંઈ પ્રણી રીતનો દિલાસો આ-

પવાનું કામ છે? કોઈ કહેશે કે એ તો વ્યવહાર સાચવવો જોઈએ. તો કહેવું પડે છે કે, વ્યવહાર તે સાચો હોવો જોઈએ કે દંભ ભરેલો દાંભિક હોવો જોઈએ. કારણ કે મરનારના સંબંધીને જે લાગણી થઈ આવે છે, તેવું આવે છે તેવું અન્ય વ્યવહાર સાચવનારને થતું નથી છતાં છાતી કુટી ભાગવી. રોતાને રડવા લાગવું; મોં વાળવું અને સામાને દુઃખ વધુ સંભારી આપી દુઃખ આપવું એ શું આર્થ અખળાઓની ફરજ છે? વળી ઉભા રહી ભરખજારે ઉઘાડી છાતી મુકી છાતી કુટી ભાગવી. ઉંચા ઉંચા હાથ કરી જાણે મરનાર સ્વર્ગમાં ગયો તે મને પણ સાથે સ્વર્ગમાં લઇ જવ એવી રીતે હાથ ઉંચા કરી છાતી કુટવી એ શું વાસ્તવિક છે? વૃદ્ધ બૈરીઓએ-રાંડીરાંડ બૈરીઓએ તો ઉલટી ધર્મ શાસ્ત્ર પ્રમાણે છોટી બૈરીઓ કરતાં વધારે શરમ મરજાવતું રક્ષણ કરવું જોઈએ તેના બદલે ઉઘાડી છાતીએ ભરખજારે કુટે છે એ શું જોણું શરમાવનારું અને લજ્જાસ્પદ છે? છાતી કુટવાથી જે વૈદિક નિયમો પ્રમાણે હાર્દને તુકશાન થાય છે તેથી શું આર્થ અખળાઓ અખળ હશે? વધારે ખેદની વાત એ છે કે છોકરી પરણી ત્યારથીજ રોવા કુટવાની અમુલ્ય કળાનો તેને અભ્યાસ કરાવવામાં આવે છે. ત્યારે કહેવું પડે છે કે શું ભારતવર્ષમાં અન્ય કળાઓનો નાશ થયો છે કે તેજ કળાતું છોકરીઓને અધ્યયન કરાવવામાં આવે છે. શું તે ૧૪ કળાઓમાં રોવા કુટવાની કળાનો સમાવેશ થતો હશે? જો તેમ હોય તો તેના હિમાયતીઓ પતંગદારા પ્રસિદ્ધ કરી જન સમાજ ઉપર ઉપકાર કરશે. જેવું કાર્ય તેવું કુળ આઘાત તેજ પ્રત્યાઘાત. Law of action and reaction રોવા કુટવાની કળાથી તેનું ફળ પણ રોવાતુંજ મળે એ સ્વાભાવિક છે. કયો ધર્મ કે એવી કઇ શુશિક્ષિત વ્યક્તિ આ બાબતને અનુમોદન આપતી હશે? માટે આર્થ બહેનોએ આ નિંદા રિવાજને જડમૂળથી ઉખેડી નાખવો જોઈએ. તે તેમની પ્રથમની ફરજ છે. જે જે જાતિઓએ તેનું ઉન્મૂલન કર્યું છે તેમને ધન્યવાદ ધરે છે. અને જે જે જાતોમાં તે રિવાજ પ્રચલિત હોય તેમને તે દુષ્ટ રિવાજને નાશુત કરવો જોઈએ. કોઇ છાંદગીનો અમરપટો લઇ જન્મતું નથી તેમ કોઇની છાંદગી રજાદર થયેલી નથી. સૌ જાણું તે જવાનું છે. પુષ્પ ખીલે છે અને ઠરમાય છે. સૂર્યનો ઉદય થાય છે તેમ અસ્ત થાય છે. વાદળાં ચઢે છે અને વિખરાય છે. એમ આ સંસારની ઘટમાળ પણ ચાલ્યા કરે છે. જાનિઓ કહે છે કે સંસાર એ ઝેરના લાડુ છે. આવું તેનું વિચિત્ર સ્વરૂપ છે. દરેકને સુખ દુઃખ પૂર્વે બવકૃત કર્મ પ્રમાણે ભોગવવાં પડે છે. માટે દુઃખ એ પણ સ્વભાવિક છે ને સુખ એ પણ સ્વભાવિક છે. માટે દુઃખોને દિલ્લાસો આપવાને બદલે દુઃખોને દરરોજ મોંવાળા છાતીઓ કુટી દુઃખતું સ્મરણ કરાવવું એ કોઈ પણ રીતે ઉચિત નથી. તેને ધર્મ-શાસ્ત્ર પાપ ગણે છે. ઇષ્ટ વિશેષાગ અને અનિષ્ટ સંશેષાગ એ સ્વભાવિક છે. માટે તેવા પ્રસંગે દુઃખોને દિલ્લાસો આપવાને બદલે તેને દુઃખથી લપવવું, તેને તેના દુઃખતું પુનઃ પુનઃ સ્મરણ કરાવવું તેને આર્તછયાન શાસ્ત્રકાર ગણે છે. માટે તે આર્તધ્યાન જેમ નાશુદ થાય અને તે દુષ્ટ રિવાજ બંધ થાય તેના માટે હું આર્થ બહેનોનું ધ્યાન ખેંચું છું, આ રિવાજ બંધ કરવાને જેઓ પ્રયત્ન કરશે તેઓ અત્યંત પૂણ્ય ઉપાર્જન કરશે. માટે અમારા કેળવણીલા બંધુઓને વિરમિત કરવામાં આવે છે કે દરેક બંધુ આ નિંદા પ્રચલિત રિવાજને નાશુત કરવા પોતાની કમર કશી અને જન સમુદ્ધ ઉપર ઉપકાર કરશે.

લી૦

સમાજ સેવક,

પ્રશુ-પ્રાર્થના.

ૐ શ્રી પરમદેવ પરમાત્મા, ઓંકારરૂપ કરુણાસાગર, કૃપાનિધાન, દાદશ ગુણ વિરાગમાન, અશ્વદશ દોષ રહિત, શાન્તરાગ, રમિમય, કેવલગ્ધાન દિવાકર, નરેન્દ્રદેવેન્દ્રવંદિત જગદીશ, અરિહંત ભગવાનને અમારો સમ્યગ્ગ્ધાન પૂર્વક નમસ્કાર થાઓ.

હે પરમ કૃપાળ જગદ્ગુણી પરમાત્મા આપ અનંત શાન્તાદિક ગુણે કરી સહિત છો. બન્ય પ્રાણીરૂપ ક્રમજ અગ્નિ અધકારમાં ખીણી ગએલાને વિકસ્વર કરવાને સૂર્ય સમાન છો. સંસારમાં બુડતા પ્રાણીને તારવાને ઝાઝ સમાન છો. સંસાર અટવીમાં પરિભ્રમણ કરનાર અમ સરખા પ્રાણીને તારવાને આપ સાર્થવાહ તુલ્ય છો. સત્ય અસત્ય, નિત્ય અનિત્ય, ધર્મ અધર્મ, માર્ગ કુમાર્ગ દર્શાવી ખરો રસ્તો બતાવનાર છો. આપ નિર્વિકારી નિરાધારી, નિરાલંબી, અશરણી, નિરૂપાધિક, અજ, અવિનાશી, અચળ, અચ્છેદ, અમેદ, અસ્ય, અશરીરી, અનાવગાહી છો. કર્મ બંધનથી મુક્ત છો. અમે વિષરૂપ વિષયાદિકના ભોગી થતા આત્મિક ગુણરૂપ પ્રાણનો નાશ કરનાર છીએ, આપ આત્મગુણના ભોગી છો. અમારી તથા આપની મૂળ સત્તા તથા મૂળરૂપ એક છે; પણ અમે કર્મ રોગ રૂપ ઉપાધિ સહિત છીએ ને આપે કર્મ ઉપાધિ ગાનરૂપી વજ્રેકરી સુરણ કરી નાંખીને પોતાનું મૂળરૂપ પ્રગટ કીધું છે. આપ સર્વેશ છે, સર્વદર્શી છે, સ્વભાવમાં લીન છો. અમે પરભાવના ભોગી છીએ, અમે સંસારની ક્રિયા કરવાથી જુગારી છીએ અને પોતાની ઋદ્ધિ સુકીને પુદ્ગલની ઋદ્ધિમાં લીન છીએ, તેના ગ્રાહક છીએ તેથી ચોર છીએ, આપ પોતાની ચીજના ભોગી છો. અમે કુમતીને વશ પડ્યા છીએ તેથી વ્યભિચારી છીએ. આપ પોતાની સુમતી સ્ત્રીના ભોગી છો તેથી મહા શિળવાન છો. અમે અનેક જીવનો ધાત કરીને પુદ્ગલના ભોગી છીએ તેથી આહુકી છીએ. આપ સર્વ જીવના રક્ષક છો તેથી મહા કૃપાળ છો. અમે ક્રોધાગ્નિથી બળી રહ્યા છીએ. આપે ક્ષમારૂપી પાણીથી સર્વે ક્રોધાદિક અગ્નિ શમાવી છે. અમને લોભ વિષધર ડર્યો છે. આપે નિર્લોભતા રૂપી પુત્રીથી લોભરૂપી વિષનો નાશ કર્યો છે. આપે માનરૂપી પર્વતોને નમ્રતારૂપી વજ્રેકરી સુર્ય કંપા છે, સરળતા રૂપી કેતવળીથી કપટરૂપી માયાને મૂળથી નિકળ દન કરી છે.

હે પરમાત્મા ક્યારે હું પોતાના સ્વભાવમાં રમીશ. મ્હારે ને તમારે ધણો અંતર પડ્યો છે. અગ્નિ રૂપી મ્હોટા કુંગર વચમાં પડ્યા છે. તે દિવસ, તે ધડી અને તે પળને ધન્ય છે કે જે દિવસે અમે ગાનરૂપી વજ્રે કરી અગ્નિને સુરણ કરીશું.

હે પુરુષોત્તમ પરમધામ નિરાસી, સકલગ્ધાન બ્યાપક, ચતુર્ગુણ દેવેન્દ્ર પૂજ્ય પરમાત્મા, ધન્ય છે તારા આત્માને કે જે અનંત ગ્ધાન દર્શન ચારિત્ર દાન લાભ ભોગોપભોગ વીર્ય અનંત અબ્યાબાધ સ્થિર સુખમાં મગ્ન થઈ રહ્યા છે. ધિક્કાર છે અમારા આત્માને કે જે રત્તિ સંતાપરૂપ સ્ત્રીના અનલ ક્રમજાળ દટાસથી લીન થઈ કિંપાકતા ક્ષણ જેવા અસ્થિર શબ્દ રૂપ, રસ, ગંધ, સ્પર્શ રૂપી પુદ્ગલિક સુખમાં મગ્ન થઈ જન્મ મરણ સંતાપ રૂપ દારણ્ય અપેક્ષાના હુખને સુખ માની સહન કરી રહ્યા છે.

હે પવિત્ર પરમગાનધારી, જેમ પંખી અખૂટ સમુદ્રમાંથી ચાંચ બોળી પોતાના આત્માને તમ કરે છે પણ તેથી કરીને સમુદ્રમાંથી કાંઈ પાણી બોળું થતું નથી તેમ હે કૃપાના

નાથ તારા અપૂટ જ્ઞાન સમુદ્રમાંથી અમ સરખા દીન અનાથને એક લવ આપ કે જેથી કરીને અમે તારા દર્શન રૂપ અમૃતમાં તૃપ્ત થઈ તારા ધ્યાનમાં લીન થઈએ.

હે શરણુ દાયક અજ્ઞાનતિમિરભારકર વિપય કપાય રૂપ રાક્ષસના બચથી શરણુ રાખનાર તું એક છે, પરપુદ્ગલથી ન્યારો છે, વળી નિશ્ચયનયે કરી શુદ્ધ છે, એવા હે સ્વયં બુદ્ધ અમારા આત્માને ચિંતામણી સમાન જૈનધર્મની શ્રદ્ધાની મતિ આપી તેનો પય પાણી ના મેળાપની માફક તારો સ્વરૂપની સાથે સંલગ્ન કર.

હે દુર્વાર સંસારવિકારવૈદ્ય આ સંસારને વિષે અમારો જન્મ, જરા, મરણાદિક રોગ હરણુ કરવાને તારું નામરૂપી ઔષધ એવું સમર્થ છે કે તેતું શ્રવણ થતાંજ અનિષ્ટ સંયોગ વિયોગાદિકનાં દુઃખ વિસરે છે, અને વળી મનમાં પરમસુખ સમૂહના કલ્પલ પ્રગટે છે. તો તે ઔષધ કરશે તેના રોગ કેમ નહિ મટે ! મટશેજ.

હે પરમાનંદકારી અહિંત દેવ તારું નામ જગજીવેને પરમ આધારભૂત છે, હે કલ્યાણકારી જ્ઞાનકળાનિધાન ચિદાનંદ અરૂપી તુંજ નિત્ય છે બીજું સર્વ અનિત્ય છે.

માસ્તર હીંમતલાલ મગનલાલ.

સદ્વૌધ.

(લેખક:—સદ્ગત દીલખુશ જી. શાહ),

ખરે કૃપણુ તે આનું નામ !

એક કૃપણુ વાણીઆને સાત છોકરાં હતાં તેમાં એક નાના છોકરાને તાણું આવવાથી મરી ગયું, તેને બાળવા સાર લાકડાં લેવાને માટે એક લાકડાં વેચનારની દુકાને ગયો, અને એક બે ત્રણ વરસના છોકરાને બાળવાનાં લાકડાંની રી કીમત પડશે તે વેપારીને પૂછ્યું.

લાકડાવાળો—તમે નાના સાર લઈ જાઓ કે મોટા સાર પણ દરેક સુઝા દીકરે રૂપીઆ એક પડશે.

કૃપણુ:—એક રૂપીઆનું નામ સાંભળી છોકરાના મૃત્યુનું દુઃખ ભુલી જઈ વિચારમાં પડ્યો તે વેપારી પ્રત્યે તિરસ્કાર કરીને બોલી ઉઠ્યો કે અરે લોભી વેપારી “એક” નાના છોકરાને બાળવાના લાકડાંને માટે બધો એક રૂપીઆ. બહા માણસ કાંઈક તો આણું કર કે જેથી તારે આંગણે કરીને આવવાનું મન થાય, અમે તે ક્રિયા એક વખતના ધરાક છીએ હજી તો મારે છ છોકરાં હયાત છે, તેથી ઘણી વખત તારી દુકાને આવવું પડશે, માટે સુધો બાડવાત ભૂખે ન મરે એવું રાખશો તો વારે વારે અમારા બીજા છોકરાઓને માટે પણ બળતણ લેવા તમારે ત્યાંજ આવીશું.”

* * * * *

શિક્ષક અને વિદ્યાર્થી.

શિક્ષક:—કેમ અલ્યા, હરીલાલ હમણાં તું જાન સાથે શું વાત કરતો હતો !

હરીલાલ:—જી સાહેબ !

શિક્ષક:—બોલ, તેના સાથે તું શું બોલ્યો હતો ?

હરીલાલ:—અહીંઆ આવ, હું તને કહું !

શિક્ષક:—શું, અહીંઆ આવ હું તને કહું ! હુમ્મ્યા, હરામી તું બહુજ બદમાસ છે, આલ નિદાનમાંથી બહાર જા. મને પણ બે અઢીથી બોલાવે છે.

હરીલાલ:—પણ સાહેબ, તેમાં મારો વાંક શો ? મને જાગે પુછ્યું કે, હરીલાલ તું ક્યો પાઠ વાંચે છે, ત્યારે મેં, કહ્યું કે, “ તું અહીંઆ આવ હું તને કહું.

(તુરત માસ્તર ઠંડા પડી ગયા.)

* * * * *

અવિનયી છોકરો.

બાપ:—છોકરા ! તારી આંખ ક્યારે ઉઘડશે ? અત્યારે મારી વૃદ્ધાવસ્થા—

છોકરો:—(વચ્ચેજ) બાપા તમારી મીંચારો ને તરતજ મારી ઉઘડશે.

* * * * *

રોગી ને ડૉક્ટર.

રોગી:—કેમ ડૉક્ટર સાહેબ ? ફલાણી બાટલીમાં ઝેર છે, અને ફલાણી બાટલીમાં બીજુ દવા છે એ બે બાટલીપર લખ્યું ન હોય તો કેમ કરીને ઓળખવું ?

ડૉક્ટર:—અરે તારી આકલ ? મુખાં એટલુએ જાણ્યો નથી કે શું ? તે ઓળખવાને માટે પી જોવું એટલે થયું. જો તરત મરણ થાય તો સમજવું કે તે ઝેર હતું (સ્વર્ગમાં જઈનેજ !) અને જીવતા રહ્યા તો જાણવું કે સાદી દવાજ તે હતી !

* * * * *

સમજી છોકરો.

બાપ, મા, અને નાનાં તથા મોટાં છોકરાં સર્વે ખાવાને માટે બેઠાં હતાં તેમાં રસીક-લાલ ધણો તોફાની હતો તેથી તેની માએ હુકમ કીધો કે:—“ રસીક ! તારે ખાતાં ખાતાં એક પણ શબ્દ બિલકુલ બોલવો નહિ. નહી તો આજે લાલેલાં દાડમ તથા બહાર ગરમ થતું મસાલાતું દુધ તને જરાએ આપીશ નહિ રસીકે દાડમ ખાવાની લાલચે વાફી કીધું એટલે સર્વે ખાવાનું શરૂ કર્યું. એવામાં રસીકની નજર બહાર જવાથી બોલ્યો કે:—“ મા એકજ બોલ બોલું કે ? ”

માએ આંખો કાઢી ગુસ્સાથી કહ્યું કે:—“ ખબરદાર પાછો બોલ્યો કે : ચૂપ રહે ? ”

રસીક આ સાંમળી બિચારો ધાકતો માર્યો મુગો બેસી રહ્યો, ખાધ રહ્યા પછી માએ પૂછ્યું:—“ રસીક બોલ જોઈએ તું ખાતાં ખાતાં શું કહેવા જતો તો ? ”

ત્યારે રસીક બોલ્યો કે:—“ હું તો એમ કહેવા કરતો હતો કે, ” આ બહાર દુધ ગરમ કરવા મુક્યું હતું ને તે કૂતરો પી જાય છે ! ” માટે તેને તમો કાઢી મૂકો પરંતુ તમોએ અને જરાએ બોલવા ન દીધોને ? તેથી ધાર્યું કે જો અધના ના કીધા ઉપર હું કદાચીત બોલીશ તો મને દાડમ મલશે નહિ.

x x x x x x x

બાપ અને છોકરો.

બાપ:—છોકરા તારામાં બાટલી બધી કુટેવો ક્યાંથી આવી ? અને તો તને કદી પણ શીખવતા નથી.

છોકરો:—હા બાપા ખરી વાત છે ! જો તમારી કુટેવો અમોને શીખવી દીધી હોત તો પછી તમારામાંથી ઓછી થઇ જતને !

બાપ:—(મરતાં મરતાં) છોકરા ! મને બહુજ ખોટું લાગે છે કે, 'મેં' આટલી બધી મહેનત કરીને મેળવેલા પૈસા તારા હાથમાં આવશે.

છોકરો:—(ઉઠાડ હોવાથી) બાપા એની તમે જરાય' ચિન્તા કરશો નહિ એ પૈસાને કાંઈ લાગે વખત હું મારા હાથમાં રોકી રાખવાનો નથીજ !

x   x   x   x   x   x   x

શેઠને લિખારી.

સહવારતા પહેરમાં પોતાના આંગણે એક લિખારીને માગતો જોઇ,—

શેઠ:—જોને ? સવારમાં ઉઠ્યા કે લાંબા બીખ માગવા. અરે હાડકાના હરામીઓ ! તમે લોકો કાંઈ ધંધો કરીને કેમ કમાઇ ખાતા નથી ? હરામતુ' માગી માગીને ખાવુંજ મીડું લાગે છે કે શું ?

લીખારી:—શેઠ ? તમે કોઇવાર બીખ માગેલી છે ખરી કે, જેવી હોય તેવી ખરી વાત કહી દેજો હા કે ?

શેઠ:—અત્યા મૂર્ખા ? મારે તે બીખ શા કારણે માગવી પડે ? મેં આજ સુધીમાં કાંઈ વખત બીખ માગી નથી, અને હવે પછી માગવાનો પણ નથી.

લીખારી:—જ્યારે તમે બીખ માગી નથી, ત્યારે એ ધંધો વગર મહેનતનો છે, એમ શા ઉપરથી કહો છો, અને તમને કહેવાનો અધિકારજ શો છે ? કારણ કે, એ બાબતનો તમોએ હજી અનુભવ મેળવ્યો નથી છતાં વગર મહેનતનો ધંધો કહો છો તે ખોટું છે. માટે પ્રથમ તમે તમારો અનુભવ મેળવો અને પછી કહેજો કે, એ ધંધો મહેનતનો છે. કે વગર મહેનતનો ?

x   x   x   x   x   x   x

બાઈની અતુરાઈ,

સિપાઇ:—અરે બાઈ ! આ રસ્તેથી એક પુરુષ અને એક સ્ત્રીને ઘોડા ગાડીમાં-બેસીને જતાં જોયાં કે ?

બાઈ:—હા જમાદાર સાહેબ ?

સિપાઇ:—ગાડીના ઘોડા કેવા રંગના હતા ?

બાઈ:—ભાઈ ગાડી તો એટલી ઝડપથી ચાલી ગઇ કે જોઈ ઘોડાનો રંગ-કેવો હતો તે મારાથી જોવાયું નહિ. પરંતુ ગાડીમાં બેઠેલી બાઈના મોઢા ઉપર શીઝીનાં ચાકાં તથા તેના કપાળમાં કંકુનો ચાંદસો ફક્ત મારી નજરે પડ્યો હતો.

સિપાઇ:—ધન્ય છે બાઈ ? તારા જેવી પણ નજરવાળી કોઈકજા હશે.

*   *   *   *   *

માયાળુ માતા.

એક મીયાંને રાત્રે પહેરો બરતાં કાંઈ બદમાસે ગોળી મારી તે બરાબર કમાળમાં વાગવાથી તુરત મરી ગયો, ત્યારે ગામના લોકો તે મહદાને લઇ ઘેર આવ્યા. તે વખત કમાળ

પરનો જન્મ જોઈને તેની મા હર્ષભરે બોલી ઉઠી કે “ ખુદને બડી ખેરડી કે મેરે લકડેડી આંખ બચ ગઈ, જરા ગોળી નીચું લગા હોત તો બિચારે કું આંખ મિલકુલ કુટ જાય-ગી ” જીવ ગયો તેની તો ખીખીને ફીકરજ નથી. આ જોઈને ગામના લોકને હસવું આવ્યું.

મિથ્યાભિમાની ઠાકોર.

એકવાર કોઈ ઠાકોર ચોરે આવીને ખેડા હશે, ત્યારે તેમના છોકરાએ આવી નીચે પ્રમાણે કહ્યું.

છાકરો:—બાપુ, બાપુ, ચાલોને કોટલપુરના રાજગજ આવ્યા છે.

ઠાકોર:—ક્યાં છે ? ક્યાં છે ?

છાકરો:—કલાલ ધાટપર હયા છે.

ઠાકોર:—કેટલીવાર રહેનાર છે ?

છાકરો:—મળવું હોય તો ચાલો, નહિ તો થોડીવાર પછી ચીતળપુર જશે.

ઠાકોર:—કોઈ સાથે છે કે ?

છાકરો:—ના કોઈ નથી.

ઠાકોર:—ધાસીઆ કોટવાળને કહે કે મૂળજી મહેતાને બોલાવી લાવે, હું હાલ આવું છું.

બાપ દિકરા વચ્ચેની ઉપરની વાતચિત સાંભળી પાસે બેઠેલા સર્વે લોક અચંબો પામ્યા. અને વિચારવા લાગ્યા કે આ ઠાકોરની આખર તો સારી જણાય છે. કે રાજગજો જેવાં તેમને ઘેર આવીને મળવા બોલાવે છે. અને વળી ઠાકોર પણ પોતાને ઘેર મહેતાને રાખતા જણાય છે, પરંતુ આ વાત ચિત્તની ખરી ખૂબી કોઈના જણવામાં આવી નહિ. તેની ખરી મતલબ આ નીચે મુજબ છે.

પ્રથમ છોકરે આવીને કહ્યું કે:—કોટલપુરના રાજગજ આવ્યા છે એટલે કે ઘેરે કોટ-રાનો રોટલો દ્યો છે. ઠાકોરે કહ્યું કે—ક્યાં છે, ત્યારે છોકરાએ જવાબમાં જણાવ્યું કે કલાલ ધાટ પર છે એટલે કલેશમાં છે. ઠાકોરે પછી પૂછ્યું કે તે કેટલીવાર રહેનાર છે, એટલે કે કલેશમાં ક્યાં સુધી રહેશે ? ત્યારે છોકરે જવાબ દીધો કે, થોડીવાર રહી ચીતળપુર જશે. એટલે ક'ડા થઈ જશે. એ સાંભળી ઠાકોરે પૂછ્યું કે, સાથે કોઈ છે કે, એનો અર્થ એવો છે કે, રોટલા સાથે ખાવાનું કોઈ છે કે ? તેના જવાબમાં છોકરે કહ્યું કે, કોઈ નથી. ત્યારે ઠાકોરે કહ્યું કે, ધાસીઆ કોટવાળને કહે કે, મૂળજી મહેતાને બોલાવી લાવે. તેની મતલબ એવી હતી કે, ધાસની એક પૂળી લેઈ જા અને બગ્ગરમાંથી મૂળો લઈ આવ કે રોટલા સાથે ખાવામાં આવે. આવી, બોલીમાં ચતુરાઈ અને મિથ્યાભિમાન ઠાકોરનામાં ભરાયેલ હતું, વાંચકો સમજ્યા કે ? હજી પણ આવા ઘણા રજપૂતો હિન્દુસ્તાનમાં દયાત છે કે, જે-એના ઘરમાં હાંડલાં કુસ્તી કરતાં હોય અને ખાવાના પણ સાંસા પડતા હોય છતાં અભિમાનમાં તણાઈ જતા હોય છે.

ખરા કંજુસો તે આનું નામ ?

૧. આલાખામાં ગામમાં રહેતો એક કંજુસ પોતાના ઘરના દરેક માણસને ખારીક અક્ષર લખવાનું કહે છે કે, જેથી રાહી યોડી ખપે,

૨. જ્યોત્સિઆમાં રહેતો એક કંજુસ દરરાત્રે પોતાનું ઘડીઆળ બંધ રાખે છે કે, રખેને તેમાંના સાંચા વહેલા ઘસાઇ જાય.

૩. લુધસીઆનામાં રહેતો એક કંજુસ પોતાના કુવામાંથી કાઢેલું પાણી પોતાની તરસ કરતાં પણ ઓછું પીએ છે કે રખેને કુવામાંથી પાણી ઘટી જાય; અને વળી કોઇ કોઇ વખત તો પાડોશીના કુવામાંથી પાણી ચોરી લાવે છે, અને કહે છે કે અચ્ચું એ ખાપનું !!

સુગલ શહેનશાહ અકબરના વખતમાં હિંદુસ્થાનના ચાલતા

ખજાર ભાવ.

લાહોરનું “પતન” પત્ર જણાવે છે કે;—અકબરના વખતમાં હિંદુસ્થાનના ખજાર ભાવ નીચે મુજબ હતા. એક મણુ ધર્તીના રૂ. ૦-૪-૬, જવેના રૂ. ૦-૩-૨, જાનરીના રૂ. ૦-૩-૫, ચોખાના રૂ. ૦-૮-૦, મઠની દાળના રૂ. ૦-૪-૩, મગની દાળના રૂ. ૦-૭-૨, ખાંડના રૂ. ૧-૬-૦. કુંગળીના રૂ. ૦-૨-૫, ધીના રૂ. ૨-૧૦-૧, તેલના રૂ. ૦-૧૦-૦, અને હળદરના રૂ. ૦-૪-૦. આ ભાવ ૮૦ તોલા પ્રમાણે શેરના ધણું કરીને ટોલા જોધએ. “કેટલા બધા સસ્તા ભાવ.”

નવાઈસિરી અજાયબીઓ.

(૧) નવસાર તથા કપુરને વાટી હાથે લેપ કરીને હાથમાં દેવતાના સંગારા લઈએ તો પણ બળીએ નહિ.

(૨) ખાંડને કલોરા પોટાશ સાથે મેળવી રાખી પછી એ ખાંડપર ઉંચા ગંધકનો તેળા; છાંટવાથી તુરત ખાંડનો ભડકો થાય છે.

(૩) નાગરવેલનાં પાન હાથમાં ચોળીને મસળવાથી ગ્લાસેટની વાસ તુરત હાથથી દૂર થાય છે.

(૪) કુંગરીના રસથી કાગળ પર લખીએ તો તે અક્ષરો કોઈનાથી દેખાશે નહિ. પરંતુ તે કાગળને જરા દેવતાપર તપાવવાથી કેશરી રંગના અક્ષરો ઉઠી નીકળશે.

(૫) સસુદેશુ અને રાજને વાટી ઘોળા આકાશના કુલના રસમાં નાંખી તેમાં કપડું બોળા નાંખી તે કપડું પહેરવાથી ગમે તેવા વરસાદમાં પણ બીજાને નહિ.

(૬) ચતોખડીઓનાં પાનાં ચાવીને પછી ઉપર માટી ખાંધી હોય તો તે માટી ખાંટા સાંકર જેવી ગળી લાગે.

(૭) હડતાળ, સિંદુર, મનસીલ અને ગંધકને સમભાગે લઈ વાટીને લુગડાપર ચોપડી તે લુગડું રાત્રે અંધારામાં ઓઢીને ફરવાથી સાણસ અસિ જેવો દેખાશે.

(૮) ટંકણખાર તથા હળદરને વાટી તેમાં દીવેટ બોળીને તે દીવો સળગાવે તો તેની જ્યોત કેશર જેવી દેખાય.

(૯) લુગડાની અંદર જુવારની નરમ પોટલી બાંધી ચુનાની ભટ્ટી નીચે જમીનમાં દાટી રાખવી. એક વખત ચુનાની ભટ્ટી પાકી ગયા પછી તે જુવારને કાઢી લાવવી. આ જુવારને પાણીનો હાથ લગાડતાંજ તુરત ધાણી થઈ જાય છે.

(કાલીકાસ.)

ઉજમણાની અપૂર્વ શોભા.

શેઠ મણિભાઈ દલપતભાઈના બન્ધ નવીન મકાનમાં ઉજમણાની દીવ્ય રચના કરવામાં આવી છે, જે જેવા શહેરમાંથી સંખ્યાબંધ માણસોની દરેજના ગરદી નજરે પડે છે. ઉજમણાની બેઠક, સામાન ગોઠવવાની ખુબી, સુશોભિત સામાન તેમજ સર્વ સ્થળે ધસેકડીક રંગ ભેરંગી લાલ પીળા પોપટી વિગેરે રંગોના લાઇટોની રચના તેમજ મકાનનું સુંદીરપણું એ ઉજમણાની શોભામાં અપાર. આનંદ આપે છે. વચ્ચેવચ્ચ ભગવંતની ચોમુખ પ્રતિમા અને ચાંદીનું સુંદીર સમોસરણ ચતુરે અનહદ આનંદકારી અને હેરત પમાડે તેવું છે. સમોસરણની અંદર પણ શુભોભિત રમકડાં વિગેરે મુકવામાં આવેલ છે. ઉજમણામાં અવલોકન કરતાં જણાય છે કે અંદરવા, છોડ, પુંડીઆમાં પૈસાનો વધુ વ્યય ન કરતાં પુસ્તક પાંનામાં તેમજ સાધુ મુનિ મહારાજ તેમજ દેવળોમાં ખપ આવે તેવા સામાન વિગેરે તરફ વધુ લક્ષ્ય આપવામાં આવ્યું છે તે સ્તુત્ય છે. શેઠ મણિભાઈનું કુટુંબ આખી જૈન આલમમાં મશહુર છે તેમજ ધર્મનિષ્ઠપણાને માટે પણ વિખ્યાત છે. તેમના કુટુંબ તરફથી આવાં આવાં સેંકડો ધર્મનાં કાર્યો કરવામાં આવ્યાં છે અને આવે છે. અમો આ સ્થળે કહેવાની રજા લઇએ છીએ કે જેવી રીતે શ્રીદેવીની શેઠશ્રી મણિભાઈના ઉપર સંપૂર્ણ કૃપા છે તેવી રીતે બાળદેવીએ પણ તેમના ઉપર સંપૂર્ણ અનુગ્રહ કર્યો છે. અને તેથી કરી અમો આશા રાખીએ છીએ કે તેઓ જૈનકોમના બહાને માટે પોતાની શક્તિ અનુસાર પ્રયાસ કરશે અને તેમના કુટુંબે મેળવેલી જાહોજલાલીમાં વૃદ્ધિ કરશે, કારણ કે અત્યારે જૈનકોમમાં કેટલાંક ધરે ધણી નિરાધાર સ્થિતિ ભોગવે છે તો તેમના ઉદ્ધારાર્થે પોતે પોતાથી બનતું કરશે. તેઓશ્રી શેઠ આણુંદણ કલ્યાણજીની આપણી મહાન સંસ્થાના પણ અગ્ર ગણાતા કાર્યવાહક છે. તેમજ ત્રણ મીસોના માલીક છે તો અમોને સંપૂર્ણ આશા છે કે તેઓ જૈન કોમના બહાને માટે જે ધારશે તે કરી શકશે. આ સ્થળે એટલું કહેવાની આવશ્યકતા ધારું છું કે થીયુત શેઠ મણિભાઈ આવા ધર્મ ઉદ્યોતના કામોની સાથે પોતાના માતીજીવના બહાને માટે યોજનાઓ યોજશે. તેમનાં વધોવૃદ્ધ માતૃશ્રી ગંગાબાઈ એક મહાન પુણ્યશાળી બાઈ છે. તેમના નામથી અત્રે એક જૈન કન્યાશાળાની સંસ્થા ચાલે છે તે સારા પાયા પર ચાલે છે. તેમજ તે સંસ્થાને માટે એક દીવ્ય મકાન પણ કરાવી આપવામાં આવ્યું છે. આ એક જૈન કોમ ઉપર વૃદ્ધ વડીલ માતાનો તેમજ તેમાં સહાનુભૂતિ માટે તેમના પુત્રાનો જૈનકોમ ઉપર અપૂર્વ ઉપકાર થયો છે. અત્યારના જમાના મુજબ આવી રીતની કેળવણીની સંસ્થાઓ, બોર્ડિંગ, પાઠશાળાઓ અને નિઃશ્રમીને ધંધે લગાડવા, ઉદ્યમ શાળાઓની જરૂર છે. અને અમો આશા રાખીએ છીએ કે આપણી કોમના નેતાઓ ધર્મની આવી બાબતો પર જમાનાનુસાર વધુ લક્ષ્ય આપશે. Haman mercy મનુષ્ય દયા એજ અત્યારે આ જમાનાનુસાર વધુ ઉપયોગી છે અને તેજ દરેક બંધુઓનો જમાનાનુસાર મુદ્રા લેખ થવો જોઈએ. માટે તે તરફ જૈન બંધુઓનું લક્ષ્ય ખેંચું છું.

નિષ્ક્રોધ પણ નહોતો. વધારામાં તેઓ ગંભીર, વિશ્વાસુ અને નીતિમુક્ત હતા. તેમના ઉચ્ચ જીવનથી તેમણે સારી ખ્યાતિ મેળવી છે. પોતે દીર્ઘ દૃષ્ટિવાળા અને પ્રમાણિક હોવાથી ઘણા સ્નેહી સંબંધીઓએ તેમને પોતાના વીલમાં ટ્રસ્ટી તરીકે નીમ્યા હતા. તેમજ કાર્યકુશળ હોવાથી આપણી અંતેની કેટલીક ધાર્મિક સંસ્થાઓમાં તેમને મેંબર, સેક્રેટરી વગેરે હોદ્દા ઉપર નીમવામાં આવ્યા હતા. તેમના અવસાનથી જૈનકામે એક શાંત પણ ઉત્સાહી અને સંગીન કામ કરનાર અને એક પરોપકારશીલ પુરૂષ ગુમાવ્યો છે. પોતે જે જે કામ કરતા તે કેવળ પરમાર્થની ખાતરજ કરતા હતા. હનીઆમાં પોતાની કીર્તિ વધારવા કે કીર્તિનાં બલુગાં ટુંકાવવા તે કાંઈ કરતા નહિ. આ બતાવી આપે છે કે તેઓ એક આત્માર્થી પુરૂષ હતા. ધર્મ-દલતા અને શ્રદ્ધાળુપણાને પણ તેમનામાં ગ્રંથિ હતો. પોતાનો વહીલાતનો ધધો, બહોળો વ્યવસાય હતો, તો પણ તેઓ દેવપૂજન હમેશાં નિયમ તરીકે કરતા હતા.

તેમના અવસાનની દીલગીરી દર્શાવવા તા. ૯-૧૧-૧૬ ના રોજ આ બોર્ડીંગની મેનેજીંગ કમીટીની મીટીંગ મળી હતી. અને બોર્ડીંગના પ્રેસીડન્ટ રા. રા. શ્રીયુત શેઠ જગાભાઈ દલપતભાઈની સહીથી તેમના કુટુંબ ઉપર મીટીંગના ઠરાવની નકલ તથા દીલાસા પત્ર મોકલી આપવામાં આવ્યાં હતાં. ઠરાવની નકલ નીચે મુજબ છે.

“ રા. રા. મોહનલાલ ગોશળદાસ શાહનું સંવત ૧૯૭૩ ના કારતક શુદ્ધ ૧૪ તા. ૮-૧૧-૧૯૧૬ નારોજ કવખતનું મરણ થયું છે. તેઓ આ સંસ્થા સ્થાપન થઈ ત્યારથી તેના ઓનરરી સેક્રેટરી હતા. અને આ સંસ્થાનું કામ છેવટ સુધી પોતાના અમુલ્ય વખતનો ભોગ આપી તનમનથી કરતા હતા. તેઓની નરમ તપ્પીયતમાં પણ આ સંસ્થાને તેઓ બૂલ્યા ન હતા. અને તેનું કામકાજ તીવ્ર લાગણીથી સંભાળતા હતા. તેમના અવસાનથી આ સંસ્થાને ખારે ખોટ ગઈ છે. અને તેની નોંધ આ કમીટી ઘણી દીલગીરી સાથે લે છે.”

ઉપરના ઠરાવની નકલ મહુમના કુટુંબ તરફ મોકલવા આ કમીટી પ્રમુખ સાહેબને બલામણુ કરે છે.

આ સિવાય પાનસર વગેરેની કમીટીઓ તરફથી પણ તેમના મરણ માટે મીટીંગો ભરી દીલગીરી દર્શાવવામાં આવી હતી.

લેખકને તેમનો ધારો પરિચય હતો તે ઉપરથી કહી શકે છે કે તેઓ એક સાચા દીલના સ્પષ્ટવક્તા અને પ્રમાણિક સદ્ગુહસ્થ હતા. તેમના કુટુંબને દિલાસો મળે અને તેમના આત્માને અવિચળ શાંતિ મળે એવું અંતઃકરણ પૂર્વક ઇચ્છું છું. એજ.

શંકરલાલ હાલાભાઈ કાપડીઆ.

બોર્ડીંગ પ્રકરણ.

બોર્ડીંગના સુપ્રીન્ટેન્ડન્ટ મી. શંકરલાલ હાલાભાઈએ બોર્ડીંગનો આજે છોકરાંથી તેમના જગાએ સુપ્રીન્ટેન્ડન્ટ તરીકે મી. જગનલાલ સુનીલાલ મહેતા નિભાયા છે. જેઓએ પાલી તાણે જૈન બાળાશ્રમમાં આશરે ત્રણ વર્ષ સુધી મેનેજર તરીકે કામ કર્યું છે તેમજ ઇંગ્લીશ સ્કૂલના શિક્ષક તરીકે જેમણે ઘણો બહોળો અનુભવ મેળવ્યો છે.

આ સંસ્થાના ઓગટરી સેક્રેટરી રા. રા. વકીલ મોહનલાલ ગોકળદાસ બી. એ. એલ. એલ. બી. ગુદસ્ત ચવાથી તેમની જગ્યાએ રા. રા. વકીલ છોટાલાલ કાળીદાસ નિમાયા છે.

રા. રા. કકલદાસ હિમેશ્વરંદ અવેરી, અમદાવાદ અવેરીપોળ. રૂ. ૨૦૦) આપવા કહેલા તે પૈકી પ્રથમ રૂ. ૧૦૦) આપેલા તે જતાં બાકીના રૂ. ૧૦૦) આપ્યા શ્રી બક્ષિસ ખાતે તા. ૧૦-૧૦-૧૬.

રા. રા. વાડીલાલ હગનલાલ ડે. ધાંચીની પોળ અમદાવાદ. બક્ષિસ ખાતે હ. સોમ-ચંદભાઈ રૂ. ૧૦) અંકે દશ તા. ૧૨-૧૦-૧૬.

રા. રા. ગયુભાઈ દોલતભાઈ બક્ષિસ ખાતે રૂ. ૪, તા. ૧૫-૧૦-૧૬.

શેઠ સારાભાઈ ડાહ્યાભાઈ શેઠની પોળ હાથીખાને અમદાવાદ, બાબતે વિદ્યાર્થીઓને કેરીઓ દર વર્ષે આપે છે તે રૂ. ૧૦) તા. ૧૮-૧૦-૧૬.

રા. રા. વાડીલાલ મગનલાલ છીદરીઓવાળા ડે. પાંચકુવા કાપડ બજાર અમદાવાદ બક્ષિસ ખાતે રૂ. ૨) હા. મનસુખરામ અનોપચંદ તા. ૭૧-૧૦-૧૬.

રા. રા. ત્રીકમલાલ ખુશાલદાસ વિગેરે દેવશાના પાડે હા. પોતે. રૂ. ૭૫ બક્ષિસ ખાતે તા. ૭-૧૧-૧૬.

રા. રા. શેઠ દોલતચંદ અવેરચંદ અવેરી અમદાવાદ દોશીવાડાની પોળ મહારાજશ્રી પન્થારાજ મહારાજશ્રી આનંદ શતારજીએ ચતુર્માસ બદલતાં તે પ્રસંગે બક્ષિસ ખાતે રૂ. ૩૦૦ તા. ૧૨-૧૧-૧૬.

રા. રા. મોહનલાલ હેમચંદ દયાળ વાઘેશુની પોળ અમદાવાદ હ. કેશવલાલ ઘેલાભાઈ શેઠ રૂ. ૧૮) બક્ષિસ ખાતે તા. ૨૦-૧૧-૧૬.

બાઈ દેવકોર તે અવેરી દોલતચંદ અવેરચંદની વિધવા બાઈ હ. મગનલાલ દલસુખરામ બક્ષિસ ખાતે રૂ. ૨૫) દોશીવાડાની પોળ અમદાવાદ તા. ૨૦-૧૧-૧૬.

રા. રા. લલુભાઈ તારાચંદ સ્કુલ માસ્તર ચિતોડા મહીકાંડા બક્ષિસ ખાતે રૂ. ૧) તા. ૨૭-૧૧-૧૬.

જમણુ.

અત્રેનાં સુપ્રસિદ્ધ શેઠ. મણીભાઈ દલપતભાઈને ત્યાં ઉજમણુના શુભ માંગલિક પ્રસંગે બોર્ડિંગના વિદ્યાર્થીઓને જમણુ આપવામાં આવ્યું હતું.

પુસ્તકોની પહોંચ અને અવલોકન.

સુમતિ અને ચારિત્રરાજનો સુખદાયક સંવાદ. ચોજક શાંતમૂર્તિ મુનિમહારાજશ્રી વૃદ્ધિચંદ્રજીના શિષ્ય સુનિરાજશ્રી કૃષ્ણવિજયજી મહારાજ. છપાવી પ્રસિદ્ધ કર્તા શેઠ જેઠાભાઈ પુંજભાઈ. મૂલ્ય અમૂલ્ય આ લઘુ પુસ્તકમાં કેટલાંક સ્તવનો ઉપરાંત સુમતિ અને ચારિત્ર રાજનો સંવાદ તથા પોદશકો અને ઉપદેશ તરંગિણીમાંથી ઉદ્ભવેલા પ્રશ્નોત્તરો આપી પુસ્તકને વાંચવા લાયક બનાવ્યું છે. છેલ્લે છવ્વઠા તથા અનુક્રમાંકન વિષે પણ ચોગ્ય કહેવામાં

આવ્યું છે. મુનિરાજશ્રી કપૂરવિજયજી મહારાજની કસાયલી કલમથી લખાયેલો સંવાદ ખાસ વાંચવાની સેને ભલામણ કરીએ છીએ.

પરલોકપ્રકાશ મૂળ લેખિકા સ્વ. બેન નવલખાઈ પોપટલાલ કેવળચંદ, વિસ્તારથી લખનાર પોપટલાલ કેવળચંદ શાહ. ૨૪વા કુટવાનો હાનિકારક રીવાજ દૂર કરી બેસણીમાં વાંચવા માટે આ પુસ્તક બનાવ્યું છે. ૧૮ ફોર્મેનું આ પુસ્તક મુલ્ય સુધારસ અને શોકશમન એ બે ભાગમાં વહેંચાયેલું છે. પુસ્તક વાંચવા જેવું ને રસિક બનાવ્યું છે. પહેલી આવૃત્તિ બધી મફત વહેંચાઈ ગઈ છે ને બીજી આવૃત્તિ ઘણી માગણી આવવાથી ફરીથી છપાય છે તેમ લેખક જણાવે છે. ટપાલ ખર્ચ ૪૦ માટે બે આનાની ટીકીટ માગણી કરનારે લખનારને લીમડા પોળ, યું. અમદાવાદને સરનામે મોકલવાથી પ્રગટ થયે તેમને મોકલવામાં આવશે.

કાવ્યકુંજ.

પ્રભુને હાથ બાજ છે.

કુલ્યો કાલ્યો કરે છે, શું બધું છે બધાં એ રાજ છે,
કરું હું, હું કરે છે શું પ્રભુને હાથ બાજ છે.
કનકવરણી રૂડી, કાયા પરંતુ કારમી માયા,
થતો માંદો તું હા-હાયા, પ્રભુને હાથ બાજ છે.
ચણાબ્યા મહેલને મેડી, દિપાવ્યાં કારીગર તેડી,
પલકમાં આમ દે ફેડી, પ્રભુને હાથ બાજ છે.
કરોડોની કરી મૂડી, કંઈકને મારીને ઝુડી;
લૂંટાતાં લ્હાય દિલ ઉડી, પ્રભુને હાથ બાજ છે.
બી. એ. એમ. એ. થઈ મહાંલે કંઈકને દાદ ના આલે;
કરી દે મૂર્ખે શું માલે પ્રભુને હાથ બાજ છે.
સુતા પુત્રો ગણી ત્હારા, ગણે તું પ્રાણથી પ્યારા;
મરતાં બધ સૌ પ્હારાં પ્રભુને હાથ બાજ છે.
મુકી દે મોહને માયા, બજ લે વિચિત્રા રાયા;
વિનય એની મીઠી હાયા પ્રભુને હાથ બાજ છે.

“વિનય.”

ફક્ત આરામની કપની.

જીગરમાં જ્યોતની જ્વાળા, અરે ! સળગી ઉડી ભાઈ !

ભલે પાણી તંણા પપો; મુકો નહિ બુઝવાની તે !

પડેલા ધાબ્યા ઉગ્ર, કીધો ગમખવાર છે મુઝને !

ભલે પટા મલમના પણ, રૂઝાવાના હવે નહિ તે !

લાગ્યા. વિદ્યા, શિક્ષણ અને સભ્યતા વાહવાથી આ વિચારમાં પણ પરિવર્તન થયું. રાજ કેવલ દયા, દક્ષિણ્ય માન આદિ ગુણોનો આદર્શ પુરૂષ મનાવા લાગ્યો. રાજ-મકિતનો અર્થ પણ બદલાયો. પહેલાં રાજ-મકિતનો અર્થ રાજની આગ્રાનું પાલન એવો કરવામાં આવતો હતો. ધર્મધર્મના વિચારની કંઈ પણ આવશ્યકતા નહોતી. તે પછી એવો અર્થ ગણાવા લાગ્યો કે પ્રજાને રાજને આધીન રહે છે; આથી રાજના સમાન અને આદરના જે નિયમ ચાલતા આવ્યા છે તેને અનુસરી પ્રજાએ વ્યવહાર કરવો જોઈએ.

આરે ઇંગ્લેન્ડમાં રાજને ગાદીએથી ઉઠાડી બીજા રાજને ગાદીએ બેસાડવાની રૂઢિ પ્રચલિત થઈ ત્યારે એમ માનવામાં આવતું કે રાજનો અધિકાર પ્રજાથી પ્રાપ્ત થાય છે; પ્રજાની ઇચ્છાનુસાર વર્તન રાખવું એ રાજનું કર્તવ્ય છે. એટલે રાજ કેવલ સન્માન અને આદરનું પાત્ર થઈ ગયો. રાજ્ય પ્રજાના સંબંધી એવો અધિકાર ઓછો થયો. રાજ્યશાસન સંબંધી કાર્યોમાં પ્રજાનો પ્રતિનિધી પણ અધિકાર-સમ્પન્ન ગણાવા લાગ્યો. વખત જતાં આ વિચારમાં પણ પરિવર્તન થયું. જે રાજ્ય પ્રજાના મનુષ્યની સ્વતંત્રતાને ધક્કો ન લાગે એ રાજ્ય પ્રજાના સારો ગણાવા લાગ્યો. કોઈ મનુષ્ય એવું કામ કરી ન શકે કે જેથી બીજાની સ્વતંત્રતામાં વાંધો આવે અથવા બીજાને કોઈ પણ પ્રકારની હાનિ થાય. સાદા શબ્દોમાં કહીએ તો પ્રથમ વિચાર અનુસાર “અધીનતા” (In bordination) નો સંબંધ રાજની ઇચ્છાથી હતો અને નવીન વિચારો અનુસાર પ્રજાની ઇચ્છાથી સારો એ કે રાજ્ય પ્રજાના “અધીનતા” નો સ્વીકાર કરવો એ એક અત્યાવશ્યક ગણાવા લાગ્યું.

પૂર્વોક્ત વિચાર અવશ્ય પરસ્પર વિરોધી છે, પરંતુ એમાં કંઈક સત્યાંશ છે. આ સર્વ વિચારોનો વ્યાપક આધાર અધીનતા છે અને સર્વ વિચારોમાં કોઈ કોઈ રૂપે પણ અંતર્ગત છે. આથી સિદ્ધ થાય છે કે અસત્ય માનવામાં આવતા વિચારોમાં સત્યને અંશ પણ નથી રહેતો કિન્તુ ધ્યાન દેવાથી સત્ય નિર્ણયનો માર્ગ પણ જ્ઞાત થઈ શકે છે. આ માર્ગ આ છે.

એક પ્રકારના જોટલા વિચાર હોય એ સર્વની પ્રથમ પરસ્પર તુલના કરવી. જે વિચાર પરસ્પર વિરોધી હોય એને બાબુએ રાખતા બાકીના વિચારોમાં જે વાત વ્યાપક હોય એને ‘ડુંદી’ અને નિયમ-સંજ્ઞા આપવી. અર્થાત્ જે અંશ સર્વ વિચારોમાં એકસો અડધો રહે પ્રહણ કરવો અને એને કોઈ વિશેષ નામ અથવા સંજ્ઞા નિયત કરવી. જે વિચાર પરસ્પર વિરોધી હોય તેના સત્ય-નિર્ણયમાં આ નિયમથી ઘણી સહાયતા મળશે. પોતાના અને અન્ય પક્ષના સિદ્ધાન્તોના વિચારમાં પણ આથી ઘણી સહાયતા મળી શકશે. એ દ્વારા સત્યનો નિર્ણય થઈ જશે. આ પ્રમાણે નિયમાનુસાર ચાલવાથી માલૂમ પડશે કે આપણો જે દૃઢ વિશ્વાસ છે તે પણ સર્વથા સત્ય નથી, અને દિપદ્વીપોને જે સિદ્ધાન્ત અથવા વિશ્વાસ છે તે પણ અસત્ય નથી; પરંતુ સત્યનો અંશ એમાં પણ અવશ્ય છે.

ગૂઢ વિચારણા કરવાથી માલૂમ પડશે કે ધર્મ (Religion) અને વિજ્ઞાન (Science) એ ઉભયમાં દીર્ઘકાલથી પરસ્પર વિરોધ ચાલતો આવ્યો છે. આ વિરોધનો નિર્ણય ઉપરોક્ત નિયમ દ્વારા કરવો જોઈએ. આથી માલૂમ પડશે કે નાના પ્રકારના જે મત અથવા સંપ્રદાય દીર્ઘકાલથી ચાલતા આવ્યા છે અને ચાલતા રહેશે એ સર્વમાં પણ કંઈ ને કંઈ સત્યનો અંશ અવશ્ય છે. પ્રત્યેક મનમાં સત્યનો અંશ છે પરંતુ એ અસત્યના આડઅંશમાં ઘુપાઈ રહે છે, સર્વ મત ધર્માચાર્યોએ અથવા પૂજારીઓએ ચલાવ્યા અને દ્વેષ કર્યો-કલ્પિત છે

એમ કહેવું ઠીક ન ગણાય. સંસારના સર્વ દેશોમાં અને સર્વ મનુષ્ય જાતીઓમાં ધાર્મિક વિશ્વાસ અંતર્ગત છે. જે એમ પૂછવામાં આવે કે આમ હોવાનું શું પ્રયોજન તો તેના બે ઉત્તર છે. પ્રથમ તો એ કે જેમ ક્ષુધા, તૃષ્ણા આદિ ઇન્દ્રિઓના ધર્મ મનુષ્યમાં જન્મથીજ અંતર્ગત છે તેવીજ રીતે આ ધાર્મિક વિશ્વાસ પણ જન્મથી ઉત્પન્ન થાય છે. બીજો ઉત્તર એ કે આ વિશ્વાસ જન્મથી નથી ઉત્પન્ન થતો પરંતુ વિચાર ક્રમથી શનૈઃ શનૈઃ ઉત્પન્ન થાય છે. આપણા પુર્વજો એમ માનતા હતા કે જેવી રીતે ધર્મ મનુષ્યને ઇન્દ્રિઓના ધર્મ આપ્યા તેવીજ રીતે આ ધાર્મિક વિશ્વાસ પણ આપ્યો હતો. આ કારણથી મનુષ્ય ધર્માવલમ્બન કરે છે. આ પ્રથમ ઉત્તરનું ઉદાહરણ થયું. જે બીજો ઉત્તર માન્ય ગણાય તો એવા એવા પ્રશ્ન ઉપસ્થિત થાય છે કે ધાર્મિક વિશ્વાસ કેમ ઉત્પન્ન થયો? આ વિશ્વાસથી કંઈ પ્રયોજન-સિદ્ધિ થાય છે? આ સંબંધમાં સૂક્ષ્મ વિચાર કરતાં નિશ્ચય થાય છે કે ધાર્મિક વિશ્વાસની ઉત્પત્તિ મનુષ્યજાતિના હિત સાથે સંબંધ ધરાવે છે અને આ વિશ્વાસ મનુષ્યજાતિના હિત માટે ઉપયોગી પણ છે. બન્ને ઉત્તરોથી એટલું સિદ્ધ થાય છે કે મનુષ્યજાતિમાં ધાર્મિક વિશ્વાસ પૂર્વકાલથી ચાલતો આવ્યો છે. આવા વિશ્વાસનો અનાદર કરવો એ કેવળ અનુચિત છે.

હવે વિજ્ઞાન (Science) તરફ નજર નાંખીએ. સંસારના ઘણાખરા વ્યાપક નિયમ વિજ્ઞાનથી સિદ્ધ થયા છે. વિજ્ઞાનથી દિનપ્રતિદિન એવા આવિષ્કાર થતા જાય છે કે જે મનુષ્યજાતિને માટે બહુ ઉપયોગી છે. એમ કહેવું કેવળ અનુચિત છે કે વિજ્ઞાન કંઈ નથી, એ ધાર્મિક વિશ્વાસનો વિરોધી છે. જે ધર્મવિપયક વિચારોમાં સત્યનો અંશ સ્વીકારવામાં આવે તો શું વૈજ્ઞાનિક વિચારોમાં સત્યાંશ ન હોઈ શકે? સત્ય-સંબંધમાં વિજ્ઞાનનું જોરવ તો એથી પણ અધિક છે. જે વિજ્ઞાનશાસ્ત્ર ધર્મને કપોલ-કલ્પિત માની એતો તિરસ્કાર કરે અને ધર્મશાસ્ત્ર વિજ્ઞાનને વિરોધી જાણી છોડી દે તો મહાન અનર્થ થાય. બન્ને પક્ષોમાં સત્ય છે. જ્યારે બન્ને પક્ષોમાં સત્ય છે તો પછી બન્નેમાં ઐક્યનો પણ સંભવ છે. કારણકે એ સત્યાત્મક પદાર્થ કદી વિરોધી ન હોઈ શકે. કેવળ ધર્મ ધર્મિયે બનાવ્યો છે અને ધર્મ સત્ય છે; વિજ્ઞાન અસુરોએ નિર્માણ કર્યો છે અને અસત્ય છે એમ કહેવું એ કેવળ મૂર્ખતા છે. એ બન્નેમાં વિરોધનાં ગમે તેટલાં ચિન્હ હો; વાસ્તવમાં એ બન્ને એક છે. એ બન્નેનું ઐક્ય ગૂઢ છે. બન્ને પક્ષવાળાઓએ હિંદ-હૃદય થઈ વિચાર કરવો જોઈએ. પરસ્પરના સિદ્ધાન્તોનો તિરસ્કાર કરવો ન જોઈએ. જે સાચા દિલથી ચેષ્ટા કરવામાં આવે તો બન્નેના સમીકરણનો માર્ગ અવશ્ય નીકળી આવશે.

હવે એ જોવાનું કે એવી કંઈ બાબતો છે કે જેથી ધર્મ અને વિજ્ઞાનમાં ઐક્ય સ્થાપિત થઈ શકે. એ તથ્ય સિદ્ધાન્તનો નિર્ણય કરવામાં એટલું ધ્યાનમાં રાખવાનું કે સિદ્ધાન્ત એવા ચૂંટી કાઢવા કે જે અખંડનીય હોય, અવિચલ હોય, જેથી પરસ્પરનો વિરોધ મટી જાય અને જેથી બન્નેમાં સંધિ થઈ જાય. આ સિદ્ધાન્ત સત્યના એવા આધાર પર નિશ્ચિત થવો જોઈએ કે બન્ને પક્ષવાળા એ માન્ય કરે. કોઈ પક્ષને કંઈ સદેહ ન રહે; બન્નેનું પૂર્ણ સમાધાન થાય. ધર્મથી સત્યનો એવો અંશ શોધી કાઢવો જોઈએ કે વિજ્ઞાનશાસ્ત્રના અભાવમાં પણ અચલ રહે. તેજ પ્રમાણે વિજ્ઞાનશાસ્ત્રથી પણ એવો અંશ ખોળી કાઢવો જોઈએ કે જે ધર્મના અભાવમાં પણ નિરંતર વિદ્યમાન રહે. અર્થાત્ સિદ્ધાન્ત એવો હોવો જોઈએ કે જેને માનવા બન્ને પક્ષ બાંધ્ય ગણાય; અતઃજેવ જે બન્નેમાં ઐક્યની સ્થાપના કરી શકે.

જો એવો સિદ્ધાન્ત ગ્રાંથ થાય તો એટલું બતાવવાનું રહે કે એકજ સત્ય વસ્તુને વિગ્રાહ અને ધર્મના પૃથક્ પૃથક્ રૂપમાં કેમ બતાવી, જેનું કારણ ધર્મ અને વિગ્રાહનાં પરસ્પર વિરોધ થઈ ગયો.

જો ધર્મ અને વિગ્રાહનાં મેળ શક્ય હોય તો એ એવા નિયમના આશ્રયથી થઈ શકે કે જે બંનેમાં સમાનતાથી વ્યાપક હોય. જો કોઈ એમ ચાહે કે ધર્મની જે અનેક રીતિઓ અથવા શાખાઓ પ્રચલિત છે તેના આધાર પર વિગ્રાહનાં મેળ થઈ જાય તો એ અસંભવ છે. એવું પણ જો કોઈ ચાહે કે વિગ્રાહનાં જે અનેક આધારો થયા છે તેના આધાર પર ધર્મનાં મેળ થઈ જાય, તો એ પણ અસંભવ છે. મેળના આધાર કેવળ બંનેમાં વ્યાપક જે નિયમ હોય તેના પર છે. આથી હવે એ વિચારવાનું કે ધર્મ અને વિગ્રાહના અંતિમ વિચાર કયા કયા છે, એ કઈ રીતે સ્થિર થયા છે અને એમાં પરસ્પર ઐક્યનો કેટલો અંશ છે.

(૨) ધર્મવિષયક અંતિમ વિચાર (Ultimate Religious ideas).

એવી ઘણી માનસિક કલ્પનાઓ છે કે જેનું અનુમાન ન્યાયશાસ્ત્ર દ્વારા તો થઈ શકે છે પરંતુ જે વસ્તુઓની આ કલ્પનાઓ છે એવું સ્પષ્ટ જ્ઞાન નથી થઈ શકતું. વિચાર કરતાં કરતાં એવા પદાર્થોના અનુમાન સુધી પહોંચી શકાય છે કે જેનું અનુમાનથી સિદ્ધ થવું તો સંભવ છે, પરંતુ એનું ચિંતન-એનું વિશેષ જ્ઞાન અસંભવ છે. અર્થાત્ એ કેવું છે. એ જોઈએ એવું જાણી શકતું નથી. દાખલો લઈએ:—

દેવદત્ત નામનો એક મનુષ્ય છે. એની સાથે તમારી મિત્રતા છે. તમને દેવદત્તનો પૂરો પરિચય છે. દેવદત્તને કુટુંબ પણ છે. તમારો જેટલો પરિચય દેવદત્ત સાથે છે તેટલોજ તેના કુટુંબ સાથે નથી. એનાથી પણ ઓછો દેવદત્તના અનુયાયીઓ સાથે છે. એથી પણ ઓછો દેવદત્તની જાતી સાથે છે. એથી પણ ઓછો મનુષ્યજાતિ સાથે કે જેમાં દેવદત્તનો જન્મ થયો છે. એથી પણ ઓછો ગ્રાણી-સમુદાય સાથે કે જેમાં મનુષ્ય, પશુ, પક્ષી ઇત્યાદિ સર્વનો સમાવેશ થાય છે. આવી રીતે જેમ જેમ પરિચય-પરિધિ ઘટતી જાય તેમ તેમ આ મીઠોનું જ્ઞાન પણ ઓછું થતું જાય. અનુમાનથી તમે જીવધારીઓની ઘણી સુધી તો પહોંચ્યા, પરંતુ એનું સ્પષ્ટ જ્ઞાન કંઈ પણ ન થયું. ખીજા શબ્દોમાં કહીએ તો જેટલું સ્પષ્ટ જ્ઞાન તમને દેવદત્તનું છે એટલું એના કુટુંબીઓનું નથી, અને જેટલું કુટુંબીઓનું છે તેટલું એની જાતિનું નથી. એ પ્રમાણે જેમ જેમ તમે આગળ વધતા જાઓ તેમ તેમ જ્ઞાન ઓછું થતું જાય. એટલે સુધી કે જ્યારે કેવળ જીવધારીઓનાં પણ વિચાર રહી ગયા ત્યારે સ્પષ્ટ જ્ઞાન કંઈ પણ ન રહ્યું. કેવળ સંકેતથીજ આ કલ્પનાની ઉત્પત્તિ થઈ. સંકેત એ કે જેઓમાં જીવ છે એ સર્વ એક છે. એથી અતિરિક્ત અને કંઈ ગુણવિશેષનું જ્ઞાન તમને ન થયું.

આ પ્રમાણે કલ્પના કરો કે તમે એક નારંગી જોઈ એટલે એના રૂપનું અને એના અન્ય ગુણોનું પણ તમને સ્પષ્ટ જ્ઞાન થઈ ગયું. પરંતુ નારંગી જેવી અન્યાન્ય ગોળ વસ્તુ એનો વિચાર કરતાં કરતાં જ્યારે તમે અનુમાન કરો કે પૃથ્વી પણ ગોળ છે ત્યારે તમારો વિચાર અનુમાનજ રહી ગયો. પૃથ્વીનો ગોળો યથાર્થમાં કેવો છે એ વિષેનું સ્પષ્ટ જ્ઞાન તમને થયું નહિ. કારણકે એ એટલી બધી મોટી વસ્તુ છે કે બુદ્ધિ એનો અંદણ કરી શકતી નથી. જેટલું સ્પષ્ટ જ્ઞાન નારંગીનું થયું તેટલું સ્પષ્ટ જ્ઞાન પૃથ્વીનું નથી થઈ શકતું. આ કલ્પના ગોળાર્ધના સંકેતથી થઈ. એનો આધાર એક માત્ર ગોળાઈ છે. (અપૂર્ણ.)

શ્રી મહાવીર જૈન વિદ્યાલયમાં ધાર્મિક પરીક્ષા.

આ વિદ્યાલયમાં દરરોજ એક કલાક ધાર્મિક શિક્ષણ આપવામાં આવે છે તેની પરીક્ષા શ્રીયુત સુરચંદ્રભાઈ બદામી બી. એ. એલ. એલ. બી. જેઓ વલસાડના સબજલ્ડન છે તેમણે લીધી હતી. તેનાં પ્રશ્નપત્રો આ નીચે પ્રસિદ્ધ કરવામાં આવ્યા છે તે ઉપરથી જાણી શકે એ વિદ્યાલયમાં ધાર્મિક અભ્યાસ સારો ચાલે છે. પ્રશ્નપત્રો સમ્પ્રતાઈથી જોયા છતાં માત્ર એકજ વિદ્યાર્થી નાપાસ થયેલ છે એ એમ બતાવી આપે છે કે વિદ્યાર્થીઓને આ અભ્યાસ ભારે પડતો નથી અને પડિત વળલાલજી આ અભ્યાસ કરાવવામાં જે સ્વાર્પણ કરી રહ્યા છે તે સ્વાર્પણ સફળતાને પ્રાપ્ત થયેલ છે.

અમને આનરરી સેક્રેટરી શ્રીયુત મોતીચંદ ગિરધરલાલ કાપડીઆએ પ્રશ્નપત્ર તથા પાસ થયેલ વિદ્યાર્થીઓનાં નામો લખી મોકલવાની જેમ મહેરબાની કરી છે તેમ તેઓ આ પત્રમાં શાહ મોહનલાલ હાથીભાઈનો તથા કાપડીયા નરોત્તમ યુનીલાલનો ઉત્તર પણ પ્રગટ થવા મોકલી આભારી કરશે.

સીનીયર ક્લાસના વિદ્યાર્થીઓ.

નામ.	માર્ક્સ.
શાહ મોહનલાલ હાથીભાઈ	૭૩
શાહ ચીમનલાલ દલસુખભાઈ	૭૦
શાહ છગનલાલ નાનચંદ	૬૯
શાહ અંબાલાલ ચત્રજી	૬૬
પરીખ ચીમનલાલ મોતીલાલ	૬૪
મહેતા દલપતભાઈ વીઠ્ઠલદાસ	૬૨
શાહ એધવજી ધનજી	૬૦
શાહ યુનીલાલ જીવરાજ	૬૦
શાહ અંબાલાલ માણેકચંદ	૫૭
શાહ મોહનલાલ હેમચંદ	૫૬
જસાણી રતીલાલ માણેકચંદ	૪૯
શાહ ગોવિંદજી ઉર્જમંશી	૪૭

જુનીયર ક્લાસના વિદ્યાર્થીઓ.

નામ.	માર્ક્સ.
કાપડીઆ નરોત્તમ યુનીલાલ	૭૦
કાપડીઆ ત્રીભોવનદાસ છોટાલાલ	૬૯
શાહ નગીનચંદ જગજીવનદાસ	૬૪
શાહ દીપચંદ જીવણ	૬૨
શાહ ખીમચંદ ઝવેરચંદ	૬૧
સંઘવી મોતીલાલ છગનલાલ	૫૯
શાહ મયાભાઈ હાકરશી	૫૯

કોઠારી રતીલાલ અમરચંદ	...	...	...	...	૫૭
દોશી અમૃતલાલ મોતીચંદ	...	...	...	...	૫૬
શાહ દલસુખભાઈ મહીજીભાઈ	...	...	...	...	૫૬
દોશી સાંકળચંદ હકમચંદ	...	...	...	...	૫૩
શેઠ ચીમનલાલ ચુનીલાલ	...	...	...	...	૫૩
મહેતા મનજીભાઈ ધરમશી	...	...	...	...	૫૧
પરીખ ભાઈલાલ જ્યેસ્તદાસ	...	...	...	...	૪૬
મોદી મોતીલાલ મગનલાલ	...	...	...	...	૪૪
ચીનાઈ નગમોહનદાસ કલ્યાણજી	...	...	...	...	૨૭

Mahavira Jaina Vidyalaya.

EXAMINATION IN RELIGIOUS COURSE.

Examiner—SURCHANDRA P. BADAMI Fsq. B. A., L. L. B.

(24th December 19th, 7 to 9 p. m.)

Senior Class	Tatvarthadhigama-Adhyayas	5-6 & 7
Junior Class	"	1-2 & 5
Both Classes	Gnanasara Ashtakas	1-2 & 3

N. B. The answers to be written in English as far as possible.

QUESTIONS.

FOR SENIOR CLASS ONLY.

- Are following statements Correct ? Give reasons and cite authorities in support of your answers.
  - A soul which pervaded the body of an elephant can be contained in the body of an ant.
  - The piece of **Pudgal** we saw yesterday had no smell.
  - The sinful man struck in the eyes of that **Kevali** and made him blind. But as he was a **Kevali**, he could know and see everything in spite of the loss of his eyes and so suffered no inconvenience.
  - Five hundred pupils of that **Kevali** were put to much torture in his very presence and so he became red with anger and cursed the torturer.
  - One does not acquire any karma after attaining **Moksha**.
- (a) Explain the following, giving context :

परस्परोपग्रहो जीवानाम् ।
निःशलिब्रतत्वं च सर्वेषाम् ।
ब्रतशौलेषु पञ्च पञ्च यथाक्रमम् ।
अनुग्रहार्थं स्वस्याति सर्गो दानम् ।
नारकतैर्यग्यो न मानुषदैवानि ।

(b) How does Jiva acquire मनुष्यत्व and उच्चगोत्र ? cite the Sutras you rely upon. 20

3. Write short explanatory notes on ;—

- (1) सत्, (2) नित्य, (3) परिणाम, (4) सांप्रदायिक, (5) भावना,
(6) अतिचार, and (7) बन्ध.

FOR JUNIOR CLASS ONLY.

1. Are following statements correct ? Give reasons and cite authorities to support of your answers.

- (a) A soul which pervaded the body of an elephant can be contained in the body of an ant.
(b) Our Lord Mahavira was possessed of all five sorts of Knowledge Mentioned in the Sastras.
(c) After death the soul of that man kept hovering in the air for several days till it was propitiated by funeral oblations.
(d) In this world as well as in Heavens and Hells exist beings of all the three sexes.
(e) The period of Ayushya of those Munis was shortened by torture they were put to. They suffered the torture with an even mind, attained Shukladhyana, became Antakrit Kevalis and got Moksha. 20

2. (a) Define and fully explain.

सम्यग्दर्शन. Why दर्शन is placed before ज्ञान ?

(b) Distinguish between.

(1) प्रत्यक्षप्रमाण and परोक्षप्रमाण (2) प्रमाण, नय and नयामास.
Give illustrations. 20

3. Write short explanatory notes on :—

- (1) भाव, (2) शरीर, (3) विग्रहगति, (4) जन्म, (5) सत्,
(6) नित्य, and (7) परिणाम. 20

FOR BOTH CLASSES.

4. Write an essay on દ્રશ્ય with special reference to its definition, sub-divisions, and their particular or distinguishing natures.

20

5. Translate the following.

(a)

અપૂર્ણઃ પૂર્ણતામેતિ. પૂર્યમાણસ્તુ હીયતે પૂર્ણાનન્દ સ્વભાવોડયં જનદ્ભૂતદાયકઃ ॥
પરસ્પત્વકૃતોન્માયા ભૂનાથા ન્યૂનતેક્ષિણઃ । સ્વસ્વત્વસુખપૂર્ણસ્ય ન્યૂનતા ન દરેરપિ ॥
યસ્ય જ્ઞાનસુધાસિન્ધુપરવ્રજાણિ મગ્નતા । વિષયાન્તરસંચારસ્તસ્ય હાહાહલોપમઃ ॥
સ્વભાવસુખપ્રગ્નસ્ય જગત્તત્વાવલોકિનઃ । કર્તૃત્વં નાન્યભાવાનાં સાક્ષિત્વમવશિષ્યતે ॥
અન્તર્ગતં મહાશય્યમસ્યૈયં યદિ નોઽવૃત્તમ્ । કિયૌપધસ્ય કો દોષસ્તદાગુણપ્રયંચ્છતઃ ॥
સ્થિરતા વાઙ્મનઃકાયૈર્યેપામંગાંગિતાં ગતા । યોગિનઃ સમશીલાસ્તે પ્રામરેણ્યે દિવા નિશિા ॥

(b) Explain the following:—

પૂર્ણ, મગ્ન, સ્થિર, તેજોલેસ્યા and કૃષ્ણયક્ષ.

આચાર્યશ્રી બુદ્ધિસાગરજીના પ્રમુખપણા હેઠલ શ્રીચુત મહારાણીશંકર શર્માનું માપણ.

ગઈ તા. ૩૧ મીએ શ્રી જૈન વિસા ઓસવાલ મિત્રમંડળ તરફથી શ્રીચુત મહારાણી-
શંકર શર્માએ કેળવણી ઉપર જાહેર ભાષણ આપ્યું હતું. આચાર્યશ્રી બુદ્ધિસાગરજી પ્રમુખ-
સ્થાને ખીરાજ્યા હતા. ભાષણકર્તાએ જણાવ્યું કે કેળવણીનો વિષય ઘણો મોટો છે અને
તે ઉપર ઘણું લખાઈ ગયું છે અને ઘણા વક્તાઓએ વિવેચન કરેલું છે. માટે અત્રે તે
તેના એક જ અંગને ચર્ચવું ઠીક છે. કેળવણી હાલ જે ઉદ્દેશથી આપવામાં આવે છે તે ઘણી
સંકુચિત છે. કેળવણી કાંઈ જન્મ પછી કે અસુક ઉંમરે પહોંચ્યા પછી, કોલેજમાં કે
સ્કુલમાં મળે છે એટલું જ નહિ પણ તે તે ધોડીઆમાંથી જ શરૂ થાય છે. માટે જે માતાઓ
કેળવણીથી હરો તે તેઓના છોકરાઓ સુશિક્ષિત બની દેશની આબાદીમાં પોતાનો હીસ્સો
પૂર્ણ રીતે આપી શકશે. માતા તે હજાર શિક્ષકો કરતાં પણ બાળકો ઉપર વધુ અસર કરે
છે. બાળપણમાં મળેલા સંસ્કારો જીવનના છેક અંત સુધી રહી શકે છે. માટે તે જન્મ બને
તેમ દહ અને મનુષ્ય થવા જોઈએ. જર્મન તત્ત્વવેત્તા નીત્સે અને હિંદના મહાન સંધિઓએ
પણ જણાવેલું છે કે સાધારણ મનુષ્ય કરતાં ઉચી કોડીએ પહોંચવા માટે ખાસ કરીને તેના
સંસ્કારોની જરૂર છે. કુદરતે આપેલા દરેક અવયવોને પણ બરાબર કેળવવા માટે તેના યોગ્ય
સાધનો બાળકોને આપવા ખાસ પ્રયાસ થવો જોઈએ. એકલી ચોપડીઓ વાંચે કે ચોપડી-

ઓના કાડા અને કાંઈ ખરી કેળવણી પ્રાપ્ત થતી નથી; પણ સાઈ ચારિત્ર બનાવી ઉત્તમ ભાવનાઓ જાગૃત કરીએ ત્યારેજ ખરી કેળવણી મળી ગણી શકાય. આધુનિક કેળવણી ધણી ખર્ચાળ અને દુર્ભી છે. આપણી પહેલાંની શિક્ષણપદ્ધતિ સાદી અને સરલ હતી. ગુરૂકુળો કાઠવાથી કેળવણીના કેટલાક હેતુઓ પાર પડી શકે તેમ છે. આપણા અસહના ગુરૂકુળો સમાનભાવ, સમદૃષ્ટિ, ઉચ્ચ ભાવનાઓ અને સહનશિળતા જેવા મહાન ગુણો પ્રાપ્ત કરવાનાં મથકો હતાં. જૈનો જે પોતાની કોમને માટે કેળવણીના પ્રયાસો ચાલુ કરશે તો ધાર્મિક યોગ્ય અને વખાણવા લાયક ગણી શકાશે.

ત્યારબાદ વિષયને પુષ્ટિ આપતાં પન્યાસજી અંજીતસાગરે જણાવ્યું કે બ્રહ્મચર્યની ખાસ જરૂર છે. તેથી જ્ઞાનતંત્રીઓ બહુ મન્યુત અને છે અને સારી રીતે કેળવણી લઈ શકાય છે. મહાત્માઓને પગલે ચાલી તેઓના આચારવિચારને અદ્યક્ષ કરવાથી આપણી ભાવનાઓ ઉચ્ચ અને છે.

ત્યારબાદ પ્રમુખ સાહેબે વિષયની સમાલોચના કરતાં જણાવ્યું કે હાલમાં જે જાતની કેળવણીની પદ્ધતિઓ માલૂમ પડે છે અને તે બંને વચ્ચે ધણોજ અંતર છે. એક તો આપણી કેળવણી પદ્ધતિ અને બીજી પાશ્ચાત્ય દેશની કેળવણી પદ્ધતિ. એક મોટો સવાલ એ છે કે બેમાંથી કયું દેશને વધુ લાભ કરી શકે તેમ છે. કે બેનું મિશ્રણ કરી એક નવી પદ્ધતિ યોજવી કે જેથી હિંદુ ગુમાવેલી પોતાની કીર્તિ પાછી મેળવી શકે. આ સવાલ ઉપર ધણી ચર્ચાઓ હાલમાં ચાલી રહી છે. છેવટમાં પ્રમુખે આવી રીતના બાષણોથી અને ઉત્સાહી મંડળથી કોમસેવા કેટલી થઈ શકે છે તે ઉપર ટુંક વિવેચન કર્યું હતું.

માનપત્રનો મેળાવડો:—શેઠ મોહનલાલ લલ્લુભાઈને નામદાર સરકાર તરફથી મળેલા રાવસાહેબના ઇલાકાબની ખુશાલીમાં અત્રે જૈનતત્ત્વવિવેચક સભા તરફથી શેઠ હડીસિંહની વાડીમાં એક ગંગવર મેળાવડો ભરી માનપત્ર એનાયત કરવામાં આવ્યું હતું.

વર્તનમાં દયા.

(રચનાર: શ્રીયુત પોપટલાલ કેવળચંદ, શાહ રાજકોટવાળા.)

(પ્રતિહાસની આરસી સાહી, મેં જોયું માંહી—એ રાગ.)

એક દિન સંબ્રજતગીન, ગયો હતો શિકારે;

અહીં હરણનું બચ્ચું એક, જતો હતો ઘર બ્યારે.

૧

પણ એ બચ્ચાંની માત, હરિણી દીન જેવી;

જાણે માગતી હોય દયા, પડી પાછળ તેવી.

૨

જોઈ સંધળું સંબ્રજતગીનને, કરણા આવી;

છોડયું બચ્ચું, દુઆ લેતાં, થયો ભૂપ તે ભાવિ.

૩

દીધું જગદુશાહે દાન, પનરોતર કાળે;

ઉગર્યા કંઈ લાખો જીવ, એને આધારે.

૪

પોખ્યા રાયથી રે'ક સહુ, સમાન ગણી તેણે;	
શુભ દાખવી હોંશે સત્ય, જીવદયા જેણે.	૫
સર શીલીપ સીડની વીર, પડ્યો રણમાં બ્યારે;	
લોહી વહેતાં તે બનીઓજ, તૃપાતુર ત્યાં ભારે.	૬
જળ ભરતાં મુખ, પડીજ દષ્ટિ વીરપરે;	
દીધું જળ તેણે, છોડી પ્રાણ, વીરને તેજ પળે.	૭
સેવા ધર્મ કરી ઇચ્છવું, મુખી હો સૌ કોઇએ;	
દયા શબ્દોમાં નહિ માત્ર, પણ કૃતિમાં જોઇએ.	૮

રચાતી “નવીન ગરબાવળી”માંથી

·૧૧૧ દિવસો !!

ગરબી.

એવા દિવસો બહાલાં! ક્યારે આવશે,
રમતાં આપણ રસિયાં રસની કુંજને;
લેતાં, દેતાં લ્હાણુ અતેરી જીવનમાં,
રસ રેલવતા રસિયાં ધરીને બહાલને;
એવા દિવસો બહાલાં! ક્યારે આવશે.

સ્મિત અતેરાં વિલસી રે'તાં મુખડે,
“જોયું ન હોયે કો'દિન જગની માંયને;
એવું એવું કે'ક આંખલડીમા દીસવું,
જેથી બહાલાં! બનતાં ઘેલાં વરને;
એવા દિવસો બહાલાં! ક્યારે આવશે.

પલકે પલકે દર્શન કરતાં પ્રેમથી,
તોપણ છીપતી ના દર્શનની પ્યાસને;
નયનો આગળ રે'તી મૂર્તિ પ્રેમની,
‘પ્રેમવિલાસી’ કે' બહાલાં! ધરી પ્રેમને;
એવા દિવસો બહાલાં! ક્યારે આવશે.

દેવાતજ-પ્રેમમંદિર.

}

“પ્રેમ વિલાસી.”

જૈન પ્રજા માટે એક નિર્ભય અને ભરૂસાપાત્ર ઠેકાણું !

કે જ્યાં અગાડી

અપટ્ટેટ ફેશનના

સોનાના! મસીન પૉલીસ દાગીનાઓ
ની સેંકડો ફેશનોનો મોટો જથ્થો તૈયાર રહે છે !

અને નિર્ભય રીતે તદ્દનજ ચોખ્ખું અને સફાઈબંધ ફેન્સી કામ ધરા-
કેના સોનાનું કીકાયત મજુરીથી ઘણીજ અડપથી વાયદેસર અને
બંનાવી આપવામાં આવે છે.

તૈયાર દાગીનાઓની મજુરી કાપી નાણાં પાછાં આપવાની
લેખીત ગેરંટી મળે છે.

ઈંગ્લીશ જ્વેલરી, રોલ્ડગોલ્ડ જ્વેલરી, અને ચાંદીની સેંકડો
ફેશનેબલ ચીજોનો જંગી સ્ટોક તૈયાર રહે છે. ખાસ વિલાયતથી
આવેલા ખીલીયાન કટના હીરાઓ, માણેક, પાના વિગેરે ઝવેરાતનું
કામ ધરાકે અને વહેપારીઓનું સગવડ પડતી રીતે કરીએ છીએ.

રૉયલ જ્વેલરી માર્ટ.

પ્રોપ્રાયટર—ઝવેરી મુળચંદ આશારામ વૈરાટી.

૪૫૬ રીચીરોડ—અમદાવાદ.

પોખા રાયથી રક સહુ, સમાન ગણી તેણે,
 શુભ દાખવી હોશે સત્ય, જીવદયા જેણે. ૫
 સર શ્રીલીપ સીડની વીર, પડયો રથુમા બ્યારે;
 લોહી વહેતા તે બનીઓજ, તપાતુર ત્યા બારે. ૬
 જળ બરતા મુખ, પડીજ દષ્ટિ વીરપરે,
 દીધું જળ તેણે, છોડી પ્રાણ, વીરને તેજ પથે. ૭
 સેવા ધર્મ કરી ધન્યવુ, સુખી હો સૌ કોઇએ,
 દયા શબ્દોમાં નહિ માત્ર, પણ કૃતિમા જોઇએ ૮

રચાતી "નવીન ગરબાવળી" માયા

૧૧૧ દિવસો !!

ગરબી.

એવા દિવસો વ્હાલા! ક્યારે આવશે,
 રમતાં બાપણુ રમિયાં રસની કુળજો,
 લેતા, દેતા દહાણુ અતેરી જીવનમાં,
 રસ રેલવતા રમિયાં ધરીને વ્હાલજો;
 એવા દિવસો વ્હાલા! ક્યારે આવશે.

સ્મિત અતેરા વિલસી રે'તા મુખડે,
 "જોયું ન હોયે કો'દિન જન્મની માયજો."

એવું એવું તોડી પણ શકાતાં નથી.

નવા કબાટમાં લાકડાના ખાનાનો ખરચ બચાવી તેને બદલે ખાવા
 હનાં ખાના બેસાડવાનો ફાયદો સૌ કોઈ સમજી શકશે.

ખાનાનું માપ ૧૪"×૧૨"×૬" કીમત રૂ. ૨૦.

દરેક પ્રદર્શનમાં (૧૪ પ્રદર્શન) પહેલાં ધનામ-સોનાના ચાંદ મળ્યા

ગોદરેજ અને બાઈસની કંપની,

શાખા:-રીચીરોડ-અમદાવાદ.

શ્રી અધ્યાત્મ જ્ઞાનપ્રસારક મંડળ તરફથી પ્રકટ થતું માસિક પત્ર.

બુદ્ધિપ્રભા.

દેશ, સમાજ, ધર્મ વગેરે જૈન અતે જૈનેતર સાહિત્યથી વિભૂષિત.

પુસ્તકરૂ. મું.]

જુલાઈ ૧૯૧૭. વીર સંવત ૨૪૪૩.

[અંક ૧.]

તંત્રી,
રા. અશિલાલ મોહનલાલ પાદરાંકર.

અવરજાપક.
રા. કેશવ હ. શેઠ.

વિષયદર્શન.

વિષય.	લેખક.	પૃષ્ઠ.
૧. ગુરુવને આરજો ...	રા. તંત્રી ...	૧
૨. નવા વર્ષની નોંધ ...	રા. તંત્રી ...	૨
૩. જૈન ગુરુકળ ...	જૈનાચાર્ય શ્રીમદ્ બુદ્ધિસાગર સુરિશ્વરજી ...	૫
૪. વચ્ચાનો કચ્છો ...	રા. હૃદયી ...	૫
૫. જીવ રજાની કિતમ રીત ...	મુનિશ્રી કર્પૂરવિજયજી ...	૬
૬. આપણાં પ્રાચીન વિદ્યાલયો ...	રા. જનાર્દન ન્હાનાભાઈ પ્રભાકર ...	૮
૭. શુદ્ધજન કેમ ખીલે ? ...	રા. ધનશંકર હીરાશંકર ત્રિપાઠી ...	૧૨
૮. હિન્દુસ્થાનને આદર્શ રૂપ કેનેડા ...	રા. સુનીલાલ રસિકલાલ પરિખ. બી.એ. ...	૧૩
૯. માવનાપાતું મહત્વ ...	(અવતરણ) ...	૧૬
૧૦. દેશી પુતળાને કંડે ...	રા. કેશવ હ. શેઠ ...	૧૭
૧૧. ગિરિયાળા ...	રા. આયુરાવ ગણપતરામ હાકોર. બી.એ. ...	૧૯
૧૨. શ્રીમત મહારાણી શ્રી સમાજરાવ ગાયકવાડ ...	રા. ત્રીભોવનદાસ દલપતભાઈ વકીલ. બી. એ. એલ એલ. બી. ...	૨૫
૧૩. મુક્તનેધિ, નિવેદન, સ્વીકાર ...	... ...	૨૭ થી ૩૨

શ્રી અધ્યાત્મ જ્ઞાનપ્રસારક મંડળ તરફથી

પ્રકાશક,
રા. શંકરલાલ ડાહ્યાભાઈ કાપડીઆ.

અમદાવાદ.

સવાળમ-વર્ષ એકનો રૂ. ૧-૪-૦ (છુટક દર એક નકલના બે આના.)

આ માસિકના નિયમો વિગેરે.

- ૧ આ માસિકમાં આવતાં લખાણો પૈકી જેનેતર લેખકોના લેખો સામાજિક દૃષ્ટિએ લખાયલા સમજવાં.
- ૨ રાજકીય લેખો, ધાર્મિક ઝગડો ઉત્પન્ન કરાવે તેવા લેખો કે ચર્ચાપત્રો તથા નિર્દીન કવિતાઓને માટે આ માસિક નથી. તેમજ અરપટ્ટ, કાગળની બન્ને બાજુ ખીચો-ખીચ લખાયતા, પેન્સીલથી લખેલા કે તેરી જાતના લેખો પર લક્ષ નહિ અપાય.
- ૩ મારા અને સાર્વજનિક હિત જળવાય તેના, વિશાળ દૃષ્ટિએ લખાયલા લેખોને યોગ્ય ન્યાય મળશે.
- ૪ નહિ સ્વીકારાયલા લેખો પાછા મંગાવનારે પોષ્ટેજ મોકલવું.
- ૫ તખલ્લુસ (ઉપનામ) ધરાવનારાઓએ અમારી અંગત જાણ માટે ખર્ચ અને પૂરું નામ જણાવવું.
- ૬ માસિકનું વાર્ષિક લવાજમ રૂ. ૧-૪-૦ પોષ્ટેજ સાથે હોય છે. બેટ અને વિ. પી. ખર્ચ જૂદો. અને લવાજમ અગાઉથીજ વસૂલ કરવામાં આવે છે.
- ૭ નવા વર્ષની શરૂઆત જુલાઈ મહિનાથી થાય છે. પાઠ્યથી ગ્રાહક થનારને સિલિકમાં હોય ત્યાં સૂચી પાછલા અંકે પૂરા પાડવામાં આવે છે. અને ગ્રાહક તરીકેનું નામ જુલાઈથી નોંધાય છે. તેમ નહિ કરવા ઇચ્છનાર જ્યારથી ગ્રાહક થાય ત્યારથી જુલાઈ સૂચીના અંકે જેટલું લવાજમ તેની કનેથી વસૂલ કરવામાં આવે છે.
- ૮ જે અંક ન મળે, તે માટે અમારું ધ્યાન, ત્યાર પછીનો બીજો અંક રવાને થાય ત્યાર પછી ખેચવું.
- ૧૦ વિશેષ ખુલાસા માટે ઑફિસના શિરનામે પત્રવ્યવહાર કરવો.

વ્યવસ્થાપક.

જાહેરખબર છપાવનારાઓ માટેના ભાવ.

પ્રકાર.	વર્ષ રૂ.	એક માસ રૂ.
૧ આખું પૃષ્ઠ	૩૫	૬
૨ અર્ધું પૃષ્ઠ	૨૦	૪
૩ પા પૃષ્ઠ	૧૨	૩
૪ પાંચ લીટી	૭	૨

૫ હેન્ડખીય વહેંચામળી—એકવાર માટે રૂ. ૭

પૂર્ણ પગના ભાગ માટે વ્યવસ્થાપક પર પત્રવ્યવહાર કરવો.

આ માસિક સંબંધી સઘળો પત્રવ્યવહાર નીચેના શિરનામે કરવો.

શંકરલાલ ડાહ્યાભાઈ કાપડીઆ.

બુદ્ધિપ્રકાશ ઑફિસ-ચંગપોળ, અમદાવાદ.

बुद्धिप्रभा.

देश, समाज, धर्म वंगेरे जैन अने जैनेतर
साहित्यथी विबूषित.

पुस्तक ६ भुं.]

जुलाई सने १९१७.

[प्रथम अंक.

गुरुदेव ने चरणे !

गजस.

दयासिंधु ! कृपासिंधु ! प्रभो ! परमार्थी ! गुरुदेवा !
अकारणु विन्धना भ'धु ! यरणुमां डोटि वन्दन हो !
महा अज्ञान अधाड़ छवायु देह मन्दिरमां
प्रभो ! आत्मा उलगो हो गुरु ! डोटि वन्दन हो !
अनादि काण्ठी लपडे विपथ-गाभी, गुरु ! छे,
अही, सत्ज्ञानना प'थे ! सुझी द्यो, ओ गुरुदेवा !
अद्वैतिक आत्मशक्तिमां नथी विश्वास पाभरने
उधाये नेत्र अंजनथी, प्रभो ! गुरुदेव ! वन्दन हो !
नथी मन मांकहु म्हाड़ जरा ठरतुं प्रभू पथमां
लटकतु-लागतुं क'र्ष क'र्ष ! ठरावो, देव वन्दन हो !
नथी श्रद्धा, नथी लक्षित, नथी सेवा लुगर नगरी
जनावो शुद्ध आत्मार्थी ! दयासिंधु ! गुरुदेवा !
हल हुं-तुं नथी जतुं, स्वप्न म्हाड़ न रहमजतुं
यरणु लयलीन ना यातुं ! हृदय रस पुरज्यो देवा !
गुरु आ नवा-वर्षे ! अहुं आशिष-उत्कर्षे !
प्रसा-भवि-कान्ति विरतरज्यो ! मुद्ध्यगिध ! देव ! गुरुदेवा.

तंत्री.

નવાવર્ષની નોંધ.

માસિક લાઠકોડમાં ઉછરીને હવે નવા લેખાસમાં તેના અખંડ આંકવાળા નવમા વર્ષમાં પ્રવેશ કરે છે. અને અપ-હુ-ડેપ્ટ હોય જન્મેલાં માસિકોની પરાકાષ્ટાએ પહોંચેલી પ્રવૃત્તિના આ સમયમાં આ બાલ માસિક પણ તેની વય, અનુકૂળતા, લવાજમ અને સ્થિતિ અનુસાર પોતાનું સ્થાન મક્કમપણે

જાળવી, પોતાના ઉત્કર્ષમાં પ્રગતિ પામે છે તેમ પામશે Labour of Love સ્વિકૃત સેવાના વૃત્તને સ્વિકારી-નિઃસ્વાર્થ બુદ્ધિથી-એક પરોપકારી સંસ્થાના હિતાર્થે પ્રકટ થતા આ માસિક માટે સતત મહેનત કરનાર તેના આલોકો, એક પાઈની પણ આશા વિના અનેક ઉપાધિઓ અને ટીકાઓને ન ગણકારતાં દ્રઢ શ્રદ્ધા પૂર્વક તેનું જીવન ટકાવે જાય છે; અને આલુ વર્ષથી તેના જીવનમાં નવીન જ્યોત ભરી જન સમાજની વધુ સારી સેવા બજાવવાને યોગ્ય કરી, તેને તહેના ગુણિયલ વાચકના કરકમળમાં સાદર કરતાં તેના નિયામકોને આનંદ જ થાય છે.

માસિક પ્રત્યેના પૂરા આઠ વર્ષના અનુભવ પછી જણાવવું પડે છે કે જૈનકોમની ધાર્મિક-સામાજિક અને આર્થિક સ્થિતિ હજી જોઈએ તેવી સંતોષકારક થઈ નથી. મિથ્યા વહેમો, અદેખાઈ, મહાડ-તહાડ, હજી ઝોછાં થયાં નથી. સ્વાર્થ અને કલેશ હજી જોરમાં છે. લક્ષ્મી પ્રાપ્તિની લાલસા, સેવાને સ્થાન લેવા દેતી નથી. હિન્દની અર્ધી દોલત પોતાના હાથમાંથી પસાર કરનાર જોડેપારી જૈનકોમના નખરાઓ નોકરી તરફથી જોડેપાર-ઉદ્યોગ ને કળાકૌશલ્ય તરફ નજર નાંખતા નથી. દાનવીર ગણાતી જૈનકોમ અશાંતિમાં રહેવા અનિષ્ટકારક “અ” નું દાન કરી શકતી નથી. ઉન્નત-ઉપયોગી-ધાર્મિક-અને સેવા દ્રષ્ટિએ જીવન-ગાળવાના મહાન મંત્રો સાધ્ય થઈ શક્યા નથી. ત્રણે પ્રીરકઓમાં સંપત્તિ ભાવના હજી જાગવાનાં ચિન્હો જરાજર જણાતાં નથી. સાધુ મહારાજાઓ, જૈનકોમન્સ (સામાન્ય) અને લૉર્ડ્ઝ (અમીરો)નાં લેજાઓમાંથી મહાડ-તહાડ એ શબ્દ હજી સૂકાઈ ગયો નથી. સાધુ મહારાજોની પોથીઓ, પેટીઓ, કળાટો, ભંડારો અને ડાબકામાં ઉધાઈ ખાખુ અપ્રસિદ્ધ પણ અણમોલ જૈન સાહિત્ય પ્રકાશમાં લાવવાના યોગ્ય પ્રયાસો હજી સેવાતા નથી.

મહાનવિચિત્રથી-અનેક ઘણા વધી ગયેલા કાગળના લાવ ને મોંઘવારીના મમયમાં માત્ર એક રૂપિયા જેટલા નજીવા લવાજમમાં-ચાર ફૂંદો જેટલું સગીન

સચોપયોગી અને નિર્દોષ રક્ષપૂર્ણ-વાંચન-આ માસિકે પૂરું પાડ્યું છે તે કહેવાની જરૂર નથી. ગતવર્ષે ગુરૂમહારાજ શાસ્ત્રવિશારદ જ્ઞેનાચાર્ય શ્રીમદ્ બુદ્ધિસાગરજી સૂરિ-શ્વરજીની લેખીનીએ ખરેખર વન્દનીય એવા ગળવી છે. હેમની ધર્મ ને તત્ત્વજ્ઞાન તથા પ્રાચીન જ્ઞેન સાહિત્યના વિવિધ રંગપુરતી તથા ગઝલ કંઠાલીઓ આલેખતી કલમ-પીછીથી કેણુ અજ્ઞાત છે હવે ! ઉપરાંત-તત્ત્વજ્ઞાન, ઇતિહાસ, વ્યાકરણ, જીવન-ચરિત્ર, વાર્તાઓ, કાવ્ય-આદિ સુંદર વિષયોપર પોતાની કેલમો ચલાવનાર નીચેના સર્જનોનો આ સ્થળે આભાર માની આ વર્ષમાં પણ તેવીજ જનસેવા અર્પવા વિનંતિ છે.

પંચાસજી અજીતસાગરજી રા. વકીલ નંદલાલ લલ્લુભાઈ, રા. વકીલ મોહન-લાલ હીમચંદ, રા. પોપટલાલ, કે. શાહ. એમના ધાર્મિક તત્ત્વજ્ઞાનના લેખો, શ્રીયુત્ મોહનલાલ-દ-દેશાઈ, ખી. એ. એલ્એલ. ખી. શ્રીમાન હદ્દાજી, એમ. એ. શ્રીમાન વિલાકર. શ્રીમાન સંઘવી. રા. મણીલાલ ન. દોસ્તી. ખી. એ. રા. લલિત રા. હંસલ તે વડોદરા-ચન્દ્રપ્રકાશવાળા રા. હરતરામ, રા. કેશવ હ. ચેક. રા. લક્ષ્મિચંકર જોશી. એમ. એ., રા. વૈરાટી, રા. પ્રેમવિલાસી, રા. શંકરલાલ કાપડીઆ, રા. વિનય (તે ભાઈ મોતીલાલ લલ્લુભાઈ નાનાભાઈ). રા. જીજ્ઞાસુ, રા. હરિલાલ ત્રિકમલાલ જાની, રા. રમાકાન્ત તથા રા. વાસન્તેય. વગેરે પુરૂષ લેખકો તથા વિદ્વપિ કર્તવ્યપરાયણ બહેન શ્રીમતી સૌ. શારદાગૌરી મહેતા ખી. એ. શ્રીમતી સૌ. બહેન હંસા બહેન મનુભાઈ મહેતા. શ્રીમતી સૌ. હરિધરજી બહેન પ્રાણલાલ બક્ષિ, એમનો આ સ્થળે ખર્ચ હૃદયથી ઉપકાર માનીએ છીએ.

આ માસિકની પ્રગતિ-નવા વર્ષ માટેનું રેખા દર્શન તથા લખાણુ શૈલી કદ વગેરે માટે ગતવર્ષના છેલ્લા અંકમાં સૌ પ્રદર્શિત કર્યું છે એટલે હવે વિશેષ કહેવાનું રહેતું નથી. આવા મોંઘવારીના સમયમાં કેવળ સોલ આના જેવા નજીવા લવાજમમાં લેખોની વિવિધ વાનીઓથી માસિક ઉત્તમ લેખો અને પુરતા લવાજમથી પોપાતુંજ રાખવાની અમારા કદરદાન આહકો અને વાંચકોને નમ્ર લલામણુ કરીએ છીએ. આ વર્ષે થોડા વખત પછી એક ધુરંધર સમર્થ વિદ્વાનની કલમથી આલેખાયલું ઉત્તમ પુસ્તક ભેટ આપવાનો વિચાર લગભગ નક્કી થયો છે. તે વિષે હવે પછી જણાવીશું. પરમશ્રુત શ્રીમદ્ દેવચંદ્રજી કૃત અપ્રસિદ્ધ જ્ઞેન સાહિત્ય અમને છાપવા માટે રા. રા. વકીલ મોહનલાલ હેમચંદ મોકલાવી આપ્યું છે અને આવતા અંકથી તે ક્રમેક્રમે પ્રસિદ્ધ થશેજ.

ઉપટ, નોંધ પૂરી કરતા પહેલાં ગુર્જર સાહિત્યના પરમ પોષક ૨૦૦ રાણજિતરામભાઈ અને ભારતવર્ષના સુવર્ણ સૂર્યરૂપ ડૉ. દાદાભાઈના દેહોત્સર્ગની, અંતઃકરણના ઉડા ખેદ સાથે સ્મૃતિ તાજ કરાવતાં કલમ કંપે છે. એ બન્ને મહાપુરૂષો વિષે વર્તમાનપત્રો વગેરેમાં પૂછળ લખાઈ ગયું છે. તેઓનાં મહાન કર્તવ્યોએ તેઓનું નામ શાન્ત કર્યું છે. અમે અમારી નળળી-પોચી કલમમાં વિશેષ શું લખી શકીશું ? પરમાત્મા તે ઉભય પુણ્યાત્માઓને અખંડ શાન્તિ આપે અને તેઓના દિવ્ય પ્રકાશમાં લગેલું પ્રભુતાપૂર્ણ નૂર ભારતવર્ષના આત્માને ઉત્ત્પલ રાખે એટલીજ અભ્યર્થનામાં અમને સંતોષ છે.

કોમી પ્રશ્ન

જૈન ગુરુકુલ.

નોમાં જૈન ગુરુકુલ સંબંધી વિચારોનો પ્રવાહ વદ્યા કરે છે. દિગંબરોમાં જૈન ગુરુકુલની સ્થાપના થઈ છે. આર્ય-સમાજોમાં ગુરુકુલોની સ્થાપના થઈ છે. સનાતનીઓમાં ગુરુકુલની સ્થાપના થઈ છે. જૈન પ્રવેતાંબર કોમમાં પાલી-તાણામાં ગુરુકુલ પ્રગટ્યાના સમાચાર બહાર આવ્યા છે; ગુરુકુલ સંબંધી અમારા નીચે પ્રમાણે વિચારો છે.

વિદ્યાર્થીઓને વીશ વર્ષ પર્યંત અદ્યતન પળાવવાનો નિશ્ચય કરવો. આઠ વર્ષના વિદ્યાર્થીઓને ગુરુકુલમાં દાખલ કરવા. કારણ કે તેથી મોટી ઉંમરના બાલકોમાં અશુદ્ધ વિચારવિચારોનો પ્રવેશ થએલો હોય છે. ગુરુકુલમાં સંસ્કૃત ભાષાનાં ધાર્મિક પુસ્તકોનો સુખ્યતાએ અભ્યાસ કરાવવો જોઈએ. આંગ્લ વગેરે ભાષાનો પણ અભ્યાસ કરાવવો જોઈએ. ૮ વર્ષથી તે એકવીશ વર્ષ સુધી વિદ્યાર્થીને રાખવો જોઈએ. આર્યસમાજ ગુરુકુલના આર્યસાક્ષર પંડિતોની પેઠે જૈન ગુરુકુલમાં જૈન ધર્મના પંડિતોને અભ્યાસ માટે રાખવા જોઈએ અને તે પ્રતિષ્ઠિત હોવા જોઈએ. ગુરુકુલના વિદ્યાર્થીઓને કસરત વગેરેની વ્યાયામ કેળવણી આપવી જોઈએ. ગુરુકુલના વિદ્યાર્થીઓનો ગુરુકુલના સ્થાનમાં અભ્યાસ થાય એવી વ્યવસ્થા કરવી જોઈએ. જૈન બ્રાહ્મિણોમાં જૈન ધર્મની તાલીમ લેનારા જૈન વિદ્યાર્થીઓમાં ધર્મનું જ્ઞાન હોતું નથી તેવું ગુરુકુલના વિદ્યાર્થીઓમાં પરિણામ ન આવવું જોઈએ. આર્યસમાજ ગુરુકુલના વિદ્યાર્થીની સ્પર્ધામાં જૈન ગુરુકુલનો વિદ્યાર્થી ચઢે એવી વ્યવસ્થાની વ્યવસ્થા ન થાય ત્યાં સુધી ગુરુકુલની કેળવણી નામ માત્રની જાણવી. જૈન ગુરુકુલના વિદ્યાર્થીઓને સર્વ પ્રકારની હુન્નરકળાની કેળવણી આપવી જોઈએ. આર્યસમાજ ગુરુકુલમાં જેમ વિદ્યાર્થીઓ વેદવિદ્યામાં પારંગત બને છે, તેમ જૈન વિદ્યાર્થીઓ પણ જૈન શાસ્ત્રમાં પારંગત બને એવી રીતે અભ્યાસક્રમની ગોઠવણ થવી જોઈએ. જૈન ધર્મ સંબંધી પૂર્ણ શ્રદ્ધા જો વિદ્યાર્થીઓમાં અને તેના શિક્ષકોમાં ન હોય તો જૈન ગુરુકુલથી વિશેષ ફાયદો નથી. અમદાવાદ, અંબાઈ વગેરે સ્થાનોમાં જૈન બ્રાહ્મિણોમાં વિદ્યાર્થીઓ લાગીને બહાર પડે છે પરંતુ જૈન ધર્મનાં તરવારનું અન્ય ધર્મોનાં તરવો કરતાં વિશેષ સત્ય બતા-

પણ હજી કોઈ વિદ્યાર્થીએ પરાક્રમ કરી બતાવ્યું નથી. જૈન ગુરુકુળથી ગુરુ-
કુલના વિદ્યાર્થીએને ધાર્મિક શિક્ષણ આપવાની વ્યવસ્થા થાય તો જૈન વિદ્યા-
ર્થીઓમાં ધર્મશ્રદ્ધા અચળ પ્રગટી શકશે. જૈન ગુરુકુલમાંથી જૈન ધર્મનો પ્રચાર
કરનારા તથા વ્યાપાર વગેરેથી આજીવિકા કરનારા મહા કર્મયોગીઓ પ્રગટાવી
શકાય એવી દૃષ્ટિએ જૈન વિદ્યાર્થીઓને કેળવણીનો અભ્યાસ કરાવવો જોઈએ.
સાધુઓ અને સાધ્વીઓનાં ગુરુકુલો સ્થાપવાં જોઈએ. કાશીની પાઠશાળાના પંડિત
વિદ્યાર્થીઓ કરતાં વ્યાવહારિક તથા ધાર્મિક કેળવણીમાં પાલીતાણા જૈન ગુરુકુ-
લના વિદ્યાર્થીઓ વીશ બાવીશ વર્ષ પર્યંત અભ્યાસ કરીને ઉચ્ચ વિદ્યાન આરિ-
ત્રશાળી બને એવી વ્યવસ્થા કરવા માટે જૈન ગુરુઓનું અને જૈન ગૃહસ્થોનું
એક મંડલ નીમી ચોક્કસ કરાવો પસાર કરી તે પ્રમાણે વિદ્યાભ્યાસ કરાવવો
જોઈએ. ગુરુકુલ સંબંધી આપણા જૈન લેખકો પોતપોતાના વિચારોને બુદ્ધિપ્રભા
માસિકમાં પ્રકટ કરવા મોકલશે તો તેઓના વિચારોને પ્રકટ કરવામાં આવશે
અને ગુરુકુલના અભ્યાસ વગેરે સંબંધી સ્વતંત્રપણે વિચારો પ્રકટાવવા માટે
તેઓને ધન્યવાદ આપવામાં આવશે. હરિદ્વાર ગુરુકુલ, હરિદ્વાર સનાતન ઋષિકુલ,
દાગોરનું શાંતિનિકેતન આશ્રમ, તેના શિક્ષકો, ખાવાપીવાની વ્યવસ્થા, પઠન-
પાઠનની વ્યવસ્થા તેના પ્રોફેસરોના અનુભવો વગેરેનું જ્ઞાન કરીને પાલીતાણા
જૈન ગુરુકુલમાં મુધારોવધારો કરવો જોઈએ.

જૈનાચાર્ય શ્રીમદ્ બુદ્ધિસાગરજી સૂરિચરજી.

વજ્રઆનો કહ્યો.

- “ કહ્યો નામ કુહાડા સરખું ” વજ્રઆને મન બંડાવું !
કહ્યોથી પણ વજ્રઆનું મોં કાળજા જેવું કાળું ! ૧
જીવતર એલાં ખાશે, ઘાશે વજ્રઆ ! અંતર આળું !
વેળા હજીયે નથી વહી કર “ કહ્યોઆનું મોં કાળું ” ૨ -
કઠકઠતી તલ—તેલ કદામાં પડતો તૂટને ભાળું !
કહ્યે ‘ભજ્યાં તળાય,’ વળ ! તુજ “કહ્યોઆનું મોં કાળું” ૩
કહ્યોઆનાં પુતળાંને મન સૈ આંખ છતાં અન્ધારું !
વજ્રયો ના માને તો કહ્યે વજ્રયાનું મોં બાળું ? ૪
શાણા હોય તે સમજી, કહ્યે મોન ધરે મરમાળું !
બડાઈખોર બકળક કરી રહેશે “ કહ્યોઆનું મોં કાળું. ” ૫
કહ્યો “ કા—કા ” કરતો શોધે રથજા—જે છિદ્રોવાળું !
ચાંચે પાટે નવાં છિદ્ર એ “ કહ્યોઆનું મોં કાળું. ” ૬
કહ્યોનું કે આન તણું મોં સદાય વિષ...વાળું,
નવ ગજથી વંદન એ મોં ને, અખંડ જે કહ્યોઆનું. ૭
ભાન વિના ભસતાં સહં ધ્યાન ન હેવું, હોઈ દયાળું,
ગંધાતા વજ્રઆની ગન્ધથી “ કહ્યોઆનું મોં કાળું. ” ૮
છપ્પત કોટિ જાદવની જડ કહ્યે ઉખડી ભાળું !
લોક સમાં શાં કઠોર જીવન ! “ કહ્યોઆનું મોં કાળું ! ”
હૃદયી.

જીવ રક્ષાની ઉત્તમ રીત.

પ્રથમના વખતમાં વિશેષે કરીને રાજા મહારાજાઓના રાજ-
વંશોમાં અને હાલના વખતમાં કવચિત્ કવચિત્ દેશવિજય,
પુત્રપ્રસવ, રાજ્યઅધિરોહણ અને વર્ધગાંઠ વગેરે જામ ખુશા-
લીના દિવસે અથવા કોઈ એક ધર્મ પર્વ પ્રસંગે બંધી-
વાનોને છોડી દેવાનો—બંધન મુક્ત કરી દેવાનો અથવા
પ્રભને ઋણ મુક્ત કરવાનો દયાળુ રીવાજ પ્રચલિત હતો અને અત્યારે પણ
અદ્વંપાંશે તે દેખાય છે. ત્યારે જૈનોનાં સામ્રાજ્ય વર્તતું હતું, તેમનામાં સમર્થ રાજા
અમાત્ય અને શ્રેષ્ઠી જનો વિદ્યમાન હતા, તેમજ ઉત્તમ જ્ઞાન, વૈરાગ્ય અને
પ્રતાપ મુક્ત આચાર્યાદિક ધર્મનાયકો ધર્મે ઉપદેશ આપી તેમને સત્ય માર્ગે
દોરતા હતા ત્યારેજ અહિંસા અથવા દયાનો ધ્વજ ખરાબર ફરકતો હતો.
સંપ્રતિ, ચિકિત્સાદિત્ય, બાહડ, કુમારપાળ, વિમળશાહ, વસ્તુપાળ, તેજપાળ,
જગદુશા, પેઠકશા, જેવા અનેકાનેક પુરૂષ રત્નોએ આર્યસુહસ્તીસૂરી સિદ્ધસેન
દિવાકર, હેમચંદ્ર આચાર્ય પ્રમુખ મહા પ્રતાપશાળી આચાર્યોના સદુપદેશથી
શાસનની ભારે પ્રભાવના કરી હતી. તેમાં પણ આચાર્યશ્રીના હિત ઉપદેશથી
પ્રતિબોધ પામીને કુમારપાળ મહારાજાએ, સ્વપર અનેક દેશોમાં જીવોને જે
અભયદાન આપી દયા ધર્મને દીપાવ્યો હતો, તેતો ખરેખર અવધિરૂપજ લેખવા
યોગ્ય છે. છેવટમાં પણ શ્રીમાન્ હીરવિજયસૂરીશ્વરે અકબર બાદશાહને પ્રતિ-
બોધી જે ઉપકાર કર્યો છે, તે પણ અવર્ણનીય દાખલારૂપ છે. અત્યારે તેવા
અધિકાર, લક્ષ્મી અને પ્રતાપની ખામીથી તે મંબંધમા જે કંઈ થાય છે તે
નહિ જેવો પામર પ્રયત્ન થાય છે. તેથીજ સાપ ગયા ને લીસોટા રહ્યા એમ
કહેવાય છે. સંક્ષેપમાં આટલું દિગ્દર્શન કરાવી નિવેદન કરવાની રજા લઉં
છું કે, અત્યારે આપણામાં પ્રથમની જેમ પુત્રપ્રસવ કે વર્ધગાંઠ જેવા ખુશા-
લીના દિવસે બંધીવાનોને બંધીખાનામાંથી અને નિજ બંધુઓને પોતાના ઋણ
(કરજ) માંથી મુક્ત કરવા લાગ્યેજ કશી દરકાર કરવામાં આવે છે. ફક્ત
અત્યારે એવા શુભ પ્રસંગે અથવા પર્યુષણ જેવા પવિત્ર પર્વ દિવસે જે કંઈ
જોવામાં કે કરવામાં આવે છે તે એટલુંજ કે બહુતો થોડા ઘણાં રાંક લીખારી-

ઓને ક'ંઈ ખાવા પીવાનું આપવામાં આવે છે અથવા કસાઈની પાસેથી થોડાં-
એક પશુ કે પંખીઓને છોડાવવામાં આવે છે. તે પણ કેવી રીતે ? એનું
સ્પષ્ટીકરણ કરવાની ખાસ જરૂર છે. આપણે તે તપાસી નેવાનું છે કે કસાઈ
લોકો પાસે જઈ તેમની પાસેથી, મોં માઝ્યા દામ આપી જીવ છોડાવવાની જે
રૂઠિ અત્યારે ચાલુ થયેલી છે તે આયદે આપણને તેમજ જનવરોને બંનેને
કે એકને પણ લાભદાયક—હિતકારક કે સુખકારી છે કે નહિ ? અને જો
તેમ નજ હોય તો પછી તે રૂઠિને ગમે તેમ પણ વળગીજ રહેવું કે તેને
તજ દેવી-? અને ભવિષ્યમાં આપણને અને અન્ય જીવને પણ લાભ—હિત—
સુખ કરે એવી રીતિ—નીતિ—આદરવા આપણી યુદ્ધિનો ઉપયોગ કરવો કે
નહિ ? પ્રથમતો આપણા લાઇઓ પર્યુપણ જેવા પર્વ દિવસે ઠેકાણે ઠેકાણે
કસાઈ લોક પાસેથી જનવર છોડાવે છે એવી વાત જગજાહેર થઈ જવાથી
કસાઈ લોકો પોતાનો ધંધો ધીકતો (વધારે જોશથી) ચલાવવા એવે પ્રસંગે
ઠાઠામથી જે જનવરો તદ્દન નખળાં-નકામાં મરણની અણી ઉપર આવી રહેલાં
રોગી, અપંગ કે ચારાપાણીના અલાવે દુઃખી થઈ રહ્યાં હોય તેમને તેમના
ધણી પાસેથી સાચું ખોટું સમજાવી—મફત અથવા નજીવી કિંમત આપી કે
તેવા કામ કરી આપનાર દલાલ પાસે આપવી એકઠાં કરે છે, અને તે બધાંને
જાણે મારવા માટેજ તૈયાર રાખ્યાં હોય એવો દેખાવ બતાવે છે. તેમને બધાંને
નહિતો થોડાંકને છોડાવવા આપણા લોકો પેસાનું ઉધરાણું કરીને કસાઈ-
વાડે જાય છે ત્યારે કસાઈ લોકો તક આવેલી જોઈ તેમાંના દરેકનાં મન-
માન્યાં માણાં આપવા જણાવે છે. તે પ્રમાણે આપીને, પ્રથમથી એકઠાં
કરી રાખેલાં ગમે તેવાં જનવરોમાંથી થોડાંએકને છોડાવવામાં આવે છે. અને
બાકીનાનું તો જે ચતું હોય તેજ થવા પામે છે, પણ પહેલા કસાઈઓને અપા-
યેલાં નાણાંનો શો ઉપયોગ થાય છે ? તેનો કશો વિચાર સરખો કરવામાં આવે
છે ? તે કસાઈઓ મળેલા પુષ્કળ પૈસા વતી ઘણા જનવરો મનગમતી રીતે
ખરીદી પોતાનો પાપબ્યાપાર વધારતા જાય છે. એવું તેમને ઉત્તેજન મળે છે.
તેવું ઉત્તેજન તેમને ન મળે અને આપણા પૈસાથી જેટલા વધારે જનવરોનો
વધ થતો હોય તે અટકે એમ કરવું આપણને જરૂરનું નથી શું ? લાભા લાભનો
વિચાર કરી આયદે સ્વપર જીવને લાભ—હિત—સુખ થાય તેજ માર્ગ ગ્રહણ કરવા
આપણે લક્ષ રાખવાની જરૂર છે. ચાર જીવને બચાવવા જતાં આપણાજ પૈસાથી
આયદે ઘણાઘણા જીવોનો નાશ થાય એવો બ્યાજખી નજ લેખાય. ત્યારે કોઈ
પ્રશ્ન કરે કે અમારે જીવ છોડાવવા નહિ શું ? અલબત્ત શક્તિજ હોય તો કસા-
ઈને ત્યાં કપાવા જતા ગઘજાને બચાવી લેવાં એટલે કસાઈને ત્યાં જવા નજ પામે
તેમ તેમને બચાવી લેવાં. પણ કસાઈને ઉત્તેજન આપવા એવું તો નજ થવું જોઈએ.

અત્યારે ઠેકાણે ઠેકાણે કસાઈખાનાં થયેલાં કે થતાં દેખાય છે તેમાં જાનવરો નિર્દયપણે કપાય છે. તેનો સર્વનો તમે અટકાવ શી રીતે કરી શકશો? તેટલા પૈસા ખર્ચવાની અને તેમનું મન મનાવવાનો તમારી તાકાત છે? જો નજ હોયતો પછી જેટલા પૈસા ગરીબ અને દુઃખી જાનવરોના બચાવ માટે તમે ઉઘરાવી એકકા કરો તે સઘળા પૈસા જીવહયા પ્રસારક મંડળ મુંબઈ, પ્રાણી રક્ષક સંસ્થા-ધૂલીયા, વગરે સ્થલે આપો કે જ્યાં થોડા પૈસાથી ઘણા જીવોનો બચાવ થાય. એટલુંજ નહિ પણ માંસ ખાનારા રાજી પુશીથી માંસ ખાવાનુંજ છોડીદે એવો સચોટ ઉપદેશ સર્વત્ર ફેલાવવાનો પ્રયત્ન અનેક રીતે જ્યાં કરવામાં આવે અને જ્યાં તેવી મદદની પણ જરૂર હોય. જે સંસ્થાઓ કેવળ જીવહયાના પ્રસાર માટેજ, નિઃસ્વાર્થપણે કામ કરતી હોય તેનેજ ખતતી સઘળી મદદ એક સરખી રીતે હોંશથી આપવામાં આવે, તો તે સંસ્થાઓ તેમના ધારેલા કાર્યમાં બહુજ ફતેહમંદીથી આગળ વધી શકે એ વાત નિઃસંદેહ છે. પરંતુ મહેને કહેવા દો કે આ કામ કેવળ જૈનોનેજ કરવાનું છે એમ નથી પણ દરેક આસ્તિક હિન્દુને કરવાનું હોવાથી સહુએ તેવા કાર્યમાં ખતતી મદદ આપવી જોઈએ. તેમાંજ તેમની શોભા રહેલી છે. પરંતુ દરેક ખુશાલીના દિવસે તેમજ પર્યુષણ જેવા પવિત્ર દિવસે સઘળા જૈન બંધુઓ તેમજ જહેનોએ નહિ વિસરી જવા જેવી એક અગત્યની ફરજ તરફ ખાસ લક્ષ દેવા યોગ્ય છે. તે એ છે કે ઉક્ત જાનવરો ઉત્તરમાં અનંત ગણી પુન્યાઈથી મનુષ્ય જન્મ, આર્યદેશ, ઉત્તમકુળ અને યુદ્ધિ બળસાથે શુદ્ધદેવ ગુરૂધર્મની સેવા કરવાની સારી સામગ્રીવાળી ઉમદા, તક પામ્યા છતાં, ઉત્તમ પ્રકારની બ્યાવહારિક નૈતિક અને ધાર્મિક કેળવણીના અભાવે સીદાતા સાધર્મિલાઈ જહેનો તરફ જેવી ઉદાર લાગણી બતાવીને તેમનો તન-મન-ધનથી ઉદાર કરવો જોઈએ તેવી ઉદાર લાગણી બતાવવા હવે ઉપેક્ષા કે દુર્લક્ષ નહિ કરતાં સંપૂર્ણ કાળજી અને દીલસોજી સખવા તત્પર થવું જોઈએ. વીતરાગ પ્રભુના શાસનમાં બધાં સગપણ કરતાં, સાધર્મીનું સગપણ ઘણુંજ ચઢીચાતું કહ્યું છે, તે હવે જમાનાને જોળખી સુર શ્રીમંતોએ સિદ્ધકરી બતાવવું જોઈએ. માનપાનની લખલૂંટમાં ખર્ચોતા નાણાં હવે યોગ્ય દિશામાં ખર્ચીને ખીજ મુખ્ય શ્રીમંતોનું પણ તે તરફ લક્ષ ખેંચવું જોઈએ. સ્વધર્મી બંધુઓ સર્વ વાતે મુખી હશે તો તેઓ ધર્મને ટકાવી રાખશે અને દીપાવી પણ શકશે. તેથી તેમનોજ સર્વ રીતે ઉદાર કરવા, કમર કશી ઉદાર શ્રીમંતોએ, તન-મન-ધનનો બહોળો લોગ આપવો જોઈએ. એમ કરવાથી પુષ્કળ પુન્યકમાણી કરી શકાશે અને યશ કંઠે પણ વાગશે, તેમજ તેથી કષ્ટક ખીજ લાઈજહેનો પણ ઉત્તમ માર્ગે પળી ઉભયલોકમાં મુખી થશે, હવે તો આવાં શાસન હિતનાં કાર્યમાં પાછી પાની કરવી નહિજ જોઈએ.

સાહિત્ય.

આપણાં પ્રાચીન વિદ્યાલયો:

These kind of schools, is not a foreign invention, but they were most popular in every part of India, in ancient time.

—Lord Curzon.

૩૧.

સર જગદીશચન્દ્ર બોઝને એક બે વર્ષ ઉપર યુરોપ અને અમેરિકાની વિશિષ્ટ વિદ્યાપીઠો તરફથી, પરદેશી “ પોસ્ટ ઍન્ડ્યુએટ ” છાત્રોને વિજ્ઞાન વિષયક નવી શોધોને લગતું શિક્ષણ આપવા માટે પોતાની પ્રયોગશાળામાં દાખલ કરવાની અરજીઓ મળેલી, તે ઉપરથી આપણે શામાટે ન ઈચ્છીએ કે, જે પાશ્ચાત્યો એમ

માને છે કે હિન્દુ ભૂતકાળમાં કદાચ સુધરેલું હશે પણ હાલ તો તેમાં નફલી-યાતપણું છે, અને અસલીયાત જેવું કંઈ પણ નથી, એવી તેઓની ધારણા ખોટી છે. તેઓ જ્યારે એમ કહેવા બેઠેલી હદ ઉપર ઉતરે કે, સુધરેલા દેશોના વિદ્યાર્થીઓ હિન્દુ ખાતે આવી શિક્ષણ ન લે ત્યાં સુધી તેઓનું જ્ઞાન અપૂર્ણ રહેશે, તો એવો ખ્યાલ આપણને આપણી ઉન્નતિ કરવા સારૂ પ્રોત્સાહિત બનાવવા યોગ્ય નથી? નામદાર સરકારે તથા આપણા દેશના શ્રીમાનોએ ડૉ. બોઝને મોકલેલી અરજીઓ ઉપરથી આપણે ત્યાં એવી એક યુનિવર્સિટી સ્થાપવા માટે સહાય આપવી જોઈએ કે જ્યાં તેઓના જેવા વિદ્યાર્થી વડાની દેખરેખ હેઠળ દેશી પરદેશી વિદ્યાર્થીઓ, જેઓને હાલનાં રેલ્વે જેવાં સાધનોને અભાવે છેક દૂરથી વિકટ મુસાફરીઓ કરીને આવવું પડતું હતું. તેઓ અધ્યયન કરી આપણી દેશી વિદ્યાઓ તથા હુન્નરકળાઓ પોતાના દેશો પ્રતિ લઈ જતા અને તહેને વધુ ખીલવીને પોતાના દેશની જ તે વિદ્યા અને કલાઓ હોય તેવાં રૂપાંતરે આપતા. અસંખ્ય અને છૂટીછવાઈ વાતોમાંથી સત્યતઃ સત્વ ખેંચી કઢાડવાની હિન્દીઓની ઉચ્ચ શક્તિને લીધે હિન્દુને ઉદ્ય સત્વર થશે અને તે પોતાની અસલ ઉન્નતિ નજરિકર્તાં ભવિષ્યમાં પ્રાપ્ત કરશે એવો હદ આશા રાખવા આપણને કારણ છે. પ્રાચીન હિન્દુમાં—તક્ષશીલા, નાલન્દા અને કૉન્જવરમ, વગેરે સ્થળે પુરાતન સમયમાં મોટી વિદ્યાપીઠો હતી. પ્રાચીન તક્ષશીલા જે હાલનાં રાવલપિંડી નગરની નજીકમાં આવેલું છે, અને

જ્યાં પુરાતન વસ્તુઓની શોધખોળને ખાતાંનો વગે ચલાવે છે, ત્યાંનું વિશ્વ-વિદ્યાલય એક વખતે ઘણી ઉંચી પાયરીપર હતું. હજારો વિદ્યાર્થીઓ દૂરનાં દેશો-માંથી ત્યાં અધ્યયનાર્થે આવતા હતા, જ્યાં તેઓને અનેક જાતની વિદ્યાકુળા અને શાસ્ત્રો શીખવવામાં આવતાં હતાં. આ ઘણા સમય પહેલાંની વાત થઈ, પણ નાલન્દા ખાતેની વિદ્યાપીઠ ઈસ્વીસનની આઠમી સદી સૂધી વિદ્યમાન હતી. તે વિશ્વવિદ્યાલય હાલના બિહાર પ્રાન્તમાં હતું. પ્રહ્લદેશ, ચીન, તિબેટ અને તુર્કસ્થાન વગેરે દેશો જેટલે દૂરથી વિદ્યાર્થીઓ ત્યાં શિક્ષણ લેવા આવતા હતા. મજ્જુર વિદ્યાલય શેહેરથી દૂર એક રમણીય ઉપવનમાં આવેલું હતું. ત્યાંનાં કુદરતી દરયો અત્યંત મનોહર તથા કુદરતના સર્જનહાર પિતાની દિવ્ય અદ્ભુત-ક્રિયા શક્તિઓનું પ્રત્યક્ષ જ્ઞાન કરાવનારાં હતાં. ત્યાંના ઉસ્તાદો અને શિક્ષકો ચોક્કસ વિષયોમાં પારંગત (experts) હતા, ત્યાં અભ્યાસ કરતા વિદ્યાર્થીઓની સંખ્યા કદાચ આપણને આશ્ચર્યમાં ગરકાવ કરી નાંખશે, પણ તે વિષે હવે કશો શક રહેા નથી કે તે લગભગ દશ હજાર જેટલી હતી. તે સદીમાં અત્રે મુસાફરી માટે આવનાર ચીના મુસાફર હ્યુ-અન-સંગ પોતાના હિન્દની મુસાફરીને લગતા પુસ્તકમાં તે વિષે સાક્ષી આપે છે. કદાચ તહેતું વચન અતિશયોક્તિ ભરેલું લાગતું હોય તો કવિકુલભૂષણ કાલિદાસ, જે ઈ. સનની પહેલી સદીમાં થઈ ગયેલો માનવામાં આવે છે તેનો હવાલો આપણે આપીશું. તેના ‘ અભિજ્ઞાન શાકુંતલ ’ નાટકના પહેલા અંકમાં જ્યારે રાજા દુષ્યંત કણ્વઋષિના આશ્રમે મૃગની પાછળ શિકારે જાય છે, ત્યારે તે આશ્રમ નિવાસી એક વાન-પ્રથ્યાશ્રમી મજ્જુર રાજાને તે કાર્ય કરતો અટકાવે છે અને તેમ કરતાં તે વેષા-નસ રાજાને કહે છે કે “ આ આશ્રમ કુલપતિ કણ્વનો છે ” મજ્જુર “ કુલપતિ ” શબ્દની વ્યાખ્યા જ્યાં આપવામાં આવી છે ત્યાં જણાવવામાં આવ્યું છે કે,

મુનીનાં દશસાહસ્રં યોગદાનાદિ પોષણાત્ ।

અધ્યાપયતિ વિપ્રર્ષિરસૌ કુલપતિઃ સ્મૃતઃ ॥

“ જે વિપ્રર્ષિ દશ હજાર મુનિઓ-વિદ્યાર્થીઓને અન્નવસ્ત્રો સાથે શિક્ષણ આપે છે તેને કુલપતિ જાણવો. ” ઉપલી વ્યાખ્યા પુરાણોક્ત હોવાથી ચૌરાણિક કાળમાં પણ આપણા દેશોમાં કુલપતિઓ હોવા જોઈએ એમ સિદ્ધ થાય છે. નાલન્દા વિશ્વવિદ્યાલય પણ એવા કોઈ કુલપતિની દરજ્જે બજાવતા કોઈ જોદ્ધશુરને હસ્તક હોય તો તે અસંભવિત નથી, કારણ કે ત્યાં વિદ્યાર્થીઓને શિક્ષણ આપવા ઉપરાંત તેઓ માટે ત્યાં રહેવાનો તથા ખાવાપીવાનો અને વસ્ત્રાદિનો પણ પ્રગંધ કરવામાં આવ્યો હતો. આ વિશ્વવિદ્યાલયમાંથી શિક્ષણ લઈ બહાર પડતા વિદ્યાર્થીઓ પોતાનાં જીવનને સંસારોપયોગી કામોમાં વ્યતીત કરતા હતા તથા ધર્મપ્રચાર પણ કરતા હતા. એમ માનવામાં આવે છે કે જોદ્ધધર્મ જે અમેરિકાના મેક્સિકો

દેશ લગી વ્યાપ્ત થયો હતો તેનું આવાં વિશ્વવિદ્યાલયો પણ એક સંગીન કારણ હતાં. મજકુર વિદ્યાલયનું કામ ઘણું નિયમિત રીતે ચાલતું હતું. શ્રાદ્ધમુદૂર્તમાં ઉઠવું, નિત્યકર્મ કરવું, લોજન લેવું, અધ્યયન કરવું, કસરત કરવી, સૂવું વગેરે કાચો નિયમિત રીતે કરવામાં આવતાં હતાં. મજકુર વિદ્યાલયનો આ નિયમ હતો કે જેને જે વિષયમાં પારંગત થવું હોય તેને તે વિષયમાં થવા દેતા. અધ્યયન વખતે તે પોતાના શિક્ષક પાસે પોતાનો પાઠ લેવા જતો હતો. છૂટીના દિવસોમાં શિક્ષકો અને શિષ્યો પગે ચાલીને લાંબી મુસાફરીઓ કરતા હતા અને તીર્થસ્થાન, નગરો, પર્વતો, ખીણો વગેરેના અવલોકનથી પોતાનાં જ્ઞાન તથા બુદ્ધિની વૃદ્ધિ તથા ખીલવણી કરતા હતા. આવાં સ્થળોની લેવામાં આવેલી મુલાકાત ઉપરથી અને પોતે કેટલીક વસ્તુઓ સિદ્ધ કરવા ઉપરથી જો ડૉ. જગદીશચન્દ્રને એવી પ્રેરણા ઘર્ષ હોય કે હિન્દુ પોતાની અસલ ઉન્નતિ પ્રાપ્ત કરવાની સાથે અગાઉનાં જેવાં મહાન સરસ્વતિ-મંદિરો ધરાવી પાશ્ચાત્ય વિજ્ઞાનવિશારદ વિદ્વાનોનાં બાલકોને અત્રે જ્ઞાન અપાતું થાય તો તેઓની તે મહત્વાકાંક્ષા તેઓ જેવા એક વિદ્વાન વૈજ્ઞાનિકની ઉંડી દેશલક્ષિતનું નિર્મળ પ્રતિબિંબજ પાડે છે. હિન્દુના ભાવિ ઉત્કર્ષની આશાના ઉદ્ગારો કહાડતાં ડૉ. બોઝ કહે છે કે, “અત્રે એક એવું સરસ્વતિ મંદિર સ્થાપન થશે કે, જ્યાં સંસારનાં બંધનોને કાપી નાંખી શિક્ષકો સત્યની શોધ ચાલુ ચલાવશે અને પોતાનું કામ પોતાના શિષ્યોને હસ્તક સોંપીને પોતાના શરીરનો ત્યાગ કરશે, કારણ કે તેઓના આશયો એક સંન્યાસીના આશયોને મળતા છે. અને હિન્દુજ એક એવો દેશ છે કે જ્યાં વિજ્ઞાન અને ધર્મ વચ્ચે વિરુદ્ધતા હોવા છતાં જ્ઞાનજ ધર્મ લેખાય છે !”

રા. જનાર્દન જ્ઞાનાભાઈ પ્રભાસ્કર.

શુધ્ધ જીવન કેમ ખીલે ?

દ્રુત વિલંબિત.

અચળતા પ્રિય ! ના જગમાં કહી, જીવન શુધ્ધ બને ઘડોમાં વળી;
વહો જતું દુઃક આયુષ્ય સત્વર, મનનું સર્વ રહે મનમાં ખરે ! ૧
નહિ જગે સુખ સર્વ પ્રકાય છે, પ્રભુની મીઠી દયા ન પમાય છે;
પ્રભુની ગેળી કલા ન કળાય છે, નહિ અહીં ! નહિ ત્યાં વસાય છે ! ૨
હૃદયનો ધ્વનિ એક કહે કંઈ, સુકૃત તું જગમાં કરજે અતિ;
કમલ જેમ ગાહુ વિકસે-ખીલે, હૃદય તેમ સદા વિકસાવજે. ૩
સુકૃત શ્રી પ્રભુ ખાતર કે દિને, જીવનવેલ લીલીજ બનાવશે;
લડું કરો નિત્ય તો નર, તેથી સૌ, મનની યાંત્રિ અહીં તહીં પામશે. ૪

રા. ધનશંકર હીરાશંકર ત્રિપાઠી.

પ્રજાકીય પ્રકરણ-

*****
 ** હિન્દુસ્તાનને આદર્શ રૂપ કેનેડા. **
 *****

કેનેડા વિષે હિન્દુસ્તાનને ઘણું જાણવાનું છે. “ફ્રીયાર્ડ ફ્રીપ્રીંગ” ના અર્થોથી જે હિન્દીવાનો જાણીતા છે તેઓએ તેનું “અવર લેડી ઓફ ધી સ્ટોર્સ” નામનું કાવ્ય વાંચ્યું હશેજ. સાહિત્યની દૃષ્ટિએ તે કાવ્ય ગમેતેવું હોય; પણ અર્થ જેતાં આ કાવ્યમાં કેનેડાની અમર તુલના થઈ નથી. સાહિત્યના માત્ર આ દૂકા કાવ્ય ઉપરથી કેનેડા વિષે કંઈ પણ મત બાંધવો એ ઉચિત નથી. ફ્રીપ્રીંગના અર્થો બાદ કરીએ તો હિન્દુસ્તાનમાં વંચાતાં પુસ્તકો પૈકી કેનેડા વિષે કંઈ પણ ઇતિહાસ વંચાતો માલૂમ પડતો નથી. અને એ-દેશ સંબંધી હિન્દુસ્તાનનાં ચોખાનીયાંમાં પણ કંઈ ઈર્ષ-વામાં આવતું નથી. શાળાઓનાં પુસ્તકોમાં, ઇતિહાસોમાં, ભૂગોળોમાં, એ દેશનાં સાધન તેમજ ત્યાંની પ્રજા સંબંધી માત્ર દિગ્દર્શનજ થયેલ હોય છે. આ વર્ણનો-માંથી માત્ર ઘણી થોડીજ અંશ મળી શકે છે. અગાઉ કેનેડામાં ગયેલા હિન્દી-વાનોના પ્રવાસો અને અનુભવોનાં હિન્દુસ્તાનમાં બહાર પડેલાં જાહેરનામાથી આ દેશનું ધ્યાન જે-આયું હતું તેપણ આવાં લખાણોમાંથી તે દેશના લોકો અને રીતભાત સંબંધી કંઈ પણ જાણી શકાય નહિ. કેનેડા પ્રદેશ ખેતીમાં, વનમાં ફળમાં, ધાતુઓમાં વગેરેમાં ઘણો ધનવાન છે. ત્યાં જિનતિ પામેલાં સ્ત્રી-પુરુષોની વસ્તી બહોળી છે. અને જોકે તેનો ઇતિહાસ ઘણો જૂનો નથી છતાં ત્યાં હિન્દુસ્તાન વાસ્તે ઘણા અનુકરણીય પાઠો છે. અને પ્રસ્તુત લેખ લખવાનો ઉદ્દેશ પણ આ સંબંધી કંઈકે પ્રસ્તાવ કરવાનો છે.

કોઈ નવો પુરુષ બ્યારે કેનેડામાં પહોંચવહો જાય છે ત્યારે તેના કેનેડીયન ભાઈઓને તે ઘણો ખેદ ઉપજાવે છે. પાશ્ચાત્ય દેશના વ્યવહારોની વસ્તુ-સ્થિતિથી અજ્ઞાન હોવાથી તે કેનેડીયન સંસ્થાઓને અમેરીકન સંસ્થાઓ તરીકે સ્વીકારે છે કારણકે તે એમ માને છે કે, કેનેડાના લોકો અમેરીકાના દ્વિપ-કલ્પમાં રહે છે તેથી જેવા તેઓ અમેરીકાના રહેવાસીઓ છે તેવાજ યુનાયટેડ સ્ટેટસના પણ છે. પણ તેની આ પ્રકારની ગંભીર ભૂલ થોડા વખતમાં તેને માલૂમ પડે છે ને તે સમજે છે કે યુનાયટેડસ્ટેટસના વતનીઓ પોતાને ત્યાંના રહેવાસીઓ કહે વસવવાને બદલે પોતાને ‘અમેરીકન’ તરીકે ઓળખાવે છે અને આ

પ્રમાણ પોતાની તેમજ પ્રવૃત્તિય પૃથક્-હયાતી જાળવી રાખવા માટે 'અમેરીકન' કહેવાને બદલે 'કેનેડીઅન' સંજ્ઞા ધારણ કરવાની કેનેડાના રહેવાસીઓને ફરજ પડી છે.

અને તેઓને તોફાની-જંગલી (Yankee) કહે તો ઘણું ખોટું લાગે છે. કેનેડીયનો સ્વદેશાભિમાની હોય છે. તેઓ પોતાના દેશને ઘણા વફાદાર હોય છે, અને પોતાની ભૂમિના સાહિત્યમાં તેઓને અપૂર્વ વિશ્વાસ હોય છે અને તેમના દેશના ભવિષ્યની મહત્તા માટે એવી પ્રશંસા તેઓ કરે છે કે માંગળનારને અભયથી લાગ્યા સિવાય રહેતી નથી. એમનું ગૌરવ પુરુષાર્થથી પરિપૂર્ણ હોય છે અને પ્રત્યેક કેનેડીયનમાં નવું બળ નવો ભુરસો અને નવું ચેતન તે ભૂમિ આપે છે. ઘણીવાર લોકોને કહાય કેટલીકવાર ખત્તા ખાવા પડે છે, પણ તેઓને એટલો તો ન્યાય આપવો જોઈએ કે તેમની સ્વદેશ પ્રત્યેની પ્રીતિનો ભુરસો આડંબરી અને ઊપરછલો હોતો નથી. કેટલીકવાર એવી નોંધ પણ લેવાયલી છે કે, સ્વદેશાભિમાનની લાગણીથી ઘણી વખત કેનેડીયનો અને અમેરીકનો વચ્ચે ઝપાઝપી થયેલી ! આવા પ્રસંગો કેનેડીઅન ઊપર સ્વામીત્વપણું ધરાવનાર અમેરીકનની ધમકીથી બનેલા છે. કેનેડીઅનની સ્વદેશ પ્રીતિ એ ઊપર-ટપકાની લાગણી નથી પણ તેના અંતરની સાચી ભાવનાથી ઊભરાતી લાગણી છે અને તેના આત્મા સાથે તે લાગણી વખણાયલી હોય છે—બલ્કે તે તેના એક અંશ હોય છે. કેનેડામાંના દેશાભિમાનનો અમુક અર્થ થાય છે. આ પ્રકારના ખરા ભુરસાથી ઘણા વિતકોનો સમૂહો નાશ થયો છે. આ પ્રકારના સ્વદેશાભિમાનથી કેનેડામાં વસેલા અંગ્રેજોને ઇચ્છેડને પોતાના વતન તરીકે સ્વીકારવું બમતું નથી. અને કહાય તે પ્રમાણે સ્વીકારે તો તે ટીકાને પાત્ર થાય છે. કેનેડામાં વસનાર અંગ્રેજ ઇચ્છેડને પોતાના જુના વતન તરીકે ઓળખે છે તે દેશ પ્રત્યે પોતાની સારી લાગણી ધરાવે છે પરંતુ કેનેડાજ પોતાનો દેશ હોય તેમ તેઓ હવે માનતા થયા છે તેથી તેની એકચિત્તાચલક્ષિત કેનેડાનેજ અર્પણ કરવામાં આવે છે. જેઓ—અંગ્રેજો અથવા અન્ય દેશની પ્રજા—પોતાની જન્મભૂમિને જૂનું વતન કહેવું અને કેનેડાને તેમનું હાલનું અને ભવિષ્યનું વતન કહેવું એવો ભુરસો બતાવી શકતા નથી તેઓની ગણના એક સભ્ય કેનેડીઅન તરીકે થતી નથી અને તેઓ 'એન. જી.' (N G) ની સંજ્ઞાથી ઓળખાય છે.

આવા લોકો જીવન સારી રીતે શી રીતે ગાળવું એટલુંજ માત્ર સમજી શકે છે અને કેનેડામાં માત્ર ચોડાંજ વર્ષ રહીને પોતાની જન્મભૂમિમાં પાછા ફરે છે અને કેનેડામાંથી પ્રાપ્ત કરેલી સંપત્તિને લોગવવા પાછા ફરે છે.

આથી એમ નથી સમજવાનું કે, કેનેડીયન સ્વદેશાભિમાન ઇંગ્રેજો અથવા

બ્રિટીશ રાજ્ય સાથેના સંબંધો તોડી નાખવા માગે છે. ઉલટું, કેનેડીયનો બ્રિટીશ રાજ્યને વફાદાર છે. ટૂંકમાં કેનેડીયન પોતાના દેશનો પ્રથમ વિચાર કરે છે. સ્વદેશ-કલ્યાણનો વિચાર પ્રથમ થાય છે અને પછી અન્યનો.

અમેરીકાનો ઉદય થવાનું મૂળ કારણ આ જુસ્સો છે. આ (સ્પીરીટ) ના ઉપર કેનેડાનું ભવિષ્ય બંધાયું છે. પોતાના વ્યાપારના ઉદયમાટેની ઇચ્છાંકી અપરિમિત અભિલાષાને કેનેડીયન જુસ્સો (Spirit) પ્રતિબંધરૂપ થઈ પડ્યો છે. કેનેડાની વૃદ્ધિ અટકાવીને ઇચ્છે'ડે પોતાના વ્યાપારમાં મુખ્ય બનાવવા ઘણા પ્રયત્નો કર્યા છે પણ કેનેડા તેમ કરવા દે એમ નથી. ઇચ્છે'ડની જો આ પોતાની ઇચ્છા ફળિભૂત થાય તો હિન્દુસ્થાનની માફક કાચો પદાર્થ જેવો કે અનાજ, માંસ, ચામડાં વગેરે ઉત્પન્ન કરવા તરીકે કેનેડા રહેશે અને ઇચ્છે'ડના શાહુકારો તથા મજૂરીઆત વર્ગને પુરૂ પાડવા રોકાશે. આ કાચા પદાર્થને ઇચ્છે'ડમાં પકવ બનાવવામાં આવશે. ને તેથી ત્યાંના કારીગરો વ્યાપારીઓ, દલાલો, શાહુકારો અને પેઢીઓવાળા કેનેડાની વૃદ્ધિને અટકાવીને રૂદ્ધપુદ્ધ બનશે. કેનેડા આ સમજે છે અને તેથી મૃતપ્રાય સ્થિતિએ આવવા ચ્હાતું નથીજ. કેનેડીયનો આવેશમાં આવીને પ્રતિજ્ઞાપૂર્વક કહે છે કે ગમે તે જાતના દુશ્મનોની લૂંટમાંથી પણ અમે અમારા દેશનું સંરક્ષણ કરીશું; અમારા જુના દેશની પ્રોતિથી અમે કાંઈ કેનેડા કે જે અમારું ગૌરવ અને અમારી ભવિષ્યની આશા છે તેના જોખમથી બીજા દેશની ઊન્નતિ થવા દેશું નહિ. કેનેડીયનમાં આવો જુસ્સો આવેલો છે તેથી તે કેનેડા અને ઇચ્છે'ડ બન્ને માટે ઇચ્છવા જોગ છે. કેનેડાની વૃદ્ધિમાં કાંઈ પણ ઉમેરવું તેવા સંતોષમાં ઇચ્છાંકીનું ખરૂં ગૌરવ હોવું જોઈએ. કેનેડાને નીચો નમાવીને અન્ય પ્રજાના પદ્ધતિમાં સર્વોપરી ગણાવાની ઇચ્છે'ડની આ તીવ્રેચ્છના આ પ્રશંસનીય અને અજીવ જુસ્સાથી સુધારો થતો જાય છે અને તે ઇચ્છા દબાતી પણ જાય છે. કેનેડાનો આ જુસ્સો સુભાગ્યશાળી અને ધન્યપાત્ર છે. આવા સ્વતંત્ર ભાવ અને સ્વદેશભિમાનના પ્રતાપવંદન કેનેડા ઘણીજ ત્વરાથી આગળ ને આગળ વધ્યા જાય છે. સ્વદેશ તેમજ વિદેશનો વ્યાપાર બહોળો થતો જાય છે અને અનાજના ભંડારોની પણ ઊધલપાલલ થાય છે. ઘઉં, બાજરી, જવ અને દાણા તથા ઘાસ વગેરેનો નિકાસ આરા પ્રમાણમાં વૃદ્ધિગત થાય છે, કેનેડાની ધાતુ, ફળફળાદિને વધારે ધ્યાન આપવામાં આવે છે, તેમજ ઊત્પાદ તથા શોષકી તેનું સંશોધન કરવામાં આવે છે. અને દરેક પ્રકારની બનાવટનાં કારખાનાં દેશમાં સ્થાપવામાં આવેલાં છે. અને તેનો વિકાસ એકદમ ધવા માંડ્યો છે. સરોવરો, ધોધો, નદીઓ, તથા ઝરાઓનાં જુસ્સા (force) ની મદદથી ફેકટરીઓ વગેરે ચલાવવામાં આવે છે. દરેક જાતની શાખાઓમાં કેનેડીયનો આગળ ધપીને પગપેસારો કરતા જાય છે. દરેક જાતનો બીગાડ ખાળવા પ્રયત્ન કરે છે. અને ઊછરતી પ્રજા

સાધનોનો વિકાસ કરે, વ્યાપાર વધારે ઊદ્યોગ હુન્નરને ખીલવે અને ખાણો, જંગલો તથા કૃષ્ણપ્રવૃત્તિ અને ક્ષેત્રોમાંથી વધારે પ્રાપ્તિ કરી શકે તેને માટે તેઓ દરેક જાતની સગવડ અને વ્યવસ્થા પૂરી પાડવા પ્રયત્ન કરે છે.

કેનેડાના લોકની પ્રગતિ ઘણી જગજગદર છે. કેનેડીયન ઘણા સાવધાન હોય છે અને ભાગ્યે જ ઊપર આધાર રાખી બેસી રહેતાર નથી. અસુક બાળક હાથમાં લીધા પહેલાં તેઓ તે ઊપર સારી પેઠે મનન કર્યા કરે છે. કેનેડીયન અમેરીકન જેટલા ધાંધલીયા હોતા નથી. કેનેડાનો વેપારી વર્ગ શાન્તિથી અને ધાંધળ મચાવ્યા વગર કામ કર્યા જાય છે, તોપણ પ્રગતિ અને સાહસ ખેડવાનો જુસ્સો કેનેડાનો દીપ્તિ આવે છે. આ બંને શુભો ત્યાંના વાતાવરણમાં જ જોવામાં આવે છે એટલું જ નહિ પરંતુ દરેકની નસેનસમાં રમી રહેલા હોય છે. અર્વાચીન કાળનો ખરો અંકુર કેનેડામાં જાળવેલી રહ્યો છે. તે પ્રાન્તમાં અને તેના વાતાવરણમાં જેવો થાય છે તે સારા વાસ્તે થાય છે. કેનેડીયનો સુધારણા ઉપર ઘેલા થઈ ગયા છે (તેની પાછળજ મંડયા રહ્યા છે). ગદ્દા 'વેતરૂં ઓછું' કરવા અને દરેક જાતની સગવડ થઈ પડે તેવાં દરેક જાતનાં હાલના જમાનાનાં યન્ત્રોથી તેમનાં ઘરો શોભાવવા માડું, તેઓની પ્રથમ અને ઊંડી ઇચ્છા હોય છે. આગળ પડતા પ્રદેશને છાજતી સઘળી સગવડો તેઓ વાંચે છે. કેનેડીયનના ઘરનો એક તબક્કો તે હિન્દુસ્થાનના એક પ્રસિદ્ધ ઘર કરતાં વધારે સ્વચ્છ હોય છે. તેવા તબક્કામાં ઈલેક્ટ્રીક લાઇટ કરવામાં આવે છે.

વિદ્યાર્થીઓના શિક્ષણ માટે પૂરી પાડેલી સગવડોમાં પણ પ્રગતિ માલુમ પડે છે, ત્યાંની સરકાર તથા ત્યાંના લોકોએ શિક્ષણ પદ્ધતિ સારી તેમજ ઊપયોગી બનાવવા પ્રયાસ કર્યો છે. કોલેજો અને તેને અંગેનાં મકાનો યુનિવર્સિટી (આખી દુનીયામાં ક્રેદ ગણાતી) સ્થાપવામાં આવ્યાં છે. દેશના જુદા જુદા ભાગોમાં ઇન્જનીયરીંગ શીખવવાની ખેતીવાડી અને વિવિધ હુન્નરકળા શીખવાની નિશાળો પણ સ્થાપવામાં આવી છે અને એક કીનારેથી બીજા કીનારા સુધી પ્રાથમિક અને ત્રીજી નિશાળો, તથા વણાટ કામ, સુધાર કામ, 'ગ્રંથવાનું' વગેરે શીખવવાની નિશાળો પણ ખુલ્લી સુકવામાં આવી છે. પ્રાથમિક શિક્ષણ ફરજિયાત છે. થોડાં ગ્રંથકાળના ગામોમાં પણ નિશાળો સ્થાપવામાં આવેલી છે. કેનેડાના જુદા જુદા પ્રાન્તોની કેળવણી આપવાની પદ્ધતિઓની પૂર્ણ તપાસ કર્યા પછી માલુમ પડ્યો કે દુનિયામાં કોઈ પણ સ્થળે સુકોળલો ન થાય તેવી કેળવણીની સગવડો દુકી સુદતમાં ત્યાંના બાળ બાળીકાઓને પ્રાપ્ત થશે. કેળવણી આપનારને તથા તેઓના ઊપરીઓને જે અડચણો નડે છે તે પણ અભ્યાસ કરવાલાયક છે. કેનેડાના લોકો વિવિધ દેશમાંના વસાયત તરીકે ગણાય છે અને ત્યાં વર્ણ, ધર્મ, જાતિ, રંગના ઘણા ભેદો માલુમ પડે છે. " કેનેડીયનો " આ ગણદ્ધી

લિન્ન લિન્ન જાતીની વસાયતનો તુરતજ ખ્યાલ આવશે. જેમ ખાટું શાક બે-લતાં અંદરની તમામ લીલાતરીનો ખ્યાલ આવે છે. તેમ “ કેનેડીયનો ” એ નામથી અંગ્રેજો, ફ્રેન્ચો, જર્મનો, સ્વીડન લોકો, નોર્વેયનો, કીશ્વીયનો, એન્ટી કીશ્વીયનો, પ્રોટેસ્ટન્ટો, કેથોલીકો, ફ્રી થીંકરો, નાસ્તીકો તેમજ આસ્તીકો વગેરે ખીજ ઘણાના સમૂહનો ખ્યાલ તુરત આવશે. ઘોડા વખત લિપર ફ્રેન્ચ અને ઇંગ્લીશ કેનેડીયનો એક ખીજનાં ગળાં કાપતા હતા. આજે પણ કેનેડીયનોના આ ઉલ્લેખ પક્ષમાં ઇર્ષ્યા અને ઝેર માલુમ પડે છે, આ લિન્ન ભાવો ઘણાજ ડહાપણથી અને એકનિષ્ઠાથી દૂર કરવામાં આવ્યા છે.

ત્યાંની કેળવણી ત્યાંના બાળકોને એમ શીખવે છે કે “ તમારા લિન્ન ભાવોને દૂર કરીને તમારા સમાન દેશ માટે તમારે ગૌરવ રાખવું જોઈએ અને તમારા સામાન્ય હિતને માટે સરખો સ્વાર્થ બતાવવો જોઈએ. જેથી દરેક જાતના લોક વચ્ચે એક થાય. દરેક કેનેડીયનના મોંમાં “ અમારો દેશ દુનિયામાં સર્વોત્કૃષ્ટ છે ” એવા શબ્દો સાંભળવામાં આવે છે.

રા. યુનીલાલ આર. પરિખ, બી. એ.

માતૃભાષાનું મહત્વ.

“ મન જેટલે અંશે પોતાને માટે વાચા પ્રાપ્ત કરે છે તેટલેજ અંશે સંવર્દન પામે છે; પરભાષા દ્વારા એ પ્રાપ્ત થઈ શકે જ નહિ. માતાના બોળામાં રમતાં જે ભાષા શીખાય, તેમાંજ આપણું લાગણી, ભાવના, અને વિચારમય જીવન બંધાયેલું પામે છે. જે કોઈ બાળક કદાપિ એકજ વખતે બે ભાષાઓમાં સરખી રીતે ઉછરી શકે, તે સંભવિત છે. તેનું માનસિક તથા અસ્થિમિક સંવર્દન એથી બેવડાંજ નહિ પણ અર્ધું થઈ જશે. ++ આ પ્રમાણે શબ્દોને જીવંત કરવાને તેમને જીવનની સાથે તન્મય કરી નાખવા જોઈએ, અને જેમ આપણું બે જીવન નથી પણ એકજ છે, તેમ ભાષા પણ એકજ હોઈ શકે. માટે જે જે ઇતર ભાષાઓ આપણે પ્રાપ્ત કરીએ તે આ સ્વભાષાના સંબંધમાં ગોણમાત્ર હોઈ શકે.”

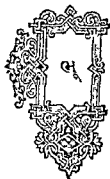
“ પ્રા. લોરી. ”

(શિક્ષણનો ઇતિહાસ.)

પ્રકા સ્કેચ.

દેશી પુતળાને કહે:-

ભિ તેના ઉદરમાં અઠળક ધનલ'ડાર છૂપાવી રાખે છે, રત્ના-
કર તેના ઉંઠાણમાં મળલખ રત્નો રાખી મૂકે છે-અને સ્વયં
તેનો સદુપયોગ થતો નથી. તેના ઉલટા અનુકરણે, દેશના કેટલાક
ધનિકો તેમનાં ધનને, વિદ્વાનો તેમના જ્ઞાનને અને યજ્ઞવાનો તેમની
શક્તિને, કૃપણતાથી ત્રિજેરીમાં, મગજમાં અને અંગમાં-અનુકરે-
જેઓ કેવળ લરીજ મૂકે છે અને તેનો દેશહિતાર્થે સદુપયોગ પોતે કરી શકતા નથી
કે કસવી શકતા નથી, કરવાનું કહેતા નથી કે કરવા દેતા નથી તેમને, તેમજ-

જેઓ દેશમાં છે પણ દેશના નથી, ટાપટીપટી રાણગારેલાં નાટકનાં
પુતળાં પેઠે રહેનાર જેઓ દેહનાજ અભિમાની છે ને દેશ પ્રત્યે માન જેઓ
ધરાવતા નથી જેઓ "નામા" નથી, પણ નામવાળા છે છતાં "નામના"
વગરના હોઈ "નામનાં" જીવનેજ જીવવાને જેઓનો અવતાર છે, તેમને, તેમજ-

કાર્વિનના શબ્દોમાં "માનવીના પૂર્વજ" કોઈ કુપિતું મ્હોં, તેને ચણા ખવ-
ડાવતાં પહોળું થઈ જાય છે તેમ, અનેક પ્રકારના ઉપલોગનું નહોતર આવતાં
જેમનાં મ્હોં, અંગના ઉધડતા દરવાજા પેઠે પહોળાં થઈ જાય છે અને ઉપલોગને
ખદેલે આત્મલોગ કે દેશહિતાર્થે ઇચ્છાલોગનું તેડું આવતાં જેમનું મ્હોં નેપાળો કે
ઓળિયો ગળવા જેવું, કે એરડિયું પીધા જેવું કટાણું થઈ જાય છે તેમને, તેમજ-

ખાનપાનનેજ ખાતર જેમનાં જીવન સરજાયલાં છે, મરવાને આજસેજ
જેઓ જીવી રહ્યા છે, અર્પણ થતી વસ્તુઓને સ્વીકારવામાં સંપૂર્ણ ઉદાર અને
સ્વાર્પણ-કરવામાં એટલાજ જેઓ કૃપણ છે, તેમને, તેમજ-

કવીશ્વર દલપતરામની કવિતા "વાઠામાંથી પાડું એક, છૂડું થઈને નાકું
છેક" જેવી ગાવામાં જેઓ ગરકાવ થાય છે અને તેજ કવિની 'સ્વદેશ પ્રીતિ'
વાળી કવિતા જેવાં દેશ ગીત ગાવાં જેને કડવાં એર જેવાં લાગે છે તેવાં ચેત-
નવંતાં આપણું દેશી (વિલાયતી માલ જેવાં વિદેશી નહિ) પુતળાને નીચેનું
Parody કાવ્ય કેવળ નિષ્કામવૃત્તિથી અર્પણ કરવામાં આવે છે:-

* Parody એટલે પરિહાસમય અનુકરણ: એકાદ ગંભીર વિષયના બાવ, શબ્દો
શૈલી કે વાક્યની નકલ તદ્દન ભિન્ન-ઉત્તરતી કોટિના વર્ણનમાં થાય અને એ રીતે મૂળ
લેખનું ગાંભીર્ય, રૂપાન્તરે લઘુતામાં ફેરવાઈ જાય તે Parodyનો પ્રકાર થયેલો ગણાય છે.
એજ નિયમે કવીશ્વર દલપતરામની સ્વદેશ પ્રીતિ નામની કવિતા સ્વદેશ પ્રીતિમાં ફેરવાયેલી છે.

“સ્વદેહ પ્રીતિ.”

૧

લલ્લી ભાર્ગમ્ભિ વિષે રાજ રહેતો,
હશે કે ખીચારો નથી જેહ કહેતો:—
“લલો “દેહ” મારો લલ્લી “મૂડી” મારી,
મને પ્રાણથી નિત્ય છે એહ પ્યારી.”

૨

હશે “મ્મિ” કે મારતો ભૂમિ ભારે,
નથી “દેહ” ની દાઝ દીલે લગારે;
સદા “શુદ્ધ” હૈયું રહે વજ્ર જેવું,
અમારે ખીન્ન શું નહિ લેવું દેવું.

૩

અહો હો, મહા હું બહુ લક્ષ્મીવાળો,
વહો વૈભવી, રાજવી ને રૂપાળો;
“લક્ષ્” પેટ તે કાગ-કીકા પ્રમાણે,
ભલે ના અમોને વિવેકી વખાણે.

૪

“સ્વદેહી” છતાં “દેહી”નાં દુઃખ ટાળે,
હજારો જનોને સદા જેહ પાળે;
વળી લોક-કલ્યાણમાં લાભ લેખે,
પૂરા પ્રેમથી કોણ તેનેજ ચેખે ?

૫

“નહિ” વિદતા “વાપરૂ” દેશ-દાઝે,
“નહિ” “વાપરૂ” પાઈ “આ લોક” “કાળે”;
“નહિ” કામ “માંડુ” સ્વદેશાભિમાની,
શુભરૂ તથાપિ સુખે જિંદગાની.

૬

“વિદેહે” વસું તો ઘણો કાળ ગાળી,
“સ્વદેહે” બનીને મહા લક્ષ્મીશાળી;
નીચાવી સંબંધી મગાં લેઉં ભાવે,
અને આવી રીતે ભલે મૃત્યુ આવે.

૨૧. કેશવ હ. શેઠ.

વાર્તા પ્રસંગ.

રિબાળાને છોકરું છેયું નથી; અને તે તાલેવંતને ઘેર પરણી હતી એટલે કામ પણ બહુજ ઓછું કરવાનું હતું. એનો પતિ છે, પણ એના કહ્યામાં નથી. પોતે ગૃહિણી પદ પામી છે પણ એના પતિનું મન જીતી શકી નથી; કહો કે એના પતિએ નજર પણ નાંખી નથી.

ન્યારે તાલેજ લગ્ન થયાં હતા ત્યારે ગિરિબાળાનો પતિ ગોપીનાથ કોલેજમાં લખતો હતો; પણ ઘરનાં ન જાણે એમ કોલેજમાંથી છટકી જઈને ગિરિબાળાને મળવા-એની સાથે રહેવાના આનંદ લોગવવા, ગોપીનાથ આવતો. અને ગિરિબાળા સાસરે રહેતી હતી છતાં એ ગોપીનાથ સુગંધી નોટપેપર ઉપર કાગળ લખીને છુપી રીતે ગિરિબાળાને ખેંચી આવતો; તેમજ મારા ઉપર પ્રેમ નથી એમ ગિરિબાળાના જવાબથી અતિશય હર્ષિત થતો.

એવામાં ગોપીનાથના પિતા મૃત્યુ પામ્યા, એટલે બાપિકી સઘળી મિલકતનો વારસ એ થયો. અને જેમ હંમેશાં બનતું આવ્યું છે તેમ એને ફેલી-બાવાને તાળી મિત્રો-શેરીમિત્રો એકઠા થયા; એક સાકરના કટકાની આસપાસ ફીડીઓ ઉભરાય તેમ. અને હવેથી પોતાની સ્ત્રીથી ગોપીનાથ ધીરે ધીરે દૂર થતો ગયો; અને આડે રસ્તે ચઢવા લાગ્યો.

ચાર જણમાં પોતાની શેઠાઈ બતાવેલી: અને એમ લોકો પર સરસાઈ લોગ-વવાની લાલચમાંથી બહુ થોડાજ બચી ગયા છે. પાંચ પચીસ હાજી હા કહેનારા કોઈ કમચમક પણ માલદાર શેઠને મળી જાય તો પણ એવા ખુશામતીઆ લીલા વનના સૂઝા જેવા હુસ્નાઓમાં પણ શેઠાઈ બતાવવામાં ચોર આનંદ મળે છે. ગોપીનાથ ફાટો ફાટો એવી શેઠાઈ બતાવવા લાગ્યો અને હંમેશા લખ લુટ ખર્ચ કરીને પેલા ખુશામતીઆઓની વાહ વાહ લેવા લાગ્યો. અને એ વાહ વાહ જેમ જેમ મળતી ગઈ તેમ તેમ તેને જાળવી રાખવાને રોજ રોજ એવું ને એટલું બઢકે વધારે વધારે ખર્ચમાં ઉતરવા લાગ્યો.

એ દરમિયાન બિચારી ગિરિબાળા વયે યુવાન હોવાથી એકાંત જીવન ગાળતી હતી અને પ્રજાવગરના રાજા જેવી પોતાની જાતને માનતી હતી. તે જાણતી હતી કે પુરુષ-હૃદયને જીતી લેવાની શક્તિ તેનામાં છે, પણ જીતાવાને કયા પુરુષનું હૃદય ત્યાં હતું ?

ગિરિખાળાની દાસીનું નામ સુધા હતું. એ છોકરીને નાચતાં તથા ગાતાં આવડતું: અને ગીતો જોડી કહાડતાં પણ આવડતું હતું. કેઇ કેઇ દહાડે પોતાની શેઠાણીને, દિલગીર હૃદયે કહેતી પણ ખરી કે તમારા જેવી સુંદર શેઠાણી આવા મૂર્ખના હાથમાં ક્યાંથી આવી? પોતાના સૌંદર્યનાં વખાણ સાંભળીને ગિરિખાળાને અંતરમાં ઘણો આનંદ થતો પણ તે ખૂંદર કશું જણાવતી ન હોતી. એને ખદલે ન્યારે ન્યારે સુધા એ પ્રમાણે વખાણ કરવા લાગતી ત્યારે ત્યારે-ગિરિખાળા ! તું બુદ્ધુ બોલે છે એમ કહેતી. એટલે સુધા સમ ખાધને કહેતી કે તે જે કહે છે તે તદ્દન ખરું જ કહે છે. પણ સમ ખાવાની જરૂર શી હતી? ગિરિખાળા મનમાં પોતાની સુંદરતાનો પ્રભાવ સમજતી હતી.

સુધા એક ગાયન ગાતી તેનો ભાવર્થ એવો હતો કે, તારા પગને તળીએ હું તારો શુભામ છું એમ લખવા દે. એ સાંભળી ગિરિખાળાના મનમાં થતું કે એના પગની પાનીએ એટલી બધી સુંદર હતી કે પુરુષનાં જુતાયેલાં હૃદય ઉપર પ્રમાણે ત્યાં લખે તો એમાં કાંઈ નવાઈ જેવું ન હતું.

પણ ગોપીનાથ જે સ્ત્રીનો શુભામ થઈ રહ્યો હતો તેનું નામ લવંગા હતું. એ બંતે એક ‘એકટ્રેસ’ હતી, અને પ્રેમમાં નિષ્ફળ થવાથી મૂછાં પામતી સ્ત્રીનો “ પાર્ટ ” એવો તો ભજવી શકતી હતી કે ગોપીનાથનું ચિત્ત લલચાયું હતું. હજી ગોપીનાથ એની સ્ત્રીની કાળુમાંથી છેક જ ગયો નહોતો ત્યાં સુધી લવંગાની અપૂર્વ અભિનય કળાનાં વખાણ પતિને મોંઢથી ગિરિખાળાએ સાંભળ્યાં હતાં. અને એ ઉપરથી રંગ-ભૂમિપર એને જોવાની ઉત્કંઠા ગિરિખાળાને થઈ હતી. પણ આપણા હિંદુસંસારમાં સ્ત્રીઓ ભાગ્યેજ નાટકમાં લઈ જવામાં આવે છે એટલે ગોપીનાથે પત્નીને પોતાની સાથે નાટક જોવા લઈ જવા યોજખી ના પાડી.

એ ઉપરથી ગિરિખાળાએ ગાંઠના પેસા ખર્ચાને સુધાને એના અત્યંત વખાણેલા “ પાર્ટ ”માં, લવંગાને જોવા મોકલી. પણ ન્યારે સુધાએ લવંગાની એકટ્રીંગ-હાવભાવ વિષે પોતાની શેઠાણી આગળ વાત કરી ત્યારે ગોપીનાથને મોંઢાંએથી જે વખાણ સાંભળ્યાં હતાં તે તો દૂર રહ્યાં પણ લવંગા કાંઈ ખરા હાવભાવ કરતી નથી પણ ચાળા ચેષ્ટા વધારે કરે છે એમ ગિરિખાળાએ સાંભળ્યું.

પણ આખરે લવંગાનું આકર્ષણ વધવાથી ગોપીનાથ ગિરિખાળાને છોડીને જતો રહ્યો. એટલે ગિરિખાળાને સુધાની વાતમાં શંકા પડવા લાગી. તોએ પણ સુધાએ તો પોતાનોજ કકડો ખરો કર્યો અને વધારામાં ઉમેર્યું કે લવંગા કલેડાના બુધાજેવી ઉજળી છે! પણ ગિરિખાળાને હજી ખાતરી ન થઈ એટલે એના મનનું પૂરે પૂરું સમાધાન કરવાને માટે પોતે બંતેજ નાટકમાં જવાનો નિશ્ચય કર્યો.

મનુષ્ય સ્વભાવ એવો વિચિત્ર છે કે જે બાબતની ના કહી હોય તે કરવામાં ઔર આનંદ મળે છે. કાંઈક આવોજ આનંદ અનુભવતી ગિરિખાળા નાટકમાં ગઈ, ગઈ તો ખરી પણ ત્યાં ગયા પછીએ એની બીક ઓછી થઈ નહિ: પણ

એજ બીકે તેણે જે જે ત્યાં જોયું તેમાં અપૂર્વ સુંદરતા આણી. ચારે બાજુએ નરર કરતાં આંજ નાંખે એવા દીવા, હારમોનિયમનો મીઠો સૂર અને ચિત્રેલો સુંદર પડદો જોઈને પોતે કોઈ બીજાજ સુષ્ટિમાં આવી ના-હોય, એમ તેને લાગ્યું.

પણ ઘંટડી વાગી એટલે પડદો ઉપડયો, થીએટરનો ઘોંઘાટ એણે થવા લાગ્યો. રંગભૂમિને છેટે બળતા દીવા વધારે પ્રકાશિત થયા. એકાએક ઘોર અધારામાંથી ધીરે ધીરે અજવાળામાં આવતી વૃંદાવનની ગોખીઓ જણાઈ અને ગાયન ગાતી ગાતી રાસ રમવો શરૂ કર્યો. વચ્ચે વચ્ચે પ્રદક્ષિણી તાળીઓ પડતી હતી તેથી આજુ થીએટર ગાજી ઉઠતું હતું. ગિરિબાલાનું આજુ શરીર ધુજતું હતું; એના હૃદયના ધબકારા આટલા ઘોંઘાટમાં એ પણ સાંભળી શકતા હતા. અને એક પળવાર સુધી પોતે સ્ત્રીબત હોવાથી થીએટરમાં ન અવાય એવાં બંધનો આ સંગીત ભૂમિમાં ભૂલી ગઈ.

પણ સુધા વારે ઘડીએ રખેને કોઈ દેખશે એ બીકથી બહેલા બહેલા ઘેર જવાનું આવીને કહી જતી. પણ ગિરિબાલા એના પર જરાએ ધ્યાન આપતી નહિ કેમકે હવે એની બધી બીક ટળી ગઈ હતી.

નાટક આગળ આજુ. કૃષ્ણએ રાધાનું અપમાન કર્યું છે અને રાધા એનાથી રિસાઈને બેઠી છે. કૃષ્ણ એને હાથ જોડીને વિનવે છે, અને પગે પડવા તથ્ય છે; પણ કાંઈ વળતું નથી. ગિરિબાલાના હૃદયના ધબકારા વધ્યા. એને મનમાં લાગ્યું કે પોતાની સ્થિતિ રાધાના જેવી જ હતી. અને પોતાનું માન સાચવી રાખવા જેટલી સત્તા તેનામાં હતી. સ્ત્રીની સુંદરતાનો પ્રભાવ કેટલો હોય છે એ એણે સાંભળ્યું હતું પણ આજે તો એ અત્યક્ષ જણાયો. આખરે નાટક પૂરૂ થયું અને લોકો વેરાઈ જવા લાગ્યા, પણ ગિરિબાલા વિચારમાં ઊંડી ઉતરી પડી હોય એમ સૂતમૂત બેસી રહી. ઘેર જવાનું છે તે વાત વિસરી ગઈ. ફરીથી પડદો ઉપડવાની વાટ જોતી બેસી રહી: એને લાગ્યું કે કૃષ્ણનું રાધાએ અપમાન કર્યું એ દેખાવ આજુ જ રહે તો કેવું સારું ! પણ એવામાં સુધા જશે એમ જણાવ્યું.

ગિરિબાલા ઘેર આવી ત્યારે ઘણું મોડું થઈ ગયું હતું. એના ચોરસના અધારામાં એક ઘાસલેટનો દીવો ઝાંખો બળતો હતો. અત્યારે એ ચોરસ તેને ઉદાસ અને શાંત લાગતો હતો. એના પલંગની મચ્છરદાનીનું લુગડું બારીમાંથી આવતા પવનમાં ફડ ફડ થતું હતું. આખી દુનિયા અકારી લાસવા લાગી.

આજથી ગિરિબાલાએ દર શનીવારે નાટકમાં જવાનું રાખ્યું. પણ ખેલે જ દિવસે થીએટરમાં દાખલ થઈ ત્યારે જે આકર્ષણ હતું તે અત્યારે નહોતું. કાળા વર્ણની એકદ્રેસો સફેદો ચોળીને આવતી, તે જાણતી અને એમના હાવલાવ ખોટા છે એમ દહાડે દહાડે લાગ્યા છતાં નાટકમાં જવાની ટેવ છુટી નહિ. પડદો ઉપડતાંની સાથે જ પોતાની જાંઘળી રૂપી કેદખાનાનું દાર ઉઘડતું એને

લાગતું અને રંગબૂમિ એ એક પ્રકારની અજબજા દુનિયા છે ને એ દુનિયામાં પોતે એક સણી તરીકે કેમ ન રહે એમ લાગ્યું.

ત્યારે પહેલીજ વાર પોતાના પતિને ઓડિઅન્સમાં બેઠેલા ને અમુક એક-ટ્રેસને ભેળને તાળીઓ પારતો અને આફ્રીન થઈ જતો જોયો ત્યારે એને તેના ઉપર અત્યંત ધિછારે ઉપજ્યો. અને એના મનમાં એ દિવસ ત્યારે આવે કે ત્યારે હું સધાની માફક એને પગે પગપું એમ થયું. પણ એ દિવસ તો આઘો ને આઘો જ જતો, કેમકે ધીમે ધીમે ગોપીનાથે ઘેર આવવાનું પણ ગંધ કર્યું અને અનીતિના ખાણમાં દહાડે દહાડે વધારે ઉંચા ઉતરતો ગયો.

એક દહાડે સંધ્યા કાળે, આકાશમાં પૂર્ણિમાનો ચંદ્ર ઉગ્યો હતો તે વખતે ગિરિબાળા સફેદ સાડી પહેરીને અગાશીમાં બેઠી હતી. હમેશાં પોતાનાં ઘણાં ઘરેણાં પહેરીને આ પ્રમાણે બેસવાની એને ટેવ પડી હતી. આ ઘરેણાં પહેરવાથી પોતાના સ્નાંદ્યમાં વધારો થતો હતો એમ ખાતરી હતી અને તેથી એ સ્નાંદ્યના ભાનથી દારૂના માફક એને નિશો ચઢતો હતો અને એથી વસંતઋતુમાં સર્વાંગ ખીલેલા વેલો મંદ મંદ બેઠા વાયુમાં આખો યલો એમ તેનું આખું શરીર યલતું-રેમાંચ અનુભવતું. હાથે હીરાની જંગડીઓ, ગળામાં હીરાનો હાર, અને મોતીનો કંઠો, અને આંગળીએ હિરાની વીંટી. મુઠા એના પગ આગળ બેઠી બેઠી આનંદથી એની સુંદરતાનાં વખાણ કરતી હતી ને કહેતી હતી કે પોતે એક પુરૂષ હોત તો આવા પગ આગળ પોતાનું જીવન અર્પણ કરત.

મુઠાએ ધીમે ધીમે એક ગાયન શરૂ કર્યું અને ધીમે ધીમે રાત પડી. ઘરમાં બધાંએ વાજી કરી લીધું અને પથારીવશ થવા માંડ્યું. એટલામાં કોણ તલે ક્યાંથી દારૂની નિશામાં ચકચુર બનેલો અને કપડામાંથી સેન્ટની મુગંધી બેઠેવડાવતો ગોપીનાથ ત્યાં આગ્યો. ને એને જોયો કે તરત જ મુઠા મોં ઉપર પોતાનું લુગડું ઢાંકી દઈને ત્યાંથી નાસી ગઈ.

ગિરિબાળાએ ધાયું કે જે દિવસની રાહ જોઈને એ બેઠી હતી તે દિવસ છેવટે આવી પહોંચ્યો હતો. એટલે પોતે મોં ફેરવીને મુખ બેમી રહી.

પણ એણે જે નાટક ભજવવા માંડ્યું હતું-વિચાર સખતી હતી-તેનો પડદો નજ ઉપડ્યો. એના પ્રિયતમના મુખમાંથી વિનવતું ગીત નજ નીકળ્યું પણ નજ ગાયનને બદલે ગોપીનાથનો કંઠેર અવાજ સંભળાયો: લાવ, તારી કુંચીઓ ક્યાં છે ?

સત્રીના મંદ મંદ વાતા પવનમાં ગિરિબાળાના નાગફણ સા કાળા વાજ ઉડતા હતા અને આથે આથેથી મુગંધી જેથી લાવતા હતા. એક વાજની લટ ગિરિબાળાના ગાલ પર અચકાઈ અને તેની બધી મગરૂબી ઉડી ગઈ. “મારી વાત સાંભળો તો બમી કુંચીઓ તમને આપું” એટલું જ બોલી.

“મારાથી શેકાવાય એમ નથી. ચાલ, કુંચીઓ લાવ.”

ગિરિમાલા બોલી: હું તમને કુંચીઓએ આપું અને ત્રીજેરીમાં છે તે બધું આપું પણ એટલી સરત કરે કે તમારે મને સુકીને ન જવું.

“એમ બને નહિ. મારે ઘણી ઉતાવળનું કામ છે. તે જવું જ નોંધ્યે. ત્યારે તો કુંચીઓ નહિ મળે.”

ગોપીનાથ કુંચીઓ શોધવા લાગ્યો. કળાટનાં, ટેમલનાં ખાનાં ઉઘારી જોવા લાગ્યો; પેટીઓ ફેંદેસી જોઈ, પથારી તળે, તકીઆ નીચે બધે જોયું પણ કુંચીઓ જડી નહિ. એટલીવાર ગિરિમાલા ખારી આગળ પૂતળાની માફક હાલ્યા આલ્યા બોલ્યા વગર એકી ટસે જોતી ઉભી રહી હતી. શુસ્સાથી આખું શરીર તપી ગયું છે જેવું, એવો ગોપીનાથ ઘોંટો પાડી બોલ્યો: ચાલ કુંચીઓ લાવ નહિ તો પરતાઈશ.

ગિરિમાલા ચુપજ રહી એટલે ગોપીનાથે લીંત સરસી એને દખાવી એના હાથ પગને ગળામાંથી ખંડીઓ વગેરે ખેંચી કાઢ્યાં. અને જતાં જતાં એક લાત મારી ત્યાંથી આલ્યો ગયો.

ઘરમાંથી કોઈ આ બનાવ જોવાને જાગી ઉઠ્યું નહિ. પડોશમાંથી કોઈને પણ એની ખબર પડી નહિ—માત્ર ચંદ્રનું અજવાળું પહોંચનાં જેવુંજ શાંત રહ્યું. અને એ વખતે જે શાંતિ પ્રસરી રહી હતી તે એવા પ્રકારની હતી કે તે વખતે ચીસઓલાં હૃદય કોઈ દહાડો રૂઝાતાં નથી; છુટાં થએલાં અંતર એકઠાં થતાં નથી.

બીજે દહાડે સવારમાં ગિરિમાલા પોતાને ધિયર જવાનું કહી ત્યાંથી નિકળી. ગોપીનાથ તે વખતે ક્યાં હતો તેની કોઈને ખબર નહોતી અને ઘરમાં બીજું કોઈ એનાથી મોટું ન હોવાથી, એને કોઈ રોકી શક્યું નહિ.

૨

જે થીએટરમાં ગોપીનાથ વારે વારે નાટક જોવા જતો ત્યાં “મનોરમા” નામના નાટકનું ‘રીહર્સલ’ થતું હતું. મનોરમાનો પાર્ટ લવંગાએ લીધો હતો અને ‘ઓડીઅન્સ’માં બેઠો બેઠો ગોપીનાથ પોતાની માનીતી એક્ટ્રેસને તાળીઓ પાડીને શાખાશી આપતો. “રીહર્સલ”માં આમ ઘોંઘાટ કરતો હતો તેથી મેનેજરને ગમતું ન હતું પણ ગોપીનાથનો ખરાબ સ્વભાવ જાણતો હોવાથી કંઈ બોલ્યો નહિ. પણ એક દહાડો થીએટરમાં એક ‘એક્ટ્રેસ’ને અટક્યાણુ કર્યું તેથી પોલીસને હાથે તેને હાંકી મુકાવડાવ્યો.

ગોપીનાથે, હવે, એવું વેર લેવાનો નિશ્ચય કર્યો. અને જે દહાડે ઘણો મોટો ખર્ચ કરીને અને મોટી મોટી જાહેર ખબરો આપીને, “મનોરમા”નો ખેલ પડવાનો હતો અને લોકોની ઠૂઠુ ભારે જામી હતી તેજ દહાડે લવંગાને ઉપાડીને ગોપીનાથ પલાયનમઃ કરી ગયો. મેનેજરને ઘણું લાગ્યું પણ કરે શું ? તે દહાડે પડતો સુકવો પડ્યો પણ બીજે દહાડે કોઈ નવી એક્ટ્રેસને લવંગાને બદલે આણીને મનોરમાનો પાર્ટ લેવડાવ્યો; છતાં એ ખેલ પૂરે થયો ત્યાં સુધી એના મનમાં બીકે રહેતી હતી કે એ નવી એક્ટ્રેસ ફોલેમંદ નહિ નિવડે.

પણ આ એકટ્રેસ નવી હતી છતાં એ લવંગા કરતાં ચલી ગઈ. અને ગોપીનાથે જ્યારે એ વાત જાણી ત્યારે એને આ નવી એકટ્રેસ જોવાની ઇચ્છા થઈ.

નાટકનું વસ્તુ આ પ્રમાણે હતું:-શરૂઆતમાં મનોરમા પોતાના પતિના ઘરમાં એકલી, અને કોઈ દરકાર નથી ચાલતો જેની, એવી પડેલી હોય છે. નાટકના અંતમાં એનો પતિ એને છોડીને આદ્યો જાય છે અને પતિનું પ્રથમનું લગ્ન છુપાવીને એક લક્ષ્યાધિપતિની કન્યાને પરણે છે. પણ જ્યારે પતિ-પત્ની એકાંતમાં મળે છે ત્યારે પેલા પતિને પોતાની આગલી સ્ત્રી મનોરમા જ પોતાની નવી પત્ની તરીકે આવે છે એમ માલુમ પડે છે. અને અત્યારે પહેલાના જેવી સાધારણ દેખાવની નથી પણ અપૂર્વ સૌંદર્યવાળી જણાય છે. એનું કારણ એમ હતું કે મનોરમા જ્યારે નાની હતી ત્યારે એને કોઈ ઉપાડી ગયું હતું અને છેક ગરીબાઈમાં ઉછરી હતી. પણ મોટી થઈને લગ્ન કર્યું ત્યાર પછી એના બાપને જોળ કરતાં એની પૂત્રી જડી આવી. અને એથી પોતાની દીકરીનું એણે ઉપર પ્રમાણે ફરીથી ધામધુમથી પોતાને ઘેર લગ્ન કર્યું. નાટકના છેલ્લા પ્રવેશમાં પેલા પતિ પોતાની સ્ત્રીની માફી માગતો હતો અને પેલી ધુમટો ફર કરીને એની આગળ ઉભી હતી એવામાં ‘ઓડીઅન્સ’માં કાંઈ ખજાજાટ થતો જણાયો. ત્યાં સુધી મનોરમા ધુમટો તાણીને ઉભી રહી હતી ત્યાં સુધી ગોપીનાથ શાંત બેસી રહ્યો. પણ જ્યારે લગ્નક્રિયા પૂરી થઈ અને લગ્નના લુગડામાં સજ્જ થઈને પોતાના પતિની સુલાકાતે હસતે મુખે અને શરમાળ ચહેરે હાજર થઈ; જે વખતે એના મોં પરથી લુગડાની આડ બસી ગઈ અને એની અપૂર્વ સુંદરતામાં ગોબતી, હાથીની માફક ચોલતી, છાતી કાઢીને રંગમંચ ઉપર હાજર થઈ; અને તે વખતની એની અનન્ય એકર્ષક-હાવભાવ જોઈને લોકોએ ખૂંટી થઈને એને તાળીઓથી વધાવી લીધી, અને તે વખતે પોતાને મળતા આટલા બધા માનથી અભિમાની થયેલી “મનોરમા” એ ગોપીનાથ તરફ કટાક્ષથી જોયું. અને તાળીઓના ગડગડાટ, સમુદ્રના મોલની માફક ઉપરાઉપરી આવવા લાગ્યા.

પણ, ગોપીનાથ એક ગાંડાની માફક આંખો ફાટીને જોઈ રહ્યો: ‘કોણ, ગિરિનાલા?’ કહિને રંગભૂમિ તરફ ધસ્યો; પણ લોકોએ “કોણ છે એ? એને પોલિસને સાંપો” એમ ખૂમ ખાડી. પોલિસે એને હાથ આવી ખડાર કાઢવા માંડ્યો પણ ખડાર જતાં જતાં ઘસઘસતાં ઘસઘસતાં એ બોલતો હતો કે “હું એ શં....નો જીવ લઈશ.” અને રંગભૂમિ પર ધીમે ધીમે રોપમીન પડવા લાગ્યો.†

રા. વ્યાઘ્રસાવ ગણપતરાવ ઠાકોર. બી.એ.

જીવનચરિત્ર.

શ્રીમંત મહારાજા શ્રી સયાજીરાવ ગાયકવાડ.

(એક આદર્શ રાજ્યકર્તા.)

‘હું’ એ સમાજની સેવા કરવી એ એક મનુષ્યને માટે સર્વોત્તમ કાર્ય છે, અને એજ મારા જીવનનો ઉદ્દેશ છે. જો હું તેમાં ક્ષેત્રભંદ થયો હોઉં તો તેજ મને મોટામાં મોટું દુઃખ (ધનામ) છે. હું તમને ખાતરી આપું છું કે તમારા લલા માટે લાગણી અને પ્રેમ મારા કરતાં વધારે ખીજ કોઈને નહિ હોય, અને ઈશ્વર જો મને વધુ આયુષ્ય આપશે તો તમારા લલાને માટે મારો અનુભવ આથી પણ વધારે કાયદો કરવા શક્તિમાન થશે.”

શ્રીમંત સયાજીરાવ ગાયકવાડ.

પ્રત્યેક દેશમાં જુદે જુદે કાળે જુદાં જુદાં મહત્વનાં કાર્યો કરવા માટે મહાપુરુષો જન્મે છે. દેશની પ્રજાનું રક્ષણ કરવા માટે, તથા તેની શારીરિક, માનસિક અને આર્થિક ઉન્નતિ કરવાને માટે જન્મે છે. મહાપુરુષમાં મહાન શક્તિ, ઉચ્ચ મનોવૃત્તિ, સ્વાર્થત્યાગ, સ્વાત્મલોગ, અને સઘળા વૈભવ વિલાસનો ત્યાગ એ સુખ્ય ગુણો હોય છે. આવા ગુણોથી વેદિત જે પુરુષ હોય છે, તે કાળના કાળ પર્યંત દેશની પ્રજામાં વંદનીય અને પૂજનીય થઈ પડે છે. શ્રીમંત મહારાજા શ્રી સયાજીરાવ ગાયકવાડનું નામ એક આદર્શ અને અનુકરણીય રાજ્યકર્તા તરીકે ગુજરાત ઉપરાંત આખા હિંદમાં જાણીતું છે, એટલુંજ નહિ પણ આખી દુનિયાના સર્વ સુધરેલા દેશોમાં તે નામદારના રાજ્યકાર્યભારનાં એકી અવાજે વખાણ થાય છે. રાજ્યની લગામ પોતાના હાથમાં લીધી ત્યારથી શ્રીમંતે રાજ્યકીય બાબતોનો બહુજ ખારીકાઈથી અને ખંતથી અભ્યાસ આરંભ્યો હતો. ખાવા પીવાની, વસ્ત્રાલંકારની કે રાજવંશી આડંબરની જરા પણ દરકાર કર્યા વગર શ્રીમંતે જમીન મેહેસુલ અને ખીજ ઉપજ સંબંધી ખારીક બાબતોનો અભ્યાસ કરવામાં, પ્રજાનો જનમાલની સલામતીના ઉપાયો યોજવામાં, ન્યાય આપવાની બાબતમાં, કાયદા પસાર કરવામાં, અને કેળવણી, પ્રજાની સુખાકારી

• શ્રીમંતની ગોઠડન જ્યુબિલી પ્રસંગે વડોદરા મ્યુનિસીપલ કોર્પોરેશને શ્રીમંતને આપેલા માનપત્રના પ્રત્યુત્તરમાં શ્રીમંતે કરેલા બાબજીભાઈ ઉત્તરો

તથા એવાં બીજાં લોકોપયોગી કામમાં, પોતાની સઘળી શક્તિઓને દેશવી. નિયમિત ઉધનો વળત ખાદ્ય કરતાં બીજાં બધાં વળત સરકારી તુમારે વાંચી મનન કરવામાં અને અમલદારોને ખુલાસા પૂછવામાં તે નામદાર રોકતા. અને કમે કમે સુધારા વધારા દાખલ કરી રાજ્યને એવી તો અનુકરણીય ઉચ્ચ પં-ક્તિમાં લાવી મુક્યું છે કે આ અદિ ઉપરના સુધરેલા દેશે પણ તેથી આશ્ચર્ય-ચકિત થાય છે. જુદા જુદા દેશોનાં રાજ્યતંત્ર કેવી રીતે ચાલે છે તથા ત્યાંની પ્રજા વધારે સુખી કેમ દેખાય છે, વગેરે બાબતો ચોખી કાઢવામાં પરદેશની મુસાફરીમાં શ્રીમંતવું લક્ષ રોકાતું હતું. અને ત્યાંના દેશોના રાજ્યતંત્રમાં જે સાફ ધોરણ દેખાય તે ગ્રહણ કરી પોતાના રાજ્યમાં તે દાખલ કરી વ્યાપાર, ઉદ્યોગ, વિદ્યા અને હુન્નરની ખીલવણી કરી રાજ્યને ઉચ્ચ પંક્તિમાં લાવી મુક્યું છે. શ્રીમંતે કરેલાં લોકોપયોગી કામમાં મુખ્યત્વે કલાલવનની સ્થાપના, મ્યુઝી-અમ એટલે સંગ્રહસ્થાન, શ્રી સયાજીસરોવર, પબ્લીકપાર્ક (કમાટી બાગ), આર્ટમ અને પીક્ચર ગેલેરી, બરોડા બેન્ક, મોડલફાર્મ, વોટરવર્ક્સ, વીજળીક-રેશની, રેલવે, કોલેજ, હાઈસ્કૂલ, ન્યાયમંદિર, દવાખાનાં, ગાંડાઓને માટે આશ્રય, સેનેટોરિયમ, જ્યુબિલીબાગ, બરોડાસેન્ટ્રલ લાયબ્રેરી સંસ્થા, ટ્રામ, સાહિત્ય-પ્રવૃત્તિ તથા અનેક સાર્વજનિક મકાનો તથા સંસ્થાઓ અને કામો વગેરે છે. તથા લોકોપયોગી સુધારા વધારામાં મુખ્યત્વે સંનીદેશન ખાતાની સ્થાપના, અધિ-કારની વેહેંચણી કરનાર કમીશન, કેળવણી કમીશન, ધારાસભાની સ્થાપના (લેજિસ્લેટિવ કાઉન્સિલ), કારોબારી સભાની સ્થાપના (એક્ઝિક્યુટિવ કાઉન્સિલ), 'સ્વરાજ્ય' કે પંચાયતોની સ્થાપના, પ્રાથમિક ફરજિયાત તથા મફત કેળવણી, મુલકી તથા ન્યાયખાતાઓને જુદાં પાડવા, જુના બોલરૂપ વેરાઓ નાબુદ કર્યાં તે, અંત્યજ સ્ત્રીઓની સ્થાપના તથા બોર્ડિંગો, જકાતની માફી વગેરે છે તથા સાંસારિક સુધારાને માટે ઘડેલા કાયદાઓમાં મુખ્યત્વે હિંદુ વિધવા-વિવાહ નિબંધ, પ્રાથમિક કેળવણીનો નિબંધ, બાળલગ્ન પ્રતિબંધક નિબંધ, બાળ મરશક નિબંધ, હિંદુ પુરોહિતો સંબંધી નિબંધ વગેરે અનેક કાયદાઓ છે. એ પ્રમાણે સંક્ષિપ્તમાં આદર્શ નૃપતિ શ્રીમંત મહારાજાશ્રીની યશસ્વી કાર-કીર્દાની કિંચિત્ રૂપરેખા દર્શાવી છે જે અન્ય રાજ્યકર્તાઓને આદર્શરૂપ યથ પડશે. આવા પદોપકારી, પ્રજાપાલક રાજ્યપિતા દીર્ઘાયુષ્ય પામે !

રા. ત્રિભોવનદાસ દલપતભાઈ શાહ, બી. એ. એલ. એસ. બી.

* (વોરાહ સેન્ટ્રલ ગાયતરી—એક આદર્શ પુસ્તકાલય જે વિવિધપર લખાણ વિવેચન દ્વારા પણ પ્રસિદ્ધ પડે)

શ્રીમાન્ મોહનલાલ સાંકળચંદ ફોજદારનું સંક્ષેપ જીવન.

શ્રીમાન્ મોહનલાલ સાંકળચંદ ફોજદાર એમનું અતિ ખેદજનક અવસાન ૧૯મી જૂનના રોજ કાઠીયાવાડના જેતપુર મુકામે થયું છે. મહુમ દયાળુ, શાંત અને સત્જન હતા, અને તહેમના કેટલાક ખાસ પ્રશસ્ત સદ્ગુણોને લીધે તહેમનું જીવન અત્રે એવા ઉદ્દેશથી આપવામાં આવે છે કે, તેમાંથી ગુણી વાંચક ગ્રાહકને ઘણું શીખવાનું અને પોતાના જીવનમાં નવું પ્રાણબળ લેવાનું મળે.

મહુમનો જન્મ અમદાવાદમાં ખાઠીયામાં સંવત ૧૬૨૧ના આસો વદી ૧ના રોજ થયો હતો. તહેમના પિતાશ્રી અમદાવાદમાં પોલીસ ખાતામાં નોકર હોઈ, બાલ્યાવસ્થામાં તેમનાં માતૃશ્રી પરલોકવાસી થવાથી તેમના પિતાએજ તેમને લાડપાડમાં ઉછેરી વિદ્યાભ્યાસ કરાવ્યો હતો. મેટ્રિક પર્યંત અભ્યાસ થવા પછી, તહેમનું લગ્ન અમદાવાદના વડીલ હીરાચંદ પિતાંબરદાસ જેવા પ્રતિષ્ઠિત ગર્ભ-શ્રીમંત ખાનદાનના પુત્રી જાહેન નાથીખેન સાથે કરવામાં આવ્યું હતું. અઢાર વર્ષની ઉંમરે તેમણે પોતાના પિતાનીજ-પોલીસ લાઈનની નોકરી સ્વિકારી, અને પોતાની બાહોશીથી ધૈર્ય, હિંમત, અને દ્રઢ નિશ્ચય એ સદ્ગુણત્રિપુટી પ્રાપ્ત કરી. પોલીસ ખાતામાં રહી ભાગ્યેજ કોઈ મનુષ્ય સદાચારી ને નીતિવાન રહી શકે, પણ પૂર્વ પુણ્યના ઉદયથી અને સત્સમાગમના લીધે મહુમનામાં ઉપરોક્ત ગુણો ખીલી નીકળ્યા હતા. બાહોશીથી કામ કરતાં તેઓએ પોતાના દેશી અને યૂરો-પિયન ઉપરી સાહેબોને સંતુષ્ટ કરવા ઉપરાંત, જાત મહેનત, હિંમત, સાહસ અને ખંતીલી દેવોથી તેમને ઘણા પ્રસન્ન કર્યા હતા, અને માત્ર પોલીસખાતાની એક સામાન્ય જગ્યા પરથી તહેમણે પોતાના ગુણો વડેજ પોલીસ ઇન્સ્પેક્ટર અને સુપ્રિન્ટેન્ડેન્ટ જેવી જોખમદારીની મોટી જગ્યા મેળવી હતી. ના. સરકારની એક નિષ્ઠા અને બાહોશીથી નોકરી કરવાથી જેતપુરના ના. ઠાકોર સાહેબે સંતુષ્ટ થઈ પોતાના રાજ્ય માટે તેમની નોકરી ના. સરકાર પાસે ઉછીની માગી, અને સરકારે પણ મહુમની સેવાની કદર કરી તે આપી. અને આમ મહુમ કાઠીયાવાડના જેતપુર જેવા સારા રાજ્યમાં પોલીસ સુપ્રિન્ટેન્ડેન્ટ જેવી માનવંતી જગ્યાએ પોતાની ફરજ બજાવતાં આખર સુધી રહ્યા, અને રજવાડો તેમના પર આક્રીન થયો હતો એમ કહીશું તો ચાલશે.

આ પ્રમાણે આઠ રોજ મંદવાઠ લોગવી મહુમે પોતાની જીવનકળા સંકેલી લીધી. મીઠા મોરલાએ પોતાના મીઠા ટહુકા-કેકારવ ખંધ કર્યા, ને પોતાનાં પગલાં અમરભૂમિ પ્રતિ કર્યા ને પોતાની પાછળના પરિવારને રોતો કંકળતો મૂક્યો. જન્મથીજ ઉચ્ચ સંસ્કાર પામેલાં, ધાર્મિક વૃત્તિવાળાં સમગ્ર નાથીખેન, જો કે પતિના ચીર વિરહથી અતિ શોકે બ્યાકુળ હોવા છતાં પણ-ધીરજ ને

મહુમના ગાસ ગુણો પેઠી સ્પષ્ટવક્તાપણાનો ગુણ અનુકરણિય હતો.

મહુમ આગમોદય સમિતી, શ્રી જૈનધર્મ પ્રસારક સભા આદિ સંસ્થાઓના મેમ્બર હોઈ અન્ય ધાર્મિક સામાજિક સંસ્થાઓને મદદ કરતા હતા.

મહુમને પાંચ પુત્રો અને એક પુત્રી છે. જ્યેષ્ઠ ચીમનલાલ સુશિક્ષિત હોઈ વકીલ પ્રધર્સ નામની ધીકતી પેઠી ચલાવે છે. બીજા રતીલાલ એલ. એમ એન્ડ એસ. થઈ લોકપ્રિય થઈ બેચરદાસ દવાખાનામાં ઈનચાર્જ છે. ત્રીજા નન્દુલાઈ કોલેજમાં છે તથા બીજા બે ભણે છે. તેમની પુત્રીને અમદાવાદમાં પંચાયતી છે.

મહુમના આત્માને શાંતિ મળે.

તાંત્રી.

મરહુમ શેઠ વાડીલાલ જમનાદાસ.

કપટવણજના વતની, સુપ્રસિદ્ધ શેઠ વાડીલાલ જમનાદાસ 'ટાઈફડ' નામના તાવથી દુઃખદ બીમારી લોગવી છેવટ, ગયા અંકમાં જણાવ્યા પ્રમાણે ચાલુ વર્ષના અષાઠ સુદિ ૪ ને દિવસે અવસાન પામ્યા છે. આ માઠા સમાચારની નોંધ લેતાં અમારું હૃદય લશઈ આવે છે. બે યુવાન વિધવા, બે પુત્ર, બે પુત્રીઓ, તથા એક બન્ધુ અને બહેનનું બહોળું કુટુંબ શેતું મૂકી તેઓ પંચત્વ પામ્યા છે. તેમના અકાળ મૃત્યુથી કેવળ કુટુંબને જ નહિ પણ જ્ઞાતિ સમસ્તને એક અસાધારણ, અને લાંબી સુદત ન પૂરાય તેવી ખોટ પડી છે. વિશેષ દિલગીરી અમને થવાનું સુખ્ય કારણ તો એ છે કે તેઓ જ્ઞાતિના ભાવિ જીવનમાં ઉજળી આશા પૂરનાર, એક ગર્ભ-શ્રીમંત દાના અને પરોપકારી નર હતા. સંવત્ ૧૯૩૬ ના આસો વદિ દશમે તેઓનો જન્મ થયો હતો. તેમના પિતાનું નામ જમનાદાસ અને માતાનું નામ જશકોર હતું. તેમના પિતાશ્રીની પ્રભુતા અને ખાનદાની કૌટુંબિક જીવન વિષે ગયા વર્ષના માસિક અંકમાં લેવાયલી નોંધ ઉપરથી વાચકોને તેમના જીવન પ્રવાહનો ખ્યાલ આવ્યા સિવાય નહિ જ રહે. પોતે ઉત્તમ ક્ષણના દાતા તરીકે આજન્મે સર્વ માન્ય થાય તેવો પ્રસંગ પ્રાપ્ત થતા પૂર્વે જ તેમનું અવસાન થયું તે અમને વિશેષ સાહે છે, જો કે તેમનામાં એવા મહદ્ગુણો સારા પ્રમાણમાં હતા. પણ તેનો પૂરેપૂરો લાભ લેવાય તે પૂર્વે આ જ્ઞાતિ દુનિયાને ત્યજી તેઓ આલ્યા ગયા છે, અને હવે તો તેઓના ગુણોનું જ સ્મરણ સંક્ષેપ રૂપમાં કરવાનું આપણા હાથમાં રહ્યું છે. શેઠ વાડીલાલના એક ભાઈ રા. શંકરલાલ વીસ વર્ષની વયે દેવલોક પામ્યા હતા. અને તેમના બીજા ભાઈ રા. કેશવલાલ હયાત છે. પિતા ગુજરી ગયેલા હતા, અને શેઠ વાડીલાલ પણ અવસાન પામ્યા. તેથી પોતાના ધીકતા ધંધાનો સંઘળો બાળે શેઠ કેશવલાલને માથે જ આવી પડ્યો છે. પણ સ્વભાવે તેઓ ઉદાર, શાંત, વેપારી કુનેહવાળા અને મિત્રનસાર હોવાથી

મહર્ષિ મ રોહ, વાઠીલાલ જમનાદાસ-કેપડવણજી.
 જન્મ સં. ૧૯૩૯ ના આશી વદ-૧૦ | મિરણ સં. ૧૯૭૩ ના અસાદ સુદ ૪.

તેઓ સફળતાથી વ્યાપારી પ્રવૃત્તિઓમાં પસાર થશે એવી આશા ધગ્ય છે. શેઠ વાડીલાલનું પ્રથમ લગ્ન કપડવણુજના જાણીતા રા. મગનભાઈ કાળીદાસનાં દીકરી ખેન પ્રધાન વેરે થયું હતું. અને તેમને પેટ આઠ વર્ષનો શિશુ બાળક-રમણુ-નામે છે. તેઓનું બીજાવાર લગ્ન મશહુર શેઠ મણિભાઈ શામળભાઈનાં દીકરી ખેન ચંપા સાથે થયું હતું. અને તેમનાથી લાઈ બાળુસાહેબ નામે એક પુત્ર, તથા બે દીકરીઓ છે. તેમનાં ખેનનું નામ મોતીકોર છે. મરહુમના પિતાશ્રી ગુદસ્ત થયા ત્યારથી સઘળો વ્યાપારીક બોલે તેમને શિર પડ્યો હતો. ધમ-ધોકાર ચાલતો બહોળો વેપાર તેઓ, હિમ્મત, કર્તવ્યદક્ષતા, ઔદાર્ય, શાંતિ અને પ્રમાણિક વૃત્તિથી ઘણી સારી રીતે ખીલવી શક્યા હતા.

સમતા અથવા સમષ્ટિ ભાવનાનો ગુણ તેઓનામા પ્રાધાન્યપદ્ધે હતો. આજ્ઞા-પાલનના ગુણથી તેઓ ઘણા લોકમાન્ય નિવડ્યા હતા. વડીલો પ્રત્યેની નમ્રતા અને સેવાવૃત્તિ તથા દેવપૂજનની ભાવના પ્રધાંસાપાત્ર હતી. મરહુમ પોતે કપડ-વણુજની મ્યુનિસિપાલિટિના કમિશનર હતા. શેઠ આણંદજી કટ્યાણુજની પેઢીના તેઓ પ્રતિનિધિ હતા. ગર્ભશ્રીમંત વિખ્યાત શેઠાણી માણેકના વીલના તેઓ ટ્રસ્ટી નિભાવતા હતા. અને જાણીતી ઘણી વેપારી પેઢીઓમા તેમજ કપડવણુજમાં સમસ્ત પ્રજાનાં હૃદય તેમણે માયાળુ સ્વભાવથી છૂતી લીધાં હતાં. તેઓનું પૂરું જીવન આ પ્રસંગે ને આ કલમ તો લખવા અસમર્થ છે કેવળ સંક્ષેપમાં મરહુમના ગાઢ પરિચયના પ્રબળે ચત્કિચિત રૂપરેખા ને દોરી છે તેમાંથી ગ્રહણ કરવા યોગ્ય ગુણો વાચકો ગ્રહણ કરશે એવી આશા છે, છેવટ તેઓના આત્માને શાંત્યત શાંતિ મળે તેવી પ્રાર્થના સાથે વિરમીશું.

રા. શંકરલાલ ડાહ્યાભાઈ કાપડીઆ.

૨૧

નિવેદન.

ગયા અંકમા જણાવ્યા પ્રમાણે નવમા-નવા-વર્ષનો પહેલો અંક પ્રસિદ્ધ થાય છે. આ અંક વિષે ને કંઈ બે બોલ લખવાના હતા તે જૂના આહકોએ પાછલા અંકમાં વાંચ્યા હશેજ. નવા આહકો અને વાચકો તેમજ લેખકો માટે આ અંકજ નિવેદનની ગરજ સારશે. ઉપરાંત જેનેતરની યથાશક્તિ પણ સંતો-ષકારક સેવા આ માસિક બજાવશેજ એવી ખાતરી આપનારી નોંધ તંત્રીજી તરફથી આ અંકમાં લખાઈ છે તે ધ્યાનપૂર્વક વાંચવાની નમ્ર ભલામણ છે.

જૂના આહકો ઉપરાંત આહકો થઈ શકે તેવા કદરદાન ગૃહસ્થો અને બહેનો ઉપર આ અંક મોકલીએ છીએ. તે એવી આશાથી કે પોતે આહક તરીકે નામ નંધાવવાનો વેળાસર ખત લખશે. અથવા આહક તરીકે ન રહેવું હોય તો તેવા હેતુનો પણ ખત મળશે. કશે પણ જવાબ નહિ મળે તેવાઓનાં નામ આહકના

રજીસ્ટર પત્રકમાં નોંધાયલાં કાયમ રાખી હવે પછી વિ. પી. થાય તે સ્વીકારી લેવામાં આવશે એમ અમે ઉમેદ રાખીશું.

આ માસિક શસ્ત્ર તેટલી સારી સેવા બલવનારું નિવડે તેટલા માટે આવતા-બીજા-અંકથી ઇનામી વિષયોની યોજના શરૂ કરવા વિચાર છે. સ્વતંત્રતાથી અને એટલીજ નિખાલસ વૃત્તિથી, સાહિત્ય સમાલોચના કરનાર વિદ્વાનો માટેનું કોલમ ખુલ્લું મૂકવામાં આવશે. જૈન અને જૈનેતર સૃષ્ટિમાં બનતા નોંધ લેવા યોગ્ય કેટલાક સમાચારો અને દેશની હાલની હિલચાલનું ટિપ્પણ પણ પ્રસિદ્ધ કરતા રહેવાની અમને અપેક્ષા છે.

મહેરબાનીની રાહે લેખો મેળવવાની આશાથી પ્રતિષ્ઠિત લેખકો પર આ અંક મોકલાય છે, ધંધાધારીને તેમની જાહેરાત આપવાનું આ સાધન સારું છે તેની ખાતરી માટે તેઓના પર આ અંક મોકલાય છે, જાણીતા ગૃહસ્થો આ માસિકના આહુક થાય તેવી આશાથી તેમના પર આ અંક મોકલીએ છીએ, અને પત્રકારો બદલામાં પોતાના પત્રો અમને મોકલે તેવી ઈચ્છાથી તેમના પર આ અંક મોકલવાની શરૂઆત કરીએ છીએ. ઉપરાંત જે માગશે તેને અકથા આનાની ટીકીટ મળવાથી નમૂના દાખલ અંક મોકલી આપવાની અમે છૂટ રાખી છે. તો તે ઉપર સૌએ ધ્યાન આપવાની અરજ ગૂંજરીએ છીએ.

વ્યવસ્થાપક.

સાહિત્ય સ્વીકાર.

બદલામાં અમને નીચેનાં પત્રો મળ્યાં છે તેની ઉપકાર સાથે નોંધ લઇએ છીએ. સવિસ્તર નોંધ હવે પછી લેવાશેજ.

(૧) શ્રાવિકા-ભાવનગર, (૨) કચ્છી જૈનમિત્ર (મુંબઈ) (૩) જૈન (ભાવનગર) (૪) જૈનશાસન (ભાવનગર) (૫) જૈન કોન્ફરન્સ હેરલ્ડ (મુંબઈ) (૬) દિગંબર જૈન (સુરત) (૭) જૈનધર્મપ્રકાશ (ભાવનગર) (૮) બુદ્ધિપ્રકાશ (અમદાવાદ) (૯) મુન્દરી સુબોધ (અમદાવાદ) (૧૦) સાહિત્ય (વડોદરા) (૧૧) ચંદ્રપ્રકાશ (વડોદરા) (૧૨) ધનવન્તરી (વીસનગર) (૧૩) બાલશિક્ષક (વડોદરા) (૧૪) જ્ઞાપ્યુ (ભાવનગર) (૧૫) ખેતી એને સહકાર્ય ત્રિમાસિક-વડોદરા રાજ્યના ડીપાર્ટમેન્ટ ઓફ કોમર્સ તરફથી તંત્રી શ. પાદરાકર.

પુસ્તકો:—

નીતિમય જીવન-લેખક પન્થાસજી કેશરવિનયજી ગણિ અમદાવાદ. કિંમત રૂ. ૦-૬-૦.

ચંદ્રચુકામણિ-“જૈનશાસન” પત્રની ભેટ ભાવનગર. કિંમત રૂ. ૧-૦-૦.
નવજીવન-(નિર્ગંધોનો સંગ્રહ-ખીજી આવૃત્તિ) લેખક અને પ્રકાશક શ. મણિલાલ મોહનલાલ પાદરાકર મું. પાદરા. કિંમત રૂ. ૧-૦-૦.

પ્રેમપ્રભાવ-લેખક શ. તારાચંદ્ર પોપટલાલ અણલજી એલ. એલ. ટી. એમ. વડોદરા-કિંમત રૂ. ૧-૦-૦.

અભિનન્દન—અત્રેના સુપ્રસિદ્ધ, અનુભવી, જાહેરાત, વિદ્વાન યુવાન લૈન વેંદરાજ (પેથાપુર નિવાસી) શ્રીમાન અંદુલાલ મનનલાલ એએ શ્રીમંત ગાયકવાડ સરકાર એમના વડોદરા રાજ્ય તરફથી લેવાતી સંસ્કૃત વેદકંથાઓની અતિકદ્દિન ત્રણે પરીક્ષામાં હવે નંબરે પ્રતિષ્ઠિ (પામ) હોઇ તેમને શ્રીમંત સરકાર તરફથી પારિતોષિક (ઇનામ) પણ આપવામાં આવ્યું છે. હમો હમારા આ યુવાન વૈદ્યમજને અંતઃકરણપૂર્વક અભિનન્દન આપીએ છીએ, અને તેમની ઝગકતી કારકીર્દી ઇચ્છવા માથે હમારી લૈન કોમમાં એવા અનેક પદવીધરા પાકે એવું ઇચ્છીએ છીએ. ઉક્ત લૈન યંધુનું જીવન ચરિત્ર તેમના ફોટા સાથે આવતા અંકમાં વિસ્તારથી આપવામાં આવશે. તંત્રી.

હમારું જીવન ઉચ્ચ, રસીક, પ્રેમી અને ભક્તિવાન કરવું છે ?

તો આજેજ મંગાવો—ને જરૂર વાંચો !

શુ ?

નવયુગના નવ યુવાનોના જીવનના પોપણરૂપ

સર્વોત્તમ સાહિત્ય

નવજીવન.

(નિબંધ સંગ્રહ)

વડોદરાના સાહિત્ય રસીક દિવાન સાહેબ મે. મનુભાઈ નંદશંકર મહેતા એમ. એ. એલ એલ. બી. એમને સમર્પિત તથા વિદ્યુષિ શ્રીમતી અ. સૌ. બહેન શારદા મહેતા બી. એ. એમના વિદ્વાતાભર્યા કિપોદ્ધાવ સાથે બહાર પડેલ આ પુસ્તકની પ્રથમાવૃત્તિ માત્ર બેજ માસમાં ખલાસ થવાથી જીજ્ઞ આગ્રહિ દગણાંજ પ્રકટ કરી પડી છે.

કલકત્તાનું સુપ્રસિદ્ધ મોર્ટન રીબુ, સાહિત્ય, ચંદ્રપ્રકાશ, યુગરાતી પંચ, લૈન, હુદિપ્રકાશ, સયાજી વિજય આદિ માસિકો તથા અકવાડીકાના ઉત્તમ અભિપ્રાયો ધરાવતુ આ પુસ્તક વડોદરા રાજ્યનાં તમામ પુસ્તકાલયો માટે મળુર થયેલું છે.

(૧) પ્રેમભિમાંમા. (૨) સૂરીતત્ત્વગાન. (૩) મદાકવિ ડેનેનું જીવન. (૪) કાલિદાસને નવજીવનની તૂલના. (૫) કાવ્યદેવીનો દરબાર. (૬) મદાકવિ દિરદોસી. (૭) તથા બરતખંડ કે આપર્ણવર્ત આ માત્ર નિમગ્નસ્ત્રોથી વિભૂષિત નવજીવન એકવાર અવશ્ય વાંચો.

લાયએરીનો શણગાર ! શ્રી તથા પુરૂષોત્તમ આભૂષણ !

કીંમત—કાચુ પુર્ક ર. ૦-૧૨-૦, પાકુ પુર્ક ર. ૧-૦-૦.

ક્રમે—

મણિલાલ મો. પાંદરાકર.

તંત્રી—એતી—અને સહકાર્ય નિમાસિક, વડોદરા રાજ્ય.

વડોદરા-કોહીપોળા.

જૈન મળ માટે એક નિર્ભય અને ભરૂસાપાત્ર ઠેકાણું !

કે જ્યાં અગાડી

અપદુરેટ ફેશનના

સોનાના! મસીન પોલીસ દાગીનાઓ
ની સેંકડો ફેશનોનો મોટો જથ્થો તૈયાર રહે છે .

અને નિર્ભય રીતે તદ્દનજ ચોખ્ખું અને સફાઈબધ ફેન્સી કામ વરા
કોના સોનાનું કીકાયત મજુરીથી ઘણીજ ઝડપથી વાયદેસર અને
ખનાવી આપવામાં આવે છે.

તૈયાર દાગીનાઓની મજુરી કાપી નાણા પાછાં આપવાની
લેખીત ગેરંટી મળે છે.

ઈંગ્લીશ જ્વેલરી, રોલ્ડગોલ્ડ જ્વેલરી, અને ચાંદીની સેકડે
ફેશનેબલ ચીજોનો જંગી સ્ટોક તૈયાર રહે છે. ખાસ વિલાયતર્થ
આવેલા ખીલીયાન કટના હીરાઓ, માણેક, પાના વિગેરે ઝવેરાતનું
કામ વરાકો અને વહેપારીઓનું સગવડ પડતી રીતે કરીએ છીએ.

રોયલ જ્વેલરી માર્ટ.

પ્રોપ્રાયટર—ઝવેરી મુળચંદ આશારામ વૈરાટી

શ્રીચીરોહ—અમદાવાદ.

बुद्धिप्रभा.

देश, समाज, धर्म वगैरे जैन અને જૈનેતર સાહિત્યથી વિભૂષિત.

પુસ્તક ૧ મું.]

જાગૃત ૧૨૧૭, ચીરસંવત ૨૪૪૩.

[અંક ૨.

તંત્રી,

અવરથાપક.

રા. અણિલાલ મોહનલાલ પાદરાકર.

રા. કેશવ હ. શેઠ.

વિષયદર્શન.

વિષય.	લેખક.	પૃષ્ઠ.
૧ પ્રાચીન અપસિદ્ધ જૈન સાહિત્ય.	...રા. મોહનલાલ હીમચંદ વઘીલ.	... ૩૩
૨ પ્રતિમા	...રા. કદમાણુ . . .	... ૪૦
૩ સાહિત્ય પરિપક્વ ભાવના ...	...રા. ભાતુ ...	... ૪૨
૪ 'મહાન્તે પરણ સર્વતા' ...	...રા. જનાદિન ન્હા. પ્રભાકર.	... ૪૬
૫ આંસુકાં	...ગ. હંસલ ...	... ૪૭
૬ પુરુષ અને સ્ત્રી	...(અવરથાપક.) ...	... ૪૮
૭ કેળવણી સંગ્રહી રિથિતિ ...	...રા. નરેશભ બી શાહ ...	... ૪૯
૮ સ્ત્રીકાર અને અભિપ્રાય ...	...અવરથાપક ...	... ૫૪
૯ સ્વર્થાપન... ..	...હંસ... ..	... ૫૮
૧૦ બાલક-જાતુ	...રા. કેશવ હ. શેઠ. ...	... ૫૯
૧૧ નિવેદન	...રા. તંત્રી. ..	... ૬૪

શ્રી આધ્યાત્મ જ્ઞાનપ્રસારક મંડળ તરફથી

પ્રસારક,

રા. શંકરલાલ ડાહ્યાલાલ દાપરીઆ.

અમદાવાદ.

-લિવાજમ-વર્ષ એકનો રૂ. ૧-૪-૦. છુટકે દર એક નકલના બે આના.

આ માસિકના નિયમો વગેરે.

- ૧ આ માસિકમાં આવતાં લખાણો પૈકી જેનેતર લેખકોના લેખો સામાજિક દૃષ્ટિએ લખાયેલા સમજવા.
- ૨ રાજકીય લેખો, ધાર્મિક ઝગડો ઉત્પન્ન કરાવે તેવા લેખો કે ચર્ચાપત્રો તથા નિર્દેશ કવિતાઓને માટે આ માસિક નથી. તેમજ અસ્પષ્ટ, કાગળની ખૂંતે બાજુ ખીચો ખીચ લખાયેલા, પેન્સિલથી લખેલા કે તેવી જાતના લેખો પર લેખ નહિ અપાય.
- ૩ સારા અને સાર્વજનિક હિત જળવાય તેવા, વિશાળ દૃષ્ટિએ લખાયેલા લેખોને ચોખ્ખા ન્યાય મળશે.
- ૪ નહિ સ્વીકારાયેલા લેખો પાછા મંગાવનારે પોષ્ટેજ મોકલવું.
- ૫ તખલ્લુસ (ઉપનામ) ધરાવનારાઓએ અમારી અંગત જાણ માટે ખરૂં અને પૂરું નામ જણાવવું.
- ૬ માસિકનું વાર્ષિક લવાજમ રૂ. ૧-૪-૦ પોષ્ટેજ સાથે હોય છે. મેટ અને વિ. પી. ખર્ચ જૂદો. અને લવાજમ અગાઉથીજ વસૂલ કરવામાં આવે છે.
- ૭ નવા વર્ષની શરૂઆત જુલાઈ મહિનાથી થાય છે. પાછળથી ગ્રાહક થનારને શિલિકમાં હોય ત્યાં સૂધી પાછલા અંકો પૂરા પાડવામાં આવે છે. અને ગ્રાહક તરીકેનું નામ જુલાઈથી નોંધાય છે. તેમ નહિ કરવા છત્તીસગઢ જ્યારથી ગ્રાહક થાય ત્યારથી જૂનાઈ સૂધીના અંકો જેટલું લવાજમ તેની કનેથી વસૂલ કરવામાં આવે છે.
- ૮ જે અંક ન મળે, તે માટે અમારું ધ્યાન, ત્યાર પછીનો બીજો અંક રવાને થાય ત્યાર પછી ખેંચવું.
- ૯ વિશેષ ખુશાસી માટે આફ્રિકાના શિરતામે પત્રવ્યવહાર કરવો.
- ૧૦ સહી વાળાં લેખોની જવાબદારી લેખના લેખકનેજ શિર સમજવી.

વ્યવસ્થાપક.

જાહેરખબર છપાવનારાઓ માટેના ભાવ.

પ્રકાર.	વર્ષ રૂ.	એક માસ રૂ.
૧ આખું વ્રહ્મ	૩૫	૬
૨ આખું વ્રહ્મ	૨૦	૪
૩ પા વ્રહ્મ	૧૨-	૩
૪ પાંચ લીટી	૭	૨
૫ હેન્ડપ્રીસ વહેંચામણી—એકવાર માટે રૂ. ૭.		

પૂઠા પરના ભાવ માટે વ્યવસ્થાપક પર પત્રવ્યવહાર કરવો.

આ માસિક સંબંધી સઘળો પત્રવ્યવહાર નીચેના શિરતામે કરવો.

શંકરલાલ ડાહ્યાભાઈ કાપડીઆ.

ભુદ્ધિમત્તા ઓફિસ-ચંગપોળ, અમદાવાદ.

વુદ્ધિપ્રભા.

દેશ, સમાજ, ધર્મ વગેરે જૈન અને જૈનેતર
સાહિત્યથી વિભૂષિત.

પુસ્તક ૯ મું./]

ઓગસ્ટ સને ૧૯૧૭.

[અંક ૨ જો.

જૈન તત્ત્વજ્ઞાની શ્રીમદ્ દેવચંદ્રજીનું પ્રાચીન અપ્રસિદ્ધ જૈન સાહિત્ય.

શ્રીમદ્ વાહુજિન સ્તવન.*

વાહુજિનંદ દયામયો, વર્તમાન ભગવાન પ્રમુજી,

મહાવિદેહે વિચરતા, કેવલ જ્ઞાન નિધાન, પ્રમુજી. વાહુ ॥ ૧ ॥

ૐ હવે ત્રીજા વિહરમાન પશ્ચિમ-જુદીપનેવિષે વચ્ચવિજય સૂસિમા નગરી, સુગ્રીવ રાજા, વિજયામાતા પુત્ર. મોહની રાણીના ભરતાર હિરણ્ય લાંચન, શ્રી બાહુ સ્વામીને જે દયા નીપની છે તે દિષ્ટાડે છે, અને પ્રભુને સ્તવે છે. શ્રી બાહુ સ્વામી દયામયી છે. ઇહાં યથાર્થ જ્ઞાન કરવાને દયાનું તથા અહિં-સાનું સ્વરૂપ કહીએ છીએ. જે કોઈને હણવો નહિ તે અહિં-સા કહીએ. તે વિજાવપરિણતિએ પરિણમીને જે આત્મગુણના હણવો તે ભાવ હિં-સા. અને ગુણી તથા જ્ઞાનાદિક ગુણને અનુયાયી વીર્ય ઉપયોગ કરતાં આત્મગુણ હણાયજ નહિ. તે ભાવ અહિં-સા. તથા જે આત્માના જ્ઞાનાદિક ગુણ આશ્રવથી હણાતા ભણીને તે આશ્રવથી ટાલીને આત્માને સંવરને વિષે પરિણમવું તે ભાવ દયા ભણવી. તથા કોઈ પરજીવના દશ પ્રાણ ન હણવા તે દ્રવ્ય અહિં-સા. અને કોઈના દ્રવ્ય પ્રાણ હણાતા ઉગારવા તે દ્રવ્યદયા, એનું સ્વરૂપ વિશેષાવશ્યકે અતુર્ય ગણધરવાદથી ભેજ્યો. તથા શ્રી હરિભદ્રસૂરિકૃત અહિં-સાષ્ટકથી તથા આધનિર્ણયકૃતથી ભેજ્યો. ઇહાં દયા અહિં-સાનો એકપણો તે કારણે કાર્યોપચાર

* આ સ્તવન શ્રીમદ્ દેવચંદ્રજીએ રચેલું હોય તેઓના સમયની ગુર્જર ભાષા પ્રમાણેજ આને પ્રસિદ્ધ કરીએ છીએ. અને તે ઉપરનો અર્થ પણ તેઓથીજેજ ભરેલો છે.

માટે છે, હયા તે અહિંસાનો કારણ છે. અહિંસા તે કાર્ય છે. સ્વપરના જ્ઞાનાદિક ગુણ ન હજીવા એ ભાવ અહિંસા. એ ધર્મ યત્તઃ “એસ ધર્મને હુવે નીતિએ” ઇત્યાદિક આગમ વચન છે. તે શ્રી બાહુ છન કહેતાં વીતરાગના ઇંદ્ર, પુષ્ટિ-પગારી માટે તીર્થંકર તે પરમદયામયી છે. આત્માની દયા સંપૂર્ણ કરી છે, પરનો સંપૂર્ણ દયા ઉપદેશ છે. વર્તમાનકાળે વિચરતા ભવ્યજીવોને દેશના-મૃતે સિંચતા મહાવિદેહક્ષેત્રે તેહિ કેવળ-ને સકલ લોકલોકનો ભાવ જેઠથી પ્રત્યક્ષ પરસહાય વિના એક સમયે જાણે તે કેવળ જ્ઞાનના નિધાન છે. એવા શ્રી બાહુછન છે તે પરમદયાલ છે.

દ્રવ્યથકી છકાયને, ન હળે જેદ છગાર પ્રમુજી,

ભાવદયા પરિણામનો, દહિજ છે ક્યવદાર. પ્રમુજી. વાહુ ॥૨॥

દ્રવ્યથી છ કાય. ૧. પૃથ્વીકાય. ૨. અપ્પકાય. ૩. તેલિકાય. ૪. વાઉકાય. ૫. વનસ્પતિકાય. ૬. વસકાય. ને નહણે જેથી અરિહંત લિગાર અસમાવિષ્ણ. ઈહાં કાંઇ પૂછસ્યે જે કેવલીના પગથી પારેવાના ઇચ્છાં પ્રમુખે હજીયે છે. તો ન હણે કિમ કહો છો ? તેનો ઉત્તર જે શ્રી ભગવતીસૂત્રે કેવલીના પગથી પારેવા પ્રમુખનાં ઇચ્છાં હજીય પિણુ તેહને ધરીયાવડી કહી પણ હિંસા ન કહી તે માટે ન હણે ઇમ કહયો. જે છઠ્ઠે ગુણ કહણે મુનિને પ્રાણાતિપાતિકી ક્રિયા ઉતરી છે તો કેવલીને કિમ હોવે ? શ્યા માટે જે ભાવદયા આત્મગુણનો રખવાલવો તેના ધણી જે ઉત્તમ ગુણી નિઘંથાદિક તેહનો એ બ્યવહાર કહેતાં પ્રવર્તન છે, જે જેમાં જેહવા ગુણ હુવે તેહનો આચરણ પ્રવર્તન પિણુ તેક-વોજ હવે, જે પોતે સાહુકાર હવે તેહનો દેશ ચાલી પિણુ સમી હવે. જેહનો લાંકીયો હવે તેહનો દેશ ચાલી પિણુ વાંકી હવે, એ દૃષ્ટાંતે જે પરમેશ્વર ભાવ-દયા પરિણામે પરણુમ્યા છે તેહનો વિહાર પણ છકાયને રાખવાનોજ હવે ઇમ જાણવો. એ દ્રવ્ય દયારૂપ પ્રથમ લેદ કહ્યો.

રુપઅનુત્તર દેવચી, અનંત ગુણો અભિરામ પ્રમુજી,

જોતાં પિણં જગ જીવને, ન વધે વિષય વિરામ, પ્રમુજી. વાહુ. ૩.

ખીન્ન સરાગી જીવનો રૂપ હુવે તે ઘણા જીવને વિહારનો તથા સંસારી

કર્મ વદ્ય જિનરાજનો, મવિજન ધર્મ સહાય, પ્રમુજી,
નામાદિક સંભારતાં, મિથ્યા દોષ વિલાય, પ્રમુજી. વાહુ. ૪.

વલી ત્રીજી દયા કહે છે. હે દેવાધિદેવ જીનરાજ તું મારે કર્મનો ઉદ્ય, જે તીર્થંકર નામ કર્મનો ઉદ્ય તથા લાખા વર્ગજાનો ઉદ્ય પ્રમુખ તે જગત્રયના ભવ્ય જીવને ધર્મનો સહાયનો કારણ થાય છે. ઉક્તં ચાવદ્યકનિ-યુક્તૌ, તંત્ર કદં વેદજ્ઞદ અગિલાપ ધમ્મદેસણયા, ઇત્યાદિ લાખાને સાંભળવે ઘણા જીવ ધર્મ પામે. અતિશય મહિમા દેખીને ઘણા જીવને વિસ્મય સર્વોત્તમ પછો લામે. તે અતિશયનો સ્વરૂપ પ્રથમચાર અતિશય સહેજના જન્મના છે. ઇચ્છાર ઘનઘાતી કર્મકાય થયા પછી ઉદ્ય થાય છે; ઓગણીસ અતિશય દેવતા ગુણરાગી થકો જગ-જીવની લાપ કડણા માટે કરે છે. એ ચોત્રીસ અતિશય, પાંત્રીસ વચનાતિશય એવં તીર્થંકર નામકર્મનો આદ્યિક વિપાક છે. પિણુ ભવ્ય જીવને ધર્મ પમાડવાનો કારણ થાય છે. જેહથી ઘણા જીવ સંસાર સમુદ્ર મધ્યે પડતાં ઉગરે છે. તિણુ એ ત્રીજો દયાવંતપછો તથા તુમ્હારા નામાદિક ઇતિહાસ નામ નિરૂપ સંભારતાં મિથ્યાત્વ દોષ વિલય બાયે. તથા ચાગમઃ મહા-ફલં જલુતહારૂવાણં અરિહંતાણં મગવતાણં નામગોઅસ્સ વિસવણયા કિમં-ગપુણ અમિગમણ વંદણ નમંસણાપ કહાંનામ માંભજાનો મહા ફલ છે. ઇમ કહ્યો. થાપનાની ભક્તિનો આલાવો, શ્રીરાવપણેણીએ હિંઆપ સુહાપ સેમાપ નિસ્સેસસાપ આણુગામિયસાપ મવિસ્સદ. તથા પ્રજ્ઞ વ્યાકરણે પ્રથમ સંવરદારે દયાના નામ કહ્યા છે તે મધ્યે “પૂજીપજી” (૧) એ નામ દયાનો કહ્યો છે. તથા ત્રીજો સંવરદારે ચેત્યનો વેચાવચ્ચ નિર્જરાના અર્થો હવે તે કરે. ઇહાં ચેત્યનો અર્થ જ્ઞાન કરે તે જોડો જોડે છે. જ્ઞાનનો વિનય થાય પિણુ વેચાવચ્ચ ન થાય તે માટે ચેત્યશબ્દ જીન પ્રતિમા છે. વલી લગવતી સૂત્રે અમર અધિ-કારે સાધર્મ ઇદ્રે અરિહંત તથા અરિહંત પ્રતિમાની આશાતના એક કહી છે તથા કરેમિલંતે સામાધય એ શબ્દ ઉચ્ચરતાં “લંતે ” થાપનાનો સંબોધન છે. તથા અંગચૂલીયા સૂત્રે કહ્યો છે જે ગુણીની થાપના ગુણી સમાન ત્રેવડવી. તથા દ્રવ્યનિરૂપે જંબૂદીપપત્તતી મધ્યે નિર્વાણ કહ્યાણુ કે શ્રી રૂપભદ્રેવના શરીરને નવશવી ચંદન વિલેપન કરી ફૂલ ચઢાવી ચડણા પહિરાવીને શકરતવ કર્યો છે, તથા ઉવવાધસૂત્રે અગ્રે મદયા વંદણવસિયાપ અંગેગદયા પૂઅણ વસિ-યાપ એ પાઠે ફૂલની પૂજા તે ગવેથી છે. તથા નેંદીસૂત્રે તિહોલક મહિય પૂરપ-દિ અરિહંમે પવર્ગપ ઇત્યાદી પાઠ જોવો. તથા લાવ નિશ્ચેપરમ દેવલાદિ ગુણમયી શ્રી અરિહંતની મેજના વદણ નમન ધ્યાન તે ચાર નિરૂપે જે નામ અરિહંત, થા-પના અરિહંત, દ્રવ્ય અરિહંત, લાવ અરિહંતને સંભારતાં મિથ્યાત્વ કુશ્રદાદિક દોષ વિલાય કહેતા નાય. હે પ્રમુજી તારા નામાદિકપિણુ પરજીવને આત્મગુણના કારણ છે. ઇતિહાસે તે પિણુ દયાનાજ હેતુ છે એ ચોથો દયાપછો છે.

આત્મ ગુણ અવિરાધના, ભાવ દયા મંડાર પ્રમુજી

ક્ષાયિક ગુણ પર્યાયમે, નવિ પર ધર્મ પ્રચાર. પ્રમુજી ॥વાહુ॥૫॥

એ સર્વ ઉપગારીપણે પરજીવના હિતરૂપ, દ્રવ્યભાવપર દયાવંતપણે દાખ્યો. પિણુ જે ચોતાના આત્મમધ્યે અહિંસકપણે નિપનો છે. તે દયાવંતપણે ઝાળખાવે છે. તિહાંજે અનાદિ સંસારી જીવ પરાનુયાયી ક્ષયોપશમી ઉપયોગ વીર્યને પ્રવર્તને સ્વશુણ્ઝનંતતાને આવરણ કરતો હતો. તે આત્મગુણ હિંસા હતી. તથા ચોતાના ગુણ, પુદ્ગલ દેવે ભોગવવે પ્રવર્તાવતાં આત્મગુણ વિરાધના થતી હતી. તે હે શ્રી બાહુ સ્વામી હિંવે તુમે તુમહારા કારણ ગુણ, જ્ઞાન, દર્શન, ચારિત્ર, વીર્ય જ્ઞાન, લાભ, ભોગ, ઉપભોગ, કર્તાપણો, ભોક્તાપણો, જ્ઞાયકપણો, આહકપણો, વ્યાપકપણો, રક્ષકપણો પ્રમુખ સર્વે સ્વરૂપાનુયાયી સાધકત્વ સ્વરૂપ, કર્તા સ્વરૂપ, જ્ઞાતા સ્વરૂપ, આહક સ્વરૂપ, ભોક્તા સ્વરૂપ, રક્ષક સ્વરૂપાશ્રયી સ્વરૂપ તન્મયતાદિપણો થયે, સર્વ આત્મગુણના અવિરાધક થયા. તે માટે સ્વરૂપનો સર્વથા નિરાવરણપણે રહિયો, જે આત્માના ગુણને વિરાધવા નહિ. એ ભાવ દયા છે. તેના તુમહે હે પ્રભુજી! હે પરમેશ્વર! પરમાત્મા! તુમહે ભંડાર છે. ઇતલે સ્વસ્વરૂપને નિર્મળપણે રાખી રહ્યા છે. એહજ ભાવ દયા છે. તેના ભંડાર છે. તેનો કારણ કહે છે જે ક્ષાયિક નિરાવરણ જે ગુણ કેવળ જ્ઞાનાદિક પર્યાય સ્વરૂપ વેત્તવાદિક તેહમે હિંવે, પરધર્મ જે પુદ્ગલ રાગાદિ જે પરધર્મ રાગાદિક તેહનો પ્રચાર કહતાં. પ્રવેશ નવિ કહતાં નથી, જે ક્ષયોપશમી ગુણ તે કલાશિત શક્તિન્યૂનતા માટે પરાનુયાયી થાયે. તે સાધનચક્રે સાચગ્યાન રહે. પરં ક્ષાયિક ભાવી જે ગુણ તે જે સ્વશક્તિની સંપૂર્ણતાયે, સ્વકાર્ય કરે, પરંપરાનુયાયી થાયે જ નહિ. એહજ પરમ સ્વરૂપ અવિરાધકતા સાદિ અનંત ભાગે નિપની, તે પરમ અહિંસા નિપની છે. એ ચારિત્ર ગુણની પરજીવિ છે. તે કર્તૃત્વપણાને બળે પ્રવર્તે છે. તે માટેકરી નીપની. હિંવેપિણુ સમયે સમયે કરેજ છે. તે માટે એક રીતે થાય. તે દયા કહી છે તે એ પાંચમે જોલે સ્વરૂપ અવિરાધક રૂપ ભાવ દયાના પાત્ર છે.

સર્વ જીવે, સર્વ આગમ મધ્યે એહવા ભાવ દયા અરૂપી આત્મપરજીવિ તે ધર્મ સરહણીયો. અરૂપી ધર્મેજ અરૂપી પરમાનંદ નીપજે. એ ધારવો. તથા શ્રી ભગવતી સૂત્રે આયા સામાર્થ્ય એ પાઠ તથા શ્રી વિશેષાનુશયક મધ્યે જીવો ગુણ પાડિવણો નયસ્ત દવ્યક્રિયસ્ત સામાર્થ્ય, આત્મગુણસ્વધર્મ પ્રવૃત્તિઃ તસ્યાવાધકતો અહિંસા, इति व्याख्यानात् તથા ધર્મ સંપ્રદણાં નામ ઠવળા દવ્ય-પલિલે કાલે તહેવ માવેજ પસોસલુ ધમ્મપિરલેયો છલ્લિહો દોર્ડ, એ ગાથાની પ્રથમ સંદેષ વ્યાખ્યા પઢિલાં કરીને ખજી વિસ્તર વાચનાએ સ્વગુણપર્યાવાધાર

ત્વં દ્રવ્યત્વં તસ્ય પરસંગિત્વમેવાધર્મઃ પંક્તિઃ ? રથન્યાયાત્ અધર્મ એવં હિંસા એ આસયે તેહનો ન કરવો તે અહિંસા એ આસયે ગાથા સૂત્રે કહે છે.

ગુણ ગુણ પરિણતિ પરિણમે, વાઘક ભાવ વિહીન. પ્રમુજી

દ્રવ્ય અસંગી અન્યનો, શુદ્ધ અહિંસક પીત. પ્રમુજી ॥ ગાહુ ૦ ॥ ૬ ॥

તથા શુભ જે જ્ઞાનાદિક તે શુભની પરિણતિ જાણવાદિક સ્વસ્વકાર્યે પરિણમે શુભ પરિણતિનો આધક ભાવ જે આવરણ તેહથી વિહીન કહેતાં રહિત એટલે નિવારણ શુભ પરિણામ તેહજ સ્વસ્વકાર્ય કરે તે નિવારણ શુભ થયો તે શાથી થયો ? જે કારણે દ્રવ્યઆત્મા અન્યનો અસંગી થયો તિવારે શુભ નિવારણ થયો એહજ દ્રવ્યને અહિંસકપણું નિપનો. તથા શ્રીપંચવસ્તુ ટીકા ચામ, હેતુભ્યોઽભિનવકર્મવ્રહણં હિંસા તન્નિવૃત્તિઃ અહિંસા તથા શ્રી વિશેષાવરણકે લગવતી સૂત્રે એહવા અધિકાર અનેક છે, જે મિથ્યાત્વ અવિરત્તિ, કષાય, યોગ એ આર ભાવ સંચાર કહ્યા છે, તે માટે સકલ પ્રદેશ સકલ ભાવ ધર્મ, અન્ય જે પર ભાવ તેહનો અસંગી સર્વ સંગ રહિતપણું તે દ્રવ્ય અહિંસકપણું નિપજે છે તે માટે તેહથી રહિત તે દ્રવ્ય અહિંસક કહીયેછે, પરસંગી આત્માને હિંસક લાખે છે. એ શુદ્ધ ઉત્સર્ગનયે અહિંસકપણું થીન કહેતાં પુષ્ટ છે. યોગ કહ્યો છે, તે અસત્યપણું કાંઈ બાહ્યપણું સાધન રીતે નથી. પરં ઉત્સર્ગ જે ન ઘટે. શબ્દ દ્રવ્ય, શ્રુતાવલંબી ઉપયોગ તે ધહાં ઉલો છે. તે માટે અસત્ય વચનયોગ કહ્યો છે. તથા શ્રી લગવતીસૂત્રે સૂક્ષ્મસંપ્રસાય શુણ્ઠાણે સંપ્રસાયકી ક્રિયા છે, તે માટે ડસ્તચંચીવૃત્તિ એ પાક છે એ પિણ વસ્તુ ધર્મ આશ્રયી છે. તે માટે અશ્રયાવગાહના થઈ. એક મોટો આત્મધર્મ પ્રગટયો. તે માટે દ્વેષ જે અવગાહના ચલપણે આત્મા હણતો હતો તે અચલપણે થયો એ દ્વેષ અહિંસકપણું, આત્માને વિષે નીપનો, ધર્મ ભાવવો. ધહાં કોઈ પુછાયે જે દ્વેષને સંકોચ દુઃખ આત્માને ક્રિમ મનાયે ? તિહાં ઉત્તર જે સિદ્ધપણું અવગાહના રહિતે પિણ નાની મોટી છે પિણ હવે સિદ્ધને નાની મોટી અવગાહના કરવી નથી. તે માટે ધમ કહ્યો છે.

વત્પાદ વ્યયપ્રવપણે, સહજે પરણતિ ધાય પ્રમુજી ।

હેદન યોજનતા નહિ, વસ્તુ સ્વભાવ સમાય, પ્રમુજી ॥ વાહુ ॥ ૮ ॥

હિયે-ભાવનાયે કાલધર્મની શુદ્ધતા કહે છે. કાલધર્મલક્ષણ, ધર્મસંબંધીયે કહીયે છે. જવત્તણાદિ રૂચીકાલો દ્રવ્યસ્તચેવ પજ્ઞાઓ સૌચેવ તત્ત્વધર્મો કાલસ્ત ઘજસ્તજોષ તથા તત્ત્વાર્થે વિશેષાવરણકે પંચાસ્તિકાયની વર્તના તેહનેજ કાલપણું કહ્યો છે તથા અનુયોગદાર સૂત્રે પિણ કહ્યો છે જે કિ મંદં મંતે અદ્ધા સમપતિવુદ્ધતિ ગોચમા જીવાચેવ અજીવાચેવ તિહાંપિણુ શ્વ અણુવની વર્તના તે કાલ તથા સ્વદ્રવ્ય સ્વદ્વેષ સ્વકાલ સ્વભાવત્વેન સ્થાત્ અસ્તિ એ પદ સમતિ. તથા રત્નાક્રશવતારિકા મળે છે એ અસ્તિપણું તે સ્વધર્મેજ હવે. પરધર્મનો

અસ્તિપણે તે દ્રવ્યનું ધર્મ નહિ. તે માટે કાલ ઉત્પાદ વ્યયરૂપ વર્તના તે સ્વ-
ધર્મ છે. આત્માના વિશેષ પર્યાયાસ્તિમયી પરિણમણ છે. તે ઉત્પાદ તથા વ્યય
તથા ધ્રુવપણે જે આત્મા પરિણમે તેહને સહેજે પરિણમે છે. ઇતલે ઉત્પાદ વ્યય
તે કોઈને પર નિમિત્તે થતો નથી. તે માટે સહેજે એ પરિણતિ થાય છે. સંયો-
ગીભાવનો વ્યય તે છેદન કર્યો થાય છે અને ઉત્પાદ તે કોઈ યોગ્ય કહતાં
કોઈકને જોઈ થાય છે, અને આત્મગુણનો ઉત્પાદ તે પરભાવની યોગ્યતા વિના
થાય છે. એ ઉત્પાદ વસ્તુ સ્વભાવે સમાય છે. વસ્તુ ધર્મે સમાય છે. એ કાલ
પરિણતિ સર્વ દ્રવ્યની કિવારે હણાતી નથી. તે વસ્તુપણે તિમહિજ પરણમે છે.
તે વસ્તુધર્મે દિગ્ગાડવા માટે કહ્યો છે. તથા ગુણની વર્તના તે ગુણાવરક ઈર્મરોધે
છે. તે તો રોધકપણે હિંસા છે તે નિરાવરણ અવસ્થાએ પ્રાગૂભાવી વર્તના તે
હિંવે હણાતી નથી. તે માટે એહને અહિંસક વર્તના કહીએ. તે નીપતી છે. હે
પરમેશ્વર પરમદયાલ તુમ્હે સ્વદયા સંપૂર્ણ નીપતવી છે શ્રી યશોવિજયોપાધ્યાયે
નિજદયા પરદયાનો સ્વરૂપ ઉપદેશ રહસ્યમે વર્ણવ્યો છે. તે જોઈએ. નિજ-
દયા વિણ કહો પર દયા હવે કવણ પ્રકારે એ વચનને અધિકારનો આશય
પિણ એહજ છે.

ગુણપર્યાય અનંતતા, કારક પરિણતિ તેમ, પ્રમુજી ।

નિજ નિજ પરિણતિ પરિણમે, ભાવ અહિંસક એમ, પ્રમુજી. ॥૩૮॥૧॥

હવે ભાવધર્મની અહિંસકતા કહે છે. તથા શ્રી ભગવતી સૂત્રે ભાવગ્ન
જીર્ધે અર્ણતા નાળ પજ્જવા । અર્ણતા દંસળ પજ્જવા, અર્ણતા ચારિત્ત પજ્જવા
અર્ણતા અગુહલણુ પજ્જવા. ઇત્યાદિ બંધાધિકારે તથા ભાવજીવઃ ઉત્તરાધ્યયન
નિર્યુક્તૌ, જીવાજીવ વિમત્તિ ને વિષે જોઈ લેજો. નવરં તદ્વ્યતિરિક્તશ્ચ જીવ-
દ્રવ્યં દ્રવ્યજીવઃ ઉચ્યતે इति પ્રક્રમઃ તુ વિસેષયોક્તરુઃ રુચિરિયં ન કદાચિત્ત
પર્યાય વિયુક્તં દ્રવ્યં તથાપિ ચ યદાતદ્વિયુક્તતયા વિવક્ષ્યતે તદાતદ્વદ્ય પ્રાધા-
ન્યતો દ્રવ્ય જીવો ભાવેતુ દશવિધ યવ પરિણામઃ કર્મક્ષય ક્ષયોપશમોદયાપેક્ષ
પરિણતિ રૂપો ભાવજીવઃ इति ૩ ૫ શાંતિવાદિ ધૈતાલદીકા પાઠ છે તથા
ધર્મ સંબ્રહ્મણીને વિષે તસ્સેવ ધર્મસ્વે નિયપરસ્વે હિં અતિયનરિયજે મિત્ર પ-
વત્તિ નિમિત્તં તસ્માત્તત્તંઅણેગંતો ૧ એ ભાવધર્મ તથા શ્રી દશવૈકાલિક નિર્ણયિત
અહિંસાના છ નિરૂપા કર્યા છે તેહની ટીકા મધ્યે પાઠ છે જે સ્વગુણાવાઘઃ
અહિંસા 'વસ્તુ વૃત્ત્યા અન્યાતત્ કારણત્વાદ હિંસા' ઇત્યાદિ તે માટે જે ગુણ
જ્ઞાનાદિક પર્યાય અવજ્ઞે 'અર્ગથે' ઇત્યાદિ તથા કારક ક્રતાં ૧ કર્મ ૨ કરણ
૩ સંપ્રદાન ૪ અપાદાન ૫ આધાર એ છે ૬ તે ગુણપર્યાય તો અનાદિ કાલના
અવશણા પડ્યા છે તથા જે બીર્ય ચેતનના ક્ષયોપશમી થઈ તે પરાતુયાથીપણે
અવર્તતા સ્વગુણાવરણરૂપ કાર્ય કરવે સ્વગુણ પ્રવૃત્તિ ઘાતરૂપ સ્વહિંસા કરે છે
તે, હે, નાથ તુમ્હે સ્વકીય સર્વ ગુણ પ્રગટ કરવે વહી સ્વરૂપ અવર્તન કરવે તે

હિંસકપણો નિવારીને 'સ્વભાવ ધર્મના અહિંસક થયા છે. તથા કારકખટની પરણુતિ અવસાતી નથી, પિણુ અનાદિકાલની સંગાંગીપણે પરકર્તાપણે થયાથી આત્માવિભાવકર્તા, કાર્ય, કારણ, સંપ્રદાન, અપાદાન, વિભાવ પરિણમનરૂપ પરાનુયાયી ક્ષયોપશમ તે અભિનવાશ્રવ પરિણુતિ વૃદ્ધિ તે લાભરૂપ સ્વશક્તિ રોકવારૂપ તે હોણિ તે આત્મક્ષેત્રે પરભાવ આહંકરતાપર ભાવ ભોગ્યતા રક્ષણતાદિકપણે આધારકારક, ધર્મ છ કારક હિંસક થયા છે. સંસારી જીવ તે તુમ્હારા ખટકારક સાધનપણે કરી પછી કેવલ જ્ઞાનાદિક ગુણ પ્રવૃત્તિપણે પ્રવર્તીભયો તે કર્તાપણો, કાર્ય, કરણ, સંપ્રદાન, અપાદાન, આધાર, સર્વજ્ઞતાદિક ગુણ પ્રવૃત્તિ તે ઉપગરણુ તે ભાસનતાદિ લાભ તે પરભાવ સન્મુખ ન ધસયો તે સ્વરૂપ રક્ષણતા તે એ છ કારક સ્વગુણ કાર્ય કરવારૂપ પરિણુતે પરણુમ્યા એહજ ભાવ અહિંસકતા નીપની. તે ભાવ અહિંસા અધ્વસા, પણો નીપનો. એહજ સ્વધર્મ નીપનો. ઇતલે આત્મગુણ આત્મપર્યાય તથા આત્માનાકારક તે સર્વ અનંતા પરણુમકતાદિ શેષ ધર્મ તે સર્વ નિજ નિજ કહેતાં પોતાપોતાની બાણુગ છે. તથા દેખવો તથા રમણુ આનંદાદિક પરિણુત પરણુમે છે. તે હિંજભાવ અહિંસકપણો છે. ઇતલે જે દ્રવ્યનો ભાવ અહિંસક થયો તેહના દ્રવ્યક્ષેત્રકાલ નિયમા અહિંસક થાય. તે, હે, શ્રી બાહુસ્વામી તુમ્હારો ભાવધર્મ તુમ્હે હંણુતા નથી અને પર કોઈ હણી શકે નહીં એ અહિંસકતા જે સાધ્યમાં હતી તે તુમ્હાર નીપની છે. ઇતલે તુમ્હે પરમ અહિંસક છો અને હિંમકતાના કારણુ છોજ એ રીતે ભાવ અહિંસકતા નીપની છે. તે અહિંસકપણો સર્વને ધ્યેય છે. શ્રી જિનરાજ તુમ્હારો અહિંસક પણો જે જીવ અવલંબીને તન્મયી થાયે-તેહનો પોતાનો પરમ અહિંસકપણો નીપને તે માટે તુમ્હે પરમ આધાર છો. લગ્યજીવનાપરમ ઉપગારી છો દયાલ છો સરણુભૂત છોજ. ૯

एम अहिंसकतामयी, दीठो तू जिनराज प्रभुजी;

रक्षक निज पर जीवनों, तारण तरण जिहाज, प्रभुजी ॥ वा० ॥ १० ॥

એમ કહેતાં એ રીતે સર્વ ગુણે સર્વ પ્રયોયે ઉપાદાનપણે નિમિત્તપણે ઉપગારીપણે આધારપણે ઉપદેશપણે અતિશયાદિક ઉદીકપણે હે વીતરાગ તુમ્હે પરમ દયાલ છો. તે હે પ્રણુજી મેં મિથ્યાત્વ અસંયમની ગાઢતાયે અનાદિકાલ સ્વરૂપાવૃત્તપણે ભવ ભટકતાં આત્મધર્મ ઉછેદીપણે પ્રવર્તતાં તુમ્હ સમાન તત્ત્વી દેવ પેર ભાવનો અકર્તા અભોક્તા તે કિવારે દીકો નહતો. ઇતલે ઉપયોગ ગોચર કયો નહતો. તિ હંણુમાં કોઈક ગિર સરિદુપલ ઘોલના ન્યાયે શ્રી વીતરાગ આગમ શ્રવણુ યથાર્થ ભાસક ગુરૂ ઉપગારે હે જીનરાજ તાહરો સ્વરૂપાનંદીપણો તત્વોપગારીપણો એ અવસરે ભાસનગોચર થયો તે માહરે આજ પરમ કલ્યાણુ થયો. ને માટે હે શ્રી જીનરાજ તુમ્હે રક્ષક છો. નિજ કહેતાં સ્વધર્મનો તથા કારણુપણે પરજીવના પિણુ રક્ષક છો. તે માટે નિમિત્ત કારણુને કર્તાપણુને આ-

રોપે તારણ કહતાં, પરજીવના તારવાના કારણ છે. અને પોતે તર્યા છે. તે માટે જિહ્વાજની ઉપમા છે તુમ્હને હે દેવ. ૧૦.

પરમાત્મ પરમેસર, માવ દયા દાતાર, પ્રમુજી;

સેવો ધ્યાવો વ્રહ્મે, દેવચંદ્ર સુલકાર. પ્રમુજી. ॥ વા૦ ॥ ૧૧ ॥

પૂર્ણાનંદીપણા માટે સ્વસત્તા આગ્લાવ માટે સકલ ગુણ અનવચિત્ત સ્વભાવ ભોગીપણે હે પ્રભૂજી, તુમ્હે પરમાત્મા છે. ઉત્કૃષ્ટ આત્મા છે. વળી સમસ્ત સ્વશક્તિ ગુણપર્યાયરૂપ સ્વાધીનપણા માટે પરમેશ્વર છે. વળી શુદ્ધોપદેશક, તત્ત્વ-ધર્મ દેશકપણાથી, સ્વધર્મ રાખવારૂપ ભાવદયાના દાતાર છે. એહવા પરમાત્મા પરમ પુરૂષ નિરામય નિરઘંઘ નિસ્સંગ, નિસ્સહાય, નિર્મલ, નિઃપ્રયાસ, આત્મા-નંદભોગી શ્રીજાહુ વિહરમાન તીર્થંકર પ્રતે સેવો. તેહની આજ્ઞા પ્રમાણપણે પ્રવર્તો, ધ્યાવો. તે જાહુ સ્વામી સ્વરૂપ સંપદા ઉપગાર સંપદા અતિશય સંપદા મંઘ્યે તન્મય ઉપયોગી થાવો. એ જાહુ સ્વામી કહેવા છે. દેવ જે ચ્યાર નિકાયાના દેવતા તેહના ચંદ્ર જે ઇદ્રાદિક તેહને આત્મિક સુખના કરણહાર છે અથવા સ્તુતિ કર્તા જે દેવચંદ્ર નામે પ્રભુ ગુણ રસિક તેહને સુખના કરણહાર છે. ઇતલે જે નિરુદાનપણે શ્રી વીતરાગ સેવના કરે તે પરમ અન્યાણાધ સુખ વરે મહા-નંદ પામે. નિરસંગાનંદી થાયે. એ શ્રી નિરસંગ શ્રી જાહુ સ્વામીની સ્તવન ભાવદયારૂપ પરમ કરૂણારૂપ કહી છે. ૧૧.

ઈતિશ્રી જાહુજીવન સ્તવન શ્રી આદીશ્વર જીવપ્રસાદાત ॥

(સંબાહક-વકીલ મોહનલાલ હીમચંદ-પાદરા.)

“પ્રતિમા.”

(હરિગીત.)

પાપાણની કહી નીંદતા, છે નીંદકો તુજને ભલે;
જડવત ગણી કે ચિત્ત રૂપે, નીંદતા તોયે ભલે.
હો છે ભલે તું કાષ્ઠની, વેલુ તણી કે ધાતુની;
આકર્ષતી અમ દીલને, આનંદને રેલાવતી.
અમ અંધને તું આરીસો, રૂપ ગુણને દર્શાવતી;
ભુલા પડેલા આત્મને, નીજ પંથમાં દોરાવતી.
શ્રદ્ધા સુધાના પાનથી, તું ચિત્તને ચમકાવતી;
વિસ્મૃત થયેલા ભાવને, તુજ દર્શથી ઉભરાવતી.
અમ શત્રુને સંહારનારી, વીર તું, મહાવીર છે;
શ્રદ્ધા તણી અમ નાવને, દોહી જનારી દેવ છે.
પુણ્ય ધણા હું રનેહથી, અંતિમ મારગ શીવ છે;
ચિન્તામણી પારસતણી, પ્રતિમા ખરે દીવ્ય છે. “Kallian”

સાહિત્ય.

સાહિત્ય પરિષદ ભાવના.

૨૧. લાતુ.

જરાતી સાહિત્ય પરિષદ આજ બાર વર્ષ થયાં મળે છે, આવતે વર્ષે એના આરંભનો સમય છે, તેથી કરીને એ વિષય ઉપર અત્યારે કાંઈક વિચાર કરીએ તો તે અસ્થાને તથા અકાળે નહિ ગણાય. આ વિચાર કરતાં પહેલાં અત્યાર સુધીમાં મળેલી પરિષદોની સમાલોચના પ્રથમ કરવી આવશ્યક છે. ગૂજરાતમાં કેળવણીનો પ્રચાર થએલો હતો. એ કેળવાયેલા વર્ગમાંથી કેટલાકેએ લેખો દ્વારા, પુસ્તકો દ્વારા કાંઈ સાહિત્યનું કામ કર્યું હતું. એ વર્ગ આંગળીના વેઢે ગણાય એવો છે છતાં જે જમાનામાં ગૂજરાતને જેવાં સાહિત્યની આવશ્યકતા હતી તે સાહિત્ય પૂરું પાડવાને તેમણે યથાશક્તિ તથા યથામતિ કર્યું હતું. લોકોમાં સાધારણ સમજ એવી છે કે ગૂજરાતી એટલે વેપારી અને ગૂજરાતી હિંદુ એટલા બધા વાણીયા. આ સ્થિતિ કહો કે આ અપવાદ હજી તેમને માથે છે જ. ઘણે સ્થળે એજ ઉપનામ કહેવાતું સાંભળીએ છીએ. એમાં કહેનારનો જરા પણ દોષ નથી. આપણા ગૂજરાતીઓ પછી ગમે તે જાતિના હોય તો પણ તે હિંદુસ્તાનમાં તો થું પરંતુ હિંદુસ્તાનની બહાર એજ અર્થે નાના નાના ગામડાંઓમાં મળી આવે છે, અને એથીજ આ સામાન્ય કહેતી થઈ છે. આથી વાણીયો વેપાર કરશે કે સાહિત્યનું કામ કરશે? વેપાર કર્યાથી તો પાંચ પેસાની પ્રાપ્તિ થાય, પણ સાહિત્ય ઉલ્લેખ કરવામાં, પુસ્તકો રચી પ્રસિદ્ધ કરવામાં તો પાંચ પેસાનો ઘસારો લાગે. એમાં લાભ શો? આ ધંધો કર્યાથી પાંચ પેસા ઘરમાં લાવવાને બદલે પાંચ પેસા ઘરમાંથી જાય એવો ધંધો વાણીયો કરે? આવા વણિક સ્વભાવને લીધે સાહિત્યની વૃદ્ધિ થવામાં અથવા કરવામાં તેનું મન એટલું બધું પ્રેરાયલું નહિ. ગૂજરાતની આ સ્થિતિ હતી પરંતુ ગૂજરાતમાં અંગ્રેજ કેળવણી શરૂ થઈ ત્યારથી અત્યાર સુધીમાં કેટલાક સુશિક્ષિત ગૂજરાતી લાઈઓએ આપણી ભાષા તથા આપણું સાહિત્ય કેળવવા પ્રયત્ન કર્યા છે, એટલુંજ નહિ પણ સોગન ખાવા જેવું સંગીન કર્યું છે. કેળવણીનો પ્રચાર આખા ગૂજરાતમાં થયો છતાં તેમાં તે પ્રમાણમાં વૃદ્ધિ થતી નથી એવું સર્વના મનમાં હતું. સુશિક્ષિત વર્ગ અંગાળી અને મરાઠી સાહિત્ય સાથે પોતાનું સાહિત્ય સરખાવતો ત્યારે તેને એમજ જણાતું કે ગૂજ-

રાત્રી સાહિત્યની વૃદ્ધિ પ્રમાણમાં કાંઈજ નથી. તો પછી ગૃજરાતી સાહિત્યની રિયતિ અન્ય ભાષાના સાહિત્યની સરખામણીમાં ઉતરે તેમાં તો શું આશ્ચર્ય ? આવી પરિસ્થિતિમાં ગૃજરાતના ખુદ પાટનગર અમદાવાદમાં સને ૧૯૦૫ માં સ્વર્ગસ્થ રા. રણજીતરામ વાવાભાઈ મહેતા જેણે અમદાવાદ આવી સાહિત્ય સભા સ્થાપી યુવાન વર્ગમાં સાહિત્યનું નવું જીવન, નવું રક્ત રેડી એને ઉત્સાહી કર્યો હતો તેણે સભાના સભાસદો સાથે સંમેલન વિષે મસલત ચલાવી, અને આ નૂતન વિચાર સભાના સાહિત્યપ્રેમી પ્રમુખ. રા. ણા. રમણભાઈ મહિપત-રામને કહ્યો. રા. ણા. રમણભાઈએ એ વિચારને વધાવી લીધો, ને એમની સહાયતાથી સાહિત્ય પરિષદ અમદાવાદમાં ભરવાનો વિચાર નક્કી થયો. વિદ્વાનોને, તથા એ દિશામાં કાર્ય કરનારા સાહિત્ય પ્રેમી પુરુષોને નિમંત્રણ થયાં, ને પરિષદનો કાર્યક્રમ ઘડાયો. એ કાર્યક્રમ બહુ વિશાળ નહોતો. પરિષદનું ક્ષેત્ર પણ વિશાળ નહોતું બાંધ્યું. એટલું તો નિર્વિવાદ છે કે કોઈ પણ કાર્ય નવું આરંભવામાં આવે ત્યારે સમાજ તે વધાવી લેશે કે તેની અવગણના કરી તેની કાર્યસિદ્ધિમાં અનેક પ્રકારના વિઘ્નો નાંખશે એવો વિચાર તેના નેતાઓને સ્વાભાવિક આવે. આવી પરિસ્થિતિમાં અમદાવાદની પ્રથમ પરિષદના વિષયોની ચોજના થઈ હતી; જેમ જેમ નૂતન વિચાર વિદ્વાન વર્ગે તેમજ યુવાન વર્ગે વધાવી લીધો તેમ તેમ યુવક વર્ગને તેથી પ્રોત્સાહન મળ્યું. સદ્ભાવ્યે પરિષદના પ્રમુખની પસંદગી ગૃજરાતના તે વખતના વિદ્વાન સાક્ષર રા. રા. ગોવર્ધનરામ માધવરામ ત્રિપાઠીની થઈ. તે સાથે સત્કાર મંડળના પ્રમુખ તરીકે ગૃજરાતના સુપ્રસિદ્ધ માર્ક ટ્વેન (Mark Twain) નિયત થયા. આ બે વિદ્વાન સાક્ષરોની પસંદગીથી પરિણામ એવું સાફ આવ્યું કે પરિષદના મંડપમાંજ આ પ્રમાણે વર્ષે બે વર્ષે આપણે મળતા રહીએ અને સમાજના, કેળવણીના, સાહિત્યના, ભાષાના વગેરે જુદા જુદા વિષયો ઉપર ભાષણો કરી એક બીજાના વિચારોની આપ લે કરતા રહીએ તો બેશક ઘણો લાભ થાય, એટલુંજ નહિ પણ મરાઠી અને બંગાળી ભાષાની સરખામણીમાં આપણું ગૃજરાતી સાહિત્ય જે નિર્મોલ્ય રિયતિએ છે, કીચકમાં દટાએલું છે એવો જે આરોપ તેને માથે છે તે આરોપ, આપણે બધા ભેડાઈ એકત્ર ભેર કરી કીચકમાંથી તેને બહાર કાઢી દૂર કરીએ તો ગૃજરાતી સાહિત્યનો ઉદ્ધાર થાય ખરો, આવા આવા ધ્વનિ કાને કાને ફરવા લાગ્યા.

ત્રણ દિવસમાં પરિષદનું કાર્ય ચંપૂણે થયું-એકત્ર થયેલા સૌ સૌને ઘેર ગયા. સ્મશાન ભૂમિપર ગયેલાને જેમ સ્મશાનવેરાવ્ય આવે છે, ને તે પાછા ઘેર ગયા પછી માયામાં લપટાઈ નત્ય છે તેમ આ પરિષદમાં એકત્ર થયેલાએને પરિષદ જનુન આવેલું તે ઘેર જતાં જનુન ઉતરી ગયું અને સર્વ કોઈ પોતાના કામકાજમાં એવા ગુંથાઈ ગયા કે સાહિત્ય પ્રત્યે જે થોડું કાર્ય કરવાની ઇચ્છા

થયેલી તે ઇચ્છા ઇચ્છાને ઠેકાણે રહી; એટલામાં બે વર્ષ નીકળી ગયાં ને બીજી પરિષદના સમારંભના અળવળનો ઘંટ કાને પડવા લાગ્યો, એટલે ઉઘ ઉડી અને ભગૃતિ આવી.

બીજી પરિષદના કાર્યવાહકોમાં રા. રા. હિંમતલાલ અંબરિયા જોડાયાથી કાઠિયાવાડો વર્ગ પણ સામેલ થયો. પરિષદનું સ્થળ સુબાઈ હતું એટલે પછી એમાં શી ન્યૂનતા રહે ! નવા નવા વિચારોને પોષનારું સ્થળ સુબાઈજ છે. સુબાઈમાં તળ ગૂજરાતના, કાઠિયાવાડના લોકો એટલુંજ નહિ, પણ ગૂજરાતી ભાષા બોલનારી તમામ પ્રજાના પ્રતિનિધિઓ વસતા હોવાથી, તથા મહોદા ન્હાના તમામની મદદથી નેતાઓનો ઉત્સાહ વધ્યો. આમૂખ વિશાળ આલેખાયો. સાહિત્યનું ક્ષેત્ર માત્ર ભાષા, સાહિત્ય, કલા, નાટક વગેરેના શુદ્ધ સાહિત્યના સંકુચિત અર્થમાં નહિ રાખતાં વિશાળ રખાયું અને એમાં વિજ્ઞાન આદિ ઈતર વિષયોનો ઝીણી નજરેથી વિચાર કરી તે તે વિષયોપર લેખો મગાવાયા. આ પ્રમાણે વિષયોની યાદી વિશાળ અને સર્વ દેશી હતી. પરિષદના પ્રમુખ પણ ગૂજરાતના સમર્થ ભાષા શાસ્ત્રી રા. રા. કેશવલાલ ધ્રુવ નિમાયા, અને સત્કાર મંડળના પ્રમુખ તરીકે પ્રસિધ્ધ સાહિત્ય પ્રેમી શેઠ સાહેબ પુરુષોત્તમ વિશ્વામ માવજી પસંદ થયા. સોનું અને સુગંધ બે એકત્ર થયાં. પારસીઓ, મારવાડીઓ, કચ્છીયો વગેરે તમામ ગૂજરાતી બોલતી પ્રજાની રગમાં નવું રક્ત રેડાયું, ને ચારે તરફ ઉત્સાહ ઉત્સાહ બ્યાપી રહ્યો. પરિષદના પ્રમુખ રા. ધ્રુવે સાહિત્ય ઉપર વિદ્વતા ભર્યું ભાષણ આપ્યું, અને શેઠ સાહેબે મહેમાનોની સારી આગતાસ્વાગતા કરી. આ નવા જીવનથી પરિષદનું કાર્ય સંગીન પાયાપર આવેલું સમજાયું. આ પદિષદમાં સ્વર્ગસ્થ ગોવર્ધનરામભાઈના સ્મારકની યોજના થઈ પણ દિલગીરીની વાત છે કે તે યોજના કોઈ કારણસર બંધ પડી. આપણે ગુજરાતી ભાઈઓને માથે આરંભે શ્રમ હોવાનું જે આજ છે તેજ બંધ પડ્યું. કાર્યોરંભ સમયે જે ઉત્સાહ અને ઉમંગ હોય છે તે કાર્ય સમાપ્તિ પછી નથી હોતા. કદિ આ શ્રાવણ દશમે ભાગે પણ આપણામાં રહેતું હોય તો બપોલે વર્ષે મળી, આનંદ કરી ઘેર પાછા વળીએ ત્યાર પછી કાંઈક કાર્ય કરીએ, કાંઈક કર્તવ્યપરાયણતા આપણામાં ભગૃત રહે અને આપણે કર્તવ્યનિષ્ઠ બની કાંઈક કાર્ય કરવા પ્રત્યે પ્રેરાઈએ, તથા કાંકરે કાંકરે પાળ બાંધી આપણી સ્થિતિ સુધારી શકીએ.

જેતજેતામાં ને વાતમાં ને વાતમાં બે વર્ષ વીતી ગયાં, અને ત્રીજી પરિષદ ભરવાનો સમય આવી પહોંચ્યો. આ વખતે કાઠિયાવાડે બીડું ઝડપ્યું ને રાજકોટ સુકામે તે ભરવાને નહીં થયું. આ પરિષદ માટે લોકોમાં કાંઈક અનાસ્થા જન્મ પામેલી જોવામાં આવેલાં હતાં. પત્રવ્યવહાર થતાં સર્વ સ્થળેથી એવાજ નિરાશાજનક પ્રત્યુત્તરો મળવા લાગ્યા કે પરિષદ સાંગોપાંગ પાર ઉત-

રશે, કે કેમ એવી શંકા નેતાઓને થઈ, પરંતુ યુવકવર્ગ ઉત્સાહી હતો. વર્તમાનપત્રોમાં ખૂબ ચર્ચા ચાલી હતી. વાંધાઓમાં સુખ્ય વાંધો એ જણાતો હતો કે આ પ્રમાણે બંને વર્ષે મળી પૈસાનો બચત કરી લાલ શો મેળવ્યો છે? ઉલટું આપણે ખાઈ પી આનંદ કરી બે ત્રણ દિવસોમાં હજારો રૂપિયાના ફના ફાંટિયાં કરીએ છીએ! પણ તેનું પરિણામ શું? વાણિયો વાણિયાને વિચારે ગયો. આવા વિચારો અમને તો બહુ અનુકૂળ લાગ્યા. એક પક્ષે જોતાં તે ઘણા સારા હતા. કારણ કે પરિપક્વ કાર્યવાહકોને એટલું તો સમજાયું કે પ્રજા કાંઈ સંગીન કાર્ય જોવાની ઇચ્છા રાખે છે, એટલુંજ નહિ પણ ત્યાં સૂધી આપણે એવું કાર્ય જતાવીશું નહિ ત્યાંસૂધી સમાજ સહાયતા મળવી મુશ્કેલ છે. આથી કરીને ત્રીજી સાહિત્ય પરિષદના કાર્યવાહકોએ પોતાનો દૃષ્ટિકોણ બદલ્યો, અને કાંઈ સંગીન કાર્ય કરવા તરફ પ્રવૃત્તિ રાખી. આ વિચારે એ પરિષદના નેતાઓએ પરિષદની યાદી વિચારપૂર્વક ઘડી, ને તે સાથે પ્રદર્શન ભર્યું અને તેમાં જાતું અને નવું સાહિત્ય, શિલાલેખો, તામ્રપત્રો આદિ પ્રદર્શિત કરી પરિષદને નવું ચેતન આપ્યું એટલુંજ નહિ પણ કાઠિયાવાડના રાજા રજવાડા સમક્ષ સાહિત્ય પરિષદના કર્તાનો મહત્વનો પ્રશ્ન મૂકી એક સારી રકમ ઉધરાવી ભંડોળ મંડળ રચાવ્યું તથા સરકારના અંગ્રેજ અમલદારો પાસેથી સાહિત્યના વિષય ઉપર નિબંધને માટે અંદ્રક મેળવ્યો. આ પરિષદમાં વિશેષ તેજ તથા બલ હતાં તેનું કારણ તો સત્કાર આપનારાં પોતે રાષ્ટ્રના ખાનદાન કુટુંબનાં રાણી હતાં. તેમણે મનન કર્યા ચોગ્ય ભાવણ આપી સર્વનાં મન હરી લીધાં, ને પરિષદ પ્રતિ જે ભાવ હતો તે દ્વિગુણ કર્યો. પરિષદના પ્રમુખ પણ દી. બા. અંબાલાલ સાકરલાલ હતા, ને તેમણે પણ સમયોચિત ભાવણ કર્યું હતું. અલગત એમની આ પસંદગીથી કેટલાક વિદ્વાનો નારાજ થયા હતા, પણ સુભાગ્યે તે નારાજ તેમની તે પરિષદ પૂરતી હતી એમ જણાયું છે. પરિષદનું આ કાર્ય કાંઈ નાનું સુનું નહોતું. વળી પરિષદનો દૃષ્ટિકોણ થોડો ઘણો બદલાયો હતો એમાંજ સર્વસ્વ હતું. આ અવ્યવસ્થિત સ્થિતિને વ્યવસ્થિત કરી, પરિષદનો જે અર્થ પણ બાળતા નહતા તે અર્થ સમજતા થયા એટલુંજ નહિ પણ એ સાથે જોડાયા, અને નિરાશાવાદીઓને આશાવાદી કીધા. કહો! આ કાર્ય કાંઈ આણું થયું છે?

ચોથી પરિષદ આ પછી ત્રણ વર્ષે વડોદરે મળી. એ પરિષદે પણ સાડું કાર્ય કર્યું છે, એવું એના પ્રસિદ્ધ થયેલા અહેવાલ પરથી સમજાય છે. ગુર્જર નરેશ શ્રીમંત સરકાર મહારાજ સાહેબના આગ્રય નીચે આ સમારંભ થાય તેમાં ન્યૂનતા શેની જણાય! રાજા પોતેજ યજમાન એટલે પરિષદના અને તેના સેવકોના અતિથિમાં શું પૂછવું! વિશેષ ખુદ શ્રીમંત મહારાજ સાહેબે સાહિત્યની અભિવૃદ્ધિ માટે બે લાખ રૂપિયાની રકમ જૂદી કાઢી આપવા બંહેર કર્યું ત્યારે સર્વનો આનંદ સમાતો નહતો. ત્રીજી અને ચોથી પરિષદે પ્રજાને

પ્રત્યક્ષ બતાવ્યું કે આપણામાં કર્મવીર પુરૂષો હોયતો તેને સાહાય્ય આપવા વાળા દાતા તો છે.

પાંચમી પરિષદ સુરત સુકામે આ પછી ત્રણ વર્ષે એકત્ર થઈ હતી. સુરતી લાલાઓ જાગૃત થયા. પરિષદો બખ્ષે ત્રણ ત્રણ વર્ષે મળે છે, પણ કાંઈ સંગીન કાર્ય કરતી નથી એવો જે દોષ એને માથે છે તે આપણે દૂર કરવો, બધાએ કશું તે કરતાં આપણે કાંઈ નવીન પણ સંગીન કરવું એ વિચારે કાર્ય આરંભાયું. કોલેજના હાઈસ્કૂલના, કન્યાશાળાના, ટ્રેનિંગ કોલેજના વિદ્યાર્થીઓ પાસે નક્કી કરેલા વિષયો ઉપર નિબંધો મંગાવ્યા ને જે સારા જણાયા તેના લેખકને સાડાં પારિતોષિક આપ્યું. સાથે સાથે જુનાં પુસ્તકો, હસ્તલેખો, શિલાલેખો વગેરેનું પ્રદર્શન ભર્યું અને ચિત્રકલાને પણ ઉત્તેજન આપ્યું. આ ઇનામી નિબંધોથી નવા નવા યુવકોએ પરિષદની કંઠી બંધાવી.

સુરતની ભૂમિ કુરૂક્ષેત્રની ભૂમિ છે. આપણી રાષ્ટ્રીય સભા સુરત મૂકામે ભરાતાં તે છિન્નભિન્ન થઈ હતી તેમ આ પરિષદ પણ પૂરેપૂરી ભાંગી તો નહિ પરંતુ ભૂમિનો ભાવ તેના પર લજવાયો. પ્રમુખ વિદ્વાન સાક્ષર રા. રા. નરસિંહરાવ હતા, તેમણે પરિષદની એક બેઠકમાં જુદા વિષય ઉપર વિચાર કરવા પ્રમુખપદ ઉપપ્રમુખને આપી પોતે બીજે સ્થળે પ્રમુખપદ લીધું. આનું પરિણામ એ આવ્યું કે વ્યવસ્થિત રીતે ચાલતા કામમાં અવ્યવસ્થિતતાયે પ્રવેશ કયો. લોકો ઉઠી ઉઠીને ચાલતા થયા, ને મંડપમાં ગોટાળો જણાયો. પરંતુ આ છેલ્લે દિવસે થયું હતું એટલે લોકો નારાજ થયેલા તે બખડતા ઘેર ગયા, ખાધું પીધું ને ભૂલી ગયા.

પરિષદની આ સમાલોચના પરથી જણાશે કે ગૂજરાતના છેક દક્ષિણ પ્રાન્ત મુંબાઈ અને ઉત્તર છેડા ઉપર રાજકોટ, મધ્યમાં અમદાવાદ, વડોદરા અને સુરત મળી બાર વર્ષમાં પાંચ પરિષદો થઈ છે. તેણે શું કાર્ય કર્યું છે એમ કોઈ પૂછ્યો તો હું હિંમતથી કહીશ કે જેને પરિષદ શબ્દના અર્થની ખબર નહોતી એવા વર્ગને પરિષદની ભાવના સમજાવી, લોકમત કેળવ્યો, નવા નવા યુવકવર્ગની રજોમાં નવલખનનું રક્ત રેડ્યું, સાહિત્યપ્રેમ કે સાહિત્ય પ્રવૃત્તિનું બીજ રોપ્યું. આ પ્રવૃત્તિને અંગે વર્તમાનપત્રોમાં, માસિકોમાં નવા નવા વિષયો ઉપર લેખ લખાયા જાય છે, પુસ્તકો રચાયાં જાય છે એજ માતૃભાષા પ્રત્યે બની શકે તેટલી સેવાનું ફલ કાંઈ આપ્યું છે? પરંતુ પ્રશ્ન એજ અત્રે ઉદ્ભવે છે કે આપણે આ પ્રમાણે ક્યાં સૂધી વહેવું? પાંચ વર્ષનો એક યુગ થયો એ યુગમાં ગૂજરાતનાં મોટાં મોટાં શહેરોએ તેને આમંત્રી વધાવી લીધી છે, સમાજને સાહિત્ય પરિષદના ઉદ્દેશથી વાકેફ કરી છે, તથા પ્રજામાં બહુ નહિ તો થોડું પણ પ્રોત્સાહન આપ્યું છે. હવે જાગૃતિનો પ્રશ્ન રહ્યો નથી. હવે તો નર્મદે કહ્યું છે તેમ સાહિત્ય ક્ષેત્રમાં

સૌ ચલો જીતવા જંગ, ખુગલો વાગે,
યા હોમ કરીને પડો, ક્ષેત્ર છે આગે.

અત્યાર સુધીમાં પરિષદની ભૂમિકા ચણી તૈયાર કરી છે તો હવે પછી તે ઉપર સંગીન પ્રકારનું ચણતર ચણવાનું છે. એ ચણતર કેવું હોવું જોઈએ તે વિષે કાંઈક વિચાર કરવાનો રહેશે. અત્યારે આપણે તો શ્રી ભગવાને અર્જુનને જેમ કહ્યું હતું કે કુળની આશા રાખ્યા વિના તું તારે કર્મ કર્યું કર તેમ આપણે પણ કર્તવ્યનિષ્ઠ થઈ કર્મ કરવા તરફ વળવાનું છે. એજ દિક્ષા.

કર્મણ્યેવાધિકારસ્તે મા ફલેષુ કદાચન ।

*

*

*

આ લેખ ઉપરથી ઉપજતા વિચારો.

શ્રીયુત્ સાક્ષર શ્રી ભાનુએ સાહિત્ય ભાવના માટે ઉપયોગી વિચારો દર્શાવ્યા છે અને સાહિત્ય, વસંત વગેરે માસિકોમાં આવા લેખો ખાસ ચર્ચાવાનોજ આ પ્રસંગ છે. જેનોના ગુર્જર આચીન સાહિત્યને બહાર લાવવા ગુર્જર ભાષાના પ્રાદાણ સાક્ષરો કંઈ પણ મોટી ઉદારતા દર્શાવતા નથી. ગુજરાતી સાહિત્ય પરિષદ જાણે હિંદુ ધર્મીઓનીજ હોય એવો દેખાવ થાય છે. ગુજરાતી સાહિત્ય પરિષદે ગુજરાતી ભાષાના પ્રચાર માટે સંગીન ઉપાયો લેવાયા નથી. પ્રમુખની પદવીની ધમાલ પશ્ચાત્ ભર ઉઘ જેવી સાહિત્ય પરિષદની દશા દેખાય છે. એચાર વિદ્વાનોના મ્હાન માટે બધી ધમાલ થતી હોય એવું જણાય છે. પારસી, મુસલમાન, જૈન વગેરેમાંથી પ્રમુખ ચુંટાતો નથી. અથવા તેમને સહભાગી ગણવામાં પણ મન્દતા દેખાય છે—હી. જૈન.

રહાને રહને થોડું ભલે રહાને પરંતુ સર્વદા.*

(હરિગીત.)

આવે વસંતઋતુ યદા, કોયલ મધુર ગાય છે:

જતાં વસંત ઋતુ અહા, મૂંગી બની સન્તાય છે !

એવા રહને ગમતા નથી, ટહુકાર થોડા સમયના;

રહાને રહને થોડું ભલે, રહાને પરંતુ સર્વદા ।

૧

સુન્દર પ્રભાતે ખાગમાં પુષ્પો અનેશ ખીલતાં:

ખીલી અને ચ ખરી જતાં, દિનમા હતાં ન હતાં થતાં:

એવું રહને રહાશે નહિ, ઘણજીવી ઉભરે રનેહના;

રહાને રહને થોડું ભલે, રહાને પરંતુ સર્વદા ।

૨

ઉદાહરણ:

તા. ૧૯-૭-૧૭.

જનાર્દન ન્હા. પ્રભાસ્કર.

*શ્રીમત ચન્દ્રશંકર પંડ્યાનું અનુકરણ.

આંસુડાં.

(રાગ: કાલિંગદાની ધૂન.)

આંસુડાં નેને રહડયાં, નેને રહડયાં !	ટેક.
સુણ્યાં સૂઝ્યાં ચંદા સમાન નેન રે, આંસુડાં નેને રહડયાં, નેને રહડયાં !	૧
ખડયાં વામ્યાં બધિર કને કે'ણ રે, આંસુડાં નેને રહડયાં, નેને રહડયાં !	૨
લીધા દીધા ન સૂક્ષ્મ રનેહ સાર રે, આંસુડાં નેને રહડયાં, નેને રહડયાં !	૩
થાક્યાં પાક્યાં તે ઉર થયાં ક્ષાર રે, આંસુડાં નેને રહડયાં, નેને રહડયાં !	૪
સર્થા પૂર્થા ન રનેહ-વેણ સર્વ રે, આંસુડાં નેને રહડયાં, નેને રહડયાં !	૫
ખડયાં ઝૂક્યાં નિરાશમાંછી પર્વ રે, આંસુડાં નેને રહડયાં, નેને રહડયાં !	૬
સૂનાં સૂનાં બનાવ્યા રનેહ-કુંજ રે, આંસુડાં નેને રહડયાં, નેને રહડયાં !	૭
છાનાં છાનાં તે રનેહ-ગીત શુ'જ રે, આંસુડાં નેને રહડયાં, નેને રહડયાં !	૮
સીધા સાધ્યા ન દીધ રનેહ-ખોલ રે, આંસુડાં નેને રહડયાં, નેને રહડયાં !	૯
સીઝયા વીંધ્યા તે આત્મ રે અખોલ રે, આંસુડાં નેને રહડયાં, નેને રહડયાં !	૧૦
ધાયાં ધીક્યાં અંગાર થકી ઉર રે, આંસુડાં નેને રહડયાં, નેને રહડયાં !	૧૧
શમ્યાં થાક્યાં ઉલ્લાસ કેરા પૂર રે, આંસુડાં નેને રહડયાં, નેને રહડયાં !	૧૨
રહું રાખ્યું ન ઉર-દુઃખ જાય રે, આંસુડાં નેને રહડયાં, નેને રહડયાં !	૧૩
ગળ્યાં ખાળ્યાં તે આંસુ ના ખળાય રે, આંસુડાં નેને રહડયાં, નેને રહડયાં !	૧૪
બળ્યાં બાળ્યાં તે ઉર ખોલી જાય રે, આંસુડાં નેને રહડયાં, નેને રહડયાં !	૧૫
ઉન્હાં ઉન્હાં આંસુડે નેન નહાય રે, આંસુડાં નેને રહડયાં, નેને રહડયાં !	૧૬

સંસાર સુધારો.**પુરુષ અને સ્ત્રી.**

પુરુષ અને સ્ત્રીનાં સ્વરૂપ શાં છે, અને તેમનો પરસ્પર સંબંધ કેવા પ્રકારનો છે, એ સંબંધી સત્ય હજી આપણા દેશમાં અને ખીલ દેશોમાં થોડાજ માણસો જાણે છે; અને કેળવણીની યોજનાઓમાં પણ તેથી ઘણી ખામી રહે છે. સ્ત્રી અને પુરુષ વચ્ચેના ભેદો તાત્વિક અને અગણિત છે. એકની ખીલની સાથે સંયુક્ત થવાની યોગ્યતાનો આધાર એ ભેદો ઉપર છે.

હુનિયામાં જેમ નવ જુવન વધતું જશે, તેમ એ ભેદો વધતો જશે; અને તે એટલા માટે, કે સંયોગ વધારે ગાઢ થઈ શકે, અને અમર સંયોગ માટે વધારે તૈયારી થાય.

પુરુષ અને સ્ત્રી એક નથી, તેમ સમાન પણ નથી. ટેકરી અને ખીણની વચ્ચે સમાનતા હોઈ શકે નહીં. ખીણ ઇમારતો અને હૃદયોથી ભરપૂર હોય છે, અને વાડીઓ તથા મોલાતની સમૃદ્ધિ તેની શોભા વધારે છે. ટેકરીને ખીણ ઉપરના દેખાવો હોય છે, અને તેઓ પણ સાર્વજનિક લાભમાં હિસ્સો આપે છે. અહિં પૂણ્ણતાને દરેક પગલે અસમાનતા છે. પુરુષ અને સ્ત્રી કશામાં સમાન નથી, અને કશામાં અસમાન નથી, પણ દરેક વાતમાં પરસ્પરની ખામી પૂરી કરનાર છે.

આ ઝમાનો સ્વતંત્રતાનો છે, એટલે સ્ત્રીઓનાં હૃદયો હાલ સ્વતંત્રતાની તૃપ્તિથી ઉછળવા લાગ્યાં છે. તેમના રાજકીય હક્કો અને કેળવણી સંબંધી હક્કોની હવે ના પડાય તેમ નથી. અત્યારે તો વ્યવહારના ઘણા ધંધાઓમાં સ્ત્રીઓને દાખલ થવાની છૂટ નથી; પણ સ્ત્રીભતિ ઉપર પુરુષની એવી આપખુદ સત્તા લાંબો વખત ચાલવાની નથી.

કયા ધંધાઓ સ્ત્રીઓને ફાવશે અને કયા નહીં ફાવે, એ સ્ત્રીઓ પોતેજ પ્રયોગથી અને અનુભવથી જાણી લેશે. એટલું તો સ્પષ્ટ છે, કે સ્ત્રીની શક્તિઓ પુરુષના જેવીજ છે. સ્ત્રી કોઈ પણ કલામાં કે શાસ્ત્રમાં પ્રવેશ કરી શકે; સિંહાસન ઉપર બેસી શકે; સેનાઓનું ઉપરીપણું કરી શકે; છટાદાર ભાવણ આપી શકે; ઉત્કૃષ્ટ સાહિત્ય લખી શકે; વેદ કરીકે દવા આપી શકે અને વાહકાપ કરી શકે; ધર્મોસનમાં ઉપદેશ આપી શકે; અને દેવી સંદેશાને ગ્રહણ કરી શકે. સંક્ષેપમાં, તે તમામ બાબત કરી શકે. જે કાંઈ કરવાનો તેને પુરતો સ્નેહ હોય, તે તે કરી શકે. અને તમામ વિષયોમાં પુરુષની બુદ્ધિએ જે સત્યો પ્રગટ કર્યા છે, તે કરતાં કંઈક વુઢી ખૂબીનાં સત્યો સ્ત્રીની હૃદયપ્રધાન બુદ્ધિ બતાવી શકે.

લવિષ્યમાં સ્ત્રીની પદવી મુધરશે, અને તે પુરુષને હાલના કરતાં વધારે મદદગાર થશે, એમાં કશો શક નથી. દરમિયાન અત્યારે તો ઉપરથી ઉતરતી સ્વતંત્રતાનો દુરુપયોગ પણ ઘણી વાતોમાં જોઈ શકાય છે. ખુદ્દસ્તી અનીતિની વાત તો આપણે બાનુએ મૂકીએ. છતાં સારી સ્થિતિની સ્ત્રીઓ પોતાના પતિની ગેરહાજરીમાં પણ મેજબાનીઓ આપે છે, અને છટનો આનંદ અનુભવે છે. તમામ સમાજની રહેણીકરણી ઘણી રીતે ફરી જશે, એવાં સૂચનો દેખાય છે.*

કોમી પ્રશ્ન.

કેળવણી સંબંધી સ્થિતિ અને જૈન એજ્યુકેશન બોર્ડની ફરજ.

લેખક:—શ. નરેશભાઈ. શાહ.

થો

કા વખત ઉપર જૈન કોમની સમક્ષ તાંદુરસ્તીના નિયમે અને દૃષ્ટિએ વિચાર કરતાં જૈન કોમની અંદર કેળવણી તરફ વિશેષ લક્ષ જન સમૂહનું દોરાવા લાગ્યું છે તે જણાવ્યા પછી હાલ મુંબઈ ઇલાકામાં સાર્વજનિક કેળવણીની દૃષ્ટિથી વિચારતાં કોમની તે સંબંધી કેવી સ્થિતિ છે તે દર્શાવવાનો

આ લેખનો હેતુ છે તેમજ તે સંબંધમાં મુંબઈ ઇલાકાના કેળવણી ખાતા તરફથી બહાર પડતા રિપોર્ટ ઉપર અવલોકન કરતા જૈનો તે તરફ વધારે લક્ષ આપવાને કોશિયો કરે તે સારૂ આ-લેખ લખવામાં આવ્યો છે. કેળવણીની ખરી સ્થિતિ શું છે તે ઉપર જૈન એજ્યુકેશન બોર્ડના સલાસદોતું ધ્યાન ખેંચાય અને કાંઈ પણ વ્યવહાર પગલાં ભરવામાં આવે તે સારૂ ગોઠવણ કરે તે વ્યાજબી ગણાયો. કારણ કે સરકાર તરફથી બહાર પડતા આવા રિપોર્ટો પ્રાયઃ અંગ્રેજી ભાષામાં છપાતા હોવાથી, તેમજ કોમનો મોટો ભાગ વેપારી વર્ગનો હોવાથી અને થોડો ભાગ અંગ્રેજી ભાષાથી બેનસીબ હોવાના સંબંધથી, અને કેળવાએલ તરીકે બહાર દીલગાલમાં ભાગ લેનારાઓ પણ ગણ્યા ગાંઠ્યા હોવાથી, કેળવણીની ખરી સ્થિતિ શું છે તે આવા રિપોર્ટોનું અવલોકન કરી જનસમૂહ સંમૂખ રજૂ કરવા ભાગ્યેજ કાળજી રાખતો હોય છે તેથી કોમની કેળવણી સંબંધી સ્થિતિ શું છે તેથી પ્રાયઃ જર્મન કોમનો મોટો જનસમૂહ તદ્દન અજાણ્યો રહે છે. છેલ્લા ૧૯૧૫ ની સાલના મુંબઈ ઇલાકાના કેળવણી ખાતા તરફથી બહાર પડેલા રિપોર્ટ ઉપરથી માલુમ પડે છે કે મુંબઈ ઇલાકામાં ૨૫૬૫૪ ની સંખ્યા ધ્રીટીશ વિભાગોના શહેરો અને ગામડાઓની છે-અને તેર માઈલે એક સ્કુલનું પ્રમાણ આવતું હોવાથી ૯૨૬૭ શહેરોની અંદર સ્કુલો છે અને લગભગ ૧૬૩૮૪ શહેરો અને ગામોમાં સ્કુલોનું નામ પણ નથી અને શિક્ષણ લેનાર કુલે વિદ્યાર્થીઓની સંખ્યા ૭૫૪૬૨૨ ની છે. મુંબઈ ઇલાકાના કેળવણી ખાતાનો ઉપલો રિપોર્ટ જોવાથી આવા હાલના પ્રગતિમય સમયમાં પણ આવી રીતે એકલા મુંબઈ ઇલાકાની જ કેળવણી સંબંધી સ્થિતિ છે તેવું વખતે દરેક

કોમ તરફથી ચોતાની કોમમાં કેળવણી સંબંધી કેવી પ્રગતિ છે તે જો તપાસવામાં આવે તો ઘણું જાણવાનું જોઈ શકે તેમ છે. મુંબઈ ઇલાકામાં શિક્ષણ લેતા જૈન વિદ્યાર્થીઓની સંખ્યા ૧૯૮૦૦ ની છે. પ્રાથમિક કેળવણીમાં ૧૭૦૬૪, માધ્યમિક કેળવણીમાં ૨૨૩૫, ખાનગી સ્કુલોમાં ૨૫૯ અને કોલેજોમાં શિક્ષણ લેતા વિદ્યાર્થીઓની સંખ્યા ૨૪૨ ની છે. આ પ્રમાણે આંકડાઓ જોવાથી માલુમ પડશે કે ૧૭૬૦૪ જૈન વિદ્યાર્થીઓ પ્રાથમિક કેળવણી લે છે. માધ્યમિક કેળવણીમાં ફક્ત ૨૨૩૫ જૈન વિદ્યાર્થીઓ શિક્ષણ લે છે તે. આવી રીતે શરૂઆતની પ્રાથમિક કેળવણી લીધા પછી આવડી મોટી સંખ્યા કેળવણી લેતાં કેમ અટકી જાય છે તે લાગતા વળગતાએ ખાસ તપાસ કરાવવાની જરૂર છે. કારણ કે કેળવણીનું ધોરણ આવી રીતે ઓછા પ્રમાણનું રહેશે તો કોમને ઉચ્ચે દરજ્જે આવવાને હજી કેટલો વખત લાગશે તે વિચારવા જેવું છે. તે ઉપરાંત ઉચ્ચ કેળવણી લેતા જૈન વિદ્યાર્થીઓની સંખ્યા તરફ જોઈએ છીએ ત્યારે ખેદ ઉત્પન્ન થયા વિના રહેતો નથી. કારણ કે ફક્ત ૨૪૨ જૈન વિદ્યાર્થીઓ કોલેજોમાં શિક્ષણ લે છે. આ બાબત ધ્યાનમાં લઈએ અને જો કેળવણીને આગળ વધારવા સારૂ ઘટતા ઉપાયો કેળવાએલા વર્ગ તરફથી જરૂરી લેવામાં નહિ આવે તો કેળવણીને માટે નજીકના લવિષ્યમાં સારી આશા રાખવી તે દ્વાકટ છે. જૈન ઐત્યુકેશન બોર્ડ તરફથી હાલમાં કેટલુંક પ્રગતિમય કાર્ય કરવામાં આવે છે, પરંતુ તેના કાર્યનો સરવાળો મુઠીભર વિદ્યાર્થીઓને અમુક ઇનામો અને હરીફાઈની પરીક્ષામાં જ સમાઈ જતો હોય તો તેથી કાંઈ કાર્યસાધક પરિણામ શું આવશે તે પણ વિચારવા જેવું છે. સતર હજાર જૈન વિદ્યાર્થીઓ પ્રાથમિક કેળવણીનું શિક્ષણ લે છે. અને આશરે પંદર હજાર વિદ્યાર્થીઓ (Secondary) માધ્યમિક શિક્ષણ લેતા અટકી જાય છે તેનાં કારણો અને તે અટકાવવાને ઉપાયો શોધવા તે જૈન ઐત્યુકેશન બોર્ડનું પહેલું કર્તવ્ય છે.

દરેક પ્રાંતોમાં નિમાયેલ પ્રાંતીક યોજના. સેક્રેટરીઓના નામોની હારમાળા તરફ નજર કરીએ છીએ ત્યારે કોઈ પણ વ્યક્તિને આશ્ચર્ય થયા વિના રહેશે નહિ કે તેઓ કેટલું બધું કાર્ય કરતા હશે પરંતુ તેઓની ખરી ફરજ તો એ છે કે શિક્ષણ લેતા પ્રાથમિક કેળવણીના વિદ્યાર્થીઓ આગળ શિક્ષણ લેતા કેમ અટકી જાય છે તે જન સમાજની નજર ઉપર લાવી દરેક પ્રાંતોમાં તે કેમ અટકાવી શકાય વગેરે બાબતો યુચનાઓ કરવી જોઈએ. મુંબઈ ઇલાકામાં પચીસ હજાર શહેરોમાં લગભગ એક હજારમાં તો સ્કુલોનું નામ પણ નથી એવી સામાન્ય સ્થિતિ ઇલાકાની કેળવણીને લગતી છે તેવે વખતે દરેક કોમ તરફથી જો ચોતાની કોમની કેળવણીની સ્થિતિ તરફ લક્ષ આપવામાં આવે તો કોમનો વિદ્યાર્થીવર્ગ કયાં કારણોને લીધે, કેળવણી લેના બેનરીબ રહે છે તે કોમ

સંમુખ રજુ કરી શકાય અને આવી રીતે દરેક પ્રાંતવાર શિક્ષણ લેતા વિદ્યાર્થીઓના અટકી જવાનાં મુખ્ય કારણો અને તેને અટકાવવા ઉપાયો શોધી કાઢવામાં ન આવે ત્યાં સુધી જૈનકોમ કેળવણીમાં આગળ વધે છે તે કહેવું ગેર-વ્યાજબી છે. સને ૧૯૧૧ ની સાલનો વસ્તીપત્રકનો છેલ્લો રિપોર્ટ અને તેની અંદર જૈનોની કેળવણી સંબંધી સ્થિતિને લગતા આંકડાઓ જોતાં માલુમ પડે છે કે ગુજરાતમાં દરહજારે પુરૂષે ૭૪૫ જૈનો લખી વાંચી શકે છે જ્યારે દક્ષીણ વિભાગમાં ક્ષણોટકમાં દરહજાર પુરૂષે ફક્ત ૧૮૮ જૈનોજ લખી વાંચી શકે છે. આવી મુંબઈ ઇલાકાની કેળવણીને લગતી સ્થિતિ જોતાં અને તે સંબંધી તે ખાતાનો અમલદાર વસ્તીપત્રકમાં જણાવે છે કે "The Jain in the Karnatak is distinguishable both in appearance and dress from the local cultivators and the comparatively low ratio of literacy is due to racial causes" આ ઉપરથી જૈન એજ્યુકેશન બોર્ડ જેવા ખાતાની ખાસ ફરજ છે કે "Racial Causes" ક્યાં ક્યાં છે તે શોધી કાઢવાં જોઈએ કે જેથી કરીને કેળવણી લેતા અટકી જતા જૈન વિદ્યાર્થીઓનું આવડું મોટું પ્રમાણ આવે છે તે જનસમાજ સંમુખ રજુ કરી શકાય. આવી બાબતો ઉપર ધ્યાન આપવામાં આવે તે માટે ઉપાયો યોજવા કાંઈ પણ પ્રયાસ કરવામાં આવશે તોજ વ્યાજબી ગણાશે.

જૈન કોમમાં સ્ત્રી કેળવણી સંબંધી સ્થિતિ.

જેના ઉપર દેશનો, કોમનો અને આખી જ્ઞાતિની ઉન્નતિનો આધાર છે તેવા વર્ગની કેળવણીની સ્થિતિ તરફ કોમ તરફથી ગમે તેટલા પ્રયાસો કરવામાં આવતા છતાં હજુ પણ આટલા બધા અભણતા છીએ કે તેની ખરી સ્થિતિ શું છે તે જાણી શકતા નથી. અને તેવે વખતે સરકારી રિપોર્ટો આપણા આધાર ભૂત થઈ પડે છે. છેલ્લા વસ્તીપત્રક ઉપરથી માલુમ પડે છે કે મુંબઈ ઇલાકામાં ગુજરાતમાં દરહજારે ૧૫૪ સ્ત્રીઓ જૈન કોમમાં લખી વાંચી શકે છે. અને દક્ષીણ વિભાગમાં દરહજારે ૭ ફક્ત (સાત) સ્ત્રીઓ લખી વાંચી શકે છે. જ્યાં સુધી આટલે દરજે સ્ત્રી કેળવણીની ખામી છે તેવે વખતે જ્ઞાતિ ઉન્નતિનો વિચાર કેવી રીતે પાર પાડી શકાય તે પણ વિચારવા જેવું છે. સ્ત્રીઓ સુશિક્ષિત થાય તેવી લાવનાને સિદ્ધાંત તરીકે સાબીત કરવા સારૂ ભગીરથ પ્રયત્ન કરવાની જરૂર છે. અને જ્યાં સુધી આ બાબત કોમના કેળવાયેલ વર્ગ તરફથી લક્ષ આપવામાં નહિ આવે ત્યાં સુધી કોમની ઉન્નતિ થવી મુશ્કેલ છે. જ્યારે નામદાર સરકાર તરફથી સ્ત્રીઓ ઉચ્ચ કેળવણી લેવાને લલચાય તે સારૂ સ્કોલરશીપો સ્થાપવામાં આવે છે અને બીજી તરફ પ્રોફેસર કવે જેવા ગૃહસ્થ તરફથી સ્ત્રી કેળવણીની ઉન્નતિ થાય તે સારૂ પ્રયત્ન કરી સ્ત્રીઓ માટે યુનિવર્સિટી સ્થાપવા નક્કી કરવામાં આવ્યું છે ત્યારે જૈન જેવી સમજી કોમમાં પણ લખી વાંચી શકે

તેવી સ્ત્રીઓનું કેળવણીને લગતું પ્રમાણ ઉપર પ્રમાણે કેટલું બધું જોણું આવે છે તે જનસમાજ સહેલાઈથી જોઈ શકશે. દક્ષીણ વિભાગમાં સ્ત્રી કેળવણી જેવું કંઈ છેજ નહિ એમ ખુદ્દલ દેખાઈ આવે છે. ગુજરાતમાં ઘણું સામાન્ય પ્રમાણ આવે છે. આવી સ્થિતિ સુધારવા સારૂ જૈન એજ્યુકેશન બોર્ડ કંઈ પણ ન કરી શકે ? વળી કોમની અંદર બાળલમ, નાની ઉંમરમાં થતા લગ્નો આદી પ્રસંગોને લીધે, એકજ સ્થિતિમાંથી બીજી સ્થિતિમાં ફેરફાર થતા, હજી તો ગૃહિણી તરીકેની ફરજો સમજવાને લાગ્યેજ લાયકાત મેળવી હોય છે તેવે પ્રસંગે કર્મસંભોગે અનુકૂળતાનો અભાવ હોય તો જે કંઈ પણ શિક્ષણ જૈન બહેનોએ શરૂઆતમાં લીધું હોય છે તે પણ નીરૂપયોગી થઈ પડે છે, અને આવી મુશ્કેલીમાંથી સ્ત્રી વર્ગ દુર થાય અને તેમની સામાન્ય સામાજિક સ્થિતિ કોઈ પણ પ્રકારે સુધરે તેવા હેતુથી પ્રેસઈ હાલ તુરત મુંબઈ શહેરમાં સ્ત્રીઓને ઘેર બેઠા મફત વાંચનનો લાભ આપવા સારૂ, સુની શ્રી મોહનલાલજી જૈન સ્નેહલ લાઈબ્રેરી મારફતે કેટલાક ઉદારચીત ગૃહસ્થોની મદદથી ટ્રાવેલીંગ લાઈબ્રેરી યાને ફરતા પુસ્તકાલયની પેઠીઓ દરેક માળે માળે અને ચાલીએ ફેરવવા સારૂ પ્રયાસ કરવામાં આવ્યો હતો. પરંતુ ખેદની વાત છે કે આવા ઉચ્ચ આશયથી રજી કરવામાં આવેલી યોજનાથી પણ જેવો જોઈએ તેવો વાંચનનો લાભ લેવાઈ શકાતો નથી; કારણ કે આવા કાર્યમાં અમુક સ્વયંસેવકો ત્યાં સુધી આત્મભોગ આપવા બહાર પડે નહિ ત્યાં સુધી આવા કાર્યોની મુશ્કેલી દુર થઈ શકતી નથી. જે આ બાબત હજી પણ લક્ષ આપવામાં આવે તો ખરેખર કોમના એક અજ્ઞાન વર્ગને આપણે અધિકારના પકડામાંથી બહાર લાવી ઘણું અજવાળું પાડી શકીએ તેમ છે. જે અમુક સ્ત્રીઓ મફત વાંચનનો લાભ લેશે અને તેના ફાયદાઓ સમજાવી થશે તો બીજી બહેનોને આ બાબત લક્ષ ખેંચવાને સારી મહેનત કરશે તેથી થોડું ઘણું લીધેલું શિક્ષણ પણ ટકાવી રાખવા સારૂ આ યોજના સાથે ઉત્તમ છે તેમ માનતાં જરાએ અટકી શકાતું નથી. મુંબઈ શહેર એકલાજ માટે નહિ પરંતુ દરેક શહેરમાં પણ આ યોજના આદરણીય થશે. કારણ કે બહુજી ઓછા ખર્ચથી થોડો લાભ આપનારી આ યોજના છે. આશ્ચર્ય જેવું છે કે લોક લક્ષ આ બાબત તરફ હજી સુધી ખેંચાયેલ નથી ! તો તે બાબત જરૂર કેળવણીને અંગે રસ લેનાર દરેક વિદ્વાન બંધુઓને સુચના કરવામાં આવે છે કે આ બાબત પોતાથી બની શકે તેટલો પ્રયાસ કરવો જોઈએ.

જૈનોના કેળવણીને લગતા આંકડાઓ વસ્તીપત્રકમાં જુદા

મેળવવાની જરૂરીઆત.

જૈન કોમની વસ્તી જોતાં, આ આંકડાઓ જુદા જુદા પ્રાંતવાર મેળવવાની જરૂરીઆત છે; કારણ કે આખા હિંદુસ્તાનની આપણી કેળવણી સંબંધી સ્થિતિ

છીની ખામી છે અને તે કેવી રીતે દૂર થઈ શકે તે સાડુ ઉપાયો યોજવા સાડુ પણ અગત્યના છે, દિલ્લીરીની વાત છે કે અત્યાર સુધી કરવામાં આવેલ પ્રયાસનું શુભ પરિણામ આવ્યું નથી. અને તેનાં કારણો તરીકે મને તો એમજ લાગે છે કે આપણે જેવી રીતે જોઈએ તેવી રીતની અરજ સરકારને ગુજરાતમાં પછત હોવાનું જ છે. હિંદુસ્તાનની પારસી કોમ જેની વસ્તી ફક્ત એંસી હજાર છે તેને માટે જુદા જુદા કોલમો મેળવી શકાય છે ત્યારે જૈન કોમ તેના કરતાં બાર ગણી વધારે વસ્તી ધરાવતાં છતાં તેને સાડુ કંઈ પણ ન બની શકે તે બ્યાજબી લાગતું નથી. આ બાબત કેળવણીને લગતા જુદા જુદા આંકડાઓ વસ્તીપત્રકમાં મેળવવા સાડુ સને ૧૯૦૩ ની સાલમાં જૈન દીગંબર પ્રાંતિક સભાના પ્રેસીડેન્ટ તરફથી એક અરજ કરી પ્રયાસ કરવામાં આવ્યો હતો ત્યાર પછી સને ૧૯૧૪ ના રોજ મુંબઈની જૈન એસોસીશન એન્ડ ઇન્ડિયા તરફથી એક અરજ કરી મુંબઈ સરકારના કેળવણી ખાતાના અમલદારનું ધ્યાન ખેંચવામાં આવ્યું હતું અને તે અમલદાર તરફથી તા. ૬ મી અક્ટોબર ૧૯૧૪ ના રોજ જવાબ આપવામાં આવ્યો હતો કે પ્રાથમિક, માધ્યમિક, ખાનગી સ્કૂલો અને કોલેજોમાં શીખતા જૈન વિદ્યાર્થીઓના આંકડા આખ્યા સિવાય વિશેષ તેનાથી કંઈ થઈ શકે તેમ નથી. તે ઉપરાંત જણાવ્યું હતું કે જે જાતની માહિતી આપવામાં આવે છે તે હિંદી સરકાર મરજી અનુસાર આપવામાં આવતી હોવાથી છેવટે નીચે પ્રમાણે જવાબ આપવામાં આવ્યો હતો. " The form of the table is prescribed by the Government of India and it rests with them to revise it if they think fit. " ઉપર પ્રમાણે જૈન એસોસીએશન એન્ડ ઇન્ડિયાને જવાબ મળ્યાને ત્રણ વર્ષ થવા આવ્યાં પરંતુ દિલ્લીરીની વાત છે કે કંઈ પણ આગળ પ્રયાસ કરવામાં આવ્યો નથી ? આવી મોભાદાર સંસ્થાએ એક કામ હાથમાં લીધા પછી છેવટ સુધી તેનો નિર્ણય લાવવાની કોશિયોમાંજ તેની ફતેહનો આધાર છે. હાલમાં સાંભળવામાં આવ્યું છે કે આ બાબત જૈન એજ્યુકેશન બોર્ડ તરફથી જુદા જુદા કોલમો સરકારી રિપોર્ટમાં આવે તે સાડુ પ્રયાસ કરવામાં આવનાર છે તો આવી રીતે જુદી જુદી સંસ્થાઓ તરફથી એકજ બાબતસર, સરકારી ખાતામાં પત્ર વ્યવહાર કરવામાં આવે તેના કરતાં જે સંસ્થા તરફથી શરૂઆતમાંજ કંઈ પણ પ્રયાસ કરવામાં આવ્યો હોય તેની મારફતેજ કાર્ય હાથ ધરવામાં આવે તો ધારેલું કાર્ય જલ્દીથી પાર પોડવા ઘણાજ સંભવ છે. છેવટે આ લેખમાં જણાવેલ સૂચનાઓ તરફ કેળવણીને લગતા કાર્યમાં હિલચાલ કરનારાનું લક્ષ ખેંચાય અને તેમાં દર્શાવેલી હાજતો દૂર કરવા સાડુ પોતાથી બનતો ફાળો આપી વ્યાવહારિક રીતે કાર્ય કરી બતાવવાને ઉત્તેજિત થાય એમ ઈચ્છી આ દુક લેખ સમાપ્ત કરું છું.

સ્વીકાર અને અભિપ્રાય.

જૈન હિતેચ્છુ. (જુન: ૧૯૧૭-મુંબઈ.)

રા. ભાઈ વાડીલાલના સતત અને સ્તુત્ય પ્રયત્નથી સ્થપાયેલા 'સંયુક્ત જૈન વિદ્યાર્થીગૃહ' ને લગતી ઉપયોગી માહિતી પુરી પાડતો ૩૦૦ પૃષ્ઠનો આ દળદાર સચિત્ર માસિક અંક જૈન અને જૈનેતર સંગીન લેખોથી ભરપૂર છે. તેમાંથી વાચકો જે ચતુર હોય તેો ઘણો સાર ખેંચી શકે તેમ છે.

શ્રાવિકા. (જુલાઈ: ૧૯૧૭-ભાવનગર.)

અપ-દુ-ડેઈટ દબે તૈયાર થતા આ સચિત્ર માસિકનું ગેટ્-અપ આકર્ષક અને ખર્ચાળ છે. લેખ પસંદગી ઠીક થાય છે. ચિત્રોમાં રવ. રા. દાદાભાઈ અને મિસિસ એનિબિસંટ ઉપરાંત નિર્દોષ પંખીડાંની ભક્તિવાળા કાવ્યને લગતાં બે ચિત્ર અને વિધવા પાસે વરો કરાવવા મળેલા નાતના પટેલીઆઓનું ચિત્ર ઘણું સુંદર છે.

સુનિ. (શ્રાવણ: સં. ૧૯૭૩, બોમ્બે-પૂર્વ ખાનદેશ.)

રંગીન આર્ટ પેપરના ડીખાયા સાથે હિન્દી ભાષામાં આ માસિક નિયમિત પ્રસિદ્ધ થાય છે. તેના સંપાદક શ્યામલાલ શુભ છે. પોષ્ટેજ સાથે વાર્ષિક લવાજમ રૂ. ૨)૦ છે. લેખો વાંચવા ચોગ્ય હોય છે.

દિગંબર જૈન. (અષાઢ-શ્રાવણ: સંવત ૧૯૭૩. સુરત.)

માસિક લગભગ હિન્દી લેખોથી તૈયાર થાય છે તે વિશેષ આદરની વાત છે. શ્રી ઋષભ નિર્વાણ અને શ્રી વીરનિર્વાણ સંબંધી લેખો ખાસ ધ્યાન ખેંચે છે.

જૈનધર્મપ્રકાશ. (શ્રાવણ: સંવત ૧૯૭૩, ભાવનગર.)

પ્રશમરતિ પ્રકરણ, શ્રાવક તથા સમાજસેવા વગેરે લેખો સારા લખાયા છે. સાહિત્ય. (ઓગસ્ટ: ૧૯૧૭, વડોદરા.)

નિયમિત અને લોકપ્રિય, આ ચરતા લવાજમમાં બહોળું વાચન પૂરું પાડતા સાહિત્યના ઓગસ્ટ મહિનાના અંકમાં જીવનનું સાથે માણસનો મંબધ અને રવ. દાદાભાઈના અવસાનને લગતી તંત્રીશુએ લીધેલી ટુંટી પણ મુદાઓથી ભરપૂર નોંધ ખાસ ધ્યાન ખેંચે છે. ચર્ચાપત્રો લેવાની અને અભિપ્રાય આપવાની સાહિત્યના વિદ્વાન તંત્રીની સમાનતા અને નિખાલસવૃત્તિ અન્ય પત્રકારોને દર્શાવે છે.

ચન્દ્રપ્રકાશ. (જોગણ-૧૯૧૭, વડોદરા.)

આ માસિકના તંત્રી અને વ્યવસ્થાપક બંને નવા છે અને ગુજરાતના માનનીય વિદ્વાનો છે. તેઓના તંત્ર તળે આ માસિક ન્યાયથી ચાલવા માંડ્યું છે ત્યારથી તે નવા અવતારમાં આવી નવા સ્વરૂપે દર્શન દે છે. માસિક નિયમિત પ્રકટ થાય છે અને લેખની ઉત્તમ પસંદગીથી તે લોકપ્રિયતા સાથે બહોળો ફેલાવો પામતું બન્યું છે એ સંતોષની વાત છે. આ અંકમાં જીવન અને સાહિત્ય, ભારતમાં રાષ્ટ્ર ભાષાની આવશ્યકતા, નિસર્ગ લક્ષ્ય વગેરે લેખો વિશેષ આકર્ષક છે. ગુર્જર સાહિત્યમાં નાટ્ય સાહિત્ય ઘણું નથી અને તે અરસામાં રા. ભાઈ ભરતરામે તે વિષય હાથમાં લીધેલો જોઈ આનંદ થાય છે.

નિઃસાસુ. (આવણ: સંવત ૧૯૭૩, ભાવનગર.)

આઠ આના જેટલા સરતા વાર્ષિક લવાજમમાં આ માસિક સારી જન સેવા બજાવી રહ્યું છે. ઘરમાંથી અને શાળામાંથી શારીરિક શિક્ષા બંધ કરે, યુદ્ધ વગેરે લેખો કસાયલી કલમથી લખાયા છે.

કુચ્છી જૈનમિત્ર, વ્યાયામ, વિશાક્રીમાળી વગેરે માસિકોનાં પહોંચ ઉપકાર સાથે સ્વીકારીએ છીએ. અભિપ્રાય આવતા અંકમાં.

નીતિમય જીવન—લેખક, પત્યાસજી કેશરવિજયજી ગણિ. પ્રકાશક, શા. સોમચંદ ભગવાનદાસ અમદાવાદ. કિંમત ૬ આના. રોયલ સોળપેજી સાડાસાત ફોર્મ, પાકુ પૂઠું. ગ્લેજ કાગળ.

આ પુસ્તક પત્યાસજી કેશરવિજયજી ગણિ, ન્યારે સન ૧૯૭૦ માં રાજકોટ મુકામે આતુર્માંસ ગાળતા હતા, તે અરસામાં તેઓના હાથે તૈયાર થયેલું હતું. નીતિનું રહસ્ય જણાવતાં લેખકે અનેક વ્યવહારૂં ભાગો વિષે વાર્તાવિકે ઉલ્લેખ કર્યો છે. ન્યાયથી ધન મેળવવા બાબત, શિક્ષાચાર પ્રશંસા વિષે, સરખા કુળાચાર સાથે વિવાહ સંબંધી, પાપ-સીરૂ વિષે, પ્રસિદ્ધ દેશાચાર પ્રમાણેની રહેણી-કરણી વિષે, વગેરે કુલ ૩૫ ગુણરૂપ નીતિમય જીવનને ધારણ કરનાર મનુષ્ય સમ્યક્દર્શનપૂર્વક ગૃહસ્થ ધર્મનાં મતો ધારણ કરવાને યોગ્ય થાય તેવા આશયની વિષય ગૂંથણીવડે પુસ્તક તૈયાર થયેલું છે. અને તે ઉત્તેજનને પાત્ર છે.

જિતલક્ષ્મિ આદર્શ—લેખક શા. કુંવરજી આણંદજી, પ્રકાશક કાપડ-માર્કેટ, વેપારી જૈન મંડળ તરફથી શા. માણેકલાલ નાનજી મુંબઈ. ડેમી આઠપેજી, સારા ગ્લેજ કાગળના ત્રણ ફોર્મની આ ન્હાની ચોપડીની પ્રસિદ્ધિનો મૂળ આશય આ છે:—

“ પૂજકે પૂજન સે બને પૂજ્ય બરાબર ધાર;

પૂજા ફળ પૂજા કરે પામે લવોદધિ પાર. ”

ઉપરાંત ભક્તિને મિથે થતી આશાતનાઓ અને જિનરાજભક્તિ વિષે બહુ સુન્દર રીતે વર્ણન થએલું છે. આ પ્રકારનાં ન્હાનાં ન્હાનાં પેગ્લેટ્સ પ્રસિદ્ધ થાય એ ઇચ્છવા લેગ છે.

સુંબઈ ઈલાકાની—જૈન વસ્તીમાં પ્રાંતવાર આવતું મરણ પ્રમાણ અને જૈન કોમના નેતાઓની ફરજ. લેખક અને પ્રકાશક રા. નરોત્તમદાસ ભગવાનદાસ શાહ. સુંબઈ. ટેમી સાઈઝ એ ફોર્મ.

નિળંધ ધણો સારો છે અને તે મહેનતપૂર્વક તૈયાર થએલો હોઈ પ્રત્યેકને વાંચવા યોગ્ય છે. આ માસિકમાં તેને પુનઃ પ્રસિદ્ધ કરવાની અમને અપેક્ષા રહે છે એજ તેની ઉત્તમતાની પ્રતીતિ છે.

ચન્દ્રચૂડ—(મરાઠી ઉપરથી અનુવાદ.) અનુવાદક રા. ચન્દ્રશંકર કટ્ટણ-શંકર દ્વિવેદી: ભાવનગર. પ્રકાશક “ જૈનશાસન ” પત્રના અધિપતિ. કિંમત રૂ. ૧-૦-૦ રાયલ સોળપેણ સવાપંદર ફોર્મ. ઠાણું પૂડું કાગળ મધ્યમ “ જૈન-શાસન ” પત્રની સાતમી લેટ.

અનુવાદક કહે છે તેમ, “ આ એક મરાઠી કથાનો અનુવાદ છે. ” વસ્તુ સાંસારિક છે. ચન્દ્રચૂડ અને તારા એકજ જાતિનું યુગલ છતાં દેશરથ અને કોકણરથ એવા પેટા વિભાગને લીધે, સંસાર ચુદ્ધિની સંકુચિત દૃષ્ટિને ભોળે, સ્વયં ઇચ્છા છતાં લગ્નગ્રંથીથી ઉભય સંયુક્ત થઈ શકતાં નથી. સિવાય સર્વજ્ઞ બ્યવહાર એક સરખો ચાલે છે. પરિણામે સમાજની રૂઢિના લયથી જીવતાવસ્થામાં જે ભેડું સહગામી નહોતું બની શક્યું તે અવસાનકાળને આંતે “ જૈન-લાર્ન ફોટોગ્રાફ ” રૂપે કેવળ ચિત્ર-પ્રતિમામાં એક સાથે વિરાલ શકે છે.

અનુવાદ એકંદરે ઠીક થયો છે. વાક્યરચના, શબ્દપ્રયોગ, ભાષાશૈલી અને શુદ્ધિ વગેરે બાબતો ઉપર વિશેષ લક્ષ આપવાની જરૂર છે. અમારા નમ્ર મત પ્રમાણે સમાજસુધારણાવાળા હાલના જમાનામાં ‘ કોકણરથ અને દેશરથ ’ જેવા જાતિના પેટા વિભાગોને ભેદી, સમાજની વિશ્વાળ દૃષ્ટિએ કથાનાયકોનાં લગ્ન, અનુવાદકે કરાવ્યાં હોય તો આરૂં. પુસ્તકની પ્રસ્તાવનામાં “ યોગ્ય રથજે મૂળ-માંથી ફેરફાર કર્યોતું ” અનુવાદકે સ્વીકાર્યું છે, વાસ્તેજ અમે ઉપરોક્ત ફેરફાર સૂચવવાની છૂટ લીધી છે.

નવજીવન (નિળંધોનો સંગ્રહ) લેખક અને પ્રકાશક રા. મણિલાલ મોહનલાલ પાદરાજર. (ખેતી અને સહકાર્ય ત્રિમાસિકના તથા આ પત્રના તંત્રી) વડોદરા. કિંમત ઠાણું પૂડું બાર આના, પાકુ પૂડું રૂ. ૧-૦-૦. સૂપરરાયલ સોળ પેણ. સાઇઅગિયાર ફોર્મ, ઉચ્ચ ગ્લેઝ કાગળ, આવૃત્તિ બીજી.*

* (આ પુસ્તક ત્રિે અભિપ્રાય નિવેદન થાય તે અમારું, એક અંગન ખુલાસો મારે કરતો નોંધવો. ઉપરના પુસ્તકના કર્તા મારા મિત્ર છે અને આ માસિકના તંત્રી છે.

વરોદરા રાજ્યના હીવાન મે. મનુભાઈ સાહેબને આ પુસ્તક અર્પણ થયેલું છે, અને પુસ્તકનો ઉપોદ્ઘાત અ. સો. શ્રી શારદાખેને લખ્યો છે. એકંદરે આ પુસ્તકમાં સાત લેખો છે. (૧) પ્રેમ મિમાંસા, (૨) સૂક્ષ્મ તત્ત્વજ્ઞાન, (૩) મહાકવિ કેન્દે-ધંદાલિયન કવિ, (૪) મહાકવિ કાલિદાસ અને ભવભૂતિ-ઉલ્લેખ. વચ્ચેની સરખામણી, (૫) કાવ્ય-દેવીનો દરબાર, (૬) મહાકવિ પ્રીતદાસી, (૭) તથા ભસ્તખંડ કે આર્યાવર્ત.

રા. ભાઈ મણિલાલની કલમ હવે ગુજરાતને અપરિચિત નથી. ત્યારે પણ તેમના છૂટક લેખો હું વાંચું છું ત્યારે તેમના સંગ્રહી બે બાળતો હું સમજી શકું છું. એક તો એ, કે તેઓ જે લખે છે તે કેવળ વાંચનનાજ અનુભવનું નથી લખતા, પણ અનુભવ પછીનું તેમને જે સત્ય લાગે છે તે સ્વતંત્ર લાવોથી લખે છે અને બીજું એ, કે તે સાડું લખી શકે છે. આ પુસ્તક ધ્યાનપૂર્વક વાંચતાં મને ઘણા વિચારો ઉદ્ભવ્યા છે, અને કોઈ વાર પ્રસંગવશાત્ પુસ્તકનું જીવલોકન કરીશ ત્યારે તેમાં સઘળા વિચારો છૂટથી મૂકી શકીશ. અહીં, અને અત્યારે, તો તેના વિષે અભિપ્રાયજ આપવાનો છે, અને તે પણ હુંકા શબ્દો-માંજ પતાવીશ. પુસ્તકનું નામ નવજીવન રાખ્યું છે, તેમાંના ગહન વિષયોને મરહુતાથી અને ઉચ્ચ લાવોથી તેઓ સફળ બનાવી શક્યા છે તેથી તે નામનું સાર્થક થયું છે. નામની તળે “નિર્ણયોનો સંગ્રહ” લખાયલું છે; પણ પુસ્તકમાંના વિષયો નિર્ણયનું શુદ્ધ સ્વરૂપ રાખી શક્યા નથી તેથી મારા નમ્ર મત પ્રમાણે તેને નિર્ણયોને સ્થાને લેખો તરીકે ઓળખવા હીક થઈ પડશે. લેખોની ભાષા સરસારી છે, શબ્દપ્રયોગ અને શૈલી માટે ખાસ મત ફેર નથી. અને રા. ભાઈ મણિલાલે પ્રસ્તુત પુસ્તક જેટલા ઉત્સાહપૂર્વક તૈયાર કર્યું છે. એટલાજ-સંપૂર્ણ-હોંશથી પ્રગ્નમાં તે વંચાશે એમ મને લાગે છે. ગુજરાતનાં (તેમ “મોડર્ન રિંચુ” જેવાં ગુજરાત બહારનાં) પ્રતિષ્ઠિત પત્રોએ આ પુસ્તક વિષે વાંચણી પ્રશંસા કરેલી જાણી વિશેષ સંતોષ થાય છે.

મિત્ર-તંત્રીના પુસ્તક વિષે મિત્ર-અવરજાપક અભિપ્રાય આપે, એટલે “દારંગી દુનિયા” ને રાજર્ષિ ભર્તૃહરિ રચિત એક શ્લોક જેવું આજ દોળવાની કદાચ તક મળે. રા. મણિભાઈનું પુસ્તક વાંચ્યા પછી તેનો અભિપ્રાય અહીં લખતીજ વેળાએ મને આવી શકા સહમા થઈ હતી. પણ તે શકા યોદીજ પળે ટકી. ખરું તો મને એજ લાગ્યું, કે ચિત્ર-વિચિત્ર રંગીન પાટાથી અલંકૃત આ જ્ઞાનનામા એવાં અનેક અનુભાનો કેવળ ક્યોળકરિપત રીને જાણાય છે અને વિલય પામે છે. તેવાં અનુભાનો કને અનુચિત નિસ્મન રાખી મને જે સત્ય લાગ્યું હોય તે, કદાચ જગતના ઉપર જણાવ્યા તેવા અપવાદોજ માન આપનાં સત્યને છૂપાવવું એ માન-સિક નિર્મળતા છે, અને મનના આવા સમાધાન પછી, પ્રસ્તુત પુસ્તક વિષે જાણાયો મારો સ્વતંત્ર મત, જે પ્રસિદ્ધ થાય તે ભદ્ર કરી આપવાની જવાબદારી સાથે આ અભિપ્રાયને અહીં જગા આપી છે. આ પ્રકારનો ખુલાસો મારા મિત્રોમાં એક પણ અંશે મર્જાગ્રેક થશે તો ‘ખુલાસા’ માટે રોકેલી જગા નકામી ગયેલી નહિ ગણાય.)

• અવલોકન અને અભિપ્રાય વચ્ચેનો ભેદ અવલોકનદારથી અલગથી નહિજ દોષ

વિશેષાંક—મુંબઈ અને માંગરોળ જોન સભા-રજત મહોત્સવ પ્રસંગે તૈયાર થયેલો. પ્રકાશક રા. મકનજી જે. મહેતા. બી. એ; એલ્. એલ્. બી. ઝેરિસ્ટર-એટ-લૉ. મુંબઈ.

૭મી ૮ પેજ ૧૩ ફોર્મ નેટલો આ દળદાર ખાસ અંક ઘણી ઉપયોગી માહિતી પૂરી પાડનાર હોઈ બહુ કિમતી છે. ઉપરની સભાનાં છેલ્લાં ૨૫ વર્ષની કાર્ય-વાહી સાથે ધર્મ ગુરૂઓ અને ત્રેન્યુએટ-જોન અને જૈનેતર વિદ્વાનોની કસાયલી કલમથી લખાયેલા ઉત્તમ લેખોનો આમાં સમાવેશ થયેલો છે. ૨૫ વર્ષની કાર્યવાહી વાંચતાં અમને સંતોષ થયો છે અને સભાના હેતુઓ અન્ય દેશી મંડળોને અનુકરણ કરવાયોગ્ય છે એટલુંજ નહિ, પણ હેતુઓને અવલંબી, તેણે બલવેલી સેવા પણ તેટલીજ સ્તુત્ય છે. અમે આ સભાની ઉત્તરોત્તર અભિવૃદ્ધિ ઇચ્છીએ છીએ અને લલિત્યમાં તે એક આદર્શ સંસ્થા તરીકે સર્વત્ર અનુકરણીય નિવડે તેવું જોવા ઇચ્છેલું છે.

ધન્યન્તરિ. (જુલાઈ ૧૯૧૭. વીસનગર.)

આરોગ્ય જાળવવાની ઉપયોગી માહિતી પૂરી પાડનારાં ગણ્યાં-ગાંઠ્યાં ગુજરાતી માસિકો પૈકી આ માસિક પણ પોતાના તરફથી આદેશ ફાળો આપે છે. આ અંકમાં તંત્રીના લેખો ઉપરાંત જાણીતા સ્વર્ગના ઇન્તરદાર રા. પટિયારનો, પેટક નોટ્સવાળો વગેરે લેખો ધ્યાનપૂર્વક વાંચવા જેવા છે.

વ્યવસ્થાપક.

ચર્ચાગત.

આગમોદય સમિતિ અને આગમો.

જોન ધર્મમાં આગમોની મુખ્ય માન્યતા છે. આગમોને પ્રથમ છપાવનાર રાયબહાદુર ધનપતિચિંહ બહાદુર હતા. તેને બીજીવાર છપાવવા માટે પંચાસ આનન્દસાગર ગણિએ પ્રયત્ન કરેલ છે અને આગમો છપાવવા ખાતે ફંડ પણ મોટા પ્રમાણમાં થયેલું છે છતાં સમિતિના આગેવાનો તરફથી સર્વ સાધુઓને પૂરાં પુસ્તક પાડી શકાતાં નથી. ફંડ થાય છે તેમાં સર્વ જોનોની મલિકી છે છતાં સમિતિમાં ભાગ નહીં લેનાર સાધુઓને અને સાધ્વીઓને છપાયેલાં આગમો નહીં મળવાથી ફંડ ભરનાર શ્રાવકોનાં મન કથવાય છે અને તેથી એક-પક્ષી સમિતિનું કાર્ય ગણાય છે. જે હેતુઓથી આગમોદય સમિતિ રચાઈ હતી તેના કેટલાક હેતુઓ સિદ્ધ થયા નથી. સાધુઓની અને સાધ્વીઓની પાસે પૈસા હોતા નથી છતાં અથવા કારણોથી તેઓ શ્રાવકો મારફત પૈસા રખાવવાની શિથિલતા સેવે એ બનવા જોગ છે માટે સમિતિના આગેવાનોએ સર્વ સાધુઓને અને સાધ્વીઓને બેટ તરીકે આગમો મળે એવી સત્વર વ્યવસ્થા કરવી જોઈએ.

હંસ.

વાલ-વાડો.

વાલક-“વણુ.”

તમ કંકુની પાની, વીર ! તમ મીઠકી બાની, વીર !
પગલાં કંકુનાં માંડજો, વીર ! બોલ મીઠકા પાડજો, વીર !

કવિ નહાનાલાલ.

રા. કેશવ હ. શેઠ.

બુને પૂરાં સાત વર્ષ પણુ નહોતાં થયાં. છતાં રાજ તેના કાકા
કને સાંજની વેળાએ તે ફરવા જાય. કાકાની આંગળી પકડી,
બુ તેની ના'ની ના'ની પગલીઓ પાડતો, ને રસ્તામાં
ચાલતાં જે જુએ તે વિષે “આ-શું, અને શું કરવાનું”
એવી શંકાઓ કરતો ઠેક બાગ લમણ પગે ચાલતો પહોંચી જાય.

બાગમાં વેણયલાં ફુલ-પાન સાથે રમવાનું, બાગમાં ઊભાં કરેલાં મોટા-
પ્રખ્યાત પુરોનાં પુતળાંને બારિક નજરે નિરખવાનું, તેના વિષેની પૂછપરછ
કરવાનું, કોઈ ગાતું હોય તે ગીત સાંભળવાનું, નવાં નવાં ચિત્રો જોવાનું,
સ્વપ્નની, દેવોની, પરીઓની, લોકની, ઇતિહાસમાંની એવી એવી વાતો સાંભળવાનું
બુને ઘણું ગમતું.

બુની આ પ્રકારની બાલકિડા કાકાને વડાલી લાગતી. બુનાં લાક,
તેના કાકાને મન અમુલ્ય કોઈ ઉપજાવતાં, બુની કાલીચેલી પણુ મીઠી
ભાષા, બુની અધૂરી પણુ મધૂરી શંકાઓ, બુની વડાલસોમ્મ અંગણો,
નાજીક પણુ નિર્મળ ને પ્રતિપણે ચળકતી બુની સિન્ધ આંખો, ને સ્મીત
કરી રહેલું તેનું પ્રકુલ્લ વદન, હસતી વખતે, ખીસતા કમળના દાંડા સરખા
સુકોમળ હાથની બેઉ હથેળીઓ વડે પડતી રસતાળી અને ગુલાબી ગાલ પર
પડતું ખંજન, વહેતી વાયુ લકરીથી છેક કમર સૂધી પહોંચેલા પણુ અખંડ
છૂટા (વેણયલા નહિ) રહેતા શિરવાલનું સૌન્દર્ય આ બધું તેના કાકાને મન,
ચિન્તાવિહારક-દુઃખ ભૂલવનાર, શાંતિ અને પરમ આનન્દદાયક લાગતું. જાણે
બુ પોતેજ એ આનન્દનો અવતાર ન હોય !

બુ બાગમાં જાય ને તેની મરજી હોય તો કાકા કોઈ વાત માંડે. બુ
વાતો સાંભળવાનો બહો રસિયો હોતો. એટલો બધો કે નાત પૂરો થતાં સૂધી
તે ભૂખ, વરસ, ઉંઘ બધું ભૂલી જતો !

“ ત્યારે આજ કશું નહિ બોલો-કાકાજી ? ”

જોકડા ઉપર બેઠો હતો ત્યાંથી, કાકા તરફ લગીર આંધો ખસીને અને કાકાનું ધ્યાન પોતાની લણી ખેંચવા તેમના હાથને પોતાના હાથમાં લેતાં, આતુર નયને બાળુ બોલ્યોઃ અને એ ગલડૂ ખાલ સામે કાકા ભેંધજ રહ્યા. એટલે પાછું બાળુએ ફરી પૂછ્યુંઃ—

“ આજ કોઈ વાત નહિ માંડો ? બોલોને. ”

લગીર ઉંચા થઈ કાકાના મોં ઉપર અને ગાલ પર હાથ આગવતો બાળુ વધારે ધતેભર થયો. બાળુને કંટાળારૂપ નિવડવાનું કાકાને ગોઠ્યું ના. અને તેમણે બાળુનો બોલ ઉપાડી લીધો-કાકાએ વાત કહેવા માંડીઃ—

“ સર્વદમન કરીને એક તારા જેવડો ખાલક હતો. તે બહુ બહાદૂર હતો, ચાલાક હતો, કોઈથી ગાંજ્યો નય એવો લોખો કે કોઈથી અંબઈ નય એવો ડરપોક નહોતો. ”

વાત માંલજવા સાડૂ બાળુ કેટલો આતુર અને એકચિત્ત થયો હતો તે બેતાં બેતાં—કાકાએ વાત આગળ ચલાવીઃ—

“ પછી એકવેળા શાકુન્તલે—”

“ શાકુન્તલ કોણ ? ”

મોં આગળ આવી ગયેલા માયાના સ્નેહી વાળને લઈને તેના નાગકંઠા હાથની નાનુક અંગૂઠિયોવડે ફેરે ખસેડતા, હાહ્યા-ડમરા થઈ બેઠેલા બાળુએ ફરી પૂછ્યુંઃ—

“ એ શાકુન્તલ કોણ ? ”

“ સર્વદમનની બા. ”

કાકાએ એટલાજ ઉત્સાહથી ઉત્તર આપ્યોઃ અને તેમણે વાત આગળ ચલાવીઃ

“ એક દહાડો એ સર્વદમનની બાએ—”

“ સર્વદમનની બા ? સર્વદમનની બા તો શાકુન્તલઃ અને પાછો સર્વદમન કોણ ? ”

કાકા લણી લગીર વધારે આગળ આવીને, બાણે જવાબની વાટ ભેંધ રહ્યા હોય તેવા ભાવે ઉંચું મોં ધરી રાખી બાળુએ કાકાને પાછો પ્રશ્ન પૂછ્યો અને કાકાએ કહ્યુંઃ—

“ મેં કહ્યું”તું ને; કે સર્વદમન એક તારા જેવડો ખાલક હતો. ”

“ મારા જેવડો ખાલક હતો ? ”

“ હા; સર્વદમન નામનો શાકુન્તલનો કુમાર તારા જેવડો એક ખાલક હતો. ને તે બહાદૂર હતો. ”

“ બહાદૂર હતો ? ”

“ હા; ને બહુ ચાલાક હતો. ”

“ ચાલાક હતો—કોણ-સર્વદમન ચાલાક હતો ? ”

“ હાસ્તો. ને તે હમણાં સાચું જ બોલતો. ”

“ સાચું બોલતો. ”

“ કોઈથી ગાંજ્યો બચ એવો લોજો—

“ હોં-હા; સાંભર્યું; કોઈથી ગાંજ્યો બચ એવો તે લોજો નહતો કે કોઈથી અંતર્ધ બચ એવો ડરપોક નહતો; વાડું વળતી ? ”

“ એવ સર્વદમનને એક દહાડો એની બાએ રમવા વાસ્તે કેટલાંક ગમ-કડાં આપેલાં. ને તેમાં એક સિંહના બચ્ચાનું પણ હતું-થું હતું ? ”

“ શુ હતું ? ”

“ એટલું નથી આવડતું ? સિંહના બચ્ચાનું—”

“ રમકડું હતું. ” બચુએ એકદમ કહી દીધું

“ તે રમકડું—”

“ પણ રમકડું હતું શામા ? ”

“ બીજાં રમકડાં લેશું સ્તો-તેમાંથી—”

“ રમકડાં, પણ આવ્યાં ક્યાથી ? ”

ખાલકે કને કેવી અને શી રીતે વાતો કરવી, તે સારી રીતે કાકા મમ-જતા હતા. અને તેથી જરા પણ ચીડાયા સિવાય, કે શાંત, ધીરા, મીઠા અને ધીમા અવાજમા લગીર પણ ફેર પાડ્યા સિવાય, કેવળ માયાળુ અને મમતા ભરી સ્નેહ લાગણીથી કાકા તેને રમાડતા, રીઝવતા અને કેળવતા. બચુએ પૂછેલા એકના એક પ્રશ્નનો ઉત્તર કાકાએ તેને ગળે ઉતરે તેવી હળથી આપ્યો—

“ સર્વદમનને રમવા સાડું એની બાએ રમકડાં આપેલાં.

“ હું-હું : ”

કાકાએ હવે બેચું કે બચુ તદ્દન નિશંક થયો હતો. અને તેને આટલી બધી શંકાઓ કરવાનું મૂળ કારણ પોતાની કહેવા-માડેલી વાતનાં વાક્યોની અપૂર્ણતા અથવા અસ્પષ્ટતાનું જ હતું. નિશંક થયેલા બચુનું મન હવે ઘણું પ્રકુલ્લ લાગતું હતું. અને આગળની વાત સાંભળવા, બચુની વીજળી જેવાં તેજથી ચળકી રહેલી આખો કાકાના મુખમાંથી નીકળનાર શબ્દો ઝીલવા મિટ પણ માંડતી નહતી. બચુએ પૂછ્યું:—

“ પછી તેનું શું થયું ? ”

“ પછી, રમતાં રમતાં સિંહના બચ્ચાનાળું રમકડું સર્વદમને ભાગી નાખ્યું; અને—”

“ એવું રૂઠું રમકડું; વાડું, શું કામ ભાગી નાખ્યું ? ”

નિવેદન.

ગ્રાહકોને મેટ.

નિવેદન લખતી વખતે સ્વામી રામતીર્થના એક સૂત્રનું સ્મરણ તાત્તુ' થાય છે. “ પ્રકાશને સાચોજ હશે, તો ઘણું હુદયો તેના તરફ આકર્ષશે. ” આ તેમનું સૂત્ર છે. બુદ્ધિપ્રભાનો પહેલો અંક પ્રસિદ્ધ થયા પછી રહ નામો નવા આહક તરીકે રજિસ્ટર પત્રકમાં નોંધાયાં છે: આજના અંક સાથે તે નામો ઉતારવાનો અમારો વિચાર હતો; તથાપિ સ્થળાભાવે તેમ નથી કરી શક્યા; છતાં અંતઃકરણપૂર્વક તે કદરદાન આહકોનો અમે ઉપકાર માનીએ છીએ, અને ઇચ્છીએ છીએ કે આ પ્રમાણે ‘પ્રભા’ના અન્ય ગુણના વાચકો પ્રસ્તુત માસિકના આહક થઈ અમને ‘આધ્યાત્મજ્ઞાન પ્રસારક મંડળ’ દ્વારા આ પ્રકારની પ્રવૃત્તિઓ નિમિત્તે ‘નિષ્કામ સેવા’ બલવવામાં વિશેષ પ્રોત્સાહક થશે.

જણાવતાં અમને સંતોષ થાય છે કે ‘પ્રભા’ના પ્રથમ અંકથીજ તેની ઘટતી કદર અંકાવા માંડી છે અને એક કદરદાન, ઉદાર મહાશયે આ માસિકના સઘળા આહકોને પોતાના ખર્ચે લેટ તરીકે, પૂજ્યપાદ આચાર્ય શ્રીમદ્ બુદ્ધિસાગર સૂરિજીની કસાયલી કલમે લખાઈ તૈયાર થએલું ‘એક દળદાર અને કિમતી પુસ્તક આપવાની દિલગીજી અમને દર્શાવી છે. અમે તે માટે તે મહાશયનો ઉપકાર માનીએ છીએ (આ મહાશયનું નામ આવતા અંકમાં નિવેદન થશે.) અને જો કે આ માસિકનો નિયમ લેટ આપવાનો નહિ હોય છતાં માસિકની અંકાયેલી વારતવિક કદરને ધ્યાનમાં લઈ એક અપવાદ તરીકે હવે આ બીજો અંક રવાને થયા પછી ચોરાજ દિવસોમાં લેટનું પુસ્તક પ્રત્યેક આહકગણને માસિકના વા. લા. ના. વિ. પી. સાથે ક્રમે ક્રમે મોકલવાનું શરૂ થશે. આશા છે કે તે લેટનું પુસ્તક નામે “ શિષ્યોપનિષદ ” કોઈ પણ આહક ગણ પાછું કહાડવાનું જોડું સાહસ નહિ જોડતાં જે વિ. પી. થાય તે સ્વીકારી લેવાની કૃપા કરશે.

વિશેષમાં એક મૂખ્ય બાબત પર વાચકોનું અમે ધ્યાન જોતીએ છીએ ને તે “ શ્રી યશોવિજયજી જૈન ગુરુકુળ-પાલીતાણા ” સંબંધી છે. આ સંસ્થાનો અભ્યાસક્રમ અને અન્ય ઉપયોગી માહિતી જાણીતાં જૈન પત્રોમાં પ્રસિદ્ધ થઈ ચૂકી છે એટલે અમે અત્યાદે તો એટલુંજ જણાવીશું કે તે સંસ્થાને અર્ધ પ્રકારે પગભર અને દૃષ્ટાંત યોગ્ય બનાવવા બધાએ ધનનું કરવું જોઈએ.

તેની.

વલસાડ જૈન લાયબ્રેરી તથા પાઠશાળાની ૮ મી જયંતીનો વાર્ષિક મેળાવડો.

આ મેળાવડે ગઈ તા. ૮ મી ઑગષ્ટને દિવસે ભારે ધમધમ સાથે વલસાડ જૈન ઉપશ્રયમાં થયો હતો. મે બહામી સાહેબ પ્રમુખસ્થાને હતા. આરંભિક પ્રાર્થના વગેરે થયા પછી વાર્ષિક અહેવાલ વંચાયો હતો. ત્યાર પછી પ્રાસંગિક લાપ્સો, સંવાદો વગેરે થયું હતું. પાઠશાળાની વાર્ષિક પરીક્ષામાં પાસ થયેલા વિદ્યાર્થીઓને પ્રમુખ હસ્તે ઈનામો વહેચાયાં હતા. ઈનામને અંગે ડા. ૨૫) ની રકમ શેઠ ગાંડાભાઈ ગુલાબચંદ તથા શેઠ નાથાલાલ ખુબચંદ તરફથી આપવામાં આવી હતી પછી નવી કાર્યવાહિ રચાઈ હતી તેમાં પ્રેસિડેન્ટ તરીકે શેઠ ગાંડાભાઈ ગુલાબચંદ અને ચેકેટરી તરીકે શેઠ ઠાકોરલાલ મોતીચંદ નીમાયા હતા પાઠશાળાના નિભાવ અર્થે નીચેના ગૃહસ્થોએ નીચે પ્રમાણે રકમો ફંડમાં ભરી હતી —

શેઠ મગનલાલ નગીનદાસ ડા. ૩૫૦) ઝવેરી લટલુભાઈ ગુલાબચંદ ડા. ૫૧) શેઠ દુર્લભભાઈ ભગવાનજી ડા. ૫૧) શેઠ કેસરીચંદ ગોવિંદજી ડા. ૨૫) શેઠ મગનલાલ રાયચંદ ડા. ૨૦) શેઠ રૂપાજી જીવા ડા. ૧૧) શેઠ પ્રેમચંદ પાનાચંદ ડા. ૫) તથા શેઠ જીજ્ઞાભાઈ પ્રભુભાઈ ડા. ૨) ઉપર પ્રમુખ તરફથી અમરકાંચક ઉપસંહાર હોઈ, સુરોપીય વિગ્રહમાં શિટિથ અને મિત્રસભ્યોની ફતેહ ઇચ્છી મંગીત સાથે સભા વિમર્જન થઈ હતી.

અધ્યાત્મજ્ઞાન પ્રસારક મહલ તરફથી હાલમાં છપાઈ વહાર પડેલાં નવાં પુસ્તકો.

વિજયપુર વૃત્તાંત—છપાવનાર—અધ્યાત્મજ્ઞાન પ્રસારક મહલ. લેખક—જૈનાચાર્ય બુદ્ધિસાગરસૂરિ. આ પુસ્તક ઐતિહાસિક દૃષ્ટિએ અત્યંત ઉપયોગી છે. વિજયપુરના જૈન દેરાસરો વગેરે પ્રાચીન બાળતો જાણવા માટે વાચકોએ ખાસ ધ્યાનકે વાંચવું જોઈએ.

સાબરમતી ગુણ શિક્ષણ કાવ્ય—તેના કર્તા શ્રી બુદ્ધિસાગરસૂરિજી છે. સાબરમતી કાવ્યમાં અનેક શિખામણોના અણા વહે છે. એક વાર પુસ્તક હાથમાં લીધું તો તેમાંથી એટલો બધો રસ આવે છે કે પૂર્ણ વાંચ્યા વિના છૂટકો થતો નથી. અનેક સાક્ષર-કવિઓએ આ પુસ્તકની સુક્રાંકે પ્રગંસા કરી છે. આત્મોન્નતિ, દેશેન્નતિ, મમાજ પ્રગતિ માટે નવી દળનું આ એક રમીલું કાવ્ય છે. માણસાના અને વરચોડાના દૃષ્ટાંતે આ કાવ્ય માટે ઉચ્ચ અભિપ્રાય જણાવ્યો છે. ગાયકવાડી મંત્રાલય અને અરકાની સંસ્થામાં આ ગ્રંથનું નામ

પ્રતિજ્ઞા પાલન—ઇપાવનાર, અધ્યાત્મજ્ઞાન પ્રસારક મંડલ. કર્તા, શ્રીમદ્ બુદ્ધિઆગરસૂરિ. વિવેચનકાર—નેમિચંદ ગટાલાઈ માસ્તર. પ્રતિજ્ઞા લેધને કેવી રીતે પાળવી જોઈએ, પ્રતિજ્ઞા પાલન કરવાથી થતા ફાયદા, પ્રતિજ્ઞાપાલકમાં પ્રગટતી શક્તિઓ વગેરેનું જોવી રીતે વર્ણન કરવામાં આવ્યું છે કે જેથી ગમે તેવો પ્રતિજ્ઞાપાલનમાં ખીકણ મનુષ્ય પણ પ્રતિજ્ઞાપાલનમાં શરૂ બની શકે. બાલ્યાવસ્થામાંથી પ્રતિજ્ઞા પાલવાની શક્તિઓ પ્રગટે જોવી રીતે વર્ણન કરવામાં આવ્યું છે. પ્રતિજ્ઞા પાલન કરવા સંબંધી પ્રથમજ આ પુસ્તક તૈયાર થયું છે એમ કહેવામાં કેઈ ભતતની અતિશયોક્તિ નથી જેઓ મનુષ્ય થવા ઇચ્છે છે તેઓએ આ પુસ્તક એક વાર ખાસ વાંચવું જોઈએ.

મિત્રમૈત્રી (મિત્રધર્મ)—ઇપાવનાર અધ્યાત્મજ્ઞાન પ્રસારક મંડળ. કર્તા, શ્રીમદ્ બુદ્ધિઆગરસૂરિ. વિવેચનકાર, શા. રતિલાલ મગનલાલ શાહ, આ પુસ્તકમાં મિત્રના ગુણોનું સરમ રીતે વિવેચન કરવામાં આવ્યું છે. મિત્ર બનવા માટે અત્યંત ઉપયોગી આ પુસ્તક છે. મિત્રમૈત્રી પુસ્તક વાંચવાથી મત્સ્યમિત્રનું જ્ઞાન થાય છે. કેવા મિત્રો કરવા જોઈએ અને કેવા મિત્રોનો ત્યાગ કરવો જોઈએ તેનું શ્લોક, દુહા, વાર્તા, દૃષ્ટાંતથી અર્થઘટન કરવામાં આવ્યું છે. પુરુષો અને સ્ત્રીઓ આ પુસ્તક વાંચીને ઘણા લાભ ઉઠાવી શકે તેમ છે. ગુજરાતી ભાષામાં “મિત્રધર્મ” એ પ્રથમ પુસ્તક છે. દરેક ગૃહસ્થે એકવાર આ પુસ્તક વાંચી જવું એટલે તેની મહત્તાનો સ્વયમેવ ખ્યાલ આવી શકશે. સુમિત્રો કયા અને દુમિત્રો કયા તેનું જોવું સરસ વર્ણન કરવામાં આવ્યું છે કે જેથી “મિત્રધર્મ” પુસ્તક જીવનનું સાથી બની શકે તેમ છે. મિત્રની પેઠે મિત્રમૈત્રી પુસ્તક જીવનનું ખાસ સાથી છે એમ ખામ કહેવામાં આવે છે માટે દરેક મનુષ્યે તેને ખાસ રાખવું જોઈએ

અધ્યાત્મજ્ઞાન પ્રસારક મંડળ.

અપાગવી-મુંબાઇ.

જાહેર ખખર.

શ્રી ગાગરોળ (કાઠીઆવાડ)ના પુસ્તક ભંડારમાં આપવા માગેનીચે લખેલા હસ્તલિખિત આગમો વેચાતાં જોઈએ છીએ. જેઓએ વેચવાનાં હોય તેઓએ નીચેના શિરનામે પત્ર વ્યવહાર કરવો—અથવા મળવું.—

૧ વિપાક સૂત્ર, અંગ ૧૧ મુ.	૮ મરણ સમાધિ પયજ્ઞા ૯ મુ.
૨ પનવણા સૂત્ર, ઉપાંગ ૪ મુ.	૭ બૃહત્ કલ્પ છેદ બીજી.
૩ મહા પચખાણ પયજ્ઞા ૪ મુ.	૮ જીવ કલ્પછેદ ચોથું.
૪ ચંદ્રવિનય પયજ્ઞા સાનમું.	૯ લઘુ નિશિધ છેદ ૫ મુ.
૫ દેવેન્દ્ર સતવન પ્રકરણ પયજ્ઞા આઠમું.	૧૦ વ્યવહાર છેદ ૩ મુ.

મૂળચંદ હીરજી,
એકઝીક્યુટર.

અંદરજી અલેચંદ.

તમારો ધર્મ સાચવવો છે? લક્ષ્મીલક્ષ્મી બચવું છે? તો આ જરૂર વાંચો! લાલ દયો!!
 ત્રણ પેઢીથી ચાલતું! જુલું, જણીતું, વિદ્યાસપાત્ર!!
 જૈન માલકીનું

પ્રતિષ્ઠિત ઔષધાલય!!!

શ્રીમંત સરકાર સયાજીરાવ ગાયકવાડ એમના તરફથી વડોદરા રાજ્યમાં લેવાની સંસ્કૃત વેદકશાસ્ત્રની
 ત્રણે પરીક્ષામાં ઉત્તિર્ણુ (પાસ) થઈ પારિતોષિક (ધન) મેળવનાર.
 વૈદ્ય ચંદુલાલ મગનલાલ (પી. વી. બી. આર.)
 એમની ખાસ કાળજીસરી જાતિ દેખરેખ નીચે ચાલતી

ધી રાજનગર આયુર્વેદિક ફાર્મસી
 માં લક્ષ્મીલક્ષ્મીના વિચારપૂર્વક બનતાં શાસ્ત્રસિદ્ધ ઔષધો.

જીવન!

ઓ, પુરૂષ તથા બાલકોની પાચનશક્તિ સુધારી લોહી વધારી શરીરમાંના દરેક અંગ-
 મંથો મજબુત અને પુષ્ટ કરી, આરોગ્ય, આયુષ્ય અને આનંદ આપે છે.

દી. રત્નસીમા ડાંગા ૧ ના રૂ. ૧-૧૨-૦૦.

અંગનામૃત!!

આ દવા સ્ત્રીઓનાં તમામ ગુપ્તદર્દો મટાડી લોહી વધારી સંપૂર્ણ તંદુરસ્તી બક્ષે છે.
 આ દવા ખાસ સ્ત્રીઓ માટે અમૃતસમાન પીણું છે, અને પીવામાં લહનજતકાર છે.

દી. શીશી ૧ ના રૂ. ૧-૮-૦૦.

રસનામૃત!!!

તમારા બાલકોને ખાડના કેફકારક, રંગબેરંગી શરમતના નુકસાનકારક મિશ્રણવાળાં
 બાલનામૃતો વિગેરેથી બચાવવાં હોય તો આયુર્વેદ શાસ્ત્રના આધારે બાળકોને કાયદાગરક ઔષ્ધ-
 ધોધી તૈયાર કરેલું આ અમારૂં રસનામૃત તમારો બાલકોને નિરોગી, પુષ્ટ, આનંદી અને
 ગુલાબી સ્વેદશાળું બનાવશે. સ્વાદમાં મધુર હોય બચ્ચાંઓ સ્વેદશાળી હોંશિ હોંશિ પીએ છે.

દી. શીશી ૧ ના રૂ. ૦-૧૦-૦૦.

આ મિત્રાય આ ફાર્મસીમાં જરમો, રસાયણો, આશરો, પ્રજાશાહી યાદગી, ચૂરો, અન-
 શ્લેષા, ગુટિકાઓ, તેક્ષો, સુરખ્યાઓ, સુતિકાક્રમણ વિગેરે છૂટક તેમજ જઘામધ વેચાય છે.
 પો. પેદાગ મંગાવનારને શિર છે. લખો-યા રૂમ્ મળે.

રાજમહેતાની પોળ સામે } ધી રાજનગર આયુર્વેદિક ફાર્મસીના માલીક
 અમદાવાદ. } વૈદ્ય ચંદુલાલ મગનલાલ.

પી. વી. બી. આર.

જૈન પ્રજા માટે એક નિર્ભય ને જરૂર સાપાત્ર ઠેકાણું

કે જ્યાં અગાડી

અપદુરેટ ફેશનના

સોનાના! મસીન પૉલીસ દાગીનાઓ
ની સેંકડો ફેશનોનો મોટો નૃથ્યો તૈયાર રહે છે !

અને નિર્ભય રીતે તદ્દનજ ચોખ્ખું અને સફાઈબિધ ફેન્સી કામ ધગ-
ડેના સોનાનું કીકાયત મજૂરીથી ઘણીજ ઝડપથી વાયદેસર અને
બનાવી આપવામાં આવે છે.

તૈયાર દાગીનાઓની મજૂરી કાપી નાણાં પાછાં આપવાની
લેખીત ગેરંટી મળે છે.

ઈંગ્લીશ જ્વેલરી, રોલ્ડગોલ્ડ જ્વેલરી, અને ચાંદીની સેંકડો
ફેશનેબલ થીન્નેનો જંગી સ્ટોક તૈયાર રહે છે. ખાસ વિલાયતથી
આવેલા બીલીયાન કટના હીરાઓ, માણેક, પાના વિગેરે ઝવેરાતનું
કામ ધરાકો અને વહેપારીઓનું સગવડ પડતી રીતે કરીએ છીએ.

રૉયલ જ્વેલરી માર્ટ.

પ્રોપ્રાયટર—ઝવેરી મુળચંદ આશારામ વૈરાટી.

રીચીરોડ—અમદાવાદ.

દેશ, સમાજ, ધર્મ વગેરે જૈન અને જૈનેતર સાહિત્યથી વિભૂષિત.

પુસ્તક ૧ મું.] સપ્ટેમ્બર ૧૯૧૭. વીંટ સંવત ૨૪૪૩. [અંક ૩.

તા. મહિલાલ મોહનલાલ પાદરાકર. વ્યવસ્થાપક. રા. કેશવ હ. શેઠ.

વિષયદર્શન.

વિષય.	લેખક.	પૃષ્ઠ
૧. કર્મજી ત્હારા સુખ દુખના ભાગી છે ...	રા. ભોળાનાથ શર્મા.	૧૫
૨. જયમ-કિન-નિસા. ...	રા. બાલરાવ ગ. હાકોર, ખી. એ.	૧૬
૩. આત્મજ્યોત. ...	રા. આત્મમણિ ...	૭૬
૪. ઉગળુ બાન્ય. ...	ગ. ધનશંકર હીરાશંકર ત્રિપાઠી.	૭૭
૫. દરિયા પારના દેશોમાથી. ...	(અવતરણ.) ...	૮૩
૬. કેળવણી અને શિક્ષણનું પદ્ધતિ તત્ત્વ. ...	... ..	૮૪
૭. દરિયા પારના દેશોમાથી. ...	(અવતરણ) ...	૮૭
૮. મણિથી કામાક્યાણશ્ચક્ર પ્રચાર. ...	મુનિશ્રી કર્પૂરવિજયજી. ...	૮૮
૯. પ્રહલાદનો સત્યાગ્રહ. ...	રા. કેશવ હ. શેઠ. ...	૯૩
૧૦. સ્ત્રીકાર અને અભિપાય ...	વ્યવસ્થાપક. ...	૯૪

શ્રી અક્યાત્મ જ્ઞાનપ્રસારક મંડળ તરફથી

પ્રસારક,

રા. શંકરલાલ હાલ્લાભાઈ કાપડીઆ.

અમદાવાદ.

લઘાજમ-વર્ષ એકનો રૂ. ૧-૪-૦. છટકા દર એક નકલના બે આના

આ માસિકના નિયમો વગેરે.

- ૧ આ માસિકમાં આવતાં લખાણો પૈકી જેનેતર લેખકોના લેખો સામાજિક દૃષ્ટિએ લખાયેલા સમજવા.
- ૨ રાજકીય લેખો, ધાર્મિક ઝગડો ઉત્પન્ન કરાવે તેવા લેખો કે ચર્ચાપત્રો તથા નિર્ણય કવિતાઓને માટે આ માસિક નથી. તેમજ અસ્પષ્ટ, કાગળની બન્ને બાજુ ખીચોખીચ લખાયેલા, પેન્સિલથી લખેલા કે તેવી જાતના લેખો પર લક્ષ નહિ અપાય.
- ૩ સારા અને સાર્વજનિક હિત જળવાય તેવા, વિશાળ દૃષ્ટિએ લખાયેલા લેખોને યોગ્ય ન્યાય મળશે.
- ૪ નહિ સ્વીકારાયેલા લેખો પાઠ્ય મગાવનારે પોષ્ટેજ મોકલવું.
- ૫ તખ્તલૂસ (ઉપનામ) ધરાવનારોએ અમારી અંગત જાણ માટે ખર્ચ અને પૂરે નામ જણાવવું.
- ૬ માસિકનું વાર્ષિક લવાજમ રૂ. ૧-૪-૦ પોષ્ટેજ સાથે હોય છે. સેટ અને વિ. પી. ખર્ચ જૂદો. અને લવાજમ અગાઉથીજ વસૂલ કરવામા આવે છે.
- ૭ નવા વર્ષની શરૂઆત જુલાઈ મહિનાથી થાય છે. પાઠ્યથી ગ્રાહક થનારને શિક્ષકોમાં હોય ત્યાં સૂચી પાઠવા અકો પૂરા પાડવામા આવે છે. અને ગ્રાહક તરીકેનું નામ જુલાઈથી મોકાય છે. તેમ નહિ કરના પ્રત્યેક વર્ષથી ગ્રાહક થાય ત્યારથી જુલાઈ સૂચીના અકો જોડવું લવાજમ તેની કનેથી વસૂલ કરવામા આવે છે.
- ૮ જે અંક ન મળે, તે માટે અમારું ધ્યાન, ત્યાર પછીનો બીજો અંક રાત્રે થાય ત્યાર પછી ખેંચવું.
- ૯ વિશેષ ખુલાસા માટે ઑફિસના શિરનામે પત્રવ્યવહાર કરવો.
- ૧૦ સહીવાળા લેખોની જવાબદારી લેખના લેખકનેજ શિર સમજવી. વ્યવસ્થાપક.

જાહેર ખખર.

શ્રી માંગરોળ (કાઠીઆવાડ)ના પુસ્તક લંડરમા આપવા સારૂ નીચે લખેલાં હસ્તલિખિત આગમો વેચાતા જોઈએ છીએ. જેઓએ વેચવાનાં હોય તેઓએ નીચેના શિરનામે પત્ર વ્યવહાર કરવો-અથવા મળવું.

૧ વિષાક સૂત્ર, અંગ ૧૧ મું.	૬ મરણ સમાધિ પયત્તા ૯ મું.
૨ પનવણા સૂત્ર, ઉપાંગ ૪ થું.	૭ બૃહત્ કંપ છેદ બીજું.
૩ મહા પચખાણ પયત્તા ૪ થું.	૮ જીત કંપછેદ ચોથું.
૪ ચંદ્રવિજય પયત્તા સાતમું.	૯ લઘુ નિશિધ છેદ ૫ મું.
૫ દેવેન્દ્ર સ્તવન પ્રકરણ પયત્તા આઠમું	૧૦ વ્યવહાર છેદ ૩ જું.

મૂળચંદ હીરજી, એકઝીક્યુટર

અંદરજી અલેચંદ, કોટ ફોયરશાહ નં. ૮૫-મુંબઈ.

આ માસિક સંબંધી સધળો પત્રવ્યવહાર નીચેના શિરનામે કરવો.

શંકરલાલ હાલાલાઈ કાપડીઆ.

બુદ્ધિપ્રસા ઑફિસ, ચંગોળ-અમદાવાદ.

દેશ, સમાજ, ધર્મ વગેરે જૈન અને જૈનેતર સાહિત્યથી વિભૂષિત.

પુસ્તક ૯ મું.] સપ્ટેમ્બર સને ૧૯૧૭. [અંક ૩ ને.

કર્મજ ત્હારા સુખં દુઃખનાં ભાગી છે.

(લેખક:—પંડિત ભોળાનાથ સર્મા.)

હરિગીત.

જન્મ્યા જગત્માં એકલા, મરવું જગત્માં એકલું;
પોદયા જગત્માં એકલા, ફરવું જગત્માં એકલું;
વધવું જગત્માં એકલું, નેહવું જગત્માં એકલું;
સુખ દુઃખ ભાગી કોણ છે ? તું જોલ જાપૂ ! એટલું.

૧

પુત્રો મળના રુપયુત પામ્યો કદાપિ તું હશે,
નારી મનોહર રુપયુત વિધિએ કદિક પામ્યો હશે;
તોયે જીવનના અંતમાં પ્રજવું ચિતામાં એકલું,
સુખ દુઃખ ભાગી કોણ છે ? તું જોલ જાપૂ ! એટલું.

૨

મિત્રો મનોહર જોલતા કદિ આવતા ઠારે હશે,
ધન માલ ગામ ગિરારાની આવડ કદા હારે હશે;
મરણાન્ત દુર્ગમ માર્ગમાં પડશે જવું જ્યાં એકલું,
સુખ દુઃખ ભાગી કોણ ત્યાં ? તું જોલ જાપૂ એટલું.

૩

પાડિત્ય પોપટ સમ પદી કદિ મેળવ્યું પ્રેમે હશે,
વકિલાત કોરટમાં કરી સન્માન પ્રાપ્ત કર્યું હશે;
શુભ અશુભના પરિણામમા ભિન્ન થવું જ્યાં એકલું,
સુખ દુઃખ ભાગી કોણ છે ? તું જોલ જાપૂ ! એટલું.

૪

દહો જીવનનાં દેખિને દિલમાં દરદ ને આણશો,
નિજ બન્ધુઓનાં અશ્રુને પોતા સમાં ને બાણશો;
એ પુણ્ય પથમાં આવશે જાવું થશે નહિ એકલું,
સુરત દુઃખ ભાગી કર્મ ત્હારું યમ વાપ ! વોલત !!

૫

ઐતિહાસિકદ્રશ્ય.

અયબ-ઉન-નિસા.

(અનુવાદક:—રા. બાબુરાવ. ગ. ઠાકોર. ખી. એ.)

ખર કુલમાં ઉત્પન્ન થએલી આ બાળા હિંદુસ્તાનના એક મહાન પણ કમનશીબે રાજ્યકારભાર ચલાવવામાં અકુશળ પાદશાહ ચોરગઝેબની પૂત્રી થાય. તેનો જન્મ મુસલમાની મહિના શવાલની ૧૦ મી તારીખે હિજરી સંવત ૧૦૪૮, એટલે ઇ. સ. ૧૬૩૬ ના ફેબ્રુઆરીની ૫ મી તારીખે થયો હતો. તેનું ખરૂં નામ એબન્દા બેગમ હતું, પણ પાછળથી તે અયબ-ઉન-નિસા તરીકે ઓળખાવા લાગી. અને હાલ પણ તે એજ નામે પ્રખ્યાત છે.

હિંદુસ્તાનના ઇતિહાસમાંના કેટલાક વિખ્યાત પુરુષોનાં નામ અને જીવનનાં ખરાં સ્વરૂપને પશ્ચિમના ઇતિહાસ કર્તાઓએ દેવી રીતે ફેરવી નાંખ્યા છે એ વાત કોઈથી અબજી નથી, અને એજ ન્યાયે અયબ-ઉન-નિસાનું જીવન વૃત્તાંત પણ તેમની અન્યાયી કલમને લોગ થઈ પડી છે. જે કાંઈ થોડું વધારે તેઓએ આ શાહેન્શરી વિષે લખ્યું છે તે પ્રમાણમાં ઘણુંજ અસ્પષ્ટ છે; અને તેમાં સત્યતાના અંશ ઘણાજ થોડા છે.

પરંતુ હિંદુસ્તાનના ઇતિહાસના એક બાણીતા લેખનાર-મી. ઇલિયટ પોતાના ઇતિહાસમાં માસીરે આલમગીરી નામના તે સમયના ઐતિહાસિક ગ્રંથ માંથી નીચેના શબ્દો ટાંક્યા છે અને તે ઉપરથી ન્યાયી વાંચકવર્ગ આપણી ન્યાયિકતા સંબંધે અપક્ષપાત મત ખાંધી શકશે. તે પુસ્તકનો ગ્રંથકર્તા લખે છે કે “ પાદશાહ પોતે બતેજ પોતાની બહાલી પૂત્રીને શિક્ષણ આપતો અને તેની પાસેથીજ તે કુશલ શીખી અને ન્યાયે તે બરાબર શીખી રહિ ત્યારે પાદશાહે તેને ૩૦,૦૦૦ અશરફી મનામમાં આપી. તેને અરબી અને ફારસી એમ બે ભાષાનું જ્ઞાન હતું. એ બે ભાષાની લખવાની તથા બોલવાની ગદ્યની તથા પદ્યની કેટલીક ખુબીઓ તે સારી રીતે બજાવતી. ઘણા વિદ્વાનો, પંડિતો અને એ ભાષાઓના લેખકોને તેણે પોતાની નોકરીમાં રાખ્યા હતા, જેઓ તરફથી અસંખ્ય પુસ્તકો તેમને અર્પણ કરવામાં આવ્યાં હતાં. આ પ્રકારનાં પુસ્તકોમાંનું એક અયબ-ઉલ-તક્સીર ઉર્દૂ દોરન-ભાષ્ય હતું. એનો લખનાર-

અથવા અનુવાદ કરનાર, -કેમકે તદ્દસીરે કળીર નામના એક બીજા પુરતકનો તે અનુવાદ હતું—મુદ્દાં સઘકુદીન કરીને હતો, અને આ શાહનદીની નોકરીમાં હતો. ”

મોગલ સત્ત્યમાં પ્રચલિત ધારા પ્રમાણે એટલે સત્ત્યના મોટા મોટા અમીર ઉમરાવોની બેટીઓની સોળતમાં અયળ-ઉન-નિસાને ઉછેરવામાં આવી હતી. અને તેથી તેનું બાળપણ સંપૂર્ણ સાંદર્ય, પવિત્રતા અને નિર્દોષતાના શુદ્ધ વાતાવરણમાં પસાર થયું હતું. તેની અછદ હુશિયારી વિષે એમ કહેવાય છે કે આ બાળા જ્યારે ત્રણ વર્ષની જ ફક્ત હતી ત્યારે પોતાની આયા-દાસી જ્યારે કુરાને શરિકનો પાડ કરતી ત્યારે તેની સામે પરમાનંદથી ઉભરાતા-છલકાતા હૃદયે તથા અંચળ આંખોવડે તેના તરફ એકી ટપ્પે જોઈ જ રહેતી: અને જ્યારે તે દાસી નમાઝ પડતી ત્યારે પણ તેના શરીરના બુદ્ધ બુદ્ધ પ્રકારનું હલન ચલન, ઘણી આશ્ચર્યચક્રા ઉત્સુકતાથી અને પૂર્ણ અંતરથી, નિહાળતી: અને તે વખતે તેને એટલો ખબો તો આનંદ થતો હતો કે તેની સુંદર આંખોમાં તે અળકી રહેતો અને તેના પ્રપુલ્લ સુખપર પણ ફરકી રહેતો. આરંગઝેબ એક રીતે તો સાહિત્યનો શોખીન હતો અને મહોટો વિદ્વાન પણ હતો. અને તેથી પોતાની બાળક પૂત્રીમાં આવી જાતની હુશિયારી જોઈ તે આગળ ઉપર સાહિત્યના પ્રદેશમાં નામ કાઢશે એમ ખાત્રી રાખતો અને તેના પર અત્યંત પ્રેમ રાખતો, અને પોતાના સત્ત્યમાંથી મળી શકે એવા હરકોઈ ઉપાયે પોતાની આ બહાલી પૂત્રીને તે વખતમાં જેટલી મળતી હતી તેટલી પણ સંપૂર્ણ કેળવણી આપવામાં કયાશ રાખી નહિ-તે વાતનું કારણ પણ તેનો અયળ-ઉન-નિસા પ્રત્યેનો ગાઢ પ્રેમ જ હતો. આ વાત અત્ર લખવાનું એ કારણ કે અયળ-ઉન-નિસાને આથી મહોટા મહોટા પાઠશાહના શાહનવાઓને છાજે તેવી કેળવણી મળી. તેની અસાધારણ બુદ્ધિનો એક બીજો પણ પૂરાવો એ છે કે ૪ વર્ષની કુમળી વયે તેણે કુરાન શીખવા માંડ્યું અને ૮ વર્ષની થઈ ત્યારે તો તે શીખી રહી અને “ હાફેઝ ” ખની. આ વખતે ઉપર લખ્યું છે તે સુજળ ૩૦૦૦૦ અશરફીનું તેને આરંગઝેબ તરફથી ઇનામ મળ્યું: અને બીજા શબ્દોમાં કહીએ તો તે અમીર ઉમરાવો વચ્ચે બરોબર પૂર્વના ધારા સુજળ બહેંચી આપી. આટલું તો નહિ પણ બીજાં ચોડાં વર્ષમાં તો અરબી અને ફારસી ભાષાઓના મહોટા મહોટા ગ્રંથોનો પરિપક્વ રીતે અભ્યાસ કયો: એટલું જ નહિ પણ તે ભાષાઓના મૂખ્ય વિભાગ જેવાકે ધર્મ, તત્ત્વજ્ઞાન, ને સાહિત્યનું દુક વખતમાં સંપૂર્ણજ્ઞાન મેળવ્યું.

આ સઘનું જ્ઞાન તે કોઈ હેતુ સાફ નહોતું મેળવ્યું પણ નિઃસ્વાર્થ બુદ્ધિ-

૧ જે સોફીને આપું કુરાન મ્હોડે હોય છે તેઓને “ હાફેઝ ” કહે છે. અને ફારસી ક્ષિ એજ કારણથી પોતાને હાફેઝ કહેવાવતો.

થીજ સંપાદન કર્યું હતું. અથવા આટલું બધું જ્ઞાન પ્રાપ્ત કરી તેણે કોઈ દિવસ પંડિતાઈનો યોગ કર્યો નથી. તેનો ફક્ત એક સાધન તરીકેજ હતું અને અંતિમ લક્ષ્ય તો કાંઈ જુદુંજ હતું. રાજ્ય દરબારમાં થોડા-વખતને સાડ સત્તા ભોગવવા જેવી સ્થળ મળ્યાઓમાં તેને આનંદ નહોતો પડતો: કે આ દુનિયાના ક્ષણિક-તુચ્છ વૈભવપર આટલું જ્ઞાન મેળવ્યા પછી મોહ પામે તેવી તેની ઉચ્ચ બુદ્ધિ નહોતી. તેનો વિશાળ, ઉચ્ચ ગામી આત્મા તો કાંઈ જુદાજ વિચારમાં આનંદ માણતો હતો. કાંઈ અનૈરાજ પ્રદેશમાં રમતો હતો. જે કે ઔરંગઝેબ જેવા મહાન સત્તાધારી બાદશાહના દરબારમાં જે સત્તા તેને મળી હતી, તે તેણે તુચ્છકારી નહિ તેમજ તેનાથી છેક લોભાઈ પણ ના ગઈ. પણ તેનો ચોચ ઉપયોગ કર્યો અને સાથે સાથે પોતાને જે ઉચ્ચ સ્થાન, એક પાદશાહની પૂત્રી તરીકે આટલા વિશાળ દેશની અસંખ્ય પ્રજાના જીવનપર સ્થાયી અસર કરવાનું મળ્યું હતું તે સ્થાન ઉપરથી તેણે પોતાનાં જીવનના કર્તવ્યો કરવાની ઇચ્છા કરી. આ તેની ઇચ્છા કાંઈ આ “પોલા જગત”ની “પોલી કીર્તિ” મેળવવાની નહિ પરંતુ પોતાની પ્રજાને ઉચ્ચ માર્ગે લઈ જઈ તેમનું કલ્યાણ સાધીને શાશ્વત કીર્તિ મેળવવાની હતી. આ શાહજાદીએ જે રીતે પોતાનું જીવન ગાળ્યું છે અને જે કાર્ય કર્યું છે તે અસલના વારાથી આલતું વંશપરંપરાથી ઉતરી આવેલું સ્ત્રીઓનું જનસમાજમાં સ્થાન કયું છે તે બતાવી આપે છે. વળી વધુ તપાસતાં અને ઉંડા ઉતરતાં એ પણ આપણને જણાય છે કે સ્ત્રીઓને પુરૂષના જેટલાજ હક કોઈ પુરૂષોની મેહરબાની દાખલ કે લલમનસાઈથી નથી મળતા, પણ જ્યારે સ્ત્રીઓ પોતેજ પોતાની અંદર રહેલું તત્વ પોતાને કરવાનાં કાર્યો કરીને બતાવી આપે છે ત્યારે તેમને સમાન હક આપોઆપ મળે છેજ.

એક કવિ અનુભવપૂર્વક સત્ય લખે છે કે કવિઓ કાંઈ કુંભારના ઘરના હાંલાની માફક તૈયાર કરાતા નથી: ખરા કવિઓ તો ઈશ્વરને ઘેરથીજ પોતાની શક્તિઓ સાથે લઈને આ દુનિયામાં જન્મ પામે છે. દુનિયાના ખરા મહાન કવિઓ તો તેઓજ છે કે જેઓએ પોતે જે પ્રભુની પાસેથી દિવ્યસંદેશ લાવ્યો હોય તે લોકોને કહેવાની જરૂર જણાવાથી, અને પોતાના અંતરમાં થયેલા વિચાર મંથનમાંથી રત્નો કાઢી, લોકોને પોતાના અનુભવનો અને હકાપણનો લાભ આપે. આ ન્યાયાનુસાર અયળ-ઉન-નિસાના હૃદયમાં પણ વિચિત્ર પ્રકારની લાગણીઓનું હંમેશાં સુદ આલુ રહેતું: કાંઈ વિચિત્ર પ્રકારના વિચારો તેને આવવાથી પહેલાં તો તેને ઘણું આશ્ચર્ય થતું. તેનું આખું જીવન કવિતામય બની ગયું હતું: તે આજો દિવસ કવિ-શુન્ની. સારે ભાગ્યે આસપાસના સંજોગો તેને ઘણા અનુકૂળ થયા. તેનો શિક્ષક એક સુદલાં સૈયદ કરીને હતો. એ કાંઈ સાધારણ મનુષ્ય નહોતો પણ અયળ-ઉન-નિસાનો શિક્ષક, શુર-શુર

શપ્દના ખરા અર્થમાં ગુરૂ થવાને યોગ્ય હતો. કેમકે આ બાબાના જેવા કેટલાક ઉચ્ચાશયવાળા આત્માનું પોષણ કરી, તેને ખરે રસ્તે ચઢાવવાનું-તેમને તેમના કર્તવ્ય પંથ બતાવવાનું મહાભાગ્ય જે કેટલાક પુરૂષોને પ્રાપ્ત થાય છે તેમાંનો એક તે હતો. તેણે પહેલાં તો પોતાની બુદ્ધિશાળી શિષ્યાના આત્માના આનંદથી ઉભરાતા કવિતા કરવાના શરૂઆતના પ્રયત્નમાં પોતાનો પરિપક્વ વયનો ઉત્સાહ અને અનુભવ રૂપાં: તેને ઉત્તેજન આપતો, અને પોતાના સહાનુભૂતિવાળા હૃદયની સંમતિ પણ દેતો: એટલુંજ નહિ પણ આ પોતાની શિષ્યા લવિષ્યમાં એક મહાન કવિ થશે એમ લવિષ્ય પણ ભાવ્યું. સાધારણ નિયમ એવો છે કે આવા પ્રકારની એટલે આસપાસના સંભોગો પર પૂરતું ધ્યાન આપીને, તથા પૂર્ણ વિચાર કરીને, અને મુદ્દલાં સૈયદ જેવા નરોએ ભાખેલી લવિષ્યવાણી ઘણીવાર ખરી પડે છે.

જેવો આ શાહઝાદીએ અરબી તથા ફારસી ભાષાપર સંપૂર્ણ કાબુ મેળાવ્યો કે તરતજ તે તે ભાષાઓમાં કવિતા લખવાનું શરૂ કર્યું-તત્કે શરૂ ના કર્યું, પણ કાવ્યો અનુભવેજ લખાઈ ગયાં. તેના આત્માએ તે તે ભાષામાં પોતાનું ગાન ખંડાર કાઢ્યું. આ કાવ્યો અરબી ભાષાના એક પારંગત અભ્યાસીને બતાવવામાં આવ્યાં અને તેણે જે મત એ કાવ્યો પર દર્શાવ્યો છે, અર્થાત જે ટીકા કરી છે તે જાણવા જેવી છે: જ્યારે તેણે તે કવિતાઓ વાંચી ત્યારે તેણે કહ્યું: “જે કે ગઝલના રાહમાં હું કાંઈ ભૂલ જોતો નથી છતાં અરબી ભાષાની કેટલીક શિષ્ટ-રૂઢ થએલી વાક્યરચનાઓમાં કેટલીક ખામીઓ છે. તોપણ એ સઘળું બાબુએ રાખીને કહિયે તો, એક તહમાસ જેવા પરદેશીનો અરબી ભાષાપરનો આટલો બધો કાબુ-એતો એક આશ્ચર્યજ કહેવાય.”

આ ટીકા સાંભળીને અય્ય-ઉન-નિસાની, બુદ્ધિ બીજા પ્રદેશમાં વળી: બીજી પ્રવૃત્તિઓ તેણે કરવા માંડી. અરબી ભાષામાં લખવાનું તેણે છોડી દીધું અને ફારસી ભાષામાં પોતાની અછલે હુંશિઆરીની અજમાયશ કરવાનું ધાર્યું. પૂર્વના-હિંદુસ્તાનના એકલાજ નહિ પણ સમસ્ત એશિયા ખંડના ઘણાખરા કવિ-ઓની બાળતમાં બને છે તેમ અય્ય-ઉન-નિસાની બુદ્ધિનો કેમવાર વિકાસ જાણવાનું ઘણું અઘરું છે. પણ પશ્ચિમની વસ્તુસ્થિતિ તદ્દન જુદીજ છે. ત્યાં તો દરેક મહાન પુરૂષની બુદ્ધિનો તથા એક માણસ તરીકેનો એવો તો ઉંડા અને સંપૂર્ણ અભ્યાસ થાય છે કે તેવા નરના લખાણોજ એકલાં નહિ પણ તેનું જીવન-બાહ્ય તેમજ આંતરિક-પણ આપણને આનંદ સાથે ફાયદો આપે છે. પણ આપણી તરફના ઘણાખરા પુરૂષોની બાળતમાં કોઈને દરકારજ નથી, એમ લાગે છે. અને ઘણા લેખકોનાં-આ ૨૦-મી સદીમાં એ પણ-લખાણોનો સંગ્રહ કોઈ કરતું નથી તો પછી તેમના જીવનના અભ્યાસનું તો પછી પૂછવું શું? અરતુ,

જ્યારે હાલના વખતમાં પણ એવું બને છે ત્યારે તે વખતે એવું બને તો તેમાં જરાપણ આશ્ચર્ય પામવા જેવું નથી. ઝયળ-ઉન-નિસાના લખાણોની પણ દુઃખ-દાયક સ્થિતિ છે. જે તેનાં લખાણો પહાર પડ્યાં છે તે તેના લેખોનો આખો સંગ્રહ વિચારતાં પ્રમાણમાં ઘણું અદ્ય છે.

*

.

*

.

.

સ્વંવારના પહારમાં બેઠેલા ઉઠી રનાનાદિક કર્મ કરી, નમાઝ પડ્યા પછી અને કુરાનનો પાઠ થઈ ગયા પછી, સાહિત્યનાં શિષ્ટ પુસ્તકોનો અભ્યાસ કરવાનો તેનો નિયમ હતો. તે થઈ ગયા પછી ગમે તે કવિની “દિવાન” લઈને તેમાંથી જે રાહમાં લખાએલી ગઝલમાં તેને આનંદ પડતો તેજ ગઝલમાં પોતે પણ એકાદ ગઝલ રચતી. અને આવી રીતે સેંકડો ગઝલો તેને હાથે લખાઈ હશે, પણ માત્ર થોડીજ અપવાદ રૂપે બાદ કરતાં તેમાંની ઘણી ખરી અત્યારે હયાત નથી. ફારસી કવિ હાફેઝ વાંચવો તેને ઘણોજ ગમતો અને આ “ખુલ ખુલ” અને “ગુલ”ના શોખીન જીવડાના શબ્દો અને વચનોમાંથી તેને પ્રેરણા મળતી હતી. ઈસ્લામી ધર્મના એક મહાન કવિ મૈલાન રૂમીની માફક એણે પણ આશરે ૩૦૦ લીટીઓની એક મસનજી લખી હતી, પણ આપણા કમનશીમે તેનું નામ કે નિશાન આજ કાંઈ નથી. ઝયળ-ઉન-નિસાના લેખોની આવી શોચનીય અવસ્થા થવાનું કારણ ફક્ત એકજ છે-તેના પિતા ઔરંગઝેબના મૃત્યુ પછી મોગલ રાજ્યમા પ્રસરેલી અધાધુની. તેના મૃત્યુ પછી થોડાંજ વર્ષમાં ઔરંગઝેબનો કાળ થયો અને તરતજ મોગલ રાજ્યની પડતીની શરૂઆત થઈ. અને આ વખતથી રાજ્યમા જે કાવાદાવા શરૂ થયા અને આશરે ૧૫૦ વર્ષ સુધી ચાલુ રહ્યા તેવા વખતમાં એ ઉત્તમ લખાણોની દરકાર કોણ કરે ? અને સંભાળથી તેનો સંગ્રહ પણ કોણ કરે ? પણ આખરે હિન્દી સાલ ૧૧૩૫ માં તેનું “દિવાન” એટલે તેના લખાણોનો સંગ્રહ લોકોની નજરમાં આવ્યો. અને ત્યાર પછી જેમ જેમ તેની વધારે ગઝલો પહાર પ્રકાશમાં આવતી ગઈ, ગમે તેમ તેમ તે “દિવાન” મા ઉમેરાતી ગઈ. આમ છતાં તેનો આ કાવ્ય સંગ્રહ-દિવાન અધુરોજ છે.

તેનાં કાવ્યો વિષે કાંઈ પણ કહેતાં પહેલાં તેના શેષ જીવનના સંબંધમાં બે શબ્દ લખવા અસ્થાને નહિ ગણાય. તેના આરંભમાં મહોટામાં મહોટો અંશ સાદાઈનો હતો. આ સાદાઈ તે એકલી તેનાં લખાણોમાંજ જણાઈ આવતી નહોતી પણ તેના પ્હેરવેશમાં પણ તે દેખાતી. સ્ત્રી જાતીની કુદરતી બક્ષિસ-સુન્દરતા-તેનામાં હોવા છતાં તેણે કોઈ દિવસ-જાળપણનાં થોડા વર્ષ બાદ કરતા-સમજણમાં-આવ્યા પછી, પહારનો યોગ કે ભપકો ખતાવવાની ઈચ્છા નથી કરી. અને આ સાદાઈની સાથે તેનામાં અંતરનું માયાજીપણું તેમજ હસમુખો

વલાવ હતો. અને આ સર્વ કારણોને લઈને ન્હાનેથી છેક મોટાં સુધીનાં સર્વને
 ૧ પ્રિય થઈ પડી હતી. નીચેની એક ન્હાનકડી કથાનક સ્પષ્ટ કરશે કે આ
 પ્રદુહ્ય શાહનદીમાં ઘણા ઉમદા ગુણો હતા. તે કદીપણ ગુસ્સે નહોતી થતી.
 એ ઘતાવવાને પણ એજ દુચકો ગણુ ઉપયોગી થઈ પડશે. એમ કહેવાય છે કે
 એક દહાડો તેની ખાંદી (દાસી) એ તેનો એક કાચનો ઘણોજ સુંદર અરીસો
 કશે તે ભૂલથી ફેડી નાંખ્યો. હવે આ તખતો તેને પોતાના પિતા ઐરંગઝેબ
 ૨૨૬થી ભેટ દાખલ મળ્યો હતો અને તેથી કુદરતી રીતેજ તેને અતિશય પ્રિય
 હતો. હવે તખતો કુટી ગયો એટલે પેલી ખાંદી પોતાની યાતુ (શિકાણી) પાસે
 'પાંપણા નીચાવતી' હુસકાં ખાતી આવી અને તેને કહ્યું કે:

—અકસ્માત ચ્હારથી ત્હમારો આચનો કુટી ગયો.

પ્રશાંત, યોગીના જેવું સુખપર હારય લાવીને જરાપણ દિલ દુઃખાવ્યા
 વેના અયળ-ઉન-નિસાએ કહ્યું: ઠીક થયું. એ સાધન નાશ પામ્યું એનાં જેવું
 મીનું એકે સાફ નહિ.

રોશન-આરા બેગમે રાજ્યમાં જે સત્તા હોગવી હતી તથા નૂરજહાનના
 ઇવનપરથી એટલું તો પૂરવાર થઈ શકે છે કે મોગલ શાહનદીઓ પડદેનશીન
 રહિને રાજ્યક્રિય વિષયોમાં ભાગ લઈ શકતી. અને ઐરંગઝેબ જેવો પાદશાહ
 પણ અયળ-ઉન-નિસાને-અલગત પડદા નશીન રહિનેજ-વિચાર તેમજ આચા-
 રમાં સંપૂર્ણ સ્વાતંત્ર્ય આપતો, અને રાજ્યકારભારમાં છૂટથી આગળ પડતો
 ભાગ લેવા દેતો હતો. મોગલ પાદશાહના અનાનખાનાતું ઘણુંજ સરસ વર્ણન
 દૈય મુસાફર બનિયરે કરેલું છે. તે લખે છે કે અનાનખાનામાં-એ દિવ્ય ને
 મનહર આવાસમાં ઘણા ઝોરકાઓ-વિભાગ હોય છે. અને તે એક બીજીથી
 અલગ અલગ હોય છે, અને તેમાં રહેનારના માન મરતબા સુજળ શણગારેલા
 હોય છે. લગભગ દરેક વિભાગની પાછળ કે આગળ બેઠા પાણીનો નિર્મળ ઝરો
 વહન કરી રહ્યો હોય છે અને આખા અનાનખાનાના મહાલયની ચારે કોર
 માગબગીચા ઈત્યાદિ આવી રહેલા છે. જેમાં સુંદર આનંદપ્રદ શીતળ છાયાવાળાં
 દુક્ષા જેની ધન્ને યાબુએ આવી રહેલાં છે એવા રસ્તા, મધુર વેલીઓથી સુશો-
 ભિત કુંજો, ન્હાના ન્હાના નિર્મળ અને સ્વચ્છ પાણીનાં ઝરણાં, ઝાડની ગુફાઓ
 અને સુંદર લોંચરાં જેમાં ગ્રીષ્મ ઋતુમાં દિવસના વખતે ઠંડક મળે અને રહોટી
 વેશાળ અને ઉંચી અગાસીઓ ત્યાં રાત્રે શીતળ ને સુગંધમય પવનની મંદમંદ
 તહરીઓ નિદ્રાતું આબ્હાન કરી રહી હોય છે: એ સર્વ એ હૃદય પ્રદુલ્લ કદે એવા
 એ નિવાસસ્થાન જેને અનાનખાનું કહે છે તેની અંદર આવી રહેલાં છે. અયળ-
 ઉન-નિસાનો ઉચ્ચ આત્મા જેટલો વિચારપૂર્ણ અને જેટલો તુચ્છ વાસનાથી
 દૂર હતો તેનાથી નીચી કોટીના ઇવને આ સ્વર્ગીય ભૂવન ઘણુંજ પ્રિય થઈ પડ્યું

હોતઃ અયળ-ઉન-નિસાને તો આવી ખંડારની-શરીરની ક્ષણિક ઉપલોગની વસ્તુ
આમાં થોડોજ-જરૂર જેટલોજ આનંદ પડતોઃ તોપણ કાંઈ, જે વસ્તુની તેને
જરૂર હતી, જે ચીજને સાડાં તેનો આત્મા તલસતો હતો, જે પ્રદેશમાં ઉડવાને
તેનો આ અનાનખાના રૂપી પાંજરામાં પૂરાયેલો આત્મા કાંઈ મારી રહ્યો હતો
તેતો તેને નજ મળ્યો. આગળ ઉપર આપણે જોઈશું તેમ આ સ્નેહી હૃદયની-
પ્રેમ પૂર્ણ આત્માવાળી બાળાને કોઈ અન્ય સ્નેહ પાત્ર ના મળ્યું. અને જે મળ્યું
તે પાત્રનો પૂરેપૂરો અનુભવ લે, તેની સોળતમાં રહી પોતાના જીવનનો વિકાસ
કરે, અંતરમાં-હૃદયમાં સ્નેહનો-પ્રેમનો પૂરેપૂરો જોમ લાવે તે ખેલાં તો
કૂર કાળે તે પાત્રને હરી લીધું. અસ્તુ. પરિણામ એ આવ્યું કે સમકાલીન
વિદ્વાનો અને અન્ય બુદ્ધિશાળી પુરૂષોના સંસર્ગથી થતો બુદ્ધિનો વિકાસ
અને ખંડાર ફરવા હરવાથી મળતો અનુભવ તેમજ પારકાની સાથે થતી
વાતચીતમાંથી જન્મતું દૃષ્ટિબિંદુનું વિશાળપણઃ એનો અભાવ તેનામાં રહ્યો.
તોપણ સત્યની ખાતર એટલું લખવું યોગ્ય છે કે બાળ વયમાં તે પો-
તાના કાકા-આમા દ્વારા શેકુના ઘણાજ ગાઠ પરિચયમાં આવી હતી. અને તે
દ્વારા જેવા સહૃદય પુરૂષના સંસ્કાર મેળવવાને લાગ્યશાળી થઈ હતી. આ દ્વારા
એક એવો પુરૂષ હતો કે જેણે આ દુનિયાપર બહુ અદ્ય પ્રમાણમાં જન્મ લે
છે અને ત્યારે જન્મ લે છે ત્યારે રવિધિ બાળે પોતે તેમને આ જહાંમાં મોક-
લવાની જે મુખીઈ (?) કરી હતી તે દ્વાર કરવાને સાડા જલદીથી અહિં-આંથી
ઉપાડી લે છે.

આવી રીતે એવા પ્રકારના શાંત પવિત્ર અને સુંદર વાતાવરણમાં અયળનું
જીવન વ્યતીત થયુંઃ તે સમજણી થઈ ત્યારથી મૃત્યુ પર્યંત સરસ્વતીનીજ
ઉપાસના કરી અને દરેક બહેલી વસ્તુની માફક, તે પણ ગઈ-હિજરી સાલ.
૧૧૩૦. ઇ.સ. ૧૭૦૧.

તેણે આળી જીંદગી સુધી નેણિક પ્રદાયર્થ પાળ્યું હતું. એટલે એમ
નથી સમજવાનું કે તે પુરૂષના પ્રેમને ધિક્કારતી હતી વા તેણે પુરૂષના સ્નેહને
સ્વીકાર્યોજ નહોતો. પરંતુ આપણા માનવંતા કવિ અને આત્મલગ્ન કહો કે
સ્નેહ લગ્નના સેવક સ. ન્હાનાલાલના અદ્ભુત યોગી જેવી તે યોગિની હતી.
“ ભીષ્મ વેરાગ્ય ધારીને ” તેણે “ દેહ વાસના ત્યજ હતી. ” પરંતુ સાથે
સાથે “ બ્રહ્મશ્રદ્ધાથી ” આત્મ.લગ્ન ઉંડે હૃદે “ ઉપાસતી હતી. ” અને આવા
ઉન્નત આત્માઓના સંબંધમાં બને છે તેમ તેના જીવનનો આ ભાગ લોકોને
ખરા-ખોટા અનેક આશ્વેષ તથા તર્ક કરવાનું કીક સાધન થઈ પડ્યો છે. કેટ-
લાક આ વાત ઉપરથી એમ ધારે છે કે તેને પોતાના જ્ઞાનનું એટલું બધું તો
અભિમાન હતું અને લોકોનાં વળાણ સાંલળીને એટલી બધી તે મગરૂર બની

ગઈ હતી કે પોતાના ચોચ પતિ તે કોઈને ગણતી નહિ. વળી ખીજાઓનું એમ માનવું છે કે ઔરંગઝેબ જેવા પાદશાહની અયળ-ઉન-નિસા જેવી ઉચ્ચ પૂત્રીને તેના જેવા પાદશાહના અમીર વર્ગનો કોઈ પણ ઉમરાવ લગ્ન કરવા સજી-ખુશી હોય એમ જાનેજ નહિ. અને આનું કારણ તે વખતનો એક ઇતિહાસકાર લખે છે તેમ એ હતું કે તે વખતના અમીર ઉમરાવો એમ માનતા હતા કે જો તેઓ પાદશાહની પૂત્રી સાથે લગ્ન કરે તો તેઓના તેને ગુલામ થઈ રહેવાનોજ વારો આવે. આ કારણ ગર્વ હોય એમ લાગે છે. પણ આ બેથી તદ્દન ભ્રૂંડ એક ગ્રીજીન કારણ આપણને મળી આવે છે અને તે ખીજ કરતાં વધારે સળગ લાગે છે. તે કારણ કેલાપીની નીચેની પંક્તિની સત્યતાનું આપણને પૂરેપૂરું ભાન કરાવે છે.

આ સુદ્ધિમાં પ્રથમ પ્રીતિ એ કોણ બણી શક્યું છે,
કે પ્રીતિનું રૂધિર સઘળું ઉજી અશુ તણું છે ?

ઉપર લખી ગયા તેમ અયળ-ઉન-નિસાને પોતાના કાકા દારાને ઘેર રહેવું ઘણુંજ ગમતું; અને ત્યાં રહેવાના પ્રસંગો પણ ઘણા મળતા હતા. કેમકે તેનો પિતા દક્ષિણનો મુઘલ હોવાથી ત્યાંજ રહેતો હતો. હવે “ જ્યારે બે યુવાન અને રોહીણીયો અરસપરસના સંસર્ગમાં આવે ત્યારે એક ખીજના તરફ આકર્ષણ, તેમની વચ્ચે પ્રીતિ થાય એનાથી બીજું વધારે કયું હોઈ શકે ? ” એ ઈંગ્રેજ નવલકથાકારના શબ્દો માનીએ તો અયળ-ઉન-નિસા અને દારાના મહોટા પૂત્ર વચ્ચે પ્રીતિ સંબંધ બંધાઈ તેમના જેવાં યુવાન અને કોમળ દિલ એક ખીજમાં મળી જાય એમાં જરાપણ આશ્ચર્ય લાગશે નહિ. અને જાન્યું પણ તેમજ. જાનને વચ્ચે ગાઢ પ્રેમ જામ્યો હતો અને એટલેજ નહિ પણ તેમનાં હૃદયનું લગ્ન થયું તેની સાથે તેમના શરીરનું પણ લગ્ન તે બેજ બણતાં હતાં એટલે સુધી, તેમના આત્માની સંમતિ પૂર્વક થઈ ચુક્યું હતું. પરંતુ વિધિના વેચિત્ર્ય જેના પર ઘણાએ આશ્ચર્ય પામ્યા છે પણ તેનો અર્થ કોઈ સમજી શકતું નથી, તે વેચિત્ર્યે આ પ્રેમના નિર્મળ આકાશમાં કાળીવાદળી જરા પણ રૂપેરી દોસ વિનાની ભયંકર વાદળી અચાનક કોણજણે ક્યાંથી મોકલી !

સાન્યલોભી ઔરંગઝેબ જ્યારે કપટથી ગાદીએ બેઠો ત્યારે નિર્ભય થવાને પોતાના સર્વ સંબંધિઓનો શિરછેદ કર્યો અને તેમાં પોતાની પૂત્રીના આશકનો, પોતાની બહાલી બેટીના નૂરે ચશ્મ દિલદારનો પણ વધ કર્યો. અયળ-ઉન-નિસા આ રીતે અટકાવી શકે ? અને સહન પણ કેવી રીતે કરી શકે ? અને આ યુવાવસ્થાનો પ્રસંગ તે કોઈ દિવસ ભૂલી ના ગઈ. મૃત્યુ પર્યંત તે ગત આત્માની ઉપાસનામાંજ અને તેના રોહનું સ્મરણ કરવામાંજ પોતાના દિવસો ગાળતી હતી. ધન્ય એ આત્માને !

હવે આપણે એક વાત વિષે બે શબ્દો કહીને આ નાનો લેખ સમાપ્ત કરીશું. ઝયળ-ઉન-નિસાને તત્વજ્ઞાનના અને “નિરપેક્ષ” સાહિત્યના પુસ્તકોના હસ્તલિખિત પુસ્તકોના હુંશિયાર લહિઆઓ પાસે ઉતારા કરાવી તેને મુંદર પુસ્તક આકારે બાંધાવી એવાં પુસ્તકોનો સંગ્રહ કરવાનો ઘણો શોખ હતો. ત્યારે આપણે આ વાત સાંભળીએ છીએ ત્યારે તેનાં પોતાનાં લખાણોનો સંગ્રહ કેમ નહિ કર્યો હોય એ પ્રશ્ન થાય છે. અને એ પ્રશ્નનો ઉત્તર નિરાશા આપનારો છે તેથી આપણને શોક થાય છે. વિદ્વાનોને તથા એવા બીજા મહાન પુરુષોને તે આશ્રય આપતી હતી.

પર્શિઅન ભાષાનો ઝયળ-ઉન-નિસા જેવો દૃઢ ઉપાસક તે ભાષાના ઉત્તમ કવિઓને પગલે પગલે ચાલે એ સ્વાભાવિકજ છે. તેનાં લખાણો ઘણાં મુંદર છે જો કે હાફેઝ રૂમી અને ચોમર ખાયમ જેવાઓની તોલે તો તે ભાગ્યેજ આવી શકે એમ છે. પરંતુ તેમાં એ તે એક પ્રકારનું અકથનીય કાંઈ રહેલું છે, એવી તો અવર્ણનીય મોહિની છે કે જેમ હાફેઝની ગઝલો તેમની અંદર રહેલા શુદ્ધ સંગીતને લઈને હૃદયને પીગળાવી નાખે છે: જેમ રૂમીની ગઝલો જુરસાદાર અને અર્થ ગાંભીર્યથી ભરપૂર છે: અને જેમ બીજા પર્શિઅન કવિઓની મસ્તી અને પરમાનંદ—નિબત્તનંદ આપણને સુખની સાથે આશ્ચર્ય ચક્રિ કરી નાખે છે તેમ ઝયળ-ઉન-નિસાની ગઝલો અને બયતોમાં પણ એક પ્રકારે આપણને મોહ પમાડે છે, આનંદ આપે છે, બોધ દે છે, અને એને લીધે બીજા ઉચ્ચ પ્રતિજ્ઞાના કવિઓની હારમાં તેને પણ સુકવાતું મન કરાવે છે. જે કાંઈ તેના લખાણોમાં ઓછું છે જે જે બધું બીજા કવિઓમાં આપણને માલુમ પડે છે પણ ઝયળ ઉન-નિસાની ગઝલોમાં નથી મળતું તે સર્વ તેનામાં વિશાળ અનુભવ અને દુનિઆના-લોકોના ઉંડા અભ્યાસની ખામીને લઈને છે અને નહિ કે તેનામાં તે શુણ્ણ હતાજ-મૂળથીજ હતા નહિ. કહેવાનો આશય એ છે કે જેમ હાફેઝ આદિને જે પરિપકવ અનુભવ દુનિયામાં રહેવાથી-ફરવાથી થયો હતો જે અગાધ જ્ઞાન આથી તેમને મળ્યું હતું: કુદરતને નિરખવાથી જે વિકાસ તેમની બુદ્ધિને થયો હતો તે સઘળું જો અનુકૂળ પ્રસંગો મળ્યા હોત તો ઝયળ-ઉન નિસામાં પણ આવત. પણ અફમોસ કે તે સ્ત્રીના અવતારમાં હતી. અને જે ખામીઓ આપણે હાલની આપણી પહેનોમાં જોઈએ છીએ તે સર્વનું

૧ બુદ્ધિપ્રકાશ પુ. ૫૨, અં. ૭, પાત્ર ૨૧૨.

આ શબ્દ રા. ગોવર્ધનરામનો છે. જેનો અર્થ તે pure literature કરે છે. અને તે તેમના પહેલી સાહિત્ય પરિપક્વતા પ્રયુજ્જપદથી આપેલા ભાષણમાં છે. સાહિત્યના તે બે વિભાગ પાડે છે. (૧) સાપેક્ષ એટલે ધર્મ નિયમ, રાજકીય ઇત્યાદિ અને (૨) નિરપેક્ષ એટલે અંગ્રેજીમાં જેને pure literature કહે છે તે

કારણ જેમ અજ્ઞાન છે તેમ અયળ-ઉન-નિસામાં પણ જે દોષ હતા તે સો અવિદ્યાના, બિન અનુભવના અને અજ્ઞાણપણાના હતા.

હવે તેના વિષે લખવાનું જે બાકી રહે છે તે કૃષ્ણ તેના હકાપણના, હુંશિ-યારીના અને યુદ્ધિચાતુર્યના બે ત્રણ શબ્દો-તેની ગંઝોમાંથી કરેલાં અવતરણો-ટાંચણો છે. હુનિયાના મહાન કવિઓમાંનો એક જેને ગણવામાં આવે છે, તે હાફેઝ કહે છે કે ત્હમે બીલુ' બધું કરે પણ કોઇને ધંત ના કરશે. પણ અયળ-ઉન-નિસા તો તેથીએ આગળ વધીને કહે છે કે “હુનિયામાં ત્યાં ત્યાં ત્હ-મારી નજરે દુઃખ પડે ત્યાં ત્યાં કોકિલના જેવા મિઠા શબ્દો વડે અને પતંગીયુ જેમ દિવામાં પડીને પોતાની જાતનો ભોગ આપે છે તેમ ત્હમારી જાતનો પણ ભોગ આપીને, તે દુઃખ દુર કરવા પ્રયત્ન કરે.” જે “કોકિલના જેવા મિઠા શબ્દ” અને પતંગીઆનું સ્વાર્પણ એ બેની અંદર સમાએલો અર્થ સમજે છે તેઓજ અયળ-ઉન નિસાના શબ્દોનો અર્થ ણરોળર જાણે. શિયળ વિષે-બ્રહ્મચર્ય વિષે તેના કેવા ઉચ્ચ વિચારો હતા ! અને આપણને તો તે કૃષ્ણ હાસ્યાસ્પદજ નજીરો છતાં તે સત્ય છે.”

તે કહે છે: “શિયળના સાળુ પર અપવિત્રતાના ડાઘ મહારા પશ્ચાતાપના આંસુથી સોવાર ઘોડે પણ તે જશે નહિ.” અહો ! કેવું ઉત્તત હૃદય ! વળી ખીજે એક ઠેકાણે તે લખે છે કે: “ન્યારે ત્હમને ત્હમારી જોયતી ચીજ મળે ત્યારે એટલું ભૂલી ના જતા કે ઘણીએવાર ત્હમારી વાસનાઓ અધુરી રહિ ગઈ છે: અને જે દિવસે ત્હમને ખરું સુખ મળે ત્યારે એટલું યાદ રાખજો કે ત્હમે એક દિવસ દુઃખી હતા.”

હમેશના વપરાશમાં આવતા ઘણાએ એવા શબ્દો છે કે જે આપણે કોને લખ્યા છે તે જાણતા નથી. અયળ-ઉન-નિસાની પણ એવી એક વાક્ય-લીટીજ અને ટાંકી અટકીશું. “હુનિયામાં આવતા વારાફેરાથી દુઃખી ના થાઓ. કેમકે આજે સાંજ પડી-અંધારી રાત આવી તો કાલે જરૂર દિવસ ઉગવાનો. પ્રેમમાં વિરહના ડંખ જેણે અનુભવ્યા નથી તે તે વિષે શું જાણે ? ત્હમે માંદા નથી પડ્યા તો માંદગીનો અનુભવ ત્હમને ક્યાંથી હોય ?” આ ટોળનો અંત હવે આવે છે.

છેવટ. અયળ-ઉન-નિસાનું આ દુક વૃતાંત લખવાનો આદેશ એટલોજ છે કે દર્દીને દર્દી લાઘતાં અર્ધું દુઃખ ઓછું થાય છે એ ન્યાયે આપણા દેશની હંતભાગ્ય જહેનો તેનો દાખલો લે અને પોતાનું કમનશીબ ભૂલી જઈને પોતાનું કલ્યાણ કરવા પ્રેરાય. અયળ-ઉન-નિસાનું જીવન આપણી આ જમાનાની જહેનોના શુષ્ક જીવનને ઘણી રીતે મળતું આવે છે. ઉડવાને પાંખ છે છતાં આપણી ઘણીએ લાગિનીઓ જનસમાજના ણંધારણ અને રૂઢી તથા બંધેમ ઇત્યાદિ મંજૂત સાંકળોથી જકડાઈ ગઈ છે, અયળ-ઉન-નિસાને પણ

તેમજ હતું. આ વૃત્તાંત પરથી એ વાત આપણને સ્પષ્ટ થાય છે. એક તો આપણી આર્થ સ્ત્રીઓની અર્થોચીન દુર્દશા અને તેમને કેળવણી આપવાથી માણસ જાતની દરેક પ્રવૃત્તિમાં પુરુષની ખસખસી તેઓ કરી શકે છે તે. અને બીજી વાત તેમની બુદ્ધિનો વિકાસ ન થવાથી જે દુષ્ટ પરિણામો આપણે જોઈએ છીએ તેજ ઘણીવાર એવું બને છે કે અર્થોચીન સમયની જાગૃતીને, લીધે આપણી ઘણી જાહેનો સાહિત્યાદિ પ્રવૃત્તિઓમાં પડી જાગૃતી ઉન્નતિ કરવામાં પોતાનો પણ ભાગ આપવાને તૈયાર હોય છે પણ તેમને મળતો સૂકો આવકાર અને તેમના તરફ ખતાવાતી બેદરકારીને લીધે તેઓ હિંમત હારી જાય છે: અથવા તો નકામાં સ્વપ્નોમાંજ રમણ કરી જીવન વિતાડે છે. આ એક શોચનીય વસ્તુસ્થિતિ છે અને તેને સુધારવાને ત્વરિત પગલાં ભરવાં જોઈએ. છેવટે આવી રીતે સ્ત્રીઓને વિચારવંત, સ્વતંત્ર અને અમુક હકને જવાબદારીવાળા મનુષ્ય તત્ત્વના એક વિભાગ તરિકે નહિ ગણવામાં અન્યાયનો અંશ આવે છે એટલુંજ નહિ પણ પ્રત્યક્ષ કાર્ય કરવાની શક્તિના મોટા કે અર્ધોઅર્ધ ભાગનો ખાલી ને ખોટા રસ્તે વ્યય થાય છે—એટલું ઉમેરવું અનુકરું નહિ ગણાય.

આત્મ જ્યોત.

આત્મ જ્યોત નિહાળો, મસ્તો ! મનને મારો—આત્મ.

કુદરતે કલ્પવૃક્ષજ આપ્યું, ફેકટ શીઠ શુભાવો;

નિજરૂપ નીરખી આનંદ પામો, મંદમતિને સુધારો:

એ છે ધર્મ તમારો—આત્મ.

પણ-પણ પારખ લાખની જાણે, જ્ઞાન, વિવેક વધારો;

સેશસ્થના જનમં જઈ એસો, અલ્પ જોગ જગત્તો:

ચિત્ત, યોગસૂત્રે લગાવો—આત્મ.

દૃઢ સંકલ્પ દૃઢાસન વાળી, દૃષ્ટિ અવિચળ રાખો;

પ્રભુવ ભાષ જપો સ્થિરતાથી, દિવ્યનાદ-રસ ચાખો:

ને ભવ ભટકારા ભાગો—આત્મ.

રા. આત્મમંથિ,

* લખવાનો આશય એ નથી કે સ્ત્રીઓએ પુરુષોની હસ્તિષ્ઠ કરવી. પણ દહેવાનો હેતુ એજ કે જેમ પુરુષો દુનિયાદારીની બાબતમાં નામના મેળવે છે તેમ સ્ત્રીઓએ પણ શૃદ્ધામમાં કુશળતા મેળવી કીર્તિ પ્રાપ્ત કરવી.

વાર્તા પ્રસંગ.

ઉજળું ભાગ્ય !

(અનુવાદક:—રા. ધનશંકર હીરાશંકર ત્રિપાડી.)

(૧)

રે શાહ સુબ, આરંગઝેબના લાયથી નાસીને આરાકાનના રાજાને ત્યાં ગયો. ત્યારે તેની સાથે તેની ત્રણ પુત્રીઓ પણ હતી. આરાકાન નરેશની ઇચ્છા હતી કે-એ ત્રણે શાહઝાદીઓને પોતાની પુત્રવધૂઓ બનાવવી; પરંતુ શાહ સુબ, એ નાના રાજાના મ્હોંમાંથી મ્હોટી વાત સાંભળીને નારાજ થયો. આરાકાનનો રાજા “સિંદરી બળે પણ વળ ન મૂકે” એવો હતો. તેણે એક પ્રપંચ રચ્યો. બહારથી મીઠું મ્હોં રાખી, તેણે સુબ સાથે મિત્રતા દાખવી. એ મિત્રતાને બહાને એક દિન પિતા અને પુત્રીઓને પોતાની સાથે નદીમાં સહેલ માટે લઈ જઈ, તેઓને જલશાયી કરવાનો બેત રચ્યો. શાહ સુબને એ પ્રપંચની ખાતમી મળી ગઈ. ક્રોધિત થઈ, તેણે પોતાની નાની પુત્રી અમીનાને પોતાને હાથેજ નદીમાં ફેંકાડી દીધી. પણ ઈશ્વરે તેને બચાવી. એક માછીની જાળમાં તે જકડાઈ ગઈ અને મજકુર માછીએ તેને બચાવી તેનું પાલન કરવા માંડ્યું. સુબએ પોતાની મોટી પુત્રીને બીજી રીતે આપઘાત કરવાની ફર્જ પાડી અને વચલી પુત્રી ત્યારે નદીમાં ફેંકી પડી ત્યારે સુબના એક વિશ્વાસુ નોકર રહમતખાંએ, નદીમાં સુબ ન જાણે તેમ પડીને, તે છોકરીને બચાવી લીધી. સુલેખાંની પ્રાણરક્ષા કરીને તેની સાથે તે ક્યાંક પલાયન કરી ગયો. આ ઘટના પછી કાળાંતરે આરાકાનનો રાજા મરણ પામ્યો; સુબ ક્યાં ગયો તે જણાયું નહિ અને આરાકાનની ગાદીએ મહુમ રાજાનો મોઝો પુત્ર બેઠો.

(૨)

અમીનાનો વાલી જુદો માછી એક દિન સવારે પોતાના કામ ઉપરથી પાછો ફરી તેને કહેવા લાગ્યો. “તિન્ની! આજ તને શું થયું છે? હજી લગી કેમ કામે વળગી નથી.”

વૃદ્ધ પાસે હસતી હસતી જઈ અમીના બોલી: “આજ મારી જીજ્ઞાસા આવી નથી તેથી મેં છુટી પાળી છે.”

વૃદ્ધ માછી: “વાહ ! તારી છુછુ વળી કોણુ છે ?”

ઝોટલામાં પાછળથી એક સ્ત્રીએ આવીને કહ્યું: “હું છું”

પહેલાં તો તે માછી અવાજ ધની પણ પછીથી તેની પાસે જઈને તેને ધારી ધારીને નિરખવા લાગ્યો. કેટલીયે વારે તેણે જાણ્યું તો પ્રશ્ન કર્યો: “તું કાંઈ કામ જાણે છે કે ?”

અમીના વયમાંજ જોલી ઉઠી: “જાપા ! મારી સંજી કામ નહીં કરી શકે. એને જાહેરે હું તમને વધારે કામ કરી આપીશ”

માછીએ વિચાર કરીને પૂછ્યું: “તું રહીશ ક્યાં ?”

“અમીના પાસે. ધીએ વળી ક્યાં ?”

ખુદ્દો ફરી વિચારમાં પડ્યો: આ પીડા વળી ક્યાંથી આવી ?”

તેણે ફરીથી પૂછ્યું “જાણશું ?”

તે સ્ત્રીએ એકદમ જવાબ દીધો. “એની ચિંતા કરશો નહીં ? આ લ્યો.” તેણે તેના તરફ એક મોઢોર ફેંકી. અમીનાએ તે લઈને માછીને આપતાં આપતાં કહ્યું: “દિવસ બહુ ચઢી ગયો હવે તમે પાછા કામે જાઓ.”

આ સ્ત્રી કોઈજ નહીં પણ અલેખાં હતી. રહમતખાંએ તેને જાણ્યા પછી ગુસ્સે વેશે આસાકાને દરબારમાં નોકરી લીધી હતી. અલેખાં પોતાની ખડે-નની શોધમાં વેશ જાહેરીને વારંવાર ફરતી હતી. ફરતાં ફરતાં અચાનક જ આ માછીની ઝુંપડી પાસે તે આવી ચઢી હતી.

(૩)

ગ્રીષ્મ ઋતુના પ્રાતઃકાલના પરમ રમણીય સમયે એક નાની નદીને તીરે એક ઝાડની છાયામાં અલેખાં અને અમીના બે જાહેને બેઠી છે, અલેખાં કહેવા લાગી, “ઈશ્વરે આપણા પીઠરના મરણ પછી આપણા ઉપર દુઃખનાખ્યાં છે. આપણી આગલી શાહી અહોઅહાલી હવે આપણને મળશે નહીં એમ હવે તો નક્કી લાગે છે”

“ખ્યારી જાહેન, હવે એ ગઈ ગુજરી વાતો ઉપર જાણાવો શું કરવા ક્યાં કરે છે ? દુનિયામાં રહીને હવે તો જે રસ્તે જવાય તે રસ્તે જવું એમ મેં તો નક્કી કર્યું છે. મને તો અહીં કોઈ વાતે દુઃખ નથી. મને તો દુનિયા ખ્યારી લાગે છે.”

અલેખાંએ કહ્યું: છટ્ છટ્ અમીના શું તું એક શાહજાદી નથી ? ક્યાં દિલ્હીનું શાહી તખ્ત અને ક્યાં આ એક માછીની ઝુંપડી !”

“મારા જેવી એક હલેતી છોકરીને જો ઝુંપડી કે ઝાડની ઘટાની છાયા જ વધુ પસન્દ હોય તો હાલના કટોકટ વખતમાં દિલ્હીના તખ્ત માટે નાહક આંસું સારવાની મને શી જરૂર ?”

ઝુલેખાં નારાજ થઈ બોલી: “ એ માટે હું તને કપડો આપતી નથી પરંતુ અમીના, જરા વિચાર કરી જોવો ઘટે છે. આપણા ખ્યારા પીદરને તારા ઉપર વધુ ખ્યાર હતો. આથી તેમણે પોતાની આળસુ બચાવવા પોતાને હાથેજ તને દરિયામાં નાંખી દીધી. એમણે આણેલા તારા માતને બદલે તારી જિન્દગીને તું બહેતર ના સમજતી. આપણા પીદરને મારી નાંખવામાં આવેલા છે એ ના ભૂલતી. એમના ખૂનનો જે તું બદલો લઈ ચક્રીશ તો આ થોડા દિવસની સાંઠની જેવી જિન્દગીમાં કાંઈક કામ કર્યું ગણાયો.

અમીના ચૂપકીદી ધારણ કરી રહી. તે ભૂડી ગયલી વાતો આજ તેની બહેને પાછી સ્મૃતિપટમાં ચીતરી પાતાવી છે. તે વિચાર કરવા લાગી. એકાએક પાછી તે બોલી ઉઠી: “ બહેન થોડીવાર બેસો. હું હમણાં આવું છું જે મારા વાલી માટે હું ખાવાનું નહિં કરું તો તે બિચારા ભૂખે મરી જશે. ”

(૪)

અમીનાના હૃદયની નળજાઈ માટે ઝુલેખાંને શોક થયો. તે અત્યંત ઉદાર મુખે ત્યાં બેઠી હતી એટલામાં કોઈનો પગરવ સાંભળાયો અને પાછળથી કોઈકે તેની આંખો ઢગાવી.

ઝુલેખાં એકદમ ખૂમ પાડી ઉઠી: “ કોણ છે ? ” તેનો અવાજ સાંભળીને તે યુવકે એકદમ પોતાના હાથ લઈ લીધા અને સામે આવીને તે ઉભો રહ્યો. તેણે કહ્યું “ આમ કેમ ? તું તિન્ની નથી. ”

ઝુલેખાં પોતાનાં વસ્ત્રો સંકોરીને ઉભી થઈ. તેની આંખોમાંથી જાણે અગ્નિ વંરસી રહ્યો હતો: “ તું કોણ છે ? ”

યુવકે કહ્યું: “ તું નહિ ઓળખે. તિન્ની મને ઓળખે છે. તિન્ની ક્યાં છે ? ”

એટલામાં તિન્ની ત્યાં આવી પહોંચી. ઝુલેખાંનો શરસાધી લાલચોળ થયેલો ચહેરો જોઈ તે બોલી: “ બહેન, તમે એની વાતો ઉપરથી શરસે થયો નહિ. એ માણસ નથી. એને એક જંગલી જનાવરજ સમજજો. તમારી સાથે એણે કાંઈ અગર્યાદા કરી હશે તો હું હમણાંજ તેની જખર લઈ છું. દાલિયા ! તે આ શું કર્યું ? સુરખ, આવો ગેશરમ ક્યાંથી ? ”

દાલિયા: “ મેં શું કર્યું છે વળી ? કાંઈ નથી કર્યું. ફક્ત આંખો ઢગાવી હતી. મેં જાણ્યું કે એ તિન્ની છે. ”

તિન્ની ક્રોધ કરતી બોલી: “ વળી પાછી નાને રહોંચે મોટી વાત કરી ? હવે તું બહુ નહોર ને લાજ વિનાનો જાણી ગયો છે ? તિન્નીની આંખો પણ પહેલાં તે વળી ક્યારે ઢાળીતી ? ”

યુવક: “ આજ મુઘી આંખ મીચવા કાંઈ કારણ જોયું નહોતું. આજેજ પહેલો અભ્યાસ શરૂ કર્યો. પણ તેમ કરતાં આજ મને ભારી પડી ગયો ! ”

અમીના: “તું બહુજ એવકુદ છે. શાહજાદિયો પાસે તું રહેવા લાયકજ નથી. હવે તને અદળ, કાયદા વગેરેની જ્ઞાતિમ આપવી જોઈશે. જો, આવી રીતે સલામ કર.”

અમીનાએ શિર ઝુકાવીને ઝુલેખાને વંદન કર્યું. દાલિયાએ ઘણી મહેનતે તેની નકલ કરી બતાવી. અમીનાએ પાછળ હકીને ફરીથી નીચે નમીને સલામ કરવા કહ્યું. યુવકે ફરીથી તેમ કહ્યું, અમીના તેને ઝુંપડી પાસે લઈ જઈ બોલી “અંદર ચાલ” અંદર ગયા પછી “જા દેવતા સળગાવ હું આવું છું” એમ કહી અમીનાએ બારણું બંધ કરી દીધાં.

ઝુલેખા પાસે બેસીને અમીના કહેવા લાગી “બહેન, અહીંના લોક બંધાએ આના જેવા અનાડી હોય છે. હું તો એનાથી હેરાન હેરાન થઈ ગઈ છું.”

અમીનાની રીતભાતથી તો તે હેરાન થતી હોય એમ જરાકે લાગતું નહતું. ઝુલેખાએ કહ્યું: “સાચું કહું છું” અમીના કે તારી આ રીત મને જરાકે પસંદ નથી. આ જંગલી આદમીની શી મગદૂર કે એ તારા શરીરને હાથ લગાડે!”

અમીના: “ખરું છે બહેન, જો આજ કોઈ શાહજાદો કે નવાબજાદો આવી બેઅદબીથી મારી સાથે વત્યો હોત તો હું જરૂર તેનું ધણુંજ અપમાન કરત.”

ઝુલેખા: “સાચું કહેજો અમીના, તું કહેતી હતી કે-મને તો હુનિયા ખારી લાગે છે, તો તે શબ્દો સાથે આ જંગલીને કાંઈ લાગેવળગે છે કે?”

“સાચું કહું, બહેન? આ સાદા મુદ્દા દાલિયાની બહુ ઉપકાર વશ છું, મારે માટે એ પુલ તોડી લાવે છે. મારે માટે તાજે મેવો લાવે છે. મારી સુવાની જગ્યા સાફસુદ કરી આપે છે અને જે કોઈ કામ માટે હું તેને બોલાવું છું તે માટે તે એક કુતરાની પેઠે ચપળતાથી મારી પાસે આવીને હાજર થાય છે. કદિ હું એને દમદારી દઉં છું તો તે હસી પડે છે અથવા તો કોઈવાર રાઈ પડે છે. એને કદિ બે ચાર થપ્પડ લગાવી દેવામાં આવે છે તો તે ખુશી થઈને કુદકારા મારવા મંડી જાય છે, એની હું બધી રીતે અજમાયશ કરી ચૂકી છું. અત્યારે એને હું અંદર બંધ કરી આવી છું પણ જો નમે જઈને જોશો તો તે દેવતા કુંકતો હશે. હું આવી રીતે એના જંગલીપણાથી હેરાન થઈ ગઈ છું!”

ઝુલેખા કહેવા લાગી: “એતું જંગલીપણું તબવવા હું કોશિષ કરીશ.”

“નહીં બહેન, એને તમે કશું કહેશો નહીં” અમીનાએ કહ્યું. આ વાત તેણે એવી રીતે કહી કે જાણે દાલિયા તેનો મૃગશિયુ છે અને બીજાઓને જોઈને તે જંગલમાં નાસી જાય છે.

ચોટલામાં માછીએ આવીને કહ્યું: “તિત્તી, આજ દાલિયા નથી આવ્યો શું?”

“આવ્યો તો છે !”

“ક્યાં છે ?”

“બહુ ત્રાસ આપતો હતો. હું એને ઝોરડામાં પુરીને આવી છું.”

બુદ્ધાએ વિચાર કરીને કહ્યું: “કદિ જો એ ત્રાસ આપતો હોય તો એના ઉપર નારાજ થઈશ નહીં. નાની ઉમ્મરમાં બધાંયે એવાંજ તોફાની હોય છે. પહેલાં તું પણ એવીજ હોઈશ. આથી તેના તરફ કંઈપણ ન બતાવતી. દાલિયાએ કાલે એક મહોર આપીને પણ કેરીઓ વેચાતી લીધી હતી.”

“એમાં શું થઈ ગયું ? કેરીઓ લીધા વિના પણ એની પાસેથી હમણાં જો મહોર અપાવીશ.”

પોતાની પાલિતા કન્યાની નાની વયમાં પણ આવી આલાકી બોધને, વૃદ્ધ માછી ખુશી થયો અને તિન્નીના મસ્તક ઉપર તે પ્યારથી પોતાનો હાથ ફેરવવા લાગ્યો.

* * * * *

દાલિયા હવે આવળ કરે છે તેથી ઝુલેખાં સંકેત પામતી નથી. આનું કારણ એ હતું કે દાલિયાની પ્રકૃતિ-કાંઈ એવી હતી કે તેનું હૃદય સરલ હોવાથી શાહઝાદિયો જેવી તુમાખી યુવતીઓ પાસે જતાં પણ તેને સંકેત થતો નહતો. તે હસમુખો, કોતુકપ્રિય અને સીદ્ધા સ્વભાવનો હતો. સર્વ અવસ્થાઓમાં તે નિડર રહેતો, ઘણીવાર આખી રાતોની રાતો તે સઘન અસ્થુમાં, કે પર્વતોના શિખરો ઉપર ચઢીને રૂયાં કરતો હતો. એક દિન પ્રાતઃકાલે દાલિયાનો હાથ ઝાલીને ઝુલેખાં કહેવા લાગી. “દાલિયા, આ દેશનો રાજા તું મને બતાવીશ ?”

“હા. શા માટે ન બતાવું ? પણ કહો તો ખરાં કે તમારે તેનું શું કામ છે ?”

“મારી પાસે એર પાંચડું એક ખંજર છે. હું સજ્જની ઝાતીમાં તે ધોંચવા માશું છું.”

ઝુલેખાની વાત સાંભળીને દાલિયાને આશ્ચર્ય ઉપજ્યું. ઝુલેખાંની હિંસા-પૂર્ણ આકૃતિ દેખીને તે ડરી ગયો. આવી રહેલપૂર્ણ વાત તેણે કદી સાંભળી નહતી. શાહઝાદીએ નક્કી આ મશ્કરી કરી હશે કે ખરું કહ્યું હશે તે તે સમજી શક્યો નહીં. જો રાજા હુલાંચવશાત્ અત્યારે અહીં હોય તો ઝુલેખાં શું તેને ખંજર મારે ?

(૫)

ઉપરની ઘટના પછી બે દિન વીતતાં રહમતખાંએ ઝુલેખાં ઉપર એક ચિઠ્ઠી લખી મોકલી. “આગકાનના નવીન મહારાજાએ માછીના ઝુંપડામાં રહેતી

બે બહેનોને છુપાઈને જોઈ છે અને અમીના ઉપર તે પ્રસન્ન થઈ તેને મહા-
રાણી બનાવવા આહ્વાન છે. થોડાક વખતમાં તે તેને રાજમહેલમાં બોલાવશે.
ખદેલો લેવાનો આના કરતાં ખીજો કોઈ સારો અવસર મળશે નહીં.”

પત્ર વાંચી ઝુલેખાંએ દહતાથી અમીનાનો હાથ પકડી કહ્યું: “ઈશ્વરની
ઇચ્છા અહીં ચોખ્ખી જણાઈ આવે છે. અમીના, હવે નાદાની ના કર. હવે
તારા જીવનની ફર્જ અદા કર. છોકરમત છોડી દે.”

એટલામાં દાલિયા આગે ઉભેલો જણાયો. અમીનાએ જોયું કે તે ઉભો
ઉભો તેના તરફ જોઈને હસ્યા કરતો હતો.

દાલિયાના હાસ્યથી અભિમાન આણીને અમીના કહેવા લાગી: “જાણતો
નથી, દાલિયા ! હું આજ મહારાણી બનવા જઈશું તે ?”

દાલિયાએ હસતાં હસતાં કહ્યું: બહુ વખત માટે તો નહીંને ? અમીના
પીડિત અને વિસ્મિત ચિત્તે વિચારવા લાગી: “આ જંગલી હરણ સાથે માણસ
જેવું વર્તન રાખવું એ મારી ભૂલ છે.”

પણ ફરીથી દાલિયા તરફ નજર ગયા પછી તે બોલી: “દાલિયા, શું
ચાલેને માર્યા પછી, હું પાછી આવીને તને મળી શકીશ નહીં ?”

(૬)

વાજતે ગાજતે હાથી, થોડા અને સેનાનીઓના પાયદળ સાથે બહુ મૂલ્ય
પાલખીઓમાં બેસાડીને બે બહેનોને રાજ મહેલમાં આણવામાં આવી.

અમીના ઝુલેખાં પાસેથી ખજૂર લઈને તેને નિહાળી નિહાળીને જોવા
લાગી. તેની ધારની તપાસ કર્યા પછી, તેણે તેને આમકાના ગ્યાનમાં મુક્યું
અને પોતાના બદનમાં તે છુપાવી દીધું. અમીનાની અત્યંત ઈચ્છા હતી કે-
મૃત્યુ-યાત્રા પહેલાં એકવાર દાલિયાને મળી લેવાય તો સારું પણ દાલિયાનો
પત્તા નહતો. કાલ સાયંકાલથી દાલિયા ઝુંપડી આગળ દેખાયો નહતો. દાલિયા
કાલે હસતો હતો તે શું અમીનાના અભિમાનની સળગતી જ્વાલાની દરકાર
નહીં કરવાતું સૂચવતો હતો ?

વેરથી પાલખી ઉપર ચઢતા પહેલાં અમીનાએ પોતાના બચપણના આશ્ર-
યદાતા તરફ અધુભરી આંખોથી જોયું. રાતાં રાતાં માછીનો હાથ પકડીને
અમીના કહેવા લાગી: “જુદા બાપા, હું જઈશું પણ તિન્ની નહીં હોય ત્યારે
તમારું ઘર કોણ સંભાળશે ?” માછીએ બાળકની પેઠે રડવા માંડ્યું. અમીના
બોલી “બાપા, જો દાલિયા આવે તો આ વીંટી તેને આપજો અને મારું નામ
દઈને કહેજો કે અમીના જતી વખત આપી ગઈ છે.”

પાલખી રાજમહેલની અંદર લેવામાં આવ્યા પછી, બંને બહેનો તેમાંથી
ઉતરીને મહેલમાં ગઈ. અમીનાના મોં ઉપર આજ હસવું જણાતું નથી;

આંખોમાં આંસુ પણ નથી. ઝુલેખાંતુ' મોં ફીકડું પડી ગયું છે. ન્યાં મુઘી ઈર્ષ્ય ક્ષેત્ર દૂર હતું ત્યાં મુઘી ઉત્સાહની તીવ્રતા હતી. હવે ઝુલેખાં કંપિત હૃદયે અમીનાને ગળે હાથ નાંખી બોલી: “આજ આ ખીલેલા ગુલા-ખને કંઈ ખૂનની નદીમાં વહેવડાવવા લઈ ચાલી છું ?”

પણ હવે વિચારનો અવકાશ નહોતો. પરિચારિકાઓ બંને બહેનોને સળ બેઠો હતો તે ખંડમાં લઈ જવા આવી પહોંચી. બારણા પાસે જઈ અમીના થોડીકવાર મુઘી ઉભી રહી અને બોલી “બહેન !”

ઝુલેખાં તરતજ તેને કંઠે વળગી પડી.

અંતે બંને બહેનો એ ખંડમાં ગઈ. સળ સળશાહી ઠાઠમાઠ સાથે એક રત્નજડિત સિંહાસન ઉપર બેઠો હતો. અમીના લગ્નગુલાથી બારણામાંજ ખમ-ચીને ઉભી રહી પરંતુ ઝુલેખાં આગળ વધી અને સળ પાસે જતાં-તો તે એકાએક બોલી ઉઠી “દાલિયા !”

અમીના આ આશ્ચર્યમય દૃશ્ય જોઈને, ઉભી હતી ત્યાંજ મૂર્ચ્છિત થઈ ગઈ.

ચેતન આવતાં અમીના ઝુલેખાં તરફ અને ઝુલેખાં દાલિયા તરફ જોવા લાગી. દાલિયા બંનેનો મનોગતલાવ સમજીને બોલી ઉઠ્યો: “હા, હું તેજ દાલિયા છું ! હું તમારા ચુલામાંનો દેવતા કુંકતો હતો !”

અમીનાથી હવે હસી પડ્યા સિવાય રહેવાયું નહીં.

“સૌથી લપકાદાર મકાનો સેંટપીટર્સબર્ગમાં છે.

સૌથી શોભાયમાન મહોલ્લા બર્લિનમાં છે.

સૌથી સુંદર ચોક ડબ્લિનમાં છે.

સૌથી ખુબસુરત દેખાવ બર્નની આસપાસ છે.

સૌથી વધારે વસ્તીવાળું (યુરોપમાં) શહેર લંડન છે.

સૌથી ઓછી વસ્તીવાળું („) શહેર કિશિયાનિયા છે.

સૌથી સરસ આરસ ઇટાલીમાંથી નીકળે છે.

સૌથી સરસ રૂપું જર્મનીમાંથી નીકળે છે.

સૌથી સરસ લોખંડ સ્વીડનમાંથી નીકળે છે.

સૌથી સરસ કુંવાદા ઇંગ્લાંડમાંથી નીકળે છે.

સૌથી સરસ રેશમ ફ્રાન્સમાં નીપજે છે.

સૌથી સરસ શીત બેજીયમમાં તૈયાર થાય છે.

આપલોડમાં બળતણ માટે એક બતતી સૂકી મારી વપરાય છે.

લોખંડાંમાં કાળી ખીલાડીઓ પૂળાય છે !

તુર્કસ્તાનમાં બગલાં પૂળાય છે !”

(દરિયાપારના દેશોની વાતો.)

અવતરણ.

કેળવણી અને શિક્ષણનું પદ્ધતિ તત્વ.

મે આશા રાખીએ છીએ, કે ન્હાનાં બાળકોને એટલાં સક્રિયમાં નહિ આવે, કે તેઓ ન્હાનપણમાં જ ઘરડાં બની જાય. માનસિક વિકાસ કરવા જતાં તેમનાં માથાં અને પેટ મોટાં, તથા હાથ અને પગ ન્હાના બની જાય, એવું થવું જોઈએ નહિ.

આ મહત્ત્વના વિષય ઉપર કેટલીક સાધારણ વાતો કહેવાની પણ અત્યારે મુખી જરૂર રહેલી જણાય છે.

સાર્વજનિક દરજિયાત કેળવણીની હવે સર્વત્ર હિમાયત કરવામાં આવે છે, કે જેથી દરેક બાળકને વારતે જ્ઞાનનો દરવાજો ખુલ્લો થાય. જોકે એ સંબંધી નિયમ સત્ય તરફથી કરવામાં આવે છે, તોપણ એ સત્યની પોતાની ન્હાનામાં ન્હાની અને ગરીબમાં ગરીબ પ્રગત તરફની દ્રશ્ય છે. કેળવણી વગર પ્રગતિનો પોતાનાં ધમ્મિસ્તકો વાંચી શકે નહિ; તે વગર તેઓ હિસાબ રાખી શકે નહિ; અને તે વગર ગેરહાજર ગિત્રો તથા સંબંધીઓ તરફના રેતેહને પણ જીવંત રાખી શકાય નહિ. કેળવણીથીજ સ્વર્ગની, દુનિયાની, અને મોટા મંડળની સરૂઆત થાય છે.

જો સમાજને આ વાત આવશ્યક લાગે, અને સત્ય તેને સંમતિ આપે, તથા દરજિયાત કાયદો લાગુ થાય, તો જે બાળકોને ખાવાનું મળે તેમ ન હોય, તેમને ખાવાનું આપવાની વ્યવસ્થા પણ થવી જોઈએ, પછી લાગે તે વ્યવસ્થા કાંતો મુનિશિપાલિટીઓ કરે, અથવા સ્કૂલબોર્ડના પ્રાંતો કરે. આ સ્ત્રી-કાયા વગર છુટકો નથી. શિક્ષાંત એ છે, કે દરેક બાળક, ઘરનું મગે તેટલું ગરીબ હોય, તોપણ દેશની અંદર એક રીતે પોતાના ઘરમાં છે, અને તેને સાચે તથા નિર્દોષ માનસિક બોસાંક મેળવવાનો હક છે, અને મગજને આધાર આપવા સાચું નિયમિત શારીરિક બોસક પર પણ તેને હક થાય છે. કયાં બાળકોને ખાવાનું આપવું, અને કયાં ન આપવું, તે ચોક્કસ ઠરાવવાનું કામ દરજિયાત કરનારોનું છે.

કેળવણી દરજિયાત કરવાથી, જે ન્હાનાં શરીરો અને મનોની એ વિષયમાં અત્યાર મુખી અવગણના થયેલ છે, તેમને આધાત થવાનો સંભવ છે, એ જૂઠવું ઘટતું નથી. જાર નહીં કરવામાં તેને ઉપાદનાર પીડનું મથું વિચાર.

સ્વુ જોઈએ. જે બાળકોનાં કુટુંબોમાં સંકટો વરસથી અજ્ઞાન આદ્યું આવતું હોય, તેમનાં મન કેળવણીમાં માળાપનાં બાળકો કરતાં જુદાં હોય છે. શરૂઆતમાં જ્ઞાન અને તેટલું સરલ કરીને આપવું જોઈએ. ચિત્રો અને કિંડરગાર્ટનનાં સાધનોનો જેમ વધારે ઉપયોગ થાય તેમ વધારે સારું. નરમાશની આંખ અને વ્યવસ્થાની નીચે શક્તિઓ વિકસિત થવી જોઈએ; અને મંદતા તથા જડતાને દોષ ન ગણતાં વિકાસની આવશ્યક સ્થિતિરૂપ સમજવાં જોઈએ. કેટલાંક બીજાં એવાં હોય છે, કે જેને ઝમીનમાંથી બહાર નિકળતાં એક કરતાં વધારે ઉન્ધા-બાળી જરૂર પડે છે. ગતિની મંદતા માનસિક તાડનથી મટે તેવી નથી.

સંકટો વરસથી ચાલતા આવેલા અજ્ઞાનને લીધે મગજ એવું બની જાય છે, કે તેને જ્ઞાત ભારરૂપ લાગે છે, અને તે માટે પ્રયાસ કરતાં પરસેવો છૂટે છે. તેટલા માટે, જે જડ બાળકો લણતાં નથી, તેમનો કેળવણીના સમાલમાં વધારે વિચાર કરવાની જરૂર છે; અને હુશિયાર બાળકો તો પોતે પોતાની સંભાળ લઈ શકશે. કદાચ શરૂઆતમાં જડ જણાતાં બાળકો આગળ ઉપર સારું પાણી પણ ખતાવી શકે. પણ જો તેમની સાથે સોડીથીજ કામ લેવામાં આવે, તો અંદર રહેલ બીજાનો નાશ થવાનો સંભવ છે.

એવો પણ ભય છે, કે જો ફરજિયાત કાયદાનો દુરુપયોગ થાય, તો કેળવણીથી પ્રજા સંસ્કારી થવાને બદલે ઉલટી પીડિત થાય. પરાણે કેળવેલી પ્રજા પોતાને મળેલા લાભને વાસ્તે સ્ટેટનો ઉપકાર માનશે, એમ માની ભ્રમવાતું નથી. જેને જેને તેથી હાનિ થઈ હશે, તેઓ લનિધ્યના સમાજમાં હાનિકારક નિવડવાનો સંભવ છે. શેક્સપિયરના નાટકમાં કાલીબાન પોતાના ભાષાજ્ઞાનનો ઉપયોગ શાપ આપવામાં કરે છે.

બાળકોને હુશિયાર બનાવવા માટે કોઈ પણ શિક્ષકને વધારે પગાર મળવો જોઈએ નહીં. હુશિયાર બાળકો પોતાની મેળે બહાર પડ્યા વગર રહેશે નહીં. જો સ્પર્ધા અને હરીફાઈથી તેમને બલાતકારે કામ કરવું પડ્યું હશે, તો ઘણી વાર તેમનાં તન તથા મનને હાનિ થશે, અને તેઓ વહેલા મરણ પામશે. માત્ર વિદ્યા કંઈ વાસ્તવિક શક્તિ નથી. મગજને તે વાસ્તે જૂથ લાગી હોય, અને તેને શક્તિ તથા ઉપયોગના રૂપમાં ફેરવવાને તે ઉત્સુક હોય, તે સિવાય લાંબે વખતે તે તેને ભારરૂપ થઈ પડે છે. શાળામાં માયાગ્રુપણાતું પ્રાધાન્ય રહેવું જોઈએ; જડતા પોતાના સ્વરૂપને ઓળખી શકે, અને પોતાના તરફ હસી શકે, એવા પુશ્પમિજાતું વાતાવરણ જોઈએ; ન્હાની શક્તિઓને ઘટે તેવાં ન્હાનાં કામ સોંપવાની કુશળતા જોઈએ; દૃષ્ટાંત અને ઉદાહરણથી બંધ શક્તિઓને પુરૂ કરી જોઈએ; તથા જડતા ઓછી જડ દેખાય, ત્યારે તેની

તારીફ થવી નોંધવું. જો બધાં બાળકોને પરાણે વીસમી સદીના પ્રકાશનો લાલ આપવો હોય, તો એવે ધોરણે કામ લેવું નોંધવું.

શરીરને વાસ્તે પોષણ તથા મનને વાસ્તે પચે તેવો ખોરાક, એમાં બધી વાત આવી જાય છે. તાજું હવા, કસરત, અને નિયમિત પંક્તિઓમાં ચાલવું, એ આવશ્યક બાબતો છે. કોઈક પ્રકારના લશ્કરી મંડળમાં દાખલ થવામાં બાળકને પોતાની પ્રતિષ્ઠાનું જેવું લાન થાય છે, તેવું બીજી થોડીજ રીતે થઈ શકે છે. તેથી તેને કમ અને અધીનતાનું પહેલું દર્શન થાય છે, અને એવું લાગે છે, કે બાળકો પણ મહત્ત્વનાં છે, અને તેઓ પણ જીવનની તૈયારીઓ કરી શકે છે: નિયમિત માનવ જીવનને વાસ્તે એ પ્રકારની બાલ્યાવસ્થા માત્ર પાઠ શીખવાના કરતાં બહુતર તૈયારી છે; અને ન્હાનાં અવયવો ત્યારે ગણાવર કસાય છે, ત્યારે ઉપલી અનિશ્ચિત શક્તિઓ પણ વધારે ચોકસાઈથી કામ કરવા લાગે છે.

નહીં મારવાથી બાળક ગેંગડે છે, એ વાત ગંભીર વિચાર વગર બાબતોએ મૂકવા જેવી નથી; પણ સજામાંથી સખ્તાઈ અથવા દેખવું તત્ત્વ દૂર કરવું નોંધવું. કેટલેક પ્રસંગે સજા ક્યો વગર આલે તેમ નથી. પણ જો તે જારી રહે, તો બાળક જડ બને છે; અને એ દેખાવ જોનાર અથવા જાણનાર શાળા પણ તેથી ઉતરી જાય છે. પણ એ વિષયમાં એક સાદો નિયમ છે. કોઈ પણ બાળકને માથા ઉપર, કે કાન ઉપર, કે ગરજાની કરોડ ઉપર, કે હાથ ઉપર કદાપિ મારવું નોંધવું નહિ. હાથ ઉપર નેતરના ફટકા મારવા, એ જંગલીપણું છે; અને કોઈ વાર તેથી આખી ઝિંદગી સુધી નુકસાન થાય છે. કાન ઉપર મારવું, એ આંખ ઉપર મારવાના જેવું ભયંકર અને દુષ્ટ કૃત્ય છે. કુદરતે માણસને એવા ભાગો આપ્યા છે, કે જેના ઉપર તેની ભવિષ્યની તનદુરસ્તીને હાનિ ક્યો સિવાય પ્રહાર થઈ શકે. પણ હાથ ઉપર ધા કરવા, અને વેદાને પીડવા: એ કામ તો ઉત્તર અમેરિકાના ઇન્ડિયનોને લાયક છે. જે દેવી કલાએ દેવી હાથની મૂર્તિ તરીકે માણસની લાગણીવાળી આંગળીઓ બનાવી છે, તે વિચારતાં જણાશે, કે એવી શક્તિ સજા કરનારાઓને પોતાને સજા થવી નોંધવું. બાલકના શરીરની અંદર જે અવયવમાં ખાસ વેદના અને નુકસાનનો સંભવ હોય, તે પર હુમલો કરનાર શિક્ષકે ન્હાનાં બાળકોના સહવાસનો ત્યાગ કરવો નોંધવું, અને માણસોના જંગલમાં જઈને જુદો ધંધો શોધવો નોંધવું.

કોઈ પણ નિશાળ ખરેખરી શાળા થઈ શકે, તે સાફ રમત ખરી રમત રહેવી નોંધવું, અને સ્વતંત્રતા ખરી સ્વતંત્રતા હોવી નોંધવું. હાલની પદ્ધતિઓ એ નિયમનો નખતી શિખ સુધી ભંગ કરે છે. સાંજે પાઠ કરવાની ટેવ કિશોર આંખો ઉપર ઘરડી ચિંતાને સવારી કરાવે છે, તે બાળકના પાણીને નાષ્ટ તથા

કલુષિત કરે છે. ત્યારે નિશ્ચય સાંજે પાંચ વાગ્યે યજ્ઞ થાય, ત્યારે તેની ચોપડીઓ પાંધી દેવી જોઈએ, અને ખીન્ન દિવસના પ્રભાત સુધી ઉઘાડવી ન જોઈએ. સ્વીડિશ ભાષામાં એવી એક કહેવત છે, કે “શિયાળાની રાત્રિઓમાં ઘણું પાકે છે.” વિદ્યાની પાચનક્રિયા ત્યારે ચાલે છે, અને લણાયલી વાતો અનિચ્છક શક્તિઓને સુપ્રત થતાં મનનો ભાગ બની જાય છે. પણ આંખો દિવસ લણવાના ઉન્હાળા અને તાપમાં થાક અને કાયરપણું પરિણમે છે. ન્હાતાં બાળકો અને ખીલતાં તરુણ સ્ત્રીપુરુષો આજકાલ એમનાં માળાપનાં જેવાંજ નિસ્તેજ અને સચિંત દેખાય છે, એ સ્થિતિનું એક સુખ્ય કારણ આલતી લણતરની પદ્ધતિ છે. આખી પ્રજાને સાંજે પાઠ કરવાની ટેવ પડશે, તો દેશનાં બળની અને બુદ્ધિની શી દશા થશે, તે કહેવાતું નથી. બુદ્ધિમાન બાળકો તેથી જડ થાય છે, અને તન તથા મનનો અકાલે ક્ષય થવા લાગે છે. મનના ઉપર દબાણ અને બુદ્ધિ થાય, તે કરતાં તો તેને સાદામાં સાદું શિક્ષણ મળે, તેજ વધારે સાફ. અતિશય દબાણથી દરેક વસ્તુ ઘટે છે, અને વિકૃત થાય છે.^૧

- “આખા યુરોપમાં સૌથી વિશેષ જંગલ રૂશિયામાં છે.
 આખા યુરોપમાં સૌથી વિશેષ બળતા પ્લાડ આધિસ્તાનમાં છે.
 આખા યુરોપમાં સૌથી વિશેષ ક્રોતર નોર્વેમાં છે.
 આખા યુરોપમાં સૌથી વિશેષ સરોવર સ્વીડનમાં છે.
 આખા યુરોપમાં સૌથી વિશેષ નહેરો હોલેન્ડમાં છે.
 આખા યુરોપમાં સૌથી વિશેષ નદીઓ હંગેરીમાં છે.
 આખા યુરોપમાં સૌથી વિશેષ શહેર જર્મનીમાં છે.
 આખા યુરોપમાં સૌથી વિશેષ કુખરસ્તાન તુર્કસ્તાનમાં છે.
 આખા યુરોપમાં સૌથી વિશેષ મહેલ ઇટાલીમાં છે.
 આખા યુરોપમાં સૌથી વિશેષ કારખાનાં ઇંગ્લાંડમાં છે.
 આખા યુરોપમાં સૌથી દુર્ગદ્રુપ દેશ હંગેરી છે.
 આખા યુરોપમાં સૌથી ઉજ્જડ દેશ હોલાન્ડ છે.
 આખા યુરોપમાં સૌથી ગરમ દેશ આસ્ટ્રી છે.
 આખા યુરોપમાં સૌથી ઠંડો દેશ આધિસ્તાન છે.
 આખા યુરોપમાં સૌથી પહાડી પ્રદેશ સ્વિટ્ઝર્લેન્ડ છે.
 ધણીમાં ઘણું સોતું હંગેરીમાંથી નીકળે છે.
 ધણીમાં ઘણું મીઠું આધિસ્ટ્રીયન પોલાનમાં થાય છે.”

(દરિયાપારના દેશોની વાતો.)

ગણીશ્રી લક્ષ્મીકલ્યાણજી કૃત પ્રશ્નોત્તર-સાર્થ શતકમાંથી ઉદ્ધરિત સાર.

લે. સદ્ગુણાનુશાળી મુનિશ્રી કર્પૂરવિજયજી.

૧ પ્રશ્ન—તીર્થંકર ભગવાન દેશના દેવી વળતે કેવા આસને બેસે છે ?

ઉત્તર—નિન મંદિરાદિકમાં દેખાતા પદ્માસને બેસી પ્રભુ દેશના દેવ છે એમ દેટલાએક આચાર્યો કહે છે પરંતુ એ લોકવ્યવહાર છે. ખરી રીતે ભેતાં તો ભગવાન પાદ પીઠ ઉપર બંને ચરણ (પગ) સ્થાપિને સિંહાસન ઉપર બેઠાં છતાં યોગમુદ્રાવડે બંને હાથ ધારીને દેશના દે છે અને તેથીજ તેને અનુસારે આચાર્યો પણ પ્રાયઃ આ યોગમુદ્રાવડેજ વ્યાખ્યાન કરે છે. કેવળ તે આચાર્યો મુખવશિકા (મુકપત્તિ) ધારણ કરે છે એટલું વિશેષ.

૨ પ્રશ્ન—ભગવાન દેશનારંભે કોને પ્રણામ કરે છે ?

ઉત્તર—ચતુર્વિંધ સંવદ્ધિપ તિર્થને પોતે પ્રણામ કરીને, સહુકોઈ સંજ્ઞી પંચેન્દ્ર પોતપોતાની ભાષામાં સમજી જાય એવી સાધારણ ભાષાવડે, પ્રભુ ભોજન ગામી દેશના દે છે.

૩ પ્રશ્ન—દીક્ષા ગ્રહણ કરતી વખતે ભગવાન કોને પ્રણામ કરે છે ?

ઉત્તર—સિદ્ધ ભગવંતોને. કેમકે તેઓજ તેમને તે વખતે પ્રણામ કરવા ચોચ્ય છે.

૪ પ્રશ્ન—વીર પ્રભુની પ્રથમ દેશનામાં કોઈ પ્રતિજ્ઞાપ પામેલ નથી તો તેમાં ચતુર્વિંધ દેવતાઓજ આવેલા ? કે મનુષ્યો અને તિર્થચો પણ આવેલા ?

ઉત્તર—સર્વ સુરતર તિર્થચો આવેલા. કેવળ દેવતાઓજ આવેલા એમ નહિ. અથવા અભિપ્રાય કંઈક સ્થળે હોવાનો ભાવમાં આવે છે પરંતુ આવશ્યક જુદા જુદા જૂતિના અભિપ્રાયે તો કેવળ ચાર નિકાયના દેવતાઓજ આવેલા કહેવાય છે.

૫ પ્રશ્ન—ભગવંતના વંદન માટે આવેલા દેવોનાં સમગ્ર સમવસરજીમાં જુગિને લાગ્યાં રહે છે કે અણુલાગ્યાં રહે છે ?

ઉત્તર—દેવ વિગ્રહનો જુગિને અણુલાગ્યાંજ રહે છે.

૬ પ્રશ્ન—સમવસરજીમાં કેવળીઓ ભગવંતને ત્રણવાર પ્રદક્ષિણા દઈને ‘નમસ્કૃતીર્થાય’ એમ કહીને બેસે છે તેમાં ‘તીર્થ’ શબ્દવડે પ્રથમ ગણધર કે ચતુર્વિંધ સંપાદિ સમજાયો ?

ઉત્તર—પ્રથમ ગણધરજ સમજાયો. જુદા જુદા જૂતિમાં મહાયગિરિજીએ એજ રીતે ખુલાસો કરેલો છે. અને એ રીતે દેવળી ભગવંતો પ્રથમ ગણધરને વચન વડે નમસ્કાર કરે છે.

૭ પ્રશ્ન—સમયવસરણમાં ગણધર કેવળી પ્રમુખ કઈ રીતે બેસે છે અને કોણ કોણ ઉભા ઉભાજ પ્રભુની દેશના સાંભળે છે ?

ઉ—તીર્થંકર ભગવાન ચેત્યવૃક્ષને પ્રદક્ષિણા કરીને પૂર્વ સન્મુખ સિંહાસન મધ્યે બેસે છે, અને જે ત્રણ દિશામાં પ્રભુનું મુખ થતું નથી તે દરેક દિશામાં સિંહાસન આમર છત્ર અને ધર્મચક્રવટે અલંકૃત તીર્થંકર જેવાજ પ્રતિબિંબો દેવકૃત રહે છે—દેવતાઓ સ્થાપે છે. તેથી સર્વ લોકો જાણે છે કે ભગવાન અમારી સામેજ દેશના હે છે. પ્રભુના અતિશયથી તે બિંબો બરાબર પ્રભુ જેવાજ દેખાય છે. ભગવતનાં ચરણ પાસે ઓછામાં ઓછા એક ગણધર (સદુથી વડેરા કે બીજો; પણ ઘણું કરીને વડેરાજ) હાજર હોય છે. તે પૂર્વદારથી પ્રવેશ કરી અગ્નિકોણમાં પ્રભુની નજદીક પ્રભુને પ્રણામ કરીને બેસે છે. બાકીના ગણધરો પણ એજ રીતે પ્રભુને પ્રણામી, વડેરા ગણધરની પછવાડે અને પડખે બેસે છે. ગણધર મહારાજ બેઠા પછી કેવળીઓ પૂર્વદારે પ્રવેશ કરી પ્રભુને ત્રણવાર પ્રદક્ષિણા દઈને અને ‘ નમહ તીર્થાય ’ એમ વચનથી તીર્થરૂપ પ્રથમ ગણધરને પ્રણામ કરીને બધા ગણધરોની પાછળ અગ્નિકોણમાં બેસે છે. પછી મન મર્યવ જ્ઞાની, અવધિજ્ઞાની, ઓઢ-દશ અને નવ પૂર્વધારી, અને આમપેવિધિ પ્રમુખ વિવિધ લઙ્ગધારી; મુનિજનો પૂર્વદારે પ્રવેશ કરીને ભગવંતને ત્રણ વાર પ્રદક્ષિણા અને નમસ્કાર કરીને તેમજ તીર્થને, ગણધરોને તથા કેવળીઓને નમસ્કાર એમ કહીને કેવળીની પુઠે બેસે છે. બાકીના સાધુઓ પણ એજ રીતે અને વિશેષમાં અતિશય જ્ઞાનીઓને નમસ્કાર એમ બોલીને તેમની પછવાડે બેસે છે. એમ મન મર્યવ જ્ઞાની પ્રમુખ પણ નમતા છતાં સ્વસ્વસ્થાને બેસે છે. વળી વિમાનિક દેવીઓ પૂર્વદારે પ્રવેશ કરીને પ્રભુને ત્રણ પ્રદક્ષિણા દઈને અને તીર્થને તથા સર્વ સાધુ જનોને નમસ્કાર એમ બોલીને સામાન્ય સાધુની પછવાડે-ઉભી રહે છે બેસતી નથી. એવીજ રીતે સાધ્વીઓ પણ પૂર્વદારે પ્રવેશી બધું ઉચિત કરીને વૈમાનિક દેવીઓની પછવાડે ઉભી રહે છે. અને ભવનપતિ જ્યોતિષ્ક અને વ્યન્તર દેવીઓ દક્ષિણદારે પેસીને, ઉચિત સાચવી, નેરૂત્ય કોણમાં યથાક્રમે ઉભી રહે છે. વળી ભવનપતિ જ્યોતિષ્ક અને વાનગ્યંતર દેવો ભગવંતનો વિનય સાચવી ક્રમસર પછવાડે વાગ્ય કોણમાં રહે છે તથા વૈમાનિક દેવો અને મનુષ્યો તેમાં મનુષ્યની સ્ત્રીઓ પ્રભુને પ્રદક્ષિણા દઈ તીર્થંકરાદિકને પ્રણામ કરીને ઈશાન કોણમાં ક્રમસર ગ્રોઠવાઈ રહે છે. વળી જે પરિવાર જે દેવને કે મનુષ્યને અનુસરી સાથે આવેલ હોય તે તેનીજ પાસે રહે છે. અહીં એટલો વિશેષ સમજવાનો છે કે આવશ્યક સૂત્રના મૂળ ટીકાકારે તેને દેવ મનુષ્ય અને મનુષ્યની સ્ત્રીના સ્થાનકે બેઠક આપી સ્પષ્ટાકારમાં ઉદ્દેશ કરેલો નથીજ. તેમનું સ્થાન માત્ર જણાવેલું છે. પરંતુ પૂર્વ આચાર્યોના ઉપદેશથી આલેખાયલા પાટી પ્રમુ-

ખમાંના ચિત્રકર્મના બળે સ્વધર્મીજ દેવીઓ બેસી જતી નથી, અર્થાત ઉભી રહે છે. બેસીને દેશના સાંભળે છે એમ કેટલાએક આચાર્યો પ્રતિપાદન કરે છે. ઉભાનું પશુ બે પ્રેકારે, દ્રવ્યથી, અને ભાવથી. તેમાં દ્રવ્યથી શરીરવડે અને ભાવથી જ્ઞાનાદિકવડે. તેમાં સમવસરણમાં રહેલી સ્ત્રીઓ ખંને રીતે ઉઠી-ઉભી રહીને સાંભળે છે. પુરૂષો દ્રવ્યથી ઉઠ્યા હોય અથવા ન પશુ ઉઠ્યા હોય. પ્રભુ તો જેઓ ભાવથી ઉઠેલા છે, ઉઠવા ઉજમાળ થયા છે; તેવી ઇચ્છાવાળા છે તેમને જેઓ કૌતુકથી ધર્મદેશના સાંભળે છે તેમને પણ પ્રભુ દેશના સંભળાવે છે. સહુ ચોતરોતાના ક્ષયોપશમના અનુસારે તેને સાર્થક કરે છે.

૮ પ્રશ્ન—એક પોરપી પ્રમાણુ દેશના દઈ, ખીજી પોરપીમાં પ્રભુ દેવચંદ્ર-દકમાં ગયે છતે કોણુ ક્યાં બેસીને દેશના દે છે અને તે કેવા હેતુથી ?

ઉ૦—ખીજી પોરપીમાં પ્રથમ ગણુધર અથવા ખીજી ગણુધર, નરપતિએ આણેલા સિંહાસન ઉપર બેસીને અથવા ભગવંતના પાદપીઠ ઉપર બેસીને દેશના દે છે. તેથી ભગવંતને વિશ્રાન્તિ મળે છે. શિષ્યના જ્ઞાનાદિક ગુણુનું ઉદીપન થાય છે. ઉભયતઃ વિશ્વાસ બેસે છે, અને ગુરૂ શિષ્યની મર્યાદા પણ સચવાય છે.

૯ પ્રશ્ન—સમવસરણમાં ભગવંતની સમીપે વિવેકવંત સામાન્ય સુરનરો મહર્ધિક સુરનરોનો પ્રણામાદિકવડે સતકાર કરે કે નહિ ?

ઉ૦—કરેજ, નહિતો આજ્ઞાભંગાદિક દોષનો પ્રસંગ આવે. એટલે સમવસરણમાં કે જિનમંદિરમાં કે ગુરૂ પાસે જતાં કે આવતાં મહર્ધિકનો વિનય ગમે ત્યારે પ્રસંગ મળતાં યથાયોગ્ય રીતે સાચવવોજ જોઈએ.

આ ઉપરથી એવું સિદ્ધ ફલિત થાય છે કે જેમ સમવસરણમાં કૃષ્ણવામુદેવે પ્રભુ સમક્ષ ૧૮ હજાર સુનિજનોને વંદન કર્યું હતું તેમ જિનમંદિરાદિકમાં પણ ગુરૂ વિનય સાચવતાં-વંદનાદિક કરતાં વાંધા જેવું નથી. એટલુંજ નહિ પણ એ ઉચિત આચરણુજ હોઈ કર્તવ્યરૂપ છે. વિનય મૂળ જૈનધર્મ હોવાથી ચતુર્વિધ સંધનો યથાયોગ્ય વિનય સર્વત્ર સાચવવોજ જોઈએ. કેટલાએક સમજ્યા વગર ચેત્યમાં સાધુવંદનનો નિષેધ કરે છે તે સુક્ત નથી. ફક્ત સ્વજનાદિકને જૂઠાર કરવાનોજ તેમાં નિષેધ કરેલો છે.

૧૦ પ્રશ્ન—અત્યારે દીક્ષા અવસરે આચાર્યાદિક ઉઠીને શિષ્યના મસ્તક વાસણેપ કરે છે તે વ્યાજખી છે કે નહિ ?

ઉ૦—વ્યાજખીજ છે, કેમકે સાક્ષાત્ વીરપ્રભુએ પણ દીક્ષા અવસરે શ્રી જ્ઞાતમાદિક શિષ્યોના મસ્તક ઉપર, એજ રીતે વાસણેપ કર્યો હતો.

૧૧ પ્રશ્ન—કેવળી ભગવાનને જે ચાર અધ્યાત્મિકમ્ બાકી રહ્યાં હોય તે કેવાં હોય ?

ઉ૦—જીર્ણ વસ્ત્ર જેવાં તે જાણવાં. કેટલાએક અજ્ઞાનનો તેને દબ્ધ દોરવી

જેવાં લેખે છે તે આગમ વિરુદ્ધ અને અયુક્ત હોવાથી અસત્ય જાણવું. બીજા અંગ-સૂચકાંગમાં બીજા શ્રુત સ્કંધે તેનો સ્પષ્ટ ઉલ્લેખ કરેલ છે. દેવળીને સા-તાવેદનીયનો અત્યંત ઉદય હોય તેથી એ વાત એમજ ઘટે છે. પરંતુ દેવળી સમુદ્ધાત પછી સાતાવેદનીય કર્મ દગ્ધ દોરડી જેવું થઈ જાય છે.

૧૨ પ્રશ્ન—એકાવતારી દેવને સ્વયન-મરણનાં ચિન્હો જણાય કે નહિ ?

ઉ૦—નજ. જણાય. તીર્થંકરના જીવને તો ત્યાં અત્યંત શાતાનો ઉદય હોય છે.

૧૩ પ્રશ્ન—ઉપશાન્ત મોહાદિક ૧૧-૧૨-૧૩ એ ત્રણ ગુણ સ્થાને વર્તતા મુનિઓ પ્રકૃતિ, સ્થિતિ અને રસ, પ્રદેશવડે કેવું કર્મ બાંધે છે ?

ઉ૦—તે તે ગુણસ્થાનકમાં વર્તતા મુનિઓને કષાય રહિતપણાથી કેવળ સાતાવેદનીય કર્મનીજ પ્રકૃતિ બાંધાય. તે પણ સ્થિતિના અભાવથી બાંધાતીજ છૂટી જાય. રસથી અનુત્તર વિમાનવાસી દેવના મુખથી ઘણી ચઢીચાટી હોય, અને પ્રદેશથી સ્થૂલ, રૂક્ષ અને શુકલાદિ બહુ પ્રદેશવાળી હોય.

૧૪ પ્રશ્ન—જેણે ચાર વખત આહારકે શરીર કર્યું હોય તે તદ્દલવે મોક્ષ પામે કે નહિ ?

ઉ૦—તેજ ભાવે મોક્ષ પામેજ. પણ બીજી કોઈ પણ ગતિમાં જાય નહિ.

૧૫ પ્રશ્ન—કોઈ સંયમવંતી સ્ત્રી પાંચ અનુત્તર વિમાનમાં જાય કે નહિ ?

ઉ૦—તથા પ્રકારના અધ્યવસાય-પરિણામ યોગે મુખે જઈ શકે.

૧૬ પ્રશ્ન—ધર્મમાં પુરૂષ પ્રધાનતા કહી છે છતાં પુરૂષ કરતાં સ્ત્રીઓ તપ-સ્યાદિક ધર્મકાર્યમાં વિશેષે સમર્થ અને ઉદયમવંતી જણાય છે તેનું કારણ શું ?

ઉ૦—તથા પ્રકારના શુભ અધ્યવસાય યુક્ત થયેલ તેમનો સ્વભાવજ તેમાં કારણપણે જણાય છે. બીજું કશું નહિ. એથીજ આગમમાં તેમને સુક્તિ ગમ-નની યોગ્યતા કહી છે અને સાતમી નરકમાં જવાનું નિષેધ્યું છે.

૧૭ પ્રશ્ન—એવઠા સંઘયણવાળો અવપસરવી જીવ ઉર્ધ્વગતિમાં અને અધો-ગતિમાં કેટલે દૂર જવા પામે ?

ઉ૦—ઉર્ધ્વ, યોધા દેવલોક સુધી અને અધઃ બીજી નરક પૃથ્વી સુધી જાય. કેમકે તેવા જીવનો શુભ કે અશુભ પરિણામ તેઓજ મંદ હોય છે.

૧૮ પ્રશ્ન—શરીરત્યાગ સમયે જીવ કયા કયા માર્ગે નીકળતો કઈ કઈ ગતિને પામે ?

ઉ૦—બંને પગથી નીકળતો જીવ નરક ગતિ પામે, સાધજથી નીકળતો તિર્થંચની ગતિ પામે. હૃદયથી નીકળતો મનુષ્યગતિ, મસ્તકથી નીકળતો દેવગતિ અને સઘળા અંગથી નીકળતો મોક્ષગતિ પામે એમ જ્ઞાનીઓ કહે છે.

૧૯ પ્રશ્ન—શીલુદ્ધિ નિદ્રાવંત જીવને વાસુદેવ કરતાં અર્ધું બળ હોવાનું શાસ્ત્રમાં ફરમાવેલું છે તે આ દેશમાં અત્યારે હોઈ શકે કે નહિ ?

ઉ૦—આ ક્ષેત્રમાં અત્યારે એવું-એટલું બળ ન હોય, કેમકે તેને તેટલું બળ તો વજ્રરિપલનારાય સંઘયણ હોય તોજ હોઈ શકે. અત્યારે તો તેને સામાન્ય લોક કરતાં બમણું ત્રણગણું કે ચારગણું બળ હોઈ શકે પણ વધારે નહિ.

૨૦ પ્રશ્ન—થીણુદ્ધિ પ્રમુખ નિદ્રાત્રિકના ઉદયે જીવને સમક્ષિતની પ્રાપ્તિ થઈ શકે કે નહિ ?

ઉ૦—નહિજ. પહેલાં પામેલા હોય તો જુદી વાત, બાકી તેવી ગાઢ નિદ્રાના ઉદયે નવું તો પામે નહિજ.

૨૧ પ્રશ્ન—એક જીવને એક ભવમાં કેટલા વેદનો ઉદય હોઈ શકે ?

ઉ૦—કોઈ એક જીવને કર્મની વિચિત્રતાથી એકજ ભવમાં ત્રણે વેદનો (સ્ત્રી, પુરૂષ અને નપુંસકપણાનો) ઉદય થવા પામે. એટલે કે ભિન્ન ભિન્ન આવસ્થાઓએ પુરૂષ, સ્ત્રી અને એ ઉભયને પણ ભોગવવાની અભિલાષારૂપ વેદોદય હોઈ શકે.

૨૨ પ્રશ્ન—પ્રમાદયુક્ત સરાગ સંયમવંત સાધુને અદ્ય ઋદ્ધિવાળા દુશ્મન દેવતા છળી શકે એમ શાસ્ત્રમાં સંભળાય છે પણ જતનાવંત એટલે અદ્ય-પ્રમાદવાળા સરાગ સંયમવંત સાધુને કોઈ પણ દુશ્મન દેવતા છળી શકે કે નહિ ?

ઉ૦—જે અર્ધ સાંગરોપમથી પણ ન્યૂત સ્થિતિવાળો અદ્ય ઋદ્ધિવાળો દુશ્મન દેવ હોય તે પૂર્વભવનું વૈર સંભારી ચતનાવંત (છટ્ટા ગુણ ઠાણે વર્તતા) સરાગસંજ્ઞી સાધુને પણ છળે ખરે. તેનામાં તેનું સામર્થ્ય હોવાથી પણ સમ્પન્ન ગુણ ઠાણે વર્તતા સાધુને કોઈ દેવ છળી શકે નહિજ.

૨૩ પ્રશ્ન—પોતાની અળીયાર પડિમાને અળીકાર કરનાર શ્રાવક તે પડિમાને સારી રીતે નિર્વહીને (પાળીને) પછી ઘરમાં પણ પાછો આવે કે નહિ ?

ઉ૦—કોઈ શ્રાવક પડિમા વહીને પાછો ઘરમાં પણ આવે. (અને કોઈ દીક્ષા પણ લહે).

૨૪ પ્રશ્ન—આ કાળમાં સમયે સમયે અનંતહાનિ થતી જાય છે એવો ઘોષ બહુ લોક પ્રસિદ્ધ સંભળાય છે તે સાચો છે કે લોકોક્તિ માત્ર છે ?

ઉ૦—અત્યારે પ્રત્યેક દ્રવ્યમાં પ્રતિ સમયે અનંતપર્યાય હાનિ થયા કરે છે એ વાત આગચોક્ત હોવાથી શાસ્ત્રાનુસારી-સાચી છે-લોકોક્તિ માત્ર નથી.

૨૫ પ્રશ્ન—ઐરિક તાપસે કાર્તિક શેઠની પીઠ ઉપર સ્થાલ મૂકી ભોજન કર્યું હતું એમ કહેવાય છે તે ક્યાંય શાસ્ત્રમાં ભોવામાં આવેલ છે કે નહિ ?

ઉ૦—આ વાત ભ્રાન્તિ મૂળજ હોવી સંભવે છે. પ્રાચીન ગ્રંથોમાં તો એવું ભોવામાં આવેલું નથી. તેમાં તો કાર્તિકે રાજના આદેશથી-ઐરિકને ભોજન કરાવ્યું હોય તાપસે નાસિકા ઉપર આંગળી હાંસવી તેની તર્જના કરી હતી એવું કથન ભોવામાં આવે છે. તેથી આધુનિક ગ્રંથમાંનો લેખ ભ્રાન્તિ મૂળ લાગે છે.

૨૬ પ્રશ્ન—ત્યારે દેવો અને અસુરો યુદ્ધ કરે છે ત્યારે તેમનાં શસ્ત્રો કેવાં હોય છે ?

- ઉ—દેવો તો જે વૃષ્ણકાષ્ઠાદિકને સ્પર્શ કરે તે તેમના અચિન્ત્ય પુન્ય-પ્રભાવથી શસ્ત્રપણે પરિણમે છે. પણ અસુરોને તો હમેશાં વિકૃત્વેલાં શસ્ત્રો હોય છે. દેવતાઓની અપેક્ષાએ તેમનું પુન્ય બળ ઓછું હોય છે તેથી તેવી વ્યવસ્થા છે.

૨૭ પ્રશ્ન—કોઈ એક મહાધિક દેવ કેટલા દ્વીપ સમુદ્રોને ચોતરફ ફરીને શીઘ્ર પાછો આવી શકે ?

ઉ—રુચકવર દ્વીપ સુધી તે ચોતરફ ફરી આવવા સમર્થ છે. ત્યાંથી આગળ તો કોઈ એક દિશાએ જાય પણ ચોતરફ પરિભ્રમણ (પ્રયોજન વગર) ન કરે એમ સંભવે છે.

પ્રહલાદનો સત્યાગ્રહ.

પિતા ! સત્તા તમોને છે, ધકેલી દો ગિરિ પરથી !

જળાશયમાં હૂંખાવો કે હૂતાશનમાં જલાવી દો !

અધિકારી તમે ગજનું ! ફરી દો દેશ નિષ્કાસન !

ચહે તો કેદખાનાનો ભલે કેદી બનાવી દો !

સહીશું સત્વશુભથી સો, સહેવા શક્તિ દીધ મહે;

ઉભો સત્યાગ્રહી: શાસન-હરાગ્રહથી ચલાવી દો !

મળી સત્તા તમોને તો ભલે ફાંસી ગળે દેશો !

સહેવી ફાંસી એ મુજ હક્ક, મને એ વખત લાવી દો !

આરે, દાનવપતિ ! આ'વા ભૂક્ષમ સહેવા અમે નિર્ભય;

જીવન આત્મિકબળે વિજયી: કસોટિયે ચલાવી દો !

લીધેલું સત્ય પ્રત સત્યે જતાં આ પ્રાણ પાળીશું;

કલંકિત જન્મ નહિ કરશું: બધી સત્તા ચલાવી દો !

“હતો પ્રહલાદ ભય પામી જ સત્યાગ્રહ તન્યો તેતો;”

નહિ ઇતિહાસમાં એવું લખાશે કોદિ ભાવિમાં.

સ્વીકારીશ ના હુગસાઓ, ભૂલી આદેશ ઈશ્વરનો;

નહિ આત્મા નગ્નું દેશે ભલે આ દેહ કપાવી દો !

હૃદયના ઉચ્ચ આદર્શે જતા સૂધી નહિ અંપાય;

મ્રુગમાં છે અચળ શ્રદ્ધા: તથા ભૂમાત્મ દળાવી દો !

દમનનીતિ તમારી આ તમોને એક દિ દમશે;

બધી બળજેરી, મ્રુગનાં સત્યની ખાતર સમાવી દો.

કેશવ હ. શેઠ.

સ્વીકાર અને અભિપ્રાય.

આદર્શ ગૃહસ્થ સાધુ અને જાપાની જાસુસ. લેખક રા. મગનલાલ હરિકૃષ્ણ મહેતા. પ્રકાશક રા. હાદ્યાભાઈ રામચન્દ્ર મહેતા-મેનેજર “સસ્તી વાર્તામાળા.” અમદાવાદ. વર્ષ ૪ થું. પુસ્તક ૭-૮-૯ પાકુ પૂઠું: ગ્લેઝ કાગળ સુપર રોયલ સોળ પેજ સાઈઝ સવાચૌદ ફોર્મ. કિંમત રૂ ૧-૮-૦.

નવલકથાના વર્તમાન યુગમાં લોકરચિતે પોપનાઈ ગૂજરાતી વાર્તા-સાહિત્ય બહોળી છૂટથી ફેલાવી, સમાજની તે દ્વારા સેવા બમત્તનાર પૈકી રા. મહેતા એક છે. રા. મહેતાનું નામ, જૂના અને સારી રીતે લોકપ્રિયતા પામી ગયેલા સચિત્ર ભારતજીવન માસિક પત્રે નામાંકિત કરેલું છે, અને ‘સસ્તી વાર્તામાળા’ નામની મરંથા સ્થાપી, તે દ્વારા હાલની સખ્ત મેંધવારીમાં તથા-સાગ્ર તથા રૂપિયા જેવા નજીવ લવાજમમાં ૧૫૦૦ પૃષ્ઠોનાં સામાજિક, ધાર્મિક, નૈતિક વગેરે વિવિધ રમણોપક વાર્તાનાં પુસ્તકો-આકર્ષક, દળદાર અને સારા પુસ્તકોએ, પ્રસિદ્ધિ સાથે તેઓને ગૂજરાતના એક સમર્થ “નોવેલીસ્ટ” કરાવ્યા છે. એટલે રા. મહેતાની અર્થાત્ તેમની ઉત્તેજનદાયક લેખન પ્રકાશન પ્રવૃત્તિઓની વિશેષ ઓળખ આપવાની જરૂર અને ધારતા નથી.

પ્રખુત પુસ્તકના પ્રારંભે રા. ડૉ. હાદ્યાભાઈ નવરોજજીનું સંક્ષેપ જીવન દૃષ્ટિગોચર થાય છે. આ લેખ એક વર્તમાનપત્રમાંથી ‘અવતરણ’ તરીકે લીધેલો છે તે પદ્ધતિ રા. મહેતા જેવાની એક કસાયલી કલમને પોતું લગાડનાર નથી ? સ્વ. હાદ્યાભાઈ જેના ચુસ્ત સ્વરૂપશક્તિની જીવનરેખા, રા. મહેતા જેવાની દેશદાઝથી હરલોહલ ભરેલી કલમ, હૃદયને હચમચારી શકે તેવા ગંભીર જુસ્સા સાથે દોરી શકત. પુસ્તકની વસ્તુભૂમિ પર, ત્યાર પછી, ‘એક આદર્શ ગૃહસ્થ સાધુ’નું જીવન પોતાનો પવિત્ર પાક બજવી જાય છે. એ આદર્શ ગૃહસ્થ સાધુવાળો વિષય, પ્રસ્તાવનામાં થયેલા ખુલાસા પ્રમાણે મૂળ બંગાળી ઉપરથી અને સોઆ બનાવ પરથી તૈયાર થયેલો છે. કંચન અને કામિનીના મોહને ધોળી પીનાર મહાન અને મહાર મહાત્મા શ્રી રામકૃષ્ણ પરમહંસના પરમમજા (આદર્શ ગૃહસ્થ સાધુ) એક સોઆ સંસારચોગી હોવાની ભાવના અમને તેમની કથા વાંચ્યા પછી પ્રાદુર્ભૂત થઈ છે, અને વિના સંકોચે અમે કહી શકીશું કે એ નમના યોગ્ય સંસારચોગીનું જીવન હિન્દુ કુટુંબોમાં સમાહની દમે વચ્ચાશે તો હિન્દુ સંસ્કાર, નિશુદ્ધ શ્રદ્ધા અને પવિત્ર ભાવનાની પ્રાપ્તિ સાથે હિન્દુ જીવન માટેના અન્ય પ્રદેશો, જીવનના હિત પ્રયાણ વાસ્તે મોકળા થશે.

ત્યાર પછીનો વિષય ‘જાપાની જાસુસ’ નામના ડિટેક્ટીવ (છપી પોલિસ)ના જોદ-બરોમાંથી યુક્ત છે. “ડિટેક્ટીવ સ્ટોરિઝ”ની વાચનઅસર માટે અમારો નમ્ર મન એવો છે કે. જો તે સારી દૃષ્ટિથી વંચાય તો, વ્યવસાયોથી થાકી ગયેલાં મગજને હળવાં કરનાર

હોઇ, તરેહવાર આંત્રીધૂટીથી સંકળાયલા સંસારની કલાખાજ ખુખીઓ પારખવાની શક્તિ-
શુદ્ધિવિકાસ-માં વૃદ્ધિ કરનાર તે સાહિત્ય છે. જાપાની જનસમ પશુ તેમાંનો એક અંશ છે.

ઉપર રા. મ્હેતાને તેમની જનસેવા માટે ધન્યવાદ આપતાં એટલું ઇચ્છીયું કે તેમની
સેવાની હળુ પશુ વિશેષ કર પ્રદેશના વિશાળ ભાગોમાં યામ અને ધનિકો તેમજ ગ્રાહકો
દ્વારા પૂરતું ઉત્તેજન મળે.

પ્રેમ પ્રભાવ. (શ્રીમતી સુવર્ણકુમારી દેવીના “ધ ફેટલ ગાર્લેન્ડ ઉપ-
સ્થી.”) લેખક રા. તારાચંદ્ર પોપટલાલ અકાળજા. એલ્, ટી, એમ્. મૂલ્ય રૂ.
૧-૦-૦ સુપર ચેયલ સોળ પેજ લગભગ ૧૮ ફોર્મ ષ્લેન્ડ કાગળ કાચું પૂરું.

આ નવલકથા વિષે, આ અભિપ્રાય લખનારને આગક ‘યુનિવર્સી પેપર’ પત્રમાં અભિ-
પ્રાય પ્રકટ કરવાની તક મળી ચૂકી છે. એટલે અહીં વિશેષ વિસ્તારની જરૂર નથી જણાતી.
સંક્ષેપમાં એટલું જ જણાવીયું કે નવલકથા રસ્યક છે, વાંચવા યોગ્ય છે. પાને પાને નવીન
રસ ઉભરાતો હોઇ ગૂંથાયલી વસ્તુસંકલનામાંજ વાચકનું હૃદય ગુંથાઇ જતું હોવાથી, તે
આખું પુસ્તક વાંચ્યા સિવાય હાથમાંથી મૂકવું ગમતું નથી. અનુવાદકનો (કે રા. તારાચંદ્રના
શબ્દોમાં લેખકનો) શ્રમ લગભગ સફળ થયો છે.

શ્રી મહાવીર જૈન વિદ્યાલય—દ્વિતીય વાર્ષિક રિપોર્ટ (તા. ૧ જૂન
૧૯૧૬ થી તા. ૩૧ મે ૧૯૧૭ સુધીનો.) છપાવી પ્રકટ કરનાર રા. મોતીચંદ
ગિરધરલાલ કાપડીઆ-લેમિંગ્ટન રોડ મુંબઈ.

‘સ્વચ્છતા’ અને ‘સેવા’ એ આ સંસ્થાનો મુદ્રાલેખ છે, અને સંસ્થાનો ઉદ્દેશ “જૈન
કોમ અને ધર્મની ઉન્નતિ કરવા માટે કેળવણીને લગતી અગત્યની સંસ્થાઓ ફંડના પ્રમાણમાં
ખોલવી, કેળવણીના વિશેષ પ્રચાર માટે યોજના કરવી અને તેને અમલમાં મૂકવા પ્રયત્નો
કરવા” એ છે, અને આ રિપોર્ટના અવલોકન ઉપરથી જોઈ શકાય છે કે સંસ્થાપકોએ
પોતાના મુદ્રાલેખ અને ઉદ્દેશમાં સંતોષજનક સફળતા મેળવી છે. રિપોર્ટમાં રજુ થએલા
સંસ્થાના પરથી જણાય છે કે આ સંસ્થા પ્રત્યે કોમનું આકર્ષણ ઠીક પ્રમાણમાં થયું છે.
છતાં હળુ વિશેષ સંખ્યામાં, આ સંસ્થાના, ભારે લવાજમ ભરી શકે એવા સમાસદો
થવાની જરૂર છે. સંસ્થા હમેશને વારતે કાયમની રહે તેટલા વારતે તેને સર્વ રીતે, પૂરતું
ઉત્તેજન મળવું જોઈએ. અમે સંસ્થાપકો અને તેના કાર્યવાહકોને આવા સ્તુતિપાત્ર કાર્ય
પાછળ સતત અને ફલિત થતા પ્રયત્નોમાં મઝ્યા રહેવા માટે ધન્યવાદ આપીએ છીએ.

વ્યાયામ (શારીરિક કેળવણી માટેનું સચિત્ર માસિકપત્ર.) પુસ્તક બીનું
સપ્ટેમ્બર સન ૧૯૧૭ અંક ૧૧ મો. તંત્રી ને પ્રકાશક રા. યોડિ નારાયણ વિદ્યાસ.
રાવપુરા: વડોદરા. વાર્ષિક લવાજમ રૂ ૧-૧૩-૦ છુટક નકલના રૂ. ૦-૩-૬

આ માસિક દર અગ્રેજ ગહિનાની પંદરમી તારીખે નિયમિત પ્રકટ થાય છે, અને
દરેક અંકમાં શારીરિક વિકાસ અને કેળવણીને લગતા ઉત્તમ લેખો વિશે સાથે પ્રસિદ્ધ યામ

છે. આપણા પ્રાંતમાં આ કોટિનાં માસિકોનો લગભગ અભાવ છે, અને તે દરમિયાન આ માસિક જનસમાજમાં સ્વસ્થ સેવા બજારી રહ્યું છે તે આવકારદાયક અને ઉત્તેજનને પાત્ર છે.

સુન્દરી સુખોદય. (જુન: ૧૯૧૭ અમદાવાદ.)

સુન્દર, દળદાર અને સ્ત્રીયોપયોગી વિવિધ લેખોથી ભરપૂર આ માસિકપત્રના છેલ્લા-જૂન મહિનાના અંકમાં તરેહવાર વાનીઓ પીરસાયેલી છે. ડૉ. હરિપ્રસાદનો 'જૂ' વિષય પરનો ન્હાનો લેખ કંઈક નવું જાણવાનું આપે છે: ઉપકાર સાથે અમે તે લેખ અહીં ઉતારી લઈએ છીએ:—

'જૂ' ત્રણ જાતની થાય છે. માથાની, શરીરપરની અને કપડાંની. તેમાં કપડાંમાં જે જૂઓ થાય છે તે રોગો પ્રસારવાનું કામ કરે છે. કપડાંમાં અને માથામાં થતી જૂઓમાં બહુ ફેર નથી. કપડાપરની રહેજ ધોળા હોય છે. અને માથાની ટાળા હોય છે. માથા સિવાય શરીરના ખીજા ભાગોપર જે જૂઓ થાય છે, તે ચપટી કાચળા ઘાટતી હોય છે. શરીરપરની જૂઓ સખત ચોંટી રહે છે. અને એમના ફરડવાથી આખો વખત ખંજવાળ આવ્યા કરે છે.

મિ. એ રબથ્ય બેકેટ નામના અંગ્રેજે "રોયલ સોસાયટી ઓફ મેડીસીન" ના "આમડીના દર્દોના વિભાગ" ઉપર ગયા ફેબ્રુઆરી મહિનામાં 'જૂ' વિષે કરેલી શોધ ખોળ રજુ કરી હતી. માથામાં અને લુગડાંમાં થતી જૂઓનો જીવનક્રમ અને ખાસિયતો વર્ણવતાં એમણે કહ્યું હતું કે 'હીખો' માંથી 'જૂઓ' થતાં ૭ થી ૧૦ દિવસ લાગે છે. 'જૂઓ' ૯ દિવસ સુધી કંઈ પણ લોહી પીવાનું ન ગળે તોપણ બૂખી જતી શકે છે. ૧૦ થી ૧૪ દિવસની ઉમ્મરની થતાં 'જૂઓ' સંસાર વ્યવહારમાં પડવા લાયક થાય છે. ૧૮ દિવસની ઉમ્મરની સ્ત્રી—જૂઓ ઇંડાં મૂકવા માંડે છે. બહુ સરદી હોય કે—ખાવાનું, ના મળે તો 'જૂઓ' ઇંડાં મૂકી શકતી નથી. નર—'જૂ' નો સંગ થયા વગર મૂકાયલાં ઇંડાં સેવાતાં નથી. સંસાર શરૂ કર્યા પછી ૨૦ દિવસ 'જૂ' માદાઓમાં ઇંડાં મૂકવાની શક્તિ રહે છે. દરરોજનાં ૧૦-૧૨ ઇંડાં દરેક 'જૂ' મૂકે છે. અને કુલ ૩૦૦ ઇંડાં દરેક માદા મૂકી શકે. 'જૂ' નું આયુષ્ય ૬૪ દિવસનું છે, અને આખી ઉમ્મરમાં એક 'જૂ' આશ ૪૨૬૦ બાળકોને જન્મ આપી શકે!

જેના શરીરમાં જૂઓ હોય એની રહેણી કરણી હલદી ગણાવી જોઈએ. સ્વચ્છતા, ન્હાવા ધોવામાં ધ્યાન તથા પ્રસંગોપાત સાબુ, ઉતું પાણી વગેરે નિયમસર વાપરે તો જૂઓ થઈ શકે નહિ.

બુદ્ધિપ્રકાશ (આગષ્ટ: ૧૯૧૭ અમદાવાદ.)

૬૪ વર્ષથી જનસેવા બજારી રહેલા અતિ જૂના માસિકના આગષ્ટ મહિનાના અંકમાં 'કાયદો અને કોર્ટ' 'ટાંગેરનું જીવન અને કવન' તથા 'ખડા વાલ્મિકી બોલ' વગેરે લેખો ખેંચાણકારક છે. રા. ભાદ સીતારામ જે શર્માએ નૂતન વર્ષે લખવાના પત્રોના ચોડાક નમૂના ઠીક આપ્યા છે.

તમારો ધર્મ સાચવવો છે? લક્ષ્મીલક્ષ્મી બચતું છે? તો આ જરૂર વાંચો! લાલ દર્શો!!
 ત્રણ પેઢીથી ચાલતું! જીવ, જાણીતું, વિદ્યાસપાત્ર!!
 જૈન માલકીનું

પ્રતિષ્ઠિત ઔષધાલય!!!

શ્રીમંત સરકાર સમાજરાવ ગાયકવાડ એમના તરફથી પડોદસ રાજ્યમા લેવાતી સસ્કૃત વેદકથાઓની
 ત્રણે પરીક્ષામાં ઉત્તિર્ણુ (પામ) થઇ પારિતોષિક (ધનામ) મેળવનાર.

વૈદ્ય ચંદુલાલ મગનલાલ (પી. વી. બી. આર.)

એમની ખાસ કાળજીસરી જાતિ દુખરેખ નીચે ચાલેતી

ધી રાજનગર આયુર્વેદિક ફાર્મસી

માં લક્ષ્મીલક્ષ્મીના વિચારપૂર્વકે બનતાં શાસ્ત્રસિદ્ધ ઔષધો.

જીવન!

સ્ત્રી, પુરુષ તથા બાલકોની પાચનશક્તિ સુધારી લોહી વધારી શરીરમાંના દરેક અવ-
 યવો મજબુત અને પુષ્ટ કરી, આરોગ્ય, આયુષ્ય અને આનંદ આપે છે.

કી. રત્નલીલા કબા ૧ ના ૩. ૧-૧૨-૦૦.

અંગનામૃત!!

આ દવા સ્ત્રીઓનાં તમામ ગુણદોષો મટાડી લોહી વધારી સંપૂર્ણ તંદુરસ્તી બહે છે.
 આ દવા ખાસ સ્ત્રીઓ માટે અમૃતસમાન પીણું છે, અને પીનામાં લહજ્જતદાર છે.

કી. શીશી ૧ ના ૩. ૧-૮-૦૦.

રસનામૃત!!!

તદ્ભારા બાલકોને ખાડનાં કંકરકારક, રંગભેરેગી શરબતનાં તુલ્યતાનકરક મિશ્રણવાળાં
 આલામૃતો વિગેરેથી બચાવનાં હોય તો આયુર્વેદ શાસ્ત્રના આધારે બાળકોને કાયકાગ્રંથક ઔષ-
 ધોથી તૈયાર કરેલું આ અમારું રસનામૃત તમારાં બાલકોને નિરોગી, પુષ્ટ, આનંદી અને
 શુભાખી સ્વસ્થવાળું બનાવશે. રવાદમાં મધુર હોઇ બચ્ચાંઓ સ્વેલાઇથી હોશે હોશે પીએ છે.

કી. શીશી ૧ ના ૩. ૦-૧૦-૦૦.

આ સિવાય આ ફાર્મસીમાં જરમો, રમાયણો, આરાવો, પ્રત્યાહી ચાકીની, ચૂર્ણો, અવ-
 લેહો, ગુટિકાઓ, તેલો, મુરખ્યાઓ, સ્ત્રીકાકાચ વિગેરે છટકે તેમજ જઘાજઘ વેચાય છે.
 પો. પેકીંગ મગાવનારને શિર છે. લખો ચા રજૂ મળે.

રાજમહેતાની પોળ સામે } ધી રાજનગર આયુર્વેદિક ફાર્મસીના માલિક
 અમદાવાદ. } ધ ચંદુલાલ મગનલાલ.

પ. વી. બી. આર.

જૈન પ્રજા માટે એક નિર્ભય ને ભરૂંસાપાત્ર ઠેકાણું

કે જ્યાં અગાડી

અપટ્ટેડે ફેશનના

સોનાના મસીન પોલીસ દાગીનાઓ
ની સેંકડો ફેશનોનો સોટો જથ્થો તૈયાર રહે છે !

અને નિર્ભય રીતે તદ્દનજ ચોખ્ખું અને સફાઈબિંધ ફેન્સી કામ ધરા-
કેના સોનાનું ક્રીકાયત મળુરીથી, ઘણીજ ઝડપથી અને વાચદેસર
ખનાવી આપવામાં આવે છે.

તૈયાર દાગીનાઓની મળુરી કાપી નાણાં પાછાં આપવાની

લેખીત ગેરંટી મળે છે.

ઈન્ડીયન જ્વેલરી, રાલ્ડગોલ્ડ જ્વેલરી, અને ચાંદીની સેંકડો
ફેશનેબલ ચીજોનો જંગી સ્ટોક તૈયાર રહે છે. ખાસ વિલાયતથી
આવેલા બીલીયાન કટના હીરાઓ, માણેક, પાનાં વિગેરે ઝવેરાતનું
કામ ધરાકે અને વહેપારીઓનું સગવડ પડતી રીતે કરીએ છીએ.

રોયલ જ્વેલરી માર્ટ.

પ્રોપ્રાયટર—ઝવેરી મુળચંદ આશારામ વૈરાટી.

રીચીરોડ—અમદાવાદ.

देश, समाज, धर्म वगैरे जैन અને જૈનેતર સાહિત્યથી વિભૂષિત.

[પુસ્તક ૧ મું.]

ઓક્ટોબર ૧૯૧૭ વીર સંવત ૨૪૪૩.

[અંક ૪.]

ત્રી,

અનરથાપક.

શ્રી મણિલાલ મોહનલાલ પાદશાહર.

શ્રી કેશન હ. શેઠ.

વિષયદર્શન.

વિષય.

લેખક.

પૃષ્ઠ.

૧. તત્ત્વજ્ઞાન	ગ. નરનાલ લક્ષ્મીભાઈ વકીલ ...	૮૭
૨. ગુરુ નામની ગોળી	શ્રી આત્મમણિ.	૧૦૦
૩. આત્મારે આપણને શાની જરૂર છે ? ...	સરજીવરામગી મુનિશી કપૂર વિજયજી ...	૧૦૧
૪. મુખાધીગને.	ગે. હરીલાલ ત્રીકમલાલ ભરી ...	૧૦૩
૫. ગુરુગુણપૂર્ણિમનપૂર્ણિમ સિદ્ધ આજ્ઞાવિમોષ (પ્રાત)	...	૧૦૪
૬. જો હું મોટામાદ-હોત તો ?	ગ. રા. મનુજેન મોતીલાલ. ...	૧૨૧
૭. જૈન-સમાચાર.	...	૧૨૬
૮. ધનાગી હરીશાઈ	...	૧૨૮

શ્રી અર્ચ્યાત્મ જ્ઞાનપ્રસારક મંડળ તરફથી

પ્રકાશક,

શ્રી મંકરલાલ ગણેશભાઈ કાપડીયા.

અમદાવાદ.

સવાજમ-વર્ષ એકનો રૂ. ૧-૪-૦. છુટક દર એક નકલના બે આના.

સૂચના—અમદાવાદમાં આલતા સખ્ત પ્લેગને હીધે પોષ્ટ ઓફિસ વગેરેની પ્રતિકૂળતાથી વિ. પી. સાથે ભેટ બુક ગ્રાહકોને મોકલવાનો શક્યા નથી. તો હવે પછી પ્લેગ કમી થયે મોકલવાનું શરૂ કરીશું. નવેમ્બરના અંક દીવાળીને ઠાંકણે ગ્રાહકોને મળે તેવો પ્રયત્ન અને તૈયારી અમે કરેલી છે.
તત્રી.

બુદ્ધિમત્તાના ગ્રાહકોનેજ ખાસ લાલ.

સચિત્ર !

સાક્ષી.

સુન્દર !

(લેખક-પાદરાકર)

બાદતાલ શાહજહાની જનાનખાનાનું એક અત્યંત રસમય પ્રેમપૂર્ણ-ઐતિહાસિક કથામય હૃદયદ્રાવકદ્રશ્ય.

આખું પુસ્તક વાચતાં તમારાં નેત્રો આદતાથી ટપકશે.

સુન્દર ચિત્રો-પાત્રાકર્મની કલમ અને મૌલવ રજુવાસનું રસમય-પ્રેમરહસ્યોપાર્ણ-સુન્દર ચિત્ર !

કયા સાહિત્ય રસીકને મુગ્ધ ન કરે ?

પ્રતિષ્ઠિત વિદ્વાનના ઉપોદ્યાન સાથે બહાર પડવાને હવે યોગ્ય દિવસોની વાર છે.

આ કથા ઐતિહાસિક મત્ય ખીનાઓનો ભગ્ન છે. પરમપ્રેમ પરમશ્ર્વ નો પારાવાર છે.

નીચેને સરનામે નામ નોંધાવો-ગ્રાહકોએ પોતાના ગૃહરટ્ટ નં. સાથે મ. ઓ. મોકલવો. તેમને માટે અર્ધી ઈમન ગખવામા આવી છે.

બુદ્ધિમત્તા માસિકની ઝાડીસ. }
રીઝીસેડ-અમદાવાદ.

અથવા

પાદરાકર.
કોટીપોળ-વડોદરા.

જાહેર ખબર:

શ્રી માંગરોળ (કાઠીઆવાડ)ના પુસ્તક લંડારમાં આપવા સારૂ નીચે લખેલાં હસ્તલિખિત આગમો વેચાતાં ભેઠએ છીએ. જેઓએ વેચવાનાં હોય તેઓએ નીચેના શિગનામે પત્ર વ્યવહાર કરવો-અથવા મળવું.

૧ વિપાક-સૂત્ર, અંગ ૧૧ મું.

૬ મરણ સમાધિ પયત્રા ૬ મું.

૨ પનવણા સૂત્ર, ઉપાંગ ૪ થું.

૭ બૃહત્ કલ્પ છેદ ખીજું.

૩ મહા પચળાણ પયત્રા ૪ થું.

૮ છત્ત કલ્પછેદ ચોથું.

૪ ચંદ્રવિજય પયત્રા સાતમું.

૯ લઘુ નિશિષ છેદ ૫ મું.

૫ દેવેન્દ્ર સ્તવન પ્રકરણ પયત્રા આઠમું.

૧૦ વ્યવહાર છેદ ૩ ભું.

મૂળચંદ હીરજી, એકઝીક્યુટર.

અંદરજી અલેચંદ. કોટ ફીચંદરાડ નં. ૮૫-મુંબઈ.

આ માસિક સંગ્રહી સપ્તજો પત્રવ્યવહાર નીચેના સિરનામે કરવો.

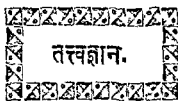
શંકરલાલ હાલોભાઈ કાપડીઆ.

બુદ્ધિમત્તા ઓફિસ, ચંગપોળ-અમદાવાદ.

7 દેશ, સમાજ, ધર્મ વગેરે જૈન અને જૈનેતર સાહિત્યથી વિભૂષિત.

પુસ્તક ૬ અં.] ઓક્ટોબર સને ૧૯૧૭. [અંક ૪ થો.

(રા. નંદલાલ લલ્લુભાઈ વડીલ.)

ગતમાં પ્રાણીઓ વિવિધ પ્રકારનાં જ્ઞાન મેળવવાને પ્રયત્ન કરે છે. તેઓ ઈચ્છિત વિષયનું જ્ઞાન મેળવી શકે, તે માટે વિવિધ પ્રકારની સંસ્થાઓ દરેક દેશની સરકારે પોતાના દેશમાં સ્થાપન કરેલી છે. વ્યવહારની અંદર પોતાનો નિભાવ કરવાને કોઈ પણ એક-અથવા અધિક વસ્તુનું જ્ઞાન મેળવવાની દરેકની ફરજ છે ઉદ્યોગ, હુન્નર, કળા, આત્મ્યથી ધનપ્રાપ્તિનો રસ્તો સેહલો ધર્મ જાય છે. કોઈ પણ દેશ આર્થિક સ પતિમાં નો આગળ વધતો હોય તો, તેનું કારણ એ-જ છે કે, તે દેશમાં ઉદ્યોગ, હુન્નર કળા, આત્મ્ય, મેળવવાનાં સાધનો ધણા હોય છે. તે સાધનો દ્વારા પ્રાણીઓ તેમાં પ્રવિણ થાય છે. અને તેના પ્રતાપે તે પોતાની અને પોતાના કુટુંબની આર્થિક સ્થિતિમાં સુધારો અને વધારો કરી શકે છે. તેથી દરેક વ્યક્તિની-પછી તે પુરૂષ હો, કે સ્ત્રી હો, તે મેળવવાની ફરજ છે. એ ફરજ જાળવવામાં નેઓ પાછા પડે છે, તેઓ પોતાની અને પોતાના કુટુંબની આર્થિક સ્થિતિ સુધારવાને પણ પાછા પડે છે.

તત્ત્વજ્ઞાન એ બુદ્ધો વિષય છે. ધર્મ અથવા કળાનું જ્ઞાન મેળવનારને પોતાના પસંદ કરેલા વિષય સિવાય બીજા ધંધાના વિષય શિખવાની ખાસ જરૂર નથી. જેમ દાકતરની પરીક્ષા આપનારને કાયદાની, કે પેત્રીવાડીની પરીક્ષાનો

અભ્યાસ કરવાની જરૂર નથી. તેમજ કાયદાના વિષયની પરીક્ષા આપવાની ઇચ્છાવાળાને ડૉક્ટરી વિષયનું જ્ઞાન મેળવવાની જરૂર નથી. પણ તત્ત્વજ્ઞાન એ એવું જ્ઞાન-વિષય-છે કે તે જાણવાની દરેક માણસની ફરજ છે. હુન્નર ઉદ્યોગ, ધંધા, કે એવા ખીલ ગમે તે ઊદરનિર્વાહના ધંધાનું શિક્ષણ મેળવ્યું હશે, ને એ તત્ત્વજ્ઞાન સંબંધી કંઈ પણ જાણતો નહિ હશે, તેનામાં તત્ત્વજ્ઞાનની ગંધ પણ નહિ હશે તો, જીવંતની અંદર તેને વાસ્તવિક સુખની, આનંદની, લેહ-જત જણાશે નહિ,

તત્ત્વજ્ઞાન પ્રાણીઓને સુખની વખતે આનંદ આપે છે, એટલુંજ નહિ પણ દુઃખની વખતે પણ દીલાસો આપે છે. તત્ત્વજ્ઞાનીઓ જગતમાં રહેલા મોહક અથવા અમોહક પદાર્થનું સ્વરૂપ સમજે છે. પદાર્થના વાસ્તવિક સ્વરૂપની સમજણથી વસ્તુના સ્વભાવ ધર્મ-મુજબ તેનું જે પરિણામ આવવાનું તે આવે તેમાં આપણે હર્ષ યા શોક કરવાનું કારણ નથી, એ તેના સમજવામાં આવે છે. તેથી ગમે તે સ્થિતિમાં તેને કંઈ નવાઈ જેવું લાગતું નથી, ઉલટ વસ્તુના યથાર્થ સ્વરૂપના જાણપણથી તેને આનંદ થાય છે.

તત્ત્વજ્ઞાન એટલે-લોક-જગત-માં રહેલા પ્રાણી, પદાર્થ, વસ્તુના સ્વરૂપ, ધર્મનું યથાર્થ જાણપણું યાને વાસ્તવિક બોધ.

જે સુખ શાંતિ, અને આત્મિક આનંદ, રાજ્યો કે મહારાજ્યો, શ્રીમંતો કે ધનવાનો પોતાની સત્તા કે દોલતથી તત્ત્વજ્ઞાનની ગેરહાજરીમાં મેળવવાને ભાવ્યશાળી થતા નથી, તે સુખ, શાંતિ અને આત્મિક આનંદ તત્ત્વજ્ઞાનીઓ મેળવી શકે છે. તેથીજ તત્ત્વજ્ઞાનની કિંમત જ્ઞાનીઓ વધારે કરે છે.

ધંધા યાને હુન્નરકળાના જ્ઞાનથી બુદ્ધિમાં જે વધારો થાય છે, બુદ્ધિની જે પ્રભા બીલે છે, તેથી હબરો ગણો વધારો તત્ત્વજ્ઞાનથી થાય છે.

તત્ત્વજ્ઞાનથી પ્રાણીઓ જગતની અંદર જાણવાલાયક શું છે? આદરવા લાયક શું છે? અને ત્યાગવા લાયક શું છે? એનું સ્વરૂપ સમજે છે. અને યથાશક્તિ તે જાણેના અમલ કરવાને પ્રયત્ન કરે છે. જગતમાં વિવિધ પ્રકારના પદાર્થ રહેલા છે. તે તમામ મનુષ્યના ઉપયોગિના માટે રહેલા છે. એવું માનનારાઓ કેટલી ાધી ભૂલ કરે છે, તે તત્ત્વજ્ઞાનથી તેને સમજાય છે.

તત્ત્વજ્ઞાનથી પ્રાણીઓ વિવેકી બને છે. વિવેકથી માણસ માણસ બને છે, વિવેક વિના પ્રાણીઓ મનુષ્યને નહિ છાજતી રીતભાત ધારણ કરે છે, ત્યારે જગતના લોક તેને યથુત્તિવાળો છે, એવી ઉપમા આપતા આપણે જોઈએ છીએ.

તત્ત્વજ્ઞાનથી જગતની રચનાનું ભાન થાય છે. ઉત્પત્તિ, વિનાશ અને તેવું કાયમ રહેવું કેવા પ્રકારથી છે, તે સમજાય છે.

તત્ત્વજ્ઞાન અને તેના એવનથી સામાન્યમાંથી વિશેષ ઈતિ છે. મહાપુરૂષની પદ્ધિ તેને પ્રાપ્ત થાય છે.

કેઈ પણ દર્શન કે પંથના મૂળપુરૂષો અથવા તેમાં થએલા વિદ્વાન પુરૂષોના ચરિત્રનું અવલોકન કરીશું તો આપણને સમન્તથે કે થોડે અંશે અથવા સર્વાંશે તત્ત્વજ્ઞાનનો તેમનામાં પ્રાદુર્ભાવ થએલો હોય, તે તત્ત્વજ્ઞાનજ્ઞ તેમના ઉદયનું કારણ હતું.

તત્ત્વજ્ઞાનીની દૃષ્ટિ જગતના સામાન્ય મનુષ્યો કરતાં જુદા પ્રકારની હોય છે. કેટલાક પદાર્થ-વસ્તુઓ એવા પ્રકારની છે કે, જેના એવનને સામાન્ય લોકો હિતાવહ માને છે, ત્યારે તેઓ તેને અહિતાવહ માને છે. સુખના કારણ અને તેના પરિણામની વિચારણામાં તકષવત હોય છે.

જ્ઞાન અને જ્ઞાની, ગુણ અને ગુણીની અભેદતા છે. જ્ઞાન અને ગુણ, જ્ઞાની અથવા ગુણી સિવાય એકલા રહી શકતા નથી. જ્ઞાન અને ગુણથી તેને ધારણ કરવાની પરીક્ષા થાય છે, તેવી રીતે, જ્ઞાની અને ગુણીથી જ્ઞાન અને ગુણની પરીક્ષા થાય છે. પ્રસંગવશાત્ જ્ઞાન કિંવા જ્ઞાનીના વર્ણન, ગુણ કિંવા ગુણીના વર્ણનમાં બન્નેનો સમાવેશ થાય છે, એમ માનીને ચાલવાનું છે. જેમકે ક માણસ સત્યવાદી છે, અથવા પ્રમાણિક છે, એવી જગતમાં તેની કીર્તિ છે. ને વાસ્તવિક તેમજ છે. તેથી લોકો તેનું બહુ માન કરે છે. એ બહુ માન જે કરવામાં આવે છે, તે તેનામાં રહેલા સત્ય બોલવાના અથવા પ્રમાણિકપણાના ગુણનું જ કરવામાં આવે છે. નહિ તો મનુષ્યાકૃતિમાં તો તે જગતના ધીજી લોકોના જેવો જ હોય છે. એ ગુણો પ્રત્યક્ષ રીતે તેનામાં કંઈ નિશાનરૂપે જણાતા નથી. જો એ ગુણો તેનામાં હોત નહિ અથવા છે એવી જગતના લોકોને પ્રતીતિ થાત નહીં તો તેનું જે બહુ માન કરવામાં આવે છે તે આવત નહીં.

સીતા, હમયંતી વગેરે શીલવાન રત્નો જગતમાં ઘણા કાળ પહેલાં થઈ ગયાં છે. તેમને આજે લોક પૂજનીય માની પ્રાતઃસ્મરણ કરે છે. કારણ એજ છે કે તેમણે શિલગુણનું ચૂસ્તપણે અવલંબન કર્યું હતું. એ ગુણના રક્ષણને માટે તેમણે પોતાના જિવિતબ્યની પણ દરકાર કરી નહતી. જો તેમનામાં શિલગુણ ન હત, અથવા તે ગુણનું પ્રત્યક્ષ જ્ઞાન જગતના લોકોને થયું ન હોત તો આજે જે જગતવંદનીય થયાં છે, તે થાત નહિ.

તત્ત્વજ્ઞાન મેળવવાને જગતમાં રહેલા પદાર્થનું યથાર્થ જાણપણું થવું જોઈએ છીએ, તે જાણપણું કરવામાં જુદી જુદી રીતે જુદી જુદી દૃષ્ટિથી તેની વિચારણા કરવી પડે છે, ને તે કયાં પછી તેના યથાર્થ સ્વરૂપનો નિર્ધાર થાય છે અથવા પૂર્વના મહર્ષિઓએ તે વિશે જે નિર્ધાર કરેલો હોય છે, તે સત્ય છે એવી પ્રતિતિ થાય છે.

તત્ત્વજ્ઞાનના ઇન્છકે, ન્યાયી દૃષ્ટિ કરવી જોઈએ. તત્ત્વ વિચારણામાં ન્યાયી દૃષ્ટિ અથવા વૃત્તિ ન હોય, અને હઠ, કઠાગ્રહ, કિંવા હું જે સમજું છું તેજ ખરું છે, અને બીજાઓની સમજુત ખોટી છે, એ ભાવનાનો પ્રથમથી ત્યાગ થવો જોઈએ. જે વાત અથવા પદાર્થના સ્વરૂપનો ન્યાય, યુક્તિ, તત્ત્વજ્ઞાનીઓના ફરમાન અને વર્તનથી, નિશ્ચય થાય તેજ વાત સત્ય, પછી તે આપણી અંગત માન્યતાની વિરુદ્ધ હોય તો પણ શું ? એવી વૃત્તિવાળા થવું જોઈએ. તત્ત્વજ્ઞાનમાં હઠ, કઠાગ્રહ, કે દ્વંદ્વગ્રહ, અથવા અજ્ઞાન પરંપરા, અથવા અશુદ્ધ કુલાચારને જગ્યા મલવાનો હક નથી. તેઓની સહાય અને મદદથી જેઓ તત્ત્વજ્ઞાનના પ્રદેશમાં મુસાફરી કરવા ઇચ્છતા હોય તો તે ધનવાનું નથી. તત્ત્વજ્ઞાન એ દૈવિ પ્રદેશ છે. તેની અંદર પ્રવેશ કરનારે ન્યય, સત્ય, સરળતા, સદ્ આગ્રહ, ક્ષમા, નિર્દભતા, નિર્લોભતા, વગેરેની સહાય અને મદદ લેવી જોઈએ. જો તેઓની મદદ હશે તોજ તે પ્રદેશમાં પ્રવેશ થઈ શકશે. અને મુસાફરી સફળ થશે.†

ગુરૂ નામની ગોળી.

રાગ-એકતારાનો.

ગોળી હય ગુરૂ નામ કી, ચોટ હય અમમાન કી;
તાકલું નિશાન સંતો.

ગોળી૦

પરિપુ તજ દ્રઢાસને ધર ધ્યાન અજપા રાહકી;
સુપુમણ્યામાં તું જઈ, ત્રિવેણી ગંગા પારકી.

ગોળી૦

અલખનાથ નિરંજન નીરખી, જ્યોતિ જૂવો પ્રહ્લાંડ કી;
દેહ કુંજરમાં વસે, લભરમાવો ના પ્રહ્લા થકી.

ગોળી૦

અલખ જોગ જગાવી જેણે, નાદ નીરખ્યો નેહથી;
ચિન્થો ચિદાનંદ તેણે, રાહ એ ભવ પારકી.

ગોળી૦

શ્રદ્ધા સેજ સૌ થાય છે, કર કામ તું આ નેકથી.
આજસ ત્યજ કર એકતા, મણિ સુખ નિદ્રા જોગથી.

ગોળી૦

રા. આત્મમણિ.

† હવે પછીના દરેક અંકમાં બનતાં સુધી તત્ત્વજ્ઞાનનો એકેક લેખ મુકવાની ધારણા છે. આ અમારી ધારણા દર્શિભૂત થાય એની અમાગે અંતઃકરણની ભાવના છે. તંત્રી.

અત્યારે આપણને શાની જરૂર છે ?

(લે. સદ્ગુણાનુરાગી મુનિશ્રી કર્પુર વિજયજી.)

મા વીરસ્ય ભૂપણુમ્'—માફી આપવી અને માફી માગવી કહો કે ખમવું અને ખમાવવું. તે પણ શુદ્ધ અંતઃકરણથી સરલ-નિષ્કપટ લાવે, ભવોભવતું વેર શમાવવા, કલેશ કંકાસને કાપવા, ઘણા વખતનો માથે રહેલો બોલો-ભાર ઉતારી હળવા થવા અને ઉત્તરોત્તર સુખ શાન્તિમાં આગળ વધી

છેવટે જય લક્ષ્મી કહો કે, શિવવધૂને ભેટી અનંત-અવ્યાપાધ સુખ-માં ભળવા ઉદાર દીલથી અને વિશ્વ લાવનાથી સહુને આપણા બંધાલા મિત્ર અને ષાંધુ રૂપ લેખી તેમની સાથે કોઈ પ્રકારે વેમનસ્ય થયું હોય તે દૂર કરી દેવા પવિત્ર ત્રિનશાસનની પવિત્ર નીતિ મુજબ મળેલી ઉમદા તકનો આપણે જાતે લાલ લેવો અને બીજાને આપવો એજ સાચા વીર પુત્રનું ખડું ભૂપણ છે. ખરી વીર પુત્રીનું પણ એજ ઉમદા ભૂપણ છે કે તેણીએ પણ પર્યુપણ પર્વ જેવી ઉત્તમ તકનો લાભ લઈ, સહુ સાથે ઉદાર દીલથી આંમણાં કરવાં. વિનયમૂળ જિન ધર્મનું ખડું રહસ્ય, જેમને, સારી રીતે સમજાયું છે તેઓ અરસપરસ ખમવા અને ખમાવવાની પવિત્ર રીતિને ગતાનુગતિકપણે નહિ પણ એક બીજાના હિત-શ્રેય-કલ્યાણ નિમિત્તેજ જરૂર અમલમાં મૂકશે. જેઓ પરમ પાવન કંઠપસૂનમાં આવેલી સાધુ સમાચારી મનનપૂર્વક વાંચે છે અથવા સાંભળે છે તેમને એ સુદારની વાત સુવિદિતજ હોવી જોઈએ કે જે શુદ્ધ અંતઃકરણથી ખમે છે અને ખમાવે છે તે પ્રભુ આજ્ઞાનો આરાધક થાય છે પણ જે દેવ લાવથી ખમતો કે ખમાવતો નથી તે વિતાધક થાય છે. મુખ્યપણે તો જૈનશાસનમાં તેમજ શુદ્ધ સંસારી જનોમાં ગુણોજ પૂજાય છે. એકલિંગ કે વય પૂજાતાં નથી. ગુણથી મોટો એજ મોટો એ વાત પર-માર્થથી સત્ય છે, તેમ છતાં વ્યવહાર માર્ગે લિંગ અને વય પણ ઉપયોગનાં છે. ખડું જોતાં તે પણ સ્વપરનું ખડું હિત સાચવવા અને જાને તેટલી તેમાં વૃદ્ધિ કરવા માટેજ. કેવળ લોકરંજન કરવા માટે તો નહિંજ. કેમકે એમ કરવાથી દંભ વૃત્તિજ કરી કહેવાય અને 'જન મનરંજન ધર્મનું', મૂલ ન એક બદામ 'આવા પવિત્ર આશયથીજ શ્રીમદ્ યશોવિજયજી મહારાજ કહે છે કે-

“ નિશ્ચય દ્રષ્ટિ હૃદય ધરીછ, પાળે જે વ્યવહાર
પુન્યવંત તે પામશેછ, ભવસમુદ્રનો પાર
મનમોહન જિનછ સીમંધર સુણો વાત. ”

ઉદ્ધાયન અને ચંડ પ્રયોતન રાજની ક્ષમાપના સંબંધી વાત વિચારવા જેવી અને તે ઉપરથી સારો સરખો ધરો લેવા જેવી નથી શું ? કોઈ પણ પ્રકારનો અપરાધ મનથી, વચનથી કે કાયાથી કર્યો, કરાવ્યો કે અનુમોદ્યો હોય તે બની શકે તેમ જડ્ડીથી તેજ દિવસે નહિ તો પાશ્વિક દિવસે, તેમ પણ બની નહિ શકે તો આહુ માસિક દિવસે અને છેવટે સંવત્સરીના દિવસે તો જરૂર શુદ્ધ-નિષ્કપટ ભાવથી ગમે તે રીતે ખમાવવો જ નોંધ્યો. જોકે આ રૂઢિ આપણામાં આવે છે ખરી પરંતુ તેમ કરતાં તેના મૂળ હેતુ સચવાતા નથી તેથી તેનું નોંધ્યો તેવું શુભ પરિણામ મેળવી શકાતું નથી. વીતરાગ પ્રભુ આ ભવ્ય જીવોના એકાન્ત હિત માટેજ ફરમાવેલી ક્ષમાપનાની ઉત્તમ રીતિ જો શુદ્ધ સરણ ભાવે અનુસરવામાં આવે તો તેથી એક બીજાનાં હૃદયો શુદ્ધ પ્રેમની સાંકળથી સંકળાઈ જતાં તેમાંથી જેવું નોંધ્યો તેવું ઐક્ય બળ પેદા કરી શકાય. સકળ દુઃખનો અંત કરનાર અને સકળ સુખને મેળવી આપનાર મોક્ષના અનન્ય ઉપાયરૂપ સમ્યગ્ રત્નત્રયીના ધારક અને કામ, ક્રોધ, મોહ, મદ મત્સરાદિક અંતરંગ દુષ્કર્મોના વારક પવિત્ર સાધુ-સાધ્વીઓ શ્રી વીર પરમાત્માના વડીલ પુત્ર અને પુત્રીપણાનો દાવો ધરાવે છે તેમજ શુદ્ધ શ્રદ્ધા, વિવેક અને કરણીને આદરી શ્રી જિન વાણીને સાર્યક કરનાર શ્રાવક, શ્રાવિકાઓ શ્રી વીર પરમાત્માના લઘુ પુત્ર-પુત્રીપણાનો કાયમ દાવો ધરાવે છે. તેમના પ્રત્યેક અણુમાં-મનમાં, વચનમાં અને કાયામાં શુદ્ધ દેવ, ગુરૂ અને ધર્મ પ્રત્યે કેવો વિશુદ્ધ પ્રેમ હોવો નોંધ્યો ? અને સઘળા સ્વધર્મી બંધુઓ તથા જીવોનો પ્રત્યે કેટલી બધી પ્રેમ ભરી લાગણી યા વાત્સલ્ય હોવું નોંધ્યો ? એક બીજા તરફ કેટલો બધો સહુણુનુરાગ હોવો નોંધ્યો ? અને કોઈ પણ ધર્મબંધુ કે જીવને દુઃખી સ્થિતિમાં દેખી તેનું ગમે તેવું દુઃખ દૂર કરવા કેવી ઊંડી લાગણી હોવી નોંધ્યો ?

જો આપણો શ્રદ્ધાનો પાયો મજબૂતજ હોય અને આપણામાં વિવેક-દીપક પ્રગટયો હોય તો આપણું આત્મ શુભ વર્તન હોવું સ્વાભાવિકજ છે. પરંતુ એથી ઉલટુંજ વર્તન હોય તો તે અશ્રદ્ધા અથવા અંધશ્રદ્ધા તેમજ અજ્ઞાન અવિવેકનેજ આભારી છે. શાસ્ત્રકારો ન્યારે નિર્પક્ષપાતપણે પરીક્ષાપૂર્વક શ્રદ્ધા કરવાનું કહે છે ત્યારે આપણે તેમ નહિ કરતાં અંધશ્રદ્ધા રાખી કામ કરીએ છીએ. તેનું પરિણામ પણ બહુધા શૂન્યજ આવે છે. હવે અંધ શ્રદ્ધાથી વધારે વખત ચલાવી શકાય એમ નથી. હવે તો સહુએ પોતપોતાની જવાબદારી વિચારી લઈ યોગ્ય માર્ગ ચાલવાની અને બની શકે તેટલી અન્ય જીવને મદદ

દેવાની ફરજ અદા કરવી જરૂરની છે. હવે વધારે વખત પોતપોતાની યોગ્ય ફરજ બજાવ્યા વગર જીવી શકાય ચા ટકી શકાય એમ નથી. પોપલીલાનો વખત હવે વીતી ગયો છે. હવે તો પવિત્ર શાસનના પૂરા રસિક બની બીજાને તેવા રસિક બનાવવાનો જુગ્મ હાથ ધરવાની જરૂર છે અને તેમ કરવા, પહેલાં બીજા બધા વૈર, વિરોધ, કલેશ કંકસો અને ઈર્ષ્યા અદેખાઈ પ્રમુખ દુષ્ટ દોષોને દૂર કરવાનું પડશે. જગતના સર્વ ગ્રાણી વર્ગ સાથે મિત્રતા સ્થાપવીજ પડશે. દુઃખી જીવોનાં આંસુ લૂછવા બને તેટલો સ્વાર્થ ત્યાગ કરી કેરુણાદ્ર બનવુંજ પડશે. સુખી અને સદ્ગુણી જનોને દેખી પરમ પ્રમોદ ધારી હર્ષ ઘેલા થવુંજ જોઈશે અને ગમે તેવા દુષ્ટ અન્યાયીને પણ બની શકે ત્યાં સુધી ધીરજ રાખી દયાથી સુધારવા અતો તેમ બની ન શકે તો છેવટે તેનાથી અલગા રહીને સ્વ-પર હિતકારી કાર્યમાં મગ્ન રહેવુંજ પડશે. ઐક્ય બળ પેદા કરવા અને આ-પણી સમાજને સંપત્તિ સાંકળથી સાંકળી, સુખી બનાવી, પવિત્ર શાસનની ઉત્તતિ કરવા આપણા પ્રત્યેકના હૃદયમાં અપૂર્વ શ્રદ્ધા, વિવેક અને ઉત્સાહ પ્રગટવાંજ જોઈશે. એવો ઇષ્ટ સમય શીઘ્ર આવો ! ઇતિશમ.

મુસાફરીને.

(આશાવરીનાલય-)

કર મુસાફીર ! ઝટપટ આવે ! રે !

નીંદ તજ દે, જાતા હે-જી-કર મુસાફીરી.

આ છે મુસાફર ખાનું ત્હાડું નહિ,

ના મ્હાડું, દૂર જાતા હે-જી-કર મુસાફીર.

અશ ! મુસાફીર ! પંથ અનંત એ,

સામનમે ખાના લે હે-જી-કર મુસાફીર.

અય ! મુસાફીર ! સુકી માન હવે,

હરિ સેં મીત્ર જાતા હે-જી-કર મુસાફીર.

રા. હરીલાલ ત્રીકમલાલ બેની.

ૐ નમઃ સિદ્ધમ્ ॥

અથ શ્રીમદ્ દેવચન્દ્રકૃત-

ગુરુગુણપદત્રિંશતપદત્રિંશિકાવાલાવબોધઃ ॥

ભાર્યાવૃત્તમ્.

વીરસ્સ પદ પળમિઅ, સિરિગોયમપમુહગણહરાણં ચ ।

ગુરુગુણછત્તીસીઓ, છત્તીસં કિંચિદસ્સામિ ॥ ૧ ॥

તવાચૈકારતું મહલ-અભિધેયાદિ-

પ્રળમ્ય પરમાત્માને, શુદ્ધસ્યાદ્વાદદેશકમ્ ।

શ્રીવીરં જ્ઞાસનાધીશં, વિશ્વેશે પ્રળમામ્યદમ્ ॥ ૧ ॥

શ્રીમદાચાર્યવર્યાણાં, ગુણાનાં પદત્રિંશિકા ।

તવાચૈઃ શિષ્યવોધાય, દેવચન્દ્રેણ પ્રોચ્યતે ॥ ૨ ॥

શ્રીવીર ચોવીસમા પરમેશ્વર ત્રિશદ્ધાનંદન મોહમહાપ્રવાને મહાવીર
અભયે પરીસહોવસગાણું તેણુ કચે મહાવીરે, એહવા શ્રીમહાવીર
સ્વામી તેહના 'પચે' ચરણારવિંદ પ્રણમી-નમસ્કાર કરીને તેહના પ્રથમ
ગણધર શ્રીગોતમ જેહના દીક્ષિત પચાસ ૫૦૦૦૦ હજાર મુનિ મોક્ષાનંદને
પામ્યા તે પ્રમુખ અભિભૂતિ આદિક જે ગણધર તે સર્વને પ્રણામ કરીને આત્માને
પરમાતંદતત્ત્વ નિષ્પત્તિને મૂળ શુદ્ધ શ્રદ્ધાન છે, તે શુદ્ધ શ્રદ્ધાન દેવતત્ત્વ, ગુરુ-
તત્ત્વ, ધર્મતત્ત્વ, એહની શુદ્ધ જોગખાણુ પ્રતીત કરે થાય, તિહાં દેવ જે શ્રી-
અરિહંત સિદ્ધસ્વરૂપોગી સ્વગુણપર્યાય પ્રાગુભાવ કરવે નિર્મલીકૃત સ્વસત્તાવંત
સ્વરૂપકર્તા, સ્વરૂપલોકતા, જેહને અવલંબી અનંતાણવ શુદ્ધસત્તા- કરે પિણુ
પોતાના પરના સત્તાના કર્તા નથી, તે દેવતત્ત્વ ને એહવો શુદ્ધાનંદ પૂર્ણપ્રાગ્-
ભાવતાના રૂચિ તેહના જ્ઞાયક તે સ્વરૂપરમણી, સર્વ આશ્રવના ત્યાગી, વિષય-
કષાયથી વિરક્ત, તે ગુરુતત્ત્વથી આચાર્ય તેહ છત્તીસ ગુણે કરી બિરાજમાન છે,
તે છત્તીસ છત્તીસી ભિન્નભિન્નપણે છે તેહનો સ્વરૂપ 'કિંચિદસ્સામિ' કહીશું,
લગ્યોને ગુરુતત્ત્વ યથાર્થ જોગખાવા માટે. (૧)

તિહાં હવે પ્રથમ છત્તીસી કહે છે—

ચૈદ્દર્સનકંઠકુસલો, ચરમાવાળંધર્મસાર્ણણાઈરઓ ।

ચરવિહરચૈદ્દર્શાણવિઝ, છત્તીસગુણો ગુરુ જયત ॥ ૨ ॥

ટખાર્થ—છિહાં આચાર્ય તે જે રત્નત્રયી પરિણુમ્યા અને આત્માર્થી જીવને
શુદ્ધ ધર્મની પ્રરૂપવાને માટે જે છત્તીસી કહેવી તે સર્વ રત્નત્રયીમયીજ કહેવી,

તે માટે પ્રથમ ગુણ જે ઉપદેશક તે માટે પ્રથમ છત્રીસીમાં ચ્યાર ૪ દેશના કહેવા મध्ये કુશળ માહીયાર (હોંશીયાર.) આશ્લેષિણી ૧. વિશ્લેષિણી, ૨. સંવેદની, ૩. નિવેદની, ૪. આશ્લેષ કહેતાં જે આત્મા મોહનીય ઉદયવશ પડ્યો તેહને આશ્લેષ કરી કહેવો જે ૨ જીવ । તુને અનંતકાલ પરભાવરંગીપણે વર્તતાં ગયો તે તે કર્મ કરી રહવડતાં અનંતકાલ ગયો તે હવે તું એ પરભાવ તણ પરધર્મ સંગી ન ધા, આત્મધર્મરંગી ધા, જેહથી તાહરે સ્વરૂપાનંદ તે તું લોગવે તે આશ્લેષિણી કહીયે ? તથા—વિશ્લેષિણી તે જે વિષય કપાય આશ્રવ અવિધિ અશાતનાનાં ફલ પાડુઆં (ખરાબ) છે, તે ઉપર વિષયવશે' રાવણ, પ્રહ્લાદત્ત, કીચકાદિક કુગતે' ગયા, કપાયવશે' દુર્યોધન, તંદુલી મત્સ્ય, પ્રમુખના દ્વંદ્વાંત કહે, આશ્રવ સેવતાં દુઃખ વિપાકી વસુરાજ પ્રમુખ દુર્ગતે' ગયા, અવિધિ આશાતનાએ અનેક જીવ ભગ્યા તે માટે અવિધિ ન કરવી ઈમ ઉપદેશ દેખને જે આત્માને દોષથી અરૂચિ ઉપજવવી તે વિશ્લેષિણી દેશના કહેવી. ૨. સંવેદની જે મોક્ષ નિઃકર્મીપદ અરૂપી, અણાધ, આત્માનંદની રૂચિ ઉપજવવાની જે દેશના દેવી તે સંવેદની દેશના બાણવી. ૩. નિવેદની—જે દેશના દેવ મનુષ્યનાં સુખ તે ઔદયિક ભાવ આવરણ રૂપ છે તે માટે તે સુખથી જે ઉદાસીનપણે તે નિવેદ કહીયે. ૪. એ દેશનામે' કુશલ. કથા ૪. અર્થકથા—ધન ઉપજવવાની કથા. ૧, કામકથા—ઈન્દ્રિય વિષયની કથા ૨, ધર્મકથા જે દાન, સીલ, તપ, ભાવનાનો સ્વરૂપ કહેવો તે કર્મકથા, ૩. અને એ સર્વ લેજો કહેવો તે સંકીર્ણકથા. એ ૪ કથા મध्ये અર્થકથા, કામકથા તે ત્યજવા યોગ્ય; ધર્મકથા તે કહેવા યોગ્ય, સંકીર્ણકથા તે બાણવા યોગ્ય. ભાવના ૪—જ્ઞાનભાવના, ૧. જે આત્માને જ્ઞાની થવા માટે ભણવો, સાંભળવો, વિચારવો, વાચનાંદિ પાંચ સન્નત્યનો કરવો, તે જ્ઞાનભાવના ૧, ધીજી દર્શન ભાવના, ૨, ત્રીજી ચારિત્ર ભાવના ૩, ચોથી વૈરાગ્ય ભાવના. ૪ એ ચ્યાર ભાવના, વળી મૈત્રી ભાવના, ૧. પ્રમોદ ૨, કરુણા, મધ્યસ્થા ભાવના એ ચ્યાર. ચ્યાર ધર્મ—દાન, સીલ. તપ, ભાવરૂપ. સારણા ૧, વારણા, ૨, ચોચણા, ૩ પડિચોચણા, ૪ ના બંલ. ચ્યાર ધ્યાન—આર્તધ્યાન ૧, શૈદ્રધ્યાન; ૨, ધર્મધ્યાન, ૩. શુકલધ્યાન, ૪. એ ચ્યાર ધ્યાન. પ્રથમ એ ધ્યાન (આર્ત શૈદ્ર) ત્યજવાં અને ધર્મધ્યાન, શુકલધ્યાન કરવા યોગ્ય તેહના પાયા ૧૬ એ છત્રીસ ગુણ વિરાજમાન તે ગુરુ બાણવા.

પળવિહસમ્પરણવય—વવહારાયારસમિદસજ્ઞાણ ।

ફમ સંવેગે અ રઓ, છત્રીસ ગુણો ગુરુ જયત્ ॥ ૩ ॥

ભાવાર્થ:—‘ પણવિહસમ્પરણવય ’—પાંચ પ્રકારે સમક્રીત—ઉપશમ, ૧ ક્ષયોપશમ, ૨ ક્ષાયિક, ૩ સારવાદન, ૪ વેદક, ૫ એહના પરિણામના બાણ. પાંચ ચારિત્ર—સામાયિક ૧ ઉદ્દોષસ્થાનીય, ૨ પરિહારવિશુદ્ધિ, ૩ સૂક્ષ્મસંપત્તય, ૪

યથાખ્યાત, ૫ એ પાંચ ચારિત્ર સ્વરૂપરમણ, પરરૂપ ત્યાગ, મત-મહામત પાંચ-
પ્રાણાતિપાતવિરમણાદિક. પાંચ વ્યવહાર-આગમ વ્યવહાર, ચૈદ્ર પૂર્વથી માંડી
અધિક જ્ઞાનીને શ્રુતવ્યવહાર, બહુ શ્રુતને, આજ્ઞાવ્યવહાર શેષમુનિને, ધારણા
વ્યવહાર આલોચણ પ્રમુખે, છત્રવ્યવહાર ભદ્રક સંઘમે છે. પાંચ આચાર-જ્ઞાના
ચારાદિક. પાંચ સમિતિ ઇર્થ્યાસમિત્યાદિક. પાંચ સન્નિધિ-વાચણા પુછણા, પરિ-
ચદ્ધણા, અણુપેઢા, ધમ્મકહાદિક, એટલા કાર્યમાં રક્ત પિણુ સંવેગ-મોક્ષાભિ-
લાષ સહિત, એટલે એ છત્રીસ બોલમે મગ્ન તે છે પિણુ એ નિર્વિકલ્પ પર-
માનંદમયી જે મોક્ષ તેહને અભિસંવેગ કહીયે તે મધ્યે રક્ત છે. એટલે ખીલ
છત્રીસીએ કરી બિરાજમાનને બાણીને હણવા શુભવંત તે આચાર્ય શુરતત્વ કરી
સદહવા એ ખીલ છત્રીસી. ૩

ઈન્દિયવિસયપમાયાસવાનિદ્ધુભાવણાપણગચ્છકો ।

જ્ઞજીવેસુ સજયણો, છત્રીસગુણો ગુરુ જયત ॥ ૪ ॥

ભાવાર્થ:—ઇન્દ્રિય પાંચ તથા પાંચ ઇન્દ્રિયના વિષય જે વર્ણ, ગંધ,
રસ, સ્પર્શ, શબ્દ, એ પાંચ મૂળ વિષય પ્રમાદ પાંચ-પ્રમાદકતા આહંકારની,
વિષય ઇન્દ્રિયના કષાય ક્રોધાદિ, નિદ્રા આલસ્યરૂપ, વિકલ્પા શબ્દકથાદિક એ પાંચ
પ્રમાદ. આશ્રવ પાંચ—પ્રાણાતિપાત, ૧ મૃષાવાદ, ૨ અદત્તાદાન, ૩ મૈથુન, ૪
પરિગ્રહ, ૫ એ આશ્રવ પાંચ. નિદ્રા ૧ નિદ્રાનિદ્રા, ૨ પ્રયલા, ૩ પ્રયલાપ્રયલા,
૪ થીલુદ્ધિ, ૫ કુભાવના પાંચકંઠર્પભાવના, ૧ કિંચીધી ભાવના, ૨ અભિયોગી
ભાવના, ૩ આસુરી ભાવના, ૪ સંમોહી ભાવના, ૫ એ છ પાંચ ત્રીસ ૩૦
બોલથી જે વિરમ્યા અને છ કાયના છવની જયણાવંત છે એહવી ત્રીલ છત્રી-
સીએ કરી બિરાજમાન મહારા શુર તત્ત્વ બાણવાં. ૩. ॥ ૪ ॥

છવ્વયણદોસલેસાવસ્સયસદ્ધવ્વત્તકમાસાણં ।

પરમત્થજાણેણં, છત્રીસગુણો ગુરુ જયત ॥ ૫ ॥

ભાવાર્થ:—હવે ચોથી છત્રીસી કહે છે-તિહાં છ દોષ વચનના તેહથી
વિરમ્યા હોય, અલીક જે જુદું બોલતા નથી ૧, હીલના થાય તે બોલતા નથી,
૨, ખિંસિત—જે બોલ્યે લોક ખિહાહિયા કરે (ખિંસા) તે બોલતા નથી.
૩, કર્કસ—કઠોર જે બોલવાથી દુઃખ ઉપજે તે બોલતા નથી. ૪ ગર્હણીય, જે
લોકને ગહો થાય તે બોલતા નથી. ૫, શમિતો ધિક્કરણોદીરણા રૂપ જે શરયો
ઉપશરયો જે અધિકરણ—કશાય તે વળી ઉદીરે તે. ૬ એ છ વચનથી નિવર્ત્યા
છે. તથા લેશ્યા ૬ કૃષ્ણ, ૧, નીલ. ૨, કાષોત. ૩. એ ત્રણ અપ્રશસ્તલેશ્યાથી
નિવર્ત્યા છે, તેને ૪, પદ, ૫, શુક્લ. ૬ એ ત્રીન પ્રશસ્ત બાણી પ્રવર્તે છે,

તથા છ ૬ આવશ્યક—સામાયિક ૧, ચોવિસત્યય, ૨, વંદન, ૩, પડિસ્તમણ, ૪ કાઉસગ્ગ, ૫, પચ્ચકખાણ, ૬ તેહના કારણ કાર્યપણે પરિણમવાવંત છે તથા દ્રવ્ય ૬ છ ધર્માસ્તિકાય. ૧. અધર્માસ્તિકાય, ૨, આકાશાસ્તિકાય, ૩, પુદ્ગલાસ્તિકાય ૪. કાલ, ૫ એ પાંચ અણવ, છઠો જીવ, તથા તર્કક ૬ (દર્શન)—જેન, ૧, મીમાંસક, જોધ, ૩ નૈયાયિક, ૪, વૈશેષિક, ૫ સાંખ્ય, ૬ તથા ભાષા ૬ છ—સંસ્કૃત, ૧. પ્રાકૃત, ૨, અપભ્રંશ, ૩, શૌરસેની, ૪, માગધી, ૫, પિશાચી, ૬ એ છ-છ છત્તીસ ભાલના પરમાર્થના બાંણુ તે માહરા શુર તત્ત્વ બાણવા. ૪. ૧૧૫૫

સગમયરાહિઓ સગપિંડવાળસણસુહેદિ સંજુતો ।

અદ્વમયદ્વાણરાહિઓ, છત્તીસગુણો ગુરુ જયવ ॥ ૬ ॥

ભાવાર્થ:—હવે પાંચમી છત્રીસી કહે છે. સાતમય—ઈહલોકભય, ૧, પર-લોકભય, ૨, અસરણભય, ૩ મરણભય, ૪ ચોરભય, ૫, અકસ્માતભય, ૬ આ-દાનમય. ૭ એ સાત ભય રહિત છે, તથા પિંડેસણા ૭ તથા પાણેસણા ૭—સંસૃષ્ટ ૧ મસંસૃષ્ટ ૨ ઉદ્ધિય ૩ તહ અપ્પલેણિયા ૪ ચેવ. ઉગાહિયા, ૫ પગાહિયા, ૬ ઉજ્જિજ્ય ધમ્માય, ૭ સત્તમિહા. ૧-પ્રથમ પિંડેપણા-સંસૃષ્ટ ખરડેલા હાથ તથા પાત્રાદિ ૨, અસંસૃષ્ટ હસ્ત અસંસૃષ્ટ પાત્ર એટલે અખરડિત દહીં એહવો પિંડ ગ્રહતા અભિગ્રહ ધારીને પ્રથમ પિંડેપણા, ૧, સંસૃષ્ટ બીજી, ૨ ગાથામાં વ્યત્યયે આણ્યું છે તે સુખોચ્ચારણ માત્ર માટે અસંસૃષ્ટ હાથ સંસૃષ્ટ-પાત્ર વા અસંસૃષ્ટ પાત્ર, સંસૃષ્ટ હાથ એહવી ભીક્ષા ગ્રહતાને ત્રીજી પિંડેપણા. ૩, અદ્યલેખા તે રથું ? અદ્ય તે અભાવવાદી નિર્લેપ પૃથગ્યાદિ ગ્રહતાને ચતુર્થી પિંડેપણા, ૪ અવગ્રાહીતા નામ ભોજનકાતિ શરાવલાદિકને વિષે ચાખ્યું જે ભોજન ભતિ તેહવી શિક્ષા લેવી તે પાંચમી પિંડેપણા. ૫. ગૃહીતા નામ-ભોજનગનાઈ દેતાને જીજ્ઞાસા થાતે કરાદિકથી ધર્યું તે ભોજન ભત (ચ) તે, ભોગવવાને કાજે કરાદિકે જે ગ્રહ્યું તે છઠી પિંડેપણા. ૬ ઉજ્જીતમતિરથું છાંડવા ચોગ્ય ભોજન ભત દ્વિપકાદિક પણ નવાં છે તે વળી અર્દ્યત્યક્તાવશેષ-માત્ર રહેતાને સાતમી પિંડેપણા. ૭ પાણેપણા પિણુ ઇમંજ સાત પ્રકારે તે મધ્યે ચોથી પિંડેપણા અપ્પલેવા માંહે નાનાપણું આચામ સોવીરકાદિ નિર્લેપ બાંણુવું. ઇમ ૧૪ ભેદના બાંણુ તથા સાત પ્રકારના સુખે સંયુક્ત—૧ સંતોષ, કરણ-ઈદ્રિય તેહનો જીવવો તે સુખ બીજું, ૩ પ્રસન્ન ચિત્તા, ૪ દયાળુપણું, ૫ સત્યપણું, ૬ ખવિત્રપણું, ૭ દુર્જનથી વેગજો રહેવો તે સુખ સાતમું એ ૨૮ તથા આઠ મદના રથાનકથી રહિજ ભતિમદ ૧, કુલમદ, ૨, લાભમદ, ૩, ગણમદ, ૪ ઐશ્વર્યમદ, ૫, રૂપમદ, ૬ વિદ્યામદ. ૭ અને તપમદ ૮ એ આઠ મદથી. એ પાંચમી છત્રીસી એ શુણ્ણતત્ત્વ રીતે વિરાજમાન તે માહરા શુર બાંણવા. ૫. ॥ ૬ ॥

અદ્વૈતવિહનાણદંસણ ચારિત્તાચારવાદગુણકલિઓ ।

ચત્તવિહવુદ્ધિસમેઓ, છત્તીસગુણો ગુરુ જયત ॥ ૭ ॥

ભાવાર્થ—અદ્વૈવિહ-આઠ જાતિના જ્ઞાનાદિક આચાર-કાલે ૪ વિષુએ ૨ ગહુભાણે, ૩ ઉવહાણે, ૪ તહ, અનિન્હવણે, ૫ વંજણ, ૬ અત્ય, ૭ તદુભયે, ૮ અહુવિહા નાણામાયારો. ૧ તથા દર્શધાચાર, ૮-નિરસંકિય, ૧ નિષ્કંજિય, ૨ નિવિત્તીગિચ્છા, ૩ અમૂહદીકિ અ. ૪ ઉવવૂહ, ૫ ધિરીકરણે ૬ વચ્છલ, ૭ અપભાવણે, ૮ અહ. ૨ એ. ૧૬ તથા ચારિત્રાચારના, ૮ ભેદ તે પાંચ સમિતિ, ત્રણ ૩ ગુપ્તિ, એ ૨૪ બોલ થયા વળી આચરવંત. ૧ આહારવંત, ૨ વ્યવહારવંત, ૩ વિહારવંત, ૪ અપરિશ્રાવિવંત, ૫ નિર્જરાવંત, ૬ અપાયદશી, ૭ એવણાવંત, ૮ એ આઠ ગુણવંત ગુરુ વળી આરબુદ્ધિ, ૪ જોત્પાતિકી, ૧ વૈનધિકી, ૨ કામિણિકી, ૩ પારિણમિકી, ૪ એ સર્વ મળી ૩૬ છત્રીસ ગુણે ધિરાજમાન મહારા ગુરુ બહુવા. એ છટ્ટી છત્રીસી. ગાથા. ૭

અદ્વૈતવિહકમ્મ, અદ્વગ જોગમહસિદ્ધિજોગદિદિઠ વિર ।

ચત્તવિહઅણુઓગનિરણો, છત્તીસગુણો ગુરુ જયત ॥ ૮ ॥

- ભાવાર્થ—હવે સાતમી છત્રીસી કહે છે-આઠ કર્મ જ્ઞાનાવરણાદિકતેહના સૂક્ષ્મ ભાવના બહુ. ૮ વળી અષ્ટાંગયોગ-યમ ૧, નિયમ ૨, આસન ૩, પ્રાણાસામ ૪, પ્રત્યાહાર ૫, ધારણા ૬, ધ્યાન ૭, સમાધિ ૮, એ અષ્ટાંગયોગ કહીયે-તેમાં યમ તે પ્રાણાતિપાતવિરમણાદિ મહાવ્રત, ૧ નિયમ-શૌચ, સંતોષાદિ. ૨ આસન-પદ્મઆસનાદિ, ૩ પ્રાણાયામ શ્વાસનિરોધાદિક ચાર અંગ સ્થિરતા વધારવા માટે અભ્યાસ કરવો. ૪ પછી પ્રત્યાહાર જે આત્માને વિષયથી જેથીને સ્વરૂપ સન્નિપાત કરવો તે. ૫ ધારણા જે ધ્યેય અરિહંતાદિક શુદ્ધ નિમિત્ત અથવા આત્મસ્વરૂપ તે ધ્યેય છે. તેહને વિષે પોતાના ઉપયોગની એકાગ્રતા કરવી તે ધારણા, ૬ તે ધારણાએ અંતર્મુહૂર્ત સીમ સ્થિરતા રહેવી તે ૭ ધ્યાનપ્રતે ધ્યાનના સુખ મધ્યેલીન તે સમાધિ. ૮ એ આઠ યોગના અભ્યાસી. ૮ વળી આઠ મહા સિદ્ધિ અણિમાદિક, તથા આઠ યોગદૃષ્ટિ-મિત્રા ૧ તારા, ૨ ખલા, ૩ દીપ્તિ, ૪ સ્થિરા, ૫ કાન્તા; ૬ પ્રભા, ૭ પરા, ૮ ઇલાં પેલેલી, ૪ ચાર દૃષ્ટિ મધ્યે માગો-નુસારીથી માંડીને અંધી ભેદી સીમ પુહચે સંવેદન જ્ઞાનથી યદ્યપિ વેદ્ય સંવેદ્ય પદને પુહચે નહી, સ્થિરાદિમે આવ્યો સમકીત પામે, પછી તે સ્પર્શના જ્ઞાની થકો-અનુભવ જ્ઞાની થકો તે ભેદ રત્નત્રયી પરિણમી અલોદ રત્નત્રયીને ચલે ઘનઘાતી અપાવીને કેવળી થાયે તિવારે આઠમી દૃષ્ટિ પહોલ્યો કહીયે. એ ગુણે યુક્ત, તથા ચાર ૪ અનુયોગમાં નિપુણ-દ્રવ્યાનુયોગ, ૧ ગણિતાનુયોગ, ૨ ચરણકરણાનુયોગ, ૩ ધર્મકથાનુયોગ, ૪ એ સર્વ મળી ૩૬ એ સાતમી છત્રીસી

જાણવી, અથવા મૂળ અનુયોગ, ઉપક્રમ જે તે પછે થવાનો ઉદ્યમ (ઉદ્યોગ) ૧ વસ્તુને વિષે સમકાલીઘાતકે ગુણ તે નિષ્કેપ. ૨. વસ્તુનો સ્વરૂપાર્થ-શ્લાર્થ પ્રમુખ, અર્થનો કહેવો તે અનુગમ, ૩ વસ્તુના અવસ્થાંતરીલાંવ કથક તે નય. ૪ એ વિષુદ્ધ્યાર અનુયોગ ખીમ જાણવા. ૭. ૮.

નવતત્ત્વણુ નવવંમગુત્તીગુત્તો નિયાણનવરાહિઓ ।

નવકપ્પકયવિહારો, છત્તીસગુણો ગુરુ જયત ॥ ૯ ॥

ભાવાર્થ:—હવે આઠમી છત્રીસી કહે છે—નવ તત્ત્વના જાણ, નવ વાડ પ્રહાર્યની તેના પાલક. એકલી સ્ત્રી સંઘાતે એકલા પ્રહાર્યારીયે એક વસતિએ શત્રે વસવો નહીં. ૧ સ્ત્રીનાં શ્રંગાર વિલાસ વિલાપની કથા ન કહેવી, ૨ જે પાટ, જાળેઠે સ્ત્રી બેઠી હોય તે થાંનકે બે ઘડી માંહે પુરૂષ બેસવો નહીં, પુરૂષને આસને સ્ત્રીયે બે તથા, ૪ ઘડી સીમ બેસવો નહીં. ૩ સ્ત્રીનો મનોહર ગુણ ઇન્દ્રી જોવો નહીં. ૪ જ્યાં સ્ત્રી પુરૂષ લોગવતાં હુવે તે કાલના શબ્દવિલાસ સાંભળવા નહીં. ૫ પ્રહાર્યારી પેહેલાં લોગ લોગબ્યા સંભારવા નહીં. ૬ પ્રહાર્યારીયે ચીકણા આહાર કરવા નહીં. ૭ પ્રહાર્યારીયે અતિમાત્રાએ આહાર કરવો નહીં ૮ પ્રહાર્યારીયે શરીરની શોભા ન કરવી. ૯ એ નવવાડી પાળે. ૧૮ નવ નિઆંજા ૯ રહિત. ૨૭. અને નવ કદખી વિહારના કરણહાર—ચોમાસાનો એક વિહાર, શેપ કાલના ૮ મહિનાના આઠ વિહાર એ નવ વિહારે વસતિ ગાયરી સ્થંડિલ, સર્વ પાલટવી; ફીણુ જંઘાળલ ગીતાર્યને વિહારનો નિયમ નહીં “વાસ-સયંમિ વસંતા; મુણિણો આરાહગા મળિયા” ઇત્યુપદેશમાલા વચનાત્, એ આઠમી છત્રીસીના ધરણહાર તે માહેરા ગુરુ જાણવા. ૯

દસમેય અ સંવર, સંકિલેસવધાયવિરહિઓ નિચં ।

હાસાઈછકરાહિઓ, છત્તીસગુણો ગુરુ જયત ॥ ૧૦ ॥

ભાવાર્થ:—હવે નવમી છત્રીસી કહે છે—દસ ૧૦ પ્રકારના સંવર સંયુક્ત-પાંચ ઇન્દ્રિ વશ એ પાંચ સંવર, ત્રીન યોગ રોકવા એ ૩, ઔધિક, ઉપગ્રાહિક, ઉપધિનો માન એ દશ સંવર, દસ ૧૦ પ્રકારનો સંકલેશ-૧ ઉપધિ સંકલેશ, ૨ વસતિ સંકલેશ, ૩ કપાય સંકલેશ, આહાર સંકલેશ, ૫-૬-૭ ત્રીન યોગની ચપલતા તે સંકલેશ, ૮ અજ્ઞાન સંકલેશ, ૯ અદર્શન સંકલેશ, ૧૦ અચારિત્ર-ક્રિયાનો સંકલેશ. એ ૧૦ દશ સંકલેશથી રહિત, તથા સંજમના ૧૦ દશ ઉપધાત થી રહિત. “દશ સંજમોવધાયા, ઉગમ, ૧ ઉપધાયણુ, ૨ સ, ૩ પરિક્રમે, ૪ પરિહરણુ, ૫ નાણુ, ૬ દંસણુ, ૭ ચરિત્ત, ૮ અચિઅત્ત, ૯ સંરકએ ૧૦ ૧ વળી હાસ્ય, રતિ, અરતિ, શોક, ભય, દુઃખ. એ ૬ છ થી રહિત, એ નવમી ૩૬ સી ગુણે બેજા મહારા ગુરુ જાણવા. ૧૦

દસવિહસામાયારી, દસચિત્તસમાહિટાળલીળમળો ।

સોલસકસાયચાઈ, છત્તીસગુણો ગુરુ જયત ॥ ૧૧ ॥

ભાવાર્થ:—દશમી છત્રીસી કહે છે. દસ સામાચારી-ઈન્દ્રાકાર, ૧ મિન્દ્રાકાર, ૨ તદ્દકાર, ૩ ઇન્દ્રિયા, ૪ નિમંત્રણા, ૫ પુન્દ્રણા, ૬ આપુન્દ્રણા, ૭ આવસ્સહી, ૮ નિસ્સીહી, ૯ ઉપસંપદા, ૧૦ એ દસ સામાચારી સાધુની નિત્યની, ચિત્તની સમાધિના સ્થાનક, નવ વાડિ ૯ દશમો પરિચય, એ ૨૦ અનંતાનુભંધી આદિ ૧૬ સોળ કપાયના ત્યાગી એટલે દશ સમાધિ લીન, સોળ કપાયત્યાગના ઉદમી તે શુભ ૩૬ સી ગિરાજમાન મહારા શુરૂ બાણવા. એ દશમી છત્રીસી બાણવી. ૧૧.

પડિસેવસોહિદોસે, દસદસવિળયાઈચરસમાહીઓ ।

ચરમેયાત મુળંતો, છત્તીસગુણો ગુરુ જયત ॥ ૧૨ ॥

ભાવાર્થ:—દશ પ્રકારની પ્રતિસેવા-દર્પે ૧, પ્રમાદે ૨, અણ્ણાભોગે ૩, આતુરતાએ ૪, આપદાયે ૫, સંકિએ ૬, સહસાતકારે ૭, ભયે ૮, પ્રદોષે ૯, વિચારણાએ, ૧૦ એ દશે કારણે દોષ લાગે ૧૦ તે લગાડતા નથી. દશ શોધિ દોષ-“ આકંપઈતા, ૧ અનુમાણુઈતા, ૨ નં દિકું, ૩ ખાયરં, ૪ ચ, ૫ સુહુમં, ૬ વા છન્નં, ૭ સદ્ગુહિયં, ૮ અહુજ્જ, ૯ અવત્ત, ૧૦ તસ્સેવી. ૧ ” એ દસ એવં ૨૦ વિનય સમાધિના લેદ ૪, તપસમાધિના લેદ, ૪ શ્રુતસમાધિના લેદ, ૪ આચાર સમાધિના લેદ, ૪ એ ૧૬ મિજ્યા ૩૬ ના બાણ તે માહરા શુરૂ બાણવા એ ૧૧ મી છત્રીસી. ૧૨

દસવિહવેઆવચં, વિળયં ધમ્મં ચ પહુ પયાસંતો ।

વજ્ઞિયઅકપ્પજ્જકો, છત્તીસગુણો ગુરુ જયત ॥ ૧૩ ॥

ભાવાર્થ:—દશ પ્રકારનો વેચાવચ્ચ-“ આયરિય, ૧ ઉવજ્જાએ, ૨ તવરિય, ૩ સેહે; ૪ ગિલાણુ, ૫ સાહુસ્સુ, ૬ સમાણુન્ન, ૭ સંધ, ૮ કુલ, ૯ ગણુ ૧૦-વેચાવચ્ચં હવઈ દસહા. ૧ ” તથા દશ પ્રકારનો વિનય-અરિહંત. ૧ સિદ્ધ, ૨ ચેઈય, ૩ સુએ, ૪ ચ ધરમે, ૫ ચ સાહુવગ્ગે, ૬ ચ આયરિય, ૭ ઉવજ્જાએ, ૮ પવયણુ, ૯ દંસણુ, ૧૦ વિણુઓ. ૧ ” એવં ૨૦ તથા દશવિધ યતિધર્મને વિષે સદા ઉદમી છે-ખંતી ૧ મદ્વ, ૨ અજ્જવ, ૩, સુત્તી, ૪ તવ, ૫ સંજમે, ૬ ચ એધવે, સચ્ચં, ૭ સોયં, ૮ અકિંચણુ ૯ ખંલ ૧૦ ચ નઈધમ્મો. ” એવં ૩૦ પદ પ્રકાશક તથા દશવૈકલિકે કહ્યો જે અકલ્પ્ય છલ્લ તેના વર્ણવાવાળા, એ ૩૬ શુભે શુક્ત મહારા શુરૂ બાણવા. એ બારમી છત્રીસી. ૧૩

દસમેયાઈ રૂઈણ, દુવાલસંગેસુ વારચવંગેસુ ।

દુવિહસિક્કાઈ નિરુણો, છત્તીસગુણો ગુરુ જયત ॥ ૧૪ ॥

ભાવાર્થ:—દશ ૧૦ રૂચિવંત-“ નિશચુવએસરૂઈ, આણુરૂઈસુત-ખીયરૂઈ-

એવ, અભિગમવિત્યારૂઢ, કિરિયા સંજેવધમ્મરૂઢ ૧ ” ૧૦ અંગ ગાર—“ આચારે, સૂચગો, ૨ ઠાણું, ૩ સમવાયો, ૪ વિહાપન્નત્તી, ૫ લાયાધમ્મકહાઓ, ૬ ઉવા-સગદસાઓ, ૭ અંતગઠદસાઓ, ૮ અણુત્તરોવવાઈયદસાઓ, ૯ પલ્હાવાગરણું, ૧૦ વિવાગસુઅં, ૧૧ દિદ્ધિવાઓ, ૧૨ ” ઇતિ ૧૨ભાર અંગ, તથા ગાર ઉપાંગ-ઉવવાઈ, ૧ સયપસેણી, ૨ જીવાભિગમ, ૩ પન્નવણા ૪ જંબુદ્વીપપન્નત્તી, ૫ ચંદપન્નત્તી, ૬ સૂરપન્નત્તી, ૭ (નિરયાવતિય) પુખ્તીય, ૮ પુખ્તચૂલિયા, ૯ (કમ્પીઆ ૧૦) કમ્પવડંસીયા, ૧૧ વણ્ણીદસા, ૧૨ એ પાંચ સૂત્ર મિળી એક નિરયાવળી કહેવાય છે. એમ ૧૨ ઉપાંગના બાણ, તથા એ શિક્ષા-અહણાશિક્ષા જે શુભજ્ઞાનનો બાણવો, ૧ આસેવના શિક્ષા જે સર્વક્રિયાનો શીખવો, ૨ એ છત્તીસ ગુણે કરી શોભિત તે આચાર્ય ગુણવંત બાણવા. એ તેરમી છત્રીસી યુક્ત મહારા શુર બાણવા. ૧૪.

एगारसद्वहपदिमा, वारसवय तेरकिरिट्ठाण्ये ।

सम्प उवएसंतो, छत्तीसगुणो गुरु जयउ ॥ १५ ॥

ભાવાર્થ—અગીયાર પ્રતિમા શ્રાવકની—“ દંસણ, ૧ વય, ૨ સામાઈય, ૩ પોસહ, ૪ પડિમા, ૫ અખંભ, ૬ સચ્ચિત્તે, ૭ આરંભ, ૮ પેસ ૯ ઉદ્ધિઠ્ઠવજ્જએ, ૧૦ સમણભૂએ, ૧૧ અ. ૧ ” શ્રાવકનાં મત ગાર ૧૨-સ્થુલ પ્રાણાતિપાતવિરમ-ણાદિ પાંચ આણુમત, ૫ ત્રણ ગુણુમત; ૩ ૪ ચ્યાર શિક્ષામત. એવં ગાર, તથા તેર કિરિયા સ્થાનક સૂચગડાએ વહા તે—“ અટ્ટા, ૧ ૬ણુટ્ટા, ૨ હિંસા, ૩ ૬કમ્હા, ૪ દિદ્ધિ, ૫ ય મોસ, ૬ દિન્ને, ૭ અ અજ્જતથ, ૮ માણ, ૯ મિત્તે, ૧૦ માયા, ૧૧ લોહે, ૧૨ રિયાવહિયા. ૧૩ ૧ ” સમ્યગ્ પ્રકારે ઉપદેશ દેતા તે છત્રીસગુણે બિરાજમાન મહારા શુર બાણવા. ૧૪ એ આદમી છત્રીસી બાણવી. ૧૫

वारसउवओगविऊ, दसविहपच्छित्तदाणनिउणमई ।

वउदसउउमरगअररे, छत्तीसगुणो गुरु जयउ ॥ १६ ॥

ભાવાર્થ—આર ઉપયોગના બાણ. પાંચ જ્ઞાન, ત્રીન અજ્ઞાન, ચ્યાર ૪ દર્શન એ ગાર ઉપયોગ, દશ પ્રાયશ્ચિત્ત “ તં દસવિહમાલોચણ, ૧ પડિમ્મભો, ૨ ભય, ૩ વિવેગે, ૪ તહેવ ઉસ્સગ્ગે. ૫ તવ, ૬ છેય, ૭ મૂલ, ૮ અણુતટ્ઠિએ, ૯ અપારચિએ, ૧૦ એવ. ૧ એ દશ ૧૦ પ્રાયશ્ચિત્તના દાતાર નિયુણ બુદ્ધિમંત. તથા ૧૪ ચોદ ઉપકરણના ધરણુહાર તેમાં ૭ પાત્રનાં ઉપકરણ—“ પત્તં, ૧ પત્તા-ખંધો, ૨ પાયકુવણું, ૩ ચ પાયકેસરિયા ૪ પડલાઈ, ૫ રયત્તાણું, ૬ ગુચ્છઓ પાયનિજ્જએગો. ૧ ” એ ૭ પાત્રના ઉપકરણ, અને સાત ૭ શરીરના—“ મુહણુંત ૧ રયોહરણું, ૨ કંબલે, ૩ કમ્પગ, ૪ ચોલપટ્ટો ય પ ઉત્તરપટ્ટો છટ્ટો, ૬ સત્તમે પાયપૂંછણુયો ૧ ” એ ૧૪ ઉપગરણુ સૂજતા માનોપેત ધરે, વધતા ન રાખે,

કારણે પાઠે રાખે, ઔપચરિક ઉપગરણનો માન નથી, એહવા શુણ્વંત તે માહરા શુરૂ જાણવા. ૧૬.

વારસભયંમિ તવે, મિત્રા પઢિમાસુ ભાવણાસું ચ ।

નિચં ચ ઉજ્જમંતો, છત્તીસગુણો ગુરુ જયત ॥ ૧૭ ॥

ભાવાર્થ:—હવે સોળમી છત્રીસી કહે છે—આરભેદે નય—છ ણાદ્ય તપ—

“ અણુસણ ૧ મૂળોયરિયા ૨, વિત્તીસંખેવણું ૩ રમચ્ચાઓ ૪ કાયકિલેસો ૫, સંલીણ્યા ૬ ય બજ્જો તવો હોઈ ॥ ૧ ॥ ” તથા છં ૬ અચ્ચંતરતપ—“ પાય મિહત્તં વિણ્ણો ૨, વેયાવચ્ચં ૩ તહેવ સજ્જનઓ ૪. જાણું ૫ ઉરસગોવિ ય ૬, અણિત્તરઓ તવો હોઈ. ॥ ૨ ॥ ” એ ધાર તપ તથા ભિક્ષુની—સાધુની પ્રતિમા ધાર—પેહેલી ૧ માસની, ઈમ યાવત સાતમો સાત માસની, જ્ઞાન્ય એકાંતરોપવાસ, ઉત્કૃષ્ટ યથાશક્તિ દોઢે દંડાશનાદિક આસને આતાપના શત્રે કાઉરસગ્ગ, એ રીતે કરવાની આઠમી સત્તમસત્તમિયા, નવમી નવમનધમીયા, દસમી દસમીયા, ઈચ્ચારમી એક અઠ્ઠમની, ત્રીન રત્તિની ધારમી, એક અહોરાત્રીની અને ધાર ૧૨ ભાવના—“ પઠમમણિચ્ચ ૧ મસરણું ૨, સંસારો ૩. એગયાય ૪ અન્નત્તં, ૫ અસુધંતં ૬ આસવ ૭ સંવરો ય ૮ તહે નિત્તજ્જરા નવમી ૯ ॥ ૧ ॥ લોગસહાવો ૧૦ બોહી ૧૧ દુદ્ધલહા ધમ્મરસ સાહગા અરિહો ૧૨ એઆઓ ભાવણાઓ, ભાવેયબ્બા પયતેણું ॥ ૨ ॥ ” એ સર્વ મળી ૩૬ છત્રીસ બોલના ઉઘમી તે માહરા શુરૂ જાણવા એ સોળમી છત્રીસી જાણવી. ॥ ૧૭ ॥

ચત્તદસગુણઠાણનિરુણો, ચત્તદસપઢિરુવપમુહગુણકલિઓ ।

અદ્ધસુહુમોવણી, છત્તીસગુણો ગુરુ જયત ॥ ૧૮ ॥

ભાવાર્થ:—ચોદ ૧૪ ગુણકાંણાના જાણ, તે ગુણકાંણાનાં નામ-મિચ્છે ૧ સાસણ ૨ મીસે ૩, અવિચ્ચ, ૪ દેસે, ૫ પમત્ત, ૬ અપમતે ૭ નિયદ્ધિ ૮ અનિયદ્ધિ, ૯ સુહુમ, ૧૦, ઉવસમ, ૧૧ ખીણ, ૧૨ સયોગિ, ૧૩ અયોગિ ૧૪ ગુણા ॥ ૧ ॥ ” એ ૧૪ તથા પ્રતિરુપાદિક ચોદ ગુણ સહિત—“ પાડિરૂદ્ધો ૧ તેયસ્વી ૨, ભુગપ્પહાણાગમો ૩ મહુરવલ્લો ૪ ગંલીરો, ૫ ધીમંતો ૬, અવચ્ચે-સપરો ય, ૭ આચરિઓ ॥ ૧ ॥ અપરિસાવી ૮ સોમો ૯, સંગહસીલો ૧૦ અભિગ્ગુહમધં અ ૧૧ અવિકલ્લણો ૧૨ અચવલ્લો ૧૩ પસંતહિચ્ચો શુરૂ હોઈ ૧૪ ॥ ૨ ॥ ” એ ૧૪ મળી ૨૮ તથા અષ્ટાંગ નિમિત્ત-દિવ્ય ૧, ઉત્પાત ૨, આંતરિક્ષ ૩, લોમ ૪, અંગ ૫, સ્વર ૬, લક્ષણું ૭, વ્યંજન ૮, એ આઠ અંગ નિમિત્તના જાણ પણ નિમિત્તને પ્રકાશે નહી. ૮ એ સર્વ મળી ૩૬ છત્રી-ત્રીસીના ધરણહાર તે માહરા શુરૂતત્ત્વ જાણવા. એ સત્તરમી છત્રીસી જાણવી. ૧૮

પંચદસજોગસન્ના-કદ્ધણેણ તિગારવાણ ચાણ ।

સલ્લતિગવજ્જણેણં, છત્તીસગુણો ગુરુ જયત ॥ ૧૯ ॥

ટખાર્થ—પત્તર યોગ “ સચ્ચેયરમોસઅસચ્ચસમીમણુ ૪ વય ૪ વિઉવ ૨, આહાર ૨, ઉરલં ૨, મીસ કમ્મણુ ૧ ધ્ય યોગા પન્નરલેએણું ॥ ૧ ॥ ” ૧૫ । તથા સંજ્ઞા પન્નર ૧૫-આહારસંજ્ઞા ૧, લયસંજ્ઞા ૨, મૈથુનસંજ્ઞા ૩, પરિઅહસંજ્ઞા ૪, કોધસંજ્ઞા ૫, માનસંજ્ઞા ૭, માયાસંજ્ઞા ૭, લોલસંજ્ઞા ૮, લોક-સંજ્ઞા ૯, ઓધસંજ્ઞા ૧૦, સુખસંજ્ઞા ૧૧, દુઃખસંજ્ઞા ૧૨, મોહસંજ્ઞા ૧૩, દુર્ગંછા-સંજ્ઞા ૧૪, શ્રોકસંજ્ઞા ૧૫, એ સર્વ મળી ૧૫ પન્નર સંજ્ઞાએ ધર્મને ધર્મમે ગિણુતા નથી. એહવા મરૂપણના ધણી છો ગારવ ત્રીન ૩-સાતાગારવ ૧, રિદ્ધિ-ગારવ ૨, રસગારવ ૩, એ ૩ ના ત્યાગી છે. ૩૩ । તથા સદ્ય ત્રીન તે માયા-સદ્ય ૧, નિયાણુસદ્ય ૨, મિથ્યાત્વસદ્ય ૩ એ ત્રીન સદ્ય રહિત. । એહ ૩૬ શુણુ સુક્ત તે માહરુ શુરત્વ લાંણુવા. । ૧૮ એ અઘારમી છત્રીસી લાંણુવી. ॥૧૯॥

સોલસસોલસ રગમ-રૂપાયણદોસવિરહિવાજાહારે ।

*ચરહાભિગ્ગહનિરઓ, છત્તીસગુણો ગુરુ જયત્ત ॥ ૨૦ ॥

ટખાર્થ—સોલ ઉદ્દગમ દોષ-૧૬-સોલસ ઉગ્ગમદોષા આહાકમ્મ ૧ દેસીય ૨ પૂધિકમ્મે ૩ ય મીસજાએ ૪ અ । ઠવણુ ૫ પાહુડિઆએ ૬ પાઓયર ૭ કીય ૮ પામિચ્ચે ॥ ૧ ॥ પરિઅટ્ટિએ ૧૦ અલિહુડુ ૧૧-ખિન્ને ૧૨ માલો-હુડે ૧૩ ય અછિન્ને ૧૪ અણિસિક્ક ૧૫ લયોયરએ, સોલસ પિંડુગ્ગમે દોસા ॥૨૦॥ ૧૬ । તથા સોલ ઉત્પાદના દોષ ૧૬-“ ધાઇ ૧ દૂધ ૨, નિમિત્તે, ૩, આજીવ, ૪, વણીગમે ૫, તિગિચ્છા ય । ૬ કોહે ૭ માણુ ૮ માયા ૯, લોલે ૧૦ અ હવંતી દસ એએ ॥ ૧ ॥ પુન્નિં પચ્છા ૧૧ સંધવ, ૧૨ વિન્નત ૧૩ મંતેય ૧૪ સુણુ ૧૫ ભોગે અ, ઉપાયણાધદોસા ૧૬, સોલસમે મૂલકમ્મે ય ॥ ૨ ॥ ” એ દોષ રહિત આહારના લેણુહાર. એમ ૩૨ । તથા દ્રવ્ય, ૧ ક્ષેત્ર, ૨, કાલ, ૩ લાવ, ૪ રૂપ આરભેદે અગિઅહના ધરણુહાર એ ૩૬ શુણુના ધણી તે માહરુ શુરતત્વ લાંણુવા । એ ઓગણીસમી છત્રીસી લાંણુવી. ॥૨૦॥

સોલસવયણાવિદિન્નુ, સત્તરસવિહસંજમંમિ રજ્જુત્તો ।

તિવિરાહણાવિરહિઓ, છત્તીસગુણો ગુરુ જયત્ત ॥ ૨૧ ॥

ટખાર્થ—સોલ વચન વિધિના લાંણુ, ૧૬-કાલતિઅં ૩ લિંગતિઅં ૩ વ-ચણુતિઅં ૩ તહપરુકખ ૧૦ પચ્ચકખ ૧૧ । ઉપયણાધઅહિલં ૧૫, અન્નઅર્થ ૧૬ એવસોલસમં ॥ ૧ ॥ તથા સત્તરવિધસંજમ-૧૭-પંચાશ્રવથી વિરમણુ એ પાંચ, પંચેન્દ્રિયનિગ્રહ એ ૧૦, કપાય ૪ અને દંડ ૩ ની વિરતિરૂપ એ ૧૭; અથવા-પુહવિ-દગ-અગણિ-મારુઅ-વણુરસધ બિતિ ચઉ પણિંદિ અજીવે ૧૦ પેહાપેહ પમન્નજણુ, પરિઠવણુ મણુ વએકાએ ॥૧૮॥ એ પણ ૧૭ એમ ૩૩ ।

તથા ત્રીન વિરાધના તે જ્ઞાન વિરાધના ૧, દર્શન વિરાધના, ૨, આરિત્ર વિરાધના ૩ રહિત. ૧ એ છત્રીસ ગુણે ગિરાજમાન તે માહરા શુરતેવ જાણવા. એ વીસમી છત્રીસી જાણવી. ॥ ૨૧ ॥

નરાદિવલ્લદોસ અદ્ધારસેવ અદ્ધાર પાવઠાળાઈ ॥

દૂરેણ પરિહરંતો, છત્તીસગુણો ગુરુ જયત ॥ ૨૨ ॥

ટપાર્થ—નર જે પુરુષના દીક્ષાના દોષ અદ્ધાર ૧૮ તેહના જાણુ—#લુકો ૧ જુલો ૨ કીવો ૩ હંકુતો ૪ તહય ગહિલો ૫ અવિણીઓ ૬ અલીરુ ૭ ઇત્યાદિક આવશ્યક નિયુક્તિથી જાણુજો અદ્ધાર એ ૧૬. ૧ અને અદ્ધાર પાપસ્થાનક-પ્રાણુતિપાત ૧ મૃધાવાદ ૨, અદત્તાદાન, ૩ મૈથુન, ૪ પરિગ્રહ, ૫, કોપ, ૬ માન, ૭ માયા, ૮, લોભ, ૯ રાગ, ૧૦ દ્રેષ, ૧૧ કલહ ૧૨, અભ્યાખ્યાન, ૧૩ પેશન્ય ૧૪ રતિ અરતિ, ૧૬, માયા મૃધાવાદ, ૧૭, મિથ્યાત્વશબ્દ ૧૮ એ અદ્ધાર પાપ સ્થાન દૂરે પરિહરતા એ છત્રીસ ગુણ ગિરાજમાન તે આચાર્ય ગુણવંત જાણવા. ॥ ૨૨ ॥

સીલંગસહસ્રાણં, ધારંતો તદ્દ ય વંશમેઆણં.

અદ્ધારસગમુયારં, છત્તીસગુણો ગુરુ જયત ॥ ૨૩ ॥

ટપાર્થ—અદ્ધાર હજાર સીલાંગરથના ધરણુહાર-પ્રદાયર્યના લેદ ૧૮—“ઓસલિયં ચ દિવનં, મણુવયણુકએણુ કરણુયોએણુ; આણુમોયણુ કારણુ કરણુ લેયદ્ધારસ ॥ ૧ ॥” એ અદ્ધાર અપ્રદાતી નિવૃત્ત્યા છે-એથી અદ્ધાર ખંભેર ઉદાર કહીએ તે એ ૩૬ ના ધરણુહાર તે માહરા શુર જાણવા. ૨૨-૨૨૩.

સસગદોસગુણવીસ-વજ્જઓ સત્તરમેઅમરણવિહિં.

મવિયજણે પયડંતો, છત્તીસગુણો ગુરુ જયત ॥ ૨૪ ॥

ટપાર્થ—કાઉસગગના ૧૯ ઓગણીસ દોષ રહિત-ચોડગ ૧ લય ૨ ખંભાઈ ૩ માહ; ઇત્યાદિ લાપ્યથી જાણી લેવા. ૧૯. ૧ તથા મરણુ સમાધિના સત્તર લેદ ૧૭ ભગવતીથી જાણુજો. ઇત્યાદિક અર્થ લખ્ય જનને ઉપદેશે પ્રગટ કરવા એ તેવીસ ૨૩ તી છત્રીસી ગુણે ગિરાજમાન તે શુર જાણવા. ૨૨૪.

વીસમસમાહિદ્ધાણે, દસેસણા પંચ ગાસદોસે ય.

મિચ્છતં ચ ચરંતો, છત્તીસગુણો ગુરુ જયત ॥ ૨૫ ॥

ટપાર્થ—ખીસં અસમાધિ સ્થાનકના નિવારક—“દવદવચારિ ૧ પમજિન્ય

* ખાલે ૧ લુકો ૨ નપુંસે ૩ ય, કીવે ૪ જડે ૫ ય વાહિએ ૬. ૧ તેણે ૭ રાખાવગારી ૮ ય, ઉમ્મતે ૯ ય અદસણે ૧૦ ॥ ૧ ॥ દાસે ૧૧ ફુલો ૧૨ ય મોદે ૧૩ ય, અણુતે ૧૪ જુગિએ ૧૫ ધમ ૧ ઉવદ્ધએ ૧૬ ય બધએ ૧૭ સેહનિષ્કરિયા ૧૮ ધય ૨૨ ॥

૨, દુષ્પ્રમિતિય ૪ રિત્તસિન્ન ૪ આસણિએ ૫ ૧ રાયણિયપરિલાસી ૬, થેર ભૂઓઘાઈ ૮ ય ૥ ૧ ૥ સંજલણ ૯ કોહણે ૧૦ પિકુમસિયે ૧૧ લિક્ષણલિ-
કળમોહારી ૧૨ ૧ આહિગરણુકરોદીરણ ૧૩, અકાલસન્નગાયકારી ૧૪ ય ૥ ૨ ૥
સંસરખળપાણિપાએ ૧૫, સફકરે ૧૬ કલહ ૧૭ અંકારી ૧૮ ય ૧, સૂર્યપગાણુ-
લોઈ ૧૯, વીસ ઇમે એસણાસમિએ ૨૦ ૥ ૩ ૥ ” તથા દશ એવણા દોપ—
“ સંક્રીય ૧ મકિળય ૨ નિળિત્ત ૩ પિહિય ૪ સાહરિય ૫ દાયણ ૬ મીસે
૭ ૧ અપરિણય ૮ લિત્ત ૯ છંડિય ૧૦, એસણુદોસા દસ હવંતિ ૥ ૧૧ ૥ ” તથા
આસદોપ પાંચ ધૂમાંગારક પ્રમુળ, એકવિ મિથ્યાત્વ તેનો ત્યાગ, એ છત્તીસગુણે
સહિત તે શુરુ નાણવા. એ ચોવીસ છત્રીસી થઈ. ૥ ૨૫ ૥

જગવીસસવલચાયા, સિવસાસીલસ્સ પનરઠાનાણિ ।

અંગીકરણે સયા, છત્તીસગુણો ગુરુ જયડ ૥ ૨૬ ૥

ટખાર્થ—એકવીસ સળલતા ત્યાગી તે ગાથા—“ તં જહ્યો હંત્યકમ્
કુવંતે મેહણું ચ સેવંતે રીઈ ભુજંભણો આહાકમ્ ચ ભુજંતે ॥ ૧ ॥ તત્તો-
ય રાયપિંડક્રીયં પામિન્નયં, અલિહં ઇન્નં ભુજંતે, સળલેઉપચ્ચકિળય ॥ ૨ ॥
ઇરમાસળિલંતરંજો ગણાજણે સંકમ્ કરેમાણે; માસળિલંતરતિન્નિઉદગ દેવાઈ
કરેમાણે. ॥ ૩ ॥ ગિણહંતે અ અદિકળં, આઉટ્ટિ તહા અણંતવહીયાએ; પુઠ-
વીયહાણુ સિન્નં, નિસહાયં વા વિચેયંતે ॥ ૪ ॥ માસળિલંતરં ઓરસાયઠ્ઠાણા-
ઈતિન્નિકુવંતો પાણાયવાઉટ્ટી કુવંતે, સુસાવયં તેય. ॥ ૫ ॥ એવં સરિસણુદાએ
સસરકખાચિત્તમં તગસિલલે લૂકોમાવાસ પઈઠ્ઠાકોણુચ્છા તે સીયા વાસો. ૬ સડ-
સપાણુસએ ધીએ જવઉવસંતાણુઉ ભવે તહયહાણુઈ, યેયમાણે સળલે આઉટ્ટિ-
આએ અ ૭. આઉટ્ટિ મૂલકંઠે, પુરંદ્રેય કલે અ ધીયહરિયે ય; ભુજંતે સળલેઉ,
તહિવ સંવન્નહરસ્સંતો ॥ ૮ ॥ દસ દગદગલેવે કુવમાઈઠ્ઠાણુઈ દસયવરિસતેવડ-
દિયસી ઉઠગવચ્ચારીયહથ્થમત્તેણું. ॥ ૯ ॥

હંવાઈ ભાયયણેણુ, વંદિન્નત્તલતંપાણુમિત્તણું, ભુજંઈ સળલો એસો, ઇ-
ગવીસમેા હોઈ નાયબે ॥ ૧૦ ॥ ” એ ૨૧ તથા શિક્ષારીલીનાં પનરઠાનાક—
* અહ પન રસહણેહિં—સુવિણીએતિ, ભુચ્ચઈ નિયાવિત્તો અચવલે અમાઈ અ-
કુતુહલે. ॥ ૧ ॥ અપ્પં આહિકિળવઈ પળંધં ચ ન કુવંઈ, મિત્તિન્નમાણો
લાઈ, સુચં લંધુ ન મન્નઈ. ॥ ૨ ॥ ન ચ પાવપરિકેવી, ન ચ મિત્તેચ્છ
કુપ્પઈ ૧૦ ૧ અપિચ્ચરસાવિ મિત્તરસ રહે કદલાણુલાસઈ ॥ ૩ ॥ કલહકમરવ-
નનએ, ભુધે અલિભઈ એ ૧ હરિમં. ૧૪ પરિસંલાણે ૧૫ સુવિણીઉતિ ભુચ્ચઈ.

* અહ પનરઠાણેહિં, શિક્ષાસીચુતિ વુચ્ચઈ ।

નીયાવિત્તો અચવલે, અમાઈ અકુતુહલે ॥ ઇતિ પાઠાંતરમ.

॥ ૪ ॥ એ ૩૬ છત્તીસગુણે બિરાજમાન શુદ્ધ જાણવા, એ પચવીસમી છત્રીસી જાણવી. ॥ ૨૬ ॥

વાવીસપરીસદ્દહિયાસળેળ, ચાણં ચડદસંઈ'ંચ ।

અર્થિમતરંગયાળં, છત્તીસગુણો ગુરુ જયડ ॥ ૨૭ ॥

ટભાર્થ:—જાવીસ પરીપહ સહેવાને સંમર્થ તેનાં નામ-ખુંડા ૧ પિવાસા ૨ સી ૩ ઉલ્હં ૪, દંસા ૫ અચેલા ૬ રધતિઓ ૮ । ચરિયા ૯ નિસીહિયા ૧૦ સિન્નમ ૧૧, અહોસ ૧૨ વહ ૧૩ જાયણા ૧૪ ॥ ૧ ॥ અલોલ ૧૫ રોગ ૧૬ તણુપેશાસા ૧૭, મલ ૧૮ સક્કાર ૧૯ પરીસહા । પન્ના-૨૦ અન્નાણુ ૨૧ સમ્મત્ત ૨૨, ઇઅ જાવીસ પરીસહા ॥ ૨ ॥ ” તથા ૧૪ યોદ્ધ અભ્યંતર અધિના ત્યાગી તેનાં નામ-“ રાગો દોસો ય મિચ્છત્ત ૭ કસાયા ૪. હાસછક્ક ૬ । એગો વેલત્તિમે ગંથા, અંતરંગો ચઉદસ ॥ ૧ ॥ ” એ યોદ્ધ પ્રકારની અધિના ત્યાગી એ જાવીસમી છત્રીસી ગુણે બિરાજમાન તે માહરા શુદ્ધતત્ત જાણવા. ॥ ૨૭ ॥

પળવેડયાવિમુદ્ધં, છદોસવિમુક્કં પંચવીસવિહં ।

પહિલેહળં કુળંતો, છત્તીસગુણો ગુરુ જયડ ॥ ૨૮ ॥

ટભાર્થ:—પાંચ વેદિકા વાંદણાં દેતાં-એ હાથ જાનું વિચે રાખવા એ શુદ્ધ વેદિકા, ૧. ખીજી આર ૪ અશુદ્ધવેદિકા. એ પાંચ વેદિકાએ વિશુદ્ધ । વળી છ દોષથી વિમુક્ત-આરણકા સંમદા, વજ્રચયજ્વા ય મોસલી તથા, પપ્પેડણા ચઉત્તી વિહિતતા અવેધ્યા છક્કા ॥ ૧ ॥ એ ૬ છ દોષ રહિત વળી પચવીસ પહિલેહણના કરતા-દિહિપહિલેહણેગા, છઉપકખોડતિગતિગતિરિયા । અકખોડ-પમજણાયા, નવનવ નમુહપત્તિ પણવીસ. ૧ એ પચવીસ મુહપત્તીની પહિલેહણના કરતા એ સત્તાવીસમી છત્રીસીગુણે કરી સહિત તે માહરા શુદ્ધ જાણવા રજારટા સત્તાવીસવિહેહિં, એળગારગુણેહિં મૂસિયસરીરો ।

નવકોડિસુદ્ધગાહી, છત્તીસગુણો ગુરુ જયડ ॥ ૨૯ ॥

ટભાર્થ:—આધુ સુનિરાજના ૨૭ સત્તાવીસ ગુણે સુક્ત-“ વચછક્કમિદિયાણુ ચ નિગ્ગહો, લાવકરણુછક્કં ચ । સમણા નિરાગયાવિ ય, મણુમાઈણું નિરોહો અ ॥ ૧ ॥ ઠાયાણુ છક્કેમેગમ્મિનુત્તયાવેયણુહિયાસણયા । તહ મારણુતિ અહિયાસણુ એએ અણુગારણુ ॥ ૨ ॥ ” એટલે સાધુજને ગુણે કરી શોભાયમાન છે શરીર જેહનો તથા નવ ૯ તે મન, વચન, ઠાયાએ કંઈ નહી, કરાવું નહી,

* આરમણ ૧ સંમદા ૨, મોસલિ ૩ પપ્પેડણુ ૪ ય વહિતતા ૫ । નચ્ચાવિય ૬ તિ પહિલેહણાએ વજ્રચયજ્વા છદોસે ॥

+ પાદાંતરે-પણવીસ પહિલેહા.

કરતાંને અનુમોદું નહીં એ નવકોટિ વિશુદ્ધ આહાર, વસતિ, પાત્ર, ઉપગરણના આકંક છે નિર્દોષ છે. એ છત્રીસ ૨૭-૯ ગુણે કરી બિરાજમાન તે માહરા શુર બાણવા ॥ ૨૮ ॥ ૨૯ ॥

અડવીસલલિપયદળ-પડળો લોષ તહા પયાસંતો ।

અડવિહપભાવગત્તં, છત્તીસગુણો ગુરુ જયડ ॥ ૩૦ ॥

ટભાર્થ—અઠ્ઠાવીસ મહાલલિપિ પ્રગટ કરવા મહા નિપુણ છે તેહના બાણ-સમ્માણસંવવિરથ, મલ નિષ્પ્રમેસજેલ સંવુસહીવિઉન્નિ આસીવિસઓહી રિઉ-વિઉલ કેવલ સંલિન્ન, ચક્ષિ જિણ હરિણલ આરણુ પુન્ન ગણહર પુલાએ આહાર-ગ મહુ ઘય ખીરે આસવો દુઠ્ઠુદ્વિય ધીયમઇ પથાણુસારી ૨૮. આઠ પ્રકારના પ્રભાવકના ગુણે બિરાજમાન તદ્યથા—“ પાવયણી ૧ ધમ્મકહી ૨, વાઈ ૩ નેમિત્તિઓ ૪ તવરસી ૫ અ । વિજ્ઞા ૬ સિદ્ધો ૭ અ કઈ ૮, અઠ્ઠેવ પલાવગા લણિયા ॥ ૧ ॥ ” એ છત્રીસ ગુણે વિરાજમાન તે શુર બાણવા. ૨૯ ॥ ૩૦ ॥

एगूणतीसमेए, पावसुए दूरओ विवज्जंतो ।

સગવિહસોહિગુણણુ, છત્તીસગુણો ગુરુ જયડ ॥ ૩૧ ॥

ટભાર્થ—એગૂણત્રીસ ૨૯ પાપશ્રુતની પ્રવૃત્તિના વર્જક છે—“ અઠ્ઠનિમિત્ત-ગાઈ, દિંવુપ્પાયંતરિકખલોમં ચ । અંગં સરલકખણુ વંજણું ચ તિવિહં પુણ્ણિક્કિહં ॥ ૧ ॥ સુત્તં વિત્તી તહ વત્તિયં ચ પાવસુઅમઉણુતીસવિહં । ગંધવ્વનદ્વવત્થુ-માઈં ધણુવેયસંજુત્તં ॥ ૨ ॥ ” એ એગૂણત્રીસ ૨૯ પાપશ્રુતના ઉપદેશ રહિત. અને સાત ૭ શુદ્ધિના ગુણે ગુણી (ત) લહુયા ? અઅહ્હાઈ-જણુણુ ૨, અપ્પપરનિયત્તિ ૩ અજ્ઞવં સોહી, દુહ્ધરકરણુ ૫ વિણુઓ, ૬ નિરસ-લ્લત્તં ચ સોહિગુણા ૭ ॥ ૧ ॥ ” એ ત્રીસમી છત્રીસી ગુણે બિરાજમાન તે માહરા શુર બાણવા ૩૦ ॥ ૩૧ ॥

महमोहवंधाणे, तीसं तह अंतररिच्छकं च ।

લોષ નિવારયંતો, છત્તીસગુણો ગુરુ જયડ ॥ ૩૨ ॥

ટભાર્થ—ત્રીસમોહની ૭૦ કોડકોડી સાગરરિચિતિખંધનાં સ્થાનક જેણે વાર્યો છે—“ વારિમજ્જેઅવગાહિતા, તસે પાણુવિ હિંસઈ ૧ । છાએઈ મુહં હત્થેણું, અંતોનાયં ગલેરવં ૨ ॥ ૧ ॥ સીસાવેદેણુ વેઢિતા સંકિલેસેણુ મારઈ ૩ । સીસ-મિજે ચ આહંતુ દુહ્ધમારેણુ હિંસઈ ૪ ॥ ૨ ॥ બહુજણુરસ નેયારં, દીવં નાણું ચ પાણુણું ૫ । સાહારણુે ગિલાણુમ્મિ પહુકિચ્ચં ન દુન્નઈ ૬ ॥ ૩ ॥ સાહુણુ ધમ્મકરમાઓ, જો લસેઈ ઉપક્રિયં । નેઆઉયસસ મગ્ગરસ, અવગારંમિ વટ્ઠઈ ૮ ॥ ૪ ॥ જિણુણું છુત્તનાણીણું, અવણું જે પલાસઈ ૯ । આયરિય ઉવ-જાએ, ખિંસઈ મંદણુદ્ધિએ ૧૯ ॥ ૫ ॥ તેસિમેવ ચ નાણીણું, સમ્મં નો

પરિતપ્પઈ ૧૧ ॥ પુણે પુણે અહિગરણું, ઉપ્પાએ તિત્થલેયએ ૧૨ ॥ ૬ ॥
 નાણું આહરિમએ, નેએ પઈજઈ પયે પયે ૧૩ ॥ કામે વમિત્તા પત્થેઈ, ઇહંમિ
 લવિયે ઇય ૧૪ ॥ ૭ ॥ અભિકખણું અ ખહુસ્સુત્તં, જે લામ્પંતિ ખહુસ્સુએ ૧૫ ॥
 તહ ય અતવરંસી ય, જે તવરિસત્તિ અહં વએ ૧૬ ॥ ૮ ॥ નત્થતેયેણ ખહુ-
 જણું, અતેા ધૂમેણ હિંસઈ ૧૭ ॥ અકિચ્ચમપ્પણા કાઉં, કયમેએણ લાસઈ ૧૮ ॥
 ૯ ॥ નિયહુવહિ પણિહીએ, પલિઉંએ સાઈનેગણુત્તે ય ૧૯ ॥ યેઈ સંવં મુસં
 વયસિ, અજ્ઞીણું જંજંએ સયા ૨૦ ॥ ૧૦ ॥ અદ્ધાણુંમિ પવિસિત્તા, ને ધણું
 હરઈ પાણિણું ૨૧ ॥ વીસં સિત્તા ઉવાએણું, દારે તરસેવ હુપ્પઈ ૨૨ ॥ ૧૧ ॥
 અભિકખમકુમારેઈ, કુમારેહિં ય લાસએ ૨૩ ॥ એવમખંભયારીઉં, ખંભયારિત્તઅહં
 વએ ૨૪ ॥ ૧૨ ॥ જેણે વેસરિયં નીએ, વિત્તે તરસેવ હુપ્પલધ ૨૫ ॥ તપ્પભા-
 વુટ્ટિએ વાવિ, અંતરાય કરેઈ સે ૨૬ ॥ ૧૩ ॥ સેણાવઈં પસત્થારં, લત્તારં
 ય વિહિંસઈ ૨૭ ॥ ઇહુસ્સ વાવિ નિગમસ્સ, નાયગં સિહિમેવ વા ૨૮ ॥ ૧૪ ॥
 અપરસમાણે પરસામિ, અહં દેવત્તિ વા વએ ૨૯ ॥ અવણ્ણેણું ય દેવાણું,
 મહામોહં પકુબ્બઈ ૩૦ ॥ ૧૫ ॥ એ ૩૦ ત્રીસ મહામોહની સ્થાનક રહિત્ત તથા
 અંતરંગવેરી છ ૬ થી રહિત-કામ ૧, ક્રોધ ૨, લોભ ૩, હર્ષ ૪, માન ૫, મદ
 ૬ એ છના ત્યાગી તે એકત્રીસમી છત્રીસીના છત્રીસગુણે વિરાજમાન તે માહારા
 ગુરૂ નાણુવા. ॥ ૩૨ ॥

શાહિયતીસવિહાણં, સિદ્ધગુણાણં ચ પંચ નાનાણં ।

અણુક્તિત્તણેણ સમ્મં, છત્તીસગુણો ગુરુ જયઃ ॥ ૩૩ ॥

ટભાર્થ—શ્રીસિદ્ધલગવંતના ઇંગતીસ ૩૧ ગુણુ યથા—“પરિમેહણુ સંઘણે,
 ૫ વણુ ૫ ગંધ, ૨ રસ, ૫ ક્ષાસ, ૮ વેએ ૩ ય ॥ પણુ પણુ હુ પણુકુ તિહા,
 ઇંગતીસમકાયસંગરૂહા ॥ ૧ ॥ અહવા કરમે—“નવ દંસણુમ્મિ ચત્તારિ આઉએ
 પંચ આધમે અતે ॥ સેસે દો દો લેયા, ણિણુલિલાવેણુ ઇંગતીસં ॥ ૨ ॥”
 એ એકત્રીસ ગુણુ તથા પાંચ જ્ઞાન-મતિજ્ઞાન, ૧ શ્રુત, ૨ અવધિ, ૩ મનઃપર્યવ,
 ૪ કેવલજ્ઞાન, ૫ એ સર્વના કહેવાવાળા સમ્મં-લક્ષે પ્રકારે એ છત્રીસ ગુણુ કરી
 વિરાજમાન તે માહારા ગુરૂ નાણુવા, એ છત્રીસમી છત્રીસી નાંણુવી. ॥ ૩૩ ॥

તહ વત્તીસવિહાણં, જીવાણં રક્ષણમ્મિ કયચિત્તો ।

જિયચઙ્ગિવહોવસમ્મો, છત્તીસગુણો ગુરુ જયઃ ॥ ૩૪ ॥

ટભાર્થ—તિમજ્જ જીવલેહ છત્રીસ તથા—“સુહુમેયરપુદવિજ્ઞાનલ વાઉ-
 વણુણુંત દસ પત્તેયા ણિતિયઉસન્નિયરગુઆ, સોલસ પત્તજેયર ણત્તીસં ॥ ૧ ॥”
 એ છત્રીસ લેહ જીવના તેની દયાના અધિકારી, અથવા આલોચણુ-નિરૂપણાવે-
 આવઈસુહુદધમ્મયાઅનિરસીઆવહીણે; અસિખ્યાનિપ્પડિકમ્મયા ॥ ૧ ॥ અન્નાયયા

અલોભે અનિલિખ્યાઅર્જવેસુધસમ્મદ્ધિ સમાહીઅ, આહારે વિશુષ્ટોવચે ॥ ૨ ॥
 ધિર્ધમધઅ સંવેગે પશુહા સુવિહિ સંવરે અત્તદોસોવસંહારે, સંવકામવિરત્તયા
 ॥ ૩ ॥ પચ્ચખખાણુવિરસંગો, અપમાચે લવાલવે । આણુસંવરયોગે અ ઉદ્ધચે
 મારણુતીચે, ॥ ૪ ॥ સંગાણુ અ પરિજ્ઞાચે, પાયસ્થિત્તકરણે ધય । આરાહણાય
 મરણુ, ધત્તીસંયોગ સંગહી ૫. એ ૩૨ યોગના જાણુ । અને છત્યા છે ૪
 ચાર ગતિથી ઉપના ઉપસર્ગોદિ તેથી એ ૩૨-૪ છત્રીસીના પાત્ર તે જ ગમતીર્થ
 મહાશુભસમુદ્ર મોક્ષમાર્ગોપદેશક તે માહરા શુદ્ધ જાણુવા. એ તેત્રીસમી છત્રીસી
 જાણુવી. ॥ ૩૪ ॥

વત્તીસદોસવિરહિય, વંદનદાનસ્સ નિચ્ચમહિગારી ।

ચરવિહવિગહવિરત્તો, છત્તીસગુણો ગુરુ જયત ॥ ૩૫ ॥

ટપાર્થ—વાંદણાંના ધત્રીસ દોસના ત્યાગી તેહની ગાર્થા—દોસમણાદી ૧
 થદ્ધીઅ ૨ પવિઠ ૩ પરિપિડિય અ ૪ ટોલગર્ધ ૫ અંકુસ ૬ કચ્છલ ૭ રિંગીય
 ૮ મન્થુ ૯ વ્વતં ૧૦ મણુપઉઠ ૧૧ વેઈઅ ૧૨ બદ્ધ ૧૩ લયંતં ૧૪ લયગારવ
 ૧૫, મિત્તકારણુતિત્તં ૧૬ પઠણીય ૧૭ રૂદ્ધ ૧૮ તજ્જય ૧૯ સઠ ૨૦ હીલ,
 ૨૧ વિપલિઅ ૨૨ અંચિઅ ૨૩ દિઠ્ઠમદ્ધિ ૨૪ સંગ ૨૫ કરત ૨૬ મોચણુ,
 ૨૭ આલિદ્ધણુલિદ્ધ, ૨૮ ઊણુ, ૨૯ ઉત્તરચુલિઅ, ૩૦ મૂઅંઠદ્ધર ૩૧ ચુડ્ડીઅ,
 ૩૨ ધત્તીસદોમસુદ્ધ. એ ૩૨ દોપના ટાળનાર । તથા ચાર ૪ પિક્કથાના ત્યાગી
 તે રાજકથા ૧, દેશકથા ૨, લક્ષ્મીકથા ૩, સ્ત્રીકથા ૪. એમ એ ૩૨-૪=૩૬
 છત્રીસગુણે ધિરાજમાન તે જાહરા શુદ્ધ જાણુવા. એ રીતે એ ચોત્રીસમી છત્રીસી
 જાણુવી. એ પાત્રીસમી ગાથાનો અર્થ જાણુવો. ॥ ૩૫ ॥

તિત્તીસાવિહાસાયણ-વજ્જણજુગો અ વીરિયાયારં ।

તિવિદ્ધે અણિગૂદ્ધેતો, છત્તીસગુણો ગુરુ જયત ॥ ૩૬ ॥

ટપાર્થ—તેત્રીસ ૩૩ આશાતનાના વર્જક છે—“ પુરચો પકખા સન્ને ગંતા
 ચિક્કણુ નિસીયણાયમણુ । આલોચણુ પડિસુણુણુ, પુન્વાલવણુ અ આલોચે ॥ ૧ ॥
 તહઉવદંસ નિમંતણુ, અદ્ધાયયણુ તહઅપડિસુણુણુ । અદ્ધત્તિય તત્થગચે, કિંતુ
 મતજ્જયયનો સુમણુ ॥ ૨ ॥ એવં એયં હોઉ કહકહ, તસ ન સુમણુ હવધં ।
 તજ્જજાણુ હીલધં, પુણુ પુણુ નિહરં લણુધં ॥ ૩ ॥ નો સિરસિકહં છિત્તા,
 પરિસંલિતા અણ્ણકિઆર્ધં । કહે સંધારપાય ઘટ્ટણુ, ચિક્કચ સમાસણુ યાવિ ॥ ૪ ॥
 અહવા અરિહંતાણુ આસાયણુચે સિજાચે કિચિનાહીયં । જા કંઠં સુમદ્ધિકા
 તિત્તીસાસાયણુ ઇતિ ॥ ૫ ॥ ” એ ૩૩ અને ત્રીન પ્રકારના વીર્ય જિનશાસનને
 કામે ગોપવતા નથી. એ છત્રીસી ધિરાજમાન તે પરમોપકારી માહરા શુદ્ધ તત્ત

જાણવા । એ પાંત્રીસમી છત્રીસી જાણવી. ॥ ૩૬ ॥

ગણિસંપયદઠ ચચવિહ, વત્તીસં તેસુ નિચ્છમાવત્તો ।

ચચવિહવિણયપવિત્તો, છત્તીસગુણો ગુરુ જયત ॥ ૩૭ ॥

ટપાર્થ—ગણિસંપદા ૮—“આહાર ૧ સુખ ૩ સરીરે ૩ વચણે ૪ વાયણ ૫ મધ ૬ પચોગ ૭ સંધ ૮ એ સંપદા ખણ અઠ્ઠમિ સંગહ પરિન્ના ॥ ૧ ॥ એ એકેકના ચ્યાર ૪ લેદ મિલ્યા ૩૨ બત્રીસ લેદ થાયે તે ૮x૪=૩૨—આચારે, ૧ શ્રુતે, ૨ વિનયે, ૩ વ્યાજ્ઞેષે, ૪ એ ચ્યાર વિનયયુક્ત ઇમ છત્રીસમી છત્રીસીના ધરણહાર મોક્ષમાર્ગના સાધક, પરભાવવિરક્ત નિર્મલ શુદ્ધાધ્યાત્મભાવધ્યાની સંપૂર્ણાનંદરસી સ્મારણા-વારણા ચોયણા-પડિચોયણા-થક્ષ, સાધુ, સાધ્વી, શ્રાવક, શ્રાવિકાના પરમ ધર્મોધારભૂત વર્તમાન આગમધર તે આચાર્ય માહશ ગુરુ જાણવા. એમ છત્રીસ છત્રીસીના ૧૨૯૬ બારસે જન્તુ ગુણ જાણવા. ॥ ૩૭ ॥

જઈવિ હુ સૂરિવરાણાં, સમ્મં ગુણાંકિત્તણ કરેડં જે ।

સકોવિ નેવ સકઈ, કોહં પુણ માદમૂદમઈ ? ॥ ૩૮ ॥

ટપાર્થ—યદપિ આચાર્ય યથાર્થ ધર્મપ્રરૂપક યથાર્થ માર્ગ વરતતા જે સૂરિ કહેતાં આચાર્ય વર કહેતાં પ્રધાન તેહના ગુણ ક્ષયોપશમી, ક્ષાયકી, ઉપશમી, તથા ઔદયિક, સોપકારી, પરોપકારીનો કાંઈ અંત નથી. તે ગુણનો કીર્તન કરવાને ઇન્દ્ર પણ સમર્થ નહીં તો હું જે ગાઢ મૂઢતાં અહિત છે મતિ જેહની તે કિમ સંપૂર્ણ ગુણ કહી શકું ? પિણ મોટકના ગુણ કહેતાં આત્મા ગુણીરાગથી એકત્વ પાર્યે તે ગુણનો અર્થ થાયે, ગુણાર્થ થયો આત્મા સ્વગુણને પ્રગટ કરે તે માટે ચેતના પોતાની ગુણીતા ગુણ ગાવા જગાડવી-જાગૃત કરવી. ॥ ૩૮ ॥

તહવિ હુ જહા સુઆઓ, ગુરુગુણસંગહમયાડ મત્તીણ ।

ઈઅ છત્તીસં છત્તીસીઆડ, મણિયાલ ઇહ કુલણ ॥ ૩૯ ॥

ટપાર્થ—તો પિણ યથાસૂત્રેં કહું છે ગુરુ જે શુદ્ધતત્ત્વના કથક તેના ગુણની છત્રીસીઓ કહી એ કુલકને વિષે પોતાના ગુણના સંગ્રહ કરવા નિમિત્તે તથા ભક્તિએ ગુણની છત્રીસ છત્રીસી કરતાં ૧૨૯૬ બોલ થયા તે કહ્યા. ઇતિ ॥૩૯॥

સિરિચરસેણ સુહગુરુ-સીસેણં વિરઈઅં કુલગમેયં ।

પઢિજ્ઞમસદ્ભાવા, મન્વા પાવંતુ કલ્હાણં ॥ ૪૦ ॥

इति गुरुगुणछत्तीसी समत्ता ॥

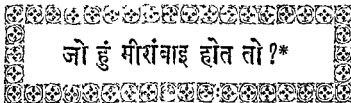
ટપાર્થ—શ્રીયુગપ્રધાન દશ પૂર્વધર સંપૂર્ણ સૂત્ર અર્થના ધારક, આકાશ-ગામિની પ્રમુખ મહાલક્ષ્મિના પાત્ર શ્રીવજ્રવામિના શિષ્ય જગત્રય ઉપકારી શ્રીવજ્રસેનગણિ તેહના શિષ્ય જે ગુણરાગીમતિપણે એ કુલક રચ્યો તે લખીને

અસઠભાવી એટલે જિનશાસનભાગિતમતી જીવ લગ્યાત્મા પામે કલ્યાણની પરંપરા
પ્રત્યે. એ ૪૦ મી ગાથાનો અર્થ. ॥ ૪૦ ॥

હવે દયાનારપ્રદાસ્તિ—

શ્રીમત્સુરતરગચ્છે, પાઠકા રાજસારસત્સંજ્ઞાઃ ।
તચ્છિણ્યપાઠકોત્તમ-ધીરાઃ શ્રીજ્ઞાનધર્માર્હવાઃ ॥ ૧ ॥
તેપાં શિષ્યમવરાઃ, પાઠકા દીપચંદ્રામાઃ ।
તેપાં શિષ્યેનાયં, વાલવોધો ધિનિર્મિતઃ ॥ ૨ ॥
મુનિગુણસ્મરણાલંકૃતઃ, વિશુદ્ધચિત્તેન દેવચંદ્રેણ ।
ભવ્યજનાનુગ્રહકૃતે, કૃતઃ સદ્ભ્યાસરાસિકેન ॥ ૩ ॥
इति श्रीगुरुगुणपद्मत्रिशिकावालवोधार्थः समाप्तः ॥

છી લેણ.

જો હું મીરાંનામ હોત તો ?*

(લે. ગં. સ્વ. મંથુજેન મોતીલાલ.)

ધ્યરાત્રી વીતી ગઈ હતી, પણ નિદ્રા નહોતી આવતી. શાથી ?
તે સમજતું નહોતું; પણ મગજમાં આટલા શબ્દો ઘુંટાતા
હતા:—“ જો હું મીરાંનામ હોત તો ? ” તો તેથી મને શું ?
પણ ના ! માફ મન કહે છે કે—“ ધારો કે કદાચ હોઈ,

અગર હોત તો ? ” વિવિધ જવાબ મારી મતિએ આપ્યા, પણ તે સંતોષકારક
લાગ્યા નહિ. અઢી વાગતાં ગહારો ધ્યાનનો સમય થયો ને હું આસન
લગાવી, પૂરક-રેચક ને કુંલક કરવા લાગી. પણ કેણુ જાણે શાથી ? જ્ઞકારને
બદલે શ્રીમતી મીરાંનીજ મુર્તિ ગિરાજેલી જણાઈ અને ગેળી અવાજ થયો ।
“ હું મીરાં હોત તો ? ” ધ્યાન ડોણુ જાણે મારી સાથે આજ રીસાયું છે.
મહેં ફરી પૂરક કયો-રેચક કરતાં પહેલાં-કુંલક કરતાં સામેજ મીરાં ! નાસીકા
પર પણ મીરાં ! અંદર ને બહાર પણ મીરાં ! હત તારી ! મીરાં ! માતા ! આ
શો ત્હમારો ઉત્પાત ? ધીમે ધીમે મહેં ધ્યાન લગાવ્યું ને આંતર પ્રદેશમાં
વિચરવા માંડ્યું. અંતરમાં દિવ્ય પ્રકાશ જણાયો. નાસિપર એક મોટું

* આ લેખ સામાજિક દ્રષ્ટિએ લખાયેલો છે. જેન ધર્મેનો તે સાથે સંબંધ નથી.

ક્રમળ ખીલ્યું. જોઈ છું તો મહારી ખીલ મૂર્તિ ત્યાં ઉભી છે, સામે સાધ્વી
 મીરાં જવલંત દર્શન આપી રહ્યાં છે. તે બોલ્યાં !” જો તું મીરાં હોત
 તો ? “ આ તે સવાલ ? મહેં કહ્યું હા : માતા ! જો હું મીરાં હોત તો કદી પણ
 ગણાણને નારાજ, નિરાશ, દુઃખી, અસંતુષ્ટ ન કરત ! પ્રથમ તો તેમને ચરણે
 પડી મારા વિશ્વાસમાં લેત ! તેમના રાજ્યમાં હઝારો અજ્ઞાન સ્ત્રીઓ ને છોકરીઓ
 રખડે છે, તેમને પતિવૃત્તા સ્ત્રી-આજ્ઞાધારક પુત્રી બનાવવા શાળાઓ કાઢવા
 વિનવત ! મહારી નણુંદને સાસુને નારાજ કરવા કરતાં હું તેમને પણ પડી મારી
 માતા ને બહેનો બનાવત ને તેમના અનંત વારસલ્યમાં સ્નાન કરત ! મહારા રાણાને
 મૃગયા-શિકાર-અપ્રીણના કસુંબા-વારૂણી-હોકો અનેક સ્ત્રીઓની લાલસા-ખીજ
 રાજ્યો પ્રતિની ધર્મ-આદિથી ધીમે ધીમે વિમુખ કરત ને સત્ય પ્રેમ-શુદ્ધ ધર્મ-
 ચરણ-પ્રજાગરવા-એક પત્નીવૃત્ત-ને જ્ઞાનામૃત પાનમાં પ્રવૃત્ત કરત. તેમને અસંતોષ
 આપી, સાસુ નણુંદને નારાજ કરી, કેવળ ભકતો લેગાં ધુધરા બાંધી નાચી
 એકલાંએ જ આનંદ મેળવ્યો તે કરતાં હું તે સોને મહારાં કરી, જ્ઞાનામૃતના
 પ્યાલા પાઈ, ભક્તિ ને ભાવમાં લીન કરી, પ્રજાનું ભલું કરી, પરમાનંદ મેળવી
 આપત ને પાછળની પ્રજા માટે આજ્ઞાંકિત પત્નીને પ્રજાવસલ રાણી તરીકે નામના
 મુકી જાત. જે આજના મનુષ્યો તમારા નામ ને રાણાની અનાજ્ઞાધારક, રાણી
 કહી નિન્દે છે તેમ ન કરત. માતા ! તમોએ તો સાફ કર્યું, ને આત્માનંદ
 મેળવ્યો પણ તેમાં જગતને શું ? તમારી રાજ્યસત્તા-વિપૂલ દોલત-જ્ઞાન-પતિનો
 પ્રેમ-પ્રજાનો ભક્તિભાવ-એ વડે તો કેટલું બધું થઈ શકત ? કેટલાં બધાં
 અનાયાશ્રમે, શાળાઓ, મહાં પાઠશાળાઓ-પ્રયોગાલયો ને ઉદ્યોગાલયો, કન્યા
 પાઠશાળાઓ, ને ગુરૂકુળો, વ્યાયામ શાળાઓ ને પુસ્તકાલયો, સંસ્કૃત પાઠશા-
 લાઓ ને વિદુરભવનો તૈયાર કરાવી શકાત ? ભાવિપ્રજા માટે આશ્રમનો ધર્મોનાં
 દરમાનના અંથો, નીતિ-ધર્મ-શાસ્ત્રોના અંથો, જ્ઞાનમાર્ગ-યોગમાર્ગ-કર્મમાર્ગના
 વિકટ પંથોના અંથો લખાવી ભંડારોમાં ભરાવત ! લવિધ્યમાં ભારતવર્ષમાં સ્ત્રીઓ
 પતિવૃત્ત ધર્મ-મૂલી જશે. બાળાઓ અજ્ઞાન રહી, અનાચાર સેવતાં શીખશે.
 અનેક વિધવાઓ આર્ત રોદનથી આર્યોવર્ત ગળવશે, અનેક ખોટા વહેમ ને
 રૂઢિ ગંધનોથી સમાજનાં બંધનો શિથિલ થશે. ને છેવટે પવિત્ર ગણાતી સ્ત્રીઓ
 વિલાસનું સાધન મનાઈ ઉદરહીની ઉપમાને પાત્ર થશે ! આ સત્ય જાણી તેના
 પ્રતિકાર-ઉપાયો ચોણ-દોષમુક્ત કરત ! પુરૂષો સ્ત્રીઓને શુભામ ગણવાના છે !
 સ્ત્રીઓ-બાળકીઓ વેચવાના છે ! તેમને પાત્ર વિલાસનું જ સાધન માની-રસો-
 ડાનોજ ચાર્જ સોંપી મુકવાના છે, ને પોતે પ્રકાશમાં રહી તેમને અજ્ઞાનતાના
 અંધારા આગારમાં પુરી રાખવાના છે એ ભાવિ જાણી-લવિધ્ય માટે કેટલાં
 બધાં સાધનો તૈયાર રાખત ! ઓ મૈયા ! હું મીરાં હોત તો ! ખાત્રીથી

ભૂતીઆ મહેલનો વાસ, નાગનો તથા ઝેરનો ત્રાસ-રાણાના પ્રેમનો ને ઉદ્ધાસનો નાશ, અને ભવિષ્યમાં સ્ત્રીઓ પતિને ન ગાઠે એવાં ઓઠાં લે છે તેનો ભાસ તો નજ થવા દેત ! આપ તો સત્ય ભક્ત હતાં ! પણ માતા ! તમારાં ઓઠાં હેઠળ કંઈક અનાચારે સેવાય છે. માતા ! સ્ત્રી ધર્મ, જ્વલંત સ્ત્રી ધર્મ, પતિને પ્રોણાંતે પણ અનુસરવાનો ! પતિનેજ પ્રભુ માનવાનો ! પતિવ્રત ધર્મ પાળી, સ્વામિને સંતોષી, સાસુ નણુંદને રાજી કરી, પ્રજને ઉન્નત બનાવી, ઉન્નતભાવિ રચી, પતિ સાથેજ જીવન સફળ કરત ! વળી માતા ! જો હું મીરાં હોત તો ! કેવળ પૂજા સેવા ને કીયાઓમાં રાચી રહેત નહિ. આત્મજ્ઞાન-મેળવી ધ્યાન ને યોગનાં અપૂર્વ સૂક્ષ્મ લક્ષણાં પણ લેત. એકલી ક્રિયા કરતાં જ્ઞાન તથા ધ્યાન સાથે તેનો કેવો અપૂર્વ આનંદ આવે છે ? પ્રભુ સાથે એકાકારપણું-આત્માને ઓળખી તેને પૂજી તે સાથે એક થવું, પોતે પોતાપણું ભૂલી જવું. ને યોગ દ્વારા અનંત મત્યસુખમાં વિવસવું ! અહા ! એ સુખ ! એવું વર્ણન તો નજ કરી શકાય ? માતા ! ક્ષમા કરજો ! પણ “ જો હું મીરાં હોત તો ? ” વિચ્છેને મારા ઉન્નત જીવનરૂપી સુવાસથી તરખતાર કરી નાંખત ! સ્ત્રીઓ બહેમી, અજ્ઞાન, ખીચારી અબળાઓ ! એ શખ્તો ! એ વિશેષણો તેને માટે ન રાખત ! માતા ! વળી “ હું મીરાં હોત તો ? ” મારી પ્રજા મને ગાડી કહે તે કરતાં અતિ ઉત્તમ ધર્મ કૃત્યો-વડે તેમનાં દિલ જીતી લઈ તેમનેજ મારી પાછળ ગાંડા કરત ! મગદુર શી રાણાની કે મને ભૂતિઆ મહેલમાં મોકલી-ઝેરનો પ્યાલો ને સર્પની બક્ષિસ મોકલી બીજી રાણી પરણે ! હું રાણીને મહારા કરી પછી પ્રભૂનો કરત ને થાત ! હશે ! માતા તમારાં જ્વલંત દર્શને ભારતમાં ભક્તિ રેલાઈ છે તે ઉત્તમ થયું છે. તમારા પવિત્ર દ્રષ્ટાંતથી કુમારીકાઓને ને ભક્ત સ્ત્રીઓને સૌ મીરા કહે છે. પણ હું તો સની સીતા-દ્રૌપદી કે દમયંતી-તારા-કે સતીવું જીવન જીવત ! હવે શું ? હું તો માત્ર એક પ્રભૂની ન્હાની બાલીકા છું. પણ ખરેખર જો “ હું મીરા હોત તો ? ” ભારતવર્ષના સ્ત્રી વર્ગની આજ આ દશા રહેવા ન દેત ! એવા સમર્થ ધણીને વરીને વળી ભારતવર્ષમાં આજ આ સ્થિતિ ? પણ “ હું મીરાં હોત તો ને ? ” હું તો માત્ર એક ન્હાની બાળા ! સામાજિક, ધાર્મિક-નૈતિક, આધ્યાત્મિક ને પવિત્રતાની પ્રગતિમાં પૂર્ણ ચેતના રેડત ! પણ હું મીરાં હોત તો ને ! હું મીરાં હોત તો ? એકદમ ધ્યાન ભંગ થયું. ધીમે ધીમે કમળ ખીડાયું, મૈયા મીરાં વિદાય થયાં. મેં આખ ઉઘાડી. લક્ષ્મી હજી ઉઘટી હતી. ઉવાદર્શન કરી હું ઉઠી-હજી પણ મારા મનમાં ઘોળાયા કરે છે : “ હું મીરાબાઈ હોત તો ? ”

શું કહ્યું ! લક્ષ્મી ઉઘમાં બોલી. “ કપાળ ત્હાડું ! હું મીરાં હોત તો ? ” તો વળી હું મારી મારી ફરત !

જૈન-સમાચાર.

(૧)

પાદરા જૈન શાળાનો વાર્ષિક ઇનામ સમારંભ.

શ્રી પાદરા જૈન શાળાના તમામ-છોકરાઓ, કન્યાઓ તથા શ્રાવીકાઓની પરીક્ષા લેવાયા પછી તેમાં કૃતેહમંદ નીવડેલા વિદ્યાર્થીઓને તથા કોન્ફરન્સ તરફથી લેવાયેલી ધાર્મિક ઇનામી હરીફાઈમાં પાસ થયેલા વિદ્યાર્થીઓને રોકડ, ઇનામ, પુસ્તકો તથા પ્રમાણ પત્રો વહેંચી આપવાનો એક દળદળા ભર્યો મેલાવડો પાદરા મુકામે શ્રી પર્યુષણમાં યોદસના રોજ સવારે ૮ વાગતાં જૈનશાળાના વિશાળ મકાનમાં ભરાયો હતો. પ્રમુખ સ્થાન ગઈ જૈન કોનફરન્સના પ્રમુખ ડૉ. ખાલાલાઈ મગનલાલ નાણુવટીને આપવામા આવ્યું હતું તેઓ આ સમારંભ માટે વડોદરથી પાસ પધાર્યા હતા. મેળાવડામા સકળ શ્રી સંઘ, સાધ્વીજી મહારાજ શ્રી કમળશ્રી તથા સંસારીપણે પાદરાનાંજ વતની શ્રીકંચન શ્રી તથા ગામનો અમલદાર તથા વ્યાપારી વર્ગ તથા શ્રી વર્ગે હાજરી આપી હતી.

શરૂઆતમાં પ્રમુખ સાહેબની ચુંટણી થવા પછી આ શાળાને માટે પાસ પ્રયત્નો સેવનાર અત્રેના પ્રતિષ્ઠીત વકીલ મોહનલાલ હીમચંદે શાળાની સંસ્થાપના, તેમાં પડેલી મુશીબતો, હાલની સ્થિતિ વગેરેનો લંબાણ ઇતિહાસ કહી બતાવ્યા પછી શાળાના સેક્રેટરી શા. ડાહ્યાભાઈ વનમાળીદાસે જૈનશાળાનો રીપોર્ટ, પરિણામ, આવેલી મદદ તથા સ્થિતિ સંલગ્નવ્યો બાદ, વકીલ છોટાલાલ નાહાલચંદે સમયોચિત ભાષણ કરતાં પોતે નવકાર પણ ભૂંડી ગયાનું જણાવી બેસતાં શ. નંદલાલભાઈ વકીલે લંબાણ વિવેચન કરતાં, વકીલ ત્રીલોવનદાસે વકતાઓ બોલે તેવું આલવા વગેરે જણાવી બેસતા વકીલ મોહનલાલ હીમચંદે ધાર્મિક કેળવણી ઉપર છટાદાર વિવેચન કરવા પછી શ. દેશવલાલ દલપતભાઈ તથા લાલભાઈ કરતુરચંદ, જૈનશાળાના મારતઁ તથા શ. પાદરાકરનાં વિવેચનો થયાં હતાં છોકરાઓ તથા ગાળાઓના સંગીત, વાદવિવાદ, તથા ગરબી, શ્લોકો વગેરે ઘણાંજ આકર્ષક નિવડયાં હતાં કે જે ઘણાં ખરાં શ. પાદરાકરે તૈયાર કર્યાં હતાં. તે પછી અત્રેના વહીવટદાર સા. શ. દિવેટીઆ સા. એમણે ધર્મ એ શબ્દપર લંબાણ ઉઠાપોહ કર્યો હતો. તે પછી છોકરાઓને મે. પ્રમુખ સાહેબે ઇનામો વહેંચી આપ્યાં હતાં. તથા છોકરીઓ તથા શ્રી વર્ગને સાધ્વી મહારાજ શ્રી કમળશ્રીએ ઇનામો વહેંચી આપ્યાં હતાં, કોનફરન્સ તરફનાં ઇનામો પ્રમાણપત્રો વગેરે પણ પ્રમુખ સાહેબે વહેંચી આપ્યાં હતાં, જૈનશાળાના મારતરને પણ રેશમી અબોટીઉ, અંતરાસણ વગેરે આપવામાં આવ્યાં હતાં. સં-

ગીત ગાનાર વિદ્યાર્થી વર્ગને પણ ઇનામો આપવામાં આવ્યાં હતાં. એકંદરે આટલાં બધાં ઇનામો તથા આવો લબ્ધ મેળાવડો પાદરામાં પ્રથમજ હતો.

છેવટે મે. પ્રમુખ સાહેબે નીચે પ્રમાણે ભાષણ કરી બેઠાં પછી રા. નંદલાલભાઈ વકીલે જણાવ્યું કે, મે. પ્રમુખ સાહેબે રૂ. ૫૧) જૈનશાળાને બક્ષિસ આપ્યા છે. તે પછી રા. હગનલાલ ત્રીભોવનદાસ કારભારીએ પ્રમુખ સા. નો આભાર માનતાં શ્રી જૈન શાસનના જયઘોષ સાથે સભા વિગ્રહન થઈ હતી.

(૨)

પાદરા જૈનશાળામાં મેળાવડા વખતે પ્રમુખ મહેરબાન
ડૉ. બાલાભાઈ મગનલાલે આપેલા ભાષણનો સાર.

“આજના આ મેળાવડાથી મને ઘણું સંતોષ થયો છે. આ પ્રસંગે ધાર્મિક શિક્ષણ સંબંધી કંઈ જરૂરી સુચના કરવી એ હું ઉચિત ધારું છું.”

આપણા પૂજ્ય સુનીરાજેને જે ધાર્મિક શિક્ષણ મળે છે તે શિક્ષણ જે રીતે આપવામાં આવે છે તે રીતીને ફેરફાર કરી પદ્ધતિસર આપવાની ગોઠવણ થવા મેં મારા વિચારો સુબંધની કોન્ફરન્સ વખતે પ્રદર્શિત કરેલા છે. તે પ્રમાણે સાધુશાળાની ચોજના થઈ તેમાં નિયમિત રીતે અને જમાના અનુસાર ધાર્મિક સિદ્ધાંતનો ફેલાવો શી રીતે કરી શકાય તેવા પ્રકારનું શિક્ષણ મળે એવા ધોરણે તે શાળામાં શિક્ષણ મળે એવા ધોરણે તે શાળામાં શિક્ષણ આપવાની ચોજના થવાની જરૂર છે.

એ દિશામાં હીલચાલ કરવાની શરૂઆત થયેલી જૈન પેપરોમાં આવેલી બહોર બળરો ઉપરથી જણાય છે. અમદાવાદના વકીલ કેશવલાલ પ્રેમચંદ તે માટે પ્રયત્ન કરે છે. સાધુશાળાને મોટે પાટણ કરતાં ન્યાં કેળવણીના સાધનો અને સાહિત્ય વધારે હોય તેવા સ્થળે એવી સંસ્થા નીકળવી જોઈએ.

જૈનશાળાઓમાં ઘણું ભાગે ધાર્મિક સુત્રો મોટે કરવાની પદ્ધતિથી શિક્ષણ અપાય છે પણ વિદ્યાર્થીઓને માગધીલાયાના વ્યાકરણનું શિક્ષણ આપવાની પ્રથા પ્રકરણોના અર્થ પોતે જાતે કરી શકે એવી તેમનામાં શક્તિ ઉત્પન્ન થાય એવી રીતનું શિક્ષણ આપવાની જરૂર છે તેમજ સુત્રોના અર્થનું શિક્ષણ પણ આપવાની ગોઠવણ થવી જોઈએ. અર્થના શિક્ષણ સીવાય ભણેલા અને ન ભણેલા બે એકજ સ્થિતિમાં આવી શકે.

કન્યાઓને ધાર્મિક શિક્ષણની સાથે hygienic એટલે ઘર સ્વચ્છતા વિષે શિક્ષણ આપવાની પણ જરૂર છે. જે શિક્ષણ આપણા ધર્મને જીવદયાના ધોરણને બંધબેસતું થઈ પડે તેમ છે.

સંઘમાંથી કુર્મચ ટાળી સંપ વધારવા સંખાધે જુદા જુદા બોલનારાઓ તરફથી જે વિચારો દર્શાવવામાં આવ્યા છે તે ખુશી થવા જેવા છે. સંઘની અંદર તથા સમુદાયની અંદર કાંઈ તકરારી બાબતો ઉભી થાય તેનો નીવેરો, લવાદો નીમી કરાવવાની રીત દાખલ થવાથી આપણા જૈનોના ઘણા પેસા ઠોટો તથા દરબારોમાં ખરાબ થાય છે તે થતા અટકશે. - + ”

(૩)

માનપત્રનો મેળાવડો.

સુપ્રસિદ્ધ વિદ્વાન્ જૈન વૈધરાજ ચન્દુલાલ મગનલાલ (પેથાપુર નિવાસી) પી. વી. બી. આર. ના માનાર્થે પેથાપુરમાં શાસ્ત્ર વિશારદ જૈનાચાર્ય યોગનિષ્ઠ શ્રીમદ્ બુદ્ધિસાગર સૂરીશ્વરજીની સમક્ષ તા. ૨૧-૬-૧૭. બીજા બાદરવા સુદિ ૫ ને શુક્રવારે પ્રાતઃકાલમાં એક લઘ્ય મેળાવડો મળ્યો હતો. તે પ્રસંગે પેથાપુરના રહિશ વકીલજી મી. ડાહ્યાભાઈએ મીટીંગની શરૂઆતમાં અત્રના સર્વજનુસંપન્ન ન્યાયારપદ મેનેજર સાહેબ શીવલાલભાઈને પ્રમુખપદ આપવા માટે દરખાસ્ત કરી અને તે દરખાસ્તને વકીલજી મી. નગીનદાસ સાંકળચંદે ટેકો આપી મેળાવડાનું કાર્ય શરૂ કર્યું.

શરૂઆતમાં વૈધરાજ ચન્દુલાલ મગનલાલ કે જેઓ શ્રીમંત સરકાર ગાયકવાડી રાજ્યમાં લેવાતી વૈદ્યકશાસ્ત્રની ત્રણે પરીક્ષાઓ પાસ કરી ઇનામ મેળવી આવ્યા તે સખંધમાં શાસ્ત્રવિશારદ જૈનાચાર્ય યોગનિષ્ઠ શ્રીમદ્ બુદ્ધિસાગર સૂરિજીએ દેશી વૈદ્યક વિદ્યા ધણી પ્રાચીન છે અને તેને ઉત્તેજનની બાબતમાં કેટલાક ઉદ્ગારો દર્શાવ્યા હતા અને જરૂર પડતું ઘણું સારું વિવેચન કયું હતું. ત્યારબાદ વકીલજી મી. ડાહ્યાભાઈએ દેશી દવાઓ આપણા દેશમાં બનતી હોવાથી આપણા દેશ બંધુઓને પરદેશી દવાઓ કરતાં દેશી દવા વધારે માફક આવે તેમ છે માટે વૈધરાજ ચન્દુલાલે નિરાધાર લોકોને પ્રીતિ આપી રાખ્યા શીવાય દવાઓ મફત આપવી જોઈએ ઇત્યાદિ ભલામણ કરી હતી અને સમય પુરતું સારું વિવેચન કર્યું હતું. ત્યાર પછી અનુભવી તથા વયોવૃદ્ધ વકીલજી મી. ફતેહચન્દ સમચન્દભાઈએ પણ આવા ડીઝીવાળા વૈદ્યો હાલમાં મહેનત કરી અભ્યાસ કરી ઉત્પન્ન થાય તો ઉંટવૈદ્યોની સંખ્યા ઓછી થાય અને લોકો વૈદ્યો માટે જે ઓછો વિશ્વાસ રાખે છે તે હવે આવા સફેદોથી ખાસ વિશ્વાસ થશે અને શાસ્ત્રસિદ્ધ દવાઓ તૈયાર થાય તો હજારો રૂપૈયા પરદેશ ખાતે વિલાયતી દવા નિમિત્તે નય છે તેનો ખચાવ થશે અને દેશી દવાઓનો બહોળો ફેલાવો થશે.

એમ જણાવ્યું હતું, ત્યાર બાદ સાદરા પોલીટીકલ એજન્ટના સીરસ્ટેદાર મી. રણછોડભાઈ છગનલાલે જણાવ્યું હતું કે સરકારમાં આવા પાત્ર વેદોની ઘણી ગણતરી ઉત્તમ ગણાશે અને સરકારનો પણ દેશી દવાઓ ઉપર અને ખાસ કરીને દેશી વેદો ઉપર વિશ્વાસ બેસશે. બાદ વેદબુધ્ધ મોહનલાલ સાંકળચન્દ વેદો પણ જણાવ્યું કે વેદકની ત્રણ પરીક્ષાઓ આપી પાસ થવું તે રમત જેવું તેમ સહેલું નથી, ચરક, સુશ્રુત વગેરે સંસ્કૃત ભાષાના ગ્રંથોનો અભ્યાસ કરી ત્રણે પરીક્ષાઓમાં એક સાથે પાસ થઈ ઇનામ મેળવી આવેલા મારા મિત્ર વેદરાજ ચન્દુલાલને હું ધન્યવાદ આપું છું. વધારે ખુશી થવા જેવું એ છે કે તેઓ ઇંગ્લેન્ડ મેટ્રીક સુધીનો અભ્યાસ કરી પોતાના પિતાજીના ચાલતા વેદક ધધામાં પડેલા હોવાથી તેમના પિતાજી પાસેથી અનુભવ જ્ઞાનનો તથા જૈન સાધુ મુનિરાજ પાસેથી તેમજ યતિ મહારાજ પાસેથી પણ અનુભવસિદ્ધ તેમજ શાસ્ત્રસિદ્ધ દવાઓનો તેમજે બહોળો અનુભવ મેળવેલો છે. સાથે ઇંગ્લેન્ડ અભ્યાસ હોવાથી હાલના ડાક્ટરી વેદક વિદ્યાતું જરૂર પડતું જ્ઞાન ધરાવે છે તેમની સેકન્ડ લેન્ગ્વેજ મેટ્રીકમાં પણ સંસ્કૃત હોવાથી વેદક શાસ્ત્રના અભ્યાસમાં તેઓ મારા વિદ્વાન હોઈ શકે તે સંભવીત છે.

ત્યારબાદ વકીલજી નગીનદાસ સાંકળચન્દે પણ જણાવ્યું કે આ માનપત્ર ચન્દુલાલને આપવામાં આવે છે તે ફક્ત તેઓ વેદકશાસ્ત્રની પરીક્ષામાં પાસ થયા એટલા માટે નહીં પણ તેમના બાપદાદા ધર્મિષ્ઠ હતા અને એઓ પણ જૈનોમાં પ્રતિષ્ઠા કમાવવામાં શાન્તિ સનાતન લણાવવામાં તેમજ જૈન ધર્મ પાળવામાં અને ધર્મિષ્ઠ તરીકે આપણા ગામમાં ગાંધી વર્ધમાનદાસ એક આગળ ગણાતા પુરૂષ હતા અને તેઓનાજ પોત્ર શ્રી વેદરાજ છે અને તેમને પણ તેમના બાપદાદાના પગલે ચાલી જૈન પ્રતિષ્ઠાઓ શાન્તિ સનાતન વગેરે ધર્મનાં કાર્યો વિના આશાએ ફરી જૈનહેતુની સેવા બજાવી છે.

ત્યારબાદ પ્રમુખ સાહેબ મી. શીવલાલભાઈએ પણ ઘટિત વિવેચન કરી સમસ્ત ગામ તરફથી માનપત્ર તથા ચાંદીની સુંદર પેટી અર્પણ કરી હતી. બાદ મી. વેદરાજે જૈન ધર્મના આચારોમાં આચાર્ય સંબંધિ સાડ વિવેચન કર્યું હતું તે નિમિત્તે વેદરાજના ભાઈ મી. ફકીરચન્દભાઈ તરફથી આચાર્ય મહારાજ શ્રી બુદ્ધિ-સાગર સૂરિજીતું બનાવેલ જૈનોપનિષદ્દ નામતું પુસ્તક દરેક સભાસદોને વહેંચવામાં આવ્યું હતું. ત્યારબાદ આચાર્યશ્રીએ સાડ તેમજ ધર્મને લગતું અને વેદકશાસ્ત્રને પણ લગતું અમરોચીત ઘણુંજ વિદ્વાતભરેલું ભાષણ આપ્યા બાદ મલા વિસર્જન કરવામાં આવી હતી.

જ્ઞાતી દરિયાદ.

પ્રકરણ અથો તૈયાર કરવા માટે ધનામો.

જૈન એજ્યુકેશનલ બોર્ડે ઠરાવ કર્યો છે કે,—

“જૂદા જૂદા વિદ્વાનો પાસે નીચેનાં પુસ્તકો તેની સામે સુકેલા રૂપીઆતું જ્ઞાનરેરીઅમ આપી હાલની શિક્ષણ પદ્ધતિએ તૈયાર કરાવવાં.”

ભૂવિચાર રૂ. ૧૦૦, નવતત્ત્વ રૂ. ૨૦૦, કર્મઅથ રૂ. ૩૦૦, દંડક રૂ. ૭૫, બૃહદ સંગ્રહિણી રૂ. ૧૫૦, ક્ષેત્રસમાસ રૂ. ૨૦૦.

આ માટે નીચેના નિયમો ઘડવામાં આવ્યા છે.

૧. જે જે હરીફાઈમાં ઉતરવા માગતા હોય તેમણે ઉપરના અથ પૈકી એક યા વધારે અથો પોતે ચુંટી તે માટે આઠ ફુલસકેપ કાગળ નેટલું મેટર નમુના રૂપે લખી તા. ૧૫ મી નવેમ્બર ૧૯૧૭ સુધીમાં સેક્રેટરીપર મોકલાવી આપવું આવશ્યક છે, તેની સાથે પોતે કેવી રીતે કાર્ય કરવા માગે છે, તેનું માર્ગ સૂચન સ્પષ્ટાકારે કરવું.

૨. તે મેટર દરેકનું આવ્યે બોર્ડ સમક્ષ યા બોર્ડ જે કમિટી નીમે તે સમક્ષ સુકી તેમાંથી જે જે ચોગ્ય જણાશે તેમને આખા અથનું કાર્ય સોંપવામાં આવશે.

૩. તે પ્રમાણે જે અથ તૈયાર થશે તે બોર્ડ પોતાના દ્વારા યા બીજી સંસ્થા યા વ્યક્તિ દ્વારા છપાવશે. તેની લગભગ પકતર કીમત રાખવામાં આવશે. તેનો કોપી રાઈટ બોર્ડને સ્વાધીન છે એમ સમજવાનું છે.

૪. નમુનાનું મેટર મોકલનારે પોતાનું નામ પોતાના સુદ્રલેખ સહિત જુદા કાગળમાં જણાવવું. ત્યારે તેમનો માત્ર સુદ્રા લેખ મેટરના લેખપર મૂકવો.

મોતીલાલ ગિરધરલાલ કાપડીયા.

મોહનલાલ દલીચંદ દેશાઈ

જ્ઞાનરરી સેક્રેટરીઓ

શ્રી જૈન શ્વેતાંબર એજ્યુકેશન બોર્ડ.

સ્કૉલરશીપ.

શેઠ ધરમચંદ ઉદેચંદ જૈન કેળવણી ફંડ તરફથી, આર્ટસ, મેડીકલ, મિ-
કવાઈટ ટ્રેઈનિંગ ટીચર, નર્સ અથવા એવી બીજી કોઈ શાખામાં અભ્યાસ કરનાર
જૈનશ્વેતાંબર મૂર્તિપૂજક સ્ત્રીઓને સ્કૉલરશીપ આપવામાં આવશે. માટે જે સ્ત્રીને
સ્કૉલરશીપની જરૂર હોય તેણે નીચેના શીરનામે લખવું.

૧૯૧૬: શેષ મેમન સ્ટ્રીટ,

મેનેજંગ ટ્રસ્ટી.

શેઠ ધરમચંદ ઉદેચંદ જૈન કેળવણી ફંડ.

ત્રણ પંદાથા ચાલતું! જુલું, જાણીતું, વિદ્યાસપાત્ર!!

જેન માલકીતું

પ્રતિષ્ઠિત ઔષધાલય!!!

શ્રીમંત સરકાર સયાજીરાવ ગાયકવાડ એમના તમ્બથી વડોદરા રાજ્યમાં લેવાતી સસ્કૃત વૈદકશાસ્ત્રની
ત્રણે પરીક્ષામાં ઉત્તિર્થુ (પામ) થઇ પારિતોષિક (ધનામ) મેળવનાર.

વૈદ્ય ચંદુલાલ મગનલાલ (પી. વી. બી. આર.)

એમની ખાસ કાગજસરો જાતિ દેખરેખ નીચે ચાલતી

ધી રાજનગર આયુર્વેદિક ફાર્મસી

માં લક્ષાલક્ષના વિચારપૂર્વકે બનતાં શાસ્ત્રસિદ્ધ ઔષધો.

જનન!

સ્ત્રી, પુરુષ તથા બાલકોની પાચનશક્તિ સુધારી લોહી વધારી શરીરમાંના દરેક અવ-
યવો મજબુત અને પુષ્ટ કરી, આરોગ્ય, આયુષ્ય અને આનંદ આપે છે.

કી. રતલીઆ ડગા ૧ ના રૂ. ૧-૧૨-૦.

અંગનામૃત!!

આ દવા સ્ત્રીઓનાં તમામ ગુપ્તદોષો મટાડી લોહી વધારી સંપૂર્ણ તદુરસ્તી બક્ષે છે.
આ દવા ખામ સ્ત્રીઓ માટે અમૃતસમાન પીણું છે, અને પીવામાં લહજ્જતદાર છે.

કી. શીશી ૧ ના રૂ. ૧-૧૨-૦.

રસનામૃત!!!

તદમારા બાલકોને ખાંડનાં કંકરકારક, રંગબેરંગી શરબતનાં તુકશાનકારક મિશ્રણવાળાં
બાલામૃતો વિગેરેથી બચાવવાં હોય તો આયુર્વેદ શાસ્ત્રના આધારે બાળકોને ક્ષયદાકારક ઔષ-
ધોથી તૈયાર કરેલું આ અમારું રસનામૃત તમારાં બાલકોને નિરોગી, પુષ્ટ, આનંદી અને
શુભાશી વહેવારનું બનાવશે. સ્વાદમાં મધુર હોઇ બચ્ચાંઓ રહેલાઈથી હોંશે હોંશે પીએ છે.

કી. શીશી-૧ ના રૂ. ૦-૧૦-૦.

આ વિનાય આ ફાર્મસીમાં બરબો, રસાયણો, આશવો, પ્રજાશાહી યાકુતી, ચૂર્ણો, અવ-
લેહો, શુદ્ધિકાઓ, તેલો, કુરંબાઓ, સુતિકાકાચ વિગેરે છૂદક તેમજ જથ્થાબંધ વેચાય છે.
પો. પેકીંગ મગાવનારને સિર છે. લાભો યા રૂબરૂ મળે.

સંબંધિતાની ચોખ સામે } ધી રાજનગર આયુર્વેદિક ફાર્મસીના માલીક
અમદાવાદ. } વૈદ્ય ચંદુલાલ મગનલાલ.

પી. વી. બી. આર.

જેન પ્રજા સાટે એક નિર્ભય ને ભરંસાપાત્ર ઠેકાણું

કે જ્યાં અગાંડી

અપટ્ટેટ ફેશનના

મોનાના મસીન પૉલીશ દાગીનાઓ
 ૧૧ સેંકડો ફેશનોનો મોટો જથ્થો તૈયાર રહે છે !

મને નિર્ભય રીતે તદ્દનજ ચોખ્ખું અને મક્કઈબિધ ફેન્સી કામ ધરા-
 ના સોનાનું શીકાયત મજુરીથી વણીજ ઝડપથી અને વાચદેસર
 નાવી આપવામાં આવે છે.

તયાર દાગીનાઓની મજુરી કાપી નાણાં પાછાં આપવાની
 દેખીત ગેરંટી મળે છે

ઈંગ્લીશ જ્વેલરી, રોલ્ડગોલ્ડ જ્વેલરી, અને ચાંદીની સેંકડો
 શનેબલ ચીજોનો જંગી સ્ટોક તૈયાર રહે છે. ખાસ વિલોચતથી
 માવેલા ખીલીયાન કટના હીરાઓ, માણેક, પાના વિગેરે ઝવેરાતનું
 ૧૧ ધરાકો અને વહેપારીઓનું મગવડ પડતી રીતે કરીએ છીએ.

રૉયલ જ્વેલરી માર્ટ.

પ્રોપ્રાયટર-ઝવેરી મુળચંદ આશારામ વૈરાટી.

શીશીરોડ-અમદાવાદ.

દેશ, સમાજ, ધર્મ વગેરે જૈન અને જૈનેતર સાહિત્યથી વિભૂષિત.

પુસ્તક ૧ મું.]

નવેમ્બર ૧૯૧૭. ધીર સંવત ૨૪૪૩

[અંક ૫.

રા. મણિલાલ મોહનલાલ પાદરાકર.

વ્યવસ્થાપક
રા. કેશવ હ. ગઠ.

વિષયદર્શન.

વિષય.	લેખક.	પૃષ્ઠ.
સ્વર્ગ હમાશે કે નહીં. ...	પરિત ઝગમગનાથ ...	૧૨૮
શુદ્ધ આત્મિકતા શાળાગર ...	૨. તત્ત્વી. ...	૧૩૦
પર્યુપલ્યુ પર્વત ઉદ્યાપન-વગેરે ...	૩. વસતનદન, બી, એ. ...	૧૩૧
પર્યુપલ્યુની આપીલ ...	૪. વક્રીલ નદવાલ લક્ષ્મીભાઈ ...	૧૩૭
શ્રી ભગવત મહાવીરની આવાઓ. ...	(મળેલુ) ...	૧૩૮
નવીન વર્ષ. ...	૫. કેશવ હ. ગઠ. ...	૧૪૦
આજ દીવાળી છે ...	૬. તત્ત્વી. ...	૧૪૧
“અભિનદન નરા વર” ...	૭. તત્ત્વી. ...	૧૪૧
દુને આપ નૃપાલ છે. ...	૮. કુન્દન. ...	૧૪૨
લક્ષ્મી અને મરસ્તેતીની પ્રાચીન સ્વરૂપાવલોકના ...	૯. તત્ત્વીનાલ જોશવાલ ગોરી ...	૧૪૪
સ્ત્રીકાર, નૌધ વગેરે. ...	૧૦. ...	૧૪૭

શ્રી અધ્યાત્મ જ્ઞાનપ્રસારક મંડળ તરફથી

પ્રસારક,

રા. શંકરલાલ ટાપાસાઈ કાપડીઆ.

અમદાવાદ.

લવાઈ-મ-વર્ષ એકનો રૂ. ૧-૪-૦ છુટકે દર એક નકલના બે આના.

સચના—અમદાવાદમાં આલિતા સખ્ત શ્લેગને લીધે પોષ્ટ ઓફિસ વગેરેની પ્રતિષ્ઠિતાથી વિ. પી. સાથે ભેટ છુક બ્રાહ્મકોને મોકલાવી શક્યા નથી. તો હવે પછી શ્લેગ કમી થયે મોકલવાનું શરૂ કરીશું. શ્લેગને લીધે કદાચ થોડા વખતને માટે બ્રાહ્મકોને નિયમિત ઓફિસ ન મળે તો દરમુજર થશે એમ હમ્મીએ હીએ.

તમી.

બુદ્ધિપ્રભાના બ્રાહ્મકોનેજ ખાસ લાલ.

સચિત્ર!

સાકી.

મુન્દર!

(લેખક-પાદરાકર.)

આદર્શ સંહિતાનાં જનનખાનાનું એક અત્યંત રસમય પ્રેમપૂર્ણ-ઐતિહાસિક દ્રશ્યમય હૃદયગ્રાવક દ્રશ્ય.

આખું પુસ્તક વાંચતાં તમારાં મેત્રો આદર્શથી ટપકશે.

મુન્દર ચિત્રો-પાદરાકરની કલમ અને મોગલ રજવાસનું રસમય-પ્રેમરહસ્યોપૂર્ણ-મુન્દર ચિત્ર ! કયા સાહિત્ય રસીકને મુગ્ધ ન કરે ?

પ્રતિષ્ઠિત વિદ્વાનના ઉપોદ્ધાત સાથે બહાર પડ્યાને હવે થોડાજ દિવસોની વાર છે. આ કયા ઐતિહાસિક સત્ય ખીનાઓને બંધાર છે!—‘પરમપ્રેમ પરમશક્તિ’ નો પ્રાચાર છે. નીચેના સરનામે નામ નોંધાવો-બ્રાહ્મકોએ પોતાના રજીસ્ટર નં. સાથે મ. જો. મોકલવું. તેમને માટે અર્ધી દીમત રાખવામાં આવી છે.

બુદ્ધિપ્રભા માસિકની ગોરીસ. } અથવા પાદરાકર.
રીઝીસ-અમદાવાદ. } કોઈપણ-વગેરે.

જાહેર ખબર.

શ્રી માંગરોળ (કાઠીઆવાડ)ના પુસ્તક ભંડારમાં આપવા સાડી નીચે લખેલાં હસ્તલિખિત આગમો વેચાતાં જોઈએ છીએ. જેઓએ વેચવાનાં હોય તેઓએ નીચેના શિરનામે પત્ર વ્યવહાર કરવો-અથવા મળવું.

- ૧ વિષાક સૂત્ર. અંગ ૧૧ મું. ૬ મર્ચણ સમાધિ પંચત્રા ૬ મું.
- ૨ પત્રવણી સૂત્ર, ઉપાંગ ૪ થું. ૭ ગૃહ્ય કથ્ય છેદ પીલું.
- ૩ મહા પ્રથખાણ પયના ૪ થું. ૮ છત્ર કથ્ય છેદ ચોથું.
- ૪ અર્ધવિજય પયના સાતમું. ૯ લઘુ નિશિધ છેદ ૫ મું.
- ૫ દેવેન્દ્ર સ્તવન પ્રકરણ પયના આઠમું. ૧૦ વ્યવહાર છેદ ૩ થું.

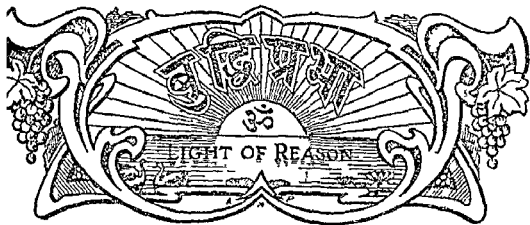
મૂળચંદ હીરજી, એકમીકચુદર

અંદરજી અભેચંદ, કોટ ફીચરેડ નં. ૮૫-મુંબઈ.

આ માસિક સંખ્યા સંપૂર્ણ પત્રવ્યવહાર નીચેના શિરનામે કરવો.

શંકરજીલ હાલોભાઈ કાપડીઆ.

બુદ્ધિપ્રભા ઓફિસ, અંગેશન-અમદાવાદ.

દેશ, સમાજ, ધર્મ વગેરે જૈન અને જૈનેતર સાહિત્યથી વિભૂષિત.

પુસ્તક ૧ મું]

નવેમ્બર ૧૯૧૭. વીર સંવત ૨૪૪૩.

[અંક ૫.]

સ્વર્ગ હમારો દેશ.

જગમા સ્વર્ગ હમારો દેશ,
ભારતનું શુભ નામજ લેતા, ઉપર પ્રેમ વિશેષ જગમા
નિર્મળ નીર વહે ગંગાનું, પીતા જાય કલેશ;
દાતા કર્ણ સમાન થયા, શુભ ગાય મદાય મુરેશ. જગમા.
હિમગઢ ઉપર રક્ષા કરવા નિશ-દિન વસે મહેશ,
દક્ષિણ-દિશમા સ્વર્ગભૂમિનું રક્ષણ કરે રમેશ. જગમા
જન દુખ હરવા જગન્નાથપુરીમા વસતા જગદીશ,
પશ્ચિમમા મનમોહન મૂર્તિ, નૃદકુંવર-હૃષીકેશ જગમા.
જગ સુખ માટે પરબ્રહ્મ પ્રકટ્યા જ્યા શ્રી અવધેશ,
“ઐક્યાર” વર્ણવે શુ મહિમા, પાર ન પામે ગેય જગમા

ગાંધર્વ મહાવિદ્યાતપ
લાહોર.

}

પ્રકાશિત ઐક્યારનાથ.
(પ્રિન્સિપોવ)

શુદ્ધ શ્રાવીકાના રાગનાર !

(માલવ ગુપ્તીલાવ શુભિલ ગગન—એ રાગ.)

સુધડ સતી શ્રાવીકા ગુણવાળી, પહેરે સાડી શીયળની રૂપાળી. સુધડ.
 પહેરે લજ્જા કસુંગલ ચોળી, ધર્મ શ્રદ્ધાના રંગે ઝમોળી.
 દયા દરજીએ હોંશે શીવેલી. સુધડ.
 કર કંઠણ કંઠલાનું ધારો, પર નિન્દાને દુર નિવારો;
 ચુરો શમતાનો શોભે રૂપાળો. સુધડ.
 વિશ્વ ખન્ધુતા વીટી રૂપાળી, જડી શાંતિ હિરે રડીઆળી;
 સદ્ભાવ સુન્દરતા રસાળી. સુધડ.
 નીતિ, મોહ—ન મોક્ષિકમાળા, પહેર્યે નિન્દક ભરશે ઉચાળા;
 કર્મગંધ થકી રખવાળાં. સુધડ.
 ઉપયોગનું અંગન આંખે, વૃત્તનિયમ રાખણીએ રાખે;
 શમતાથી જગત માર સાંખે. સુધડ.
 પ્રભુભક્તિથી અંગ પૂજાળી, વિશ્વપ્રેમના આરસે ભાળી;
 રાચે વદનની કાંતિ નિહાળી. સુધડ.
 ટાકી કુમકુમ નાથની સેવા, કરે ભાવે મળે સુખ મેવા;
 પ્રીતે અખંડ સૌભાગ્યને લેવા. સુધડ.
 ધ્યાન સ્વામિ તણું મન ધરવું, ચરણે સુપુર સંયમ કેરૂં ધરવું;
 કાર્ય પરઉપકારનું કરવું. સુધડ.
 સત્શીલ રૂમાલ રૂપાળો, વૈરાગ્ય કીનારી વાળો;
 હોય રેશમી રૂપે રૂપાળો. સુધડ.
 કર્ણ કુલ કનકનું ધરવું, અંતરાત્મ પ્રદેશે વિચરવું;
 ધ્યાન હેયજોયાદિતું ધરવું. સુધડ.
 ગુરૂસેવા કટાક્ષનું રાખો, રૂપે વિનય વડિલનો દાખો;
 સત્ય પંથ વચન શુભ ભાખો. સુધડ.
 નવતત્ત્વનો ચપળો ન ચુકો, પડદ્રવ્ય ઘેરી ખાંધી ચુકો;
 પ્રતિક્રમણ એલે નિત્ય જુકો. સુધડ.
 જેવું બોલો તેવું તમે ચાલો, રાગ દેશનો મેલ પખાળો;
 શુદ્ધ શ્રાવીકાઓ ધની માલ્યો. સુધડ.
 સૌ આમુખો રડિઆળાં, આત્મજ્ઞાન ભર્યા મગીઆં;
 મળે સુદિન તણી મળિમાળા. સુધડ.

પર્યુપણ પર્વતું ઉદ્યાપન અને તેમાં ઉચિત ફેરફારો.

નગ્રજામાં પર્યુપણ પર્વ પવિત્ર લેખાય છે, તે સકારણ છે. આખા વર્ષમાં ધર્મધ્યાન, તપશ્ચર્યા, દાન આદિ કરવાનો જેને પ્રસંગ પ્રાપ્ત ન થયો હોય, તે પણ આ સમયે કરવા લાગી જાય છે, અને બીજાઓની જોડે આખા વર્ષ દરમ્યાન જે વેરવિરોધ થયો હોય, બીજાઓનાં મન જાણતાં કે અજાણતાં દુઃખવ્યા હોય તેની ક્ષમા માગવાનો પણ આ સમય છે. આપણા પરમપૂજ્ય તીર્થંકરોનાં ચરિત્રો સાંભળવાનો, તે પર વિચાર કરવાનો અને તેમના શુભો આપણા જીવનમાં ઉત્તરવાનો નિશ્ચય કરવાનો પણ આ સમય છે. પવિત્ર પર્યુપણપર્વ ! તારા મહિમાનું યથાચોગ્ય વર્ણન ઘણું દુષ્કર છે.

પર્યુપણનો અર્થ.

પર્યુપણનો અર્થ ઉપાસના અથવા ભક્તિ થાય છે. કોની ભક્તિ ? ભક્તિ પ્રભુની-ભક્તિ આપણા ગરભોપકારી તીર્થંકરોની. કેવી રીતે ? ખરી ભક્તિ પ્રભુની આજ્ઞા માનવામાં રહેલી છે. પ્રભુ પોતે કહે છે કે આજ્ઞાપ ધમ્મો-મારી આજ્ઞા પ્રમાણે ચાલવામાં ધર્મ છે. તેમની આજ્ઞા શી છે ? તે તેમણે પોતેજ દશ વૈકલ્પિક સૂત્રમાં જણાવ્યું છે કે ધમ્મો મંગલ મુક્તિયો અદિસા સંયટ્તવો-ધર્મ એ ઉત્કૃષ્ટ મંગલરૂપ છે, અને તે ધર્મ આદિસા, સંયમ અને તપમાં આવેલો છે. તેમાંથી પ્રથમ આપણે તપનો વિચાર કરીએ. પર્યુપણમાં તપ કરવામાં આવે છે. કેટલાક એક ઉપવાસ, કેટલાક બે, કેટલાક ચાર, કેટલાક આઠ ઉપવાસ પણ કરે છે. પણ કેટલાક તો તેની આગળ વધીને પંદર દિવસના, મહિનાના કે દોઢ મહિનાના પણ કરે છે હવે આપણે ઉપવાસનું રહસ્ય વિચારીએ, અને તેમાંથી શા લાભ મળી શકે, તેનો ખ્યાલ લાવીએ.

સામાન્ય રીતે મનુષ્યો પોતાની જઠરાગ્નિ પચાવી શકે તેના કરતાં-વધારે પ્રમાણમાં ખાધા કરે છે. ખોરાક સ્વાદિષ્ટ લાગતાં મનુષ્ય પોતાની જીભા ઇન્દ્રિય ઉપરનો કાણુ ખોઈ બેસે છે, અને હૃદ ઉપરાંત ખાય છે. પરિણામ એ થાય છે કે આથી શરીરમાં મળ વધી પડે છે. જઠરાગ્નિને દરરોજ કામ કરવાનું હોવાથી, તેનું પોતાનું કામ બરબર કરી શકે તે પહેલાં તો તેના ઉપર બીજા કામનો બોલો પડતો હોવાથી તેને પોતાનામાં રહેલો મળ-કચરો સાફ કરવાને જરા પણ અવકાશ મળતો નથી. પણ જે દિવસે ઉપવાસ કરવામાં આવે છે, તે દિવસે જઠરાગ્નિ ઉપર ખોરાકનો બોલો નહિ પડવાથી, જઠરાગ્નિને અવકાશ મળે છે, એટલે તે પોતાના તનુમંદિરમાં રહેલો કચરો સાફ કરવાને પોતાનું બળ અજ-

માને છે. ઉપવાસ કરનારને વમન થાય અથવા રેચ લાગે તો તેમાં ગલરાવા જેવું નથી. તે શરીરમાંથી મળ કાઢવાના કુદરતના પ્રયત્નો છે. ઉપવાસ કરવાથી શરીર મજબૂત-એટલે નિર્મળ બને છે. પણ આ ઉપવાસનો લાલ આપણા જૈનજંઘુઓ ઉપવાસ કરવા છતાં પામી શકતા નથી તેનાં કારણો છે. ઉપવાસ કરવાનો હોય તેને આગલે દિવસે સાંજે શરીરને અનેક પ્રકારના ભારે ખોરાકથી ભરવામાં આવે છે, એટલે જઠરાગ્નિની ઘંટીને ઉપવાસને દિવસે પણ પુરકા કામ કરવાનું બાકીજ હોય. વળી ઉપવાસ પછીના દિવસે-પારણા વખતે-પણ અનેક પ્રકારની વાનગીઓ અને ભારે ખોરાકથી શરીરને ભરવામાં આવે છે. કુદરત બીજારી શું કરે? જઠરાગ્નિ કેવી રીતે નવરી પડે કે અંદરનો મળ સાફ કરી શકે? આપણામાં ઉપવાસને ચતુર્થ કહેવામાં આવે છે, તેનો અર્થ આપણે ભૂલી ગયા છીએ, અને તેથી ખોટી રીતે આપણે વર્તીએ છીએ. ચતુર્થ એટલે ચાર-આપણે ચાર ટંકનો આહાર ન લઈએ ત્યારે ઉપવાસ કયાં કહેવાય. તે આ પ્રમાણે છે. ઉપવાસને આગલે દિવસે એકાશન કરવું, ઉપવાસને દિવસે બે વાર ન ખાવું, અને ઉપવાસ પછીના દિવસે પણ એકાશન કરવું. આ રીતે ચાર ટંક ન ખાવામાં આવે ત્યારેજ ચતુર્થ ઉપવાસ પુરો થયો કહેવાય. આ હેતુથીજ બે ઉપવાસને છઠ્ઠું કહેવામાં આવે છે. એટલે તેમાં છ ટંક આહાર ન લેવો. અને ત્રણ ઉપવાસને અઠ્ઠમ કહેવાનું પણ આજ કારણ છે. અઠ્ઠમ-એટલે આઠવાર ત્રણ ઉપવાસના છ ટંક અને આગલે દિવસે એકાશન કરવું અને અઠ્ઠમ પછી એકાશન કરવું. એ રીતે આઠ ટંક સુધી ભોજન ન લેવું. આ બધાનો હેતુ એ કે ઉપવાસને આગલે દિવસે અથવા ઉપવાસ પછીના દિવસે શરીરમાં વધારે ભાર નાખવામાં ન આવે. ઉપવાસ કરવાનો હેતુ શો? શરીર અને ધન્દ્રિયો આપણા મનના કાળમાં રહે, અને આપણી રસેન્દ્રિય સંયમમાં આવે. પણ શું આ લાલ પ્રાપ્ત થઈ શકે છે? શું ઉપવાસ કરનારા અતેન્દ્રિય બની શકે છે? બીલકુલ નહિ, કારણ કે ઉપવાસનો હેતુ તેઓના કળ્યામાં આવશે નથી. ઇચ્છાનો રોધ એજ તપનું રહસ્ય છે, એ તેઓ સમજતા નથી. ધન્દ્રિયો અને શરીરની ઇચ્છા વિરૂદ્ધ તેને દાબવાનો આ પ્રયત્ન છે. પણ એક કે બે દિવસ આ પ્રમાણે દાબવાનો પ્રયત્ન થાય અને પછી સર્વથા તેને છુટી મૂકવામાં આવે તો યોગ્ય લાલ શી રીતે પ્રાપ્ત થઈ શકે? માટે તપનું જરૂર રહસ્ય સમજો. આપણી રુચિ કરતાં થોડું ખાવું, તે પણ તપ છે, અમુક રસનો અમુક દિવસે ત્યાગ કરવો તે પણ તપ છે. અમુક સ્વાદિષ્ટ પદાર્થ થાળીમાં પીર-સાથું હોય, તે વખતે મનને અને અંગાધન્દ્રિયને કાળમાં રાખી તે ન ખાવું તે પણ તપ છે. આવી જાતના તપ બે દરેકજ કરવામાં આવે તો તપનું રહસ્ય સમજાયું છે, એમ કહેવાય. બાકી બાકેમગ્ય ધન્દ્રિયોને સર્વથા ચોપવામાં આવતી

હોય, અને એક કે બેવાર એકાશન કે ઉપવાસ કરવામાં આવે તો શરીરના નિગ્રહ સંબંધી જે લાલ ઉપર આપણે વિચારી ગયા, તેવો મળવાનો અસંભવ છે.

ઉપવાસમાં બીજો પણ લાલ રહેલો છે, જે આધ્યાત્મિક છે, જે ઘણાજ રતુલ્ય છે. ઉપ એટલે પાસે અને વસ્તુ એટલે રહેવું. આત્માની પાસે રહેવું આત્માની સમીપમાં વસવું. એનો અર્થ એ છે કે જે દિવસે ઉપવાસ કયો હોય તે દિવસે કપાયો નહિ કરતાં, પારકી કુથલી નહિ કરતાં, આર્ત અને શૈદ્ધ્યાનનો ત્યાગ કરી મનને શુભ વિષયોનું ચિંતન કરવામાં રોકવું. ચરિત્રની ઉચ્ચ લાવનાઓની, ઉમદા સદ્ગુણોની મહત્તા વિચારવામાં દિવસ ગાળવો. મહાપુરુષોનાં ચરિત્રો વાંચવાં કે સાંભળવાં સત્સંગ કરવો. સાધુ પુરુષોના સહવાસમાં આવવું આત્મનિરીક્ષણ કરવું. પોતાના ગુણદોષનું નિષ્પક્ષપાત રીતે બારીક અવલોકન કરવું. તે ગુણોમાં કેમ વૃદ્ધિ થાય તેનું ચિંતન કરવું; તે દોષો શા કારણથી ઉદ્ભવે છે, તેનો વિચાર કરી તે તે કારણો દૂર કરવાને પ્રયત્ન કરવાનો નિશ્ચય કરવો, સર્વ જીવો પર મૈત્રીલાવના લાવવી. આવી આવી અનેક રીતે સાંસારના પ્રાપંચિક પદાર્થોમાંથી મનને અંતઃશુભ વાળવું. મનને આત્માલિમુખ કરવું. આ બધું ઉપવાસને દિવસે કરવાનું છે.

પર્યુષણમાં બીજું કામ વ્યાખ્યાન શ્રવણ કરવાનું છે. આપણા પરમપૂજ્ય તીર્થંકરોનાં ચરિત્રો શ્રવણ કરના જેવો અમૂલ્ય પ્રસંગ બીજો કયો હોઈ શકે ? પણ સ્થિતિ કેવી છે ? પર્યુષણમાં પહેલા ત્રણ દિવસ સુધી પરચુરણ ગમે તે વાંચવામાં આવે છે, અને સંવત્સરી સિવાયના છેલ્લા ચર દિવસોમાં અમુક પાનાં પુરાં કરવાંજ નોંધએ, આવી સ્થિતિ હોવાથી મુનિરાજોને છથી આઠ કલાક સુધી દરરોજ ચાર દિવસ સુધી મોટો ઘાટો પાડી વાંચવું પડે છે, અને લોકોને પણ તેટલોજ સમય એકજ સ્થાનમાં બેસી રહેવાની જરૂર પડે છે. શુ તમે એમ ધારો છો કે લોકો એટલા લાંબા સમય સુધી એક ચિત્તથી તે શ્રવણ કરતા હશે ? તમે જોશો તો કેટલાક એકાં ખાતા હશે, કેટલાક ઉંઘતા હશે, અને પાછળ બેઠેલા કેટલાકો નકામી કુથલી કરતા હશે. આવી સ્થિતિમાં તે ચરિત્રોની શ્રાતાના મનપર કેવી રીતે અસર થઈ શકે ? કલ્પસૂત્ર ૨૧ વાર સાંભળે તે મોક્ષનો અધિકારી થાય એ વચન શું સત્ય નથી ! વચન તો સત્ય છે, પણ તેની સત્યતા ત્યારેજ ખરી થાય કે ત્યારે વાંચવાની અને સાંભળવાની પદ્ધતિમાં મોટો અને ઉપયોગી ફેરફાર થાય. એક સાધુએ મને આજેજ કહ્યું હતું કે ગઈ કાલ છ કલાક સુધી વાંચવાંચ કરી અને ઘાંટા પાડીને મારું તો ગળું થાકી ગયું. ત્યાં ગળું દુઃખી નીચ તેટલે સુધી વાંચવાની ફરજ પાડવામાં આવે ત્યાં વાંચનારને તે બાળતમાં રસ કેવી રીતે રહે ! અથવા તે બીજાને બોધપ્રદ થાય તેવી રીતે વ્યાખ્યાન કરી શકે ? અને સાંભળનાર પણ

છ કલાક સુધી ચિત્તની સ્થિરતા ક્યાંથી રાખી શકે? જેઓને અર્થો કલાક કે કલાક સુધીનું ભાષણ સાંભળતાં પણ થાક લાગી જતો હોય તેવા લોકો કેવી રીતે આટલો લાંબો સમય એક સ્થાનમાં રહી સ્થિર ચિત્તથી સાંભળી શકે? વળી એક બીજી બાબત વિચાર કરવા જેવી છે. ઔદ સ્વપ્નનું વર્ણન કરવામાં ટીકાકારોએ એટલું વિવેચન કર્યું હોય છે કે જેનું વ્યાખ્યાન કરતાં ચારથી પાંચ કલાક આઢ્યા નથ, અને જ્યાં મહાવીર સ્વામીના ઉપસંગોની હકીકત આવે, તેમણે તે વખતે કેવી રીતે સહનશીલતા, ક્ષમા, તથા ઉદાર વૃત્તિ રાખી હતી, એવી બાબતોનું ત્વરાથી વિવેચન થાય ત્યાં ખરી મહત્ત્વની બાબતો ઝાણુ સ્થાન લોગવે અને જોછા સંબંધવાળી વસ્તુઓ વ્યાખ્યાનનો મોટો ભાગ રોકે, આ બધા સંયોગો વિચારતાં નીચેના ફેરફારો આ લેખકને યોગ્ય લાગે છે. જૈન સાધુઓ સમયજ્ઞ-એટલે સમયજ્ઞ સમયને જાણનારા-કહેવાય છે. જૈ સમયના જાણકાર હોય તો તેમણે પણ કેટલાક ઉચિત ફેરફારો શ્રાવકોના તેમજ પોતાના લાભાર્થે કરવા જોઈએ. કાળ પોતાનું કામ કર્યો કરે છે. જેઓ વાર્યું નહિ કરશે, તેઓ હાર્યું કરશે. પણ સમજપૂર્વક અને દેશકાળ વિચારીને યોગ્ય ફેરફારો કરવામાં આવે તો તેમાં ધર્મના સત્ય સિદ્ધાંતોને બાધ આવશે નહિ. ધર્મના સનાતન સત્યોમાં ફેરફાર કરવા કોઈ કહેનું નથી, અને કોઈ કહી શકે પણ નહિ, પણ ઉપદેશ પદ્ધતિમાં કેટલાક ફેરફારો દેશકાળ પ્રમાણે સૂચવાય તો તેનો તિરસ્કાર નહિ કરતાં તે ઉપર શાંત ચિત્તથી મનન ચલાવવામાં આવશે, અને જૈન સાધુઓ અને શ્રાવકો જૈ તે યોગ્ય લાગે તો તેનો સ્વીકાર કરવા પણ કટિબદ્ધ થશે.

(૧) પર્યુપણના પ્રથમ દિવસથી તે સંવત્સરીના દિવસ સુધી એટલે આઠે દિવસ પર્યુપણને લગતું સાહિત્ય વંચાવું જોઈએ.

(૨) વ્યાખ્યાન દરરોજ સવારે બે કલાક ચાલવું જોઈએ,

(૩) સાધુઓએ તે પુસ્તકોના શબ્દેશબ્દ વાંચી તેનો અર્થ કરવાને બદલે તેને વાંચી વિચારી પોતાની મેળે અમુક સુદ્ધાઓ તારવી કાઢવા જોઈએ, અને તેના પર દેશ તથા કાળનો વિચાર કરી શ્રોતાવર્ગને લાભ થોય તેવું વિવેચન કરવું જોઈએ.

(૪) જ્યોરના સમયે જૂદા જૂદા વિષયો પર સાધુઓ તથા વિદ્વાન્ શ્રાવકો ભાષણો આપે એવી ગોઠવણ થવી જોઈએ.

(૫) આખા વર્ષમાં જૈન સમાજની કેટલી પ્રાપ્તિ થઈ, કયા નવીન સુધા-ગની આવશ્યકતા છે, અને તે કેવી રીતે થઈ શકે, એ સંબંધી વિચારો કરવા સાધુઓનું તથા શ્રાવકોનું મંડળ એકઠું થવું જોઈએ.

ઉપર જણાવેલા અથવા તેનાજ પ્રકારના બીજા કોઈ યોગ્ય સુધારા કરવામાં

આવે તો આ પર્યુષણ પર્વનો લાભ કેવળ જૈનો નહિ પણ અન્ય ધર્મવાળા પણ લઈ શકે. સવારમાં બે કલાકનો સમય આઠ દિવસ સુધી કાઢવો તે તો કામ થઈ શકે. વળી તેમાં બધા ઉપયોગી મુદ્દાઓ ચર્ચાવાના હોવાથી તીર્થંકરોના અને આચાર્યોનાં ચરિત્રો સાંભળતાં ઘણાજ રસ પડે અને જે બોધ થાય તેથી જરૂર થોતાના તે વખતના ભક્તિવાળા હૃદયપર પ્રબળ અસર થયા વિના રહે નહિ.

દાનની પ્રણાલિકા.

જૈન કોમ દાન અને ઉદારતા માટે પરાપૂર્વથી મશહૂર છે, અને અત્યાર સુધી તે બિરૂદ તેણે થોડા ઘણા પ્રમાણમાં બાળવી રાખ્યું છે. પણ હાલનો સમય કેવો છે, તેનો વિચાર કરવામાં આવતો નથી. અને ગાઠરીઆ પ્રવાહ પ્રમાણે જે ચીસો પડ્યો હોય તેજ ચીસે ચાલવામાં આવે છે. એક વિદ્વાને કહ્યું છે કે “ઘણા મનુષ્યો રૂઢીથી દયાળુ હોય છે, પણ ખરા પ્રેમથી દયાળુ હોય એવા ઘણા ઓછા છે.” ખેદની સાથે કહેવું પડે છે કે આ શબ્દો અત્યારે જૈન કોમને મોટે ભાગે લાગુ પડે છે. એક મનુષ્ય તીર્થસ્થળનો સંઘ કાઢી દંશ હંભર કે તેથી પણ વધારે રકમ ખરચે, અને તેજ મનુષ્ય એક જૈન વિદ્યાર્થીને ચોપડીઓ સાડુ દશ રૂપૈયા આપવા કે એક સીજાતા જૈન બંધુને એક દિવસનું ભોજન આપવાની ના પાડે તેનો અર્થ શું તે જરા શાંત મનથી વિચારે. દાનની પ્રણાલિકામાં ઘણા ફેરફારની જરૂર છે શાઓ કહે છે કે જે સમયે જે ક્ષેત્ર ડુળતી હાલતમાં હોય તે ક્ષેત્રનો ઉદ્ધાર કરવા જેવું બીજું એક પણ પુણ્ય નથી. અત્યારે આરે તરફથી જે નાદ સંભળાય છે કે શ્રાવકક્ષેત્ર સારી સ્થિતિમાં નથી, તો શ્રાવકોને કેળવવાં અને તેમને ધધે પાડવા જે પ્રયત્ન કરવામાં આવતા હોય તે પ્રયત્નોને બને તેટલી મદદ કરવી એ ધનિકબંધુઓનું પ્રથમ કર્તવ્ય છે વર-ઘોડાઓમાં, ખાવાપીવામાં, અઠ્ઠાઈ મહોત્સવો, લ્હાણીઓ, ઉત્તજમણાંઓ-એ બધા કરતાં પણ શ્રાવકોને મદદ કરવી તે પ્રથમ કર્તવ્ય છે. આમાં પણ સ્વાદ્વાદ ધર્મ-આપણે યાદ રાખવો જોઈએ. પ્રથમ જણાવેલાં જાતાંઓને મદદ ના કરવી તેમ કહેવાનો હેતુ નથી. પણ આ શ્રાવકોદ્ધારની બાબતમાં સૌ કરતાં વિશેષ લક્ષ આપવાની અત્યારે જરૂર છે. એમ તો કહ્યા વિના ચાલે તેમ નથી. મંદિરોને ભડે શણગારો, પણ પ્રથમ મંદિરની મૂર્તિના પૂજકો ઉભા કરો. શ્રાવકોની સંખ્યા દિનપ્રતિદિન ઘટતી જાય છે, તેના કારણે તપાસો. તે કારણોને દૂર કરો. જૈન કોમમાં એક પણ વિદ્યાર્થી અભણ ન રહે તેવી ગોઠવણ કરો. જૈન કોમમાં એટલું બધું ધન ધર્મમાર્ગમાં ખર્ચાય છે કે તે બધાનો મોટો ભાગ આ જ્ઞાનની પ્રણાલિકામાં વહેવરાવવામાં આવે તો આ કામ ઘણી ત્વરાથી થઈ શકે તેમ છે, આપણા જૈનબંધુઓ પ્રત્યેના સ્વધર્મબંધુઓ પ્રત્યેના ખરા પ્રેમથી તેમને મદદ કરવા પ્રેરાઓ એટલે જરૂર આપણા દાનનું ઘણુંજ ઉત્તજવળ કૃણ મળશે.

પ્રતિક્રમણ.

પ્રતિક્રમણની રૂઢીમાં પણ મોટા ફેરફારની જરૂર છે. દેશકાળનો અહીં પણ વિચાર કરવાનો છે. પ્રતિક્રમણની ભાષાના સંબંધમાં મારે અત્રે કંઈક કહેવાનું છે. તેની ભાષા માગધી છે. પ્રતિક્રમણ કરવા આવનારમાંથી કેટલા થોડા તે ભાષાને સમજે છે? જો તે ન સમજતા હોય તો તેમના જીવન પર તેની શી અસર થાય? લેંસ આગળ ભાગવત વાંચવા જેવી આ સ્થિતિ શું શોચનીય નથી? મહાવીર પ્રભુના સમયમાં મગધ દેશમાં માગધી ભાષા ચાલતી હતી, માટે મહાવીર પ્રભુએ તે ભાષામાં યોગ્ય આપ્યો કારણ કે ઘણા લોકો તેનો લાભ લઈ શકે. પ્રભુ સંસ્કૃત ભાષાથી અપરિચિત હતા એમ નહોતું પણ

બાલ સ્ત્રીમન્દમૂર્ખાણાં નૃણાં ચારિત્ર કાંક્ષિણામ્

અનુમહાર્થ તત્ત્વ જ્ઞઃ સિદ્ધાન્તઃ પ્રાકૃતઃ કૃતઃ ॥

ખાળકો, સ્ત્રીઓ, મન્દ બુદ્ધિવાળા અને મૂર્ખ પણ ચારિત્રની ઇચ્છાવાળા મનુષ્યો ઉપર ઉપકાર કરવાને તત્ત્વના બહુકાર પુરૂષોએ સિદ્ધાન્તના પુસ્તકો પ્રાકૃત ભાષામાં-માગધી ભાષામાં રચ્યા. મોટા પુરૂષોની કેટલી દયા! કેટલી લોકોનું કલ્યાણ કરવાની અભિલાષા! તે પછી સિદ્ધમેન દિવાકરે તે પ્રચલિત માગધી ભાષા મૂકીને સંસ્કૃત જેવી કેળવાયેલા જ નો લાભ લઈ શકે તેવી ભાષામાં તે સૂત્રો ફેરવવા પ્રયત્ન કર્યો, ત્યારે મંદ તેમને સંઘ પહાર મૂક્યા. આ સંઘનું પગલું લોકકલ્યાણની દૃષ્ટિથી ઘણું બ્યાજળી હતું. પણ હવે દેશ કાળ બદલાયો છે. હવે ચાલતી ભાષા નથી સંસ્કૃત કે નથી માગધી-આપણી અહીંની ચાલતી ભાષા ગુજરાતી છે: તો તેમાં પ્રતિક્રમણ પણ કેમ ન થવું જોઈએ? પાશ્વિક કે આતુર્ભાસિક કે સંવત્સરીના પ્રતિક્રમણ વખતે જે સમયે અતિચાર બોલવામાં આવે છે, ત્યારે લોકોને અતિશય હર્ષ થાય છે તેનું કારણ તમે બોલો છો? કારણ એજ કે તે અતિચાર ગુજરાતી ભાષામાં લખાયો છે, અને લોકો તે સમજી શકે છે. જે સમન્વય તેમા લોકો રસ લે, અને જે વસ્તુમાં રસ લેતા થાય તે પ્રમાણે વર્તન કરતા પણ જણાય. નહિ તો ૫૦ વર્ષ સુધી પ્રતિક્રમણ કરનારની સ્થિતિ પ્રથમ દિવસે તેની શરૂઆત કરી, તેવીને તેવી રહે તો પછી તેનો લાભ થો! માટે આ અગત્યના ફેરફારની ઘણીજ જરૂર છે.

વળી સાંવત્સરિક ક્ષમાપનાનો કેવો ઉચ્ચ ઉદ્દેશ છે, તે તો જરા લક્ષમાં લો. મનુષ્ય દરરોજ પ્રતિક્રમણ કરી પોતાના પાપનું પ્રાયશ્ચિત કરવું, તે ન ણને તો પખવાડીએ તે કરવું, તે ન ણને તો ચાર માસે તે કરવું, અને તે ન ણને તો વર્ષે દહાડે તો અવશ્ય પ્રતિક્રમણ કરવું. કોઈ પણ રીતે જીવ પાપકર્મથી નિવૃત્ત થઈ સત્યમાર્ગ તરફ વળે, રાગદ્વેષ દૂર કરી ક્ષમા અને પ્રેમના માર્ગનો

આશ્રય લે, એવા આશયથી આ સાંવત્સરિક પ્રતિક્રમણની યોજના છે. કોઈ જોડે દેખ થયો હોય તો તે એક વર્ષથી આગળતો ચાલવોજ ન જોઈએ. તે માટે સાંવત્સરિક ક્ષમાપના કરવામાં આવે છે. લોકો કહે છે કે મિચ્છામિ હુકાડ-તેનો અર્થ શું છે તે તો ઘણા થોડા સમજે છે, પણ એમ માને છે કે તે કહેવાથી ક્ષમા મળી ગઈ. તેનો અર્થ એવો થાય છે કે મિથ્યા મે હુન્નતમ-મારું પાપ મિથ્યા થાઓ. મેં અજ્ઞાનથી અથવા જાણી જોઈને જે કાંઈ અપરાધ કે અવિનય કે અશુભ કામ કર્યું હોય તે મિથ્યા થાઓ. આ પણ એક રૂઢિ પડી ગઈ છે. આને ક્ષમા માગનારા આવતી કાલે લડતા નજરે પડે છે. માટે આ કામ પણ હૃદયથી થવું જોઈએ. આપણે અપરાધ કરનારને તે દિવસે ખરા હૃદયથી ક્ષમા આપવી, અને આ વર્ષમાં અજાણતાં અથવા જાણતાં જે કાંઈ પાપો આપણે હાથે થવા પામ્યાં હોય તેવાં ફરીથી આવતા વર્ષમાં ન થાય તેવો દૃઢ નિશ્ચય કરવો જોઈએ. બાકી રૂઢિની ક્ષમાપના-અથવા ક્ષમા યાચનાનું કાંઈ લાંબું ફળ હોતું નથી.

આ અને આવા બીજા અનેક મુદ્દાઓ પર્યુષણ પર્વનો વિચાર કરતાં દૃષ્ટિ આગળ તરવરી આવે છે. પણ વિચારકોને ઘણી વસ્તુઓ એકદમ વિચારવા સોંપવાથી કદાચ ગભરાટ થાય અને આ ઉપયોગી બાબતો પણ રહી જાય તેવા ભયથી આ પર્યુષણપર્વને વધારે બોધક, વધારે લાભકારી અને વધારે કલ્યાણકારી બનાવવાના ઉપરના માર્ગો પર મુનિરાજે તથા શ્રાવક બંધુઓને વિચાર કરવાનું કામ સોંપી હાલતો વિરમીશ.

લી. સંધનો નમ્રસેવક.

“વસન્તનન્દન” બી. એ.

પચુસણની અપીલ.

રા. વકીલ નંદલાલ લલ્લુભાઈ.

ચોદશમાં બ્યાવહારિક કેળવણી લેવાનાં સાધનો અને સંસ્થાઓ અનેક છે. પરંતુ તેમાં બીજી કેમોના પ્રમાણમાં આપણે જૈન ભાઈઓ કેટલા દાખલ થયા છીએ, અને કેટલો લાભ લીધો છે, તેનો મુકાબલો કરો.

હાઈસ્કૂલ અને કોલેજની સવડ છતાં ગયા ચાલીશ વર્ષમાં પચોદશના કેટલા જૈનો તેમાં દાખલ થયા, અને કેટલા બેન્ડુએટ થયા? જો જૈન ધર્મ ઉપર તમારી સત્ય અને શુદ્ધ શ્રદ્ધા હોય તો હું પૂછું છું

કે તમે તમારા પોતાના ધર્મના ધર્મ અથોનો, અને સાહિત્યનો યથાર્થ અભ્યાસ કર્યો છે? અથવા એવા અભ્યાસ માટે સંસ્થાઓ ઉભી કરી છે?

જૈન સાહિત્યના અભ્યાસ અને વાંચનનો શોખ જૈન અને જૈનેતરમાં વધે એ માટે સંઘે કંઈ પગલાં ભર્યા છે?

જૈન યુવાન વર્ગ ધાર્મિક અને વ્યવહારિક કેળવણીમાં આગળ વધે એ માટે તેમને ઉત્સાહ આપવા, તથા સાધન વિનાના ઉત્સાહી વિદ્યાર્થીઓ આગળ વધતા અટકે છે, તેનો તપાસ કરીને તેમને ઉત્તેજન આપવા પ્રયત્ન કર્યો છે?

જૈન પ્રજા હાલ વેપાર ધંધામાં પણ ઘણી પાછળ હોઈ આપણે આગળ વધવા પ્રયત્ન કરવો જોઈએ, તેમજ ખીજાઓને ઉત્તેજન મળે એવી સવડ કરવી જોઈએ એવો ખ્યાલ કોઈ વખત તમારા મનમાં આવ્યો છે?

છોકરા અને છોકરીઓના વિવાહ પ્રસંગમાં સમાન વયના વિવાહ નહિ કરતાં કન્યા કરતાં વરની ઉંમર કમતીમાં કમતી પાંચ સાત વર્ષ વધારે જોઈએ, તે પ્રમાણે નહિ કરવાથી આપણી કન્યાઓ દુઃખી થાય છે, માટે એ રૂઢીનું જાંઘન તોડી નાખવું જોઈએ એવો ખ્યાલ તમારા મનમાં આવ્યા છતાં તે રૂઢી જાંઘ કરવા તમે કંઈ પ્રયત્ન કર્યો છે?

આપણી સ્ત્રીઓનો ઘણો વખત નકામો જાય છે, તેવા વખતમાં તેમને ધાર્મિક તથા નૈતિક કેળવણી મળે તે દિશામાં કંઈ સંગીન પ્રયત્ન કર્યો છે?

સ્ત્રી વર્ગમાં અજ્ઞાનતાનું જોર વધ્યું છે, તેથી તેમને તેમના લાયકની ઉદ્યોગિક કેળવણી આપી તેમની આર્થિક સ્થિતિમાં સુધારો કરવા જેવું છે એમ સમજી તેને માટે કંઈ પ્રયત્ન કર્યો છે?

જૈન વિદ્યાર્થીઓની શારીરિક સ્થિતિ સંતોષકારક નથી એને માટે કંઈ પગલાં ભરવાં જોઈએ એવું આપના મનમાં આવે છે?

જૈન સાહિત્યના વાંચનનો શોખ જૈન અને જૈનેતરમાં વધારવા માટે દ્રવ્ય ખર્ચીએ તો તે પણ એક જાતનો ધર્મ છે. એવું તમારા મનમાં આવે છે. જૈન વિદ્વાન સુનિઓ અને ગૃહસ્થો જેઓ જાણીતા જાહેર વક્તાઓ છે તેઓને આ-મંત્રણ કરી જૈન સાહિત્ય અને જૈન ધર્મના શુદ્ધ તત્વોનો ફેલાવો કરવાને માટે જાહેર ભાષણો આપવાથી ફાયદો થશે એવું તમારા મનમાં આવે છે?

તિર્યંચોની દયાની સાથે મનુષ્ય પંચેદ્રિ પ્રાણીઓની દયાના સંબંધમાં આપણે કંઈ પણ પગલાં ભરવા જેવાં છે, એ વાતનો કોઈ વખત વિચાર કર્યો છે?

સંઘમાં શ્રાવક, અને શ્રાવીકા વર્ગની ઉન્નતિ ઉપર ખીજા ધાર્મિક ખાતાઓનો આધાર છે માટે તેમની શારીરિક અને આર્થિક ઉન્નતિ કરવાને માટે પ્રયત્ન કરવો અને તે પણ સ્વામી પત્સલ છે એવા વિચારો કોઈ વખત આપના મનમાં આવ્યા છે?

જમણવારોની જમવાની પદ્ધતિ શાસ્ત્ર વિરુદ્ધ છે, તેથી તેમાં સુધારો કરવો જોઈએ એવું તમે માનો છો, છતાં તેમાં સુધારો કરવાને માટે તમે કંઈ પુરુષાર્થ કર્યો છે ?

સાહકારી અને કો-ઓપરેટીવ તત્વોના જ્ઞાનનો ફેલાવો કરવા સર્વત્ર પ્રયત્ન થાય છે, તે તત્વો જાણવા જેવા અને લાભ લેવા જેવા છે એ આપ જાણો છો ?

સમાજ સેવાના માટે આપણા ધર્મમાં ક્યાં ક્યાં ઉચ તત્વો રહેલાં છે, તે જાણવાને માટે આપ પ્રયત્ન કરશો ?

જૈન દહોરાશરોની અંદર અને બાહર આશાતનાઓ થાય છે તેથી તે સુધારવા લાયક છે, અને જૈન ભક્તિમાં જે ઉચ હેતુઓ રહ્યા છે, તેથી શુદ્ધ ભક્તિની પદ્ધતિ વધે તેને માટે આપણે કંઈ પ્રયત્ન કરવો જોઈએ એવું આપના મનમાં આવે છે ?

ઉપરની બાળતો સંબંધે પચુપણ પર્વના દિવસોમાં આપ સારી રીતે વિચાર કરશો અને તેને માટે કંઈ પણ સંગીન પ્રયત્ન કરશો તો તે પણ એક જાતનું ધર્મસંધન છે એમ મારું માનવું છે. તો જરૂર આપ કંઈ પણ કરશો.*

શ્રી ભગવંત મહાવીરની આજ્ઞાઓ.

(મળેલું :)

- ૧ તત્વજ્ઞાનનો અભ્યાસ કરો અને વિચારોને નિર્મળ બનાવવા પ્રયત્ન કરો.
- ૨ જીવનક્રમમાં ત્યાગ કરવા લાયક, અંગીકાર કરવા લાયક અને જાણવા લાયક શું છે ? તેનો નિર્ણય કરો.
- ૩ પોતાની શક્તિનો વિચાર કરો અને શક્તિ મુજબ ઉન્નતિક્રમમાં આગળ વધો.
- ૪ આત્મ વિશ્વાસ રાખો, કોઈના ઉપર આધાર ન રાખો, તમારો ઉદ્ધાર કરવો, એ કેવળ તમારા પોતાના વિચાર, પુરુષાર્થ અને ઉદ્યોગ ઉપર આધાર રાખે છે.
- ૫ માન અથવા આલોક કે પરલોકના સુખની ઇચ્છા રાખ્યા શિવાય જેટલું સત્કાર્ય થાય તેટલું કરો, અમે શું કરીએ ? એવા નિર્મોહ્ય વિચારો કાઢી નાખી પ્રમાદમાં જીવન ન ગુજારો.
- ૬ જો તમે ગૃહસ્થ ધર્મ અથવા સાધુ ધર્મના માર્ગમાં દ્રવ્ય અને ભાવથી શક્તિ મુજબ પ્રયાણ કરશો તો જરૂર સુક્તિપુરીએ પહોંચ્યા શિવાય રહેશો નહિ.

नवीन वर्ष.

१

नवीन वर्ष, नवीन हर्ष !

नवीन दर्श देशमां !

२

वीवी रात, प्रभु प्रताप;

दिव्य प्रभात देशमां !

३

कनक सूर्य, नवीन नूर;

पुरे अपूर्व देशमां !

४

नवीन भाव ने प्रभाव;

नवीन स्वाव देशमां !

५

नवीन तेज ने तरंग;

नवीन रंग देशमां !

६

“ मिटिश ताज, धरावी दाह;

“ दे स्वराज देशमां ! ”

७

फलित थाव, पुनित भाव;

‘ नवीन ’ आर्यदेशमां -- नवीन,

—केशव ह. शेट.

આજ દીવાળી છે !

(સ્તવન.)

(ઝીણા ઝરમર વરસે મેહ-ભીંગે મારી સુદસી-સગ.)

આજે અન્નવાળો અંતર દ્વાર, પર્વ દીવાળી છે !

પ્રભૂ સાથે ખની ચોક તાર, આજ દીવાળી છે !

હૃદય પખાળી, કિલ્મીપ ટાળી, મનના મેલને ખાળીરે,
રાગ દેશને દૂર નિવારી, પાપ પ્રપંચ પ્રતળી. આજ દીવાળી છે.
દીવડા ઘર આંગણુ અન્નવાળે, તિમીર ઉપરતું ટાળે રે,
હૃદય તિમીર અજ્ઞાન પ્રતળે, જ્ઞાનતણા અન્નવાળે. આજ દીવાળી-છે.
રોકકમેળ અને ખાતાવી, જમા ઉધાર તપાસોરે,
સરવાયાં નુકશાન નફાનાં, જ્ઞાનતણા બે વાસો. આજ દીવાળી છે.
પરનિન્દા, ચોરી, વ્યભિચારી, હિંસા હોય કરે રે,
ભાવ-દ્રવ્યથી દોષ કરેલા, ઉધાર ખાણુ મેલી. આજ દીવાળી છે.
આત્મ રમણતા, શુદ્ધ સ્વભાવે, પર ઉપકાર છવાયુરે,
છવ દયા, પ્રભૂ સેવન, એ સૌ જમા તરફ તણાયું. આજ દીવાળી છે.
હેય-જેયાદિ ત્રિપુટી રહમણ, તત્ત્વનું તત્ત્વ વિચારોરે,
સદ્ગુરુ સેવી સાચા જ્ઞાને, નીજ આત્મને તારો. આજ દીવાળી છે.
ભાવ દીવાળી અર્થે આજે, દ્રવ્ય દીવાળી દીવેરે,
કર્મ ખખાવી શુરવીર થાતાં, સુક્તિ કરીને છવે. આજ દીવાળી છે.
ચહું દેવાનંદન શ્રી વીરજી, ચરણ કમળની સેવારે,
ભાવ દીવાળી કરતાં-મંગળ, મધિમય મળતા એવા. આજ દીવાળી છે.
—તંત્રી.

અભિનન્દન નવા વર્ષે !

ગઝલ.

ઉપા અંતર વિષે જાગી, વિકસતા આત્મ ભાનુની,
રસે સૌ વિશ્વ-આત્માને, અભિનન્દન નવા વર્ષે !

અલૌકિક આત્મની લક્ષિમ, સરસ્વતી સુક્તિ સુખ દેતી,
રમણતા આત્મમાં-શાંતિ, અભિનન્દન નવા વર્ષે !

પ્રિયા સુમતિ સહુણીને, તનુજ સદ્ધર્મ બહુ શુભ.
 પ્રીતિ પ્રભૂ ભક્તિમાં પુરી, અભિનન્દન નવા વર્ષે !
 સમાગમ સંતના થાળે, સુધારસ તત્ત્વના પાળે,
 સદા પ્રભૂ-આત્મને ગાશે, અભિનન્દન નવા વર્ષે !
 બધાએ દેશમાં શાંતિ, પ્રજા-રાજા વિષે હોળે !
 વિજય મન-માર પર હોળે, અભિનન્દન નવા વર્ષે !
 હૃદયના રોગ સૌ ટળજ્યો, મનોગત સર્વતું મળજ્યો.
 બહુ શાંતિ અને બળ હો ! અભિનન્દન નવા વર્ષે !
 બુદ્ધ્યધિમાં સદા નહાળે, પ્રભા સૌ વિશ્વ છવરાળે.
 મણિમય દ્રવ્યને-લાવે, જીવન હો દિવ્ય આ વર્ષે !!

—તંત્રી.

હવે આપ નૃપાલ છો.

અનુવાદક:-રા. કુંદન ઉર્ફે હિસ્મત હા. દવે.

સર રવિન્દ્રનાથ ટાગોરની વાર્તાના અંગ્રેજીપરથી.

રે નલેન્દુશેખરનાં લગ્ન અરૂણલેખા સાથે થયાં ત્યારે લગ્નના દેવતા, ચોરીના અગ્નિ પાછળ રહી, સ્મિત કરતા હતા. ખરેખર ! દેવતાઓની રમત તે આપણને-મર્ત્યલોકને-હસ્તેશાં ગમ્મત તરીકે હોતી નથી.

નલેન્દુના પિતા પૂર્ણેન્દુ શેખર, સરકારી અંગ્રેજ નોકરામાં ઘણા જાણીતા હતા. જાળીની મુસાફરીમાં તેઓ રાય બહાદુરપણાના કિનારા સુધી ખંતથી સલામનાં હલ્લેશાં મારી, આવી પહોંચ્યા હતા. અને તો પણ આગળ વધવા માટે શીલીકમાં પુષ્કળ રાખી મુક્યું હતું; પણ પંચાવન વર્ષની ઉમ્મરે, ત્યારે તેમની કુમળી નજર રાજાપણાના શીખરપર ચોંટી હતી, તે વેળાએ જ ભૂમિમાં આ ફાની દુનિઆના ટાઇટલો અને માન કાંઈજ અર્થના નથી ત્યાં પરવયા; અને તેમની સલામ કરી કરી થાકી ગયેલી ગરદને ચિતાનાં લાકડાંપર હસ્તેશને માટે આરામ લીધો.

આજની શાસ્ત્રવિદ્યા પ્રમાણે કંઈ પણ તદ્દન નાશ પામતું નથી, પણ માત્ર રૂપાન્તરજ થાય છે, અને ણીજ જગાએ વપરાય છે. પૂર્ણેન્દુની સલામ, આ

નિયમ પ્રમાણે, જાપા પાસેથી પુત્રમાં ઉતરી આવી, અને નલેન્દુ શેખરનું મસ્તિષ્ક અંગ્રેજો પાસે, પવનથી ઝૂલતા છોડની પેઠે ઉચું નીચું હાલવા માંડ્યું.

જે કુટુંબમાં તેનાં લગ્ન થયાં હતાં ત્યાં આથી ઉલટીજ રૂડી હતી. તે કુટુંબમાં વડા પુત્ર પ્રમથનાથે, સગાંનો બહાલ અને દરેક ઓળખીતાનું માન મેળવ્યું હતું. તેનાં સગાં અને તેના ઓળખીતા તેને દરેક જાળતમાં આદર્ય માનતા હતા. પ્રમથનાથ વિશ્વવિદ્યાલયનો બી. એ ની ઉપાધીધારક હતો; અને વધારામાં, તેનામાં બુદ્ધિ હતી. પણ તે કોઈ મહોટી સરકારી પદ્વીપર ન હતો; પગાર પણ મહોટો નહતો; તેમ તેની લેખીનીધી તે કાંઈ લાગવગ ધરાવતો ન હતો. વળી એવો એક પણ સત્તાધારી નહતો કે જે તેને મદદ કરે કારણ પ્રમથનાથ અંગ્રેજોથી જેટલા તેઓ તેનાથી અજાણ રહેતા તેટલોજ અજાણો ને અજાણો રહેતો હતો. આથી તે માત્ર તેના કુટુંબ અને મિત્રાદિમાં જ દીપ્તિ નીકળતો, અને તેથી વધારે આજળ માનપાન મેળવી શકતો નહિ.

છતાં પ્રમથનાથે એક વખત ત્રણ વર્ષ સુધી ઇંગ્લેન્ડની સુસાફરી કરી હતી. ઇંગ્લેન્ડમાં મળેલી માયાળુ પરોણાગતથી તેના પર એટલી ઘણી અસર થઈ હતી કે તે તેના દેશનું દુઃખ વિસરી ગયો હતો અને પાછો ફર્યો ત્યારે તેણે અંગ્રેજી પોષાક ધારણ કરી દીધો હતો. શરૂઆતમાં આથી તેનાં લાઈ જહેનને દુઃખ થતું પણ, થોડા દીવસ પછી તેમને લાગવા માંડ્યું કે પ્રમથનાથના જેટલાં, અંગ્રેજી કપડાં ખીજા કોઈને શોભતાં નહતાં. અને ધીરે ધીરે તેના મુન અભિમાનમાં તેઓ પણ લાગ લેવા માંડ્યાં.

ઇંગ્લેન્ડથી પાછા ફરતાં પ્રમથનાથે નક્કી કર્યું હતું કે હિન્દવાસી અંગ્રેજો સાથે સરખાપણાના હક્કથી શી રીતે લાગવું તે દુનીઆને તેણે જતાવવું. જે જે હિન્દીવાનો ધારે છે કે આવો મિલાપ અચંલવિત છે, અને નીચા પંડી સલામ કર્યા વિના તેમ થાયજ નહિ, તે સ્વમાન બીલકુલ જાણતાજ નથી અને અંગ્રેજોને અન્યાય આપે છે-એમ પ્રમથનાથે ધાર્યું.

વિલાયતથી ઘણા જાણીતા અંગ્રેજોના ઓળખાણપત્રો તે સાથે લેતો આવ્યો હતો, અને આથી તે હિન્દવાસી અંગ્રેજો સાથે ઓળખ પામ્યો. તે અને તેનાં પત્ની અંગ્રેજોને ત્યાં ચાહ, જમણુ, રમતગમત વિગતની પરોણાગત આખવા લાગ્યાં. આવા સફલાચ્ચથી તેને નિશો ચઢ્યો અને તેના શરીરની નસેનસમાં તેને ગુલગુલા થવા લાગ્યાં.

આ અરસામાં, એક નવીજ રેલ્વે ખુલ્લતી હતી, જેથી શહેરના આગેવાનોને, ઓફીસરોના પ્રસાદરૂપે, લેફ્ટેનન્ટ ગવર્નર તરફથી તેમા પ્રથમ સુસાફરી કરવાને આમંત્રણ થયું હતું. આ મંડળમાં પ્રમથનાથ હતા. પાછા ફરતી વખતે

એક યુરોપીઅન પોલીશ સાર્જન્ટે એક ડબ્બામાંથી ઠેટલાક દેશી ગૃહસ્થોને અપમાન સાથે બહાર કાઢ્યા. યુરોપીઅન પોપાકમાં, પ્રમથનાથ પણ તે ડબ્બામાં જ હતા. જ્યારે તે બહાર નીકળતા હતા ત્યારે, સાર્જન્ટ બોલ્યો “ તમારે બહાર નીકળવા જરૂર નથી સાહેબ ! મહેરબાની કરીને અંદર બેસો. ”

આવી રીતે તેમની તરફ બતાવેલા માનથી પ્રમથનાથ શરૂઆતમાં તો કુલાયા. ટ્રેન આગળ વધી ત્યારે, જોડાયલાં જેતરની લીલોતરી રહીત પશ્ચિમ બાજુમાંથી પ્રસરતા સન્ધ્યાના સૂર્યનાં કિરણો આખા દેશપર શરમની છાયા નાંખતાં તેને ભાસવા લાગ્યાં. તેના એકાન્ત ખાનાની બારી આગળ બેસીને ઝાડ પાછળ સંતાએલી માતૃભૂમિનાં મિત્રાતાં ચક્ષુની કાંઈકે ઝાંખી તેને થઈ. વિચાર નિમગ્ન પ્રમથનાથનાં ચક્ષુમાંથી અશ્રુ ખરવા લાગ્યાં અને ગાલપર પડ્યાં. અને તેણે હૃદય કોપથી તતડવા લાગ્યું.

હવે તેને, ચેરીમાં દેવની મૂતવાળો રથ ખેંચતા ગધેડાની વાર્તા યાદ આવી. રસ્તે જનાર મૂર્તિને પ્રણામ કરતા અને તેમના માથાથી રસ્તાની ધૂળને ઝડકતા. મૂર્ખ ગધેડો એમ માનતો કે આ બધું માન તેનેજ અપાતું હતું. પ્રમથનાથે વિચાર્યું “ માત્ર તેનામાં ને મહારામાં ફેર એટલોજ કે આંજે હું સમજી શક્યો છું કે જે માન મળે છે, તે મને નહિ પણ મહારી પીઠપરના બોલતે મળે છે. ”

ઘેર પહોંચતાંજ ઘરનાં બધાં છોકરાંને પ્રમથનાથે ભેગાં કર્યા, અને એક મોટી હોળી સળગાવીને તેમાં એક પછી એક બધાં યુરોપીઅન કપડાં નાંખી દીધાં. છોકરાં તેની આગળ પાછળ નાચવા લાગ્યાં અને જેમ જેમ અગ્નિનો ભડકો વધવા લાગ્યો તેમ તેમ તેમનો આનંદ પણ વધવા લાગ્યો. ત્યાર પછી પ્રથમના એ અંગ્રેજોના ઘરની આડ અને પાણી લેવાં ત્યાગ્યાં, અને એકવાર ફરી તે પોતાના કુટુંબના કિલ્લામાં, જ્યારે તેના બીજા મિત્રો તેમનાં પાઘડીવાળાં શીશ ઝૂકાવતા એક અંગ્રેજના ઘરથી બીજાના ઘર તરફ ભટકતા હતા, ત્યારે અગમ્ય થઈ બેઠો.

નશીળના બળે નલેન્દુ શેખર આ કુટુંબની બીજી બાળકી સાથે પરણ્યો. તેની સાળી અને સાળાવેલીઓ ભણેલી ગણેલી હતી. નલેન્દુ ધારતો હતો કે લગ્ન કરવામાં તે ફાળ્યો હતો. પણ તેનાં આસરીયાં પણ તે લગ્ન કરવામાં ફાળ્યાં હતાં એણે તેમના મનપર લાવવાને તે પ્રયત્ન કર્યો વગર રહ્યો નહિ. સસરાના કુટુંબની બાળાઓને, તે જાણે ભૂલથી આપતો હોય, તેમ તે યુરોપીઅનો તરફથી તેના પિતા પર આવેલા પત્રો આપતો હતો. જ્યારે તે રમણીઓના પરવાળ સમા હાઠ તિરસ્કારયુક્ત હારચઘી પ્રસરતા અને સુંદર પોષ્યામાંથી તીવ્ર

અગતવી નેન કઠારીઓનાં અણીઆં તે જોતો ત્યારે તે ખીચારો તેની મૂખોઈ કળતો અને પરતાતો હતો.

લાવણ્યલેખા નામની ચોથી મહોટી ખડેન, ખીજી બધીના કરતાં આલાકીમાં અને સૌન્દર્યમાં વધુ હતી. એક ઉત્સવના દિવસે, તેણે નલેન્દુના શયનગૃહની છાજલીપર, જન્તુચોથી ભરપુર જૂની ખૂટની જોડ મૂકી અને તેની આજૂબાજૂ પૂષ્પ, ચંદન, ધૂપ અને બે દીપ વિધિપુરઃસર ગોઠવ્યા. જ્યારે નલેન્દુ અંદર આવ્યો, ત્યારે તેની બે સાગીઓ બન્ને બાજુ ઉભી રહી અને ગંભીર મશ્કરી સાથે બોલી “આપના દેવને નમસ્કાર કરો. અને તેમના પ્રસાદથી આપનો અભ્યુદય થાઓ.”

ત્રીજી સાળી નામે કૃતિણલેખાએ એક આદરપર કેટલાંક અંગ્રેજી નામ જેવાં કે “જોન, સ્મિથ” વિ. રાતા રેશમથી ભરવામાં કેટલાક દિવસ ગાળ્યા અને જ્યારે તે તૈયાર થઈ ત્યારે સંપૂર્ણ વિધિ સાથે આ નામાવલી નલેન્દુ શેખરને તેણે ભેટ આપી.

ચોથી સશક લેખા જે ઘણીજ ન્હાની ઉમ્મરની હતી અને તેથી કશા લેખામાં ન હતી તેણે એક વેળા કહ્યું “જમાઈશત! હું તમારે માટે એક સ્મરણી (માળા) તૈયાર કરીશ, જેથી તમે, તમારા સાહેબનાં-દેવનાં-નામ સ્મરણ કરી શકો.” તેની ખીજી ખડેનોએ ઠપકો આપ્યો કે “એવો! ઢાંગી છોકરી હર જા.”

નલેન્દુ શેખરના મનમાં કોઈની અને શરમની લાગણીઓ ઉછળવા લાગી. છતાં તેની શાળીઓની સંગત છોડી શક્યો નહિ. ખાસ કરી મહોટી કે જે ઘણીજ સુંદર હતી તેનાથી તો દૂર થઈ શક્યોજ નહિ. તેણીના ડંખના કરતાં તેનું મધ કાંઈ ઓછું નહતું; અને નલેન્દુના હૃદયને એકની મીઠતા અને ખીજની તીક્ષ્ણતા ભોગવવી પડતી હતી. આવીજ રીતે પાંખને ઇંજ થયેલું પતંગીયું, દૂર થવાને અશક્ત, આંધળું થઈ પુષ્પની આબુબાબુ ગણગણ્યાં કરે છે.

તેની શાળીઓની સંગતનો મોહ, નલેન્દુને એટલો બધો લાગ્યો હતો કે તેણે યુરોપીઅનના પ્રસાદની અવગણના બતાવવી શરૂ કરી. જ્યારે વડાસાહેબને સલામ ભરવા જતો ત્યારે તે એવો ઢાંગ કરતો કે તે યુરેન્દ્રનાથ બેનરજીનું ભાષણ સાંભળવા જતો હતો. જ્યારે તે દાજીર્લીગથી પાછા ફરતા છોટા સાહેબને રેલ્વે સ્ટેશનપર સલામ કરવા જતો ત્યારે તે જણાવતો કે તે તેના ન્હાના કાકાને મળવા જતો હતો.

આ યુવાનની સાળી અને સાહેબ વચ્ચે, ‘સુઝીમાંના સોપારી’ જેવી

સ્થિતિ થઈ હતી. પણ અંતરથી, તેની સાળીઓએ નિશ્ચય કર્યો હતો કે નલેન્દુના સાહેબનો હાલવવા.

આ અરસામાં એલું સંભળાતું હતું કે આવતા રાણીના જન્મ દિવસે માનના ટીપ્પણમાં નલેન્દુનું નામ આવશે; અને તે સ્વર્ગની નિમરણીના પહેલા પગથીએ ચઢશે. રાય બહાદુર થયે-ખીચારા નલેન્દુમાં આ ખુશીના સમાચાર તેની પહેનપણીઓને કહેવાની હિમ્મતજ નહતી. એક સાંજે ત્યારે શરદનો ચન્દ્ર તેનાં કીરણો પૃથ્વીપર ફેલાવતો હતો ત્યારે નલેન્દુનું હૃદય એટલું તો પૂર્ણ થઈ ગયું હતું કે તે વેળા તે તેને રાકી શકે એમ નહતો. અને તેણે ઉપલી બાળત તેની પત્નીને કહી પણ દીધી. ખીજેજ દિવસે તેની પત્ની મ્યાનામાં બેસી તેની મોટી પહેનને ત્યાં ગઈ અને ગદ્ગદીત કંઠે, અશ્રુમહિત તેણે તેનું ભાવ્ય તેની પહેન આગળ ઉકેલ્યું.

લાવણ્યલેખા બોલી “તેને માથે રાયબહાદુર થવાથી શીંગડાં તો નથી ઉગવાનાં? તું આટલી બધી લીલી કેમ થઈ જાય છે?”

અરૂણલેખા બોલી “ના, ના; હું રાયબહાદુરીણી શિવાય કંઈ પણ બનવાને તૈયાર છું.” આતું કારણ એમ હતું કે તેણે તેના પીછાનના મંડળમાં ભૂતનાથ બાબુને રાયબહાદુર થયેલા જોયા હતા; અને તે પરથી તેને તે ખીતાબપર ઘણાજ તિરસ્કાર હતા.

લાવણ્યલેખાએ તેને ધીરથી વહાલભરે કહ્યું “બહાલી ! તું એથી ગભરા ના. હું તેમ બનતું અટકાવવાને મહારાથી બનતું કરીશ.”

લાવણ્યના પતિ બાબુ નીલરત્ન, બક્ષરમાં વસીલ હતા. શરદ રૂતુ પુરી થયેથી, નલેન્દુને લાવણ્ય તરફથી બક્ષર જવાતું આમંત્રણ મળ્યું; અને ઘણા આનંદ સાથે તે ત્યાં જવા નિકળ્યો.

પશ્ચિમ પ્રદેશના બાલશિયાળાએ લાવણ્યલેખાને નવી તન્દુરસ્તી અર્પી હતી; અને તેના ગાલની લાલી અને સોન્દર્યમાં વૃદ્ધિ થઈ હતી. કોઈ એકાન્તમાં વહેતા ઝરણાને તીરે ઉગેલા કેસના છોડ પરના મધુપૂર્ણ શરદના પુષ્પ સમાન તે દેખાતી હતી. નલેન્દુની મુગ્ધ દૃષ્ટિએ તો તે પ્રભાતના પ્રકાશમાં ઝાકળનાં મૌકિતક સમાં ગિન્દુ ગેરવતી પુષ્પિત માલતી લતા જેવી જણાતી હતી.

નલેન્દુ આથી વધારે સુખી તેની જીવનમાં કોઈ વેળા થયો હોય એમ તેને લાગતું નહતું. તેની પાતાની તન્દુરસ્તીનો જુરસો અને તેની સાળીનો સહવાસ તેને હવામાં ચાલી શકે તેટલા આનંદથી હલકો ફુલ જેવો બનાવતો જણાયો. ગંગા પણ જાણે તેનીજ કલ્પનાને અનુસરતી હોય તેમ અગમ્ય પ્રદેશમાં-સતત વહી જતી તેને જણાવા લાગી.

નદી કિનારેથી ફરીને મવારમાં જ્યારે તે પાછો ફરતો ત્યારે શિયાળાના સૂર્યનાં ફિરવું તેના ગરીરમાં એવો તો ઉત્સાહ પ્રદીપ્ત કરતાં કે જે માત્ર બે પ્રેમીઓના સમાગમથીજ ઉપજે છે. ઘેર આવતાં તે ઘણી વેળા તેની સાળીને કોઈક જાતનું ખાવાનું તૈયાર કરતીજ દેખતો. તે પોતાની મદદ આપવા જતો અને તેમાં માત્ર પોતાનું અન્નાન અને બુદ્ધિની ખામીનુંજ દીગ્દર્શન કરાવતો. છતાં એ નલેન્દુ અધ્યાત્મથી પોતાને સુધારવાની ચિન્તાવાળો બીલકુલ જણાતો ન હતો. ઉલટો એતો તેની સાળી તન્મથી મજાતા ઠપકામાં આનંદ માનતો. મસાલા ભેજાવવામાં, પેણી ઉતારવામાં, બળી જતું અટકાવવામાં, તે એક બાળક સમાન અશક્ત હતો એવું જણાતાં તેને ઘણું લાગી આવતું અને તેના બદલામાં તેને ઠપકો અને દયાજનક હાસ્યજ મળતાં.

બપોરે તે તેની સાળીના આગ્રહને લીધે સ્વાદીષ્ટ લોજન મહોટા પ્રમાણમાં જમતો, પછી રમત રમવા બેસતો જેમાં તે આવડતો અભાવજ દર્શાવતો. તે હુસ્સાઈ કરતો, બીજાની બાજીમાં નજર નાંખતો અને લડતો-પણ જરાએ જીતતો નહિ, અને વધારામાં તે હાર કબૂલ કરતોજ નહિ. આથી તેને સૌ ઠપકો આપતું પણ તે તો “હુવા સો હુવા.”

એક બાળતમાં તે સંપૂર્ણ સુધરેલો હતો. તે વેળાએ તો તેનું અંતિમ લક્ષ્ય સાહેબ લોકનો પ્રસાદ મેળવવાનું હતું તે બાળન તેના લક્ષ્ય બહાર જતી રહી હતી. આપણી નજીકનાં અને આપણાં વહાલાનો પ્રેમ અને સન્માન મેળવવાથી કેટલા મુખી અને માનનીય થવાય છે તે, તે સમજવા લાગ્યો હતો.

વધુમાં હવે નલેન્દુ તદ્દન નવાજ પાતાવરણમાં ફરતો હતો. લાવણ્યના પતિ, ત્યાંના વકીલ મંડળના નેતા, બાજુ નીલરત્ન ને ઘણા માણસો, તે સાહેબ લોકને ઘણું માન ન આપવા માટે ઠપકો આપતા. મી. નીલરત્ન આવા દયકાન્દ જવાજમાં કહેતા કે “હું આપનો આભાર મારું છું. પણ તમે, જે તેઓ મહારા બોલતો સાદર ન કરે તો હું જે કંઈ સભ્યતા તેમના તરફ વાપરું તે વાળી ન શકાય તેવી ઓટ થાય. રણની રેતી ધોળી અને ચળકતી હોય પણ હું તો બીજા કાળી જમીનમાંજ વાપીશ કે જ્યાંથી હું બદલાની આશા રાખી શકું.”

જ્યારે એક બાજુ ભવિષ્યના વિચાર વિના નલેન્દુ પણ આવા વિચાર સેવવા લાગ્યો, ત્યારે તેણે અને તેના બાપે કાળજીપૂર્વક તૈયાર કરેલી ભૂમિકામાં તેને રાચબહાદુર થવાની તક ઉઠવા લાગી. અને તેને વધુ પાણીની જરૂર હતીજ નહિ. શું તેણે શહેરમાં એક સરતનું મેદાન, જ્યાં યુરોપીયનો જતા, તે ઘણા ખર્ચ તૈયાર નહોતું કરાવ્યું?

કોન્ગ્રેસનો અમય નજીક આવ્યો ગયો ત્યારે મુખ્ય સ્વયંથી નીલરતને તે માટે ફંડ લેશું કરવાની વિનંતિ કરવામાં આવી. ચિન્તામુક્ત નલેન્દુ, આનંદજીવેર તેની સાળી માથે પત્તાની રમ્મતમાં શેકાયો હતો, જે વેળા નીલરતન-બાપુ ફંડની ચોપડી લેઈ તેની પાસે આવ્યા અને બોલ્યા “આમાં નામ નોંધાયો સાહેબ !”

મૂળની ટેવ પ્રમાણે નલેન્દુ તો ગભરાયેલો જણાયો. લાવણ્યે ઘણી લાગણી અને ચિન્તાવાળી મુદ્રા ધારણ કરી કહ્યું “એમ ન કરશો એમ કરવાથી તમે તૈયાર કરાવેલું મેદાન તદ્દન નાશ પામશે.”

નીલરતને વળી કહ્યું “અમે તમારું નામ પેપરમાં છપાવીશું નહિ.”

લાવણ્યે વળી ચિન્તામુક્ત ચહેરે કહ્યું “છતાં એ સહીમલામત વાત નથી. “વાએ ઉડી જાયે વાત !”

નલેન્દુ જુરસાળંધ બોલી ઉઠ્યો “પેપરમાં આવવાથી મહારા નામને બીલકુલ હાની પહોંચવાની નથી.” એમ બોલી તેણે નીલરતના હાથમાંથી ફંડની ચોપડી ખુંચી લીધી, અને એક હજાર રૂપીઆ લખી આપ્યા. અંતરના ડિંકાણમાં તે એમ આશા રાખતો હતો કે પેપરે આ વાત પ્રકટ નહિ કરે.

લાવણ્યે કપાળપર ટપલી મારી કહ્યું “તમે આ શું કર્યું ?”

નલેન્દુએ મગફળીમાં કહ્યું “કાંઈજ ખોટું નથી કર્યું.”

લાવણ્ય બળકડી “પણ ...પણ ...સીલકાહ સ્ટેશનના ગાર્ડ સાહેબ, વાઈટ વે દુકાનના દુકાનદાર, હાઈ બ્રધર્સના સાર્થક સાહેબ—વગેરે ગૃહસ્થો તમારા ઉપર ગુસ્સે થશે અને તમારે ત્યાં પુનઃ દિવસે સેમ્પેનની પેટી ઉઠાવવા આવશે નહિ. અરે જરા તો વિચારો ! હવે જ્યારે તેઓ તમોને ફરી મળશે ત્યારે તમારો ખલો થાળડશે નહિ.”

નલેન્દુએ જવાબ વાળ્યો “એથી મહારૂં હેયું તો ફાટી નહિ જાયને ?”

થોડા દિવસ વિત્યા બાદ જ્યારે નલેન્દુ આહ પીતો પીતો એક ન્યુસ-પેપરપર દૃષ્ટિ દોડાવતો હતો ત્યારે તેની નજર એક “X”ની સહીવાળા પત્રપર પડી. લેખકે નલેન્દુને, તેણે આપેલી બક્ષીસ બાબદ ઘણો ધન્યવાદ આપ્યો હતો, અને જણાવ્યું હતું કે નલેન્દુ જેવા માણસના કોન્ગ્રેસના ટોળામાં આવવાથી કોન્ગ્રેસના બળમાં અત્યંત વધારો થયો હતો.

અફસોસ ! બાપા પૂર્ણેન્દુ શેખર ! શું તમોએ આ દુષ્ટને, કોન્ગ્રેસના બળમાં વૃદ્ધિ કરવા જન્મ આપ્યો હતો ?

પણ દુઃખના વાદળને પણ રૂપેરી કોર હોય છે. એક બાબુપર એંગ્લો-ઇન્ડિઅન પ્રબ્લ અને બીજી બાબુપર કોન્ગ્રેસનો પક્ષ, દરેક તેને પાતાના પક્ષમાં

લોગવવા મથન કરતા હતા તે પરથી એટલું તો સ્પષ્ટ જણાતું હતું કે તે માલ-વિનાનો માણસ ન હતો. આથી નલેન્દુ આનંદથી પ્રકુલ બની તે પેપર તેની સાળીને બતાવવા લેઈ ગયો. અને તેણીને પેલો પત્ર બતાવ્યો. બાહ્યે કાંઈ જાણતીજ ન હોય તેમ લાવણ્ય બોલી ઉઠી. “અરે ! બાપરે ! બધું બહાર પડી ગયું જો. તમારાપર આટલો બધો દ્રેષ કેને હતો ? કેટલી બધી ફૂરતા ? કેટલી દુષ્ટતા ?”

નલેન્દુ હસીને બોલ્યો “લાવણ્ય તમે આમ કહો નહિ. હું તેને ખરા હૃદયથી માફી આપુ છું અને ઉલટો આશિષ દઉં છું.”

વળી થોડા દિવસ પછી એક એંગ્લો-ઇન્ડિઅન પેપર પોષ્ટ મારફતે તેના હાથમાં આવ્યું. તેમાં “એક ઝોળખીતો”ના નામથી એક પત્ર હતો. જે ઉપર જણાવેલી હકિકતની વિરૂદ્ધમાં હતો. લેખકે જણાવ્યું હતું કે “જેઓ નલેન્દુ શેખર બાબુને ઝોળખે છે, તેઓ આવા અણપને તે કાંઈ ગવર્નમેન્ટ મોકરી ન મળવાથી નાઉમેદ થયેલો ઉમેદવાર કે ધંધા વિનાનો ખારીસ્ટર નથી. યુરોપની ટુંકી મુસાફરીથી પાછા ફરી ખાંદરની માફક અમારી નકલ કરી એંગ્લો-ઇન્ડિઅન સમાજમાં માથાં મારી, નાશીપાસીમાં મૂળ ઠામે આવનાર માણસોમાંના તે એક નથી. અને તેથી નલેન્દુ શેખર બાબુને કાંઈ પણ કારણ નથી કે વિં વિં”

અરેરે ! બાપા પૂર્ણેન્દુ શેખર ! તમોએ મરતા પહેલાં યુરોપીયનોમાં કેટલો મોસો વધાર્યો હતો ?”

આ પત્ર તેણે લાવણ્યને બતાવ્યો. કારણ, શું તેમાં નહોતું લખ્યું કે તે એક આલી મુવાલી અને હલકો માણસ ન હતો પણ એક વજનદાર ગૃહસ્થ હતો !”

લાવણ્યે બનાવટી આશ્ચર્ય સાથે કહ્યું “આપના કયા મિત્રે આ લખ્યું છે ? અરે ! આવો ! બોલો તે તે, ટીકીટ કલેક્ટરે લખ્યું છે, કે કોઈ આમકાન્ય વેપારીએ ? અથવા તો કોટમાંના મેજરે લખ્યું ?”

નિલરત્ને કહ્યું “તમારે મહારા મત પ્રમાણે તો, આનો પ્રત્યુત્તર લખવો જોઈએ.”

નલેન્દુએ ઉચ્ચ સ્વરે કહ્યું “શું તે વળી જરૂરનું છે શું ? મહારે, તેઓ કહે તે બધાની વિરૂદ્ધ જવાબ આપવો જોઈએ કે ?”

લાવણ્યે હાસ્યની રેલથી આખો આરડો ભરી કાઢ્યો. આથી નલેન્દુ જરા ગુંચાયો અને બોલ્યો “કેમ ? શું થયું છે ?” તેણીએ તો હસવું આલુંજ રાખ્યું. તે રોડી શકીજ નહિ અને તેનું નાભુક શરીર આમ તેમ હાલવા લાગ્યું. આ હાસ્યના ઝપાટાથી નલેન્દુ તદ્દન નીચો પડી ગયો, એવી તેની અ-

સર થઈ. તે બોલ્યો “શું ? તમે એમ માનો છો કે હું તેની વિરૂદ્ધ લખાવું કરવામાં બીનું છું ?”

લાવણ્યે કહ્યું “ના, ના, હું તો માત્ર એમ માનતી હતી કે આપે હજી આપના આશાયુક્ત સરતના મેદાનને બચાવવાનો પ્રયત્ન મૂકી દીધો નથી. તમે બહોળા છો ને કે “હવે તો નર ભદ્રા પામશે !”

“હું એનો ભય રાખું છું એમ તમે ધારો છો ને ? ઠીક, તમે જોશો.” એમ કહી તે તેનો પ્રત્યુત્તર લખવા બેઠો. તે લખી રહ્યો ત્યારે લોવણ્યે અને નીલરત્ને તે વાંચી જોયો, અને કહ્યું “હજી તે બરાબર સખત નથી. આપણે તેમને તીવ્રો ને તમતમો જવાબ આપવો જોઈએ. કેમ નહિ કે ?”, અને તે બંનેએ તેને સુધારવાનું કામ હાથ ધર્યું. તે આ પ્રમાણે થયું “જ્યારે આપણે સંબંધીજી આપણો શત્રુ બને છે ત્યારે તે કોઈ અન્ય માણસનાથી ઘણાજ નુ-કશાનકારક નીવડે છે. રૂશીઅન અથવા સરહદપર વસતા પક્ષણ કરતાં પણ એંગ્લો ઇન્ડીઅનો, ગવર્નેન્ટના બરાબરમાં બરાબર શત્રુ છે. દેશના લોક અને ગવર્નેન્ટની વચ્ચે મેત્રીની ગાંઠ સજ્જડ થવામાં તે લોકો મોટી આડખીલી છે. પ્રજા અને રાજ્યકર્તા વચ્ચે સારી લાગણી ઉપજાવનાર તો ડોન્ટ્રેસ છે, જેણે તે માટેનો રસ્તો ખુલ્લો કર્યો છે. તે રસ્તાની અંદર એંગ્લો ઇન્ડીઅન પત્રોએ પોતાની બાતને કાંટા સમાન વચ્ચે રાખી છે. વિં વિં.”

જે કે નલેન્ડુને ભય લાગતો હતો કે આ પત્ર ઘણું નુકશાન કરશે, તો પણ તેણે પોતાના માની લીધેલા આ નિર્બંધથી તે જરા કુલાતો હતો. તે વખતસર છપાયો અને થોડા દિવસ બધે તેના ઉત્તર, પ્રત્યુત્તર વગેરેથી પેપરે ઉભરાઈ જવા લાગ્યાં અને આખરે બહોર થયું કે નલેન્ડુ બાબુએ ડોન્ટ્રેસમાં જોડાઈ મોટી રકમ ફંડમાં આપી હતી.

ઉપર નલેન્ડુએ ના છુટકે એક સુસ્ત સ્વદેશાભિમાનીની પેઠે વાત કરવા માંડી. લાવણ્ય પોતાના મનમાં હસતી અને વિચારતી કે હજી તો બરાબર અભિમાન તપવાનું તમારે બાકીજ રહ્યું છે.

એક સવારે જ્યારે નલેન્ડુએ, ન્હાતા પહેલાં તેના ગરીરપર તેલનો લેપ કર્યો હતો, અને ઠરોડના ભાગને પહેંચવા આડા અવળો થઈ પ્રયત્ન કરતો હતો ત્યારે એક નોકર ડી. માલસ્ટ્રેટના નામનું કાર્ડ લેઈ આવ્યો ! અરે ! પ્રભુ ! એ વગી શું કરશે ? નલેન્ડુ આવા તેડવાળા શરીરે જ્યાં મળી શકે તેમ હતું નહિ. કીનારે પડેલી માછલીની પેઠે તેણે તડફૂડીમાં માર્યા. બહુજી ત્વચથી તેણે સ્નાન કરી લીધું, જેમ તેમ કરી કપડાં ધારણ કર્યા; અને શ્વાસભર બહારના ખંડમાં ધર્યો. નોકરે જવાબ આપ્યો કે સાહેબ, આટલીવાર મુખી યાત્રીને સ-મણાંજી આપ્યા ગયા હતા. નૈતિક ગણિત માટે, આ બનાવટી નાટકમાં દોષે

કેટલો ભાગ ભજવ્યો તેની ગણતરી કરી, લાવણ્ય અને નોકર કેટકેટલાં ગુન્હે-
ગાર હતાં તે નક્કી કરવાને આ એક સારો પ્રશ્ન હતો.

કાચંડાની કપાઈ ગએલી પૂંછડીની માફક નલેન્દુનું હૃદય તેના વક્ષઃમાં
હુઃખથી અમળાવા લાગ્યું. આખો દિવસ તે ધ્રુવડની માફક આમતેમ આથડયો.

લાવણ્યે આનંદનું ફરેકે ફરેકે ચિન્હ પોતાના ચહેરાપરથી છુપાવી, ચિ-
ન્તામય વાણીથી વારંવાર પૂછવાનું જારી રાખ્યું કે “આપને શું થયું છે? તમે
માંદા તો નથી થયાને?”

નલેન્દુએ હસવાને તથા ચોગ્ય ઉત્તર આપવાને ઘણાજ પ્રયત્ન કર્યો. મહા-
સુશીળતે તે જવાબ આપતો “તમારા સામ્રાજ્યમાં માંદગી હોયજ કેમ? કારણ
તમે પોતેજ તનદુસ્તીનાં અધિષ્ઠાત્રી દેવી છો.”

પણ તેનું હાસ્ય સ્ટેજમાં ઉડી ગયું. તેના અંતરમાં એમ હતું કે “મ્હે
શ્રી ગણેશાયનમઃ તરીકે કો-ગ્રેસ ફંડમાં નાણાં ભર્યા, વળી પેપરમાં પેટ્રો અ-
ભાગીઓ પત્ર છપાવ્યો, અને સૈના શીખરે માલ્ટ્રેટ સાહેબ જતે મ્હને મળવા
પધાર્યા ત્યારે મ્હેં તેમને ઘોલાવી રાખ્યા. કોણ જાણે તે મ્હારે માટે શું વિ-
ચાર કરતા હશે?”

અરેરે! બાપા ખૂલેન્દુ નરીબના બળે મ્હને જો હું નથી, તે દેખાડવા
માંડયો છે.

બીજે દિવસે સવારે નલેન્દુએ સારાંમાં સારાં કપડાં પહેર્યા, ઘડીઆળની
સાંકળી લટકાવી દીધી, અને માથે પાઘંડી મુકી. તેની સાળીએ પૂછ્યું “તમે
ક્યાં જાઓ છો?” નલેન્દુ બોલ્યો “ઘણું અગત્યનું કામ હોવાથી” લાવણ્યે
વધુ પૂછપરછ કરી નહિ.

માલ્ટ્રેટ સાહેબના દરવાજે આવી તેણે પોતાના નામનું કાર્ડ બહાર
કાઢ્યું. આડલીએ ઠંડે કલેજે કહ્યું “હમણાં તમે સાહેબને મળી શકશો નહિ.”

નલેન્દુએ બે ત્રણ રૂપીઆ ખીરસામાંથી કાઢયા. આડલીએ એકદમ સલામ
ભરી અને જણાવ્યું “અમે પાંચ જણા છીએ સાહેબ!” એકદમ નલેન્દુએ
દશ રૂપીઆની નોટ કાઢી અને તેને આપી.

રલીપર પહેરી, ડ્રેસીંગ ગાઉનમાં આચ્છાદિત, માલ્ટ્રેટ સાહેબ પોતાના
ટેબલપર કાંઈ લખતા, બેઠેલા હતા. તેમણે નલેન્દુને અંદર જવા રજા આપી
અંદર જઈ નલેન્દુએ સલામ ભરી. માલ્ટ્રેટ, લખતા હતા તે કાગળ પરથી
નજર ઉઠાવ્યા શિવાય એક ખુરશી તરફ આંગળી બતાવી કહ્યું કે “કેમ, બાપુ
આપને માટે હું શું કરી શકું તેમ છું?”

મૂજતે હાથે ઘડીઆળની ચેન રમાડતો, નલેન્દુ જોખરે અવાજે બોલ્યો

“આપ કાલે મહેશ્વરની કરીને મ્હારે ત્યાં—” માલસ્ટ્રેટ સાહેબે આશ્ચર્ય સુખ થયેલે કયો અને કાગળ પરથી એક નેત્ર ઉઠાવી “બાબુ ! હું તમારે ત્યાં આવ્યો !! કેવું અર્થ વિનાનું તમે બોલો છો ?”

નલેન્દુએ જેમ તેમ જવાબ વાળ્યો “સાહેબ ! આપની માફી માગુ છું. કાંઈક ભૂલ થયેલી જણાય છે. ગોટાળો થયો છે.” અને પરસેવાથી ભીંજાયેલા શરીરે તે ડ્રમમાંથી બહાર નીકળ્યો. રાત્રે જ્યારે તે તેની પથારીમાં આમ તેમ આગોટતો હતો ત્યારે દૂરથી આવતા બહુકારા તેના કાનમાં સતત વાગ્યા કરતા હતા કે “બાબુ તમે એક ચક્રમ છો.”

પાછા વળતાં રસ્તામાં તેને વિચાર આવ્યો કે “માલસ્ટ્રેટ સાહેબને ઘણું માફું લાગ્યું હોવાથી, પોતે આવ્યા હોવા છતાં આવ્યા ન હતા એમ જણાવ્યું.”

લાવણ્યને તેણે ઘેર આવી જણાવ્યું કે તે ગુલાબજળ લેવા ગયો હતો. આમ બોલતો હતો એટલામાં તો લગભગ અરધુ રૂઝન એપ્રાસીઓએ કલેક્ટરના પક્ષ સાથે ત્યાં દર્શન લીધાં અને નલેન્દુને સલામ કર્યો બાદ હસતે ચહેરે ઉભા રહ્યા.

લાવણ્યે હસીને નલેન્દુના કાનમાં કહ્યું “શું ! તમેજો કોન્ગ્રેસફર્ડમાં નાણાં આપ્યાં માટે આ લોકો તમોને પકડવા આવ્યા છે ?”

છએ પટાવાળાઓએ દાંત કાઢીને કહ્યું “બાબુ સાહેબ ! બક્ષીસ દો.” પડખાની ડ્રમમાંથી નીલરત્ન આવ્યા અને ગુરસે થઈ પૂછ્યું “શાને માટે બક્ષીસ ?”

પટાવાળાઓએ પહેલાંની પેઠે હસતે મોઢે કહ્યું “બાબુ સાહેબ માલસ્ટ્રેટને મળવા ગયા હતા, માટે અમે બક્ષીસ લેવા આવ્યા છીએ ?”

લાવણ્યેજા હસીને બોલી “મ્હને તો ખબરજ નહતી કે આજકાલ માલસ્ટ્રેટ સાહેબ ગુલાબજળ વેચે છે ? એતો પહેલાં તેમનો વ્યાપારજ ન હતો.”

નલેન્દુએ માલસ્ટ્રેટવાળી તથા ગુલાબજળની વાતને ઘટાવવા ગદલાં તદલાં કરવા માંડ્યાં પણ કેઈને કાંઈ સમજણ પડી નહિ.

નીલરત્ને પટાવાળાઓને જણાવ્યું “બક્ષીસ આપવા જેવું કાંઈ બન્યું નથી, તમેને બક્ષીસ આપવામાં નહિ આવે.”

નલેન્દુને પોતાની લઘુતા સમજઈ અને તે બોલ્યો “અરે ! એ વિચાર ગરીબ માણસો છે; એમને કાંઈક આપવાથી શું તુકસાન થવાનું છે ?” એમ બોલી તેણે ખીસ્સામાંથી એક ચલણી નોટ કાઢી. નીલરત્ને તે ખુંચાવી લીધી અને કહ્યું કે “એમનાથી પણ ગરીબ માણસો આ દુનીયામાં ઘણા વસે છે—હું આ નોટ તમારા વતી તેમને આપીશ !”

શીવના આવેલા આ ક્રોધાયમાન ગણને શાન્તવનન આપી શકાયું તેથી નલેન્દુ ઘણોજ દુઃખી થયો. પટાવાળાઓ વીજળી જેવી આંખ ચમકાવી પાછા વળ્યા ત્યારે નલેન્દુએ તેમના સામું કયામણે ચહેરે જોયું; બાણે કહેતો હોય કે “ગૃહસ્થો ! જે કાંઈ બન્યું તે તમો જાણો છો. આ કાંઈ મ્હારો વાંક નથી.”

આ વર્ષે કોન્ગ્રેસ કલકત્તામાં ભરવાની હતી નીલરત્ન તેની પત્ની સાથે કોન્ગ્રેસની બેઠકમાં હાજર રહેવા ત્યાં ગયો. નલેન્દુ પણ સાથે ગયો. જેવા તેઓ કલકત્તે પહોંચ્યા, તેવાજ કોન્ગ્રેસ પક્ષના માણસો નલેન્દુની આસપાસ વીંટાઈ વળ્યા, અને તેમના આનંદનો પાર રહ્યો નહિ. તેમણે તેને ઘણું માન આપ્યું અને નલમાં ગાળે એવા ખુશાલીના પોકાર ઉઠાવ્યા. દરેકે દરેક કહેવા લાગ્યા કે “નલેન્દુ જેવા નેતાઓ કોન્ગ્રેસમાં ભાગ ન લે તો દેશને માટે કાંઈ પણ આશા ન રહે. નલેન્દુને પણ તેમનો મત ખરો લાગ્યો, અને ભૂલના અંધકારમાંથી, દેશના નેતા તરીકે બહાર પડ્યો. પહેલે દિવસે કોન્ગ્રેસના પેન્ડાલમાં દાખલ થયો ત્યારે દરેક જણે ઉભા થઈ ઉચ્ચ સ્વરે આનંદની ગર્જના કરી, જે સાંભળી માતૃભૂમિના ચહેરાપર લાલી છવાઈ ગઈ.

આખરે મહારાણીનો જન્મ દિવસ આવ્યો અને માનના લીસ્ટમાં નલેન્દુનું નામ રાયબહાદુરમાં જણાયું નહિ. તે સાંજે લાવણ્યે ત્હને નિમંત્ર્યો; અને ત્યારે તે આવી પહોંચ્યો ત્યારે લાવણ્યે તેને પુષ્કળ લલકારથી અને વિધિપુરઃ સર, માનનો ઝખ્ખો પહેરાવ્યો, અને તેના પોતાના હાથે તેના કપાળ મધ્યે કુમકુમનો ચાંદલો કર્યો. બીજી બધી બહેનોએ સ્વહસ્તે ગુચ્છિલો એક એક હાર તેના ગળામાં નાંખ્યો.

પાસેના ખંડમાં શુભાખી સાડી પહેરી, મણી માણેકના શણગારથી વિભૂષિત તેની પત્ની વાટ જોઈ રહી હતી. તેના ચહેરા પર હારય દીપતું હૃદય અને લક્ષ્મીની સુરખી ચઢી આવતી હતી. તેની બહેનો અંદર દોડી આવી, અને તેના હાથમાં બીજે હાર સુક્રિ, તેને બહાર આવી ઉપરોક્ત માન આપવાની વિધિમાં ભાગવા આગ્રહ કરવા લાગી, પણ તેણે તે ન માન્યું. અને તે હાર, નલેન્દુના કંઠ માટે, મધ્યરાત્રિના એકાન્તની વાટ જોતો થોડ્યો.

બહેનોએ નલેન્દુને કહ્યું “હવે તમો નૃપાલ થયા છો. આટલું માન હિન્દુસ્તાનમાં બીજા કોઈને મળ્યે નહિ.”

આથી નલેન્દુને કાંઈ સંતોષ મળ્યો કે કેમ, તે તો તેજ કહી શકે, પણ અમે તો માનીએ છીએ કે તે રાયબહાદુર થવા સુધી જવશે. અને તેમના મૃત્યુ સમયે “ઇન્દીશમેન” અને “પાયોનીયર” દીલગીરીના પુષ્કળ લેખ છાપશે. બોલો “પૂર્ણેન્દુ શેખરની જય !” વન્દેમાતરમ્.

“આપ કાલે મહેરબાની કરીને મ્હારે ત્યાં-” માલ્ટ્રેટ સાહેબે આશ્ચર્ય યુક્ત ચહેરો કર્યો અને કાગળ પરથી એક નેત્ર ઉઠાવી “બાબુ ! હું તમારે ત્યાં આવ્યો ! ! કેવું અર્થ વિનાનું તમો બોલો છો ?”

નલેન્ડુએ જેમ તેમ જવાબ વાળ્યો “સાહેબ ! આપની માફી માગુ છું. કાંઈક ભૂલ થયેલી જણાય છે. ગોટાળો થયો છે.” અને પરસેવાથી ભીંજાયેલા શરીરે તે રૂમમાંથી બહાર નીકળ્યો. રાત્રે જ્યારે તે તેની પથારીમાં આમ-તેમ આળોટતો હતો ત્યારે દૂરથી આવતા ભણુકારા તેના કાનમાં સતત વાગ્યા કરતા હતા કે “બાબુ તમો એક ચક્રમ છો.”

પાછા વળતાં રસ્તામાં તેને વિચાર આવ્યો કે “માલ્ટ્રેટ સાહેબને ઘણું માફું લાગ્યું હોવાથી, પોતે આવ્યા હોવા છતાં આવ્યા ન હતા એમ જણાવ્યું.”

લાવણ્યને તેણે ઘેર આવી જણાવ્યું કે તે ગુલાબજળ લેવા ગયો હતો. આમ બોલતો હતો એટલામાં તો લગભગ અરધુ ડઝન ચેપ્રાસીઓએ કલેક્ટરના પક્ષ સાથે ત્યાં દર્શન લીધાં અને નલેન્ડુને સલામ કર્યા બાદ હસતે ચહેરે ઉભા રહ્યા.

લાવણ્યે હસીને નલેન્ડુના કાનમાં કહ્યું “શું ! તમોએ કોન્ગ્રેસફોરમાં નાણાં આપ્યાં માટે આ લોકો તમોને પકડવા આવ્યા છે ?”

છએ પટાવાળાઓએ દાંત કાઢીને કહ્યું “બાબુ સાહેબ ! બક્ષીસ દો.” પટાવાળી રૂમમાંથી નીલરત્ન આવ્યા અને ગુરસે થઈ પૂછ્યું “શાને માટે બક્ષીસ ?”

પટાવાળાઓએ પહેલાંની પેઠે હસતે મોઢે કહ્યું “બાબુ સાહેબ માલ્ટ્રેટને મળવા ગયા હતા, માટે અમો બક્ષીસ લેવા આવ્યા છીએ ?”

લાવણ્યલેખા હસીને બોલી “મ્હને તો ખબરજ નહતી કે આજકાલ માલ્ટ્રેટ સાહેબ ગુલાબજળ વેચે છે ? એતો પહેલાં તેમનો વ્યાપારજ નહતો.”

નલેન્ડુએ માલ્ટ્રેટવાળી તથા ગુલાબજળની વાતને ઘટાવવા ગદલાં તદલાં કરવા માંડ્યાં પણ કોઈને કાંઈ સમજણ પડી નહિ.

નીલરત્ને પટાવાળાઓને જણાવ્યું “બક્ષીસ આપવા જેવું કાંઈ બન્યું નથી, તમોને બક્ષીસ આપવામાં નહિ આવે.”

નલેન્ડુને પોતાની લઘુતા સમજઈ અને તે બોલ્યો “અરે ! એ બિચારા ગરીબ માણસો છે; એમને કાંઈક આપવાથી શું નુકસાન થવાનું છે ?” એમ બોલી તેણે ખીસ્સામાંથી એક ચલણી નોટ કાઢી. નીલરત્ને તે ખુંવાવી લીધી અને કહ્યું કે “એમનાથી પણ ગરીબ માણસો આ દુનીઆમાં ઘણા વસે છે-હું આ નોટ તમારા વતી તેમને આપીશ !”

શીવના આવેલા આ કોધાયમાન ગણને શાન્તવન્દન આપી શકાયું તેથી નલેન્દુ ઘણોજ દુઃખી થયો. પટાવાળાઓ વીજળી જેવી આંખ ચમકાવી પાછા વળ્યા ત્યારે નલેન્દુએ તેમના સામું દયામણે ચહેરે બોયું; જાણે કહેતો હોય કે “ગૃહસ્થો ! જે કાંઈ બન્યું તે તમે જાણો છો. આ કાંઈ મહારે વાંક નથી.”

આ વર્ષે કોન્થ્રેસ કલકત્તામાં ભરવાની હતી નીલરત્ન તેની પત્ની સાથે કોન્થ્રેસની બેઠકમાં હાજર રહેવા ત્યાં ગયો. નલેન્દુ પણ સાથે ગયો. જેવા તેઓ કલકત્તે પહોંચ્યા, તેવાજ કોન્થ્રેસ પક્ષના માણસો નલેન્દુની આસપાસ વીંટાઈ વળ્યા, અને તેમના આનંદનો પાર રહ્યો નહિ. તેમણે તેને ઘણું માન આપ્યું અને નભમાં ગાળે એવા ખુશાલીના પોકાર ઉઠાવ્યા. દરેકે દરેક કહેવા લાગ્યા કે “નલેન્દુ જેવા નેતાઓ કોન્થ્રેસમાં ભાગ ન લે તો દેશને માટે કાંઈ પણ આશા ન રહે. નલેન્દુને પણ તેમનો મત ખરો લાગ્યો, અને ભૂલના અંધકારમાંથી, દેશના નેતા તરીકે બહાર પડ્યો. પહેલે દિવસે કોન્થ્રેસના પેન્ડાલમાં દાખલ થયો ત્યારે દરેક જણે ઉભા થઈ ઉચ્ચ સ્વરે આનંદની ગર્જના કરી, જે સાંભળી માતૃભૂમિના અહેસાસર લાલી છવાઈ ગઈ.

આખરે મહારાણીનો જન્મ દિવસ આવ્યો અને માનના ક્ષીરમાં નલેન્દુનું નામ રાચબહાદુરમાં જણાયું નહિ. તે સાંજે લાવણ્યે તહેને નિમંત્ર્યો; અને, જ્યારે તે આવી પહોંચ્યો ત્યારે લાવણ્યે તેને પુષ્કળ ભલકાથી અને વિધિપુરઃ સર, માનનો ઝખ્લો પહેરાવ્યો, અને તેના પોતાના હાથે તેના કપાળ મધ્યે કુમકુમનો ચાંદલો કર્યો. બીજી બધી ખેડેનોએ સ્વહસ્તે ગુથેલો એક એક હોર તેના ગળામાં નાંખ્યો.

લક્ષ્મી અને સરસ્વતીની મૂઠ સ્વરૂપમાં તુલના.

(લે.—નગીનલાલ જોશલાલ મોદી.)

હું વર્ષના ગત શ્રાવણ વદ દને રોજ વલશાહ જૈન વાંચનાલય અને તેને અંગે ચાલતી પાઠશાળાની ત્યંતીનો દિવસ ઉજવવામાં આવ્યો હતો, ત્યારે સભા સમક્ષ કેટલાએક સંવાદો લજવી ખતાવવામાં આવ્યા હતા; તેમાં “લક્ષ્મી અને સરસ્વતી”ના સંવાદમાં લક્ષ્મી અને સરસ્વતીની પોત પોતાની આપ

ખડાઈની તકરારનો નીવેડો કરતાં બ્રહ્માએ જણાવ્યું હતું કે “એક વિવેક સિવાય તમારાં બંનેમાંથી એક પણ લાયક નથી.” અલખત એ તો સત્યજ છે કે વિનય અને વિવેક સિવાય ઉપદેશક બંને વસ્તુમાંથી એકનો પણ સદુપયોગ થઈ શકતો નથી. પરંતુ આથી તેમની મૂળસ્વરૂપમાં તુલના અને તકરારનો નિવેડો થયો કહી શકાશે નહીં. જેમ ઘીલોડાં, અને પરવરના ગુણ વિષે તપાસતાં મીઠું, મરચું, આદી ચોખ્ખ મસાલા સિવાય ઉલય નકામાં-છે એ કહેવું વ્યાજબી નથી પરંતુ ઘીલોડાં કંઈ પ્રકૃતિવાળાં મનુષ્યને અપદ્ય છે અને પરવર નીરોગી હોઈ, રોગી, નીરોગી ઉલયને યથ્ય હોવાથી વધારે ઉત્તમ છે તે પ્રમાણે લક્ષ્મી અને સરસ્વતિમાંથી તેમના મૂળસ્વરૂપમાં વિશેષ આદરણીય કોણ છે તેની તપાસ કરીયું તો તે ઉપયોગી થઈ પડશે. અનેક જીવોથી વસાયલા આ જગતમાં બિન્ન બિન્ન પ્રકારની માન્યતાવાળા મનુષ્યો વસે છે, તેમાં મુખ્યત્વે કરીને બે પક્ષ છે. કેટલાએક લક્ષ્મીના દાસ છે. ત્યારે કેટલાએક સરસ્વતીના સેવક છે. ધર્મજોષ્ટર્ન મળેલો ગયો કે જેમાં લક્ષ્મીનું પ્રાણત્ય વધી ગયું અને તેઓ લઈ

અર્ચણના કાંચનમાં અર્ચે ॥ આ મુત્ર સરસ્વતીનાં સિદ્ધાંતો આગળ કેટલે માણસો શકે છે તેનો વિચાર કરીએ. લક્ષ્મીના તેજમાં અંજલતા મનુષ્યો

લક્ષ્મીવાનોને, જો તેઓ રંગે કાળા હશે તો તેમને ક્યામ વર્ણના કરતી કહેશે કે લાઈ “કૃષ્ણજી પણ કાળા હતા”! તેઓએ કદાચ

ીને ત્યાંથી સામાન ખરીદી હીસાબમાં ભૂલ ખાઈ કદાચ બે પેસા વધારે નાખ્યા હશે તોપણ કાર્ય કુશળ અને બુદ્ધિશાળી ગણાશે, એમની ખુરી તેને શોખના રૂપમાં ગણી લેવામાં આવે. આ બધું છતાં જો તેઓ

અને તીર્થી તરવાર ફેરવવા માંડે છે ત્યારે વાંતોડીઆ બહાદુર પાછલી પુઠે પલાયન કરી જાય છે તેજ પ્રમાણે લક્ષ્મીના દાસો સુજન સમાજ અને વિજ્ઞાન તથા સાહિત્યના ક્ષેત્રમાં સરસ્વતીના ઉપાસકોના દર્શન થતાંજ ચુપકી પડે છે. કારણ કે શાસ્ત્રકારો કહી ગયા છે કે અજ્ઞાન માણસો ન શોમતે સમા મધ્યે હંસ મધ્યે વક્રો યથા ॥ એટલે કે હંસોની સભામાં બગલો ઘણો શ્વેત હોવા છતાં પણ શોભતો નથી તેમ વિદ્વાનોની સભામાં અલણ માણસો શોભતા નથી વળી એવું કહેવામાં આવે છે કે “વસુ વગરના નર પશુ” આ ઉક્તી કદાચ સત્ય મનાતી હોય પરંતુ તે જ્ઞાની અર્થાત્ ભણેલા અગર કેળવાયલા વર્ગ માટે તો નહિજ કારણ કે જ્ઞાની માણસો ગમે તે રસ્તે, ગમે ત્યાંથી, પોતાને જરૂર જેટલું ધન ગમે ત્યારે મેળવી શકે છે. આપણા અને બીજા સઘળા દેશમાં ચાલતી સઘળી પરોપકારી સંસ્થાઓ, જેવી કે વનિતાવિશ્રામ, વિધવાશ્રમ, અનાથાશ્રમ, મક્ત ઔષધાલયો, શાળાઓ અને સહાયતો ઘણા પૈસાવાળાને નામે ચાલે છે પરંતુ તે સઘળાં જ્ઞાની કેળવાયલા માણસોના ઉપદેશથીજ. વિદ્વાન ભાષણકર્તાઓની મોહક, હૃદયભેદક, અને તાદૃશ્ય વાક્યાતુર્યથી અનેક કંલુસ ગૃહસ્થોનાં હૃદય પીગળી જાય છે, અને પરોપકારાર્થે પોતાની મીલકતનો ઘણો મોટો ભાગ તેમની આગળ રજુ કરી દે છે. આ ઉપરથી સિદ્ધ થશે કે આવા વિદ્વાન નરો ભલે વસુ વગરના હોય પરંતુ તેઓ પશુ સમાન તો નથીજ. લક્ષ્મીની બાબુ તપાસી. હવે આપણે સરસ્વતીના તરફ દૃષ્ટિ કરીએ. સરસ્વતીના સેવકો અને સત્ય નિરીક્ષણ કરવાવાળા એવું ભાર દઇને કહી ગયા છે કે, “વિદ્યા વિદ્વીનઃ પશુઃ” પશુઓ જેમ પોતાનું પેટ ભરવા ઉપરાંત બીજાં કાંઈ પણ કરી શકતાં નથી તેજ પ્રમાણે અલણ મનુષ્ય અજ્ઞાન રહેવાથી ઐહીક સુખ ભોગવવા ઉપરાંતનું પોતાનું કર્તવ્ય જાણતાં ન હોવાથી, તેઓ વધુ કાંઈ પણ કરી શકતાં નહોવાથી પશુ સમાન ગણાય એમાં આશ્ચર્યજનક શું ? વળી જીવન સાક્રંદ્યના હેતુઓ ધર્મ, અર્થ, કામ અને મોક્ષ એ ચારે વસ્તુઓ સાધવાનું ઉત્કૃષ્ટ સાધન જ્ઞાનજ છે કારણ કે જ્ઞાનથી વિનય અને વિવેક મળી શકે છે ને ઇચ્છીત વર મેળવવાનું મોટું સાધન છે. લક્ષ્મી કરતાં વિદ્યા ઉતરતી નથી એટલુંજ નહિ પણ તેનાં કરતાં ઘણે દરજ્જે શ્રેષ્ઠ છે એમ સાબીત થઇ ચૂક્યું છે. કહ્યું છે કે વિદ્વંત્વં ચ નૃપત્વં ચ નૈવ તુલ્યં કદાચન સ્વદેશે પૂજ્યતે રાજા વિદ્વાન સર્વત્ર પૂજ્યતે ॥ એટલે કે વિદ્વાનપણું અને રાજાપણું કહી પણ સરખાં હોતાં નથી કારણ કે રાજા ફક્ત પોતાના દેશમાંજ માન સન્માદ પામે છે જ્યારે વિદ્વાનો સઘળે કેકાણે પૂજાય છે. એતો આપણે ઘણી વખતે જોઇએ છીએ કે રાજા પોતાની હદની બહાર ગયા પછી ભાગ્યેજ માનને પામે છે પરંતુ વિદ્વાન પુરૂષો જો કે તેઓ ગૃહસ્થ નથી તેઓ કોઇને કાંઈ આપી દેતા નથી છતાં તેઓને એટલું

લક્ષ્મી અને સરસ્વતીની મૂલ સ્વરૂપમાં તુલના.

(સે.—નગીનલાલ એકાલાલ મોદી.)

હું વર્ષના ગત શ્રાવણ વદ દને રોજ વલશાકે જૈન વાંચનાલય
અને તેને અંગે ચાલતી પાઠશાળાની ન્યતીનો દિવસ ઉત્તમવા-
વામાં આવ્યો હતો, ત્યારે સલા સમક્ષ કેટલાએક સંવાદો
લજવી ખતાવવામાં આવ્યા હતા; તેમાં “લક્ષ્મી અને સરસ્વ-
તી”ના સંવાદમાં લક્ષ્મી અને સરસ્વતીની પોત પોતાની આપ

ખડાઈની તકરારનો નીવેરો કરતાં પ્રદક્ષાએ જણાવ્યું હતું કે “એક વિવેક સિવાય
તમારાં બંનેમાંથી એકે પણ લાયક નથી.” અલબત્ત એ તો સત્યજ છે કે
વિનય અને વિવેક સિવાય ઉપરોક્ત બંને વસ્તુમાંથી એકનો પણ સદુપયોગ
ઘઈ શકતો નથી. પરંતુ આથી તેમની મૂળસ્વરૂપમાં તુલના અને તકરારનો નિવેરો
થયો કહી શકાશે નહીં. જેમ ઘીલોડાં, અને પરવરના ગુણ વિષે તપાસતાં મીઠું,
મરચું, આદી યોગ્ય મસાલા સિવાય ઉલય નકામાં છે એ કહેવું બ્યાજળી નથી,
પરંતુ ઘીલોડાં કદ પ્રકૃતિવાળાં મનુષ્યને અપથ્ય છે અને પરવર નીરોગી હોઈ,
રોગી, નીરોગી ઉલયને પથ્ય હોવાથી વધારે ઉત્તમ છે તે પ્રમાણે લક્ષ્મી અને
સરસ્વતિમાંથી તેમના મૂળસ્વરૂપમાં વિશેષ આદરણીય કોણ છે તેની તપાસ કરીશું
તો તે ઉપયોગી થઈ પડશે. અનેક જોડાથી વસાયલા આ જગતમાં ભિન્ન
ભિન્ન પ્રકારની માન્યતાવાળા મનુષ્યો વસે છે, તેમાં સુખ્યત્વે કરીને બે પક્ષ
છે. કેટલાએક લક્ષ્મીના દાસ છે. જ્યારે કેટલાએક સરસ્વતીના સેવક છે. વચલો
વટ્ટને મળેલો ગયો કે જેમાં લક્ષ્મીનું પ્રાણદય વધી ગયું અને તેઓ લઈ

લક્ષ્મીગુણાઃ કાંચનમા શ્રયંતે ॥ આ સુત્ર સરસ્વતીનાં સિદ્ધાંતો આગળ કેટલે
માહરહેતો શકે છે તેનો વિચાર કરીએ. લક્ષ્મીના તેજમાં અંજતા મનુષ્યો
લક્ષ્મીવાનોને, બે તેઓ રંગે ઢાળા હશે તો તેમને શ્યામ વર્ણના
કરવની કહેશે કે ભાઈ “કૃષ્ણજી પણ ઢાળા હતા” ! તેઓએ કદાચ
ીને ત્યાંથી સામાન ખરીદી હીસાબમાં ભૂલ ખાઈ કદાચ બે પૈસા વધારે
નક્ક્યા હશે તોપણ કાર્ય કુશળ અને બુદ્ધિશાળી ગણાશે, એમની ચુરી
નોને ચોખ્ખા રૂપમાં ગણી લેવામાં આવે. આ બધું છતાં જો તેઓ
ગરીબ હશે તો તેમને બોલેલા તો કહી શકાશે નહીંજ. ઉપરની બધી
બોલી તેણે વિદ્યા આગળ તો આધુ આદ્યું પડશે. જ્યાં સુધી સરસ્વતીના સે-
અને કહું કે લક્ષ્મીવાનોએ જોઈ નથી ત્યાં સુધી તેમની બધી ખડાઈ આલ્યાં
હું આ નોટ તમારો : હ માણસ ગામની ગળી કુંચીઓમાં ઝરાંઓ પાસે પોતાની
ત્યાં રણ સંશ્રામમાં રણશરા વીરનશ પોતાની ચળકતી

અને તીખી તરવાર ફેરવવા માંડે છે ત્યારે વાતોડીઆ બહાદુર પાંછલી પુકે પલાયન કરી જાય છે તેજ પ્રમાણે લક્ષ્મીના દાસો સુજન સમાજ અને વિજ્ઞાન તથા સાહિત્યના ક્ષેત્રમાં સરસ્વતીના ઉપાસકોના દર્શન થતાંજ સુપકી પકડે છે. કારણ કે શાસ્ત્રકારો કહી ગયા છે કે અજ્ઞાન માણસો ન શોમતે સમા મધ્યે હંસ મધ્યે વકો યથા ॥ એટલે કે હંસોની સભામાં બગલો ઘણો શ્વેત-હોવા છતાં પણ શોભતો નથી તેમ વિદ્વાનોની સભામાં અભણ માણસો શોભતા નથી વળી એવું કહેવામાં આવે છે કે “વસુ વગરના નર પશુ” આ ઉક્તી કદાચ સત્ય મનાતી હોય પરંતુ તે જ્ઞાની અર્થાત્ લણેલા અગર કેળવાયલા વર્ગ માટે તો નહિજ કારણ કે જ્ઞાની માણસો ગમે તે રસ્તે, ગમે ત્યાંથી, પોતાને જરૂર જેટલું ધન ગમે ત્યારે મેળવી શકે છે. આપણા અને બીજા સઘળા દેશમાં ચાલતી સઘળી પરોપકારી સંસ્થાઓ, જેવી કે વનિતાવિશ્રામ, વિધવાશ્રમ, અનાથાશ્રમ, મક્ત ઔષધાલયો, શાળાઓ અને સદાવૃત્તો ઘણા પૈસાવાળાને નામે ચાલે છે પરંતુ તે સઘળાં જ્ઞાની કેળવાયલા માણસોના ઉપદેશથીજ. વિદ્વાન ભાષણકર્તાઓની મોઢક, હૃદયલેદક, અને તાદૃશ્ય વાક્યાતુર્યથી અનેક કંલુસ ગૃહસ્થોનાં હૃદય પીગળી જાય છે, અને પરોપકારાર્થે પોતાની મીલકતોને ઘણો મોટો ભાગ તેમની આગળ રજુ કરી દે છે. આ ઉપરથી સિદ્ધ થશે કે આવા વિદ્વાન નરો ભલે વસુ વગરના હોય પરંતુ તેઓ પશુ સમાન તો નથીજ. લક્ષ્મીની બાબુ તપાસી. હવે આપણે સરસ્વતીના તરફ દૃષ્ટિ કરીએ. સરસ્વતીના સેવકો અને સત્ય નિરીક્ષણ કરવાવાળા એવું ભાર દધને કહી ગયા છે કે, “વિદ્યા વિહીનઃ પશુઃ” પશુઓ જેમ પોતાનું પેટ ભરવા ઉપરાંત બીજું કંઈ પણ કરી શકતાં નથી તેજ પ્રમાણે અભણ મનુષ્ય અજ્ઞાન રહેવાથી ઐહીક સુખ લોગવવા ઉપરાંતનું પોતાનું કર્તવ્ય જાણતાં ન હોવાથી, તેઓ વધુ કંઈ પણ કરી શકતાં નહોવાથી પશુ સમાન ગણાય એમાં આશ્ચર્યજનક શું? વળી જીવન સાક્ષ્યના હેતુઓ ધર્મ, અર્થ, કામ અને મોક્ષ એ ચારે વસ્તુઓ સાધવાનું ઉત્કૃષ્ટ સાધન જ્ઞાનજ છે કારણ કે જ્ઞાનથી વિનય અને વિવેક મળી શકે છે ને ઇચ્છીત વર મેળવવાનું મોટું સાધન છે. લક્ષ્મી કરતાં વિદ્યા ઉતરતી નથી એટલુંજ નહિ પણ તેનાં કરતાં ઘણું દુર્લભ એટલે કે એમ સાબીત થઈ ચૂક્યું છે. કહ્યું છે કે વિદ્વંત્વં ચ નૃપત્વં ચ નૈવ તુલ્યં કદાચન સ્વદેશે પૂજ્યતે રાજા વિદ્વાન સર્વત્ર પૂજ્યતે ॥ એટલે કે વિદ્વાનપણું અને રાજાપણું કદી પણ સરખાં હોતાં નથી કારણ કે રાજા ફક્ત પોતાના દેશમાંજ માન સરમાન પામે છે ત્યારે વિદ્વાનો સઘળે દેશાણે પૂજાય છે. એટલે આપણે ઘણી વખતે જોઈએ છીએ કે રાજા પોતાની હદની બહાર ગયા પછી ભાગ્યેજ માનને પામે છે પરંતુ વિદ્વાન પુરૂષો જો કે તેઓ ગૃહસ્થ નથી તેઓ કોઈને કંઈ આપી દેતા નથી છતાં તેઓને એટલું

બધું માન આપવામાં આવે છે કે ઘણી વખતે તેમની ગાડીઓનો ઘોડા છોડી નાંખી માણસો તેમની ગાડીઓ ખેંચી લઈ જાય છે. આ બધો પ્રભાવ તેમની વિદ્યા અને કેળવણીનોજ છે કે જેથી તેઓ પોતાનું કર્તવ્ય સમજી શક્યા છે અને તેને અમલમાં મૂકવાને પ્રયત્ન કરી રહ્યા છે. મહા જ્ઞાની-પુરુષોનાં ચરણમાં મરતક મૂકી પૂજા કરવાનાં અનેક રાજાનાં દુષ્ટાંતો આગળના ઇતિહાસ પરથી આપણને માલુમ પડે છે. કેટલી વખતે આપણે જોઈએ છીએ કે જેમની પાસે જોડવા, પાથરવાને પણ પુરતાં સાધન નથી હોતાં, એકે ટંકનું ખાવાનું પણ પાસે હોતું નથી એવા ચિંથરેહાલ સાધુ-સન્યાસીઓની ચરણરજમાં લક્ષ્યાધિપતિ અને કરોડાધિપતિઓ પોતાનાં ધન અને સંતાના દોરડામામને ત્યજી દઈ આજો-ટતા જણાય છે. કોઈ કહેશે કે તેઓ લેખધારી સુનીઓ છે અને તેથી તેમના લેખને નમન કરવામાં આવે છે. પરંતુ તેમ સઘળે સ્થળે હોતું નથી. પીળાં અને ભગવાં વસ્ત્રધારી અનેક લેખધારીઓ ફરે છે તેમાંનાં કેટલાકનાં આહાર, પાણીની શી વ્યવસ્થા છે અને ક્યારે આવીને ક્યારે જાય છે તેની કોઈ પુછ-પરછ કરતું નથી. જ્યારે જ્ઞાની અને વિદ્યાવાન લેખધારીઓના આવાગમનના સમાચાર સાંભળી ઘણા ઉદ્દાસમાં આવી જઈ લોકો તેમને સામૈયું કરી મહાં ઠાકમાઠથી નગર પ્રવેશ કરાવે છે. આ ઉપરથી પણ સિદ્ધ થાય છે કે જ્ઞાન સિવાયનો લેખ પણ યથાયોગ્ય પુનતો નથી. આ બધો પ્રભાવ પૈસાનો નહિ પણ વિદ્યાનો છે. એક વખતે એક ધર્મમંદિરની છત ઉપર કેટલાએક જ્ઞાની મહાત્માઓનાં ચિત્રો કઢાવવામાં આવ્યાં હતાં જે તૈયાર થયા પછી ચિત્રકારને પુછવામાં આવ્યું કે આ પુરુષોને અલંકાર કેમ પહેરાવ્યા નથી ત્યારે તેણે કહ્યું કે એ ઉચ્ચ સ્થાન મેળવવાને કાંઈ તપંગરજ થવું પડતું નથી. ખરેખર વિદ્યાને આભૂષણ અને ટાપટીપની કાંઈજ જરૂર નથી કારણ કે તે પોતેજ સઘળું સ્વયં છે. વળી કહ્યું છે કે:—

વિદ્યા નામ નરસ્ય રુપમધિકં પૃચ્છન્ન ગુપ્તં ધનં ।

વિદ્યા મોગ કરી યશઃ સુખ કરી વિદ્યા ગુરુજાં ગુરુઃ ॥

વિદ્યા વંધુજનો વિદેશ ગમને વિદ્યા પરા દેવતા ।

વિદ્યા રાજસુ પૂજિતા ન તુ ધનં વિદ્યા વિહીનઃ પશુઃ ॥

ભાવાર્થ:—વિદ્યા માણસને અધિક સુંદરતા આપે છે, તે શુભ ધન છે વિદ્યા ભોગ, યશ અને સુખની આપવાવાળી છે, વિદ્યા શુરનો પણ શુર છે, પરદેશમાં વિદ્યા બંધુ સમાન સહાય આપે છે વિદ્યા એ મોટો દેવ છે, રાત્ર્યમાં ધન નહિ પણ વિદ્યા પુનત છે અને વિદ્યા વગરનાં મનુષ્યો પશુ સમાન છે.

વિદ્યાની મહત્તા સ્વિકારતાં એથી પણ આગળ વધીને હિતોપદેશમાં કહ્યું છે કે:—

કેયૂરા ન વિભૂષયંતિ પુરુષં હારા ન ચંદ્રોજ્જ્વલા ।
 ન સ્નાનં ન વિલેપનં ન કુસુમં નાલંકૃતા મુર્ચજાઃ॥
 વાળ્યેકા સમલં કરોતી પુરુષં યા સંસ્કૃતા ધાર્યંતે ।
 સ્ત્રીયંતે સ્વલુ મૂષણાની સતતં વામ્ભૂષણં મૂષણં ॥

ભાવાર્થ:—પુરૂષને અંદ્ર જેવાં ઉત્તમગુણ હાર અને કંઠીઓ શોભાવતી નથી. સ્નાન, વિલેપન, અને પુષ્પોથી પણ શોભા પમાતું નથી. ક્ષેત્ર એકજ, સુધરેલી વાણી, પુરૂષને બરાબર શોભાવે છે અને વાણીરૂપી ભૂષણ આગળ બીજાં સઘળાં ભૂષણો ક્ષણમાં નાશ પામે છે.

લક્ષ્મીની અધિક પ્રાપ્તિ મનુષ્યને અહંભાવ અને અભિમાનનાં ઉચ્ચ શિખર પર ચઢાવી તાડતા ઝાડની જેમ કે જે ઘણું લિંચું હોવા છતાં પોતાનાં મૂળોને પણ છાંયડો આપી શકતાં નથી તેમ પોતાના આશ્રિતો પ્રત્યે પણ નિરૂપયોગી બનાવે છે. ન્યારે વિદ્યાનું વૃક્ષ આમૃતક્ષની જેમ નીચું હોવા છતાં અતિવિસ્તૃત ઘઈ અનેક સદ્ગુણોને પોતાના આશ્રયે રાખે છે.

ઉપરની સઘળી બાબતોથી એટલું તો નિર્વિવાદ ઠરે છે કે લક્ષ્મી અને સરસ્વતીની તેમનાં મૂળ સ્વરૂપમાં તુલના કરતાં સરસ્વતિ શ્રેષ્ઠ થઈ ચુકી છે.

આ ઉપરથી લક્ષ્મીની બીલકુલ જરૂર નથી એમ કહેવાનો આશય નથી. દુનિયા ચલાવવામાં દોઢીઆની તો આવશ્યકતા છેજ કારણકે કહ્યું છે કે “ધી ખાતા શક્ષરસે અને દુનિયા ચલાના મહ્ધરસે. તેમાં વળી હાલની નિર્માલ્ય પ્રવ્રત્તને તો પાસેરની પોટલી રોશનપર લઈ જવામાં પણ પૈસો ખરચવો પડે છે. પરંતુ કહેવાનો આશય તો એ છે કે લક્ષ્મીવાનો કેળવાયલા હોવા જોઈએ. કારણ કે જો તેઓ કેળવાયલા હશે તોજ પાત્ર, કુપાત્ર, સમજીને અને જાણીને પોતાની લક્ષ્મીનો સફળ્ય કરી શકશે. આ ઉપરથી પણ કેળવણી અને વિદ્યાનું ઉચ્ચપદ સાબિત થાય છે જે દરેક સુખના ઇચ્છનારાઓને આદરણીય છે. અસ્તુ.

સ્વીકાર.

અભિપ્રાય માટે મળેલા નીચેના સાહિત્યની ઉપકાર સાથે નોંધ લઈએ છીએ. અભિપ્રાય આવતા અંકમાં આપવાની જોગવાઈ થશે.

રિપોર્ટ—(શ્રી જૈન શ્વેતામ્બર કોન્ફરન્સનો સંવત્ ૧૯૭૨ની સાલનો) પ્રકાશક રા. કલ્યાણચંદ સોભાગચંદ ઝવેરી. મુંબઈ.

રીપોર્ટ:—(શ્રી જૈનશ્વેતામ્બરકોન્ફરન્સનો-અંતર્ગત રિસેપ્શન કમિટીનો રિપોર્ટ, હિસાબ તથા મહિલા પરિષદનો રિપોર્ટ વગેરે. સંવત્ ૧૯૭૩) પ્રકાશક

તદ્ભાઈ' જીવન ઉચ્ચ, રસીક, પ્રેમી અને લક્ષિવાન કરવું છે?

તો આજેજ મંગાવો-ને જરૂર વાંચો!

શું ?

નવયુગના નવ યુવાનોના જીવનના પોષણરૂપ
સર્વોત્તમ સાહિત્ય

નવજીવન.

(નિબંધ સંગ્રહ)

વડોદરાના સાહિત્ય રસીક દિવાન સાહેબ મે. મનુભાઈ નંદશંકર મહેતા એમ એ એલ એલ બી એમને સમર્પિત તથા વિદ્વંસિ શ્રીમતી અ સૌ. બહેન શારદા મહેતા બી એ એમના વિદ્વતાલયો ઉપોદ્ધાત સાથે બહાર પડેલ આ પુસ્તકની પ્રથમાવૃત્તિ માત્ર જેજ માંસમાં ખલાસ થવાથી બીજી આવૃત્તિ હમણાંજ પ્રકટ કરવી પડી છે.

કલકત્તાનું સુપ્રસિદ્ધ મૉર્ડન રીવ્યુ, સાહિત્ય, ચંદ્રમકાશ, ગુજરાતી પત્ર, જૈન, બુદ્ધિપ્રદાય, સયાજી વિજય આદિ માસિકો તથા અઠવાડીકોના ઉત્તમ અભિપ્રાયો ધરાવતું આ પુસ્તક વડોદરા રાજ્યના તમામ પુસ્તકાલયો માટે મંજૂર થયેલું છે.

(૧) પ્રેમભિમાસા (૨) સૂપ્રીતત્વજ્ઞાન (૩) મહાકવિ ડેન્ટેનું જીવન. (૪) કાલિદાસ ને ભવભૂતિની તૂલના (૫) કાવ્યદેવીનો દરબાર (૬) મહાકવિ ફિરદૌસી (૭) તથા લગ્નખંડ કે આર્યોર્વત આ સાત નિબંધરત્નોથી વિભૂષિત નવજીવન એકવાર અવશ્ય વાંચો.

લાયબ્રેરીના શબ્દગાર ! સ્ત્રી તથા પુરૂષોનું આલૂપણ!

કી'મતે—કાનુ પુઠું રૂ. ૦-૧૨-૦, પાક પુઠું રૂ. ૧-૦-૦.

લખો—

મણિલાલ મો. પાદરાકર.

તંત્રી—જેતી અને સહકાર્ય ત્રિમાસિક વડોદરા રાજ્ય.

વડોદરા-કોઠીપોળ.

તમારો ધર્મ સાચવવો છે? લક્ષાલક્ષથી બચવું છે? તો આ જરૂર પાંચો! લાલ હોય!!
 ત્રણ પેઢીથી ચાલતું! જીવ, બચીવું, વિચારપાત્ર!!
 જૈન માલકીનું

પ્રતિષ્ઠિત ઔષધાલય!!!

શ્રીમત સરકાર સયાજીરાવ ગાયકવાડ એમના તરફથી ધોરાણી રાજ્યમાં લેવાતી સરકારી વેદકશાસ્ત્રની
 ત્રણે પરીક્ષામાં ઉત્તિર્ણ (પાસ) થઈ પારિતોષિક (હનામ) મેળવનાર
 વૈદ્ય ચંદુલાલ મગનલાલ (પી. વી. બી. આર.)

એમની ખાસ દાખલગીરી બાતિ કબજેખ નીચે ચાલતી

ધી રાજનગર આયુર્વેદિક ફાર્મસી

માં લક્ષાલક્ષના વિચારપૂર્વક બનતાં શાસ્ત્રસિદ્ધ ઔષધો.

જીવન!

સ્ત્રી, પુરુષ તથા બાલકોની પાચનશક્તિ સુધારી લોહી વધારી શરીરમાંના દરેક
 ધવો મજબુત અને પુષ્ટ કરી, આરોગ્ય, આયુષ્ય અને આનંદ આપે છે.

કી. રત્નગીઆ ડામા ૧ ના રૂ ૧-૧૨-૦.

અંગનામૃત!!

આ દવા અંગનાના તમામ ગુમદર્દો મટાડી લોહી વધારી સપૂર્ણ તદ્દુરસ્તી બક્ષે છે.
 આ દવા ખાસ સ્ત્રીઓ માટે અમૃતસમાન પીણું છે, અને પીનામા લલનું સંદર્ભ છે.
 કી. શીશી ૧ ના રૂ ૧-૧૨-૦

રસનામૃત!!!

તદ્ગારા બાલકોને ખાડના કફકારક, ગમેરગી શરમ્ભતનં તુર્કેશાનકારક મિશ્રણવાળા
 બાલામૃતો વગેરેથી બચાવના હોય તો આયુર્વેદ શાસ્ત્રના આધારે બાળકોને ફાયદાકારક ઔષધ-
 ધોથી તૈયાર કરેલું આ અમારું રસનામૃત તમારા બાલકોને નિરાંતી, પુષ્ટ, આનંદી અને
 શુભામી. રહેવાનાનું બનાવશે. આમાં મધુર હોઈ બચ્ચાઓ રહેનારથી હોશે હોશે પીએ છે.
 કી. શીશી ૧ ના રૂ ૦-૧૦-૦.

આ મિનાય આ ફાર્મગીમાં બરમો, રસાયણો, આગવો, મુળશાકો વાકૂતી, ચૂર્ણો, અવ
 લેહો, ગુટિકાઓ, તેતો, દુરબ્બાઓ, સુતિકાકાચ નિગેરે છૂટક તેડા, જથ્થાબધ વેચાય છે
 થો. વેદીય મંગલનિર્મિત શિર છે લખો મા રંગ મળે.

રાજમહોલ્લાવી પોળ સામે } ધી રાજનગર આયુર્વેદિક ફાર્મસીના માલીકે
 અમદાવાદ. } વૈદ્ય ચંદુલાલ મગનલાલ.
 ૧૮ ૨ ૬ ૨૦૦૦ } પી. વી. બી. આર.